ARCHITECTURA

ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP
„ARCHITECTURA ET AMICITIA"

22STE JAARGANG
1914

T. H. S.
BIBLIOTHEEK
DELFT.

AMSTERDAM
GEBROEDERS BINGER

INHOUD

blz.

A.

Aannemersbond (Ned —) door Jan de Meijer . . 231
Administratieve Voorschriften (Nog even: de —) 251
Adres door het Gen. „A. et A." aan den Minister van Waterstaat 33
Adres door de Club van Utrechtsche leden van het Gen. „A. et A." 74
Adres der Schoonheidscommissie aan B. en W. van Amsterdam 98
Adres door de Club van Utrechtsche leden van het Gen. „A. et A." 99
Adres door de Club van Utrechtsche leden aan den Bond „Heemschut". 120
Adres door de Ver. „Bouwk. en Vriendschap" aan B. en W. van Rotterdam. 137
Adres door de Alg. Ned. Opz. en Teek. Bond aan den Minister van Binnenl. Zaken 158
Adres door het Gen. „A. et A." aan den Minister van Waterstaat 161
Adres door de Club van Utrechtsche leden van het Gen. „A. et A." 186
Adres door het Gen. „A. et A." aan de Tweede Kamer der Staten Generaal 194
Adres door het Ned. Verb. van Kunst. Ver. aan den Minister van Waterstaat 240
Adres door de Club van Utrechtsche leden van het Gen. „A. et A." 322
Adviezen aan architecten voor werken in gewapend beton (Deskundige —) door Adr. Moen. . 212
Algemeene Administratieve Voorschriften (De —) door H. G. Jansen 237
„Als" door Candidus 299
„Amicitia", door A. W. Weissman 318, 325
Ambachtsschool te Haarlem. Tentoonstelling van de werkstukken der leerlingen, door J. de Meijer 128
Ambtelijke mededeeling over de in Leuven behouden kunstwerken (De —) 300
Amsterdamsche Studenten-Vereeniging voor Sociale Lezingen 332
Antiquiteiten (Moderne) door Candidus 100
Antwoord (Een —) door C. J. Blaauw 287
Antwoord (Een —) door R. N. Roland Holst. . . 235
Antwoord aan den heer Gratama, door Th. Rueter 105
Architecten in het oog van het publiek als handelslieden voorgesteld (De —) door J. E. Rood . . 236
„Architectuurvormen van den gewapend-betonbouw." (Kort overzicht der lezing van den heer E. Handl) 109
„Architectura moderna" door Candidus 304
Arentsburgh, door Jan de Meijer. 221
Avond-Ambachtsschool voor Timmerlieden „Concordia Inter Nos" 171, 179

B.

Baksteen 106
Balans op 30 November 1913 10
Bazel (K. de —) Dr. P. H. Eykman †. 153

blz.

Bazel (K. de —) Bond- en Maatschappij-fusie 201, 217
Bazel's maquette voor een Rotterdamsch Stadhuis huis (De —) 220
„Bauhütten" (De Duitsche) door A. W. Weissman 57
Begrooting 1914 (Tweede Concept —). 9
Begrooting 1915 (Concept —) 333
Beschildering van het Universiteitsgebouw te Groningen (De —) door P. J. de J. 51
Beschildering van het Universiteitsgebouw te Groningen 77, 100
Beschouwingen over de ontwikkeling der moderne bouwkunst in Nederland (Enkele —) door Jan Gratama 86, 90
Beschouwingen verloop Eereprijsvraag „A. et A." 1913—1914 enz. door Piet Lijdsman 178
Beschouwingen (Eenige —) door G. F. la Croix . 225
Beton-ijzer en electriciteit, door J. de M. 263
Blaauw (C. J. —) Bouwkunst — Auteursrecht — Geestelijk eigendom 14
Blaauw (C. J. —) „Veredeling" van het Ambacht? 162
Blaauw (C. J. —) Rijmelarij in ouden taalvorm (met antwoord van de Redactie) 282
Blaauw (C. J. —) Een antwoord 287
Boekaankondiging. 19, 172, 181
Boekaankondiging door J. d. M. 156
Boekaankondiging:
a. Rembrandt-etsen uit het Rijks-Prentenkabinet te Amsterdam;
b. Taylor's wetenschappelijke bedrijfsleiding;
c. Kunsthistorische Aufsätze door Jan de Meijer 189
Boekbespreking. Verzameling van Bouwkundige en Technische onderwerpen, door M. 37
Boekbespreking. Wapens, vlaggen en zegels van Nederland door T. v. d. Laars (door M. J. Hack) 19
Boekbespreking. Kalenders 1914 (door J. J. Hellendoorn) 22
Boekbespreking. „Friesland en de Woningwet" door J. J. Hellendoorn 26
Boekbespreking. „Das ländliche Arbeiterswohnhaus" door J. J. Hellendoorn. 28
Boekbespreking. De Administratie van den uitvoerder van Bouwwerken door J. J. Hellendoorn . 28
Boekbespreking. Jaarverslag 1912—1913 „Nehalennia" door J. J. Hellendoorn 28
Boekbespreking. Het Jaarboekje voor beeldende kunsten, door J. J. Hellendoorn. 28
Boekbespreking. Leerboek der Perspectief I, door A. A. H. 37
Boekbespreking. De Bouwmeester, door Adr. M. 156
Boekbespreking, door E. P. M. 342
Boekbespreking. De beginselen der wetenschappelijke bedrijfsleiding, door Jan de Meijer . . . 163
Boekbespreking:
a. Kaart van Zuid-Limburg;
b. Handbücher Neuzeitlicher Wohnungcultur . 196
Boekwerken (Ingekomen —) door J. d. M. . . . 316
Bond- en Maatschappij-fusie, door K. de Bazel 201, 217

blz.

Bond van Nederlandsche Architecten . . . 253, 304
Bondslied van het Genootschap „A. et A." . . . 212
„Boukonst mall" door Candidus 308
Bouwkunst — Auteursrecht — Geestelijk eigendom, door C. J. Blaauw 14
Bouwkunst en oorlog, door H. F. S. 318
„Bouwkunst en Vriendschap" (Vereeniging —). Twee Adressen 137
„Bouwkunst en Vriendschap" (Prijsvragen —). . 299
Bouwt in historische stijlen, door H. F. S. . . . 360
Bramante (Donato) door A. W. Weissman . . . 83
Brandproef rietendak 83, 100, 199
„Bremersteen" 236, 253
„Bremersteen" door Th. Polet 242

C.

Candidus. Op seecker patroon voor 't raadhuys tot Rotterdam 11
Candidus Moderne Antiquiteiten 100
Candidus. Stootzucht 137
Candidus. Nieu-Hollants Binnenhuys 166
Candidus. Op 't sien van heywerk 208
Candide l'Optimiste. Le Cordonnier et le Savetier 208
Candidus. Miraeckel; De schoen-maecker en de lapper; Op Haerlems twee schouburgen . . . 212
Candidi. Sneldighten 218
Candidus. De schoenmaecker en de lapper (verv.) 227
Candidus. Werck-bondt 227
Candidus. Groene grijsheyt 237
Candidus. In 't Vreepaleys 242
Candidus. Fabula 256
Candidus. Wilt-sangh. 259
Candidus. Uyt Elysium 267
Candidus. De man int buytenhuis. 271
Candidus. Orden 274
Candidus. Heyl-wensch 281
Candidus. Kern en schil 288
Candidus. Ex cathedra 292
Candidus. Als 299
Candidus. Architectura Moderna. 304
Candidus. Bouconst mall. 308
Candidus. Frontspiciën; In den Haarlemmerhout . 323
Candidus. Clachte 331
Candidus. Graf-schrift 331
Centraal-Bureau voor Sociale Adviezen 260
Centraal Comité tot bevord. der normaliseering der bouwbedrijven te Utrecht 311
Clachte door Candidus 331
Clarté est la bonne foi des philosophes (La —) door J. F. Staal Jr. en antwoord hierop door H. F. Symons Jr. 85
Club van Utrechtsche leden van het Genootschap „A. et A." 74, 99, 120, 136, 278, 322
Commissie van Plaatselijke leden v. d. B. N. A. te Utrecht 324
Commissie voor het stadsschoon (De —) 60
Congres internationaal du bâtiments et des travaux publies (IVe) 171
Conze (Alexander —) door J. de M. 266
Cordonnier et le Savetier (Le —), door Candide l'Optimiste 208
Cordonnier et le Savetier (suite) (Le —) door Lafontaine 221
Crisis en de particuliere architect (De huidige —) 281, 285, 290, 302, 317, 325, 338
Croix (G. F. la —) Eenige beschouwingen . . . 225

blz.

Croix (G. F. la —) Jaarverslag over 1914 van de Commissie belast met het beheer der Genootschapslokalen 366
Cuypers (Dr. P. J. H. —) Mr. G. van Tienhoven † 301
Cuypers (Jos. Th. J. —) De honorariumregeling van architecten 241
Cuypers (Jos. Th. J. —) Th. G. Schill † 310

D.

Daghet in den Oosten (Het —) door C. J. de Haas 308
Deutsche Werkbund- Ausstellung te Keulen (Opening der —) 172
Deutsche Werkbund-tentoonstelling (Excursie —) 214
„Deutsche Werkbund"-tentoonstelling (De —), door J. de M. 259, 261, 265, 270, 273, 286, 298, 302, 315
District III (Uit —), door onzen bijzonderen verslaggever 340
Documentatie van stukken betrekking hebbende op den toestand tijdens den oorlog in het jaar 1914 304
Donselaar Jr. (J. A. —). Ingezonden. 362

E.

Echt oud-Hollandsch oordeel over Bouwmeesters (Een —) door Jan Ph. Wormser 323
Eere den waren leider door Adr. Moen 221
Eereprijsvraag 1913—1914 door C J. de Haas . . 194
Effectenbeurs (De nieuwe —) 11
Elysium (Uyt —) door Candidus 267
Examens, bouwk. opz., teek. en uitvoerder van de Mpij. tot Bev. der Bouwkunst 336
Examens voor bouwkundig opzichter, bouwkundig teekenaar en uitvoerder van bouwwerken. . 8, 60
Ex cathedra, door Candidus 292
Excursie naar Delft en den Haag (Verslag van de —) door Van 't Kruis en H. F. S. 209
Eykman † (Dr. P. H. —) door K. de Bazel. . . . 153

F.

Fabula, door Candidus 256
Finantieel-overzicht tijdvak 30 Nov. 1913—1 Dec. 1914, door den penningmeester Adr. Moen 358, 359
Frontspiciën, en In den Haarlemmerhout, door Candidus 323
Frowein † (J. F. L. —) door A. W. Weissman . . 225

G.

Gedachten naar aanleiding van de vergadering van het verbond van Ned, Kunstenaarsvereenigingen, door J. H. de Groot 28
Gelukkig feit (Een) door J. de M. 253
Gelijkenis (Een) door Y. Y. 155
Gelijkenis van mijn grooten vriend Herri. E. (Aan de —), door Filippo Hamerio 126
Gemeentelijke Commissie ten dienste van nijverheid en bedrijven 281, 292
Genootschapsprijsvragen 1913 269
Genootschapsprijsvragen 1914 . . . . . 257, 271
Gerber (Johan —) Ingezonden 221
Gerber (Johan —) „Al orden, geen orden" . . . 305
Goor (C. N. van —) Maatschappij en Bond 185, 194, 222
Grafschrift, door Candidus 331
Groene grijsheyt, door Candidus. 237
Groningen (Uit —) door Willem van der Pluym . 218
Gratama (Jan —) Enkele beschouwingen over de ontwikkeling der moderne bouwkunst in Nederland 86, 90

blz.

Groot (J. H. de —) Gedachten naar aanleiding van de vergadering van het verbond van Ned. Kunst. Ver. 28
Groot (J. H. de) Vergad. van het Alg. Best. van het Verbond van Ned. Kunst. Ver. 121, 331

H.

H. (A. A. —) Boekbespreking over: Leerboek der Perspectief I 37
H. (J. J. —). Kort verslag der huishoudelijke vergadering van het Genootschap 277, 289, 334, 313, 337
Haarlemsche Schouwburg aan den Jansweg (De —) 196, 204
Haas (C. J. de —) Een ander prijsvraag-systeem . 250
Haas (C. J. de —) Het daghet in den Oosten . . . 308
Haas (C. J. de —) Door Heemschut's besluit blijven jongere krachten onbekend 170
Haas (C. J. de —) Eereprijsvraag 1913—1914 . . 194
Haas (C. J. de —) Jaarverslag van de Club van Utrechtsche leden v. h. Genootschap „A. et A." 2
Haas (C. J. de —) Het lapmiddel van Heemschut . 178
Haas (C. J. de —) De Nederl. Heide-Maatschappij . 262
Haas (C. J. de —). Verslag van de ledenvergadering van de Club van Utrechtsche leden van het Gen. „A. et A." 3, 50, 75, 297
Haas (C. J. de —) Verslag van de 41e ledenvergadering, tevens Jaarvergadering van de Club van Utrechtsche leden v. h. Genootschap „A. et A." 18
Haas (C. J. de —) Werk en loon 285
Hack (M. J. —) Boekbespreking over wapens, vlaggen en zegels van Nederland 19
Haerlems twee schouburgen (Op —) 212
Hamerio (Filippo —) Aan de gelijkenis van mijn grooten vriend Herri E. 126
Hana (H. —) Een uitvinding 112, 127
Handleiding voor Woning-bouwvereenigingen. Boekaankondiging 243
Haren (De toren van —). 214
Heemschut's besluit blijven jongere krachten onbekend (Door —) door C. J. de Haas. 170
„Heemschut" (Het lapmiddel van —) door C. J. de Haas 178
Heemschut-conferentie (De Tweede —) door J. d. M. 3
„Heemschut" (Vergadering —) door A. A. Kok . 179
Heide Mpij (De Ned. —) door C. J. de Haas . . . 262
Heide Mpij (De Ned. —) door J. J. Hellendoorn . . 249
Hellendoorn (J. J. —) Boekbespreking Kalenders 1914 22
Hellendoorn (J. J. —) Boekbespreking over: Friesland en de Woningwet 26
Hellendoorn (J. J. —) Boekbespreking over: Het Jaarboekje voor beeldende kunsten 28
Hellendoorn (J. J. —) Boekbespreking over: Das bändliche Arbeiterwohnhaus 28
Hellendoorn (J. J. —) Boekbespreking over de administratie van den uitvoerder van Bouwwerken 28
Hellendoorn (J. J. —) Boekbespreking over: Jaarverslag 1912—1913 „Nehalennia". 28
Hellendoorn (J. J. —) de Ned. Heide Mpij 249
Hengelosche Trijpweverij. Boekaankondiging . . 244
Heukelom (J. D. —) Ingezonden over: Quellinusschool-Kalender 45
Heyl-wensch, door Candidus 281
Hofland † (J. —) door M. 26
„Hofwijck" 202
Hollandsche Werkbond (Een —). 221

blz.

Honorariumregeling van architecten (De —) door Jos. Th. J. Cuypers 241
Huize „de Steenhaag" te Heemstede door M. . . 26

I.

Industrieschool (Het gouden feest der —) door Adr. Moen. 155, 166
Ingekomen Boekwerken, door J. de M. . . 280, 316
Ingezonden. Quellinusschool-kalender, door J. P. Heukelom 45
Ingezonden, door A. J. P. 122
Ingezonden. De toren van Haren, door v. H. . . 214
Ingezonden door Joh. Gerber 221
Ingezonden door W. v. d. P. 311
Ingezonden door J. A. van Donselaar Jr. 362
Int. Bouwk. Tentoonstelling 1915 te Amsterdam . 272

J.

J. (P. J. de —). De beschildering van het Universiteitsgebouw te Groningen 51
J. (de —). De Paleisgevel 288
J. (de —). Het Tweede Kamergebouw 367
Jaarverslag van de Club v. Utrechtsche leden van het Genootschap „A. et A" (C. J. de Haas). . . 2
Jaarverslag over 1913 van de Ned. Vereen. v. Tentoonstellingsbelangen 255
Jaarverslag over 1914 van de Commissie belast met het beheer der Genootschapslokalen 366
Jaarverslag over 1914 van het Weekblad „Architectura". 366
Jaarverslag van den penningmeester 1, 350
Jaarverslag van de Schoonheidscommissie voor de Gemeente 's Gravenhage over 1913. . . . 274
Jaarverslag van het Verbond van Nederlandsche Kunst. Ver. 30
Jansen (H. G. —). De Algemeene Administratieve voorschriften 237
Japansche uithangteekens (oude —), door J. de M. 71
„Jedoch der Schrecklichste. . . ." enz., door J. d. M. 291
Jongh (Paul J. de —). Een prijsvraag voor het gebouw van de Tweede Kamer 144
Jongh (Paul J de —). Maatschappij en Bond . . . 177
Jongh (Paul de —). Maatschappij en Bond. Antw. aan den Heer van Goor 185, 194
Juryrapport van de prijsvragen, uitgeschreven door de Ver. „Bouwk. en Vriendschap" 51, 58, 94, 101, 113
Juryrapport Studieprijsvragen 1913 van het Genootschap „A. et A." 133
Juryrapport, Eereprijsvraag: „A. et A." 1914 . . 141
Juryrapport Prijsvraag „Tuinstadwijk" 190

K.

Kasteel, buitenplaatsen. tuinen en parken in Nederland. Boekaankondiging 244
Kerk te Egm. a. d. Hoef (De —) door W. 35
Kern en Schil door Candidus 288
Klaaglied van P. W., door J. R. 350
Klaaglied P. W. 360
Kok (A. A. —) Jaarverslag van den penningmeester 1
Kok (A. A. —) Vergadering „Heemschut" . . . 179
Koloniaal Instituut (De gebouwen —), door J. F. S. 345
Komen en gaan, door W. 342
Kort overzicht van de lezing van den Heer Egon Handl, over „Architectuurvormen van den gewapend-betonbouw" 109
Kromhout (W. —) Orden 278, 288

blz.

L.

Landhuis te Heemstede (bij de plaat) 58
Ledenvergadering (Kort verslag der gewone ledenvergaderingen van het Gen.), door Adr. M. en H. F. S. en J. J. H. 18, 33, 49, 65, 89, 98, 125, 135, 277, 289, 297, 313, 334, 337
Leuven, door Ernst Branding 279
Lijdensgeschiedenis van een vergaderingverslag (De —) door Adr. Moen 74
Lijdsman (Piet —) Beschouwingen verloop Eereprijsvraag „A. et A." 1913—1914 enz. 178

M.

M. (Adr. —) Boekbespreking. De Bouwmeester . 156
M Boekbespreking over: Verz. v. Bouwk. en Techn. onderwerpen 37
M. J. Hofland † 26
M. Huize „de Steenhaag" te Heemstra 26
M. Een nieuw maandblad 14
M. Prijsvraag nieuw stadhuis te Rotterdam. . . 5
M. (E. P. —) Boekbespreking 342
M. (J. de —) Alexander Conze 266
M. (J. de —) Beton-ijzer en electriciteit 263
M. (J. de —) Boekaankondiging 157
M. (J. de —) De „Deutsche Werkbund"-tentoonstelling 259, 261, 265, 270, 273, 286, 298, 302, 315
M. (J. de —) Een gelukkig feit 253
M. (J. de —) Ingekomen boekwerken . . . 280, 316
M. (J. de —) Maatschappij en Bond 251
M. (J. de —) Men moet zich vrienden weten te maken 299
M. (J. de —) Oude Japansche uithangteekens . . 71
M. (J. de —) Het Paleis-Raadhuis en Naatje . . .
M. (J. de —) Photographie en Ornament 196
M (J. de —) De Pieterskerk te Leuven 279
M. (J. de —) De Rijkscomm. t. h. opmaken en uitgeven v. e. inventaris v. d. Ned. Mon. v. geschiedenis en kust en een Monumentenwet 253
M. (J. de —) De tweede Heemschutconferentie. . 3
M (J. de —) Uitbreidingsplan over het IJ (bij de plaat) 153
M. (J. de —) Zwollo weer in ons land 284
Maandblad (Een nieuw — door M. 14
Maassluis, met cliché. (Boekaankondiging) . . . 242
Maatschappij en Bond, door Paul J. de Jongh . . 177
Maatschappij en Bond, antw. aan den Heer van Goor, door Paul de Jongh 185, 194
Maatschappij en Bond door C. N. van Goor 185, 193, 212
Maatschappij en Bond, door J. P. Stok Wzn. . . 186
Maatschappij en Bond door J. de M. 251
Man int buytenhuis (De —) door Candidus . . . 271
Mpij voor den Werkenden Stand. 146
Mededeelingen betreffende het Genootschap (op de voorpagina's van alle nummers).
Mededeeling der Redactie 1, 25, 73, 153, 177, 193, 201, 217, 265, 277, 281, 365
Men moet zich vrienden weten te maken, door J. de M. 299
Meijer (Jan de —) Arentsburgh 221
Meijer (Jan de —) Boekbespreking. De beginselen der wetenschappelijke bedrijfsleiding 163
Meijer (Jan de —) Boekaankondiging
a. Rembrandt-etsen;
b. Taylor's wetenschappelijke bedrijfsleiding;
c. Kunsthistorische Aufsätre 189
Meijer (Jan de—) Jedoch der schrecklichste... enz. 292
Meijer (Jan de —) Ned. Aannemersbond 231

blz.

Meijer (Jan de —) Nog eens: het ziektesymptoom 310
Meijer (Jan de —) De „stovenhokken" in de Kloostergang der Domkerk te Utrecht 146
Meijer (Jan de —) De taktiek van den Aannemersbond 263
Meijer (Jan de —) De Teekenschool voor Kunstambachten 219
Meijer (Jan de —) Tentoonstellingen:
a. Tentoonstelling v. d. photogr. opnamen der werken van Hermann Muthesius . . . .
b. Ambachtsschool te Haarlem;
c Teekeningen van Corn. Springer:
d. Schoonheid in het leven v. h. Volkskind 127, 128, 129
Meijer (Jan de —) Typografische bibliotheek in de lettergieterij „Amsterdam" 194, 208
Meijer (Jan de —) Van een stadhuis 45
Meijer (Jan de —) Verbetering van het verslag der ledenvergad. v. h. Gen. „A. et A." 41
Meijer (Jan de —) Een verheugenis. 146
Meijer (Jan de —) Zomerhuisje te Zeegse . . . 187
Meijer (Jan de —) Jaarverslag over 1914 van het Weekblad „Architectura" 366
Miraeckel, door Candidus 212
Moeder Bouwkunst en 't Vredespaleis, door H. F. S. 279
Moen (Adr. —). Kort verslag der gewone ledenvergaderingen van het Genootschap 18, 33, 49, 65, 89, 98, 125, 135
Moen (Adr. —) De lijdensgeschiedenis van een vergaderingverslag 74
Moen (Adr. —) Het goudenfeest der Industrieschool 155, 166
Moen (Adr. —) Prijsvraag „Tuinstadwijk" . . . 169
Moen (Adr. —) Deskundige adviezen aan architecten voor werken in gewapend beton 212
Moen (Adr. —) Eere den waren leider 221
Moen (Adr. —). Finantieel overzicht tijdvak 30 Nov. 1913—1 Dec. 1914 . . . . . 358, 359
Molkenboer (W. B. G.) 196
Muthesius (Hermann —) Tentoonstelling van zijn werken, door Jan de Meijer 127

N.

Nationale Studie-prijsvraag voor het ontwerp van een tuinstadwijk. Vraag en antwoord 28
Nederlandsch Paviljoen te San Francisco . 171, 187
Niet Ouderwetsch (Naar aanleiding van —) door Th. Rueter 75
Nieu-Hollants Binnenhuys, door Candidus . . . 166
Nieuwjaarswensch door H. F. S. 8
Nijhoff (C. W. —) Bezoek aan het Observatiehuis voor jongens te Amsterdam door leerlingen van de Kunstnijverheidsschool „Quellinus" 227
Nijverheid, Departement Amsterdam. Avond-Ambachtsschool „Concordia Inter Nos" (Maatschappij van —) 171, 179

O.

Observatiehuis voor Jongens te Amsterdam door leerlingen van de Kunstnijverheidsschool „Quellinus" (Bezoek aan het —) door C. W. Nijhoff. . 227
„Officieele Kunst" (Verslag van de lezing van den heer Roland Holst over —) 117
Ontwerpen (De theorie van het —), door Jan Stuyt 335, 352
Ontwerpen (De theorie van het —), door de Red. 338, 352

blz.

Openluchtmuseum" (Ver. „Het Nederl. —) . . . 157
Opzichters- en Teekenaarsbond (Adres Algem. Nederl. —) 158
Orde (Één —) door H. F. S. 279
Orden, door Candidus 274
Orden, door W. Kromhout Czn. 278, 288
Orden, geen orden (Al —) door Johan Gerber . . 305
Ouderwetsch" (Naar aanleiding van „Niet —), door Theo Reuter 75
Ouderwetsch? (Toch —) door Theo Rueter . . . 202
Oud-Hollandsch oordeel over bouwmeesters (Een echt —) 323
Outshoorn (Corn. —) door G. J. Rutgers 306
Outshoorn en het Paleis v. Volksvlijt 341

P.

P. (A. J. —). Het Presenteerblad-Plantsoentje . . 94
P. (A. J. —). Ingezonden 122
Paleisgevel, door de J. 288
„Paleis-Raadhuis" en „Naatje" (Het —), door J. de M. 93
Peek en Kloppenburg aan den Dam (Het nieuwe gebouw der firma —) 362
Pek (J. E. van der —). Een vraag, een antwoord, een toelichting 75
Permanente Prijsvraagcommissie (Jaarverslag over 1913 —) 22
Photographie en Ornament, door J. de M. . . . 196
Pieterkerk te Leuven (De —), door J de M. . . . 279
Plaatwerk „de Architect", door H. A. Schram . . 170
Pluym (Willem van der —). Verslag van den bibliothecaris 2, 365
Pluym (Willem van der —), Uit Groningen . . . 218
Polet (Th.). „Bremersteen" 242
Presenteerblad-plantsoentje (Het —), door A. J. P. 94
Proefneming met een nieuwe betonpaalfundeering, systeem „Wilhelmi" 202, 322, 360
Programma voor den tweeden gevelwedstrijd te Leiden 79
Programma van de prijsvraag voor een „Verzorgingshuis" te Hilversum 222
Prijsstijging der bouwmaterialen een noodzakelijk gevolg? (De —) 312
Prijsvraag Genootschapskalender 1915 289, 301, 313
Prijsvraag kerkgebouw voor de Ned. Hervormde Gemeente te Apeldoorn (schrijven van de P. P. C.), met naschrift van de Redactie van „Architectura" 23
Prijsvraag monument Hildebrand (Beets). Programma 7, 86, 94, 113, 253, 280, 300
Prijsvraag monument Hildebrand (brief van de P. P. C.) 23
Prijsvraag. Ned. Ver. „Schoonheid in Opvoeding en Onderwijs 46, 60, 75, 122
Prijsvraag nieuw Stadhuis te Rotterdam, door M. 5
Prijsvraagsysteem (Een ander —), door C. J. de Haas 250
Prijsvraag: Tuinstadwijk . . 147, 166, 169, 192, 204
Prijsvraag van de Ver. „Bouwkunst en Vriendschap" 37, 299
Prijsvraag voor het geb. van de Tweede Kamer (Een —), door Paul J. de Jongh. 144
Prijsvraag voor een verzorgingshuis, voornamelijk voor oude mannen en vrouwen te Hilversum 215, 222, 237, 264, 311, 316

blz.

R.

R. (J. —). Klaaglied van P. W. 350
Raedhuys tot Rotterdam (Op seecker patroon voor 't —), door Candidus 11
Reclamebiljet voor de Int. Reclametentoonstelling.
Red. De theorie voor het ontwerpen 338
Roest (Het verwijderen van —) 352
Roland Holst (R. N. —) Een antwoord 235
Rood (J. E. —) De architecten in het oog van het publiek als handelslieden voorgesteld 236
Rotterdamsche Raadhuis (Het —) 137
Rueter (Th. —) Naar aanleiding van niet ouderwetsch 75
Rueter (Theo —) Antwoord aan den Heer J. Gratama 105
Rueter (Theo —) Toch ouderwetsch? 202
Rueter (Theo —) De verwording van het Gooi . . 233
Rutgers (G. J. —) Verslag omtrent het plaatwerk „de Architect" over het jaar 1913. 1
Rutgers (G. J. —) Corn. Outshoorn 306
Rijkscomm. t. h. opmaken en uitgeven v. e. inventaris v. d. Ned. Mon. v. gesch. en kunst en een Monumentenwet (De —) door J. de M. . . . 253
Rijks-kunst 42, 80
Rijmelarij in ouden taalvorm (met antwoord van de Red.) door C. J. Blaauw 282

S.

S. (H. F. —). Een orde 279
S. (H. F. —). Moeder Bouwkunst en 't Vredespaleis 279
S. (H. F. —) Weder-wensch 296
S. (H. F. —) Bouwkunst en oorlog 315
S. H. F. —). Juryrapport kalender 1915 334
S. (H. F. —). Bouwt in historische stijlen 360
S. (J. F. —). De gebouwen van het Koloniaal Instituut. 345
Schill † (Th. G. —) door Jos. Th. J. Cuypers . . . 309
Schoenmaecker en de lapper (De —) door Candidus 212
Schoenmaecker en de lapper, vervolgh (De —) door Candidus . . . . . .
Schoonheidscommissie (De —) . . . 74, 82, 98, 111
Schoonheidscommissie (Conflict). 110
Schoonheidscommissie te Amsterdam (Reglement der) 248
Schoonheid in het leven van het Volkskind (Tentoonstelling —) door Jan de Meijer 129
„Schoonheid in opvoeding en onderwijs". (Prijsvraag, uitgeschreven door de Ver.—) 46, 60, 75, 122
Schouwburgen te Vicenza en te Parma (De —), door A. W. Weissman met naschr. v. J. de M. . 303
Schram (M. A. —). Het plaatwerk „de Architect" 170
Sisyphus. „Vrughbaer voornemen". 296
Sneldighten Condidi 218
Springer (Cornelis —) Tentoonstelling van zijn teekeningen, door Jan de Meijer 129
St. Bavo te Haarlem, door A. W. Weissman. . . 334
Staal Jr. (J. F. —) La clarté est la bonne foi des philosophes. 85
Stadhuis (van een —) door Jan de Meijer 45
Stok Wzn. (J. P. —). Maatschappij en Bond . . . 186
Stootzucht, door Candidus 137
„Stovenhokken" in de Kloostergang der Domkerk te Utrecht (De —), door Jan de Meijer 146
Stuyt (Jan —). De theorie van het ontwerpen 335, 352
Sijmons Jr. (H. F. —). Antwoord op „la clarté est la bonne foi des philosophes" 85

blz.

Sijmons Jr. (H. F. —). Verbetering van het verslag 82
Sijmons (Verslag over het jaar 1914 van de handelingen van het Genootschap. 354

T.

Taktiek van den Aannemersbond (De —) door Jan de Meijer 263
Teekenschool voor Kunstambachten (De —) door Jan de Meijer 219
Tentoonstelling te Düsseldorf in 1915 (De groote—) 218
Tentoonstelling vakonderwijs-materialen. . . . 238
Tienhoven (Mr. G. van—) †, eerelid van „A. et A.", door Dr. P. J. H. Cuypers 301
Toestand der opzichters en teekenaars in de huidige crisis 275
Tweede Kamergebouw (adres —) 240
Tweede Kamergebouw (Het —), door De J. . . 367
„Tuinstadwijk" (Vraag en antwoord, inzake prijsvraag —) 28
„Tuinstadwijk" (Prijsvraag —), door Adr Moen . 169
„Tuinstadwijk" (Juryrapport prijsvraag —) . 190, 204
Typographische bibliotheek in de lettergieterij „Amsterdam", door Jan de Meijer . . . 194, 208

U.

Uitbreidingsplan over het Y (bij de plaat), door J. de M. 153
Uitvinding (Een —), door H. Hana 112, 127
Utrechtsch Kunstverbond 171

V.

V. en H. B O. 284
Vaktoestanden, door de Redactie 75
Valk (H. W. —). De „Vier Noorder Cogge . . . 93
Velde (Prof. H. v. d. —) 332
Verbetering van het verslag der ledenvergadering van het Gen. „A. et A.", door Jan de Meijer 41
Verbetering van het verslag, door de Red. . . . 82
Verbetering van het verslag, door H. F. Sijmons Jr. 82
Verbond van Ned. Kunstenaarsvereenigingen 331, 343
„Veredeling" van het ambacht? door C. J. Blaauw 162
Ver. „Bouwkunst en Vriendschap" (Prijsvraag van —) 37
Vergadering van het Alg. Best van het Verbond van Ned. Kunst. Ver., door J. H. de Groot. . . 121
Verheugenis (Een —), door Jan de Meijer. . . . 146
Verificatiecommissie (Verslag van de —). . . . 351
Verlies- en winstrekening op 30 November 1913 . 10
Verslag der 1352ste ledenvergadering, door Wijdeveld 353
Verslaggever (Van onzen bijzonderen—). Uit district III 340
Verslag over het jaar 1914, door den secretaris H. F. Sijmons 354
Verslag van den bibliothecaris over het jaar 1913 . 2
Verslag van den bibliothecaris over het jaar 1914 . 365
Verslag van de vergadering van het Centraal Comité tot bevordering der normaliseering der bouwbedrijven 322

blz.

Verslag van de Club van Utrechtsche leden van het Genootschap „A. et A." over het jaar 1913 2
Verslag van de 41e ledenvergadering, tevens jaarvergadering van de Club van Utrechtsche leden van het Genootschap „A. et A." 18
Verslag der lezing van den heer Roland Holst over „Officieele Kunst" 117
Verslag omtrent het plaatwerk „de Architect" over het jaar 1913 1
Verslag (Verbetering van het —), door Jan de Meijer 41
Verslag van het Verbond van Ned. Kunstenaarsvereenigingen 30, 38, 121
Verslag van de Verificatie-Commissie. 18
Verslag van de ledenvergadering van de Club van Utrechtsche leden van het Gen. „A. et A." 5, 50, 75, 297
Verwording van het Gooi (De —), door Theo Reuter 233
„Verzorgingshuis" (Prijsvraag —) . . 215, 222, 237
„Vier Noorder Cogge" (De —), door H. W. Valk 93
Viollet-le-Duc's Eeuwfeest 50
Voortgezet- en Hooger Bouwkunstonderwijs . . 284
Vraag, een antwoord, een toelichting (Een —), door J. E. van der Pek. 75
Vraag aan de Redactie (Een —), door Wormser . 237
Vraag herhaald" („De —), door Wormser . . . 242
Vragenbus 308
Vree-paleis (In 't —), door Candidus. 242
„Vrugtbaer voornemen", door Sisyphus 296

W.

W., De Kerk te Egmond a. d. Hoef 35
W., Komen en Gaan 342
Waar 't om gaat, door Wormser. 252
Weder-wensch, door H. F. S. 296
Weissman (A. W. —) „Amicitia". 318, 325
Weissman (A. W. —). De Duitsche „Bauhütten" . 57
Weissman (A. W. —). Donato Bramante 83
Weissman (A. W. —), J. F. L. Frowein † 225
Weissman (A. W. —). De schouwburgen te Vicenza en te Parma 303
Weissman (A. W. —). De St. Bavo te Haarlem. . 334
Werck-bondt, door Candidus 227
Werk en loon, door C. J. de Haas. 285
Wilt-sangh, door Candidus 259
Woonhuis „de Papaver" (bij de plaat) 79
Wormser. „Een echt Oud-Hollandsch oordeel over bouwmeesters" 323
Wormser. Een vraag aan de Redactie. 237
Wormser. „De vraag herhaald" 242
Wormser. Waar 't om gaat. 252
Wijdeveld (Verslag der 1352ste ledenvergadering) 353

Y.

Y. Y. Een gelijkenis 155

Z.

Ziektesymptoon (Nog eens: het —), door J. de M. 310
Zomerhuisje te Zeegse, door Jan de Meijer . . . 187
Zwollo (F. —) weer in ons land 284

UIT BOEKEN EN TIJDSCHRIFTEN

blz.

Leonardo da Vinci, door v. Nieuwenburg (Techn. Stud. Tijdschr.) . . . . . J. de M. 47
Iets over lichaamsopbouw in de architectuur door C. W. Nijhoff (Bouwk. Wbl.) „ 47
De Vrijthof te Maasticht (Het Huis, oud en nieuw). . . . . „ 48
Viollet-le-Duc (3de suppl. der Revue de l'art chrétien) . . . . . „ 48
Architectural Acoustics, building material and musical pitch door Prof. W. Sabine (The Brinckbuilder) . . . . „ 54
Een eeuw slooperswerk in den Haag, door H. E. van Gelder (Buiten) . . . „ 54
Een geschiedenis der Ned. Bouwk. door Dr. Jan Kalf (De Gids) . . . . . „ 54
Heipalen, deels van hout, deels van beton (Holdert's Polytechn. Weekbl.) . . . „ 55
Nieuwe gewapend-beton constructies uit vooraf vervaardigde onderdeelen (Gewapend Beton). . . . . „ 55
De oudste menschelijke afbeeldingen (l'Illustration) . . . . . „ 61
De vertering en het roesten van ijzer (IJzer- en Staalkroniek). . . . . „ 62
Deutsche Werkbund-tentoonstelling te Keulen 1914 (Baurundschau) . . . . „ 64
Het nieuwe Concertgebouw te Weenen (Deutsche Bauzeitung) . . . . . „ 64
Gewapend beton onder den invloed van electrische stroomen van hooge spanning (De IJzer- en Staalkroniek). . . „ 80
Bouwkunst en Tuinkunst (De Beweging) „ 95
Beeldhouwkunst a. d. Rijksacademie te Amsterdam (Bouwkundig Weekbl.) . „ 96
Fotografie en kunstnijverheid (Focus) . A. J. P. 106
Stedenbouw (De Ingenieur) . . . . . J. de M. 106
Het twaalfde jaarboek van „Amstelodamum" . . . . . „ 115
Het Leidschestr.vraagstuk (de Groene) „ 115
De dood in de pot (de Ploeg). . . . . „ 123
Bulletin van den Ned. Oudh. Bond. . . „ 130
Iets over het zwart en blauw kleuren van ijzer (de IJzer- en Staalkroniek). . . „ 130
Gladheid van bestratingsmateriaal (de Opmerker) . . . . . „ 131
Sloopend herboren Nederland (Buiten) . „ 132
Polemiek over Officiëele Kunst (Telegr.) „ 139
Een cultuurbelang (de Amsterdammer). „ 139, 147
Modernisme en militaire bouwkunst (Bouwk. Weekblad) . . . . . „ 150
Paleis-Raadhuis (Amstelodamum . . . „ 159
Middelen om roest te verwijderen (Gas en Water) . . . . . „ 159
Een surrogaat voor celluloïd Zeitschr. f. Gewerbehygiene etc.) . . . . . „ 159
Plateelbakkerij (Klei) . . . . . „ 167, 183
Sloopend herboren Nederland (Buiten) „ 167
Vuurvaste mortel (de IJzer- en Staalkr.) „ 167
Over modern of traditioneel bouwen in verband met de Rotterd Stadhuisbouw (Bouwkundig Weekblad) . . . . . „ 172, 198

blz.

De Haarlemsche Schouwburg (Bouwk. Weekblad) . . . . . „ 173
Moderne Kerkhofkunst (Bouwk. Wkbl.) „ 173
P. H. Eijkman † (Tijdschr. v. Geneesk.) „ 173
Het nieuwe gebouw voor de Tweede Kamer (de Fakkel) . . . . . „ 173
De scheeve toren te Pisa (de Ingenieur) „ 174
Officieele Kunst (N. R. Crt.) . . . . . „ 176
Archaeologische onderzoekingen in Italië (de Times) . . . . . „ 181
Meeningen omtrent het ontstaan en voorkomen van gebreken en bouwvalligheden aan kerken enz. (De Bouww.) „ 182
Verwijdering van het roest van ijzer . „ 182
Roestbeschermende verf (Bautechn. Mitteilungen . . . . . „ 182
Koelkachels (Electrotechn. Weekblad) „ 183
Steengroeven in Egypte (Deuts. Bauzeit.) „ 183
Sloopend herboren-Nederland (Buiten) „ 183
Toch ouderwetsch? . . . . . „ 183
Kunst als Regeeringszaak (de Gids) . . „ 184
Debat Joh. H. — K. de Bazel (B.wk. Wbl.) „ 198, 215
Das Plakat (de Telegraaf) . . . . . „ 215
Het Huis Oud en Nieuw . . . . . „ 215
De Grimnessesluis (Buiten) . . . . . „ 215
Bulletin van den Oudheidkundigen Bond „ 215
Het Tweede-Kamergebouw en Bouwkunstbeoordeeling (Haagsche Post) . „ 238
Waardeering van onze Nijverheid (IJzer- en Staalkroniek) . . . . . „ 239
Gewapend beton (de Ingenieur) . . . „ 244
Industrie en Kunst (de Telegraaf) . . . „ 244
Vervloekte loodgieters en zorgelooze kerkvoogden met 2 replieken (N.R.Ct.) „ 246
Achterstelling van onze nijverheid (IJzer- en Staalkroniek). . . . . „ 247
De Hollandsche volksplanting op Amagen in Denemarken (de Groene) . . „ 247
Een formule voor een in een horizontaal gebogen ligger (de Ingenieur) . . . „ 255
Ontsierende reclame in de Provincie Utrecht (de Vooruitgang). . . . . „ 255
Een gebouw voor socialen arbeid. . . . en de architect (de Avondpost) . . . . „ 271
Sierletterschrift (de Bouwwereld). . . „ 272
Bij het bericht van de vernietiging der Kathedraal te Reims (de Beweging) . „ 323
De Engelsche architecten en de oorlog (Journal of R. I. B. A.) . . . . . Th. 323
Beschrijving van de nieuwe lokalen van het Genootschap „Architectura et Amicitia" (de Bouwwereld) . . . . J. d. M. 331
Die vervloekte loodgieters („het orgel" en de „N. R. Crt.". . . . . „ 393
Kunstenaar of Knutselaar? (De Nieuwe Amsterdammer) . . . . . „ 368

Rubriek „*Kleine Wetenswaardigheden*" (door Jan de M.), op de witte advertentiepagina's van No. 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30 en 31.

blz.

Sijmons Jr. (H. F. —). Verbetering van het verslag 82
Sijmons (Verslag over het jaar 1914 van de handelingen van het Genootschap. 354

T.

Taktiek van den Aannemersbond (De —) door Jan de Meijer 263
Teekenschool voor Kunstambachten (De —) door Jan de Meijer 219
Tentoonstelling te Düsseldorf in 1915 (De groote—) 218
Tentoonstelling vakonderwijs-materialen. . . . 238
Tienhoven (Mr. G. van—) †, eerelid van „A. et A.", door Dr. P. J. H. Cuypers 301
Toestand der opzichters en teekenaars in de huidige crisis 275
Tweede Kamergebouw (adres —) 240
Tweede Kamergebouw (Het —), door De J. . . 367
„Tuinstadwijk" (Vraag en antwoord, inzake prijsvraag —) 28
„Tuinstadwijk" (Prijsvraag —), door Adr Moen . 169
„Tuinstadwijk" (Juryrapport prijsvraag —) . 190, 204
Typographische bibliotheek in de lettergieterij „Amsterdam", door Jan de Meijer . . . 194, 208

U.

Uitbreidingsplan over het Y (bij de plaat), door J. de M. 153
Uitvinding (Een —), door H. Hana 112, 127
Utrechtsch Kunstverbond 171

V.

V. en H. B O. 284
Vaktoestanden, door de Redactie 75
Valk (H. W. —). De „Vier Noorder Cogge . . . 93
Velde (Prof. H. v. d. —) 332
Verbetering van het verslag der ledenvergadering van het Gen. „A. et A.", door Jan de Meijer 41
Verbetering van het verslag, door de Red. . . . 82
Verbetering van het verslag, door H. F. Sijmons Jr. 82
Verbond van Ned. Kunstenaarsvereenigingen 331, 343
„Veredeling" van het ambacht? door C. J. Blaauw 162
Ver. „Bouwkunst en Vriendschap" (Prijsvraag van —) 37
Vergadering van het Alg. Best van het Verbond van Ned. Kunst. Ver., door J. H. de Groot. . . 121
Verheugenis (Een —), door Jan de Meijer. . . . 146
Verificatiecommissie (Verslag van de —). . . . 351
Verlies- en winstrekening op 30 November 1913 . 10
Verslag der 1352ste ledenvergadering, door Wijdeveld 353
Verslaggever (Van onzen bijzonderen—). Uit district III 340
Verslag over het jaar 1914, door den secretaris H. F. Sijmons 354
Verslag van den bibliothecaris over het jaar 1913 . 2
Verslag van den bibliothecaris over het jaar 1914 . 365
Verslag van de vergadering van het Centraal Comité tot bevordering der normaliseering der bouwbedrijven 322

blz.

Verslag van de Club van Utrechtsche leden van het Genootschap „A. et A." over het jaar 1913 2
Verslag van de 41e ledenvergadering, tevens jaarvergadering van de Club van Utrechtsche leden van het Genootschap „A. et A." 18
Verslag der lezing van den heer Roland Holst over „Officieele Kunst" 117
Verslag omtrent het plaatwerk „de Architect" over het jaar 1913 1
Verslag (Verbetering van het —), door Jan de Meijer 41
Verslag van het Verbond van Ned. Kunstenaarsvereenigingen 30, 38, 121
Verslag van de Verificatie-Commissie. 18
Verslag van de ledenvergadering van de Club van Utrechtsche leden van het Gen. „A. et A." 5, 50, 75, 297
Verwording van het Gooi (De —), door Theo Reuter 233
„Verzorgingshuis" (Prijsvraag —) . . 215, 222, 237
„Vier Noorder Cogge" (De —), door H. W. Valk 93
Viollet-le-Duc's Eeuwfeest 50
Voortgezet- en Hooger Bouwkunstonderwijs . . 284
Vraag, een antwoord, een toelichting (Een —), door J. E. van der Pek. 75
Vraag aan de Redactie (Een —), door Wormser . 237
Vraag herhaald" („De —), door Wormser . . . 242
Vragenbus 308
Vree-paleis (In 't —), door Candidus. 242
„Vrugtbaer voornemen", door Sisyphus 296

W.

W., De Kerk te Egmond a. d. Hoef 35
W., Komen en Gaan 342
Waar 't om gaat, door Wormser. 252
Weder-wensch, door H. F. S. 296
Weissman (A. W. —) „Amicitia". 318, 325
Weissman (A. W. —). De Duitsche „Bauhütten" . 57
Weissman (A. W. —). Donato Bramante 83
Weissman (A. W. —). J. F. L. Frowein † 225
Weissman (A. W. —). De schouwburgen te Vicenza en te Parma 303
Weissman (A. W. —). De St. Bavo te Haarlem. . 334
Werck-bondt, door Candidus 227
Werk en loon, door C. J. de Haas. 285
Wilt-sangh, door Candidus 259
Woonhuis „de Papaver" (bij de plaat) 79
Wormser. „Een echt Oud-Hollandsch oordeel over bouwmeesters" 323
Wormser. Een vraag aan de Redactie. 237
Wormser. „De vraag herhaald" 242
Wormser. Waar 't om gaat. 252
Wijdeveld (Verslag der 1352ste ledenvergadering) 353

Y.

Y. Y. Een gelijkenis 155

Z.

Ziektesymptoon (Nog eens: het —), door J. de M. 310
Zomerhuisje te Zeegse, door Jan de Meijer . . . 187
Zwollo (F. —) weer in ons land 284

UIT BOEKEN EN TIJDSCHRIFTEN

blz.

Leonardo da Vinci, door v. Nieuwenburg (Techn. Stud. Tijdschr.) . . . . . J. de M. 47
Iets over lichaamsopbouw in de architectuur door C. W. Nijhoff (Bouwk. Wbl.) „ 47
De Vrijthof te Maasticht (Het Huis, oud en nieuw). . . . . „ 48
Viollet-le-Duc (3de suppl. der Revue de l'art chrétien) . . . . . „ 48
Architectural Acoustics, building material and musical pitch door Prof. W. Sabine (The Brinckbuilder) . . . . „ 54
Een eeuw slooperswerk in den Haag, door H. E. van Gelder (Buiten) . . . „ 54
Een geschiedenis der Ned. Bouwk. door Dr. Jan Kalf (De Gids) . . . . . „ 54
Heipalen, deels van hout, deels van beton (Holdert's Polytechn. Weekbl.) . . „ 55
Nieuwe gewapend-beton constructies uit vooral vervaardigde onderdeelen (Gewapend Beton). . . . . „ 55
De oudste menschelijke afbeeldingen (l'Illustration) . . . . . „ 61
De vertering en het roesten van ijzer (IJzer- en Staalkroniek). . . . . „ 62
Deutsche Werkbund-tentoonstelling te Keulen 1914 (Baurundschau) . . . . „ 64
Het nieuwe Concertgebouw te Weenen (Deutsche Bauzeitung) . . . . . „ 64
Gewapend beton onder den invloed van electrische stroomen van hooge spanning (De IJzer- en Staalkroniek). . . „ 80
Bouwkunst en Tuinkunst (De Beweging) „ 95
Beeldhouwkunst a. d. Rijksacademie te Amsterdam (Bouwkundig Weekbl.) . „ 96
Fotografie en kunstnijverheid (Focus) . A. J. P. 106
Stedenbouw (De Ingenieur) . . . . J. de M. 106
Het twaalfde jaarboek van „Amstelodamum" . . . . . „ 115
Het Leidschestr.vraagstuk (de Groene) „ 115
De dood in de pot (de Ploeg). . . . . „ 123
Bulletin van den Ned. Oudh. Bond. . . „ 130
Iets over het zwart en blauw kleuren van ijzer (de IJzer- en Staalkroniek). . . „ 130
Gladheid van bestratingsmateriaal (de Opmerker) . . . . . „ 131
Sloopend herboren Nederland (Buiten) . „ 132
Polemiek over Officiëele Kunst (Telegr.) „ 139
Een cultuurbelang (de Amsterdammer). „ 139, 147
Modernisme en militaire bouwkunst (Bouwk. Weekblad) . . . . . „ 150
Paleis-Raadhuis (Amstelodamum . . . „ 159
Middelen om roest te verwijderen (Gas en Water) . . . . . „ 159
Een surrogaat voor celluloïd Zeitschr. f. Gewerbehygiene etc.) . . . . . „ 159
Plateelbakkerij (Klei) . . . . . „ 167, 183
Sloopend herboren Nederland (Buiten) „ 167
Vuurvaste mortel (de IJzer- en Staalkr.) „ 167
Over modern of traditioneel bouwen in verband met de Rotterd Stadhuisbouw (Bouwkundig Weekblad) . . . . . „ 172, 198

blz.

De Haarlemsche Schouwburg (Bouwk. Weekblad) . . . . . „ 173
Moderne Kerkhofkunst (Bouwk. Wkbl.) „ 173
P. H. Eijkman † (Tijdschr. v. Geneesk.) „ 173
Het nieuwe gebouw voor de Tweede Kamer (de Fakkel) . . . . . „ 173
De scheeve toren te Pisa (de Ingenieur) „ 174
Officieele Kunst (N. R. Crt.) . . . . . „ 176
Archaeologische onderzoekingen in Italië (de Times) . . . . . „ 181
Meeningen omtrent het ontstaan en voorkomen van gebreken en bouwvalligheden aan kerken enz. (De Bouww.) „ 182
Verwijdering van het roest van ijzer . „ 182
Roestbeschermende verf (Bautechn. Mitteilungen . . . . . „ 182
Koelkachels (Electrotechn. Weekblad) „ 183
Steengroeven in Egypte (Deuts. Bauzeit.) „ 183
Sloopend herboren-Nederland (Buiten) „ 183
Toch ouderwetsch? . . . . . „ 183
Kunst als Regeeringszaak (de Gids) . . „ 184
Debat Joh. H. — K. de Bazel (B.wk.Wbl.) „ 198, 215
Das Plakat (de Telegraaf) . . . . . „ 215
Het Huis Oud en Nieuw . . . . . „ 215
De Grimnessesluis (Buiten) . . . . . „ 215
Bulletin van den Oudheidkundigen Bond „ 215
Het Tweede-Kamergebouw en Bouwkunstbeoordeeling (Haagsche Post) . „ 238
Waardeering van onze Nijverheid (IJzer- en Staalkroniek) . . . . . „ 239
Gewapend beton (de Ingenieur) . . . „ 244
Industrie en Kunst (de Telegraaf) . . . „ 244
Vervloekte loodgieters en zorgelooze kerkvoogden met 2 replieken (N.R.Ct.) „ 246
Achterstelling van onze nijverheid (IJzer- en Staalkroniek). . . . . „ 247
De Hollandsche volksplanting op Amagen in Denemarken (de Groene) . . „ 247
Een formule voor een in een horizontaal gebogen ligger (de Ingenieur) . . . „ 255
Ontsierende reclame in de Provincie Utrecht (de Vooruitgang). . . . . „ 255
Een gebouw voor socialen arbeid. . . . en de architect (de Avondpost) . . . „ 271
Sierletterschrift (de Bouwwereld). . . „ 272
Bij het bericht van de vernietiging der Kathedraal te Reims (de Beweging) . „ 323
De Engelsche architecten en de oorlog (Journal of R. I. B. A.) . . . . . Th. 323
Beschrijving van de nieuwe lokalen van het Genootschap „Architectura et Amicitia" (de Bouwwereld) . . . . J. d. M. 331
Die vervloekte loodgieters („het orgel" en de „N. R. Crt.". . . . . „ 393
Kunstenaar of Knutselaar? (De Nieuwe Amsterdammer) . . . . . „ 368

Rubriek „*Kleine Wetenswaardigheden*" (door Jan de M.), op de witte advertentiepagina's van No. 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30 en 31.

LIJST DER AFBEELDINGEN

	blz.
Joseph Cuypers, naar een krijtteekening van zijn zijn zoon Michel Cuypers.	11
De nieuwe Effectenbeurs te Amsterdam, Joseph Cuypers B. I., Arch. B. N. A.	12, 13
Afbeeldingen uit Wapens, vlaggen en zegels van Nederland door T. van der Laars.	20, 21
Huize „de Steenhaag" te Heemstede, Arch. J. B. van Loghem B. I.:	
Totaalaanzicht	26
Bestekteekening.	27
Kerk te Egmond aan den Hoef:	
Uitwendige	36
Inwendige	37
Oude, Noordelijke raam in het koor	38
Landhuis van den heer Fred. van Heel te Heemstede, Arch. K. P. C. de Bazel	59
De oudste menschelijke afbeelding	61
Zes oude Japansche uithangborden	70, 71, 72
Woonhuis „De Papaver" te Bussum, Architect Ph. Hamers:	
Totaal-aanzicht (foto)	78
Grondplan en achtergrond (bestekteekening)	79
„Naatje" op den Dam te Amsterdam	92
„De vier Noorder Cogge" te Medemblik	93
Het Presenteerblad-plantsoentje te Haarlem	93
Fotografie en ornament:	
a. Patroon uit agaatsteen ontwikkeld	147
b. Dubbelpatroon uit marmeraderen ontwikkeld	148
c. Portret van Prof. Kreis als ornament.	149
Uitbreidingsplan der Gemeente Amsterdam, over het IJ.	154
Proefaflegging timmeren 1913 van de Vereeniging „Veredeling van het Ambacht"	162
De scheeve toren te Pisa (drie figuren).	174, 175
Zomerhuisje te Zeegse. Architect J. A. Visser:	
Gevel	187
Doorsnede en plattegrond	188
Buitenaanzicht	189
Inwendige	189
De Typographische bibliotheek der Lettergieterij „Amsterdam". Architect K. P. C. de Bazel	195
Ontvangkamer. Architect Prof. Peter Behrens.	197
„Hofwijck". Geteekend door J. B. van de Haar Jr.	
W. en Z. gevel	202
O. en N. „	203
Nieuwe Schouwburg te Haarlem. Architect A. W. Weissman:	
Plan	205
Gevel	206
15de eeuwsche toren te Balgoy	208
Bondslied (muziek).	210
2 photo's van het excursiediner	211

	blz.
„De Groote Club".	218
Ontwerpen gemaakt op de Teekenschool v. Kunstambachten.	219, 220
Observatiehuis. Architect Jan de Meijer:	
Plan	228
Photo van den voorgevel	229
De kom der haven te Maassluis	243
„Deutsche Werkbund" tentoonstelling te Keulen.	
Het „Verwaltungs"-gebouw. (Hoofdportaal der tentoonstelling	258
De „Farbenschau" (het kleurenhuis)	259
Het gebouw der stad Keulen	260
Plattegrond der tentoonstelling	261
Tuin bij het Keulsche Huis	262
Zomerhuis der werkplaats Bernard Stadler	263
Theehuis op het oude fort.	264
Een tweefamiliënhuis	265
Cabaret: „Zu den bunten laternen"	267
Waterkantoor met aanlegsteiger, Motto: „Aan den waterkant".	
Plan	269
Voorgevel.	270
Perspectief	271
Gebrandschilderde vensters van Johan Thorn—Prikker:	
Aanbidding der Koningen	274
Kop van de zondares	275
Kop van een der Koningen uit de: Aanbidding	275
De Pieterskerk te Leuven (losse plaat).	
Het hoofdgebouw v. d. Deutsche Werkbund tent.	285
Stadhuis te Dendermonde	290
St. Romboutskathedraal te Mechelen	291
Linkervleugel van het hoofdportaal der kathedraal te Reims	292
Kathedraal te Reims	293
Het feestgebouw op de Deutsche Werkbund tent.	299
Ter herinnering aan 4 Nov. 1914.	314
Het Oostenrijksche huis op de Deutsche Werkbund tentoonstelling	315
Groep van leden, genomen op den openingsavond van onze nieuwe localiteiten a. d. Heerengr. 545	319
Het Koloniaal Museum:	
Perspectief Tropische Hygiëne	339
Plan Bel-étage Tropische Hygiëne	340
Algemeene situatie.	346
Perspectief vanaf de Muiderbrug.	347
Plan Bel-étage	348
Perspectief vanaf de Linnaeusstr. (losse plaat).	
Betonpaal-systeem „Wilhelmi" (3 afbeeldingen)	361
Gebouw Peek en Cloppenburg. Arch. A. J. Joling:	
Perspectief.	363
Plannen.	364

TWEE EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 1. ZATERDAG 3 JANUARI 1914

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, ADR. MOEN, SECRETARIS, CORNELIS SCHUYTSTRAAT No. 30, TE AMSTERDAM, JAN DE MEIJER, A. A. HES, M. J. HACK, W. A. E. VAN DER PLUYM EN J. J. HELLENDOORN LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Bestuur van het Genootschap: „Parkzicht", Hobbemastraat, A'dam.

MEDEDEELING DER REDACTIE.

Ook dit jaar ontvingen wij wederom een ex. van den bekenden *v. Gendt's Bouwkalender*. Een aanbeveling lijkt ons overbodig.
Eveneens werd ons toegezonden het officieele rapport van het IXe Kongres für Heizung und Lüftung, wat ter leestafel is neergelegd.
De overige ons toegezondene boekwerken hopen wij achtereenvolgens in de e.k. nummers te bespreken.

JAARVERSLAG VAN DEN PENNINGMEESTER.

Mijne Heeren!

Het bedrag der te innen *contributies*, de belangrijkste inkomstenpost van het Genootschap, is dit jaar iets onder het geraamde cijfer gebleven; oorzaak hiervan is dat van de nieuwe leden velen kort voor het einde van het jaar zijn toegetreden en dat ook eenige leden voor het lidmaatschap hebben bedankt. De post voor verhuur van de *projectielantaarn* en de opbrengst van de *kalender* vielen dit jaar iets mede. De N. V. tot exploitatie van het *plaatwerk de Architect* betaalde hare laatste schuld ten bedrage van *f* 800.— aan het Genootschap af. Eenige belangrijke onvoorziene inkomsten vielen dit jaar het Genootschap ten deel, n.l. de opbrengst van boekjes van gehouden lezingen, door de *Mij. voor goede en goedkoope lectuur*, ten bedrage van *f* 207.89 en de opbrengst van de uit het weekblad overgedrukte *boekjes* van den heer *Unger*, ten bedrage van *f* 228.—.
De uitgaven ten behoeve van het *weekblad* zijn dit jaar belangrijk overschreden met een bedrag van *f* 472.19. De *lokaalhuur* bleef dit jaar bij het bedrag van voorgaande jaren. Aan *salarissen* werd dit jaar minder uitgekeerd dan was geraamd, doordat de klerk, in dienst van het Genootschap, eerst 4 maanden na het begin van het boekjaar werd aangesteld. Aan *onkosten van het bestuur* werd bijna *f* 40.— minder, aan *lezingen* werd bijna *f* 100 meer besteed. De posten *porti en incasso*, *brandverzekering*, *huldeblijken*, bleven allen behoorlijk onder het geraamde bedrag. De post *drukwerk* werd belangrijk (met *f* 181.30) overschreden, voornamelijk door het drukken van de nieuwe Statuten en Huishoudelijk Reglement en door het drukken van nieuwe kwitanties.
De post *lidmaatschappen* werd met ruim *f* 80.— overschreden, voornamelijk door de zich verhoogende bijdragen aan den bond Heemschut en aan den Bond van Kunstenaarsvereenigingen. Het bedrag voor prijsvragen werd iets overschreden, eveneens de post beschikbaar voor bibliotheek en leescirkel, voor welk bedrag de leden echter eene belangrijk verbeterde portefeuille ontvangen. Boeken werden dit jaar niet gekocht; alleen viel nog te betalen een in het voorgaand jaar gekocht deel van het bekende werk van Perrot et Chipiez. Het bedrag voor belastingen werd, door een hoogen aanslag voor personeele belasting, met ruim *f* 100.— overschreden. De excursie naar het beursgebouw vormde dit jaar eene onvoorziene uitgave. Het bedrag van oninbare contributie overschreed dit jaar het getaxeerde bedrag met *f* 20.—.
De korte opsomming, hier gegeven, kan niet anders zijn dan een globaal overzicht. Voor hen die meer in het bijzonder belangstellen in den financieelen toestand van het Genootschap verwijs ik naar de *rekening over het boekjaar 1913*, welke, wanneer zij door de verificatiecommissie is goedgekeurd tegelijk met de begrooting 1914 in het blad verschijnen zal. De geldmiddelen van het Genootschap zijn nog steeds niet ruim; dit jaar sluit met een nadeelig saldo van *f* 382.26⁵. Het winnen van nieuwe leden kan in den financieelen toestand belangrijk verbetering brengen, reden waarom de leden ernstig worden aangespoord hiertoe hunne medewerking te verleenen.

A. A. KOK, Penningmeester.

Amsterdam, 1 Dec. 1913.

VERSLAG OMTRENT HET PLAATWERK „DE ARCHITECT" OVER HET JAAR 1913,

UITGEBRACHT IN DE 58STE ALGEMEENE VERGADERING VAN HET GENOOTSCHAP „ARCHITECTURA ET AMICITIA" OP 17 DECEMBER 1913.

Het Bestuur van de Naamlooze Vennootschap Maatschappij tot Explotatie van het Plaatwerk „De Architect bleef opgedragen aan den Raad van Commissarissen bestaande uit de heeren A. J. Joling, President-commissaris, H. A. J. Baanders, Commissaris en A. A. Kok, Gedelegeerd-commissaris, benevens den ondergeteekende als Directeur.
Eerstgenoemde was aan de beurt van aftreden. De verkiezing behoort in de eerstvolgende Algemeene Vergadering van Aandeelhouders plaats te hebben. In het algemeen bleef de exploitatie op gelijken voet als in 1912.

Het aantal abonnees ging een weinig vooruit; terwijl de annoncerubriek een bevredigend resultaat opleverde. Beide onderdeelen der exploitatie blijven den meesten zorg vereischen.
Nadrukkelijk wensch ik nog eens onder de aandacht te brengen dat nog steeds niet alle leden van „A. et A." geabonneerd zijn; daarentegen ervaart de uitgave ruime belangstelling van niet-leden, meerendeels binnenslands, anderdeels buitenslands.
De financiëele toestand der N. V. is vooruitgaande; echter is ook te dien aanzien alle omzichtigheid geboden.
In de eerste maanden van dit jaar verschenen de twee laatste nummers van den 20sten jaargang; vervolgens de twee eerste van den 21sten; terwijl de volgende in bewerking is en de verschijning nog dit jaar verwacht kan worden.
Onderhandelingen nopens de mogelijkheid van uitgave van een grooter tijdschrift in combinatie met een andere bestaande periodiek en in samenwerking met andere vereenigingen zijn nog steeds gaande.
Tot heden zijn deze besprekingen nog slechts gevoerd tusschen „Bouwkunst" van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst en „De Architect" van „A. et A."
Dezer dagen is tevens gebleken dat de Nederlandsche Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst in principe tot medewerking bereid is. Na herhaalde samensprekingen met de bestuurders heeft deze vereeniging thans een harer leden aangewezen om mede het plan tot concentratie onder de oogen te zien.
Een en ander mag doen verwachten dat dit onderwerp binnen afzienbaren tijd aan eene breeder beschouwing kan worden onderworpen. G. J. Rutgers, *Directeur*.

VERSLAG VAN DEN BIBLIOTHECARIS, uitgebracht in de 58ste Alg. Vergadering op 17 Dec. 1913.

Van de bibliotheek.

Dit jaar werd met het oog op andere uitgaven voor de bibliotheek slechts aangekocht de afleveringen der Academy Architectura, en de extra nummers van The Studio; terwijl het 8e deel van „Perrot et Chipiez histoire de l'art dans l'antiquité op dit jaar geboekt werd.
Hoewel dus door aankoop in zeer geringe mate vooruitgaande, is het een verblijdend verschijnsel te noemen, dat door schenkingen van auteurs, uitgevers, of anderen het aantal werken met een 100 tal nummers dit jaar vermeerderd werd.
Waar het vorige jaar met een vermeerdering van ± 30 nummers de gedrukte catalogus reeds een 100 nummers achter was, zoo is dit aantal thans tot 200 nummers gestegen.
Meer dan tijd is het dus een supplement op deze catalogus te doen verschijnen. Nog in de maand Januari 1914 hoop ik deze gereed te hebben.
Er werd een begin gemaakt met de nummering der boeken op de rugzijde, waarvoor een etiket geteekend en gereproduceerd werd, terwijl in de nieuwe kasten de indeeling der boek- en plaatwerken werden gereorganiseerd.
Het aantal uitgeleende werken bedroeg dit jaar ± 90.

Van den leescirkel.

Het aantal deelnemers aan den leescirkel blijft zeer groot (± 65).
De zoo noodzakelijke splitsing in twee parallel portefeuilles, had plaats omstreeks de maand Juli.
Het is mogen gelukken van enkele tijdschriften dubbelexemplaren te krijgen, zonder kosten; terwijl ook eenige nieuwe tijdschriften, dank zij de Redactie, gratis mochten ontvangen worden.

Van het archief.

De toestand bleef ongewijzigd, zoo spoedig de bibliotheek geheel gereorganiseerd zal zijn, kan ook hier de aanvulling geregeld worden.
Het kan mij niet anders dan aangenaam zijn aan 't slot van dit verslag te vermelden, dat ik van mijn voorganger den heer M. J. E. Lippits alles in de beste orde kon overnemen, waarvoor ik hem dank breng.
Een woord van hulde komt hier voorzeker ook aan den heer E. Sunier toe, die zijn beste krachten aan bibliotheek en leescirkel geheel belangloos wijde en waarmee ik op bijzonder aangename wijze mocht samenwerken.
Met de hoop spoedig de bibliotheek gereorganiseerd te hebben, besluit ik dit verslag.
Amsterdam, Dec. 1913. Willem van der Pluym.

VERSLAG VAN DE CLUB VAN UTRECHTSCHE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP „ARCHITECTURA ET AMICITIA" OVER HET JAAR 1913,

uitgebracht in de 58ste Algemeene Vergadering van het Genootschap op 17 December 1913.

Aan het College van B. en W. van Utrecht werd de 14 Juni een adres verzonden, verzoekende een gevelwedstrijd in de kring der Gemeente Utrecht te houden. Een memorie van toelichting, waarin breedvoerig de resultaten der gehouden gevelwedstrijd in andere steden uiteengezet werden, en tevens, op het nut van zulke wedstrijden gewezen werd, ging daarbij vergezeld.
In samenwerking met de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, afdeeling Utrecht, en het Utrechtsch Kunstverbond, werd een Architectuur Tentoonstelling gehouden en is deze, zoo zeer geslaagde onderneming, een krachtige gelegenheid geweest de bouwkunstbegrippen in ruimen kring te verspreiden.
Een verzoek om wederom de hulpdeur door de oude fraaie voordeur van het Gebouw der Stads Aalmoezenierskamer te vervangen, werd aan de gemeente Utrecht gericht.
Aan den Minister van Binnenlandsche Zaken werd een adres toegezonden met het verzoek de aanhangige plannen voor de verbouwing van het Gouvernementsgebouw „Paushuize" zoo te wijzigen dat daardoor het stadsbeeld niet geschaad wordt, voornamelijk met het oog op de ontworpen plannen, waarin aan de stalgebouwen een zoo'n voornaam deel van de gevel-architectuur, zijde kromme Nieuwe Gracht, gegeven is.
Een Commissie tot het onderzoeken van gevels welke in aanmerking komen om van de pleister en verflaag te worden ontdaan, werd dit jaar samengesteld.
Een adres werd aan de Gemeenteraad van Utrecht gericht met het verzoek voor de schouwburgplannen een prijsvraag uit te laten schrijven.
De serie lezingen, welke deze winter een aanvang nam, werd geopend door een voordracht van den heer C. de Graaf, met het onderwerp: „Vormbegrip in de Bouwkunde".
Als lid liet zich inschrijven de heer M. J. Rietbergen en als donateur trad toe de heer H. Kohlbrugge; terwijl de heer D. H. Beusinkveld als lid bedankte.
In September had een verdeeling der bestuursfunctie plaats en werd het bestuur als volgt samengesteld:
P. M. C. Nicolai, Voorzitter; G. C. B. van Dijk, Vice-Voorzitter; C. J. de Haas, 1e Secretaris; Corn. van Straaten Jr., Penningmeester; Otto Schulz, Lid.
C. J. de Haas, *Secretaris*.

VERSLAG VAN DE 40e LEDENVERGADERING

op 19 Degember 1913 van de Club van Utrechtsche Leden van het Gen. „Architectura et Amicitia".

De waarn. voorzitter, de heer Otto Schulz, opent de vergadering en geeft direct het woord aan den Heer P. J. C. Klaarhamer, die het onderwerp „*Doelmatigheid*" voor zijn lezing gekozen heeft. In 't kort geeft spreker 't volgende aan zijn gehoor: Dingen en menschen vinden hun doel in zich zelf; dit doel is in hun aanleg bepaald. Al wat tot dit doel voert of is gekomen is doelmatig. De aanleg is in oorzakelijkheid bepaald, niet alleen in 't algemeen maar ook bijzonder bijv. wat eigenschappen betreft. Hieraan is niets te veranderen. Wij hebben hier slechts te onderkennen en te erkennen. Doelmatig te zijn is de deugd Elk ding en ieder mensch krijgt zijn beteekenis en verhouding tot anderen op zijn plaats in de eenheid der Gemeenschap. Geen deel kan gemist worden en geen verhouding van deelen kan omgekeerd worden, de een is niet beter dan de ander, en er is geen reden het eene deel meer glans te geven dan het ander.
Voorbeeld van het tegendeel is een Gothische deur met hengsels, waarvan de hengsels buiten hun grens zijn uitgegroeid en de deur niet tot zijn eigen schoonheid is gekomen. Dit is niet de gedaante van onzen tijd. Het verschil tusschen romantiek en moderne gedachte is, dat in romantiek alles boven en buiten zichzelf moet komen om zijn heerlijkheid te vinden en dat in de moderne gedachte alles zijn deugd in zijn eigen volkomenheid in zich zelf vindt. Omdat geen deel uitnemender is dan het ander, is ook in de gemeenschap der kunsten, de schilderkunst niet de dienaresse van de bouwkunst, ook niet in het gebouw. Elke kunst moet uit zijn eigen vrije ontwikkeling komen tot de gemeenschap. Dat dit in de schilderkunst al bezig is te gebeuren werd aangetoond in een reproductie van „De Nood" van von der Lack.
Merkwaardig is de gelijke en gelijktijdige ontwikkeling van de nieuwe gemeenschapsgedachte en van het gewapend beton, dat in zijn ongescheiden onderscheiden zijn een beeld is van die gemeenschap. Het verschil tusschen de tot nu toe gevolgde wijze van saamstellen in bouwkunde en het gewapend beton is, dat 't eerste is een beeld van verst doorgevoerd individualisme, terwijl we in gewapend beton vinden een gemeenschappelijk weerstand bieden aan uitwendige krachten, de deelen zijn elkanders voorzetting.
In het naadloos zijn beteekent het gewapend beton een verhoogde na moeilijkheid; dezelfde naadloosheid vinden we ook in de lichamen van mensch, dier en plant.
In het werk van Berlage en anderen vinden we echter, bij de oude wijze van saamstellen reeds dat groeien van vormen uit elkander, ook bij Berlage het gelijkwaardig zijn der deelen. In het dunne, de weinigheid der bouwstof volgt het gewapend beton een ontwikkelingsgang van veel stof — weinig ruimte, naar weinig stof — veel ruimte, die in de geschiedenis is aan te toonen. Het monoliete van gewapend beton staat boven het monoliete bij de Assyriërs en Egyptenaars. Het eerste gebruikt alleen dat wat noodig is, de laatsten hakken weg wat te veel was, wat dus afval gaf.
De plaats van den bouwkunstenaar en den belanghebbende bij bouwkunst is deze. Het gegeven, dat oorzakelijk bepaald is, is de onbevredigde behoefte van den lastgever. Dit gegeven vraagt een bouwkunstenaar om zijn visie van dit gegeven te ver-beelden tot een werk van bouwkunst. Dit bepaalt de houding tegenover ons eigen en anderer werk, welke houding niet willekeurig kan zijn, maar zonder vooropgezette verwachtingen moet zijn. Ook bepaalt dit de houding van den lastgever en den beschouwer, die zulks hebben te zien, dat hun meeningen staan buiten de eenheid van het kunstwerk. De kunstenaar komt uit zijn visie tot het kunstwerk, de beschouwer komt uit het werk tot de visie van den kunstenaar. Omdat de kunstenaar in oorzakelijk verband staat met zijn tijd, daarin niet geheel andersoortig is, zal hij niet de inzichten der visie kunnen hebben van vroeger tijden. Stijlnamaak staat buiten de kunst, omdat daarin de visie en de verbeelding zoek zijn; hoewel het groote deugden kan hebben, bijv. die van eenheid van smaak. Ook deze eenheid van smaak is zoek in een werk waarin verschillende stijlperioden zijn nagemaakt. Omdat niet het bestaande, maar het wordende het eigenlijke is aan de dingen, zijn de stijlnamakers de revolutionairen in de kunst, omdat zij dit wordende verstoren door hun reactionisme.
De waarnemend voorzitter dankt hierna den heer Klaarhamer voor zijn belangrijke lezing en sluit hierop de vergadering.
C. J. de Haas, Secretaris.

DE TWEEDE HEEMSCHUTCONFERENTIE.

De tweede tweedaagsche Heemschutconferentie behoort reeds weder tot het verleden. Sedert de eerste, in 1911 gehouden conferentie is de belangstelling in Heemschut niet verminderd. Hiervan getuigde op deze bijeenkomst de nog drukkere opkomst uit alle oorden van het land. En zij, die in dit gure jaargetijde de reis er voor over hebben gehad, zijn niet teleurgesteld, want 't was een genoegen de sprekers, die allen met liefde en overtuiging hun onderwerp behandelden, te volgen. Eén teleurstelling, en het was een groote, werd ons bereid door de mededeeling van het Bestuur — het zal hun even verdrietig zijn geweest die mededeeling te doen, als ons ze te ontvangen — dat de heer Jac. P. Thijsse door ziekte verhinderd was zijn voordracht met licht over: „het behoud van Natuurmonumenten" te houden.
De voorzitter van Heemschut opende Maandagmiddag om 3 uur de conferentie met een ernstig woord, waarin hij, naast den dank aan de aanwezigen voor hun groote opkomst, den meermalen ondervonden steun van de Overheid, van verschillende corporaties, van personen en van de Pers dankbaar herdacht, doch dat de eigenlijke drijvende kracht uit de maatschappij zelf moet komen. Hij hoopt op de medewerking in stoffelijken zin van velen, door toetreding als buitengewoon lid van Heemschut. Dit is door wijziging der statuten nu mogelijk geworden.
Prof. Brugmans herinnerde aan het veelzijdige programma der conferentie. Men zal de Heemschutbeweging in haar onderdeelen te zien krijgen. Maar omgekeerd is de Heemschutbeweging weer een onderdeel van de groote cultuurbeweging van onzen tijd. In die overtuiging opent spreker de tweede Heemschutconferentie.
De secretaris, de heer A. W. Weissman, kreeg nu het woord over: „Heemschut in 1912 en 1913".
In de eerste conferentie, twee jaar geleden, toen Heemschut pas was opgericht kon er nog maar heel weinig over het werken van Heemschut worden medegedeeld. Nu konden echter eenige resultaten worden vermeld over het optreden van Heemschut in gevallen, waar de schoonheid van Nederland dreigde te worden geschonden; o. a. de draaibrug aan het Waagplein te Alkmaar, die men door een ijzeren wipbrug wilde vervangen, doch nu van hout zal worden. De aardige wachthuizen,

die de groote Houtstraat zoo monumentaal afsluiten, wilde men sloopen. Dit gevaar is voorloopig afgewend. Dit is ook het geval met de Kamper-binnenpoort te Amersfoort. Ook over het opgaand houtgewas strekte zich de bescherming uit. Zoo werd de schending van het Asserbosch, van verschillende wegen in Limburg, enz. voorkomen.

Spr. vestigde de aandacht op de verordening tegen de reclame op het platteland door de Provinciale Staten van Noord-Holland, en die van Zeeland. 't Is te hopen, dat dit goede voorbeeld door de andere provincies zal worden gevolgd. Door velen wordt aan een rijkswet de voorkeur gegeven.

Spreker trad daarna nog in beschouwing over „commissiën van advies", de z.g. schoonheidscommissiën". Hierna werd de bijeenkomst geschorst tot 's avonds 8 uur. Toen trad als spreker op Mr. J. W. Frederiks over: „Bestrijding van inbreuken op Natuurschoon en Stadsschoon". Spr. wees erop, dat op dit gebied hier te lande nog weinig wordt gedaan.

Spreker gaf verder een uitstekende uitvoerige beschouwing, hoe een wettelijke regeling tot bescherming der schoonheid er moet uitzien. In den loop van zijn betoog sprak Mr. Frederiks scherp zijn oordeel uit over grondspeculanten en eigenbouwers, de parasieten in onze hedendaagsche bouwwereld. Hij waarschuwt ook tegen het brengen van den grond uitsluitend in handen der Gemeente. Spr. rekent haar ook tot de gewetenlooze grondspeculanten.

De wetgever heeft in de Woningwet het, volgens spr. juiste, systeem neergelegd, door alleen te onteigenen ten behoeve van gemeenten en bovendien van vereenigingen, uitsluitend in het belang van de verbetering van de volkshuisvesting werkzaam. Deze vereenigingen, die voldoende waarborgen bieden, dat het niet in haar bedoeling ligt te speculeeren, zullen dus met de gemeenten in de gelegenheid gesteld moeten worden den benoodigden grond tegen een billijken prijs te verwerven.

In architectenkringen zijn deze bureaux vaak wantrouwend begroet. Hun streven echter moet niet zijn den vrijen bouwmeester uit te schakelen, maar integendeel hem op den voorgrond te schuiven en ieder die advies komt inwinnen te bewegen, zich te wenden tot den aangewezen deskundige. Gehonoreerden arbeid te verrichten ligt dan ook niet op den weg der bureaux. Slechts bij onwil om een architect te raadplegen of bij financieele onmacht, mogen zij optreden en dan nog bij voorkeur vertegenwoordigd door een vrij architect-medewerker.

De volgende spreker zou de heer Jac. Thijsse zijn geweest. De heer J. H. W. Leliman hield in zijn plaats zijn voordracht over: „schoonheidscommissiën en openbare bouwkundige adviesbureaux. Hij begint met te wijzen op Stijn Streuvels: „de landsche woning", en op van Moerkerkens': „de ondergang van het dorp", waaruit hij een passage aanhaalde. Spr. gaat daarna de werking der schoonheidscommissiën na, en de bevoegdheid, die haar is gegeven. Hij stelt tegenover elkaar de bevoegdheid der „Art Commission" te New-York, en die van de Amsterdamsche Schoonheidcommissie. Spr. bepreekt ten slotte de „Bauberatung" in Duitschland en wat wij hier in Nederland doen. Spr. wijst op de „Commissie van stadsschoon" hier in Amsterdam gesticht, die voor de drie komende jaren door de gemeente met ƒ 2000 's jaarlijks subsidie wordt gesteund.

Hierna werd de vergadering tot den volgenden morgen 10 uur verdaagd.

In zijn openingswoord heette de voorzitter, Prof. Brugmans, in 't bijzonder den burgemeester Jhr. Mr. Dr. A. Roëll welkom, die door zijn tegenwoordigheid blijk gaf van zijn belangstelling voor Heemschut.

Daarna kreeg Dr. Jan Kalf het woord over: „Restaureeren van bouwwerken".

Spreker gaf in zijne rede gezonde leerstellingen over het restaureeren. In het algemeen kan men zeggen, dat een gebouw bij elke restauratie veel van zijn schilderachtigheid verliest. Juist het eenigszins vervallen aanzien geeft aan een gebouw groote bekoorlijkheid. De kleur der verweerde steenen, het afgesletene der vormen behooren bij de voorstelling, die onbewust in ons leeft als wij denken aan een oud gebouw. Wij weten, dat dit werk oud is en ons schoonheidsgevoel wordt daarom niet bevredigd, als wij dit oude er niet aan kunnen zien.

Het zou echter onverstandig zijn, om deze reden elke herstelling af te keuren. Want wordt zij nagelaten, dan is het oogenblik nabij, waarop een oud gebouw aan algeheel verval zal zijn prijs gegeven en daarenboven laat reeds de bestemming der meeste monumenten niet toe, dat zij er al te verwaarloosd uitzien. Men denke aan een kerk, een raadhuis, een woonhuis, die zoowel om practische redenen als ter wille van de waardigheid den indruk moeten maken, van in welstand te verkeeren.

„Doode monumenten", gebouwen, die men niet meer gebruikt en ruïnes late men onaangeroerd; men doe er niet meer aan, dan noodzakelijk is, om ze in stand te houden. „Levende monumenten" dienen grondiger te worden aangepakt; hier mag men zelfs de geheele vernieuwing van constructief belangrijke gedeelten niet achterwege laten. Maar men dient hierbij wel er van doordrongen te zijn, dat dit ingrijpen geschiedt ten koste van een deel der schoonheid van het monument; men beperke het daarom tot het wezenlijk onmisbare. Wat men doet aan een oud gebouw, men doe het steeds met den grootsten eerbied. Wie een monument wil restaureeren, moet in de eerste plaats een fijn voelend kunstenaar zijn. Een geleerde, die de oude stijlen op zijn duimpje kent, is voor dit vak minder bruikbaar dan een architect, die desnoods weinig van die oude stijlen mag weten, maar die gevoel heeft voor verhoudingen en goede vormen; die weet te zorgen, dat, wat hij doet aan een oud gebouw, zich harmonisch daarbij aansluit.

Hij zal dit reeds onmiddellijk kunnen toonen door de bouwstoffen, die hij voor de herstelling kiest; hij zal, bijvoorbeeld, niet aan een oud monument, in baksteen opgetrokken, vernieuwingen uitvoeren met machinale steen, die bij de oude baksteen en de daarvoor gedachte vormen niet past. Hij zal werken met de levendiger geschakeerde en zich warmer vertoonende handvormsteen Doch hij zal ook ernstig hebben te overwegen, in hoeverre er reden bestaat, om oude vormen toe te passen. Hij zal zich hebben af te vragen, of het niet de voorkeur verdient, zijn eigen taal te spreken door zich te bedienen van de vormen uit zijn eigen tijd.

Het heeft in de negentiende eeuw als een axioma gegolden, dat herstellingen en zelfs uitbreidingen van oude gebouwen behoorden te geschieden in den oorspronkelijken stijl van het monument. Oppervlakkig gezien lijkt dit zeer aannemelijk. Maar het is wel opmerkelijk, dat men er in de bloeitijdperken der bouwkunst heel anders over heeft gedacht.

In den tijd der Gothiek heeft men zonder aarzelen Romaansche gebouwen hersteld in Gothischen trant en de Renaissance handelde in den regel ook zoo, al zijn er enkele voorbeelden — als de Gothische toren, door Jacob van Campen voor de Nieuwe Kerk te Amsterdam ontworpen — van een andere opvatting.

De heer K. P. C. de Bazel sprak over: „Landelijke Bouwkunst en het onderwijs".

Spr. betoogde, dat het ambachtsonderwijs van grooten invloed is op de landelijke bouwkunst. Juist van het toekomstige geslacht zal het immers afhangen, of deze bouwkunst verbeterd zal worden. Heemschut kan in dezen veel doen.

't Kwam spr. voor, dat de eigenlijke innerlijke organisatie van ons kunst- en ambachtsteekenonderwijs nog veel te wenschen overlaat. Spr. wilde dit niet beschouwd zien als een verwijt aan hen, die zich veel moeite voor dat onderwijs hebben gegeven en spr. bedoelde ook niet, dat wat gewoonlijk onder organisatie van het onderwijs verstaan wordt. Spr. bedoelde meer het ideëele program van de ambachtsbeoefening zelve, welke de kunstontwikkeling steunen moet en daarin een noodzakelijke factor is, wil er ooit weder van een gelijkgericht streven, van eenheid in de kunsten sprake zijn. En daar moet dan toch ook het onderwijs heen leiden. Wij hebben hierbij o. a. ook na te gaan, hoe de ambachts- en kunstbeoefening zich verhouden tot de z.g. tijdgeest, waarmee spr. niet bedoelde wat men mode zou kunnen noemen, maar het diepe streven, dat onder alle tijdelijke vormen te onderkennen valt.

Spr. wees er voorts op, dat er in het onderwijs een leemte bestaat, een leemte, die voor een groot deel daarin ligt, dat wezenlijk verband met de practijk gemist werd bij zoovelen. Spr. bedoelde met dit wezenlijk verband volstrekt niet, dat het onderwijs in de school voornamelijk zich zou regelen naar de daarbuiten uitgeoefende practijk. Maar spr. meende het wezenlijke verband, dat bestaat, wanneer een technisch en artistiek begaafd man zich de bewerking der natuur en het hanteeren der werktuigen heeft eigen gemaakt met die toewijding, waarvan het volkomen beheerschen van den vorm 't gevolg is. Voor het denken in de ruimte, dat aldus ontstaat, wordt het projecteeren op de teekenplank alleen dikwijls in de plaats gesteld, en dit is een wezenlijk gebrek.

Ten slotte besprak de heer De Bazel de quaestie, hoe het vraagstuk van den landelijken kleinbouw moet worden opgelost. Uit het moeras, waarin, wat den vorm betreft, de ambachten nu zijn geraakt, kunnen zij echter niet zonder hulp van buiten verlost worden.

Deze hulp moet gevonden worden 1°. in het voorbeeld van goede architecten; 2°. door goed gericht onderwijs. Het voorbeeld der architecten kan alleen doeltreffend zijn en steunend voor de toekomst werken, wanneer zij met de grootste nauwgezetheid, hun verantwoordelijkheid bewust, alleen zoodanige vormen doen uitvoeren, die gezond en redelijk verantwoord, als model kunnen dienen voor de gewone ambachtsbeoefening.

Wanneer het technisch- en kunstonderwijs goed is georganiseerd in hooger-, middelbaar- en lager onderwijs, dan komt ook een ideëel werkprogram voor dat onderwijs. Een voorname factor bij onderwijsorganisatie en het onderwijsprogram is ook de zorg, dat zooveel mogelijk alleen ter zake begaafden daaraan deelnemen. Want door niets loopt een vak zoodanig gevaar, snel af te takelen, dan wanneer het in handen komt van dezulken, wier liefde niet daartoe uitgaat en wier zorg voornamelijk gericht is op het exploiteeren der stoffelijke voordeelen, die het bieden kan.

Ten slotte hield in de middagvergadering de heer J. Gratama een voordracht over „Volkskunst en Heemschut". Spr. wil over dit voor Heemschut zoo belangrijk onderwerp slechts eenige algemeene opmerkingen maken, in verband met de uitgebreidheid van het onderwerp, dat feitelijk het geheele streven van Heemschut omvat.

Zal de Nederlandsche kunst weer bloeien, zal schoonheid weer overal en als vanzelf aanwezig zijn, dan moeten niet, zooals heden ten dage het geval is, enkelen kunstzinnig zijn, maar moet het volk, de massa, meer vrijuit zich zelf kunnen zijn en kunst scheppen, gelijk dit in de groote cultuurtijden het geval is geweest.

Het is treffend op te merken, welk een overwegende beteekenis de volkskunst in die periode heeft gehad. Alle evoluties in de wereldgeschiedenis zijn door het volk gedragen: steeds door verjongt en vernieuwt de kunst zich door volks-bloed. Hebt gij ooit vernomen, dat van de aristocraten een groote nieuwe beweging is uitgegaan en succes had? Dit zou strijdig zijn met de evolutie: het volk is het begin, de aristocraten zijn het einde van een periode, overeenkomstig de kunststadia; volbloedige, krachtige, onontwikkelde maar vooruitstrevende begintijd; en: overontwikkelde, verfijnde en decadente laattijd.

Kunst is, in zijn diepste en ruimste beteekenis, de weerspiegeling van een cultuur, die cultuur, welk niet een deel van het volk, maar de geheele samenleving op een hoog niveau brengt, is de belangrijkste.

Daarom is groote, universeele kunst zonder volkskunst niet denkbaar.

Spreker gaat dit verder na en licht het aan de hand van lichtbeelden toe, en vindt daarbij aanleiding een eeresaluut te brengen aan de A. N. W. B., die door zijn uitgave „Ons eigen Land" op zoo krachtige en juiste wijze de Heemschutbeweging steunt. Naar aanleiding van het gesprokene ontspint zich nog een kort debat.

En hierbij moet ons een opmerking van het hart. Waarom is niet op ruimere wijze gebruik van het debat gemaakt. Toch sluit het woord „conferentie" in, „het met elkaar beraadslagen" over verschillende onderwerpen. De bijeenkomst krijgt daardoor wel een vakkarakter, doch zijn deze bijeenkomsten, bedoeld de belangstelling der leeken te trekken, niet alleen bezocht door vaklieden?

Niettegenstaande dit, kan deze tweede Heemschutconferentie als geslaagd worden beschouwd. J. D. M.

PRIJSVRAAG NIEUW STADHUIS TE ROTTERDAM.

De laatste aflevering van het tweemaandelijksch tijdschrift „Bouwkunst", geheel gewijd aan de Rotterd. Raadhuisprijsvraag, bevat o.m. eene toelichting bij het ontwerp „groen en wit" van den architect Jan Stuyt. Die toelichting nu geeft den architect Victor Meewsen te Bremen aanleiding in het Handelsblad een *open brief aan den architect Jan Stuyt, den ontwerper van „groen en wit"*, te richten, waarin hij (met terzijde lating van wat schijnbare arrogantie) harde waarheden zegt. Het komt ons gewenscht voor het volgende aan die brief te ontleenen:

„Zelden of nooit zal men in deskundige kringen het er zoo roerend over eens geweest zijn, dat ondanks de meest nuttelooze arbeids- en ongelooflijkste geldverspilling, een zoo schamel bouwkunstig resultaat verkregen is, met betrekking tot het te bereiken doel, als thans door het besluit tot uitvoering van het futlooze ontwerp van prof. Evers.

Een uittreksel uit uwe toelichting, waarbij gij uwen gedachtengang bij de behandeling van het door u ingezonden werk uiteenzet, trok mijn bijzondere aandacht!

Gij slaakt daar — en ik las dit eenerzijds met evenzoo groote instemming als anderzijds met verwondering — de volgende verzuchting:

„Het kan niet worden ontkend, dat de gegeven situatie voor een zoodanig gebouw als het onderhavige een allerongelukkigste moet worden genoemd. Wie meenen mocht, dat het aan monumentale gebouwen zoo arme Rotterdam elke gelegenheid om zijne nieuwe

monumenten tot waarde te brengen, niet alleen voor zichzelf, doch ook voor de onmiddellijke omgeving er van, zou aangrijpen, zal zich teleurgesteld gevoeld hebben bij de beschouwing van de situatie van de monumenten-trits aan de Coolvest.

„Hoe is het mogelijk, zal men zich afgevraagd hebben, dat waar men blijkbaar de zaken breed wil behandelen, waar men niet vreest midden in de stad geheele kwartieren, oude zoowel als nieuwe, onder den voet te halen; hoe is het mogelijk, zal men zeggen, dat men hier niet de gelegenheid aangrijpt elk dier drie monumenten het middelpunt te doen zijn eener speciale omgeving. Maar ondertusschen waren de uitgenoodigden *gebonden aan de voorwaarden*. Op een terrein, dat geen ruimte liet voor machtige voorsprongen in de gevels, moest het gebouw worden ontworpen".

Deze door u hier verkondigde pijnlijke waarheden omtrent het „*aan handen en voeten*" gebonden zijn door de meest bespottelijke voorwaarden, deze openbaringen heb ik met de volste instemming uit uw mond vernomen — mir war dies so ganz aus der Seele gesprochen! Doch het zij mij vergund u te zeggen hetgeen anderzijds in hooge mate mijn verwondering of eerlijker gezegd mijn stomme verbazing verwekt heeft.

Jan Stuyt was dus als één der uitverkorenen er volkomen van bewust, dat hij zich aan een opgave ging wijden, die, als op totaal verkeerden grondslag berustend, onfeilbaar tot een jammerlijk fiasco moest leiden.

Of de overige zes mededingers met hetzelfde bewustzijn aan het werk togen„ is door hen niet zwart op wit verkondigd, gelijk gij dit zoo openhartig hebt gedaan, zij het dan ook een jaar later, maar daar hier toch enkel en alleen de „Aller-allereersten", (wij noemen zulke benijdenswaardigen „die Hervorragensten") tot deze grootsche taak geroepen werden, daar kan men dit als vanzelf sprekend aannemen,

Hier kregen wij dus het verheven schouwspel te zien, dat de zeven meest begaafde bouwkunstenaars van Holland — die waren het toch beslist, nietwaar? — willens en wetens en met het volste besef een opdracht aanvaardden waarvan de geheele opzet volkomen in strijd was met hun innerlijke overtuiging.

Hebt gij, zou ik u willen vragen, niet van de eerste potloodstreep af het pijnlijke gevoel gehad, dat er op uw werk een vloek rustte, „Der Fluch der bösen Tat, die fortzeugend immers Böses musz gebähren"? Is dit een denk- en handelwijze, die vereenigbaar is met de ideale opvattingen, die een waar kunstenaar onvermijdelijk aan de uitoefening van zijn beroep moet verbinden?

Of heeft het geluk tot de uitverkorenen te behooren u in zulk een roes van zaligheid gebracht, dat gij, geheel verdiept in uw eervolle opdracht, alleen de „Gulden" licht en niet de diepe schaduwzijden van dit probleem, de zoo stumperige opvatting in de wijze van opzet, hebt kunnen opmerken.

Maar er moeten toch oogenblikken geweest zijn, zelfs ontelbaar vele — mij zou het ten minste zoo gegaan zijn — waarop het dwangbuis waarin gij u zelf zoo geheel vrijwillig hebt laten vastsnoeren, zoo akelig benauwend werd, dat gij, dunkt mij, luid om hulp hebt moeten schreeuwen, zoo luide, dat uwe noodkreten, het kan onmogelijk anders, tot in de ooren van uw zes lijdensgenooten hadden moeten doordringen.

Waarom hebt gij toen niet die zes beklagenswaardigen, die met u in de klem zaten, overtuigd en weten over te halen tot een gemeenschappelijk optreden, om u eindelijk eens te bevrijden van dat deprimeerende gevoel, waarvoor in uw diepste binnenste zelfs geen enkel schuilplaatsje had mogen te vinden zijn.

Hebt gij dan werkelijk geen behoefte gehad uw gemoed eens lucht te geven? Waarom hebt gij er u toe geleend aan zulk een comediestuk mede te werken? Aangenomen, dat zulk een regeling van een prijsvraag hier in Duitschland „überhaupt" denkbaar is, dan zou, ik zweer het u, *Simplicissimus* er een extra nummer aan gewijd hebben en zich over een succes hebben kunnen verheugen, als ten tijde van de onvergetelijke Köpenick-affaire.

Waarom niet in corpore die Jury ter verantwoording geroepen, die zelf onder den dwang van boven, op haar beurt u wederom onderworpen heeft aan een programma van eischen, dat de dolste satire is op elk begrip van het prijsvraagwezen.

Deze jury zou u toch zeker met belangstelling een welwillend oor hebben verleend en uwe rechtvaardige verlangens met de grootste tegemoetkoming behandeld hebben.

Had zij niet reeds, — welk een aanmoediging voor u! — zonder blikken of blozen er in toegestemd, dat een uwer allereersten, onze groote Berlage, op hoog bevel buiten de deur werd gezet? Zou zij dan u de straat op hebben durven sturen en hulpeloos laten staan met dien drukkenden last van gekrenkte kunstenaarseer?

Deedt gij één enkele poging?

Zie, geachte Collega, deze zwakheid, dit gebrek aan moed is het, waarom ik u beklaag en waarover ik u tot mijn spijt een ernstig verwijt moet maken.

Hoe nu de Duitsche Architecten, in een geval als het onderhavige, zouden gehandeld hebben, schetst schr. in de navolgende regelen:

Om te beginnen zouden wij na ontvangst en kennisneming van programma en bijlagen — zeer zeker van een dergelijk programma — de heele kraam voorloopig kalmpjes laten rusten. Dan zouden wij, uitverkoren slachtoffers onder elkaar alarm blazen en zoo spoedig mogelijk een onderonsje belegd hebben, waar wij als collega's, ik zou haast zeggen meer als vrienden, eens grondig van gedachten zouden wisselen en ons afvragen of wij het dan waarachtig wel noodig hebben door aanvaarding van deze voorwaarden ons tot een half dozijn Don Quichotten te laten stempelen.

Wij zouden werkelijk niet lang behoeven te debatteeren om een schrijven vast te leggen, dat door allen onderteekend een verzoek aan onze opdrachtgevers zou bevatten om een spoedvergadering bijeen te roepen, waar zij, juryleden en wij architecten eens openhartig en ronduit over deze netelige quaestie zouden kunnen beraadslagen, waar wij — toch geen ander doel voor oogen hebbend — uitsluitend zouden samenwerken om het allerbeste te bereiken, wat tot nut en voordeel van onze opdrachtgevers zou kunnen strekken en het eens zijnd, zouden wij aan het werk gaan volgens een programma, dat zoowel opdrachtgevers als juryleden en uitgenoodigden geheel en al bevredigde. Ik zou u ontelbare voorbeelden kunnen noemen, waar wij zoodoende het beste succes hebben gehad. Het ligt mij nog versch in het geheugen, hoe wij voor enkele maanden op zulk een vergadering zegevierend „genoten" hebben, en waarvan 't slot meer leek op een hoogst feestelijke bijeenkomst, toen de voorzitter in woorden van dankbare erkentelijkheid voor de vele en nuttige wenken, een dronk instelde op het volledig bereiken van het beoogde doel.

Aangenomen nu het bijna ondenkbare geval, dat men in Holland — waar, het zij gaarne toegegeven, het geheele prijsvraagwezen nog in de luren ligt, — zulk een verzoek om een gemeenschappelijke bespreking botweg geweigerd zou hebben, zelfs dan zouden wij er het bijltje nog niet bij neer leggen, doch als laatste stroohalm „Die Flucht in die Oeffentlichkeit ergreifen". Dan zouden wij een oproeping gericht hebben tot allen, die ook maar een greintje gevoel hebben voor 't wel en wee van het stadsschoon.

Volgens schr. zou dan een openbare lezing, met B. en W. als gasten, een prachtig betoog te hooren hebben gegeven, verduidelijkt door een reeks van lichtbeelden naar de fraaiste monumentale scheppingen op stedebouwkunstig gebied, die het auditorium zouden geboeid hebben.

Er zou dan worden aangetoond hoe totaal verkeerd het is om drie gebouwen als stadhuis, postkantoor en beurs in rij en gelid neer te zetten.

Als eisch om tot een goede oplossing te geraken, behoort volgens schr.:

't uitschrijven van een *open* prijsvraag, tot het verkrijgen van schetsideeën voor de denkbaar beste situatie, niet enkel uit verkeerstechnisch oogpunt, mede in de allereerste plaats van aesthetisch standpunt beschouwd. Het moet aan de mededingenden geheel alleen worden overgelaten in den centrumsdriehoek — Hofplein—Van Hogendorpsplein—Beursstation — zich vrij te bewegen om deze gebouwen of elk op zich zelf als domineerend punt te behandelen of tot een prachtig grootsche „Platzanlage" samen te voegen. Met een bedrag van 10,000 gulden zou men voor deze schetsontwerpen zelfs vorstelijke prijzen ter beschikking kunnen stellen. Inleveringstijd van drie maanden — termijn 1 Mei 1914? — zou volkomen voldoende zijn. Een werkelijk deskundige jury — in uw geval bijgestaan door een bekend buitenlandsch stedenbouwer — zou binnen 14 dagen haar oordeel moeten uitspreken — direct daarna dan, wanneer 't vraagstuk der situatie gelukkig opgelost is, weer een open prijsvraag, evenëens uitsluitend voor schetsideeën, voor het nieuw te bouwen stadhuis, op het nu gekozen terrein.

Ook hier in geen geval een programma, dat aan handen en voeten bindt doch dat zooveel mogelijk vrijheid laat, zij het dan ook met zekere beperking, die door onafwijsbare speciale eischen noodzakelijk gemaakt wordt. Ook deze prestaties zouden met bijv 15.000 gulden aan prijzen rijkelijk gehonoreerd zijn. Het spreekt vanzelf, dat het volstrekt uitgesloten is, dat een deskundige, die medegewerkt heeft aan de samenstelling van een programma, zoowel als de daarbij behoorende bijlagen, als mededinger tot die prijsvraag kan worden toegelaten. Waar nu letterlijk 45,000 gulden zijn weggesmeten, doet het pijn te moeten constateeren, dat men met een uitgave van slechts ruim het halve bedrag een schitterend resultaat had kunnen hebben.

Ten slotte wil schr. nog op *een* mogelijkheid wijzen die een oplossing kan brengen „om ons te bevrijden van dat schrikbeeld der tot werkelijkheid geworden plannen, die

de gemeenteraad van Rotterdam bijna éénstemmig gesanctioneerd heeft." Het is deze:

Een man is er, die in een zeker smartelijk zwaar oogenblik, door een prachtig bewijs van zelfverloochening, het belang van de gemeenschap boven het zijne stellend, het verhinderen kan een gebeurtenis in het leven te roepen, die eenerzijds den toch met zooveel inspanning herwonnen naam van ons land ongetwijfeld een bedenkelijken slag zou toebrengen en anderzijds voor hem, die zulk een toestand in het leven zou helpen roepen, gevaar zou bieden de hoogachting te verliezen, die hij heden nog in de volste mate verdient en geniet.

Van een zoo eminent knappe persoonlijkheid als burgemeester Zimmerman, d e men benijden moet om zijn groote geestes-gaven kan men wel verwachten, dat hij met ridderlijke Hollandsche rondborstigheid tot fiere zelferkentenis komt, gedwaald te hebben, doch niet zal men van hem kunnen eischen, dat hij den eersten stap doet op den weg, die er toe leidt een definitief aangegane verbintenis te niet te doen.

Dezen weg op te gaan met het zekere bewustzijn, dat men hem volgaarne tegemoet zal komen, is de plicht van dien éénen man, prof. Evers, die hoewel als „Primus" inter pares" uitgeroepen, toch nooit een reine vreugde over zijne niet „einwandfreie" overwinning zou kunnen smaken. Zal hij door deze daad, die wel de schoonste uiting zou zijn van de nobelste karaktereigenschap, niet zelfs in de hoogste mate er toe bijdragen zich het volmaakte genot van den komenden levensavond te verzekeren? En zouden wij niet allen in oprechte bewondering hem met eerbied huldigen en ook van harte gaarne de volle belooning gunnen, die de uitvoering van zijn werk hem verzekerd en gebracht zou hebben?

Van bovenstaand betoog meende de Heer Stuyt zich met een aardigheid te moeten afmaken. Aan zijn o.i. niets zeggend wederwoord (eveneens in het Handelsblad verschenen) ontleenen wij slechts deze regels:

Voorzeker onder uwe aanvoering, met het hart door u ons onder den riem gestoken, ware de moed ons niet in de schoenen gezonken, en hadden wij door ons dapper optreden voor het Raadhuis een terrein gekregen van de Delftsche Poort tot het Van Hogendorpsplein, ja misschien wel de geheele door u genoemde driehoek tot het Beursstation toe. Niet het gemeentebestuur, maar wij hadden eventjes aangegeven hoe en wat het Rotterdamsche Raadhuis zou hebben moeten zijn. Wij hadden met behulp van de door u aangeduide buitenlandsche stedebouwkundige specialiteit de juiste lijnen kunnen aangeven waarnaar Rotterdam in de toekomst zou worden verbouwd.

M.

NATIONALE PRIJSVRAAG VOOR EEN MONUMENT TER HERDENKING VAN HILDEBRAND (BEETS).

Art. 1. Het terrein is op situatieteekening *) aangegeven. Het is geheel ter beschikking van de ontwerpers, en kan voor architectonische of sculpturale versiering, beplanting en waterpartij benut worden. De bedoeling is een monument, waardoor de gemoedelijke verhalende schrijver van de *Camera Obscura* (Hildebrand) herdacht wordt. De liefde van Nicolaas Beets tot de natuur zal uitgedrukt moeten worden door als deel van het monument een waterpartij te ontwerpen.

Het geheel zal moeten worden een waardige beëindiging van den Dreef, zonder dat het doorzicht wordt belemmerd. Het monument moet van alle kanten goed te bezien zijn.

Art. 2. Elke inzending ter beantwoording der prijsvraag moet bestaan uit:

a. Een schets in gips van het monument op een schaal 1 à 10 en een teekening van het geheel 1 à 100.

b. Situatie-teekening 1 à 100.

c. Het belangrijkste sculpturale gedeelte in gips op schaal 1 à 4 (niet gekleurd).

d. Het belangrijkste architectonische detail op een schaal 1 à 5.

e. Een toelichting bevattende een nadere omschrijving der idee, die aan het ontwerp ten grondslag ligt: een beschrijving der te gebruiken materialen en een gespecifieerde begrooting van kosten, fundeering inbegrepen, eventueele salarissen en honoraria te vermelden, alles te zamen tot een maximum van f 10.000.— De beplanting moet wel aangegeven worden, doch behoeft niet in de begrooting te worden opgenomen.

Een vaste zandbodem is aanwezig.

Wat niet gevraagd is, wordt ter zijde gelegd, zonder beoordeeling.

Art. 3. Als 1e prijs wordt beschikbaar gesteld f 1000.—, als 2e prijs f 600.—, als 3e prijs f 300.—

Mocht echter geen der ontwerpen voldoen aan de eischen, die voor het monument kunnen worden gesteld, dan zal de Jury de geheele of een deel van de beschikbaar gestelde totaalsom onder de beste mededingers, naar gelang der verdienste van het ontwerp, verdeelen.

Art. 4. De winner van den eersten prijs, aan wien de uitvoering van het monument wordt opgedragen, zal gehouden zijn, zijn ontwerp uit te voeren volgens de begrooting bedoeld in Art. 2 sub E.

Art. 5. Eventueele inlichtingen betreffende het programma moeten schriftelijk gevraagd worden aan den Secretaris van de Monument-Commissie.

De Antwoorden worden in het „Bouwkundig Weekblad", „De Opmerker" en „De Bouwwereld" gepubliceerd.

Bovendien zullen 15 Maart de ingekomen vragen en antwoorden verkrijgbaar zijn bij den Secretaris van de Monument-Commissie.

Deze inlichtingen zullen beschouwd worden als een onderdeel van het programma.

Na 15 Maart 1914 worden geen inlichtingen meer verstrekt.

Art. 6 Onder een motto of kenteeken moeten alle ontwerpen anoniem ingezonden worden. De anonimiteit mag op geen wijze verbroken worden. Geschiedt dit toch, dan wordt de betrokkene uitgesloten.

Behalve het motto, op alle stukken te vermelden, moet een gesloten enveloppe bijgevoegd worden, waarin wordt medegedeeld:

„Ondergeteekende, inzender van het ontwerp motto.... verklaart dat dit ontwerp zijn geestelijk eigendom is. Op de buitenzijde van deze enveloppe moet behalve het motto nog staan: „Verklaring". Een tweede gesloten enveloppe, evenzoo van motto voorzien, moet het correspondentie-adres bevatten en buitenop vermelden: „Correspondentie-adres".

Het handschrift van den ontwerper mag niet voorkomen. Alle ontwerpen moeten goed verpakt, de teekeningen op karton geplakt, doch niet geëncadreerd en vrachtvrij ingeleverd worden vóór of op 15 Juli 1914 aan het adres van den Secretaris van de Monument-commissie. Op de verpakking moet vermeld staan: *Nationale Prijsvraag Hildebrand-Monument*. De dagteekening van het bewijs van verzending, dat desgewenscht overlegd moet worden, wordt als datum van inlevering aangenomen. Niet op tijd ingeleverde ontwerpen zullen buiten beschouwing blijven, en onmiddellijk aan het opgegeven adres teruggezonden worden.

*) Programma en situatieteekening zijn op aanvraag kosteloos te verkrijgen bij den Secretaris van de Monument-Commissie, J. B. van Loghem B Iz., Zonnelaan 2, Haarlem. Een ex. der situatieteekening is in de Bibliotheek opgehangen. — Red.

Art. 7. De Jury verplicht zich uitspraak te doen vóór 15 Augustus 1914 en haar oordeel over alle ontwerpen in een rapport mede te deelen. Dit Jury-rapport wordt gepubliceerd.

Art. 8. De ontwerpen zullen door de Monument-Commissie tentoongesteld worden, terwijl deze tevens het recht heeft de ontwerpen af te beelden en deze afbeeldingen te verspreiden, ten einde zooveel mogelijk publiciteit aan het werk te geven.
De ontwerpen zijn van het oogenblik van aankomst af aan het opgegeven adres tegen brandschade verzekerd, elk ter waarde van f 1000.—.
Vóór 1 October 1914 worden alle ontwerpen franco aan de opgegeven adressen teruggezonden.
De mededinging is voor alle Nederlandsche kunstenaars opengesteld.

De jury: K. P. C. de Bazel, Prof. Bart van Hove, Prof. A. J. der Kinderen, J. Limburg. B. I., Jac. van Looy, Prof. A. W. M. Odé, Leonard A. Springer.

De Monument-Commissie: Jhr. A. W. G. van Riemsdijk, Voorzitter; J. B. van Loghem, B. I., Secretaris; G. D. Gratama; Louis Raemaekers; A. van Rossum; Leonard A. Springer.

Het Nationaal Comité: Dr. J. B. Schepers, Voorzitter; Jhr. Dr. C. G. S. Sandberg, Secretaris.

EXAMENS DER MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Diploma Bouwkundig Opzichter.

In de 2de helft van Februari 1914 en volgende dagen zal worden afgenomen het examen voor het *Diploma Bouwkundig Opzichter*, ingesteld door de Maatschappij en goedgekeurd bij Ministeriëele beschikking. Zij, die op 1 Maart 1914 den leeftijd van 23 jaar nog *niet* hebben bereikt, worden tot dit examen *niet* toegelaten.

Diploma Bouwkundig Teekenaar.

In de 2de helft van Maart 1914 en volgende dagen zal worden afgenomen het examen voor het *Diploma van Bouwkundig Teekenaar*, ingesteld door de Maatschappij en goedgekeurd bij Ministeriëele beschikking. Zij, die op 1 Maart 1914 den leeftijd van 23 jaar nog *niet* hebben bereikt, worden tot dit examen *niet* toegelaten.

Diploma van Uitvoerder van Bouwwerken (Onderbaas).

In de 2de helft van Maart 1914 en volgende dagen zal worden afgenomen het examen voor het *Diploma van Uitvoerder van Bouwwerken (Onderbaas)*, ingesteld door de Maatschappij en goedgekeurd bij Ministeriëele beschikking. Zij, die op 1 Maart 1914 den leeftijd van 25 jaar nog *niet* hebben bereikt, worden tot dit examen *niet* toegelaten.

Zij, die deze of een dezer examens wenschen af te leggen, moeten schriftelijk mededeeling doen vóór 15 Januari 1914 aan het Bureau der Maatschappij, Marnixstraat 402, Amsterdam, alwaar zij ook moeten inzenden:

1e. de geboorteacte of bewijs van ouderdom;

2e. de bewijzen van bekwaamheid en getuigschriften, *geen afschriften*, zie art. 15 en 16, of 14 of 12 van de respectieve programma's. Teekeningen of werkstukken worden niet verlangd;

3e. het verschuldigde bedrag van *f* 15.—. Alleen wanneer de candidaat niet kan worden toegelaten wordt dit bedrag teruggezonden.

4e. Wanneer de candidaat reeds vroeger aan een der examens heeft deelgenomen, moet hij daarvan mededeeling doen met vermelding van het jaar of de jaren, waarin dit heeft plaats gehad. De candidaten zullen in groepen worden ingedeeld; aan hen die zich hebben aangemeld, zullen alle vereischte inlichtingen, o.a. de plaats waar het schriftelijk en het mondeling examen zal worden afgenomen, tijdig worden verstrekt.

Eerst na afloop van alle examens wordt de uitslag bekend gemaakt.

De Alg. Secretaris,
J. GRATAMA.

NIEUWJAARSWENSCH.

Ik grijp m'n snareninstrument
Om U een lied te zingen.
Een chansonnette, vol tem'prament,
Vol schoone en goede dingen....
't Jaar '13 is voorbij gegaan,
Vangt '14 nu vol vreugde aan.
Dat het een jaar van voorspoed zij,
Dat wensch ik U. En gij ook mij?
Dat alle slechte concurrenten
Die 't enkel doen maar om de centen,
Verdwijnen mogen uit dit land,
Of venten gaan met garen, band,
Met kammetjes of schoenesmeer.
Maar bouwen, neen, dàt maar niet meer.
Dan kunt ge ongestoord gaan werken,
Aan schuren, huizen, scholen, kerken,
Aan beurzen of zoo ge wilt paleizen
Voor vrede enz. of aan stadhuizen.
Maar doe het dan maar in dié steden,
Waar niet de bouwkunst wordt vertreden.
Het grootst genie wordt weggerukt,
't Inferieure in zijn plaats gedrukt.
Dien steeds de kunst met naarstigheid,
Zij is wel *lang*, maar *kort* Uw tijd.
Wilt voor Uw broeders 't beste hopen;
Verkies niet aan 'n band te loopen.
Maak ruzie met het Bouwtoezicht,
De Brandweer sluite één oogje dicht.
Voldoe steeds de Schoonheidscommissie,
Want anders krijg je geen permissie.
Leef met de aannemers oprecht,
Die armen hebben 't toch al slecht.
Help „A. et A." steeds grooter maken,
Bemoei U ijvrig met de zaken,
Die U en het Genootschap raken.
Schroom niet verkeerdheden te laken.
De entente van de leden zij
Van alle „vreemde smetten" vrij.
Waardeer met mij 't geacht Bestuur,
Contribueer, en kijk niet zuur;
Zend wat copij aan de Redactie,
Als blijk van Uw voortdurende actie.
Help zoo aan alles voor en na
Tot bloei van **„Architectura".**

Ziezoo, Gij zijt een vaersje rijker,
Ik hang mijn harp weer aan den spijker.

Sloten, 1 Jan. '14. H. F. S.

INHOUD: Mededeeling der Redactie. — Jaarverslag van den Penningmeester. — Verslag omtrent het plaatwerk „De Architect" over het jaar 1913. — Verslag van den Bibliothecaris. — Verslag van de club van Utrechtsche leden van het Genootschap „Architectura et Amicitia" over het jaar 1913. — Verslag van de 40e Utrechtsche Ledenvergadering. — De tweede Heemschut-conferentie. — Prijsvraag nieuw stadhuis te Rotterdam. — Nationale Prijsvraag Hildebrand. (Beets). — Examens der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst. — Nieuwjaarswensch.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland *f* 1.90 per kwartaal; buiten Nederland *f* 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden *f* 12.—, voor kunstlievende leden *f* 10.—, voor buitenleden *f* 7.50 en voor adspirantleden *f* 5.—. Donateurs zijn zij die minstens *f* 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, ADR. MOEN, SECRETARIS, CORNELIS SCHUYTSTRAAT No. 30, TE AMSTERDAM, JAN DE MEIJER, A. A. HES, M. J. HACK, W. A. E. VAN DER PLUYM EN J. J. HELLENDOORN LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Bestuur van het Genootschap: „Parkzicht", Hobbemastraat, A'dam.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. De 1338STE GEWONE LEDENVERGADERING ZAL GEHOUDEN WORDEN OP WOENSDAG 14 JANUARI E. K. DES AVONDS TE **8.30** UUR IN „PARKZICHT".

Agenda:

1. Opening en Notulen der voorgaande vergadering.
2. Mededeelingen en Ingekomen Stukken.
3. Ballotage van den heer G. Loogman, bouwkundig opzichter, te Amsterdam als Gewoon Lid voorgesteld door de heeren K. Tholens en J. Roosing Jr.
4. Vertegenwoordiging van het Genootschap in de Commissie tot Bestudeering van de Gemeentelijke Bouwverordeningen.
5. Verkiezing van een Lid der Commissie tot Voorbereiding eener Bouwkunst-Tentoonstelling in 1914.
6. Huurcontract betreffende de Genootschapslocalen.
7. Verslag van de Verificatie-Commissie.
8. Vaststelling van de Begrooting voor 1914.
9. Verkiezing van een Lid van het Bestuur wegens bedanken van den heer A. A. Kok.
10. Rondvraag en Sluiting.

II. Als Buitenleden zijn toegetreden de heeren Joh. Knoops, Jrzn., architect te Nijmegen, J. D. C. Koch, architect te Zwolle en N. Andriessen, bouwkundig-teekenaar te Hilversum.

III. Als Gewone Leden worden voorgesteld de heeren: H. J. van de Haar en J. Zietsma, beide bouwkundig teekenaar te Amsterdam, respectievelijk door de heeren J. Boterenbrood en J. P. Mieras en de heeren Adr. Moen en J. Roosing Jr.

IV. Als Kunstlievend Lid is toegetreden de heer W. van den Berg te Watergraafsmeer.

V. GENOOTSCHAPSPRIJSVRAGEN 1913.

Ontwerp voor een Waterkantoor met Kaden, Aanlegsteigers, enz.

Ingekomen zijn antwoorden onder de volgende motto's:
1. „Aan den Waterkant", bestaande uit 5 teekeningen,
2. „W. K." „ „ 4 „ „
3. „Studie" „ „ 6 „ „
4. „A. C. V." „ „ 4 „ „

Ontwerp voor een Publieke Telefooncel.

Ingekomen zijn antwoorden onder de volgende motto's:
1. „In 't stadsgewoel", bestaande uit 4 teekeningen,
2. „Rjucht en Slucht", „ „ 4 „ „
3. „Monier" „ „ 7 „ „
4. „Hallo" „ „ 3 „ „
5. „Anni" „ „ 6 „ „

Ontwerp voor een Diploma.

Ingekomen is één antwoord onder motto „Bouwkunst en Vriendschap". G. J. RUTGERS, 1e Secretaris.

TWEEDE CONCEPT BEGROOTING 1914.

	Ontvangsten.	Uitgaven.
Nadeelig saldo rekening 1913	—	*f* 382.26[5]
Contributies	*f* 4.400 —	—
Gebruik projectielantaarn	„ 90.—	—
Subsidies cursus V. en H. B. O.	„ 8.250.—	—
Ontvangsten leescirkel	„ 20.—	—
Opbrengst Kalender	„ 150.—	—
Restitutie salaris bode door plaatwerk „de Architect" en Cursus V. en H. B. O.	„ 200.—	—
Weekblad „Architectura" en onkosten redactie	—	„ 800.—
Lokaalhuur	—	„ 550.—
Salaris bode	—	„ 780.—
Onkosten bestuur	—	„ 135.—
Onkosten lezingen	—	„ 25.—
Porti en incasso	—	„ 50.—
Verzekeringen	—	„ 220.—
Huldeblijken	—	„ 25.—
Drukwerk	—	„ 80.—
Lidmaatschappen	—	„ 220.—
Rente coupons leening 1910	—	„ 80.—
Prijsvragen	—	„ 400.—
Bibliotheek en leescircel	—	„ 220.—
Subsidies Afd. V. en H. B. O.	—	„ 8.450.—
Belastingen	—	„ 70.—
Crediet architectuurmuseum	—	„ 25.—
Aflossing leening 1886,1905,1910	—	„ 750.—
Afschr. oninbare contributie	—	„ 25.—
Afschrijving bibliotheek	—	„ 22.73[5]
Nadeelig saldo	„ 200.—	—
	f 13.310.—	*f* 13.310.—

BALANS OP 30 NOVEMBER 1913.

BEZITTINGEN			SCHULDEN		
Aan Kasso Saldo 30 Nov. 1913	*f*	338.99[5]	Per Bibliotheek	*f*	170.10
„ Bibliotheek	„	1,500.—	„ Weekblad „Architectura"	„	704.72
„ Aandeelen N.V. Mij. tot Expl. v. h. Plaatwerk „De Architect"	„	1,001.—	„ Porti	„	55.34
„ Projectietoestel	„	50.—	„ Lezingen	„	32.20
„ Kas-Vereeniging à Deposito	„	350.—	„ Excursies	„	12.10
„ Achterstallige Contributie Gewone leden 1e + 2e halfjaar 1913	„	54.—	„ Coupons 1910	„	35.33
„ idem Buitenleden 1913	„	66.30	„ Leening 1910 Obligaties	„	2,600.—
„ idem Vereenigingsleden 1913	„	10.—	„ Oblig. Leening 1886	„	130.—
„ Vordering Uitgave Unger	„	330.—	„ Coupons 1886	„	24.50
„ Vordering Plaatwerk voor aandeel salarisbode 1913	„	110.—	„ Oblig. Leening 1905	„	200.—
„ Vordering Plaatwerk voor aandeel telefoon 1913	„	30.—	„ Lokaalhuur	„	50.—
„ Verlies 1913 *f* 382.26[5]			„ Huldeblijken	„	8.—
„ Vermogen 1912 „ 27.29			„ Drukwerk	„	136.75
	„	354.97[5]	„ Salarissen: Corrector	„	15.05
			„ Prijsvragen	„	8.08
			„ Onk. Bestuur	„	11.15
			„ Onk. Redactie	„	1.95
	f	4,195.27		*f*	4,195.27

De Penningmeester:
A. A. KOK.

De Verificatie-commissie:
H. J. WALLE JR.
J. J. HELLENDOORN.
MAURITS PLATE.

VERLIES- EN WINSTREKENING OP 30 NOVEMBER 1913.

UITGAVEN			ONTVANGSTEN		
Aan Onkosten Bibliotheek	*f*	387.51	Per Contributies Gewone leden 1e en 2e halfjaar 1913 *f* 1,750.—		
„ Weekblad „Architectura"	„	1,226.32	„ „ Buitenl. 1913 „ 1,676.34		
„ Porti	„	60.91	„ „ Donateurs „ 110.—		
„ Lezingen	„	147.62[5]	„ „ Aspirant led. „ 90.—		
„ Subsidie Cursus V. en H. B. O.	„	200.—	„ „ Kunstl. leden „ 510.—		
„ Excursies	„	66.40	„ „ Vereen. led. „ 50.—		
„ Coupons Leening 1910	„	100.—		*f*	4,186.34
„ Lokaalhuur	„	550.—	„ Lezingen Wereldbibliotheek	„	207.89
„ Huldeblijken	„	19.50	„ Gebruik Projectielantaarn	„	220.—
„ Prijsvragen	„	430.75	„ Opbrengst Kalender 1913	„	214.15
„ Drukwerk	„	281.30	„ Interest Kasvereeniging	„	5.34
„ Salaris Bode, Klerk en Corrector	„	1,036.20	„ Uitgave Unger	„	228.—
„ Lidmaatschappen	„	212.35	„ Verlies 1913	„	382.26[5]
„ Assurantie	„	17.80			
„ Belastingen	„	123.38			
„ Onkosten Bestuur	„	160.58[5]			
„ „ Redactie	„	45.87			
„ Afschrijving: Elfde Lustrum	„	332.48[5]			
Gew. leden 2e h.j. 1912 *f* 18.—					
Buitenleden 1912. „ 27.—					
	„	45.—			
	f	5,443.98[5]		*f*	5,443.98[5]

De Penningmeester:
A. A. KOK.

Nagezien en accoord bevonden 3 Januari 1914.

De Verificatie-Commissie:
H. J. WALLE JR.
J. J. HELLENDOORN.
MAURITS PLATE.



Joseph Cuypers, naar een krijtteekening van zijn zoon Michel Cuypers

OP SEECKER PATROON VOOR 'T RAEDHUYS TOT ROTTERDAM.

Een toren is ghenoeg, geen twee sijn er van nooden
Int scheep-ryck Rotterdam. Men wist het toch alomm:
Wij wilden voort Stadthuys een werck seer braef, niet [KROM!
HOU'T u geseght, o Const, door ons ter Maes ontboden.

Wat sou die toren sijn? Int drock ghewoel een doode!
Wat sou sijn clox-gheluyt bij 's handels dof gebrom?
Sulck onnut eremyt is ons niet wellecom
In dese coop-stadt, waer een elck swoeght om den [broode.

Eens rees Sint Laureys thoorn door 't vroom gheloof [omhoogh
En deed, als een belfrood, der stede reghts-macht [blijcken.
Maer siet, gheloof en macht sij soncken beyd int graff.

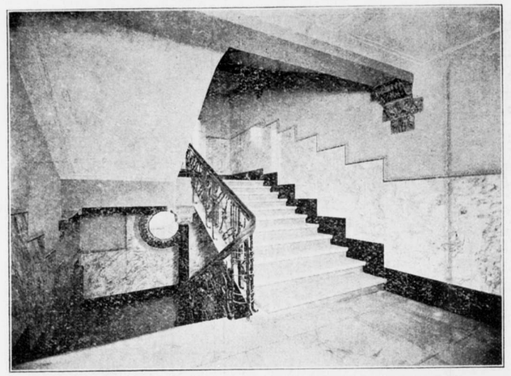
Denckt dan aen Babels thoorn, die spraeck-verwarringh [gaff:
Oftschoon hij met sijn cruyn in wolcken scheen te reicken
Hij plofte neer, wijl waen tot 't stichten dwaes bewoogh.

CANDIDUS.

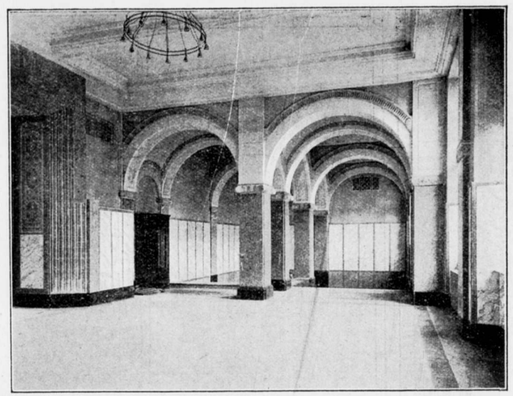
DE NIEUWE EFFECTENBEURS.

De heer Joseph Cuypers, architect der nieuwe Effectenbeurs, geeft in het weekblad „Van onzen Tijd" rekenschap van de beginselen welke hem geleid hebben bij het ontwerpen en bouwen van de nieuwe Effectenbeurs. Wij meenen dat het niet van belang ontbloot is, zoo onze lezers hiervan kunnen kennis nemen. De Heer Cuypers schrijft dan:

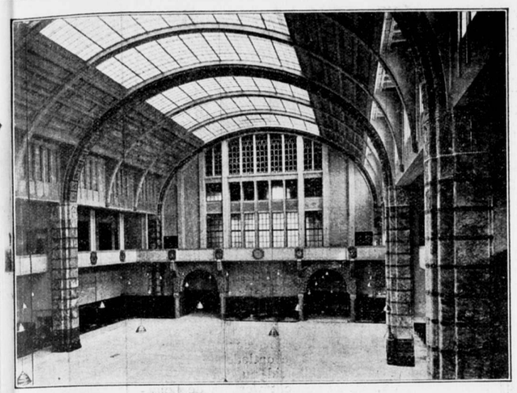
„Alle elementen waaruit de bouwkunst van eene periode zich natuurlijk ontwikkelt — hare samenstellende factoren zijn in onze dagen in gisting. Zoowel het geestelijk leven der groote menigte als de machtsverhoudingen der individuen; de kracht en waarde van de groot-industrie tegenover de persoonlijke productie; eindelijk de groote afwisseling die gezocht wordt door de menigte voor hare indrukken, daarbij geholpen door een zoo goed als onbegrensde reproductiekunst en gemak van verplaatsing.
Dat alles draagt er toe bij om de rust uit onze bouwkundige ontwikkeling te verdrijven. De op te lossen vraagstukken en de keuze der middelen van uitvoering hebben den bouwmeester van de 20e eeuw gebracht in eene positie, waartoe de 19e eeuw slechts door haar allerbegaafdste kunstenaars leerstof heeft aangebracht.
„Dit dient hier kort te worden aangestipt, al moge het van algemeene bekendheid worden geacht, om nader te kunnen uiteenzetten den opvolgenden gedachtengang van hem, die stichtingen heeft te ontwerpen van bouwwerken, wier bestemming in de tegenwoordige gedaante in voorgaande eeuwen zoodanig niet werd ontwikkeld.
„In dit geval ontbreekt dus geheel die historische draad, welken wij overigens zoo natuurlijk zouden volgen en die ons toch kon voeren langs wegen, die verbeterde, nieuwe, frissche ontwikkelingsstudiën kunnen bereiken.
„Het ontwerp voor gebouwen met specifiek moderne bestemming zal allereerst vorm geven aan de noodzakelijke ruimten, nog voordat een bepaald constructiestelsel is vastgelegd.
„Daarmede wordt in geenen deele bedoeld de waarde en den invloed van de constructie op de verdere artistieke ontwikkeling van het bouwwerk te ontkennen. De constructie blijft als heerschende factor medewerken, en mag niet als ondergeschikt element achtergeschoven worden.



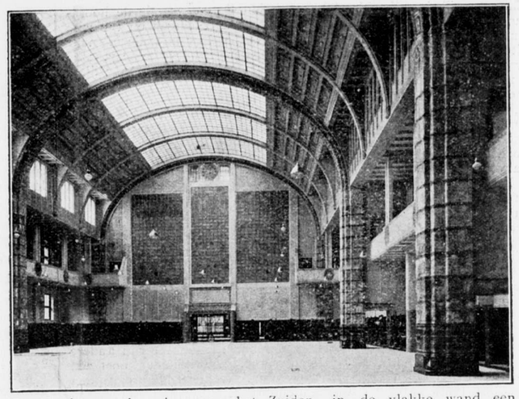
Bestuurstrap, bordes tusschen hoofdverdieping en eerste verdieping, ter hoogte van galerij voor gemeentelijke telefooncellen.



Voorportaal en traphal, hoofdverdieping. Bronzen borstwering ontbreekt nog.



Groote beurszaal naar het Noorden van de galerij gezien.

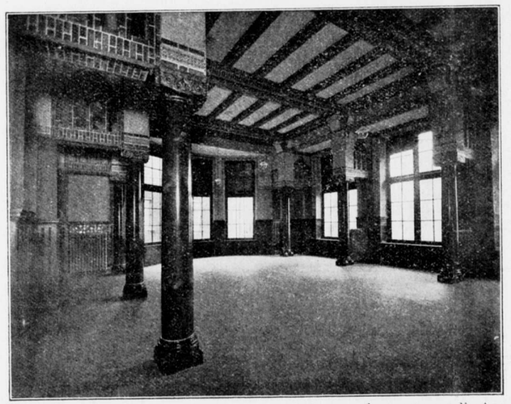


Groote beurszaal gezien naar het Zuiden, in de vlakke wand een nummerbord met acht honderd aanwijzingen om de leden op te roepen.

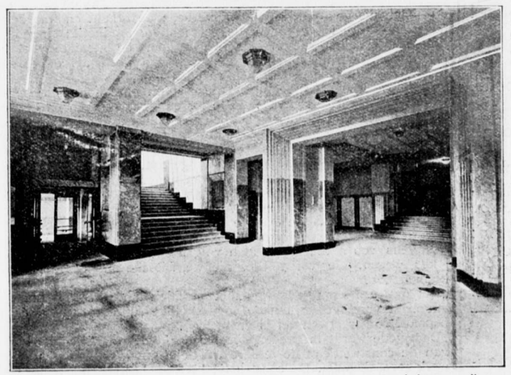
DE NIEUWE EFFECTENBEURS TE AMSTERDAM.

JOSEPH CUYPERS B. I. Arch. B. N. A.

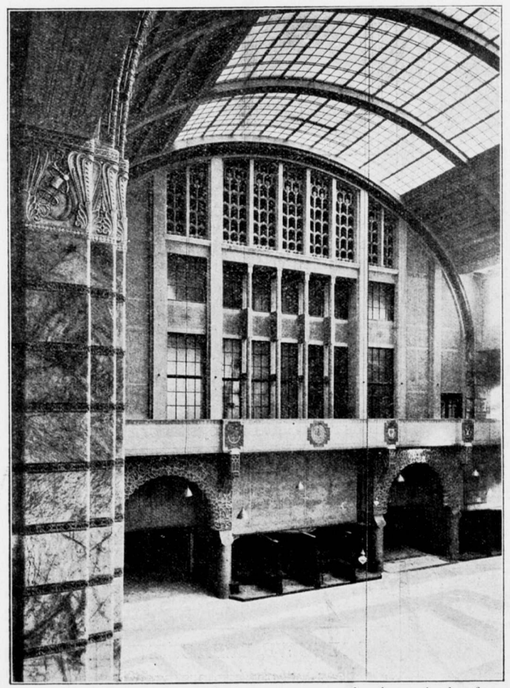
Foto's C. STEENBERGH.



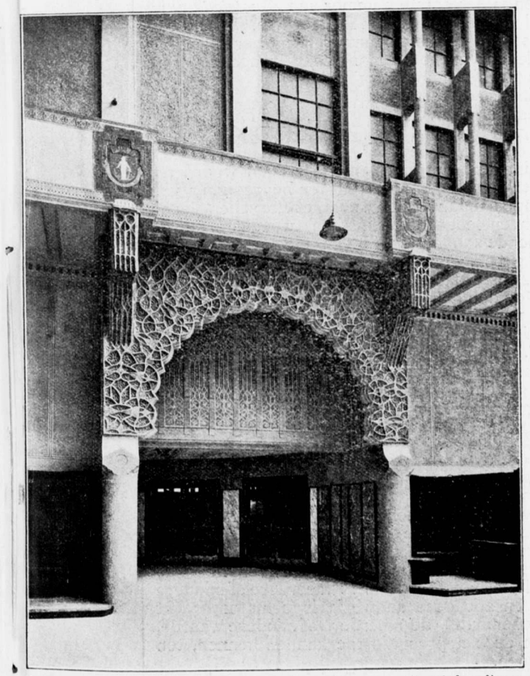
Vergaderzaal voor de Geschillencommissie, op de eerste verdieping.



Voorportaal begane grond, een vleugel der hoofdtrap, doorgangen naar vitrines en toiletten.



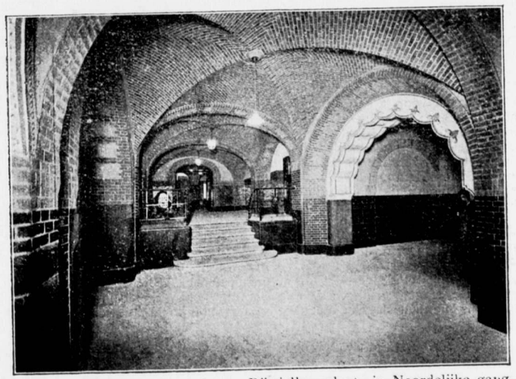
N. wand van de groote zaal, met de doorgangen naar openbare beurszaal, telegrafie en intercommunale telefooncellen.



Doorgang van groote zaal naar openbare beurs en rijkstelefoondienst.



Restauratiezaal op de hoofdverdieping aan den hoek van Beursplein en Papenbrugsteeg.



Beganen grond. Rijwielbergplaats in Noordelijke gang.

„Maar terwijl in alle klassieke perioden de constructie de hoofddraagster was van de hoofdvormen, hoofdverdeelingen en typische ruimteafsluitingen, van de stemming zelfs, en door de zoldering naar buiten sprekend en door de beheersching der venstervorm de gansche vormenspraak als met enkele grondvormen kon vastleggen, wijken de moderne toestanden daarvan zoodanig af, dat wij a's 't ware eerst eene enkel geometrisch gedachte ruimte verdeeling opzetten en ontwikkelen, daarin de gevraagde bestemming laten leven en heerschen, voordat wij komen tot de bepaling van 't materiaal dat wij op elk punt zullen toepassen.

„Toch zijn er nog enkele vraagstukken in de bouwkunst onzer dagen waarvoor constructie en materiaal even bepaald zijn aangewezen als dit het geval was voor de Middeleeuwsche Cathedraal. Deze hebben dan ook het zeldzaam voorrecht van zeer duidelijk, karakteristiek van vorm te zijn als hunne samenstelling met zorg wordt doorgevoerd. Hiermede worden bedoeld zalen met reuzen-overspanningen zooals de Sänger-of Ausstellungshalle te Frankfort en de Jahrhundert Halle (koepelbouw) te Breslau, de groote Spoorwegoverdekkingen als die van Antwerpen, Hamburg, enz.

„Deze moderne stichtingen zijn, hoewel groot van afmetingen, toch eenvoudig van begrip en duidelijk van samenstelling, daardoor grootsche concepties! Wellicht te rangschikken onder de dingen, die als bouwkunst de grootste blijvende waarde zullen hebben.

„In het centrum onzer groote steden worden echter tal van andere bouwwerken vereischt, wier indeeling veel ingewikkelder moet zijn in verband met den dienst en bestemming. Zoo bevat het programma voor den bouw van de Effectenbeurs velerlei elementen die een ingewikkeld organisme noodzakelijk maken.

„Hoe dit programma is samengesteld? Allereerst eene lijst van de benoodigde lokaliteiten met aanduiding van de gevraagde oppervlakten, daarbij mondelinge toelichtingen, die nauwkeurig omschrijven hoe en wanneer elk der lokalen gebezigd zal worden. Hiermede is nog slechts het officieele gedeelte van het gebouw genoemd. Al wat nu als noodzakelijkheid voor eene goede technische exploitatie behoort, moet nog aan dit programma worden toegevoegd.

„Dit laatste zal bijzonder die lokalen aanduiden, welke in den kelder en op den zolder zijn onder te brengen, maar toch weer dikwerf direct in verband moeten staan met de andere verdiepingen. Zoover vastgesteld, kan het programma tot grondslag dienen voor een schetsontwerp op een schaal van 1 op 200.

„Dit schematische stel teekeningen wordt door een bouwmeester met zijne bouwcommissie bestudeerd en zoo noodig gewijzigd. Daarna wordt op de schaal van 1 op 100 het plan meer in onderdeelen nauwkeurig uitgewerkt, waarbij niet alleen meer de algemeene distributie aan 't woord is, terwijl nu aan de constructie-eischen wordt voldaan, en bij de materiaalkeuze ook de afmetingen der bouwdeelen worden vastgesteld, maar ook met nauwkeurigheid de maten van meubelbetimmeringen en alle mechanische inrichtingen voor telephonie, telegraphie, postdienst, verwarming, luchtaanvoer met het gebouw in verband worden gebracht. Een algemeen proportiestelsel zal bij dit alles moeten medewerken.

„Bij het hierop volgend overleg van den bouwmeester met de technieken die door speciale ingenieurs beoefend worden, waarbij de eerste alle bouwambachten zoo heeft te voegen, dat er een harmonisch geheel uit zoude ontstaan, begint de zeer moeilijke periode waarin die vraagstukken daarom in onze omstandigheden nog zeldzaam tot een geheele oplossing komen — wijl men nog te ver van elkander staat. Helaas zoo dikwijls komen die ingenieursinrichtingen nog hier en daar de rust verstoren in ons werk. Vooraf bestond niet de gelegenheid om de uitvoering van zulke installatiën als radiatoren, brandslangen, electrische kabels, inschakelborden, afsluiters, enz. werkelijk zoo op 't papier te brengen, dat is in de talrijke detailteekeningen op te nemen en de elkander vreemde elementen met elkaar in verband te brengen. Immers in zich behooren al die nuttigheidsdingen niet leelijk of hinderlijk te zijn. Op een goede plaats — wel overwogen voor 't gebruik, en architectonisch geproportionneerd — aangebracht, zal bij het zien daarvan onze belangstelling voor het gebouw ook toenemen.

„De snelheid waarmede wij in den regel thans van eerste ontwerp op uitvoering overgaan belet hoofdzakelijk de doorvoering van 's bouwmeesters leiding bij deze werken. Dat daarbij de speciale ingenieur eenigermate bouwkundig — en de bouwmeester specifiek technisch mede moet kunnen denken, behoeft geen betoog.

„Ik mag voor heden hun goeden wil in deze richting vaststellen van mijne medewerkers, maar blijf overtuigd dat in deze moderne werkwijze nog veel meer te doen is, mits de leiding van den bouwmeester blijft uitgaan.

„De verhouding tot de versierende zusterkunsten acht ik eene gelijksoortige. De samenwerking zal, alleen indien ontwikkelde leiding aanwezig is, kunnen slagen; niet als elkeen er maar op los fantaseert."

* * *

Over enkele maanden, wanneer het uitwendige niet meer door bouwloodsen te veel aan 't oog is onttrokken om een overzicht mogelijk te maken, hoopt de bouwmeester omtrent eenige symbolische opluistering, welke gedurende den snellen bouw niet tot uitvoering kon komen, naast de afbeelding daarvan, nog enkele mededeeling te doen. Hij schrijft verder nog:

„Dat in dit gebouw, 't welk ook de ruimte beslaat, waar in de Warmoesstraat Vondel eens woonde, niemand anders dan zijn vrienden C. R. de Klerk en Maria Viola als raadgevers optraden voor de samenstelling van zulke hoogere versiering (een raadgeverschap van zuiver litterarischen aard, teekenen de genoemden aan), hebben de lezers reeds geraden; evenals dat Vondel's geest met enkele versregels, later mede te deelen, in het hart van dit gebouw in eere wordt gehouden."

Het opstel gaat vergezeld onder meer van een krijtportret des bouwmeesters, dragende de handteekening Michel Cuypers. (Zie pag. 11) In verband daarmede verdient het slot ervan nog opmerking, 't welk aldus luidt:

„Door eenige punten, in verband met een ingewikkeld vraagstuk op bouwkundig gebied, nader te bezien, trachten wij ons inzicht van 't bouwen zoo veel juister te maken, dat onderlinge gedachtenwisseling aan ons werk verder bevorderlijk zal zijn. Deze ontledende beschouwingswijze heeft hare bijzondere aantrekkelijkheid nu een opvolgend geslacht in de school opgevoed, welke gesticht werd in de bouwloodsen van het Rijksmuseum, ons reeds kon ter zijde staan bij dezen bouw tusschen de Warmoesstraat en het Damrak. Immers twee mijner zoons, aspirant-leden van de „Violier", hebben zich de taak van constructeur en sierkunstenaar verdeeld — zoodat dr. P. Cuypers' petekind het eerste, en de teekenaar van bijgaand conterfeitsel des bouwmeesters 't laatste vak heeft verkozen; beiden hebben aan den beursbouw op praktische wijze hun vak beoefend. Zoo heeft dit bouwwerk zijn hoogere wijding gekregen voor Joseph Th. J. Cuypers, B. N. A."

EEN NIEUW MAANDBLAD.

Verschenen is het eerste nummer van *Amstelodamum*, maandblad voor de kennis van Amsterdam. Orgaan van het Genootschap Amstelodamum, prijs per jaargang voor niet-leden van het Genootschap franco per post ƒ 2.—. afzonderlijke nummers ƒ 0.20

De redactie is saamgesteld uit de heeren: H. A. J. Baanders, Dr. Joh. C. Breen, Prof. Dr. H. Brugmans, J. D. van Dokkum, J. W. Enschedé, D. Kouwenaar en J. F. L. de Balbian-Verster.

De bedoeling dezer uitgave is volgens „een woord ter inleiding", tweeledig, n.l.: eerstens ter bevrediging van het verlangen naar meer contact tusschen leden en bestuur en leden onderling, en tweedens: om de belangstellende aandacht der leden, meer dan tot dusverre kon geschieden, ook te vragen voor het hedendaagsche Amsterdam. Een aardig stukje over „Het monument op den Dam" door H. B. vult al dadelijk een groot deel van dit eerste nummer. Voorts treffen wij er in aan rubrieken als: „Uit Boek en Tijdschrift", „Uit de archieven", „Langs den weg", „Personalia" en tot slot „Vragenbus". Een kanarie-geel omslag wil aan het geheel leven geven. M.

BOUWKUNST. — AUTEURSRECHT. — GEESTELIJK EIGENDOM.

Een ieder, die overtuigd is van het innig verband tusschen de samenleving en hare kunstuitingen, zal erkennen dat een gewichtige factor in dat verband is de kennis, die het niet-kunstbeoefenend deel dezer samenleving heeft van de verschillende takken van kunst. Deze kennis werkt zeer beïnvloedend op de verschillende kunstuitingen, want met haar meerdere of mindere hoeveelheid intensiviteit en soort, hangt meerdere of mindere appreciatie en zoo deze aanwezig is (soms ontbreekt deze ten eenenmale), de meerdere of mindere waarde, die we aan deze appreciatie toe kunnen kennen, ten nauwste samen.

Deze kennis van de kunst is bij elk individu anders en wordt getint door zijn persoonlijke eigenschappen: beroep, stand, aanleg, enz. en kan zeer oppervlakkig, onzeker, foutief, doch ook van een groot en gezond gehalte zijn en wanneer de groep van laatstgenoemde soort een groote en (niet te vergeten) een machtige groep is, dan zal dat een grooten invloed uitoefenen op de kunstuitingen.

We kunnen den invloed van deze kennis misschien wel het duidelijkst constateeren bij de schilderkunst, vooral omdat deze tak van kunst in onzen tijd wel de meeste belangstelling geniet en misschien ook de kennis van deze kunst wel het meest verspreid is, over de soort dezer kennis, over het gehalte en de daaruit af te leiden waarde der appreciatie is het wenschelijk om niet in details te treden, wel wenschelijk echter, dat een waarheidzoekende en in het bezit van objectief beschouwingsvermogen zijnde schilder dit doet.

Deze kennis is er! Zeker. Het is immers onmogelijk zelfs om die kennis, al wijst de aanleg ook op zooveel oppervlakkigheid, te ontgaan, want de kunstuitingen prijken langs den publieken weg en men zou de oogen moeten sluiten om deze kennis niet op te doen.

De soort van kennis is echter gewoonlijk een zeer oppervlakkige en bepaalt zich meestal tot het zien langs de straat en wat het interieur betreft, de woning, het kantoor of waarmede men in het algemeen door zijn beroep in aanraking komt; dit *zien* gaat meestal gepaard met een soort van indalentie, die hare oorzaak vindt in het alledaagsche van het onderwerp. Voor kunst-paedagogen is hier een wildernis te ontginnen, die hen werkelijk met hartkloppingen aan hun taak doet herinneren. Een kleine groep appreciëert speciaal oude bouwkunst en smaalt op de onmacht der „modernen", liefhebbert in kunstgeschiedenis en antiquiteiten en „draagt" de zuivere navolgers van oude architectuur op de handen. Wanneer men tracht om de kennis van het publiek van deze publieke kunst te detailleeren, dan stuit men op een chaos van absurditeiten, meeninkjes, mode, foutieve inzichten. enz. en ziet men zoo heel spaarzaam een lichtpuntje, dat men constateert dat de hedendaagsche bouwkunst in haren chaotischen toestand wel een volkomen weergave is van het peil der kennis omtrent deze kunst.

De heer Weissman zegt: „De architecten van voorheen hadden het geluk, te leven te midden van een cultuur, waardoor zij werden gedragen". Welnu, ook onze hedendaagsche cultuur draagt de bouwkunst, doch er is een verschil in de wijze, waarop het gebeurt: men kan iets op verschillende manieren dragen, bijv. op de handen, eerbiedigelijk als een kostbaar kleinood, men kan iets ook onverschillig over den schouder werpen en het torsen als een noodzakelijk kwaad; zoo zouden we kunnen zeggen, dat onze hedendaagsche cultuur de bouwkunst als een zak vodden achter zich aansleept!

Zooals gezegd is er eene oppervlakkige kennis en niet alleen bij de groote menigte, doch ook bij de op den voorgrond tredende groep van lastgevers, de groep uit de menigte, die uitteraard het meest met de beoefenaars en het vak (de „kunst") in aanraking komen. Hun ontbreekt vooral een voornaam gedeelte van die kennis, welke vruchtbaar beïnvloedend werkt op de kunstuitingen, welke door hunne opdrachten indirect in het leven worden geroepen; dat gedeelte is n.l. de kennis omtrent het ontstaan van de projecten en dat is een gemis waaraan we, naar ik meen, reeds vele wanproducten te danken hebben.

Deze lastgevers zijn eigenlijk de menschen, die de bouwkunst van hun tijd „dragen" en wanneer zij dat niet eerbiedigelijk doch op bovenomschreven wijze doen, dan vragen we ons af of de oorzaak der desapreciatie nu wel alleen gezocht moet worden in de culturale eigenschappen dier groep en dan zullen we ook tot de conclusie komen, dat werkelijk voor het grootste deel de oorzaak daarin te vinden is.

Doch niet geheel! Want ook bij onze hedendaagsche cultuur is een beter verband tusschen den kunstbeoefenaar en den lastgever mogelijk en deze verbetering kan door de bouwkunstbeoefenaren zelve aangebracht worden!

Want die eene kleine oorzaak, die medewerkt tot het gebrek aan waardeering voor onze bouwkunst, ligt deze misschien ook bij de architecten? Is daar misschien ook „Something rotten" in de architecten stand? Wanneer we trachten op deze vraag een voldoend antwoord te geven, dan bedenken we wel hoe de architecten van heden als geheel genomen dezelfde schakeeringen, dezelfde chaos van onze hedendaagsche cultuur vertoonen. Daarin ligt de waarheid der feiten en daaraan kan wel gewerkt worden, doch voor het heden kan ons dat geen verwondering noch verontwaardiging baren, omdat het eenvoudig zoo *is*.

Dat bijv. een in kunstgeschiedenis liefhebbend en antiquiteiten verzamelend lastgever zich tot den architect zijner „keuze" wendt is volkomen gerechtvaardigd, behoort bij onze cultuur en we mogen het, als menschen van andere ideeën, al niet aangenaam vinden, we mogen ons daarover niet beklagen, immers voor een ieder ligt de weg open om zijn eigen gedachten ingang te doen vinden.

We zouden zelfs een dergelijke „keuze" weloverwogen kunnen noemen en het verband tusschen lastgever en architect zal op een volkomen culturale waarheid berusten. Niet altijd zal de keuze zoo weloverwogen zijn, dikwijls is ze het gevolg van de relatie in het gewone leven en dan zal meestal de soort van de kunstuiting aan den architect overgelaten worden.

Ook in zoo'n geval kan het verband op waarheid berusten, wat ook het gehalte van de uiting zij.

Nu doet zich in onzen tijd een verschijnsel voor, waaraan wel eenigen aandacht besteed mag worden, een verschijnsel dat met de ontwikkeling van ons economisch leven in de toekomst waarschijnlijk wel meer en meer zich zal voordoen.

Daar zijn n.l. architecten van de gewone soort, zooals ze er reeds lang zijn, en architecten-bureau's. De eersten werken op de gewone en bekende wijze, bij de tweede is het echter eenigszins anders: daar is de architect, in oorsprong gelijkende op den gewonen, geworden tot den leider van een bureau, waar door verschillende krachten de opdrachten die de architect-leider van zijn lastgever ontving, van begin tot einde uitgewerkt worden. De teekenaars op deze bureau's zijn dus de eigenlijke ontwerpers, al kunnen ze tegenover de buitenwereld op dezen naam niet openlijk aanspraak maken.

Dat in onzen tijd dergelijke bureau's ontstaan zijn en dat te verwachten is dat er meer zullen komen is zeer natuurlijk, een met opdrachten overstelpt architect kan immers onmogelijk zelf al die opdrachten uitvoeren; hij moet zich dus krachten assumeeren, die bekwaam zijn dit werk van hem over te nemen en al is dan ook wel de kennis en de kracht aanwezig om zelf een ontwerp te maken, dan nog zal het hem bij zijn twintig à dertig „conferentie's" per dag onmogelijk zijn zich met de ernst en de kracht, die ontwerpersarbeid vereischt, daaraan met vrucht te wijden. Daarbij komt misschien nog, dat eenige jaren met hunne dagelijksche besprekingen over de „werken", zeer verdoovend op het „feu sacré"

werken, in aanmerking genomen, dat deze besprekingen voor het grootste gedeelte aan technische zaken gewijd zijn (begrootingen, exploitatie-rekening, enz. enz.) Zulk een architect van de nieuwe soort is het echte kind van zijn tijd, een waar cultuurarchitect en het zou zeer zeker dwaas zijn, om hem zijn opdrachten en zijn plaats in de samenleving te misgunnen. Bovendien heeft hij een groot nut, want hij is de economist, de man, die alle dorre, ingewikkelde geldzaken afhandelt, waardoor de „teekenaars" van zijn bureau zich zonder afleiding aan de estethische zijde van de zaak kunnen wijden.

Er is echter een keerzijde van deze medaille: er is n.l. in de verhouding tusschen lastgever en architect een onjuistheid gekomen; de lastgever immers ziet in den architect van die nieuwe soort nog altijd dezelfde architect van vroeger, de ontwerper van zijn plannen, en de besprekingen bewegen zich dan ook niet uitsluitend op het gebied van de economie, doch ook de estetische zijde van het plan wordt met den architect besproken. Dit nu is een fout, die voor de artistieke zijde van de zaak hare nadeelige gevolgen heeft: het is immers begrijpelijk dat de in het economische deel van het vak gegroeide bureauleider niet meer de man is, die deze zaak behandelen moet; hij moest zoo verstandig zijn deze zijde van zijn taak over te laten aan dengeen, die hij zich voor deze taak geassumeerd heeft, dat zou werkelijk in het belang van de kunstuiting zijn.

Het feit is echter dat de architect-econoom gewoonlijk niet den moed bezit om van het nieuwe in de verhouding iets aan zijn lastgever te laten blijken: hij doet zich voor als de architect van de gewone soort en laat zich liever niet het brevet van kunstenaarschap ontnemen.

Deze menschelijke ijdelheid is eenigzins te begrijpen, te vergeven is ze echter niet en bij een dieper nadenken benijden we niet den man, wiens kunstenaar-zijn voor de wereld steunt op een ijdelen leugen!

Hij wordt in zijn ijdelheid bovendien gesteund door de wet: immers volgens de auteurswet wordt hem het auteursrecht toegekend voor alle kunstwerken die door anderen, bij hem in dienst zijnde, worden vervaardigd. We zouden dit onrechtvaardig kunnen noemen, zoowel tegenover het publiek als tegenover den werkelijken maker van het werk, doch kunnen tegenwerpen, dat de ontwerper bij dienstneming het beding kan maken dat hij van de door hem te maken ontwerpen persoonlijk het auteursrecht wenscht te behouden; een vraag is echter of een ontwerper, die een dergelijk beding maakte, ooit een betrekking zou vinden: het is te probeeren.

Bovendien zijn deze persoonlijke belangenkwesties niet het meest belangrijk: hoofdzaak is dat de bouwkunst er niet mede „bevorderd" wordt, omdat de kennis van het ontstaan der werken wordt tot een misvatting, omdat het voor elke kunstontwikkeling noodzakelijke verband tusschen den lastgever en den „kunstenaar" hier geheel ontbreekt.

Wanneer we bedenken, dat de architecten-bureau's in de toekomst vermeerderen zullen (groot-bedrijf), dan kunnen we niet anders dan met zorg die toekomst tegemoet zien, dan zal de bouwkunstenaar geheel de knecht worden van den handelsman en daarin moet de „kunst" ondergaan. Daar kan echter een regeling getroffen worden, waardoor het kwaad gekeerd wordt.

Waarom ook, vragen we ons af, waarom kan de handelsman niet tevreden zijn met zijn loon, zijn percentage, waarom zal hij ook niet trachten zich het pover bezit te verzekeren van dat z.g. auteursrecht; het „geestelijk eigendom" van het werk bezit hij immers toch niet: dat is een moreel eigendomsrecht dat nooit een mensch den ander kan ontnemen. Auteursrecht en geestelijk eigendomsrecht zijn geheel verschillende rechten, het eerste is het wettelijk recht, dat, al berust het op de leugen, aan de hand van de „wet" tot waarheid „gemaakt" kan worden; het tweede is het moreele recht, dat eenvoudig op waarheid berust.

Kleine geesten zijn het, die zich het pover genot niet kunnen ontzeggen, om zich in het vergulde narrenpak van den officieelen leugen te steken.

Wie medewerken wil, om deze toestanden te verbeteren, kan er zeker van zijn dat hij de bouwkunst, bevordert en het is wel eigenaardig en toch niet meer dan natuurlijk, dat het juist de architect-leider is, die in dit geval het meest vruchtbaar op kan treden. Hij immers is de man, die het in zijn macht heeft om, zoo hij iets voor de bevordering der bouwkunst voelt, die onjuiste verhoudingen te herscheppen welke zou belemmerend op de ontwikkeling van zijn vak als kunst, werken: hij kan het verband herstellen door aan den kunstenaar, die hem assisteert, de plaats te geven die hem toekomt.

En zeker is, dat een zoodanige daad den architect niet minder zal maken, integendeel; eerst dàn zal blijken welk nut de nieuwe werkwijze medebrengt.

C. J. Blaauw.

VAN ALLERLEI AARD.

MUSEUM VAN KUNSTNIJVERHEID TE HAARLEM.

Het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem werd gedurende de maand December door 380, gedurende het afgeloopen jaar door 6623 belangstellenden bezocht.

De aan het Museum verbonden boekerij werden over 1913, 2226 boek- en plaatwerken naar verschillende plaatsen van ons land in bruikleen verzonden.

De aan het Museum verbonden School voor Kunstnijver.eid werd gedurende 1912 bezocht door 233 vrouwelijke en mrnnelijke leerlingen.

De lessen werden 5 Januari weder hervat.

PALEIS-RAADHUIS-KWESTIE.

Na de verwerping hunner voordracht inzake de Paleis-Raadhuis-kwestie, in de besloten Raadsvergadering van 10 December, hebben B. en W. overwogen wat hun in deze te doen stond en zij zijn, volgens het „Hbl.", daarbij tot de conclusie gekomen, dat alsnog dient gezocht te worden naar een oplossing in den geest van hun oorspronkelijk voorstel. B. en W. zijn in deze diligent. In afwachting van de plannen van B. en W. zal nu vermoedelijk het voorstel inzake de Paleis-Raadhuis-kwestie, dat door vertegenwoordigers van vrijwel alle partijen in den Raad zou worden ingediend, aangehouden worden.

Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Tweede Concept-begrooting 1914. — Balans. — Winst- en Verliesrekening. — Op seecker patroon voor 't raedhuys tot Rotterdam. — De nieuwe effectenbeurs te Amsterdam. — Een nieuw maandblad. — Bouwkunst.—Auteursrecht.—Geestelijk eigendom. — Van allerlei aard.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-

ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-

Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor adspirantleden ƒ 5.—. Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".

Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, ADR. MOEN, SECRETARIS, CORNELIS SCHUYTSTRAAT No. 30, TE AMSTERDAM. JAN DE MEIJER, A. A. HES, M. J. HACK, W. A. E. VAN DER PLUYM EN J. J. HELLENDOORN LEDEN.

Uitgave van de Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebr. Binger, Warmoesstraat 174/6, Amsterdam.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Bestuur van het Genootschap: „Parkzicht", Hobbemastraat, A'dam.

KORT VERSLAG der 1338ste LEDENVERGADERING, gehouden op Woensdag 14 Januari 1914 in het Genootschapslokaal in „Parkzicht".

De voorzitter, de heer Paul J. de Jongh, opent met een woord van welkom aan de aanwezigen, deze eerste vergadering in het nieuwe jaar. Spr zegt dat het hem een eer is tot het voorzitterschap te zijn geroepen. Hij belooft gaarne naar beste krachten de belangen van A. et A. te zullen voorstaan, doch rekent daartoe niet alleen op de activiteit en toewijding van de functionarissen in Bestuur, Redactie en permanente Commissiën doch ook op de werkzaamheid en toewijding van *alle* leden. Spr. doet daartoe een beroep op den steun van de oudere leden met wie hij in het Genootschap bij verschillende gelegenheden op de meest aangename wijze mocht samenwerken, maar vooral doet spr. een beroep op de toewijding van de jongere leden, van wie zooveel kracht kan uitgaan indien zij zich één voelen met hun Genootschap, en daaraan van het beste wat in hun is, geven willen. Op die wijze kan A. et A. de plaats blijven innemen die het krachtens traditie en lange jaren van groote werkzaamheid toekomt, en steeds met eere ingenomen heeft; en laten wij, zegt spr., hierbij vooral niet uit 't oog verliezen dat ons Genootschap behalve bouwkunst, ook *vriendschap* in z'n naam voert.

Na applaus op deze met overtuiging gesproken woorden verzocht, de voorzitter den 1sten Secretaris de notulen der vorige vergadering te lezen, die onveranderd worden goedgekeurd. Onder ingekomen stukken komen een paar brieven van de P.P.C. voor waarvan de eerste eene aanbeveling behelst inzake voorziening in de vacature, ontstaan door het aftreden van den heer A. Salm G.Bzn.

Voorgesteld wordt de heer v. d. Kloot Meyburg welke candidaat door de vergadering wordt geaccepteerd.

Het tweede schrijven betrof de prijsvraag voor een Hildebrand-monument te Haarlem, met welk programma de P. P. C. zich vereenigd heeft. (Zie pag. 23).

De heer v. d. Pluym wijst er in dit verband op, dat het wel goed zou zijn zoo de P.P.C. speciale artikelen zou vaststellen met 't oog op eventueele samenwerking van architecten en beeldhouwers. Ook voor architecturale muurschilderingen is dit z. i zeer gewenscht.

De voorzitter zegt, dat, gezien het speciale van elk geval hieraan moeilijk is tegemoet te komen.

Evenwel kan het denkbeeld van den heer v. d. Pluym wellicht in de P. P. C. een punt van nadere bespreking uitmaken. Conform besloten. De ballotage van den heer G. Loogman wijst uit, dat genoemde heer met algemeene stemmen als lid wordt toegelaten.

De vertegenwoordiging van het Genootschap in de Commissie voor bestudeering van de Gemeentelijke Bouwverordeningen is, door het bedanken van den heer H. G. Jansen, tijdelijk opgehouden.

De voorzitter zegt, dat in het Bestuur de vraag gesteld is of deze vertegenwoordiging nog zal gecontinueerd worden. De B. N. A. heeft zijn vertegenwoordiger teruggeroepen, wijl de heeren na hunne plechtige installatie van ruim 2 jaar terug, nog geen enkele maal zijn saamgekomen en dus totaal niets hebben uitgevoerd. Op een aan de Mij. tot bev. der Bouwkunst daaromtrent verzonden schrijven, is een antwoord ingekomen dat wordt voorgelezen, en naar aanleiding waarvan de voorzitter voorstelt nadere mededeelingen af te wachten alvorens door A. et A. te doen beslissen; dit wordt aangenomen.

Bij punt 5 der agenda: Verkiezing van een lid der Commissie tot Voorbereiding eener Bouwkunsttentoonstelling in 1914 geeft de voorzitter een uitvoerige toelichting, speciaal inzake het aftreden van den heer Kromhout.

Alle pogingen van het Bestuur om den heer K. op diens besluit te doen terugkomen, faalden.

De heer Ingenohl betreurt het besluit van den heer Kromhout, dat bij B. en W. geen prettigen indruk maken zal.

Na eene nadere toelichting door de voorzitter wordt tot stemming overgegaan, en als lid der Voorbereidingscommissie thans gekozen de heer Paul J. de Jongh.

Omtrent het concept-huurcontract van nieuwe lokaliteiten, wordt het Bestuur, na uitvoerige discussie, gemachtigd, rekening houdende met diverse verlangens der vergadering, eventueel een huurcontract af te sluiten voor den tijd van drie jaren en 2 of 3 optiejaren.

Hierna doet de voorzitter enkele mededeelingen.

Eerstens de toezegging van den heer Jos. Th. J. Cuypers, om, met toestemming van het Bestuur der Vereeniging voor den Effectenhandel de leiding eener excursie naar de nieuwe Effectenbeurs op zich te nemen. Hoogst waarschijnlijk zal dit in April a.s. geschieden.

2e. dat van de Utrechtsche Club een verzoek is inge-

komen om de *f* 25.—, die jaarlijks op de begrooting voorkomen, ook dit jaar als toelage weder aan de Club te verstrekken. Zal bij de begrooting behandeld worden.

De heer v.d. Pluym dringt er even op aan, dat „A. et A." zoo noodig, plaatsvervangers voor de afgevaardigden ter vergadering van het Verbond van Ned. Kunstenaarsvereenigingen benoemen zal. Hierdoor wordt voorkomen dat het aantal afgevaardigden onvoltallig wordt. De voorzitter zegt, dat aan dit denkbeeld van den heer v. d. Pluym volle aandacht zal worden geschonken.

De heer H. Walle brengt thans, namens de Verificatie-Commissie, verslag uit omtrent gehouden beheer van den penningmeester over 1913. De Commissie stelt, onder dankzegging aan den heer Kok, volledige décharge van den functionaris voor.

En het Commissie-rapport èn de in het blad afgedrukte Balans, Winst- en Verliesrekening geven tot uitvoerige discussie aanleiding.

Vele vragen worden den heer Kok gesteld en door dezen naar beste weten beantwoord. Op een vraag van den voorzitter aan den V.C. of alles haar, bij haar gehouden onderzoek duidelijk was, verklaart de heer Plate namens de Commissie, dat, na toelichting van penningmeester en boekhouder, alles haar volkomen duidelijk geworden is.

Op voorstel van de Commissie wordt den penningmeester hierna décharge verleend.

De Concept-begrooting, post voor post behandeld, wordt na breedvoerige discussie ten slotte met alg. stemmen aangenomen. Bij de post verzekeringen wordt eene nadere reserve gemaakt en zal het Bestuur daaromtrent spoedig met concrete voorstellen komen.

De voorzitter dankt den heer Kok ten slotte nog dat hij het Genootschap ruim zes jaren in onderscheidene functies heeft willen dienen en spreekt onder applaus, den wensch uit, dat, nu de heer K. de bestuurstafel verlaat, hij besluiten mag als gewoon lid, nog veel voor het Genootschap te zullen doen.

Tot lid van het Bestuur, wordt in de vacature Kok gekozen de heer H. F. Symons, die de benoeming accepteert en door den voorzitter daarmede onder applaus der vergadering, wordt gelukgewenscht.

De vragenbus blijkt een briefje te behelzen met de volgende vraag:

Is het hout van den steiger voor het Paleis (Raadhuis) met bederfwerend materiaal bestreken?

De vraag zal aan het betreffend adres worden doorgezonden.

Na rondvraag volgt hierna sluiting. ADR. M.

VERSLAG VAN DE 41e LEDENVERGADERING, TEVENS JAARVERGADERING VAN DE CLUB VAN UTR. LEDEN VAN HET GEN. „ARCHITECTURA ET AMICITIA".

Ingekomen was een schrijven van den Bond van Ned. Architecten, waarin medegedeeld werd, dat in zake den schouwburgbouw aan den Raad van Utrecht een afzonderlijk adres door den Bond gezonden was.

Een schrijven van den heer Rietbergen was ontvangen, waarin genoemde heer zich bereid verklaart een lezing met lichtbeelden te houden over zijn reis naar West-Indië en de stad Parimaribo en over het nieuw door hem aldaar ontworpen ziekenhuis

Van den heer Vredeveld was het bericht ingekomen, dat hij zijn lezing over „Mogen ambtenaren particulieren arbeid verrichten", niet eerder dan half Febr. of begin Maart zal kunnen geven.

De secr. leest hierna de Notulen der 2 laatste vergaderingen voor, welke onveranderd goedgekeurd worden.

Het jaarverslag wordt hierna door den secretaris voorgelezen, hetwelk in Architectura No. 1 van 3 Januari j.l. voorkomt.

De penningmeester geeft een overzicht van het boekjaar 1913, 't welk met een voordeelig saldo sluit.

Door een Commissie wordt de rekening en verantwoording nagezien en accoord bevonden.

De afgevaardigde van het Utr. kunstverbond leest hierna het verslag van dat Verbond voor. Het volgende dat hoofdzakelijk betrekking heeft op de bouwkunst, luidde als volgt:

10 Febr. geeft de Ned. Bond Vakschoolleeraren Afd. Utrecht zijn lezing voor het Utr. kunstverbond, spreker de heer C. W. Nijhoff spreekt over „ambacht en kunst".

In Juli werd aan de Gem. Utrecht een adres betreffende het houden van een gevelwedstrijd gericht.

Een adres werd in Juli aan den Minister van Binnenl. Zaken toegezonden betreffende het doen herzien van een bij de Prov. Staten ingediend bouwplan voor de verbouwing van het Gouvernementsgebouw. Den 11en Nov. werd een adres aan den Gem. Raad gericht met het verzoek ten opzichte van nadere regeling van den bouw van 't schouwburgbestuur ingediende plan. Op de 19e Nov. vergadering wordt besloten aan Kunstliefde te verzoeken in die maand een lezing voor het Utr. kunstverbond te geven, waartoe het Genootschap zich bereid verklaarde. Den 30en Nov. werd deze lezing gehouden door den heer J. Gabrielse over 't teekenen naar 't levend model. Verder werd op de jaarvergadering van het Verbond besloten om een *bouwraad* in 't leven te roepen.

Onder dankzegging wordt het verslag voor opneming in de notulen aangenomen.

Besloten wordt eene lezing voor 't Utrechtsch kunstverbond te houden.

Bij de rondvraag stelt de heer G. C. B. van Dijk voor om de excursie, welke de Club dit jaar van plan is ten uitvoer te brengen samen te laten vallen met de excursie van het Gen. A. et A.

Dit voorstel wordt door de Vergadering zeer toegejuicht en ziet zij daardoor een weg geopend om nauwer band met het Genootschap „Architectura et Amicitia", te Amsterdam te krijgen.

Niets meer aan de orde, wordt de zeer opgewekte vergadering door den voorzitter gesloten.

C. J. DE HAAS, *Secretaris*.

VERSLAG VAN DE VERIFICATIE COMMISSIE.

Amsterdam, 14 Januari 1914.

Mijne heeren.

De door U benoemde commissie ter verificatie der rekening en verantwoording van den penningmeester over het afgeloopen boekjaar 1913 heeft de eer U hierbij rapport uit te brengen.

Zaterdagavond 3 Januari jl. door den penningmeester genoodigd te zijnen huize te verschijnen, hebben wij aan onze verplichtingen voldaan en den stapel arbeid door hem, gesteund door een goeden geest, benevens den boekhouder, verricht in het afgeloopen jaar nagezien en is het ons aangenaam te verklaren, dat wij de administratie van onzen penningmeester den heer A. A Kok en zijn boekhouder, keurig net en volkomen in orde bevonden hebben en brengen wij hem onzen dank voor zijn zuinig beheer en de vriendschappelijke behandeling van de leden, in het bijzonder van hen die minder vlug van betaling hunner contributie waren: ook onzen pedel van Walen komt een woord van lof toe voor de moeite en zorg door hem besteed bij de inning van de Genootschapsgelden.

Evenals vorige jaren vonden wij ook thans weder enkele namen van hen, die hunne contributie nog niet voldaan hadden en noodigen dezen hierbij uit, daartoe spoedig te willen overgaan.

Wat ons minder gewenscht voorkwam was, dat niets was afgeschreven op de rekening van de bibliotheek en die van de projectielantaarn; ditmaal nagelaten, omdat de kas toch reeds met een nadeelig saldo slaat en men dit bedrag niet nog hooger wilde opvoeren. Wij voor ons dringen er evenwel opaan, dat men geregeld jaarlijks ook daarop zal doen plaats vinden, een afschrijving tot dat deze als memorie posten ad *f* 1.— zullen kunnen verschijnen.

Ook komt het ons gewenscht voor, dat bij de indiening der jaarlijksche begrooting, meer rekening zal gehouden worden met de ingekomen contributieën van het vorige jaar, opdat bij het nazien der rekening, enz. door de commissie, deze niet zal blijken zooals nu het geval was, dat de raming veel hooger was, dan wat werkelijk is te innen geweest.

Wij weten wel, dat het niet mogelijk zal zijn, dit op een lid na, nauwkeurig te doen, doch vinden het gewenscht en meenen dat het de voorkeur verdient, die raming eerder te klein dan te groot te nemen en liever de middelmaat toe te passen, om te voorkomen, dat ook de raming der uitgaven te hoog zou worden opgedreven en noodelooze moeilijkheden veroorzaken.

De ramingspost voor ons weekblad was aanmerkelijk overschreden; hiervoor was op de algemeene vergadering *f* 800 toegestaan en daar dit bedrag spoedig te gering bleek te zijn, werd op een gewone vergadering een verhooging aangevraagd en een bedrag van *f* 200 daarvoor toegestaan; doch bleek ons daarvoor ruim *f* 1200 te zijn uitgegeven en ofschoon wij tevreden zouden kunnen zijn, daar wij goede waar voor ons geld hebben gekregen, zoo toch moet er volgens onze meening meer angstvallig worden vastgehouden aan het eenmaal toegestane bedrag, om te voorkomen, dat we onverwacht voor minder aangename verrassingen zouden komen te staan.

Was de post voor lezingen tot onzen spijt ook al overschreden met ruim *f* 100, daartegenover stonden echter twee posten elk van ruim *f* 200 welke daaraan tegemoet kwam nam. door de opbrengst van boekjes van gehouden lezingen, door de Mij. voor goede en goedkoope lectuur en van werk reeds vorige jaren verricht en waarop niet was gerekend nam. de opbrengst van overdrukken uit het weekblad te weten het artikel van den heer Unger „over centrale verwarming".

De post voor belastingen was overschreden met *f* 100.—, doch na indiening van reclames daarop, werd *f* 70.— afschrijving toegezegd en mag die post daarmede dus worden verminderd.

Tevens verwijzen wij hierbij naar het verslag van den penningmeester, dat de leden hebben kunnen lezen in ons orgaan van 3 Januari jl., waarin meer nauwkeurig cijfers en redenen worden omschreven.

Moge nu ons boekjaar al sluiten met een nadeelig saldo van bijna *f* 400.— zoo toch gelooven wij niet, daaraan te groote teleurstelling te moeten verbinden; al moeten wij blijven aandringen bij het Bestuur, op het aanwenden van alle pogingen tot het vasthouden aan de eenmaal vastgestelde posten op de begrooting.

Wij gevoelen ons verplicht, te verklaren, dat het ons aangenaam is geweest, op te merken met hoeveel toewijding en zorg onze penningmeester, de heer A. A. Kok, gesteund door den boekhouder en eene niet te noemen kracht, zich heeft gekweten van zijne, door maar weinigen te overziene en te schatten moeilijke taak, n.l. de goede verzorging van onze financieele administratie, welke, niettegenstaande die toewijding, een nadeelig saldo heeft opgeleverd. Het blijft derhalve steeds noodig de leden aan te sporen en te verzoeken, dat zij allen zich zooveel in hun vermogen is, inspannen tot het verkrijgen van nieuwe leden, stof voor het orgaan, enz.

Met vertrouwen hebben wij mitsdien de eer uwe vergadering voor te stellen, der penningmeester te déchargeeren over 1913, onder dankzegging voor zijn zuinig beheer en zorgvuldig verzorgde administratie.

De Commissie van Verificatie,
J. J. HELLENDOORN.
MAURITS PLATE.
H. J. WALLE JZN.,
Rapporteur.

BOEKAANKONDIGING.

Verschenen is: de vierde aflevering van den 31en jaargang van „Oud Holland"; het bekende tijdschrift gewijd aan de geschiedenis der Nederlandsche kunst enz. onder redactie van Dr. A. Bredius en Dr. H. E. van Gelder. — bij de uitgevers Boek-, Kunst- en Handelsdrukkerij v. h. Gebr. Binger te Amsterdam.

De inhoud bevat: 1e. De jeugd van Christiaan Huygens — door Dr. J. A. Worp.

2e. Rembrandt's portretten van Ph. Lucasse en Petronella Buys — door Dr. C. Hofstede de Groot.

3e. Aanteekeningen over Oud-Rotterdamsche Kunstenaars III — door Nelly Alting Mees.

4e. Ein Gemälde von Gerrit van Hees in Bonner Provinzial Museum, — von Dr. Walter Cohen.

5e. Bij Rembrandt's portret van Jeremias de Decker, — door Dr. A. Bredius.

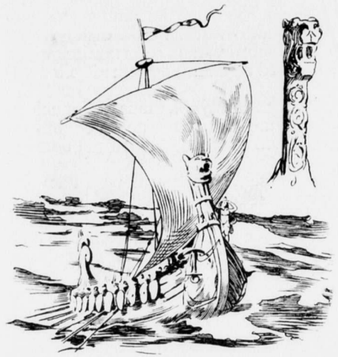
BOEKBESPREKING.

Wapens, Vlaggen en Zegels van Nederland door T. v. d. LAARS. Drukkerij JACOB VAN CAMPEN, Amsterdam. Prijs *f* 4.—, luxe uitgaaf *f* 4.50.

De heer T. v. d. Laars heeft een goed werk gedaan met zijn verzameling wapens enz. van Nederland. Hij heeft weer eens getoond met hoeveel zorg en ernst hij zich aan zijn arbeid wijdt. In dit werk vinden wij 15 gekleurde platen en ruim 350 afbeeldingen tusschen den tekst, welke getuigen van goeden smaak en uitstekende verzorging. Het geeft ons een goed overzicht van het ontstaan en veranderen van de meeste Nederlandsche wapens en vlaggen, welke over het algemeen goed zijn geteekend, terwijl de gekleurde platen een aangename afwisseling brengen tusschen de overige afbeeldingen. Voor allen, die op het gebied van Ned. heraldiek nog niet zoo goed thuis zijn, een betrouwbare gids waarin men authentieke gegevens kan raadplegen. De anatomische studies van den leeuw in dit werk voorkomende, zullen voor velen die mochten meenen daarbuiten te kunnen bij het teekenen van heraldieke leeuwen, hoop ik een aansporing zijn om zelf meer tot ernstige studie van dit prachtige onderwerp te geraken.

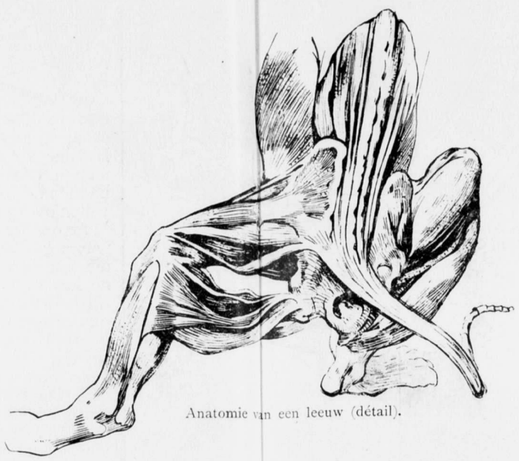


Afbeelding van den wapenmantel, aanwezig in het Rijksmuseum.



Noorsch schip.

Afbeeldingen uit: „Wapens, Vlaggen en Zegels van Nederland" door T. VAN DER LAARS.

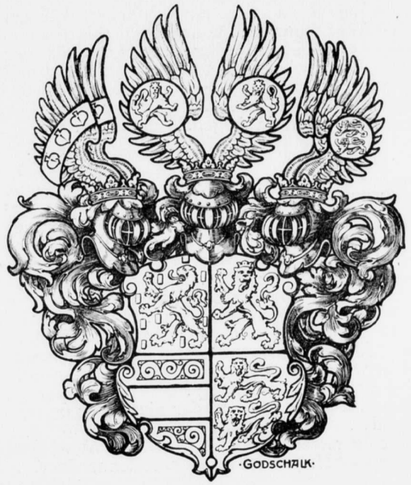


Anatomie van een leeuw (détail).



Middeleeuwsch schild met leeuw.

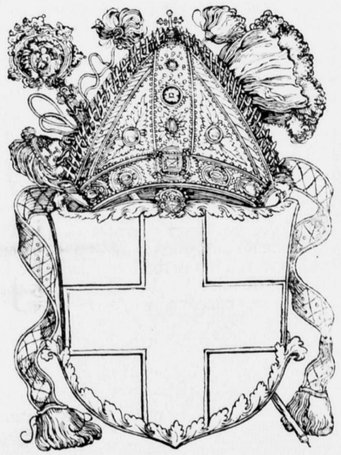
Cliché's welwillend afgestaan door de Drukkerij „JACOB VAN CAMPEN", Amsterdam.



Wapen van Willem de Rijke (gehuwd met Juliana van Stolberg) Graaf van Nassau, Katzenelnbogen, Vianden, Dietz.



Modern wapen van Nederland.



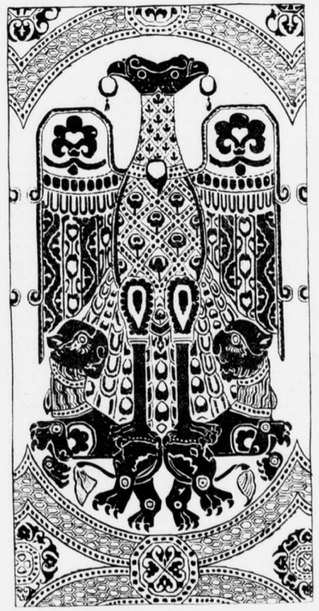
't Stichtsche wapen.



Sint Maarten, Schutspatroon van Utrecht.



Wapen van Nassau, Vianden, Dietz.



Byzantijnsche stof.

Het werk is ook typografisch uitstekend verzorgd en gedrukt met de mooie letter van onzen welbekenden S. H. de Roos. Zoowel den samensteller als den uitgever en allen, die hebben medegewerkt komt alle eer toe voor dezen arbeid. Wij hadden hier gaarne eenige gekleurde platen gereproduceerd, maar kunnen in dit blad slechts enkele der andere afbeeldingen geven en bevelen overigens het werk in z'n geheel aan ieder aan.

M. J. HACK.

* * *

Ons werden toegezonden:

1°. Een kalender van de drukkerij Senefelder met teekeningen van Willy Sluiter. Een aardige kalender, waardoor Willy Sluiter zich meer en meer doet kennen als een goed reclame-teekenaar.
De figuren zijn goed geteekend en de kleuren hoewel brutaal, goed naast elkaar gezet. 't Doet denken aan Duitsche humoristische weekbladen als „Die Dame" enz. Voor elk maandblad is een eigenaardige toepassing ontworpen, waarvan die van Januari, Maart, Juni, en Dec. wel het meest toepasselijk zijn.
Jammer dat de maandkalender niet beter op het veld verdeeld is.
De indeeling heeft hier hetzelfde gebrek als de bekende reclameplaat H. IJ.S. M. van denzelfden schilder.
't Zijn echter teekeningen welke de aandacht vragen, prachtig uitgevoerd en als zoodanig voldoen ze volkomen aan den eisch van de aandacht te willen trekken.
We moeten de drukkerij Senefelder dankbaar zijn, dat zij dergelijk werk aan bekwame handen toevertrouwde met vermelding, op elke plaat, den naam van den ontwerper.
't Is een kalender die volkomen waard is, ook na afloop van het jaar, bewaard te blijven.
2°. Een kalender van de Boek-, Kunst- en Handelsdrukkerij v.h. Gebr. Binger. Een goed verdeeld veld, met los opgehechte maandblaadjes en het geheel versierd door een reproductie in vierkleurendruk, naar een schilderij van J. W. H. M. Schreuder van de Coolwijk.
Alles in de juiste kleuren gehouden en opgehangen aan een zacht groen zijden lint, dat tevens dienst kan doen voor het oplichten der kalenderblaadjes. Dit laatste is wat ver gezocht.
Het geheel is een aantrekkelijke kalender, welke overal dankbaar gebruikt zal worden en een voorbeeld voor reclame-drukwerk.

Amsterdam, Jan. 1914. J. J. HELLENDOORN.

PERMANENTE PRIJSVRAAGCOMMISSIE.

JAARVERSLAG OVER 1913, UITGEBRACHT IN DE 58STE ALGEMEENE VERGADERING VAN HET GENOOTSCHAP OP 17 DECEMBER 1913.

De Permanente Prijsvraagcommissie heeft de eer U bij deze verslag te geven van hare werkzaamheden in het afgeloopen jaar (1 Dec. 1912 1 Dec. 1913).
Ditmaal kon het verslag kort zijn, daar er geen aanleiding bestaat tot meer uitvoerige principieele beschouwingen zooals bij de samenstelling der beide vorige jaarverslagen het geval was, zoodat kon worden volstaan met een kort résumé van den arbeid der Commissie.
Deze bestond in
1°. het geven van adviezen aan prijsvraaguitschrijvers, die hare bemiddeling inriepen.
2°. het aanbieden van de diensten der Commissie aan prijsvraaguitschrijvers.
3°. het uitbrengen van adviezen aan de besturen der Constitueerende Vereenigingen over uitgeschreven prijsvragen en
4°. het ondernemen van eene herziening der Algemeene regelen en het huishoudelijk reglement der Commissie.
Ad 1°. Om advies werd gevraagd:
a. door de Amsterdamsche Commissie plan 1813 over eene uit te schrijven prijsvraag voor een monument op den Dam te Amsterdam. In eene correspondentie zette de P. P. C. hare denkbeelden omtrent het inrichten van een zoodanige prijsvraag uiteen, doch de Commissie meent, dat de prijsvraag niet doorging, althans haar kwam daaromtrent niets meer ter kennis.
b. door de Sociaal-technische Vereeniging van democratische ingenieurs en architecten omtrent een prijsvraag voor een „Tuinstad". De P.P.C. gaf, ofschoon het hierbij een studieprijsvraag gold, eenige inlichtingen, met inachtneming waarvan de prijsvraag werd uitgeschreven.
c. door de Vereeniging van Nederlandsche baksteenfabrikanten over een prijsvraag van een schoolgebouw met onderwijzerswoning.
Ook hier gold het een studieprijsvraag, waarbij echter met het advies der Commissie bij de uitschrijving werd rekening gehouden.
d. door de Vereeniging „Het Oosten" te Rotterdam in zake een uitgeschreven gevelwedstrijd, welke wedstrijden geheel buiten de bemoeienissen der P. P. C. vallen, wat aan de betrokken Vereeniging werd medegedeeld.
e. Door de Commissie voor het stichten van een „Verzorgingshuis" te Hilversum; de P. P. C. confereerde herhaaldelijk met deze Commissie en adviseerde haar omtrent de samenstelling van het concept programma, de keuze der juryleden enz. Volgens besluit van den Gemeenteraad d°. 23 Sept. j.l. is definitief tot een prijsvraag besloten. Is deze belangrijke prijsvraag nog niet uitgeschreven, zoo mag verwacht worden dat dit eerlang zal geschieden.
f. door het gemeentebestuur van Hilversum in zake het uitschrijven van een prijsvraag voor een Raadhuis van die gemeente. De P. P. C. bezocht daartoe die gemeente om het Dagelijksch Bestuur te adviseeren bij de keuze van een terrein voor dien bouw, en gaf haar advies omtrent de inrichting der prijsvraag, de uit te loven prijzen, de samenstelling der jury, enz.
De P. P. C. acht het een verblijdend teeken dat haar tusschenkomst van zoo velerlei zijden werd gevraagd en meent daarin een langzaam doorwerken en gewaardeerd worden der Algemeene Regelen te mogen zien.
Ad. 2°. Aanbieding van de diensten der P. P. C. had plaats op het bij geruchte vernemen van het mogelijk uitschrijven van prijsvragen:
a. aan een ingezetene van Schiedam, voor een prijsvraag voor een Ziekenhuis aldaar. Bericht werd echter ontvangen, dat van zoodanige prijsvraag geen sprake was.
b. aan de Steenkolenhandelsvereeniging te Rotterdam voor een prijsvraag voor een kantoorgebouw voor die Vereeniging. Ook van deze Vereeniging werd bericht ontvangen dat geen voornemen bestond een prijsvraag uit te schrijven.
Later is gebleken dat de Vereeniging eene besloten mededinging onder een aantal architecten voor zulk een gebouw heeft uitgeschreven.
Waar echter nog niet is geregeld de verplichting der leden van de C. V. in geval van uitnoodiging tot zulk eene mededinging en de P. P. C. gezien het geval Koloniaal Instituut niet bevoegd is tot ingrijpen, heeft zij gemeend zich niet verder met deze mededinging te moeten inlaten.

Ad. 3°. Adviezen aan de besturen der C. V. werden uitgebracht, behalve over bovengenoemde prijsvragen, waar daartoe aanleiding bestond, omtrent de besloten mededinging voor een tentoonstellingsgebouw voor de Hollandsche afdeeling der tentoonstelling te San Francisco.
Hierbij bleek wederom de wenschelijkheid eener regeling, waarnaar in dergelijke concurrenties, besturen en leden der constitueerende Vereenigingen zich konden richten.
Ad. 4°. In aansluiting met de algemeene beschouwingen in het jaarverslag der P. P. C. over 1912 heeft de Commissie gemeend eene herziening der A. R. te moeten ondernemen, waarbij getracht wordt tegemoet te komen aan de bezwaren die bij de toepassing der A. R. aan den dag waren getreden.
Den 15en Juli 1913 mocht de Commissie hare wijzigingsvoorstellen met toelichting aan Uwe Vereenigingen doen toekomen, en in hoofdstrekking door de vergaderingen zien goedkeuren.
Slecht één punt, n.l. de wijze waarop het beginsel der bekende „motie Van der Pek" in de A. R. behoorde te worden verwerkt, gaf aanleiding tot de Commissie het verzoek te richten hare aandacht nader aan dat punt te wijden en nieuwe voorstellen daaromtrent te doen.
Door verschillende omstandigheden kon de Commissie daaraan niet zoo tijdig gevolg geven als zij wenschte, doch zij vertrouwt dat spoedig de belemmerende oorzaken uit den weg zullen zijn geruimd en zij aan de haar gegeven opdracht zal kunnen voldoen.
De samenstelling der Commissie werd gewijzigd door het aftreden van den heer P. J. de Jongh die zich niet herkiesbaar stelde en vervangen werd door den heer H. G. Jansen, zoodat de Commissie is samengesteld als volgt: A. Salm G. Bzn., voorzitter aftr. 1914; C. N. van Goor, secretaris aftr. 1915; H. G. Jansen, penningmeester aftr. 1916.

REKENING OVER 1913.

Ontvangsten.		Uitgaven.	
Verkoop van exemplaren der A. R.	f 0.50	Couverts	f 3.—
Door de Constitueerende Vereenigingen aan te vullen te kort (art. 11 huish. Reglement	„ 66.52	Copieerwerk	„ 27.25
		Reiskosten ten behoeve der gewone Commisievergaderingen	„ 22.80
		Porti f 10 + f 0.50	
		+ f 3.47 =	„ 13.97
	f 67.02		f 67.02

H. G. JANSEN, *Penningmeester.*

Amsterdam, December 1913.

De Permanente Prijsvraag Commissie:
A. SALM G.BZN., *Voorzitter.*
C. N. VAN GOOR, *Secretaris.*
H. G. JANSEN, *Penningmeester.*

PRIJSVRAAG MONUMENT HILDEBRAND.

Amsterdam, 12 Januari 1914.

Aan de Besturen der
Constitueerende Vereenigingen.

WelEd.geb. Heer,
De Permanente Prijsvraag Commissie heeft de eer U te berichten dat zij zich kan vereenigen met het programma voor de prijsvraag Hildebrand monument, dat in Uw orgaan van de vorige week is opgenomen. Zij meent om het bizondere van het onderwerp dezer prijsvraag hierbij het navolgende te moeten opmerken:
Hoewel dit concours niet tot de zuiver bouwkundige prijsvragen kan gerekend worden, heeft de P.P.C., daartoe aangezocht, gaarne aan de vaststelling van het programma hare medewerking verleend.
Het bizondere van het onderwerp der prijsvraag was echter oorzaak, dat in één opzicht van de A.R. moest worden afgeweken en wel bij de bepaling in art. 2 E en art. 4 van het programma voorkomende, waar den prijswinnaar aan wien de uitvoering wordt opgedragen, de verplichting wordt opgelegd zijn ontwerp uit te voeren volgens de door hen overgelegde begrooting.
Men heeft hierbij het oog gehad op de omstandigheid dat de ontwerpen een overwegend sculpturaal karakter kunnen hebben, en dat, waar dit deel van een ontwerp het persoonlijk werk van den inzender of mede inzender behoort te zijn niet gesproken kan worden van uitvoering *onder leiding* van den auteur en dat het mitsdien redelijk is dat de uitvoering door hem gegarandeerd moet worden voor den prijs dien hij zelf voor zijn werk heeft vastgesteld.

De Permanente Prijsvraag Commissie:
A. SALM G.BZN., *Voorzitter,*
C. N. VAN GOOR, *Secretaris,*
H. G. JANSEN, *Penningmeester.*

PRIJSVRAAG KERKBOUW VOOR DE NED. HERVORMDE GEMEENTE TE APELDOORN.

Nadat H. H. Kerkvoogden van de Ned. Herv. Gemeente door de P. P. C. opmerkzaam zijn gemaakt op het vele onregelmatige in deze (te laat tot haar kennis gekomen) Prijsvraag, mocht zij een officieus schrijven van den heer secretaris ontvangen.
Gehoord de toelichting der P. P. C. kon deze heer zich haar optreden wel verklaren. Hoewel de zaak inmiddels zoo goed als haar beslag had gekregen, wenschte hij toch de handelwijze van H. H. Kerkvoogden nader toe te lichten en te verdedigen.
In hoofdzaak komt die hierop neer:
In 1890 is voor de groote kerk derzelfde gemeente te Apeldoorn een prijsvraag uitgeschreven en bestond de jury uit de heeren Muysken, Nieuwenhuis en Posthumus Meijes, die het ontwerp van den heer Du Rieu bekroonden.
H.H. Kerkvoogden, wel willende gelooven dat dit ontwerp uit een aesthetisch oogpunt het beste was, moesten het evenwel ter zijde leggen, wegens de vele gebreken met oog op de uitoefening van den dienst, enz. Aangezien de planindeeling van het ontwerp van den heer Verheul hen de meest bruikbare voorkwam, werd deze met de uitvoering daarvan belast, hetgeen heel wat pennen in beweging heeft gebracht.
Nu er wederom een kerk gebouwd zou worden (doch een kleinere) werd na de opgedane ondervinding, vóór alles besloten om niet weer een prijsvraag uit te schrijven met den aankleve van dien.
Aangezien er geen reden was iemand bepaald te bevoordeelen en men de deskundige plaatsgenooten in de gelegenheid wilde stellen een voorstel te doen, werden deze per advertentie van den voorgenomen bouw in kennis gesteld.
Aangezien dit niet als een prijsvraag werd beschouwd, werden er ook geen prijzen beschikbaar gesteld, te meer daar H. H. kerkvoogden zich niet competent genoeg achtten de ontwerpen naar hun eigenlijke waarde te rangschikken, enz.
Het is nu naar aanleiding van dit schrijven dat de P.P.C. het onderstaande antwoordde:

Amsterdam, 12 Jan. 1914.

Den WelEd. Geb. Heer Mennink,
Secretaris van het College van
Kerkvoogden der Ned. Herv. Gemeente te Apeldoorn en het Loo.

WelEd. Geb. Heer.

Wij danken U voor de uitvoerige inlichtingen over de Apeldoornsche kerkconcurrentie in Uw schrijven van 24 December 1913, en hoewel de zaak waar het om gaat, blijkens den in het programma vastgestelden datum voor inlevering der plannen (25 December 1913) reeds haar beslag heeft gekregen, zij het ons vergund nog even op Uw schrijven terug te komen, ten einde nader het niet juiste in het door U ingenomen standpunt aan te toonen. Volgens Uwe meening heeft het college van Kerkvoogden *géén* prijsvraag uitgeschreven.

De meening in de architectenwereld (en deze zal weldra nog *nader* in de Algemeene Regelen worden vastgelegd) is: dat *elke* concurrentie waarbij niet aan *alle* deelnemers het bij de tabel der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst vastgestelde honorarium *voor den gelverden* arbeid wordt uitbetaald, een *prijsvraag* is, en een der redenen waarom de „Algemeene Regelen" door de bouwkundige Vereenigingen zijn vastgesteld was, om ten dezen opzichte allen twijfel weg te nemen en aan het goochelen met het begrip: „*al* of *niet prijsvraag*" een einde te maken.

Het misbruik dat hiervan gemaakt werd (en helaas nog wordt) door hen die willen profiteeren van het voordeel dat eene keuze uit verschillende ontwerpen voor een door hem te stichten gebouw, geeft, zonder evenwel den daarvoor gevorderden arbeid te honoreeren, door de gemakkelijke bewering: dat de door hem in 't leven geroepen concurrentie géén prijsvraag is, werd door het vaststellen der A. R. als een misbruik gekwalificeerd en den leden der Vereenigingen die de A. R. vaststelden werd verboden aan zulk eene concurrentie in welk opzicht ook mede te werken.

Dat dit nochtans geschiedt, wijst op het groote gebrek aan gemeenschapszin, en zin voor organisatie dat nog bij de architecten bestaat en dat velen hunner er toe leidt met vreugde hun groote gemeenschappelijke belangen als vakbeoefenaars op te offeren aan de kleine oogenblikkelijke persoonlijke belangen of zelfs *de kans* daarop; en hoewel er teekenen van verbetering te dezen opzichte zijn waar te nemen, vleit de P. P. C. zich niet met de hoop dat de door Uw College in 't leven geroepen concurrentie de laatste zal zijn waarbij de A. R. niet zijn toegepast.

Wanneer dan ook de P. P. C. een afkeurend oordeel uitspreekt, dan is het in de allereerste plaats aan het adres der deelnemers die zich laten vinden om in te gaan op eene concurrentie, zonder dat de behartiging hunner belangen als mededingende architecten gewaarborgd is op eene wijze die in overeenstemming is met de waardigheid van hun beroep.

Zoolang er echter nog architecten zijn die het zich laten welgevallen, dat hun projecten worden gevraagd als men het den kleermaker „stalen" doet en zich vergenoegen met de boodschap dat er: „*geen kens*" bij hun werk is, zoolang zal het bovengenoemde misbruik nog blijven bestaan, en de P. P. C. vreest dat het nog zeer lang zal zijn, al zal zij zich in haar strijd daartegen, daardoor niet laten ontmoedigen.

Wat Uw beroep aangaat op het mislukken der prijsvraag van 1890, moet U ons ten goede houden, dat wij dat niet au sérieux kunnen nemen.

Sedert dien is bijna een kwart eeuw verloopen en zijn alle toestanden en verhoudingen, ook op architectuur gebied en al wat daarmede samenhangt, zeer gewijzigd. Waar de samenstelling eener deskundige jury volgens de A. R. mogelijk is, met den waarborg dat de persoonlijke belangen en inzichten van de prijsvraag-uitschrijvers direct tot hun recht kunnen komen, is er geen enkele reden om te vreezen voor een uitspraak waarbij die belangen en inzichten verwaarloosd zouden worden.

Doch al zou het waar zijn, dat de mislukking der prijsvraag van 1890 plaats had, „*ondanks*" eene deskundige beoordeeling, dan ligt daarin toch zeker niet opgesloten, dat *zonder* deskundige beoordeeling een goed resultaat te verwachten is.

En nu beweert U wel, dat Uw College niet als deskundige wil optreden, doch wat doet het anders, wanneer het een keuze doet uit een aantal ingezonden plannen? Die keuze geschiedt toch op grond eener *vergelijking* der kwaliteiten van de ingezonden plannen en om die kwaliteiten te *kunnen* beoordeelen moet men die kunst toch machtig zijn, en haar dus geleerd hebben. Of meent U dat men alle andere kunsten leeren moet en dat *deze* kunst iedereen van zelf aanwaait?

Waar het doen van eene keuze zelfs voor den deskundige die geleerd heeft teekeningen te „*lezen*", d. w. z. uit het in projectie voorgestelde zich de werkelijkheid te verbeelden zeer moeilijk is, hoe is het dan te verwachten dat een niet deskundig College een goede keuze doet?

De Permanente Prijsvraag Commissie gelooft niet dat zij U van het eenmaal door U ingenomen standpunt zal kunnen terug brengen, aangenomen al dat dit door de stappen die door U reeds zijn gedaan, mogelijk zou zijn, doch zij meende toch U hare zienswijze te moeten mededeelen, ware het alleen om zelve verantwoord te zijn tegenover hare lastgeefsters:

de constitueerende bouwkundige vereenigingen.

Zij teekent inmiddels hoogachtend,

(was get.) A. Salm, G. Bzn., Voorzitter,
(„ „) C. N. Van Goor, Secretaris.

Na ingewonnen informatie is ons gebleken, dat aan bovenstaande prijsvraag hebben deelgenomen de H.H.: Adr. van Driesum, architect; J. A. Wijn, architect; G.W. v. d. Beld, architect; Wiepking, timmerman-aannemer; Bolte, opzichter paleisverbouwing; Kwakkel, baas in een houthandel; v. Loenen, vast opzichter aan het Krankzinnigengesticht; Heuvelink, leeraar Ambachtschool. Een der heeren zond twee plannen in.

Geen dezer ijverige vakbeoefenaren is lid van ons Genootschap.

Red.

VAN ALLERLEI AARD.

EEN VONDST.

Terwijl men in de moezerij van Duin en Kruidberg te Santpoort aan het diepspitten was voor een nieuwe broeikas, stootten de werklieden, 2 meter diep, op een steen. Men dacht eerst te doen te hebben met een stuk steen, doch toen men een deel had blootgelegd, en zag dat de steen mooie figuren vertoonde, ging men voorzichtig door en legde toen een steen bloot, 2.25 M. lang en 0.75 M. breed. De steen is volkomen gaaf.

Van de figuren, die er in haut-relief op liggen, is niets beschadigd. Het voetstuk is driehoekig ingesneden en de kop is die van een draak. Letters of cijfers komen er niet op voor. De steen dateert zeer waarschijnlijk uit het Romeinsche tijdperk.

„N. v. N."

INHOUD: Kort Verslag der 1338e Ledenvergadering. — Verslag van de Utrechtsche Club. — Verslag van de Verificatie-Commissie. — Boekaankondiging. — Boekbespreking. — Jaarverslag der Permanente Prijsvraag-Commissie. — Prijsvraag Monument Hildebrand. — Prijsvraag Kerkbouw voor de Ned. Herv. Gemeentete Apeldoorn. — Van allerlei aard.

TWEE EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 4. ZATERDAG 24 JANUARI 1914

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, A. A. HES, M. J. HACK, WILLEM VAN DER PLUYM EN J. J. HELLENDOORN, LEDEN.

Uitgave van de Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebr. Binger, Warmoesstraat 174/6, Amsterdam.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Bestuur van het Genootschap: „Parkzicht", Hobbemastraat, A'dam.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. De 1339ste Gewone Ledenvergadering zal gehouden worden op Woensdag 28 Januari e. k. des avonds te **8.30** uur in „Parkzicht".

Agenda:

1. Opening en Notulen der voorgaande vergadering.
2. Mededeelingen en Ingekomen Stukken.
3. Installatie van den heer G. Loogman, als Gewoon Lid.
4. Ballotage van de heeren H. J. van de Haar en J. Zietsma, voorgesteld als Gewone Leden.
5. Huurcontract betreffende de Genootschapslocalen.
6. Voorstel tot het richten van een adres aan Z. E. den Minister van Waterstaat ter zake van de Waaloverbrugging te Nijmegen.
7. Voordracht van den heer A. W. Weissman: *Beschouwingen over de Toepassing van nieuwe Bouwmaterialen*".
8. Rondvraag en Sluiting.

Den Leden wordt dringend verzocht de vergadering op den uitgeschreven tijd te bezoeken, teneinde het Bestuur in de gelegenheid te stellen haar ook tijdig te openen.

II. Na de laatste verkiezing van een Lid van het Bestuur had opnieuw eene functieverdeeling plaats, als gevolg waarvan het Bestuur thans is samengesteld als volgt:

Paul J. de Jongh.	Voorzitter
J. H. de Groot	2e Voorzitter
G. J. Rutgers.	1e Secretaris
J. Roosing Jr.	2e Secretaris
Adr. Moen.	Penningmeester
W. A. E. van der Pluym. .	Bibliothecaris-Archivaris
H. F. Symons	Plaatsvervangend Lid

III. In de jongste redactievergadering is tot Secretaris van het Bureau benoemd de heer Jan de Meijer, Emmastraat 27, Amsterdam.

IV. Als Gewoon Lid wordt voorgesteld de heer Jaap Molenaar, architect te Amsterdam, door de heeren G. A. Roobol en G. J. Rutgers.

V. Als Buitenlid is toegetreden, en als zoodanig door het Bestuur toegelaten, de heer C. Duijkers, Gemeente architect te Kerkrade (L.)

G. J. Rutgers, 1e *Secretaris*.

SCHAATSENTOCHT met dames en heeren introducé's op a. s. Zondag 25 Januari naar Edam-Volendam.
Samenkomst om 10 uur in de Centrale Hal van het Centraal Station te Amsterdam, vandaar per tolhuisboot naar de overzijde van het IJ; vervolgens te Nieuwendam aanbinden voor den tocht naar Edam-Volendam.
IJs en weder dienende!!! **J. H. de Groot.**
J. Roosing Jr.

MEDEDEELINGEN DER REDACTIE.

Door diens benoeming tot penningmeester van het Genootschap, heeft de heer Adr. Moen het Secretariaat van het Bureau van Redactie van weekblad en plaatwerk neergelegd.

In de buitengewone redactie-vergadering van 16 Januari j.l. is tot secretaris benoemd de heer Jan de Meijer.

Wij verzoeken voortaan alle stukken, voor het Bureau bestemd, te willen richten aan het nieuwe adres: *Emmastraat 27*, Amsterdam. Telefoon Z. 647.

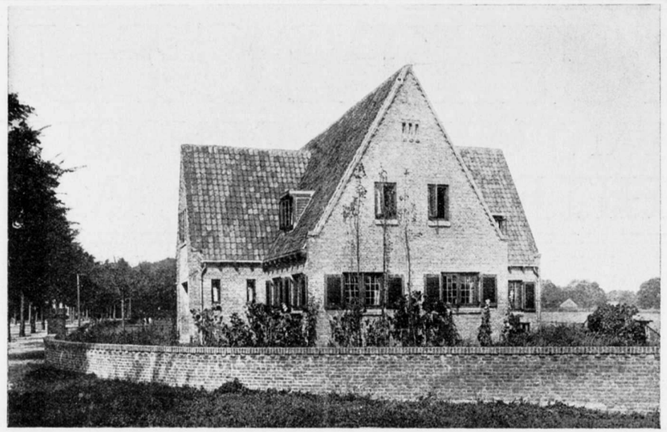
Wij willen deze zakelijke mededeeling niet sluiten, zonder met een enkel woord het vele en goede werk te gedenken, door den heer Adr. Moen, in de 3 jaar, dat hij secretaris van Redactie is geweest, voor ons blad gedaan. De Redactie kan dit 't best beoordeelen.

Feitelijk behoeven wij geen woord van lof en dank uit te spreken. Het welverzorgde blad heeft als stomme getuige, beter gesproken, dan wij dit ooit kunnen doen.

Wij zien den heer Moen, als redactie-secretaris noode heengaan, al blijven wij hem als redactielid behouden. Te weten echter, dat — door zijn functie van penningmeester — het Genootschap op een andere wijze de vruchten van zijn ernstig en toewijdend werken zal blijven plukken, is de gelukkige zijde van deze gebeurtenis.

DE NIEUWE KALENDER VOOR 1914 VAN DE KUNSTNIJVERHEIDSCHOOL „QUELLINUS".

Wij ontvingen in dank den nieuwen kalender voor 1914 van de Kunstnijverheidschool „Quellinus", ontwerpteekening en proefdruk van J. van Essen, onder leiding van J. D. Heukelom. De kalender is mooi van kleur; vooral de verdeeling van de kleur is goed. Wat minder juist is, dat men bij den eersten oogopslag aan een batik denkt, doch dit maakt het geheel niet minder, dat van zulk een beschaafdheid is, dat het een sieraad in het woonvertrek vormt. Jammer is de onduidelijkheid van de letters.



Huize „De Steenhaag", Zonnelaan, Heemstede. J. B. v. LOGHEM, Bouwk. Ing.

J. HOFLAND †

Woensdag is hij dan ter ruste gelegd, de sympathieke onder-directeur der 2e Ambachtsschool, na een slepende ziekte, gevolg eener ernstige kwaal.
Lichamelijk gebroken zag ik hem dezen zomer nog eens wandelen aan den arm zijner zorgzame echtgenoote, het hoofd gebogen en den blik zoo flets.
Al wie het voorrecht gehad hebben Hofland te hebben gekend, zullen met weemoed de tijding van zijn verscheiden hebben vernomen. Een ijverig en vriendelijk mensch, naar veler getuigenis bovendien een geboren paedagoog en hoogst bekwaam onderwijzer, is in hem heengegaan.
Veertig jaren lang heeft hij het onderwijs met gansch zijn hart gediend.
Treffend juist heeft de directeur, de heer C. Zander, hem geschetst toen hij zeide: vele onderwijzers heb ik gekend, maar weinig bij wien de voordracht zoo duidelijk en helder was als bij den overledene. Hij wist het onderwijs pasklaar te maken, was boeiend en de resultaten van zijn onderwijs waren goed.
Hofland heeft zeer veel gedaan voor zijn jongens. Schoon getuigenis voorwaar; lichtend voorbeeld voor zoovele jongeren aan wie de vorming onzer a. s. ambachtslieden is toevertrouwd. M.

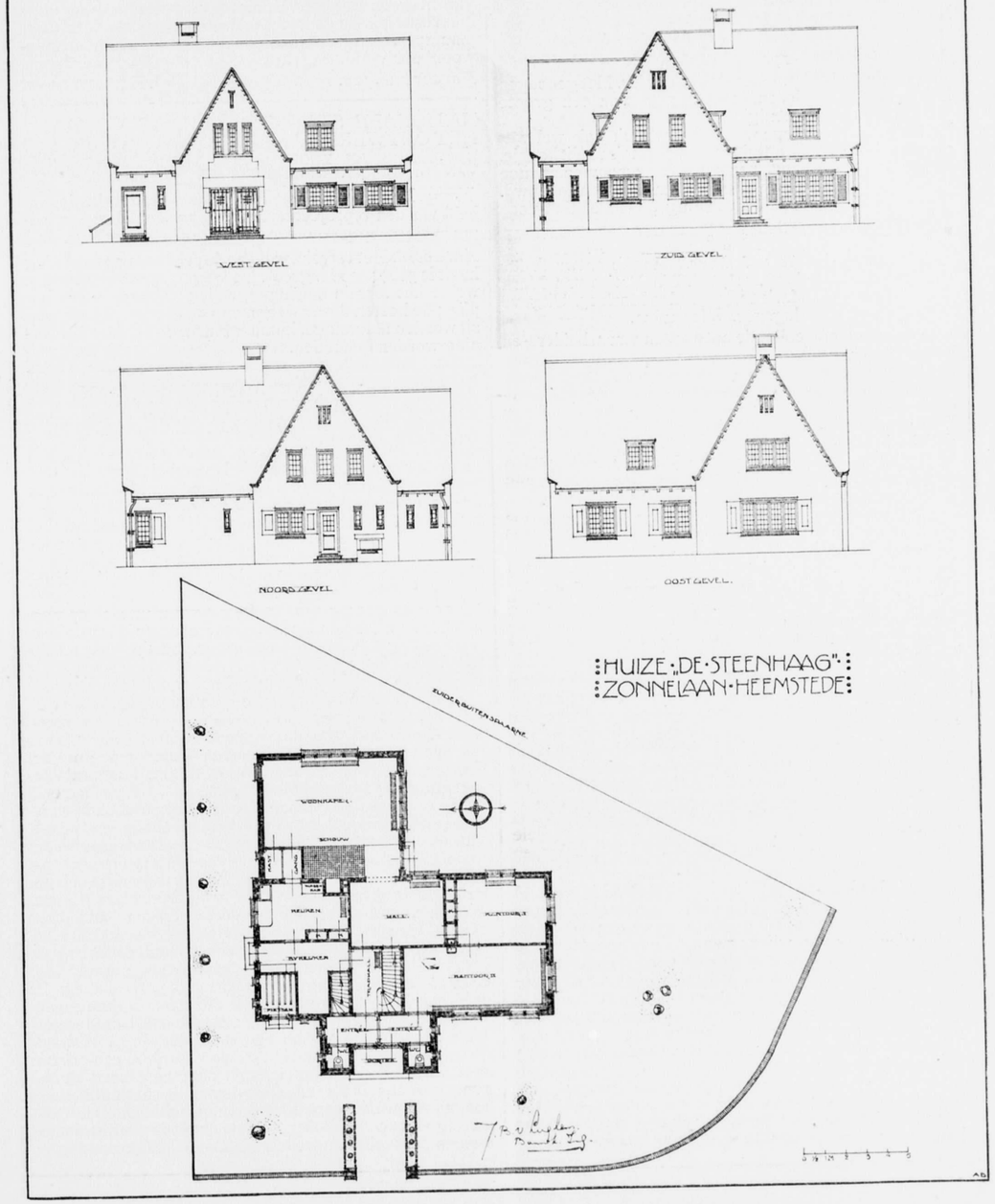
HUIZE „DE STEENHAAG" TE HEEMSTEDE.

Nevenstaande afbeeldingen zeggen feitelijk alles.
Een prachtig stukje baksteenarchitectuur, sober, goed van verhouding en door z'n materialen rijk van effect.
Er is met succes getracht aan navolgende eischen te beantwoorden:
a. de grootst mooglijke eenvoud, waardoor het onderhoud tot een minimum wordt beperkt.
b zooveel mooglijk beschutting tegen de felle O.-winden uit den Haarlemmermeer.
c. veel zon, zonder te groote hitte des zomers.
d. de dienst is geprojecteerd aan de *on*vrije zijde, d. i. weg en begrenzend perceel; woning en privé-kantoor daarentegen aan de vrije zijde, n.l. het Spaarne.
e. door toepassing van centrale verwarming, vaste waschtafels met warm en koud water; Amerik. grenen vloeren (waarop kleine kleedjes); gebeitst hout; stofzuiginrichting enz. is bereikt dat de bediening door zoo weinig mooglijk personeel kan geschieden.
Zooals bij onze lezers als bekend mag worden verondersteld, is „de Steenhaag" in den ll. gehouden 5en Haarlemschen gevelwedstrijd met zilver bekroond geworden.
Bouwmeester en eigenaar-bewoner is de Bouwk. Ingenieur J. B. van Loghem. M.

BOEKBESPREKING.

Friesland en de Woningwet 1902—1912, door TH. V. WELDEREN, Baron RENGERS en J. H. FABER, uitgave MEIJER & SCHAAFSMA, Leeuwarden.

Een interessant boek, hetwelk met zeer veel zorg is samengesteld.
Het eerste gedeelte bevat algemeene gegevens omtrent Friesland en zijne bewoners en is verlustigd door tal van aardige kiekjes. Het tweede gedeelte bevat gegevens over de uitvoering der Woningwet in Friesland en is voorzien van tal van afbeeldingen van arbeiderswoningen, gedurende deze 10 jaren gebouwd. Dat deze woningen in doorsnede esthetisch slecht opgelost zijn is natuurlijk niet de schuld van de schrijvers; of de Heer Faber als inspecteur der woningwet zijn invloed ten goede niet wat meer had mogen aanwenden is een tweede.
Men mag toch veilig aannemen dat voor den bouw van deze woningen, ook zijne adviezen zijn gevraagd.
En nu weet ik wel, dat hij als ambtenaar geen enkele vereeniging kan dwingen, doch waar de inrichting der woningen bijna geheel van hem afhangt, vaak een goed woord wel een goede plaats zou vinden.
Dat het echter moeilijk blijft om de vaak schilderachtige onbewoonbare woningen door bewoonbare te vervangen, welke het oog aangenaam aandoen, ik zal de laatste zijn om het te ontkennen. De geheele oplossing is te veel aan banden gelegd, om zich veel artistieke vrijheden te kunnen veroorloven, en betere en goed ingerichte wo-



ning, dan een schilderachtige woning welke bijna onbewoonbaar is.
Toch zal het noodig zijn om aan een en ander wat meer aandacht te schenken.
Ik wensch het boek in vele handen.

* * *

Jaarverslag 1912—1913 „Nehalennia".
Een aardige brochure met mooie kiekjes. Met genoegen heb ik het doorgelezen. Het getuigt van een groote werkkracht der vereeniging.
En dat er in goedkoope woningbouw toch ook wel wat goeds te bereiken is, getuigen enkele foto's uit dit boekje. Zeeland en Friesland, beide landbouwprovincies, hoe verschillend zijn uwe woningen de laatste jaren gebouwd. Een eeresaluut aan de vereeniging „Nehalennia" voor haar succesvol pogen.

* * *

Das ländliche Arbeiterwohnhaus. Baureife entwurfe für Landarbeiterwohnhauser met stall im Preise van Mark 3500—5000. Prijs Mark 12, gebonden Mark 15. Uitgave Westdeutsche Verlagsges. Wiesbaden.
Dit boek geeft een collectie ontwerpen van arbeiders- en kleine landelijke woningen als resultaat eener prijsvraag der landbouwtentoonstelling ondergebracht op de Bouwvaktentoonstelling te Leipzig 1913 en uitgeschreven door diverse Duitsche dagbladen en vaktijdschriften. Een goed verzorgd boek, met talrijke ontwerpen, toegelicht door een begrooting.
Men mag dan wat bang zijn voor den Oostenwind die er waait; had Friesland in de jaren 1902—1912 er maar wat meer aandacht aan geschonken.
Daar is tenminste een streven om voor weinig geld wat goeds te maken.
Of het altijd is gelukt?
Doch dat behoeft ook niet.
Als de pioniers er zijn, komen de volgelingen van zelf en zij hebben dan nog het voordeel rekening te kunnen houden met de reeds gemaakte fouten.
Jammer dat men dat niet wat meer inziet.
Over 't geheel genomen zijn deze ontwerpen onder de goedgeslaagde te rekenen en ziet het boek er beter uit dan hetgeen hier op hetzelfde gebied wel eens is uitgegeven. 't Zijn typisch Duitsche woningen, doch juist dat is hun verdienste.
Het jaarboekje voor beeldende kunsten. Samengesteld door N. v. HARPEN met medewerking van J. Gratama voor de bouwkunst, Cornelis Veth voor schilderkunst en Graphische kunst, Tjipke Visser voor beeldhouwkunst en R. W. P. de Vries Jr. voor Kunstnijverheidskunst in 1913.
Uitgave LARENSCHE KUNSTHANDEL, Amsterdam. Naast de zeer lezenswaardige artikelen over de kunst, welke ik een ieder kan aanbevelen, bevat dit boekje opgaven over diverse museums, particuliere verzamelingen, tentoonstellingsgelegenheden enz. Kortom een boekje dat velen den weg kan wijzen naar de kunstschatten van Nederland of naar gelegenheden voor jonge artiesten om hun werk bij het publiek bekend te maken.
Een dergelijke uitgave verdient alle aanbeveling.
De administratie van den uitvoerder van Bouwwerken door J. HOFMAN, leeraar M. O. boekhouden Amsterdam. Uitgave v. d. LAAN & Co den Haag. Prijs *f* 1.50.
Een nuttig boek voor hen, die met de administratie van bouwwerken zijn belast. Of het in vele gevallen voor den uitvoerder niet te hoog is?
Dit pleit niet tegen het boekje, doch vooral tegen de opleiding van den lateren uitvoerder van bouwwerken.

Nog zijn ingekomen en op de leestafel ter inzage:
Verslag van het Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht te Amsterdam over 1912 en Beredeneerd verslag van hetgeen met betrekking tot verbetering der Volkshuisvesting in de gemeente Amsterdam is verricht in het jaar 1912, benevens mededeelingen betreffende onbewoonbaar verklaringen.
Amsterdam, Jan. 1914. J. J. HELLENDOORN.

NATIONALE STUDIEPRIJSVRAAG VOOR HET ONTWERP VAN EEN TUINSTADWIJK,

UITGESCHREVEN DOOR DE SOC. TECHN. VEREEN. VAN DEMOCRAT. INGENIEURS EN ARCHITECTEN.

Vraag. Moet bij het opmaken der exploitatierekening de helft van den geprojecteerden weg van 22 M. breed, rondom het terrein opgenomen worden, of kan dit minder zijn?
Antwoord. Het terrein, waarop de prijsvraag betrekking heeft is 500 × 800 M. groot. De wegen van 22 M. breedte, welke het terrein omringen, vallen derhalve buiten het plan; de kosten dezer wegen en van het terrein, waarop zij worden aangelegd, kunnen buiten de exploitatierekening worden gehouden.

GEDACHTEN NAAR AANLEIDING VAN DE VERGADERING VAN HET VERBOND VAN NEDERLANDSCHE KUNSTENAARS-VEREENIGINGEN.

Ik zie den strijd op kunstgebied veelal als een strijd tusschen het algemeene en het bijzondere. Met kunst was het in onze dagen veelal zoover gekomen, dat de vakbeoefenaar, over kunst sprekende, zijn eigen vak bedoelde. De ingewikkeldheid der vakken noopte trouwens velen om zich uitsluitend tot het hunne te bepalen. Er is een streven naar specialiseering, naar individualisme geweest. Een streven naar veralgemeening heeft daarvoor plaats gemaakt. Dit streven uit zich op verschillende wijzen en wel in de eerste plaats in het samenwerken en tot-elkaar-komen om gezamenlijk iets gedaan te krijgen.
En zoo komen de kunst-beoefenaars ook tot elkaar en ze gaan zien of ze ook gemeenschappelijke belangen hebben.
Wie aan eenige saamhoorigheid twijfelde van de kunsten zelf, moge aan hun algemeen geldende beginselen denken als schoon, goed en waar. Maar ook aan andere als: gang, rhythme, karakter, enz.
Of is er geen sprake van rhytme in bouwkunst evengoed als in muziek? Is er bij een gebouw geen sprake van een gedicht? Als het wel zoo is, dan zou er bij de andere kunsten wat te leeren zijn.
Bouwkunst en nijverheidskunst hebben rekening te houden met materie en vorm. Hoe onmaterialistisch wij ons muziek voorstellen, toch houdt ze rekening ook met beide. Men spreekt er immers van koper-muziek enz. De snaren verschillen in materie, en vormverandering in lengte en dikte der orgelpijpen, snaren, enz. wijzigt den toon.
Met instrumenten verschillend naar materie en vorm wordt in orkest een muziekstuk uitgevoerd. En wat alles bindt o.a., is maat, rhytme en toonladder.
Wij bespelen dunkt mij in Architectuur ook een orkest met verschillende materies, als daar zijn hout, steen, ijzer, glas enz. Ik mis alleen zoo vaak de rhythme.
Het verbond bovengenoemd stelt zich ten doel: bevordering van den bloei der schoone kunsten en van de belangen der Nederlandsche kunstenaars. Nederlandsche,

dus volkomen algemeen is het nog niet; zeer algemeen is het als bond van bonden.
Ik lees in de statuten ook nog: „de leden moeten allen zijn vakmatige beoefenaars van een der volgende kunsten: Bouwkunst, grafische kunsten, schoone letteren, nijverheidskunst, schilder- en beeldhouwkunst, tooneelspeelkunst, toonkunst.
In de verschillende vakken nog al algemeen dus. Wie rijmde ze ooit te zaam?
Individueel mogen wij bij het streven naar algemeenheid oppassen, niet in het gedrang te komen. 't Is een puzzle: je zelf of je naaste, of het algemeen. Wacht ik ben er: Je zelf het naast! Bravo voor mij zelf; ik kan weer voort. Ik kan daarbij toch algemeen wezen, voorzoover dat niet te veel met mijn belang strijdt.
Inderdaad komen bijzondere belangen hier en daar in strijd met de algemeenheid.
In den bond kwam dit al uit. De belangen worden daar algemeen behartigd; maar een vereeniging apart kan wel eens tekort worden gedaan.
Zoo achtte de vereeniging St. Lucas zijn rechten reeds verkort en een belangrijk deel der discussies werd ingenomen daarover.
St. Lucas eischte wat meer erkenning van de vakbelangen en wel ongeveer: „vakbelangen uit te maken door de vakken."
Dit raakte natuurlijk een belangrijk princiep. De zaak zelf was deze ongeveer. Voor de laatste vierjaarlijksche Arnhemsche waren door het algemeen Bestuur van den bond twee afgevaardigden benoemd, waarvan één niet voldoende als vakman werd erkend. En nu kwam het bijzondere in het gedrang, omdat het beoordeeld werd door iemand van wel eenigszins vakmatige, maar te algemeene beginselen.
Men trachtte St. Lucas te sussen, 't was niet zoo bedoeld enz. Maar die schilders lieten zich niet sussen. Ze bleven letten op zich zelf. Ze wilden in urgente gevallen van inmenging ook wat nader gekend worden over het benoemen van afgevaardigden.
St. Lucas wilde het direct maar liever uitgemaakt zien. Van uitstel wilden haar vertegenwoordigende leden niet weten.
Ze vreesden vermoedelijk, dat dit bijzondere geval algemeen zou worden gemaakt door uitstel te maken tot afstel. Men kwam niet tot een eind.
Er is nog een middel om het bijzondere of het algemeene te bezweren. Dat middel is stemmen. Ge weet de meerderheid heeft gelijk of liever krijgt gelijk. De helft plus één maakt de algemeenheid of bijzonderheid uit.
Wat een prachtig tuchtmiddel in onzen tijd, dat stemmen! De overgroote meerderheid der vergadering stemde hier voor uitstel. Er was geen streven om de zaak af te maken. Men wilde die nader bekijken. Natuurlijk zullen het telkens wel struikelblokken zijn: het algemeene of het bijzondere.
Toch zat in dezen de quaestie nog wat dieper. En weinigen bevroedden op de vergadering, dat er nog wel meer aan vast zat.
Er zat hier nog iets anders tusschen en wel de vakbelangen en de cultuurbelangen. Ik zeg dat maar zoo. Want men schermt telkens met dat woord cultuur. Er wordt in kunst véél mee „gezwamd". En ik zwam eens mee!
En ik begin: cultuur, algemeene cultuur, bijzondere cultuur, oude, nieuwe enz. cultuur.
Mond houden als-t-je-blieft Het is cultuur meneer. Je staat niet in de cultuur. Je weet niks van de cultuur. De cultuur ziet U. De ....

Maar er is toch algemeen mooi! Er is toch mooi boven de cultuur, of buiten jou cultuur.
Ja meneer misschien, maar nu ziet u, nu is er sprake alleen van het mooie: de cultuur, en het mooie van de cultuur. De cultuur van onzen tijd ziet u.
Maar die cultuur is toch de voortzetting van de cultuur. Er is toch maar één cultuur, die telkens doorgaat.
Misschien meneer maar nu — nu, nù is er een cultuur. Wij hebben een cultuur. Ziet u niet, dat er wat is gebeurd in de laatste jaren? Dat er een cultuur is? En dat het streven van de cultuur moet zijn: haar stempel te drukken op het werk van onzen tijd?
Als er over een onderwerp als cultuur gezwamd wordt ligt die cultuur meestal al niet meer in den wieg. Want cultuur, dat zegt het woord zelf, moet al eenige jaren tellen. En verder kan ze dunkt me niet anders zijn dan de dochter van een andere cultuur, of ze is niet anders dan de voortzetting.
En wie over cultuur spreekt, mag wel eens bedenken, dat de cultuur (zonder méér) is: de algemeene toestand. En nu om even op ons vakgebied te blijven: de cultuur zal wel de algemeene toestand zijn. Nu dacht ik zoo, dat de (algemeene) cultuur op terrein van bouwkunst zeer slecht is. Overzie het vak eens. Om voorbeelden te noemen:
De architecten, die weinig (in 't algemeen) bouwen en de eigenbouwers die veel bouwen. En dan *de* architect die véél bouwt. Zie eens den toestand, zie eens die cultuur. De architect die veel bouwt, dus niet meer *bouwt*, althans zelf niet. Die veel méér bouwt dan hij kan enz.
Er zijn vakmatige beoefenaars, die vinden, dat er nogal geknoeid wordt onder den mooien naam van architect. Er zijn er, die onze architectuur-cultuur erg ijzerachtig, steenachtig en houterig vinden.
Er zijn er die deze verfoeien en die van de schreeuwers over cultuur gaarne zouden zien, dat ze wat beter de materie bekeken en de techniek. Er zijn er, die vinden, dat de architect er veel te weinig mee in aanraking komt, en dat hij veelal eigenaardigheden van de materie onbenut laat. Eigenaardigheden, die tot een mooi karakter konden bijdragen. En beheerschte hij nog maar de middelen, om buiten de materie uit de materies te binden! Maar niets van dit al. Hij begrijpt noch zijn zoogenaamde eigen cultuur noch de oude veelal. De laatste is niet of zeer moeilijk te begrijpen, dat is waar. Maar er zijn kunstenaars, die met overtuiging, met eerlijk streven naar overweging van doel, materie, techniek en dichting tot conclusies komen, die vermoedelijk in oude cultuur reeds zaten; maar die ze niet stelen en overnemen uit die oudere.
't Is waar een nieuwe materie, waarvan men geen gebruiksvorm kent, zal nopen tot zelf denken en concipieeren.
Maar ge weet het toch ook, dat er wat zoogenaamd gangbaar moderns is te maken, met overneming van enkele in den laatsten tijd gangbaar geworden gegevens. Gij weet wel hé: lijsten weg; horizontale lijnen mijden, liseeren dóórgaan; de verticale lijnen laten spreken, zonder begrip, dat er een constructief beginsel achter schuilt en dat met al die verticaliteit zulk een gebouw nog niet altijd (ja zelfs zelden) op pooten staat. Met al zijn omhooglijnen wil het niet omhoog. Gij weet, dat de vloek der laatste cultuurgebouwen was zakken, benepenheid, schrielheid, klein-zielerigheid. Maar vooral het geven van den indruk van zakken.
Maar er zijn er toch .... ook, beteren. O zeker er zijn nog kunstenaar. En die zullen niet schreeuwen over cultuur; althans over de laatste óók-overneem-cultuur. (In

cultuur zit wel iets overnemerigs, maar het is niet louter overnemen). Er zijn er gelukkig, die dat begrijpen, maar die erkennen ook cultuur van langer datum.
Er zijn er, die nog mooi vinden durven, wáár ze het mooie vinden.
Velen doen sterk aan doofpotterij, maar hun verwijt, van buitencultuur zijn, is een verwijt van den pot en den ketel.
Er zijn eerlijke strevers, die zich lang beraden, die zich onthouden zooveel het kan van overnemen van wat buiten hun begrip ligt. Die daardoor wel iets onbeholpens schijnen te hebben in hun werk. Die er nog niet zijn. Die dat ook wel weten; maar eerlijk blijven willen zonder (overnemende) „beunhazerij". Men zou ze graag in den doofpot doen.
Die mogen wel eens in hun streven worden gesteund, door opdrachten. Ze hebben een harden tijd mee te maken gehad, (wellicht in het voordeel der algemeene kunst maar niet in hun eigen voordeel). Dat zuivere streven was echter niet algemeen in onzen tijd, wèl zullen de ideeën der zuivere strevers kans hebben om algemeen te worden, omdat toch de tijd reeds zoekt naar algemeen gangbare beginselen, zonder onderscheid of die zullen komen uit veelheid van beginselen of bijzondere beginselen.
Hoe het zij, er is een strijd tusschen de oudere en nieuwere cultuur
En ik kom terug tot de vergadering van den Bond der Nederl. kunstenaarsvereen. Het algemeen bestuur van dien bond wil eenig initiatief behouden. Ze wil geen administreerend lichaam zijn alleen. Nu zal men begrijpen, dat met goede bedoelingen naar algemeenheid, het best kan zijn, en er veel kans is, van bijzonderheid bij te veel initiatief. Het is nu maar verschil of dat initiatief valt naar den kant der oudere, of de jongste cultuur.
En nu is het wel te begrijpen, bij de beste bedoeling voor algemeenheid bij de deeluitmakende vereenigingen, dat ze toch hun bijzondere belangen niet willen geschaad zien, al achtten velen het gevaar bij het huidig bestuur niet zoo groot.
Na mijn lang schrijven thans over het algemeene en het bijzondere, moet ik wijzen voor meer algemeene bijzonderheden, naar het verslag van dezen genoemden bond, en naar het verslag der notulen der laatste vergadering. In herinnering brengend, dat wij het recht hebben 8 leden ter algemeene vergadering te zenden en 2 naar het algemeen bestuur, teekent zich een der laatsten:

J. H. DE GROOT.

VERBOND VAN NEDERLANDSCHE KUNSTENAARS-VEREENIGINGEN.

JAARVERSLAG VAN DEN 1STEN SECRETARIS OVER HET JAAR 1913.

Dit tweede jaarverslag loopt over het tijdvak van 1 Januari 1913 tot 1 Januari 1914.

Leden:

Het Verbond, gesticht den 8sten Juli 1911 door 12 vereenigingen, bestond op 31 December 1912 uit 14 leden; in den loop van 1913 zijn toegetreden de vereeniging „Pictura Veluvensis" en de Nederlandsche Tooneelkunstenaarsvereeniging, zoodat het Verbond thans bestaat uit 16 vereenigingen, te weten:
I. Architectuur en Kunstnijverheid: Bond van Nederlandsche Architecten te Amsterdam, Genootschap „Architectura et Amicitia" te Amsterdam, Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst te Amsterdam, Nederlandsche Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst te Amsterdam, Vereeniging „Arti et Industriae te Den Haag.
II. Schilder- en Grafische Kunst: Genootschap „Pulchri Studio" te Den Haag, „Moderne Kunstkring" te Amsterdam, Vereeniging „St. Lucas" te Amsterdam, „Pictura Veluvensis" te Renkun, Vereeniging tot Bevordering der Grafische Kunst.
III. Letterkunde: Vereeniging van Letterkundigen te Amsterdam.
IV. Tooneelspeelkunst: Nederlandsche Tooneelkunstenaars-Vereeniging te Amsterdam.
V. Toonkunst: Algemeene Nederl. Toonkunstenaars-Vereeniging te Amsterdam, Genootschap van Nederlandsche Componisten te Amsterdam, Nederlandsche Toonkunstenaars-Vereeniging te Den Haag.
VI. Gemengde vereenigingen: Haagsche Kunstkring te Den Haag, te zamen tellende op 1 Januari 1914 2987 leden en op de Algemeene Vergadering vertegenwoordigd door 112 afgevaardigden.

Algemeen Bestuur:

Het Algemeen Bestuur wordt gevormd door twee afgevaardigden van iedere Vereeniging, zoodat dit college thans uit 32 leden bestaat. In den loop van dit jaar hadden in dit Bestuur slechts een paar veranderingen plaats, door het aftreden van eenige heeren, die door andere vervangen werden, te weten de heeren: R. N. Roland Holst en H. A. J. Baanders door W. A. E. van der Pluym en J. H. de Groot; Walter van Diedenhoven en Jac. van den Bosch door H. Fels en W. Penaat; F. C. ter Meulen en R. Ives Brown door Willy Martens en Frits Jansen; A. J. Ackermann door S. van Milligen; J. E. van der Pek en W. Kromhout door Jon. Ingenohl en Jos. Th. J. Cuypers; H. Buisman door G. D. Gratama; terwijl Mevr. G. Polak de Meyere vervangen werd door den heer J. van der Sluis.
Tot het Algemeen Bestuur traden toe, wegens het aansluiten hunner vereenigingen tot het Verbond, de heeren B. Ferwerda, P. J. W. J. van der Burgh voor „Pictura Veluvensis" en Ko Arnoldi en Johan Brandenburg voor de Ned. Tooneelkunstenaars-Vereeniging.
De samenstelling van het Algemeen Bestuur is thans als volgt: Jon. Ingenohl, Frans van Mierisstraat 41, Amsterdam en Jos. Th. J. Cuypers, Vondelstraat 77, Amsterdam, voor den Bond van Nederlandsche Architecten, Amsterdam.
W. A. E. van der Pluym, Valeriusstraat 141, Amsterdam en J. H. de Groot, Prinsengracht 344, Amsterdam, voor het Genootschap „Architectura et Amicitia", Amsterdam.
S. de Clercq, Nassau Dillenburgstraat 19, Den Haag en Jan Gratama, Jacob Marisstraat, Sloten bij Amsterdam, voor de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam Ko Arnoldi, Ferdinand Bolstraat 82III, Amsterdam en Johan Brandenburg, Adm. de Ruyterweg 45, Amsterdam, voor de Nederlandsche Tooneelkunstenaars-Vereeniging, Amsterdam.
H. Fels, Anna Pauwlonastraat 20, Den Haag en W. Penaat, Blaricum, voor de Nederlandsche Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst, Amsterdam.
Joh. Mutters Jr., Wassenaarsweg, Den Haag en A. P. Smits, Van lepenrodestraat 3, Haarlem, voor de Vereeniging „Arti et Industrae", Den Haag.
B. Ferwerda, Renkum en P. J. W. J. van den Burgh, Renkum, voor „Pictura Veluvensis", Renkum.
Willy Martens, van Boetselaerlaan 135, Den Haag en Frits Jansen, Jacob van der Doesstraat 106, Den Haag, voor het Genootschap „Pulchri Studio", Den Haag.
C. J. Maks, Prinseneiland 24a, Amsterdam en H. F. R. Dubois, Stadhouderskade 91I, Amsterdam, voor de Vereeniging „Sint Lucas", Amsterdam.
Jan Tooroop, Barbarossastraat 35, Nijmegen en J. Weijland, Bergen (N.-H.), voor den „Moderne Kunstkring", Amsterdam.
S. Moulijn, Laren (N.-H.) en J. G. Veldheer, Bergen (N.-H.), voor de Vereeniging tot Bevordering der Grafische Kunst.
Herman Robbers, Wanningstraat 19, Amsterdam en K. J. L. Alberdingk Thym, Baarn, voor de Vereeniging van Letterkundigen, Amsterdam.
Ant. Averkamp, Vondelstraat 19 en A. D. Lohman Jr., Pieter de Hooghstraat 22, Amsterdam, voor het Genootschap van Nederlandsche Componisten, Amsterdam.
S. van Milligen, Willemsparkweg 46, Amsterdam en M. W. Petri, Stadhouderslaan 95, Utrecht, voor de Nederl. Toonkunstenaars-Vereeniging, Den Haag.
J. van der Sluis, Oosterparkstraat 162, Amsterdam en M. C. van de Rovaart, Valeriusstraat 31, Amsterdam, voor de Algemeene Nederlandsche Toonkunstenaars-Vereeniging, Amsterdam.
W. van Boven, Waldeck Pyrmontkade 140, Den Haag en G. D. Gratama, Raamsingel 10, Haarlem, voor den Haagschen Kunstkring, Den Haag.

Het Dagelijksch Bestuur.

Op de Algemeene Bestuursvergadering, gehouden 4 Januari, had de statuair voorgeschreven verkiezing van het Dagelijksch Bestuur uit het Algemeen Bestuur plaats. De heer Joh. Mutters Jr. had bedankt als lid van het Dagelijksch Bestuur, aangezien drukke werkzaamheden hem niet langer toelieten zijn functie naar behooren te behartigen; de heer Jac. van den Bosch wenschte, om dezelfde redenen, niet weder tot 1sten Secretaris benoemd te worden; Jac. van den Bosch, 2de Secretaris-Penningmeester; A. D. Loman Jr., Penningmeester. Den 3den December had wederom de statuair voorgeschreven verkiezing van het Dagelijksch Bestuur plaats. De heer Herman Robbers moest als voorzitter aftreden in verband met art. 11 der Statuten; de heeren J. G. Veldheer en Jac. van den Bosch hadden te kennen gegeven, dat zij, ten gevolge van verband met hunne werkzaamheden, niet voor een herkiezing in aanmerking wenschten te komen. Het volgende Dagelijksch Bestuur werd benoemd: Jan Toorop, Voorzitter; Herman Robbers, Vice-Voorzitter; Jan Gratama, 1ste Secretaris; W. Penaat, 2de Secretaris-Penningmeester; A. D. Loman Jr., Penningmeester.

Vergaderingen.

De Algemeene Vergadering had plaats 22 Februari. Het Algemeen Bestuur vergaderde 5 keer, namelijk op 30 Maart, 2 Juni, 18 Juni, 20 September en 3 December.
Het Dagelijksch Bestuur vergaderde 9 maal, namelijk op 3 Januari, 3 Maart, 12 April, 19 Mei, 13 Juni, 16 Juli, 25 Augustns, 6 October en 30 October.

Commissies:

De Commissie voor het Kunstenaarshuis is in het afgeloopen jaar voortdurend werkzaam geweest om het grootsch doel, het Kunstenaarshuis, symbool en waardig tehuis van de gezamenlijke Kunsten en hare beoefenaren, meer en meer nabij te komen.
Aangezien de in 1912 verspreide circulaire op enkele punten niet voldoende duidelijk bleek, heeft de commissie in 1913 een aanvullende circulaire verspreid. Het aantal garanten bedraagt 205; zooals bekend is, is het minimum der benoodigde garanten 250. Hoewel er dus nog 45 garanten moeten toetreden, welke 45 garantieverklaringen ongetijfeld nog verkregen zullen worden, laat het zich aanzien, dat reeds spoedig de tot standkoming van het kunstenaarshuis nader voorbereid zal worden. In verband met onderhandelingen met verschillende belanghebbenden, waardoor de plannen belangrijke uitbreiding, zullen verkrijgen, kan op het oogenblik hieromtrent nog niets naders worden medegedeeld.
Ten slotte nogmaals een krachtigen oproep aan de kunstenaars, om te zorgen, dat nog vele garantieverklaringen geteekend worden.
De Commissie voor het Kunstenaarshuis bestaat uit de Heeren: Herman Robbers, Voorzitter, H. P. Berlage Nzn., Jac. van den Bosch, W. van Boven, C. Breitenstein, A. D. Loman Jr., Mr. H. L. de Beaufort, Secretaris.
Op voorstel van het Algemeen Bestuur werd op de Algemeene Vergadering van 22 Februari besloten te benoemen een Commissie tot onderzoek naar den tegenwoordigen toestand van het tentoonstellingswezen (in verband met Regeeringssteun, kunsthandel enz.) en tot voorlichting van het Verbond daarover.
Het Algemeen Bestuur, overwegende dat noodzakelijk is een lijn vast te stellen, steeds door het Verbond te volgen bij mogelijk optreden in zake de voortdurend zich vermeerderende binnen- en buitenlandsche tentoonstellingen van beeldende kunsten, was tijdens zijne beraadslagingen dienaangaande tot de overtuiging gekomen, dat zulk een algemeene lijn niet is te trekken zoolang het ontbreekt aan de noodige gegevens omtrent den werkelijken inwendigen toestand van het tentoonstellingswezen, de krachten en machten die daarop invloed uitoefenen. Tevens overwoog het Algemeen Bestuur, dat een Verbondsoptreden in bijna elk geval alleen dàn de gewenschte gevolgen hebben kan, wanneer bij de vereenigingen van beeldende kunstenaars de wil bestaat en hare inwendige organisatie haar veroorlooft dat optreden krachtig te steunen. zoo noodig door een weigering deel te nemen aan tentoonstellingen, die niet aan de eischen voldoen. Het Algemeen Bestuur meende derhalve als een voorloopige maatregel goed te doen door voor te stellen eene commissie van enquête te benoemen.
De Algemeene Vergadering vereenigde zich met deze zienswijze en sprak de wenschelijkheid uit, dat deze Commissie een rapport zou uitbrengen, en zoo noodig ook zou aangeven, welke maatregelen genomen zouden moeten worden ter verbetering van den toestand.
In deze commissie werden benoemd de heeren: R. N. Roland Holst, Voorzitter; Walter van Diedenhoven, Secretaris; R. Hack, F. Hart Nibbrig, H. J. Haverman, Jon. Ingenohl, S. Moulijn, W. Roelofs en Jan Toorop.
Op verzoek van het Bureau voor Auteursrecht (dat door het Verbond werd gesticht, waarvan Mr. H. L. de Beaufort directeur is en dat zijn zetel heeft Pieter de Hooghstraat 22, Amsterdam) besloot het Algemeen Bestuur te benoemen een Commissie van medewerking en contrôle op het Bureau voor Auteursrecht betreffende de Schilderkunst. Een dergelijke organisatie voor de Letterkunde was reeds vroeger tot stand gekomen.
In de Commissie voor de Schilderkunst werden benoemd de heeren: G. D. Gratama, W. Maris Jbzn., R. Mauve, W. Roelofs en C. Spoor. In herinnering worde gebracht, dat de verhouding van het Bureau voor Auteursrecht tot ieder der Verbondsvereenigingen door afzonderlijke contracten zal worden geregeld. Met de Vereeniging van Letterkundigen werd reeds een overeenkomst gemaakt, terwijl ook een regeling werd getroffen met het Genootschap van Nederlandsche Componisten betreffende een samenwerking met het door dit Genootschap gestichte Bureau voor auteursrecht op muziekuitvoeringen in Nederland en Koloniën.

Commissie voor het Instituut van Schoone Kunsten.

In aansluiting aan de voordracht op het Kunstenaars-Congres van den heer Just. Havelaar over: „De Instelling van een Instituut van Schoone Kunsten", besloot het Algemeen Bestuur door een Commissie te doen onderzoeken, of het wenschelijk is, dat een dergelijk door de Regeering te benoemen instituut, dat aan haar advies te geven heeft over alle belangrijke onderwerpen, de kunsten rakende, ook in Nederland tot stand komt; en zoo ja, op welke wijze een dergelijk Instituut zou kunnen worden ingesteld.
Aangezien dit onderwerp zeer uitgebreid is en een uitvoerige voorbereiding vraagt, werd het wenschelijk geacht, de materie eerst te doen verzamelen en bewerken door een tweetal personen, leden der bovengenoemde commissie. De heeren Mr. Dr. F. W. J. G. Snijder van Wissenkerke en Mr. N. Beets, hiertoe gevraagd, stelden zich beschikbaar voor deze voorbereidenden arbeid. Wanneer zij hiermede gereed zullen zijn, zal een commissie benoemd worden, waarin bovengenoemde heeren en verschillende kunstenaars zitting zullen nemen, ten einde dit zoo hoogst belangrijke vraagstuk verder te behandelen.
Door den heer Ant. Averkamp was op het Kunstenaars-Congres gesproken over: „De opleiding van den Toonkunstenaar" en hierbij was door spreker de vraag gesteld of het niet op den weg van het Verbond lag een studie-commissie in te stellen voor het vraagstuk der algemeene muziek-ontwikkeling van het publiek. Dit was een aanleiding voor het Algemeen Bestuur het ontwerp nog ruimer op te vatten, en, gezien de groote beteekenis die de kunst in het algemeen kan hebben voor de opvoeding en het onderwijs, te trachten, dit onderwerp nader te doen onderzoeken. Daarom werd besloten eene commissie te benoemen, die tot taak heeft te onderzoeken: „De invloed der Kunst op Opvoeding en Onderwijs", en hierover rapport uit te brengen.
In deze commissie werden benoemd de heeren: S. van Milligen, Voorzitter; Dirk Coster, Secretaris; Mevrouw Sluys en de heeren Ant. Averkamp, H. P. Bremmer, Huib Luus, S. Moulijn, C. W. Nijhoff, W. A. E. van der Pluym en W. Steenhoff.
Het Kunstenaars-Congres, gehouden 27, 28 en 29 Maart, werd algemeen met sympathie begroet; de belangstelling mocht, in aanmerking genomen dat het hier het eerste congres van dien aard geldt, bevredigend worden genoemd. Duidelijk werd de wenschelijkheid uitgesproken, dat dergelijke congressen zich binnen bepaalden tijd zouden herhalen, aangezien zij vruchtbaar werken. Zij toch bieden een uitstekende gelegenheid voor besprekingen over actueele onderwerpen door de kunstenaars van verschillende groepen onderling en versterken daardoor in hooge mate het besef van eenheid en saamhoorigheid in de kunst. Op de verschillende vergaderingen van het Algemeen Bestuur werden meermalen onderwerpen ter sprake gebracht, die nader in een congres behandeld dienden te worden; genoemd zij o. a.: De opleiding en positie van den criticus; Zijn prijsvragen wenschelijk en zoo ja, hoe moeten zij dan geregeld worden? Is het wenschelijk, dat bij tentoonstellingen ook enkele kunstenaars speciaal worden uitgenoodigd, of moeten de tentoonstellingen voor allen op gelijke wijze open staan? Nadere uiteenzetting van de beteekenis van het Verbond van Nederlandsche Kunstenaarsvereenigingen, enz.
In verband hiermede besloot het Algemeen Bestuur te benoemen een Commissie tot voorbereiding van een 2e Kunstenaarscongres in het najaar van 1914, waarbij naast het kongres ook aan feestelijkheden een belangrijke plaats gegeven zal worden.
In deze Commissie werden benoemd de Heeren: Dr. P. C. Boutens, Jan Gratama, C. J. Maks, Jan Musch, Joh. Mutters, W. O. J. Nieuwenkamp en M. W. Petri.

Inwendige Organisatie.

Op de Algemeene Vergadering van 22 Februari werd besloten de koninklijke goedkeuring op de statuten en Huishoudelijk Reglement aan te vragen, welke in den loop van het jaar verkregen werd.
Op voorstel van het Algemeen Bestuur werd op genoemde Algemeene Vergadering de volgende motie aangenomen:
„De Algemeene Vergadering van het Verbond van Nederlandsche Kunstenaarsvereenigingen besluit, dat voortaan, zoo dikwijls de hulp of de voorlichting van het Verbond zal worden verlangd in artistieke aangelegenheden van beteekenis en zoo dikwijls van het Verbond zelf zullen uitgaan ondernemingen waarbij artistiek oordeel vereischt is, een commissie adhoc zal wordsn benoemd. De omvang, zoowel van deze commissie in haar geheel, als van de vertegenwoordiging der verschillende betrokken kunstgroepen in die commissie, zal worden vastgesteld door het Algemeen Bestuur, terwijl de keuze der personen zal geschiede bij referendum onder de leden der tot het Verbond behoorende vereenigingen, met dien verstande, dat iedere kunstgroep haar eigen vertegenwoordigers aanwijzen zal. De regeling van deze stemming wordt aan het Dagelijksch Bestuur overgelaten.

(Wordt vervolgd).

VAN ALLERLEI AARD.

EEN HOOGST MERKWAARDIG MUSEUM.

De „Limburger Koerier" had iets vernomen van een museum-De Stuers, dat in Maastricht zou worden gevestigd.
Het blad wendde zich tot mr. Victor de Stuers, die een allergrappigst antwoord zond, dat door de „Limb. Koerier" als hoogst ernstig werd afgedrukt.
De „Limb. Koerier schreef dan volgens „de Telegraaf":
Wisten we dezer dagen, na bij verschillenden geïnformeerd te hebben, niet beter dan dat het looze geruchten waren, die omtrent het in te richten museum aan het Vrijthof (te Maastricht), de ronde deden, thans komt er wat meer licht in deze zaak.
We wendden ons tot jhr. De Stuers om verdere inlichtingen, die hij ons zeer bereidwillig verschafte.
We laten hier een en ander uit 's heeren De Stuers correspondentie volgen.
„Gaarne wil ik u, zoo schreef hij ons, inlichtingen geven aangaande het door u bedoelde museum in het door mij gekochte huis, genaamd het „Brabantsche Goevernement" (ook wel Spaansche gouvernement geheeten, Red. L. K.), waarin Karel V, Philips II, Alva en zooveel andere groote menschen vertoefden. Daar zal een zeer merkwaardig museum komen, bestaande uit tal van curiositeiten en zeldzaamheden, met de verzameling waarvan reeds mijn vader, die onder Napoleon diende, een aanvang maakte. Het is natuurlijk onmogelijk een overzicht van deze heterogene collectie te geven, maar wel kan ik eenige voorname curiosa noemen:
1. Model van het gedenkteeken, dat men in 1804 voornemens was ter eere van Napoleon te plaatsen op den St. Pietersberg.
2. Handschoen van Napoleon toegeworpen aan den prins von Metternich te Dresden in 1813.
3. Hoefbeslag van het paard, dat Napoleon in den slag van Waterloo bereed.
4. Sporen door den ongelukkigen keizerlijken prins verdiend in het gevecht bij Saarbrücken in 1870.
5. Nog een fraai spoor uit den beroemden Sporenslag.
6. Verschillende zeldzame buitenlandsche matten, waaronder Spaansche.
7. Marmeren fragment met de indrukselen van den hoefslag der Hippokrene (Griekenland).
8. Oude afbeeldingen van het paard van Troye (Griekse vaas).
9. Het gouden gebit van wijlen Minister Keuchenius.
10. Een turf, volgens overlevering afkomstig van het turfschip van Breda (onzeker).
11. Snuifdoos van den Maarschalk van Saksen, die Maastricht in 1748 veroverde
12. Nachttafeltje, door Generaal Kleber op het kasteel te Canne gebruikt bij de belegering van Maastricht in 1794.
13. Paar pantoffels, door de Gravin d'Oultremont geborduurd voor den Graaf van Nassau (Koning Willem I) met het attest van den heer Dietz.
Tot zoover de lijst van historische voorwerpen.
Het oude Tricht, niet karig bedeeld met monumenten en herinneringen aan het historisch verleden, mag zich wel verheugen, wanneer het eerlang zoo een belangrijke collectie van curiosa binnen zijn muren zal mogen herbergen.
De bekende kunstkenner en niet minder groote kunstbeschermer, die reeds zoovele merkwaardige monumenten en herinneringen, zoo nauw met het roemrijk verleden van Nederland in betrekking staande, tegen vernieling en verdwijning behoedde en voor ons vaderland deed bewaard blijven, heeft door den aankoop van het oude Spaansche gouvernement en het in te richten museum weer een daad gesteld, volkomen in het De Stuers-kader passend.
Het oude en kunstzinnige Maastricht zal de genegen- en mildheid van den kunstlievenden edelman, die reeds meermalen blijk gaf van zijn warme liefde voor zijn geboortestad, dan ook naar waarde weten te schatten.
Het blad, dat Maandag den grappigen brief van jhr. De Stuers dan opnam, heeft, naar het „Alg. Handelsblad" vermeldt, *bonne mine à mauvais jeu* gemaakt en in zijn nummer van Dinsdag het volgende schrijven opgenomen:
„Het is niet te verwonderen, dat van alle zijden bijdragen tot deze verzameling worden geschonken, welke zoodoende zeker een der merkwaardigste van Europa zal worden. Voor zoover bekend is, werd onder meer het volgende reeds toegezonden:
1. Een balein van den walvisch, waarin Jonas drie dagen verblijf hield.
2. Een der dertig zilverlingen van Judas Iscarioth.
3. Drie veeren uit de vleugels van Icarus.
4. De ring van Gyges.
5. Eenige haren van Absalon, gevonden in den boom, waarin deze bleef hangen bij zijn vlucht.
6. De broek, die koning Dagobert gewoon was 't achterste voren aan te trekken.
Al deze schenkingen werden gedaan door een onzer meest achtenswaardige stadgenooten.
Nog werden ontvangen:
7. De kam van Koning Karel de Kale.
8. De paraplu, door den Wandelenden Jood bij zijn doortocht te Maastricht in het kafee Suisse vergeten.
9. Een haar uit den baard van Barbarossa.
10. Een wiek van den molen, waartegen Don Quichotte gevochten heeft.
11. De rijzweep van generaal Dibbits.
12. De bezem, waarmee Hercules den stal van Augias schoonveegde.
13. Het valscherm, dat Jan van Schaffelaar bij zijn sprong uit den Barneveldschen toren vergat te gebruiken.
14. De andere handschoen van Napeleon.
Het voorbeeld van jhr. De Stuers volgende, staan alle gevers voor de echtheid dezer voorwerpen in."
Dat is echter een fieren Maastrichtenaar te veel geweest, en ondertekend met zijn vollen naam, en zijn adres er bij, schrijft hij:

Maastricht, 6 Jan.

Mijnheer de Redacteur!

Als Maastrichtenaar protesteer ik tegen het opnemen van het ingezonden stuk van heden betreffende het op te richten Museum.
Door het plaatsen van dergelijke stukken kan de redactie de sympathie der bevolking niet winnen, daar elk rechtgeaard Maastrichtenaar de daden van Jonkheer de Stuers en diens overleden broeder ten hoogste appreciëert.
U zult mij verplichten dit mijn schrijven in uw blad van morgen op te nemen.

DE PALEIS-RAADHUIS-KWESTIE.

Naar de „Tel." meldt, zullen B. en W. zich tot den minister van binnenlandsche zaken wenden met de vraag in hoeverre de regeering bereid is, betreffende het Paleis-Raadhuis Amsterdam tegemoet te komen, opdat de quaestie wordt afgebracht van het doode punt, waarop ze, door de jongste beslissing in geheime raadszitting, gekomen is.
Wanneer B. en W. bekend zal zijn, waartoe de landsregeering is bereid, zal dit den raad worden medegedeeld met het advies, dat het dagelijksch bestuur meent te moeten geven.
Dit is den heer Lambrechtsen van Ritthem, die het iniatief genomen had om de quaestie tot een punt van beraadslaging te maken, medegedeeld en verdere pogingen in die richting zijn nu voorloopig gestaakt.
De heer Lambrechtsen had gepoogd, de partijen in den raad tot overeenstemming te brengen op een voorstel, waarbij aan het standpunt werd vastgehouden, dat het paleis op den Dam eigendom is der gemeente, doch waarin tevens de bereidwilligheid werd verklaard, dat de gemeente het rijk financieel wil tegemoet komen in de geldelijke gevolgen, die voor het rijk uit het afstaan van het paleis aan Amsterdam zullen voortvloeien.
Nu echter B. en W. zich andermaal met de regeering in verbinding stellen, zal het regeeringsantwoord worden afgewacht.

VERBETERING.

In ons vorig nummer heeft onder „Allerlei aard" een stukje gestaan over „een vondst". Na dien tijd hebben wij er een afbeelding van gezien en kwamen toen tot de ontdekking, dat die steen niet dagteekent uit het Romeinsche tijdperk, doch vroeg Lodewijk XV is.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Mededeelingen der Redactie. — Huize „de Steenhaag" te Heemstede. — Boekbespreking. — Nationale Studie-Prijsvraag voor het ontwerp van een Tuinstadwijk. — Gedachten naar aanleiding van de Vergadering van het Verbond van Ned. Kunstenaarsvereenigingen. — Jaarverslag Verbond van Ned. Kunstenaarsvereenigingen. — Van allerlei aard.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIEN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor adspirantleden ƒ 5. . Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, A. A. HES, M. J. HACK, WILLEM VAN DER PLUYM EN J. J. HELLENDOORN, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Bestuur van het Genootschap: „Parkzicht", Hobbemastraat, A'dam.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. Het volgende adres werd verzonden:

Amsterdam, 30 Januari 1914.

Aan Zijne Excellentie den Minister van Waterstaat.

geeft met verschuldigden eerbied te kennen het Genootschap „Architectura et Amicitia" te Amsterdam,
dat het heeft kennis genomen van Uwer Excellentie's Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag van de Tweede Kamer der Staten-Generaal;
dat uit dat Voorloopig Verslag blijkt, dat door het Gemeentebestuur van Nijmegen besloten is over te gaan tot overbrugging van de Waal nabij en oostelijk van de zoogenaamde Belvédère;
dat bij uitvoering van dat besluit een der schoonste punten van Nederland, bij landgenoot en vreemdeling bekend om de prachtige rivier- en vergezichten, voor altijd zal verloren gaan; en tevens het fraai aangelegde Hunerpark en omgeving onherstelbaar zal worden geschaad;
redenen waarom adressant Uwe Excellentie met den meesten aandrang verzoekt alsnog te willen bevorderen dat de ontworpen brug niet bij de zoogenaamde Belvédère, maar meer stroomafwaarts worde gebouwd.
't Welk doende enz.

Het Genootschap „Architectura et Amicitia",
(w.g.) PAUL J. DE JONGH, *Voorzitter.*
(w.g.) G. J. RUTGERS, *Secretaris.*

II. Als Gewone Leden zijn na ballotage toegelaten de heeren J. Zietsma en H. J. van der Haar, bouwkundig teekenaars te Amsterdam.

G. J. RUTGERS, *1ste Secretaris.*

III. Voor de Bibliotheek werd in dank van den schrijver ontvangen het werk „De Practische Metselaar" met atlas, derde vermeerderde druk, door G. A. Scholten, architect te Tiel.

W. A. E. VAN DER PLUIJM, *Bibliothecaris.*

KORT VERSLAG DER 1339STE LEDENVERGADERING, GEHOUDEN OP WOENSDAG 28 JANUARI 1914 IN HET GENOOTSCHAPSLOKAAL IN „PARKZICHT".

Even half negen opent de voorzitter, de heer Paul J. de Jongh, met een kort welkomstwoord, de vergadering en verzoekt lezing der notulen, die, na kleine aanvulling, worden goedgekeurd.
Als ingekomen stukken worden gelezen: *a.* een brief van de Mij. tot bev. d. Bouwkunst, behelzende het voorstel, dat de 4 bouwkundige vereenigingen gezamenlijk op het uitschrijven van een prijsvraag voor het stichten van een volksgebouw zullen aandringen. Conform besloten. *b.* de concept-voorstellen der P. P. C. inzake wijziging Huish. Reglement om alle prijsvraagprogramma's door de P.P.C. te doen contrasigneeren. Op verzoek v.d. voorzitter worden de voorstellen voor preadvies naar het bestuur verwezen. Vervolgens wordt de heer G. Loogman met eenige toepasselijke woorden door den voorzitter als gewoon lid geïnstalleerd, en de heeren H. J. v. d. Haar en J. Zietsma, na gehouden ballotage, met algemeene stemmen als gewoon lid aangenomen.
Inzake het huurcontract betreffende nieuwe Gen.lokalen doet de voorzitter nog enkele nadere mededeelingen. Teekeningen aan den wand verduidelijken hierbij het gesproken woord. Speciaal ten opzichte der tegelbekleeding v. d. koof — zoo uit een oogpunt van acoustiek alsmede van gevaar voor loslating en condensatie — wordt van gedachte gewisseld. Ook wordt op de koude-afgifte van het glazen plafond met nadruk gewezen en voorgesteld de verwarming langs de beide lantaarns aan te brengen. Ook kan de tegel-„troon" voor het bestuur geen algemeene bijval vinden. Besloten wordt het huurcontract betreffende de nieuwe localiteiten aan te gaan voor 3 jaren en 2 optie-jaren en het bestuur te machtigen het oude contract per 1 Febr a.s. op te zeggen
Het bestuur blijft voorts diligent inzake de aankleeding en afwerking der localiteiten. Het bestuursvoorstel tot het richten van een adres aan Z. E. den Min. v. Waterstaat terzake van de Waaloverbrugging te Nijmegen vindt algemeenen bijval. Aan de hand van een kaart licht de voorzitter de beide brugplannen nader toe en leest vervolgens het concept-adres (zie hiernevens onder „Mededeelingen v. h. Genootschap"). De heer De Meijer informeert naar het bestaan van een commissie, die voor deze overbrugging zou aangewezen zijn. De heer Weissman zegt, dat door B. en W. van Nijmegen reeds lang een commissie benoemd is, die de aan te vragen ontwer-

pen van een brug ter hoogte der Belvédère zal te beoordeelen krijgen.
De commissie krijgt dus geen typen van overbrugging op verschillende plaats te beoordeelen, doch enkel projecten voor eene brug ter hoogte van de Belvédère. Het concept-adres wordt hierna met algemeene stemmen aangenomen.
Thans wordt het woord gegeven aan den heer Weissman tot het houden zijner „Beschouwingen over de toepassing van nieuwe materialen". Spr. zegt ongeveer het volgende:

Wanneer een oude dame aan de mode, die in haar jeugd gebruikelijk was, getrouw is gebleven, dan ziet men haar *ouderwetsch* kleed gaan. Heeft zij echter de kleeding uit haar jonge jaren bewaard en die op het eind van haar leven aan een verzameling ten geschenke gegeven, dan zal aan haar geschenk gaarne onder de *antieke* voorwerpen een plaats worden afgestaan.
Antieke bouwkunst maken kunnen wij niet, daar een moderne antiquiteit even onbestaanbaar is als warm ijs. Doch wij kunnen wel ouderwets bouwen, door de wetten te volgen, die voor de architectuur golden in tijdperken, die reeds lang achter ons liggen.
Dezer dagen heb ik in een brochure, welke ik aanstonds de eer zal hebben, u voor te lezen — daar de levende stem meer indruk maakt dan de altijd toch doode letter — mij een voorstander van „niet ouderwets" bouwen getoond. Een dagblad, dat de brochure aankondigde, meende zich te herinneren, „dat ik ook wel eens een ietwat andere meening had voorgestaan." Op mijn beurt heb ik er toen aan herinnerd, dat ik in 1886 reeds een voordracht over „moderne antiquiteiten" heb gehouden waarin ik tegen het nabootsen van het oude opkwam.
Het zij mij veroorloofd, eenige gedeelten van die voordracht na acht-en-twintig jaar te herhalen.
„In de negentiende eeuw is men begonnen, aan de voortbrengselen der kunst uit alle vroegere tijdperken recht te doen wedervaren. Maar terwijl de lust, om de kunstwerken van voorheen te bestudeeren, toenam, zag men de gave, om iets zelfstandigs te kunnen scheppen, bij de kunstenaars verminderen. In de laatste jaren begon ook het groote publiek op oudheidkundig terrein te liefhebberen. Maar deze liefhebberij, die uit Engeland naar ons vaderland kwam, is niets dan het volgen der mode, die thans voorschrijft, dat men ten minste een deel van zijn huis met echte of nagemaakte oudheden moet vullen.
„De oudheden zijn nu een zeer gewild handelsartikel geworden. Daar de vraag dikwijls het aanbod overtreft, worden oudheden zóó goed nagemaakt, dat kenners soms moeite hebben, het echte werk van het nagemaakte te onderscheiden.
„Het zijn echter niet de handelaars alleen, die zich op het vervaardigen van nieuwe oudheden toeleggen. *Ook onze hedendaagsche architecten en kunstnijveren stellen zich als ideaal, dat hun werk zoo getrouw mogelijk op de voortbrengselen van vroeger gelijke.*
„De architecten van het midden der negentiende eeuw sloten zich òf bij de Nieuw-Helleensche richting van Schinkel aan, òf trachtten zoo goed en kwaad het ging de monumenten der middeneeuwen of der Renaissance na te bootsen. Daarna hadden de geschriften van Viollet-le-Duc hun invloed doen gelden. De lust tot het bestudeeren der oude kunst ontwaakte en weldra kwamen afbeeldingen van haar voortbrengselen onder het bereik van iedereen architect. Aan bouwstoffen voor een nieuwen stijl ontbrak het dus niet. *Wat echter wel ontbrak en nog steeds blijft ontbreken is de kunstzin, die den architecten van vroeger in staat stelde, een eigen stijl te scheppen.* De motieven van alle tijdperken staan te onzer beschikking en toch weten wij niets anders te doen dan er een mengelmoes van te maken of ze zóó slaafs na te volgen, dat wij slechts nieuwe antiquiteiten voortbrengen.
„*Maar heeft de stijl onzer viaducten, stationsbekappingen, bruggen, een nuttigheidsstijl bij uitnemendheid, dan geen kiem voor artistieke ontwikkeling in zich? De toekomst kan in dit opzicht nog verrassingen brengen.*
„Blijkt ook tot dusverre de negentiende eeuw onmachtig, zich een eigen stijl te verschaffen, dit mag geen reden zijn om geestlooze nabootsingen van het verledene als het hoogste te beschouwen, wat heden kan worden gemaakt. *Elke poging om in de bouwkunst en de kunstnijverheid iets echt* MODERNS *te leveren moet onze waardeering hebben*".
Dit alles zeide ik in 1886 en ik geloof niet, dat er toen, ja nog vele jaren daarna, iemand een zoo warm voorstander van een „eigentijdsche architectuur" zich getoond heeft. En ik heb, op mijne wijze, ook naar zulk een bouwkunst gestreefd. Met hoeveel bewondering ik ook de werken der groote meesters van voorheen heb bestudeerd, toch ben ik er mij niet van bewust, die ooit te hebben nagevolgd.
Maar ik heb niet al, wat zich als modern aan kwam melden, ook als zoodanig erkend. Pas dan meen ik, dat iets als modern mag worden beschouwd, wanneer onze eigen tijd zich daar volkomen in uitdrukt. In kunst kan alleen de *cultuur* van een tijdperk zich uiten. Vooral voor de bouwkunst geldt dit. En daar tot dusver die cultuur zich nog maar steeds laat wachten, ja het zelfs schijnt, alsof de menschheid van tegenwoordig er geen vatbaarheid voor heeft, heb ik uiting gegeven aan mijn vrees, dat de bouwkunst op sterven ligt, al gaat het haar beoefenaars meer naar den vleeze dan ooit te voren.
Ondertusschen behooren de architecten den moed niet op te geven. Mocht ik, toen mij onlangs de gelegenheid werd geschonken, hier voor u op te treden, herinneren aan wat ik in 1888 omtrent den vooruitgang der wetenschap voorspelde, een voorspelling, die zich bewaarheid heeft, nu wensch ik uwe aandacht te vragen voor mijn uiting van 1886 dat „de nuttigheidsstijl van het hedendaagsche leven een kiem van artistieke ontwikkeling in zich heeft". Die kiem moet zorgvuldig bewaard worden, zij moet een voedingsbodem krijgen, die gunstig voor haar is. Dien grond zal zij vinden, als onze architecten er eendrachtig naar streven aan de eischen van onzen tijd met de hulpmiddelen van onzen tijd te voldoen, als zij de moderne bouwstoffen gebruiken en daaruit een schoonheid weten te scheppen, die vorige geslachten niet hebben gekend.

* * *

Hierna leest spr. zijne bij Ipenbuur en v. Seldam verschenen brochure „Niet Ouderwetsch" voor, en vindt aanleiding daarbij talrijke mededeelingen te doen, die nog eens temeer bewijzen, dat de heer Weissman is een prettig, vaak humoristisch causeur, begaafd met veel kennis van zaken, grooten speurzin en veel liefde voor de (bouw)kunst.
Bij den baksteen wijst spr. er o.a. op, dat de *waal*steen in 1808 voor het eerst een poging deed bij groote werken onder Koning Lodewijk Napoleon. Men bleef toen echter z'n voorliefde aan de bekende en beproefde Utr. en Leidsche steen geven. Eerst onder Koning Willem I, bij de oprichting van den Waterstaat, werd waalsteen bij groote werken toegepast.
Als spr. over groefsteen handelt, wijst hij er op, dat bij

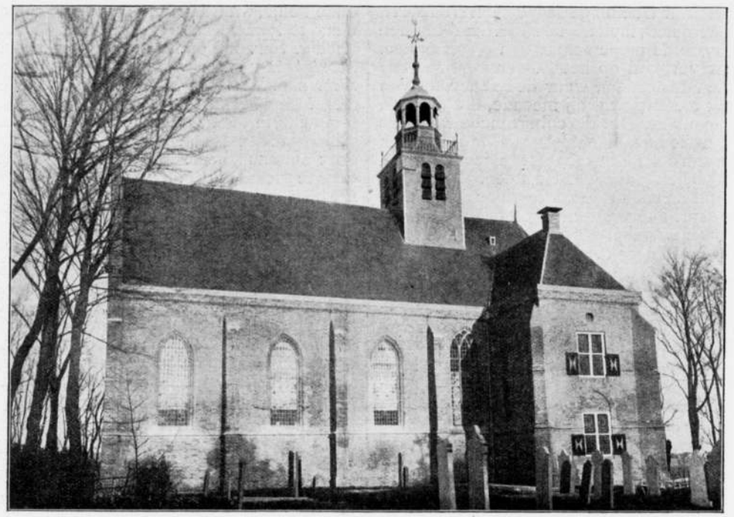
restauraties veel van Udelfanger zandsteen of tufsteen wordt gebruik gemaakt, inplaats de cobertanche aan te wenden, waarmede de monumenten zijn opgetrokken.
Spr. wijst in dit verband op het Z.-transcept van de Nieuwe Kerk te Amsterdam, waar de restaurator van tufsteen gebruik maakte, wijl hij meende, dat de oude steen ook tufsteen was. Dat dit cobertanche was, was niet bij hem opgekomen. Inmiddels zijn de resultaten dier restauratie dan ook niet bepaald fraai te noemen en wijzen duidelijk op het onderscheid in steen.
De 2e restauratie aan dezelfde kerk is door den restaurator, nadat hij spr. daaromtrent om inlichtingen verzocht had, in den eigen steen, dus cobertanche geschied.
Een der eigenschappen van cobertanche is, dat het in dunne lagen, van 0.20 M. hoogstens, is toe te passen. Verder is de steen zéér hard en daardoor ongeschikt voor beeldhouwwerk. Ze wordt dus meestal voor vullingen gebezigd. In de voegen wil ze verweeren, wat evenwel op de kwaliteit der steen en de gesteldheid der muur geen nadeeligen invloed heeft. Het aspect wordt er zelfs niet onbelangrijk rijker door.
Spr. veroordeelt het restaureeren van de laatste jaren, wat niet anders is, dan „aanplakken". Men meent hierbij met port. cement-specie veel te kunnen bereiken, doch vergeet blijkbaar, dat p. c. de eigenschap heeft, na jaren te gaan krimpen. Dit krimpen der cementvoegen wordt oorzaak, dat de groefsteen, zoogoed als de baksteen, waarin geweldige spanningen zijn ontstaan, los laat en afscheurt en het aangeplakte werk met een buik gaat staan, wat bedenkelijke gevolgen hebben moet. Over 50 jaar voorspelt spr. dan ook groote verrassingen. Is de Udelfanger steen, waarmede de W.-gevel van de St. Bavo te Haarlem gerestaureerd geworden is, nu, na net 10 jaar, al niet aan het verweeren?
Ter zake van oude meubels doet spr. enkele grappige mededeelingen over „antiek". Haarlem heeft aan den Singel al z'n „fabrique antique", die dingen te repareeren krijgt, in Parijs tegen hoogen prijs als antiek gekocht, dingen..... door haar zèlf gemaakt.
Nieuwe meubelen wil men blijkbaar nu eenmaal niet, wèl oude. Dat alle nieuwe meubelen steeds altijd doelmatig zijn, durft spr. niet geheel beweren.
Hij wijst op de kunstnijverheidtentoonstelling van 1877, een onding, waar noch kunst, noch nijverheid gevonden werd. Weet men hoe b.v. over aspiratie gedacht werd? Laat wat olie op water vallen en wat men dàn te zien krijgt, moet tot het scheppen van nieuwe dingen in casu meubelen, leiden. De lijnen, die op het water ontstaan, legt men vast in z'n geestesproducten. Zoo ontstond blijkbaar de vermicellistijl.
Ook bij de toepassing van het beton staat spr. nog even stil en wijst erop, dat het beton bij de Romeinen in vakken werd toegepast met lagen van gebakken steen op afstanden ertusschen. Dit om de spanningen te ondervangen. Juist het scheuren van beton, van naadlooze vloeren, van terrazzovloeren enz. zijn voor spr. het bewijs, dat in het materiaal spanningen ontstaan door krimping, wat noodwendig afscheuren als gevolg moet hebben. Koperen banden in terrazzovloeren zouden al vele spanningen opheffen; de Romeinen pasten tegels of platte steenen toe.

* * *

Van de gelegenheid tot debatteeren werd gebruik gemaakt door de heeren De Groot, v. d Pluym, de Meijer, Ingenohl en den voorzitter.
De heer de Groot bestreed nl. de stelling, dat de goede vorm enkel uit de doelmatigheid ontstaat. Dat is het oude liedje, waaraan volgens debater nu eens een einde dient te komen. Daartoe zijn nog heel andere dingen noodig. Spr. wil onder schoonheid allereerst *saamgehoorigheid* verstaan. Het product moet a. h. w. een *gedicht* zijn. Niet dus enkel uit de materie, er bestaat een ziel, *buiten het doel om*. Wat die oliedruppel betreft, ziet spr. daar, in tegenstelling met den W., zeer veel in. Het vallen van den druppel, verdeelen op het water, dat lijnen doet ontstaan, heeft voor spr. *niet* de beteekenis om nu eens te gaan nadoen.
De heer v. d. Pluym bespreekt de geheimhouding die van de Deutschen Branhütte zou zijn opgedragen. Spr. meent dat dit een mysterie is.
De heer de Meijer zegt nog over die geheimhouding, dat het de ziel der materie raakt. De mystieke kant v. d. Bauhütte is volgens spr. aldus op te vatten, dat het religieuse genootschappen waren. Wat doelmatiger is het zuivere a. b. c.
De heer Vorkink zou van den heer W. gaarne vernemen of, wat hij hier thans, en vroeger steeds in geschriften of voordrachten, voorgestaan heeft, ook in diens werk te vinden is.
De heer Ingenohl spreekt over de doelmatigheid als eersten graad van schoonheid en wijst op automobiel en locomotief, prachtstukken die iets uitdrukken, nl. het streven naar meerder snelheid en meerder kracht.
Het is de doelmatigheid, die Amsterdam zoo schoon gemaakt heeft. Om den Dam werden de grachten gegroepeerd als eisch van het noodzakelijke, niet als product eens kunstenaars.
Hier is van onbewuste kunst sprake. Het volk was in dien tijd een kunstvolk, het ging van vader op zoon over.
Spr. wijst op de Neptunus-tempel te Pestum, een bouwgewrocht van 500 j. v. Chr. Aanbiddelijk schoon. Een bezoek aan Rome ná Pestum geeft de gewaarwording, dat het daar alles *namaak* is.
De heer Weissman beantwoordt achtereenvolgens de verschillende sprekers en zegt „Architectura" eene bijdrage toe inzake het door den heer Van der Pluym ter sprake gebrachte.
Op voorstel van den heer De Klerk wordt besloten spoedig een specialen debat-avond te beleggen, waarin de vraag: of de doelmatigheid eerste eisch van schoonheid is, zal besproken worden; dit met teekeningen toegelicht.
De heer De Klerk stelt zich op verzoek des voorzitters beschikbaar, dit punt alsdan in te leiden.
Ten slotte wordt de heer Jaap Molenaar als candidaatgewoon lid aan de vergadering voorgesteld. Na rondvraag volgt sluiting.
ADR. M.

DE KERK TE EGMOND AAN DEN HOEF.

In zijn belangwekkende rede over restaureeren, ter Heemschut Conferentie gehouden, heeft Dr. Jan Kalf gezonde leerstellingen omtrent de wijze, waarop daarbij moet worden te werk gegaan, gegeven.
De herstelling van de kerk te Egmond aan den Hoef, waarvoor de Amsterdamsche architect W. Hamer met inderdaad vorstelijke mildheid de middelen verschafte, geeft nu gelegenheid, om na te gaan, in hoeverre bij deze restauratie, welke onlangs voltooid is, naar die regelen gehandeld werd.
Dr. Kalf erkent, dat ieder gerestaureerd gebouw wat van zijn schilderachtigheid verliest. Zij, die zich de kerk te Egmond aan den Hoef, zooals zij vroeger door klimop begroeid was, herinneren, zullen toegeven, dat ook hier schilderachtigheid verloren is gegaan. Ondertusschen kan, door het weder planten van klimop, het oude aan-



Uitwendige van de herstelde Kerk te Egmond aan den Hoef.

zien spoedig herkregen worden. Maar van de verweerde steenen heeft men er zooveel mogelijk op hun oude plaats gelaten.
Onverstandig achtte Dr. Kalf het echter om, ter wille van het behoud der schilderachtigheid, elke herstelling na te laten, daar anders het oogenblik nabij zou kunnen zijn, dat een oud gebouw aan algeheel verval is prijs gegeven. Dit oogenblik scheen te Egmond aan den Hoef spoedig te zullen aanbreken. Immers de zeer arme gemeente had in jaren reeds niet voor behoorlijk onderhoud kunnen zorgen.
Zoo verkeerden dak en goten in een droevigen toestand en had het voortdurend insijpelend water aan houtwerk en muren groote schade veroorzaakt.
Ingrijpen was dus noodzakelijk, al bestond de overtuiging, dat dit zou geschieden ten koste van een deel der schoonheid van het gedenkteeken. Wat aan het gebouw gedaan werd is echter met den grootsten eerbied gedaan. Hamer had voor dien eerbied een dubbele reden; niet slechts de kerk boezemde hem dien in, zijn grootvader was er ook dertig jaar predikant geweest.
Dien eerbied toonde hij in de keuze der bouwstof. Hij liet aan dit oud monument, in baksteen opgetrokken, geen vernieuwingen uitvoeren met machinalen steen, die bij den ouden baksteen niet zou hebben gepast. Hij bestelde den levendiger geschakeerden en zich warmer vertoonenden handvormsteen. Slechts die gedeelten der muren, welke onmogelijk te behouden waren, werden vernieuwd.
Toen de kerk in 1633 op kosten der Staten van Holland was hersteld, schonken Frederik Hendrik, de Staten van Holland, de Staten van Westfriesland, verschillende Hollandsche steden en eenige aanzienlijken de gebrandschilderde glazen, waarmede de vensters werden gevuld. Deze glazen waren zeer beschadigd en uit twee vensters zelfs geheel verdwenen. Met juist begrip heeft men niet getracht, wat te loor was gegaan weder aan te vullen. De oude fragmenten werden in nieuw lood gezet, en overigens de vensters met blank glas in lood gedicht. De kerk werd van binnen opnieuw gewit, het houten gewelf en de kapbalken in de oude kleuren geverfd. De oude kerkmeubelen werden van de verf ontdaan, de predikstoel weder op zijn oorspronkelijke plaats aan de zuidzijde opgesteld. De orgelgalerij aan de westzijde werd zóó gewijzigd, dat zij niet langer het gedenkteeken voor Nicolaas Witsen ten deele aan het oog onttrok, en de westelijke vensters in tweeën deelde.
Zoo is een aardig interieur ontstaan, dat, als het zijn frischheid wat verloren zal hebben, — een gebrek, dat iederen dag minder wordt — zich nog behaaglijker zal voordoen, dan thans reeds.
Jammer slechts dat Hamer, die zich van het gebouw in welstand zooveel had voorgesteld, dit niet meer heeft mogen aanschouwen. Het zal echter tot in lengte van dagen van de liefde, waarmede hij het werk ondernam, getuigen. *) W.

* * *

Ter gelegenheid der plechtige inwijding is een opschrift gebeiteld op het graf van Jacoba Maria Huyser van Reenen—Doorn en is een marmeren steen in het kerkgebouw aangebracht, waarop staat te lezen: „Uit dankbare herinnering is aan de nagedachtenis van Willem Hamer, geb. 28 Febr. 1843, overleden 11 Sept. 1913, kleinzoon van ds. Huyser van Reenen, predikant alhier van 1827—1857, die uit eerbied voor diens nagedachtenis dit kerkgebouw in het jaar 1913 geheel deed herstellen, door de kerkvoogdij deze steen gewijd".

* * *

In verband met bovenstaand artikel verwijzen wij naar ons vroegere artikel in „Architectura", jaargang 1913, blz. 255. RED.

*) De architect P. N. Leguit, te Alkmaar, heeft met prijzenswaardige zorg de uitvoering geleid.



Inwendige van de herstelde Kerk te Egmond aan den Hoef.

BOEKBESPREKING.

Verzameling van Bouwkundige en Technische onderwerpen, verschenen in het Alg. Ned. Advertentieblad. Bewerkt door W. VERSCHOOR, Architect te 's Gravenhage. Eerste Bundel. — (Gratis-premie voor abonnés op het Alg. Ned. Adv. blad). — Prijs *f* 2.50.

Voor bouwkunstbeoefenaars is een *advertentie*blad nu eenmaal geen studiemateriaal noch aangewezen verpozingslectuur. Ook al wordt getracht de uitgave aantrekkelijker te doen zijn, door er een technisch bijblad aan toe te voegen.
Het is daarom een goede gedachte van den redacteur van dat bijblad geweest zijne bijdragen in een *bundel* te vereenigen en die als zelfstandige uitgave het licht te doen zien.
Mochten hieraan nochtans bezwaren kleven dan zal het wel in de allereerste plaats deze zijn: dat, gezien de vrij vluchtige behandeling veler artikelen, de prijs van *f* 2.50 veel te hoog is. Diepgaande betoogen worden er niet in gehouden en juist daarom wordt de uitgave als serieus studiemateriaal, mede met het oog op den prijs, wel even bedenkelijk.
Om de uitgave te doen drijven, is weer veel van advertentiën gebruik gemaakt en dit vaak op hinderlijke wijze op menige pagina. Evenwel zal de uitgave aan de verwachtingen veler belangstellende leeken en bouwkundigen kunnen beantwoorden. Als zoodanig dus recht van bestaan hebben.
De verzorging kan mij niet bekooren. Wanneer ik let op het eerste artikel, n. l. eene *aesthetische* beschouwing, dan hindert mij al dadelijk geweldig het poover en slechtverdeeld omslag dat van alle aesthetica ontbloot is.
Dat de tweede bundel dus in vele opzichten beter zij!

M.

* * *

Leerboek der Perspectief I door W. C. A. RIDDERHOF, Leiden. Bij den uitgever Æ. E. Kluver te Deventer is thans de 3e verbeterde en herziene druk van dit voor velen reeds bekende werk verschenen.
Dit eerste deel omvat de leer der projectie en het begin der perspectief, tezamen een afgerond geheel vormend voor candidaten L. O. Handteekenen en ter bereiking der akten M[d] en M[k], terwijl zij die de andere middelbare teekenakten trachten te bereiken aangewezen zijn ook het tweede deel over „Grenslijnen en Schaduwleer" te bestudeeren. Met het oog op deze aktenstudies is deze nieuwe druk wat de projectie betreft gecompleteerd met de constructies van het twaalf- en twintigvlak. De opgaven zijn vermeerderd met de vraagstukken der examens in 1913 en ook de perspectief is op sommige punten verder wat aangevuld.
Dit leerboek geeft aangevuld met het reeds genoemde 2e deel en het door denzelfden schrijver uitgegeven „Leerboek der scheeve projectie" een compleet geheel voor velen.
De figuren tusschen den tekst geplaatst, zijn op flinke schaal geteekend en evenals de letter duidelijk gedrukt. De prijs is *f* 3.— ingenaaid en *f* 3.50 gebonden. A. A. H.

PRIJSVRAAG VAN DE VEREENIGING „BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP".

Naar aanleiding van de door de vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" in 1913 uitgeschreven prijsvragen voor een cottage en voor een dorpskerk, werden ingezonden respectievelijk 97 en 24 antwoorden.
De jury bestaande uit de heeren G. Diehl B. S., Jac. van Gils, H. A. Reus, A. P. Smits en G. Versteeg, kende de volgende bekroningen toe.
Voor een dorpskerk 1e prijs de heeren B. Bijvoet en J. Duiker, beiden B. S. te Den Haag; 2e prijs de heer H. Hemminga, te Utrecht, 3e prijs de heer Fr. Hulsbosch,



Het oude noordelijkste raam in het Koor van de Kerk te Egmond aan den Hoef.

te Den Haag en 4e pr. de heer G. Hendriks, te Den Haag. Voor een cottage 1e prijs de heer A. Smit, Arnhem, 2e prijs de heer Joh. G. A. Heineman, te Velp, terwijl de winner van den 3en prijs onbekend wenschte te blijven.

VERBOND VAN NEDERLANDSCHE KUNSTENAARS-VEREENIGINGEN.

JAARVERSLAG VAN DEN 1STEN SECRETARIS OVER HET JAAR 1913.

Vervolg van pag. 31.

Het zal niet noodig zijn er op te wijzen, dat een dergelijke commissie adhoc alleen benoemd zal worden wanneer werkelijk belangrijke artistieke aangelegenheden van algemeenen aard behandeld moeten worden. Door bovenstaande organisatie is het mogelijk op juiste en volledige wijze dergelijke zaken door de betrokken kunstgroepen gezamenlijk te doen behandelen.

In het afgeloopen jaar werd de wenschelijkheid gevoeld, het Algemeen Bestuur binnen korter tijd bijeen te roepen dan de Statuten veroorloven. Deze schrijven voor, dat de vergadering van het A. B. door het Dagelijksch Bestuur minstens veertien dagen te voren uitgeschreven worden. Het gevolg hiervan is, dat in dringende gevallen het Dagelijksch Bestuur vaak beslissingen moet nemen over belangrijke onderwerpen, of benoemingen doen. Daarom wordt door het Algemeen Bestuur voorgesteld de Statuten aan te vullen en te bepalen, dat in dringende gevallen, ter beoordeeling van het Dagelijksch Bestuur, deze termijn tot op 5 dagen kan worden bekort.

Mochten zich gevallen voordoen, die zóó dringend zijn dat zij geen 5 dagen kunnen wachten op afdoening, dan zal, volgens besluit van de vergadering van het Algemeen Bestuur 30 Maart, het Dagelijksch Bestuur trachten zooveel mogelijk betrokken deskundigen in het Algemeen Bestuur te raadplegen. Met het bovenstaande houdt verband het voorstel ingediend door St. Lucas, om in de Statuten op te nemen:

„Wanneer in gevallen een bepaalden tak van kunst betreffende, het advies of inmenging van het Verbond voorkomt, behoort de wijze van inmenging en het kiezen van eventueele afgevaardigden opgedragen te worden aan het Algemeen Bestuur van het Verbond. In absoluut urgente gevallen kan door het Dagelijksche Bestuur een voorloopige afgevaardigde gekozen worden en moet dan dadelijk een vergadering van het Algemeen Bestuur binnen den wettig bepaalden tijd beroepen worden om een definitieven afgevaardigden aan te wijzen."

Deze aanvullingen zullen behandeld worden op de Algemeene Vergadering van 10 Januari 1914. Uit het bovenstaande moge het voortdurende streven blijken, om de leiding en beslissing in zake belangrijke onderwerpen te doen berusten bij het Algemeen Bestuur, het college waarin alle aangesloten vereenigingen door twee afgevaardigden vertegenwoordigd zijn, en dat dus volop bevoegd genoemd mag worden voor een gemeenschappelijke handeling of beslissing der gezamentlijke kunstenaars.

In verband hiermede en met het heuglijke feit, dat het Verbond meer en meer de positie in de samenleving verkrijgt die hem toekom', zal nader onder de oogen worden gezien, op welke wijze een goede en directe samenwerking tusschen de aangesloten Vereenigingen en het Verbond te verkrijgen is; in elk geval is het wenschelijk, dat de Vereenigingen op de hoogte blijven van de actie van het Verbond en omgekeerd.

Handelingen naar buiten.

In de eerste plaats moet hier genoemd worden het Eerste Algemeen Kunstenaarscongres, gehouden van 27—30 Maart. De Commissie van Voorbereiding bestond uit de heeren: Mr. Dr. F. W. J. G. Snyder van Wissenkerke, Voorzitter; J. Gratama, W. Kromhout Czn., A. D. Loman Jr., Willy Martens, J. van Nieukerken, M. W. Petri, M. C. v. d. Rovaart, E. R. D. Schaap, L. Zwiers, Dr. P. H. van Moerkerken, Secretaris.

Het congres werd gehouden in het gebouw der Gemeentelijke Universiteit te Amsterdam.

In herinnering zij gebracht, dat de volgende onderwerpen behandeld werden op het openbaar congres:

„Moderne Kunst en Industrie"; de Duitsche Werkbund en zijn beteekenis voor Nederland, door J. Gratama; „De Kunst en de Zedelijkheidswet", door Mr Frans Coenen; „De personeele belasting op ateliers", door Mr. Dr. A. van Gijn; „Het moreele recht van den Componist op auteursrecht", door Jan van Gilse; „De opleiding van den Toonkunstenaar", door Ant. Averkamp; Op het niet openbaar congres werden behandeld: „De instelling van een Instituut van Schoone Kunsten", door Just Havelaar; „Een vaste instelling voor het toezicht, behoud en herstel onzer kunstwerken", door Jos. Th. J. Cuypers; „De vrije uitoefening van het bouwbedrijf", door G. Versteeg; „Moeten Rijksgebouwen steeds door de Rijksbouwmeesters worden ontworpen en uitgevoerd?", door Joh. D. Looyen; „De bevordering van de moderne Kunstnijverheid", door Jac. v. d. Bosch; „Het misbruik van den historischen stijl in de meubelkunst", door Corn. v. d. Sluis.

De feestelijkheden bestonden uit: een bijeenkomst der congres-leden, tooneelvoorstelling van het Gezelschap van de Nederlandsche Tooneelvereeniging en van de directie van „Het Tooneel" en een concert,

gegeven door mevrouw Alida Loman (concertzangeres, sopraan) en de heeren Julius Röntgen, Dirk Schäfer (piano) en Ant. B. H. Verhey (piano). Een gemeenschappelijke maaltijd besloot het congres.

Aan de Commissie van Voorbereiding der Vierjaarlijksche Tentoonstelling te Arnhem was door het Algemeen Bestuur te kennen gegeven, dat het wenschelijk zoude zijn voor deze tentoonstelling niet exclusief te werk te gaan, maar zoo mogelijk een beeld te geven van alle richtingen in de huidige beeldende kunsten; het Verbond bood hierbij zijn diensten aan.

Hierbij werd het Verbond verzocht een tweetal leden te willen aanwijzen, die met drie, door de Commissie reeds benoemde leden, zouden vormen de commissie van toelating en plaatsing. Het Dagelijksch Bestuur wees hierop de heeren J. G. Veldheer en C. Veth aan.

Vernomen hebbend, dat de Afdeeling Haarlem van het Alg. Nederlandsch Verbond het voornemen koesterde een gedenkteeken voor Hildebrand te Haarlem op te richten, besloot het Algemeen Bestuur deze Afdeeling te wijzen op de samenstelling van het Verbond, dat de kunstenaarsvereenigingen betreffende de beeldende kunsten en de letterkunde omvat en dus het aangewezen lichaam is om advies te geven. Het Verbond werd hierop verzocht een zijner leden te willen aanwijzen, om plaats te nemen in de Commissie van Voorbereiding voor het Gedenkteeken, waarna het Algemeen Bustuur den Heer G. D. Gratama hiertoe benoemde.

In het afgeloopen jaar had de stichting van de Nederl. Vereeniging voor Tenteonstellingsbelangen plaats. Aanvankelijk was hierin het Verbond niet gekend; de Vereeniging werd gewezen op de beteekenis van het Verbond als alle-kunsten-omvattend-lichaam ten opzichte van het tentoonstellingswezen, waarop, na eenige onderhandeling en toelichting, het Verbond als een belangrijk instituut in deze werd erkend en het verzoek ontving, een lid aan te wijzen, dat zitting zou nemen in het Hoofdbestuur van de Vereeniging.

Deze benoeming moet nog plaats hebben.

Waar aanvankelijk het de bedoeling scheen, dat Nederland op de Internationale Tentoonstelling te San Francisco zou vertegenwoordigd worden door een paviljoen in Oud-Hollandschen stijl, besloot het Algemeen Bestuur een verzoek te richten tot de desbetreffende autoriteiten, ten einde te bevorderen, dat dit paviljoen een rationeele architectuur zou bezitten, overeenkomstig de moderne bouwkunst inzichten. De daarna benoemde Hollandsche Commissie voor deze Tentoonstelling bleek gelukkig dezelfde meening te hebben als het Verbond, zoodat een modern paviljoen zal worden gebouwd.

In zake den bouw van het nieuwe gebouw voor de Volksvertegenwoordiging te 's Gravenhage, een nationaal monument bij uitnemendheid, heeft het Algemeen Bestuur zich tot den nieuw benoemden Minister van Binnenlandsche Zaken gericht, met verzoek te willen bevorderen, dat dit gebouw door den meest begaafden architect gebouwd werd, daarbij verwijzende naar het adres der 4 bouwkundige vereenigingen, betreffende dit onderwerp, Juni 1912.

Waar de Prijsvraag voor het Rotterdamsche Raadhuis tot resultaat had dat een project werd gekozen, welks karakter weinig van eigen tijd getuigt, werd dit door het Algemeen Bestuur betreurd, en de Raad der Gemeente Rotterdam van dat gevoelen in kennis gesteld, waarbij de hoop werd uitgesproken, dat de Raad het welbewust daarheen zal leiden, dat volgende nieuwe gebouwen meer het wezen van eigen tijd zullen weerspiegelen.

Het Gen. Pulchri Studio kon zich met de strekking van dit adres niet vereenigen.

Naar aanleiding van de voordracht van den heer Jac. van den Bosch op het Kunstenaars-Congres over: de bevordering van de moderne kunstnijverheid, heeft het Algemeen Bestuur zich gewend tot de voornaamste dag- en weekbladen, wijzend op de groote beteekenis van de bouwkunst en de kunstnijverheid voor het publiek, en verzoekend maatregelen te willen nemen, dat deze kunstrubrieken meer en regelmatig in de bladen worden behandeld.

Op de vergadering van de Association Littéraire et Artistique, in Den Haag gehouden, was het Verbond vertegenwoordigd door den heer Herman Robbers; terwijl het Verbond op het 3de Congrès Artistique International, te Gent gehouden, vertegenwoordigd was door den heer G. D. Gratama.

JAN GRATAMA, 1ste Secretaris.

VERSLAG VAN DEN PENNINGMEESTER

In vervolg op het verslag over de eerste twee jaren zij hier een overzicht gegeven over het jaar 1913.

De inkomsten over 1913 zijn geweest:

Aan afdracht contributie der leden-vereenigingen:

Bond van Ned. Architecten	47	f	11.75
Architectura et Amicitia	164	„	41.—
Maatschappij tot Bev. der Bouwkunst	306	„	76.50
Ned. Ver. van Ambachts- en Nijverheidsk.	57	„	14.25
Arti et Industriae	164	„	41.—
Pulchri Studio	180	„	45.—
Transporteeren	918	f	229.50

Transport	918	f	229.50
Sint Lucas	539	„	134.75
Moderne-Kunstkring	13	„	3.25
Ver. t. B. d. Grafische Kunst	38	„	9.50
Vereeniging van Letterkundigen.	172	„	43.—
Gen. v. Ned. Componisten.	33	„	8.25
Ned. Toonkunstenaars Ver.	241	„	60.25
Alg. Ned. Toonk. Vereen.	657	„	164.25
Haagsche Kunstkring	171	„	42.75
Totaal	2782 leden à 25 ct.		f 695.50

Leden-Vereenigingen toegetreden na 1 Juli:

Pictura Veluvensis	152	f	19.—
Ned. Tooneelkunsten. Ver.	53	„	6.62⅝
Totaal	205 leden à 12½ ct.		f 25.62⅝
Terugbetaalde plakzegels			„ 0.50
Gekweekte rente			„ 4.69⅝
Totaal			f 726.32
Saldo Twentsche Bank 1 Jan. 1913			„ 4.55
Nadeelig saldo 31 Dec. 1913			„ 4.48⅝
Telling			f 735.35⅝

De uitgaven over 1913 zijn geweest:

N.B. De cijfers tusschen haakjes zijn die der begrooting.)

Vergaderingen	(f 50.—)	f	42.55
Onkosten, drukwerken, enz.	(„ 300.—)	„	231.65½
Kunstenaars-Huis, verschotten	(„ 150.—)	„	138.70½
Congres	(„ 175.—)	„	159.37½
Congres, feestelijkheden (hiertoe besloten na de begrooting)		„	163.07
Telling		f	735.35½

Omtrent het nadeelig saldo volge hier de specificatie:

A. D. Loman Jr. (voorschot), debet	f 50.—	
Kassaldo op 31 December 1913		f 31.84½
Banksaldo op 31 December 1913		„ 13.67
Nadeelig saldo op 31 Dec. 1913.		„ 4.48½
Tellingen.	f 50.—	f 50.—

De begrooting voor 1914 luidde:

Ontvangsten aan contr. leden-ver.	f 750.—	
Vergaderingen		f 100.—
Onkosten, drukwerken, enz.		„ 300.—
Kunstenaars-Huis, voorschotten.		„ 100.—
Onvoorzien.		„ 50.—
Beschikbaar v. congr. najaar 1914.		„ 200.—
Tellingen.	f 750.—	f 750.—

A. D. LOMAN JR., Penningmeester.

Amsterdam, 1 Januari 1914.

VAN ALLERLEI AARD.

DONATO BRAMANTE.

Het zal Woensdag 11 Maart 1914 vier eeuwen geleden zijn, dat Donato Bramante, de beroemde bouwmeester, te Rome stierf. Wij hopen, dat die gedenkdag ook in Nederland niet onopgemerkt zal voorbijgaan. Daar Vasari zegt, dat Bramante zeventig jaar oud was, toen hij overleed, moet de kunstenaar in 1444 geboren zijn. Echter is de dag zijner geboorte niet bekend, zoodat, als het vijf eeuwen geleden zal zijn, dat Bramante werd geboren, geen gedenkfeest kan worden gevierd.

MUSEUM VAN KUNSTNIJVERHEID TE HAARLEM.

Zaterdag 24 dezer wordt in het „Museum van Kunstnijverheid" te Haarlem geopend een tentoonstelling, georganiseerd door de vereeniging „Het Nederlandsch Fotografisch Museum", welke vereeniging zich ten doel stelt te bewaren merkwaardige historische voortbrengselen der lichtbeeldkunst en samen te brengen een collectie fotografisch werk uit alle tijden, waarin te volgen zal zijn de geleidelijke ontwikkeling der Kunstfotografie. De Vereeniging ondervond reeds veel medewerking, waardoor deze eerste tentoonstelling al heel belangrijk is.

Men vindt er fraaie oude Daguerreotypen, de eerste vorm van fotografie op massief zilveren plaatjes. Verder allerlei antieke papierbeelden, evenals ook mooie oude stereoscoopplaten en een collectie zeer mooi Engelsch werk uit de eerste periode der kunstfotografie.

Zeer merkwaardig door haar zeldzaamheid, zijn de interferente kleurenfotografieën, vervaardigd volgens een ingewikkeld wetenschappelijk systeem, dat zich niet in de praktijk heeft kunnen inburgeren. De exemplaren in het Museum zijn de eenige in Nederland gemaakt.
Van de nieuwere kunstfotografie beschikt het Museum reeds over representatieve werken uit verschillende perioden der strooming, sommige reeds overleden werkers zijn goed vertegenwoordigd en de meeste fotografen, zoowel vaklieden als amateurs, stonden iets van hun werk aan de vereeniging af, zoodat het tentoongestelde, hoewel nog lang niet volledig, toch reeds een zeer belangrijk beeld geeft van de ontwikkeling der fotografie, van af de uitvinding tot op heden.
Schenkingen en bijdragen voor het Museum worden gaarne aangenomen door de Heeren Ernst Loeb, villa „Irene", Overveen, Secretaris; Adriaan Boer, Bloemendaal, Penningmeester en B. Zweers, Haarlem, Commissaris.
De tentoonstelling is ook Zondag geopend.

DE ZEISTER BOSSCHEN.

Wij lezen in de „Nieuwe Courant":

Voor eenige maanden vreesden de Zeistenaren, dat hun geliefde „Zeisterbosschen" zouden verloren gaan. Gelukkig kocht de gemeente de beroemde bosschen en men juichte, omdat een grootsch stuk natuurschoon behouden bleef. Edoch, nauwelijks is het gejuich verstomd of de vreeze sloeg wederom den Zeistenaren om 't hart. En met recht.
De door den gemeenteraad uit hun midden benoemde commissie tot exploitatie van de bosschen had den Raad voorgesteld van de ruim 200 H.A. bosschen er 85 H.A. voor wandelplaats te houden en de andere 115 H.A. te verkoopen. Voor het publiek zou dus bijna 3/5 verloren gaan.
En niettegenstaande er uit den Raad zeer sterk tegen den verkoop werd opgekomen, en er op gewezen werd, dat de menschen, die geld hadden geschonken bij den koop in Augustus 1913, dit niet hadden gedaan om de gemeente aan bouwgrond te helpen, maar om de bosschen te behouden, 't mocht niet baten.
Wat de commissie voorstelde kwam neer op gemeentelijke bouwspeculatie, en dat mag niet gebeuren Door een der Raadsleden werd opgemerkt, dat het niet de vraag moest zijn, wat de gemeente er aan verdienen kan, want dat zou een onverantwoordelijke daad zijn tegenover het geheele land. Blijkt 't later noodzakelijk, dan kan de gemeente altijd nog tot exploitatie overgaan.
Maar hoe er ook gesputterd werd, 't mocht niet baten. Het voorstel der commissie werd aangenomen met 9 tegen 4 stemmen.
Zeer onaangenaam deed het den Zeistenaren aan, dit besluit te vernemen. Heel Zeist juichte bij den aankoop, men vlagde, en verkondde het door 't gansche land: „de Zeisterbosschen" zijn behouden. Niet om het bouwterrein maakte men zich blij, maar om het bosch.
De zoo overbekende parel der Stichtsche Lustwarande zou haar bosschen behouden, bosschen, die maar weinig plaatsen in ons land zou hebben.
Het bosch was gered uit handen van bouwspeculanten, en nu, enkele maanden later, zullen velen in den lande met leedwezen vernemen, dat het grootste gedeelte zal verloren gaan.
Hoeveel natuurliefhebbers zullen den Raad verwijten, dat een van de schoonste natuurmonumenten zal verdwijnen. En slechts voor eenig financieel voordeel!
't Is treurig.

DE ZEISTERBOSSCHEN NIET VERLOREN.

Men schrijft aan de „N. R. Ct.":

Voor den alarmkreet in uw Ochtendblad van 28 dezer is geen grond. De bosschen zijn niet verloren en zullen, dank zij het besluit van den Raad, niet verloren gaan. De gemeente kocht het geheele complex, groot 198 H.A. Daarbij was het terrein, waarop het ziekenhuis met lighallen enz. Had men verwacht, dat dit gesloopt zou worden en hiervan een publieke wandeling zou worden gemaakt? Daarnaast aan de Krullelaan ligt een vlak gedeelte, met laag kreupelhout begroeid. Dit is nooit publieke wandeling geweest en heeft met het bosch als zoodanig niets te maken. Wanneer van het Zeisterbosch gesproken wordt, denkt niemand aan deze aan de bebouwde kom grenzende strook gronds.
Deze strook is ingebracht in het grondbedrijf.
Het eigenlijke bosch vindt men, zooals ieder weet die hier geen vreemdeling is, voorbij het ziekenhuis, aan weerszijden van den Woudenbergschen weg.
Speciaal het gedeelte rechts van den weg, waarin de heuvels en het beekje, werd steeds het meest door het publiek gezocht. Aan dit stuk wordt niet geraakt. Het gedeelte aan de overzijde van den straatweg, waarin het z.g. Jagershuis is gelegen, is minder bekend. Nu de gemeente eigenares is en het Jagershuis gerestaureerd wordt, waarvoor pl. m. ƒ 10,000 is toegestaan, zal ook dit gedeelte in de toekomst veel meer bezoekers trekken.
Aan de N.O. zijde worden deze terreinen begrensd door het z.g. Mooie Laantje, dat aan de overzijde met villa's is bebouwd. Langs een gedeelte van dit laantje zal een strook gronds, tot nog toe door prikkeldraad van den weg afgesloten, voor bouwterrein worden bestemd. Het Mooie Laantje, dat thans in zeer verwaarloosden toestand verkeert, zal daartoe moeten worden verbeterd en met meer recht zijn naam kunnen blijven dragen. Aan het wandelbosch zal dit geen afbreuk doen, wel zal het entree verbeteren, daar het prikkeldraad natuurlijk verdwijnt en ruime toegangen worden gemaakt.
Dan zal eindelijk nog bebouwd kunnen worden een tamelijk groot terrein, eenige honderden meters achter het Jagershuis. Dit is een vlak terrein, hoofdzakelijk met jong sparregroen beplant. De Raad stond toe, dat hier een groot buiten zou mogen worden gebouwd, mits de door het terrein loopende wandelweg, het z.g. Laantje zonder Einde, voor het publiek overblijft.
Zoowel de dagjesmenschen als zij die hier zomers langer vertoeven, kunnen dus gerust zijn. Zij zullen van de verandering, voor zoover het geene verbetering is, weinig of niets bemerken. Van het standpunt van den raad is het te billijken, dat hij eene bezitting voor f 430.000 aangekocht, al droegen particulieren daartoe dan ook f 7000 bij, voor een gedeelte productief wil maken, om niet het volle bedrag van meer dan f 30.000, dat rente, aflossing en onderhoud jaarlijks zullen vorderen, door de ingezetenen te doen opbrengen.
Een winstgevend zaakje zal niemand er inzien, wanneer hem blijkt, dat een zeer klein gedeelte van deze som uit opbrengst van bouwterreinen wordt gedekt.
In totaal zal verkocht kunnen worden, inbegrepen, wat nimmer wandelbosch is geweest, ongeveer 88 H.A., zoodat de gemeente behoudt voor publieke wandelplaats ongeveer 110 H.A.

INTERNATIONALE PRIJSKAMP.

Op de uitgestrekte terreinen vóór de Viale a Mare van Lido te Venetië, tusschen de hotels Excelsior en dei Bagni, in de onmiddellijke nabijheid van het strand en in het gezicht van de Adriatische zee, op een uitgestrektheid van ongeveer 70.000 M2., wil de bouwmaatschappij Compagnia Italiana dei Grandi Alberghi een veertigtal elegante villa's doen bouwen, voorzien van alle moderne gemakken.
Tot dat doel heeft men, met het oog op de bijzondere beteekenis van het terrein, dat als het ware de physionomie van Lido vormt, een internationalen prijskamp uitgeschreven voor ingenieurs en architecten tot prijzen van 25.000 lire.
Den mededingers wordt volkomen vrijheid gelaten zoowel wat de rangschikking der villa's als wat het aanzicht van het geheel betreft.
De termijn, waarop de prijskamp gesloten wordt, is op 30 Juni 1914 gesteld. De commissie van beoordeeling is samengesteld uit verschillende kunstenaars en ingenieurs.
Nadere inlichtingen zijn te verkrijgen bij de Campagnia Italiana dei Grandi Alberghi (afdeeling prijskamp) te Venezia (Italia). Mbd.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Kort Verslag der 1339e Ledenvergadering. — De Kerk van Egmond aan den Hoef. — Boekbespreking. — Prijsvraag van de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap". — Verbond van Ned. Kunstenaarsvereenigingen (vervolg). — Van allerlei aard.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor adspirantleden ƒ 5. . Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, A. A. HES, M. J. HACK, WILLEM VAN DER PLUYM EN J. J. HELLENDOORN, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Bestuur van het Genootschap: „Parkzicht", Hobbemastraat, A'dam.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. De 1340ste GEWONE LEDENVERGADERING ZAL GEHOUDEN WORDEN OP WOENSDAG 11 FEBRUARI E. K. DES AVONDS TE **8.30** UUR IN „PARKZICHT".
Agenda:
1. Opening en Notulen der voorgaande vergadering.
2. Mededeelingen en Ingekomen Stukken.
3. Installatie van de heeren H. J. van der Haar en J. Zietsma als Gewone Leden.
4. Ballotage van den heer Jaap Molenaar, voorgesteld als Gewoon Lid.
5. *Eenige Beschouwingen over de Ontwikkeling der Moderne Nederlandsche Architectuur* door den heer J. Gratama, Bouwk. Ingen., met gelegenheid tot debat.
6. Prae-advies van het Bestuur op een schrijven der Permanente-Prijsvraag-Commissie.
7. Rondvraag en Sluiting.

Den Leden wordt verzocht de vergadering op den uitgeschreven tijd te bezoeken, teneinde het Bestuur in de gelegenheid te stellen haar ook tijdig te openen.

II. De voortzetting der discussies naar aanleiding van de voordracht van den heer A. W. Weissman: *„Beschouwingen over de Toepassing van nieuwe Bouwmaterialen"*; is bepaald op 25 Februari e.k.
III. Als Gewoon Lid wordt voorgesteld de heer J. Beijlevelt, Bouwkundig Teekenaar, thans aspirantlid, door de heeren Adr. Moen en J. Roosing Jr.
IV. In het begin dezer week werd de Genootschapskalender 1914 met den omslag volgens ontwerp van den heer C. Rol aan de Leden toegezonden. Voor belangstellenden, alsook voor propaganda-doeleinden zijn aan het Secretariaat nog enkele exemplaren beschikbaar.
V. Op de Eereprijsvraag: Museum voor Indische Kunsten, zijn 8 antwoorden ingekomen onder de volgende motto's:

1. „Ars Longa Vita Brevis" met 11 teekeningen en toel.			
2. „Gropura"	„ 6	„	„ „
3. „Boro-Boedoer"	„ 11	„	„ „
4. „Archipel"	„ 13	„	„ „
5. „Labore"	„ 9		
6. „A. et A."	„ 9	„	en toel.
7. „O."	„ 9	„	
8. „Fancy"	„ 8	„	

G. J. RUTGERS, *1ste Secretaris.*

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect": „Parkzicht", Hobbemastraat, A'dam.

CONTRIBUTIE 1914.
De volgende week zal den leden van A et A de quitantiediploma van het lidmaatschap — 1e halfjaar 1914 — worden aangeboden.
Teneinde de inningskosten tot een minimum te beperken, wordt men beleefd doch dringend verzocht maatregelen te willen nemen, opdat bij *eerste* aanbieding het bedrag wordt betaald. Tegelijk worden de diploma's der achterstallige contributie 1913 verhoogd met extra inningskosten aangeboden. De penningmeester ADR. MOEN.

VERBETERING VAN HET VERSLAG.
Zonder aan de bekwaamheid van den heer Adr. M. als verslaggever tekort te doen, wilde ik toch een verbetering aanbrengen in de weergave van het door mij in het debat gesprokene. 't Was naar aanleiding van wat de heer Ingenohl had gezegd over de „doelmatigheid" als bron van het „schoone". De spreker vóór mij, de heer de Groot, had zeer juist op de „saamgehoorigheid" gewezen. Dit is niet alleen de saamgehoorigheid der deelen van een werk, doch vooral die van zijn verschillende funkties. Doelmatigheid is in zooverre een der eerste functies, als het a. b. c. dit in één uitgesproken rede is. Zonder die fundamenteele kennis is het niet mogelijk te spreken. Maar niemand zal een fraaie rede mooi vinden, omdat de spreker het a. b. c. kent. Ook nog niet om de fraaie woordenkeus, maar wel als naast het verstandelijk begrijpen, door de hoorders iets uit hun ziel wordt wakker gemaakt, dat hun een niet te uiten gevoel van verrijking geeft.
Wat de „Bauhütte" kwestie betreft, merkte ik op, dat die Midden-Eeuwsche werkplaatsen, en ook de Gilden, niet meer op de oorspronkelijke instellingen geleken. Het juiste bewerken van het materiaal — de stoffelijke kant dus — werd meer hoofdzaak; de innerlijke kant van de vormgeving daarentegen werd tot traditie, zonder het in zich zelf oorspronkelijk weten. Een enkele der vakbeoefenaren bezat die intuïtie wel en stak als werkelijk kunstenaar boven zijne medebroederen uit. Dat nu, wat het oorspronkelijk weten raakte, werd in de „Bauhütte" en „Gilden" geheim gehouden, alleen den meester medegedeeld, en was hij werkelijk kunstenaar, dan kon hij er zich op inspireeren. Dit weten is niet van vakkundigen aard, doch wiskunstig-religieus. Het kan niet verstandelijk worden neergeschreven. Het

voert in het hart van de schepping, en „wie ooren heeft om te hooren, hoore". goldt en geldt nog voor hem, die het geheim wil leeren kennen. Dit is het „Arcana Arcanum" van de oude gilden, het voor ieder opgeslagen „boek der Natuur". JAN DE MEIJER.

In het verslag zijn meerdere onduidelijkheden ingeslopen. Door een misverstand is de copie niet door de sprekers persoonlijk nagezien.

RIJKS-KUNST.

Onder dit hoofd schrijven de heeren R. W. Roland Holst en Prof. A. J. der Kinderen over de jubileeringzegels 1813—1913.

Waar wij in den vorigen jaargang enkele artikelen te dier zake opnamen, lijkt het ons, volledigheidshalve, eisch, ook deze beschouwingen hier weer te geven. Ze zijn ontleend aan „de Amsterdammer" van 4 en 18 Januari j.l.

Dezer dagen kregen wij in handen een bijna tien jaar oude „Kroniek", waarin R. N. Roland Holst de toen nieuwe briefkaart-typografie aan critiek onderwierp.

Het is te verleidelijk om van deze nu nog volkomen geldige beschouwingen over een formulier, dat sedertdien geen de minste verbetering heeft ondergaan, en aan welks karakterloosheid wij nu haast reddeloos gewend zijn, het voornaamste gedeelte hier te herdrukken:

RIJKS-TYPOGRAFIE?

De eerste briefkaart met de nieuwe toevoeging op het adres „desverkiezende in te vullen — afzender — naam adres —" ontving ik uit een provincieplaatsje. Ik dacht dus dat het was een staal van Aarlanderveensche typografie.

Later bleek het mij te zijn de officieele door de Rijks-Posterijen uitgegeven briefkaart.

Moeten wij hierin nu zien een proeve van typografie der Lands Drukkerijen? Of wordt deze typografische vorm door de directie van de Posterijen eigenmachtig vastgesteld? Het eerste zou zeker bedenkelijk zijn maar het laatste niet minder. Met dit resultaat voor oogen vraagt men welke opvattingen over typografie dan wel aans's Lands drukkerijen worden voorgestaan, terwijl toch juist dáár nog eenig redelijk inzicht in staat kon zijn een tegenwicht te vormen tegen de schaamtelooze wijze. waarop met het schoone drukkersambacht overal elders wordt gesold.

En stelt de directie der Posterijen den vorm vast. waarom dan de directie de plicht niet is opgelegd eerst met een ambachtsdeskundige overleg te plegen over dien typografischen vorm?

Ziehier nu inderdaad een voorwerp bij uitstek van dagelijksch gebruik door allen, dat nog niet eens een karikatuur is van 't stumperigst bewustzijn van vakachtbaarheid. Dit simpele cartonnetje is een spiegel waarin meer te zien is dan de val van de typografie als ambacht alleen, het bevat scherpe aanwijzingen mede over verhoudingen en inzichten in onze samenleving en over den stand van wat men de hedendaagsche cultuur zou moeten noemen, voor hen die getreden zijn uit dien hoek waar die al te uitsluitende aandacht voor individualisme en originaliteit al maar door, iedere zuivere gedachte over die diepere schoonheid en rijkheid van een werkelijk algemeene cultuur, verstoort.

Reeds vóór de toevoeging „desverkiezende in te vullen afzender etc." was onze briefkaart van een pijnlijke onnoozelheid.

Het uitgeknipte zwevende kinderachtige wapen links zonder omraming of steunpunt, en rechts het op het oog solieder blok met 2½ er in, dat echter voor wie zich even afzondert met den geest van den ontwerper, een klein vertrek wordt vol angstvallig geplaatste dwangvoorstellingen. En tusschen het wapen en dit blok, hakerig en arm, het woord briefkaart, noch boven, noch onder, noch zelfs in de middenlijn juist gesteld.

Dan het „Aan" en de stippellijnen en het reeds genoemde van staatswege opengestelde hok voor den afzender, het springt alles in en uit, naar voren naar achter, een zestal verschillende lettertypes vertoonend in nog geen 14 woorden, en tegelijk heeft het nog de pretentie den schrijver van het adres door het plaatsen der stippellijnen op 't goede pad te houden.

Is een leider van ons schrift die als typograaf zijn letterblok deze grenslijnen geeft, te vertrouwen?

Zou het inzicht dat ook een briefkaart, om hiervan nog maar alleen te spreken, een redelijk en harmonisch, een deugdzaam voorwerp kan zijn, niet kunnen doordringen tot hen die over deze aangelegenheid iets te zeggen hebben?

Naar aanleiding van dezen reeds ouden en — wij hebben dezelfde briefkaart nog altijd — vruchteloozen uitval tegen een stukje rijkskunst, ontvingen wij thans van denzelfden schrijver het volgende artikel, handelend over nieuwe openbaringen van „Rijks-kunst":

RIJKS KUNST.

Zoo iets rond behoort te zijn, en rond had behooren te blijven, dan zeker ons fantastiek stuivertje, want *daar is immers niemand die weet hoe een stuivertje rollen kan.*

De deftige heeren van de Utrechtsche Munt knotten echter al die losbandige mogelijkheden, en dwars tegen de leutige volksspraak in, — inplaats van deze als uitgangsmotief te gebruiken, — slaan zij ons nieuw stuivertje dik en vierkant, zoodat er van geen rollen en voortrollen, van geen weg en verder en verder doorrollen meer sprake kan zijn.

Neen, zooiets onjoligs had Minister Kuyper ons nooit aangedaan!

Daar zitten wij nu met onze hondenpenning en ons buffetblikje, met ons nieuw en deugdzaam penningske dat wij niet eens meer voor een kwartje kunnen uitgeven.

Vier leege oesterschelpen en één oranjeappel, dit is 't heele menu, — als wij de pillen en de stroopkrullen bewaren als medicament van de onwaarschijnlijke decoratieve indigestie.

En wat valt er verder van 't dingske te zeggen?

Eén vraag blijft, maar wie zal ons daarop antwoord geven?

In hoeverre is de ontwerper vrij geweest? In hoeverre is de onopgeloste vormgeving van dit nieuwe muntstuk te wijten aan voorgeschreven, en artistiek-onoplosbare bureaueischen?

Wie plaatst de *C* te paard op de 5, op zoo beklemmend onbenullige wijze, wie strooide het jaartal 1913 in twee helften als het ware achteloos en in 't voorbijgaan, op de toch leege oesterschelpen?

Zelfs Dake ziet deze flaters, arme heer Wienecke, et il s'en vante! o Tragica comica!

P. C.

* * *

Onze jubileum-postzegels zijn eveneens recent, over hun verschijnen werd hier ter plaatse echter nog niet geschreven.

Dat een groot kunstenaar als De Bazel, onverschillig in welke artistiek-decoratieve bemoeiing van het Rijk. ook, door de overheid wordt gekend, is op zich zelf een vreugdevol teeken, waarvan de waarde niet onderschat mag worden.

Dat hij de jubileum-zegels had kunnen maken tot werkelijk kleine kunstwerken, daarvoor staat zijn grafisch werk van vroeger datum ons geheel borg.

Als hij deze zegels dan ook maar werkelijk te maken had gekregen, naar zijn opvatting wel te verstaan, en in de techniek door hem gekozen.

Maar dit toch is niet het geval geweest, en daarmede ging de helft van de winst alweer verloren.

Bureaucratische eischen, gekoppeld aan de noodlottige scheiding van ontwerper en uitvoerder, dit alles moest voeren tot verzwakking en halfheid. En zij deden dit ook, en zeer duidelijk nawijsbaar.

Van „hooger hand" hooren wij „werd ons bevolen dat de koppen der vorsten van Oranje meer relief moesten hebben".

Ach, hadden ook wij dit maar voor het bevelen!

Maar wie stelde de eisch dat de beeltenissen van de vorsten van Oranje op deze jubileumzegels moesten komen?

Een beetje meer of een beetje minder relief, daarom gaat het niet. Portret en ornament echter zijn onvereenigbaar en zijn nimmer in harmonische vormeénheid te dwingen.

Rythmische vormgeving en naturalistische vormgeving zijn tegenstrijdigheden die nimmer hun verzoening kunnen vinden in schoonheid. Wie de rythmische versiering in hare abstracte harmonie doorvoert sluit alle naturalisme uit. Wie de typeering van een zekere individualiteit zoekt in de kenmerkende bijzonderheid van zijn verschijning, verlaat den grondslag van waaruit de samenvattende geest tot de ornamentale vormgeving stijgt.

De eisch van ornament vereenigd met portret, duidt op een absoluut aesthetische tweeslachtigheid.

En het is die tweeslachtigheid die het resultaat van deze opdracht van te voren reeds half veroordeelde. Een zoo bewust kunstenaar als De Bazel zal allerminst dit aesthetisch conflict hebben onderschat. En waar hij nochtans de opdracht aanvaard heeft, daar achtte hij de winst, dat deze nu eens aan een werkelijk kunstenaar werd gegeven, klaarblijkelijk van meer gewicht, dan de mogelijkheid dat, door de onvrijheid der opdracht zelve, het aesthetisch resultaat groot gevaar liep.

En zoo ik mij in deze veronderstelling niet vergis, dan kan ik mij deze zienswijze van De Bazel zeer goed verklaren. Ook al was onder deze omstandigheden het bedanken voor de opdracht eveneens gewettigd geweest.

Wanneer de regeering in een opgave als deze een werkelijk kunstenaar erkent, is dit toch reeds een groote winst.

Als de regeering een volgende keer den kunstenaar die zij vraagt als aesthetisch leider, ook volkomen aanvaardt, dan zal er eerst reden

tot vreugde zijn voor allen die reeds 25 jaren voor deze betere aesthetische inzichten strijden. Maar ook nu reeds mogen wij ons verheugen. Zoo al niet geheel over het bereikte resultaat zelf, dan toch zeker omdat de samenwerking van den kunstenaar De Bazel met de regeeringsautoriteiten, tot gedachtenwisseling zal hebben geleid die de aesthetische inzichten der overheid zeker hebben verrijkt en aldus ongetwijfeld gunstig zullen nawerken.

* * *

Zijn de postzegels en de stuiverstukken voor ons allen zonder onderscheid bestemd, de nieuwe vaandels voor negen regimenten zijn meer speciaal voor een bepaalde kaste in onze maatschappij. Maar een kaste waartoe toch ook onze zonen, zij het dan gelukkig ook maar tijdelijk, zullen behooren dus ook zij zullen trouw hebben te zweren aan de vaandels — of vergis ik mij daar wellicht in?

En als onze zonen dan toch trouw moeten zweren of in ieder geval trouw moeten beloven, dan — en dit geldt niet alleen voor de vaandels — dan toch bij voorkeur aan iets dat niet al te leelijk en niet al te onnoozel is.

Zeer onlangs ging ik een feestvierende vroegere dienstbode gelukwenschen. De brave heette Wouwtje. En ja daar lag het, dáár op de krullige mahoniehouten canapé, op 't roode trijp daar, dáár lag de copie van onze regimentvaandels.

Een kussen, vierkant met een onnoozel randje, wat franje, en in 't midden een groote *W*. Maar wat voor een *W*. Een *W* zooals de loophit van boven-achter hem neerpent met een van inspanning uitgestoken tong en kramp in haar magere kuitjes.

En dan boven de *W* zwierig los en over dwars in een hoek „voor mijn lieve moe."

Dat kussen aan een stok, een waf-waf boven op dat stokje, wat vergulde kwastjes er aan, ziedaar onze regimentsvaandels!

H. M. de Koningin in een rijtuig bespannen met vier paarden en naast het rijtuig Z. K. H. de Prins te paard reden uit naar het Malieveld om de plechtige uitreiking van deze symbolen bij te wonen. Wie aan al deze praal denkt en aan héél de martiale rhetorica die er bij te pas komt, moed, oranje, vaderland, onafhankelijkheid, krijgsmanseer en bloed . . . en dan boven dit alles uit aan hun stokken deze jammerlijk burgerlijke lapjes!

Wie aan dit alles denkt, lacht, omdat wie boven de dertig is, geleerd heeft ook zacht te kunnen lachen, over dingen die niet heel vroolijk zijn.

Gelukkig dat de kunstgeschiedenis er is, en nog voor iets anders dient dan om philisters onverdragelijker te maken dan zij reeds zijn, wijl de kunstgeschiedenis ook de besten onzer vermag te leeren, en te troosten over de langzame voltrekking van iedere evolutie. Hoe veel kracht gaat er niet verloren, hoeveel schoone kracht blijft er ongebruikt — hoeveel zaad is er, dat niet ontkiemt om dat één.

* * *

De vaandels, de postzegels en het stuivertje, zij zijn voor zoover ik weet de jongste Rijks-kunstproducten.

Maar ook met de Gemeentelijke Kunst ziet 't er niet zoo heel levend en frisch uit.

De herinneringsplaten door de Gemeenten Rotterdam en Amsterdam aan de schoolkinderen gegeven ter herdenking van het eeuwfeest der onafhankelijkheid, zijn wel allerminst voortbrengselen die van jong en schoon inzicht getuigen.

Het affiche voor de haven van Rotterdam is meer dan slecht; over dit alles, en dan ook over het diploma der gemeente Amsterdam voor 25-jarigen trouwen dienst — over dit alles later eens wellicht. Tenminste als ik er courage voor heb.

28 Dec. '13. R. N. ROLAND HOLST.

Prof. d. K. schrijft daar o.m.:

De kern van het stuk van den heer R. H. betreft de nieuwe postzegels. Tegen dit gedeelte vooral gaan zijn bezwaren.

1. In de „Gids" van April 1912 schreef de heer R. H.: „Zoo min 's lands regeering als de stedelijke overheid kan thans uitkomen zonder advies, wanneer het om belangrijke kunstaangelegenheden gaat; en zoolang een erkend adviseerend lichaam niet bestaat, is het onafwendbaar dat, ondanks alle goede en strikte bedoelingen, vastheid en klaarheid van handelen blijft ontbreken en de invloed van gansch toevallige persoonlijke relaties, zoowel als die, door intrigue verkregen, nimmer geheel buitengesloten kunnen worden. Recente voorbeelden hiervan liggen helaas voor het grijpen."

Ik haal deze meening van den heer R. H. hier aan, niet omdat het een oude meening van hem is, en om hem met zichzelf in tegenspraak te brengen. Ik haal ze aan, omdat het mij voorkomt een juiste meening te zijn. Waarom zou ik trachten het bedenkelijke van opdrachten als aan den heer de Bazel gedaan, nader aan te toonen, waar het door den heer R. H. zelf reeds zoo uitmuntend geschied is?

2. „Ja maar", aldus mag men de aanduidingen van den heer R. H. verstaan, „de regeering kwam nu eens (zij het langs minder wenschelijke wegen) tot een goede keuze." Deze instemming verdient de keuze niet; integendeel, het was een verkeerde keuze, en men bewijst den zoo conscientieuzen bouwmeester geringe waardeering door deze moeilijkheid niet aan te durven. Er is, naar ik meen door een paar jeugdige leden, tweemaal in „Architectura" op gewezen, dat het niet redelijk is, wanneer verdienstelijke kunstenaars met opdrachten worden belast, dat dit geschiedt zonder te letten op het bepaalde vak der gekozenen. Ook in de „Telegraaf" is daarop gewezen, en misschien nog wel in andere bladen. Deze bedenking mag niet over het hoofd gezien worden, want het geldt hier inderdaad een groot belang. De postzegel is een product van grafische kunst, een werk dat tot het vak van den graveur behoort. Dergelijke opdrachten zijn bovendien de voornaamste stut voor de in dezen tijd zoozeer bedreigde graveerkunst. En dat de graveerkunst niet behoort te verdwijnen, dat heeft men in ons land gelukkig getoond te begrijpen door in de wet tot regeling van het onderwijs van Rijkswege in de beeldende kunsten op te nemen de bepaling, dat aan de Rijks Academie onderwijs gegeven zou worden in het graveeren. Er is aan de Academie een hoogleeraar voor de graveerkunst, hij heeft er een atelier, omdat hij aan de Academie niet alleen leeraren moet, maar er ook werken zal. Hij heeft er ook leerlingen, en hij kan dus onmogelijk onverschillig zijn voor de levenskansen, die aan de beoefening der gravure verbonden zijn. Zij graveeren en componeeren en zoeken in de gravure een zelfstandig vak. Het moet onvoorwaardelijk worden afgekeurd, dat voor graveerwerk de graveurs worden voorbij gegaan en de eerste hulp wordt gezocht bij een... architect, die zulk werk noodzakelijk als bijwerk moet beschouwen, zelfs al heeft hij in vroeger tijd in hout gesneden. Eerst had de graveur moeten worden gevraagd; achtte hij de hulp van een ontwerper gewenscht, dan had die in overleg met hem moeten worden gekozen. Moeten dergelijke dingen nu nog betoogd worden?

3. Een der belangrijkste vraagstukken voor de kunstenaars, die geroepen kunnen worden eenige opdracht uit te voeren, is dat der arbeids-voorwaarden. Bij het stuivertje weet de heer R. H. daarvan niets te vertellen; anders is het bij den postzegel. „Van hooger hand" zoo hoorde hij „werd bevolen dat de koppen der vorsten van Orannje meer relief moesten hebben." Dat is te veel of te weinig. Te veel indien men van meening is dat deze dingen met zekere discretie besproken moeten worden; het ware dan beter er over te zwijgen. Te weinig indien men het geoorloofd acht te publiceeren wat men zooal gehoord heeft. Dan wenschen wij volledig te vernemen wat de heer R. H. hoorde, en mag men zelfs verwachten dat de talentvolle verdediger der „ambachtelijke zuiverheid" ons in de plaats van gedeeltelijke mededeelingen zijn volledige kennis zal geven.

4. „Portret en ornament zijn onvereenigbaar en nimmer in harmonische vormeénheid te dwingen" beweert de heer R. H. Het is niet zoo; portret en ornament zijn wel degelijk vereenigbaar en menigmaal tot harmonische vormeénheid gebracht. De twijfelaars moeten maar eens te gast gaan in ons Prentencabinet (dat nu immers ook des Zaterdagsavonds bezocht kan worden) om er de prachtige 16de eeuwsche portret-gravures met hun rijke omrandingen te zien. Maar niet elk ornament is passend bij een portret-gravure! Het ornament moet zich voegen naar het karakter van het midden-beeld en van de aan te wenden techniek. In het ornament van den nieuwen postzegel is dit (het wordt terecht door den heer R. H. in zijn stuk aangeduid) niet geschied. Het past niet bij het portret en het is geen ornament voor gravure; het is cliché-ornament, het heeft, wat ook zijn verdienste zij, geen vakkarakter. Maar dit brengt ons ten slotte tot een andere bewering uit het hier besproken stuk.

5. Zoowel bij den stuiver, als bij de postzegels, stelt de heer R. H. den eisch, dat men den ontwerper geheel vrij laten zal. De Hemel beware ons! Een lastgever die geen enkelen eisch weet te stellen, het is het ergste wat ons kan gebeuren. Het is onverschilligheid en hartelooshеid, het is het onthouden der noodzakelijke en onmisbare medewerking. De lastgever is verplicht te weten wat hij verlangt, en zijn verlangen den kunstenaar duidelijk en redelijk kenbaar te maken opdat het hem ten steun zij. De schoonste kunstwerken, die wij kennen, zijn in zeer bindende lastgeving gemaakt, en toen de vrijheid voor den kunstenaar kwam, zooals die door den heer R. H. hier bedoeld is, toen kwam ook zijn ellende. Ongetwijfeld, er kunnen domme lastgevers zijn, die van de kunstenaars het onmogelijke eischen. Maar erger zijn de onkundige, willooze en onverschillige, die niets weten aan te geven en er zich ook niet om bekommeren.

Het is jammer dat men de publicaties der regeering, voor zoover zij de kunst betreffen, zoo menigmaal terecht laken moet. In dit opzicht wensch ik den heer Roland Holst natuurlijk geenszins te bestrijden. Maar beter zal het nooit worden, indien geen zuiverder inzichten den weg bereiden. Vooral moet hieraan gedacht worden, waar het kunstenaars als de Bazel en Roland Holst geldt, die door hun achtbare werken zelf ons hiertoe verplichten.

De heer R. Holst geeft hierop het volgend antwoord:

Punt 1. In mijn kort „Gids"-artikel van April 1912 erkende ik de door den heer Derkinderen reeds eerder gelaakte stelselloosheid der Regeering in kunstzaken, en erkende tevens de gewenschtheid van

een permanenten raad van advies voor de regeering, maar bovenal schreef ik dit artikel om er op te wijzen wat te duchten zou zijn, zoo deze raad van advies niet zoo werd samengesteld en zoo kon worden vernieuwd, dat dit blijvend lichaam nooit zou kunnen groeien tot een ware burcht van reactie, waartegen iedere jonge generatie telkens opnieuw zou hebben te strijden.
Want dàt stelsel zou vrees ik gevaarlijker nog blijken dan de stelselloosheid die wij thans bestrijden.
En nu in mijn artikel over Rijkskunst onderschat ik de waarde niet, en hier toch wees ik juist met bizonderen nadruk op, onderschatte ik de instructieve waarde der besprekingen niet, die gevoerd werden tusschen de regeeringsautoriteiten en een kunstenaar als de Bazel.
Zoo ooit, dan zal de overheid tot die betere organisatie der kunstbelangen die wij zoozeer wenschen, moeten komen door het besef om welke beginselen het nu eigenlijk precies gaat. Want dat besef missen zij. En dat besef zullen de regeeringsautoriteiten wellicht eerstwinnen door in een levend werkverband te komen met werkelijke kunstenaars, vooral wanneer die dan als de Bazel zijn, mannen van karakter, van inzicht en van absolute belangeloosheid.
De heer Derkinderen citeert één zinnetje uit mijn Gidsartikel, in schijn mij daardoor brengend in tegenspraak met mijzelf, maar hij laat er haastig op volgen dat dit juist niet zijn doel is.
Het zij zoo; hoe gevaarlijk echter blijkt dit jongleeren met het argument van eigentegenspraak!
Hoe slecht de regeeringsautoriteiten beseffen waar het nu eigenlijk precies om gaat, daartoe moge het volgend voorbeeld dienen.
Ongeveer gelijk met den jubileumpostzegel van de Bazel is er een nieuwe postzegel voor onze koloniën verschenen.
Men zou verwachten dat ook het ontwerp voor dezen postzegel opnieuw zou worden opgedragen aan een kunstenaar.
Integendeel, mijn berichtgever schrijft mij het volgende:
„een ambtenaar, hij die den voorraad postzegels administreert, die dus gewoon chef-schrijver-boekhouder is, heeft op de volgende wijze den indischen postzegel *ontworpen*. Van een gewonen postzegel knipte hij het middenstuk met het portret van de Koningin uit, en plakte dat op een schoon stukje papier. Daaromheen trok hij het formaat van den postzegel, aan weerszijden van het portret trok hij een streepje, plaatste rechts een stoomboot en links een palmboom... en gereed was het ontwerp dat door den directeur-generaal der Posterijen is goedgekeurd, ter uitvoering is doorgezonden, en de uitgevoerde exemplaren zijn nu reeds op weg naar Indië.
Is er scherper voorbeeld noodig om te bewijzen hoe luk-raak de regeerings-autoriteiten zeilen.
Voor een gelijke opdracht vandaag den kunstenaar de Bazel te vragen, en morgen een chef-schrijver-boekhouder.
Van de besprekingen met dezen laatsten „ontwerper" zal de Regeering zeker niets geleerd hebben, dat staat vast. Door de besprekingen met de Bazel naar mijne meening wel. En die winst onderschat ik niet. Door deze winst te erkennen heb ik toch, en ook de heer Derkinderen zal het moeten toegeven, de tot stelsel gegroeide stelselloosheid der regeering allerminst verdedigd.

Punt II. De heer Derkinderen onthoudt zijn instemming aan de keuze van de Bazel op twee gronden:
1. omdat de Bazel geen grafische kunstenaar is;
2. omdat de postzegel tot het vak van den graveur behoort.
Op welke gronden zou ik willen vragen behoort de postzegel tot het vak van den graveur? Welke klemmende reden *) is er dat de postzegel noodzakelijk in kopergravure zou moeten worden uitgevoerd, waarom niet in houtsnede of in lithografie?
De Bazel is geen vak-graveur, dat is waar, maar hij is wel een ervaren houtsnijder. Ik herhaal dus nog eens dat zoo de regeering hem in de keuze van de techniek had vrijgelaten, het resultaat naar mijne vaste meening in ieder geval belangrijk was geworden.
De heer Derkinderen eischt echter den postzegel op voor het benarde vak van den kopergraveur, en toegestemd moet worden, dat de Bazel geen vakgraveur is.
Maar wie wijst ons een vakgraveur aan, die ornamentaal en versierend vormvermogen heeft? Dat is toch op zijn minst ook noodig. De betreurde professor Dupont had dit ornamentaal vormvermogen niet, de gewaardeerde professor Aarts evenmin, en als de postzegel en dergelijke opdrachten zooals de heer Derkinderen zelf schrijft, de opdrachten zijn die de voornaamste stut voor de in dezen tijd zoozeer bedreigde graveerkunst zijn, dan, zoo lijkt mij, had de keuze van een hoogleeraar in de graveerkunst door deze overweging moeten worden geleid. Wanneer ik dit schrijf constateer ik alleen, en betreur niets.
Maar, laat ik er eerlijk bijvoegen, ook al is 't niet strikt noodzakelijk bij dit verweer, dat het toch wel overwogen dient te worden, als de postzegels en dergelijke opdrachten de laatste redoutes zijn voor de bedreigde kopergravure, of die redoutes om de schoone traditie alleen, tot het uiterste verdedigd moeten worden.
Het is herhaaldelijk voorgekomen dat een rijke en prachtige techniek ophield gevoed te worden door de levende en zich steeds vernieuwende expressie-drang van de kunstenaars.
Met de zoozeer, zoowel door den heer Derkinderen als door mij, innig bewonderde fresco-techniek, ook daarmede is het niet anders gegaan. In de vier eeuwen die achter ons liggen is het een dood instrument gebleven waar een enkel droomerige hand nog eens, zéér zeldzaam, over heen streek, maar 't was een techniek die van alle levende aspiraties was afgestorven.
Had zij desondanks vier eeuwen lang om der traditie wille vaal en lusteloos in het leven moeten worden gehouden? Dit zou werkelijk afzichtelijk zijn om aan te denken.
De traditie is véél, maar de levende schoonheid is meer, zij toch vindt onfeilbaar het haar passend werktuig en de haar geëigende techniek, zij ook herwint het meesterschap over het haar passende werktuig, zij ook herwint ten slotte het meesterschap over die techniek die zij noodig heeft voor haar expressie.
De mooiste techniek zonder de vlam van de levende en kloppende schoonheid is traag, ja dood. Alle mummies van Egypte geven ons geen Egyptische cultuur terug!
Als de noodzakelijkheid om een techniek te herwinnen maar vurig genoeg gevoeld wordt, dan is het verkrijgen van de beheersching dezer techniek voor den begaafde niet zoo zwaar en moeilijk als het wordt voorgesteld.
In de technische vraagstukken voor de kunst tellen psychologische krachten meer dan de kennis van handgrepen en de overleveringen van het vak.
Ook deze tellen, wie zal het ontkennen, maar zij zijn middel en niet eenig doel.

Punt III. „Van hoogerhand werd bevolen dat de koppen der vorsten van oranje meer relief moesten hebben". Deze mededeeling noemt de heer Derkinderen óf te veel óf te weinig enz....
Mag ik hem er echter op wijzen dat deze mededeeling niet, zooals de heer Derkinderen schijnt te meenen, mag gerangschikt worden onder de rubriek colporteeren, „van wat men al zoo gehoord heeft". Want het is een mededeeling die reeds voor zes weken gepubliceerd werd door den redacteur van Elsevier's maandschrift en die, naar ik verneem, nergens werd weersproken. Mij komt het voor een mededeeling te zijn die niet behoeft aangevuld te worden om duidelijk genoeg te zijn.

Punt IV. „Portret en ornament zijn onvereenigbaar en niet in harmonische vormeenheid te dwingen" zoo schreef ik en voegde er nog 't een en ander bij om deze bewering nader toe te lichten.
Het is niet zoo, zegt professor Derkinderen met klem en verwijst ons naar de prachtige 16e eeuwsche portretgravures met hun rijke omrandingen die in het Prentenkabinet te zien zijn.
Derkinderen die ons terugwijst naar de *toegepaste* kunst van de Renaissance!
Zoo wij iets in deze tijden verwachten van een herleving der zuiver monumentale kunst en van een waarlijk zuivere decoratieve kunst moeten wij ons dan laven aan de verbluffende zeker, maar tegelijk reeds houdinglooze decoratieve kunst der Renaissance, die prachtvoller en krachtiger scheen naarmate het proces der innerlijke gespletenheid groeide, en nog vol zwier was toen zij geestelijk reeds ingezakt was?
Neen, dan zou ik liever jongere kunstenaars ter sterking verwijzen naar de twee sobere en geestkrachtige werken die ik zelf altijd dankbaar zal gedenken wijl zij mij tot richtsnoer waren bij den aanvang van mijn eigen loopbaan, ik bedoel de schoone schilderingen op de twee wanden van het Raadhuis in den Bosch.

Punt V. Hier scheidt zich theorie en werkelijkheid. Wat de theorie aangaat mijn oudere en oude vriend Derkinderen weet het, daarmede sta ik aan zijn zijde.
„Dat de schoonste kunstwerken in zéér bindende lastgeving zijn ontstaan", hoe gretig stem ik dit toe, maar dit geldt toch alleen voor die werken ontstaan in een tijd dat ook de groote spiritueele eenheid de basis was der geheele samenleving.
Dat de schoonste kunstwerken der latere eeuwen zonder bindende lastgeving zijn ontstaan, ook dit behoeft niet bewezen te worden. maar ook dit bewijst niets tegen de bindende lastgeving als abstract beginsel.
Wij erkennen de vruchtbare kracht der bindende lastgeving in die groote kunstwerken waar de heer Derkinderen op doelt, wij erkennen haar dus in het verleden en wij erkennen haar daar ten volle, ja wij verwachten en gelooven in haar kracht ook voor de groote kunstwerken in de toekomst, wanneer zij het teeken zal zijn van een herwonnen maatschappelijke éénheid.
Maar wat is ons de bindende lastgeving zonder die spiritueele éénheid. Een tyrannie, en een ergerlijke!
Wat beteekent zij *in het groot genomen* thans anders dan laatdunkendheid en onverstand, gereed om de levende kunstenaars te

*) Ik weet wel de nietsteekhoudende redenen die er voor aangevoerd kunnen worden, steunend op achterlijke bureaucischen, maar deze zal de heer Derkinderen niet aanvoeren, dus behoef ik ze nu niet reeds te bestrijden.

kwellen en te knevelen en ze tot slachtoffers te maken van een theorie die geen wortelen heeft in de realiteit.
Goed, laat ze slachtoffers worden zoo hoor ik zeggen. „Périsse le monde vive les principes".
Maar tegen deze beginselen zullen wij dan toch vechten, niet omdat wij historische zin missen en geen bewondering hebben voor het verleden, maar omdat wij de werkelijkheid hebben te erkennen, zelfs als die, zooals thans, vaak pijnlijk is en zwak.

Een slotwoord van prof. D. K. luidt:

De heer Roland Holst had de hoffelijkheid mij zijn antwoord toe te zenden, opdat ik daaraan mijn opmerkingen zou kunnen toe voegen. Ik ben daarvoor zeer dankbaar; het wordt aldus mogelijk de zaak in kort geding af te doen.
Wat mij betreft, liever had ik over het heele geval niet geschreven; en ook thans zou ik mij onthouden hebben indien ergens in het lange antwoord de erkenning te vinden was van het bedenkelijke precedent, dat door de opdracht aan den heer De Bazel gesteld is, of de weerlegging mijner bezwaren.
Ik erken gaarne, dat in het „Antwoord" de herinnering te lezen is aan eenige der nobele inzichten en bedoelingen, die reeds zooveel jaren om algemeener erkenning vragen; maar meer dan een herinnering is het niet. Ziehier dus, (zooveel mogelijk herhaling vermijdend) mijn slotwoord.
1. Wij weten dat de heer R. H. de tyrannie eener Staats-Commissie vreest. Dat is redelijk; onredelijk echter is het, niet te bedenken, dat de ergste tyrannie dreigt, wanneer één man in de Bureaux adviseert, zonder dat iemand een meening tegenover de zijne stellen kan.
2. De vraag van den heer R. H. is verkeerd gesteld. Ze moet niet luiden; Op welke gronden behoort de postzegel tot het vak van den graveur? Ze moet luiden: Op welke gronden behoort de postzegel tot het vak van den architect? De postzegels zijn immers oorspronkelijk, ook in ons land, grootendeels gegraveerd en er is aldus menig goed werk tot stand gekomen. Maar gesteld eens, dat door den heer R. H. was aangetoond dat lithografie of houtsnede verkieselijk ware boven de burijn-gravure, dan valt het eerst recht op, hoe verkeerd men handelde door bij deze moeilijke keuze voorlichting en steun te zoeken bij een architect!
3. De heer R. H. had letterlijk geschreven, dat hij de mededeeling omtrent het verlangen „van hooger hand" gehoord had. Dat was ook niet onnatuurlijk geweest. Hij had het kunnen hooren zoo goed als een ander. Maar met de vriendelijke verzekering, dat hij het niet gehoord maar gelezen heeft, daarmede is hij er niet af. Hij had (bereid om over deze penibele aangelegenheid te schrijven) er voor moeten zorgen, dat wij omtrent de arbeidsvoorwaarden bij deze opdracht beter werden ingelicht; hij had iets *moeten* hooren! en nog wachten wij te eenigertijd gaarne volledíger berichten.
4. Ay mij-welk een vergissing! Wij spreken over een portret, met de daarbij passende omranding, en dit alles voor een postzegel. Het is werkelijk verwarrend daarbij te herinneren aan de schoone kunst van vóór de Renaissance, die den muurschilder tot opwekking en leering zijn moet. Toen bestond er noch burijn-gravure, noch ornamentaal omlijst portret, en hoeverre was men van het denkbeeld van een . . . postzegel! Elk begrip, maatschappelijk en artistiek, van zulke dingen is aan die vroege tijden vreemd. Wie de postzegel aanvaardt, verlaat op dat moment de ideën-sfeer der tijdperken van vóór de Renaissance en vindt zijn onovertroffen voorbeelden in de werken waarop ik wees.
5. Ik geef toe, dat het moeilijk is de volle vrijheid van den kunstenaar als een schadelijke illusie te erkennen, waar zij voor sommige artiesten een noodzakelijke levensvoorwaarde is. Wij leven nog te zeer onder den invloed van een tijd, waarin het schromelijkste vervalgeen andere keuze toeliet dan deze: Laat mij vrij! Het vrije schilderij is ongetwijfeld een daad van den kunstenaar alléén; het werk in opdracht is dit niet. Willens of niet, de lastgever heeft daar aandeel aan, door besluit of onthouding, door accepteeren of afwijzen, door het stellen of het niet stellen van voorwaarden, en niemand kan hem de verantwoordelijkheid ontnemen, die hij door de lastgeving zelve op zich nam. Daarom mag, naar het mij voorkomt, de ontboezeming van den heer R. H. geen bijstemming vinden. Wij hebben immers ook veel deugdelijker middelen tegen tyrannieke voorwaarden. Vooreerst het weigeren van opdrachten, die onder zulk beding worden aangeboden. Men verwacht wel dat de nederigste arbeiders, om reden van beginselen, een opdracht afwijzen zullen! Zijn wij dáártoe artiesten om ons tot zulke geestkracht niet in staat te rekenen? Vervolgens is ook voor ons een goede organisatie de kracht, die wij tegenover elke tyrannie stellen moeten, en die de individuen tegen overmacht verdedigen moet. Dàt zijn de middelen, en dáárdoor leert men elkander naderen en begrijpen, de lastgever en de kunstenaar.
Het zou mij spijten, indien mijn verzet tegen de opdracht van den postzegel aan den geachten Bouwmeester de Bazel, en tegen de uitenzettingen van den niet minder geachten schilder Roland Holst, te scherp waren of te kort deden aan de mildheid waartoe men bij zulk dispuut steeds verplicht is. Maar nog meer zou het mij spijten, indien mijn meening niet duidelijk genoeg was uitgesproken.
Voor eenige jaren werd ik uitgenoodigd zitting te nemen in een commissie die een beeld wenschte te stichten ter herinnering aan een man, dien ik steeds om zijn karakter en zijn levens-werk vereerd had. Toen ik ter vergadering kwam bleek, tot mijn ontsteltenis, dat over dit beeldhouwwerk reeds onderhandelingen gevoerd waren met een, ja weer... met een architect; met een architect, voor wien ik overigens eveneens de hartelijkste gevoelens had. Ik heb onmiddellijk aangeboden mij terug te trekken, omdat dit denkbeeld mij steeds in verzet zou vinden. Een beeldhouwwerk behoort aan een beeldhouwer, niet aan een architect te worden opgedragen. Nu wordt waarlijk niet alleen voor de postzegels de hulp van een architect ingeroepen, maar mijn oude vriend Roland Holst wil ons zelfs doen gelooven, dat dit een „vreugdevol tecken" is. Hoe anderen hierover ook denken, ik wensch mijn afkeuring hierover zoo duidelijk en positief gezegd te hebben, dat ik mij ontslagen mag rekenen van de onaangename verplichting om nog op de zaak te moeten terugkomen. A. J. DERKINDEREN.

VAN EEN STADHUIS.

Er was eens een magistraat van een groote stad, die een nieuw, fraai stadhuis wilde hebben; een stadhuis, dat vijf-en-een-half millioen zou kosten. Een algemeene prijsvraag werd uitgeschreven, waarbij zes architecten werden bekroond.
Een nieuw bouwprogramma werd toen opgemaakt, en daarna een nieuwe, beperkte prijskamp tusschen de zes gelukkigen geopend.
Een ervan was de allergelukstigste, en kreeg den zegepalm. Duidelijk was nu gebleken, dat hij de „knapste" was. Later zou duidelijk worden, dat zijn werk het meest voldeed aan den toen heerschenden leeke-smaak. Het gebouw werd door hem begonnen en vorderde, doch ook de tijd vorderde, en meer nog dan de tijd: de smaak, het inzicht in de kunst. Tien jaar, nadat met den bouw was begonnen, was dit betere inzicht ook tot de hoogere lagen doorgedrongen, en wilde men dien architect wel kwijt. Men zag in, dat men voor zijn geld wat beters had kunnen krijgen. Goede raad was duur! Zoo wilde men niet doorgaan. Het eenige was, te trachten den architect af te koopen en hem te verzoeken heen te gaan. Gemakkelijk ging dat niet. Er werd een harde strijd gevoerd. Doch het lukte. Hij ging, midden uit zijn werk. De opbouw was juist gereed.
Een andere architect werd nu na een beperkten prijskamp in zijn plaats gesteld, met de opdracht de nalatenschap te zuiveren, te vereenvoudigen, en volgens de nieuwere inzichten van een veranderden tijd aan den bouw te verbeteren, wat te verbeteren was. Voorwaar, geen gemakkelijke, geen dankbare taak!
Zoo kwam het nieuwe stadhuis tot stand. Een leerrijk voorbeeld voor magistraten van andere steden! Zullen die echter ook, indien zij in inzicht falen, hoogstaand genoeg zijn, dat te erkennen, en krachtig genoeg om in te grijpen vóór het te laat is? Och, „beter ten halve gekeerd, dan ten heele gedwaald" is een spreuk, die gemakkelijker wordt uitgesproken, dan toegepast.
Lezers, gij denkt, dat dit een vertelseltje is! Dat is het niet, het is een waarachtig verhaal van de bouwlotgevallen van het stadhuis te . . . . , neen, te Hannover!
Zou het bij het andere stadhuis ook zoo gaan?

JAN DE MEIJER.

INGEZONDEN.

QUELLINUSSCHOOL-KALENDER.

Geachte Redactie.

Uw waardeerend bericht van ontvangst der kalender van de Kunstnijverheidsschool „Quellinus" las ik met genoegen. Jammer vond ik evenwel dat daarin een zin-

snede voorkomt die een goede opvatting van het werk in twijfel trekt.
U schrijft n.l. — „minder juist is, dat men bij den eersten oogopslag aan een batik denkt".
Dit laatste is door meerderen geconstateerd en het schijnt mij toe geen kwaad teeken te zijn, dat zij aan iets moois doet denken, want het ideé batik heeft reeds een groote bekoring. Doch men moet den indruk krijgen van een lithografie, welnu dat kan voor een deskundige geen vergissing geven. Dat wij in 't algemeen niet gewend zijn de lithografie zóó te zien toegepast, dat met weinig middelen, in dit geval met twee bijna vlak opgezette kleuren, een volheid en rijkdom van kleur verkregen wordt die de idee van het diepe rijke van een batik opwekt, is m. i. niet afkeurens-, doch prijzens waard. Het bewijst dat de lithografie in hare zuivere toepassing nog niet die belangstelling heeft welke noodig is om haar bekend en in haar eer hersteld te doen zijn. Van minder òf onjuistheid zou sprake zijn als er getracht was een batik na te bootsen in steenteekening, doch waar ons streven is, bij de leerlingen zuivere begrippen te vormen en de technieken zuiver toe te passen, daar kan de gedachte aan imitatie buiten beschouwing blijven.
Als ieder jaar was de opzet een kalender te maken, harmonisch van verhouding, vorm en kleur, die in een verzorgd hedendaagsch interieur een bruikbaar voorwerp en passende versiering zou zijn.
De vraag zou gesteld kunnen worden „is dit bereikt"? Dat het resultaat eenigszins den indruk geeft van een batik is bloot toeval en ik hoop dat men er nu ook een lithografie in zal erkennen.
Met dank voor de plaatsing. Hoogachtend,

J. B. HEUKELOM.

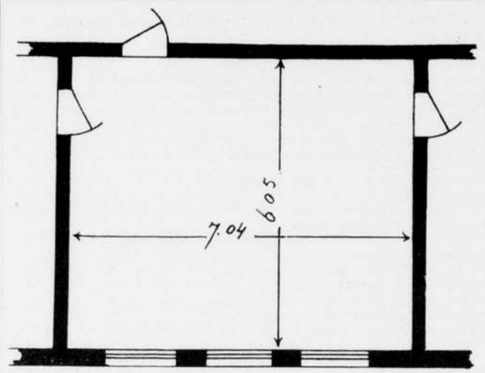
De heer Heukelom houde ons ten goede. Wij schreven niet: „het is geen goede lithographie, want het lijkt op een batik"; doch: „*bij den eersten oogopslag denkt* men aan een batik". — dit voornamelijk door de kleurstelling. — Wij legden den nadruk op de beschaafdheid van het geheel, en hebben de bedoeling goed begrepen, waar wij zeiden: „dat het een sieraad in het woonvertrek vormt".

NEDERLANDSCHE VEREENIGING „SCHOONHEID IN OPVOEDING EN ONDERWIJS".

Ter herdenking van haar 10-jarig bestaan zal bovengenoemde vereeniging in de Paaschvacantie een Conferentie houden en eene kleine tentoonstelling „Schoonheid in het leven van het Volkskind" organiseeren.
Voorts wil zij trachten het vraagstuk van de inrichting en versiering van het schoollokaal iets nader tot een oplossing te brengen. Zij schrijft daartoe onderstaande Prijsvraag uit.
De Vereeniging hoopt met de antwoorden op deze prijsvraag te kunnen aantoonen, dat de inrichting en versiering van een schoollokaal, zonder al te hooge kosten, kunnen beantwoorden aan de practische hygiënische en aesthetische eischen, welke tegenwoordig in het belang eener harmonische opvoeding daaraan gesteld worden. Zij heeft zich bij de omschrijving dezer prijsvraag op een practisch standpunt geplaatst, door datgene te vragen, dat nu en in de naaste toekomst in de openbare lagere school bereikbaar is te achten.

PRIJSVRAAG.

Ontwerp voor de inrichting en versiering van een schoollokaal eener gewoon lagere school, dat 36 leerlingen moet kunnen bevatten en bestemd is voor òf de lagere klassen, òf de middelklassen, òf de hoogere klasse ter keuze van den ontwerper.
De afmetingen van het lokaal en de plaatsing van deuren en vensters zijn op onderstaande schets aangegeven.
De algemeene regelen omtrent den bouw en de inrichting van schoollokalen voor openbaar lager onderwijs zijn, voor zoover deze in betrekking staan tot bovenvermelde prijsvraag, in achterstaande Bijlage I opgenomen en moeten worden in acht genomen.
De meubelen en verdere inventaris zijn in Bijlage II opgenomen.



De vorm en de plaats van de meubelen alsmede de versiering van de wanden, geschilderd of met toepassing van tegels, zijn aan den ontwerper overgelaten.
De inrichting en de versiering mogen het bedrag van f 900.— niet overschrijden.
Verlangd worden:
a. de teekening van den plattegrond met plaatsing van de meubelen op schaal 1 à 20;
b. de teekening van de vier wanden en het plafond op schaal 1 à 20 òf een perspectief teekening van het lokaal, waaruit duidelijk de inrichting en de versiering blijken.
Aan het ontwerp moet worden toegevoegd:
a. een mededeeling dat het lokaal is gedacht voor òf de lagere-, òf de middel-, òf de hoogere klassen;
b. een mededeeling welk systeem van ventilatie is aangenomen;
c. indien het uit de teekening niet heel duidelijk blijkt, een korte omschrijving van de afwerking of e. t. bedekking van den vloer;
d. een gespecificeerde begrooting.
Alle ontwerpen moeten onder een motto of kenteeken anoniem ingezonden worden. Bij het ontwerp moet worden gevoegd een gesloten enveloppe, *waarin* naam en adres van den ontwerper. Deze enveloppe moet *van buiten* voorzien zijn van het motto der teekeningen en een correspondentie-adres.
De ontwerpen worden op karton geplakt, niet geëncadreerd en goed verpakt, uiterlijk op den den 25sten Maart 1914 franco ingewacht aan het secretariaat der vereeniging: *Bilderdijkstraat 78 te 's-Gravenhage.*
Uitgeloofd drie prijzen n.l.: één 1e prijs à f 125.—; één 2e prijs à f 75.—; één 3e prijs à f 50.—.
De prijzen worden in ieder geval aan de drie bestgekeurde ontwerpen toegekend.
De ontwerpen zullen publiek worden tentoongesteld en het rapport der jury zal worden bekend gemaakt in het tijdschrift „Schoonheid en Opvoeding" en z. m. in andere vakbladen en de algemeene pers.
Het Hoofdbestuur behoudt zich het recht voor om de bekroonde, zoowel als de niet bekroonde ontwerpen te reproduceeren.
De 3 bekroonde ontwerpen blijven het eigendom van de Vereeniging. Zij kan daarmee handelen zooals zij goedvindt.
De Jury bestaat uit de heeren:
J. W. Gerhard, Onderwijzer te Amsterdam; J. J. Gort Jr., Gemeentearchitect te 's-Gravenhage; J. D. Ros, Leeraar aan de Academie van Beeldende Kunsten te 's-Gravenhage; Prof. K. Sluyterman, Hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft; en C. Vrij, Hoofd der School van de Nieuwe Schoolvereeniging te Amsterdam.

Namens het Hoofdbestuur:

Den Haag, Bilderdijkstraat 78. J. D. ROS, voorzitter.
Januari 1914. ATTIE G. DYSERINCK, secretaresse.

BIJLAGE I.

Uittreksel uit het Koninklijk Besluit van den 25sten Juni 1912 (Staatsblad No. 192), waarbij algemeene regelen omtrent den bouw en de inrichting van schoollokalen voor openbaar lager onderwijs worden vastgesteld.
Art. 6. De hoogte tusschen den vloer en de zoldering bedraagt ten minste 4.5 M.
Art. 7. De afstand tusschen den werkmuur en de voorste bank is ten minste 1.4.; de overige gangpaden langs de muren of de afscheiding zijn ten minste 0,6 M. breed en de gangpaden tusschen de naast elkander geplaatste rijen banken hebben eene breedte van ten minste 0.5 M.
De afstand tusschen den werkmuur en de leuning der daarvan verst verwijderde banken is niet grooter dan 7 M. Onder werkmuur wordt verstaan de muur of wand zelf, mits daaraan de schoolborden zijn bevestigd. Indien de schoolborden niet aan den wand zijn bevestigd, is de afstand tusschen den werkmuur en de voorste bank ten minste 1,75 M.
Art. 8. De wanden van het schoolvertrek zijn licht en mat gekleurd.
De zoldering van het schoolvertrek moet zijn wit gestucadoord of licht gekleurd, en niet gewelfd.
De vlakken der schoolborden zijn mat.
Art. 10. De lichtramen worden zoo geplaatst en ingericht, dat het schoolvertrek voldoende en doelmatig verlicht zij en dat te sterk invallend licht worde getemperd.
Zij worden bij voorkeur geplaatst in den muur ter linkerzijde der leerlingen en nimmer in den werkmuur.
Het bovengedeelte der in de muren aangebrachte lichtramen moet te allen tijde gemakkelijk kunnen worden geopend, terwijl in elk schoolvertrek de onderramen van ten minste één lichtkozijn geheel moeten kunnen worden opengeslagen.
De gezamenlijke glasoppervlakte der lichtramen van elk schoolvertrek moet bij vrije ligging ten minste 1/6 en wanneer de lichttoetreding door naburige gebouwen of door boomen wordt onderbroken ten minste 1/5 van de vloeroppervlakte van het schoolvertrek bedragen.
De onderkant van het glas in de lichtramen ter linkerzijde van de leerlingen moet niet hooger zijn dan 1.25 M. boven den vloer, en de bovenkant zoo hoog tegen de zoldering worden opgevoerd als practisch mogelijk is.
Art. 11. De vloer van het schoolvertrek moet vlak en dicht zijn en niet van steen, tenzij de oppervlakte met een voldoend isoleerend materiaal is belegd.
Art. 12. .... deuren der schoolvertrekken moeten naar buiten opendraaien. De deuren der schoolvertrekken kunnen ook schuifdeuren zijn...
Art. 13. De schoolbanken worden voorzien van eene lendenleuning.
De schoolbanken hebben niet meer dan twee zitplaatsen....
Art. 15. Voor elk vertrek moet in behoorlijke verwarming en luchtverversching worden voorzien.
Behalve de luchtverversching, die door het openen van ramen en deuren kan geschieden, is daartoe in elk schoolvertrek eene afzonderlijke inrichting te maken. Afvoerkanalen voor deze inrichting moeten van voldoende doorsnede zijn.
De ventilatiekleppen, waarmede deze kanalen in verbinding staan met de schoolvertrekken, moeten gemakkelijk te openen en te sluiten zijn en een vrijen doorlaat hebben, die ten minste gelijk is aan de doorsnede van het kanaal.

BIJLAGE II.

Meubelen in het schoollokaal noodig.

Kast.
Schooltafels met banken voor 36 leerlingen.
Leerborden.
Lessenaar tevens voor aanschouwelijk onderwijs.
Tafel voor den onderwijzer.
Voetenbank voor den onderwijzer.
Hooge stoel „ „ „
Am. stoel (gewone reserve stoel).
Regelwerk om platen op te hangen,
Fonteintje met drinkkroes.
Kachel met toebehooren of toestel voor centrale verwarming.
Gasornamenten of inrichting voor electrisch licht.
Gordijnen.
Papiermand.

UIT BOEKEN EN TIJDSCHRIFTEN.

In het „Technisch Studententijdschrift" komt een lezenswaardig stukje voor van den heer C. J. van Nieuwenburg over: „Leonardo da Vinci". De heer Nieuwenburg laat ons in zijn verhandeling weer duidelijk zien, hoe Leonardo da Vinci een der grootste geesten is geweest, die ooit hebben geleefd. Hij stipt even zijn groote veelzijdigheid aan, om dan meer in 't bijzonder zijn gave voor de natuurwetenschappen na tegaan, welke Leonardo da Vinci, die daarenboven een verbazend praktischen zin had, tot den grootsten ingenieur en mechanicus van zijn tijd maakte, en niet alleen tot technisch ingenieur, doch ook tot waterbouwkundig-, en krijgskundig ingenieur. Dat wij hem, in bewondering voor zijn kunstenaarsschap, niet meer waarde op het natuurkundiggebied toekennen, dan hij werkelijk bezat, moge blijken uit enkele aanhalingen uit het stuk van den heer van N.
De vliegkunst heeft hem zijn geheele leven bezig gehouden. Het grondbeginsel ervan heeft hij begrepen. Hij zegt, dat een machine zijn stijgkracht kan ontleenen aan zijn voortgaande beweging in verband met den schuinen stand van sommige vlakken. Toch zijn zijn proeven met een vliegmachine geheel mislukt, wat met het oog op 't ontbreken van een geschikte motor niet is te verwonderen. Bij de vliegmachine in den vorm van speelgoed gelukte hem dit wel.
Bij vele van zijn constructies van verschillende machines maakt hij gebruik van het parellogram van krachten, dat hem goed bekend is geweest lang vóór de opstelling van dat grondbeginsel door Simon Stevin, honderd jaar later.
De bestaanbaarheid van het „perpetuum mobile" wordt door hem onzinnig verklaard.
„Geen dood voorwerp gaat uit zichzelf bewegen, dus indien het beweegt, moet het in beweging gezet zijn door een aequivalende arbeidsprestatie".
De middenpunt vliedende kracht, en de aantrekkingskracht, voelde hij als algemeene verschijnselen, wat de laatste betreft ongeveer twee honderd jaar vóór Newton.
De capilaire krachten zijn hem ook bekend.
Hoe goed hij waarnam — hij is de vader der empirie (der proefondervindelijke wetenschap) — blijkt wel uit de waarneming, die hij deed bij zijn valproeven. Hij nam daarbij waar, dat looden blokjes, welke hij bij die proeven gebruikte, iets ten Oosten van de horizontale projectie van het uitgangspunt vielen, welk feit hij terecht aanhaalt als bewijs voor de draaiing der aarde. —
Leonardo da Vinci nader te brengen aan onzen tijd, hem feitelijk een plaats aan te wijzen *in* onzen tijd is een noodzakelijke plicht. Nog zijn alle handschriften, voornamelijk die in Engeland niet voldoende toegelicht en openbaar gemaakt. Dat wat reeds is openbaar gemaakt, in ruimen kring te verspreiden, is een goed werk. Daarvoor moeten wij den heer v. Nieuwenburg dankbaar zijn. In verband met zijn stuk, willen wij nog wijzen op den eenigen tijd geleden gepubliceerde dissertatie van Dr. Otto Werner: „Zur Physik Leonardo da Vinci", uitgegeven bij de Internationale Verlagsanstalt für Kunst und Litteratur. G. m. b. H. Berlin West 50, een werkje van een 184 bladzijden met 104 afbeeldingen.

J. DE M.

* * *

Teekenen is slechts een hulpmiddel voor den architect om zijn, in zijn voorstelling gevormde beelden, aan de hem terzijde staande uitvoerenden mede te deelen. Het meest geschikte systeem van architectonisch teekenen is de projectie. Maar er schuilt een gevaar in! Het gevaar n. m. l. van éénzijdige beschouwing Elke gevel vormt een teekening. Plattegronden, gevels, doorsneden, alles komt los van elkaar te staan. Heeft de architect, vóór hij begon met teekenen, zijn bouwwerk niet eerst als één geheel in zijn verbeelding gezien, of kan hij bij het ontledend teekenen niet voortdurend die deelen als één geheel zien, dan is er groot gevaar, dat zijn bouwwerk geen ruimtevorm zal blijken te worden, in dièn zin n. m. l. dat in de eerste plaats plattegrond en opstand niet saamgehoorig zijn, en in de tweede plaats dat de gevels niet hetzelfde karakter vertoonen, en de ontwerper al zijn aandacht heelt saamgetrokken op, wat hij noemt: den hoofdgevel. Zulk werk is maakwerk, en niet een gegroeide ruimtevorm. Voor zulk een ontwerper is de perspectievische teekening een noodzakelijke be-

hoefte. Zij vult aan, wat er in zijn voorstellingsvermogen te kort schiet. — Als góéde architecten nog wel perspectieven teekenen, is dit meer om aan hun bouwheeren duidelijk te maken hoe zij zich hun schepping hebben gedacht.
Een goede architect werkt dus niet op het platte vlak, d. w. z. hij „teekent" niet, doch ziet in zijn verbeelding steeds bij de vormgeving van zijn werk de vormen als lichamen, die zich uit elkaar ontwikkelen en één groot organisch verband vormen. Stereometrisch is zijn wijze van werken. Aesthetische stereometrie noemt de heer C. W. Nijhoff, in zijn fijn doordachte beschouwing van den Cuneratoren te Rhenen in het Bouwkundig Weekblad van Zaterdag 24 Januari 1914, de architectuur.
De heer Nijhoff gaat in die beschouwing ver boven den Cuneratoren uit. Van het bijzondere geval uitgaande, stijgt hij op tot het algemeene, fundamenteele ware in de architectuur. Uit de volgende aanhaling is dit duidelijk. Hij zegt: „Over het algemeen kan men zich bij de „beschouwing van een gebouw (van buiten) vijf phasen „denken. In de eerste plaats laat een gebouw zich be„schouwen als massa, en in dit geval treedt in hoofdzaak „de silhouetwerking op den voorgrond. In de tweede „plaats ziet men aan een gebouw de groote indeelingen, „dus de verdeeling van de massa in grondlichamen of „samenstelling van deze lichamen. Men moet hiervoor „al iets meer naderbij komen, dan voor het erkennen van „de massawerking noodig is, en het blijkt dan, dat de „mooiste, en treffendste gebouwen zich op de meest na„tuurlijke, streng stereometrische wijze uit hun platte„grond ontwikkelen, dat de stereometrische opbouw, „logisch en eenvoudig is. In de derde plaats ziet men de „in hoofdpartijen ingedeelde vlakken der grondlichamen „(dus de gevels), en om deze naar waarde te schatten „moet men alweer iets naderbij treden. Ook de kleur „komt nu meer tot haar recht. En ten slotte, als toegift „bijna en toch ook meer als iets van bijzonder belang, „vraagt de versiering de aandacht".
Hierop bouwende, dringt de heer N. nu in den opbouw van een toren in 't algemeen en van den Cuneratoren in 't bijzonder door, daarbij toonende hoe 'n fijn opmerker hij is. Vier potloodschetsjes lichten zijn woorden toe; woorden die ieder, die in de Bouwkunst studeert en zij, die haar beoefenen, moesten overdenken en in zich opnemen. Hier treedt ons de grondslag van het „schoone" in haar ware gedaante tegemoet. Zoo bekeken, treft het praten over doelmatigheid als grondslag van het „schoone" geen doel meer. J. DE M.

* * *

In de 12de aflevering van December 1913 van „het huis, oud en nieuw" komt een aardig artikel voor over „het Vrijthof" te Maastricht. Het artikel is opgedragen aan Jhr. Mr. Victor de Stuers op zijn 70sten verjaardag 20 October 1913.
Het stuk is verlucht met aardige oude teekeningen en aquarellen. J. DE. M.

* * *

Als derde supplement van de „Revue de l'Art Chrétini" is een werk over Viollet-le-Duc verschenen.
't Was Januari 1914 het eeuwfeest van Viollet-le-Duc's geboorte. Men kon den grooten man niet beter eeren, dan door een zoo getrouw mogelijk beeld te geven van den mensch, zijn leven en zijn werk. Die taak heeft de heer Paul Gout, een vriend van de familie Viollet-le-Duc, en „architect en chef des monuments historiques", op zich genomen.
De inhoud van het werk laat zien, hoe ernstig hij zijn taak heeft opgevat.
Het eerste deel: „l'Homme" bevat:
Hoofdstuk 1: La famille de Viollet-le-Duc.
„ 2: La jeunesse.
„ 3: Les débuts, ses voyages d'études.
„ 4: La carrière.
Het tweede deel: „l'oeuvre"
Hoofdstuk 1: l'homme de lettres; I. l'écrivain, II. l'historien, III. l'archéologue.
„ 2. l'artiste; I. le dessinateur, II. le décorateur, III. l'architecte.
„ 3. l'homme de science; I. l'ingénieur militaire, II. le géologue.
„ 4. le citoyen; I. le penseur, II, le patriote, l'homme public.
Het derde deel: „la doctrine".
Hoofdstuk 1: Viollet-le-Duc et l'Academie des Beaux-Arts.
„ 2: Prodomes.
„ 3: dudogme classique.
„ 4: la doctrine de Viollet-le-Duc.
Men ziet, het werk zal ons V.-l.-D. van alle zijden doen kennen. 62 afbeeldingen, ook naar teekeningen van Viollet-le-Duc, versieren dit boek van 200 bladzijden. Ingebonden kost het 30 francs; voor inteekenaren op de „Revue de l'art chrétien" 20 francs.
De uitgever is: Eduard Champion, Paris Quai Malaquais 5. J. DE M.

VAN ALLERLEI AARD.

TENTOONSTELLING VAN BOUWWERKEN.

In de Academie van Beeldende Kunsten te 's Gravenhage zal Zaterdag 7 Februari en twee volgende dagen een tentoonstelling gehouden worden in aansluiting aan die van het vorige jaar, van bouwwerken uit het begin van het middeneeuwsche tijdvak, tot en met de XIIIe eeuw.
Het aanwezige is gesplitst in 1e. kerken en kerktoren; 2e. raadhuizen; 3e. poorten en ommuringen; 4e. kloosters en abdijen; 5e. kasteelen; 6e. woonhuizen; 7e. eenige afbeeldingen van muurschilderingen en schilderijen in bovengenoemde gebouwen uit dit tijdperk aanwezig. Het tentoongestelde is uit de verzameling van 's Rijks commissie tot het inventariseeren en beschrijven der monumenten voor geschiedenis en kunst, den heer C. H. Peters, den heer H. van der Kloot Meyburg en den heer J. van Breen.

EEN NIEUWE ARBEIDERSWIJK.

Er zijn bij de afdeeling Publieke Werken plannen in voorbereiding om aan den grens der stad, en wel aan den Amsteldijk een terrein op polderpeil te brengen, met de bedoeling dezen grond goedkoop uit te geven voor den bouw van arbeiderswoningen.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Verbetering van het Verslag. — Rijkskunst. — Nederlandsche Vereeniging „Schoonheid in Opvoeding en Onderwijs". — Uit Boeken en Tijdschriften.— Van allerlei aard.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijkse contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor adspirantleden ƒ 5. . Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, A. A. HES, M. J. HACK, WILLEM VAN DER PLUYM EN J. J. HELLENDOORN, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Bestuur van het Genootschap: „Parkzicht", Hobbemastraat, A'dam.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect": „Parkzicht", Hobbemastraat, A'dam.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

Als Gewoon Lid is na ballotage toegelaten de heer Jaap Molenaar, architect te Amsterdam.

G. J. RUTGERS, *1ste Secretaris.*

* * *

Contributie 1914.

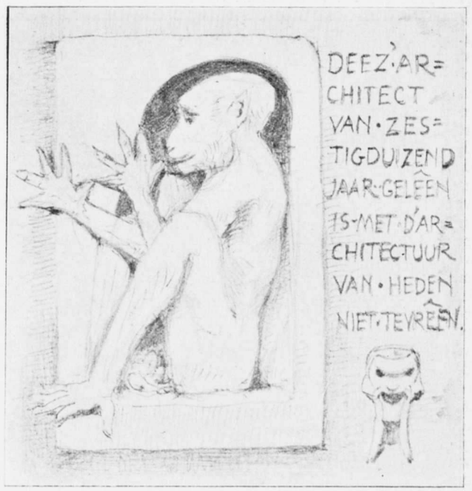
De volgende week zal den leden van „A. et A." de quitantie-diploma van het lidmaatschap — 1e halfjaar 1914 — worden aangeboden.
Teneinde de inningskosten tot een minimum te beperken, wordt men beleefd doch dringend verzocht maatregelen te willen nemen, opdat bij eerste aanbieding het bedrag wordt betaald. Tegelijk worden de diploma's der achterstallige contributie 1913, verhoogd met extra inningskosten, aangeboden.

De penningmeester ADR. MOEN.

KORT VERSLAG DER 1340STE LEDENVERGADERING, GEHOUDEN OP WOENSDAG 11 FEBRUARI 1914 IN HET GENOOTSCHAPSLOKAAL IN „PARKZICHT".

De voorzitter, de heer Paul J. de Jongh, opent op de gebruikelijke wijze de vergadering en verzoekt daarna voorlezing der notulen. Deze worden na een opmerking van den heer De Klerk, die zeide wel door de voorzitter te zijn verzocht tot het leveren van eene inleiding ter voorzetting der discussies, naar aanleiding van de beschouwingen van de heer Weissman over de doelmatigheid als schoonheidseisch, doch dit niet toegezegd te hebben goedgekeurd.
Twee bestuursleden geven kennis van verhindering, n.l. de heeren v. d. Pluym en Moen.
Hierop volgt voorlezing der ingekomen stukken. 't Eerst is aan de beurt een schrijven van de Club van Utrechtsche leden van „A. et A.", waarin wordt verzocht van de medewerking der Club gebruik te maken bij het voorbereiden van excursie's. Besloten wordt aan het verzoek te voldoen. Dan een schrijven van de Permanente Prijsvraag-Commissie omtrent een artikel in het programma van de prijsvraag der Vereeniging „Schoonheid in Opvoeding en Onderwijs", welk artikel te kort doet aan het auteursrecht der inzenders.
De vergadering keurt goed de P. P. C. te machtigen, zoodanige stappen te doen als noodig zijn tot handhaving van het auteursrecht in dit geval.
Hierop wordt een schrijven van den heer van Riemsdijk behandeld. In dit schrijven vraagt genoemde heer of „A. et A." voornemens is, een adres te verzenden aan den Raad der gemeente Amsterdam, ten doel hebbende het oude Buiten-Gasthuis te behouden. De voorzitter deelt als de meening van het Bestuur mede dat dit college gemeend heeft, waar 't hier geldt een gemeentebelang, en voor dergelijke groote belangen 't wel eens noodig is dat andere belangen wijken, hoewel overtuigd zijnde, dat bij den val van het oude „Pesthuis" een belangrijk oud stuk architectuur verdwijnt, toch niet te moeten overgaan tot adres-verzending, daar hierin het gevaar schuilt van partij kiezen tegen 't ééne en vóór 't andere aanhangige voorstel in den Raad.
De heer Baanders meent dat 't in ieder geval noodig is, de Raadsheeren er op te wijzen dat 't een waardevol gebouw is, en als gevolg daarvan dit bij de beraadslagingen als punt van overweging zal gelden. De heer Wormser vraagt adhaesie-betuiging met 't adres van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst. De voorzitter licht nog eens breedvoerig toe, dat 't groote belang van 't algemeen vóór gaat en het kleinere belang daarvoor zal moeten wijken, dat nog geen sprake is van sloopen, zooals in 1909, toen „A. et A." wel adresseerde. Spreker gelooft echter ook dat het oude Gasthuis wel ten doode zal zijn opgeschreven, als het desbetreffende voorstel wint, en er alsdan nog aanleiding zou kunnen zijn om te requestreeren.
Vervolgens worden de heeren Zietsma en Ter Haar door den Voorzitter met 'n hartelijke toespraak in het Genootschap geïnstalleerd, en na ballotage de heer Jaap Molenaar met algemeene stemmen aangenomen.
De Voorzitter verzocht den heer Gratama eerst punt 6 te mogen behandelen, wat de heer Gratama goed toestaat.
Punt 6 praeadvies van het bestuur in zake voorgestelde wijzingen in de statuten der P. P. C. Nadat de voorzitter nog eens daarop betrekking hebbende gedeelten uit het schrijven van de P. P.C. heeft voorgelezen, wordt het Bestuur gemachtigd te handelen als in het praeadvies wordt voorgesteld n.m. wijzigingen in het reglement der P. P. C. te behandelen bij de periodieke herzieningen.

Dit te doen in medewerking met afgevaardigden der constitueerende vereenigingen.
Hierna noodigt de voorzitter den heer Gratama uit zijn beschouwingen over moderne bouwkunst te houden.
De heer Gratama voldoet daaraan, en houdt de vergadering op aangename en zakelijke wijze een uurtje in spanning, daar de belangrijkheid van deze beschouwing, bij ieder der vergaderden wel ongetwijfeld vaststaat. Dit blijkt dan ook uit het daarop volgend debat, hetwelk zeer geanimeerd was, en waaraan wordt deelgenomen door de heeren, de Groot, Wormser en Weissman.
De heer Gratama, die op verzoek van den voorzitter; zijn voordracht voor het blad zal afstaan en die (*de voordracht*) in het nummer van 21 Febr. a.s. in haar geheel zal verschijnen plus een zoo getrouw mogelijke weergave van het debat oogst de dankbaarheid der vergadering, blijkens een hartelijk applaus, en de woorden van den voorzitter, die hem namens de vergadering dank zegt.
Uit de vragenbus komt de vraag „Hoe en waardoor wordt in de *moderne* architectuur het *nationaal karakter* bepaald?" Na rondvraag volgt sluiting. H. F. S.



VERSLAG VAN DE LEDENVERGADERING VAN DE CLUB VAN UTR. LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP „ARCHITECTURA ET AMICITIA".

De Voorzitter de heer P. Nicolaï opent de Vergadering.
Ingekomen was een een schrijven van het Gen. A. et. A. Amsterdam met de mededeeling dat ook dit jaar weer de subsidie aan de Club is toegestaan.
Hierna werd de Vergadering in kennis gesteld met de oprichting van eene Vereeniging voor het houden van tentoonstellingen van bouwkundigen aard.
De Vergadering werd medegedeeld dat het Gen. A. et A. in April eene excursie naar de Nieuwe Effectenbeurs houden zal en werd besloten dat ook de Club deel aan dien tocht nemen zal.
De Secretaris deelde mede dat de heer G. A. van Nie, ingenieur, zich bereid heeft verklaard a.s. 27 Febr. een lezing te geven.
Voor de leden der Club in een gesloten kring genoodigden zal genoemde heer over „Draadlooze Telegraphie" spreken.
Hierna werd op verzoek van een paar leden het adres door den Bond v. Ned. Architecten aan den Gemeenteraad van Utrecht betreffende den schouwburgbouw door den secretaris voorgelezen.
De heer C. J. de Haas gaf als vervolgpunt der Agenda een causerie over de prijsvraag „*Vredespaleis*".
De heer Otto Schulz achtte het zeer gewenscht dat de Club krachtdadig mede helpen zou inzake het behouden der Zeisterbosschen.
De vergadering ging met dat voorstel mede en werd besloten een adres aan den Gemeenteraad van Zeist te richten.
De Voorzitter deelde mede dat ook de provincie Zuid-Holland overgegaan wastot het in het leven roepen eener verordening om het plaatsen van schreeuwende reclameborden in het landschap tegen te gaan, en achtte hij gewenscht, dat opnieuw bij de Prov. Staten aangedrongen moet worden eveneens tot eene zoodanige vaststelling over te gaan. De Vergadering besloot dit punt nader onder 't oog te zien.
Niets meer aan de orde zijnde werd de Vergadering gesloten. C. J. de Haas, *Secretaris*.

Aan den Raad der Gemeente Zeist.

Geeft met verschuldigden eerbied te kennen, het Bestuur van de Club van Utr. leden van het Genootschap, „Architectura et Amicitia", dat het vernomen heeft, dat het Zeister Bosch, sedert kort eigendom der Gem. Zeist nog steeds gevaar dreigt te worden versnipperd, n.m. door een groot gedeelte als bouwterrein te willen verkoopen;
dat de voor bouwterrein bestemde boschgedeelten, aan het bosch in zijn geheel, onnoemelijk schade berokkenen zullen en de groote aantrekkelijkheid die nu van het bosch uitgaat, zal vernietigd worden en het Parkbezit van de Gemeente tot een niet noemenswaardige oppervlakte terug zal brengen;
dat de wijze, waarop de voor bouwterrein te bestemmen boschgedeelten aangewezen zijn, getuigt van een zeker gemis aan kennis en gevoel voor behoud van natuurschoon en van een verstandige grondpolitiek;
redenen waarom het Bestuur uw College verzoekt van elken verkoop van boschterrein aan bouwspeculanten en anderen af te zien en het *bosch te laten* zooals het thans is en *te beheeren* zooals *het moet*. namelijk als *Boschpark*, waardoor Zeist de plaats zal blijven waar de naar fraaie, ongerepte natuur hongerige mensch, graag wil vertoeven.
't Welk doende, (w. g.) P. Nicolaï *Voorzitter*.
„ C. J. de Haas, *Secretaris*.

VIOLLET-LE-DUC.

Naar aanleiding van het eeuwfeest van Viollet-le-Duc's geboortedag, 27 Januari 1814, hadden wij ons gewend tot ons eerelid, Dr. P. J. H. Cuypers, met het vriendelijk verzoek in ons blad iets over zijn geestelijken Vader mede te deelen. Daar de grijze bouwmeester een operatie moest ondergaan, die gelukkig goed is afgeloopen, kon hij niet aan ons verzoek voldoen.
Wij verwijzen nu voorloopig naar het verslag van de lezing door Dr. Cuypers den 10den Maart 1913 in Rotterdam, als Academie-voordracht, gehouden over: „een beroemd bouwmeester der XIXe eeuw", geplaatst in No. 12 en 13 van „Architectura", jaargang 1913.
Merkwaardigerwijze is het eeuwfeest te Parijs, waar hij

werd geboren, en waar hij den 17den September 1879 stierf, niet gevierd geworden.
In verband met het, de vorige week aangekondigde werk over hem, stellen wij ons voor binnenkort op zijn leven en werken uitvoeriger terug te komen. Red.

DE BESCHILDERING VAN HET UNIVERSITEITSGEBOUW TE GRONINGEN.

Men vestigt onze aandacht op een artikel uit Groningen onder bovenstaanden titel voorkomende in de „N. Rott. Ct.'", waarin de schrijver, wiens naam we onder het stuk (in dit geval jammer genoeg) missen, in herinnering brengt hoe bij een prijsvraag in 1911, welke destijds nog al kritiek verwekte, de uitvoering van een gedenkraam in de hoofdtraphal van het Universiteitsgebouw opgedragen werd aan de winners van den eersten prijs, de heeren Linnemann te Frankfurt. En nu deelt de schrijver mede dat, als gevolg van die opdracht, genoemde Duitsche heeren belast zijn met de beschildering van de traphal en van de aula, waarbij op een belangrijk wandvlak in die aula zal worden aangebracht eene groote decoratieve schilderij. gevende eene allegorische voorstelling van „de triomf der wetenschap" of iets dergelijks.
Bij het lezen van deze bizonderheden komt het ons noodzakelijk voor, dat er eens wat meer aandacht, wat meer belangstelling aan dergelijke gebeurtenissen in den lande wordt geschonken, en zouden we wenschen dat er nu eens even iets ging gloeien voor eene zaak van nationale eer welke, ook buiten het gebied van den kunstenaar, in alle opzichten belangstelling verdient.
Het moet toch ten zeerste worden betreurd dat waar nu eens van Rijkswege een opdracht van beteekenis te geven is, het bestaan van den Hollandschen kunstenaar eenvoudig wordt genegeerd; waar toch in ons land op gebied van monumentale schilderkunst meerdere op den voorgrond staande figuren zijn aan te wijzen, daar had o. i. het Rijk een zoo belangrijke opdracht moeten houden binnen de grenzen van het land, inplaats van zooals nu genoemde Duitsche firma daarmede te bevoorrechten.
De vraag rijst waar het heen moet wanneer op deze wijze de verdienstelijke Nederlandsche kunstenaars voor een zoo bij uitstek Nederlandsch werk van overheidswege worden miskend, en, dit zoo voortgaande, wat er dan worden moet van de toekomst van hen, die in onze academies en kunstwerkplaatsen worden opgeleid in de monumentale schilderkunst, en, eenmaal gevormd, zullen moeten ervaren hoe moeilijk het hun wordt gemaakt, gelegenheid te vinden zich te uiten, omdat zij missen moeten den steun, dien zij voor hunne verdere ontwikkeling zoozeer behoeven, en waarop zij misschien, in hun mooi jeugdig optimisme, vertrouwende op belangstelling in hun kunst, zoo vast gerekend hadden.

P. J. de J.

JURYRAPPORT.

Rotterdam, December 1913.

Aan het Bestuur der Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap", alhier.

Mijne Heeren.

De Jury, benoemd ter beoordeeling der antwoorden, ingekomen op de door Uwe Vereeniging in 1913 uitgeschreven prijsvragen, en tot dat doel bijeengekomen des Dinsdags 16 en Maandags 22 December j.l. in eene der zalen van het Notarishuis, alhier, heeft de eer U hierbij haar rapport uit te brengen.
Na het openen der inzendingen, hetgeen door de onoordeelkundige wijze van verpakking in rol der meeste inzendingen, meer tijd en omzichtigheid vereischte, dan in het belang van een vlugge afdoening van zaken nuttig ware, bleken ingezonden te zijn:
a. Voor het „Dorpskerkje" 26 antwoorden, met de motto's: 1. Fred, 2. Eenvoud (rondschrift), 3. Vrede, 4. Rood en groen, 5. Vesper, 6. Arbeid adelt, 7. Dorpsvrede, 8. Evolutie (in kleur), 9. Evolutie (grijs), 10. Eventus, 11. Laat ons onze onderlinge bijeenkomsten niet nalaten, 12. Herfsttijdlooze, 13. Gertrude, 14. Eenvoud, 15. Haantje van den toren, 16. Eglise de Village, 17. Pourquoi pas, 18. Ad Pias Usus, 19. Pastorale, 20. Wapen, 21. God zij met ons, 22. 1913, 23. Pax, 24. Grita, 25. Zomer, 26. Rijn.
Waarvan bij schifting uitvielen de motto's hierboven gemerkt 12 tot en met 26, terwijl de overige motto's naar hunne verdienste werden gerangschikt als hierboven aangegeven van 1 tot en met 11.
De bedoeling dezer prijsvraag schijnt over het algemeen door de inzenders niet juist begrepen te zijn. Het programma geeft een beschikbaar terrein, gelegen aan drie straten van het dorp. Dit terrein dient om een dorpspleintje daar te stellen en zooveel mogelijk afgescheiden van het straatverkeer, daarop verder een dorpskerkje met predikantswoning te stichten. Die dorpspleinen, zooals wij ons die gewoonlijk voorstellen, zijn omringd door boomenrijen en dienen om op markt- en kermisdagen, of bij festiviteiten, tenten en kramen of andere zaken op te stellen. Op gewone dagen zijn ze meestal verlaten; men ziet er de kinderen in het grasveld rustig spelen en in een of ander hoekje vindt men er vaak de pomp of put, waarvan de omringende bewoners voor het verkrijgen van drinkwater een vrij gebruik kunnen maken. Aan eene zijde dus de drie straten, aan het rustigste gedeelte de dorpskerk met woning, zóó gegroepeerd, dat, hoe ook bezien vanuit de straten, deze gebouwen een mooie en rustige afsluiting en verfraaiing van het intieme plein beteekenen: het sieraad van het dorp. De meeste inzenders hebben op het aangegeven terrein eene kerk met woning ontworpen, waarvoor of waarom heen plantsoentjes of tuinaanleg (in verschillende gevallen zelfs nog afgesloten door een vrij hoog ijzeren hek) op zich zelf dikwijls verdienstelijk, maar waarbij van een plein aan sluitend aan de straat en er om zoo te zeggen één geheel mede vormend, niets te bespeuren valt.
Dergelijke ontwerpen moesten dus al spoedig terzijde worden gelegd, al zouden overigens de gebouwen op zich zelf vele verdiensten hebben.
In de tweede plaats moet een dorpskerk vooral door de plaatsing en het silhouet ook zeker niet vertoonen de meer strenge architectuur en regelmatigen planaanleg van stadskerken, maar moet deze als 't ware wedijveren met de rustige gebouwtjes en beplantingen, waarvan zij het hoofdmoment vertegenwoordigt. Een reisje door ons vaderland aan de hand van het werkje „Onze Dorpskerken" van onzen landgenoot H. van der Kloot-Meyburg, kan op dit gebied verrassende en leerzame openbaringen bezorgen.

b. Voor de „Cottage" 97 antwoorden met de motto's: 1. Veluvensis, 2. Cottage, 3. Tanah Sirah, 4. Compact, 5. Riet (in kleur, met perspectief), 6. Eenvoud (in potlood), 7. Buiten (in potlood), 8. Noord, 9. Hout en Steen, 10. Houdt braeve standt, 11. Jo, 12. Zomer (op gele fond),

13. Zomers buiten, 14. Zomerlust, 15. Bouwstudie. 16. Zomerdag, 17. Eenvoud (verdunde inkt), 18. Time is money, 19. Country life, 20. Juist op tijd, 21. N. L. Z., 22. Avec toit de roseaux, 23. Als ik des Zomers, 24. Handvorm, 25. Sine labore nihil, 26. N., 27. Nelly, 28. Landhuis (op donker carton), 29. Mein Nest, das Best, 30. Simplex, 31. Passe partout, 32. Buiten (op notenbalk), 33. B. en V., 34. , 35. 1813/1913, 36. Sans peur et sans reproche, 37. Zomer, 38. Riet (in zes bladen), 39. Het strooien dak, mij wel behaagt, 40. Het daghet, 41. Practisch. 42. Rust, 43. Veluwe, 44. Boschstreek, 45. Ça, 46. Lux I, 47. Sine Sate, 48. Als het Zomer is, 49. Logisch, 50. Gouda, 51. Sapir, 52. Puck, 53. At Random, 54. M., 55. , 56. Riet, (met rand), 57. „1813", 58. Eenvoud is 't ware kenmerk van het schoone, 59. D. P., 60. T. G., 61. Lux II, 62. Winah, 63. Perspectief, 64. Proeve, 65. Cosy corner, 66. , 67. Mij. home, 68. , 69. Country Seat, 70. Poging, 71. Landhuis, (met blauw randje), 72. Buiten, (potlood in kleur), 73. In 't groen, 74. Middelbaar, 75 Buiten, (met omrande perspectief in 't midden, 76. Sweet home, 77. Buiten, (inkt), 78. „14 Augustus", 79. Riposo, 80. Beginneling, 81. E. C. M. R., 82. Eenvoud, (zonder rand), 83. Jemima, 84. Pamona, 85. Buiten, (met rand), 86. , 87. Hendrika, 88. Zomer, 89. Vlinder, 90. Flora, 91. My idea, 92. Hoop, 93. Lente, 94. Mar, 95. Dam, 96. Nog bij tijds, terwijl eene inzending niet van een motto voorzien en door den ontwerper onderteekend, buiten beschouwing bleef.

In verband met het groote aantal inzendingen zijn voor deze prijsvraag drie schiftingen gehouden. Bij eerste schifting vielen uit de motto's hierboven gemerkt 79 tot en met 93, bij tweede schifting de motto's 43 tot en met 78, bij derde schifting de motto's 18 tot en met 42. Van de motto's 1 tot en met 17 bleven na gedetailleerde beoordeeling eindelijk over de motto's 1 tot en met 6, welke tot langdurige onderlinge waardevergelijking aanleiding gaven. Hierbij werden door de Jury de ongeveer gelijkwaardige motto's Veluvensis en Cottage, welke zeer duidelijk door eenzelfden ontwerper als varianten van eenzelfden opzet bleken bedoeld, als eene inzending beschouwd.

Bij de eindstemming over de toekenning der door Uw Bestuur vastgestelde bekroningen, kwam de Jury eenstemmig tot hare conclusie, en heeft zij de eer naar aanleiding hiervan U in overweging te geven, de prijzen toe te kennen als volgt:

Voor de eerste prijsvraag „Een Dorpskerk": de eerste prijs, bestaande uit zilveren medalje, met getuigschrift benevens *f* 80.— aan het motto: „Fred",

de 2e prijs bestaande uit bronzen medalje met getuigschrift benevens *f* 50.— aan het motto: „Eenvoud" (rondschrift).

de 3e prijs bestaande uit: Getuigschrift benevens *f* 25.— aan het motto „Vrede".

de 4e prijs bestaande uit: Getuigschrift aan het motto „Rood en groen".

Voor de tweede prijsvraag „een Cottage"

de eerste prijs bestaande uit zilveren medalje met getuigschrift benevens *f* 50.— aan de motto's Veluvensis en Cottage (gecombineerd)

de 2e prijs bestaande uit bronzen medalje met getuigschrift benevens *f* 25.— aan het motto „Tanah Sirah"

de 3e prijs bestaande uit: Getuigschrift aan het motto „Compact".

De verschillende motto's gaven aanleiding tot de volgende achter elk motto vermelde opmerkingen, waarbij van het teekenwerk alleen dan wat gezegd is, als dit hetzij boven, hetzij beneden het middelmatige bleek te zijn:

a. *Dorpskerk:*

Motto: *Rijn.* Het programma gaat zoowel wat situatie, als wat geheelen opzet betreft boven de krachten van den inzender. De pleinaanleg of hoe men het noemen mag, is zeer onbeholpen. Het plan der kerk, een lang gerekte vorm, is voor een protestantsche kerk zeer ongewenscht. Ook het teekenwerk is niet goed te noemen.

Moto: *Zomer.*

De situatie van het terrein is geteekend op 1 a 500, terwijl gevraagd is 1 a 100.

Door de afsluiting van 't plein door het gebouw worden twee pleintjes geformeerd.

Het grondplan der kerk is onpractisch voor het gebruik, terwijl de ingang aan de lange zijde der kerk en vlak over en op korten afstand van den preekstoel, voor den Predikant zeer hinderlijk is. Het plan der predikantswoning vertoont eene practische en geschikte indeeling.

De architectuur der gevels is niet fraai en vertoont een casino-achtig uiterlijk.

Het teekenwerk is onbeholpen..

Motto: *Grata.*

De situatie van plein en gebouwen is hier ook bepaald slecht te noemen. In de eerste plaats is eenig gewas of grasperk rond de kerk zeker gewenscht. De ontwerper wist echter verder geen raad met de pleinindeeling en maakte er dus maar eenige niet fraaie groote gebogen grasvlakten van.

De hoofdvorm van het plan der kerk te verlengen door een ondergeschikte lokaliteit als consistoriekamer is niet wenschelijk. Ondergeschikte vertrekken moeten een overeenkomstige plaats in het plan innemen. Het plan der kerk is overigens wel goed opgelost.

De architectuur der gevels is zwak van samenstelling. De kerk is veel te hoog tegenover den toren. Lage daken of groote dakhellingen geven iets bekoorlijks te zien in een dorp, waar de daken meestal de schilderachtigheid van de gebouwen moeten uitmaken.

De woning heeft meer 't karakter van een schoolgebouw.

Motto: *Pax.*

Het onderwerp blijkt én in de situatie, én in de gebouwen te machtig voor den vervaardiger. Dat hij, gelijk de meesten is aan te raden, zich eens de moeite geeft, één mooie oude dorpskerk onder alle opzichten, degelijk te ontleden en te bestudeeren. Dit zal den blik omtrent deze opgaven veel kunnen verruimen.

Het teekenwerk is zeer gebrekkig en vooral de perspectief is echt onbeholpen koekebakkerswerk.

Motto: *„1913."*

De situatie van het plein geeft niet het gevraagde en is esthetisch niet fraai opgelost. Tuinaanleg is ook een kunst, ofschoon deze hier ondergeschikt is.

Het plan der kerk is zeer geschikt voor eene Katholieke kerk. Waartoe die achtkante koorvorm? Waarom de goede protestantsche kerkjes niet eens beter bekeken? De dienst toch in deze kerken is geheel verschillend van die der Katholieke. Het heeft dus weinig zin bij gebrek aan goede oplossing der voornaamste eischen, op dit werk nader in te gaan. Jammer van al dit tot in details uitgewerkte teekenwerk, dat eenige routine verraadt.

Motto: *„God zij met mij".*

Het gevraagde plein geeft een dor en koud aanzien, en lokt niet aan. Het moet een genot zijn, op de dorpen die pleinen en kerkjes te aanschouwen, onvergetelijke momenten op onze tochten, als wij eenige verpoozing zoeken in een heerlijk zitje aan de dorpsherberg. Hoe poëtisch ligt dan meestal de oude dorpskerk gegroepeerd ten opzichte van plein en straat! En hoe onheimisch toch doet nu hier het gegeven type!

Ook is het niet van dezen tijd en ware het in den geest van den grooten ouden tijd, voor eene kerk zou men er zich bij kunnen neerleggen, maar het voorbeeld der architectuur uit ongeveer 1860, is meestal erg onverkwikkelijk. Drie trappen voor de galerij is wel wat veel.

Motto: *Wapen.*

Algemeene situatie wederom niet gunstig. Ook is de consistorie te veel afgezonderd, wat niet gewenscht is. Voor een flink plein is de plantsoenaanleg te klein. Ook is de tuin van den predikant zoo geheel buiten de algemeene situatie gehouden. Overigens is de buitenarchitectuur niet slecht te noemen en vertoont dragelijke vormen. Indien de ontwerper zijn ideëen en oplossingen nog wat frisscher weet aan te duiden, kan dit voor verdere ontwikkeling goede resultaten afwerpen.

Motto: *Pastorale.*

De aanleg van plein en omringende gebouwen is weder in het geheel niet begrepen. Het terrein is op zich zelf behandeld en sluit in het geheel niet aan bij de dorpsstraat. Ook is het perspectivisch aanzicht ongelukkig weergegeven.

Waarom hier de twee torens niet evenhoog gemaakt? Het schilderachtig aanzien van een klein gebouw weer te geven stelt geheel andere eischen

Het kerkgrondplan vertoont goede hoedanigheden. Men vraagt zich echter af, waarom de kleine galerij drie toegangen heeft, en kerk met galerij slechts één. Mogelijk heeft de ontwerper dit anders bedoeld en vormt dit ook eigenlijk niet het hoofdbezwaar. Het oogpunt voor de perspectiefteekening is ongunstig gekozen.

Motto: *ad pias Usus.*

Bij deze inzending ontbraken twee teekeningen.

De oplossing der situatie is niet geslaagd. Ook is de kerk niet gunstig geplaatst ten opzichte der ruimte. Het plan der kerk is goed, ofschoon de toegangen vooral bij paniek onvoldoende zijn. De opstandgevels zijn nog al goed.

Motto: *Pourquoi pas.*

Het groote plein ontbreekt. Voorts is de architectuur weinig geschikt voor ons vaderland, waar een althans goede kerk een Nederlandsch cachet behoort te dragen, om te harmonieeren met de eenvoudige landelijke bebouwing. De verschillende helling der daken werkt evenmin gunstig. In dit ontwerp vertoonen zich verschillende bekende elementen van Berlage's beursachitectuur, die bij een dorpskerkje weinig zin hebben. Er is ook geen samenhang tusschen kerk en pastorie.

De kruisvorm is voor plaatsing van banken niet gunstig.

Motto: *Eglise de village.*

De situatie geeft een versnipperde terreinindeeling te zien. Het lijkt een doolhofachtige tuinaanleg, en door de kerk in 't midden te plaatsen, is het terrein in stukken gesneden Ook is de consistorie geheel verkeerd gelegen; deze behoort van de pastorie niet te ver verwijderd te zijn. De kerk vertoont eene degelijke constructie, ofschoon het uiterlijk niet dat eener dorpskerk is. Alles is ook veel te hoog gedacht.

Motto: *Haantje van den toren.*

Het plan is te gecompliceerd. Waarom drie verschillende beuken gedacht? Dit is tevens een dure opzet. Hoofdzaak echter is, dat noch plein, noch kerk noch pastorie ons in een eenvoudig dorp doet verplaatsen. Het geheel vormt ook geene aansluiting met de omgeving. Het plan der kerk herinnert aan dat van een ziekenhuis of gesticht, waar de zitplaatsen der sekten gescheiden zijn.

Motto: *Eenvoud.* (het woord eenvoud geteekend.)

De gebreken in de situatie zijn als die der vorige ontwerpen.

Het grondplan der kerk is niet ongunstig, maar de breed aaneengesloten stoelenrijen zijn ongewenscht.

De toren is te groot tegenover de kerk. Dat de zijingangen ongelukkig in het grondplan zijn aangebracht is vooral ook in den opstand te zien.

De travee verdeeling der kerk en de ramen zijn te groot voor het interieur.

De architectuur der pastorie is middelmatig.

De schuine hoeken aan den toren volgen niet uit het grondplan en dienen hier niet zooals bij oude torens tot verkrijging van een goeden overgangsvorm tot de spits.

Motto: *Gertrude.*

De totale indruk der situatie is niet gelukkig en te onbepaald. Het grondplan der kerk is *te* rond. Op deze wijze zijn de oogen der toehoorders niet voldoende op den predikant gericht en worden te veel afgeleid. Een toren gedacht in een grondvorm met segmentachtigen gevel als hier, zou in uitvoering een allerongelukkigst effect te weeg brengen. Ook zou dit plan inwendig tot ongunstige oplossingen leiden. Het plan der gebouwen staat niet in harmonie tot het ontworpen plein.

De perspectiefteekening ontbreekt.

Motto: *L. o. o. b. niet nalaten.*

De ligging als dorpsplein is wel tot op zekere hoogte geslaagd en geeft aansluiting met de hoofdstraat van het dorp.

De plattegrond der kerk echter is vooral door de onnoodige portaalruimte minder goed opgelost.

De zitplaatsen onder de galerij zijn niet gemakkelijk te bereiken. De predikant moet klaarblijkelijk over het plein om de consistorie te kunnen bereiken.

Het plan der woning is erg gezocht en de onregelmatige buitenomtrek niet gemotiveerd. Daardoor vertoont de buitenarchitectuur veel onrustigs. Het kerkje bezit niet de stemming eigen aan een dorpskerk in Nederland, men ziet er eerder een clubgebouw in, of iets dergelijks, met villaparkarchitectuur. De toegang tot de consistorie is niet gelukkig geplaatst.

Motto: *Eventus docebit.*

De ontwerper heeft klaarblijkelijk, evenals de voorgaande, het programma begrepen en getracht een intiem dorpsplein voor te stellen. Hij is daarin echter niet geslaagd, wegens het ontbreken van evenwicht tusschen de plaatsen der gebouwen ten opzichte van den tuin, en pleinaanleg.

De buitenarchitectuur vooral van den toren is eene in-

spiratie op onze imposante oud-Nederlandsche kerktorens uit de middeleeuwen. Op zich zelf is dit zeker niet te veroordeelen en verdient zelfs aanbeveling omdat deze architectuur in alle opzichten echte vaderlandsche bouwkunst is, ontsproten in een groot en bloeiend kunsttijdperk. Wil men echter met vrucht zich hierop inspireeren, dan dient men de grondideeën en vormen van deze groote cultuur-periode terdege te kennen om den nieuwen tijdgeest en het persoonlijk karakter daarin duidelijk tot uiting te kunnen brengen. Dit nu is hier niet het geval. De onnoodige zware contreforten in het plan, de gebrekkige vormen bij den opzet zijn slechts een flauwe schaduw van de kunstrijke oplossingen der vroegere bouwkunstelementen.
Ook is de pastorie in het geheel niet in overeenstemming met den toren of kerkbouw.

Motto: *Herfsttijdlooze.*

De situatie van het plan is wel beter begrepen dan die der meeste voorgaande inzendingen. Ook het plan der kerk is goed. Het is beter fietsen in een aparte aanbouw of vrijstaande bergplaats onder te brengen en niet in den hoofdingang mede te nemen, wat vooral ook bij het verlaten der kerk opstopping zal geven. De buitenarchitectuur is veel minder dan de plandindeeling en niet goed begrepen. De inzender is, of lijkt meer decorateur dan architect, waardoor het geheel als architectonische oplossing niet meer dan middelmatig is.

(Wordt vervolgd).

UIT BOEKEN EN TIJDSCHRIFTEN.

In de „The Brickbuilder" van Januari 1914 komt een belangrijk artikel voor over: „Architectural Acoustics, Building material and musical pitch", van Prof. Wallace, C. Sabine van de Harvard University.

* * *

No. 6 van „Buiten" geeft een artikel van den Heer A. E. van Gelder: „Een eeuw slooperswerk in den Haag", als het vierde van de reeks artikelen over: „sloopend herboren Nederland". De Heer v. G. schrijft o. m.: „Er is geen eeuw geweest, als de achter ons liggende, waarin uit gebrek aan historisch begrip, aan gevoel, aan piëteit zoozeer is huisgehouden onder onze monumenten.
„In de vorige eeuwen gebeurde dit ook wel, maar men wist er dan iets nieuws, iets goeds, iets moois voor in de plaats te geven. Wat gaf de 19de eeuw?"
Het artikel, waarbij de 8 afbeeldingen naar oude prenten van de fraaie teloor gegane stadsgezichten als stomme getuigen meer schande spreken van de gruwelijke wandaden van onze vaderen, dan de woorden van den Heer v. G. het vermogen, eindigt aldus: „sloopend herboren". „Inderdaad wel sloopend! Maar hoe gaarne zouden wij juist op „herboren" een bijzonderen nadruk leggen! Hoe gaarne zouden wij van dit eerste eeuwfeest een wedergeboorte zien dateeren. De kans is er, althans het zou dwaasheid zijn te denken, dat zij er niet was. Maar zij zal slechts worden benut, en een wedergeboorte zal slechts mogelijk wezen, wanneer al wie onverdroten waakt voor het behoud van het oude, tevens krachtig strijdt voor nieuwe, voor eigen schoonheid. Het schild beschermend over wat achter ons ligt, maar den blik en de wapenen vóóruit: tegen sloopers en tegen bouwers!"

* * *

In het laatste nummer van „de Gids" (1 Februari 1914) schrijft Dr. Jan Kalf een stuk, getiteld: „Een geschiedenis der Nederlandsche Bouwkunst", naar aanleiding van het in 1912 verschenen werk van A. W. Weissman: „Geschiedenis der Nederlandsche Bouwkunst". Het artikel is een kritiek op laatstgenoemd werk, doch het gaat ver boven de gewone kritieken uit door zijn diepgaande beschouwing, waardoor het feitelijk een leiddraad wordt voor een nieuw te schrijven boek over de Nederlandsche bouwkunst.
Het artikel van Dr. Jan Kalf is te lang (36 blz.) om de vele merkwaardige gedeelten eruit te halen. Dit gedoogt dit kleine bestek niet. Toch wil ik op het volgende opmerkzaam maken. Nadat hij heeft gewezen op het ontbreken van een boek over de Ned. Bouwkunst, waarvan over onderdeelen wel uitgebreide studiën zijn verschenen, o. a. van den Rijksbouwmeester C. H. Peters en van den Heer Weissman zelf (wij wijzen bovendien ook op het werk van Dr. Jan Kalf), brengt hij hulde aan den Heer Weissman, die het aandurfde zulk een werk te schrijven. Toch heeft hij daartegen ernstige grieven, vooral tegen de indeeling, die vastgebonden is aan de toevallige omstandigheid onzer tijdsindeeling in eeuwen. „Wie de geschiedenis wil schrijven van een kunst, dient zijn indeeling te ontleenen niet aan den tijd, doch aan haar zelf."
„Van de middeleeuwsche architectuur is het toch wel voldoende gebleken, dat haar verleden zich geheel groepeert om de geschiedenis van den gewelfbouw, en met dit uitgangspunt had men, ook voor Nederland, tot een resultaat kunnen komen. Er vallen dan toch, ook bij den tegenwoordigen stand van onze kennis, onmiddellijk eenige zeer karakteristieke groepen van samenhangende monumenten in het oog."
Dr. Jan Kalf gaat dan verder met uitvoerig de groepen aan te duiden, die in ons land te onderscheiden zijn. Het is vooral in deze groepeering, dat de leiddraad, waarover wij spraken, is te vinden.
„Het spreekt vanzelf, dat verreweg de meeste der kerken", zoo vervolgt schrijver, „die in dit overzicht van groepeering zijn genoemd, ook door den Heer W. zijn besproken, en dikwijls zelfs uitvoerig. Van een poging echter ze in den onderlingen samenhang te brengen, waarin zij architectuur-historisch behooren, is in zijn boek weinig te bekennen."
„Dat de schrijver zijn bespreking der kerkelijk bouwwerken niet heeft gescheiden gehouden van die der burgerlijke en militaire architectuur, schijnt mij een tweede belangrijk bezwaar tegen het systeem van zijn boek. Geen kunst is zóózeer als de bouwkunst gebonden aan materieele omstandigheden en de belangrijkste daarvan bestaan toch ongetwijfeld in de eischen, welke door de bestemming van een gebouw aan den aard en den vorm daarvan worden gesteld."
„Bij de behandeling van den burgerlijken en den militairen bouw hindert het misschien nog meer, dat de schrijver geheel nalaat dat, wat men thans het „program van eischen" van een bouwwerk noemt, historisch toe te lichten".
De derde grief van algemeenen aard, vindt schrijver deze n. m. l. dat de feitenkennis van den Heer W. meermalen ernstig schijnt te kort te schieten.
„Tegen het tweede gedeelte van Weissman's boek, aan de renaissance en lateren tijd gewijd, laten zich de bezwaren, welke de eerste helft deed rijzen, in veel geringer mate gelden. Ook hier betreurt men, dat het gebrek aan stelselmatige indeeling den schrijver b.v. belette, de geschiedenis van den kerkbouw ten behoeve van den hervormden eeredienst in een samenhangend overzicht te geven."

Dr. Jan Kalf acht „het Besluit" tot de best geschreven gedeelten van het boek, waarin de heer Weissman een overzicht in vogelvlucht geeft, van de werken, welke hij uitvoerig besprak, doch zegt ook daarvan: „Het is echter vooral te betreuren, dat de heer Weissman ook in zijn overzicht der architectuurgeschiedenis voortdurend heeft nagelaten den lezer in aanraking te brengen met de beschavingstoestanden, waardoor de bouwkunst werd beïnvloed. Heel de geschiedenis der architectuur schijnt voor hem niet anders dan een opeenvolging van verschillende vormen." „Iets wezenlijks b.v. over den geestesstaat, dien wij met het woord „Renaissance" plegen aan te duiden, een zwakke poging den lezer nader te brengen tot de oude cultuur ontbreekt geheel en al."
Als samenvatting van zijn oordeel, besluit hij: „Dit boek is geen geschiedenis van de Nederlandsche bouwkunst. Men zou het beter kunnen noemen: „beschrijving der voornaamste oude gebouwen in Nederland in chronologische volgorde."
Toch gelooft hij, dat dit boek, al vindt men de geschiedenis van onze bouwkunst daarin niet, toch een nuttig werk mag heeten. „Want het zal het Nederlandsch publiek nader brengen tot de monumenten van zijn land; het kan in zijn aangenamen vorm en met zijn goede afbeeldingen de menigte leeren hoeveel ongekende schoonheid oude Nederlandsche gebouwen haar te genieten geven.
De Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, die den heer Weissman den eerepenning aanbood, welken zij als uitzonderingsgeschenk laat slaan voor wie zich jegens de Nederlandsche architectuur bijzonder verdienstelijk maakten, heeft dunkt mij terecht, aldus een schrijver geëerd, die, niet door dit boek alleen, maar ook door tal van vroegere geschriften, eene in ons land volkomen zeldzame belangstelling heeft getoond in de monumentale nalatenschap van ons voorgeslacht."

* * *

Heipalen, deels van hout, deels van beton.
Aan een berichtje hierover in „Holdert's Polytechnisch weekblad" ontleenen wij het volgende.
„Naast de houten heipalen voor fundeeringen komt ook de gewapend beton heipaal in gebruik. De laatste is vooral daàr van groot nut, waar het grondwater aan sterke schommelingen onderhevig is, of waar het grondwater diep onder het maaiveld is gelegen, en men met de steenen fundeering zeer laag moet beginnen, wat de kosten van bouwen veel verhoogt.
De betonheipaal kan boven het maaiveld uitsteken. Heeft men geen kelders noodig, dan is vrijwel alle graafwerk overbodig.
In ons land wordt de betonheipaal nog weinig gebruikt. In de eerste plaats zijn houten heipalen hier gemakkelijk en goedkoop te krijgen door ons vervoer te water. In de tweede plaats, en daarom niet minder belangrijk, is men huiverig de betonheipaal hier toe te passen met het oog op onzen bodem, die wat de twee grootste steden betreft een veenbodem is. Beton wordt in een veenbodem spoedig door zuren, zwavelverbindingen en magnesiumzouten aangetast. Daarom is men op het zeer logische denkbeeld gekomen de palen gedeeltelijk van hout, gedeeltelijk van gewapend beton te maken. Het hout wordt dan beneden den bodem toegepast, waar het beton gevaar zou loopen te worden aangetast, terwijl bovenaan de paal uit gewapend beton bestaat. Naast desbetreffende methoden, is er nu een door Mr. Heimbach in Duitschland gemaakt. De houten paal wordt vóór het heien van boven cylindrisch afgewerkt en bovenaan van de gebruikelijke ring voorzien. De paal wordt dan ingeheid tot 1 M. boven het maaiveld of den waterspiegel. Daarna wordt een ijzeren buis over den paalkop gedreven. In de buis wordt nu de wapening aangebracht en met beton gevuld".
Ons inziens ontstaat nu het gevaar van verstikking der paalkop.

* * *

Het laatstverschenen nummer van „Gewapend Beton", Maandblad voor beton en gewapend beton, bevat behalve artikelen over: „bepaling van de meest economische dikte van gewapend betonplaten", door D. A. Verhey c.i. — „voorschriften van den Berlijnschen politie president omtrent de berekening en de uitvoering van ribbenvloeren", een belangwekkend artikel over: „nieuwe gewapendbeton constructies uit vooraf vervaardigde onderdeelen", overgenomen uit „Beton und Eisen" van Dec. 1913. De Heer F. C. Perkins te Buffalo schrijft daarin over vooraf gereedgemaakte muren. Vooral het streven, op de formeelkosten te bezuinigen, heeft tot dit systeem geleid.
Boven de fundeering wordt verticaal ijzeren vakwerk opgesteld, dat om horizontale assen draaibaar is. Over die neerklapbare ijzeren armen wordt een houten vloer bevestigd. In den neergeklapten stand wordt nu, nadat eerst de vensters en deuren op de juiste plaatsen zijn gelegd, de bewapening aangebracht en daarna de beton gestort, en het oppervlak afgewerkt, naar dat wordt gewenscht. Twee dagen daarna wordt de muur met behulp van een motor, die op de hefinrichting van het ijzeren vakwerk werkt, opgericht. De vier muren worden op deze wijze opgericht, en de hoeken, waar de bewapening buiten het betonwerk steekt aangegoten.
Het is duidelijk, dat men aan formeelen aanzienlijk bespaart, dat het stellen van de bewapening en het beton storten op een bijna horizontalen vloer, veel goedkooper is uit te voeren, dan voor een verticalen muur. Muren van 60 M. breed en 3 verdiepingen hoog, zijn reeds op die manier gemaakt. Drie afbeeldingen van in uitvoering zijnde werken lichten het toe.
Verder bevat het nummer nog een artikeltje over: „Een middel voor het beschermen van gewapend beton tegen electrolyse", „Boekbespreking" en verdere rubrieken.

J. DE M.

VAN ALLERLEI AARD.

ALBERT NEUHUYS. †

Een onzer grootste kunstenaars, de schilder Albert Neuhuys, is den 8sten Januari j. l. te Lucarno op den leeftijd van 69 jaar overleden. In hem verliest de Nederlandsche schildersschool een zijner grootmeesters; en in 't bijzonder de Haagsche school, die hij heeft helpen vormen, een harer steunpilaren.

PROF. BART VAN HOVE. †

Op 64 jarigen leeftijd is den 10den Februari j. l. overleden Prof. Bart van Hove, in leven hoogleeraar aan de Rijks-Academie voor beeldende kunsten.
Tot zijn door hem vervaardigde werken behooren de volgende: twee karyatiden: „de Comedie" en „het Drama" voor de kunstzaal op het Loo, in opdracht van Koning Willem III; het Atjehmonument „de Javaantjes" voor het Ethnographisch museum; „de genius der electriciteit" in het Teyler's museum en de topgevelgroep van het Teyler's museum; „de St. Bernard" in den gevel van het St. Bernardusgesticht aan het Rokin te Amsterdam; en de gevelversiering van het gymnasium te Amsterdam. In opdracht van Willem III, maakte hij in 1887 het model van een marmeren buste van „het princesje". Als „koningin" heeft B. v. H. ook verscheidene busten van H. M. gemaakt, o. a. die in het Postkantoor in Amsterdam. Verder busten van Charles Rochussen, van Bosboom, en het grafmonument van diens vrouw Bosboom-Toussaint, van Hofdijk en

David Bles. Verder het monument van Luitenant Vis, van Jan van Schaffelaar, enz.
Een beeldhouwer, in den eigenlijken zin van het woord, zooals Rodin, Mendes da Costa, Zijl, enz., was Bart Hove niet. Gedurende 12 jaar was Bart van Hove, na eerst leeraar aan de Quellinusschool te zijn geweest, directeur dier school. Een evenzoo langen tijd was hij Professor aan de Rijks-Academie voor beeldende kunsten.

WOLF DOHRN. †

Een van de oprichters van den Deutschen Werkbund, dr. Wolf Dohrn, van Hellerau, is te Chamonix bij het skilooopen verongelukt. Hij was mede-oprichter van de tuinstad Hellerau. Men roemt hem als een man van initiatief. (Tel.)

VAUDREMER. †

De beroemde architect Vaudremer, lid van het Institut, is te Antibes, in den ouderdom van 85 jaar, overleden. Vaudremer behaalde de Prix de Rome en werd kort na zijn terugkeer uit Italië tot architect der diocesane-gebouwen te Parijs benoemd.
De stad Parijs droeg hem herhaaldelijk den bouw van groote gebouwen op. Onder zijn leiding werden o. a. de gevangenis Santé, de kerk St. Pierre de Montrouge, het liceum Molière en het bisschoppelijk paleis te Beauvais gebouwd. In 1879 werd hij benoemd tot lid der Academie van Schoone Kunsten en vervolgens werkte hij mede aan de restauratie van het Conservatoire des Arts et Métiers. Ook ontwierp hij de plannen voor den bouw van de kathedraal te Marseille. (Tel.)

DE ZEISTER BOSSCHEN.

Het „Utr. Dbl." schrijft:
„Het blijft o. i. onverantwoordelijk, dat, bij een raadsbesluit, waarbij dan toch 88 H.A. bosch wordt verkocht, geen overleg is gepleegd met deskundigen. Er wordt óók van regeeringswege al het mogelijke in het werk gesteld om de ontbossching tegen te gaan, en op een totaal bezit van 200 H.A. is het opofferen van 88 H.A. een zaak, die wel eens dubbel en dwars mag overwogen worden, eer men uit financieele overweging alleen daartoe overgaat".
Wij kunnen nog het volgende eraan toevoegen:
Zeist zelf wordt in spanning gehouden door wat men kan noemen: „den strijd om de Zeister bosschen". Het dorp is in twee kampen verdeeld. De eene partij wil tot gedeeltelijke bebouwing overgaan, omdat het de Gemeentefinanciën zal versterken. De andere partij ziet hierin het slachten van de kip met het gouden ei. Zeist, zeggen zij, heeft zoo goed als geen fabrieken en handel. Het is bijzonder aantrekkelijk voor vreemdelingen, hoofdzakelijk om zijn bosschen.
Thans wordt er van die zijde druk gewerkt, om handteekeningen te verzamelen op het adres, dat den Raad zal worden aangeboden en waarin men verzoekt het besluit om tot verkoop over te gaan in te trekken.
„Wij meenen uit goede bron te kunnen mededeelen, dat de Zeister gemeenteraad dit verzoek..... voor kennisgeving zal aannemen en over zal gaan tot de orde van den dag!", schrijft de Telegraaf.
En verder: „Naar we vernemen, heeft de N. V. „Schaerweijder Bosschen" naar aanleiding van de groote beweging, welke gaande is, om de bosschen te behouden, aan den Raad het voorstel gedaan, om aan de vennootschap de meest noordelijk gelegen terreinen van het tot bouwterrein bestemde gedeelte (plus minus 60 H.A.) voor een belangrijke som aan haar te verkoopen.
De vennootschap stelt hierbij de volgende voorwaarden:
1°. De vennootschap verbindt zich, gedurende de eerste 35 jaar niet op dit terrein te bouwen of daarvan te verkoopen. De gemeente Zeist verbindt zich tot hetzelfde, ten opzichte van het door haar reeds thans als wandelpark bestemde gedeelte;
2°. benevens ten opzichte van de plus minus 18 H. A. welke ten zuiden van de door de vennootschap aan te koopen 60 H.A. gelegen zijn en voor bouwterrein zijn aangewezen;
3°. de gemeente verkrijgt de bevoegdheid, na 35 jaar den grond terug te koopen voor het dubbele der thans te betalen koopsom (zijnde het kapitaal met 2 pCt. rente op rente gekapitaliseerd na 35 jaar), mits, zich een jaar te voren verklarende;
4°. de vennootschap onderhoudt het bosch volgens de regelen van goed en deskundig boschbeheer;
5°. de vennootschap verleent vrije wandeling in het gekochte gedeelte en wel op dezelfde voorwaarden als eventueel door de gemeente gesteld worden, ten opzichte van het overige gedeelte bosch.
Als voordeelen van deze schikking kunnen genoemd worden:
1. De gemeente krijgt belangrijke restitutie van de koopsom, terwijl door het vestigen van het servituut van bouwverbod vrijwel het geheele bosch gedurende dien tijd voor bewandeling behouden blijft, en de gemeente bovendien de beslissing over het behoud na 35 jaar zelve in handen heeft, wijl zij dan de bedoelde 60 H.A. weder in eigendom terug krijgen kan; voorts wordt bij wederinkoop na 35 jaar de belastingdruk van den aankoop verdeeld over verschillende generaties. Ten slotte blijft Zeist zijn bosschen behouden als wandelplaats.

Uit Zeist wordt nog gemeld:
Gistermiddag kwam in de raadszitting te Zeist opnieuw aan de orde de bestemming van de Zeister bosschen.
In verband met de voorwaarden, gesteld door den heer Muller, te Amsterdam, voor den aankoop van pl.m. 50 H.A. boschgrond (voor de som van ƒ 85.000) werd door Raad besloten het op bedoeld terrein gelegde servituut te handhaven (bouw van hoogstens 1 landhuis en 2 villa's).
De Raad machtigde B. en W., met inachtneming van deze voorwaarden, met den heer Muller verder te onderhandelen.
Het aanbod van de N. V. Schaerweijder Bosschen (vermeld in het ochtendblad van gisteren) kwam in deze zitting nog niet in behandeling. Over dit aanbod zullen B. en W. in de volgende raadszitting praeadvies uitbrengen.

DE WAALBRUG.

Zoowel het dagelijksch bestuur van het Verbond van Med. Kunstenaarsvereenigingen", als het schildersgenootschap „Pulchri Studio" te 's-Gravenhage hebben een adres aan den Minister van Waterstaat gericht naar aanleiding van het voornemen der gemeente Nijmegen om een brug te bouwen langs de z.g. Belvédère.
Beide adressen strekken tot conclusie de brug op een daarvoor geschikt punt meer stroomafwaarts te doen bouwen.

TOON DUPUIS.

De Haagsche bladen berichten, dat Toon Dupuis, hoofdleeraar der Academie v. Beeldende Kunsten te 's-Gravenhage, tegen April eervol ontslag heeft aangevraagd.

J. G. ROBBERS, B. I.

architect van de Gemeentewerken te 's-Gravenhage is benoemd tot adjunct-rijksbouwmeester.

SCHENKING.

Door eenige vrienden van het Nederlandsch Museum van Geschiedenis en Kunst te Amsterdam, is aan dat Museum ten geschenke aangeboden eene notenhouten bank, zoogen. cassapanca, versierd met inlegwerk, Toskaansch fabrikaat uit het midden der 15e eeuw, een zeer fraai en zeldzaam voorkomend meubel.
Aan de schenkers wordt de dank der regeering overgebracht.
(„St.-Ct.")

DE BOUW VAN HET KOLONIAAL INSTITUUT.

Zooals men weet, werden indertijd door het bestuur van het Koloniaal Instituut drie architecten, de heeren Jos. Cuypers, Ouendag en Van Nieukerken, uitgenoodigd, plannen in te dienen voor den bouw van het Instituut en werd het plan van den heer Nieukerken aangenomen. Thans verneemt het „N. v. d. D.", dat de Gemeentelijke Schoonheidscommissie bezwaar heeft gemaakt aan dit plan hare goedkeuring te geven, waarvan aan den architect is mededeeling gedaan.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Verslag der 1340e Ledenvergadering. — Verslag der Utrechtsche Club. — Viollet-le-Duc. — Jury-rapport. — Uit Boeken en Tijdschriften. — Van allerlei aard.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor adspirantleden ƒ 5. . Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, A. A. HES, M. J. HACK, WILLEM VAN DER PLUYM EN J. J. HELLENDOORN, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Bestuur van het Genootschap: „Parkzicht", Hobbemastraat, A'dam.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. De 1341ste GEWONE LEDENVERGADERING ZAL GEHOUDEN WORDEN OP WOENSDAG 25 FEBRUARI E. K. DES AVONDS **half negen** UUR IN „PARKZICHT".

Agenda:
1. Opening en Notulen der voorgaande vergadering.
2. Mededeelingen en Ingekomen Stukken.
3. Installatie van den heer Jaap Molenaar, Architect te Amsterdam als Gewoon Lid.
4. Ballotage van den heer J. Beijlevelt, Bouwkundig Teekenaar te Amsterdam, als Gewoon Lid voorgesteld door de heeren Adr. Moen en J. Roosing Jr.
5. *Voortzetting van het debat in de vergadering van 28 Januari j.l. naar aanleiding van de voordracht van den heer A. W. Weissman;* in te leiden door den heer H. F. Sijmons met de volgende stellingen:
1°. „Doelmatigheid is niet als de oorsprong te beschouwen van het Schoone en de Kunst."
2°. „Wel hebben schoonheid en kunst een doel; dit is echter van hooger orde.
3°. „Schoonheid en kunst zijn vruchten van een geestelijke plant."
6. Rondvraag en sluiting.

II. Als Gewone Leden worden voorgesteld: Mejuffrouw A. Spier, Sierkunstenares te Amsterdam, thans Buitenlid, en P. Tolman, Bouwkundig Teekenaar te Amsterdam, beide door de heeren J. Roosing Jr. en G. J. Rutgers.

III. Als Buitenlid is toegetreden en als zoodanig door het Bestuur toegelaten de heer M. J. Rietbergen te Utrecht.

G. J. RUTGERS, *1ste Secretaris.*

* * *

Contributie 1914.

De inning van de contributie is begonnen. Men wordt dus verzocht het bedrag gereed te leggen, opdat deze bij de 1ste aanbieding worde betaald.
Dengenen, bij wie de quitantie reeds is aangeboden, wordt beleefd verzocht het bedrag per postwissel te zenden. Tegelijk worden de diploma's der achterstallige contributie 1913, verhoogd met extra inningskosten, aangeboden.

De penningmeester ADR. MOEN.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect": „Parkzicht", Hobbemastraat, A'dam.

DE DUITSCHE „BAUHÜTTEN".

De „Bauhütten" zijn in de dertiende eeuw, tegelijk met de gilden, in Duitschland ontstaan. De bedoeling waarmede zij werden opgericht was, om de steenhouwers onafhankelijk te maken van de gilden in de steden.
De oudste „Bauhütte" was die te Straatsburg, welke, met de hoogste rechtsmacht bekleed, over de andere gezag uitoefende.
De „Bauhütten" zijn tot Duitschland bepaald gebleven, en vormden een organisatie, die twee eeuwen lang slechts ongeschreven en geheime wetten had. Maar in het midden der vijftiende eeuw, toen deze organisatie haar eigenlijken bloeitijd reeds achter zich had, achtten de leden het noodig, een geschreven „Statuut" vast te stellen. Zij kwamen daartoe in 1459 te Regensburg bijeen, en hun „Statuut" werd den 25sten April van dat jaar door keizer Frederik bekrachtigd.
Het bleek echter reeds na veertig jaar, dat de bepalingen niet gehandhaafd konden worden. Daarom werden zij in 1498 herzien, en den 3den October 1498 door keizer Maximiliaan bekrachtigd.
Doch ook deze, veel minder strenge, bepalingen voldeden niet meer toen de tijdsomstandigheden veranderd waren. Twee-en-zeventig meesters en dertig gezellen kwamen daarom in 1563 te Straatsburg bijeen om een nieuw „Statuut" te maken, dat door keizer Ferdinand werd bekrachtigd, als „Bruderbuch" bekend is, en gegolden heeft tot 1731, toen de „Bauhütten" in Duitschland werden opgeheven.
Daar de „Bauhütten", omdat zij zich stelden tegenover de steenhouwersgilden, er in de eerste plaats belang bij hadden, dat de regelen, waarnaar zij bij het bouwen der groote Gothische kerken werkten, geheim bleven, zoo verboden zij hun leden ten strengste, die op schrift te stellen. En toen zij hun „Statuut" van 1459 maakten namen zij daarin ook niets van dien aard op.
Het stuk begint aldus: „Nademaal vriendschap, eensgezindheid en gehoorzaamheid de grondslagen zijn van al wat goed is, en om allen vorsten, heeren, steden, kapittels en kloosters, die nu voortaan kerken willen doen optrekken ten dienst en gerief te zijn, daar aan hun verlangen dan gereedelijker voldaan kan worden, alsmede in het belang van alle meesters en gezellen, zijn de volgende bepalingen vastgesteld."

De „Bauhütten" hadden al van ouds een eigen rechtsmacht.
Het „Statuut" bepaalt, dat Joost Dotzinger, meester der kathedraal te Straatsburg, en zijn opvolgers, de opperste rechters zullen zijn, die in hoogste ressort uitspraak zullen doen, wanneer meesters of gezellen geen genoegen nemen met de uitspraak van: Lorenz Spener, meester van de St. Stevenskerk te Weenen en zijn opvolgers; Steven Hurder, meester van de St. Vincentiuskerk te Bern en zijn opvolgers en Koenraad, meester van de Domkerk te Keulen en zijn opvolgers, die ieder het hoogste ressort zijn in een bepaald deel van Duitschland en Zwitserland.
De „Bauhütten", die in 1459 bestonden, worden in het „Statuut" genoemd. Een meester kon aan het hoofd van meer dan een „Bauhütte" staan. Onder hem stond, op ieder werk, een meesterknecht, de „Parlier", naar het Oud-Fransch voor „spreker". Zijn taak was, het eerste op het werk te komen, het laatste te vertrekken, de uitslagen te maken, de stukken steen af te schrijven, ze te kennen eer de gezellen ze met hun teeken mochten merken en eindelijk aanteekening te houden van den tijd, die door de gezellen was verzuimd.
De „Bauhütte" vormde een „vrij" gebied; op haar terreinen en loodsen was den meester de rechtsmacht toegekend. De gezellen mochten noch bij wereldlijke, noch bij geestelijke rechtbanken hun zaken aanbrengen. Alleen wanneer op het werk een moord gebeurde moest de dader aan den wereldlijken rechter worden uitgeleverd. De straffen, door den meester op te leggen waren geldboeten. Ook kon de meester een gezel uit de „Bauhütte" verwijderen; zulk een gezel mocht dan in geen andere „Bauhütte" aan het werk gaan. Maar daar zulk een gezel dan in een gild kon worden opgenomen, en de „Bauhütten" in de gilden hun ernstigste mededingers zagen, werd deze straf weinig toegepast. In 1498, toen het „Statuut" herzien werd, stond men den leden der „Bauhütten" zelfs toe, met de gilden samen te werken.
Het „Statuut" verlangt van meesters en gezellen, dat zij hun kerkelijke plichten nauwgezet zullen vervullen, en dat zij de mis zullen bijwonen op den 8sten November, die aan de patroons der steenhouwers, de H.H. Claudius, Castorius, Symphorianus, Nicostratus en Simplicius, de zoogenaamde „vijf gekroonden" is toegewijd. Verder waren de leden eener „Bauhütte", verplicht, elkander in ziekte bij te staan en de dooden te begraven.
Wie in een „Bauhütte" wilde worden opgenomen moest het wettig kind van eerlijke ouders zijn en den leeftijd van veertien jaar hebben bereikt. De leertijd duurde vijf jaren en de meester mocht voor zijn onderwijs geen geld aannemen. Op één werk mochten slechts twee leerlingen tegelijk aanwezig zijn; één meester mocht er op verschillende werken niet meer dan vijf tegelijk hebben. Ook als de leerling tot gezel was bevorderd mocht de meester noch geld, noch geschenken van hem aannemen, terwijl het den gezellen verboden was, zich voor het mededeelen van hun meerdere kennis aan hun kameraad te doen betalen.
De regelen der kunst werden onder de leden van het genootschap als geheimen bewaard; het onderwijs was mondeling en uitsluitend practisch.
Had de leerling zijn leertijd volbracht, dan werd hij plechtig tot gezel bevorderd; zijn gezellenteeken, een figuur uit rechte lijnen samengesteld, werd hem gegeven, en de „handwerksgroet" werd hem geleerd. Deze bestond uit bepaalde teekenen, waardoor hij zich overal als gezel kon doen kennen, waar een „Bauhütte" bestond.
Kon hij daar geen werk krijgen, dan had hij toch recht op huisvesting gedurende zekeren tijd.
Slechts de meesters van een ressort konden een gezel tot meester benoemen.
In de stukken, die op het bouwen van Nederlandsche kerken der vijftiende eeuw betrekking hebben, wordt van het bestaan van „Bauhütten" geen melding gemaakt. Wel is er sprake van een „loedze" of loods, doch dit was blijkbaar een bouwloods, zooals wij die nog kennen. In die loods maakte de meester de uitslagen der stukken steen op papier of op schotten gereed. Deze uitslagen werden dan naar meesters gezonden, die groote werkplaatsen hadden, waar de stukken geheel gereed werden gemaakt, om dan per schip naar het werk te worden vervoerd. Zulke werkplaatsen vond men te Zwolle, te Antwerpen, te Mechelen, te Brussel en elders. Te Zwolle had Jan Rugher of Van Rughen zijn werkplaats; daar werd uitsluitend Bentheimer en Bremersteen bearbeid, die uit Munsterland werd aangevoerd. Te Mechelen vinden wij de leden van het geslacht Keldermans, die verschillende steensoorten uit Brabant, Namen en Henegouwen bewerkten. Antwerpen was de groote stapelplaats, vanwaar de bewerkte stukken steen naar Nederland werden verscheept. Te Brussel eindelijk had het geslacht Van Boghen een vermaarde werkplaats.
Welke de verhouding dezer meesters tot de gilden was is nog niet onderzocht. Daar zij echter niet alleen hun werkplaatsen hadden, maar ook in verschillende steden als architecten optraden, zoo is het waarschijnlijk, dat zij, even als de meesters der „Bauhütten", buiten het gildeverband stonden.
Ofschoon de Nederlanden in de vijftiende eeuw tot het Duitsche Rijk behoorden, hadden zij toen reeds zooveel zelfstandigheid, dat zij in 1459 blijkbaar niet meer als aan het „Statuut" der „Bauhütten" onderworpen werden beschouwd. Van Duitsche invloeden op de bouwkunst van dien tijd bespeuren wij dan ook niets. De Zuidelijke Nederlanden, die onder den invloed van Frankrijk stonden, gaven bij ons den toon aan. Dit is zoo gebleven tot de tweede helft der negentiende eeuw, toen onze oostelijke naburen hier een invloed kregen, grooter dan zij ooit te voren hadden bezeten.

A. W. WEISSMAN.

LANDHUIS TE HEEMSTEDE.

Wij geven in nevengaande afbeelding het landhuis van den heer Fred. van Heel aan den Van Merlenlaan te Heemstede, gebouwd door den architect K. P. C. de Bazel, en dat in den vijfden gevelwedstrijd, gehouden in November 1913, in de gemeenten Haarlem, Heemstede, Bloemendaal, Schoten, Haarlemmerliede en Spaarnwoude, bekroond is geworden met de gouden medaille. Wij hadden deze afbeelding reeds eenige weken vroeger willen geven, in verband met de, in dien zelfden wedstrijd met de zilveren medaille bekroonde, Huize „de Steenhaag" te Heemstede, doch door een ongesteldheid van eenige weken van den heer De Bazel kregen wij nu pas de beschikking over de foto.

RED.

JURYRAPPORT.

Vervolg van pag. 54.

Motto: *Evolutie* (in grijs).

De situatie is niet die van een dorpsplein maar meer aan een kerkhoftype herinnerend.
De architectuur van den toren is wel wat te representatief, en mist de intimiteit van een dorpskerkje. Dit wil niet zeggen, dat hierbij alle fantasie uit den booze is.



Landhuis van den heer Fred. van Heel te Heemstede. K. P. C. DE BAZEL, Architect B. N. A.

Onze mooie oude torentjes vertoonen het tegendeel. Maar toch, deze toren hier past niet bij het dorpskerkje en het pleintje.
In plaats van tot groote en grootsche rust, stemt hij tot onrust in het stille dorp. Waarom al die natuursteen? Het kerkje zelf lijkt meer een school. Een angelustorentje is op een protestantsche kerk overbodig.
Het plan der kerk is goed, ofschoon de nooduitgangen wel wat te veel in één gedeelte der kerk samenvallen. De kleedkamer ligt niet gunstig, toegankelijk van uit de consistorie. Het teekenwerk is nogal goed.

Motto: *Evolutie* (paars).

Ook hier heelemaal geen plein, maar een villaparkje. De tuin der woning is zóó geprojecteerd, dat totaal geen rekening is gehouden met de aansluiting van pleinverdeeling en straat. De gebouwen sluiten het plein niet af maar zijn er *op* gebouwd.
De predikantswoning is voor een klein dorp nogal grootscheeps opgevat. Een logeerkamer beneden geprojecteerd is een onnoodige luxe. Er zijn in het ontwerp goede eigenschappen te erkennen. De perspectiefteekening geeft te veel het bouwdoostype weer. De kap zou inwendig zóó uitgevoerd wel een erg verbrokkeld aanzien geven en niet de eenvoudige overkapping eener dorpskerk vertoonen, wat gewenscht is. De ontwerper bezit vaardigheid, maar de constructie drukt zich in het gebouw niet logisch uit. Het geheel is wel handig geteekend.

Motto: *Dorpsvrede.*

De ontwerper heeft wel een uitgestrekt plein of grasveld gedacht en ware de oppervlakte van het gegeven grondstuk werkelijk groot, dan zou de kerk hier heel goed geplaatst zijn. Maar er werd hier een afgesloten intiem dorpspleintje gevraagd wat de ontwerper niet te zien geeft. Toch is het kerkje wel dat van een dorp. Jammer dat de open ruimte niet gunstiger afgesloten is.
Het portaal der kerk is wel flink, maar slecht verlicht.
De entree der woning is te klein, de eet- en huiskamer van den predikant ongunstig verlicht en door den te gerekten vorm niet aangenaam voor bewoning. De werkkamer van den dominé ligt naast de keuken, wel onrustig.
De perspectief-teekening is niet juist aangegeven.

Motto: *Arbeid adelt.*

De ontwerper heeft zich bij de verdeeling der grondoppervlakte in een stad gedacht, waar elk stukje grond nog voor speculatie geschikt geacht wordt. De perspectiefteekening geeft ook meer een plein van een groote stad. De opzet der uitwendige architectuur doet denken aan bestaande kerken te Rotterdam, wat voor een dorp niet de gewenschte architectuur is. De toe- en opgang der galerij brengt de bezoekers der overige ruimte met elkander in botsing. De belendingen zijn onjuist aangegeven. Het teekenwerk is overigens wel handig, ofschoon kerkarchitectuur in de eerste plaats waardigheid vraagt.

Motto: *Vesper.*

De kerk is op de sitiuatie van het plein te veel naar voren gebracht. In plaats van den ronden vorm van de kerk, was ook de polygonale meer de gewenschte vorm vooral met het oog op de zitplaatsen.
Waarom, bij dit kerktype, overigens wel geschikt voor een protestantsch dorpskerkje, het torentje niet op het dak geplaatst? Thans valt die toren er geheel af en uit. Ook is de bovenoplossing van den toren niet geslaagd. Het plan der predikantswoning is goed, ofschoon de portaalplaatsing niet gelukkig in het plan der gebouwen past. De opbouw is verder niet zoo goed als het plan.
De buitenarchitectuur der pastorie vertoont betere kwaliteiten dan die van de kerk.

Motto: *Rood en groen.*

De aanleg, alhoewel niet geheel geslaagd, vertoont een duidelijk streven om te verkrijgen wat in de eerste plaats gevraagd is; een intiem dorpsplein in aansluiting met de zijstraten. Nog beter ware het geweest indien de tuinen van kerk en pastorie voor plein waren benut. De aansluiting tusschen kerk en pastorie had alsdan wellicht tot rationeeler grondvorm geleid. De kerk heeft in den langen wand te veel traveeën, waardoor de grootheid der bouwk. lijnen te niet is gedaan.
De toren kan voor een dorpskerk wel geslaagd heeten, doch de verdere architectuur is maar middelmatig.
Het voorstel tot bekroning is geschiedt op grond van den nogal gunstigen opzet van de geheele situatie, wat hier bij deze prijsvraag hoofdzaak was.
Het teekenwerk is goed.

Motto: *Vrede.*

Het plein is wel verkregen, doch staat nog te weinig in verband tot de dorpsstraat.
De toegang van de straat tot de kerk is mooi van vinding, ofschoon één toegang wel wat weinig is. Een tweede toegang was bovendien gemakkelijk te bereiken geweest door in den voorgevel der kerk nog een toegang te maken, wat ook de architectuur daarvan ten goede gekomen had. Ook is de toegang van den predikant tot de kerk buitenom niet goed te keuren.

Het geheele ontwerp bezit eenheid, ofschoon de architectuur der pastorie niet geslaagd is, en de voorgevel daarvan geen woonhuis typeert.
Evenals bij meerdere ontwerpen ontbreken in het kerkdak dakvensters. Die zijn echter onmisbaar én voor verlichting én voor toegang tot het dak en de kap bij dikwijls voorkomende herstelling. De perspectief geeft de bedoeling van den geheelen opzet niet gelukkig weer.
Evenals het voorgaande komt vooral wegens den algeheelen opzet dit ontwerp voor bekroning in aanmerking. Het teekenwerk is goed verzorgd.

(Wordt vervolgd).

PRIJSVRAAG UITGESCHREVEN DOOR DE NEDERL. VEREENIGING „SCHOONHEID IN OPVOEDING EN ONDERWIJS".

ONTWERP VOOR DE INRICHTING EN VERSIERING VAN EEN SCHOOLLOKAAL.

In verband met deze prijsvraag werden ons de volgende vragen gesteld met verzoek de antwoorden in de pers bekend te maken. Wij geven de antwoorden er onmiddellijk onder.
Vraag 1. Is de ontwerper gehouden de raamverdeeling, zooals zij in het programma is aangegeven te behouden, of mag daarin wijziging gebracht worden, indien aan de wettelijke eischen omtrent lichtoppervlakte wordt voldaan?
Antwoord. Neen, in de raamverdeeling kan wel wijziging worden gebracht.
Aan de wettelijke bepalingen echter moet men zich houden.
De lichtopeningen moeten zoodanig geplaatst worden, dat ze zooveel mogelijk het lokaal gelijkmatig verlichten.
Vraag 2. Welk principieel verschil wordt in het programma beoogd tusschen lagere, middel en hoogere klassen, behalve met betrekking tot afmeting van meubelen en eventueele versiering der wanden?
Antwoord. Geen. De oplossing van deze kwestie zal in hoofdzaak gezocht moeten worden in de afmetingen der meubelen, in den aard der versiering en de aan te brengen of op te hangen gravuren of platen.
Vraag 3. Moeten van de in het programma genoemde som ook de kosten van vloerbedekking, verwarmings-, ventilatie- en verlichtingstoestellen bestreden worden, of kunnen deze worden beschouwd als zijnde aanwezig?
Antwoord. Van de genoemde som moeten bestreden worden de kosten van volledige inrichting en versiering zooals in het programma is omschreven, dus ook e. t. vloerbedekking, verven, decoreeren, tegelversiering, alsmede verwarmings-, ventilatie- en verlichtings*toestellen*. Ventilatiekanalen en buizen of geleidingen worden tot het gebouw gerekend, dus zijn in de som niet begrepen.

De „Commissie voor het Stadsschoon" verzoekt opname van het navolgende:

OPROEPING.

De Commissie voor het Stadsschoon vestigt hierbij nogmaals de aandacht der Architecten op haar streven, doel en werking.
Doel en *werking* der Commissie zijn:
1°. er zooveel mogelijk tegen te waken, dat merkwaardige gebouwen of stadsschoon verloren gaan of worden geschonden;
2°. te trachten te verijdelen, dat, wanneer eigenaars genoodzaakt zijn hunne bezittingen te laten verbouwen, teneinde die voor andere doeleinden bruikbaar te maken, dit gepaard gaat met noodelooze opoffering van het oorspronkelijk schoon van dat bezit;
3°. zich te beijveren, dat bij vermindering of afbraak van het sub 1° bedoelde de nieuwe toestanden zoodanig worden, dat zij niet storend werken en het Stadsschoon behouden blijft;
4°. het zoo noodig geven van inlichtingen en het verstrekken van adviezen ten opzichte van gemaakte ontwerpen;
5°. bij slooping der sub 1° bedoelde gebouwen of verandering van het Stadsbeeld, door opmeting, teekening of fotografie een beeld te bewaren van het te verdwijnen schoon;
6°. opmetingen, teekeningen en zoo noodig fotografieën te maken van merkwaardige gebouwen, mooie gevelfragmenten, kernachtige détails en merkwaardige interieurs en wat reeds op dit gebied bestaat trachten bijeen te brengen, om zoodoende te geraken tot een verzameling van wat Amsterdam aan schoons bezit of dreigt te verliezen.
De Commissie is van oordeel dat, wil haar arbeid goede vruchten afwerpen, zij bij haar streven ter verwezenlijking van het bovenstaande in de eerste plaats moet trachten dat te doen met de hulp van den *particulieren architect*, en moet pogen bouwend publiek en architecten zooveel doenlijk tot elkaar te brengen. Alleen in zoodanige gevallen, waar dit niet mogelijk zal blijken, zal zij zelf tot daadwerkelijke hulp overgaan. De Commissie is er van overtuigd, dat vele architecten het doel der Commissie toejuichen, en gevoelend voor het behoud van het schoon dezer stad bereid zijn de Commissie in haar streven behulpzaam te zijn.
Maar er is meer, ook rekent de Commissie op den steun van vele architecten, wanneer het geldt haar daadwerkelijk te helpen, en die bereid zijn adviezen te verleenen op architectonisch gebied, ook in die gevallen, waarin deze hulp door financieele onmacht gratis zou moeten geschieden, in welke gevallen men echter kan beschikken over de hulp van den teekenaar der Commissie.
De architecten, die daartoe genegen zijn en naar wie de Commissie dus bij eventueele aanvragen het bouwend publiek zal kunnen verwijzen, worden verzocht hun blijk van sympathie met dit streven aan de Commissie in te zenden.

C. W. H. BAARD, Voorzitter.
M. B. N. BOLDERMAN, Secretaris,
Linnaeusstraat 45.

G. VAN ARKEL. — A. J. JOLING.
K. DE BAZEL. — ED. KARSEN.
J. C. VAN EPEN. — JAN DE MEIJER.
C. M. CARMS. — B. J. OUËNDAG.
J. W. HANRATH.

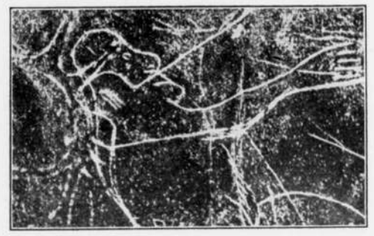
EXAMENS VOOR BOUWKUNDIG OPZICHTER, BOUWKUNDIG TEEKENAAR EN UITVOERDER VAN BOUWWERKEN (ONDERBAAS), INGESTELD DOOR DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST EN AF TE NEMEN IN 1914.

Door het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst zijn benoemd, onder goedkeuring van den Minister van Binnenlandsche Zaken tot Leden van de Commissie, belast met het afnemen van de in Februari, Maart en April te houden Examens voor Bouwkundig Opzichter, Bouwkundig Teekenaar en Uitvoerder van Bouwwerken (Onderbaas) de heeren:
B. J. Ouëndag, Architect, Lid van het Hoofdbestuur der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam, Voorzitter; H. Bletz, Architect, Weesp, Vice-Voorzitter; J. Gratama, Bouwk. Ingenieur, Alg. Secretaris der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Sloten, Secretaris; H. Bonda, Architect te Amsterdam; B. van Bilderbeek, Amsterdam, Dordrecht; Jhr. M. J. de Bosch Kemper, Civ. Ingenieur, Assistent Techn. Hoogeschool, Delft; H. van Dam, Consul van Italië, Leeraar in de Wisk., Amsterdam; H. J. Dammerman, Architect, 's Gravenhage; F. H. V. Etteger, Architect, Zutfen; R. A. Frylinck E Mzn., Bouwkundige Amsterdam; J. D. Gantvoort, Architect, leeraar aan de Burgeravondschool, Deventer; C. de Groot Jr., Architect, Hilversum; F. de Herder, Aannemer, Zwolle; H. van Hilten, Architect, Hoofd-Opzichter der Gemeentewerken, Utrecht; W. de Jong, Architect, Bouwkundige 1e klas bij de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen, Utrecht; H. van der Kloot Meyburg, Architect, Hoofdleeraar aan de Academie van Beeldende Kunsten te 's Gravenhage, Voorburg; G. Knuttel Jr., Bouwkundig Ingenieur, Groningen; L. J. P. Kooken, Gem. Bouwmeester, Eindhoven; A. Kool, Architect, Ede; C. J. Kruisweg, Architect, Bussum; F. J. Kubatz, Bouwk. Ingenieur, Amsterdam; J. B. van Loghem, Bouwkundig Ingenieur, Haarlem; Joh. D. Looyen, Architect, 's Gravenhage; Dr. H. Loteryman, Arts, Amsterdam; G. Meppelink, Architect, Haarlem; W. F. Merhottein Bouwkundige, 's Gravenhage; Adr. Moen, Architect, Amsterdam; J. J. L. Molenschot, Architect, Watergraafsmeer; W. Noorlander, Architect, Amsterdam; Willem van der Pluym, Architect, Amsterdam, Mr. E. H. P. Rosenboom, Advocaat, Procureur, Architect, Amsterdam; J. H. Schaad, Inspecteur Bouw- en Woningtoezicht, Zwolle; G. Stapenséa, Architect, Sneek; J. A. van der Sluys Veer, Architect, Leeraar aan de Industrieschool v. d. Maatschappij v. d. Werkenden Stand, Amsterdam; P. A. Timmers, Architect te Amsterdam; G. Versteeg, Adjunct-Directeur der Gem. Werken, Arnhem; W. de Vrind Jr., Bouwk. Ingenieur, Assistent aan de Techn. Hoogeschool te Delft 's-Gravenhage; M. Vryenhoek, Bouwkundige, 's-Gravenhage; H. van der Vygh, Architect, Amsterdam; D. A. Willemsen, Dir. Bouw- en Woningtoezicht, Haarlem.
De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft dit jaar wederom gevolg gegeven aan het verzoek van het Hoofdbestuur, te willen bevorderen, dat de band tusschen de Regeering en de Examens sterker werd en ook meer naar buiten zou blijken, hetgeen o.a. kon geschieden door het aanwijzen van een tweetal personen speciaal door den Minister van Binnenlandsche Zaken, om deel uit te maken van de Examen-Commissie. Hiertoe zijn door Zijne Excellentie aangewezen de heeren Jos. Ingenohi, Architect, Voorzitter van de afdeeling Voortgezet en Hooger Bouwkunst onderricht van het Genootschap Architectura et Amicitia, Amsterdam, en W. C. Metzelaar, Civ. Bouwk. Ingenieur, Oud-Hoofdingenieur van de Gevangenissen en Rechtsgebouwen, 's Gravenhage, die de benoeming hebben aangenomen.
De leiding der Examens berust bij de Commissie van Onderwijs bestaande uit de heeren: B. J. Ouëndag, Architect, Lid van het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst Amsterdam, Voorzitter; J. Gratama, Bouwk. Ingenieur, Alg. Secretaris van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Sloten, Secretaris; H. Bletz, Architect, Weesp; M. B. N. Bolderman, Civ. Ingenieur; Ingenieur Adjuct-Hoofd van Afdeeling gebouwen bij den Dienst der Publieke Werken, Amsterdam; A. W. C. Dwars, Civ. Bouwk. Ingenieur, Dir. Midd. Techn. School. Utrecht; G. N. Itz, Bouwk. Ingenieur, Hoogleeraar aan de Techn. School, Delft.
Het schriftelijk examen voor Bouwkundig Opzichter zal tegelijkertijd in Zwolle, Arnhem, Amsterdam, en Rotterdam worden afgenomen op Maandag 23, Dinsdag 24 en Woensdag 25 Februari; het mondelinge examen, af te nemen te Amsterdam, zal voor de eerste groep aanvangen op Maandag 9 Maart.
Het examen voor Bouwkundig Teekenaar zal plaats hebben te Amsterdam en begint Maandag 20 April, terwijl de data voor het examen voor Onderbaas, eveneens te Amsterdam te houden, later zullen worden medegedeeld.

UIT BOEKEN EN TIJDSCHRIFTEN.

De oudste menschelijke afbeeldingen.

In „l'Illustration" No. 3687 komt hierover een belangrijk artikel voor met 8 afbeeldingen. Den 3den October 1913 hebben twee geleerden Dr. Lucien Mayet van de universiteit te Lyon en Mr. Jean Rissot, apotheker te Povcin, bij de opgravingen, die zij gedurende zes maanden in den bodem van een schuilplaats onder een rots in de vallei van de Ain: de rots van de „Colombière" deden, een belangrijke vondst gedaan, die een aanvulling vormt van de kunstwerken der aurignaceensche, solutreensche et magdaleensche kunstenaars, die op beenderen, op rendierhorens, op steen, op de zijwanden van grotten hun ontelbare afbeeldingen van dieren hebben gekrast, of gebeeldhouwd in de rotsen (fries van de schuilplaats Laussel, Dordogne), of in klei gemodelleerd, zooals de een jaar geleden ontdekte geboetseerde bisons in de



De oudste menschelijke afbeelding.

grot van „Tuc d'Andoubert", of ten slotte de met een waarheid, een verbazingwekkende werkelijkheid geschilderde afbeeldingen uit „Altamira" (Spanje) en de „Font-de-Gaume" (Dordogne).
Vormen de afbeeldingen van de bisons, de rendieren, de paarden, de mammouten, enz. voornamelijk de onderwerpen der gevonden kunstwerken, de afbeeldingen van menschen zijn daarentegen uiterst zeldzaam. Men heeft wel te Brassempouy (Landes), te Villendorf (Oostenrijk), in de grotten van Grimaldi, bij Menton, in de schuilplaats van Laussel, beeldhouwwerken op ivoor, op speksteen en andere steen gevonden van vrouwen (met die eigenaardige vetvormingen, welke nog worden aangetroffen bij de vrouwen der Boschjesmannen) uit het aurignaceensche en solutreensche tijdperk, doch ingegrifte menschelijke afbeeldingen bleven onvindbaar. Nu is door bovengenoemde heeren zulk een afbeelding van een mensch uit het middelste quaternaire tijdperk gevonden, waarvan de ouderdom *minstens* 15000 jaar is. De schuilplaats onder de rots „Colombière" is lang 50 M., diep 10 M. en op het hoogste punt 13 M. hoog. Haar opening is juist op het Zuiden gelegen. Deze grot was al sedert 1875 bekend als schuilplaats uit voorhistorische tijden. Sedert dien tijd hebben vele verzamelaars er al gegraven, zoodat de bovenste neolitische laag, en de daarop volgende quaternaire laag, met voortbrengselen uit het Magdalenatijdperk gezamenlijk 0.75 diep, reeds zijn doorwoeld.
In Mei 1913 begon nu het systematisch onderzoek van den geheelen bodem. Onder de 0.75 M. hooge laag werd eerst een laag van 1 M. hoog zand gevonden, vermengd met afgevallen brokken steen van de zoldering der grot. Het zand moet door den verhoogden waterstand van het voorbijstroomend riviertje de Ain, dat nu een twintigtal meters dieper stroomt, in de grot zijn afgezet. Daar onder werd een laag hoog 0.25 M. gevonden, waarin voorwerpen uit het oudere aurignaceensche tijdperk. In die laag nu werd een ware werkplaats van een aurignaceensch graveur ontdekt: burijnen van verschillende typen, platen van mammouthbeenderen of van den rhinoceros, stukken rendierhoorn, kalksteenen paletten gereedgemaakt voor de gravure, en verder gegraveerde paletten en beenderen. Op een nu dezer komt de afbeelding voor van een paard, een andere, in een netwerk van moeielijk te ontwarren lijnen, waarvan de kunstenaars uit dat tijdperk schijnen te houden, laat een zebraächtig paard met een fijnen kop herkennen, en een bison en een giraffe (?). Een andere toont den kop van een wild schaap. De rand van dien kop is in den steen, volgens het profiel van den kop, weggehakt. De hoofdvondst van de serie is een beenen plaat, losgeslagen van een schouderblad of van een been van het bekken van een mammouth, waarop

een menschelijke afbeelding is gegraveerd. Het is een man, wiens type geheel verschilt van dien van het Neanderdal, van Spy, van Chapelle-aux-Saints, en men denkt aan de groote afmeting en van den fossielen schedel. Chancelade (Dordogne), die veel jonger is (aanvang van het Magdalenatijdperk waarschijnlijk). Het omvangrijke hoofd heeft een eenigszins rond voorhoofd, een zeer hoog, ietwat uitgerekt gezicht. De kin schijnt uitstekend. Een lange baard is duidelijk kenbaar. De neus is lang en zeer groot. In het oog is een niet te beschrijven uitdrukking. De vorm van het lijf is voldoende voorgesteld. De plaat is bij het middel verdeeld.
Deze gravure levert het bewijs van een reeds zeer ver ontwikkelde menschheid, wat betreft zijn physieken vorm.

* * *

De vertering en het roesten van ijzer.

In „De IJzer- en Staalkroniek" No. 33 van 10 Februari 1914 lazen wij in een artikel over: „de vertering en het roesten van ijzer" o.a.:

„Steeds weer wordt gesproken van „constructiefouten" wanneer door deskundigen de oorzaak vastgesteld moet worden van het bezwijken van een waterleidingbuis, een brug of een dakconstructie, hoewel men in vele gevallen niet de ware oorzaak van het ongeluk kent. Een zeer gering aantal van deze fouten kan toegeschreven worden aan minder juiste mathematische berekeningen.
Een van de meest voor de hand liggende oorzaken van het ongeval is echter de aantasting door roest of vertering.
Betrekkelijk pas kort geleden zijn er pogingen gedaan systematisch de verschillende factoren na te gaan, welke aanleiding geven tot het roestingsproces, dat uit een scheikundig oogpunt zeer ingewikkeld is.
Als de verschillende oorzaak van het roesten van het ijzer worden de volgende gevallen nagegaan. „De verroesting van stalen binten en die van stalen of ijzeren staven in beton komt betrekkelijk zeldzaam voor, meestal heeft zij plaats in die gevallen, waarin het gewapend beton niet waterdicht is, en gebrek aan kalk heeft. Daar beton electrisch geleidingsvermogen bezit, wanneer de poriën ervan met water gevuld zijn, komt het oppervlak van het staal in aanraking met de electrolyt (geleidende vloeistof); kleine verteringspunten vormen zich op het oppervlak van het onzuivere staal; de vrijgekomen waterstof wordt verwijderd door de zuurstof uit de lucht, welke verbinding sterk versneld wordt door de katalytische werking van het ruwe oppervlak van het beton. Wanneer deze electrotytische werking voortgaat, maakt een geringe warmteontwikkeling dat de barstjes in het beton zich verder openen, waardoor er nog meer water naar binnen kan dringen.
Vette cement welke rijk aan kalk is, moet wel het meest passend materiaal worden geacht om er staal in aan te brengen." (Dit is een bewering, die o. i. aan bedenking onderhevig is. J. de M.)
„De isoleerende lagen van electrische lichtleidingen, telefoonkabels en zelfs van de draden van electrische schellen worden geleidend, wanneer zij vochtig worden en zij zijn dan de oorzaak van vagabondeerende stroomen, welke eventueel in de nabijheid ervan gelegen ijzeren balken of buizen als een gedeelte van den electrischen stroomloop kiezen met dat resultaat, dat de vertering ingeleid wordt." (Zie het artikel over: „Een middel voor het beschermen van gewapend beton tegen electrolyse in „Gewapend beton" No. 2, 1914 J. de M.).
„Andere gevallen, waarin electrische stroomen van buiten af vertering veroorzaakten, werden aangetroffen bij de verbinding van ongelijksoortige metalen, zooals geelkoper en ijzer, koper en ijzer en zelfs giet- en smeedijzer of ijzer en staal, waardoor eveneens de vertering ingeleid wordt." „Waterleidingbuizen verkeeren in den ongunstigen toestand, dat zij zoowel aan aantasting van binnen als van buiten blootgesteld zijn. De factoren, die van invloed zijn op de mate van aantasting in beide gevallen zijn verschillend van aard tengevolge van de verschillen in de samenstelling der electrolyten, waarin het oppervlak van het metaal zich bevindt,"
„Water, hetwelk betrekkelijk groote hoeveelheden kooldioxyde en zuurstof bevat tast ijzerwerk snel aan, terwijl het roesten versterkt wordt indien het water zeer zacht is. Vele gevallen zouden genoemd kunnen worden, waarin zulk water in weinige maanden meer dan drie kwart van de effectieve doorsnede van een buis verteerd had. Kleine hoeveelheden kalk, welke aan zulk water toegevoegd worden, slaan een dunne laag calciumcarbonaat op het metaal neer. Deze laag werkt de vertering ten zeerste tegen en de waarde ervan heeft men gedurende langen tijd over het hoofd gezien. Volgens onderzoekingen van Dr. Benbough te Londen zijn er gevallen, waarin de laag zóó dun is, dat zij doorschijnend is en dat zij toch een volkomen beschermende werking uitoefent.
Afvalwater hetwelk bovendien kooldioxyde en opgeloste zuurstof, waterstof, sulfiden, chloriden (zooals zeewater), nitraten (salpeterzure zouten), nitrieten (salpeterigzure zouten) en ammonia bevat, tast ijzeren pijpen zeer sterk aan.
De werking van ijzerhydroxyde, basisch ijzercarbonaat en soms ook ijzersulfide, welke door roestingsproces op de plaatsen van vertering worden neergeslagen, is zoodanig, dat deze vertering er door versterkt wordt, daar genoemde zouten als kernen werken, waarvan een oplossend vermogen ten opzichte van het ijzer uitgaat.
Dit verschijnsel, namelijk dat roest een geleider voor de electriciteit is en zich gedraagt als metaal, dat een electrolytische werking uitoefent en waardoor het dus als een electrode (pool) werkt, verklaart het welbekende feit dat, wanneer het roesten eenmaal begonnen is, het nutteloos is eenige verf- of andere beschermende laag aan te brengen voordat elk spoor van roest verwijderd is.
Een ander hieruit volgend feit, hetwelk ook door de ondervinding bewezen wordt is dat wanneer het roesten eenmaal begonnen is, de mate van vertering niet afhangt van de samenstelling, die het ijzer of staal oorspronkelijk had. Het zal slechts na verloop van langen tijd zijn dat het geroeste oppervlak betrekkelijk zoo dik en het aangetaste oppervlak van het ijzer zóó dun zal zijn, dat men zeggen kan dat de roest het ijzerwerk beschermt.
Sommige watersoorten echter, welke een groote hoeveelheid colloïdale (lijmachtige) organische stof bevatten, bv. moerassig water, hetwelk humuszuren bevat, slaan hun colloïdale bestanddeelen op de roest neer en maken dat er zich een beschermende laag op het ijzerwerk vormt, hetwelk dit voor een groot aantal jaren beschermt."
Hamerslag moet vooral van het ijzer worden verwijderd.
Er wordt in het artikel nog een lijst gegeven van verschillende beschermingsmiddelen, welke worden toegepast om verschillende ijzer- en staalsoorten tegen vertering te beschermen, welke hier volgt:

Beschermingsmiddel.	Materiaal waarvoor dit gebruikt wordt:
Zink, tin, koper lood.	Dakbedekking en bekleeding van gebouwen, draad voor telegraafleidingen, hekken en ophangkabels. Nagels, schroeven, bouten en fittings. Reservoirs, vaatwerk en gereedschap, kettingen, buizen en pijpen voor speciale doeleinden.
Verf, vernis, asfalt, cement.	IJzer en staal voor constructie en versieringsdoeleinden. schoorsteenen, locomotieven en wagens. Rookafvoerbuizen, gas- en oliereservoirs, buizen. Machine-onderdeelen, booten en schepen, de buitenzijde van ketels, leidingpolen, masten, kolommen, brievenbussen.
Lak, vernis, lakverf, email.	Kleine voorwerpen, voorwerpen van ijzer, werktuigen, gereedschappen en kannen.
Behandeling na de vervaardiging om 'n laag oxyde, phosfide of een ander huidje te verkrijgen.	Staal voor constructiedoeleinden, geweerloopen, enz.
Gewoonlijk onbesch.	Machine-onderdeelen, gereedschappen en landbouwwerktuigen, kettingen, de binnen- en buitenzijde van ketels. Laschplaten voor spoorrails, rails en bouten.

Vanuit het oogpunt der electrolytische theorie, komt de bescherming van ijzerwerk tegen roest daarop neer, dat men de electrolytische werking tracht tegen te gaan. Een electrolytisch element, zooals wij gezien hebben, bestaat uit drie belangrijke gedeelten, twee met elkander in verbinding staande electrolytisch ongelijksoortige metaaldeelen, waarvan het oppervlak aan een gewone electrolyt blootgesteld is. Om den stroomloop tegen te gaan en aldus de roestende werking tot stilstand te brengen, kunnen wij de volgende methoden toepassen:
1°. Het verwijderen van de twee ongelijksoortige electroden. Over de passiviteit van ijzer in tegenwoordigheid van alcalische electrolyten hebben wij reeds het een en ander medegedeeld. Iedere andere methode om het ijzeroppervlak homogeen te maken in plaats van betrekkelijk heterogeen, zal een anderen invloed hebben op het oplossend vermogen dat werkt op het oppervlak van het ijzer, hetwelk neiging heeft om te roesten. Dompelt men een plaat ijzer in een sterk oxydeerende oplossing en verwijdert men de verschillende onzuiverheden, dan blijft er een homogeen oppervlak van bijna zuiver ijzer over. Hetzelfde resultaat wordt verkregen, wanneer men langs galvanischen weg onzuiver ijzer met een laag van het zuivere metaal bedekt. Deze wijze van bescherming heeft men in den laatsten tijd op groote schaal toegepast. Het galvaniseeren van ijzer door het dompelen in, of langs galvanischen weg te bedekken met zuiver zink is een van de oudste methoden, volgens welke men een gelijkmatig oppervlak verkrijgt. Zink bezit één groot voordeel, het vormt een vaste verbinding met het ijzer; aldus verkrijgt men, door het ijzer in zink te dompelen een volkomen gelijkmatige laag daarop.
In den laatsten tijd worden er nogal bezwaren geopperd tegen het gebruik van gegalvaniseerd ijzer daar men zegt, dat de toepassing ervan zoowel gevaarlijk als nutteloos is voor drinkwaterleidingen. Het is waar dat zinkzouten, wanneer deze in het menschelijk lichaam komen, een vergiftigenden invloed uitoefenen en hoewel de hoeveelheden ervan bijna oneindig klein zijn, zouden uit het gebruik van aldus verontreinigd drinkwater nadeelige gevolgen kunnen ontstaan. Bovendien is het vermogen van zink om op te lossen grooter dan dat van ijzer. In de praktijk is gebleken, dat de zinklaag op een gegalvaniseerd ijzeren pijp zóó goed is, dat het oppervlak ervan practisch homogeen is en zelfs indien geringe onzuiverheden in het zink zelf een electrolytische werking zouden doen ontstaan, zou zich toch snel een beschermende laag van zinkoxyde en zinkcarbonaat vormen.
2°. Het vergrooten van den weerstand van de electrolyt. Wij hebben reeds opgemerkt dat de stroom door de electrolyt moet gaan, waarin het ijzer gedompeld is. Door het vergrooten van den specifieken weerstand van dit gedeelte van den stroomloop, zal de stroom in elk elementje, dat deelneemt aan de electrolytische werking, verminderen en de vertering dienovereenkomstig niet zoo sterk zijn. Een van de beste middelen om roest te voorkomen bestaat uit een mengsel van teer en teerolie, hetwelk men op de gereinigde en verhitte oppervlakken van het metaal brengt. Aldus verkrijgt men een stevig hechtende waterdichte laag van slecht geleidende teer. De goede werking hiervan is zóó bekend, dat wij hierover geen verdere bizonderheden behoeven mede te deelen. Verflagen, vooral die, welke uit ijzermenie bestaan, werken op soortgelijke wijze, maar de verfdeeltjes kunnen in sommige gevallen als electroden werken, wanneer er tenminste kleine hoeveelheden water aanwezig zijn.
Over het algemeen is verf niet geheel en al waterdicht en dikwijls zal bij het droogproces de oxydatie van de olie gepaard gaan met de vorming van water; onder deze voorwaarden zal de vertering vooral bevorderd worden door de toepassing van dikke verflagen. Voor het doel geschikte verven moeten een grooten soortelijken weerstand bezitten, voorts een goed hechtend- en adhesie-vermogen, een uitzettingscoëfficient, welke ongeveer overeenkomt met die van ijzer, terwijl er bovendien een minimum hoeveelheid vocht of gemakkelijk oxydeerbare stoffen, welke waterstof bevatten, in aanwezig moeten zijn.
3°. De bescherming door middel van metalen.
De electrolytische verteringstheorie is gebaseerd op het beginsel dat deeltjes, welke een gering oplossend vermogen bezitten, maken, dat ijzer van betrekkelijk veel hooger oplossingsvermogen in oplossing gaat. Het zal duidelijk zijn dat wanneer dit beginsel juist is, metalen van nog hooger oplossend vermogen (die, welke meer electropositief zijn dan ijzer) door hun eigen oplossing in staat zijn, ijzer te beschermen. Voor praktische doeleinden is het eerst in de tweede plaats van belang hoeveel grooter dan die van ijzer de oplossingsdruk van de beschermende laag moet zijn, mits deze goed electrisch contact met het ijzer maakt, daar de theoretische waarde ervan (die inderdaad van verschillende factoren, zooals het geleidend vermogen van het water, de hoogere potentiaal (aantrekkingsvermogen) van het ijzer zoowel als de temperatuur ervan en bovendien van het betrekkelijk oppervlak van het ijzer en van de beschermende metalen afhangt) zeer moeilijk te bepalen is. Zink (een metaal van groot oplossend vermogen) is reeds

sedert den tijd van Sir Humphrey Davy gebruikt en het meest voor het doel geschikt bevonden. De werking van dit beschermend metaal moet niet verward worden met de werking ervan als een beschermende laag, daar in het geval van gegalvaniseerd ijzer nòch ijzer, nòch zink in directe oplossing gaan, maar in dit geval het laatste metaal zeer langzaam opgelost wordt en het dan waterstof op het ijzer neerslaat.
Wij hebben reeds opgemerkt, dat er zich snel een laag zinkoxyde vormt, wanneer het zuivere metaal onder water gedompeld wordt. Deze laag vormt zich niet zoo snel, wanneer het zink opgelost wordt, hoewel het dan toch geschiedt, maar waarbij dan het ijzer natuurlijk verteert. Aluminiumlegeeringen schijnen in dit geval heel geschikt te zijn om deze moeilijkheden te voorkomen.
4°. Bescherming door middel van uitwendig toegepaste electrische stroomen. Deze manier van beschermen van ketelbuizen schijnt in de toekomst van practische beteekenis te zijn. De electrolytische theorie is volmaakt in overeenstemming met de waargenomen feiten, en geeft een goede verklaring van de eenigszins samengestelde en in sommige opzichten raadselachtige verschijnselen, welke zich soms bij de vertering en oxydatie van ijzer en staal kunnen voordoen.

* * *

„Deutsche Werkbund"-tentoonstelling te Keulen 1914.

Op de tentoonstelling van den „Deutsche Werkbund", die in dit jaar te Keulen wordt gehouden (zie hierover ons artikel in No. 27, jaargang 1913, van „Architectura", blz. 225) komt, naar de „Baurundschau" van 5 Febr. j.l. mededeelt, behalve de reeds gedachte gebouwen, ook nog een „Glashaus", ontworpen door den architect Bruno Taut. Het wordt geplaatst (zie het kaartje op blz. 226, jaarg. 1913) aan het einde der Urbanstrasse vóór de eigenlijke tentoonstelling.
Het „Glashaus" is een koepelbouw. Het zal het tehuis zijn voor de Duitsche glasindustrie. Men zal door praktische toepassingen laten zien, waartoe glas is te gebruiken, en wat men ermede kan bereiken. De groote glazen koepel rust op een betonsokkel en bestaat uit glasplaten, die op een ijzeren geraamte rusten. De koepelhal heeft een middellijn van 10.5 M. en is 7.5 M. hoog. De vloer zal ook van glas zijn. In de hal is een zaal, waarvan de wanden geheel met glasornamenten zijn bezet. Middenin is een waterbekken. Op het water zal door de rijke ornamenten van een kaleidoscoop een schitterend kleurenspel worden te voorschijn geroepen.
De stad Hagen i. Westphalen heeft, om het plan te verwezenlijken van een eigen ruimte op de tentoonstelling te hebben, 5000 Mark gegeven. De ruimte wordt volgens de plannen van den „Stadbaurat" Pigge ingericht. Het middenpunt zal zijn een kunstvolle glasmozaïk van den Hagener schilder (onzen landgenoot) Thorn Prikker, dat bestemd is voor den nieuwen „Hagener Festhalle". Afbeeldingen van de voornaamste architectonische scheppingen in Hagen zullen, voor zoover zij zich aansluiten aan de grondgedachten van den „Deutsche Werkbund", de wandversiering vormen.
Het museum „Folkwang" — van den Heer Osthaus — zal door twee bronzen figuren uit de ingangsnissen van het Museum zijn vertegenwoordigd.

* * *

Het nieuwe Concertgebouw te Weenen.

In de „Deutsche Bauzeitung" komt een beschrijving voor van het nieuwe Weener Concertgebouw en de koninklijke-keizerlijke Academie voor muziek en tooneelspel in Weenen, gebouwd door de architecten Baumann, Fellner en Helmer. Wij kunnen er niets uit aanhalen, omdat wij de afbeeldingen er niet bij kunnen geven, doch vestigen er de aandacht op, omdat het de nieuwste schepping is van de architectenfirma Fellner en Helmer, die den nieuwen schouwburg in den Haag zou hebben gebouwd.
Hoe hopeloos ouderwetsch is dit gebouw in Weenen, vooral wat de hoofdzaak, de inrichting, betreft. Het eenige goede is de navolging van de ligging en inrichting der vestiairen van het „Neue Gewandthaus" in Leipzig. Van verwerken der nieuwe gedachten over de inrichting van concertzalen en schouwburgen is geen spoor te bekennen, terwijl toch reeds in andere gebouwen verschillende praktische resultaten zijn bereikt door het verwezenlijken dier gedachten. In hoofdzaak gaat het daarbij om het plaatsen der toeschouwers. De schouwburg is een gewoon logentheater, een „kijkkasttheater", zooals George Fûchs het in zijn „Schaubühne der Zukunft" heeft genoemd; de drie concertzalen, een groote, een gemiddelde en een kleine, zijn de gewone rechthoekige ruimten, waarin, uitgezonderd in de groote zaal, het orkestpodium kalm in is gezet, zonder eenig architectonisch verband met de zaal. Van amphiteatervormig plaatsen der toeschouwerszitplaatsen vindt men niets. En dan de architectuur! Slap! Zoogenaamd geinspireerd op de renaissance.
Wij verwonderen ons erover, dat dit de menschen zijn geweest, die uit het buitenland moesten worden geroepen om in den Haag den nieuwen Schouwburg te bouwen, net alsof er in ons eigen land geen architecten zijn, die dit kunnen.

J. DE M.

VAN ALLERLEI AARD.

De Vereeniging voor het houden van Architectuur Tentoonstellingen in Utrecht, is als lid toegetreden bij het Utrechtsch Kunstverbond. De heer A. W. C. Dwars, zal als afgevaardigde zitting nemen in het Bestuur van het Verbond.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — De Duitsche Bauhütten. — Landhuis te Heemstede. — Jurry-rapport. (Vervolg). — Prijsvraag Ned. Ver. „Schoonheid in Opvoeding en Onderwijs". — Oproeping der Commissie voor het Stadsschoon. — Examens Mij. tot Bev. der Bouwkunst. — Uit Boeken en Tijdschriften. — Van allerlei aard.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor adspirantleden ƒ 5. . Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

TWEE EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 9. ZATERDAG 28 FEBRUARI 1914

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, A. A. HES, M. J. HACK, WILLEM VAN DER PLUYM EN J. J. HELLENDOORN, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Bestuur van het Genootschap: „Parkzicht", Hobbemastraat, A'dam.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. Als Gewoon Lid wordt voorgesteld de heer Egon Handl, Ingenieur te Amsterdam, door de heeren J. Roosing Jr. en G. J. Rutgers.
II. Als Buitenlid wenscht toe te treden de heer C. Mus, Hzn., Leeraar M.O. te Doetinchem.

G. J. RUTGERS, *1ste Secretaris.*

* * *

BIBLIOTHEEK.

Ten geschenke ontvangen van ons medelid, den heer Jac. Roosing, het „Handbuch der Ingenieurs Wissenschaften" (12 deelen).
Dit werk werd in het supplement van den catalogus onder Afd. II, No. 631, opgenomen.
Namens het Bestuur werd den heer Jac. Roosing dank gezegd voor deze belangrijke schenking.
De Bibliothecaris herinnert den leden er aan, dat steeds boeken, plaatwerken enz. als geschenken voor de Bibliotheek van „A. et A." gaarne zullen ontvangen worden. Indien het te moeilijk is, deze te zenden, zoo zal hij gaarne de werken laten afhalen.
Verschenen is het Supplement op den Catalogus der Bibliotheek van „A. et A."
De verzending aan de leden e. a. had deze week plaats.

Amsterdam, einde Febr. De Bibliothecaris, W. v. d. P.

KORT VERSLAG DER 1341STE GEWONE LEDENVERGADERING, GEHOUDEN OP WOENSDAG 25 FEBRUARI 1914 IN HET GENOOTSCHAPSLOKAAL IN „PARKZICHT".

Na opening der vergadering door den voorzitter den Heer Paul J. de Jongh, worden de notulen gelezen en onveranderd goedgekeurd.
Onder ingekomen stukken komen voor:
een schrijven van den Min. v. Waterstaat inzake het Gen. request Waaloverbrugging te Nijmegen; met afwijzende beschikking op het daarin vervat verzoek om de nieuwe brug meer stroomafwaarts te doen bouwen dan de thans geprojecteerde.
De voorzitter deelt hierbij mede, dat hij van den Heer Jans, Arch. te Nijmegen, het verzoek gekregen heeft, deze aangelegenheid in het Genootschap te mogen bespreken, zulks toegelicht door enkele lichtbeelden. Den Heer Jans zal daartoe de gelegenheid worden geboden.
Een schrijven van der V. A. N. K. om een adres van die vereen. aan den Min. v. Binnenl. Zaken — betreffende het uitblijven van het rapport der Ministerieele-Commissie terzake van onderwijszaken — met een adhaesieadreste steunen, wordt op voorstel van het Bestuur voor kennisgeving aangenomen, op grond dat het Genootschap zich niet bemoeien kan met huiselijke aangelegenheden eener andere vereeniging.
Eveneens wordt besloten niet in te gaan op het verzoek van de voorloopige secretaresse van het voorloopige Comite terzake eener adresbeweging in 't belang van der politieke gevangenen in Rusland, om dit adres in het Gen. orgaan af te drukken en het Genootschap daarover uitspraak te laten doen. Het Bureau van Redactie vond zich niet bevoegd het concept-adres in het orgaan op te nemen, en het Genootschap besluit, op voorstel van het Bestuur er niet op in te gaan, wijl het buiten zijn werkkring ligt.
De voorzitter installeert hierna den Heer Joop Molenaar, Architect te A'dam, met eenige toepasselijke woorden en verzoekt stemming over het candidaat-lid Beylevelt, dat met alg. stemmen (2 blanco) als lid wordt toegelaten.
De voorzitter leest een van den Heer Weissman ontvangen schrijven, luidende:

Het heeft mij zeer gespeten, dat ik, door een onvoorziene omstandigheid, verhinderd ben aan het debat over mijn voordracht van den 28sten Januari 1914 deel te nemen. Zulke debatavonden toch geven een zoo goede gelegenheid voor jong en oud om met elkander nader kennis te maken.
Een enkel woord over de stellingen van den heer H. F. Symons wensch ik echter, schoon afwezig, toch in het midden te brengen.
Ik heb gezegd: „De bouwkunst is een schepping van het menschelijk instinct. Zij heeft zeker een nuttig doel, doch de nuttigheid alleen streefde zij toch nooit na." Dit klopt met de eerste stelling van den heer Symons: „Doelmatigheid is niet als de oorsprong te beschouwen van het Schoone en de Kunst." Immers ik had het alleen over de bouwkunst, en niet over de schoonheid en de kunst in het algemeen. De mensch begon te bouwen, om een schuilplaats te hebben. Maar toen hij dit deed, had hij

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect": „Parkzicht", Hobbemastraat, A'dam.

reeds den drang naar het schoone en de kunst; dit bewijzen de teekeningen en de versiering, die hij maakte, toen hij nog holbewoner was.
Dat de kunst geen nut zou hebben, beweerde ik geenszins. Ik mag hier nog wel eens het schoone woord van Auguste Rodin herhalen: „La grande erreur, c'est de croire que l'art n'est pas utile dans la vie; c'est pourtant cela qui est le plus utile."
Ik meen echter, dat uit de nuttigheid ook schoonheid geboren kan worden. Daarom zeide ik: „De bouwkunst heeft tot dusver nog weinig met het streven van den laatsten tijd, om de schoonheid uit de doeltreffendheid te ontwikkelen, rekening gehouden." Immers ik geloof, dat als wij nog eens weder een eigen bouwtrant zullen krijgen, dit zal geschieden door aan de eischen der doeltreffendheid, die onze tijd steeds *voorop* stelt, op schoone wijze te beantwoorden. En zoo besloot ik mijn betoog dan met de woorden: „Dan alleen zal onze bouwkunst weder kunnen herleven, wanneer zij aan dat, wat onze tijd verlangt, met de middelen, welke de tijd tot haar beschikking stelt, een schoonen vorm vermag te geven."
Misschien is dit geloof een dwaling en zal de toekomst leeren, dat alleen het streven van de geheele menschheid naar één hoog ideaal ons een nieuwe bouwkunst kan brengen.
Wanneer ik aanwezig had kunnen zijn, zou ik dus zeker de stellingen van den heer Symons niet hebben bestreden.

A. W. Weissman.

Thans verkrijgt de Heer H. F. Symons het woord tot het houden zijner inleiding tot de „*voortzetting van het debat in de vergad. van 28 Jan. j.l. naar aanleiding der Voordracht van den Heer A. W. Weissmann*". Spr. zegt ongeveer het volgeden:

Ter heropening der discussies, welke een aanvang namen in de vergadering waarin de heer A. W. Weissman zijn beschouwingen over de moderne materialen gaf, heb ik mij voorgenomen eene inleiding te geven met de volgende stellingen als uitgangspunt:
1e. Doelmatigheid is niet als de oorsprong van het Schoone en de Kunst te beschouwen.
2e. Wel hebben schoonheid en kunst een doel; dit is echter van hooger orde.
3e. Schoonheid en kunst zijn vruchten van een geestelijke plant.
In de tweede dezer stellingen wordt gezegd dat schoonheid en kunst van hoogere orde zijn, waarmede dan tevens gezegd is dat de doelmatigheid van lagere orde moet zijn.
De doelmatigheid toch bestaat in het voldoen aan de natuurlijke behoeften der menschen.
De schoonheid en de kunst echter zijn gaven die van bovenaf den mensch zijn geschonken.
Voor mij bestaat er dus verschil in afkomst tusschen doelmatigheid en schoonheid en kunst.
De doelmatigheid ontstaat uit de behoeften der menschen en is van stoffelijken aard; schoonheid en kunst zijn gaven van geestelijken aard.
Of gelooft U niet aan een geestelijken oorsprong der dingen en huldigt de leer der materie die zulke groote voorgangers heeft. Zijt ge het eens met de z.g. logisch opgebouwde leer waarin uitkomt, dat eigenlijk alles stof is? Er zijn toch geleerden, die U uit die leer bewijzen hoe de aarde en de menschen zijn ontstaan. Van professor Haeckel wil ik even eenige grondstellingen noemen, zij luiden:
1e. De wereldruimte is oneindig groot en onbegrensd; zij is nergens ledig, doch overal met zelfstandigheden vervuld.
2e. De wereldstrijd is ook oneindig en onbegrensd, heeft geen begin en geen einde, is eeuwigheid.
3e. De substantie bevindt zich overal en altijd in onafgebroken beweging en verandering; nergens is volmaakte rust enz. Er zijn acht van deze grondstellingen welke ik niet alle voor U zal opzeggen, alleen vertel ik U 't begin van de achtste grondstelling welke als volgt is: De ongehoorde hoeveelheden warmte, die door de mechanische processen bij het samenstooten der rollende wereldlichamen worden gekweekt, roepen de nieuwe krachten te voorschijn, enz.
Hierin erkent deze natuurphilosoof dat er voor het ontstaan van krachten iets moet gebeuren, in casu het op elkander stooten der wereldlichamen, maar bij zijn derde stelling, toen die wereldlichamen er nog niet waren, schijnt hij het niet noodig te achten, te verklaren, welke de stuwende krachten waren, waardoor alles in beweging en nergens rust was.
Ten slotte zal onze aarde ook nog verdwijnen, zij zal nadat haar baan steeds kleiner is geworden eindelijk in de zon vallen.
De overlevenden, indien ze er zouden zijn, hoor ik zeggen, „zie zoo er is een aarde geweest."
Millioenen jaren heeft zij gedraaid, enkel om ten slotte in de zon te vallen. Een ander doel een hooger doel heeft het bestaan der aarde niet gehad.
't Is alles te vergeefs geweest, het lijden en het strijden, 'n doel ontbrak aan dit alles.
Gelukkig is er nog een andere beschouwing mogelijk. Weliswaar berust deze op dogma's, maar wie zal ontkennen dat er eene beschouwing is zonder dogma? Kort geleden heb ik nog van deze plaats de erkenning gehoord, dat ook andere beschouwingen berusten op dogma's, al zijn dat dan ook wetenschappelijke dogma's.
Welnu, de beschouwing welke ik op 't oog heb, berust op de hoogere doelmatigheid van alle dingen.
Niet waar? een doelloos leven is een onmogelijkheid, alles wat wij in ons leven aanvangen heeft een doel, we arbeiden met 'n doel, wij eten met 'n doel, wij slapen met 'n doel, we trouwen met 'n doel, kortom wij leven met 'n doel. Kunnen wij nu ook zeggen wat het doel van het laatste, het leven is?
Een leven zonder doel, is onbestaanbaar, en wanneer we van alles wat wij doen kunnen zeggen dat het een doel heeft, dan moeten we toch van de samenvatting van dat alles, ons leven, òòk kunnen zeggen dat het een doel heeft.
We kunnen wel zeggen dat we leven ten nutte van onze medemenschen, maar de moraal spot daarmede, want er zit een pit in den mensch, die men zoo van buiten niet zien kan, maar ieder weet het van zich zelf, een stem die bij elke gelegenheid zegt, ik, eerst ik, dan ik, en dan nog eens ik. Egoïsme is het dat ons geheel beheerscht.
Gelukkig vertrouw ik op de doelmatigheid van mijn geboren worden, van de kunst, van het schoone.
Stel u voor dat ge u op 'n schoonen Meimaandsmorgen bevindt in een ongerept woud. Welk een verscheidenheid van vormen, van kleuren, van geluiden, denk eens aan, de koekoek roept, de duif kirt, de lijster fluit, het vinkje slaat . . . toch harmonie.
Knoestige stammen, grillige takken, duizenden van elkander verschillende blaadjes . . . toch harmonie.
Kleurige vogels, grijs-groene stammen, lichtgroene blaadjes, 'n bruin tapijt van in ontbinding verkeerende bladeren van het vorig seizoen, 'n blauwe lucht, witte wolken, gouden zonnestralen . . . toch harmonie.

En niet alleen tusschen geluiden onderling, tusschen vormen onderling en tusschen kleuren onderling, maar ook het ensemble is volkomene harmonie.
Wel is het mogelijk dat er aanstonds een ekster of specht een krassend geluid laat hooren, maar wel verre van de harmonie blijvend te verstoren, laat dit ons juist door de tegenstelling weten dat er harmonie was. Kunt ge U nu indenken, dat dit alles er zou zijn zonder doel, ik geloof het niet, en wat kan het doel dan anders zijn dan den Grooten Schepper van dit alles te roemen en te danken?
Of is er hooger, schooner doel denkbaar?
Zouden die boomen er zijn met 't doel van straks Uw kamer te verwarmen, of hooger nog, om tot planken gezaagd, te strekken tot materiaal voor een kast, waarin ge de grootste dichters en denkers van alle eeuwen installeeren kunt? Zouden die vogels er zijn alleen om Uw gehoor te streelen, of straks onder 'n Franschen naam op 't menu van Uw feestmaaltijd voor te komen of nog hooger doel om de hoeden der dames te versieren.
Het doel is dat gij in aanbidding den Maker zult eeren, dat doen we immers altijd: wij eeren in het werk den Schepper ervan.
En dit is ook het doel van de kunst.
In de vergadering, waarin de heer Weissman sprak, was het een van de voorstanders van de doelmatigheidsleer die zijn beweringen met voorbeelden trachtte te verduidelijken En zoo kwam die geachte spr. er toe, mede te deelen, dat hij staande voor den Neptunustempel van Paestum in vervoering geraakte en tot aanbidding kwam.
Staat nu, wat trouwens niet anders kan, de schepper boven zijn schepping zooals de vader staat boven het kind, dan volgt daaruit, dat boven die kunstuiting, de Neptunustempel van Paestum, die volgens dien spreker z'n schoonheid heeft te danken aan de doelmatigheid, de doelmatigheid stond en heeft hij dus daar de doelmatigheid als moeder van de kunst aangebeden.
Ik hoop echter van ganscher harte dat die spreker dit zal ontkennen, en daarmede erkennen dat de oorsprong en te gelijk het doel van hoogere orde zijn dan de doelmatigheid, en dat hij, als hij daar aanbad, niet het levenlooze d. i. de stof, maar de kunst, dat is het geestelijke, dat niet van de aarde is, aanbad.
Gen. spreker erkende echter door zijn aanbidding een opklimming van doelmatigheid, tot schoonheid, door God.
We zijn 't allen eens geloof ik, dat het vermogen om kunstwerken te scheppen een gave is. Het wordt ten minste algemeen zoo gezegd, of is dit misschien enkel een spreekwijze? Wie is de gever van die gaven? Kunstenaars bij de Gratie Gods hoort men ze noemen die gelukkigen, die in hun kunst een voor anderen onbereikbare hoogte zijn gestegen.
Kan ook maar een oogenblik de gedachte opkomen dat zulk een gave van materieelen aard is?
Kunst en schoonheid zijn geestelijke begrippen.
De stof is er altijd geweest, voor zoover de historie teruggaat. Ten opzichte van de materie verschilt de eene eeuw niet van de andere. Welnu als de stof dezelfde is, hoe komt het dat de eene eeuw wel, de andere zoo goed als geen kunstwerken voortbrengt; heeft men dan in die eeuwen niet naar doelmatigheid gestreefd? En juist het feit, dat in z.g.n. kunstlooze tijdperken, toch kunstenaars waren die grootsche werken tot stand brachten, bewijst dat indien de geestelijke roeping er is, alleen het resultaat groot kan zijn.
Dat dus schoonheid en kunst vruchten zijn van een geestelijke plant, is onbetwistbaar.
Als nu de natuur, het kunstwerk Gods, voor ons menschen van de aarde de hoogste schoonheid, en de kunst gaven zijn uit een hand, dan is het verband tusschen beiden ook onloochenbaar en kunnen wij gerust aanvaarden de stelling dat de natuur de leermeesteres der kunst moet zijn.
De natuur is aanwezig, niet door menschenhanden gemaakt, een wondervol kunstwerk, naar een vast plan geformeerd, in alle onderdeelen onderworpen aan wetten die we slechts ten deele vermogen te zien, een voorbeeld en inspireerende kracht voor alle kunst.
De kunst, van denzelfden oorsprong, maar in menschenhanden gelegd, zèker omdat de mensch voorbestemd is geweest, het beeld van den schepper te vertoonen en dus ook om schepper te zijn.
Wanneer nu de gedachte aan de daad, de aspiratie aan de schepping vooraf gaat, is het wel eenigszins te verklaren, wanneer iemand zegt, dat hij eerst zijn schepping droomt; al is dat dan misschien niet goed uitgedrukt.
De heer Weissman vertelde ook op de voorlaatste vergadering, dat er een tijd was waarin men daarvan sprak. Gaarne wil ik gezegd hebben dat een tijd, waarin dergelijke gedachten op den voorgrond komen, voor de kunst nog zoo'n slechten tijd niet is. Mogelijk is het een reactie geweest volgende op een tijd waarin enkel de doelmatigheids idee werd gehuldigd. Mogelijk kwam men weer tot de erkentenis, dat kunst niet uit het straatvuil wordt opgeraapt, dat ook de grove en niets bedekkende realiteit de ware het schoone zoekende kunst niet kan zijn. Zouden de kunst en het schoone niet gegeven zijn tot een staf en een zwaard, in de hand der menschen, om steun en versterking te vinden, tegen het vuile en gemeene dat dag op dag aanslagen onderneemt op onze zwakken geest?
Zou de kunst niet zijn zooals prof. Biesterveld het in zijn schoon geschreven boek „Het echt menschelijke" zegt: „een heimweeklank uit het verloren paradijs en een profetes van het herwonnen paradijs, dat zij zelfs anticipeert?"
En zou men nog willen beweren, waar de kunst zulk een hooge afkomst, en zulk een ideaal is toe te schrijven, dat zij ontstaat uit de doelmatigheid?
Is het dan om te lachen, wanneer iemand in een druppel olie, gevallen op water, schoonheid en grootheid ziet, wanneer hij daaruit voelt dat het ook verband houdt met den Schepper die en de olie, en het water, en de wetten waaraan beiden zijn onderworpen, gemaakt heeft.
U weet het immers allen, dat de natuur, overvloeiende van schoonheid, in haar geheel aan wetten onderworpen is, wetten waarnaar zij is gemaakt en voortbestaat.
Dat het geheimzinnige, en toch zoo klare, dat U ziet in die oliedruppel op het water, ook ziet in de voortbrengselen der zee, ook in de mineralen, in de doorsnede van een boom en ook van een worteltje, alles getuigt van overleg en doordachtheid, van zakelijkheid en saamgehoorigheid en daardoor van schoonheid.
Is hieruit niet de leering te putten, dat weliswaar niet de doelmatigheid, de eerste eisch is, maar wel een belangrijke eisch, dat weloverwogenheid en geestelijke doelmatigheid tot kunst leiden?
De doelmatigheid staat tot het schoone en de kunst gelijk het proletariaat tot de aristocratie, wat ik natuurlijk in figuurlijken of geestelijken zin bedoel. Want stoffelijk arm is niet altijd laag, en stoffelijk rijk niet altijd hoog.
Men spreekt van zieleadel, van intellect, van geestig, allen geestelijke begrippen, die de qualiteit van een mensch bepalen. 't Karakter is een geestelijk begrip, de wil is een geestelijk begrip en ten slotte is het leven een geestelijk begrip.
De menschelijke verschijning zwemt als 't ware in geestelijkheid, en als hij niet verblind is, moet hij ten minste begrijpen, dat het wereldgebeuren staat onder de macht van *Het Geestelijke*.

Hiermede wil ik echter niet zeggen, dat de kunst afhankelijk zou zijn van eenige abstracte religieuse overtuiging, maar wel, dat alleen hij, die met zijn kunst naar hoogere idealen streeft, die het aardsche niet bovenaan stelt, groote kunst zal kunnen scheppen.
Is het nog noodig dat ik U in dit verband wijs op de z.g. moderne bouwwerken uit onze omgeving, die de pretentie hebben aan den smaak van het publiek te voldoen, en zulke jammerlijke, geestlooze misproducten zijn. Dat komt dat hun scheppers zijn uitgegaan van den publieken smaak. d. i. van onder af.
Is dit geen voldoende bewijs dat de kunstenaar van bovenaf moet beginnen?
Hoe zal dat mogelijk zijn in een toekomst waarvan men op aardsch, d. i. stoffelijk terrein zooveel verwacht?
Economische gelijkheid, meer geneugten, sport, staan op het program.
Maar, de ontwikkeling van den geest, die immer voortgaat, is het waarvan ik hooge verwachtingen durf koesteren.
De wetenschap zal aan de kunst den weg wijzen, en haar zeggen dat niet alles stof is, dat de mensch kleiner wordt naar mate de wetenschap groeit; niet dat de wetenschap ooit aan een einde zal komen, zal kunnen zeggen: ik ben er, maar wel zal zij ons veel leeren kennen (niet leeren begrijpen) want de beoefenaar der wetenschap kan 't dikwijls zelf niet begrijpen.
„De wiskunde, de oudste aller wetenschappen is volgens de uitdrukking van een moderne wiskundige: levend en nieuw, in onze dagen bloeiend als nimmer te voren, vooruitgaand in duizend richtingen," verklaart Fred. v. Eeden. Dezelfde zegt verder in zijn studie over poëzie, wijsbegeerte en mathesis: Men vergelijke met de pertinente ontkenning van het „bovennatuurlijke" door rationalisten, geleerden en natuurfilosofen de volgende uitspraak van den mathematicus Keyzer: „in het rijk van de zuivere gedachte, in het domein der mathesis, wordt zeer overtuigende bewijsgrond, om niet te zeggen ontwijfelbare zekerheid gevonden, voor de stelling, dat geen enkele kosmos, of ons Heelal er een is of niet, elk redelijk stelsel van waarheid kan bevatten, maar dat elk heelal is een component van een buitenheelal, dat boven elke natuur is een bovennatuur en boven elke kosmos is een hyperkosmos".
En hierop laat van Eeden volgen: „ziehier de „bovennatuur", het „buiten-issige" van Multatuli, door hem verdoemd uit de kracht van $2 \times 2 = 4$, thans mathematisch bewezen!
„Voorspelt zulk een uitspraak, indien ze bij den voortgang der wiskundige wetenschap wordt bevestigd, niet de allergeweldigste geestelijke omwenteling die ooit heeft plaats gehad? Zien wij niet de macht, wier onverbiddelijke strengheid door materialisme en rationalisme als hulp en steun was ingeroepen, haar wapen tegen haar vereerders keeren?"
Van deze mathesis is het, dat we m.i. voor de kunst groote dingen mogen verwachten. Nu reeds is zij de kern van het zakenleven, nu reeds is zij de kern der techniek, wellicht zal ze ook der kunst tot kern strekken, voorzoover zij dit nu nog niet doet. Ik bedoel beiden in den engsten en den ruimsten zin van het woord. Reeds nu worden vruchten geplukt van deze, geestelijke plant. Er zijn er reeds die het begrepen hebben dat ook de schoonheid in de natuur aan den leiband heeft geloopen van de mathematica. En als we dus werkelijk geschapen zijn om de natuur te vervolgen en voort te zetten dan is het ook niet anders mogelijk of we zullen het geestelijke langs wiskunstigen weg in de stof brengen.

Is kunst iets anders, dan eenige gedachte, langs den weg der middelen aan anderen mede te deelen? De redenaar behoeft daartoe de taal, de Componist het instrument, de schilder het doek en de verf, de bouwkunstenaar de materie.
Hij heeft reeds zijn gedachte, of visie zoo ge wilt, hij grijpt de stof en dan pas kan de beschouwer het zien. Niet de doelmatigheid is het eerste waaraan hij denkt, maar zijn eerste voorstelling is van wiskunstigen aard, zij behoeft geen stof. Alleen den drang om zich te uiten vraagt de stof.
Dit is te zien in het eerste teeken-onderwijs aan kinderen, waarbij men hen wiskundige begrippen tracht bij te brengen door middel van draadfiguren. Zoo'n kubus, of regelm. viervlak is eigenlijk niets als een geestelijk begrip, maar men heeft noodig dit te laten zien door de ribben, en die ribben moeten dan ten minste zichtbaar zijn.
Hier mag ik aanhalen wat Schopenhauer in zijn hoofdstuk Opmerkingen betreffende de Methaphysika van het Schoone en het Aesthetische*) zegt: „Daarom nu behoort deze afzondering, deze scheiding van vorm en materie, tot het karakter van het aesthetische kunstwerk; juist omdat het doel ervan is, om tot de kennis van een (Platonische) Idee te brengen. Het is dus het kunstwerk *wezenlijk*, den vorm alleen, zonder de materie te geven, doch dit openlijk en zichtbaar te doen.
Hier ligt nu eigenlijk de grond, waarom wasfiguren geen aesthetischen indruk maken en dus geen kunstwerken (in aesthetischen zin) zijn; ofschoon zij als zij goed gemaakt zijn, honderdmaal meer zinsbedrog veroorzaken, dan het beste beeld, of de beste statue het vermag, en dus als bedriegende navolging van het werkelijke, het doel der kunst ware, den eersten rang zouden moeten innemen. Zij schijnen n.l. niet den enkelen vorm, maar met dezen, ook de materie te geven; vandaar dat zij de misleiding, dat men de zaak geheel voor zich heeft, te weeg brengen.
„In plaats dat dus het ware kunstwerk ons van datgene, hetwelk slechts eens en nooit weer aanzijn heeft, d. i. het individu, brengt tot datgene, wat steeds en oneindig vele malen, in oneindig velen aanzijn heeft, den vorm zonder meer of de idee, geeft het wassen beeld ons schijnbaar het individu zelf, dus datgene, wat slechts eens en nooit weer aanzijn heeft, echter zonder datgene, wat aan zulk een vluchtige existentie waarde verleent, het leven. Daarom wekt het wassen beeld afkeer, terwijl het als een star lijk werkt."
Nu is dit niet rechtstreeks van toepassing op de bouwkunst, dan wel op de beeldhouwkunst, maar het houdt wel rechtstreeks verband met mijn daar straks verkondigde meening, dat kunst in het algemeen niet zit in de stof maar in den geest, en dat zij alleen de stof noodig kan hebben, als 't er op aan komt, de kunstgedachte openbaar te maken.

Ten slotte zal ik nog trachten met 'n enkel voorbeeld te verduidelijken wat ik heb beweerd.
Wat dunkt U van een toren; zou de bouwmeester hierbij zijn uitgegaan van de doelmatigheid? Neen, want een toren heeft geen practisch doel, en ik vraag U, zijn er onder torens geen hooge kunstwerken te vinden?
Socrates noemde zijn bobbeligen neus schoon omdat deze zoo goed den adem doorliet, dus zoo doelmatig was. Had hij gelijk?

De voorzitter dankt, onder applaus der vergadering, den Heer Symons voor zijne breede inleiding en noodigt de

*) Complete kleine filosofische geschriften, § 209.

aanwezigen leden uit hieromtrent hunne gedachten te willen kenbaar maken.
De Heer Hellendoorn zegt dat hij het met debater niet eens is dat een toren geen practisch doel zou hebben. Dit is zeer zeker het geval als middelpunt van zekere plaats.
De Heer Wormser zegt dat men het geheele betoog van den Heer S. niet voor den geest kan halen; men kan den totalen omvang niet begrijpen; volgens spr. ook de Heer S. niet. Hij is er daarom voor, dat we het hedenavond gesproken woord eerst gedrukt voor ons zien en daarna gaan debatteeren.
De voorzitter zegt dat hij er niet veel voor gevoelt om nog eens een vergadering — en allerminst een der e.v. — voor dit onderwerp af te staan, wat ook niet noodig is, zoo men de stellingen van den Heer Symons, die in het blad zijn afgedrukt geworden, aandachtig gelezen en overdacht heeft. Wat de Heer S. zooeven gezegd heeft valt enkel als eene verduidelijking dier stellingen aan te merken.
De heer Rutgers vraagt of de inleider bezwaar heeft tegen de volgende overwegingen, die hij, afgezien van voorafgegane theorieën, nuchter zou willen stellen, bekeken in het licht der practische uitoefening van onze hedendaagsche bouwkunst.
„Elk vraagstuk is, als eene meer of minder omschreven opgave, beperkt."
„Hij, die bouwt *moet* voldoen aan redelijke eischen nopens doelmatigheid, practische bruikbaarheid, enz."
„Hij, die uitsluitend zóó bouwt, heeft geen andere pretentie als die van eenvoudig practisch bouwer."
„Hij, die zóó bouwt, en bovendien schoon en kunstvol, als uiting van persoonlijk wezen, brengt *noodzakelijk* kunstwerk voort en *is kunstenaar*".
„Hij die kunstwerk *maken wil*, is geen kunstenaar, wordt geen kunstenaar; doch is en blijft een kunstenmaker."
Tenslotte zou spreker gaarne van den inleider vernemen: „Van waar de kunstenaarschap?"
De inleider verklaarde tegen deze stellingen geen bezwaar te hebben, integendeel den inhoud te onderschrijven. Op de laatste vraag bleef hij het antwoord schuldig. Men vraagt den inleider een aanwijzing in verband met het gezegde: voldoen aan de smaak van het publiek.
De heer S.: *Eenige* bouwwerken, b.v. Hirsch. Dat is een gebouw dat de pretentie heeft te voldoen aan den smaak van het publiek.
De heer R. vraagt of het gebouw van Hirsch nu een *modern* gebouw is; zou een *goed* modern bouwwerk wel voldoen aan bedoelden smaak? Zijn de bouwmeesters van de andere moderne werken daarvan dan uitgegaan?
De heer S. antwoordt dat die bouwmeesters niet zijn begonnen van *bovenaf*.
De heer v. d. Pluym is het in groote trekken met debater eens, doch vraagt of kunst niet boven de doelmatigheid uit groeien kan, b.v. een kerk, waarvoor het kerkbestuur het plan heeft vastgesteld, terwijl toch het aanzien telkens verandert. Zie b.v. eens de ontwikkeling der Chr. kerken, welken grondplan geleidelijk uit den rechthoek het huistype hebben aangenomen. Ook goede materialen, die worden geëischt, kunnen toch kunstvol worden verwerkt.
De heer Symons zegt dat de roeping eens kunstenaars een *goddelijke* roeping is, waaraan hij het allereerst te denken heeft. Hij zal dus niet in de eerste plaats van de materie uitgaan. Het Paleis van Volksvlijt b.v., een glasgebouw om zoo te zeggen, kon evengoed in baksteen zijn uitgevoerd.
De heer v. d. Pluym antwoordt dat het voorbeeld van het Paleis juist bewijst, dat Oudshoorn wel degelijk van de doelmatigheid is uitgegaan, dat is hier het stratenplan geweest.
De Heer de Meijer is het eveneens met de eerste stelling eens, wijst op de woorden van den Heer Ingenohl die de machine als voorbeeld van doelmatigheid stelde. Volgens hem is het materiaal bijzaak. De mathesis b.v. wordt in verschillende talen gedoceerd en toch is de kern een en dezelfde, overal. Een kerk kan uitgevoerd zijn in hout of in steen, dat is zuiver de materie; heeft niets uitstaande met het *doel* van het kerkgebouw, wat geestelijk-religieus is. Volgens spr. is het doel niet noodzakelijk verbonden aan de materie.
De Heer La Croix zegt: de materie geeft toch den vorm!
De Heer Symons antwoordt den sprekers nog eens dat doelmatigheid *niet* tot kunst kan leiden. (Geroep: kunst komt uitsluitend van boven. — Neen, kan ook van ónderaf komen!)
De Heer Rutgers zegt dat elke opgaaf beperkt is. Wie bouwt moet allereerst voldoen aan de doelmatigheid, nuttigheid en nog veel meer. Hij die zoo bouwt dat zijn gebouw goed is, heeft een kunstwerk gewrocht en is dus een kunstenaar. Wie het anders doet is volgens spr. een kunstenmaker.
De Heer Symons wijst als krachtigste uiting van het beantwoorden aan doelmatigheid op onze buurt Y Y. Daar was alles op dóelmatigheid aangewezen en is dat kunst? (Geróep: niet doelmatigheid doch speculatie was hier de drijfveer!)
De Heer Ingenohl zegt dat hij debater niet bestrijden wil, omdat zijn betoog niet voor bestrijding vatbaar is. Volgens spr. heeft de Heer Symons zijn stellingen niet goed opgeschreven. Hij heeft niet vastgehouden aan wat aanleiding gaf tot deze speciale debatavond n.l. de bewering: *Schoonheid zit in de doelmatigheid*. Er bestaat volgens spr. een schoonheid die met kunst *niets* te maken heeft, b.v. schoonheid uit eeuwen oude cultuur. Ook wijst spr. op talrijke voorwerpen die schoonheid bezitten en toch met kunst niets te maken hebben, ja, waarbij zelfs mag betwijfeld worden of die voorwerpen mooier zouden geworden zijn zoo zich er een kunstenaar mede bemoeid had. Daarom vraagt hij: waar is in die voorwerpen de kunstenaar te bespeuren?
De Heer de Groot zegt, dat voor hem kunst is: de doelmatigheid *vermooien*, dus niet, zooals vaak geschiedt, *vermoorden*. Wat de materie betreft, is de invloed daarvan op den vorm niet zoo groot als men veelal meent. Neem b.v. de Gothiek. In een kerk van hout of van steen komen Goth. ramen voor; zelfs het houten gewelf vertoont den spitsboog.
Spr. hoorde een dezer dagen een mooi woord, en het spijt hem dat hij dat niet heeft uitgevonden, n.l.: „*De bouwkunst is een industrie*". Dat is 't! probeer die te vermooien — je moet aan veel voldoen — doch zorg dat je het zoo goed mogelijk ten einde brengt. Er zijn nog menschen die van een opgaaf iets moois trachten te maken. En nu nog even over „een stoel droomen." Men noemt dat zwammen, doch volgens spr. is het een visie krijgen. Je behoeft die stoel niet in je bed te droomen, toch neemt dat onderwerp je gansche denken in beslag, dan zal al denkende in den geest die stoel ontstaan; die stoel droomt men dus. Dat er, zooals de heer Ingenohl beweerde, noch bij de fiets, noch bij een auto een kunstenaar is geweest, moet spr. bestrijden. Het eerste fietsraam berustte op een vijfhoek en de eerste auto vertoonde de parabolische lijn in zijn krommingen, dat ging echter buiten de doelmatigheid om. Of die eerste werkman, die dat toepaste, een kunstenaar was, laat spr. voor

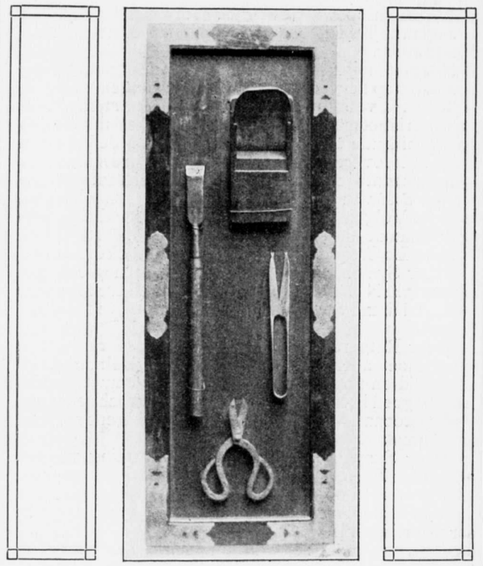


Fig. 1.

heden ter zijde, voor hem staat vast, dat een kunstenaar het eerst aan 't woord is geweest, zij het dan wellicht onbewust.
De heer v. d. Pluym zegt dat hij zulke droomen van den vorigen spreker *inductief opbouwen, intellectueel denken* noemt.
De heer Wormser wijst er op, dat er verschil is tusschen schoonheid en kunst. Schoonheid is er in de natuur, waarvan God de opperste bouwmeester is geweest. We gaan in de natuur wandelen, om van die schoonheid te genieten en in ons op te nemen, nochtans behoeven wij kunstenaars te zijn. Wanneer spr. let op die kunstenaarshoed, die er in deze zaal op het prachtige beeld van Donatello is neergelegd, dan zegt spr., naast zijne groote ergernis over die daad, dat het voor hem een bewijs is, dat het een hoed van een kunstenaar zijn kan, die van waarachtige kunst geen gevoel heeft; anders beging hij een dergelijke lompheid niet. Spr. citeert Stijn Streuvels: „behoedt mij voor de vakmenschen".
Nog vele sprekers voerden hierna — en meerdere zelfs bij herhaling — nog het woord. Een voorstel van den heer de Meijer, ons nog een avond voor dit onderwerp te reserveeren, waarop de deelnemers zich van te voren opgeven en dan hunne, op schrift gestelde meeningen zouden kunnen kenbaar maken, wordt niet voldoende ondersteund.
Hij zegt daarna nog het volgende: Wij gaan steeds terug naar de Natuur. Dit is een onbetwistbaar goede bron. Door het bestudeeren der natuurvormen dringen wij door in de krachten, die de vormen doen ontstaan, en dit is de kennis die wij noodig hebben bij ons werk. Die kennis is ook te verwerven door overdenking, dus langs philosophischen weg. Doch dit is voor den gemiddelden menschelijken geest nog niet bereikbaar. Gewoon verstandelijk is het slechts zeer ten deele te verkrijgen. Maar het verarbeiden van de stof met de handen, het aanvoelen leert ons onbewust, op de beste wijze de structuur der natuurvormen. Bewerken van het hout geeft de diepste kennis van de groeiwijze van een boom ten opzichte van onze vormgeving van houten voorwerpen.
Dit was de onbewuste kennis, die onze mooie oude molens, onze oude houten schepen, onze boerderijen, waarop de heer Ingenohl wees, als te zijn ontstaan uit de doelmatigheid, deden ontstaan. Het is de gecultiveerde vakkennis.
Doch dat dit niet alleen op het goede pad voert, maar de philosophische beschouwing der Natuur daarbij genomen, nog tot een dieper inzicht van het vak voert, wordt hierdoor bewezen, dat onder die molens en onder die schepen, er enkele zijn, die boven hun soortgenooten uitsteken. De makers hiervan vereenigden beide bovengenoemde methoden in hun werk. Dit is slechts een enkeling gegeven. Wilt gij zoo iemand een kunstenaar noemen, mij best. Beter is het woord „kunst" liever niet te gebruiken. Goede vakkennis" is het ware. En willen wij een woord gebruiken, laten wij dan het tijdelooze woord „schoonheid" in de plaats van „kunst" stellen.
De Heer Willem v. d. Pluym heeft gesproken over de wenschen van den bouwheer: „het program van eischen" dat de vorm van het bouwwerk bepaalt en dus den architect in zijn uiting bindt. Dit is niet juist. De taak van een architect is die van adviseur. „Het program van eischen" ligt ten grondslag aan de groepeering. Is er een teveel of te weinig, dat een goede groepeering in den weg staat, dan bespreekt de architect dit met zijn bouwheer, en tracht tot overeenstemming te komen. In plaats van den architect in zijn uiting te binden werkt het inspireerend. Het behoedt hem tegen schablonenwerk.
Te ruim elf uur sluit de voorzitter het debat, na nogmaals den inleider en ook de sprekers te hebben dank gezegd voor hunne medewerking.
Dadelijk hierop verkrijgt de heer Jans het woord om zijne denkbeelden inzake de Waaloverbrugging bij Nijmegen voor het Genootschap te demonstreeren.



Fig. 2.

Spr. zegt dat we thans uit hoogere sfeeren tot de koude werkelijkheid worden terug gevoerd, na het zoo juist gesloten debat te hebben aangehoord. Het was hem aangenaam in „Architectura" een adres aan den Minister van Waterstaat te lezen, wat feitelijk het adres van „Heemschut" kracht wil bijzetten. Het doet spr. genoegen, dat de zaak thans besloten is en er dus toch niets aan te veranderen valt. Evenwel voor het geval „Architectura et Amicitia" wederom besluiten mocht, zich met een of andere zaak te gaan bezig houden en te gaan adresseeren of requesteeren zonder dergelijk vooronderzoek, wenscht spr. „A. et A." even te laten zien, waarom de nieuwe Waal-overbrugging nabij de Belvédère komt en nergens anders.
Eerst laat spr. een serie lichtbeelden op het doek voorbijgaan die trachten te doen zien:
a. het schoon van het oude Nijmegen; dat geheel zou worden opgeofferd zoo de brug meer stroomafwaarts zou worden gelegd.
b. de nauwe straten, die bij een brug sub. a voor het groot-verkeer zouden moeten worden aangewezen en daarvoor totaal ongeschikt zijn, daar zij een te geringe breedte hebben.
c. de plaats, waar de nieuwe brug komt en wat daarvoor moet worden opgeofferd of gewijzigd.
Kwam de brug meer stroomafwaarts, dan zou ze komen voor de oude stad — de beneden stad — met de onder sub. *a* genoemde, nooit goed te keuren gevolgen.
Thans zal ze komen voor de bovenstad, waar het middelpunt van het nieuwe Nijmegen ligt.
Spr. schetst thans op het bord de gansche situatie en demonstreert op levendige wijze dat de gekozen plaats *de beste plaats* is. Het met 50 M. verlengen der kribben maakt al dadelijk dat de eerste pijler op ± 250 M. uit den tegenoverliggenden oever komt te staan. De brug krijgt een vrije spanning van ± 190 M., ergo komt de 2e pijler dus ongeveer 60 M. uit den oever. Het stuk van den heuvel naast de Belvedère tot aan den eersten pijler wordt een brug met constructiewerk *onder* het rijvlak. Men ziet er dus geheel over heen en blijft het fraaie uitzicht op de Waalbocht volgens spr. geheel intact. De groote overspanning van 190 M krijgt een boogconstructie met traliewerk, gedeeltelijk boven en gedeeltelijk beneden het rijvlak. Het bezwaar van belemmering van het vrije gezicht is dus niet zoo enorm als waarvan is opgegeven.
Na een warm betoog van bijkans 3 kwartier, waarbij spr. zelfs in vrij ondergeschikte details afdaalde, eindigde hij met het verzoek dat „A. et A." voortaan voorzichtiger met requestreeren zijn zou en zich niet te vlug voor persoonlijke meeningen zou gewonnen geven
De voorzitter wijst naast den dank aan spreker voor diens enthousiast pleidooi en zijne bijkans „vaderlijke raadgevingen", op een misverstand. „A. et A." heeft het

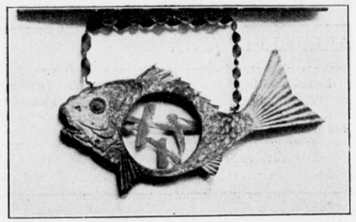


Fig. 3.

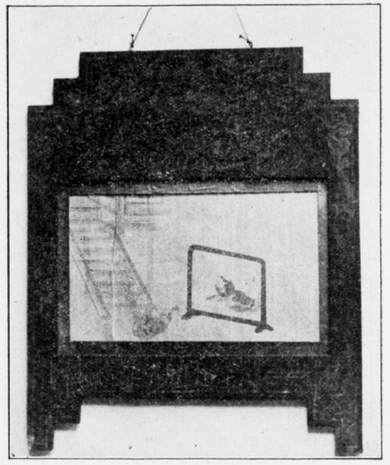


Fig. 4.

adres van Heemschut *niet* ondersteund, wijl daarin de fout begaan werd een plaats aan te wijzen waar eventueel de overbrugging te maken. „A. et A." heeft zich moet dit nieuwe technische punt niet ingelaten, alleen verzocht, op aesthetische gronden, de brug meer stroomafwaarts te plaatsen. Met „on-dit"-s, nog met persoonlijke meeningen heeft het Genootschap zich ingelaten omdat het daar *ver boven staat*. De Heer de Jongh moet evenwel wijzen op den bijkans bevooroordeelde wijze waarop de Heer Jans heeft gedemonstreerd. In de groote helling b.v. nabij de Belvédère heeft hij in zijn schets niets laten zien. Ook valt te constateeren dat juist het prachtig beeld van zijn fraaiste lantaarnplaatje gedoemd is te verdwijnen door de thans vastgestelde overbrugging.
Na repliek van den Heer Jans, die er o. m. op wees dat z. i. die helling géén beletsel voor een fraai vergezicht wezen kan, en na het doen van de gebruikelijke rondvraag, sloot de voorzitter te bijkans twaalf uur deze goed bezochte en zeer geanimeerde vergadering. ADR. M.

OUDE JAPANSCHE UITHANGBORDEN.

Bij van Veen op het Damrak te Amsterdam is een verzameling van 64 stuks oude Japansche uithangborden tentoongesteld.
Merkwaardig is de overeenkomst tusschen onze oude uithangteekens en de Japansche door de naieve, vaak humoristische opvatting van het uithangteeken.
Wat de man maakt, wat hij verkoopt, dat hangt hij buiten. Doch, zijn onze oude uithangteekens in opvatting reëel tot het het bijkans nuchtere toe, die van de Japanners blijven in hoofdzaak vlak-decoratief, gaande tot in uiterste verfijning. En steeds, als bij al het werk der Japanners voelen wij een eerbiedige bewondering voor het in hen levende gevoel voor evenwicht, harmonie in vorm en kleur, die bij hen innig verbonden zijn, onafscheidbaar samengaan.
Dat natuurlijke gevoel is iederen Japanschen werkman ingeboren; het inleven, het liefdevol aanvoelen van het



Fig. 5.

materiaal voert hen in de ziel ervan, en geeft op eenvoudige wijze aan hun werk een hart, waardoor het van ingehouden leven trilt.
Dit heeft niets te maken met den vorm als vorm, doch is een wijze van zien en behandelen, die universeel is, die niet aan een land behoeft te zijn verbonden; die dus wij ook konden bezitten, en in verschillende tijdperken ook hebben bezeten.
Wie van onze werklieden voelt zóó? Wijs mij een timmerman of meubelmaker aan, die als zijn Japansche collega op een bord zijn gereedschappen zoo weet te schikken, als wij op de 1ste afbeelding dat zien gedaan! Welk een evenwicht in deze samenstelling van heterogene vormen!
Er zijn bij de verzamelng, zooals ik reeds zei, voorwerpen van groote verfijning, doch evenzoo goed vinden wij er de meest eenvoudige, en daardoor grootscher werkende stukken bij, b.v. het uithangbord van een handelaar in Saké, Japansche wijn (afb. 2). Welk een statige eenvoud van de omtreklijn! En dan hoe komt het mooie heldere rood van de rok en hoofddoek, samengaande met het prachtige blauw van het overkleed, schitterend uit tegen de diep-bruine natuurkleur van het houten schild in den vorm van een wijnvat.
Hetzelfde monumentale gevoel vinden wij in de visch (afb. 3), het uithangteeken van een vischrestaurant. Dit gevoel stijgt ten top in de durf en de wijze waarop het gat er is ingezet. Hoe krachtig en toch soepel volgt de omtrek den cirkel!
Afbeelding 4 geeft een andere uiting aan dat monumentale gevoel. Schijnbaar is zulk een omlijstingslijn kinderachtig eenvoudig, doch hier openbaart zich het subtiele gevoel in de plaatsing van het teekeningetje in het houten vlak. Het teekeningetje zelf geeft een aardig staaltje van hun humor. De heelkundige, want die had dit bord voor zijn huis hangen, was een menschenvriend. Hij gevoelde medelijden met de verstootenen onder de zieken, zij, wier ziekten verdacht zijn. Hoe dit uit te drukken?
Een heer wordt uit een huis (!) van de trap gesmeten. Die val — letterlijk en figuurlijk — zal hem meer dan een beenbreuk hebben bezorgd. De aanduiding daarvan krijgen wij door de voorstelling op het kamerschut. Daar zit de godin der wellust „Otafarku" en kijkt met belangstelling naar den gevallene. Commentaar overbodig!
Bekijken wij nu afb. 5, dan treft ons — daarbuiten gelaten de beschildering zelf — de eenvoud in de compositie: twee cirkels. Doch hoe zijn die ten opzichte van elkaar geplaatst. Vooral in de plaatsing der koppelende ringen ligt een wiskunstig gevoel, dat zich niet uit in een star schema. Hier zou men bij ons naar den gelijkzijdigen driehoek hebben gegrepen.
Minder belangrijk als uithangbord op zichzelf is dat, voorgesteld op afb. 6, van een maker van metalen handvatten voor schuifdeuren. Doch wel zijn die handvatten zelf het nauwkeurig bekijken ten volle waard.
Heel onze beschouwing en het geven van de afbeeldingen is een surrogaat. Men moet zelf naar van Veen gaan. En daar rustig zittend tusschen die prachtige staaltjes van handarbeid in hun bezonken kleur, gaat er een inspireerende kracht van uit, die ten goede komt aan ons werk.
De tentoonstelling blijft nog slechts enkele dagen open.

J. DE M.

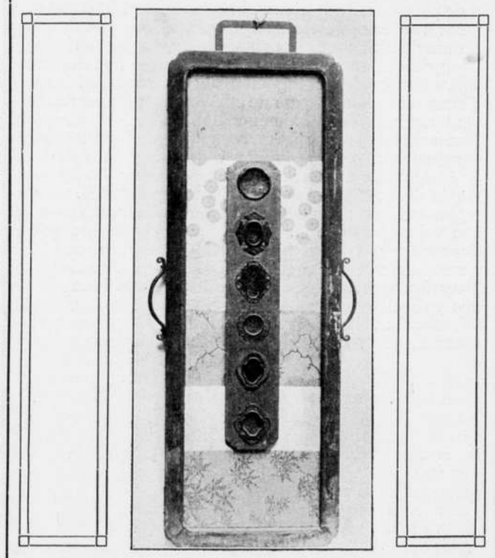


Fig. 6.

VAN ALLERLEI AARD.

De Engelsche architect, Thomas H. Mawson heeft van de Grieksche regeering de opdracht gekregen plannen te maken voor de modernisseering en verfraaiing van Athene. De koning wil van Athene een stad maken, die aan de moderne eischen van hygiene en comfort voldoet. De stad is volgens een goed plan gebouwd, maar de bevolking neemt zoo snel toe, dat maatregelen genomen moeten worden voor de uitbreiding. Ook de watertoevoer moet gereorganiseerd worden.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Kort Verslag der 1341ste Gewone Ledenvergadering. — Oude Japansche uithangborden. — Van allerlei aard.

TWEE EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 10. ZATERDAG 7 MAART 1914

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, A. A. HES, M. J. HACK, WILLEM VAN DER PLUYM EN J. J. HELLENDOORN, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Bestuur van het Genootschap: „Parkzicht", Hobbemastraat, A'dam.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect": „Parkzicht", Hobbemastraat, A'dam.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. De 1342STE GEWONE LEDENVERGADERING ZAL GEHOUDEN WORDEN OP WOENSDAG 11 MAART E. K. DES AVONDS TE **half negen** UUR IN „PARKZICHT".

Agenda:

1. Opening en Notulen der voorgaande vergadering.
2. Mededeelingen en Ingekomen Stukken.
3. Ballotage van mejuffrouw A. Spier, Sierkunstenares en den heer P. Tolman, Bouwkundig Teekenaar, beide te Amsterdam, als Gewone Leden voorgesteld door de heeren J. Roosing Jr. en G. J. Rutgers.
4. Voorstel van het Bestuur betreffende verzekering van den Pedel.
5. Behandeling van het Rapport der Commissie, ingesteld in de Ledenvergadering van 3 December 1913, waarvan de conclusies, houdende o. m. voorstellen tot wijziging van enkele artikelen van het Huishoudelijk Reglement, aan de goedkeuring der vergadering zullen worden onderworpen.
6. Behandeling van een Voorstel van het Bestuur der Afdeeling Voortgezet- en Hooger Bouwkunst-Onderricht betreffende reorganisatie der Afdeeling.
7. Rondvraag en Sluiting.

De vergadering is strikt huishoudelijk.

II. Als Adspirantlid is toegetreden en als zoodanig door het Bestuur toegelaten de heer H. P. Penters, Bouwkundig Teekenaar te Amsterdam.

III. Eveneens als Buitenlid de heer C. Mus, Leeraar M. O. te Doetinchem.

IV. Als Buitenlid wenscht toe te treden de heer J. Hermans, Bouwkundig Teekenaar te Hengelo (O.).

V. Als Gewone Leden worden voorgesteld de heeren Ph. A. Warners, Architect, en A. H. van Wamelen, Bouwkundig Teekenaar, beide te Amsterdam, respectievelijk door de heeren J. Roosing Jr. en G. J. Rutgers en de heeren H. F. Symons en G. J. Rutgers.

G. J. RUTGERS, *1ste Secretaris.*

MEDEDEELINGEN DER REDACTIE.

EEN NIEUWE KAART VAN AMSTERDAM.

Seyffardt's Boekhandel bezorgde dezer dagen een nieuwe kaart van *Amsterdam en Omstreken* op schaal 1 : 50.000, strekkende van Halfweg tot Muiden en van Westzaan tot Abcoude. Er komt o. a. op voor de tegenwoordige en de „gewenschte" grens der gemeente, de ontworpen haven in den IJpolder enz.
Wegen en voetpaden, spoor- en tramwegen met nauwkeurige vermelding van stations en halten, kerken, zelfs begraafplaatsen, veeren, molens en stoomgemalen, dit alles vindt men keurig verzorgd op dit kaartje in vijf kleuren gedrukt en in den hande; gebracht voor den luttelen prijs van *50 cent.* Mede om z'n duidelijkheid, is deze uitgave als eene winst te boeken, waarvoor wij den Uitgever dankbaar moeten zijn.

* * *

JAARVERSLAG NED.-IND. KUNSTKRING TE BATAVIA.

Ter leestafel is neergelegd het twaalfde geïllustreerde jaarverslag 1912—13 van bovengenoemden kring. Wij stippen daaruit aan, dat het ledental begin 1912 bedroeg 121 leden, waarvan 11 gewone en 9 buitenleden. In den loop van het jaar traden nog 79 leden toe en vielen er 43 af, zoodat het jaar sloot met 157 leden Het Bestuur bestaat uit de heeren: P. A. J. Mooyen, Voorzitter, J. W. Teilers, Secretaris, P. W. H. Sitsen, Penningmeester, Mevr. E. Dinger-v. Polanen Petel, Mevr. A. Derkinderen-Hooghwinkel, Mr. C. A. Wiessing, Ch. P. Schoemaker en J. N. v. d. Ley.
De bouw van het vereenigingsgebouw vordert goed. Er wordt nog eens met erkentelijkheid de vele ondervonden steun herdacht, zoowel van de Regeering, als van den Bataviaschen Gemeenteraad en groote handelshuizen en particulieren.

* * *

Door ongesteldheid van den heer J. Gratama zal het verslag van zijn lezing in de 1340ste ledenvergadering van ons Genootschap, 11 Februari 1914 gehouden, pas de volgende week kunnen verschijnen.

DE LIJDENSHISTORIE VAN EEN VERGADERINGVERSLAG.

Wanneer onze lezers Zaterdagsavonds het weekblad ontvangen en daarin een kort verslag van de laatst gehouden Gewone Ledenvergadering aantreffen, zullen zij niet vermoeden dat, om zoo'n verslag nog diezelfde week te publiceeren, van ons eigenlijk te veel wordt gevergd. De meeste moeite kost het steeds, den vrijen tijd voor dit werk te vinden. Snel moet dit worden verricht, teneinde den zetter reeds Donderdagmiddag de gelegenheid te geven de copy te zetten. Bij een enigszins uitgebreid verslag komt dit werk eerst Vrijdagmorgen gereed en moet dan den langen weg van auteur en debaters volgen. Ontbreekt hiertoe de tijd, dan geschiedt de publicatie geheel voor verantwoordelijkheid des verslaggevers. Maar wanneer die b.v. des Vrijdags verhinderd of uitstedig is? Dan komt de Secretaris van het bureau van Redactie voor de correctie op; een geval, dat zich juist bij het laatst gepubliceerd verslag heeft voorgedaan. Onze volijverige Redactie-Secretaris had zich bereidwillig voor het corrigeeren der drukproeven beschikbaar gesteld. De groote haast heeft ook hem helaas parten gespeeld en zoo zijn ettelijke misvattingen, alsmede storende zetfouten ingeslopen. Om alles te rectificeeren lijkt mij niet gewenscht, temeer, wijl velen onzer lezers zèlf reeds een en ander bij lezing wel al zullen recht gezet hebben. Ik bepaal mij dus tot de navolgende correcties:

1. het geïnstalleerde lid heet niet Joop, doch *Jaap* Molenaar;
2. bladz. 69 linkerkolom onder staat: geleidelijk uit den rechthoek het *huis*type hebben aangenomen. Dit moet natuurlijk zijn: *kruis*type;
3. bladz. 71 linkerkolom bovenaan staat: Het was hem aangenaam.... dit moet luiden: Het was hem *hoogst on*aangenaam....;
4. iets verder staat: Zonder dergelijk vooronderzoek.... wat moest zijn: Zonder *degelijk*....;
5. pag. 71 boven staat: „A. et A." heeft zich moet dit nieuwe technische punt niet ingelaten ...., waarvoor men gelieve te lezen: „A. et A." heeft zich *met* dit *zuiver* technische punt enz.;
6. pag. 71 midden leest men: In de groote helling b.v. ...., wat: *van* de groote helling enz. zijn moet.

ADR. M.

SCHOONHEIDS-COMMISSIE.

Naar aanleiding van een schrijven van Burgemeester en Wethouders aan de Schoonheids-Commissie, houdende mededeeling dat zij hebben gemeend hunne goedkeuring aan het ontwerp van het Koloniaal Instituut niet te moeten onthouden, heeft de Commissie het volgende schrijven tot B. en W. gericht:

Amsterdam 4 Maart 1914.

Aan Burgemeester en Wethouders van Amsterdam.

De ontvangst van Uw geëerde missive d.d. 27 Februari 1914, 9922 P.W. erkennende, hebben wij de eer Uw College te berichten:
dat wij ten zeerste betreuren Uw besluit om, met terzijdestelling van ons advies, aan het indertijd ons ter beoordeeling voorgelegd ontwerp van het Koloniaal Instituut, Uwe goedkeuring te hechten,
dat in tegenstelling met de overweging waarop blijkens genoemd schrijven de goedkeuring van Uw College steunt, wij van oordeel blijven dat bij uitvoering van het ons voorgelegde ontwerp, niet verkregen zal worden eene, Amsterdam waardige, monumentale bouwkunstige schepping,
en dat, welke gewichtige belangen waarop in genoemd schrijven wordt gedoeld, er ook mogen bestaan om eene spoedige totstandkoming van den bouw te wenschen, daarin toch nooit de aanleiding mag gelegen zijn om aan het *bouwkundig* belang de vereischte aandacht en zorg te onthouden.
Het spijt ons daarom Uw College te moeten berichten dat, gezien het zeer uiteenloopend inzicht, dat inzake bouwkunstig schoon tusschen Uw College en onze Commissie blijkt te bestaan, en waaruit de terzijdestelling van ons advies is voortgekomen, wij ons niet geroepen gevoelen onze plaats te blijven innemen in de Commissie van Advies, en mitsdien besloten hebben ons mandaat ter beschikking te stellen van de Vereenigingen die ons hebben afgevaardigd.

De Commissie van advies in zake de bebouwing van Gemeente-terreinen,
(*w. g.*) A. SALM G. BZN., *Voorzitter.*
„ „ H. J. M. WALENKAMP.
„ „ A. W. WEISSMAN.
„ „ A. A. KOK.
„ „ PAUL J. DE JONGH.

AANTEEKENING.

Het lid der Commissie, de heer B. J. Ouëndag, afgevaardigde voor het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, heeft niet deelgenomen aan de beoordeeling van het ontwerp Koloniaal Instituut, doch verklaart zich ten aanzien van bovenvermeld besluit solidair met zijn mede-Commissieleden.

(*w. g.*) A. SALM G. BZN.
„ „ B. J. OUËNDAG
„ „ H. J. M. WALENKAMP.
„ „ A. W. WEISSMAN.
„ „ A. A. KOK.
„ „ PAUL J. DE JONGH.

CLUB VAN UTRECHTSCHE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP „A. ET A.".

Aan den Raad der Gemeente Utrecht.

Geeft met verschuldigden eerbied en met leedwezen te kennen, het Bestuur van de Club van Utrechtsche leden van het Genootschap „Architectura et Amicitia",
gezien het onderwerp en de gevelteekeningen der verbouwing van het Gouvernementsgebouw,
dat door dezen bouw de reeds verbrokkelde gevels een nog onsamenhangender architectuur aan dat bouwwerk geven zal,
dat niet minder dan vier verschillende architectuuruitingen deze gevels beheerschen zullen,
dat het nieuw te gebouwen gedeelte aan de kromme Nieuwe Gracht-zijde bovendien nog onder te verdeelen is in een paardenstalgevel met doorrit, een koetshuisgevel, een tuinmuur en een gevel, waarachter woonvertrekken zich bevinden,
dat de voornaamste deelen, o. a. de Statenzaal, geheel niet in het gevelproject opgenomen zijn en zoodoende aan 't oog onttrokken worden, terwijl de meest ondergeschikte deelen naar voren gebracht zijn,
dat genoemde verbouwing het stadsbeeld der Gemeente Utrecht ontegenzeggelijk schaden moet.
Geeft Uw College in 't belang Uwer Gemeente in overweging het Rijk geen vergunning tot dezen gevelbouw te verleenen.

't Welk doende,
(*w. g.*) P. NICOLAÏ, *Voorzitter.*
(*w. g.*) C. J. DE HAAS, *Secretaris.*

VERSLAG VAN DE LEZING DER UTRECHTSCHE CLUB.

27 Februari j. l. hield de heer G. A. van Nie, Ingenieur, een lezing over „Draadlooze Telegrafie" voor de Club van Utrechtsche leden van het Genootschap „Architectura et Amicitia".
Na een korte beschrijving van de toestellen welke gebruikt zouden worden ging de spreker over tot het verklaren der ethergolven, welke toegepast worden bij de draadlooze telegrafie. Door middel van teekeningen werd verklaard in welk deel van het zonnespectrum deze ethergolven, opgewekt door electrische stroomen, moesten worden gezocht. Daarna werd met eenvoudige proeven aangetoond, hoe of ethergolven uit lengte van 300.000 K.M. en van 300 M. werden te voorschijn gebracht. Aan de Teslazuil was duidelijk zichtbaar de golfbuik en knoop der ethergolf; terwijl door verstellen van de reflector het lichtverschijnsel langs de zuil zich verplaatste Ook werd met een Geislersche buis aangetoond dat de golven zich naar alle kanten verspreidden.
Daarna werd naar een kast getelegrafeerd. Op deze kast waren opgesteld een coherer, een Ampèremeter en een accumulator van 2 Volt.
Door even de vonk in de vonkenkast te laten overspringen, wees het instrument stroomdoorgang aan om na een lichte tik op de coherer naar zijn nulstelling terug te keeren.
Nadat nog een paar vragen der aanwezigen gesteld waren, werd de samenkomst gesloten.

VAKTOESTANDEN.

Een merkwaardig staaltje van juist inzicht, hoe zich als architect te gedragen, kwam ons dezer dagen onder de oogen.
In Haarlem *woont* een architect *over* de St. Bavo. „Een geval, tè mooi om er niet een voordeeltje uit te halen", denkt onze vriend. Wat hij doet? Wel, in een programma van een feestviering van den R. C. Volksbond, afdeeling Haarlem, plaatst hij een advertentie, in den vorm van een groot naamkaartje. Dit naamkaartje luidt:

JAC. E....
architect over de St. Bavo

en daaronder woonplaats en telephoonnummer.
Dat wonen tegenover de St. Bavo is het eenige verband tusschen de St. Bavo en hem.
Ook in de Haarlemsche Courant komt dit bericht voor. Prachtig bedacht niet waar?
Hij spreekt geen onwaarheid; doch wekt misverstand bij de goê-gemeente.
Ja, ons vak telt nog menschen met inzicht!

NASCHRIFT.

Wij drukken 's mans naam niet voluit, om geen meerdere reclame te maken.

* * *

Hoe goede voorbeelden, navolging vinden, bewijst de advertentie in de Haarl. Courant, die wij, nadat het bovenstaande was geschreven, ontvingen:

J. P. M...
Beeldhouwer
over de nieuwe Kath. St. Bavo.
Beelden, Kerkmeubelen
Grafornamenten, enz.
Hout, Steen, en Marmer

De beide heeren zijn buurlieden.
De laatste, de beeldhouwer, is echter niet zoo snugger als zijn medebroeder. De navolging van het goede voorbeeld ligt er *te* dik op. De vorm is ook minder beschaafd!

RED.

PRIJSVRAAG DER NED. VER. „SCHOONHEID IN OPVOEDING EN ONDERWIJS".

In het programma dezer prijsvraag kwam een clausule voor: „de 3 bekroonde ontwerpen blijven het eigendom van de vereeniging. Zij kan daarmede handelen, zooals zij goedvindt", die door de P. P. C. terecht werd veroordeeld. Zij wendde zich daarom tot het Bestuur der Vereeniging om overleg te plegen, met het aangename gevolg, dat wij onderstaande verklaring van de secretaresse mochten ontvangen.

RED.

„Aangezien een misverstand gerezen is omtrent het gebruik, dat de Ned. Ver. „Schoonheid in Opvoeding en Onderwijs" zou mogen maken van de bekroonde ontwerpen der door haar uitgeschreven *prijsvraag voor de inrichting en versiering van een schoollokaal*, deelt het Hoofdbestuur dier Vereeniging aan de deelnemers aan de prijsvraag mede, dat de clausule in het programma „De 3 bekroonde ontwerpen blijven het eigendom der Vereeniging. Zij kan daarmede handelen zooals zij goedvindt", zoodanig moet worden opgevat, dat het *geestelijke eigendom* door deze bepaling *niet wordt aangetast*.
De Vereeniging behoudt zich alléén het recht voor de 3 ontwerpen waar en wanneer zij dat noodig acht te exposeeren en ze in druk te reproduceeren.
Eventueele uitvoering van deze ontwerpen kan alleen geschieden in overeenstemming met de desbetreffende bepalingen in de auteurswet, zoodat in ieder geval in overleg met de ontwerpers zou getreden worden.
Alle bladen worden beleefd verzocht deze mededeeling wel te willen overnemen."

(w.g.) A. G. DYSERINCK, Secr.

INGEZONDEN.

EEN VRAAG, EEN ANTWOORD EN EEN TOELICHTING.

Vraag: Hoe verhouden zich in de bouwkunst Doelmatigheid en Schoonheid?
Antwoord: De verhouding van Doelmatigheid en Schoonheid in de bouwkunst is die van Begin en Beginsel.
Toelichting: Het begin van de bouwkunst is doelmatigheid-zonder-meer.
Het eind van de bouwkunst is schoonheid-zonder-meer.
De bouwkunst vertoont een geestelijke spanning tusschen de grenzen doelmatigheid-zonder-meer en schoonheid-zonder-meer.
In de bouwkunst blijft dus de doelmatigheid vóórondersteld tot de grens, waarop de bouwkunst overgaat in wat anders. Dat andere is de beeldhouwkunst.
Dit naar aanleiding van de bespreking van 25 Feb. 1914.

J. E. VAN DER PEK.

* * *

NAAR AANLEIDING VAN „NIET OUDERWETSCH".

Deze brochure van den heer Weissman noopt mij er toe mijn gedachten omtrent deze kwestie te uiten, daar zij m.i. van groot belang is voor ons vak. Het trachten in den stijl onzer voorouders te bouwen, is ook m.i. af te keuren; daarin ben ik het volkomen eens met den heer W. Maar — ik krijg uit bedoelde brochure den indruk dat de

heer W. wel eenigszins tot overdrijving zijner ideeën overslaat. Vooreerst wil ik hier zeggen dat — hoewel men niet de oude stijlen moet volgen — men daarom toch volstrekt niet met alles behoeft te breken, hetgeen onze voorvaderen ons nalieten.

Ten eerste bedoel ik hiermee de bouwstoffen. Wat gebleken is, door eeuwen heen, *goed, deugdzaam* èn *schoon* te zijn, behoeven wij in onzen tijd niet in eens te verwerpen, zonder dat hiertoe *noodzaak* is (b.v. als de oude materialen niet meer te maken zouden zijn). Ik ben het absoluut niet met den heer W. eens, dat het niet-aanwenden van veel onzer nieuwe bouwmaterialen en het wel gebruiken van de oude, bestaande, zoo verwerpelijk is. Als of het *wezenlijk moderne* alleen in de keuze der bouwstoffen gelegen is! Veel van de nieuwe bouwmaterialen wegen niet op tegen de erkend deugdelijke èn schoone van vroeger. Ik weet niet welke nieuwe bouwstoffen de heer W. bedoelt; daar hij in 't algemeen spreekt, moet ik in 't algemeen antwoorden.

Ik ben het niet met den heer W. eens waar hij schrijft: „De architect van thans mag voor de moderne materialen den neus niet ophalen. Zijn ze deugdelijk, dan moet hij ze op een schoone wijze toepassen, dat is zijn plicht als kunstenaar. Acht hij de materialen uit een esthetisch oogpunt minderwaardig, dan bewijst hij hierdoor, dat hij er nog niet in geslaagd is, er een goeden en schoonen vorm voor te vinden". Dit dient vierkant tegengesproken te worden! Ik ben van meening, dat de nieuwe materialen, welke het bestanddeel van een kunstwerk zullen zijn, niet alleen deugdelijk, maar in de *allereerste* plaats *schoon* moeten wezen! Met „esthetisch minderwaardige" materialen kan geen *kunstenaar* zijn werk maken, ook al zou hij er in slagen „er een goeden en schoonen vorm voor te vinden." Beheersch de kleur en verdere kwaliteit van het materiaal niet voor een groot gedeelte het kunstgehalte? Er zijn tegenwoordig beslist leelijke materialen; nu geef ik het welken kunstenaar ook te doen daarmede een kunstwerk te maken! En waarvoor ook, als de mooie materialen nog verkrijgbaar zijn! Het gewild-moderne is niet oprecht-modern.

Dat de Nederlandsche nijverheid, welke de „bedenkelijke" of „afkeurenswaardige" bouwstoffen voortbrengt, ten zeerste en geheel onverdiend (?) geschaad wordt, acht ik niet van zoo groot gewicht. We behoeven niet alles te aanvaarden wat de nijverheid ons wil opdringen. Kunst moet niet aan banden worden gelegd. Veel fabrikanten en nijverheidsmenschen ijveren in de eerste plaats voor hun beurs en dit is, hoewel geen doodzonde, toch niet zóó bewonderenswaardig, dat de architect-kunstenaar alleen daardoor verplicht zou zijn hun producten te verwerken. M. i. moet de architect vrij zijn, om zelf zijn materialen te kiezen en aan te wenden, evengoed als de componist dit doet met de keus der instrumenten. Schrijft de componist voor afstand te doen van de antieke viool of piano, maar gebruik te maken van „moderne" klanken zooals b.v. de auto-signalen of misthoorns, wat zou er van de Muziek worden?

Dat er vroeger over 't algemeen zulke mooie materialen gebruikt werden, bewijst dat ze gemaakt zijn, òf op aanwijzen van kunstenaars òf dat de werkman zelf zooveel kunstzin had; wat eerder aan te nemen is. En daar de nijverheid, industrie en in 't algemeen, de werkman van thans minder kunstzin heeft, is het plicht van hen, die dit wèl hebben, den eerstgenoemden den weg te wijzen, en dus de voorkeur te geven aan mooie, boven de leelijke materialen.

Het niet bouwen „in ouden stijl" behoeft ook om een tweede reden nog niet te leiden tot het breken met alles wat onze voorouders ons nalieten. Het volgen van traditie heeft vrijwel door alle eeuwen heen geleid tot mooie resultaten. Zonder te copieeren hebben onze voorouders-kunstenaars veel van elkander na gevolgd, ook al leefden zij toen in een anderen „stijl". Zoo goed als de (bekwame) ambachtsman werkwijzen en constructies blijft toepassen, die ook al vóór hem zijn aangewend, zoo goed meen ik, dat ook de kunstenaar kan gebruik maken van erkend goede zaken, die vóór hem zijn gedaan. Want zoo goed als de geheele natuur groeit en leeft, zoo groeit en leeft ook de kunst, daar zij, volgens mij, een vervolg — door den mensch — is, van de natuur. Het per sé breken met handelingen onzer voorvaderen, òmdat dezen dit reeds deden — lijkt mij dus in strijd met de natuur. En het eigenlijk moderne heeft daar ook weinig mee te maken. Niet de stof, maar de geest moet overheerschen. Want waardoor ontstaat een nieuwe stijl? Zooals de heer Berlage het uitdrukt — en wat met mijn zienswijze het meeste overeenstemt — ontstaat zij door het streven naar een gemeenschappelijk geestelijk ideaal. Iets geestelijks dus. En daar bouwmaterialen moeilijk tot het geestelijke te rekenen zijn, ligt daar alleen reeds in opgesloten dat het gebruiken van andere materialen niet tot nieuwen stijl kunnen *leiden*.

Ik kan mij heel goed voorstellen een modern gebouw, uitgevoerd in b.v. handvormsteen. Ik geloof niet, dat zoo'n architect die handvormsteen verkiest boven de (haast als geschilderde) blindeersteen, omdat hij een „oud aspect" wil geven, doch alleen omdat het zijn smaak, de meeste schoonheid te willen geven, het meest nabij komt. Daartegenover zie ik wel gebouwen in „moderne" materialen uitgevoerd, die toch volstrekt niet modern zijn. Het wekt verwondering dat de heer W. juist een uitspraak citeert van den heer Joseph Cuypers, gezien diens laatste bouwwerk. En ook de daarop volgende aanhaling van den heer J. Gratama — gezegd in 1911 — als men bedenkt dat de heer J. Gr. zelf vrijwel tegelijkertijd een huis bouwt van straatklinkers met zeer dikke voegen, gedekt met oude — reeds gebruikte — dakpannen, zeer zeker wèl en alléén om een oud aspect te geven! Waartoe, vraag ik mij af, dienen zulke theorieën en principes als ze door hen, die ze uitspreken, zelf niet worden toegepast? Leidt dit niet tot verwarring en wantrouwen van die ideeën? Iemand die voorganger en propagandist wil wezen, dient in de eerste plaats eerlijk in zijn werk en consequent te zijn.

Het verkondigen van nieuwe ideeën heeft wel zijn waarde, doch nog hooger zou ik het achten als tegelijkertijd die ideeën in practijk worden gebracht.

Vele dezer ideeën komen alleen voort uit het werk van ons verstand, en dit alleen is niet instaat ons kunst te geven. Komt het gevoel er niet bij, dan vrees ik, dat het ons op een verkeerd pad voert. Ik heb altijd met heel veel belangstelling kennis genomen van nieuwe begrippen en principes. Maar ik ben nu tot de overtuiging gekomen, dat veel van alle getheoretiseer en gepraat van heel weinig gewicht is voor de kunst. De ware kunstenaar behoeft niet zooveel te redeneeren en te bedenken wat hij wèl en wat hij niet moet doen. Hij *voelt*, intuïtief, daarvoor is hij kunstenaar, en dan schept hij ook kunstwerk, ook al zijn er dan volgens enkele onzer begrippen „fouten" aan.

Kijken wij slechts naar de Natuur! Hoeveel misstanden en afwijkingen meenen wij ook daarin niet te ontdekken, en toch is zij schoon en harmonieus. Laat ons werk dan ook schoon en harmonieus zijn. Het volmaakte zullen we nooit bereiken, doch het streven er naar ligt binnen ons bereik.

Ook wilde ik mijn meening stellen tegenover die van den heer W. (en anderen), waar hij zegt dat „het veel gesmade fabriekswerk een eigenaardige schoonheid kan hebben". Zeker zijn niet alle fabrieks producten te verwerpen. Het hangt er slechts van af *hoe* ze zijn. Nu geloof ik stellig — en de heer W. is 't daarmee eens — getuige het geen hij zegt op blz. 9 „voorheen was ieder ambachtsman een kunstenaar" — dat de werklieden van vroeger beslist kunstzin hadden. En dit is thans niet het geval, zeker niet! Dit is de reden waarom zoo heel veel van ons fabriekswerk beslist leelijk is. Fabrikanten zijn niet in de eerste plaats goede ambachtslieden — ze zijn uit den aard der zaak werkgever, werk-regelaar-organisator en hebben voor het eigenlijke ambacht hun speciale ondergeschikten. Dus hangt er alles van af hoe het inzicht van den fabrikant-regelaar en het talent dezer ondergeschikten is. De eigenaardige schoonheid van ons vroeger handwerk zal zeer zeker de machine ons niet kunnen geven, en dit te imiteeren is even goed onlogisch als het bouwen in ouden stijl. Maar er moet — en er kan — moderne schoonheid zijn in onze fabrieksproducten. Is dit thans echter reeds het geval? Ik meen dit te mogen betwijfelen. Ik kan met den besten wil der wereld geen schoonheid ontdekken in een rijwiel, locomotief, automobiel, ijzeren brug of machine. D. w. z. dat ik er niet door ontroerd word, wat toch het wezen der schoonheid is. Toch acht ik mij niet conservatief — verre van dien. Kan eenig kunstenaar mij er het schoone in aantoonen, ik houd mij aanbevolen. Wel zijn het mooie dingen uit technisch oogpunt bezien; de uitvinding en vervaardiging zullen wij allen prijzen. Maar waar is het esthetisch gedeelte? En komt dit niet omdat al deze zaken worden vervaardigd door technici; heel bekwame technici, zonder twijfel, maar lieden zonder schoonheidszin, in dien zin, zooals wij die bij de vroegere ambachtslieden aanwezig wisten?

Dat onze oude ophaalbruggen, molens, boerderijen, gebruiksvoorwerpen en duizenden andere zaken, mooi waren, hoewel het geen „kunstenaars" — volgens onze beteekenis — waren die ze maakten, was het gevolg van het (harmonieuse) schoonheidsgevoel dezer vroegere ambachtslieden, welk gevoel onze huidige arbeidersstand vrijwel mist.

Laat men mij nu niet tegenwerpen, dat ons schoonheidsbegrip zich geregeld wijzigt; dat het een kwestie van „nieuw" en „vreemd vinden" is, en slechts eenigen tijd behoeft om later als „mooi" te worden erkend.

Het bewijs hiervoor meen ik te kunnen geven door verschillende kunstproducten uit alle verloopen tijdperken bijeen te brengen: b. v. op een tentoonstelling. Al deze voorwerpen of gebouwen, die wij schoon weten, zullen zich aan elkander aanpassen, in dien zin, dat ze met elkaar in harmonie zijn, ook al zijn ze uit de verst verwijderde tijdperken en oorden bij elkaar gebracht. Allen hebben echter iets van het Groote Geheel, van die menschelijke Schepping die wij kunst noemen. Maar vreemd zouden wij opzien, op zoo'n tentoonstelling, na eerst antieke voorwerpen te hebben gezien, onverschillig of zij waren uit het Egyptisch, Assyrisch, Grieksch, Romaansch, Gotisch, Renaissance of Lodewijk-tijdperk, plotseling te komen voor een afdeeling machines, rijwielen, locomotieven, automobielen, ijzeren bruggen of overkappingen! Ik geloof stellig dat ieder met mij zou zeggen, dat die dingen, dàar, in een *kunst*verzameling, niet thuis hooren.

Hiermee wil niet gezegd zijn, dat al deze zaken van onzen tijd leelijk *moeten* zijn en leelijk moeten *blijven*, òmdat ze van dezen tijd zijn! Neen, ik kan mij heel goed indenken dat deze zaken eens ook *schoon* zullen zijn; geleid door schoonheids-gevoelige menschen, zooals sommige onzer fabrikanten dit reeds inzien en kunstenaars in hun dienst stellen, waar zij vroeger meenden het zonder dezen te kunnen stellen. En dit lijkt mij de juiste weg. Door dien tijd van uitvinding en techniek moeten wij eerst heen, om te komen tot *rust*, en dan schoone zaken vervaardigen. Laten wij het ronduit erkennen — dit erkennen is noodzakelijk — de machine, de fabriek, de industrie van onzen tijd heeft de kunst overvleugeld! heeft haar op zij gedrongen! overal waar zij op haren weg kwam. En de kunst stel ik boven de industrie; daarom moet — en zal, als eerst algemeen wordt ingezien hoe weinig schoon de producten onzer huidige industrie zijn — de kunst, die goddelijke vertrooster van den menschelijken arbeid — weer oppermachtig worden en alle machinerieën, uitvindingen en dergelijken, aan haar ondergeschikt maken, om zoo ten slotte te komen tot een Schoone wereld!

Ik wanhoop dus volstrekt niet aan het ontstaan van een nieuwen stijl, maar een nieuwe stijl kan niet „gemaakt" worden, hij ontstaat, of hij ontstaat niet. Dit heeft diepere oorzaken en houdt verband met ons geheele leven.

Nu ben ik voor mij zelf, vast en zeker overtuigd, dat een nieuwe stijl komende is — als gevolg van een meer en meer zichtbaar streven naar een gemeenschappelijk geestelijk ideaal. Maar daar dit streven nog niet algemeen genoeg is, kan men ook niet verwachten dat de *uiting* in de kunst daarvan reeds duidelijk zichtbaar is, hoewel ik er duidelijk de voorteekenen van meen te bespeuren, doch dan niet in het bloot gebruiken van nieuwe materialen!

Blaricum, 1 Maart 1914. THEO RUETER.

DE BESCHILDERINGEN VAN HET UNIVERSITEITSGEBOUW TE GRONINGEN.

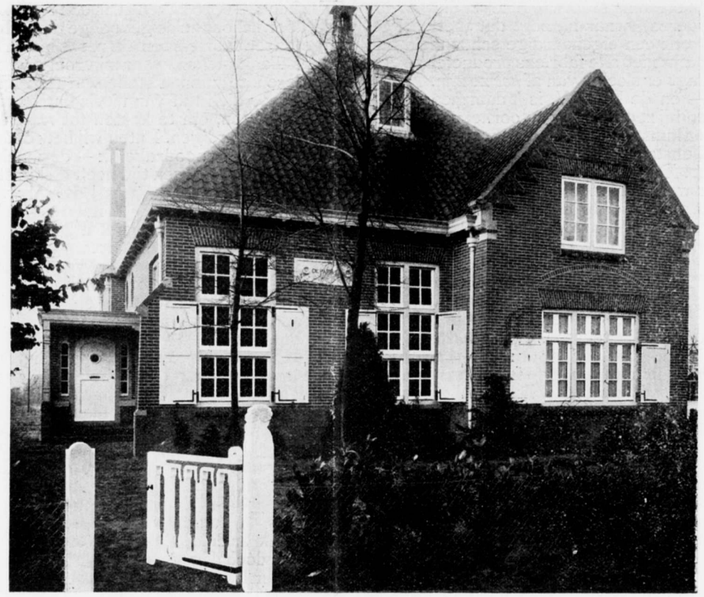
In het avondblad van het „Algemeen Handelsblad" van Vrijdag 20 Febr. j.l. lezen wij in een stukje over bovengenoemde zaak, waarover in ons nummer van Zaterdag 14 Febr. j.l., blz. 51, door den heer de Jong werd geschreven, o. a.: de schrijfster M. V. vermoedt, dat de verantwoordelijkheid, aan wien het werk te gunnen, ook wordt gedragen door den Rijksbouwmeester tevens architect van het Universiteitsgebouw.

— „Het gaat niet aan van dezen éénen amtbenaar (den rijksbouwkundige) de houding te eischen, waartoe men zich van regeeringswege jegens de Nederlandsche kunstenaars blijkbaar niet geroepen voelde; maar wèl mocht van degenen in wier „eigen huis" deze dingen gebeuren konden, van de professoren en hun omgeving van intellectueelen en geletterden eenig protest worden verwacht tegen de wijze waarop hier de Hollandsche kunstenaars werden beleedigd en mèt hen het ruimstdenkend deel van ons Hollandsch volk in zijn nationale waardigheid werd gegriefd." —

Aan hetgeen geschiedde schijnt thans niets meer te veranderen; maar wèl te veranderen zijn de toestanden, die dergelijke misvattingen mogelijk maken en daartoe is openbaarheid wel een der doeltreffendste middelen. Wellicht dat hierdoor ook degenen worden wakker geschud, die bij de verbetering der artistieke arbeidsvoorwaarden 't dadelijkst belang hebben: de kunstenaarsorganisaties, door wier waakzaamheid en tijdige tusschenkomst niet alleen veel verkeerds kan worden voorkomen, maar die ook, voor zoover dit in onze tegenwoordige maatschappij mogelijk schijnt, — met de hun ten-dienste-staande middelen kunnen streven naar verbreiding van die zuiverder inzichten aangaande cultuur en schoonheid, over wier gemis zich Goethe beklaagde in zijn brief aan Carl August: „Aber es scheint niemand ein zu sehen, welcher hohen Grad von Wirkung die Künste, in Verbindung mit den Wissenschaften, Handwerk und Gewerbe in einem Staate hervorbringen....."

* * *

Daarop volgde in de „Nieuwe Rotterdammer Courant" onderstaand ingezonden stuk van een professor aan de Groningsche Universiteit.



Woonhuis „de Papaver" aan den Breede weg te Bussum.
voor Mr. S. v. H. en V. Arch. Ph. J. Hamers.

„Het komt mij voor, dat de aansprakelijkheid voor het schilderwerk in het Groninger academiegebouw al te zonderling verschoven dreigt te raken door een stuk van Maria Viola, dat de „N. R. Ct." van 21 Febr. aan het „Handelsblad" ontleent. Ik lees daar: „Het is (volgt het gedeelte reeds hierboven afgedrukt, staande tusschen —. . . . —.) De rijksbouwmeester wordt hier dus eenige mate verontschuldigd, de professoren daarentegen hadden moeten protesteeren. De schrijfster, veronderstelt, gelijk voor de hand ligt, dat aan de professoren de plannen ter versiering van hun „eigen huis" zijn voorgelegd, zoo ook niet om hun oordeel te vragen, dan toch om er kennis van te nemen. De werkelijke gang van zaken is de volgende geweest. Bij den aanvang van dezen cursus ontving de academische senaat de mededeeling, dat de aula wegens de beschildering tot den zomer toe niet zou kunnen worden gebruikt. Hoe en door wien die beschildering zou geschieden, vermeldde die mededeeling niet. Men kon veronderstellen, dat het betrekkelijk onschuldige versieringswerk, dat de gangen en localen reeds hadden ondergaan, en waarvan men, eenmaal gegeven de quasi-historische stijl van het gebouw zelf, den trant wel kon billijken, eenvoudig zou worden voortgezet. Niet eerder en langs geen anderen weg dan het algemeen publiek, hebben de professoren vernomen, wat er ging gebeuren, terwijl de eerste resultaten van de werkzaamheid der schilderfirma al spoedig aan hun oog zijn onttrokken door een hermetisch afschuttend gordijn. Tegen het feit zelf, dat het werk aan een vreemdeling is opgedragen, had dus de senaat niet eerder en zeker niet doeltreffender kunnen protesteeren, dan thans geschiedt door het Nederlandsche publiek, dat daartoe eer geroepen is. Men moet liever vragen, of er in deze zaak nog iets goeds te maken is. Zoo ja, dan geldt het niet meer de opdracht zelf, maar de uitvoering daarvan, en dan is het niet met een openbaar protest, dat slechts in de lucht slaat, daar het werk geheim gehouden wordt. In hoeverre er nog stappen mogelijk zijn of gedaan worden, is aan de schrijfster van het boven aangehaalde artikel uit den aard der zaak onbekend. Wat nu de andere zijde der kwestie betreft: de gedeeltelijke verontschuldiging van den rijksbouwmeester, hier dwaalt de schrijfster m.i. evenzeer. Waar ook wettelijk in dezen de hoogste verantwoordelijkheid moge berusten, men mag toch aannemen, dat de rijksbouwmeester hier de vrije hand heeft gehad, en dat hem van hooger hand geen kunstrichting of opvatting van nationale waardigheid is voorgeschreven; „De houding van regeeringswege jegens de Nederlandsche kunstenaars" is in de eerste plaats zijn zaak. Aan hem om te zorgen, dat noch de kunst, doch de nationale waardigheid (maar de eerste vooral) te kort kome.

J. HUIZINGA.

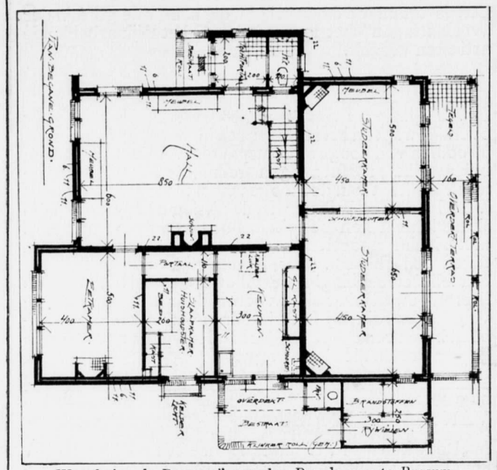
* * *

De Bond van Ned. Architecten heeft zich tot den Minister van Binnenlandsche Zaken gewend met een adres, waarin zij den loop der zaken betreurt en erop aandringt bij volgende gelegenheden dergelijke opdrachten door een onzer hollandsche kunstenaars te doen uitvoeren. Ook door de Maatschappij „Arti et Amicitiae" is een breedvoerig gemotiveerd adres gezonden, getuigende van een frisschen geest. Wij halen het slot ervan aan.

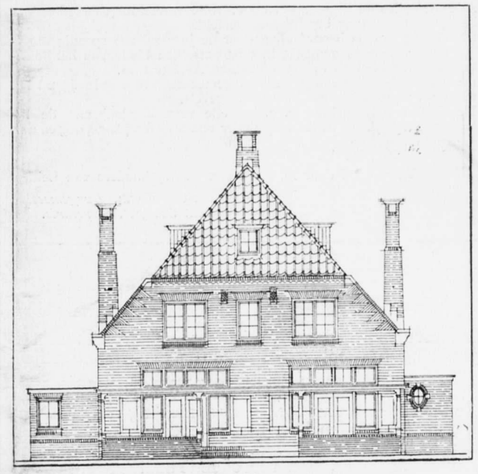
RED.

„Het doet ons bijzonder leed, hierbij te moeten bedenken, dat bij al deze onredelijke regelingen een Nederlandsch Rijks-bouwmeester leiding en medewerking heeft verleend.
En het is om al de hier aangegeven redenen, dat wij Uwe Excellentie eerbiedig in overweging geven: den Rijks-bouwmeesters te berichten, dat een betere behartiging der Nederlandsche kunsten ongetwijfeld tot hun verplichtingen behoort.
Tevens vinden wij in het gebeurde aanleiding om bij Uwe Excellentie aan te dringen op het opnieuw in studie nemen van een instituut der kunsten, waarop onze maatschappij ook in vroeger jaren reeds heeft aangedrongen, en waardoor alleen een andere dan accidenteele verbetering kan worden verwacht.

Het bestuur der maatschappij „Arti et Amicitiae":
(w. g.) A. HESSELINK, Voorzitter.
A. M. GORTER, 2e Voorzitter.
A. F. REICHER, Secretaris.
W. WITSEN, 2e Secretaris.
C. G. 'T HOOFD, Penningmeester.



Woonhuis „de Papaver" aan den Breede weg te Bussum.
Grondplan.



Woonhuis „de Papaver" achtergevel.

WOONHUIS „DE PAPAVER" TE BUSSUM.

Het grondplan heeft als voornaamste woonruimte de Hall, hierop komen alle aanliggende vertrekken uit.
In deze hallruimte moest wandruimte gehouden worden voor plaatsing van twee groote meubelen, vandaar de breede muurdammen in het buitenaanzicht, terwijl de grootere hoogte dezer hallruimte, door de hoogopgaande ramen, in tegenstelling met de ramen der aangrenzende lagere vertrekken, getracht is in de buitenarchitectuur te doen uitkomen. Het geheel is uitsluitend gebouwd en ingericht voor bewoning door 2 personen met dienstpersoneel. Het metselwerk is van vechtsteen z. g. n. keurrood, de bekapping gedekt met roode Hollandsche pannen.

PH. J. HAMERS.

PROGRAMMA VOOR DEN TWEEDEN GEVELWEDSTRIJD TE LEIDEN.

Van het Gemeentebestuur van Leiden ontvingen wij onderstaand programma. Met genoegen kunnen wij vermelden, dat hier de Gemeente er naar heeft gestreefd, het programma tot een prettig stuk drukwerk te maken. Elk bladzijde staat in een kader, en is goed verdeeld. Ook aan de keuze van papier is alle zorg besteed. Een aardige penteekening versiert het titelblad. Zoodoende is het een smakelijk uitziend boekje geworden. (RED.)

Vanwege het Gemeentebestuur van Leiden zal, als tweede gevelwedstrijd, in het eerste kwartaal van 1916 een beoordeeling plaats hebben van de gevels der huizen, welke in het tijdvak tusschen 1 Januari 1914 en 1 Januari 1916 binnen de gemeente Leiden zijn voltooid.
Het doel, dat met het uitschrijven van dezen wedstrijd wordt beoogd, omvat:
a. Het verkrijgen van medewerking in het algemeen bij het streven naar verfraaiing van het uiterlijk aanzien der gemeente;
b. Het opwekken van den kunstzin bij het publiek;
c. Het bevorderen van de Bouwkunst.
Daartoe zal ten aanzien van elken gevel de waarde uit een aesthetisch-bouwkundig oogpunt beoordeeld worden, beschouwd zoowel als onderdeel van het gebouw als in verband met zijn omgeving.

De wedstrijd zal omvatten drie rubrieken, en wel:
a. Dienst- en utiliteitsgebouwen (kantoren, pakhuizen, fabrieken, onderwijsgebouwen, enz.);
b. Woongebouwen (als woonhuizen, winkels, villa's buitenhuizen, societeitsgebouwen, koffiehuizen, enz.) met uitzondering van arbeiderswoningen;
c. Arbeiderswoningen of complexen daarvan.
Gebouwen, opgetrokken van overheidswege, zijn van mededinging uitgesloten.
De beoordeeling zal geschieden door een jury van drie leden, welke rechtstreeks noch zijdelings bij den bouw van een of meer der mededingende gevels mogen betrokken zijn.
De benoeming van twee dier leden zal geschieden door den Gemeenteraad uit twee voordrachten van twee personen, de eene opgemaakt door de Vereeniging ter Bevordering van Bouwkunst, de andere door de Vereeniging tot Bevordering van het Vreemdelingenverkeer, beide te Leiden, tot het doen van welke voordrachten de genoemde vereenigingen in de laatste helft van het jaar 1915 zullen worden uitgenoodigd; de benoeming van het derde lid geschiedt door den Burgemeester van Leiden.
Het gemeentebestuur zal aan de jury een volledige lijst verstrekken van de gebouwen, welke in bovengenoemd tijdvak zijn voltooid; als datum van voltooiing zal gelden de datum, waarop de vergunning tot ingebruiknemen is afgegeven.
Door de jury kunnen in elke der bovengenoemde rubrieken de navolgende bekroningen worden toegekend, als:
A. Eerste prijzen:
1°. Een verguld zilveren medaille aan den ontwerper van den gevel, aan welken door de jury de grootste waarde uit een aesthetisch-bouwkundig oogpunt wordt toegekend.
2°. Een verguld zilveren medaille aan hem, voor wiens rekening de bekroonde gevel is gebouwd, indien hij niet de ontwerper daarvan is.
B. Tweede prijzen:
1°. Een zilveren medaille aan den ontwerper van den gevel aan welken door de jury na den eerst bekroonden gevel de grootste waarde uit een aesthetisch-bouwkundig oogpunt wordt toegekend.
2°. Een zilveren medaille aan hem, voor wiens rekening de bekroonde gevel is gebouwd, indien hij niet de ontwerper daarvan is.
C. Derde prijzen;
1°. Een bronzen medaille aan den ontwerper van den gevel, aan welken door de jury na den in de tweede plaats bekroonden gevel, de grootste waarde uit een aesthetisch-bouwkundig oogpunt wordt toegekend.
2°. Een bronzen medaille aan hem, voor wiens rekening de bekroonde gevel is gebouwd, indien hij niet de ontwerper daarvan is.
Bovendien heeft de jury het recht een of meer eervolle vermeldingen toe te kennen, zoowel aan de ontwerpers van daarvoor in aanmerking komende gevels als aan hen, voor wier rekening de bekroonde gevels zijn gebouwd.

Alle medailles en diploma's voor eervolle vermeldingen worden door het gemeentebestuur beschikbaar gesteld.
De uitslag van de beoordeeling door de jury zal zoo spoedig mogelijk bekend worden gemaakt in de plaatselijke bladen, in het Bouwkundig Weekblad en in het Weekblad Architectura.
De bekroonden verleenen aan het gemeentebestuur stilzwijgend het recht tot reproductie der bekroonde gevels.
De uitreiking der prijzen (c. q. eervolle vermeldingen) aan de bekroonden zal plaats hebben op nader aan te geven plaats, dag en uur.
Leiden, Januari 1914.

Vastgesteld door Burgemeester en Wethouders van Leiden,

DE GIJSELAAR, *Burgemeester*,
VAN STRIJEN, *Secretaris*.

UIT BOEKEN EN TIJDSCHRIFTEN.

Rijkskunst.

In aanvulling op de, in No. 6, blz. 12 van „Architectura" jaargang 1914 geplaatste stukken onder het hoofd „Rijkskunst" geven wij hier het korte artikeltje, voorkomende in „de Amsterdammer", Weekblad voor Nederland, van Zondag 22 Februari 1914, naar aanleiding van een „verklaring" door den heer J. C. Wienecke, stempelsnijder der Rijksmunt toegezonden aan de redactie van „de Amsterdammer", Een reproductie naar 's heeren Wienecke oorspronkelijk ontwerp van den nieuwen stuiver was er bijgevoegd.
De verklaring luidt:

„Naar aanleiding van de verschillende artikelen over den nieuwen stuiver, acht ik mij verplicht mede te deelen, dat de *directie van 's Rijksmunt* mij bij dit werk alle vrijheid liet.
De vierkante vorm echter, evenals later de vormverandering door de groote afronding der hoeken van mijn eersten proefstuk, moesten op uitdrukkelijk verlangen van hooger hand worden aangebracht.

(w.g.) J. C. WIENECKE."

De redactie van „de Amsterdammer" teekent hierbij aan: „Als deze verklaring iets beteekent — en men gaat wel niet over tot het zenden van verklaringen als deze, of zij beteekenen iets — dan blijkt eruit, dat de Directie van 's Rijksmunt den naam niet hebben wil, door bemoeizucht met den arbeid van den kunstenaar WIENECKE, de verantwoordelijkheid te dragen voor het mislukken van het gewrocht.
De Directie ..... Démenti's moet men vooral nauwkeurig lezen, wil men niemand onrecht doen. Voor een stempelsnijder zijn op 's Rijksmunt en daarbuiten zoo veel „hoogere handen", die nog niet „Directie" behoeven te heeten in den engsten zin ....
Dit in de eerste plaats.
Dan: Noemt men het soms „volle vrijheid laten" als één keer van één zijde een schijn van vrijheid gelaten bleef, terwijl de kunstenaar wist, als na zooveel andere ontwerpen, ook nu weer met eisch van „omwerking" te kunnen worden bedreigd? De *druk* van het vakonkundig element, die gedurig op de kunstenaars in rijksdienst rust, is het ergerlijke.
Laat ons nu maar de hoop uitspreken, dat voortaan in den geest van de hier vermelde Directie, alle „hoogeren" leeren wat meer „hun handen" thuis te houden, als het geldt iets voort te brengen.
Autoriteiten, die in staat zijn als de (vorige) Nederlandsche regeering het was, Groningsche Universiteiten ter decoratie aan een tienderangsch Duitsche firma over te leveren (het schandaal werd dezer dagen ruchtbaar), doen 't best de weinige *kunstenaars*-uitvoerders, die zij rijk zijn, niet door bemoeizucht alle élan te ontnemen.

Dat is tot nu toe de waarheid, die achter de gordijn der „verklaringen" het leven der voor het Rijk arbeidende artiesten vergalt.

* * *

In *„de IJzer- en Staalkroniek"* komt een bericht voor over „gewapend beton onder den invloed van electrische stroomen van hooge stroomspanning." Hieromtrent zijn belangrijke proefnemingen gedaan in het Electrotechnisch Instituut van de Hoogeschool te Danzig.
Van bijzonder belang was de uitslag der proefneming, waaruit men kon besluiten, hoe gebouwen van beton met slechts gedeeltelijke bewapening, verzekerd zijn tegen den bliksem. Het is namelijk aan te bevelen een bliksembeveiligingsinstallatie onafhankelijk van de ijzeren bewapening uit te voeren, daar de tot dusver gevolgde praktijk bij het uitvoeren van werken in gewapend beton een doorgaande metalen verbinding van alle ijzeren deelen niet waarborgt.

VAN ALLERLEI AARD.

In „Bouwkunst en Vriendschap" heeft de heer W. Kromhout Czn., architect alhier, gesproken over „kunstgeschiedenis en moderne bouwkunst."
Wij ontleenen hiervan o.m.:

„Uit het gemoedelijk naast elkander geplaatst zien van deze woorden wilde spreker niet de conclusie getrokken zien, dat hij de kennis der stijlvormen noodzakelijk acht voor den modernen bouwmeester, zelfs betwijfelde hij of een waarlijk moderne bouwkunst niet meer gebaat zou zijn met eene tot matiger en juister verhoudingen teruggebrachte studie der kunsten uit het verleden. Uit de kunstgeschiedenis zelve toonde spreker aan, dat de prachtige kunstwerken uit het verleden stellig niet te danken waren aan eene studie van hetgeen voorafging, doch aan een geduldig voortwerken op de gegevens en beginselen, door het voorgeslacht als uit het volkseigene te voorschijn gebracht. Mocht al, wanneer twee of meer beschavingen elkander raakten, wederkeerige beïnvloeding niet uitblijven, het kernwezen bleef zich in gestadige lijn ontwikkelen tot de hoogste verfijning bereikt was."
„Spreker kwam tot de slotsom, dat het goed zal zijn geen kunstgeschiedenis te beoefenen, indien het hierbij slechts te doen is om de kennis der uiterlijke vormen, eene studie die fataalweg steeds geleid heeft tot eene toepassing van die vormen, welke men zich het gemakkelijst heeft eigen gemaakt; beter echter om voorhands uit te werken van het verleden op te sporen de redenen van vormgeving, de verhoudingen, het rythmisch systeem, het innig constructief-esthetisch samengaan, kortom die wetten van lijn- en vormtegenstellingen bij vlakken en lichamen, van „plein" en „ride", van licht en bruin, waardoor aan ons zoeken kan dienstbaar worden gemaakt het gevondene van voorheen. Voorshands, zeide spreker, wijl het gemeenschappelijk zoeken en constateeren aangevuld met hetgeen eigen ondervinding van compositie-wording kan bijdragen, leiden moet tot de vorming eener eigene esthetiek, die de esthetische leer zal kunnen worden van onzen in zijn wezen zoo eigenen tijd".
»Het zich vrij maken van het erasante verleden achtte spreker de hoogste, tevens de moeilijkste eisch. Eerst dàn zal er sprake kunnen zijn van een inderdaad moderne bouwkunst. Aan de jongere generatie de vruchten, aan ons het kweeken van den boom, die deze vruchten moet voortbrengen."

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Mededeelingen der Redactie. — De lijdenshistorie van een vergaderingverslag — Schoonheidscommissie. — Club van Utrechtsche leden van het Genootschap „A. et A." — Verslag van de lezing der Utrechtsche Club. — Vaktoestanden. — Prijsvraag der Ned. Ver. „Schoonheid in Opvoeding en onderwijs". — Ingezonden. — De beschildering van het Universiteitsgebouw te Groningen. — Woonhuis „De Papaver" te Bussum. — Programma voor den tweeden gevelwedstrijd te Leiden. — Van allerlei aard. — Uit boeken en tijdschriften.

TWEE EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 11. ZATERDAG 14 MAART 1914

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, A. A. HES, M. J. HACK, WILLEM VAN DER PLUYM EN J. J. HELLENDOORN, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Bestuur van het Genootschap: „Parkzicht", Hobbemastraat, A'dam.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect": „Parkzicht", Hobbemastraat, A'dam.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. Als Gewone Leden zijn toegelaten Mejuffrouw A. Spier, Sierkunstenares, en de heer P. Tolman, Bouwkundig Teekenaar, beiden te Amsterdam.
II. Als Buitenleden zijn toegetreden en als zoodanig door het Bestuur toegelaten de heeren J. Hermans, Bouwkundig Opzichter-Teekenaar te Hengelo, en de heer C. de Graaff, Bouwkundige te Voorhout.
III. Als Gewone Leden worden voorgesteld de tegenwoordige Aspirantleden, de heer A. W. Lintvelt, Bouwkundige te Amsterdam, door de heeren J. A. Snellebrand Jr. en A. A. Hes, de heer J. L. Blanes, Bouwkundig Teekenaar, door de heeren J. E. Rood Ezn. en J. Roosing Jr., en de heer George D. Jurjaanz, Bouwkundig Teekenaar, door de heeren A. Redert en G. J. Rutgers.
IV. Van het Gewoon Lidmaatschap is in het Buitenlidmaatschap overgegaan de heer Jos. de Jonge, Architect te Rotterdam.
V. Ter vervanging van den heer J. F. Repko is door het Bestuur tot Lid der Zaalcommissie benoemd de heer H. W. Valk, zoodat deze Commissie thans bestaat uit de heeren H. F. Sijmons, K. Tholens en H. W. Valk.
VI. De 1442ste Gewone Ledenvergadering, gehouden op Woensdag 11 Maart l.l., heeft na behandeling van het Rapport der Commissie, ingesteld in de Ledenvergadering van 3 December 1913, de volgende conclusies aangenomen:
a. „De functies van lid van het bestuur en lid van de redactie zijn onvereenigbaar met die van directeur der N.V. Mij. tot Expl. van het Plaatwerk „de Architect", en met die van administrateur van de Afdeeling „Voortgezet en Hooger Bouwkunst-Onderricht."
b. „Als gevolg van de onder *a.* gestelde conclusie, en tevens ter regeling van de verkiezing van commissarissen voor de onder *a.* genoemde N.V., worden de volgende wijzigingen in het Huish. Reglement van het Genootschap aangebracht:
1°. Aan Art. 11, toe te voegen: „commissarissen worden gekozen als volgt: één uit de gewone leden, één uit het bestuur, en één uit de redactie".
2°. Op Art. 11 te doen volgen een nieuw Art. 11a, luidende als volgt: „De functie van lid van het Bestuur is onvereenigbaar met die van directeur der N.V. Mij tot Expl. van het Plaatwerk „de Architect", en met die van administrateur van de Afdeeling „Voortgezet en Hooger Bouwkunst-Onderricht".
3°. Art. 12 te lezen als volgt: „De Ledenvergadering heeft de bevoegdheid op voorstel van het Bestuur een bureau van administratie in te stellen. Aan dit bureau kan worden opgedragen de assistentie van het Bestuur, van de Redactie en van commissiën of Afdeelingen tot het Genootschap behoorend. De beambten van dit bureau worden op voordracht van het Bestuur benoemd door de Ledenvergadering, die tevens de overeenkomsten met en de instructies voor deze beambten vaststelt. Leden van Bestuur en Redactie kunnen geen deel uitmaken van het bureau van administratie.
4°. Op art. 20 te doen volgen een nieuw Art. 20a, luidende als volgt:
„De functie van lid van het bureau van Redactie is onvereenigbaar met die, enz. zooals onder 2°.
c. „De onder *b.* voorgestelde reglementswijzigingen treden in werking onmiddellijk nadat zij door de Ledenvergadering zijn aangenomen."
d. „De thans fungeerende 1ste Secretaris zal als gevolg van de onder *a, b,* en *c* gestelde conclusies uit het Bestuur dienen te treden, of wel zijne betrekkingen als directeur der N.V. Mij. tot Expl. van het Plaatwerk „De Architect" en van administrateur van de Afd. „Voortgezet en Hooger Bouwkunst-Onderricht" moeten neerleggen, om zich daarna aan eene herkiezing als lid van het Genootschapsbestuur te onderwerpen."
e. „De herziening van de instructies van den directeur der N.V. Mij. tot Expl. van het Plaatwerk „De Architect" en van de statuten dier N.V. is urgent en zal op de in April d. j. te houden algemeene vergadering van aandeelhouders aan de orde moeten worden gesteld. Het Genootschapsbestuur wordt uitgenoodigd, in overleg met commissarissen der N.V., de daartoe strekkende voorstellen aan de goedkeuring der Ledenvergadering te onderwerpen, met inachtneming van de onder *IV* van het rapport gemaakte bemerkingen."
f. „Met het Bestuur der N.V. Mij. tot Expl. van het Plaatwerk „De Architect" zal overleg moeten worden gepleegd over de wijze waarop, hetzij al of niet met opheffing der bestaande N.V., de uitgave van het plaatwerk kan worden voortgezet, waarbij in acht te nemen de onder *V* van het rapport gemaakte bemerkingen."

G. J. RUTGERS, *1ste Secretaris*.

VERBETERING VAN HET VERSLAG.

Ons is nog op een verbetering in de weergave van het gesprokene ter ledenvergadering van 2 Maart j.l. gewezen, en wel door den heer Jac. Ph. Wormser. Hij heeft, volgens hem, niet gezegd: „die van waarachtige Kunst geen gevoel heeft; anders beging hij een dergelijke lompheid niet", doch: „dit bewijst echter, hoe zij, die ons kunstenaars noemen, een geheelen avond over schoonheid en kunst kunnen praten, nog zoo weinig gevoel hebben voor harmonie, dat we een dergelijke disharmonie begaan, en toelaten!"
Wij willen deze verbetering gaarne afdrukken, doch dat: „*wij* een dergelijke disharmonie begaan" is wat sterk! Slechts èèn beeld had èèn moderne hoed op. Dat „*wij*" slaat dus op èèn kunstenaar. Of is dat „wij" voor dien kunstenaar, als „pluralis majestatis" bedoeld?

RED.

* * *

Even wil ik, mij refereerende aan de „lijdensgeschiedenis van een verslag" (zie vorig No.), erop wijzen, dat er meerdere onjuistheden zijn geslopen in het verslag van het debat volgend op mijne inleiding in No. 9. Mij ontbreekt de lust van al die onjuistheden melding te maken, alleen wilde ik er tegen opkomen, dat men mij buurt Y Y laat noemen als, waar men de krachtigste uiting zou vinden van het *voldoen* aan de doelmatigheid. Ik heb gezegd, dat men in buurt Y Y kan zien, dat alleen het *streven* naar doelmatigheid niet tot kunst en ook niet tot schoonheid leiden, en dat een kunstenaar met hetzelfde materiaal en hetzelfde gegeven, kunstwerk zou hebben voortgebracht.

H. F. SIJMONS JR.

DE SCHOONHEIDSCOMMISSIE.

Over het stellen van hun mandaat door de afgevaardigden van de Bouwkundige Vereenigingen in handen dier Vereenigingen, behoeven wij feitelijk niet te schrijven. De reden, die daartoe geleid heeft, is er. De verdere behandeling berust nu bij de Vereenigingen. Wij kunnen dus verder rustig afwachten.
Zooals gezegd: schrijven over de zaak is niet noodig, ware het niet, dat de publieke meening er zich mede bemoeide. Iets wat begrijpelijk is! „Men" vindt dit maatschappelijke kluifjes, waaraan men kan smullen. En waarom ook niet? Omdat zij „maatschappelijk" zijn, heeft men toch het recht er zijn tanden in te zetten!
Nog meer eigent zich de „mond" der publieke meening: de pers, zich dat recht toe.
Dat de pers die taak vervult, is op zichzelf goed, want er ontstaat daardoor een samentrekking van de verschillende persoonlijke meeningen, die de publieke meening anders dikwijls tot een veelkoppig monster maakt. Met die taak neemt zij echter ook een groote verantwoordelijkheid op zich, die in de eerste plaats medebrengt, dat zij zaken, waarover zij een oordeel uitspreekt, eerst juist heeft onderzocht.
Dit kunnen wij niet zeggen van het „Algemeen Handelsblad", dat in het avondblad van Zaterdag 7 Maart j.l. een hoofdartikel wijdt aan wat het noemt: „het ontslag der Schoonheidscommissie", waarin het begint met de mededeeling, dat de leden der Schoonheidscommissie aan B. en W. van Amsterdam een schrijven hebben gezonden, waarin zij hun ontslag nemen als leden dier Commissie. In het geheele verdere stuk wordt met geen woord gerept van de Bouwkundige Vereenigingen, en toch zijn zij het, die uit hun midden de leden kiezen, die als afgevaardigden zitting nemen in de „Commissie van Advies", alias de „Schoonheidscommissie". Deze leden hebben dus niet hun ontslag aan B. en W. aangeboden, doch hun mandaat ter beschikking gesteld van de Vereenigingen, die hen hebben afgevaardigd. Één lid maakt daarop uitzondering, daar deze door B. en W. wordt benoemd. In het stuk, volgend op het hoofdartikel, noemt de Redactie wel het woord „mandaat", doch spreekt niet over „de Vereenigingen". Niet te beginnen met de verhouding juist te stellen, is niet goed tegenover het publiek, dat van de werkelijke verhoudingen zoo weinig afweet.
De leden van de Vereenigingen vaardigen hun leden af met het volle vertrouwen, dat hun afgevaardigden zonder aanzien des persoons, alleen zullen oordeelen over het werk objectief als kunstwerk. Kan de Commissie zich volgens dit standpunt niet vereenigen met een ontwerp, dan kan zij niet anders doen als dit uitspreken en zich aan dit overwogen oordeel houden.
Dit maakt den toestand en hun verhouding tegenover B. en W. geheel anders.
Nu zegt de Redactie van het „Handelsblad" wel iets, dat oogenschijnlijk van gelijke strekking is:

„Een commissie van advies als deze en als zoovele andere, haar taak aanvaardende, weet, dat zij op één bepaald en vaak moeielijk punt *advies* heeft te geven — dat een ander lichaam, niet alleen rekening houdende met de ééne zijde van onderwerp die de adviescommissie beoordeelt, te beslissen heeft. Zij weet dus, dat hare adviezen soms wel, soms niet zullen worden opgevolgd: het eenige dat zulk een commissie eischen mag, is dus, dat van hare adviezen met ernst en aandacht kennis zal worden genomen."

Maar zóó is het toch niet!
Hier is door B. en W. aan de Vereenigingen gevraagd leden af te vaardigen, die eene vaste commissie zullen vormen, welke dit college zullen adviseeren inzake de bebouwing van terreinen, welke in erfpacht worden uitgegeven. Zulk een advies van een vaste commissie kan niet „dan eens wel, dan eens niet" worden opgevolgd; vooral niet, als door B. en W. zelf een architect wordt aangewezen tot zittingneming in deze commissie.
Heel anders zou het zijn, wanneer in een bijzonder geval een advies werd gevraagd. Dan kan dit al of niet worden aanvaard. Men is zelfs vrij nog eens van een ander een advies te vragen, zooals nu is gedaan door het Bestuur van het Kol. Instituut. Bedenkelijk wordt 't echter, als door „hoogen druk" een achtbaar college als dat van B. en W. het advies van hun eigen adviseurs over boord gooit, om een advies van één enkel adviseur, daartoe aangezocht door een ander lichaam, onmiddellijk te volgen.
Op een andere wijze hebben B. en W. zich al eens ontdaan van hun adviescommissie, door er een andere adviescommissie naast te benoemen, die voor een bepaalde plek had te adviseeren. Wij bedoelen de Dam-Commissie. Dit is een commissie, die op geheel andere wijze is ingesteld, en hare instructies heeft ontvangen. Haar adviezen moeten worden opgevolgd. Dit is een meten met twee maten.
Over zulke dingen licht de Redactie van het „Handelsblad" zijn lezers echter niet in.
B. en W. willen hun houding verdedigen door nog aan te voeren, dat aan een „monumentaal" gebouw nimmer is gedacht,

„wel aan een gebouw dat aan practische en welstandseischen voldeed. En die practische eischen waren zeer uiteenloopend: zoo moest gedacht worden aan allerlei localiteiten van zeer verschillende bestemming: een museum, collegezalen, een aula enz. Een bezwaar was ook, dat men gebonden was aan een eigenaardigen terreinvorm; de eigen graven der voormalige Oosterbegraafplaats moesten immers worden gespaard?
Een andere overweging van B. en W. was deze, dat het van groot belang was, dat met den bouw nu toch eindelijk voortgang kon worden gemaakt. Degenen, die voor het Instituut hun vrijwillige bijdragen schonken, hebben daar wel recht op."

Deze overwegingen spannen de kroon op het inzicht van ons stadsbestuur! Ligt juist niet in de groepeering van groote gebouwen als: een museum, een aula enz. de grootste monumentaliteit! 't Is werkelijk bedroevend!
En dan de laatste overweging: Liever iets leelijks altijd, dan een half jaar wachten om iets goeds te krijgen.
Naast het hoofdartikel van het „Handelsblad" plaatsen wij dat van „Het Nieuws van den Dag" in het nummer van Dinsdag 10 Maart j.l.
Wij nemen uit het stuk het volgende over:

De belangen van de practijk zijn weer eens in botsing gekomen met die van de schoonheid. De schoonheid moet wijken, voorshands — zoo gaat het gewoonlijk.
Men kent het geval met de bouwplannen voor het Koloniaal Instituut, dat geleid heeft tot ontslagneming der „Schoonheidscommissie". Het afwijzend advies dezer commissie betreffende het ontwerp-Van Nieukerken hebben Burg. en Weth. van Amsterdam naast zich neergelegd, en dientengevolge besloten de leden der commissie, de heeren A. Salm G.Bzn., A. W. Weissman, A. A. Kok, H. Walenkamp, Paul J. de Jong en B. Ouëndag, hun mandaat te stellen ter beschikking van de vereenigingen, die hen naar de Schoonheidscommissie hebben afgevaardigd. Het schijnt wel uitgesloten dat die vereenigingen (voorname lichamen op architectonisch gebied enz.) nieuwe leden zouden aanwijzen, en daarmee heeft dus de Schoonheidscommissie opgehouden te bestaan.

Dientengevolge besloten zij, heen te gaan, schreven wij hierboven. Men leze vooral niet: daarom.
Het is toch duidelijk, voor ieder die met de verhouding tusschen Schoonheidscommissie en Overheid bekend was, dat deze Kol. Instituutkwestie slechts de druppel was, die den emmer der grieven deed overloopen, slechts de aanleiding tot een onvermijdelijk besluit.
Laat ons de motiveering der beide tegengestelde standpunten nu niet op de keper beschouwen. Beiderzijds zijn daar fouten naar den vorm gemaakt; dat gebeurt zoo bij twee partijen die vijandig tegenover elkaar komen te staan. B. en W. kunnen toch niet in ernst hun beslissing willen goedpraten met de redeneering „dat de voorbereiding van den bouw op de meest ernstige en zorgvuldige wijze was geschied en dat alle waarborgen aanwezig waren, dat de ontwerper van het plan geacht kon worden te zijn een bekwaam architect". Daaruit zou dus logisch voortvloeien dat elk zorgvuldig opgemaakt plan van een bekwaam architect mooi moet zijn, althans mooi genoeg om geen aanleiding te geven tot protest uit schoonheidsoogpunt. Niemand die voelt, dat het schoon onzer stad geen *quantité négligeable* worden mag, zou zulk een regel willen aannemen, en B. en W., dit volhoudende, zouden er mee uitspreken dat een der hoogste belangen van Amsterdam (of zijn dat enkel materieele?) in hun handen niet veilig is.
Maar wij gelooven dat zij zich enkel wat onzuiver hebben uitgedrukt. Gelijk ook de commissie haar ontslag onzuiver motiveert, waar zij zich beroept op het „zeer uiteenloopend inzicht, dat in zake bouwkundig schoon blijkt te bestaan" tusschen haar en het dagelijksch bestuur der gemeente. Beter en juister, meenen wij, ware het geweest, aldus te motiveeren dat B. en W. herhaaldelijk blijk gegeven hebben, schoonheidsoverwegingen geheel ondergeschikt te maken aan overwegingen van practischen aard. En dat staat inderdaad voor een commissie als deze gelijk met een *consilium abeundi*. Zij kan wel heengaan, indien er bij Burg. en Weth., of in de omgeving van B. en W., een zelfstandige schoonheidsopvatting heerscht. Dan toch kan men op de vingers natellen, dat de opinie van een half dozijn andere deskundigen zeer vaak, zoo niet meestal, met die opvatting in strijd zal zijn en het advies der commissie dus slechts gevolgd zal worden — indien men bij voorbaat reeds in den zin van dat advies had besloten.
Dat — gelijk een der bladen beweert — de commissie zou heengaan, omdat in dit *enkele* geval haar advies niet gevolgd is (daaraan zou zij schromelijk ongelijk hebben) staat nergens in haar ontslag-brief te lezen. Elders in de pers is er ook reeds de aandacht op gevestigd, dat nog pas de Bijenkorf-bouw en de reclamekwestie bij d'Geelvinck óók tegen het advies der Commissie door B. en W. zijn opgelost, zoodat, de geheele houding der overheid tegenover hare adviezen in aanmerking genomen, de commissie, wilde zij haar waardigheid niet te grabbelen gooien, wel heengaan moest.
Wij betreuren dit ontslag volstrekt niet.
Over het geval met het ontwerp-van Nieukerken, op zichzelf, hebben wij geen oordeel. Ook zouden wij niet willen beweren dat in dit geval de andere overwegingen, waarmee B. en W. natuurlijk óók rekening moeten houden, niet overwegend zijn. Van hetgeen er achter de schermen is voorgevallen, mag 't een en ander vermoed worden, het publiek is niet in staat, partij te kiezen. Dat behoeft ook niet.
De vraag behoort deze te zijn: mag een zoogenaamde „Commissie van advies" gehandhaafd blijven, indien telkens weer haar adviezen opzij worden gezet? In 't algemeen zeker niet. En 't allerminst waar het geldt een commissie, die tot opdracht had te waken tegen ontsiering van Amsterdam bij de bebouwing van den gemeentegrond zelf.
We leven nu eenmaal niet meer in den materialistischen tijd toen men meende de bouwkundige nalatenschap van ons voorgeslacht zoo veel mogelijk met den moker te moeten bewerken om wat nieuws, wat nets, wat „fraais" (naar oordeel van een kunsteloos tijdvak) ervoor in de plaats te stellen.
Niemand denkt er aan, een college als dat van B. en W. eener groote stad, zoo overkropt met werk en zorgen, te verwijten dat het zich geen zelfstandig kunstoordeel op verschillend gebied heeft gevormd, waarna zij eigenmachtig, besluit en uitvoert. Maar wèl mag geëischt worden dat B. en W. inzien, het ideëele belang van de schoonheid der stad evenzeer te moeten bevorderen en bewaken als het materieele belang dat daarmee vaak in strijd komt. En aangezien het dagelijksch bestuur bij de ambtenaren, ingenieurs, technici, economen, financiers enz., die zijn omgeving uitmaken, in den regel geen bijzondere schoonheids-deskundigheid mag onderstellen, moet het mannen naast zich roepen die het stadsschoon helpen bewaren, en hun méér toekennen dan een adviseerende stem — die niet wordt aangehoord.
In dezen zin moet de adviseerende commissie van de baan, vervangen worden door een commissie die wat te zeggen heeft.

BRANDPROEF RIETENDAK.

Vanwege de Afd. Arnhem van de Maatschappij van Bouwkunst, is in Juli 1912 op een terrein aan de Lawick van Pabststraat te Arnhem een gebouwtje geplaatst, gedekt met z. g. onbrandbaar riet, met de bedoeling hierop een brandproef te nemen. Deze proefneming nu zal gehouden worden op 25 Maart a. s. des namiddags 2 uur.

RED.

DONATO BRAMANTE.

1514 — 11 Maart — 1914.

De 342ste gewone ledenvergadering van het Genootschap „Architectura et Amicitia" werd gehouden op den dag, dat het overlijden van den vermaarden bouwmeester Donato Bramante vier eeuwen vroeger te Rome plaats vond.
Bramante is een der groote kunstenaars der Renaissance. En al ontbreekt het tegenwoordig niet aan architecten, die voor de Renaissance weinig waardeering hebben — misschien omdat zij haar en haar scheppingen niet voldoende kennen — toch geloof ik, dat het goed is, den sterfdag van Bramante niet onopgemerkt te doen voorbijgaan.
Over Bramante is veel gezegd. Iedere geschiedenis der bouwkunst bevat bijzonderheden omtrent zijn leven en zijn werken. Maar in den laatsten tijd is men gaan onderzoeken, wat in de archieven omtrent hem te vinden was, en pas daardoor hebben wij van dezen kunstenaar een juiste voorstelling gekregen.
Donato Bramante, die niet Lazzari heette, zooals men vroeger meende, werd in 1444 te Monte Asdrualdo bij Urbino geboren. Hij werd tot schilder opgeleid, en zijn meesters waren Piero della Francesca en Melozzo da Forli, bij wie hij tusschen 1468 en 1474 te Urbino in de leer ging. Deze meesters muntten uit in de kennis der doorzichtkunde, een wetenschap, die toen nog jong was. Later heeft Bramante, toen hij naar Lombardije verhuisd was, bij Andrea Mantegna zich in de perspectief nog volmaakt.
Te Urbino was Luciano da Laurana van 1468 tot 1482 bezig met het bouwen van het paleis voor hertog Federigo da Montefeltro. Deze architect heeft Bramante in de bouwkunst onderwezen.

In 1477 vertrok Bramante naar Milaan, waar hij aanvankelijk als schilder werkzaam was. Maar in 1479 kreeg hij de opdracht, de kerk Santa Maria presso San Satiro, die uit de vroege middeneeuwen afkomstig was, te vernieuwen. De klokkentoren en een door een koepel gedekte kapel, beiden uit de negende eeuw, bleven echter in hun ouden toestand. Deze middeneeuwsche werken hebben blijkbaar den meester geïnspireerd, toen hij de fraaie sacristie ontwierp, een achtkante ruimte van betrekkelijk geringe afmetingen, die door een koepel wordt bekroond, waaronder een reliëf-fries, vroeger aan Caradossa toegeschreven, doch tegenwoordig als een werk van Bramante zelf erkend, is aangebracht.

Milaan bezit in de kerk van San Lorenzo een bouwwerk uit de vierde eeuw, dat, in het midden, een achtkanten koepel van 24 M. middellijn heeft, die aan vier zijden door nissen wordt omgeven. Lagere beuken, met galerijen daarboven, zijn om deze nissen gebouwd, en zoo is een plattegrond ontstaan, die bijzonder rijk mag heeten, daar ook nog achtkante kapellen aan drie zijden werden toegevoegd. Hier heeft de Romeinsche architectuur „ruimte-kunst" bij uitnemendheid geschapen.

Bramante heeft dit bouwwerk, dat in de zestiende eeuw pas veranderd werd, bestudeerd. Den invloed dier studie ziet men aan het koor van Santa Maria della Grazie te Milaan, en aan Santa Maria di Canepanova te Pavia, twee werken, die hij in 1492 begon, en die in hoofdzaak naar zijn plannen voltooid werden. Maar het motief, dat San Lorenzo gegeven had, werd door Bramante op zijn eigen wijs gebruikt. Van slaafsche navolging is bij hem geen sprake.

Toen in 1499 de Franschen Milaan hadden veroverd ging Bramante naar Rome. Het is dus onmogelijk, dat hij de bouwmeester der Cancelleria aldaar, die in 1496 voltooid was, en die men tot dusverre aan hem toeschreef, kan geweest zijn.

De kleine „tempietto", die hij in 1502 op de binnenplaats van San Pietro in Montorio, boven de plaats waar de H. Petrus gekruisigd was, bouwde, werd door de tijdgenooten van Bramante zeer bewonderd. Maar dit correcte Dorische tempeltje, al te trouw naar de Romeinsche voorbeelden gevolgd, mist de grootschheid en ook de oorspronkelijkheid, welke de andere scheppingen van Bramante te Rome toonen.

Die oorspronkelijkheid bewijst Bramante, als hij in 1504 de binnenplaats bij Santa Maria della Pace ontwerpt. In haar verhoudingen komen de twee verdiepingen met die der binnenplaats te Urbino overeen. Maar terwijl Luciano da Laurana de benedenste bogen door Korinthische zuilen laat dragen, heeft Bramante daar pijlers met imposten en Jonische pilasters op pedestallen gebruikt. En tusschen de Korintische pijlers der bovenste verdieping plaatste hij slanke zuiltjes, die een zeer eigenaardig hoofdgestel dragen. In de fries daarvan ziet men de balken als consoles naar voren komen, en daarop rust de gootlijst van het dak, zoodat een fraai schaduw-effect ontstaat. Maar daarenboven is deze constructie even logisch als vanzelf sprekend.

Kort na het voltooien van dit werk ontwierp Bramante de St. Pieterskerk. Zijn ontwerp is weder geïnspireerd door San Lorenzo te Milaan, doch nu heeft hij het motief ontwikkeld op een wijze, zooals alleen een zeer groot meester dit vermocht. De ruimte-kunst viert hier haar triumf, en het in elkander zetten van een plattegrond als deze stempelt Bramante tot een kunstenaar van den eersten rang.

De eerste steen van het gebouw werd den 18en April 1506 gelegd, maar Bramante heeft alleen de vier pijlers van den koepel en een deel van de nissen kunnen voltooien.

Toen bleef het werk liggen, totdat Michelangelo het, naar een ander ontwerp, voortzette. In dit ontwerp bleven alleen de groote lijnen van Bramante behouden. Michelangelo vereenvoudigde den plattegrond, die daardoor wel grootscher werd, maar het eigenaardige karakter, dat Bramante er aan had gegeven, verloor. De fraaie, afwisselende doorzichten, die Bramante had willen verkrijgen, geeft de tegenwoordige kerk niet. De centrale aanleg, die Bramante bedoeld had, werd door Michelangelo behouden; maar ook die ging te loor, toen Maderna het oostelijk schip aan de kerk toevoegde.

Bramante's St. Pieterskerk kunnen wij dus alleen uit zijn teekeningen kennen. Maar een andere schepping van den meester kon hij uitvoeren, namelijk het Vaticaan. Hier heeft hij doen zien, wat een man van talent vermag, ook wanneer hij gebonden is door den vorm van het terrein en reeds bestaande gebouwen. Immers, toen hij zijn werk begon, vond hij aan de zuidoostzijde van het terrein reeds de gedeelten van het paleis, die door Nicolaas V en Sixtus IV gebouwd waren, terwijl aan de noordzijde zich het door Innocentius VIII gestichte Belvédère verhief. De assen dezer gedeelten richtten zich naar het zuidoosten, terwijl de as van de vleugels, die ter verbinding gemaakt moesten worden, juist van het zuiden naar het noorden liep. Meesterlijk is, door de zoogenaamde binnenplaats van San Damaso aan de zuidzijde te bouwen, de moeilijkheid opgelost.

Haar westelijke hoek kwam met den zuidoostelijken hoek van het Belvédère in één lijn, die juist van het noorden naar het zuiden gaande, de gewenschte richting opleverde, Door twee vleugels aan de oost- en de westzijde werd nu een kolossaal binnenplein omsloten. Het scheeve Belvédère aan den noordkant werd door een prachtige nis, waarin de bronzen sparappel van het Pantheon geplaatst is, gemarkeerd. Later, in de 18e eeuw, is door het bouwen van den zoogenaamden Braccio nuovo ook dit schoon geheel verloren gegaan.

Bramante is een meester geweest in wat men noemt het disponeeren van een plattegrond. In onzen tijd, nu de zakelijkheid aan het woord is, die zich met iederen plattegrond tevreden stelt, welke belooft aan de redelijke of onredelijke eischen, door den besteller gedaan, te beantwoorden, zullen velen zich niet kunnen begrijpen, dat de toestanden vroeger anders waren. Was het dan toen niet als thans: „wie het betaalt mag het zeggen?

Ongetwijfeld is dit ook ten tijde van Bramante zoo geweest. Zijn patroon, Paus Julius II, betaalde wat er gebouwd werd, en wij weten, dat hij geen gemakkelijk heer was. Maar hij voelde groot, en zoo trokken ook meesters, die tot het scheppen van iets groots in staat waren, hem aan. Bramante en Michelangelo zette hij aan het werk; in de tien jaren van zijn pontificaat heeft hij hun de meest monumentale opdrachten gegeven.

Zulke Mecenaten kent onze eeuw niet meer; rijkdom is er genoeg, maar men weet zijn geld niet zóó te besteden, als dit in vroegere tijdperken geschiedde.

En daarom is het goed, aan die voor de bouwkunst zooveel gunstiger tijden nu en dan herinnerd te worden. De sterfdag van Donato Bramante biedt daarvoor gelegenheid. Wij architecten van thans, die leven in een omgeving, waar monumentale kunst geen waardeering meer vindt, mogen bewonderend, ja zelfs benijdend opzien naar onze groote voorgangers, waarvan Bramante er een was.

A. W. Weissman.

INGEZONDEN.

La clarté est la bonne foi des philosophes (Vauvenargues).

Tegen de stellingen van den heer H. F. Sijmons, geuit en toegelicht in de vergadering van 25 Febr. l.l., is het bezwaar in te brengen, dat ze weinig zeggend zijn en hoogstens een ontkenning zonder meer inhouden van het beginsel van den heer Weissman, dat schoonheid uit doeltreffendheid zich kan en moet ontwikkelen. De heer Sijmons heeft in zijn eerste stelling dit beginsel ontkend door te formuleeren: Doelmatigheid is niet als de oorsprong van het Schoone en de Kunst te beschouwen, waarbij de heer Ingenohl hem reeds zeer juist aanwees de fout om het Schoone en de Kunst als begrippen met ongeveer gelijken inhoud aan te nemen. De 2 volgende stellingen, dat schoonheid en kunst een doel van hooger orde hebben en vruchten van een geestelijke plant zijn, kunnen slechts als lyrische mededeelingen aanvaard worden, geven geen schijn van verklaring der beide begrippen, immers met hetzelfde aplomb zou in beide stellingen men Schoonheid en Kunst kunnen vervangen door Vaderlandsliefde, Menschenmin, Waarheid, Braafheid enz., ad libitum van ieder willekeurig onderwerp, waarover men wil redeneeren. Uit de verklaringen, die de heer Sijmons op zijn stellingen volgen liet, is mij slechts één ding duidelijk geworden, dat hij een hartstochtelijk liefhebber is van de soort lyrische ontboezemingen als zijn stellingen zijn, en die men ook, onbeleefd, holle phrases kan noemen. Om den spreker zelf aan te halen: „Zijn menschelijke verschijning zwemt als 't ware in geestelijkheid, en als hij niet verblind is" (het is te hopen) . . . enz. (zie onderaan blz. 67 Architectura). Wat is er duidelijks te denken bij verzuchtingen als deze: „De Schoonheid en de Kunst zijn gaven die van boven af den mensch zijn geschonken". „Is er hooger, schooner doel denkbaar dan den Grooten Schepper van alles te roemen en te danken?" „Het Wereldgebeuren staat onder de macht van Het Geestelijke." „Met zijn kunst naar hoogere idealen streven." „Het Geestelijke langs wiskunstigen weg in de stof brengen." Deze uitingen van den heer Sijmons zijn even als zijn stellingen, allen geschikt voor stichtelijke toespraken, stof gevend voor eindeloos debat, en zonder een juister inzicht te verschaffen in de zaak waarom het gaat. Van de alleszins begrijpelijke en de overweging waard zijnde stelling van den heer Weissman is de heer Symons omhoog gestegen en zoek geraakt in de wijde leegte der door hem opgeblazen begrippen.

Bekende bouwkunstenaars, om Berlage en Muthesius nu maar te noemen, hebben in hunne geschriften de stelling, die de heer Weissman aanvoerde, lang voor dezen geuit en behandeld, en het is eenigszins bedroevend, dat nóch de inleider, nóch het meerendeel der debaters van l.l. vergadering blijk gaven den inhoud van die geschriften te kennen of er rekening mede te houden. En wanneer in overmoed zoover wordt gegaan, dat zeer diepzinnige problemen worden behandeld als oorsprong en doel der kunst (2⁰ en 3⁰ stelling van den heer Sijmons), wordt het weerzinwekkend, wanneer dit plaats vindt niet alleen zonder kennis van wat groote wijsgeeren te dien opzichte voor de menschheid hebben nagespeurd, doch zelfs ten koste dezer denkers, zooals de heer Sijmons heeft gedaan.

J. F. Staal Jr.

* * *

Dat de heer Staal rekening houdt met „La Clarté est la bonne foi des philosophes" blijkt uit de onduidelijkheid waarmee hij het z. i. onduidelijke in het door mij gestelde en in mijne inleiding van het debat aanwijst.

Ten eerste zij gezegd dat ik nimmer heb ontkend, integendeel voorgestaan, dat men in de bouwkunst de doelmatigheid dient te betrachten.

Echter heb ik gezegd dat niet die doelmatigheid of het voldoen daaraan kunst geeft, doch dat aan kunst iets hoogers, het geestelijke ten grondslag ligt, evenals aan alle vakken.

Dat ik in mijn stellingen geen onderscheid maak tusschen schoonheid en kunst dient bewezen te worden.

Wel noem ik beiden in een adem als ik over den oorsprong van beiden spreek, wat ik meende te moeten doen daar het juist de heer Ingenohl was die in het debat (1339ste vergadering) sprekende over de doelmatigheid, ook gelijktijdig schoone zaken en kunstwerken behandelde. De heer I. noemde vervolgens den aanleg van Amsterdam, bruggen, molens, auto's en de Neptunustempel van Paestum. Gaarne geef ik toe dat in mijne 2e en 3e stelling de woorden schoonheid en kunst zijn te vervangen door andere woorden, welke algemeene gaven aanduiden. Dat komt geheel met mijn beginsel overeen. Dat de heer Staal er geen slag van heeft een meer verheven levensopvatting te begrijpen betreur ik; en waar hij mij in de hoogte waarin ik ben terecht gekomen (de heer Staal noemt dit tevens een wijde leegte) voorloopig nog wenscht te laten, apprecieer ik dat, en ik wil hem, als tegenbeleefdheid, inviteeren daar bij mij te komen.

Ik weet dat de heer Berlage ook voor kunst een geestelijken ondergrond noodig acht, en het verschil kan dan ook alleen maar hierin zitten dat die ondergrond, *het geestelijk ideaal*" van verschillende kanten wordt verwacht. De aanleiding waardoor ik van de geschriften welke de heer S. bedoeld of mijn kennis ervan bij het debat geen gebruik maakte, was gelegen in het feit dat ik een weinig indisposé was, en bovendien geïrriteerd door dat nog iemand, de heer Jans, van Nijmegen in de zelfde vergadering het woord verlangde voor een andere zaak.

Wat de filosofen betreft, ik geef toe dat het slechts enkelen gegeven is alles te weten wat reeds omtrent een onderwerp is gezegd, maar waar ik weet dat Schopenhauer 's heeren Staal's lievelings-filosoof is, wil ik nog even een sterke uitspraak van deze aanhalen. Schopenhauer sprekende over de muziek zegt: „Nu is echter de verhouding van de toonkunst tot 't haar telkens opgelegde bepaalde uiterlijke, zooals tekst, actie, marsch, dans, geestelijke of wereldlijke plechtigheid enz. analoog aan de verhouding van de bouwkunst, als enkel schoone, d.i. op zuiver aesthetische doeleinden gerichte kunst, tot de werkelijke bouwgewrochten die zij op te richten heeft, met welker nuttige, haarzelf vreemde doelen zij dus de haar eigene moet zoeken te vereenigen, terwijl zij deze onder de voorwaarden, die gene stellen, toch doorzet, en dus een tempel, paleis, tuighuis, komediegebouw enz. zoo te voorschijn brengt, dat het zoowel op zichzelf schoon, alsook bij zijn doel passend is en zelfs dit, door zijn aesthetisch karakter, zelf aankondigt".

En verder: „Dat alles echter is haar wezen even vreemd als aan de *) *zuiver aesthetische bouwkunst de menschelijke nuttigheidsdoeleinden*".

Vindt de heer Staal dat ik op deze wijze de groote wijsgeeren exploiteer, welnu dat hij aantoone op welke wijze ik dat kan vermijden.

H. F. Sijmons Jr.

*) Ik cursiveer.

PRIJSVRAAG HILDEBRAND-MONUMENT.

Vraag 1. Mag het teekenwerk in potlood uitgevoerd en gekleurd worden?
Antwoord. Ja, de behandeling is vrij.

Vraag 2. Met het in *a* bedoelde gipsmodel is vermoedelijk bedoeld enkel het monument of standbeeld (al zou dit ook een geheel vormen met de aansluitende waterpartijen)?
Antwoord. Onder *a* is bedoeld, dat de hoofdzaak op een tiende gegeven moet worden.

Vraag 3. Moet op het model de beplanting ook aangegeven worden?
Antwoord. Dit zal van den aard van het ontwerp afhangen (zie antwoord op vraag 2).

Vraag 4. Mag een perspectief of model op schaal 1 op 50 bijgevoegd worden?
Antwoord. Men is vrij in de inzending, doch wat niet gevraagd wordt, blijft buiten beoordeeling.

Vraag 5. Indien de ontwerper het portret van Nic. Beets op de een of andere manier in het ontwerp wil aanbrengen, aan welk portret wordt dan door de commissie de voorkeur gegeven, en tot wie of waar kan de ontwerper zich dan wenden, om zulk een beeltenis te verkrijgen?
Antwoord. De commissie heeft geen voorkeur. Bedacht moet echter worden, dat het een huldiging van *Hildebrand* is.

Vraag 6. In art. 2 sub *e* wordt o.m. vermeld . . . . , alles te zamen tot een maximum van *f* 10,000.— en nu is de vraag, worden alle ontwerpen, die genoemd bedrag te boven gaan, door de jury beslist ter zijde gelegd, ook dan als de bijdragen *f* 12,000.—, *f* 15,000.— of *f* 20,000.— zouden zijn?
Antwoord. Aan het bedrag van *f* 10,000.— wordt streng gehouden.

Vraag 7. Kan voor de eventueel te ontwerpen waterpartij gebruik gemaakt worden van een aanwezige waterleiding?
Antwoord. Met aan- en afvoer van het water behoeft de ontwerper zich niet bezig te houden?

Vraag 8. Hoe groot heeft de commissie het honorarium gedacht?
Antwoord. Ieder inzender bepaalt dit honorarium in zijn begrooting. Het zal afhangen van den aard van het ontwerp. Het architectonische gedeelte is te berekenen volgens de regeling tot het berekenen van het honorarium van architecten van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst. Het sculpturale deel zal de inzender zelf moeten taxeeren.

Vraag 9. Zijn de beëindigingsvormen van het terrein zuiver halve cirkels?
Antwoord. Ja.

Vraag 10. Wordt de waterleiding voor de fontein door de stad aangelegd en bekostigd of moeten de kosten in de begrooting worden opgenomen?
Antwoord. Zie antwoord op vraag 7.

Vraag 11. Is het geoorloofd om enkele onderdeelen in gietwerk (b.v. beton) uit te voeren?
Antwoord. Men is geheel vrij in de keuze der materialen. Door het overlijden van Professor Bart van Hove is een vacature in de jury ontstaan, die binnenkort zal aangevuld worden.

De Secretaris der Monumentcommissie:
J. B. VAN LOGHEM B. I.,
Zonnelaan 2, Haarlem.

ENKELE BESCHOUWINGEN OVER DE ONTWIKKELING DER MODERNE BOUWKUNST IN NEDERLAND DOOR JAN GRATAMA.

Voordracht gehouden in de 1440ste ledenvergadering van ons genootschap.

Spreker stelt zich voor het door hem gekozen onderwerp te behandelen, zooals dat in een debating-club zou geschieden; men moet dus niet verwachten een afgeronde en doorwrochte voordracht te hooren; spreker's beschouwingen dienen alleen als inleiding voor een debat. Het is wenschelijk in het Genootschap „Architectura et Amicitia", dat zich gaarne de vereeniging der Jongeren noemt, eens vrij uit van gedachten te wisselen over de ontwikkeling der moderne bouwkunst in ons land. Immers, een enkele blik op hetgeen in de laatste jaren gebouwd wordt is voldoende om ons te overtuigen, dat er in de architectuur een vrijheid, beter gezegd bandeloosheid, een beginselloosheid en een stelselloosheid heerschen, die doen denken aan de door ons bestreden periode der 80er jaren, aan den tijd der individueele „smaak"-opvatting in architectuur, aan de historische-stijl-namaak. Spreker is van meening, dat, al is de architectuur gemiddeld wel iets vooruit gegaan, toch lang niet verkregen is die rijke bloei van goede en schoone architectuur, welke na het doordringen der moderne bouwkunst-ideeën om en nabij 1900 verwacht mocht worden. Het krachtige en zoo ruime verdere-ontwikkeling-biedende voorbeeld, door een Berlage en andere gegeven, wordt niet voldoende gevolgd. Waar vroeger de trapgevel werd gecopieerd, wordt nu vlijtig de Hollandsche Barock tot voorbeeld genomen. Willen wij over deze verschijnselen van onzen tijd goed kunnen oordeelen, dan moeten wij vóór alles het verband trachten te begrijpen tusschen onze samenleving en de bouwkunst. Dit verband is veel grooter dan in 't algemeen gedacht wordt; dat het echter bestaan moet is al reeds te verklaren uit de omstandigheid, dat de samenleving haar karakter niet verkrijgt van enkele individuën, maar van zekere algemeenheid, min of meer een gemiddelde is, terwijl de bouwkunst meer dan eenige andere kunst haar basis ook vindt in het algemeene en in het sociale.

Laten wij beginnen met historisch de ontwikkeling der bouwkunst in de 19de eeuw in groote lijnen na te gaan. Spreker leest hierop voor de volgende beschouwing, welke hij in het Jaarboekje der Beeldende Kunsten 1913 heeft gepubliceerd:

„Wanneer men de 19de eeuw beschouwt is het merkwaardig op te merken, dat de wijzigingen in de bouwkunstige opvattingen parallel gaan, ja samenvallen met de politieke wijzigingen, in hare hoofdzaken genomen. Hoewel ik niet voor alle consequenties van dit parallel gaan zou willen instaan, is er toch een veel directer verband tusschen de economische stroomingen, (die in de politiek tot uiting komen) en de bouwkunst, dan in het algemeen wordt gedacht.

De laatste groote, decoratieve stijl was de Empire, een versobering en verkilling van de daaraan voorafgaande Lodewijk XVI stijl, maar evenals deze, ja evenals alle Fransche Koningsstijlen, van een kenmerkend decoratief karakter; d. w. z. dat niet de kern, de eigenlijke samenstelling der bouwkunst, dus de constructie als basis der architectuur genomen en ook in die architectuur op goede wijze zichtbaar werd, maar dat de hoofdzaak gelegd werd op de uiterlijke houding der architectuur, waartoe verschillende, zuiver decoratieve elementen als klassieke halfzuilen en pilasters, werden gebruikt. De architectuur was een vertooning, was een vorstelijke schijn. Achter haar uiterlijk verborg zij de inwendige samenstelling, gelijk een vorst of een aristocraat vóór alles de uiterlijke waardigheid hooghoudt. De innerlijke overeenkomst tusschen het 18de eeuwsche koningsschap en de voorname decoratieve architectuur uit die dagen is meer dan oppervlakkig.

Na de Empire, na den laatsten grooten autocraat Napoleon, kreeg geleidelijk aan de met de Fransche revolutie vrij geworden burgerij de macht in handen. De geschiedenis vertoont nu den strijd der monarchen tegen de rechten der burgerij, tegen de grondwet, met het resultaat, dat ten slotte de burgerij zegeviert. Hetzelfde zien wij in de architectuur: de Empire wordt verburgerlijkt; zij wordt nog nuchterder. Hare groote en koele houding wordt verkleind, zij wordt slap en karakterloos, en het eenige wat wij nu nog van waarde in haar achten, is datgene, wat zij, zij het verburgerlijkt, uit de Empire, uit de klassieke traditie heeft overgehouden, d. i. een zeker gevoel voor rhythme en harmonie, voor wel-overwogenheid en klaarheid. Begrippen, die in onze tegenwoordige moderne architectuur, na de wildheid van de vrije originaliteit, weer meer en meer naar voren komen en waardoor ook deze Empire en de burgerlijke architectuur tot ± 1850 weer meer wordt gewaardeerd.

Tot volle ontwikkeling komt echter de derde stand, de burgerij eerst in de periode der 60er jaren, met de opkomst van het liberalisme. En nu zien wij een eigenaardig, en toch wel begrijpelijk, geheel omzwenken der architectuur naar de typisch nationale architectuur met krachtig burgerlijk karakter, d. i. onze Hollandsche Renaissance. De oud Hollandsche topgevel werd gecopiëerd. Deze zelfstandigheid der burgerij openbaart zich in de naburige landen, onder andere Duitschland op gelijke wijze. Merkwaardig is, dat niet de laat-Renaissance, met haar klassieken invloed, met haar aristocratisch decoratief en monumentaal effect tot voorbeeld werd gekozen, maar de schilderachtige Vroeg-Renaissance, de tijd der krachtig opkomende burgerij. Had men zich nu hoofdzakelijk geïnspireerd op het wezen van dezen stijl, dat toch voor een groot gedeelte goede bouwkundige logica bezit, en had men die beginselen naar de nieuwe eischen van de samenleving verwerkt, dan zou uit deze periode wel iets goeds gegroeid kunnen zijn. Men deed dit echter niet; men copiëerde de uiterlijke vormen, hierin versterkt door de algemeene wetenschappelijke tendenz van dien tijd, die in architectuur vooral vormen-kennis zag, en niet vormen-scheppen. Juist door letterlijk de vormen te copiëeren sneed men de mogelijkheid van verdere ontwikkeling af, en verviel men in een historische stijl-namaak-architectuur vol aesthetische en moreele conflicten. Aesthetische conflicten, omdat de snelle en veelzijdige ontwikkeling der wetenschappen en der technieken in de 19de eeuw geheel nieuwe bouwkundige opgaven aan de samenleving stelde, met toepassing van nieuwe materialen als ijzer en gewapend beton: groote stations, café's, beurzen markthallen, theaters, bruggen enz., in het algemeen groote ruimte-ontwikkelingen en groote spanningen. De behoefte aan flinke lichtopeningen ontstond; alles werd van grooter schaal en verhoudingen en van andere begrippen doortrokken . . . . maar bij de Renaissance stijlnamaak werden de oude motieven van veel fijnere en kleinere architectuur overgenomen. Typisch in deze is het kleine Renaissance ornament, dat uitstekend harmonieert met fijne, rijk gelede baksteen architectuur en met het kruiskozijn met glas in lood, alles klein van schaal. maar dat door de groote schaal der spiegelruiten geheel wordt vernietigd.

Dat de conflicten ook van moreelen aard waren, spreekt wel van zelf, als men bedenkt dat de Nederlander uit 1870 een geheel ander mensch is dan die van 1600, en dus de stijlnamaak noodzakelijk het karakter van een verouderd historisch kleed moest verkrijgen.

Op de Conferentie over het Bouwkunstig Element van Heemschut heb ik ook over dit onderwerp gesproken, en gezegd: „Stijlnamaak is noodzakelijk levenloos en maskerade, daar hierbij architectuur — dus een geest — gecopieërd wordt, die anders is dan die van den levenden, modernen mensch. Stijlnamaak is geen kunst, want kunst beteekent vormen scheppen; stijlnamaak is juist het verbergen van wat tot kunst kon worden; het is een soort historische bouwkunst, die èn als historie èn als bouwkunst zonder waarde is. Stijlnamaak is voor talentlooze architecten een vergeeflijk houvast, omdat het doode toch nog beter is dan het eigenlijk-slechte. Maar stijlnamaak is gevaarlijk voor het groote publiek, omdat het zoo licht genoegen neemt met een schijn-architectuur, waarin het, zij het verhaspeld, nog iets van de oude schoonheid, van de oude houding in terug meent te vinden. Wil Heimatschutz werkelijk vruchtbaar werken, dan moet zij wel weten, welke schoonheid beschermd moet worden. Dan moet zij beseffen, dat het in waarachtige bouwkunst niet gaat om het overnemen van oude vormen, die min of meer, ja misschien nog compleet bij de nieuwere bouwwerken te gebruiken zijn. Met eenig talent kunnen alle oude stijlvormen nog wel voor nieuwe eischen pasklaar worden gemaakt. Zelfs een Romeinschen tempel, de Madeleinekerk te Parijs heeft men ingericht voor den Roomschen godsdienst! Verder zijn talrijke woningen, winkels, stations enz. uit de laatste 30 jaren in alle bestaande stijlen uitgevoerd; van Egyptisch tot neo-Gotisch en neo-Renaissance toe, waarbij zelfs Moorsch en Chineesch.

Bij waarachtige bouwkunst gaat het om het karaktervol en fraai uitbeelden van de specifieke eischen van het bouwwerk, zoowel practische als moreele, door onzen tijd; *het gaat dus om het scheppen van vormen door den levenden, den modernen kunstenaar.* Iedere tijd had in krachtige zelfbewustheid zijn eigen voorkeur, en daardoor zijn eigen stijl. De Renaissance verdrong de Gothiek, de Barock de Renaissance. Het is juist deze tijdsvoorkeur, die de bouwwerken uit de verschillende perioden tot belangrijke kunstwerken maakt. Het moderne, d. w. z. wat van eigen tijd is, is inderdaad alleen de basis der kunst; immers ook alleen wat wij zelf zijn, kunnen wij in kunst vertolken".

Begrijpelijk is, dat zij, die de architectuur dieper beschouwden, tegen dezen stijlnamaak den strijd aanbonden. Dit dieper zien is verwant aan de revolutionaire geestelijke stroomingen van dien tijd, ± 1880, die zich op economisch en maatschappelijk, maar ook op kunstgebied vertoonen. De literaire beweging van 80 behoort hiertoe. Het was in de burgerlijke samenleving een uiterste van individualisme, het was iets als een hoogste greep van het liberalisme. De verheerlijking van de ikheid in de letterkunde, de bandelooze vrijheid, de vooropgezette originaliteit in de bouwkunst heerschten. Als reactie tegen den dooden stijlnamaak werd nu de architectuur begrepen als een natuurlijk groeiend organisme, gelijk een boom of een plant; de door natuurwetten, geometrie en rhythme meest gebondene der kunsten, de bouwkunst, verwilderde tot een fantastisch lijnenspel. De Van der Velde stijl, ook wel genoemd vermicelli stijl, trad op. Gelukkig duurde hij kort; maar een voordeel was, dat hij de vrijheid had gebracht. Met de vormen-namaak was gebroken; men trachtte nu dieper in het wezen der

architectuur door te dringen om te komen tot een zuivere architectuur, passend voor onzen tijd.
Men ging terug tot het beginsel der bouwkunde, de constructie, de samenstelling, die tot basis werd genomen, ook voor de versiering. Niet de uiterlijke verschijning was nu de hoofdzaak, maar de innerlijke kracht, de functie der materialen en de klare zakelijke uitbeelding der ruimten. Gestreefd werd de materialen naar hun waren aard te toonen. Het rationalisme zegevierde. Dit rationalisme was ook in de neo-Gothische bouwkunst uit de 2de helft der 19de eeuw aanwezig, maar het was hier vrijwel geheel middeleeuwsch in opvatting en in vormbeelding gebleven.
Dr. Cuypers, leerling van Viollet le Duc, is de groote figuur ten onzent, die de middeneeuwsche denkbeelden omtrent constructie en stijl naar den nieuweren tijd overbracht. Maar deze nieuwere tijd vroeg noodzakelijk haar eigen vormgeving; zij wenschte de specifieke eischen van haar tijd in een juiste en logische architectuur vertolkt te zien. Een baanbreker op dit gebied is Berlage. Berlage staat, wat rationaliteit betreft, in zijn bouwkunst-beginselen (niet in zijn architectuurvormen) zeer dicht bij Dr. Cuypers; en het was daarom een vreemde vertooning, toen in een interview in de N. R. Ct. in dezen zomer Dr. Cuypers Berlage geweldig afbrak. Het was alsof een vader zijn eigen zoon niet herkende. Deze opkomst van het rationalisme valt samen met den tijd van het doorbreken der nieuwe sociale, hoofdzakelijk democratische inzichten, en er is tusschen beide verschijnselen meer verband, dan men oppervlakkig zou meenen.
Waren ook de eerste uitingen van het rationalisme, zoowel in bouw- als in meubelkunst, verre van schoon, integendeel overdreven en opdringerig, de groote winst was, dat een gezonde, reëele basis aan de architectuur was gegeven.
Het bloot-rationeele is echter nog geen kunst; de geest van den kunstenaar moet het bezielen en het tot harmonie brengen.
Waar echter onze moderne samenstelling nog niet tot een goede harmonie is gekomen — al laat het zich wel aanzien, in welke richting deze eens, en misschien spoedig, bereikt zal worden — daar is het ook niet te verwachten dat de moderne bouwkunst in het algemeen reeds min of meer het volmaakte bereikt heeft. Heel deze architectuur moet nu nog beschouwd worden als een streven naar harmonisch rationalisme, en het is een verheugend feit, dat in den laatsten tijd reeds gebouwen gezet zijn, die volop modern èn schoon zijn.
Op het oogenblik heerschen drie hoofdstroomingen in de architectuur: 1ste het vervolg op de Renaissance stijl-namaak, die nu een Hollandsche Barock-namaak is (half zuilen, pilasterstellingen, fronton's enz.) Deze opvolging is te begrijpen, niet alleen omdat historisch de Barock na de Renaissance volgde, maar ook, omdat de Barock-gevel in het algemeen logischer en zakelijker en monumentaler is dan de Renaissance gevel, en dus in die opzichten verwant is aan de zakelijke, monumentale opvatting der moderne bouwkunst.
Waar echter deze gemoderniseerde Barock principieel stijl-namaak is, werkt zij eerder remmend dan bevorderend voor de waarachtige bouwkunst, d. w. z. de moderne bouwkunst.
Dan hebben wij: 2de een strooming, die voor alles de utiliteit, de zakelijkheid, de waarheid beoogt, en dit als kunstprincipe stelt, waarbij de uiterlijke vorm, in zekeren zin, daarvan totaal afhankelijk is en daarom zekere toevalligheid, zekere schilderachtigheid, soms zekere disharmonie vertoont (richting Berlage, c. s.).
Ten slotte is er ten 3de de moderne strooming, die uitgaat van het beginsel der harmonie en vóór alles, aansluitend bij moderne eischen, naar een harmonische, weloverwogen architectuur streeft (o. a. richting de Bazel, c.s.).

Bouwkundige stijl is een eeuwigheid en een tijdelijkheid, gelijk het leven zelf; hij wordt beheerscht door de eeuwige wiskundige vormen en de wetten van harmonie, en door het verlangen van den levenden mensch, zijn eigen leven te vertolken. En waar, ondanks veel verwarring, in de huidige bouwkunst, zoo duidelijk de strooming van het rationeele en die van het harmonische te bespeuren valt, daar kan met gerustheid de tijd worden afgewacht, dat deze twee vereenigd een schoone moderne bouwkunst zullen voortbrengen."
In verband met dit historisch overzicht stelde de heer Gratama de vraag: Wat is het kenmerkende van onzen modernen geest? In het algemeen is dit een streven naar waarheid, klaarheid en zakelijkheid. De groote invloed der overwegend wetenschappelijke 19de eeuw doet zich gelden. Meer en meer worden de dogma's op zijde gezet; in plaats van het geloof gaat de redelijkheid, de rede heerschen, met zijn analyse en kritiek. In verband hiermede is het streven naar dieper inzicht in de bouwkunst begrijpelijk.
Dat dieper inzicht leidde tot de erkenning van een fundamenteel-praktisch en zakelijk beginsel in architectuur, tot het rationalisme. Dit rationalisme staat in nauw verband met wat wij zouden kunnen noemen: de waarheid in bouwkunst, en dit beginsel is zoo overwegend, dat geen architectuur ons meer voldoet, die dit beginsel niet voldoende huldigt. Vandaar onze kritiek op schijnarchitectuur, op pilasters, halfzuilen, en historische vormen, die niet logisch — zakelijk verband houden met het wezen, de kern van het gebouw.
Dat vragen naar het waarom, dat volkomen verwerpen van den schijn, van de holle pose, dat direct afgaan op de kern, de zaak waarom het gaat, is een modern bouwkunstig beginsel, dat analoog is aan het groote moderne democratische beginsel op maatschappelijk gebied.

Het vervolg en het debat over deze voordracht worden in het volgend nummer opgenomen.

MEDEDEELINGEN DER REDACTIE.

Het verslag van de laatstgehouden ledenvergadering verschijnt in het volgend nummer.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Verbetering van het Verslag. — De Schoonheidscommissie. — Brandproef rieten dak. — Donato Bramante. — Ingezonden. — Prijsvraag Hildebrand-Monument. — Enkele beschouwingen over de ontwikkeling der moderne bouwkunst in Nederland.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor adspirantleden ƒ 5. . Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, A. A. HES, M. J. HACK, WILLEM VAN DER PLUYM EN J. J. HELLENDOORN, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Bestuur van het Genootschap: „Parkzicht", Hobbemastraat, A'dam.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect": „Parkzicht", Hobbemastraat, A'dam.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. De 1343ste GEWONE LEDENVERGADERING ZAL GEHOUDEN WORDEN OP WOENSDAG 25 MAART E. K. DES AVONDS TE **half negen** UUR IN „PARKZICHT".

Agenda:

1. Opening en Notulen der voorgaande vergadering.
2. Voordracht van den heer Egon Handl, Ingenieur te Amsterdam, getiteld: „*Cementijzerarchitectuur*", toegelicht door lichtbeelden, teekeningen en monsters.
3. Mededeelingen en ingekomen stukken.
4. Installatie van Mejuffrouw A. Spier en den heer P. Tolman als Gewone Leden.
5. Ballotage voor het Gewoon Lidmaatschap van: den heer A. W. LINTVELT, Bouwkundige te Amsterdam, voorgesteld door de heeren J. A. Snellebrand Jr. en A. A. Hes, den heer J. L. BLANES, Bouwkundig Teekenaar te Amsterdam, voorgesteld door de heeren J. E. Rood Ezn. en J. Roosing Jr., den heer GEORGE D. JURJAANZ, Bouwkundig Teekenaar te Amsterdam, voorgesteld door de heeren A. Redert en G. J. Rutgers, den heer Ph. A. WARNERS JR., Architect te Amsterdam, voorgesteld door de heeren J. Roosing Jr. en G. J. Rutgers, den heer A. H. VAN WAMELEN, Bouwkundig Teekenaar te Amsterdam, voorgesteld door de heeren H. F. Sijmons en G. J. Rutgers.
6. Voorstel van het Bestuur der Afdeeling Voortgezet- en Hooger-Bouwkunst-Onderricht, betreffende reorganisatie der Afdeeling. De reorganisatie bedoelt de omzetting der Afdeeling in eene zelfstandige vereeniging. De grondslagen waarop deze zou kunnen worden gesticht, zullen ter vergadering worden besproken.
7. Verkiezing van een Lid van het Bestuur, wegens aftreding van den heer G. J. Rutgers.
8. Rondvraag en Sluiting.

Den Leden, wordt met het oog op de uitgebreide agenda, verzocht, tijdig ter vergadering te komen, zoodat deze precies op den uitgeschreven tijd kan worden geopend.

II. Als Buitenlid is toegetreden en als zoodanig toegelaten de heer P. Teunissen, Bouwkundige te Rotterdam.

G. J. RUTGERS, *1ste Secretaris.*

VERSLAG DER 1342STE VERGADERING, GEHOUDEN OP WOENSDAG 11 MAART 1914 IN HET GENOOTSCHAPSLOKAAL IN „PARKZICHT".

Te ruim half negen opent de voorzitter de vergadering.
De notulen worden na lezing goedgekeurd.
De Friesche Bouwkring doet per brief toezegging, een collectie bouwk. teekeningen te zullen zenden voor expositie. De datum der tentoonstelling zal in het blad worden bekend gemaakt.
Namens de Utrechtscheclub „A. et A." leden wordt bekendgemaakt, dat de Heer Otto Schultz voor deze club zitting zal nemen in de commissie voor de excursies.
Ingekomen een schrijven der schoonheidscommissie welks schrijven reeds in het blad is afgedrukt.
Een schrijven van den Heer Weissman inzake Bramante, zal in het blad worden opgenomen.
De voorzitter vraagt en krijgt verlof om punt 6 der agenda, aan te houden tot de volgende vergadering, aangezien deze voorstellen niet tijdig zijn ingekomen.
Mejuffr. Spier en de Heer Tolman worden met algemeene stemmen tot leden aangenomen.
Vervolgens wordt aangenomen het bestuursvoorstel tot verzekering van den pedel en diens vrouw op den leeftijd van 65 jaar; een bedrag van ƒ 200 zal hiervoor jaarlijks als premie noodig zijn.
Na voorlezing van het rapport, door den voorzitter, uitgebracht door de Commissie, benoemd in de vergadering van 3 Dec. j.l. vraagt de Heer Rutgers het woord.
Hij zal zooveel mogelijk zwijgen, echter kan hij verklaren dat hij meegaat met de conclusie *a* van het rapport en bedankt hierbij als lid van het bestuur. Reeds eerder had hij dit willen doen, doch redenen onafhankelijk van zijn wil, waren oorzaak dat dit niet wel mogelijk was. Hij wil echter uitdrukkelijk verklaren, de belangen van „A. et A." steeds naar beste weten te hebben behartigd.
Spr. geeft enkele beschouwingen omtrent onderdeelen van het rapport en eindigt met een beroep op de vergadering om zoodanig te worden behandeld, dat hij kan blijven medewerken als actief lid. De voorzitter meent dat het niet juist is op de details van het rapport verder in te gaan en men zich alleen bepalen moet tot de conclusies.

Hij meent dat het voor de leden moeilijk is te oordeelen over alle detail punten van het rapport.
De heer Joling als president-commissaris van het „Plaatwerk", verklaart mede te gaan met het voorstel tot wijziging der statuten der N.V. en van de instructies van den directeur; echter hoopt hij op wat meer belangstelling bij de vergadering. Ook zal het goed zijn de wijze van uitgaaf dan wat nader te bespreken.
De voorzitter meent dat dit kan gebeuren op de e. k. vergadering der N.V.
Na toelichting van den voorzitter inzake een toevoeging van art. 12, Huishoudelijk reglement met het woord „Redactie", worden de voorgestelde conclusies van de commissie zonder hoofdelijke stemming aangenomen.*)
De heer Baanders brengt hulde aan de commissie van onderzoek, voor hun beleidvol optreden.
De voorzitter dankt namens de commissie de vergadering voor het vertrouwen en den heer Baanders voor diens woorden en als voorzitter de heeren Jansen en Plate voor hun werk als leden der commissie.
Op een vraag van den heer Baanders of het rapport wordt gepubliceerd, antwoordt de voorzitter, vooralsnog niet; doch de conclusies zullen in het blad verschijnen. De heer Baanders doet nu een voorstel om enkele woorden uit het rapport te veranderen. De voorzitter zegt dat de voorgestelde wijziging niet de meening van de commissie weergeeft, en dus niet overwogen kan worden.
Den heer Plate, persoonlijk spijt het, dat de heer Rutgers als secretaris heeft bedankt.
Na nog enkele mededeelingen van het bestuur sluit de voorzitter de vergadering. J. J. H.

*) Zie onder de mededeelingen in »Architectura" No. 11.

ENKELE BESCHOUWINGEN OVER DE ONTWIKKELING DER MODERNE BOUWKUNST IN NEDERLAND door Jan Gratama.

Vervolg van pag. 84.

Dit beginsel staat hooger dan dat der 18de eeuw met zijn dogma van standen: het koningschap met de aristocratie, als een van Göd gegeven en door Hem gewilde klasse, en daar onder de volksklasse. Wij gelooven niet meer aan een „bij de Gratie Gods" gegeven Koningin; wij zien, koel, doordring en den objectief, den strijd tusschen het kapitalisme en het socialisme. En nu staat het moderne rationeele beginsel hooger, omdat het de waarheid bevat, omdat het de waarheid wil benaderen.
Heel de moderne tijd staat in het teeken van de zakelijkheid; en de waarheid heeft tot basis de zakelijkheid.
De 18e eeuw had in zijn soort een volledige cultuur; de schoonheid van haar bouwwerken komt voort uit de harmonie tusschen de factoren van het toenmalig sociaal en artistiek leven. De tegenwoordige tijd mist de harmonie, omdat zij nog een groote worsteling is.
Maar ondanks het feit, dat de 18e eeuwsche, decoratieve, vorstelijke architectuur een in haar soort complete schoonheid is, en de moderne architectuur veelal nog verward, onzeker en dus disharmonisch is, is toch het moderne *beginsel* veel hooger, veel zuiverder, ruimer en meer algemeen menschelijk dan het levensbeginsel der 18e eeuw. Onze tijd wordt door schooner en grootscher ideeën bezield en daarom zal onze moderne kunst ook op hooger plan staan.

Het rationeele voert tot karakterbouw, d.w.z. tot den meest karakteristieken vorm van het gebouw, begrepen in zijn functie. Bouwen wil zeggen: ruimte omgrenzen, ruimte scheppen, en daarom gaat karakterbouw geheel samen met ruimtekunst, zoowel voor het inwendige als voor het uitwendige. Vandaar het streven het inwendige, dus de kern, (de waarheid) te toonen uitwendig. Onze moderne opvatting onderscheidt zich van die van een 30 jaar geleden dáárdoor, dat niet de versierende vorm, niet dus het aangenaam uiterlijk effect vóór alles verlangd wordt, maar de expressie van het gebouw in zijn rationeele en fundamenteele beteekenis.
En onze tijd heeft reeds merkwaardige nieuwe karakterbouwwerken geschapen: stations, bankgebouwen, warenhuizen, bruggen. Dat zijn de gebouwen van onzen tijd. Soms wordt gevraagd, of deze wel met bouwkunst te maken hebben, omdat zij eigenlijk utiliteitswerken zijn.
Spreker herinnerde er aan, hoe nog niet lang geleden in het Hooger Bouwkunstonderwijs een scherpe scheiding gemaakt werd tusschen de schoone bouwkunst en de utiliteitswerken. Deze laatste waren alleen goed genoeg voor een toekomstige civiel ingenieur; de toekomstige bouwkundig ingenieur moest zijn krachten daaraan niet te veel verspelen, maar raadhuizen in Renaissance karakter ontwerpen.
Spreker achtte dit geringschatten van het utilitaire onjuist en oppervlakkig. *In zijn wezen is het utilitaire van hooger orde.* Alles in de natuur, ook hare schoonheid, heeft het utilitaire in zich; ja het erkennen van het utilitaire en dieper doordringen er in, leidt tot het erkennen van het Goddelijke, van het Eeuwige Zijn der natuurkracht, van het mystiek organisme van den cosmos.
Een krachtig en diep-zinnig voorbeeld van utilitaire schoonheid is het menschelijke lichaam.
Alle groote bouwwerken uit vorige eeuwen hebben het nuttige in zich; maar zij hebben ook nog iets meer, en wel het nuttige tot schoonheid opgevoerd.

Bij de beoordeeling van moderne bouwkunst en van moderne materialen moet men niet „historisch" denken. Nieuwe vormen en nieuwe materialen doen ons eerst vreemd aan. Maar men doet verkeerd, ze om deze reden te verwerpen. Het Paleis op den Dam deed in de 17de eeuw natuurlijk heel vreemd te midden der kleinere trapgevels, die in wezen verticaal, ja eigenlijk nog gothisch zijn. Verblend steen, gewapend beton-ijzer, doen of deden langen tijd vreemd aan in de bouwkunst. Toch is er geen enkele reden, waarom inderdaad en voor immer deze materialen niet tot schoonheid, d.w.z. tot *eigen* schoonheid kunnen worden.
Spreker verdedigde hierop de volgende stelling: Alles, wat in zijn zuivere doelmatigheid en zijn juist karakter begrepen en gemaakt wordt door een kunstenaar (die dus die doelmatigheid in haar diepste wezen beseft) voldoet ons modernen als kunst.
Ook hier weer: eeuwigheid en tijdelijkheid; het eeuwige, het algemeene, van het doelmatige, en het tijdelijke, het bijzondere van den kunstenaar die zijn speciale voorkeur, zijn persoonlijk karakter, zijn tijdgeest uitdrukt. En in dit opzicht is de kunst een volkomen afspiegeling van den mensch zelf, die is eeuwig en tijdelijk, eeuwig in de voortplanting en herhaling van zijn algemeen type, en eeuwig in zijn geest; en tijdelijk is in het specifieke, bijzondere van zijn persoonlijkheid en van zijn tijdelijk bestaan.

Onze krachtig vooruitstrevende, prachtig bewogen tijd streeft naar een schoone doelmatigheid, d. w. z. in het maatschappelijke naar een harmonische samenleving. De moderne bouwkunst wil niet primair het *nieuwe*, maar het *eigene*. Maar aangezien het eigene, d. w. z. datgene

wat van den modern levenden kunstenaar is, steeds iets zal zijn van dezen tijd, en deze tijd zich noodzakelijk in wezen onderscheidt van andere tijden, zoo zal dit eigene uit den aard der zaak nieuw zijn of het oude, met marquant nieuwe opvatting. Zij, die het moderne bestrijden en zeggen, dat het moderne alleen het nieuwe wil, begrijpen daarom van dat moderne zoo goed als niets.
Wanneer een architect een landhuis bouwt en hij wenscht hierbij niet het praal-vertoon van een Italiaansche villa, maar waarheid, d. w. z. een landwoning voor een Hollander uit de bemiddelde klasse, die zich zelf wil zijn; en hij maakt dat landhuis eenvoudig, zakelijk en praktisch, waarbij hij wel bewust in de uitwendige architectuur het karakter van veilig-van-de-natuur-afgesloten-te-zijn volhoudt door flinke muurvlakken en niet te groote raamopeningen, en een flink beschuttend dak, dan is deze architect volkomen modern, ook al lijkt zijn villa *ten slotte* min of meer op een boerderij.
Daarom: *het moderne is niet het nieuwe maar het eigene.* Zelf geschapen vormen, die rationeel zijn, zijn modern, ook al hebben zij vorm-verwantschap met Byzantijnsche of Romaansche of andere vormen.

Het is de groote verdienste geweest van Berlage, dat hij het utilitaire met kracht en beslistheid op het eerste plan in de architectuur heeft gezet. Al zijn meerdere van zijn werken stug, en niet volledig harmonisch, zij zijn van een groote waarheid en zakelijkheid, en daardoor in wezen meer kunstwerken, dan de rijk-doenerige stijlnamaak-gebouwen van het meerendeel zijner tijdgenooten.
En daarom valt het te meer betreuren, dat op het goede voorbeeld van Berlage niet *verder*, d. w. z. meer harmonisch-ontwikkelend wordt voortgegaan.

Tot de karakteristiek van de moderne bouwkunst behoort de grootheid. Het Paleis op den Dam, tegenover de oude panden met trapgevels den indruk makend van „het achtste wereldwonder" verbaast ons nu, als grootheid, nauwelijks. De moderne architectuur heeft een even groote, zoo niet grooter schaal.
Dit komt niet zoozeer door de lichamelijke grootheid der perceelen, als wel doordat de moderne architect er op uit is, de samengesteldheid van het bouwwerk te vatten in een eenheid, en karakteristiek groot te toonen, wat inderdaad groot is. Een overdaad van versiersels mag de grootheid niet schaden. Men denke hierbij maar eens aan de goede moderne Duitsche en Amerikaansche voorbeelden.
En juist deze buitenlandsche voorbeelden toonen verder aan, dat Nederland nog te veel behoudzuchtig is in het gebruik van oude materialen, en in het niet aanvaarden van de nieuwe.
De gevels van de Beurs van Berlage zijn in constructiewijze (baksteenbouw met natuursteenen lateien) nog min of meer middeleeuwsch. De grootheid en aesthetische kracht van nieuwe materialen als spiegelglas en gewapend beton wordt hier nog eenigszins gemist. Dit is geen verwijt, want, zei spreker, het ligt geenszins in mijn bedoeling iets van de groote beteekenis van dit eerste monument van Nederlands moderne bouwkunst te verminderen. Wij moeten echter bij deze Beurs niet stilstaan; wij leven weer een 13 jaar later.

Uit den aard der zaak, zeide de heer Gratama, kan ik enkele belangrijke punten van de ontwikkeling der moderne architectuur slechts vluchtig bespreken. Zoo ook het punt: de nieuwe bouwmaterialen. Dezer dagen is door den heer Weissman een brochure geschreven: „Niet Ouderwetsch", welke brochure spreker den indruk geeft, dat de heer Weissman van het moderne al heel weinig begrijpt, als hij zegt: een architect is alleen modern als hij moderne materialen gebruikt. Ik neem de vrijheid, zei spreker, deze brochure scherp te beoordeelen, omdat ik in het boekje ben aangehaald op een wijze, alsof ik het geheel met den heer Weissman eens zou zijn, terwijl ik de brochure slecht vind, en de daarin verkondigde meeningen grootendeels moet bestrijden.
De groote rijkdom van materialen, zoowel oude als nieuwe, maakt het, dat wij op het oogenblik meer keuze hebben en veel meer veelzijdig kunnen zijn in het voortbrengen van specifieke schoonheid dan vroeger. Juist deze rijkdom is onze glorie, en het zou alleen daárom al dwaas zijn, geen oude materialen te gebruiken. Maar voor spreker is alles modern, zoowel de handvormsteen als de verblendsteen, de houten hangkap als het gewapend beton-gewelf, zoowel de natuursteenbouw als de ijzerconstructie. Het moderne wordt niet bepaald door het materiaal, maar door den geest; d.w.z. elk materiaal dat logisch doordacht en artistiek begrepen is, behoort thuis in het arsenaal der moderne bouwkunst. Het gebruik van glas in lood, of van het raam met de roedjes of van spiegelglas, van handvormsteen of verblendsteen is even modern, mits elk in zijn juisten aard is begrepen.
De heer Weissman haalt een passage aan van de voordracht van spreker op de eerste Heemschut Conferentie. Welnu, op die voordracht heb ik geenszins betoogd, zegt spreker, dat wij de oude materialen niet meer moeten gebruiken, maar alleen, dat wij niet vijandig moeten staan tegenover de nieuwe. De nieuwe materialen moeten „doordacht" en begrepen worden; dan zullen zij ongetwijfeld tot eigen schoonheid verwerkt worden.
Want alles wat in zijn waren aard begrepen wordt, kan tot kunst leiden. Groeit de automobiel niet meer en meer tot schoonheid? Is er wel een z.g. surrogaat denkbaar in de bouwkunst, dat niet een eigen karakter heeft, en dat, *mits naar dat specifiek eigen karakter verwerkt*, tot een karakteristieke vorm kan worden?
Behangselpapier was jaren lang een surrogaat van geweven stoffen of van gobelin; toen was het slecht en leelijk, omdat het niet naar eigen aard, maar naar den aard van iets anders zich voordeed. Nu heeft het eigen karakter gekregen en daarmede eigen waarde.
Zoo gaat het ook met verblendsteen. Verblendsteen heeft eigenschappen van gladheid, volmaaktheid, beschaafdheid, onstoffelijkheid, die de ruwe handvormsteen mist. Een hal van een electrische centrale (dat prachtig voorbeeld van vlekkeloos en rein mechanisme) moet bezet worden met verblendsteen of met tegels; handvormsteen zou hier veel te stoffelijk en veel te ruw zijn.
Wil men daarentegen een schilderachtig landhuis bouwen, dan is de verblendsteen weer geheel onjuist, en is het begrijpelijk, dat men gebruikt een ruige, kleurige steen in een niet te regelmatig verband opgemetseld.*)
Nogmaals: het moderne zit niet in het nieuwe als zoodanig, maar in het wel begrepene, het eigene.
Dezelfde vragen doen zich voor bij het gebruik van glas in lood of spiegelruit. Het zou onzinnig zijn, altijd door maar de spiegelruit te gebruiken; omdat er talrijke gevallen zijn, dat men in de bouwkunst o. a. intimiteit, dus van-de-natuur-of-omgeving-afgeslotenheid, wenscht, en deze natuurlijk niet te bereiken is met de spiegelruit, die de *openheid zelve is*.
Wil men daarentegen aesthetisch het gevoel van openheid, welk gevoel zeer karakteristiek heerscht in groote cafés of in de electrische tram, dan is de spiegelruit aangewezen.



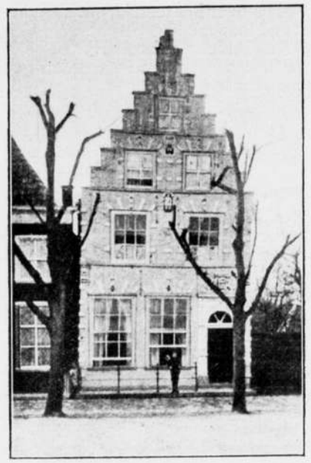
„Naatje" op den Dam te Amsterdam.

Spreker eindigde met er op te wijzen, dat onze tijd in hooge mate interessant is door zijn snelle ontwikkeling, door zijn vele technische vraagstukken, door de worsteling der verschillende gedachten. Een overheerschende trek valt echter te herkennen, dat is het redelijke.
Zoo moeten wij ook in de bouwkunst het redelijke hoog houden. De bouwkunst is niet meer alleen een zaak van het gevoel; er wordt diep en juist inzicht verlangd, wil men niet door een wufte mode, of door een levenlooze stijl namaak of door een schraal en pedant purisme worden medegesleurd.
Het redelijke is voor den modernen bouwmeester een noodzakelijk houvast in den geweldigen maalstroom, van onzen tijd.

*) Het toeval wil, dat de heer Theo Rueter in „Architectura" van 7 Maart een venijnige aanval op mij doet, en mij zoo maar beschuldigt, dat mijn theorieën niet zijn overeenkomstig mijn praktijk. Had de heer Rueter mijn voordracht bijgewoond, dan zou hij die beschuldiging niet geschreven hebben. Ik betreur het, dat de heer Weissman mij aanhaalt op een wijze, alsof ik geheel naast hem sta, terwijl ik juist, zooals ik boven reeds aantoonde, vrijwel principieel met hem verschil van meening. De heer Weissman heeft zijn brochure getiteld: „Niet Ouderwetsch" maar hij heeft daarin voor mij nog geenszins blijken gegeven het Moderne te begrijpen. Integendeel.
Het landhuisje, door den heer Rueter bedoeld, heb ik indertijd gebouwd van straatklinkers met breede voeg; verder zijn gebruikt oude pannen en glas in lood. Een en ander heb ik wel bewust en weloverwogen gedaan; niet omdat ik iets *ouds* wilde maken, maar omdat ik iets *schilderachtigs en intiems* wilde maken, en daartoe bovenstaande materialen noodig had.
Dit landhuisje strijdt dus niet tegen mijn theorieën, boven vermeld, waarde heer Rueter, maar klopt er geheel mede. J. G.

* * *

't Eerst verkrijgt de heer de Groot het woord, spr. behandelt socialisme en kunst en meent dat de kunst niet aan socialisme is gebonden en ook niet kan gebonden worden. Spr. gelooft dat ook andere richtingen, dan de sociaal democratische, kunst kunnen geven en dat voor hem dus de kunst is in 't bereik van elke kunstenaar, onverschillig welke overtuiging deze is toegedaan. Hierna verkrijgt de heer Wormser het woord. Spr. stelt tegenover „meer en meer worden de dogma's op zijde gezet, enz" en „in plaats van geloof, redelijkheid," van den heer Gratama; Berlage acht een dogma vereischte, en Berlage zegt „*onze Godsdienst* is een Godsdienst van deze aarde" en verder in aansluiting van wat de heer de Groot had gezegd, dat juist het Calvinisme de juiste verhouding tusschen religie en kunst heeft hersteld. De R. K. Kerk brengt de kunst in dienst der kerk, waardoor de kunst een deel der religie wordt. De socialistische moderne richting neemt voor de religie de kunst in de plaats. Het Calvinisme echter wijst aan elk zijn eigen terrein. Het erkent dat de kunst niet is christelijk, maar houdt hoog: zij is „Goddelijk".
Spr. zegt verder dat God is de opperste kunstenaar en dat hij, die Gods natuur naspeurt en de wetten tracht na te leven, die zich daar aan ons manifesteeren, is kunstenaar, welke God na-scheppende komt tot wat ten Kate zegt, „Wiens wijsheid in zijn werken straalt en in de werken zijner werken." De heer Gratama den sprekers antwoordende zegt den heer de Groot, dat de politiek geen direct verband met kunst heeft, doch dat beiden zijn een uitvloeisel van de samenleving. Sociaal democratie is democratie. Dat ook uit andere kringen goeds kan komen erkent spr. maar zegt hij, eigenlijk moeten zij (bedoeld zijn hier waarschijnlijk de Calvinisten) dichter bij of liever naast de democratie staan en ook de liberalen zich meer bij het socialisme aansluiten. Spr. antwoordt den heer Wormser dat deze niet moet meenen dat het diepe gevoel voor de fijnere dingen alleen is te vinden bij Calvinisten, integendeel juist wij gaan met onze wetenschap veel dieper op de dingen in, en aan gene kant berust alles op het dogma, ja wel hebben wij ook een dogma, maar dit is in elk geval wetenschappelijk. Voor spr. is b.v. een stoommachine een wonder, een mysterie, van eeuwig werkende krachten, en hij gelooft dat door de medestanders van debater dit minder goed wordt begrepen.
Hierna vraagt nog de heer Weissman het woord. Spr.



„De vier Noorder Cogge" te Medemblik.

voelt zich, als weleer Goethe „das Weltkind" te midden der profeten.
De heer W. gaat nog eens in op de kwestie der materialen en meent dat Jac. van Campen er niet over gedacht zou hebben voor het Paleis? op den Dam, b.v. reuzenmoppen te gebruiken, als zijnde geen materiaal van dien tijd; en vroeg hij hoe zou U 't vinden als iemand het in z'n hoofd kreeg in dezen tijd een fabriek van veerepennen op te richten?
Hierop antwoordt de heer Gr. nog met een enkel woord, indien zegt spr. Jac. van Campen het had noodig gevonden zijn Paleis aan de Dam van reuzenmoppen te maken, hij zou 't zéker gedaan hebben.
En wat de veerenpennen betreft, schrijft niet de heer W. zelf steeds met een .... veerepen? H. F. S.

HET „PALEIS-RAADHUIS" EN „NAATJE".

Nog steeds worden wij niet verlost van onze „Paleis-Raadhuisquestie".
Wat wij er van kunnen zeggen, is, dat de stand van zaken stationnair blijft, d.w.z.: er komt geen verandering in. Ook de steiger, een prachtige versiering van ons oude Raadhuis, blijft dientengevolge. Gelukkig heeft de tijd zijn liefdevolle hand er over uitgestrekt, en de „patina" het leelijke minder leelijk gemaakt. Er bestaat nu tenminste een eenheid van kleur tusschen gebouw en steiger.
Wie 't dankbaarst zullen zijn, zijn de vogeltjes. Hoeveel gezellige hoekjes hebben zij meer dan vroeger om hun nestjes te maken! Gestoord zullen zij in deze, voor hen zoo gewichtige maanden niet worden. —
Dat de toestand niet verandert, daaraan hebben B. en W. geen schuld. De steiger staat in verband met de herstelling, en deze weer met de quaestie van bezit.
B. en W. zijn, toen, na de beslissing in de geheime raadzitting de kwestie op het doode punt was gekomen en uit den boezem van den Raad pogingen in het werk werden gesteld, om de zaak weer uit de impasse te helpen, waarin zij was geraakt, ertoe overgegaan zich tot de



Het Presenteerblad-Plantsoentje te Haarlem.

Regeering te wenden. Schriftelijk heeft zij aan de Regeering gevraagd tot welke tegemoetkoming zij bereid zou zijn — behoudens goedkeuring door de Staten-Generaal — om te bewerkstelligen, dat het Paleis op den Dam aan zijn oorspronkelijke bestemming zou teruggegeven en tevens te Amsterdam een waardig Koninklijk verblijf zal worden gebouwd.
Door den ongewoon langen duur der begrootings-debatten, heeft de Regeering de zaak nog niet nader onder de oogen gezien, waardoor B. en W. het antwoord nog steeds wachtende zijn.
Ergo, wachten is de boodschap. Wij zijn van de zaak niet af.
Waar wij wel vanaf zijn, is van „armlooze Naatje".
Voordat de tijd haar trotsche gestalte geheel vernietigt, zullen de mokerslagen van den slooper een eind aan haar roemrijk bestaan maken. Er mag nu nog zooveel op het beeld zijn geschimpt, toch zal het vreemd aandoen, als het er niet meer staat. Zóó leelijk was het, voor den tijd, waarin het werd gemaakt, niet. Het geheel als monument zeker niet. Dat blijkt uit onze afbeelding. Het beeldhouwwerk was allernaarst.
Wat krijgen wij er voor in de plaats? J. DE. M.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP.

Het bestuur van de vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam is thans samengesteld als volgt: P. G. Buskens, voorzitter; D. Lagemann, vice-voorzitter; G. Diehl B. S., 1e secretaris; B. Buurman, 2e secretaris; C. J. Hammes, penningmeester; Ph. van der Heyden en J. Herm. de Roos, commissarissen.

INGEZONDEN.

„DE VIER NOORDER COGGE".

Het „Nieuws van den Dag" meldt:
„Te Medemblik wordt 25 Maart a.s. in publieke veiling aangeboden een heerenhuis met *antieken* gevel, dagteekenend uit 1623".

De bedoelde gevel is de zeer fraaie renaissance gevel genaamd „De vier Noorder Cogge" aan de Nieuwstraat. Het blad wijst verder op het zuivere renaissance karakter, de volkomen gaafheid van dezen gevel en de juiste overeenkomst der ontlastingsbogen met die der Vleeschhal te Haarlem, van Lieven de Key (1603). Ook is er een gelijkheid te zien met den gevel aan de Stads timmerwerf te Leiden 1612, zoodat het niet onwaarschijnlijk kan zijn, dat dit woonhuis een werk van de Key is.
Het is voorzeker een der meest mooie, en best bewaard gebleven gevels uit dien tijd en zeker een der mooiste gevels van Medemblik. De sluitsteenen der ontlastingsbogen of strekken zijn met fraai gebeeldhouwde maskers versierd.
Zou er nu, met het oog op dezen verkoop en de geschiedenis van het „Enkhuizer Poortje", geen gegronde vrees bestaan, dat weer een der fraaiste gevels gaat verdwijnen?
Verliezen de oude Westfriesche steden aan mooie, typische gevels en schilderachtige hoekjes, ze verliezen daardoor ook al hun aantrekkelijkheid.

Amsterdam, 10 Maart 1914. H. W. Valk.

* * *

Het Presenteerblad-Plantsoentje.

Te Haarlem had men 't vorig jaar ter eere van de Onafhankelijkheidsfeesten om het standbeeld van Laurens Coster een plantsoentje aangebracht, ongetwijfeld aangemoedigd door het succes der groenversiering van „Naatje" op den Dam te Amsterdam.
Zonder eenigen overgang kwam het grasveldje uit de groote steenvlakte te voorschijn; de electrische tram ging er rakelings langs.
Een en ander is in goede harmonie met de monumentale gebouwen, welke Haarlemsch Marktplein omgeven!
„Men" vond het heel aardig, anderen daarentegen hoopten, dat het bij het einde des jubeljaars zou verdwijnen. Deze hoop is ijdel gebleken. In een der Raadszittingen toch is besloten, dat het plantsoentje zal blijven. In tegenstelling der meening van eenige raadsleden, welke het plantsoentje kinderachtig vonden, meenden B. en W. dat het „wel aardig" stond.
Dit besluit is voor den bekenden teekenaar, den heer Gebr. Kerkhoff aanleiding geweest tot het teekenen van een geestige spotprent, tentoongesteld in een der boekwinkels te Haarlem, waarop het standbeeld is voorgesteld als een reclame-reuzenflacon op een presenteerblad, een vaandel houdende, waarop „Drinkt Niersteiner", met volgend onderschrift.
„Het presenteerblad-plantsoentje op de Groote Markt of Laurens Jansz. Coster als reclame reuzenflacon. Orgineel, wonderbaar tuinbouwkundig fantasie ontwerp. Belangloos ter uitvoering aangeboden".
De heer Kerkhoff laat het niet bij bespotting alleen, maar geeft in een penteekeningetje terzijde aan, hoe, zonder plantsoentje, een goede rustige afsluiting om het beeld gemaakt kan worden. A. J. P.

PRIJSVRAGEN.

Hildebrand Monument.

Vraag 12. Waar kan men goede foto's of gravures bekomen van Beets?
Antwoord. De beeltenis in de twintigste uitgave van de Camera Obscura is goed. Verder kan wellicht Dr. Beets te Leiden inlichtingen verschaffen, over meerdere afbeeldingen van Hildebrand.

Vraag 13. Mag over het terrein, dat als tuin wordt aangelegd een pad loopen?
Antwoord. Men is hierin geheel vrij.
Daar de termijn verstreken is, worden geen verdere vragen meer beantwoord.

De Secretaris der Monumentcommissie:
J. B. van Loghem B. I.,
Zonnelaan 2, Haarlem.

* * *

Tuinstadwijk.

Ingekomen zijn twaalf ontwerpen, bovendien is er één plan ontvangen, met het bijschrift „buiten mededinging". De ontwerpen zijn genaamd: Suum Cuique, Sweet Home, Sapienti Sat, Huis en Tuin, Verkaveling (buiten mededinging), Sol Lucit Omnibus, In Solidum, Licht en Lucht, Travail, Drie Cirkels, Phereklos, „B", Eenvoud en Regelmaat. Voor de Jury,
de Secretaris, Keppler.

JURYRAPPORT.

Vervolg van pag. 60.

Motto: *Eenvoud* (rondschrift).

Hier is een intiem dorpsplein geschapen, ofschoon het plein toch nog grooter had gehouden moeten zijn. De planindeeling van kerk en woning is tot een organisch geheel verwerkt en bezit, op zich zelf gezien, weinige gebreken. De beëindiging van het torentje is zwak van samenstelling en een balcon aan de voorzijde zeer gecompliceerd en gezocht. Het geheel bezit echter wel een landelijk karakter ofschoon de blindjes aan kerkramen niet passen en onbruikbaar zijn. Men ziet dan ook in de vensters niet dat deze één groote ruimte moeten verlichten.
De verwarmingsschoorsteen doet niet mooi.
Overigens is de perspectiefteekening knap uitgewerkt en gevoelig is er de intimiteit in neergelegd. Kleine gebreken in het grondplan kunnen buiten beschouwing blijven.
Het teekenwerk is smaakvol.

Motto: *Fred.*

Dit ontwerp behoort tot de beste van de inzendingen welke in hoofdzaak aan het programma voldoen.
Hier toch is een flink en intiem dorpsplein verkregen en dienen de gebouwen tot een mooie afsluiting daarvan, terwijl aan de straatzijde een eenvoudige rij boomen voldoende is om straat en plein aan te duiden en ze toch beiden tot een geheel te verbinden.
Wat gras, bloemen of kleine heesters of een enkel boompje in de omgeving der kerk had hier niet geschaad. De kerkjes in Engeland geven daarvan zulke fraaie voorbeelden.
De indeeling der kerk geeft een goed bruikbare plattegrond te zien zonder gezochtheden en goed voldoende aan de eischen die voor een protestantsch dorpskerkje te stellen zijn. De ligging der kerk met de aansluiting van den toren aan de verbinding van consistorie en woning is goed begrepen en gevoeld.
De indeeling der predikantswoning is wel wat te uitgebreid en te groot van opzet voor een dorpspastorie, wat zich blijkbaar ook wreekt in de verdieping.
De hoofdtrekken der buitenarchitectuur zijn rustig en vertoonen het juiste karakter van een dorpskerkje.
Het zijportaal der kerk behoort niet tot de gelukkigste samenstelling, is niet fijn van vorm.

De galerij is niet goed verlicht en ook de dakvensters, met het oog op herstellingen noodig, ontbreken. De pastorie had lager kunnen zijn, het programma gaf te dezen opzichte een duidelijke aanwijzing.
De teekeningen zijn vlot opgezet, de perspectief is gevoelig en geeft echt landelijk, intiem weer wat bedoeld, en ook volgens programma gevraagd is.

b. *Cottage.*

Motto: *Veluwensis.*

Beantwoordt geheel aan het programma, geeft een goed type van een cottage, in hollandsch karakter en is zoodanig bestudeerd, dat het op enkele kleinigheden na voor uitvoering geschikt zou zijn. Het teekenwerk is zeer klaar en beschaafd, de geheele inzending is smaakvol verzorgd.

Motto: „*Cottage*".

Is een variant grooter dan het vorige motto en hoewel van gelijke waarde wat betreft geheele opzet, wijze van teekenen en smaakvolle verzorging geeft het tot meerdere opmerkingen aanleiding.
Zoo is het trapbordes verdieping minder goed verlicht, de W. C.'s zoowel op beganen grond als op de verdieping zouden door smalle lichtspleten zonder schade aan de gevels, direct licht en lucht kunnen verkrijgen, terwijl bij de indeeling van de houten stijlen der warande had moeten vermeden worden, dat deze juist in de assen der achtergelegen deuren vielen.

Motto: „*Tanah Sirah*".

De platte gronden zijn goed bestudeerd, uitgenomen dat een afzonderlijk toilet ontbreekt.
De geheele opzet vertoont een juist begrip van een cottage. Het ensemble zou aan eenheid gewonnen hebben door het aannemen van gelijke nokhoogte voor de geheele kap. Het teekenwerk is goed en de ontwerper van deze inzending geeft blijk wel begrepen te hebben, waarmee bij de afwerking voor een prijsvraag kan worden volstaan.

Motto: „*Compact*".

Met het oog op het gebruik van het toilet, en in het voordeel van het zitje in de cosey corner had de ingebouwde kast in de hal beter vervangen kunnen worden door een deur in het toilet, hetwelk nu alleen van uit de entree bereikbaar is. Het ontbreken van een stookplaats in de woonkamer is in ons klimaat niet te verdedigen al vat men een cottage ook alleen als zomerverblijf op. Het verdiepingplan komt logisch voort uit de indeeling van den beganen grond. Badkamer ware beter in de nabijheid der groote slaapkamer gelegen. Hoewel niet geheel pretentieloos en niet bepaald Hollandsch, vertoonen de gevels een handige en frissche opzet; jammer dat de voorgevel, vooral door de raamverhoudingen in waarde zooveel achterstaat bij den zeer geslaagden zijgevel. Het teekenwerk verraadt een ervaren hand.

(Wordt vervolgd).

UIT BOEKEN EN TIJDSCHRIFTEN.

In „de Beweging" van Maart 1901 komen een paar stukken voor, die de moeite waard zijn er eenige aanhalingen uit doen: „Stedenbouw" door H. P. Berlage, en „Bouwkunst en Tuinkunst" door Geertruida Carelsen.
De beleefdheid vordert met het laatste te beginnen.
Ter inleiding zegt Mej. G. C. het volgende:
„Niemand zal zich verbazen de begrippen Bouwkunst en Tuinkunst nevens elkander genoemd te zien. Omdat in de werkelijkheid huis en tuin, paleis en park, naast elkander, of tenminste in verbinding met elkander plegen voor te komen, kunnen ook de kunsten, waaraan deze hun ontstaan danken, elkaar niet vreemd wezen.
Geen wonder dan ook, dat sinds de herleving van onze architektuur in de laatste tientallen jaren, herhaaldelijk pogingen zijn in het werk gesteld om ook de tuinkunst tot nieuw leven te brengen. En wel tot zulk een leven, dat bouwmeester en tuinkunstenaar konden saamwerken en er tusschen beider arbeid harmonie ontstond. In het bereiken van die samenwerking werd terecht niet alleen een aesthetisch, maar ook een maatschappelijk belang erkend.
De vraag is nu evenwel: of die pogingen doeltreffend waren? Of een samenwerking gezocht werd, waarbij beide partijen in hun geheel en in hun waarde bleven? Of rekening werd gehouden met den aard van de beide kunsten, en met het groote onderscheid tusschen beider materiaal?
Het spijt mij, deze vraag ontkennend te moeten beantwoorden."
Waarna zij vervolgt: „Een feit is: dat getracht werd — en getracht wordt — harmonie te brengen tusschen huizen en tuinen. Maar een feit is ook, dat daarbij het karakter van het tuinbouwmateriaal wordt miskend.
Aanleiding tot deze misgreep — tot deze oppervlakkigheid — was met de ontwikkeling van Bouwkunst en Tuinkunst, zooals hun geschiedenis die kennen doet, verbonden.
De Bouwkunst is de oudste van de twee. Welbezien is de Tuinkunst uit haar ontstaan. Dat is heel natuurlijk. De wereld heeft woningen noodig gehad en kwam er toe, die naar vaste proporties te bouwen, eer zij planten kweekte voor het mooi. Eeuwen lang kweekte zij die voor het nut, wegens haar eetbare deelen, of wegens het onmisbare hout. En toen men zin begon te krijgen voor de schoonheid van der planten groei en bloei, toen dus het artistiek vermogen zich met hen bemoeien ging, was het niet te verwonderen dat de nieuwe kunstuiting zich aansloot bij de oude en zich naar haar wetten en eischen voegde."
Dan worden als eerste artistieke vorm van tuinkunst in ons Europeesch klimaat de Italiaansche tuinen der Renaissance besproken. Daarnaast ontstond, sterk er door beinvloed, de Nederlandsche tuinstijl, en in Frankrijk de daaraan bijna gelijke Fransche tuinstijl, waarin o.a. door André le Nôtre werd gewerkt, de „stile le Nôtre".
Iets had de toenmalige tuinstijl in alle landen gemeen. Zij gedroeg zich als de gehoorzame meegaande pupil van de Bouwkunst, die haar tot dusverre had opgevoed en geleid.
Niemand verbaasde zich in die dagen over die verhouding. Wel vindt Mej. C. reden tot verbazing „als wij zien hoe thans, in onze dagen van sterk sprekende natuurstudie, die ons in elke plant een levend wezen doet kennen, dat deze misstand nog voortduurt."
Er wordt, zoowel hier te lande als buitenlands, tegenwoordig heel wat over de geschiedenis der tuinkunst geschreven Historische studiën zijn nu zonder twijfel heel nuttig, mits zij leiden tot gezonde resultaten voor de praktijk van het heden. Doch op dit stuk voeren zij doorgaans tot het besluit: dat men het best zou doen zich weer te voegen naar de oud-hollandsche voorbeelden (thans hier „engelsch" genoemd, omdat men ze in Engeland als „old dutch gardens" heeft verheerlijkt).
In het voorbijgaan merken verscheidene vakschrijvers op, dat de strengheid dier modellen in de laatste honderdvijftig jaar veel te zeer is verwaarloosd.

En zoo gebeurt het dat — gemakzucht en handelsbelangen meewerkend — de „strenge rechte lijnen" op nieuw hun intocht hebben gedaan op tuingebied. Ieder jaar worden meer parken en tuinen aangetast door een om zich heen grijpende liniaal-epidemie.
En hiermee, dat men de verticale lijnen van de huizen horizontaal voortzet in de tuinen, (dus van een tuin een vlak-ornament tracht te maken, alsof een levende, groeiende, bewegelijke plantenmassa een materiaal ware voor vlak-ornamentiek) beweert men dan de rechte harmonie tusschen Bouwkunst en Tuinkunst gevonden te hebben.
Had ik geen reden te beweren, dat die harmonie een misgreep is en een gevolg van oppervlakkigheid?"
Mej. C. stelt daartegenover haar opvatting over die verhouding n.m.l.: „dat de tuinkunst niet langer van de bouwkunst athangt' doch vrij tegenover haar staat; zich even trouw als deze leere voegen maar den aard van haar eigen materiaal"
„Consequenter dan in eenig ander kunstvak wordt in de architectuur het goed recht van het materiaal gehandhaafd. Niet alleen weten de tegenwoordige bouwkunstenaars terdege, dat hun heele welslagen berust op kennis, en dientengevolge doelmatig gebruik van de te behandelen grondstoffen: maar zij voelen ook doorgaans dat het, ter bereiking van echte schoonheid, noodig is met het karakter dier grondstoffen te rade te gaan. Wordt soms door onachtzaamheid, onverschilligheid, zuinigheid, de aesthetische samenhang met het materiaal verwaarloosd, dan duurt het meestal niet lang of die fout wordt als valsche smaak gebrandmerkt en zoo mogelijk hersteld.
En zou het dan geen slechte smaak zijn, als door tuinkunstenaars ontrouw aan hun materiaal wordt gepleegd? Dat materiaal, omdat het leeft, stelt nog dringender eischen dan het doode, waarmee de Bouwkunst werkt, en dat, omdat het dood is, zich makkelijker door menschelijke willekeur verwringen laat.
Juist het leven van de plant brengt mee dat ze zich verzet, niet alleen tegen alle rechtlijnigheid, maar tegen opsluiting in het algemeen. Gebogen lijnen in tuinen hebben altijd nog dit voor, dat zij iets met den aard der planten meegaan; niemand zag ooit eenig gewas in het vierkant groeien, maar wel groeien sommigen cirkelsgewijze. Doch het allermeest eert men de vegetatieve gratie door de aanleglijnen aan haar ondergeschikt te maken. De moeite, die het kost, planten met mes en schaar binnen figuurvakjes te houden, toont reeds hoezeer haar natuur daartegen opkomt. Ik meen deze waarheid het zuiverst saam te vatten in de tegenstelling: in tuinen geen figuurtjes-leggerij, maar groepeeren."
Verder betoogt zij dat een honderd jaar geleden de „landschapstijl" zijn blijden intocht deed door de geheele beschaafde wereld, en dat deze vooral hier te lande zoo gunstigen invloed heeft gehad, en zulke fraaie specimen heeft nagelaten. Dat was de tijd, waarin de Tuinkunst zich voor een poos heeft onttrokken aan de macht van passer en liniaal. Men verzuimde echter later, omstreeks 1850 toen de bloemkweekerij een hooge vlucht nam den nieuw verworven schat van kleurig materiaal in de werkwijze op te nemen. Zoo ontstond de z.g. „gemengde stijl". Boomen en heesters in „landschapstijl", de kleinere planten in een systeem van figuurtjes-leggerij, weer vlakornament. Onder dien „gemengden stijl" lijden wij hier nog steeds.
Zij besluit: „Indien wij op dit gebied vooruitgang wenschen, dient thans door ons te worden ingehaald wat, een halve eeuw geleden, door een vorig geslacht is verzuimd.
Er zijn, in het tuinvak, menschen genoeg die dat voelen [1]); en de kweektechniek staat hoog genoeg om met goed succes dien kant uit te gaan, zoodra maar door de publieke opinie de directieve daartoe wordt gegeven.
Deze leere inzien dat, voor zoover Bouwkunst en Tuinkunst bij elkaar behooren, dit verband niet mag bestaan in onderwerping of meesleeping van de ééne door de andere, maar in aanvulling, krachtens wederzijdsche trouw aan eigen materiaal. Hoe strenger en rechtlijniger de steenkunst doet, met des te meer gratie heeft haar de plantenkunst te gemoet te komen.
Dit inzicht ligt zoozeer in de natuur der dingen, dat het zich wel eens ergens baan zal breken. Maar ik zou zoo graag willen dat Nederland zich daarvan de eer niet liet ontgaan. . . . . ."

[1]) Getuige o. a. het onlangs verschenen boek van den Amsterdamschen Hortulanus A. J. van Laren (Koog-Zaandijk, S. Bakker, 1913) getiteld *Decoratieve Tuinbeplanting*. Ofschoon de Schrijver geen principe vasthoudt, geeft hij praktisch vele wenken in goede richting.

* * *

De Beeldhouwkunst aan de Rijksacademie te Amsterdam.
In het „Bouwkundig Weekblad" vestigt de redacteur, de heer J. G., de aandacht op het hoogleeraarsschap in de beeldhouwkunst aan de Rijksacademie, dat nu vacant is gekomen door het overlijden van Bart van Hove.
Schrijver wijst er op dat in ons land vooral behoefte bestaat aan goed geschoolde talenten in de bouw-beeldhouwkunst; dat de bouw-beeldhouwkunst een ruim, dankbaar en sociaal veld vindt, waaraan vele krachten zich kunnen wijden.
De „vrije" beeldhouwkunst vindt daarentegen slechts een zeer beperkt arbeidsveld.
Mede in verband met het streven der Rijksacademie, de eenheid der kunsten te bevorderen en haar sociaal vruchtbaar te doen zijn, is schrijver van meening, dat vóór alles een bouwbeeldhouwer benoemd moet worden.

VAN ALLERLEI AARD.

HET HILDEBRAND-MONUMENT TE HAARLEM.
H. M. de Koningin heeft het Hildebrand-Comité een bijdrage van ƒ 50 verleend voor het te stichten gedenkteeken.
Van Z. K. H. den Prins mocht het Comité ƒ 25 ontvangen.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Verslag der 1342ste Vergadering. — Enkele beschouwingen over de ontwikkeling der moderne bouwkunst in Nederland (Slot). — Het »Paleis-Raadhuis" en „Naatje". — Bouwkunst en Vriendschap. — Ingezonden. — Prijsvragen. — Juryrapport (Vervolg). — Uit Boeken en Tijdschriften. — Van allerlei aard.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIEN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor adspirantleden ƒ 5. . Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, A. A. HES, M. J. HACK, WILLEM VAN DER PLUYM EN J. J. HELLENDOORN, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Bestuur van het Genootschap: „Parkzicht", Hobbemastraat, A'dam.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect": „Parkzicht", Hobbemastraat, A'dam.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. Als Gewone Leden worden voorgesteld de Aspirantleden: A. EIBINK, Bouwkundig Teekenaar en J. L. HOEBEN, Bouwkundig Teekenaar, beiden te Amsterdam, respectievelijk door de heeren J. H. de Groot en M. J. Hack en door de heeren J. Roosing Jr. en G. J. Rutgers.

II. Als Aspirantlid wenscht toe te treden de heer G. W. BERNING, Bouwkundig Teekenaar te Amsterdam.

G. J. RUTGERS, *1ste Secretaris.*

KORT VERSLAG DER 1343STE VERGADERING, GEHOUDEN OP WOENSDAG 25 MAART 1914 IN HET GENOOTSCHAPSLOKAAL IN „PARKZICHT".

Even half negen wordt deze goed bezochte vergadering door den voorzitter, den heer Paul J. de Jongh, met een welkom aan introducé's en leden geopend.
Het lezen der notulen wordt tot na afloop van de voordracht aangehouden.
Als nieuw toegetreden lid wordt geinstalleerd de heer P. Tolman, waarna direct het woord verleend wordt aan den spreker van dezen avond den Ing. Egon Handl. tot het houden van zijn voordracht over: „Cementijzerarchitectuur".
Daar een resumé ervan nader voor het orgaan zal worden bewerkt, volstaan wij met op te merken dat het gesprokene de volle aandacht der vergadering hebben mocht; dat de spreker de vriendelijkheid had, zijn voordracht in het Hollandsch te houden en, door het geven van vele goede lichtbeelden, het gesprokene op heldere en aangename wijze demonstreerde.
Onder applaus der vergadering dankt de voorzitter den heer Handl voor zijne voordracht en speciaal voor zijne attentie om in het Holl. te hebben gesproken; tevens accepteert hij dankbaar diens toezegging, in het orgaan de wijzen van fundeeren met gebruikmaking van betonpalen nader te bespreken.
Opgemerkt mag nog worden dat tijdens de lezing vele afbeeldingen van werken in gew. beton circuleerden, zoomede enkele monsters van stamp- en bekleedingsbeton, terwijl aan den wand de teekeningen waren opgehangen van het nieuwe „Deutsches Museum" te München

Thans gaat de vergadering over in huishoudelijke bijeenkomst en worden allereerst de notulen gelezen die, na aanvulling op verzoek van den voorzitter, worden goedgekeurd.
Mej. A. Spier, inmiddels ter vergadering gekomen, wordt onder applaus met enkele vriendelijke woorden door den voorzitter als gewoon lid geinstalleerd.
Onder ingekomen stukken komt voor een brief van den heer Maurits Plate, (afgevaardigde van A. et A. in de bouwkundige commissie van Heemschut), waarin genoemde heer onder de aandacht van het Bestuur brengt 1°. dat de commissie inzake Leidschestraat verbreeding en Waaloverbrugging niet door Heemschut is gehoord 2°. dat de commissie het voornemen heeft een portefeuille met afbeeldingen van eenvoudige bouwwerken saam te stellen ter voorlichting van bouwende menschen.
A. et A.'s afgevaardigde is van meening dat de commissie over het onder sub 1°. genoemde had dienen geraadpleegd te worden en dat het z.i. niet op haar weg ligt om eigenbouwers aan voorbeelden voor eenvoudige bouwwerken te helpen. Het bouwen dient volgens hem alleen en uitsluitend te geschieden door daartoe aesthetisch en practisch volkomen bevoegden. Op voorstel van het Bestuur wordt besloten het onder sub 1° vervatte tot de volgende vergadering aan te houden, doch omtrent het medegedeelde onder sub 2° namens A. et A. te schrijven, dat het niet op den weg der commissie ligt bouwers aan goede voorbeelden te helpen en, zij het ook in verkapten vorm, bouw-advies bureau te gaan worden. Het besluit n.l. aanhouding sub 1°. wordt genomen op verzoek van den heer Ingenohl.
De voorzitter deelt hierna mede, dat door de bouwkundige vereenigingen een brief aan B. en W. van Amsterdam gericht is inzake de kwestie der schoonheidscommissie. Daar dit schrijven vóór heden moest verzonden zijn (met het oog op de interpellatie Gulden in den Raad) meende het bestuur in den geest der vergadering te handelen, door aan de samenstelling en verzending van dit schrijven mede te werken. Onder applaus keurt de vergadering de door het bestuur getroffen regeling goed.
Met algemeene stemmen worden vervolgens als gewone leden tot het Genootschap toegelaten de heeren: Lintvelt, Jurjaansz, Blanes, Warners, Händl en Hes, terwijl

als zoodanig worden voorgesteld de heeren Eibink en Hoeben en als asp. lid de heer Berning.
In de plaats van den heer Rutgers, die ingevolge de op de vorige vergadering aangenomen conclusies der commissie van onderzoek, tusschentijds moet aftreden, wordt gekozen de heer G. F. la Croix, wien van zijne benoeming zal worden mededeeling gedaan.
Tenslotte wordt breedvoerig gediscussieerd en gedebateerd inzake voorstel reorganisatie Cursus V. en H.B.O. Bedoeld wordt hiervan een zelfstandige vereeniging te maken, teneinde er eene meer algemeene beteekenis aan te geven en daardoor tevens meerdere waarborg van bestendiging van den financieelen steun van overheidswege te bekomen.
De heer Ingenohl deelt als voorzitter van het Cursusbestuur o.m. mede, dat Prof. Derkinderen, Directeur der Rijks-Academie van Beeldende Kunsten, met de nieuwe regeling sympathiseert. Z.H.G. is van meening, dat de nieuwe zelfstandige vereeniging gemakkelijker door het Rijk is over te nemen.
Volgens den heer Ingenohl is het 't ernstig voornemen van het Bestuur van den Cursus de nieuwe vereeniging met alle gratie aan het Rijk aan te bieden, als onderdeel der dan gereorganiseerde Rijks-Academie van Beeldende Kunsten te Amsterdam.
Besloten wordt dat de Besturen van Genootschap en Cursus nader zullen confereeren over het concept-reglement, om dan tevens te zien, op welke wijze de verschillende bouwkundige vereenigingen zoomede vooraanstaande particulieren voor het principe zullen te winnen zijn.
Hierna volgt om ruim 12 uur sluiting der vergadering.

ADR. M.

SCHOONHEIDSCOMMISSIE.

Door de Besturen der Bouwkundige Vereenigingen is onderstaand schrijven verzonden:

Aan Burgemeester en Wethouders der Gemeente Amsterdam.

Edel Achtbare Heeren.

Ondergeteekenden, vertegenwoordigende de vier Vereenigingen, welke elk een lid benoemen in de z.g. Schoonheids-Commissie te Amsterdam, hebben de eer U mede te deelen, dat zij door de Schoonheids-Commissie in kennis zijn gesteld van het schrijven der Commissie tot Uw College gericht, d.d. 4 Maart j.l. en dat zij, naar aanleiding hiervan een bespreking hebben gehouden, waarbij zij eenstemmig het wenschelijk achten, het volgende onder Uwe aandacht te brengen:
Ondergeteekenden erkennen gaarne, dat eene toezegging voor onvoorwaardelijk aanvaarden van alle adviezen der Schoonheids-Commissie door Uw College niet mag worden verwacht; doch zij achten het wel wenschelijk, dat, wanneer Uw College meent van het advies der Commissie te moeten afwijken, de Commissie steeds in kennis gesteld zal worden van de motieven, die Uw College geleid hebben tot zijne meening, en dat daarna alsnog gelegenheid zal zijn voor nader overleg tusschen Uw College en de Commissie.
Ondergeteekenden verklaren hierbij, dat de leden der Commissie door hunne afvaardiging het volle vertrouwen der bouwkundige lichamen hebben ten aanzien der beoordeeling van de hun voorgelegde ontwerpen, omtrent welke beoordeeling zij aan de Vereenigingen geenerlei verantwoording schuldig zijn. Hierbij zij er op gewezen, dat de Schoonheids-Commissie is een zuiver aesthetisch-technische Commissie, die bouwkundige ontwerpteekeningen te beoordeelen heeft, waaromtrent de niet-deskundige uit den aard der zaak zeer moeilijk het vereischte inzicht kan verkrijgen.
Ondergeteekenden spreken dan ook de overtuiging uit, dat bij Uw College de ernstige wil voorzit, niet alleen de Commissie te handhaven, maar ook hare positie te versterken.
In verband hiermede herinneren zij Uw College eraan, dat reeds in 1910 bij schrijven van 26 October door de Commissie bij Uw College is aangedrongen op een betere regeling harer positie.
Daarna is door Uw College de reorganisatie der Commissie ter hand genomen, en is, in overleg met de Commissie en met de Bouwkundige lichamen, door Uw College een nieuw Reglement ontworpen.
Ondergeteekenden erkennen, dat door de wijze waarop de Commissie volgens dit Reglement zal worden ingesteld en hare leden zullen worden benoemd een belangrijke versterking van hare positie geacht kan worden aanwezig te zijn.
In verband met bovenstaande nemen ondergeteekenden de vrijheid Uw College beleefd te verzoeken hun te willen mededeelen of binnen korten tijd Uwerzijds voorstellen, leidende tot instelling van de Commissie, overeenkomstig het Reglement hiervoren genoemd, mogen worden tegemoet gezien. Hieraan kan worden toegevoegd dat in afwachting van Uw geëerd antwoord op dit schrijven, de leden van de Schoonheids-Commissie zich, op verzoek van ondergeteekenden, bereid verklaard hebben hunne functie te blijven waarnemen.

Met de meeste hoogachting,

Voor de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst:
w.g. A. SALM G.Bz., *Voorzitter.*
„ J. GRATAMA, *Secretaris.*

Voor de Afdeeling Amsterdam der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst:
w.g. F. W. M. POGGENBEEK, *Voorzitter.*
„ E. H. P. ROSENBOOM, *Secretaris.*

Voor het Genootschap „Architectura et Amicitia":
w.g. PAUL J. DE JONGH, *Voorzitter.*
„ G. J. RUTGERS, *Secretaris.*

Voor den Bond van Nederlandsche Architecten:
w.g. J. E. v. d. PEK, *Vice-Voorzitter.*
„ JON. INGENOHL, *Secretaris.*

DE SCHOONHEIDSCOMMISSIE.

Het was niet onjuist in het vorig artikel in No. 11, er op te wijzen, hoe de Pers haar taak vervult. Voor ons liggen het verslag van „de Telegraaf" en van het „Alg. Handelsblad" van de interpellatie van het Raadslid Gulden in de j.l. gehouden Raadsvergadering. „De Telegraaf" schrijft, dat de wethouder Delprat in zijn antwoord o.m. zeide:

„B. en W. hebben zich daarop gewend tot Jhr. Victor de Stuers"

Het „Alg. Handelsblad":

„Na het afkeurend advies der Commissie, stelde de Raad van Beheer van het Kol. Instituut het plan ter beoordeeling in handen van Jhr. Victor de Stuers".

Dat scheelt nog al wat!
Het „officiëele verslag" moet ons hierin licht brengen. Is het verslag van het „Alg. H." juist, dan hadden wij recht van „hoogen druk" te spreken.
Is het verslag van „de Telegr." juist, dan is de zaak nog bedenkelijker.

Volgens het verslag in het Ochtendblad der „Nw. Rott. Crt." van Donderdag 26 Maart, dat er wel vertrouwbaar uitziet, is het eerste het geval geweest.
In ieder geval is het vreugdevol, de „geheimzinnige adviseur" voor het voetlicht te zien gebracht.
Doch deze 70jarige adviseur met een ander inzicht, dan deze tijd heeft, te stellen tegenover jongere krachten, die door hun werken midden in het streven van hun tijd staan, is alweder bedenkelijk.
Tegen de „verbazing" van dien adviseur over het advies der Commissie, en zijn „protest" tegen het „slordig advies" en de „radicale veroordeeling" „op grond van algemeenheden" — altemaal machtwoorden — kan niet anders dan krachtig protest worden aangeteekend.
Jhr. Victor de Stuers zegt in zijn rapport verder:

„De heer van Nieukerken heeft iedere lokaliteit behandeld naar haren aard, en aldus heeft hij zeer verstandig gehandeld. Dat is het stelsel, dat ik 25 jaren lang heb voorgestaan voor alle gebouwen, welke van de afdeeling Kunsten en Wetenschappen uitgingen, en al die onderwijsgebouwen, bibliotheken, archieven, musea, administratiegebouwen, voldoen uitmuntend in den dienst, en zijn oogelijk en schilderachtig. Het ontwerp acht ik *zeer verstandig en goed.*
Voor zoover men dit groot complex zal kunnen overzien zal men terstond ontwaren, dat het één geheel is, een schilderachtig, geenszins onrustig geheel.
„Wat betreft het vloeken met de omgeving, wat moet men van zulk een algemeenheid maken? Niets is gemakkelijker dan zoodanigen dooddoener voor de voeten te werpen, maar waar zijn de feiten? Ik zie niets: aan de één zijde boomen, en verder geheel onbeteekenende, karakterlooze gebouwen, behalve de zeer eenvoudige stadspoort, waarmede het Instituut best zal harmonieeren. Overigens, als men het Instituut ziet, ziet men de poort niet en omgekeerd. . . .
„Summa summarum, ik vind het ontwerp zeer goed, omdat het is volkomen rationeel in grondplan en in opbouw, zonder gezochte krullaria, en in karakter Hollandsch . . . . ."

Bieden de werken van den grootsten medewerker, die Jhr. V. d. S. had (Dr. Cuypers), „schilderachtigheid" — wat is dat? — doch niet juist „monumentaliteit"? En B. en W. verdedigen hun houding — zeker op grond van het rapport — door aan te voeren, dat aan een „monumentaal" gebouw nimmer is gedacht, wel aan een gebouw, dat aan „praktische en welstandseischen" (br . . . wat een woord!) voldeed. Dankbaar erkennende wat Dr. Cuypers in zijn werken voor onze bouwkunst heeft gedaan, weten wij nu toch, op het geleerde voortbouwende, ons standpunt ruimer te kiezen. Ons werk, als uiting daarvan, wordt daardoor anders; tracht een eigen vormenspraak te ontwikkelen, los van andere stijlvormen — zoowel klassiek als middeleeuwsch. Dit kan worden gedaan zonder de traditie los te laten. 't Ware van het volgen der traditie ligt toch in het vasthouden van 't eeuwig-bouwkunstige ware, niet van een zekere vormenspraak in een zekeren tijd.
In het gebeurde, en uitgesprokene, zien wij dan ook weer den zich steeds verjongenden strijd tusschen terugwerking en vooruitgang.
Nog even terugkomende op bovenstaande aanhaling uit het rapport, is dat een compliment, dat: „best harmonieeren van het Instituut met onbeteekenende, karakterlooze gebouwen"? Mij dunkt, gunstiger is: afsteken. Die karakterlooze gebouwen zijn revolutiekasten, die geen lang leven hebben. Na dien tijd moeten er dus zeker weer zulke soort huizen komen, om de harmonie niet te verstoren. Prachtig inzicht!
De wethouder Delprat heeft volgens het „Alg. Hbl."

„herinnerd aan het geschil in 1910, in zake den gevel van het nieuwe hoofdbureau van politie, tusschen B. en W. en de Schoonheidscommissie gerezen. Kort nadat spr. in April 1911 was opgetreden, verzocht hij den voorzitter der commissie het verschil als afgedaan te beschouwen en een nieuw concept-instructie door de commissie te doen ontwerpen. Dit concept kwam eerst in het eind van het jaar in; er was dus blijkbaar niet veel haast mee. Na een overleg met de commissie voor het stadsschoon, dat tot geen resultaat leidde, stelden B. en W. in Maart 1913 een concept-instructie op, volgens hetwelk de benoeming bij den raad zou komen in plaats van bij B. en W".

Indien dit is gezegd, is het een grove onjuistheid. „De Commissie voor het stadsschoon" heeft in geen harer vergaderingen ooit overleg gepleegd met den Wethouder, noch is haar meening gevraagd over zaken, betreffende de „schoonheidscommissie".
„De Telegraaf" deelt mee, dat „van de Bouwvereenigingen (?) een schrijven is ingekomen, waarin zij mededeelen, dat de leden der schoonheidscommissie hun *ontslagaanvragen* intrekken. 't Bedoelde schrijven is het hierboven afgedrukte. Hoe moet men dat lezen, om zulk een besluit er uit te trekken?
Het Alg. Hbl. deelt daarvan niets mede, doch schrijft:

„Wat het schrijven der afvaardigende vereenigingen aan B. en W. betreft, zullen B. en W. overwegen wat hunnerzijds moet gedaan worden nu ook het door hen benoemde lid zijn mandaat ter beschikking heeft gesteld".

Volgens het „Alg. Hbl." concludeerde de Heer Gulden: „dat de houding der schoonheidscommissie in geen enkel opzicht kan worden gebillijkt". Bravo, de vos, die de passie preekt!
En verder verzocht hij, volgens „de Tel.": „voor de toekomst betere waarborgen voor de samenstelling der schoonheidscommissie". —
't Ernstigste protest geldt wel het „Raadsoverzicht" in het Ochtendblad van de Telegraaf van Donderdag 26 Maart. Daar staat werkelijk:

„Zoo gezien schijnt de houding der Schoonheidscommissie onbegrijpelijk. Als men echter weet, dat een harer leden tot de architecten behoorde, die door het Koloniaal Instituut waren uitgenoodigd een ontwerp te maken, wordt veel duidelijk. Geen solidairder wezens dan architecten . . . ."

Tegen beter weten in wordt deze insinuatie afgedrukt. In een mededeeling aan de bladen, is er uitdrukkelijk op gewezen, dat het bedoelde lid aan geen der besprekingen betreffende de plannen van het Kol. Inst. heeft deelgenomen. En toch wordt zooiets schunnigs gedrukt.

J. DE M.

CLUB VAN UTRECHTSCHE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP „A. ET A."

Door de Club van Utr. leden werd onderstaand adres verzonden:

Aan het College van Burgemeester en Wethouders der Gemeente Hilversum.

Geeft met verschuldigden eerbied te kennen het Bestuur van de Club van Utrechtsche leden van het Genootschap „Architectura et Amicitia",
dat het vernomen heeft dat binnenkort opnieuw het Uitbreidingsplan Uwer stad in den Gemeenteraad ter sprake zal komen.
dat het Bestuur meent wèl te doen U nogmaals het door de Club van Utrechtsche leden van het Genootschap „Architectura et Amicitia" aan Uw College gericht schrijven van 25 October 1910, waarin in overweging wordt gegeven, om het ontwerp der stad Hilversum aan een bekwaam architect op te dragen, in herinnering te brengen,
vertrouwt de Club van Utrechtsche leden van het Genootschap „A. et A." dat alleen een zoodanige maatregel een bevredigende oplossing aan dit moeilijk vraagstuk zal geven.
't Welk doende, *(w. g.)* P. NICOLAÏ, *Voorzitter.*
„ C. J. DE HAAS, *Secretaris.*
L. Nieuwstraat 89, Utrecht.

MODERNE ANTIQUITEITEN.

In 1775 gaf de Fransche schrijver Chabanon, lid van de Académie Française, een gedicht uit, waarin de volgende regels voorkomen:

Ne m'offrez plus la ridicule image
De ces monuments faux, que l'art a contrefaits.
J'aime un vieux monument parce qu'il est antique;
C'est un témoin fidèle et véridique
Qu'au besoin je puis consulter;
C'est un vieillard de qui l'expérience
Sait à propos nous raconter
Ce qu'il a vu dans son enfance
Et l'on se plaît à l'écouter.
Le simulacre hideux, dont notre art s'applaudit
Qu'est-ce, qu'un monstre informe, un enfant décrépit?
Il nait sans grâce et sans jeunesse,
Du temps il n'a rien hérité,
Il ne sait rien et n'a de la vieillesse
Que son masque difforme et sa caducité.

Zij kunnen als volgt worden vertaald:

Belachelijk zijn de valsche monumenten,
Die door de kunst van thans ons worden opgedischt.
'k Houd van een monument, dat van een grijs verleden
Getuigen kan, en dat ook aan het heden
Veel nutte lessen geven kan,
Zooals een oud man gaarne mag vertellen
Wat hij, toen hij nog jong was, zag,
En wat hij, bij der jaren heenensnellen,
Zich nog, uit vroeger tijd, herin'ren mag.
Maar 't nieuwe oude, waar wij groot op gaan,
Is slechts een monster-kind, vol dwazen waan.
Die grijsheid, zonder jeugd te voren,
Kreeg van den tijd geen erfenis,
Zij kan ons geen herin'ring laten hooren:
Zij heeft van d'ouderdom slechts wat gebrekkig is.

CANDIDUS.

MUURSCHILDERINGEN IN HET ACADEMIE-GEBOUW TE GRONINGEN.

De beweging tegen de wijze van het in opdracht geven van de muurschilderingen in de Aula der Groningsche Academie heeft doorgewerkt, tenminste als de Redactie van de *Prov. Gr. Crt.* juist is ingelicht. Zij schrijft:

„De academische senaat heeft den Minister van Binnenl. Zaken verzocht de uitvoering der allegorische muurschildering in de Aula der Groningsche Universiteit uit te stellen tot na een door deskundigen in te stellen onderzoek".

* * *

En ook in de Eerste Kamer is er over gesproken. In de zitting op 19 Maart j.l. klaagde de heer Polak:

„over de bouworde door de Rijksbouwmeesters tegenwoordig gevolgd, en critiseerde het voorbijgaan van Nederlandsche Kunstenaars inzake de versiering van het Groningsche Universiteitsgebouw".

Wij hopen, dat de, van verschillende zijden, ingestelde beweging het goede gevolg moge hebben.

EEN BRANDPROEF.

Onderstaand schrijven, gericht aan den Heer Secretaris van het Genootschap Architectura et Amicitia te Amsterdam, werd ons „ter afdoening" door het Bestuur toegezonden:

Arnhem, 4 Maart 1914.

M. H.

Hierbij heb ik de eer U het volgende te berichten:
Zooals U weet is vanwege de Maatschappij van Bouwkunst op een terrein, gelegen aan de van Lawick van Pabststraat, een gebouwtje geplaatst gedekt met z.g. onbrandbaar riet.
Op den 11den Juli 1912 is door den rietdekker Viehbrock het aldaar opgestelde loodsje gedekt met bovengenoemd materiaal.
Algemeen was men van gedachte, dat wilde de proef goed genomen worden, dan moest de bedekking een geruimen tijd aan den invloed van weer en wind worden blootgesteld.
Thans is het bijna 2 jaar geleden, dat het gebouwtje er staat en aangenomen mag worden, dat nu de tijd gekomen is, de brandproef te nemen.
Deze proefneming zal gehouden worden op 25 Maart a.s., 's namiddags 2 uur. Uwe tegenwoordigheid zal zeer op prijs gesteld worden.

Namens het bestuur der Afd. Arnhem
van de Maatschappij van Bouwkunst
(w.g.) W. F. C. SCHAAP.

Vergissen wij ons niet, dan is dit de proef, die met financieele medewerking van verschillende corporaties (waaronder ook A. et A. de eer heeft te behooren) geschieden zou. Begrijpelijker wijze waren onze verwachtingen hoog gespannen, reden waarom de Redactie meende dadelijk aan dit vriendelijk schrijven volle aandacht te moeten schenken en hare kolommen voor een verslag te moeten beschikbaar stellen.
Inmiddels heeft de brandproef plaats gehad.
Ruim 80 personen bewogen zich binnen de afscheiding, temidden waarvan zich het gebouwtje verhief.
Behalve den leider dezer proefneming, de gemeente-architect te Arnhem, (tevens voorzitter der afd. Arnhem van de Mij. tot bev. der Bouwk.) den heer W. F. C. Schaap en de adjunct van dien tak van dienst de heer Versteeg, waren aanwezig de wethouder van P. W. de heer D. W. P. Wisboom, enkele leden van den Arnhemschen Raad, de Inspect. van de Amst. Gezondheidscommissie Dr. De Man; de „Urheber", van de proef: de heer Tutein Nolthenius, enkele bouwkundigen, zoomede verschillende groot-grondbezitters uit de omstreken van Arnhem.
Op een terrein aan de Lawick v. Pabststraat te Arnhem werd den 10en Juli 1912 een op 8 stijlen rustend loodsje gebouwd, groot ± 4.25 × 9.50 M.
Twee spantjes, een 4 tal hoekkepers, de noodige sparren, tengels en panlatten vormden het kapwerk dat voor de eene helft gedekt werd met platen geprepareerd riet, voor de andere helft met „gestreken" pannen. De rietdekking was het werk van den rietdekker Viehbrock uit Worpswede (bij Bremen).
Ze bestond, volgens diens systeem, zooals gezegd uit platen riet, groot ± 92 × 78 cM. bij een dikte van 12 cM. van onder en 6 cM. van boven. De platen worden op het werk klaargemaakt, dat is: gedrenkt in een brij, saamgesteld uit leem of klei, water, gips en amoniac; vervolgens nat verwerkt, waardoor een innig verband onderling verkregen wordt. De dekking is zoo te zeggen: een dubbele dekking; aan de binnenzijde met haaksche kanten telkens een weinig verspringend, aan de buitenzijde onder één lijn schuin afgewerkt, n.l. in de richting van het dakvlak. Nog een voordeel van het nat verwerken is, dat het preparaat er door de behandeling niet afgaat of schade door lijdt.
Ingevolge de opmerking, dat, wilde men met de proef eenig resultaat bereiken, men dan ook te zorgen had, dat deze genomen werd met een dak, dat zooveel mogelijk de werkelijkheid nabij kwam (dus niet: een versch gedekt rieten dak) zoo diende de dekking eenigen tijd aan weer en wind blootgesteld. Het regenwater toch zou het preparaat kunnen oplossen en afspoelen, wat bij een eenigszins langen „proeftijd" zeer zeker in ruimere mate het geval zou geweest zijn.
Derhalve kwam eerst na bijkans twee jaren wachtens de tijding, dat de groote stap zou worden gedaan. Den 4en Maart werd gelast dat het den 25en van dien maand branden zou. En het heeft gebrand. Of liever: *niet* gebrand.
Op 4 manieren nam men proeven:
1e. Het werpen van fijn geklopte gloeiende briketten aan de windzijde op een dakschild, om te zien of het niet in- of doorbranden wilde.
Resultaat: zonder succes, dat beteekent hier natuurlijk: het natte riet (het had nog denzelfden ochtend ferm geregend) wilde niet branden en de brokken briketten rolden er af.
2e. Het leggen van gloeiende briketten op het rieten dakschild. Hiermede bedoelde men te laten zien wat gebeuren zou, zoo b.v. met fellen wind stukken brandend hout of vuur, hetzij door moedwillig aansteken of van brandende belendingen, op het dak terecht kwamen.
Resultaat: Het riet smeulde slechts langzaam om den vuurkern, vertoonde nu en dan kleine vlammetjes, doch het kwam niet tot branden, niet verder ten minste dan het inbranden van een gat.
3e. Het werpen van dotten brandend poetskatoen op het rieten dakschild, wat het geval moest demonstreeren dat de vlam van een brandende belending op het rieten dak zou overslaan.
Resultaat: de dotten poetskatoen, tegen het dakschild opgeworpen en op daarvoor aangebrachte ijzers neergekomen, hadden geen noemenswaardigen vat op de rieten dekking.
4e. Het veroorzaken van een brand van binnen ontstaan, onder riet- of pannendak.
Resultaat: de massa brandstof onder het geheele dak aangebracht miste zijn uitwerking niet. Het brandje nam geleidelijk in omvang toe. De pannen kregen het het eerst en het hardst te verantwoorden niettegenstaande de brandstof hier, als gevolg van eene te ruime ophoping onder het riet, vrij wat minder was.
Ze sprongen aan stukken uit hun voegen, vormden gaten in het dakschild, waardoor de vuurtongen lustig lekten. De rieten helft bepaalde zich zeer bescheiden tot langzaam droogen, verschrompelen en ten slotte verkoolen; dit alles vergezeld van verstikkende rookwolken. Het gniepig verlangen nog even een fiksch „vuurtje" te zien, mocht „helaas" niet in vervulling gaan. Het rieten dak gaf een taaien kamp te zien, maar „opgaan in de vlammen", dat wilde het fatsoenshalve *niet*. Eerst toen de houten constructiedeelen zich begonnen te begeven, lieten ook deelen der rietdekking los, gevolgd door de slotapotheose: instorting van het dak.
Resumeerende kan van deze Worpsweed'sche rietdekking gezegd worden, dat zij de proef kranig heeft doorstaan. Zijn de „bouwheeren" dus te vinden voor het dekken met riet van hunne respectieve landhuizen, villa's of cottage's, welnu, ze weten thans, dat goed geprepareerd riet een zeer taai uithoudingsvermogen bezit, zoo het roode haantje als ongewensche gast hunne dakschilden tot zitplaats heeft verkoren.
Gewettigd schijnt ons ten slotte nog de vraag: hoe staan HH. assuradeuren thans tegenover deze proef? Dus tegenover eene dakbedekking met „onbrandbaar" riet?

JURYRAPPORT.

Vervolg van pag. 60.

Motto: „*Riet*" (in kleur met perspectief).

In het algemeen staan de plattegronden achter bij de gevels. De cosey corner ligt ongunstig, in het plan ingekleed en mist, door het ontbreken van een raam, uitzicht naar buiten, wat het aantrekkelijke van een dergelijk hoekje juist vraagt. Deze ligging heeft vermoedelijk ook tengevolge dat de trap ongunstig is geprojecteerd, waardoor beneden in de hal zeer weinig ruimte overblijft, terwijl op de verdieping veel te veel ruimte aan het woongedeelte wordt onttrokken.
Om de woon-eetkamer te mogen opvatten als woonkamer met eenigszins afgescheiden eethoek, had de woonkamer wel wat breeder ontworpen mogen zijn, terwijl door eene betere plaatsing van den schoorsteen het vertrek gezelliger in te deelen zou zijn. Het dienstgedeelte is zeer goed ondergebracht, terwijl de verdieping logisch voortkomt uit den beg. grond. De gevels geven een zeer aantrekkelijk type cottage weer, en behalve dat de kniklijn in de kap beter wat lager ware genomen, is het geheel zeer goed van verhouding en bezit den noodigen eenvoud en landelijkheid, als voor een dergelijke opgave gewenscht.
Teekenwerk verdienstelijk.

Motto: „*Eenvoud*" (in potlood).

In 't algemeen een duidelijk plan, waarbij de ruimte op de verdieping zeer goed is benut, maar aanleiding geeft tot minder aangename verhoudingen in de afmeting der vertrekken.
Het toilet had beter uit de hal dan uit de voorkamer bereikbaar kunnen zijn. De gevelarchitectuur is eenvoudig en aantrekkelijk, terwijl daarin de verschillende ruimten zeer goed tot uitdrukking komen. Jammer dat het verschil in waarde van hoofd- en dienstingang niet tot haar recht komt.
Het teekenwerk is correct.

Motto: „*Buiten*" (in potlood).

De indeeling is wel geslaagd, hoewel de verdieping veel zwevende muren vertoont. Het toilet ware beter direct uit de hal bereikbaar geweest. Indeeling en afmetingen der vertrekken afzonderlijk zijn zeer goed. Gevels en kapvorm zijn aantrekkelijk en rustig en het geheel behoort tot de goede oplossingen van de opgave.

Motto: „*Noord*".

De keuken is te ver van de woonkamer verwijderd, terwijl in het algemeen de samenhang tusschen dienst- en woongedeelte te gecompliceerd is. De gezochte vorm van portaal verdieping en bordes van de trap ontnemen te veel aan de beschikbare ruimte voor de nu betrekkelijk kleine en hoekige slaapkamers. Waartoe moet de groote zolder dienen, waar de dienstbodekamer reeds op afzonderlijke zolderruimte is ondergebracht? Het topje in den voorgevel doet erg klein tegen het reusachtige dakvlak, welk laatste het geheel ook topzwaar maakt. De linker zijgevel vooral is weinig geslaagd. 't Geheel is makkelijk en vlot geteekend.

Motto: „*Hout en Steen*".

Indeeling beg. grondplan is wel goed, alleen had de kast naast het zitje beter tot verruiming van dit laatste benut kunnen worden, terwijl de entree tamelijk benepen is. De planindeeling op de verdieping volgt niet uit die van den beg. grond terwijl vooral de W. C. ongunstig is gelegen met het oog op licht en afvoer. Wat de gevels betreft dient opgemerkt dat de drie voornaamste topgevels te weinig eenheid van behandeling vertoonen.
Teekenwerk goed.

Motto: „*Houdt braeve standt*".

Goede beknopte planindeeling, maar een toegang van buitenaf naar de bijkeuken zou nog zeer gewenscht zijn. De verhouding van de lichtopeningen in de gevels is zeer geslaagd. Het ontwerp zou een goed Cottage type vormen, wanneer niet de samenhang in het geheel verbroken werd door het noodeloos ver overbouwen van de slaapkamer op de verdieping naast het terugtreden van het gevelvlak ter plaatse van de ingebouwde warande, waardoor deze ruimte als een te op zich zelf staand motief tot uitdrukking wordt gebracht.
Teekenwerk goed.

Motto: „*Jo*".

Het beg. grondplan is over het algemeen goed. De cosey corner is een beetje aan den kleinen kant, terwijl de serre als kleine serre, met stookplaats te gewichtig doet. Verdieping muren staan niet overal op die van den beganen grond. Overigens maken de gevels een frisschen en prettigen indruk, waarbij echter de oplossing van den schoorsteen, vooral bij den overgang van den uitbouw der cosey corner, een minder geslaagd element vormt. Teekenwerk zonder pretentie.

Motto: „*Zomer*" (op gele fond).

In het algemeen verdienstelijk plan, waarbij echter de bijkeuken meer als doorgang dan als spoelkeuken behandeld is. Het is te betreuren, dat een dergelijk plan niet tot een meer rustigen opbouw geleid heeft. Die onrust ontstaat voornamelijk door te groote verscheidenheid van architectonische motieven. Niettegenstaande de ontwerper zich in de keus der motieven en zelfs in de wijze van opmerken niet voldoende zelfbeheersching heeft opgelegd, is het geheel tot een smaakvolle teekening verwerkt.

Motto: „*Zomers buiten*".

Platte grond is wel bestudeerd. De slaapkamers zijn over het algemeen te klein en enkele niet mooi van vorm. Er is te veel ruimte aan gang en portaal geofferd.
In de gevels is één karakter goed doorgevoerd. Het aanloopen van de gootlijsten tegen de dakvlakken der lagere gedeelten doet niet prettig aan. Het juiste cottage karakter ligt niet in dit ontwerp, en het geheel zou beter aansluiten bij gesloten bebouwing aan den buitenkant eener stad. Teekenwerk correct.

Motto: „*Zomerlust*".

De serre is niet harmonisch met het overigens goede geheel verwerkt. Dit komt vooral in de gevels uit. Verdieping hoewel goed van indeeling volgt niet uit de indeeling beg. gronds. Gevels nogal braaf. De groote ontwikkeling der eindgevels doet schade aan het cottage karakter. Wat de opwerking van de teekening aangaat, dient opgemerkt, dat de schaal van het omgevende geboomte te klein is, waardoor het geheel een ongunstige afmeting aanneemt.

Motto: „*Bouwstudie*".

De cosey corner is niet gelukkig onder de trap gesitueerd, terwijl de hal geen direct uitzicht naar buiten heeft. Het portaal tusschen woonkamer en keuken behoort tot de gelukkige vondsten. Hoewel de verdieping goed uit den beg. grond voortkomt, zijn de slaapkamers klein en meerendeels onprettig van vorm. Niettegenstaande de kap zich logisch uit het grondplan ontwikkelt kan de totale dakwerking niet bekoren.

Motto: „*Zomerdag*".

De woon-eetkamer moest als een vertrek worden opgevat, terwijl de bijkeuken een toegang naar buiten had kunnen hebben. Indien de warande aan beide einden gesloten ware, zou er meer aanleiding zijn den toegang in het midden der warande te prononceeren. De verdieping volgt logisch uit het beg. grondsplan, en is goed verlicht. De buitenarchitectuur is redegevend, waarbij echter de serre een minder fraai aanhangsel vormt. Teekenwerk met zorg behandeld.

Motto: „*Eenvoud*" (verdunde inkt).

Het plan vertoont goede oplossingen. De bijkeuken is echter meer een dienkamer en heeft geen toegang naar buiten. De onlogische afschuiningen van hoeken leiden tot geforceerde uitingen in de buitenarchitectuur, vooral wat de kap betreft, speciaal bij de hoekkepers.
Indien de top boven overdekt balkon op de warande was weggelaten zou het geheel aan rust hebben gewonnen. De roedenverdeeling van de woonkamerramen is nogal gezocht.

Motto: *Time is mony.*

De serre met schoorsteen is overdreven gewichtig, terwijl een overdadig aantal kasten in de woonkamer deze niet aan intimiteit doet winnen, en geen wand voor het plaatsen van meubels overlaat. Ongunstig werken de raamstijlen op de hoeken der gevels onder de kap, waardoor aan deze laatste de noodige stabiliteit wordt ontnomen. De verschillende afmetingen der vertrekken zijn in de gevels niet tot uitdrukking gebracht. Het opendraaien der luiken onder den overbouw van de verdieping zal met het oog op de conclusie wel bezwaren opleveren. Door het uit de as plaatsen van het raam van de traphal zal de verlichting der trap binnen minder aangenaam zijn.

Motto: *Country life.*

De cosey corner is zeer benauwd, de woon-eetkamer door noodeloos diepe en vele kasten slecht van verhouding. Een dienstgang overdadig. De keuken en bijkeuken waren beter niet gescheiden. Het bewonen der verdieping zou zeer zeker vergemakkelijkt worden door het weglaten van de overbodige afscheiding op het portaal der verdieping.
Het silhouet van het geheel is zeer verbrokkeld, terwijl het verschillend behandelen van de topgevels ongemotiveerd is. Het cottage type is wel bereikt en de vertrekken zijn naar buiten behoorlijk tot uitdrukking gebracht.

Motto: *Juist op tijd.*

De hal is te klein, terwijl een zitbank tegen de trap moeilijk als een oplossing voor een cosey corner is te aanvaarden. De woonkamer heeft geen aangenamen vorm, hetgeen door de serre nog meer wordt geaccentueerd. Voor meubelen is geen plaatsing te vinden. Bijkeuken is als dienkamer opgevat. Hoewel de waranda wel wat groot is, is deze in den gevel verdienstelijk verwerkt. De slaapkamers zijn al te klein. De raamverdeeling in den buitenmuur der badkamer stemt niet overeen met de planindeeling en doet daarachter een vertrek vermoeden. Over het algemeen doen de gevels rustig en prettig aan.

Motto: *N. L. Z.*

De gezwaaide entree is zeer benepen en leidt tot geforceerde hoekoplossing. De bijkeuken is niet meer dan een portaaltje van de keuken naar buiten. Een afzonderlijk toilet ontbreekt. Hoewel de kapvorm zich logisch ontwikkelt uit het grondplan, worden de dakschilden te veel gebroken, door de met onnoodigen nadruk behandelde afdekkingen, der tot groepen vereenigde slaapkamervensters.

Motto: *Avec toit de roseaux.*

De cosey corner is te klein opgevat, terwijl de hal alle directe uitzicht mist. Wat de opbouw betreft, laat de samenhang tusschen middengedeelte en de twee zijvleugels te wenschen over, waardoor de indruk van drie verschillende woningen gemaakt wordt. Dit is wel het gevolg van de hier overdreven en ongemotiveerde zucht naar een symmetrische planindeeling. Teekenwerk is serieus.

Motto: *Als ik des Zomers.*

De woon-eetkamer is niet gunstig van grondvorm en de plaatsing van de stookplaats bedenkelijk. Overigens vertoont het plan goede kwaliteiten.
De randbogen van de overbouwde warande zullen in den gevel niet gelukkig werken, vooral waar zij niet samenvallen met de as van de geheele conceptie. Het geheel is vlot geteekend.

Motto: *Handvorm.*

Cosey corner en hal zijn niet tot een geheel verwerkt. De vestibule doet grooter als de hal, welke laatste niet meer dan een gang is. De opvatting van de overige ruimten is zoo breed, dat het geheel te groot is geworden. Het cachet van cottage zit wel in dit plan en het geheel is serieus behandeld en smaakvol geteekend. Het architectonisch talent van den ontwerper staat achter bij zijn teekenvaardigheid. De kap volgt niet uit den plattegrond, waardoor noodelooze platten ontstaan, terwijl de ramen van de verdieping vreemd ten opzichte van die van den beganen grond zijn geplaatst.

Motto: *Sine labore nihil.*

De planindeeling is in het algemeen goed, hoewel de serre niet meer dan een erker formeert Het traplicht heeft niet te verdedigen afmetingen aangenomen waardoor een hiaat in de gevels ontstaat, welke overigens aantrekkelijk karakter vertoonen. Het teekenwerk is goed verzorgd.

Motto: *N.*

De plattegronden zijn in hoofdzaak goed. De bijkeuken heeft geen toegang naar buiten en wel naar de kamer. Dit laatste is zeer zeker ongewenscht.
De gevels hoewel natuurlijk uit het plan voortkomende, missen cachet door de te groote ramen en minder juiste verhoudingen.

Motto: *Nelly.*

De omtrek van begane grondplan is nogal gezocht. De verbinding tusschen kamer en keuken ongewenscht, evenals de plaats van de bijkeuken tusschen de hal en de keuken. Afkeuringswaardig is de afscheiding tusschen kamers op de verdieping te nemen op het hart van een raamstijl. De binnenmuren der verdieping strooken niet met die van het begane grondplan. De gevels zijn in het algemeen rustig en niet zonder verdienste, waaraan echter de niet rythmisch aangebrachte bogen van de warande schade doen.

Motto: *Landhuis*, (op donker carton).

De ruimte voor hal, vestibule, cosey corner en traprruimte is niet in verhouding tot het woongedeelte en had meer tot een geheel verwerkt dienen te worden. De woon-eetkamer is indirect verlicht, terwijl de schoorsteenen van woonkamer en keuken op de verdieping niet voorkomen. De buitenarchitectuur verraadt een fijn begrip van verhoudingen en afmetingen. De nuttelooze ruimte boven de warande werkt naar buiten niet fraai, terwijl de scherpe top in den voorgevel contrasteert met den botten dakvorm van den overigen bouw. Teekenwerk is verdienstelijk.

Motto: *Mein Nest, das Best.*

De verbinding tusschen keuken, woonkamer en waranda is geslaagd. De bijkeuken heeft geen toegang naar buiten. Planindeeling overigens goed. In den gevel is te betreuren dat de schoorsteen te veel tot uitdrukking gebracht en slecht beëindigd is, terwijl de serre beter door balcon, vanuit de slaapkamer toegankelijk, ware afgedekt. Het gebruik van te zwaar hout in den topgevel werkt niet aangenaam.

Motto: *Simplex.*

De hoofdvertrekken op beganen grond zijn wel goed. De vestibule te klein en de warande te groot. Toegang kelder is wel wat te laag. Keuken noch bijkeuken hebben directe toegang naar buiten. De verdiepingindeeling is minder goed. De hoekoplossing boven de platte afdekking van de cosey corner zweelt en is dus onconstructief. De architectuur neigt tot het cottage karakter, maar is vrij dor. De ramen van de woonkamer zijn buiten verhouding tot hare afmetingen.

Motto: *Passe Partout.*

De warande is buitensporig groot t. o. van het woonhuis. De bijkeuken is meer als dienkamer opgevat. De verdieping is nogal grillig van omtrek en komt niet logisch uit den beg. grond voort. De gevels zijn ten zeerste gebrokkeld en missen alle eenheid en rust. Het geheel is meer type landhuis, dan cottage.

Motto: *Buiten* (op notenbalk).

Het plan heeft in het algemeen verdienstelijke kwaliteiten. Dienkamer is niet gevraagd, doch goed gelegen. Het plan wordt wel wat groot voor cottage. De gevelarchitectuur vertoont een vaardige hand en bezit landelijk karakter. De westgevel is het best gecomponeerd. De opeenstapeling echter van negen stuks trapramen geeft een te veel in dezen gevel, terwijl de uitgebouwde bijkeuken afbreuk doet aan het geheel. De schoorsteenoplossing ontwikkelt zich rationeel uit den plattegrond, maar schaadt aan de topcompositie van den oostgevel. Teekenwerk goed.

Motto: *B. & V.*

In het algemeen een beknopt plan, waarbij echter de entree te groot genomen is tegenover de andere ruimten. De bijkeuken is te klein en heeft geen toegang naar buiten. De warande is als tuinkamer opgevat, terwijl de serre niet meer dan een erker is. De verdiepingdeuren zijn goed op die van den beganen grond geplaatst.
Wat de gevels betreft is de top in het wolfeinde van den kap niet fraai, terwijl de snijding van de dakvensters op de hoekkepers mede tot de zwakke zijde van dit ontwerp behoort.

Motto: ⊗

De opvatting van serre en warande is te ruim, terwijl deze ruimten beter over het plan verdeeld hadden kunnen worden. Keuken en bijkeuken hebben geen directe verbinding met buiten. De hal is te groot in verhouding tot de overige vertrekken. Badkamer en W. C.-verdieping zijn slecht gelegen. Het dak is voor het gevraagde te groot, waardoor overbodige bergruimten ontstaan.

Motto: *1813/1913.*

De overbouwde entree leidt tot noodeloos ruimteverlies in de vestibule, terwijl bij de W. C. het gevraagde toilet ontbreekt. De bijkeuken heeft een ongeschikten vorm en mist evenals de keuken een toegang naar buiten. De serre als zoodanig te klein, vormt niet meer dan een zitje in de kamer. De oplossing van de cosey corner had gelukkiger kunnen zijn. Verdieping staat logisch op den beganen grond en de gevels geven veel goeds te zien. Teekenwerk beschaafd.

Motto: *Sans peur et sans reproche.*

De cosey corner ontbreekt, terwijl de bijkeuken directe toegang van buiten mist. De kamer vertoont te weinig wandvlakte voor geschikte plaatsing der meubels. De verdieping volgt niet mooi uit indeeling begane gronds, terwijl het portaal aldaar veel te groot is opgevat.
De gevels en kap ontwikkelen zich goed uit den platte grond, met uitzondering van de ovale venstertjes in den voorgevel, die juist voor een binnenmuur geplaatst zijn. De architectuur is nogal tam.

Motto: *Zomer.*

De hal is ongezellig ingedeeld, de serre te veel erker en de keuken en bijkeuken zijn ten onrechte van elkaar gescheiden. Het portaal op de verdieping is onvoldoende verlicht en heeft een zeer onregelmatigen grondvorm. In de gevels zijn nogal wat onopgeloste gedeelten aan te wijzen o.a. vorm van de windveeren en de gootconstructie bij de naar beneden doorschietende kapafdekking. De oplossing van het uitgebouwde zitje in de woonkamer is in de gevels niet geslaagd. De paneelversiering boven het raam van de cosey corner had beter weggelaten kunnen worden. Het teekenwerk is vrij goed.

Motto: *Riet* (in zes bladen).

De trap in het centrum gelegen is slecht verlicht. Bijkeuken heeft het karakter van een dienkamer en is niet van buiten toegankelijk. De eet-woonkamer is te veel als twee vertrekken opgevat en de serre te smal. De verdieping is beter ingedeeld. De gevels geven wel het cottage karakter weer, maar hebben geen bijzondere kwaliteiten. Het teekenwerk is slap.

Motto: *Het strooien dak mij wel behaagt.*

In platte grond is het complex van vestibule, hal en cosey corner verdienstelijk, daarentegen is het woongedeelte evenals slaapkamer op verdieping nogal grillig van vorm. Bijkeuken is als dienkamer opgevat en niet als spoelkeuken Door de verscheidenheid van uitbouwen ontstaat in de gevels onrust. De ontwerper is te ver gegaan in het zoeken naar schilderachtige effecten.

Motto: *Het daghet. . . .*

Hiervoor gelden dezelfde opmerkingen als voor het vorige ontwerp, alleen is de bijkeuken hoewel toegang naar buiten missend, goed opgelost.

Motto: *Practisch.*

De eet-woonkamer is niet gelukkig opgelost. Het portaal op de verdieping is slecht verlicht, tenzij de ontwerper gedacht heeft bovenlicht aan te brengen, wat voor een cottage echter niet noodig moest zijn. De gevels zijn goed, alleen is de verhouding tusschen raamopening en muurdammen niet overwogen. Het laten doorschieten van het dak over de uitgebouwde serre doet onaangenaam aan, daar deze laatste daarvoor niet voldoende breedte heeft. Het geheel is vlot geteekend.

Motto: *Rust.*

De opvatting van cosey corner op het bordes van de trap is verwerpelijk. De keuken en bijkeuken behooren niet gescheiden te zijn. Dé serre is te klein voor een dergelijke kamer. De irrationeele kapvorm dwingt den ontwerper de ramen scheef in het voornaamste vertrek te plaatsen wat allerminst strookt met de symmetrische opzet van het plan. Teekenwerk met zorg behandeld.

Motto: *Veluwe.*

De plattegrond is in vele opzichten onbegrijpelijk o.a. de verbinding van entree en hal, en de plaats van cosey corner tusschen entree en keldertoegang. De garderobe en W. C. zijn zeer onpractisch gelegen, evenals de keuken. Het geheel is meer een Noorsch boerenhuis dan een cottage en herinnert lichtelijk aan dergelijke in den handel zijnde huizen.

Motto: *Boschstreek.*

Hoewel de plattegrond in enkele opzichten beter is, dan die van het vorige motto, geldt dezelfde opmerking omtrent gebrek aan duidelijke architectonische voorstelling. Voor de uitwendige architectuur kan de bemerking van het vorige motto ook hier worden toegepast.

Motto: *ça.*

Entree, hal en cosey corner zijn te benepen, terwijl het gevraagde toilet ontbreekt. De verhouding van de woonkamer is goed, maar geeft te weinig gelegenheid voor het plaatsen van meubels. De dienstafdeeling is goed gegroepeerd. De indeeling verdieping volgt niet uit die beg. gronds, terwijl scheidingswanden van vertrekken tegen raamstijlen eindigen. De uitbouw van de traprruimte werkt ongunstig in de gevels Architectuur maar zwak.

Motto: *Lux I.*

Een zwak punt in het plan is de onregelmatige vorm der vestibule, als gevolg van de ongemotiveerde opzet, deze in de as van den gevel te brengen. Scheiding van keuken en bijkeuken is onpractisch; het toilet donker. Het geheele plan evenals de gevels is zwak van compositie en heeft door opwerking in kleur niet gewonnen.

Motto: *Sinne Sate.*

Terwille van een symmetrische opzet is het plan geforceerd, hetgeen zich wreekt in het woonvertrek, dat in tweeën wordt gedeeld, terwijl hal met cosey corner, als twee hallen is opgevat. Bijkeuken is meer dienkamer dan spoelkeuken, Het ontbreken van eenige borstwering op de verdieping heeft geleid tot te groote samenpersing van de slaapkamers. De gevels hebben wel het cottage type.

Motto: *Als het zomer is.*

De cosey corner is als een kamer behandeld, terwijl de entree zelfs voor een arbeiderswoning niet overdadig groot zou zijn. De serre is ook zeer benepen en niet toegankelijk. Directe verbinding van keuken met woonkamer is ongewenscht. De keldertoegang is onvoldoende. Hoewel de hoofdvorm van den opbouw niet slecht is, blijft het geheel middelmatig. De latei over warande loopt onnoodig in de gevels door en snijdt deze in tweeën.

Motto: *Logisch.*

De groepeering van dienstentree met keuken en bijkeuken is goed gevonden, maar de hal met cosey corner is niet tot oplossing gebracht. De woon-eetkamer is versnipperd van vorm, waaraan de serre een leelijk aanhangsel vormt, dat ook den gevel bedenkelijk schaadt. De slaapverdieping is slecht ingedeeld en versnipperd. De gevels zijn middelmatig. Het geheel verraadt een nog onervaren hand.

Motto: *Gouda.*

De verlichting van de cosey corner indirekt door de serre is onvoldoende, terwijl ook de hal in het donker ligt. De serre behoorde aan de woonkamer te grenzen. De ongelijke dakhellingen schaden het ontwerp zeer, hetgeen vooral in de zijgevels opvalt. Overigens zijn de ramen goed van verhouding en juist in de muren geplaatst.

Motto: *Sapir.*

De plattegronden vooral zijn niet gelukkig opgelost. De trap is beter voor een heerenhuis geschikt, terwijl W. C.'s en toilet begane gronds en op verdieping te groot en van te vele en te groote ramen voorzien zijn. Dit doet ook schade aan het uitzicht van de hal. De cosey corner is niet opgelost. De scheidingswanden van vertrekken behooren niet op het hart van raamstijlen der dakvensters genomen te worden De gevels vertoonen te veel rammelende raamafmetingen.
Architectuur zeer middelmatig.

Motto: *Puck.*

Plattegronden over het algemeen goed hoewel de buitenomtrek veel rustiger had kunnen zijn. De serre vormt het toppunt van kleinbehuisdheid! De slaapkamers zijn onvoldoende verlicht tengevolge van de ongemotiveerde groote opzet der puntgevels. De architectuur is saai en het dak onrustig. De hoekpijler van de warande met daarop rustende boog is onconstructief en werkt leelijk.

Motto: *At Random.*

De plattegrond is zeer beknopt, en te zeer waar de serre niets meer dan een zitje in de kamer is geworden. Het trapbovenlicht is geen prettige verlichting voor de cosey corner, die bovendien alle uitzicht naar buiten, een eerste eisch voor een prettig zitje, mist. Schoorsteenen zijn te weinig met elkaar gecombineerd, wat het silhouet schaadt, terwijl de oplossing ervan in den gevel niet geslaagd mag heeten. De opwerking in kleur komt het geheel niet ten goede.

Motto: *M.*

Het ensemble heeft meer het karakter van een woning in de buitenwijk eener stad dan van een cottage. De cosey corner ligt in het donker en zou beter aan een buitenmuur geprojecteerd zijn. De lange dienstgang is in een dergelijke woning ruimteverspilling. De bijkeuken tusschen keuken en woonkamer ligt onpractisch. Het geheel is middelmatig.

Motto: 

Een overbouwde open plaats in het centrum van het plan, dienende tot verlichting van bijkeuken enz. is buitengewoon gezocht. De warande is in den gevel slecht opgelost. De plaatsing van de trap ten opzichte van het trapraam is onjuist. De scheeve toppen in de gevels doen weinig fraai. De afwerking in bloederige kleur verhoogt het geheel niet.

Motto: *Riet* (met rand).

Het geheele plan is te groot opgevat. In de architectuur doen de rondbogen meer aan een café-restaurant dan aan een cottage denken. Het zwakst in deze inzending is de oplossing van de dubbele topjes in de hoeken van het vierkante grondvlak van het gebouw.

Motto: *1813.*

De bijkeuken is weer als dienkamer opgevat. De trap komt zeer eigenaardig en benepen boven, en staat niet in verhouding tot de breede gang op de verdieping. De ruimte van de woonkamer komt in den gevel niet tot uitdrukking. De opzet van den voorgevel volgt niet uit het grondplan, hetwelk nog verergert wordt door de onsymmetrische plaatsing van de groote borgopening.

(Wordt vervolgd).

INGEZONDEN.

ANTWOORD AAN DEN HEER J. GRATAMA.

Het spijt mij, dat mijn vorig ingezonden stuk den heer Gr. zoodanig ontstemd heeft, dat hij het door mij geschrevene een „venijnige aanval" noemt Wil de heer Gr. zoo goed zijn dit „venijnige" even te bewijzen? Welke van mijn woorden zijn „venijnig?" of is het 't feit alleen dat ik den heer Gr. op 'n inconsequentie durfde wijzen? Dan toont hij juist door zijn boos worden, zijn ongelijk hebben.
Dat de heer Gr. het niet met de brochure van den heer Weismann eens is, lees ik nu eerst; 't was m. i. beter geweest dit *direct* na de lezing der brochure te zeggen. Maar dan nog was ik bij mijn oordeel gebleven, — even als nu nog — n.l. dat het gesprokene van den heer Gr. op de eerste Heemschut Conferentie in strijd is met zijn practijk. Had ik de laatste voordracht van den heer Gr. bijgewoond, dan had ik mijn oordeel over hem evengoed gezegd; erger nog: dàn had ik hem beschuldigd van uit 2 monden te spreken. Immers, op de eene voordracht wijzen op de plicht van nieuwe materialen te bezigen, en op een andere lezing beweren dat ook oude materialen gebruikt moeten worden, leidt dit niet tot verwarring en tot inconsequentie? Een gebouw, voor 'n bepaald nieuw gegeven, zooals 'n electrische centrale of station bouwen van moderne materialen en een landhuis (in den zelfden tijd) bouwen van oude materialen, alleen om het „schilderachtige" en intieme, waarover straks meer) ik vraag ieder, waar blijft hier de logika, bezonnenheid, zakelijkheid, weloverwogenheid; woorden die de heer Gr. gaarne bezigt. Moet niet het streven der kunst wezen, vóór àlles, naar harmonie? En wat komt er van harmonie terecht als 'n gebouw voor 'n nieuw doeleinde, b.v. een fabriek of station of warenhuis, volgens den heer Gr. moet worden gebouwd in nieuwe materialen, terwijl een landhuis „schilderachtig" moet wezen en „dus" in andere soort materialen moet worden uitgevoerd? Is zoo'n fabrieks-eigenaar of in 't algemeen iemand, die *werkt* of gebruik maakt in of van moderne gebouwen, niet dezelfde persoon die *woont* in 'n „schilderachtig" landhuis? Is dit weloverwogenheid, waarheid, meneer Gratama!?
Neen, m.i. moet moderne schoonheid, waarnaar de bouwkunst streeft, van hetzelfde soort zijn, onverschillig of zijn wezen ligt in 'n fabriek, station, landhuis of arbeiderswoning. Eerst dan kan er van een harmonisch geheel sprake zijn en kunnen wij komen tot een nieuwen „stijl".
De heer Gr. bouwt een landhuis met oude, gebruikte pannen, glas in lood, straatklinkers met dikke voegen, „wel bewust en wel overwogen, niet om iets ouds te maken, maar om iets schilderachtig en intiems te maken", schrijft hij. Wel, wel, kan de heer Gr. baanbreker in theorie voor moderne begrippen inzake bouwkunst, zich geen „schilderachtig, intiem" landhuis voorstellen in nieuwe materialen uitgevoerd? dan bewijst hij daardoor heel duidelijk van het wezenlijk-moderne niets te begrijpen. Zit het intieme in oude, gebruikte materialen? Hoe jammer dat al onze uit nieuwe bouwstoffen gebouwde huizen dan niet intiem kunnen zijn!
Ik vrees dat ik den heer Gr. nog eens zal moeten ontstemmen, door wat ik nu over het woord „schilderachtig" ga zeggen. Echter vrees ik zijn ontstemming niet erg, daar ik het doe, niet om hem onaangenaam te zijn, maar om voor de bouwkunst van dienst te kunnen zijn, wat ik even goed meen te mogen doen als de heer Gr. „Schilderachtig" is m. i. een woord, dat, veel gebruikt, ook door architecten, echter geen goede reden van bestaan heeft, zeer misleidend werkt, en, in de allereerste plaats, niet door architecten moest worden gebruikt.

Het woord „schilderachtig" is, even als „artistiek" van een allermisselijkste beteekenis geworden. Men weet hoe Dr. J. Veth over het woord „artistiek" oordeelt, (zie zijn „Kunst-beschouwingen"). Welnu, evenals dit woord, is ook „schilderachtig" eigenlijk alleen op zijn plaats in den mond van een schilder, om zich onder elkaar uit te drukken. Naar buiten werken deze woorden vaak misleidend. Wat een schilder in iets ziet, moge voor hem, als schilder, waarde hebben, voor ieder ander heeft het deze waarde niet. Schoonheid in bouwkunst en schilderachtigheid zijn vaak met elkaar in strijd.
Als 'n schilder iets „schilderachtig" noemt, bedoelt hij er feitelijk mee, dat het geschikt is „geschilderd" te worden, d. i., voor model of motief eener schilderij dienst te doen.
Het is een feit, waarover wij niet behoeven te twisten, dat het oude, het vervallene, verwaarloosde, dikwijls het stoffige en vuile, in de oogen der meeste schilders meer aantrekkelijkheid hebben dan het nieuwe, het gave, het zindelijke.
Dat moge, van schildersstandpunt uit, juist zijn, wij architecten hebben er voor op te passen hen daarin niet te volgen. Want ik wijs er uitdrukkelijk op, dat dit ons voert tot even groote fouten als het nieuw bouwen in oude stijlen. M. i. is het even erg om een nieuw gebouw te maken wat er „schilderachtig" uitziet, door b.v. oude, gebruikte materialen (welke in zekeren zin antikiteiten zijn) te bezigen, als een gebouw te maken van nieuwe bouwstoffen in oude vormen. Het één zoowel als het ander is decoratief, is tooneelachtig; het geeft iets den schijn van hetgeen het niet is.
Bouwkunst in zijn ware beteekenis heeft, m. i. met schilderkunst niets uitstaande, hiermee bedoeld de tegenwoordige vrije schilderkunst. Of de schilders ons werk al of niet voor motief kunnen gebruiken, moet ons koud laten. Te trachten onze opgave zoo *goed, schoon* en *waar* mogelijk uit te voeren, dit zal leiden tot bouwkunst. Ook in de oude tijden was men waarschijnlijk van die meening; immers, er waren toen geen schilderij-schilders, die hun motieven zochten bij de bouwkunst of elders. De schilders van oudstijds waren *scheppende*, geen copiëerende kunstenaars, d. w. z. dat zij hun schilderijen opbouwden niet uit bestaande motieven, maar vrij componeerden, eigen schepping dus.
Zal iemand ordinair gaan spreken of onrechtvaardige handelingen doen, omdat uit zulke zaken wel eens een mooi boek of tooneelstuk wordt opgebouwd? Neen, immers!
Dacht iemand, dat al onze mooie oude gebouwen, kleederdrachten of gebruiksvoorwerpen vroeger schilderachtig gemaakt werden (zooals nu wel gebeurt). Welneen, uit ware schoonheidsdrang deed men het zòò en niet anders,
Toen de bouw- en gebruikskunst vrijwel in verval geraakten, ontdekten de schilders in die mooie oude dingen motieven om er schilderstukken van te maken. En daar de vrije schilderkunst in de laatste eeuwen 'n ernorme vlucht heeft genomen (ten koste van oudere kunsten), werd hun zienswijs algemeen verspreid en vindt men nu vaak alleen iets mooi als het „schilderachtig" is. Dit is dus het paard achter den wagen spannen, en voor de herlevende bouwkunst is het plicht dit dwaalspoor niet te volgen, wil men tot het wezenlijk moderne komen.

Blaricum, 23 Maart. THEO RUETER.

* * *

BAKSTEEN.

De Ver. van Ned. Baksteenfabrikanten verzocht ons het volgende op te nemen:

Ten gevolge van de ongekend hooge waterstanden der rivierən is op verschillende steenfabrieken reusachtige schade veroorzaakt. De directe schade bestaat in het totaal verloren gaan van millioenen ongebakken steenen. De indirecte schade ontstaat doordien werkzaamheden, welke uitsluitend in dit seizoen moeten geschieden (zooals bijv. aanvoeren van grond) geheel en al stilstaan.
Als bewijs hoe belangrijk de directe schade is diene, dat op één enkele fabriek voor *f* 30,000.— aan ongebakken steenen door het water verloren ging.
Het is duidelijk, dat de fabrikanten genoodzaakt zullen zijn, deze reusachtige schade door prijsverhooging van hun product eenigermate in te halen.

UIT BOEKEN EN TIJDSCHRIFTEN.

Onze nieuwe rubriek: „Uit Boeken en Tijdschriften" vindt navolging. Men vindt nu in „Klei" een nieuwe rubriek, getiteld: „Van Boek en Tijdschrift", waarin de inhoud van verschillende tijdschriften wordt aangekondigd en op enkele artikelen de aandacht wordt gevestigd.

* * *

Fotografie en kunstnijverheid.

In „Focus" het nieuwe fototijdschrift, trof mij een stukje over het toepassen van natuurvormen in de kunstnijverheid met behulp der fotografie, waaraan hieronder het volgende is ontleend:
Het toepassen van natuurvormen op het gebied van kunstnijverheid is niet nieuw. Het is juist de manier der natuurvolken. In onze cultuurkunst was dat verloren gegaan, doch sedert jaren reeds keeren onze kunstnijveren weer daartoe terug. Hoewel een ontwerper daarbij de hulp der fotografie kan missen, kan die hulp in vele gevallen toch waardevol zijn. Daardoor heeft Dr. Quedenfeldt een gelukkige toepassing uitgewerkt. Met behulp van een chassis, waarin de film door een metaalplaat met sector opening in gedeelten wordt belicht, wordt een of ander natuurmotief, b.v. een bloem, plant, of ook slangenhuid, kristalvorm van steen of een microbeeld van eenige chemische stof, langs fotografische weg tot een decoratief motief verwerkt, dat langs foto-mechanischen weg, kan worden overgebracht op allerlei materialen. Toepassing kunnen die motieven vinden voor behangselpapier, schutsbladen in boeken, linoleum, enz. Ook voor textielindustrie, b. v. damastweverij is het toe te passen, en ook voor patronen voor borduur- en batikwerk zijn de aldus verkregen motieven niet alleen bruikbaar, doch zeer mooi en aantrekkelijk. Dit is dus een even merkwaardige als waardevolle toepassing der fotografie in de kunstnijverheid, waaraan ten grondslag ligt de groote gedachte, de aan de natuur ontleende vormen bewust om te werken. A. J. P.

* * *

Stedenbouw.

Van den ingenieur J. H. E. Rückert te Tilburg vinden wij in „de Ingenieur" No. 10 van 7 Maart jl. een artikel over „stedenbouw". Nu niet een artikel over de zaak zelve, doch een polemiesch stuk.
In „de Ingenieur" No. 28 jaargang 1913 schreef de heer Rückert een artikel over: „stedenbouw, een arbeidsveld van den ingenieur bedreigd." Hierop volgden in verschillende vakbladen verscheidene tegenartikelen, die den heer Rückert nopen tot een antwoord in het nummer van 7 Maart jl. van „de Ingenieur".
De zaak gaat daarover: De heer Rückert zegt, dat de *stedenbouw* (niet: de dorpenbouw) wordt beheerscht door het utiliteits-vraagstuk; dat de oplossing van het

vraagstuk in handen moet worden gesteld van een driemanschap: sociaal-econoom, ingenieur en architect te zamen, onder leiding van den ingenieur, of dat, zoo men aan één maar het werk wil toevertrouwen, dit de ingenieur moet zijn. De tegenpartij erkent de driemanschap, doch willen de leiding bij den architect, of, zoo er één man aan het werk is, dat dit de architect zij.
Nu zegt de heer Rückert, dat hij, bij zijn wijze van werken, wil, dat de sociaal-economische, technische en architectonische factoren tot één geheel samenvloeien.
Dat is m. i. zeer juist. Doch noch de architect, noch de ingenieur zal aan zulk een uitgebreide kennis kunnen voldoen. Niet dat het werk voor één mensch te veel is, doch bij geen mensch is zijn aanleg zóó veelzijdig, dat hij de zoo uiteenloopende gebieden van kennis kan omvatten, — uitgezonderd een genie als Leonardo da Vinci.
De heer Rückert's wensch zal daarom tot de vrome wenschen blijven behooren, zoover het een mensch betreft, die alle genoemde factoren in zich vereenigt. Menschen, die samen werken, zal nog wel gaan. Leiding moet er zijn. Wie zal 't zijn? Daar gaat het tenslotte over.
De heer Rückert acht „stedenbouw" te worden beheerscht door de oplossing van utiliteitsvraagstukken, en dat de man der praktische oplossingen, de ingenieur de leiding bij den stedenbouw dient te hebben.
De tegenpartij acht stedenbouw architectuur.
De heer Rückert stipt in zijn stuk de utiliteitseischen nog even aan, waar hij zegt: „ik kan mij de stad niet voorstellen, die uitbreiding verwacht en niet tegelijkertijd, veelal juist daardoor, voor de bestudeering staat van kanaal-, haven-, spoorweg-, tram- of andere technische vraagstukken. De oplossing daarvan is veelal een levenszaak, in elk geval een hoogst belangrijke aangelegenheid voor een stad, en zij zou onverstandig doen deze niet toe te vertrouwen aan den man, die daarvoor door zijn kennis het meest in aanmerking komt, dit is aan den ingenieur".
En ten opzichte van de uitspraak: stedenbouw is architectuur, merkt hij nog op: „Dat bij een dergelijke opvatting de sociaal-economische en de technische factoren van den stedenbouw in het gedrang komen, behoeft wel geen betoog".
Ziehier nu de botsing, omdat twee uiterste standpunten worden ingenomen!
Niemand onzer zal de belangrijkheid der hierboven genoemde technische vraagstukken niet geheel beamen. Dat ware al te dom! Doch dat deze de fundamenteele kennis vormen voor stedenbouw, dat is werkelijk naïf. Want de ingenieurskennis ten opzichte dier vraagstukken is van zuiver materieelen aard. Hoe een kanaal of spoor in het landschap (want deze liggen gewoonlijk niet in een stad) zal komen te liggen, is iets waar de ingenieur zich, een hoogst enkel geval uitgezonderd, niet mee bezig houdt. 't Liefst trekt hij een rechte lijn op de kaart, trouw aan zijn wiskundigen aard, die hem zegt, dat de rechte lijn de kortste is tusschen twee punten.
Zoo danken wij aan de ingenieurs de nieuwe steden, wier plan een doorsnijding van twee stellen evenwijdige lijnen vertoonen. Leve de Amerikaansche ingenieursstad!
Nu zullen de ingenieurs zeggen: „Dit standpunt hebben wij overwonnen". Bravo, broeders! Doch dan hebt gij ook een ander standpunt ingenomen, en wel wat wij het „architectonische" noemen. Dit standpunt neemt natuurlijk niet alleen de architect in! In den naamsverwantschap „architectonisch", „architect" ligt het niet. Wel in het begrip „architectonisch", waarmede wij willen uitdrukken: „gegroeid" „een organisme vertoonend". Niet ten onrechte is een stad steeds vergeleken bij een levend lichaam. Een dokter zal U zeggen, dat het lichaam een samenstel van organen is, die als zij stoffelijk juist functioneeren, het leven onderhouden. Een beeldhouwer ziet in het lichaam als geheel, de drager van het leven, waardoor het leven pas werkelijk tot uitdrukking wordt gebracht.
Voor den beeldhouwer is de stand, de houding, dan ook alles. Daarin ligt voor hem de mogelijkheid het *karakter* uit te drukken.
Nu is het zeker waar, dat de beeldhouwer van den eigenlijken vorm niets begrijpt, als hij niet de inwendige structuur, en de functies, die de verschillende, ook zelfs de innerlijke, deelen vervullen, goed heeft bestudeerd. Op dàt punt blijft echter de anatoom verreweg zijn meerdere.
Zullen wij nu zeggen, dat juist de anatoom de eenige, ware man is voor het maken van een beeld, omdat hij de organische functies zòò goed kent?
Toch immers, neen!
Een beeldhouwer, die waarachtig kunstenaar is, weet hoe broodnoodig de anatomische kennis voor hem is. Hij moet daarom met even groote liefde tegenover de ontleedkunde staan als de werkelijke anatoom, en zijn *formale* kennis moet ook even omvattend zijn.
Bij den anatoom voert de liefde tot zijn vak hem tot niets dan ontleden. Zoodra die liefde hem verder drijft ..... tot het willen scheppen van een nieuwen eigen vorm, dan wordt de anatoom, beeldhouwer. De liefde tot het „vormgeven", is het criterium voor het onderscheid tusschen anatoom en beeldhouwer. Die liefde ontspruit niet uit verstandelijke overwegingen.
Zòò verhoudt zich ook de ingenieurskennis tot de architectonische kennis.

Een goede rioleering is een levensvoorwaarde voor een stad, doch haar ligging in de straat heeft niets uit te staan met den vorm der straat, en met de verkaveling der gronden aan die straat gelegen. De rioleering beheerscht niet het stadsbeeld!
Niet het huis op zich zelf is de hoofdzaak, doch de situatie ten opzichte van elkaar. „Situatie" is een algemeen „architectonisch" beginsel, dat het niet alleen gekend wordt door den architect, maar ook voor den schilder als eerste beginsel van compositie geldt. Dit beteekent dat dit beginsel geen materische eisch is, doch een eisch van hooger orde, en schoonheidseisch. En ik herhaal, het is mogelijk, dat er een ingenieur is, van zulk een veelzijdige begaafdheid, dat hij beide gebieden beheerscht, doch dan is hij een witte raaf.
De Heer Rückert meent, dat dit wel kan. Hij zegt:
Het gaat dus niet om persoonlijke opvattingen, hier staat school tegenover school, de utiliteitsschool tegenover de schoonheidsschool. Dat de utiliteitsschool de juiste zal blijken te zijn, staat voor mij vast — hoe beter zij zich voor dorre oplossingen weet te hoeden, hoe duidelijker dit zal spreken. *Dat zij ook aesthetische oplossingen kan tot stand brengen*, wordt wel bewezen door de volgende aanhaling uit Peters (De Nederlandsche Stedenbouw I, blz. 312). „Hoe wenschelijk en nuttig het was om, alvorens tot een uitleg over te gaan, eerst de behoeften en eischen der stad in haar geheel, zoo voor het heden als voor de toekomst te overzien, en daarmede dan bij den voorgenomen uitleg ernstig en zorgvol rekening te houden, dat toont de uitleg van Kampen in de XVe eeuw, en die van Groningen en Amsterdam in de XVIIe eeuw."
„Het is goed hierop de aandacht te vestigen, omdat in onze dagen van verschillende zijden de voorstelling wordt gegeven, alsof bij den uitleg van Amsterdam in

de XVIIe eeuw het denkbeeld heeft voorgezeten een kunstwerk te maken", voegt de Heer Rückert er aan toe. De heer R. ontleent den aangehaalden zin aan de „Algemeene terugblik" door den heer Peters aan het eind van het eerste deel geschreven. Wij halen er de vooraf gaande en de erop volgende zin uit aan":

„Wat den uitleg onzer steden betreft, is boven gebleken, dat deze bijna altijd 't doelmatigst werd opgevat, het meest doordacht en het regelmatigst zich aansluitend bij de oude of binnenstad, en het ruimst en het breedst tot stand kwam, waar hij in eens voor geruimen tijd, voor één of meer eeuwen werd uitgevoerd'.

„Uit laatstgenoemden tijd bezitten wij nog verschillende eigenaardige uitlegontwerpen, zoo in originale als in gravure, zooals die van Haarlem en Utrecht boven reeds besproken, waaronder zekerlijk de merkwaardigste dien is van Wren, van den architect van Londen's beroemde hoofd- of St. Paulskerk, die na den grooten brand dier stad in 1666, voorstelde, om over een oppervlak van niet minder dan 160 Hectaren, alles, ook dat wat de brand daarin nog had gespaard, af te breken, en dat geheele stadsgedeelte nu opnieuw volgens zijn ontwerp aan te leggen en te bebouwen, een denkbeeld blijkbaar echter, op het moment van die groote ramp, te stout van opvatting en daarom *helaas* niet uitgevoerd."

In deze zinnen, trouwens de heele geest van het werk is zoo, blijkt, dat het inzicht van den heer Peters, wat stedenbouw is, boven de beperkt materieele eischen uitgaat.

En deze zinnen pareeren tevens den aanval op het werk van den heer Berlage. De heer R. wijst op het Kon. Besluit, „waarbij de goedkeuring wordt onthouden aan een gedeelte van het uitbreidingsplan van 's Gravenhage, omdat, wanneer het in den ontworpen vorm zou worden uitgevoerd, daarvoor ruim vier eeuwen zouden noodig zijn. Men vraagt zich af, welke de gedeeltegang is geweest van den man, die een dergelijk ontwerp maakte. De eenige verzachtende omstandigheden voor hem kan zijn, dat hij zich geen rekenschap heeft gegeven van de wijze, waarop zijn plan tot uitvoer zou moeten komen, en dat hij geheel en al vervuld was van de gedachte kunst te moeten leveren. Maar juist tegen dergelijke opvattingen heb ik mij gekeerd, en zal ik mij blijven keeren".

Het bedoelde gedeelte van het uitbreidingsplan is het door Berlage gedeeltelijk overgenomen plan voor een wereldstad van de Bazel. Berlage kon dat plan niet negeeren.

Doch de personen er buiten gelaten, is het niet een staaltje van Hollandsche kortzichtigheid der Regeering een plan te veroordeelen, dat de kluister van eigen levenstijd verbreekt, en dat met een grootsche greep, niet het tijdelijke beoogt, doch wetende, dat een stad pas volgroeid is na verscheidene generaties, de toekomstige éénheid van de stad boven alles laat gaan?

Elk goed plan van stadsuitbreiding, zal steeds te groot zijn voor de behoefte van de bevolking in den tijd zelf, waarin het plan werd gemaakt. Wij hebben daarvan voorbeelden te over. Het plan van Hendrik de Keyser in 1606, was ook te groot (Amsterdam werd daardoor 2 tot 3 maal grooter). De uitvoerbaarheid liep ook over een paar generaties. Het is een noodzakelijkheid een groot plan te hebben, en naar gelang der behoefte gedeelten uit te voeren.

J. DE M.

VAN ALLERLEI AARD.

De hoefijzercorrespondent schrijft in het ochtendblad van het „Alg. Handelsblad" van 27 Maart het volgende:

Met 60 tegen 5 stemmen (die van de heeren VerLoren, Koolen, J. W. van Nispen, Rutgers en Arts) heeft de Kamer dan toch maar besloten tot de ruim opgevatte onteigening en daarna, zonder debat of stemming, tot den aankoop van de perceelen-Meddens. Daarmee is dus nu uitgemaakt dat de Kamer in elk geval de beschikking wenscht over alle perceelen, gelegen tusschen het tegenwoordige gebouw en de Kapelsbrug (voor niet-Hagenaars zij hier even opgemerkt dat de naam „Kapelsbrug" al lang geen brug meer aanduidt, doch nog slechts de plaats waar het Gedempte Spui uitkomt op Lange Poten en Spuistraat). Dat dit noodig was, werd hedenmorgen zeer overtuigend aangetoond door den heer Van Doorn met het betoog dat men nu al zooveel narigheid heeft ondervonden van belendende perceelen, dat het Kamergebouw in elk geval geheel vrij moet komen te staan. De heer Lohman verklaarde zich door dit argument overtuigd. Niet beslist is nu nog omtrent den omvang van den bouw. Daarover zal de beslissing eerst vallen bij een nader in te dienen kosten-ontwerp. En niet beslist is dus ook omtrent den gevel. Wat wij daarvan heden uit de verte zagen op een groot aquarel, dat tegen den wand achter den Minister was ten toon gesteld, leek al buitengewoon onbeduidend. Het herinnerde in bedenkelijke mate aan „De Bijenkorf" te Amsterdam.

Wij hopen, dat het definitieve ontwerp er van buiten beter uit zal zien en, vooral aan de Spuizijde, waar men het gebouw van zeer verre zien kan, een front zal vertoonen, dat van meer artistieke scheppingskracht getuigt en dat dus ook de taal van een volksmonument zal spreken.

* * *

EEN KABELSPOOR IN HET HIMALAYAGEBERGTE.

Het grootsche plan bestaat, om in het wildste deel van het Himalayagebergte een 75 K.M. lange kabelspoor aan te leggen, die de stad Kaschmir met Abottabad in Pendsjab zal verbinden. Twee, op een afstand van 3 M., evenwijdig met elkaar loopende kabels — een voor den heen- en een voor den terugweg — en steunende op 100 voet hooge stalen torens, die telkens 800 voet van elkaar staan, zullen komen te liggen in een streek, vol ravijnen, waar tengevolge van het groote gevaar voor bergstortingen, geen tandradbaan kan gebouwd worden. Het gebied wordt verdeeld in 15 zônes van 5 K.M. die elk een door electrische kracht voortbewogen kabel zullen bezitten. Elke zwevende wagen zal een gewicht van vier centenaars kunnen dragen; aanvankelijk zullen alleen goederen worden vervoerd, doch indien dit goed blijkt te gaan, zullen ook over een jaar wagens worden ingericht tot vervoer van reizigers. Een wild-romantischen tocht zullen dezen dan kunnen maken; immers op verschillende plaatsen komen de wagens te glijden boven breede, gapende afgronden, met een diepte van 500 M. en meer. („Tel.")

* * *

De afdeeling Doetinchem der Nederl. Natuurhistorische vereeniging, heeft in beginsel besloten tot den aankoop van een terrein in de Zumpe, ruim 3½ H.A. groot, met het doel dit eigenaardige moeras als „natuurmonument" te behouden.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het genootschap. — Kort verslag der 1343ste vergadering. — De Schoonheids-Commissie. — Club van Utrechtsche leden van het genootschap „A. et A.". — Moderne antiquiteiten. — Muurschilderingen in het academie-gebouw te Groningen. — Een brandproef. — Juryrapport. (Vervolg van pag. 95). — Ingezonden. — Uit Boeken en Tijdschriften. — Van allerlei aard.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-

ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-

Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor adspirantleden ƒ 5. . Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect". Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, A. A. HES, M. J. HACK, WILLEM VAN DER PLUYM EN J. J. HELLENDOORN, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Bestuur van het Genootschap: „Parkzicht", Hobbemastraat, A'dam.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect": „Parkzicht", Hobbemastraat, A'dam.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. In de vorige vergadering zijn als Gewone Leden aangenomen de heeren A. W. LINTVELT, G. D. JURJAANSZ, J. L. BLANES, PH. A. WARNERS, A. J. v. WAMELEN, E. HANDL en A. A. HES.

De heer G. F. la Croix, in de vorige vergadering tot bestuurslid gekozen in de vacature, ontstaan door het aftreden van den heer G. J. Rutgers, heeft na onderlinge verdeeling de functie van plaatsvervangend lid aanvaardt, terwijl den heer H. F. Sijmons Jr. de functie van 1e Secretaris ten deel viel.

II. De 1344ste Vergadering zal gehouden worden op 8 April e.k., des avonds **half negen,** in de groote zaal van het **„Americain Hotel",** ingang Marnixstraat.

Agenda:

1. Opening.
2. Lezing van den heer R. N. Roland Holst te Laren, getiteld: *„Officiëele Kunst"*, toegelicht met lichtbeelden.

In overleg met het Bestuur zal de spreker de volgende motie aan de vergadering voorstellen:

„De aanwezigen ter vergadering, gehouden door het Genootschap „Architectura et Amicitia" op den 8en April 1914 in het „Americain Hotel" te Amsterdam, noodigen het Bestuur van het Genootschap uit, ten spoedigste in overleg te treden met de besturen van andere architecten-organisaties, teneinde te overwegen, welke middelen de gezamenlijke architecten van Holland moeten aanwenden, om te bevorderen, dat de hoogst belangrijke bouwplannen voor de uitbreiding der regeeringsgebouwen bij het Binnenhof te 's-Gravenhage, aan een particulier architect zullen worden opgedragen.

Zij toch zijn van meening, dat de opdracht voor deze bij uitstek nationale en representatieve bouwwerken, slechts mag worden gegeven aan een van Holland's eerst en meest representatieve bouwmeesters. Zij achten verder het referendum in eigen kring het meest aangewezen middel om tot de keuze van dien bouwmeester te geraken, en het sterkste middel tevens, om den gekozene met aandrang bij 's Lands Regeering voor de uitvoering van deze opdracht aan te bevelen."

HUISHOUDELIJK GEDEELTE.

III. Lezing notulen der vorige vergadering.

IV. Installatie door den Voorzitter van de onder I genoemde, in de vorige vergadering aangenomen Gewone Leden.

V. Ballotage van de heeren A. EIBINK en J. L. HOEBEN, Bouwk. Teek. te Amsterdam, als Gewoon Lid voorgesteld respectievelijk door de heeren R. Hack en H. J. de Groot, J. Roosing Jr. en G. J. Rutgers.

Als Gewoon Lid wordt voorgesteld door de heeren G. J. Rutgers en J. Roosing Jr., den heer J. M. VAN DER MEIJ, Architect te Amsterdam.

VI. Behandeling voorstel Internationale Bouwkunst-Tentoonstelling 1915.

Introducties voor deze vergadering zijn tot een beperkt aantal verkrijgbaar bij den Secretaris, a.s. Maandag 's avonds van 8—10 uur in „Parkzicht".

Den Leden en Introducé's wordt dringend verzocht, op den gestelden tijd aanwezig te zijn, opdat deze belangrijke vergadering tijdig kan worden geopend.

H. F. SIJMONS JR., *1e Secretaris.*

KORT OVERZICHT VAN DE LEZING VAN DEN HEER EGON HANDL OVER „ARCHITECTUURVORMEN VAN DEN GEWAPEND-BETONBOUW".

De tegenwoordige architectuurperiode verlangt een geheel nieuwe richting in de bouwkunst en in haar vormenspraak.

Zoo veel reeds in deze richting is getracht iets te bereiken, een eigenlijk nieuwe stijl hebben wij nog niet gekregen. Men kan ook niet tot het doel van zijn streven verlangen, zoolang men zich niet volkomen van alle traditioneele materialen en vormen onafhankelijk maakt.

In verband daarmede vragen wij ons af: Hebben wij zulk een materiaal, dat ons tot deze bewering recht geeft? Het antwoord hierop luidt: „Ja!"

De moderne wetenschap en techniek heeft ons dit materiaal gegeven. Het is het beton, 't zij gewapend, 't zij niet-gewapend.

Spreker schetst in korte trekken de ontwikkelingsgeschiedenis van het cementijzer, en gaf een kort overzicht van het korte architectuurtijdperk van de voorgangster

van het cementijzer: de zuivere ijzerconstructie, waarbij echter in het omkleeden van de ijzerconstructies de overgang tot de zuivere cementijzerbouw is te vinden.
Ofschoon tot nu toe mooie oplossingen in de cementijzerarchitectuur worden gevonden, meent Spr. toch, dat deze nog tamelijk in de kinderschoenen steekt. Toch spreekt hij als zijn overtuiging uit, dat door de hedendaagsche stand der wetenschap en techniek een resultaat is te bereiken.
Want, als men bedenkt, hoe lang alle voorafgaande architectuurperioden hebben noodig gehad om tot ontwikkeling te komen, dan moet men dit recht ook toekennen aan het cementijzer.
Het eigenlijke karakter van een cementijzer-bouwwerk is die van een raamwerk- of van een vakwerksysteem. Door talrijke lichtbeelden van uitgevoerde bouwwerken werd dit aangetoond. Dat toch niet alleen de uiterlijke vormgeving veel tot de werking van een bouwwerk bijdraagt, doch ook de kleurenharmonie en de bewerking van de zichtbare buitenvlakken demonstreerde Spr. door goedgeslaagde monsters.
Dat dus het cementijzer in alle takken der bouwkunst, niet alleen in de bouwwijze, doch ook in de vormgeving van buiten- en binnenarchitectuur een groote omwenteling heeft teweeggebracht, rechtvaardigt het ontstaan van een nieuwe stijlperiode. Spr. ziet de moeilijkheden, die zich daarbij voordoen, nog niet overwonnen, zoolang architectuur en technische wetenschap niet in één persoon zijn vereenigd, want „idem volle et idem nolle, eademur est firma amicitia!"

In het tweede deel van zijn voordracht behandelde de heer Handl „het Duitsche Museum te München", wiens ontwerper den onlangs overleden Prof. Gabr. v. Seidel is. Deze reusachtige bouw beteekent niet alleen uit een bouwtechnisch oogpunt een nieuwe overwinning der moderne wetenschap en techniek, maar is voor de kultuurontwikkeling der menschheid van het hoogste gewicht, daar het alle verzamelingen uit de eerste kultuurtrappen van onze oer-oervoorvaderen tot ons hedendaagsch hoogstontwikkeld menschengeslacht zal bevatten.
Ten slotte besprak Spr. de nieuwste fundeeringsmethoden, die bij den bouw van het Museum worden toegepast: de „Strauss"-palen, en de „Explosiv"-palen, waarover Spr. een nadere toelichting in dit blad zal geven.

CONFLICT SCHOONHEIDSCOMMISSIE.

Amsterdam, 1 April 1914.

Aan Burgemeester en Wethouders van Amsterdam.

De Commissie van Advies in zake het bebouwen van Gemeenteterreinen wenscht, na wat door den heer Wethouder belast met de Publieke Werken aan den Gemeenteraad in zijn zitting van den 25sten Maart 1914 werd gesproken, U het volgende mede te deelen.
In de eerste plaats meent de Commissie, dat, wat omtrent hetgeen in het jaar 1910 voorviel, gezegd werd, niet volledig was. Immers de Commissie moest toen ervaren, dat niet alleen haar advies in zake den gevel van het te stichten nieuwe *Hoofdbureau van Politie*, maar ook dat in zake het gebouw *„de Bijenkorf"* aan den Dam door Uw College werd ter zijde gelegd.
Zij herinnert aan haar brief van den 25sten Januari 1911, waarin zij hare grieven uiteenzette en dus besloot.
„De Schoonheids-Commissie ziet zich, in stede dat zij „erkend wordt, en hare bevoegdheden nader geregeld „worden, gemaakt tot een lichaam van zeer ondergeschikte beteekenis. Zij meent, zoowel in het toekomstig „belang van het instituut eener Schoonheids-Commissie „hier ter stede, als elders, zich met allen nadruk tegen „zoodanige achteruitzetting te moeten verzetten. De „wijze, waarop Uw College bij herhaling eene Com„missie bejegende, die belangeloos hare beste krachten „ter beschikking der Gemeente stelt — en in haar tevens „de Bouwkunst-vereenigingen, welke de leden benoe„men — wordt door ons als grievend ondervonden.
„In den Raad werd namens Uw College omtrent onze „Commissie en haar arbeid meer dan eens een onjuiste „en onvolledige mededeeling gedaan. Herhaaldelijk „moesten wij, bij gebreke aan eenige „officieele mede„deeling omtrent bij ons aanhangig gemaakte belang„rijke zaken, uit de dagbladen vernemen, wat door Uw „College besloten was.
„Geen antwoord ontvangen hebbende op haar brief van „den 23sten Mei 1910, niettegenstaande haar Voorzitter „bij brief van den 26stenOctober 1910 op dat antwoord „heeft aangedrongen en van dat antwoord afhankelijk „gesteld hebbend, of zij ook in de toekomst haar taak zal „kunnen vervullen, is onze Commissie tot de overtuiging „gekomen, dat dit bij de bestaande organisatie niet moge„lijk is, en is zij van oordeel, dat een betere regeling van „haar positie een volstrekte noodzakelijkheid is."
Hieruit blijkt, dat toen reeds voor de Commissie aanleiding bestond om op reorganisatie aan te dringen.
In de tweede plaats moet de Commissie opkomen tegen de voorstelling, die door den heer Wethouder van hare wijze van werken gegeven wordt. Zij meent dit niet beter te kunnen doen, dan door aan te halen, wat zij in haar brief aan den heer Wethouder van den 30sten December 1913 schreef.
„Aan *Architecten* wordt, wanneer het noodig is, mede„deeling gedaan van hetgeen op het door hen ingediend „ontwerp valt aan te merken.
„Wat de groep *bouwondernemers* (eigenbouwers) be„treft, zoo is het dikwijls onmogelijk met de veelal „on„geschoolde" helpers van deze bouwers over verbete„teringen in hun gevelontwerpen te spreken. Wanneer „uit het ingezonden werk ten duidelijkste blijkt, dat zij „absoluut niet in staat zijn een ontwerp te maken, en hun „ontwerp ook niet voor verbetering vatbaar is, rest niets „anders, dan het finaal af te keuren, waarbij hun tevens „den raad wordt gegeven, zich van een bevoegde kracht „te voorzien".
Deze wijze van werken heeft tot geen bezwaren aanleiding gegeven. Dat in twee jaar door Burgemeester en Wethouders slechts éénmaal — bij een lichtreclame en ongetwijfeld zeer tot schade der schoonheid van Amsterdam — het advies der Commissie niet werd gevolgd, bewijst wel, dat de heer Wethouder geen reden had om te zeggen, dat de door de Commissie gevolgde wijze van werken „het nemen eener beslissing door Burgemeester en Wethouders niet vergemakkelijkt".
De Commissie moet er verder tegen op komen, dat de 1370 bouwontwerpen, waarvan de Wethouder sprak, als door onze Commissie behandeld gedurende de laatste twee jaren, gelijk gesteld worden met dat voor het *Koloniaal Instituut*.
Voor dit Instituut had de Commissie een monumentaal ontwerp verwacht, dat niet vergeleken kan worden met de ontwerpen der bouwondernemers, die de overgroote meerderheid vormen van wat de Commissie te behandelen krijgt.
De Commissie heeft de ruwe schetsen, welke haar door den heer M. A. van Nieukerken waren voorgelegd, als wijzigingen van het ontwerp van wijlen zijn vader, de heer J. J. van Nieukerken — die door den Raad van Beheer tot het indienen van een ontwerp voor het Koloniaal Instituut was uitgenoodigd — met den meesten ernst bestudeerd en zij heeft haar advies gegeven in bewoordingen, die voor een architect niet duidelijker gezegd konden worden.
De Commissie merkt hierbij op, dat de vijf leden — het zesde lid der Commissie, alsmede door den Raad van Beheer van het Koloniaal Instituut uitgenoodigd nam aan de beoordeeling geen deel — die het ontwerp individueel beoordeelden, in hun meening eenstemmig bleken te zijn.
Nadat het advies gegeven was, heeft de zoon van wijlen den ontwerper, den Voorzitter der Commissie om een persoonlijk onderhoud verzocht, wat deze, volkomen correct, meende niet te kunnen toestaan. Maar wel heeft de Voorzitter in een onderhoud met den Wethouder voor de Publieke Werken, Z. E. A. aan de hand van de ontwerpteekeningen de bezwaren, die de Commissie had, duidelijk gemaakt.
Ook is de zoon van den ontwerper, op verzoek van den Wethouder, door de Commissie ontvangen, en heeft de Voorzitter hem toen alle gelegenheid gegeven, zich uit te spreken.
De Commissie had verwacht, na dit onderhoud een gewijzigd ontwerp ter beoordeeling te zullen krijgen. Doch dit gewijzigd ontwerp bleef achterwege, en de Commissie moest van Uw College vernemen, dat het „zijn goedkeuring aan het ontwerp niet had onthouden".
De brief van den 27sten Februari 1914 waarin dit aan de Commissie werd medegedeeld, wordt aangevuld door wat de heer Wethouder in de vergadering van den Gemeenteraad, bovenbedoeld, zeide.
Daaruit blijkt, dat de Raad van Beheer van het *Koloniaal Instituut* zich niet bij het advies kon neerleggen.
En inplaats dat dit lichaam nu, zooals had mogen worden verwacht, den ontwerper opdroeg, nieuwe gevelteekeningen te maken, stelde het de plannen in handen van iemand, dien het als een „erkend deskundige" beschouwde.
De Commissie wenscht omtrent de „deskundigheid" van dezen heer niet in beoordeelingen te treden, doch wijst op het gevaar van het door Burgemeester en Wethouders geschapen precedent, toen zij het advies van den „deskundige", dien de Raad van Beheer raadpleegde, volgden.
Immers voortaan zal ieder, die zich niet met het advies der Commissie in zake van een bouwontwerp vereenigen kan, naar den een of anderen „deskundige" gaan, een advies van hem vragen, en dit aan Burgemeester en Wethouders doen toekomen, die volle vrijheid hebben, zich daarmede te vereenigen. De Commissie is er van overtuigd, dat de verantwoordelijkheid voor dergelijke beslissingen bij Burgemeester en Wethouders berust, maar mag toch niet verhelen, dat zij in afwijkende beslissingen, genomen op grond van „Schoonheids-overwegingen", gemis aan waardeering van haar werkzaamheid ziet.
Ten slotte refereert de Commissie zich aan den brief van den 21sten Maart 1914, door de Besturen der Bouwkunstlichamen aan Uw College gezonden.

De Commissie van advies in zake de bebouwing van Gemeenteterreinen,
(w. g.) A. Salm Gbzn., *Voorzitter.*

DE SCHOONHEIDSCOMMISSIE.

Twee weken geleden stelden wij naast de eigenaardige stukken van het „Alg. Handelsblad" en „de Telegraat" over deze quaestie het uitstekende stuk van „het Nieuws van den Dag."
Na de interpellatie van den heer Gulden in de Gemeenteraad, waarover wij verleden week schreven, toont „het N. v. d. D." in onderstaand stukje weder dit uitstekend inzicht.

DE MOKER EN DE MUG?

Qui prouve trop, ne prouve pas assez.

Burg. en Weth. hebben gisteren, bij monde van den weth. Delprat, in den Raad een luisterrijke overwinning behaald op de Schoonheidcommissie. De Commissie ligt ter aarde. Zij is niet alleen dood, zij is platgeslagen. Als een mug door een moker. Hoe er ooit, na dit echec, na deze risee, nog nieuw leven in geblazen kan worden, is ons niet duidelijk.
Dertienhonderd en zeventig gevallen zijn sedert wethouder Delprat's optreden aan het oordeel der Commissie onderworpen. In dertienhonderd negen-en-zestig gevallen zijn Burg. en Weth. met de beslissing der Commissie meegegaan 1370 — 1369 = 1. Voor een-dertienhonderdzeventigste ongelijk gekregen hebbende, steken de architecten den neus in den wind en met een fier gebaar van gekrenkte majesteit heet 't: Ziedaar ons ontslag!
Geen wonder dat de Raad „paf" was over zooveel aanmatiging. En natuurlijk zal ook het publiek er versteld over staan.
De leden der Schoonheidscommissie behooren niet tot de eersten de besten, en onder hen is ook de heer A. Salm G.Bzn., voorzitter van de Maatsch. t. bevordering der der bouwkunst, door B. en W. zelf in de Commissie benoemd; ook oud-leden van grooten naam zijn het klaarblijkelijk eens met de tegenwoordige functionarissen — die nu toch een eigenwijsheid en onverdraagzaamheid betoonen, waarlijk grenzeloos.
Tenzij . . . .
Tenzij we hier een geval voor ons hebben als met kleine het meisje, dat van een rijke dame een goudstuk gekregen had. Ermée naar huis huppelend, komt het kind langs een fruitwagen, haar oogen gaan begeerig naar de sappige pruimen. „Lief kind — zegt dan de koopvrouw — wil je mij dat eene stukje geld geven dat je in de hand hebt dan krijg jij je schort vol pruimen." Al die pruimen, een schort vol! . . . Graag, zei het kind.
Wij trekken natuurlijk geen parallel tusschen het sluwe wijf en B. en W., van wier uitnemende bedoelingen wij in alle oprechtheid overtuigd zijn, maar vragen toch of de enkele gevallen, waarin het stadsbestuur de Schoonheidscommissie in het ongelijk gesteld heeft, niet als één goudstuk waren, vergeleken bij de 1369 pruimen van wethouder Delprat.
Dit blijven wij volhouden, al bezigt de wethouder nog verpletterender getallen en al laat het „H.blad", die nog eens zoo vet drukken: er bestonden bij de Schoonheidscommissie grieven, er bestond ongerustheid ten aanzien van dwarsboomende invloeden, en dit alles veroorzaakte een atmosfeer van onbehagelijkheid, zoodat reeds in October 1910 (dus vóór de heer Delprat in functie trad) de commissie schriftelijk bij B. en W. aandrong op betere regeling harer positie,
De heer Delprat zei daar ook iets over, gisteren. Waarom nu de Commissie en de haar samenstellende vereenigingen niet meer haast maakten met het verkrijgen eener nieuwe instructie weten wij niet; de architecten hebben daardoor zeker hun standpunt verzwakt (ofschoon ook op officieele bureaux dingen kunnnen traineeren!), maar de reglementen zijn geen hoofdzaak. Misschien meende de commissie dat zonder vertrouwen een ruime medewerking bij B. en W. de best mogelijke instructie nog waardeloos zou zijn, en omgekeerd, dat zelfs bij ontoereikende bevoegdheid de commissie nuttig werk zou doen, indien zij in belangrijke zaken het oor van B. en W. had. De twee jongste gevallen moeten haar dan overtuigd hebben dat dit niet zoo is; ze deden de schaal overslaan die door geen veertien honderd andere gevallen opgewogen kon worden.
Dat in deze richting de verklaring van de houding der commissie gezocht moet worden, vindt steun in een korte beschouwing van „De Bouwwereld" (18 Maart 1914), welke, onbegrijpelijkerwijze, noch door den wethouder, noch door den interpellant of een der andere raadsleden in het debat gebracht is. Het heet daar:

De honderden gevallen, waarin op voorstel der commissie verandering in ingediende ontwerpen werden gebracht . . . betroffen doorgaans speculatie-bouwers, die het beter inzicht der commissie gewillig aanvaardden. Ten aanzien van de ontwerpen van architecten van gevestigden naam was het algemeen beginsel der commissie, hun de volle verantwoordelijkheid te laten. Maar dit geeft haar te meer recht van spreken in bijzondere gevallen, waarin een zoodanig architect een h. i. volkomen onbevredigend ontwerp indient. Dan immers wijst het afwijzend advies op het bestaan van wel zeer overwegende bezwaren.

De heele quaestie zit natuurlijk dieper dan een persoonlijk of zakelijk geschil tusschen het college van B. en W. en een adviseerende commissie. De vraag waar het publiek allermeest belang bij heeft — zoolang wij de schoonheid onzer stad nog een openbaar belang mogen noemen!— is deze: Mag men in de tegenwoordige omstandigheden het Amsterdamsche stadsschoon bij de overheid veilig behoed achten? Wij hopen daar het beste van, maar al ware er slechte het enkele geval van de Geelvinck-lichtreclame, het zou ons beletten in dit opzicht gerust te zijn.

En een paar dagen daarna, lezen wij het volgend ingezonden stuk:

HET ONTSLAG DER SCHOONHEIDSCOMMISSIE.

In zake de Schoonheidscommissie enkele data.
Mei 1910 werd door de Sch. C. een bezwaarschrift aan B. en W. gezonden.
October 1910 werd op antwoord aangedrongen.
Jan. 1911 nog geen antwoord ontvangen hebbende zond de Commissie wederom een uitvoerig gedocumenteerd schrijven, waarin o. a. bereidverklaring tot het opmaken van een reorganisatie-plan, indien de zekerheid ontvangen werd dit plan in behandeling zou worden.
Mei 1911 (wethouder Delprat was intusschen opgetreden) vond eindelijk een onderhoud met den wethouder plaats, waarin het gevraagde werd toegezegd.
Oct. 1911 zond de Commissie een concept-verordening met toelichting in.
Maart 1913 ontving de Commissie de conceptverordening terug als raadsvoordracht, waarin haar voorstel was verwerkt, maar op eene wijze en met een ten deele onjuiste toelichting, die een ernstig protest van de Commissie uitlokte.
Dit concept is herzien en door den wethouder ter behandeling gesteld in handen der vereenigingen, die het nog in 1913 hebben afgewerkt.
De kern van de quaestie zal wel daarin te vinden zijn, dat ambtenaren, zich aesthetici wanend, een Commissie, die daarop toekijkt, noode zien, en dan in voorkomende gevallen de adviezen der commissie wederom beadviseeren, zoodat dit laatste als meening van B. en W. voor den dag komt. Er is in dit opzicht nog veel onzuivers in allerlei openbare diensten, die noodig zijn als *technische diensten*, en als zoodanig bedoeld. maar waar de ambtenaren, alleen reeds wegens het feit, dat er niet genoeg begaafde krachten zijn om allen in den lande te voorzien, niet berekend zijn voor eenigszins hoogere visie. In bouwkundige en stedebouwkundige aangelegenheden onderscheidt men blijkbaar moeilijk de qualiteiten die noodig zijn voor het scheppende werk van die voor het uitvoerende; mogelijk omdat ze beide den teekenkunstigen weg tot intermediair hebben.
Voor een doeltreffende werking van de Schoonheidscommissie is een groote belemmering ook, dat de verkaveling en uitgifte van den grond geheel buiten haar om bij P. W. behandeld wordt, daardoor toch kan de mogelijkheid van goeden opbouw reeds in beginsel door de situatie bedorven worden, en daardoor is het onmogelijk, den opbouw in goed verband te behandelen, zoodat deze steeds fragmentarisch blijft.

INGEZONDEN.

EEN UITVINDING.

Het zal ± 10 jaar geleden zijn, dat ik eene uitvinding deed, die bij mij gemengde verwachtingen aangaande haar eventueele toepassing wekte. Het was n.l. een werktuigje of machinetje ter productie van iets, dat zich, oppervlakkig beschouwd, al heel weinig met het werktuiglijke of machinale laat vereenigen, n.l.:

Ornament.

Het deed mij wonderlijk aan. Een ornamentmachine. De naam reeds is paradoxaal.
Ik kwam niet tot deze uitvinding door een reeks van overwegingen, doch door een spontane ingeving. Zoo en zoo moest het gaan.
Ik nam een proef, en het ging.
Daarna maakte ik een model, dat niet alleen practisch bruikbaar was, doch zeer goed voldeed.
Dit model is sindsdien eenigszins in verval geraakt, want ik heb het niet gebruikt.
Toch was en is mijn ornamentmachine volstrekt niet verwerpelijk, en dit niet alleen omdat zij bijna zonder uitzondering zeer aardige of ook zeer mooie dingen maakte, maar ook omdat het maken van een ornament zonder persoonlijken hersenarbeid principieel eigenlijk even weinig tegen heeft als het maken van een rekensom met behulp van een rekenmachine.
Bovendien, los van deze overwegingen staat het feit, dat behalve de „laagbijdengrondsche" bestratings-ornamentaties en het voegenspel van een gemetselden muur, veel primitief weef-ornament van nobele allure ontstaan is „op den tel", d. i. machinaal.
Denk ook, in dit verband, aan Uw eigen vlechtmatjestijd met zijn: „een op, een neer" etc. op de bewaarschool.
Enfin, ik noem het eene voorbeeld, U schiet een ander te binnen, en wij concludeeren gezamenlijk dat er, naast het altaar der mystici, nog ruimte blijft voor de stelling: Ornament is gestolde arbeidsrhytmiek.
Daar komt nog bij, dat in elke levende periode ornament zich ontwikkelt uit: Ornament. Niet *altijd*, maar bijna uitsluitend.
Aldus principieel bevredigd, heb ik destijds, uit mangel aan patentengeld, relaties en commercialistisch initiatief, het ding op een plank gezet tot een nader te bepalen dag.

Deze rust zou nog in lange niet verstoord zijn geworden, als ik niet was opgeschrikt door het volgend berichtje in „Architectura" van 28 Maart '14, rubriek „Uit boeken en tijdschriften".

Fotografie en kunstnijverheid.

In „Focus" het nieuwe fototijdschrift, trof mij een stukje over het toepassen van natuurvormen in de kunstnijverheid met behulp der fotografie, waaraan hieronder het volgende is ontleend:
Het toepassen van natuurvormen op het gebied van kunstnijverheid is niet nieuw. Het is juist de manier der natuurvolken. In onze cultuurkunst was dat verloren gegaan, doch sedert jaren reeds keeren onze kunstnijveren weer daartoe terug. Hoewel een ontwerper daarbij de hulp der fotografie kan missen, kan die hulp in vele gevallen toch waardevol zijn. Daardoor heeft Dr. Quedenfeldt een gelukkige toepassing uitgewerkt. Met behulp van een chassis, waarin de film door een metaalplaat met sector opening in gedeelten wordt belicht, wordt een of ander natuurmotief, b.v. een bloem, plant, of ook slangenhuid, kristalvorm van steen of een microbeeld van eenige chemische stof, langs fotografische weg tot een decoratief motief verwerkt, dat langs foto-mechanischen weg, kan worden overgebracht op allerlei materialen. Toepassing kunnen die motieven vinden voor behangselpapier, schutsbladen in boeken, linoleum, enz. Ook voor textielindustrie, b. v. damastweverij is het toe te passen, en ook voor patronen voor borduur- en batikwerk zijn de aldus verkregen motieven niet alleen bruikbaar, doch zeer mooi en aantrekkelijk. Dit is dus een even merkwaardige als waardevolle toepassing der fotografie in de kunstnijverheid, waaraan ten grondslag ligt de groote gedachte, de aan de natuur ontleende vormen bewust om te werken. A. J. P.

* * *

Zie, dàt gaat toch niet aan!
Geen ornamentist zal, ook zonder dat hij zelf iets uitgevonden heeft, Dr. Quedenfeldt's uitvinding „een gelukkige toepassing" achten.
Bij aandachtige lezing van het berichtje begrijpt men lichtelijk, dat men op de beschreven manier een concentrisch gegroepeerde bot versneden concentrische herhaling krijgt van een willekeurig plekje slangevel, bloem, diepzeebeest of wat dan ook. Bovendien ziet men niet wat er komt eer het negatief of liever de afdruk klaar is. Een soortgelijk resultaat is zekerderwijze bereikbaar door eerst een gewone foto en daarna hiervan 3, 4, 5 of *n* afdrukken te maken, uit welke afdrukken dan bij allen hetzelfde plekje gesneden moet worden, hetzij sectorvormig of driehoekig, doch zóó, dat de plekjes adequaat gerangschikt, samen een cirkelvlak met *n*-vakken of een *n*-hoek vormen.
Bij de laatste werkwijze, welke in barbaarschheid weinig voor die des doctors onderdoet, is echter „de metaalplaat met sector-opening", d. i. de uitvinding in kwestie, overbodig, doch blijft het door A. J. P. gesignaleerd gevaar, dat *een geometrisch verbrokstukte natuuropname, met al de natuurlijke fijnheden. toevalligheden en grilligheden daarvan ver-nd, „langs foto-mechanischen weg kan worden overgebracht op allerlei materialen."*
Dat is erger dan revolutiebouw.

Zie, de patentwet verbiedt mij op straffe van internationale vogelvrij-verklaring, mijn instrument publiek te demonstreeren of beschrijven, voordat in een der geünifieerde landen patent is aangevraagd.
Wat ik echter *wel* kon doen, heb ik thans niet nagelaten.
Men weet nu dat er, in de richting van het mechanisch ontstane ornament, een zuiverder mogelijkheid open ligt, en ik heb, daar ook het doen van een mededeeling als deze niet geheel en al zonder gevaar is, aan twee, t.w. de heeren W. PENAAT en R. N. ROLAND HOLST, leden van „A. et A." mijn vinding uitgelegd, en voorts per procesverbaal, door beide heeren onderteekend, mijn prioriteitsrecht gewaarborgd.
Blaricum, 29 Maart '14. H. HANA.

PRIJSVRAAG HILDEBRAND-MONUMENT.

In de prijsvraagvoorwaarden is vergeten te vermelden, dat tusschen den kruin van het beschikbare terrein voor het monument en het niveau van het water, waarop het water der waterpartij kan geloosd worden, een verschil van circa 1 Meter bestaat.

Namens de Jury en de Monumentcommissie:
J. B. VAN LOGHEM B. I.,
Zonnelaan 2, Haarlem.

JURY-RAPPORT.

Vervolg van pag. 105.

Motto: *Eenvoud is het ware kenmerk van het schoone.*

De gerekte grondvorm van het plan zou op zich zelf geen bezwaar vormen, als de vertrekken beter gesitueerd waren, en de kap niet over de lange zijde van den rechthoek ware geplaatst. Dit laatste geeft aan het geheel den indruk, een afgesneden moot uit een huizenrij te zijn. Bovendien is de raamverdeeling rammelend.

Motto: *D. P.*

De woon-eetkamer is te veel als twee vertrekken opgevat en de omloopende warande maakt het geheel te uitgebreid. Bovendien snijdt het afdak van de warande de gevels van verdieping en begane grond vaneen, en werkt daardoor zeer ongunstig. Het sleepen der schoorsteenen naar het midden van het gebouw zal nogal overleg vereischen.

Motto: *T. G.*

Hal en cosey corner zijn zeer benepen. Er is geen aanleiding tot afschuining van serre en keuken, vooral waar dit leidt tot bedenkelijke oplossing in de gevels. Het inspringende balcon op den kap boven de warande laat te weinig dakvlak over en werkt leelijk.

Motto: *Lux II.*

Hal en cosey corner zijn te benepen. Het plan vertoont in omtrek te veel sprongen, wat in den gevel slecht werkt. Terwille van symmetrische gevels is te veel opgeofferd aan goede verlichting der slaapkamers. De ramen zijn slecht van verhouding, terwijl te veel verscheidenheid in vorm en afmeting onrustig werkt.

Motto: *Winah.*

De vorm van woon-eetkamer is te gerekt, terwijl de bijkeuken als dienkamer is opgevat. Ligging van de privaten in het midden is te veroordeelen. De niet rhythmische verdeeling van de stijlen der warande doet schade aan het ontwerp, evenals de onsymmetrische topgevels, die van ongunstige werking zijn.

Motto: *Perspectief.*

Vooral de gevels vertoonen gebreken. De cosey corner is als schoorsteen in den gevel niet fraai opgelost en staat geheel los van het gebouw. De entreegevel is beter. Door het niet aangeven van raamopeningen verdieping is niet op te maken, hoe de verlichting zal zijn.

Motto: *Proeve.*

De vertrekken zijn niet practisch gelegen. Om van de keuken naar boven te gaan moet men door de woonkamer. Keuken en bijkeuken dienen met elkaar in verbinding te staan. De zijkant der warande valt uit het karakter der overige gevels. Architectuur is suf.

Motto: *Cosey corner.*

De hal met cosey corner is hier opgevat als een cosey corner, waaraan een gang. De warande als ingebouwd motief geeft een onaangenaam hiaat in den gevel, terwijl de schoorsteen van de cosey corner onjuist geplaatst is vlak voor een raam. Het staande schild van den kap geeft in de aansluitende hoeken constructieve oplossing te zien.

Motto: 

De woon-eetkamer is te veel als twee vertrekken opgevat. De trapruimte, vooral boven, is slecht verlicht. Het geheel is rammelend door te veel kleine motieven, onnoodige versieringen en gezochte oplossingen.

Motto: *My home.*

De ingebouwde hoekentrée geeft aanleiding tot zeer geforceerde kap- en geveloplossing. Het toilet ontbreekt. De bijkeuken en serre zijn wat misdeeld van afmetingen. De architectuur is overigens niet slecht.

Motto: 

De bijkeuken is als dienkamer en niet als spoelkeuken opgevat. Het front van de kastbetimmering van de woonkamer is van gezochte vorm, en past in het geheel niet in een rechthoekig vertrek. De topoplossing met trapraam is in het geheel niet geslaagd.

Motto: „*Country seat*".

Een vrij goede platte grond en de verdieping logisch voortkomende uit de beg. grond. De trapruimte is echter slecht gesitueerd. De ongelijke afmetingen der ramen werken storend in de gevels. Het geheel zou aan landelijk karakter gewonnen hebben als de kamers op de verdieping in de kap waren aangebracht. Door het ontbreken van een trap is de zolder onbereikbaar.

Motto: „*Poging*".

Het geheel heeft geen cottage- zelfs geen landelijk karakter. De gezochte uitspruitsels van serre en waranda werken ongunstig. Het geheel correct geteekend is stroef en droog.

Motto: „*Landhuis*" (met blauw randje).
De hal en cosey corner zijn zeer benauwd. De combinatie van gebroken en niet gebroken dak doen het ontwerp veel afbreuk. Het plan is beter dan de geveloplossing.

Motto: „*Buiten*" (potlood en kleur).
De vertrekken zijn in den gevel niet tot uitdrukking gebracht. Balcon op de verdieping is niet gevraagd en verhoogt het algemeen silhouet niet. De kap op balkonstijlen is niet fraai. Teekenwerk beneden het middelmatige.

Motto: „*In 't groen*".
Door het trachten naar symmetrische oplossing van de platte gronden is het geheel te groot en gezocht geworden. De architectuur is bizar. De afwerking in kleur, althans wat de gevels betreft, is zeer slecht geslaagd en verhoogt de duidelijkheid allerminst.

Motto: „*Middelbaar*".
Onklare plattegrond. De cosey corner is een afzonderlijk vertrek, en de keuken heeft geen licht. Ramen, toilet en entrée buiten proportie. De verhouding van de grootte der vertrekken onderling is onjuist. De achtergevel geeft het spiegelbeeld te zien van de opzet in plattegrond.

Motto: „*Buiten*" (met omrande perspectief in 't midden).
De woon- en eetkamer, niettegenstaande de flinke afmeting is zeer ongeschikt door onoordeelkundige schikking der ramen en aanbouw van den erker. De afscheidingen op verdieping behooren niet tegen raamstijlen te eindigen. Het silhouet is rustig en de hoofdlijnen van de architectuur niet slecht. De gevels zijn door gezochte versiering verleelijkt.

Motto: „*Sweet Home*".
In spijt van de aangewende moeite voor decoratieve opwerking is het geheel zwak van conceptie. De indeeling verdieping past niet op dien beganen grond. Het geheel blijft beneden het middelmatige.

Motto: „*Buiten*" (inkt).
Zwak plan en weinig bezonken architectuur. Vooral de trapgevels zijn slecht van verhouding. De conceptie bezit in 't geheel geen cottage-karakter.

Motto: „*14 Augustus*".
Zwakke architectuur. De ongelijke nokhoogte werkt slecht voor het silhouet. De trapruimte manifesteert zich noodeloos pompeus in den gevel.

Motto „*Riposo*".
De cosey corner had met de trap beter opgelost dienen te worden. Is nu niet meer dan een bank tegen de trap geplaatst. Het landelijk karakter wordt in de overigens zeer onbeduidende architectuur totaal gemist.

Motto: „*Beginneling*".
De entrée zonder tochtportaal en in de onmiddellijke nabijheid van de deur der woonkamer is ontoelaatbaar. De gebogen ramen in den gevel vallen er totaal uit en zijn binnen van ongunstige werking. In het motto verraadt de ontwerper leelijke zelfkennis.

Motto: „*E. C. M. R.*"
De planindeeling is niet slecht. De architectuur is weinig geschikt voor cottage en buitengewoon burgerlijk. De afwerking in sepia is weinig geslaagd.

Motto: „*Eenvoud*" (zonder rand).
De indeeling van de wanden der voorkamer is niet geslaagd. De cosey corner is ongunstig van vorm. De architectuur der gevels blijft beneden het middelmatige.

Motto: „*Jemima*".
De cosey corner is niet goed opgelost. De doorgaande erker uitbouwen zijn misplaatst aan de gevels, terwijl het geheel geen landelijk cachet heeft. Het teekenwerk is suf.

Motto: „*Pomona*".
De cosey corner is onjuist opgevat. De proporties van ramen en dakvensters zijn mis. Het karakter van cottage ontbreekt geheel en al.

Motto: „*Buiten*" (met rand).
De warande is te groot en de serre onbruikbaar. Het gebouw is niet een cottage en vormt te veel een hoofdgebouw met bijgebouwen.

Motto: „Ⓢ"
De situatie der vertrekken is slecht. Eetkamer en salon is niet gevraagd. De trapoplossing is leelijk. Het geheel geeft het type weer van een stadswoonhuis en nog wel van een revolutiehuis.

Motto: „*Hendrika*".
Een slechte en gezochte planindeeling. De veelhoekige grondvorm van de hal is van ongunstigen invloed geweest op de ontwikkeling zoowel van plan als opstanden.

Motto: „*Zomer*".
De slechte samenhang van gevels en dakvlakken en de verkeerde proporties van ramen maken dit ontwerp tot een rammelend geheel.

Motto: „*Vlinder*".
Het geheel is slecht van compositie en vormt geen cottage type. Het torenmotief is misplaatst. Zeer zwak teekenwerk.

Motto: „*Flora*".
Een onrustig geheel, waarbij de bovenbouw stuitend van de onderbouw is gescheiden. Slap van details.

Motto: „*My Idea*".
De cosey corner vormt een tweede vestibule. Het trapmotief is ongelukkig in den gevel verwerkt. De teekening is onsmakelijk opgewerkt.

Motto „*Hoop*".
Valt buiten beschouwing, daar de inzending door vermelding van woonplaats des ontwerpers gekenteekend is. Alleen ter voorkoming van meerdere desillusie, zij vermeld, dat het ontwerp tot de minst geslaagde behoort.

Motto: „*Lente*".
De cosey corner heeft meer weg van een garderobe. Bouwdoosarchitectuur.

Motto: „*Mar*".
Terwille van symmetrische opzet zeer gezochte compositie. De afschuiningen in plattegrond leiden tot ongelukkige en onconstructieve dakvorm.

Motto: „*Dam*".
Reinste revolutiebouw.

Motto: „*Nog bij tijds*".
De verdieping volgt niet uit de beg. grondindeeling. Het lichtoppervlak is zeer onvoldoende. Het geheel gaat blijkbaar boven de krachten van den ontwerper.

De Jury:

(w. get.) JAC. VAN GILS, *Rapp.* „*Dorpskerk*".
„ „ A. P. SMITS.
„ „ G. VERSTEEG.
„ „ H. A. RENS.
„ „ G. DIEHL, *Rapp.* „*Cottage*".

UIT BOEKEN EN TIJDSCHRIFTEN.

Amstelodanum.

Het Twaalfde Jaarboek van het Genootschap „Amstelodanum" is verschenen:
Het bevat, behalve het jaarverslag van de werkzaamheden van het Genootschap, verschillende bijdragen, die dit jaarboek hebben uitgedijd tot een 240 bladzijden.
In het jaarverslag wordt terecht met vreugde melding gemaakt van een belangrijke uitgave van het Genootschap n.m.l. „de Documenten, betreffende den overgang van het Oude Stadhuis tot Koninklijk Paleis", het uitstekende werk in het belang van ons Oude Raadhuis van Prof. Dr. H. Brugmans. Het ledental en het getal donateurs is sterk wassende. Een gelukkig verschijnsel!
In verband met „de Documenten, betreffende den overgang van het Oude Stadhuis tot Koninklijk Paleis" is het stuk van Dr. Joh. C. Breen, dat de rij in het Jaarboek opent, over: „De Regeering van Amsterdam, gedurende den Franschen tijd" van belang. Dan volgt een: bijdrage tot de kennis van Amsterdam's financiën in den Franschen tijd door H. Gootlieb.
Evenzeer belangrijk voor de Paleis-Raadhuisquaestie is het artikeltje van Prof. Dr. H. Brugmans: „Amsterdam door Napoleon bestemd tot de hoofdstad van Nederland", dat als volgt eindigt:

Het blijkt dus, dat Napoleon bij het tractaat aan Nederland de verplichting heeft willen opleggen voor den nieuwen Koning een paleis te bouwen te Amsterdam. Dat zou natuurlijk geen zin hebben gehad, indien de Keizer niet tevens het denkbeeld had gehad de residentie te verplaatsen naar Amsterdam, wellicht met behoud van Den Haag als zomerverblijf. Op zich zelf zeker niet onjuist gedacht; dat bij de verplaatsing der regeering naar Amsterdam op den Staat de verplichting rustte daar een koninklijk paleis te bouwen of althans voor zulk een gebouw te zorgen, sprak dan ook van zelf
Het is er evenwel niet van gekomen. De Keizer is gezwicht voor de financieele bezwaren der commissie, wij mogen veronderst llen van haar financieel lid, Gogel. Inderdaad kon het Koninkrijk Holland onmogelijk de kosten van een nieuw paleis te Amsterdam bestrijden. Wanneer dan ook ongeveer twee jaar later Lodewijk Napoleon werkelijk den zetel der regeering verplaatst naar Amsterdam, dwingt hij het stedelijk bestuur hem zijn prachtige stadhuis af te staan. Maar hij neemt het slechts voorloopig aan en erkent tevens bij de wet van 27 April 1808 den plicht van den Staat om een koninklijk paleis te Amsterdam te bouwen. Men weet, dat de staat na meer dan honderd jaar nog steeds in gebreke is gebleven aan dien plicht te voldoen.

In een vervolg van „het grondgebied van de Groote Club" behandelt Corn. J. Gimpel nog 7 huizen. Drie teekeningetjes verluchten het artikel.
In een kort artikeltje met twee afbeeldingen deelt G. van Arkel iets mede over: „de huizenhoek Nes en Wijde Lombardsteeg op het terrein van de kerk van het Cellebroedersklooster. C. G. 't Hooft geeft een aanteekening bij de titelplaat, „de grootte en nette teekeningh" van Pieter Saenredam van „het Ovde Raathuys" te Amsterdam.
Die teekening berust in den Atlas van Amsterdam, legaat Splitberger, in het Museum Fedor.
De kroniek van Amsterdam van 1 Nov. 1912 tot 31 Dec. 1903 samengesteld door Dr. Joh. C. Breen sluit het belangwekkende jaarboek.

* * *

In de „Groene", („de Amst.", weekbl. v. Ned.) schrijft de heer J. de Leeuw over het Leidsche vraagstuk." Hij komt daarin tot de slotsom „dat er verschillende plannen tot oplossing dezer questie zijn, die de stad niet alleen niets behoeven te kosten, maar haar voortdurende geldelijke bate zullen opleveren."
Het stadsbestuur moet dan echter de huizen der nieuwe straat voor zijn rekening bouwen en verhuren,

„opdat, tegenover de uitgaven voor werken tot verbetering van het verkeer, die het stadsbestuur dragen *moet*, de baten, die met deze werken in nauw verband staan, de stadskas ten goede komen, zoodat op deze wijze die uitgaven geen improductieve last voor de stedelijke finantiën worden, maar haar verlichten".
„Het stadsbestuur zal dan ook voor het aesthetisch resultaat de volle verantwoordelijkheid dragen. Er kan dan eens een eind komen aan het feit, dat schoonheidscommissies en aesthetische adviseurs steeds maar vergaderen, tijd- en geldroovende plannen en lange rapporten maken, die als het op bouwen aankomt, in een hoek worden gezet en de grond aan verschillende personen wordt uitgegeven, op wie bij den bouw, in aesthetischen zin, slechts zeer matige of geen druk kan geoefend worden".

(Deze beschouwing over „het bouwen door de Gemeente" is goed bedoeld. Doch haar praktische verwezenlijking zou nogal bezwaren meebrengen, en evengoed tot moeilijkheden voeren. J. de M.)
De heer de Leeuw bespreekt nu drie plannen A, B en C.
Plan A is de verbreeding van de Leidschestraat met 10 Meter, waardoor de straat 22 M. wordt. De berekening geeft nu tot eindcijfer *f* 7.646.165 (aan onteigeningskosten, kosten van wegaanleg, bruggenverbreeding en verdere werken en herbouw der nieuwe huizen). Hiertegenover stelt hij *f* 360.000 aan huuropbrengst of 4.7 pCt. van het uitgelegde kapitaal,

„ongerekend de waarschijnlijk stijgende huurprijzen in de toekomst, die zeker de zeer geringe onderhoudskosten zullen compenseeren. In winkelstraten toch draagt de verhuurder geen andere onderhoudskosten, dan die welke het gevolg zijn van constructiegebreken of reparatiën aan gevel-, dak- en grondwerken.
In dit verband vermeld ik, dat de stad geld kan leenen voor ten hoogste 4½ pCt. rente".

De heer L. wijst als een nadeel (dat ons niet zoo belangrijk schijnt. J. de M.) van het plan, op den toestand, dat de eene zijde, de nieuwe der straat, gedurende jaren een hoogere en betere bebouwing zal hebben, dan de oude zijde.
Schr. oefent ook nog, en terecht, kritiek uit op de door B en W. gestelde verkoopwaarde van den vrijgekomen grond op *f* 250 per M².
In Plan B, behandelt de heer de L. het maken van een Parallelstraat breed 12 M., onmiddellijk achter de huizenrij zuidzijde Leidschestraat, en het bouwen van een nieuwe rij winkelhuizen aan de Z. Z. Parallelstraat. De heer de L. wil achter de huizenrij Leidschestraat 20 M. diep, een strook grond 3 M. diep vrij laten

„opdat er gelegenheid zij tot het maken van goede achtergevels aan de huizen Z.Z. Leidschestraat, die dan de voorgevels vormen van de Noordzijde Parallelstraat.
Daar het te vreezen valt, dat de eigenaren der perceelen Z.Z. Leidschestraat zonder dwang en binnen een vast te stellen termijn, geen nieuwe achtergevels zullen bouwen, die voldoen aan en in overeenstemming zijn met het aesthetisch aspect van de nieuwe Parallelstraat en ten einde de stedelijke finantiën op legitieme wijze te doen deelen in de waardevermeerdering der huizen Z.Z. Leidschestraat, die uitstalramen krijgen aan de nieuwe straat, acht ik het juist een gevelrecht te heffen van eenmaal *f* 1500 per strekkende meter, terwijl de eigenaren der huizen Z.Z. Leidschestraat verplicht zullen zijn die 3 M. diepe strook aan te koopen eveneens voor *f* 1500 per strekkende meter of *f* 500 per M².
Een eigenaar van een 7 M. breed huis aan de Leidschestraat verkrijgt dan voor een recht van 2 × 7 à 1500 = *f* 21.000 vermeerderd met de bouwkosten een 21 M². grooteren winkel en de dubbele lengte étalagevensters, zeker niet te duur gekocht voor een omgerekenden jaarlijkschen huurprijs van *f* 1500, waarschijnlijk is deze voorloopige schatting nog veel te laag en kan de stadskas uit dit gevelrecht en dezen grondverkoop veel grootere baten verkrijgen.
Daar het echter in verband met het onmiddellijk in exploitatie brengen der huizen aan de Z.Z. Parallelstraat noodzakelijk is, dat de daar tegenover liggende gevel- en winkelrij terzelfder tijd gereed is en het zooals gezegd, te vreezen valt, dat niet alle winkeliers Z.Z. Leidschestraat daaraan binnen een vast te stellen, met het gereedkomen van de nieuwe huizenrij Z.Z. Parallelstraat saamvallenden termijn, zullen voldoen en het succes der nieuwe straat niet mag bedreigd worden door mogelijke gapingen en ongeregelde toestanden in de gevelzij Parallelstraat noordzijde, zal de stad de zuidzijde Leidschestraat voorwaardelijk en indien dat op bezwaren stuit, definitief moeten onteigenen of wel alleen *die* huizen, wier eigenaren weigeren zich aan bovenomschreven, billijke en geheel in hun voordeel gemaakte bepalingen te onderwerpen.'

En verder zegt hij:

„Het behoeft niet verder aangetoond te worden, dat de stad aan die huizen, die ze dus zou moeten onteigenen, een niet onbelangrijk bedrag kan verdienen, hetgeen wel niet gebeuren zal, tenzij de eigenaren dier huizen hun belang niet begrijpen.
Wel moeten definitief onteigend worden de huizen aan zijstraten en grachten, die zonder in verbinding te zijn met de huizen aan de zuidzijde Leidschestraat, een voorgevel krijgen aan de Parallelstraat. De stad moet na afbraak daar zelf huizen bouwen, die door hun ligging met 2 winkelfronten aan de N.Z. Parallelstraat en aan een der zijstraten of grachten tusschen Parallelstraat en Leidschestraat een belangrijke waarde krijgen. De gevellengte dier huizen aan de Parallelstraat is pl.m. 100 meter.
In sommige gevallen, waar de diepte dier te onteigenen perceelen aan zijstraten of grachten te gering is — of ook om andere redenen — zal tot beider voordeel een transactie worden gesloten met eigenaren der aangrenzende Leidschestraathuizen".

Wij zien: dit minder voor de hand liggende plan brengt zijn bezwaren mede. (J. de M.)
De heer de L. becijfert dit plan B op totaal *f* 3.287.185.
De opbrengst op *f* 245.000.

„Het bedrag van fl. 3.287.185 kost de Gemeente à 4½ pCt. fl. 148.000 jaarlijks aan rente, voeg daarbij voor verlichting, onderhoud van weg en onkosten fl. 10.000 's jaars, dan zien wij het verrassende resultaat dat de Gemeente hier *een jaarlijksche winst maakt van f 90.000.— ongeacht de waarde- en inkomstenvermeerdering door stijgende grond- en huurprijzen*, waarbij de onderhoudskosten, zooals gezegd, *zeer gering* voor den eigenaar van een winkelhuis, in het niet verzinken."

Ten slotte geeft de heer de L. nog een plan C, d. i. het maken van een Parallelstraat, circa 12 M. breed, ongeveer 10 M. verder op de Heerengracht dan plan B, waardoor de Leidschestraat geheel onaangetast blijft.

„Op den door deze onteigening vrijkomenden grond komt behalve de weg van 12 M. breed een rij winkelhuizen Noordzijde Parallelstraat achter de 20 M. diepe Z.Z. Leidschestraat; en een rij winkelhuizen aan de Zuidzijde dier nieuwe straat Tusschen de huizenrijen van de Z.Z. Leidschestraat en N.Z. Parallelstraat denk ik me een open ruimte diep 4 meter, als licht- en luchtbron, tevens dienstdoende als achter-uitgang voor het huishoudelijk en goederenverkeer van de huizen der beide straten, even als in plan B het verkeer van de beide straten ontlastend.
De Noordzijde Parallelstraat krijgt een huizenrij van 11 M. diep, bestemd voor zaken die geen bizonder groote winkelruimte behoeven. De straat wordt 12 M. breed en de bouwterreinen aan de Zuidzijde dier Parallelstraat gemiddeld 21½ M. diep, waarvan ¼ onbebouwd zou blijven, zoodat de winkelhuizen gemiddeld 16 M. diep zouden zijn. Ook hier kunnen de huizen wat dieper of de straat wat breeder worden."

De kosten daarvan worden becijferd op *f* 5.753.335, welk bedrag tegen 4½ pCt. een jaarlijksche rentesom van *f* 258.900 eischt, en vermeerderd met de jaarlijksche onkosten als bij plan B tot *f* 10.000 een jaarlijksche, totale uitgave van *f* 268.900 voordeel. De totale huurwaarde daartegenover is *f* 375.000.
De heer de L. maakt ten slotte de balans op de verschillende plannen, waarin hij o.m. zegt,

„Plan A, verbreeding Leidschestraat, geeft een oplossing van het verkeersvraagstuk, kost de gemeente niets en is uit dien hoofde dus acceptabel.
Het heft het halfslachtig karakter van het Koningsplein op, dat thans half straat, half plein is. Het Koningsplein wordt het begin van een boulevard, die in de Leidschestraat op ongeveer gelijke breedte vervolgd wordt, op het Leidscheplein uitmondt, en dus vrij harmonisch de Singelbrug met het Leidscheplein verbindt.
Het verschaft geen meerdere winkelruimte en zal voor geruimen tijd, waarschijnlijk eenige jaren, het verkeer in de Leidschestraat zeer bemoeielijken, misschien wel ten deele onmogelijk maken, de belangen van de daar wonende winkeliers in hooge mate schaden, en voor velen een catastrofe tengevolge hebben. Een toestand die alleen bij volstrekte onvermijdelijkheid toelaatbaar is. En die onvermijdelijkheid bestaat geenszins.
Daarenboven schept het den niet onbedenkelijken toestand, dat de huizenrij aan de Z.Z. Leidschestraat 21 M. + dak hoog wordt, een bouwwijze waaraan de gemeente niet ontkomt, want zij kan, op straffe van mindere opbrengst, evenmin als een andere bouwer in die straat van 22 M. breedte, lagere huizen bouwen.
En aan de overzijde der straat blijven dan die kleine bouwdoos-huisjes staan, een situatie die me uit verschillende steden als bizonder onsmakelijk, verwarrend en onevenwichtig is bijgebleven.
Het ware natuurlijk mogelijk dit aesthetisch bezwaar op te heffen, door ook de Noordzijde van de Leidschestraat te onteigenen, af te breken en te herbouwen in overeenstemming met de Zuidzijde dier straat, maar dan zouden de bezwaren hierboven ontvouwd zich in dubbele mate opdoen en de Leidschestraat 4 jaren vrijwel onbegaanbaar zijn."

En over B:

„*Plan B* verschaft m. i. de juiste oplossing. Deze Parallelstraat zal vlak naast de Leidschestraat liggen. Het publiek zal langs de korte zij-straten en brugpleintjes de eene straat uit, de andere inwandelen. Er ontstaat dus een direct en intiem verkeer tusschen beide vlak bij elkaar liggende straten, onverdeeld in kleine bouwblokken, zoodat bij behoorlijke verlichting Amsterdam zijn Corso krijgt.
De brugpleinen bieden gelegenheid tot tal van aardige en practische oplossingen voor bebouwing of versiering.
Dit plan biedt den handeldrijvenden 6 à 700 strekkende meter gevellengte eerste klasse winkelstand, laat den Leidschestraat winkeliers rustig waar ze zijn en verschaft hun tegen een geringe vergoeding de gelegenheid tot het verkrijgen van uitstalkasten aan beide straten."

Over het nieuwe beginsel van de gemeente als exploitante van winkels, zegt de heer de L.:

„Ik acht deze kant van het vraagstuk te goed om haar, bedolven onder de groote voordeelen, als het paard van Troje of (dichterbij naar tijdruimte en ligging) als het turfschip van Breda, binnen te smokkelen.
Het stadsbestuur kan hier met vrucht en voordeel verder gaan op een weg, die het sedert lang betreden heeft, ten aanzien van inrichtingen voor den groothandel en scheepvaart — pakhuizen, dokken, kaden — van verlichting en transportmiddelen en zooals in verkapten vorm reeds bestaat, rentelooze voorschotten, en straks op meer directe wijze zal moeten worden geadopteerd, voor het bouwen van woningen. En hier geldt het huizen, wier opbrengst de stadskas op directe wijze zal stijven en een aequivalent vormen voor groote uitgaven, die anders improductief zouden zijn.
Wij herinneren ons nog allen den tijd toen Treub en Gerritsen het beginsel van gemeentebedrijven introduceerden en tot uitvoering brachten.
Hoe schoorvoetend ging men er toe over.
De tegenstanders van toen zijn thans best tevreden met die gemeentebemoeiingen, die het belastingcijfer misschien op de helft houden van wat het geweest ware, hadden wij die gemeentebedrijven niet.
Welnu, gijzelfde behoudende, voor nieuwe gemeentebemoeiingen terugdeinzende elementen, pakt met beide handen mijn voorstellen aan. Doet ge het niet om der wille van de beginselen, daarin neergelegd, doet het dan ter beveiliging van uw portemonnaie.
Door het uitvoeren van een der plannen B of C, baat ge den handeldrijvenden en wordt het verkeersvraagstuk opgelost, zonder dat ge die onafwendbare verbeteringen terug zult vinden in een verhooging van het percentage op uw inkomsten-belastingbiljet.
En nu zult ge vragen hoe die winkels dan wel verhuurd zullen worden en of daar geen risico bij is.
Vooropgesteld, dat er, wat betreft eerste klasse stand in Amsterdam winkelnood is.
Het gemeentebestuur stelt op een zeker tijdstip, natuurlijk vóór den bouw, den verhuur open voor de te bouwen winkelhuizen, op behoorlijke plattegronden en door flinke, niet te kleine maquettes aangegeven en dan zult ge de handelaren zien toestroomen, die allen hun zaken willen vestigen in een straat, die de directe verbinding vormt tusschen Koningsplein en Leidscheplein.
En vooral geen halve maatregelen, die zouden kunnen worden voorgesteld, door gedeeltelijke uitvoering een dezer plannen, n.l., door niet zelf bouwen maar den grond in erfpacht uit te geven.
Daardoor gaan de voordeelen voor de stad ten deele verloren.
Niemand zal bouwen zonder kans op winst. En de winst die anderen in dit geval behalen, verkeert noodzakelijkerwijze in verlies voor de stad, zoodat bij eigen exploitatie door de gemeente het verkeersvraagstuk met winst voor de stad wordt opgelost, in geldelijken en aesthetischen zin en bij uitgifte in erfpacht de onafwendbare oplossing van dit vraagstuk de stad en dus den belastirgbetalers een belangrijke som zal kosten".

J. DE M.

INHOUD: Medeelingen betreffende het Genootschap. — Het overzicht van de Lezing van den heer Egon Handl enz. — Conflict Schoonheidscommissie. — De Schoonheidscommissie. — Ingezonden. — Prijsvraag Hildebrand-Monument. — Juryrapport (Slot). — Uit Boeken en Tijdschriften.

TWEE EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 15. ZATERDAG 11 APRIL 1914

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, A. A. HES, M. J. HACK, WILLEM VAN DER PLUYM EN J. J. HELLENDOORN, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Bestuur van het Genootschap: „Parkzicht", Hobbemastraat, A'dam.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect": „Parkzicht", Hobbemastraat, A'dam.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

In de 1344ste vergadering werden na gehouden ballotage de heeren A. Eibink en J. L. Hoeben, als Gewone Leden aangenomen.
In de mededeelingen in het vorig No. stond verkeerdelijk vermeld den Heer A. A. Hes dit moet zijn H. A. Hes.

H. F. Sijmons Jr., *1e Secretaris.*

* * *

SCHOONHEIDSCOMMISSIE.

Onderstaand plaatsen wij het afschrift van het schrijven van B. en W. der Gemeente Amsterdam in antwoord op het schrijven der 4 Bouwkundige Vereenigingen d.d. 21 Maart j.l. betreffende de Schoonheidscommissie.

Amsterdam, 1 April 1914.

Naar aanleiding van Uw schrijven, d.d. 21 Maart j.l. hebben wij de eer U te berichten, dat, zooals ook blijkt uit de gevoerde onderhandelingen over een nieuw reglement voor de „Schoonheidscommissie", wij haren arbeid waardeeren en dus gaarne onze medewerking toezeggen om hare positie beter te regelen.
De noodige voorstellen daartoe kunnen spoedig tegemoet worden gezien.
Van de mededeeling, dat de leden der Commissie, in afwachting van dit antwoord, zich op Uw verzoek bereid hebben verklaard hunne functie te blijven waarnemen, namen wij met voldoening kennis. Wij vertrouwen, dat de Commissie daarin aanleiding moge vinden om haar mandaat te vervullen totdat de nieuwe regeling zal zijn tot stand gekomen.
Een verzoek van gelijke strekking is door ons gericht tot het door ons aangewezen lid der Commissie, den heer A. Salm G.Bzn.

Burgemeester en Wethouders
van Amsterdam,
(get.) Roël,
De Secretaris,
(get.) J. A. Baëza.

Aan
1. De Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.
2. De afdeeling Amsterdam der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.
3. Het Genootschap Architectura et Amicitia.
4. Den Bond van Nederlandsche Architecten.

VERSLAG DER LEZING VAN DEN HEER ROLAND HOLST OVER „OFFICIEELE KUNST", GEHOUDEN OP DE 1344STE LEDENVERGADERING.

Voor de leden van ons Genootschap hield de heer R. N. Roland Holst in „Americain" Woensdagavond eene lezing over „Officieele Kunst".
Spreker begon met er op te wijzen, dat officieele kunst eigenlijk geen kunst is. Veertig jaren geleden verwachtten de kunstenaars niets van de officieele kunst. Sedert dien is echter veel veranderd.
Over het begrip officieele kunst hebben de beste artiesten lang de schouders, zelfs den neus opgehaald. De groote Puvis de Chavannes heeft geboudeerd: „Officieele kunst? — o? dat is een zéér bijzonder soort kunst, welke zich van alle andere kunst onderscheidt, doordat zij geen kunst is." Een andere opvatting *is* er nu. In den tijd van Puvis legde men zich neer bij het droevige feit en beperkte men zich tot sarkasme. In dezen tijd *wil* men *verandering*. We weten nu, dat officieele kuntt wel wat is. We beseffen, dat onze taak is, die kunst vol te maken van nieuwe schoonheid. De gansche bouwkunst is immers anders. Denken wij hierbij aan Nederland. Wie zijn de bouwmeesters en de beeldhouwers van de eerste drie kwarten der 19e eeuw? Vraag dat aan beschaafde menschen. Zij weten u geen namen te noemen. Vraag daarna wie de schilders waren. Iedereen weet namen te noemen. Het gaat van Pieneman tot de Haagsche School. Aller aandacht, alle aandacht ging in dien langen tijd naar de schilders. De schilders waren de enfants chéris. De schilders leefden, hecht en sterk, in hun kleinen kring. Klein was hun horizont, doch, wat hun ontbrak, in die kinderlijke sfeer, het werd vergoed door de belangstelling van het publiek.
Thans is ook het leven der schilders anders, zelfs hun uiterlijk, materieel bestaan, hun wereldsche beslommering, daar zij niet meer een of twee kalme tentoonstellingen van werk te voorzien hebben, doch tien à twaalf exposities per jaar, zoodat het bestier van de zendingen hun een halven kantoordienst geeft. Het tij verliep — er is veel concurrentie . . . .

Ook voor de architecten en hen, die om de architectuur heen staan, zijn de tijden druk en moeilijk geworden. Ten gevolge der zoo langdurige suprematie van de schilderkunst hebben zij hunne belangen verwaarloosd. Er was de schilderkunst en er was de officieele kunst, en deze was niet anders dan bureau-kunst. Wie lette op wat onze munten waren, onze postzegels, vlaggen, wat niet al meer; wie op onze groote gebouwen? Er waren kunstgenootschappen: van de schilders; en er werden schilrijen verkocht; — en dat was alles.
Had er niemand voor iets ander gedachte? Er waren enkele uitzonderingen, o.a.: Professor Alberdingk Thijm. Doch hadden zijn leerlingen belangstelling voor wat hij wilde en leerde? Spr. zelf heeft tot hen behoord. Welnu, aller belangstelling ging naar en bepaalde zich tot het impressionisme. Spr. heeft eerst later begrepen, wat er geweest was in die wenken, gedachten, van Thijm. Het was de tijd van de „Nieuwe Gids". De aandacht was uitsluitend voor het impressionisme. Niets heeft de „Nieuwe Gids" begrepen van de krachten, die zaten in wat wij noemen officieele kunst. Tusschen 1892 en '94 is hier de verandering gekomen. Zij heeft zich geuit in „De Kroniek". In dat weekblad, door den edelen P. L. Tak met zóó veel altruïstisch tot zich trekkende liefde, in voor alles vatbare aandacht bestuurd. Onder de jongeren kwam toen het gestadige besef, dat er een wijder horizont was en dat men elders zoeken moest; en hun streven uitte zich in de „Kroniek", waar zij vinden moesten, wat niet gevonden is in de „Nieuwe Gids": — veel weifeling, aarzeling, om te beginnen.
Natuurlijk was het begin onvast. Doch overziet men nu, wat bereikt is, dan bemerkt men, dat er hard is gewerkt, dan kan men dankbaar zijn voor wat volbracht werd, hoe ver men nog zij van het gezochte doel, hoezeer het bereikte niet meer is dan het aller-, allereerste begin. Naar een nieuwe groote cultuur wijst het heen. Is de tijd niet zóó geweest, dat een halve idioot wel eens bij machte blijken kon, een schilderijtje te maken, dat niet al te slecht was: dank zij den invloed der algemeene impressionismesfeer; terwijl er niemand bekwaam bleek tot het maken van een fatsoenlijken boekband? Dat kwam, doordat alle traditie ontbrak. Het was het tij van de wilde stroomingen — en zie, nu is het tij van verloopen.
Wat men, dan, thans bij machte te doen is, men heeft het vermocht, ondanks gestadigen tegenstand. Een tegenstand, die den zoekers alles onthoudt.
Hoe de uitslag is *van en onder* dezen tegenstand, de heer Holst ging het toonen met een reeks voorbeelden en tegenvoorbeelden.

* * *

Inderdaad bracht hij ons op eenmaal terug tot een tijd van groote verrassing, toen daar, als een blijde boodschap, ernstig, doch verheugend ook, de Gijsbreght-inboek kwam als nieuwe schoonheid, de Gijsbreght als iets, dat ook uiterlijk schoon was. De heer Holst toonde in lichtbeeld het titelblad van Derkinderen voor de Gijsbreght-uitgaaf van een twintig jaar geleden (Erven Bohn). Om te doen beseffen, hoeveel moeite het moet gekost hebben, geest en verbeelding, tot zoo iets op te werken, bij een algemeenen druk van doode vormgeving, toonde hij als tegenplaat een werk van thans: de prent, in 1913 vanwege de gemeente, te Amsterdam gegeven aan alle schoolkinderen, een prent tot blijde herdenking der gebeurtenissen van een eeuw geleden. Ik — zei de spreker — ben geen nationalist; maar ik kan toch wel ten volle beseffen wàt men in den geest der kinderen heeft willen brengen, welk besef van gróót gebeurds. En op welke wijze wordt dit gedaan? Met een prent, waarop een onbenullig voorstellinkje van Pieneman is omringd met „sierende" dingengtjes zonder zin, waardeloos en volslagen onmachtig. Zie wat Derkinderen grootsch' maakte van destads-teistering, in de Gysbreght verteld; van een gebeurtenis, die ons gevoel niet meer raakt; en zie nu het hevige, dat de nationalisten in den geest moesten brengen om het groote van den verheugingsdag te doen begrijpen, als iets dat niet is in beeld gebracht.
Hoe kon de gemeente Amsterdam met deze prent genoegen nemen? Door de macht van de bureau's. Achter deze mogelijkheid ligt als oorzaak de onverschilligheid van het publiek voor wat spr. kortheidshalve officieele kunst noemde. Een wisselwerking is niet uitgebleven. Die onverschilligheid maakte, dat het onmogelijke geduld werd. Officieele kunst — zoo denkt men nog — dan niet anders dan leelijk en onbeduidend en slecht zijn . . . En wat is nu de feitelijke reden, dat een leelijkheid als van deze „feest"-plaat mogelijk werd? Een uitgever is er mee op pad gegaan, hij heeft handig gepraat op de bureau's, daar heeft men er toen eens over *gedacht*, en al gauw heeft men toegehapt. Als positiefs is hier dus enkel een gocheme uitgever, die met een lor een zaakje begon, God zegen de greep en op hoop van zegen. Naast deze prent, stelde spr. e.n dito van de Gemeente Rotterdam. Die prent deed niet onder bij haar collega in onbenulligheid en wansmaak; ja, was feitelijk nog erger. Als een staaltje van onverantwoordelijke wijze, waarop opdrachten gegeven werden, deelde de heer Holst mede, dat die tot het maken van teekeningen uit ons land voor de coupé's der Staatsspoor, in welke men nu eens geen foto's wilde laten kijken, is verstrekt aan een verfhandelaar te Amsterdam.
Het tweede voorbeeld was ook uit Derkinderen's *Gijsbreght*-versiering: — het wapen van Amsterdam met omgevendenden tooi, zonder het letterschrift helaas en natuurlijk niet in de kleuren, welke er zoo'n pracht aan geven. Daartegenover werd gesteld . . . hetzelfde wapen van Amsterdam, zooals het in een waanzinnige en wanstaltige omgeving is gezet op de oorkonde, die Amsterdam bij wijze van groote tevredenheidsuiting verstrekt aan menschen, wier 25-jarige plichtsvervulling de gemeente huldige wil.
Een derde schoon beeld kwam als een bewijs, dat het niet zoo moeielijk is, een mooie teekening te krijgen. Het was namelijk het Maart-blad van den (ook door ons vroeger met veel ingenomenheid aangekondigden) kalender voor 1914 van de Quellinus-school te Amsterdam. Die kalender is het werk van een leerling (J. van Essen), bewijs, dus, dat er menigeen is, die nu wel iets goeds kan maken.
Helaas, wat geeft men om stijl of schoonheid! Spreker toonde nieuwe postzegels voor Nederlandsch-Indië. Een hoongelach ging door de zaal. Het beeld der Koningin is daar op wel zeer ergerlijke wijze misbruikt tot iets, dat beslist niet slechter kòn. De heer Holst had zich afgevraagd, waar déze voorstellinkjes aan deden denken. En na eenig peinzen wist hij het. Aan zekere tabakszakjes. Doch aan zakjes van zekeren oorsprong. In de stad vindt men die niet zoo licht meer. Hij was echter zoo gelukkig geweest, van een kennis uit Noord-Holland een paar zakjes te krijgen, door dezen in een klein dorp gevonden. 't Was Ilpendam. . . òf Lutjebroek. . . Op het eene ziet men een Rookenden Pool, gezet naast een zeetje, juist zoo als het zeetje, waarnaast men op den postzegel gemeend heeft, het hoofd der Koningin te mogen plaatsen. Op het andere ziet men een Rookenden Moor naast palmboomen, juist zooals de palmboomen,

waarnaast men op een tweeden postzegel gemeend heeft, het hoofd der Koningin te mogen plaatsen.
En als laatste van deze reeks, plaatste de heer Holst tegenover een levendige met stijlbegrip saamgestelde vlag van de S. D. A. P., welke gemaakt is door een jongen onbekende — alweer een bewijs: het is er wel —, het nieuwe regimentsvaandel der Grenadiers, met de herinnering aan den Tiendaagschen veldtocht erin gestikt en het eerzame leeuwtje er boven op. Het doet aan antimakassers denken, aan iets op een kleinburgerlijke canapee. De heer Holst heeft zijn meening over dit vaandel reeds geschreven. Dat is hem toen erg kwalijk genomen. Hij hat gespot met wat officieren en velen anderen heilig is. . . . De heeren officieren — zoo zei hij nu met forsche, toch ietwat ontroerde stem en de vergadering voelde de emotie mede — de heeren officieren vergeten, dat ook wij iets hebben, dat ons heilig is, en dat het dáárom een schande genoemd moet, dat het leger dergelijk prulwerk ten toon draagt, dat het niets schooners te geven verlangt, daar het een vaandel nóódig heeft en een schóón vaandel thans kàn gemaakt.
Na wat er uit de rede is medegedeeld, kwam de heer Holst tot de *allegorie*, herinnerde aan de eenheid, in de middeleeuwen mogelijk toen er een algemeen geloof was, waarbij nochtans veel, o.a. spot, werd toegestaan; wees op de tegenstrijdigheid der meeningen, de verbroken eenheid, der renaissance; en verdedigde de stelling, dat de allegorie zoòver af is van de werkelijkheid, dat zij alle tegenstrijdigheid verzacht. Eenheid is thans onmogelijk. Er bestaat enkel de eene eenheid van een algemeene onverschilligheid voor alle allegorie en er is onder dit algemeen gevoel alleen mogelijk officieele allegorie, die, van onverschilligheid de uiting, morsdood is. Nochtans, al is er thans geenszins eenheid van „geloof", van levensbeschouwing, van meeningen, de kracht van het decoratieve gevoel heft de „onderwerpen", de voorgestelde dingen, de afgebeelde gebeurtenissen, de verbeelde meeningen, boven de werkelijkheid uit.
Nu kwam te voorschijn . . . . . ons muntbiljet, door den spreker levendig gekenschetst en veroordeeld tegelijk als een brok verkeerde allegorie, toen hij de, behoorlijk geëtiketteerde figuren Arbeid en Welvaart aanwees in hun wanhopige pogingen om, over den scherpen hoek van de Nederlandsche Bank heen, elkaar de hand te reiken.
Als een bosch van standvastigheid kenschetste spreker de menigte met opgestoken handen, het volksvotum, door Hodler gemaakt als een brok nieuwe kunst voor het in historischen stijl gebouwde stadhuis te Hannover. Keizer Wilhelm heeft Hodler's kunst niet mooi gevonden en verklaard, dat die man nooit zijn portret te maken zou krijgen. Inderdaad is een kunstenaar als Hodler wel in staat tot koninklijke fantazieën maar niet tot fantazieën op koningen, zooals de mode-portretschilders er maken.

* * *

Na een pauze kwam de heer Holst met zijn plaat: de „nieuwe" — nieuw-gebouwde — universiteit te Groningen. Bij wat ik thans ga zeggen, zoo zeide hij, zal ik „persoonlijk" moeten zijn — echter niet om de personen, doch om een stelsel te bestrijden.
Monumentaliteit is niet een vorm van kunst alleen, het is tevens een vorm van cultuur. Er is ook in de samenleving monumentaliteit mogelijk. Die missen wij en dat wreekt zich in de stelsels en in de personen, die slachtoffers van deze stelsels zijn.
Het universiteitsgebouw te Groningen is niets dan een nabootsing van oude vormen, een plagiaat op den vroegeren tijd; een typisch voorbeeld van hedendaagsche officieele kunst; de toerist rijdt er langs, de aapjeskoetsier zegt: „de akkedemie", de toerist gaapt en weer heeft een mensch meer dit hedendaagsch „monument" aanschouwt. Spreker was er binnen gegaan en had er alles volkomen in orde gevonden. Bij historisch plagiaat hoort doode allegorie. Het zou bedroevend zijn geweest, als een jong kunstenaar zich voor de opdracht van de decoratie in dit gebouw had laten vinden. Deze opdracht behoorde zoo te zijn; — in dit gebouw, Viollet le Duc heeft gezegd: „Goud is een specerij, geen spijs." Er was te Groningen zeer veel verguldsel en die overdaad deed denken aan de vele specerij in het eten van goedkoope restaurants.
Het ergerlijke is dus *niet* in de opdracht van de decoratie. Het ergerlijke is in den bouw. Curatoren en de s.naat van Groningen blijken daar buiten gehouden. Voor de technische inrichting van laboratoria wordt wel hun advies gevraagd. Voor een belang zóó weinig gewichtig als de schoonheid, is dat niet noodig.
Het spijt mij — zei Holst — voor Groningen. Je kunt van alles te veel hebben en zeker is dáár rijkelijk veel *rijksbouwmeesterij*: postkantoor, laboratoria, ziekenhuizen, etc. etc.; — als je vijf minuten tramt zie je voor millioenen bureau-kunst. En een slaap, dat je krijgt; het ruikt zóó naar papier!
Groningen's universiteit is de straf op de onverschilligheid onzer ouders en grootouders voor al wat heet „officieele kunst". Ook dat gaat tot in het derde geslacht. . . . Alleen wanneer de publieke belangstelling gedaald is tot volslagen onverschilligheid, is een officieele bouwkunst mogelijk, zoo wezenloos als die hier.
Eenmaal zal men er dankbaar voor zijn: — *als men er ten minste uit leert*. De bouwmeesters in Nederland hebben zich volslagen stil gehouden na den brand, zij hebben niets van zich doen hooren, zij hebben niemand er aan herinnerd, dat nu een zaak beslist moest worden, de moeilijke taak volbracht van het opdracht geven, waarmede zij te maken hadden.

* * *

De heer Holst vertoonde thans in lichtbeeld het monument van Bern ter herdenking van de tot stand gekomen Post-Unie. De vrucht van een internationale prijsvraag! De spreker stelde de afbeelding van dit zinlooze vod als een . . . . beschermheilige naast zich, nu hij tot architecten ging spreken over het teere punt van een prijsvraag. Hij zag in al „het geroep om prijsvraag" niet anders dan een slecht aanwendsel. Wanneer niemand weet wat het best is om te doen, dan roept men om een prijsvraag als redding; wanneer de een den ander niets gunt, moet de prijsvraag redding brengen; durft niemand de verantwoordelijkheid aan, dan is het alweer: dan maar een prijsvraag!
Een prijsvraag is goed onder jongeren. Die jage men voor een kleine opdracht onder elkander op; dan vliegt misschien de vonk er uit.
Máár bij monumentale werken! . . . . Daar geeft toch niet enkel talent den doorslag. De verantwoordelijkheid daar wordt in handen gegeven, niet enkel van den begaafste, maar van hem, die de groote verantwoordelijkheid in al haar omvang dragen kan.
Laten de leveranciers van koffie of rijst tegen elkander concurreeren. Dat is zeker wel een middel om tot den meest reëelen prijs van het product te komen. Maar koffie is nu eenmaal iets anders dan inspiratie. De inspiratie huist in het hart; zij laat door prijsvraagprogramma's noch winstbeloften zich lokken.
De lezer weet, dat de heer Holst veel verder ging. Hij

was zich bewust, als niet-architect in een kring van architecten te spreken tegen het prijsvraagstelsel, in de bouwmeesters-kringen geliefd, zooals o. a. is gebleken na Jan Veth's stuk in *De Gids* tegen het idee van een prijsvraag voor Rotterdam's stadhuis. Doch deze niet-architect (Holst) had het ook niet over technische waarde. Integendeel: „dacht u dat talent daar bij monumentale werken alleen den doorslag geeft?" De verantwoordelijkheid om de leiding van een groot monumentaal werk op zich te nemen is niet gering; behalve groote gaven — hoéveel vastheid van karakter en levenservaring is daarvoor noodig!

Kenschetsend voor het onnadenkende bij het „geroep om prijsvraag," achtte de heer Holst het, dat onlangs het voorstel is gedaan, aan Mr. Troelstra een adres te zenden met het verzoek, om, zoo er besloten werd tot den bouw van een volkshuis te Amsterdam, daarvoor een prijsvraag uit te schrijven. Hebben — zoo vroeg hij — de heeren niet bedacht, dat de partij, die strijdt tegen het concurrentiebeginsel in het maatschappelijke, toch waarachtig niet zoo inkonsekwent zal zijn in het artistieke en intellectueele het concurrentie-beginsel te aanvaarden? Daar is maar één weg om de inspiratie aan te vuren, en dat is de weg van het hart. Het schoone vertrouwen en de verwachting der menigte, die vinden, lang kronkelwegen, den weg naar het hart. Is er grooter stimulans denkbaar voor den kunstenaar dan het besef, dat duizenden, in hem alleen, het instrument zien, waarmede zij hun eigen verlangens tot werkelijkheid kunnen zien komen? Dat gevoel jaagt het bloed naar zijn hart. Zoo iets, dan wekt dat zijn inspiratie op en de trotsche gevoelens der verantwoordelijkheid. Wat is er beter voor den monumentalen kunstenaar dan dat? Een prijsvraag bereikt dat niet. Denken wij hierbij aan Rotterdam. Wat zal ons allen het langst bijblijven, wat zal hieromtrent om zoo te zeggen het duurzaamst gegrift worden in de boeken van de geschiedenis onzer kunst, als alles al verder vergeten zal zijn? Het zal wezen, dat de persoon Berlage en wat hij representeert, beleedigd is geworden — en nog voor dat er iets was ondernomen of bereikt. En onder welke omstandigheden moet thans Prof. Everts werken! Zeker allerminst, terwijl hij achter zich gevoelt den steun van het prachtig vertrouwen der gemeenschap! Zijn arbeid wordt, integendeel, door kritiek en schimp en aanval omringd. Dacht men dat dit de voorwaarden zijn, waaronder monumentale kunst tot stand kan komen? En het is de vrucht van de prijsvraag-manie. Zij verzuurt de sfeer naar alle zijden, nog voordat er één steen is gemetseld.

* * *

Weer veranderde het lichtbeeld — wij kregen den Vijverberg te zien.

De hoogst belangrijke verbouwing daar bleken echter niet meer dan een aanleiding.

De heer Holst kwam terug op de macht der bureaux.

Uit langdurige en te uitsluitend algemeene belangstelling voor de schilderkunst verklaarde de heer Holst o.m. die macht der bureau's. Deze macht is moeilijk te ontwringen, al kan erkend, dat onder de jonge ambtenaren in de bureau's de nieuwe inzichten veld winnen.

Spreker had gehoopt, zijn auditorie een staat te kunnen overleggen, aangevende voor hoeveel geld de rijksbouwmeester, afgescheiden nog van hun particuliere praktijk, verwerken; om dan, tegenover hetgeen de drie rijksbouwmeesters Knuttel, Peters en Vrijman doen, te laten zien wat in de laatste jaren is verwerkt door een drietal als Berlage, De Bazel en Kromhout. De vergelijking was echter niet zuiver te trekken. Spr. las eenige cijfers voor. Gouvernementsgebouwen Utrecht *f* 163,000.—, rijkskrankzinnigengesticht te Woensel *f* 1,000,000.—; mikroskopische anatomie te Delft *f* 250.000.—, werktuigen scheepsbouwkunst te Delft *f* 500.000.—; mijnbouwkunst te Delft *f* 300,000.—; bibliotheek te Delft *f* 250,000.—. Het was een lijst van vele millioenen.

Berlage . . . Kromhout . . . maakten projecten. Een lange rij van groote werken. Projecten, die niet werden uitgevoerd. Na de Beurs heeft Berlage niet één groot bouwwerk meer gehad, niet één enkel monumentaal werk. En daarvóór evenmin. M. a. w.: — een man als Berlage heeft, en hij loopt nu naar de zestig, eens in zijn leven gelegenheid gehad, een werkelijk groote conceptie uit te voeren.

Noch De Bazel noch Kromhout hebben ooit iets van werkelijk groote monumentaalheid te bouwen gekregen. Het groote werk van De Bazel is het gebouw van de Heide Mij., en dat kost nog maar ¼ van de groote laboratoria, die door de rijksbureaux worden klaargemaakt. Dus drie van onze meest vooraanstaande bouwmeesters — samen één groot monumentaal werk. Daartegenover de rijksarchitecten, die jaar in jaar uit voor millioenen bouwen, verknuttelen.

Terwijl de architecten „krieuwen" — zoo noemde spr. het eeuwige geroep om prijsvraag uit hunne kringen — en terwijl het groote publiek slaapt, bouwen de rijksbouwmeesters Holland vol met gebouwen, waar volgende geslachten geen raad mee zullen weten!

Groningen waarschuwt.

Straks zullen de groote werken om en bij den Vijverberg begonnen worden, aansluitend bij het schoonste gebouwencomplex, dat wij hier in Holland hebben. Moet ook dit alles toevertrouwd blijven aan de bureaux? Spreker had al van een opdracht gehoord. Nog van het vorige ministerie. Een opdracht in Louis Seize stijl: — Trianon op den Vijverberg!. . .

Het prijsvraagsysteem is een stelsel. Het systeem der rijksbureaux is een stelsel. Als gij — zeide spreker — die twee tegen elkaar aanklopt als twee eieren, dan gaat de schaal van de prijsvraag stuk.

Is er ook niet een ander middel?

Dit groote, echt-artistieke middel: dat gijzelf, gij de architecten, uitmaakt, wie uwer gij voor het uitvoeren van een belangrijke opdracht het geschikst acht; en, wanneer gij dat zelf hebt uitgemaakt, dan — geleerd door Groningen, geleerd door Rotterdam, zal het niet moeilijk zijn, honderden andere kunstenaars en intellectueelen te vinden, die uw streven om uwen zin, uwe deskundige keus door te drijven, met hun adhaesie, hun invloed steunen.

Is zulke zelfopoffering onmogelijk? Spreker weigerde, dit te gelooven.

Want wat allen willen, dat is toch bovenal, dat de monumentale cultuur in Holland groeit.

Wij zijn hier in den groei gekomen, in droevige versukkeling, door de onverschilligheid der menigte voor de officieele kunst.

Gij, de deskundigen, gij, de werkers, kunt warmte brengen waar het nu koud is. Tegen een geestdriftige beweging is immers nooit een regeering bestand!

CLUB VAN UTR. LEDEN VAN HET GEN. „ARCHITECTURA ET AMICITIA".

Aan het Bestuur van Heemschut.

WelEdele Heeren!

De Club van Utr. leden van het Gen. „A. et A." kwam door middel van „Architectura" te weten, dat bij de bouwcommissie van uwe vereeniging het voornemen bestaat om een portefeuille met afbeeldingen voor eenvoudige bouwwerken samen te stellen, ter voorlichting van bouwende menschen.

De Club van Utr. leden van het Gen. „A. et A." is de meening toegedaan dat zij, die als bouwkundigen in 't maatschappelijk leven wenschen te bouwen, ook de bevoegdheid behooren te bezitten om zonder hulp van anderen, practische en aesthetische huizen te bouwen. Kunnen dezulken dat niet, dan behooren deskundigen of vereenigingen hen toch niet, door 't verleenen van gratis advies of zooals Uwe bouwcommissie dat wenscht te doen, te steunen.

Wij vertrouwen dan ook, dat het plan van Uwe commissie niet ten uitvoer gebracht zal worden.

Met Hoogachting

L. Nieuwstr. 89, Utrecht. *(w. g.)* P. Nicolaï, *Voorzitter.*
„ „ C. J. de Haas, *1ste Secretaris.*

VERGADERING VAN HET ALGEMEEN BESTUUR OP 14 MAART J.L. VAN HET VERBOND VAN NED. KUNSTENAARS-VEREENIGINGEN.

De vergadering behandelde belangrijke punten.

Het vervangen van benoemde afgevaardigden voor het algemeen bestuur blijft toegelaten, ofschoon niet geheel volgens reglement. Een wijziging van het laatste in dien geest werd in uitzicht gesteld.

De plannen voor den brug bij Nijmegen waren in te ver stadium om uitstel of veranderingen te gedoogen, berichtte de minister.

Alle kunstenaars hebben belang bij de wet op auteursrecht van 1 Nov. 1912. Die wet beschermt tegen tentoonstellen, reproduceeren enz. van kunstwerken. Bestaande reproducties zijn verkoopbaar tot 1 Nov. 1914. Tegen dezen datum maken uitgevers en boekhandel bezwaar, bij request. Een bureau voor het auteursrecht van het Verbond wil voor dit geval en voor de toekomst de belangen der kunstenaars behartigen. Een lang rapport uitgebracht door een commissie zou in korteren vorm worden gebracht en den kunstenaars worden toegezonden om aan te geven onder welke voorwaarden de kunstenaars hun belangen kunnen opdragen aan het genoemd bureau. Den lezer die vóór 1912 geen totreproductie-verleidende kunst maakte, gaat dit niet aan. Die na 1914 nog kunst maken wil gaat het wèl aan.

Het volgende gaat ons allen aan. Een rapport was bij den Minister ingebracht, door een ministeriëele commissie, omtrent ons „Kunstonderwijs". Het rapport is niet gepubliceerd. Aangedrongen werd om dit te publiceeren, om een eerlijke „begrafenis" er van te voorkomen. Natuurlijk gaat u dit aan. Ik bedoel niet de begrafenis, maar het kunstonderwijs!

Ofschoon er niet verder over gesproken werd, wil ik er nog iets van zeggen.

Gaat het u zelf niet aan, dan gaat het u aan voor uw vak. Ik schrijf hier in een vakblad, gelezen door practische menschen: Kunstonderwijs en vakonderwijs moet „practisch" zijn. En wie zou daar beter over kunnen oordeelen en onbenulligheden over kunnen tappen dan practici! Och gunst 't is bij ons heelemaal niet meer noodig om wat ervaring te hebben van onderwijs om practisch onderwijs te kunnen geven. Wel neen, de practicus als zoodanig, is bij ons geschikt om practisch onderwijs te geven. En als practicus hebt gij natuurlijk minstens het recht van oordeelen.

Ga zelf na: wat gij nu juist later noodig hebt om practisch toe te passen, leerdet gij nooit! Toen gij aan het begin stond van uw leertijd, wildet ge 't moderne leeren. „Dat", dat leerde men u nooit en als men 't u leerde was er aan 't eind van uw leertijd al weer iets „moderners". Wie u algemeene ontwikkeling leerde, zoogenaamd, die heeft u de wikkels, die u kluisterden niet afgenomen. Wel hebt gij ingewikkelde dingen geleerd. Liet men u zooveel mogelijk vrij om u eenigszins te ontwikkelen naar uwen aard, tot aankweeking van eenig zelfdenken, dan heette de belangstelling niet groot genoeg. Liet men u niet vrij, dan was de belangstelling te groot en werd er veel in u vermoord. Ik bedoel de belangstelling van dengeen, die u leidde. Ik bedoel niet uw eigen belangstelling. Natuurlijk. Ge hadt aanleg? Natuurlijk! Wie durft zeggen van niet. En gij hadt belangstelling als ze het maar niet zuur hadden gemaakt?

Kwam er iets van u terecht? Wel dat kwam van uw aanleg, die groeide als eksteroogen tegen de verdrukking in!" Kwam er niets van u terecht? Wel dan zijt ge in uw opvoeding bedorven, (altijd volgens uw eigen oordeel). Maar wie zegt nu, dat er niets van hem zelf terecht kwam? „Niets is op aarde zoo goed verdeeld als gezond verstand, want ieder meent er genoeg van te hebben." Lees in dit citaat voor *verstand* nu eens *aanleg!*

Maar practisch ziet ge, Practisch. Toen ge aan het begin van uw leertijd stond, kondt gij niet weten, wat later practisch bruikbaar was. En uw leeraar kon het toch ook niet weten, wat ge later practisch zoudt uitvoeren.

Maar nu, nu ge een standpunt inneemt, nu weet ge wat practisch voor U was geweest. Ge weet dan ook, zou men zoo zeggen, wat voor een ander practisch zal zijn. Gij! Daarom gij practicus matigt u het recht van: „kijk-op-practisch-onderwijs" aan. Dáárom gaat het U aan! Als gij onderwijs moest geven, dan zoudt gij het wel weten!. . . . Wel, de weg staat voor u open voorshands want het brevet van „practisch" is genoeg om onderwijs te geven bij ons!

Onnoozelen!!

Wie? Gij of. . . . degenen, die nog meenen, dat bekendheid met praktijk wel goed is; maar ook kennis van practisch-in-een-schakelen van een leergang noodig is. Gunst, zou daar practijk voor noodig zijn! Maar gij hebt practijk. Nu ja eenig practijk van onderwijs ook?

Gij zoudt het wel weten. Wie aanleg had, zoudt gij alleen willen opleiden, niemand anders. Maar wie aanleg had zal U niet dankbaar zijn, dat behoeft ook niet, want zoo iemand had aanleg van zich zelf en was er tòch gekomen, meent men! Zoudt ge niet bang zijn, dat ge dien aanleg vermoorden kunt? En waar moeten de anderen naartoe, die geen aanleg hebben! Uw zoon bijvoorbeeld: als die eens geen aanleg heeft naar het oordeel van Jan, Piet of Klaas. Heeft die geen recht op onderwijs? Zie, gij zoudt daarin zelf weer zeer practisch wezen: Wie geen aanleg heeft moet dan maar een ander vak kiezen.

„Waar zijn toch intusschen al die menschen met aanleg gebleven?"

„Een filosoof zocht op klaarlichten dag met een lantaarntje naar „menschen" op de markt". Als hij nog leefde zou hij nu op dezelfde wijze kunnen zoeken naar één, die aanleg had of gehad heeft.

Gij zoudt er wel één vinden, wel twee? Maar waar is de rest?

Gij zoudt practisch zijn, wanneer gij in een bepaalden leertijd niet genoeg bereiktet, wel dan zoudt gij practisch zijn . . . en . . . den leertijd verlengen. Zéér, zeer practisch! Gij zoudt ook verklaren dat de leerlingen, wat ze bij U niet leeren maar ergens anders moeten leeren. Ook dat is practisch!!

Gij zoudt meer practische dingen doen. Gij zoudt den

leerlingen stof geven die ze noodig hebben (gij zijt in practijk en weet dat!). Gij zoudt de leerlingen voeren.
Voeren in dubbelen zin. Voeren: te slikken geven en voeren: aan-'t-handje-leiden. (Ik had beter gezegd aan-'t handje laten lijden.)
Nu practicus! genoeg. Ge zoudt meer dingen doen om de leerlingen practisch voor één ding half en voor het leven geheel te bederven.
Er is nog een kijk hebben op opvoeden tot waarnemen, vergelijken, denken, weten, kennen, kunnen en daad. Er is nog methode van beginnen opvolging, aanknooping, vastleggen en om dat alles met liefde te laten doen. Er is nog methode van opvoeden tot zelfwerkzaamheid. En als gij, practicus, ook daarin tot eenig resultaat zijt gekomen dan zijt ge ook geschikt uw practijk te onderwijzen . . .
Ik houd het meer met de volgenden. Zie er zijn er, die zeggen: de ware praktijk leert men in . . de praktijk en in de school van het leven. De praktijk met zijn praktijken!
Er zijn er, die in korten tijd of in verkorten tijd zelfs nog iets weten te bereiken met hun leerlingen. Natuurlijk niet met de honderd gekken uit een gekkenhuis; maar met den gewonen mensch *met weinig uitzondering!*
En dit gaat ook u aan, practicus. Al was het maar in zooverre, dat gij eenigszins van uw waan genezen wordt, dat „practisch" zijn genoeg is voor onderwijs geven en .... ook ontvangen.
Zoogenaamde practici geven meestal „gevallen". Gevallen afzonderlijk, vaak niet in verband met elkaar en in verband met algemeenheid.
Veel zoogenaamd practisch onderwijs deugt niet, daarvoor is de practische stof nog te ongeordend, en waar het al eenigszins is geordend, daar is vaak het zelf bedenken en denken vergeten. Waar het zelfdenken werd beoogd, daar werd het zelden verkregen en de opvoeding tot de *„daad"* weer vergeten. Zie dit gaat u aan.
Hoe verheugend: er is een commissie geweest, zooals ik hierboven meldde, die het huidige of iets van het huidige onderwijs heeft getoetst in een rapport.
Ik wed, dat het vooral het practische heeft getoetst. Ik kan wel heel wat verwedden, want wie durft in onzen tijd een rapport schrijven over kunstonderwijs zonder het over praktijk te hebben?
Wij wachten af tot het rapport komt en als het uitblijft, wordt in den bond en in „A. et A." en in de „V. A. N. K." op publicatie aangedrongen ....
In de vergadering van den Bond, waarover ik het had, werd ook meegedeeld het heugelijke, dat de bond door een lid vertegenwoordigd is in het hoofdbestuur voor tentoonstellingsbelangen.
Ook de „V. A. N. K." heeft een vertegenwoordiger. Men had er daar, in dat hoofdbestuur voor tentoonstellingsbelangen, nooit over gedacht om een kunstenaar te vragen er deel van uit te maken. Men was daar verwonderd, dat men in „kunst" genoegzaam eensgezind was en genoegzaam één lijntje trok om gezamenlijk te willen hebben één vertegenwoordiger. Men twijfelde blijkbaar aan onze eenstemmigheid. Zegt het niet voort, gij die beter meent te weten!
Als het U nu niet meer aangaat, behoeft gij niet verder te lezen; maar het volgende raakt u misschien?
Het ging over een gebrandschilderd raam en beschildering in de Groninger Universiteit. Het raam is er; een Duitsche firma maakte het. Van een zaal zijn twee wanden vrijblijvend van overbodig geachte vermooiing, maar twee wanden zullen hun deel krijgen van dezelfde firma. De signatuur der firma moet al in het raam staan.
De voortgang met de wanden is stop gezet.
De bond wilde vooral wijzen op het onnationale van den opdracht aan een Duitsche firma, en er werd tevens overwogen, hoe nu, met een adres van adhaesie, een adres van Arti et Amicitiae, zou worden gesteund.
Het laten in dezelfde hand was niet goed. Het brengen in andere handen ook dubieus. Want welk man van karakter zou daarin voortgaan. (Men ziet het wel met opdrachten, de verkeerde of bijna verkeerde doet het toch, omdat hij het in zijn eigen handen ook goed vindt). Wel werd overwogen, dat een wijze van doen, als de thans gevolgde en meer en meer gebruikelijke weg, het blijven van belangrijke gebouwen, altijd in de hand van de Rijksbouwmeesters, veel verkeerds had.
Maar in wiens handen dan? Wel was men het eens daarover, dat een gebouw van onzen tijd een „reminiscentie" van onzen tijd moest zijn.
Nu daar zou wel wat over te zeggen zijn. Maar één opmerking: de gebouwen van onzen tijd hebben wel iets eigens. Het ligt er dik op meestal, want de kracht om de taal van het verleden te spreken heeft ons ontbroken. Wij hebben hoogstens wat letters ervan gestameld en woorden ervan samengeflanst zonder zin en verband! Wie het vermag, het oude te evenaren, wel die levert al het nieuwste nieuws op het gebied der nieuwere kunst, denkt uw verslaggever: J. H. DE GROOT.

INGEZONDEN.

Het ingezonden stuk van den heer H. Hana in „Architectura" van 4 April, geschreven naar aanleiding van het door mij aan „Focus" ontleende artikeltje geeft mij aanleiding het volgende op te merken.
Zooals duidelijk is aangegeven werd het artikeltje door mij aan het fototijdschrift ontleend. Ik voegde hieraan *noch* mijne meening, *noch* goed- of afkeuring aan toe; men zou daartoe meer van de vinding en de bedoelingen van den Duitschen fotokunstenaar moeten weten.
Mijn doel was alleen om een idee, opgekomen in fotografische kringen, betreffende de kunstnijverheid, onder de aandacht van belanghebbenden te brengen; dat dit nuttig was bewijst m.i. het feit dat den heer Hana er aanleiding in vond, het prioriteitsrecht van zijne vinding te waarborgen A. J. P.

NED. VEREENIGING „SCHOONHEID IN OPVOEDING EN ONDERWIJS".

Zondag 12 April wordt de Tentoonstelling „Schoonheid in het leven van het Volkskind", die gehouden wordt ter gelegenheid van het 10-jarig bestaan van bovengenoemde vereeniging, geopend.
Deze tentoonstelling zal gesloten worden Zondag 19 April a.s. Zij is alle dagen geopend, behalve den openingsdag, van 's morgens 10 uur tot 's namiddags 5 uur. De toegangsprijzen zijn: op de weekdagen 25 cent; op den eersten Paaschdag na 3 uur 25 cent; op den tweeden Paaschdag en Zondag 19 April 10 cent. Kinderen beneden 15 jaar hebben op alle dagen toegang tegen betaling van 10 cent, mits zij begeleid worden door volwassenen. De tentoonstelling wordt gehouden in de Openbare School aan de Tullinghstraat 2, te 's-Gravenhage.
Behalve deze tentoonstelling wordt een Conferentie gehouden. Wij geven hieronder het volledig overzicht van wat zal worden behandeld.
VRIJDAG 17 APRIL, des morgens 10—12 1/2 uur:
1. Korte openingsrede van den Algemeenen Voorzitter den heer J. D. Ros.
2. Inleidingen: *Over de Schoonheidsbeweging in het algemeen en het doel, dat zij beoogt.*
a. „De schoonheidsbeweging in verband met opvoeding en onderwijs", door J. D. Ros, leeraar aan de Academie van Beeldende Kunsten te 's-Gravenhage en Voorzitter der Vereeniging.
b. „De schoonheidsbeweging en het maatschappelijk leven", door den heer A. W. Weissmann, Secretaris van den Bond Heemschut.
3. Bespreking der inleidingen.
VRIJDAG 17 APRIL, des middags 2—5 uur:
1. Inleidingen: *De ontwikkeling van den Schoonheidszin buiten de school.*
a. „De beteekenis van den schoonheidszin voor het geestesleven, door Dr. J. D. Bierens de Haan, te Aerdenhout.
b. „De beteekenis van den schoonheidszin voor het godsdienstig leven", door Dr. J. C. de Moor, Predikant bij de Gereformeerde Rerk te 's-Gravenhage
c. „De omgeving van het kind", door Ida Heyermans, redactrice van „de Vrouw" en lid van het Hoofdbestuur.
2. Bespreking der inleidingen.
3. Tegen half vijf zal door de Commissie van Ontvangst thee worden aangeboden.
ZATERDAG 18 APRIL, des morgens 10—12 1/2 uur:
1. Inleidingen: *De opvoeding van den schoonheidszin door het Voorbereidend, Lager en M. U. L. Onderwijs.*
a. „Het schoonheidsbeginsel en de school", door L. C. T. Bigot, Directeur der Kweekschool voor Onderwijzeressen te Arnhem.
b. „Schoolgebouwen", door G. Versteeg, architect, adjunct-directeur van gemeentewerken te Arnhem.
2. Bespreking der inleidingen.
ZATERDAG 18 APRIL, des middags 2—5 uur:
1. Inleidingen; *De opvoeding van den Schoonheidszin door het Middelbaar- en Gymnasiaal onderwijs.*
a. „De ontwikkeling van het schoonheidsgevoel op de Middelbare School" door Dr. A. van de Water, Directeur der H. B. S. te Arnhem.
b. „Het Gymnasium en de ontwikkeling van den schoonheidszin", door Dr. J. van der Valk, rector van het Marnix Gymnasium te Rotterdam.
3. Kort sluitingswoord van den Algemeenen Voorzitter.
Wij vestigen nog de aandacht op de noodzakelijkheid van financieelen steun. Elke vrijwillige bijdrage zal dankbaar worden aanvaard door den Penningmeester van de tentoonstelling en conferentie, den heer A. J. Hamerater, Verhulststraat 94, 's-Gravenhage. Exemplaren van het uit te geven verslag zijn à *f* 1 verkrijgbaar.
De prijs voor het bijwonen van elke zitting der Conferentie is *f* 0.50.
De hier bovengenoemde entree's zijn niet geldig voor de avondbijeenkomsten. Het geheel wordt besloten door een „gezellige avond, aangeboden door de Afd. 's-Gravenhage" op Zaterdag 18 April des avonds 8 uur precies. Hiertoe hebben toegang behalve de genoodigde kinderen, voor zoover de plaatsruimte toelaat, leden der Vereeniging, Commissieleden, en houders van toegangskrarten à *f* 2.50 en hooger.
1. „Kinderspeelliedjes", door kinderen voor kinderen, onder leiding van Mej. M. Berdenis van Berlekom, muziekleerares te 's-Gravenhage, met medewerking van een dameskoortje. Verzorging der kleeding door mevrouw Bets Linze; begeleiding: de heer Robert Ziegler. *Pauze.*
2. Zang, welwillend aangeboden door de dames Anna Oldenboom en Betsy Luberti—van Bergen.

UIT BOEKEN EN TIJDSCHRIFTEN.

De Dood in de Pot.
In „De Ploeg" schrijft L. Simons „aan allen, die belangstellen in onze eigen kunstcultuur." Het artikeltje heet „de Dood in de Pot."
Het begint aldus:
„Waarde Lotgenooten.
Waarom zouden we elkander verhelen, en niet liever openlijk uitspreken, wat we onder mopperen elkaar toch toeduwen, dat het met onze moderne Nederlandsche Bouw- en Sierkunst weer algeheel den dood in den pot gaat, en dat ons land, in de jaren 1895—1905 een eerste plaats aan het winnen, nu weer druk aan het terugzinken is, waar Duitschland met stevigen wil en volhardende toewijding, integendeel, thans, in zijn groote gebouwen en landhuizen, in de producten van groot-industrie als in woninginrichting, bezig is die plaats van ons over te nemen, *voortbouwend* op goede oude voorbeelden, maar niet *navolgend*.
Laten we het liever openlijk belijden, onder de eerlijke bekentenis, dat wij, bij dit belijden alleen, toch niets zullen winnen.
Hoe zou het ook, waar immers de meesten die door hun geld of positie de macht zouden hebben, om die nieuwere kunstcultuur te bevorderen, meestal ganschelijk onwetend zijn omtrent hare beteekenis, bedoeling en waarde, haar instinctief vijandig zijn, zooals wij dat allen meest zijn jegens wat ons ontgaat, en bewust, omdat de kunstenaars en kunstkenners met hun gezag iets afnemen van het gezag der hooge heeren die de lakens uitdeelen?
Hebben wij van dit gezagsdilettantisme niet pas aardige staaltjes gezien in Den Haag, in heel de behandeling van die dure en wrange grap van den schouwburgbouw? Is niet de laatste fase daarvan nog meest teekenend van allen geweest? Er moest een regeling worden getroffen ten aanzien van de bespeling van den te heropenen schouwburg. Is nu daarvoor het advies gevraagd van die Hagenaars, die van opera en tooneel verstand hebben, van de schrijvers en kunstenaars, die voor en aan ons tooneel arbeiden? Ge zoudt meenen dat indien dat gebeurd ware, er in Holland geen krijt genoeg aanwezig ware geweest, om streepjes aan den balk te maken. En ge hebt gelijk. Ook is het niet gebeurd. En ook zou het u verwonderd hebben, indien de raad van Den Haag, *f* 30.000.— voteerend als subsidie voor het bespelen van dien schouwburg, er aan gedacht had, minstens een goed deel daarvan ten bate te doen komen van onze eigen tooneelkunst. Laat ik u geruststellen en zeggen, dat er, gelukkig, tot deze verwondering geenerlei aanleiding is gegeven. Aan ons eigen tooneel is door den Haagschen Raad ganschelijk niet gedacht — de heeren hebben met onze Nederlandsche cultuur blijkbaar niet veel te maken."
De schrijver gaat dan over tot de questie der Amsterdamsche schoonheidscommissie. Hij eindigt met de woorden:
„En zoo hebben dan, op gezag van den heer Victor de Stuers, voor zijn tijd een man van verdienste maar van verouderde begrippen in bouwkunst, de heeren van het Koloniaal Instituut hun zin gekregen. B. en W., die in het oordeel der schoonheids-commissie niet lazen waar het om ging, wierpen dat oordeel op zij; de interpellant in den Raad verklaarde heel dapper dat de houding der schoonheidscommissie *in geen enkel opzicht gebillijkt kon worden!* en —— wij blijven in Holland gedoemd aan het oude lijntje te loopen van de autoriteiten, die vasthouden aan het navolgen van oude stijlvormen en die niet voelen dat de „schilderachtigheid" in de bouwkunst het tegendeel is van het „Monumentale"!"

Uitstekend is, wat de heer Simons zegt over den voorgenomen bouw van het „Museum van Oudheden en Kunstnijverheid" te Rotterdam:

„Het dagelijksch Bestuur van Rotterdam stelt den Raad voor, een half millioen te besteden aan den bouw van een nieuw Museum van oudheden en kunstnijverheid, ook om den goeden invloed daarvan te verwachten „op de kunstnijverheid van heden". Doch de bloei daarvan kan eerst ontstaan als gevolg van en in samenwerking met bloeiende moderne *bouwkunst*. En een jaar geleden heeft datzelfde Rotterdamsche stadsbestuur immers al het mogelijke gedaan, om die moderne bouwkunst te weren, toen het gold de zeldzame opdracht voor een monumentaal gebouw als het nieuwe Raadhuis te geven! Zoodat in diezelfde lijn dit nieuwe museum, dat heet mede te moeten strekken tot bevordering van de moderne kunstnijverheid, en dat ook eigenlijk geena nderen zin heeft, vermoedelijk zal worden gebouwd op een wijze, die daar de absolute negatie van is. Is dwazer wanbegrip denkbaar? En zullen Rotterdamsche burgerij en Raad dat inzien en aan B. en W. het half millioen weigeren, tenzij onder zekeren waarborg nu een monument te zullen krijgen niet van naïperig *bouwgeknutsel*, maar van wezenlijke moderne *bouwkunst* en aldus een aansporing op zich zelf tot het juist beoefenen van het moderne kunsthandwerk? De historie van den Raadhuisbouw doet zooveel inzicht en standvastigheid in burgerij en Raad betwijfelen, tenzij misschien de Rotterd. Kunstkring, die pas met zooveel belangstelling naar Berlage luisterde, hier den invloed van het gezond verstand en het wèlbegrip weet te doen zegevieren."

Dan volgt een verzuchting over de bebouwing van het Park Zorgvliet te 's-Gravenhage, die zoo eindigt:

„Men weet al, deze woningen van buiten aanziende, wat het van binnen wezen zal: Queen Anne, Sherraton, Chippendale, Louis XV en Louis XVI. Papegaaienwoninginrichtingen in de Papegaaienhuizen! — Een dierentuin in het groen!"

De reeks van verzuchtingen is dan nog niet ten einde. Er volgt de verzuchting, hoe de finantiëele steun zal zijn, die een waardige deelneming van de Hollandsche kunstnijverheid aan de tentoonstelling in het Louvre te Parijs. En de schrijver besluit:

„Wat zullen wij nu tot dit alles zeggen? Mopperen geeft weinig en het komt er op aan dat wij het onze doen. Er is in ons land zeer stellig een kentering gekomen, af van Jan Salieachtige lamlendigheid. Er is ondernemingsdurf en er is belangstelling in velerlei. Onze koopvaardijvloot, onze landbouw, onze industrie en handel beleven een nieuwen bloei, die van beide getuigt. Het zoo algemeen verwerpen van de protectie, het te hoop loopen tegen slappe en alleen-handige regeerbalanceerskunst, het zich verzetten tegen domperheid allentwege, spreken eenzelfde stem. Er is ook belangstelling voor geestelijke vraagstukken, voor opvoeding, sport, „beeldende kunst". Onze nieuwere bouw- en sierkunst weten op een *kleinen* kring van begrijpenden te kunnen rekenen; en een wijder kring, die niet veel voor haar kan doen, is beiden zeker niet onsympathiek. Wie haar tegenstaan zijn voornamelijk *nos bons bourgeois satisfaits*, onder de leeken als onder de architecten; en als die of onverschillig of antipathiek zijn, is dat niet voor een deel mede de schuld van de lauwheid van ons, belangstellenden; voor het andere deel van de leiding, die onze opgroeiende bouwkundigen te Delft ontvangen?

„Wanneer de herder dwaalt, wat pad, wat rechte gangen,
Kan d'arme kudde gaan?"
Wanneer de leermeester, in daad en woord, de schim van het oude boven den geest van het levende aanprijst, hoe zullen zijn kweekelingen anders leeren maken dan papegaai-geknutsel?
Wij moeten ons dus te weer stellen! Die ingeslapenen met hun voorliefde voor het banale nagevolgde van vroeger de ooren wasschen tot ze zich leeren schamen. Hen doen kennen het oordeel van het buitenland over onzen vooruitgang en onze geestelijk-artistieke armoede.*) En verbreiden den zin voor onze bouw- en sierkunst van heden, die het eigen karakter van dezen wordenden tijd zoekt uit te spreken. Wij willen daarbij zoomin eenzijdig zijn als verblind. Wat we vragen is niet een vaststaande norm — tusschen de Bazel, Berlage, Kromhout kiezen wij niet —; dat zou strijden met het wezen van een kunst-in-wording. Maar wij willen de bouw- en sierkunst, die de taal zal spreken van het weeroplevende Holland van heden: niet van de 18e eeuw die zelf den dood in den pot had; geen navolging ook van Duitschland, als waartoe anderen neigen. Een schepping uit *eigen* kunstdrift! — Wij moeten de plaats opeischen voor onze eigen kunsten, die hun toekomt, en de kennis omtrent hun willen, zoeken, streven, helpen verbreiden.

*) De heer R. P. Tutein Nolthenius haalt in „De Gids" zoo juist een kenschetsend oordeel aan van een franschen Belg, den heer Lumont-Wilden over Berlage en zijn Beurs, waar menig duf, betweterig Amsterdammer een blos bij halen kan.

MEDEDEELING VAN HET BESTUUR.

Daar bij het ontvangen van deze aankondiging het blad reeds was opgemaakt, kon zij niet meer aan het hoofd worden geplaatst.

AANKONDIGING.

Naamlooze Vennootschap Maatschappij tot Exploitatie van het Plaatwerk de Architect te Amsterdam.

De algemeene vergadering van aandeelhouders zal gehouden worden op Zaterdag den 25sten April e. k. des namiddags ten 3½ uur, ten kantore der Vennootschap voornoemd, in Café „Parkzicht" aan de Hobbemastraat te Amsterdam.

Agenda:

1. Verslag van de Directie omtrent de handelingen der Vennootschap gedurende het afgeloopen jaar.
2. Balans Winst- en Verliesrekening; welke stukken gedurende 8 dagen vóór de vergadering voor aandeelhouders ter inzage zullen liggen ten kantore der Vennootschap.
3. Verkiezing van twee Commissarissen, nml. één wegens periodieke aftreding van den heer H. A. J. Baanders, en één wegens het bedanken van den heer A. J. Joling. De aftredende is terstond herkiesbaar.
4. Behandeling van eventueele voorstellen van Directie, Commissarissen en aandeelhouders.

N. B. Voorstellen, door aandeelhouders te doen, kunnen dàn alleen in behandeling worden genomen, indien deze uiterlijk 8 dagen vóór het houden der vergadering ten kantore der Vennootschap zijn ingeleverd.

De Raad van Commissarissen.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Verslag Lezing Roland Holst. — Adres Club van Utrechtsche Leden. — Verslag van het Verbond van Ned. Kunstenaars-Vereenigingen. — Ingezonden. — Ned. Vereeniging „Schoonheid in Opvoeding en Onderwijs". — Uit Boeken en Tijdschriften. — Mededeelingen van het Bestuur.

TWEE EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 16. ZATERDAG 18 APRIL 1914

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, A. A. HES, M. J. HACK, WILLEM VAN DER PLUYM EN J. J. HELLENDOORN, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Bestuur van het Genootschap: „Parkzicht", Hobbemastraat, A'dam.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect": „Parkzicht", Hobbemastraat, A'dam.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. De 1345STE VERGADERING ZAL GEHOUDEN WORDEN OP 22 APRIL E. K. DES AVONDS **half negen** IN DE GENOOTSCHAPSZAAL IN „PARKZICHT".

Agenda:

1. Opening en voorlezen der Notulen van de vorige vergadering.
2. Mededeelingen en ingekomen stukken.
3. Installatie van de heeren A. EIBINK en J. L. HOEBEN.
4. Ballotage van den heer J. M. VAN DER MEY, als Gewoon Lid voorgesteld door de heeren G. J. Rutgers en J. Roosing Jr.
5. Bespreking van de agenda der aangekondigde algemeene vergadering van aandeelhouders van de N.V. Maatschappij tot Exploitatie van het Plaatwerk *„De Architect"*, met voorstel tot wijziging van de instructies voor de Directie van de N.V.
6. Bespreking Zomerexcursie.
7. Keuze van onderwerpen voor de Genootschaps-prijsvragen in 1914 uit te schrijven.
8. Aanwijzing van zes Gewone Leden, die met het Bestuur de Jury voor de onder 8 genoemde prijsvragen zullen benoemen.
9. Rondvraag en Sluiting.

Tijdens de vergadering zullen de inzendingen op de Eereprijsvraag zijn tentoongesteld.

Den Leden wordt verzocht tijdig ter vergadering aanwezig te zijn, opdat deze op den gestelden tijd kan worden geopend. H. F. SIJMONS JR., *1e Secretaris.*

* * *

AANKONDIGING.

Naamlooze Vennootschap Maatschappij tot Exploitatie van het Plaatwerk de Architect te Amsterdam.

De algemeene vergadering van aandeelhouders zal gehouden worden op Zaterdag den 25sten April e. k. des namiddags ten 3½ uur, ten kantore der Vennootschap voornoemd, in Café „Parkzicht" aan de Hobbemastraat te Amsterdam.

Agenda:

1. Verslag van de Directie omtrent de handelingen der Vennootschap gedurende het afgeloopen jaar.
2. Balans Winst- en Verliesrekening; welke stukken gedurende 8 dagen vóór de vergadering voor aandeelhouders ter inzage zullen liggen ten kantore der Vennootschap.
3. Verkiezing van twee Commissarissen, nml. één wegens periodieke aftreding van den heer H. A. J. Baanders, en één wegens het bedanken van den heer A. J. Joling. De aftredende is terstond herkiesbaar.
4. Behandeling van eventueele voorstellen van Directie, Commissarissen en aandeelhouders.

N. B. Voorstellen, door aandeelhouders te doen, kunnen dàn alleen in behandeling worden genomen, indien deze uiterlijk 8 dagen vóór het houden der vergadering ten kantore der Vennootschap zijn ingeleverd.

De Raad van Commissarissen.

* * *

Voor de bibliotheek werd in dank ontvangen het Jaarverslag van de Ned. Ver. tot Bevordering der Kunstnijverheid „Arti et Industriae" te 's-Gravenhage.

VERSLAG DER 1344STE LEDENVERGADERING.

Nadat de heer Roland Holst zijn voordracht geeindigd en de reeds bekende motie gesteld heeft, dankt hem den Voorzitter met eenige welgekozen woorden, er op wijzende dat door de Architecten niet onder alle omstandigheden de idée prijsvragen wordt voorgestaan. Daarna is er gelegenheid tot debat. De heer Andrée Vlaanderen vraagt den Voorz. of het debat mag gaan over den voordracht zelf. De Voorzitter stelt voor, bij de discusie alleen de motie te behandelen. Alvorens het debat wordt geopend leest de Voorzitter een tweetal brieven voor, een van de V. A. N. K., houdende adhaesiebetuiging met de motie, een van het Hoofdbestuur van de Mij. T. B. d. B. strekkende tot wijziging van het tweede deel der motie op zoodanige wijze, dat aan de uitvoerende vereenigingen worde overgelaten het beste middel te kiezen om tot het resultaat in de motie bedoeld, te geraken.
De heer Gratama wijzende op ervaringen en heerschende meeningen ten aanzien van het referendum, verklaart het beter te achten nog van geen wijze van uitvoering te spreken. De Voorzitter stelt hierna voor, het laatste deel der motie te doen vervallen, waartegen de heer

Roland Holst in verzet komt. Hij zegt dit laatste deel niet te willen missen. De Voorzitter wil gaarne in deze vergadering de motie in stemming brengen, als het laatste gedeelte als wenk wordt beschouwd en voor het overige het Genootschap door de uitspraak in geenerlei opzicht wordt gebonden.
Nadat de motie door de aanwezigen bij acclamatie is aangenomen, verlaten niet-leden van „A. et A." de zaal en gaat de vergadering over in een huishoudelijke.
Lezing der notulen van de vorige vergadering kan niet plaats hebben. Installatie der in de vorige verg. aangenomen Gewone Leden geschied met eenige hartelijke woorden van den Voorzitter. De Heeren A. Eibink en J. L. Hoeben worden met 23 stemmen voor en 3 blanco als Gewone Leden aangenomen.
Hierna is aan de orde een voorstel betreffende de Internationale Bouwkunst Tentoonstelling te houden in 1915. Een officieel schrijven wordt door den Voorzitter voorgelezen. In dit schrijven wordt uiteengezet op welke wijze de tentoonstelling door het Gemeente Bestuur zal worden bekrachtigd, hoeveel B. en W. willen voorstellen aan de Gemeenteraad in de kosten bij te dragen en op welke zalen van het Stedelijk Museum gerekend mag worden.
De Secretaris der voorbereidings commissie, den heer Gratama, zet nog een en ander nader uiteen, zegt dat de Commissie zich voorstelt, eene Internationale Keuze Tentoonstelling, waar, met het oog op de plaatsruimte slechts het allerbelangrijkste zal worden geëxposeerd. De Voorzitter erop wijzend dat nu niet, zooals aanvankelijk de bedoeling was, de Lustrum-tentoonstelling van „A. et A." bij dezetentoonstelling wordt ondergebracht, verklaart dat de bijdrage in het garantiefonds thans in verhouding voor „A. et A." te hoog zal zijn. Na ampele bespreking wordt mee gegaan met het voorstel van den heer Gratama, het totale bedrag verder onbesproken te laten, doch door de Commissie voorstellen te laten doen, welk bedrag elk der betrokken vereenigingen naar evenredigheid zal hebben te voteeren.
De heer Willem v. d. Pluym doet de vraag of nog niet in de tentoonstelling een kleine afdeeling voor historische bouwkunst en oude teekeningen kan worden opgenomen. De heer Gratama antwoordt dat hiervoor waarschijnlijk de gelegenheid wel zal kunnen gevonden worden.
Bij den Rondvraag verlangt niemand het woord, waarna de Voorzitter onder dank voor de belangstelling de vergadering sluit. H. F. S.

AAN DE GELIJKENIS VAN MIJN GROOTE VRIEND HERRI. E. INDIEN EENE GELIJKENIS IN DEZE MOOGLIJK IS.

In zijn „Study of Sociology" schrijft Spencer over de tweeledige overeenkomst tusschen de Wetenschap en het algemeene leven der maatschappij:
„In de eerste plaats, worden alle maatschappelijke handelingen van personen bepaald door de handelingen van personen en alle handelingen van personen zijn levensdaden, die gehoorzamen aan de algemeene levenswetten, dus vordert een redelijke verklaring van maatschappelijke handelingen de kennis van de wetten van het leven. In de tweede plaats, vertoont de maatschappij als geheel, afgezien van hare samenstelde deelen, verschijnselen van groei, bouw en arbeid, gelijk die van groei, bouw en arbeid in een afzonderlijk lichaam, en de kennis van deze laatste verschijnselen is de sleutel tot die eerste." [1]) Indien zulks waarheid was, beste vriend, dan zoude het er anders uitzien dan thans. Stel je voor zeg, dat je in je hersens kreeg om je nu nog wat te bekwamen in je vak en teekenen, ontwerpen en wat practische ervaring trachten op te doen. Wat nonsens, wie vraagt daar nu naar, je „naam" is toch gevestigd en wat hebben je capaciteiten nu met je naam te maken. Stel je eens voor zeg!, dat jij, Jacot, v. Oort, of dergelijke grootheden zelf zouden gaan werken aan hun opdrachten, gekheid hoor! je hebt het al druk genoeg met conferentie's, bezoeken, diners enz., en kijk eens, je kan dat veel degelijker doen, je wacht tot het een of andere groote werk klaar is, dan neem je een schetsboek en gaat ergens in de hall of zoo iets van je „schepping," zitten „schetsen". Nu behoef je niet bepaald werkelijk te schetsen, maar je doet maar net zoo·en dat boek gooi je straks in een hoek. Als nu de persphotoman komt, kiekt hij je „in studie" en zoo kom je in verschillende tijdschriften, dat is meer waard dan bekwaamheid, diploma's etc. etc. dat is goed voor een ondergeschikte, maar niet voor iemand van naam zooals jij.
Zie vooral, wanneer je in gezelschap komt en men spreekt over kunst, wat tegenwoordig bij de thee nog al eens voorkomt, dat je hier en daar wat bruus inhakt, daar bedek je onnoozelheid en onkunde mee en de menschen zeggen dan, dat je „orgineel" bent, dat je een zeer eigen kijk op de dingen hebt en zorg vooral dat „de dames met je wegloopen"; dit natuurlijk figuurlijk bedoeld.
Onthaal je „vrienden" op alles en zie op geen duizend pop, ze zijn gauw genoeg weer dubbel binnen en tracht vooral sterke relaties aan te knoopen met de „Koningin der Aarde". De meeste zoeken te veel omgang met Vrouwe „Architectura", maar wat kan die je geven, vergeleken met die andere Godin. Nu ja, ze is mooi, „Architectura", maar laat haar over aan die idioten, de doodwerkers, die minne „Zich zelf makende" zooals zij zich noemen, zooals de Bazel, Berlage en andere. Wat onnoozele prutsers zijn zij, bij jou vergeleken. Zij houden lezingen over kunst en hun kunst, maar dat behoef je niet te doen, daar sta je te hoog voor, daar ben jij ver boven verheven. Laat ze blij zijn, dat ze gelijk met je in de tram mogen zitten, of een zelfde merk sigaretten rooken. En dan, dat andere stelletje, die z.g.n. jongeren, wat zouden ze wel denken, dat ze zich met jou kunnen meten? Wat dwaze veronderstelling, laat ze zich maar dood studeeren en als ze soms mee willen doen aan een prijsvraag, waarvan jij de opdracht al in je zak hebt, dan verliezen ze het toch van je, en als ze mee doen aan een prijsvraag waarvan je de opdracht niet al vooruit te pakken kan krijgen, nou, dan doe je niet mee, omdat je het te druk hebt, of principieel tegen prijsvragen bent, en dan mogen ze den Heere danken dat jij niet hebt meegedaan, want dan hadden zij geen schijn van een kans gehad. Dat is de manier om vooruit te komen in de wereld en naam, en geld te maken, vooral het laatste 't eerst. Je schaft je een motorcar of een motorboot aan en dan ga je met de „Koningin der Aarde" uit varen, daar is ze dol op, dan roemt ze je knapheid enz. tot in 't oneindige en de kleinere koninginnetjes schreeuwen haar na. Zei niet reeds Brutus tot Cassius: „Een vleiersoog ziet de feilen niet, al waren ze ook reusachtig als de Olympus". Wat soort werk ze je ook toesmijten, je kan alles.... door andere laten opknappen en dan ga je met „je ontwerpen" op stap en verslaat alles en een ieder die zich daartegenover zou durven stellen. Geestelijk eigendom, auteurswet, wat willen die idioten toch, als jij toch een werk van Maris of Mauve koopt, mag je er toch mee doen wat je wil, dan zet je er toch jou naam onder en

[1]) Van der Goes „Organische Ontwikkeling der Maatschappij".

brengt het naar een of andere tentoon..... Maar, nee, nu ga ik te ver, ik was in de war met ontwerpen en studies op architecturaal gebied, nee, dat met zoo'n schilderij, dat zou toch niet gaan, de menschen zouden zeggen, hé! wie is die schilder, daar heb ik nog nooit werk van gezien, waar zou die vroeger gewerkt hebben, en wat eigenaardig, iemand die zoo ineens, tot heden totaal nog onbekend, plotseling met zulk rijp en voldragen werk voor den dag komt! Ja, ik ging waarlijk te ver, dat zou in de gaten loopen, maar, enfin, met *architectuurwerken* gaat dat anders best, geen mensch die zich daarover verwonderd, laat staan zich druk te maken tot het diepere ontwikkelingsgebeuren vooraf, door te dringen. En och, kijk eens, een groote strop kan *jij* nooit halen, je weet je mannetjes te kiezen. Weet je nog van Berlage, met het lustrum op den Amstel van „A. et A."? Toen kwam een boot met visschers volgeladen en zij riepen, hoera! leve Berlage! Een paar jaar daarna hebben ze, zonder onderscheid, hem geestelijk willen vermoorden en door den modder gesleept, dat ie er grijze haren van heeft gekregen. Nu ja, het is waar, het was Berlage maar, en, wat is Berlage nou bij jou, dat kan jou niet gebeuren, je laat Berlage wat voor je poseeren om met hem te geuren, en laat hij de Goden dankbaar zijn dat je eens op een teekenschot bij hem papier hebt willen spannan, hij toch is de eenigste die zulk een eer te beurt mocht vallen.
Nu zijn er van die onverlaten, van die naijverigen, gewone ondergeschikte ontwerpers, die beweren, dat je niet eens in staat bent om een bruikbaar plan voor een arbeiderswoning te maken. Och zie je, dat is broodnijd, dat zeggen alleen die gewone bouwkundigen, maar wij architecten denken daar anders over.
Immers, wat is het eigenlijk een architect? H. C. zou zeggen: „een insect dat lijnen trekt, totdat ie verrekt", maar daarmede ben ik het niet eens, hij is juist „een insect dat meestal heelemaal geen lijntje trekt". Ik ben het dan ook geheel eens met wat Brutel de la Rivière schrijft in zijn „geschiedenis der Bouwkunst". Volgens dezen schrijver zou „architectonia" de oorsprong zijn van het woord architect. Het eerste gedeelte nu van „architectonia" geeft iemand te kennen, *die zelf het werk niet doet, maar het laat doen;* terwijl het tweede gedeelte van het woord beteekent *timmerwerk*. Hieruit meen ik je duidelijk te hebben gemaakt, dat iemand „die zelf het werk niet doet maar het anderen laat doen en die niet timmeren kan (letterlijk), maar wel aan den weg kan timmeren, (figuurlijk), *dat* is een architect". Logisch hè! daar kunnen ze het voorloopig mee doen. Die zelfde schrijver geeft van „bouwkundige" de volgende definitie:

„Bouwkundige te zijn is een recht, dat vele zich aanmatigen, en slechts aan weinigen toekomt. De bouwkundige kan alleen gevormd worden, door juiste leiding, diepzinnige studie, en oordeelkundige en vergelijkende beschouwing van de voortbrengselen van vroegere „meesters".

Maar wat een naam, bouwkundige, Nee! dan architect, artist; wat janklazen, een eigen „stijl" in je loop, in de omzwaai van je kuierhout, bij Kras vrijkaarten rond strooien; goed zoo, juist gezien, 't volk lust zulks. Immers, och wat mangelt hen het fijne van de zaak, wat ijdele dwaas zal zich vermoeie in diepere gedachten; pak aan! pak aan! het is om niet. Hoera! wat is hij groot!

„Hier is het testament, met Caesars naam;
Aan elk' Romeinschen burger, hoofd voor hoofd,
Aan elk vermaakt hij vijf-en-zev'ntig drachmen."

O eed'le Caesar! [1])

Kranig. blijf nu verstandig en voorzichtig, overwerk je niet, en doe niets zelf, denk om den roep die van je uitgaat, en pasop je nu niet zelf te mismaken door zelf te willen maken wat je niet kan.
„Minerva had haar fluit, omdat haar werd verweten,
„Dat zij haar wang mismaakte door 't blazen, wegge-
[smeten" [2])

Straks gaan de poorten weder open, waarvan 't zij om 't even, de drommen stroomen toe, waarbij zeer vele dwazen; wie kan, wie zal zich vermeten, den kamp te wagen tegen vooroordeel en volksmisleiding! Is het pad niet reeds geëffend tusschen de heuvelen der kortzichtig en goedgelovigheid?
O neen zult gij zeggen, „'t komt mij toe, wie, die zich zou durven meten met mij, ik die, die . . . ." pas op!

„Steeds draait het lot met oversnelle vaart,
Als 't snelste rad, en wisselt, wuft van aard.
't Gelijkt der maan, wier aanschijn wij betrachten,
Hoe het gestaâg verandert alle nachten.
Eerst donker, komt zij straks weêr nieuw hervoort;
Dan praalt zij vol, in luisterrijken gloor;
Maar als men haar op 't schitterendst ziet blinken,
Neemt zij weêr af, om in het niet te zinken!" [3])

Je van bewondering pafstaande vriend,
FILIPPO HAMERIO.

[1]) Antonius tot het volk.
[2]) L. Rotgans, in Plutarchus het leven van Alcibiades.
[3]) Plutarchus.

INGEZONDEN.

EEN UITVINDING.

In het laatste Nr. van „Architectura" heeft A. J. P. wederom een stukje, dat eenigszins den indruk wekt, als wilde hij zich rechtvaardigen over zijne inzending van het „Focus"-knipsel voor het Nr. van 28 Maart geplaatst. Hij beroept zich daarin terecht op de beteekenis, die zijn citaat blijkbaar voor mij had, want ik stem dit niet alleen ten volle toe, doch dank hem bovendien voor de aanleiding zijnerzijds, mijn vinding aan een competent vrienden-oordeel te onderwerpen.
De heeren ROLAND HOLST en PENAAT hebben mij n.l. ten krachtigste aangespoord, in 't najaar iets te laten zien, dat de moeite waard is, niet alleen om de ornamentiek en de ornamentisten, maar ook omdat mijn eigen belang dit meebrengt.
Blaricum. HERMAN HANA.

TENTOONSTELLINGEN.

TENTOONSTELLING VAN DE PHOTOGRAPHISCHE OPNAMEN DER WERKEN VAN HERMANN MUTHESIUS.

In de traphal van het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem is, dank zij den ijver van den directeur, den heer E. von Saher, een uitgebreide verzameling photo's van het werk van den Duitschen architect Hermann Muthesius (in ons vorig nummer verkeerd gezet „Wenthesius") bijeengebracht.
Het zijn sterk vergrootte photographieën, op zichzelf reeds knap werk, zooals wij dat van de Duitschers kennen.
Wat wij bij het bezien der verzameling 't eerst ondervinden is een gevoel van jaloerschheid, niet op den architect, doch op de mogelijkheid zooveel werk te mogen maken. Wij benijden de omstandigheden in Duitschland,

die, de daar werkende architecten gelegenheid geeft zich in de, in hun handen gestelde opdrachten te kunnen uitleven.
Hermann Muthesius bekleed onder de moderne Duitsche architecten een eervolle plaats, als is het mijns inziens niet de eerste plaats. Daarvoor mist hij te veel de geliefde „einheitlichheit" van de Duitschers. Het is wel geen zoeken en tasten, doch meer het werk van een hoog ontwikkelde, verstandelijke kunstenaar. Er is in zijn werk niet zulk een doorgaande lijn, als b.v. in dat van van de Velde, Peter Behrens e. a. Toch heeft hij, vooral ook door zijn uitstekende geschriften, mede baanbrekend gewerkt.
Hermann Muthesius is nu 53 jaar. Op 26-jarigen leeftijd ging hij in opdracht der firma Ende en Böchman naar Japan, om den bouw van het door haar ontworpen staatsgebouw te leiden. Na een langen reis in China, Siam, Indië en Egypte, keerde hij 1891 in Berlijn terug, waar hij een tijdlang als regeeringsbouwmeester werkzaam was en o. a. de architectonische vormgeving der brug bij Ravensau over het Keizer Wilhelm kanaal. In 1896 werd hij door de regeering naar Londen geroepen om verslag uit te brengen over technische verhoudingen.
Hier vond hij gedurende een zevenjarig verblijf, naast zijn ambtelijke bezigheden gelegenheid studiën te maken op het gebied van het Engelsche bouw- en woningwezen, zoo ook van de algemeene kunstopvoeding, die in een reeks van beteekenisvolle geschriften zijn neergelegd. Na zijn terugkeer in Duitschland verscheen in 1904 zijn voornaamste werk: „het Engelsche huis".
Als architect is Muthesius in Engeland niet werkzaam geweest, doch na zevenjarigen rusttijd vatte hij in Duitschland, als 42-jarige, zijn praktisch werk weder op, waarbij hij zich voornamelijk aan den landhuisbouw wijdde. Op dit punt is hij in Duitschland een hervormer geweest, die nieuwe ideeën, over de ligging van het landhuis in de natuur, ten opzichte van den zon, over de ligging van de verschillende ruimten ten opzichte van elkaar, in zijne werken leeraarde.
Het is alsof hij zijn schade wil inhalen. Deze laatste, 11-jarige periode getuigt van een rustelooze werkzaamheid, waarvan in de tentoongestelde photographieën, welke meerendeels het uitwendige, en slechts gedeeltelijk het inwendige van zijn gebouwen geven, een indruk krijgen. Muthesius is een van die Noord-duitsche architecten, die nog met voorliefde hun huizen in baksteen denken. Zien wij bij zijn werk ook vele in natuursteen en zelfs in „putz", dan komt dit daardoor, dat hij het gezonde beginsel: bouw met de materialen van de plaats, waar men bouwt", toepast.
Het is jammer geen plattegronden en doorsneden bij het tentoongestelde te zien. Men moet nu als gids het werk „landhäuser" von Hermann Muthesius bij zich hebben. Onder de tentoongestelde werken zijn twee monumentale werken. Ten eerste het warenhuis „Kersten en Tuteur" in Berlijn, (photo 13 en 14), geheel in natuursteen opgetrokken, dat mijn inziens tot de minst geslaagde van zijn werken behoort.
Beter daarentegen is het tweede; de fabriek voor mechanische zijdeweverij Michels en Co., in Nowawes bij Potsdam. Dit is een strenge baksteenbouw, die naast den indruk van rijkere monumentaliteit toch nog het fabriekskarakter heeft bewaard. Inwendig vindt men een ontvanghal, een ijzer-betonbouw, geheel met marmer bekleed, voor bezoekers. Van deze ontvanghal uit overziet men met een blik, gescheiden door een groote glaswand, het geheele bedrijf in de weefzaal.
Hierbij valt nog iets beachtenswaardigs op te merken. De kosten voor de meerdere versiering van het uitwendige, en die van den ontvanghal zijn bestreden uit het reclamefonds van de firma Michels en Co. Dit bedrag is ten opzichte van de som, die aan reclame wordt besteed betrekkelijk klein. Nu heeft de firma ondervonden, dat deze wijze van reclame maken bij geringere kosten, doeltreffender is. Zag men bij ons ook maar in, van hoe 'n groote invloed het benutten van de schoonheid is!
Alle werken te beschrijven gaat niet. Men moet zelf de tentoonstelling gaan zien. Alleen willen wij nog even opmerkzaam maken op het aardige baksteenen buitenhuis voor den Berlijnschen kunsthandelaar Alfred de Burlet in Schlachtensee (No. 74—77); het huis Freudenberg in Nicolassee (No. 30—36), en de uitstekende één-familie- en rijenhuizen in het tuindorp Hellerau bij Dresden.
Het Museum is dagelijks, ook 's Zondags geopend van 10—4 uur.

* * *

De Ambachtsschool te Haarlem.

In Haarlem bezochten wij nog de tentoonstelling van werkstukken en teekeningen der leerlingen van die school.
't Is jammer, dat de aankondiging van zulk een tentoonstelling ons niet een geruimen tijd vóór de opening der tentoonstelling bereikt. En wel daarom. De tentoonstelling werd geopend Donderdagavond 9 April en bleef dan nog open Vrijdag, Zaterdag en Maandag j.l. Nu bereikte de uitnoodiging tot een bezoek ons Woensdag 8 April. Waar Donderdags alle copie voor het nummer van de daarop volgende Zaterdag bij den drukker moet zijn, kan dus een mogelijke bespreking en opwekking de tentoonstelling te bezoeken pas in het nummer, dat een week later verschijnt, worden geplaatst. Dan is echter de tentoonstelling weer gesloten. Wij kunnen haar dan nog wel bespreken, doch opwekken haar te bezoeken heeft dan geen nut meer. En dat is jammer. Deze tentoonstelling was het waard, aandachtig te worden bekeken. Mijn eerste indruk was die van behagelijkheid, van mij prettig te gevoelen door het levende wat er van het geheel uitging. Dit is de grootste lof, die aan een school is te brengen. Een vak in zijn geheel op een school in 3 jaren te leeren is niet mogelijk, doch wel is 't mogelijk den jongen een degelijk inzicht te geven in het vak, dat hij heeft gekozen, en naast dit inzicht, ook de liefde voor het vak. Die liefde voelden wij in het tentoongestelde werk. De jongens hebben met genoegen gewerkt! Dit te kunnen bereiken moet de grootste voldoening zijn voor den directeur P. Doorn, en zijn staf van leeraren.
Wat vooral zoo duidelijk merkbaar is aan het werk, is de hooge praktische bekwaamheid van de leeraren zelf, en de liefde voor hun vak, die uit de meer verzorgde vorm spreekt. Dat de directeur persoonlijk daarin een belangrijk aandeel heeft, blijkt uit de eenheid van het geheel. Het onderwijs der verschillende ambachten grijpt goed in elkaar.
Er is daarbij nog iets op te merken, dat, voor zoover mij bekend, nog niet veel wordt gedaan op scholen, n,m.l. dat de leeraar niet altoos blijft in dezelfde klas, b.v. de 1ste of 2de, doch met de jongens meegaat in een hoogere klas. De leeraar van de hoogere klas komt dan dat jaar in de lagere om het volgend jaar weer met *zijn* jongens mee te gaan. Dit is in het voordeel van de jongens, zoowel als van de leeraar, wiens onderwijs daardoor niet schabloonachtig wordt. Zij worden zoodoende opgewekt verder te studeeren, wat blijkt, dat de leeraar in het timmeren Th. A. Stürm met gunstig gevolg zijn examen voor de akte M. O. rechtlijnig en bouwkundig teekenen (Md) heeft afgelegd.
Wij laten hierna volgen de namen van de leeraren:
C. B. van Vliet, plaatsverv. Directeur, schilderen en handteekenen; M. A. H. v. d. Burg, hand- en decoratief teekenen; M. E. Nales, smeden (vuurwerk)! A. Hoetjes, bankw. assist. lijnteekenen; R. Kraakman, bankwerken, vakteekenen, stoom- en werktuigkunde; L. Zwikker, timmeren en vakteekenen; D. Oosterveld, timmeren en vakteekenen; Th. A. Stürm, timmeren en vakteekenen; S. de Groot, meubelmaken en vakteekenen; E. Visser, voortgezet L. O.; J. Ott Ezn., natuurkunde; A. J. T. Beerens, behangen; A. J. Postuma, stoffeeren.

* * *

Tentoonstelling Cornelis Springer.

In het Academiegebouw aan de Prinsessegracht te 's-Gravenhage, is van 11 tot 15 April, een tentoonstelling gehouden geworden van schilderijen, teekeningen en schetsen van den architectuur-schilder Cornelis Springer (geb. 25 Mei 1817, gestorven 17 Februari 1891).
Zooals men weet is het aantal schilderijen en teekeningen van dezen meester zeer groot en heeft hij uitgemunt in het aquarelleeren en in het teekenen met houtskool en potlood, waarvan vele voortreffelijke werken verstrooid zijn in de verzamelingen van kunstlief hebbers. Het tentoongestelde is uit de collectie van H. M. de Koningin, van de gemeenten Alkmaar, Haarlem en Middelburg, en van de heeren Mr. W. H. de Beaufort, Jhr. J.W. van Vredenburch, Bleeker, B. A. van Doorn, A. J. J. van Gool, J. Krabbendam, J. A. Mulock Houboer, C. H. Peters, C. C. Uittenbogaard, C. Springer, L. A. Springer en Jan Springer.
Onder het ingezondene bevallen mij het meest de houtskoolteekeningen en de karakteristieke architectuurschetsen in potlood, die frisch zijn neergezet, vol liefde voor het onderwerp behandeld, en niet die zorgvuldige af-heid hebben, die wij ten eenendeele in zijn schilderijen wel bewonderen, doch met welke kunstuiting wij ons nu toch moeielijk meer kunnen vereenigen, daar zij te veel het uiterlijke, en te weinig het zielvolle bezitten.
De tentoonstelling was keurig verzorgd. De teekeningen kwamen in de groote zaal met haar mooi licht, bijzonder tot hun recht.
Zooals wij reeds boven zeiden, het spijt ons niet vroegtijdiger bericht ook van deze tentoonstelling te hebben ontvangen.

* * *

Tentoonstelling „Schoonheid in het leven van het Volkskind".

Zooals wij in ons vorig nummer mededeelden, wordt deze tentoonstelling (die morgen, Zondag 19 April, 's middags ten 5 uur sluit) gehouden ter gelegenheid van het 10-jarig bestaan van de Nederlandsche Vereeniging „Schoonheid in opvoeding en onderwijs".
De tentoonstelling bevat de volgende afdeelingen:
Afdeeling „Prenteboeken". De Heer J. W. Gerhard schrijft daarover in de catalogus van de tentoonstelling o. m.:

„Prenten en prentenboeken voor de jeugd zijn al heel oud. Maar niet oud is de meening, dat kunstenaars zulke prenten en prentenboeken behooren te ontwerpen en uit te voeren; m. a. w. artistieke prentenboeken voor de jeugd zijn van jongen datum.
Bestonden er 10 jaar geleden, toen de Vereeniging: „*Schoonheid in Opvoeding en Onderwijs*" werd opgericht ook al zulke prentenboeken? Het antwoord hierop gaf Schrijver dezes in een studie, die in 't zelfde jaar geschreven was en 'n jaar later verscheen.[1]) Het aantal daarin vermelde prentenboeken van Nederlandsche kunstenaars komt niet boven de twintig, waaronder nog verscheidene, die meer geïllustreerde kinderboeken dan prentenboeken genoemd kunnen worden.
En thans, 10 jaren later?
Onze tentoonstelling geeft 'n duidelijk beeld van den vooruitgang op dit gebied. Dank zij de welwillende medewerking van de meeste uitgevers, kunnen wij vrijwel *alle* prentenboeken laten zien, die in Nederland worden uitgegeven, en meer of minder artistiek genoemd kunnen worden. Het was niet de taak van de Commissie, om alleen dàt bijeen te brengen, wat naar *hare* meening aan hooge aesthetische eischen beantwoordt. Ook de smaak van aesthetisch ontwikkelde menschen is vaak zeer verschillend. De Commissie wil haar smaak niet aan anderen opdringen. Daarom nam zij het werk van *alle* Nederlandsche kunstenaars aan. om het publiek zelf te laten oordeelen, aan welk werk het de voorkeur geeft. Evenzoo deed zij ten opzichte van 't werk van buitenlandsche kunstenaars".
„De boeken in 1904 of vroeger verschenen zijn met 'n * gemerkt, waardoor 't gemakkelijk valt, 't nieuwe en nieuwste te vinden. Interessant is 'n vergelijking daartusschen. Zij laat ons zien, hoe de kunstenaars geleerd hebben *het kind* beter te bestudeeren, om 'n *kunst* te geven, die het kind begrijpt en waardeeren kan. Onder 't vroeger verschenene, hoe artistiek ook van opvatting en uitvoering, is er toch maar weinig, dat echt voor 't kind is. Voor 'n kunstenaar, die kinderen iets van zijn kunst geven wil, is kennis van 't geestelijk leven van 't kind 'n eerste vereischte. Daarmee moet hij rekening houden bij de keuze van de stof voor zijn prent. Als men kinderen de prentenboeken laat zien, zal men dit spoedig genoeg waarnemen. De wijze van uitvoering is m. i. van minder belang, en kan heelemaal des kunstenaars eigen kunstopvatting blijven. Of 'n prent met enkel omtreklijnen geteekend is en in eenvoudige vlakke kleuren blijft, of heel fijn en gedetailleerd in schitterende kleurenpracht zich vertoont — als zij het kind „pakt", dan is 't *kunst voor 't kind*. En dan is 't zeer interessant te zien, hoe ook onder kinderen bewonderaars gevonden worden voor *elke* kunstopvatting".

Deze afdeeling geeft werkelijk een goed overzicht. 233 prentenboeken zagen wij er, afwisselend in prijs tusschen *f* 0.25 tot *f* 2. Vijf daarvan gingen boven de *f* 2.
De volgende afdeeling bevat het „handwerkonderwijs". Wij zagen er de stof voor een geheele leergang vanaf de 1ste klas tot en met de 7de.
Aardig was de afdeeling „thuis gemaakt speelgoed". Hierbij was werkelijk vernuftig, met de eenvoudigste hulpmiddelen (oude kistjes, garenklossen, parapluiebalijnen, oude traproeden, enz.) vervaardigd speelgoed. Zulk speelgoed werkt opvoedend! Het ontwikkelt handigheid en vindingrijkheid bij het kind, en de kosten zijn zoo gering, dat zelfs arme kinderen een aardig stuk speelgoed kunnen bezitten. En.... zelfs het rijkere kind heeft meer liefde voor zulk speelgoed, dan het fraaiste, in de winkel gekochte.
Een hoogst belangrijke afdeeling is de afdeeling „handenarbeid en op school gemaakt speelgoed". Het leer-

[1]) J. W. Gerhard. De aesthetische Opvoeding der Jeugd.
[1]) Idem Onze Kinderliteratuur in de aesthetische opvoeding. Haarlem, Erven F. Bohn.

plan voor handenarbeid voor een lagere school met 7 leerjaren had niets van het prutserige, wat wij op dit gebied wel eens zagen, doch deed ons betreuren niet meer jong te zijn, en nu nog op de schoolbanken te kunnen zitten, inplaats van ruim 30 jaar geleden.
Een van de lokalen der school, waarin de tentoonstelling wordt gehouden, was ingericht tot een modellokaal. Naast de tentoonstelling der ingezonden antwoorden op de prijsvraag voor „het inrichten en versieren van een schoollokaal", vormde dit een prettige praktische verwezenlijking van de aan het papier toevertrouwde gedachten.
Toch kan ik mij niet vereenigen met de opvatting van beschildering. De geschabloneerde friesen, de afgezette randjes, de motieven op het plafond, zij werken mij te onrustig. Met vlakke levendige kleuren wordt een levendig aspect gekregen, zonder dat te veel de aandacht wordt afgeleid. Aan dit schoollokaal sluit zich de afdeeling „wandversiering" aan.
Als openlucht afdeeling was ook de afdeeling „bloemkweekerij en schooltuin" belangrijk.
De kern der tentoonstelling wordt gevormd door de 43 antwoorden op het prijsvraag-ontwerp voor de inrichting van een schoollokaal eener gewone lagere school".
De prijsvraag mag als geslaagd worden beschouwd.
De jury bestaande uit de volgende heeren: J. W. Gerhard, onderwijzer te Amsterdam, J. J. Gort Jr., gemeente-architect te 's-Gravenhage, J. D. Ros, leeraar aan de Academie van Beeldende Kunsten te 's-Gravenhage, prof. K. Sluyterman, hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft en C. Vrij, hoofd der school van de Nieuwe Schoolvereeniging te Amsterdam heeft toegekend: den 1en prijs groot *f* 125, aan het motto Jeugd (spinnewiel), ontwerper: A. Smit te Arnhem;
den 2en prijs, groot *f* 95, aan het motto S. U. N., ontwerper Frans Hulschbos te 's-Gravenhage.
Den 3en prijs, groot *f* 50, aan het motto B B, ontwerpers A. H. van Leeuwen en A. J. van 't Hoff te 's-Gravenhage.
't Is steeds verbazend te bemerken hoe weinig zelfkennis vele jonge menschen hebben. Een derde deel der inzendingen is gruwelwerk. Maar er waren er verscheidene bij, die getuigden van veel studie en liefde voor het onderwerp. Dat is wel het verheugendste van deze tentoonstelling. JAN DE MEIJER.

UIT BOEKEN EN TIJDSCHRIFTEN.

Bulletin van den Ned. Oudheidk. Bond.

No. 2 en 3 van de zevende jaargang van dat „Bulletin van den Ned. Oudheidkundigen Bond" is verschenen. Behalve de voortzetting over de door de commissie geformuleerde stellingen „Plaatselijke Musea" in verschillende vergaderingen reeds besproken, en waarvan de laatste in eene algemeene Bondsvergadering op 19 Februari, j.l. werden behandeld, lezen wij een artikel over „de Geertekerk" te Utrecht door Willem van der Pluim, waarin hij een kort overzicht geeft van de geschiedenis van haar bouw.
„Al moge", zegt hij, „deze Geertekerk, noch uit een geschiedkundige, noch uit een architectorisch een groote waarde bieden, toch kan zij wellicht enkele gegevens verstrekken, welke, zij het dan ook van geringe beteekenis, toch eenige waarde kunnen hebben voor de geschiedenis der Nederlandsche bouwkunst, meer in 't bijzonder voor Utrecht, en wel, dat hier omstreeks 1259 voor komt:
1e. baksteenbouw (formaat baksteen gemiddeld 0.31 × 0.14 × 0.07 M.);
2e. de spitsboog;
3e. het veelhoekige koor bij kleinen kerkbouw.
E. Haslinghuis vertelt de bouwgeschiedenis van de Ned. Herv. Kerk te Maasland, nabij Vlaanderen. A. W. Bijvanck geeft een naschrift over: Nederlanders in de „Grotte".
De „Grotte" wordt gevormd door de onderaardsche gangen en zalen op den Esquilinus te Rome.
„Zij zijn een deel van het groote stadsverblijf van Nero, de „domus aurea". Na Nero's dood werd het paleis op den Esquilinus, gedeeltelijk door brand vernield, niet meer hersteld en keizer Trajanus liet op de eerste verdieping zijne groote baden bouwen. Toen zijn de zalen met aarde en puin gevuld en zoo is het te begrijpen, dat dit paleis met zijn decoratie op uitmuntende wijze is bewaard gebleven. Tegen het einde der 15de eeuw drongen kunstenaars door in de bijna geheel gevulde gangen. Zij vonden in de *grotte* nog onbeschadigd de oude wandversiering en volgden deze versiering als *grottesche* na. Bovendien brachten opgravingen tal van beeldhouwwerken aan het licht, o.a. den Laokoön. Na onderzoekingen in het einde der 15de en in het begin der 16de eeuw en enkele nasporingen in de 17de en 18de eeuw, voornamenlijk ondernomen met het doel kunstwerken te vinden, is het nu toegankelijk westelijk gedeelte van het paleis in het begin der 19de eeuw geheel ontgraven. Dr. F. Weege is in 1907 sedert lange jaren de eerste geweest, die in het oostelijk, nog niet ontgraven gedeelte doordrong. Het was hem mogenlijk op de wanden een groot aantal namen van vroegere bezoekers te ontcijferen. Zonder twijfel zijn ook in de andere deelen van het paleis dergelijke namen aanwezig, maar zij zijn door de groote hoogte der nu geheel ontgraven, eertijds bijna geheel gevulde, zalen niet meer te zien." —
In December van het vorig jaar werd bij het graven in den Hoogeveensche polder onder Noordwijkerhout door een arbeider een aantal munten gevonden, die in een eenvoudig versierd potje waren geborgen. Deze muntvondst wordt door A. O. van Kerkwijk beschreven.
Verder bevat het Bulletin een „kritiek, zeltkritiek en aanvullingen op de nieuwe catalogus van het Mauritshuis", door Corn. Hofstede de Groot, en de staatsbegrooting voor 1914„ betreffende de „Monumenten", de „Musea", en het „Instituut te Rome, Academie, tentoonstellingen." Verder nog de korte meededeelingen.

* * *

Iets over het zwart en blauwe kleuren van ijzer.

Hierover lezen wij in „de IJzer- en Staalkroniek" No. 41 van 12 April j.l. o. m. het volgende:

„Een zwarte kleur wordt meestal door indompeling van het voorwerp in zwavel of in een zwavelhoudende oplossing verkregen en door het inbranden van zwartsel van was of lampenzwart.
Een blauwe kleur wordt door het zoogenaamde aanloopen verkregen of, alhoewel dit minder fraai wordt, door het neerslaan van zwavellood."

Over de meest gebruikelijke methoden deelen zij verder nog een en ander mede:

„*Het zwartkleuren.* Wordt was met terpentijn en zwartsel (het best lampenzwart) vermengd, dun in de verdiepingen gestreken en vervolgens ingebrand, dan verkrijgt men een matzwarte laag, welke zeer houdbaar is en het ijzer tegen roest beschermt. Men doet goed, deze methode nog eens te herhalen.
Terpentijnolie heeft het vermogen om zwavel (en ook phosforus) op te lossen. Verspreidt men deze oplossing in een dunne laag op een ijzeren plaat en wordt deze verhit, dan vervluchtigt de terpentijnolie en de zwavel blijft in een dunne laag over en verbindt zich scheikundig met het oppervlak van het metaal. Men kookt 1 deel zwavel en 10 deelen terpentijnolie, waardoor men een bruine, onaangenaam riekende olieachtige vloeistof verkrijgt; deze olie wordt zooveel mogelijk, zoo noodig met terpentijnolie verdund, op het zwart te maken oppervlak gebracht en het voorwerp zóó lang verhit, totdat de zwarte laag te voorschijn komt. Een andere merkwaardige eigenschap van terpentijnolie is, dat zij, wanneer men er druppelsgewijze zwavelzuur aan toevoegt, een taaie massa afscheidt, die eveneens voor het zwart kleuren gebruikt kan worden op dezelfde wijze als de door directe toevoeging van zwavel verkregen „zwavelolie".
Volgens het voorschrift wordt aan de vereischte hoeveelheid terpentijnolie onder goed omroeren druppelsgewijze zooveel geconcentreerd zwavelzuur toegevoegd, totdat zich een stroopachtig neerslag gevormd heeft, waarvan de hoeveelheid na verdere toevoeging van zuur niet grooter wordt. Men overgiet dan het geheel met water, roert goed om en wascht alles met water dan zóó lang uit totdat het waschwater blauw lakmoespapier niet meer rood kleurt en dus het in vrijen toestand aanwezige zuur verwijderd is. Nadat men het neerslag op een doek heeft laten uitdruipen is het voor het gebruik geschikt. Men bestrijkt daarmede het zwart te maken ijzer en brandt het daarna in. Voor het geval het neerslag wegens te groote dikte niet goed uitgestreken kan worden, bestaat er geen bezwaar om het met wat terpentijnolie voor het opstrijken te verdunnen, opdat alle deelen van het ijzer gelijkmatig behandeld kunnen worden. Na het inbranden van het neerslag wordt dit door middel van een in lijnolie gedrenkt wollen lapje herhaaldelijk afgewreven, totdat het oppervlak een glimmend zwarte laag vertoont, die aan het ijzer des te vaster gehecht is omdat het neerslag dit niet mechanisch dekt, maar in zekere mate als scheikundige verbinding aan het oppervlak van het ijzer gehecht is. De laag kan daarom ook niet afspringen, een bezwaar, dat zich bij op andere wijze verkregen kleuren zeer dikwijls voordoet.
Het blauwe kleuren. De mooiste blauwe kleur op ijzer, echter vooral op staal, verkrijgt men, zooals bekend is, door verhitting.
Bij 220° C. wordt het bleekgeel.
„ 255° C. „ „ bruingeel.
„ 277° C. „ „ purperkleurig.
„ 288° C. „ „ helblauw.
„ 293° C. „ „ korenbloemblauw.
„ 316° C. „ „ zwartblauw.
Voor versieringsdoeleinden laat men het staal blauw aanloopen en beitst dan op enkele plaatsen de aanloopkleuren met azijn of met verdund zoutzuur weg. Op deze wijze heeft men vroeger de klingen van zwaarden met blauwe letters en ornamenten bedekt en ook thans past men dikwijls in de brandkasten-industrie voor de versiering van de sluitende deelen staalplaten toe, welke met blauwe versieringen op gebronsden grond getooid zijn; zelfs op zeisen treft men het blauw in afwisseling met de natuurlijke kleur van het staal aan.
Kleinere voorwerpen (messen, enz.) houdt men eenvoudig boven een spiritusvlam tot zij de gewenschte kleur verkregen hebben, daar anders licht de heldergrijze kleur te voorschijn komt. Verhit men op één plaats minder sterk, slechts ongeveer tot de purperkleur, dan kunnen bij het daaropvolgende beitsen op één en hetzelfde voorwerp versieringen in twee kleuren gemaakt worden, welke in verbinding met gedeeltelijke vergulding van de onderlaag zeer mooie effecten kunnen teweeg brengen.
Groote voorwerpen (zooals deurbeslag, sluitplaten) in het algemeen alle platen, die gelijkmatig moeten aanloopen, legt men op een verhitte ijzeren plaat, welke boven een houtskoolvuur ligt, zoo lang, totdat zij blauw zijn en verwijdert ze dan snel ervan. Opgemerkt moet nog worden, dat slechts fijngeslepen of gepolijste staalplaten fraai blauw worden en dat men ze het best vóór het aanloopen met polijstrood in alcohol zoo lang wrijft, tot ze weer droog zijn; ook moet men zich er voor wachten, de gepolijste zijde met de vingers aan te raken, daar na het aanloopen de sporen van de vingers zeer duidelijk te voorschijn komen".
„Hoe langzamer de aanloopkleur ontstaat, des te fraaier en houdbaarder wordt zij. Om deze reden wordt dikwijls de ijzeren plaat met een ongeveer ½" dikke laag poeder van gebluschte kalk of met droog zand bedekt en pas daarop de stalen plaat gelegd.
Nog beter, echter veel meer tijdroovend, is de volgende, door Hirschberg toegepaste methode. Men neemt een groote hoeveelheid asch van beukenhout, zeeft deze zeer fijn, pakt ze goed in een plaatijzeren bak, welke met leem luchtdicht afgesloten wordt. Nadat de leem een weinig gedroogd is, brengt men de plaatijzeren bak in het vuur om de asch tot gloeiing te brengen. In dien tusschentijd wordt een ijzeren plaat boven een pot met houtskool gebracht en de hitte van deze houtskool zoodanig verdeeld, dat de plaat op alle plaatsen even heet wordt, waarna men de asch uit den bak op het midden van de plaat in den vorm van een puntige hoop brengt. Het staal, hetwelk blauw gemaakt moet worden, moet goed gehard en zuiver gepolijst zijn; kort vóór de verdere behandeling wordt het nogmaals met polijstrood, in alcohol opgelost, zoo lang gewreven, totdat het weer geheel droog is. Het wordt nu op de gloeiende asch gelegd en gelijkmatig daarmede bedekt, zoodat de dikkere gedeelten dik en de dunne deelen van de plaat dunner met asch bedekt zijn. Op deze wijze blijft het voorwerp onveranderd liggen totdat het geel wordt; vervolgens keert men het met behulp van een gepolijste tang op de andere zijde en bedekt het weder, zooals dat boven aangegeven is. Daar de hitte niet zeer sterk is, heeft het aanloopen langzaam plaats; des te fraaier en zuiverder komen echter de kleuren achtereenvolgens te voorschijn. Het duurt ongeveer 27 minuten, voordat de donkerblauwe kleur op het ijzer te voorschijn komt; men ziet ze echter zóó zuiver en zóó krachtig komen, dat het niets te wenschen overlaat.
Het staal wordt nu in koude gezeefde asch gelegd en goed bedekt".
„Langs chemischen weg verkrijgt het ijzer een blauwe kleur in een tot 80—100° C. verwarmd bad hetwelk gemaakt wordt door vermenging van een oplossing van 140 gram onderzwaveligzure soda in 1 L. water met een oplossing van 35 gram azijnzuur loodoxyde in 1 L. water".

* * *

Gladheid van bestratingsmaterialen.

In „Klei" No. 7 van 1 April 1913 komt een lezenswaard artikel voor van den Heer F. J. C. van Ommeren c. i. over „gladheid van bestratingsmaterialen".
Hij bespreekt daarin de uitkomsten der proefnemingen tot het bepalen der wrijvingscoëfficiënten tusschen hier te lande voorkomende rijwegverhardingen met ijzer. Hiervoor zijn aan een onderzoek onderworpen: ons

vaderlandsch baksteenproduct, dat zoo uitmuntend voldoet als bestrating; *de straatklinker;* de *Ourthe-* (resp. *Gamraeke-*) *keien; Niedermendiger basalt-lava keien.* Deze 3 vormen een zéér stroeve bestrating.
Zweedsche graniet-keien; Asphalt; Hout (djati of jarrah); welke een vrij stroeve bestrating vormen.
Quenast-keien; een gladde bestrating.
En *Scoriaebricks;* een gevaarlijke, gladde bestrating.
Men moet hierbij in het oog houden, dat voor de proefnemingen niet zijn genomen het materiaal in nieuwen toestand, doch als het reeds eenigen tijd heeft gelegen, dus gebruikt en afgesleten is. De nieuwe toestand van bestratingsmateriaal duurt te kort, in verhouding tot den tijd, die het dienst zal doen, om er bij proefnemingen rekening mee te houden.
Tegen de scoriaebricks gaat het geheele artikel, omdat zij volgens schrijver, die daarbij vele aanhalingen van deskundigen doet, „ongelijk afslijten en buitengewoon glad zijn". Daarenboven zijn zij duur.
Schrijver pleit nog voor een „klinkerbestrating in een versterkte constructie met een volkomen vlak, asphaltachtig dek zonder voegen." „Deze pseudo-asphalt is zeer economisch. De kosten ervan bedragen ¾ van wat een werkelijk asphaltbestrating vereischt. Zij is maar iets minder geruischloos dan een asphaltbestrating". In den Haag is op het Sweelinckplein en Waldeck-Pyrmontkade een proefvak uitgevoerd.
De aanleg van een dergelijken versterkten klinkerweg moet, *met zeer bijzonderen zorg,* in een gunstig jaargetijde geschieden.

* * *

Sloopend herboren-Nederland.

Als vijfde in de reeks: „sloopend herboren-Nederland", bespreekt J. C. van Overvoorde, in „Buiten" van 4 April 1914, „Rotterdam", die hij de grootste sloopersstad in Nederland noemt. Hij betreurt het, dat bij de ontwikkeling der stad vaak geheel onnoodig zoovele schilderachtige stadsbeelden en tal van historische herinneringen zijn verloren gegaan.
Volgens schrijver past echter eenige mindere strengheid bij de beoordeeling van dit betreurenswaardige feit, als men bedenkt hoe ongunstig de omstandigheden voor het behoud van het oude waren bij deze stad, in 1813 nog een provinciestadje van 60.000 inwoners, in 1913 een wereldhaven van 460.000.
Dit verlies is nog meer te betreuren, omdat slechts zelden het oude schoon, dat verloren ging plaats maakte voor een nieuw sieraad voor de omgeving. Feitelijk is dit verwonderlijk, daar men als regel zou kunnen stellen, bevestigt door de feiten in de Kunstgeschiedenis, dat met de opbloei van welvaart samengaat een opbloei van Kunst. Voornamelijk uit zich dien in de Bouwkunst. Schrijver wijst op de tegenstelling in de kantoorgebouwen en kantoorlokalen van nu, en die waarin zich 30, 40 jaar geleden de groote kooplui zich tevreden gevoelden. „Die periode kweekte geen schoonheidsgevoel, dat de drijfveer kon worden de nieuwe bouwwerken scheppingen te doen zijn, waarin zich de waardigheid en grootheid van den Rotterdamschen handelsman zich zou uiten. In plaats van *grootheid* zien wij nu alleen *rijkdom.* In Rotterdam zijn weinig oude geslachten, die een kunsttraditie kunnen hooghouden! Het wordende Groot Rotterdam kweekte wel mannen vol werkkracht en ondernemingsgeest, doch eerst in een volgend geslacht zou zich daarbij de kunstzin ontwikkelen, die niet meer genoegen kon nemen met de banale overgeleverde vormen, en die, door ook in de bouwkunst naar het hoogere te streven, aan de bouwmeesters de inspiratie en de middelen verstrekt voor het stichten van moderne monumenten.
Onder de in de laatste jaren gebouwde kantoren en de in Rotterdam en elders ontstane luxewoningen van de groote handelsvorsten vindt men echter de belofte voor een betere toekomst, en de smaad, bij de voorbereiding van den stadhuisbouw aan een van onze grootste bouwmeesters aangedaan, wordt opgewogen door de opdrachten, hem verstrekt door een van de steunpilaren van Rotterdam's handel."
(Doch het onrecht onzen anderen grooten bouwmeester toen aangedaan, hoe zal die door de Rotterdamsche Grooten worden vergoed?)

J. DE M.

VAN ALLERLEI AARD.

B. W. BLIJDENSTEIN. †

Te Hilversum is op 75-jarigen leeftijd overleden de heer B. W. Blijdenstein, in leven directeur van de Twentsche Bankvereeniging. Hij heeft op philantropisch gebied zeer veel gedaan. Hiervan getuigt zijn vorstelijke gift van *f* 50.000, die hij, ter gelegenheid van het 50-jarig bestaan der Twentsche Bank, ter beschikking stelde van de gemeente Hilversum voor de oprichting van een Verzorgingshuis voor ouden van dagen, onder bedinging, dat er een algemeene nationale prijsvraag zou worden uitgeschreven. De totstandkoming van deze stichting heeft hij niet meer mogen beleven.
Ofschoon reeds maanden geleden de besprekingen over deze prijsvraag in de Hilversumsche gemeenteraad zijn gehouden, en toen, niettegenstaande de tegenkanting van enkele gemeenteraadsleden beslist is geworden een prijsvraag uit te schrijven, hebben wij er verder nog steeds niets van gehoord.
Waarom gaat hier alles toch zoo langzaam?

HET MUSEUM RODIN.

Schreven wij in het nummer van 7 Maart j.l. (No. 10), dat Rodin zijn verzameling van Grieksche-, Romeinsche- en Egyptische beeldbouwwerken aan de Fransche Republiek heeft geschonken, onder voorwaarde, dat zijn woning, het mooie, oude Hotel Biron (het huis, dat in 1775 door Gabriel voor den maarschalk de Biron werd gebouwd) tot een museum van zijn werken zou worden ingericht. Aan deze wensch zal nu worden voldaan.
Tot twintig jaar na Rodin's dood zullen zijn werken daar te zien zijn. In de vestibule staan de bronzen: L'homme qui marche, Eve en St. Jean le Baptiste, L'âge d'airain.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Verslag van de 1344ste Ledenvergadering. — Aan de gelijkenis van mijn grooten vrind. — Ingezonden. — Tentoonstellingen. — Uit Boeken en Tijdschriften. — Van allerlei aard.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland *f* 1.90 per kwartaal; buiten Nederland *f* 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijkschе contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden *f* 12.—, voor kunstlievende leden *f* 10.—, voor buitenleden *f* 7.50 en voor adspirantleden *f* 5. . Donateurs zijn zij die minstens *f* 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, A. A. HES, M. J. HACK, WILLEM VAN DER PLUYM EN J. J. HELLENDOORN, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Bestuur van het Genootschap: „Parkzicht", Hobbemastraat, A'dam.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect": „Parkzicht", Hobbemastraat, A'dam.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. Als Gewoon Lid is na ballotage toegelaten den heer J. M. v. d. Meij, Architect te Amsterdam.

II. UITSLAG: PRIJSVRAGEN.

Eere Prijsvraag: Ontwerp voor een Museum voor Indische Kunst.
bekroond met den 1en prijs werd het ontwerp onder motto: „Ars longa vita brevis". (Genootschapsdiploma en *f* 300).
Aanmoedigingsprijs groot *f* 75 het ontwerp onder motto „Fancy".
Aanmoedigingsprijs groot *f* 50 het ontwerp onder motto „Boro Boedoer".

GENOOTSCHAPS-PRIJSVRAGEN.

Ontwerp: Waterkantoor.
1e Prijs werd niet toegekend. Bekroond met den 2en prijs werden:
a. het ontwerp onder motto: „Aan den Waterkant" (Genootschapsdiploma en *f* 50.)
b. Het ontwerp onder motto A. C. V. (Genootschaps diploma en *f* 40).
Ontwerp: Telefooncel.
1e Prijs werd niet toegekend. Bekroond met den 2en prijs werden:
a. Het ontwerp onder motto „Monier" (Genootschapsdiploma en *f* 20).
b. Ontwerp onder motto „Hallo" (Genootschapsdiploma en *f* 20.
Ontwerp: „Brievenbus" geen inzending.
Ontwerp: „Diploma" geen bekroning toegekend.

II. JURY-RAPPORT STUDIE-PRIJSVRAGEN 1913 VAN HET GEN. „ARCHITECTURA ET AMICITIA".

Aan het Bestuur van het Genootschap „Architectura et Amicitia" te Amsterdam.

Mijne Heeren,

Hierbij heeft de Jury, benoemd door Uw Genootschap in 1913, de eer U te doen toekomen het rapport aangaande de Studie-prijsvragen 1913 van het Genootschap „A. et A."
Het programma hiervan komt voor in het weekblad „Architectura" No. 31 (1913).

Gevraagd werden:
1o. Een ontwerp voor een Waterkantoor met aanlegsteiger.
Hierop kwamen in 4 inzendingen onder de volgende motto's:

„Aan den waterkant"	met	5	teekeningen.
„W. K."	„	4	„
„Studie"	„	6	„
„A. C. V."	„	4	„

2o. Een ontwerp voor een publieke telefooncel.
Hierop kwamen in 7 inzendingen onder de volgende motto's:

„In 't stadsgewoel"	met	4	teekeningen.	
„Rjucht en Slucht"	„	4	„	
„Monier"	„	7	„	met toelichting.
„Hallo"	„	3	„	
„Annie"	„	6	„	
„X"	„	4	„	
„O. H. V. Z."	„	6	„	

3o. Een ontwerp voor een brievenbus.
Hierop kwam geen inzending in.
4o. Een ontwerp voor een diploma.
Hierop kwam in één inzending onder motto „Bouwkunst en Vriendschap" met 1 teekening.
Als algemeene bemerkingen diene het volgende:
1o. Vragen naar aanleiding van het programma dezer prijsvragen werden niet gedaan.
2o. De ontwerpen voldeden aan de algemeene eischen van het programma.
3o. Veel werk van deze studie-prijsvragen was niet gemaakt, hetgeen te betreuren valt, daar dergelijke genootschapsprijsvragen toch voorzeker een nuttig arbeidsveld voor de jongeren openen.
4o. De jury heeft tot haar spijt niet altijd een eersten prijs kunnen toekennen, daar zij het werk in een zoodanig geval niet voldoende achtte om hiervoor in aanmerking te komen.
5o. Een enkele maal werd een aanmoedigingsprijs gegeven, wanneer het werk niet voldoende was om bekroond te worden, doch uit de verrichte arbeid bleek, dat de ontwerper zich met ernst op het werk had toegelegd.
Bij de hieronder volgende besprekingen der ontwerpen

is de volgorde gekozen naar de rangwaarde, welke aan de inzendingen werd toegekend:

a. ONTWERP VOOR EEN WATERKANTOOR.

1°. „Aan den waterkant".
De plan-indeeling is in het algemeen goed; de langgerekte vorm zal in verband met den waterkant zeker de voorkeur verdienen. Minder verdedigbaar komt het de Jury voor een zoo overdadige massa steen voor de weinig functie-uitoefenende pijlers te gebruiken. Hetzelfde moet ook gezegd worden van de gevels, waar de natuursteen-toepassing in de midden-partij, vergeleken met de zij-gedeelten, waar magere strekken boven de ramen komen, allerzonderlingst werkt.
Het is jammer, dat de gevels niet meer verband houden met het idee van een gebouw, dat aan den waterkant gelegen is. De Jury is van oordeel, dat hier meer een dak voor een landelijke boerderij in verband met bergruimte, dan wel voor een gebouw aan 't water gelegen, is ontworpen.
De perspectief-teekening is nog wat grof te noemen.
2°. „A. C. V."
Hoewel het systeem van een centraal plan minder gelukkig genoemd moet worden, in verband met den lang gerekten waterkant, zoo is de opstand beter geslaagd. Jammer, dat de vreemdsoortige toren geheel niet past in deze architectuur. Ook constructief is deze toren nog weinig bekeken.
Het teekenwerk is niet onverdienstelijk. Het geheele ontwerp getuigt van ernstige studie, hoewel vormgeving nog te wenschen overlaat.
3°. „Studie". In het plan komt reeds uit hoe de tegenstelling tusschen de dragende muren en de nietsdragende balustrades, minder juist is.
De gevels geven verwarring en laten niet zuiver zien, waar hout- en waar steenarchitectuur is.
Perspectief-teekening niet geslaagd.
Het teekenwerk is nog zwak.
4°. „W. K." Het centrale plan is niet gelukkig. Een zaal met bovenlicht te maken, daar waar men een gebouw heeft, dat geheel vrij staat en nog al met uitkijk op het water is geen goed beginsel. Het geheel is te zwaar, terwijl de massa niet tot zijn recht komt.
Het geheel getuigt van ernstige studie, toch zal de ontwerper zich nog meer moeten toeleggen op architectonische vormgeving en groepeering.
De jury kon voor deze inzendingen geen 1en prijs toekennen, daar geen der ontwerpen hiervoor in aanmerking kwam.
Zij heeft toegekend aan het ontwerp onder motto: „Aan den waterkant" een tweeden prijs zijnde het genootschaps-diploma en een bedrag van *f* 50.— en aan het ontwerp onder motto: A. C. V. een tweeden prijs bestaande uit het genootschaps-diploma en een bedrag van *f* 40.—

B. ONTWERP VOOR EEN PUBLIEKE TELEFOONCEL.

1°. „Monier".
Platte-grond goed ingedeeld in verband met een centrale hal.
Het geheel als beton-ijzer constructie is wel te bouwen; toch had men hier kunnen verwachten, wat meer van de constructie te zien; vooral de doorsnede had beter bestudeerd kunnen worden.
De perspectief-teekening is ongevoelig geteekend, ook de kleur is minder geslaagd.
2°. „Hallo".
Platte grond goed ingedeeld. Hoewel de gevels wel bekeken zijn doen vreemd de uitmetseling boven den ingang. Het dak, vooral het overstekend gedeelte, is minder geslaagd.
De jury zou, vooral in de doorsnede, wat meer van de dakconstructie willen eischen. Deze toch is ook wat het overstekend gedeelte betreft, niet aangegeven.
3°. „In 't Stadsgewoel".
De planindeeling is minder dan die der voorgaande ontwerpen.
De doorsnede-teekening geeft geen voldoende constructie aan. De ontwerper heeft zich geen rekenschap gegeven van dit onderdeel, wat toch van een studie-prijsvraag mag verlangd worden.
In de gevels is geen evenredigheid van de functies, welke de deelen verrichten. Vergelijk hiervoor o.m. de zware pijlers.
De jury zou den ontwerper aan willen raden, zooveel mogelijk naar eigen vormen te zoeken — het geheel duidt meer op vreemde, dan op logische vormen.
In 't algemeen vindt men hier de zelfde fouten als het motto: „Aan den waterkant" van de prijsvraag voor een waterkantoor.
Perspectief-teekening niet geslaagd.
4°. „X".
Het plan niet mooi te noemen, er is nog weinig gedachte van groepeering.
De gevels zijn nog wat ongevoelig. Toch heeft de ontwerper zich serieus op het werk toegelegd — en voorzeker als studieprijsvraag het geheel ernstig bekeken, maar hij moet nog wat vrij komen van verouderde methoden. Het teekenwerk is wel ernstig, maar er ontbreekt nog het leven aan. Zoo maken de licht- en schaduwkanten en het conventioneel arceeren der ruiten, het geheel onrustig.
5°. „Rjucht en Slucht".
Dit geheel, hoewel ernstig bekeken, mist in 't algemeen nog vormenkennis. De ontwerper zal, nu hij zich wel op de constructie heeft toegelegd, ook nog moeten komen tot architectonische vormgeving.
6°. „Annie".
7°. „O.H.V.Z."
Deze twee ontwerpen zijn ongeveer van dezelfde waarde. Ook hier mist men zoowel in plan als in opstand vormenkennis. De ontwerper heeft nog geen goed begrip van afdeklijsten, deur- en raamverdeeling enz. Hij zal zich moeten toeleggen op het zien van massa, van ruimteverdeeling; in 't algemeen van architectuur, waar deze moet groeien uit het allereerst noodzakelijke, wil zij tot kunst komen.
Ook hier kon de jury geen 1e prijs toekennen, doch 2 tweede prijzen n.l. een 2en prijs aan het ontwerp onder motto: „Monier" en een 2en prijs aan het ontwerp onder motto: „Hallo".
Daar beide ontwerpen van gelijke waarde zijn heeft de Jury besloten ieder het genootschaps-diploma benevens een som van *f* 20.— toe te kennen.

C. ONTWERP VAN EEN BRIEVENBUS.

Hierop kwam geen inzending in.

D. ONTWERP VOOR EEN DIPLOMA.

Als inzending hierop kwam in een ontwerp, onder motto: „Bouwkunst en Vriendschap".
De verdeeling van wit en zwart laat zeer veel te wenschen over — vooral het bovengedeelte.
De emblemen van bouwkunst en vriendschap zijn op onharmonische wijze in het geheel geplaatst.
De omlijsting met de woorden „A. et A.", Amsterdam is niet gelukkig. Ook de letters zijn niet mooi.
Het ondergedeelte, gebaseerd op een vierkant met ingeschreven cirkel, is iets beter, doch van lijnenspel en vlakverdeeling toch niet geslaagd.
De Jury kon hieraan geen prijs toekennen, daar zij dit ontwerp nog beneden den algemeenen norm vond, welke men hieraan kon stellen.

De Jury:
H. P. BERLAGE.
M. J. RIEN HACK.
Amsterdam. W. KROMHOUT.
J. E. VAN DER PEK.
WILLEM VAN DER PLUYM, *Rapporteur.*

III. In de Genootschapszaal in „Parkzicht" worden thans de inzendingen op de Genootschaps-Prijsvragen 1913-14 geexposeerd tot 30 April e.k.; daarna zullen de inzendingen op de prijsvragen van de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam, in dezelfde zaal worden tentoongesteld.
De juiste datum van aanvang dezer expositie zal nog nader in dit blad worden bekend gemaakt.

H. F. SIJMONS JR., *1e Secretaris.*

VERSLAG VAN DE 1345STE GEWONE LEDENVERGADERING, GEHOUDEN OP WOENSDAG 22 APRIL 1914 IN HET GENOOTSCHAPSLOKAAL IN „PARKZICHT".

De voorzitter, de heer Paul J. de Jongh, opent precies op tijd de vergadering en geeft het woord aan den 1en secretaris tot het lezen der notulen van de laatste twee vergaderingen, welke worden goedgekeurd.
Onder „ingekomen stukken" komen voor:
a. schrijven van de Afd. der Mij. voor bouwkunst te Arnhem, vermeldende de gemaakte kosten inzake brandproef rieten dak. De vergadering machtigt op voorstel van het Bestuur den penningmeester tot betaling der door A. et A. toegezegde subsidie groot *f* 60.—
b. id. van den Secr. van den Bond Heemschut, luidende:

Aan het Bestuur v.h. Genootschap A. et A.

WelEd. Geb. Heeren.

In beleefd antwoord op uw brief van 21 dezer heb ik de eer, U te berichten, dat het de bedoeling van ons Bestuur is, eenige ontwerpen van zeer eenvoudige gebouwen, door architecten van naam beschikbaar gesteld, uit te geven, om als voorbeelden te dienen voor hen, die ten plattelande zulke gebouwen moeten maken.

Met de meeste hoogachting
Uw dienstvaardige dienaar
(w.g.) A. W. WEISSMAN.

De voorzitter constateert dat het vermoeden van den heer Plate, „A. et A.'s" afgevaardigde in de bouwkundige Commissie van Heemschut, dus volkomen juist is gebleken en zegt dat het Bestuur thans uitvoering zal geven aan zijn reeds ontvangen opdracht, om bij het Bestuur van Heemschut tegen dit plan bezwaren in te brengen. De heer Weissman vraagt, welke bezwaren dit dan wel zijn, spr. kan die dan in het bestuur van Heemschut ter sprake brengen. De voorzitter zegt dat het schrijven van „A. et A." die bezwaren noemen zal. Eén ervan is al dadelijk dit: dat door onbevoegden de ontwerpen van architecten zullen worden uitgevoerd, die dan maar af te wachten hebben, wat er van die projecten terecht komt.
c. id. van het Bestuur der Ned. Tooneelkunstenaars-vereeniging waarin A. et A. verzocht wordt, in samenwerking met de afd. A'dam van de Mij. tot bev. d. Bouwkunst en de N. T. V. een openbare lezing te organiseeren waar de Heer Joh. D. Looyen, arch. te Scheveningen, het onderwerp „Moderne Theaterbouw" zou demonstreeren. Op voorstel v.h. Bestuur wordt besloten op dit schrijven te antwoorden dat „A. et A." alleen dán zal medewerken, zoo bedoelde vergadering *eene gewone ledenvergadering van het Genootschap vervangen kan.*

d. missive van het Ministerie van Binn. Zaken, waarin de mededeeling: dat de subsidie groot *f* 3300.—, ten behoeve van den cursus V. en H. B. O. voor het jaar 1914 weder wordt toegestaan.
Onder applaus der vergadering wordt van deze mededeeling kennis genomen, waarbij de voorzitter zegt: dat het Genootschap zéér erkentelijk is voor den steun die ook door het Rijk aan den cursus verleend wordt.
Namens de jury voor de Eere-prijsvraag en gewone Gen. prijsvragen deelt de Heer v. d. Pluym mede, dat voor bekroning met den 1sten prijs bij de eere-prijsvraag wordt voorgedragen het ontwerp, ingezonden onder motto: *Ars longa, vita brevis;* dat bij de prijsvragen voor *a.* „een waterkantoor met aanlegsteiger" geen 1ste prijs kan worden toegekend, doch voorgesteld wordt de motto's: *Aan den Waterkant* en *A.C.V.* een 2den prijs toe te kennen, respectievelijk met *f* 50.— en *f* 40.— plus diploma; *b.* „publieke telefooncel" evenmin een 1ste prijs kan worden uitgereikt en voorgesteld wordt de motto's: *Monier* en *Hallo* elk eene belooning van *f* 20.— plus diploma toe te kennen.
c. „brievenbus" en „diploma" geen prijzen toe te kennen op grond dat voor de eerste geen inzending is binnengekomen en de eenigste inzending op de tweede zelfs niet beantwoord aan de meest redelijk te stellen eischen.
Conform het voorstel der jury wordt besloten. De namen der inzenders zullen na verkregen toestemming, later worden bekend gemaakt.
Enkele wijzigingen in de Alg. Regelen voor bouwkundige Nat. prijsvragen worden thans aan de orde gesteld:
Zij luiden:

Art. 8. Het programma zal door den prijsvraaguitschrijver in overleg met de jury, de P. P. C., of op andere wijze worden vastgesteld en door de jury zijn onderteekend, alvorens tot publicatie zal worden overgegaan. Om geldig te zijn moet het programma door de P. P. C. zijn goedgekeurd.
Art. 20 aan te vullen met:
..... dienen te zijn dan: *a.* indien een volledig ontwerp met uitgewerkte begrooting wordt verlangd, de helft van het daarvoor in de honorarium-tabel aangegeven honorarium. *b.* indien een schetsontwerp wordt verlangd, de helft van het bij a. bedoelde bedrag.
Art. 42. sub 3 te lezen als:
dat een lid, dat op eenigerlei wijze is betrokken in een besloten prijsvraag, of een meervoudige opdracht, gehouden is daarvan mededeeling te doen aan de P. P. C. en haar de gevraagde inlichtingen te geven, die haar in staat stellen te beoordeelen of in geval van besloten prijsvraag het programma voldoet aan de A. R. en in geval van meervoudige opdracht voldaan is aan het in art. 1 bepaalde omtrent het honorarium.
het slot van sub. 4°. te doen luiden:
..... en dat een lid medewerkt in een meervoudige opdracht indien in de daarvoor gestelde voorwaarden niet is voldaan aan het bepaalde in art. 1 al. 2, ter beoordeeling van de P. P. C.

De heer Baanders vraagt of met aanneming dezer wijzigingen de Regelen tevens worden gesteld onder de voor de leden bindende bepalingen, bij niet-nakoming waarvan royement kan volgen.
De voorzitter zegt, dat door aanneming der wijzigingen in de A. R., dit nog niet het geval kan zijn; daartoe dient in een der e.v. vergaderingen een speciaal besluit te worden genomen.
De Heer v. d. Pek wijst er op, dat voor projecten van stadsuitbreiding b.v., in de honorarium-tabel niets geregeld is. Hoe weten wij dus, of het toe te kennen honorarium voldoende is?
De voorzitter wijst op het speciaal artikel der A. R., waarin gezegd wordt, dat de P. P. C. de prijzen, in casu de honoreering, te beoordeelen heeft.
De heer Kromhout wijst op het verschijnsel, dat er reeds vele menschen zijn, die zich bij niets en niemand aansluiten; z.g. „wilden" dus. Spr. vraagt welke machtsmid-

delen de vereenigingen hebben om die menschen te dwingen zich aan de A. R. te onderwerpen.
De voorzitter zegt, dat de vereenigingen noch de P. P. C. zulke machtsmiddelen bezitten. Dat is z.i. ook niet noodig; het groepje menschen dat zich aan elke vereeniging onttrekt, is heusch niet van die beteekenis, dat daarmede ernstig moet worden rekening gehouden. Daardoor behoeven wij ons, als menschen die de A. R. voorstaan en wenschen hoog te houden, niet van onzen weg te laten brengen. Op ieder gebied zien wij dit verschijnsel, doch het is nimmer van veel beteekenis geweest.
Bij acclamatie worden de voorgestelde wijzigingen in beginsel goedgekeurd, zoomede het voorstel der P. P. C., om het Huishoudelijk Reglement der Commissie aan te vullen met de bepaling: dat jaarlijks de rekening en verantwoording der Commissie zal worden nagezien door een daartoe te benoemen verificatie-commissie.

De voorzitter deelt thans mede, dat de besturen der 4 bouwkundige vereenigingen, naar aanleiding van het verzoek vervat in de motie Roland Holst zijn saamgekomen en zich *unaniem* voor het beginsel van een *Ideëenprijsvraag* hebben verklaard waaraan de voorkeur gegeven werd boven het voorgestelde referendum. Behoudens goedkeuring der respectieve vergaderingen was men het er over eens dat *a.* een speciaal adres ter zake der Binnenhof-bebouwing aan den Minister v. Waterstaat zoo spoedig mogelijk moest worden gezonden. *b.* dat het adres van 1912, aan alle ministers destijds verzonden, eenigszins gewijzigd en aangevuld opnieuw diende te worden verzonden.
De voorzitter leest een brief van den heer R. Holst voor waarin deze mededeelt, tot zijn spijt wegens treurige familieomstandigheden niet ter vergadering te kunnen komen; dit naar aanleiding van het feit dat hem was gezegd dat, het referendum in deze vergadering aan de orde zou komen. De voorzitter, wijzende op de urgentie van de zaak, vraagt de vergadering verlof, dit punt op deze vergadering in behandeling te mogen nemen. De heer Kromhout wijst erop, dat dit toch even z'n bedenkelijke zijde heeft. De leden weten niet dat dit punt hedenavond zal worden behandeld en bovendien is op de vorige, zeer druk bezochte vergadering bij acclamatie de motie — inclusis het referendum — aangenomen. Kan nu deze vergadering van het daar toen gesprokene, een afwijkende beslissing nemen?
De voorzitter zegt dat hij tè goed de stroeming in het Genootschap kent, om niet te durven voorstellen, ook op grond van de groote urgentie der zaak, hier hedenavond het punt ter sprake te brengen. Bovendien wil hij er op wijzen, dat de vergadering waarin de heer Roland Holst sprak, wel is waar een belangrijke en zeer gezellige was, doch die niet zoozeer als eene gewone Genootschapsvergadering is te beschouwen en daarom de gestelde motie absoluut niet bindend is te noemen voor „A. et A."
Deze restrictie heeft hij dien avond dan ook met klem en bij herhaling gemaakt. Na nog eenige bespreking wordt met algem. stemmen goedgekeurd:
a. dat het punt, als zijnde urgent, hedenavond in behandeling is gebracht,
b. dat de actie verder zal gevoerd worden in de richting, door de samenkomst van de besturen der 4 bouwkundige vereenigingen aanvankelijk al bepaald.

Thans installeert de voorzitter met een hartelijk woord de heeren Eibink en Hoeben als gewone, stemhebbende leiden en deelt mede dat de heer v. d. Mey met algemeene stemmen (24) als gewoon lid tot het Genootschap is toegelaten.

De voorzitter stelt daarna aan de orde het concept: „wijzigingen in de instructie van den Directeur der N. V. het plaatwerk „de Architect."
De wijzigingen en aanvullingen omvatten het bepaalde onder sub I c, d, e, f, g en h der huidige instructie.
Zij luiden:

Ic dat elke aflevering vergezeld wordt van een of meer bladen, naar gelang de uitgebreidheid, inhoudende de beschrijving der platen of den daarop betrekking hebbenden tekst en tekstfiguren.
Id dat het verzamelen der stof, en de regeling van den inhoud der afleveringen, geschiedt door de Redactie van het Genootschap A et A; onder de stof moet worden verstaan: de platen, de tekst en de tekstfiguren; de wijze van reproductie wordt door de Redactie bepaalt in overleg met de Directie.
Ie dat de keuze van drukken, fotograaf en papiersoorten, alsmede de opname der advertentien op voorstel der Directie door den Raad van Commissarissen in overleg met de Redactie wordt vastgesteld, met dien verstande dat ten aanzien der papiersoorten de redactie keuze maakt uit de haar vanwege de Directie voor te leggen monsters.
If dat de voorzijde van den omslag uitsluitend dient voor titelblad, waarvan het ontwerp, in ten hoogste 2 kleuren uit te voeren, door de Redactie wordt geleverd. Met uitzondering van de rugzijde van het titelblad en de buitenzijde van den omslag kan de omslag benevens de losse inlegbladen, tot ten hoogste 25 bladzijden, bestemd worden voor het bedrukken met advertenties.
Ig dat de Directie aan de Redactie alle eventueel door haar gevraagde drukproeven moet verstrekken en vóór het afdrukken eene volledige proef van elke aflevering aan haar ter goedkeuring moet voorleggen, indien dan binnen 8 dagen na ontvangst van de Redaktie geene bemerkingen op de drukproeven bij de Directie zijn ingekomen, kunnen die als goedgekeurd worden beschouwd.
Ih dat alle stukken voor de Redactie bestemd, moeten worden bezorgd aan een door haar aan te wijzen adres, welk adres op de rugzijde van het titelblad van elke aflevering moet zijn vermeld.
Oud f krijgt dan letter i. Oud g krijgt dan letter j. Oud h krijgt dan letter k. Oud i krijgt dan letter l. Oud j krijgt dan letter m.
Voorts zullen ten aanzien van de verkiezing van Commissarissen voorstellen worden gedaan, om te bereiken dat de samenstelling van den Raad van Commissarissen zal zijn overeenkomstig de in 1909 in „A et A" aangenomen regeling n.l.: één uit de gewone leden, één uit de bestuursleden en één uit de redactieleden, welke regeling door samenloop van omstandigheden den laatsten tijd uit 't oog verloren is.

De voorzitter deelt mede dat H.H. commissarissen zich met deze regelingen geheel accoord verklaard hebben, doch er prijs op stellen aan sub. I *d* nog toe te voegen de woorden: „behoudens goedkeuring van den raad van commissarissen".
Na artikelsgewijze behandeling worden de voorstellen plus amendement, bij acclamatie goedgekeurd en het bestuur opgedragen, als vertegenwoordigende den eenigsten aandeelhouder, in casu het Gen. „A.et.A.", in dezen geest op de a.s. aandeelhouders vergadering der N.V. besluiten te nemen.
De heer Weissman vraagt of in de statuten der N. V., in verband met de laatste clausule der voorstellen, het aftreden van H.H commissarissen wel goed geregeld is. Hij meent zulks ernstig te mogen betwijfelen. Zoo de voorzitter als de heer Baanders dienen hierop van antwoord, terwijl de eerste toezegt, dat het bestuur volle aandacht aan de door den heer W. gemaakte opmerkingen besteden zal. De heer Ingenohl vraagt of eene algeheele reorganisatie die te wachten staat, niet eene schoone gelegenheid is om het plaatwerk in in eigen beheer te nemen.
De Heer Baanders zegt, dat dit punt in den R. v. C. besproken is, doch groote bezwaren heeft. Binnen enkele maanden kan er op dezen vraag een meer afdoend antwoord gegeven worden. Thans nog niet.
De heer Kromhout zegt dat de R. v. C. dan zeker ook wel aandacht wil schenken aan de bedoeling, die bij de oprichting heeft voorgezeten n.l.: het plaatwerk een *internationaal* karakter te geven.
De heer Baanders zegt dat in die richting reeds pogingen zijn gedaan. Na nog enkele mededeelingen omtrent de uitgave, verlaat spr. de vergadering.
De voorzitter zegt dat de verkiezing van Commissarissen hedenavond dient geregeld te worden. Het bestuur stelt voor, met het oog op continuïteit in het beheer, den heer Baanders opnieuw als commissaris te benoemen en wel als: *vertegenwoordiger der leden.* Als idem van bestuur en redactie dien enthans eveneens candidaten gesteld te worden. Verkiezing bij acclamatie kan niet worden toegestaan als in strijd met het reglement.
De heer Weissman vraagt, op aandrang der vergadering, ook voor deze vacatures van de bestuurstafel candidaten te mogen hooren.
De voorzitter zegt, dat bestuur en redactie voorstellen respectievelijk de heeren la Croix en Moen.
De heer Kok, die op grond der herstelde regeling, thans als commissaris van het Plaatwerk moet aftreden, geeft in overweging, een speciaal deskundige op het gebied der technische reproductie in den R. v. C. te benoemen.
Bij gehouden stemming worden de heeren *Baanders, la Croix* en *Moen* met bijkans algemeene stemmen tot candidaten voor de commissarissen-verkiezing op de a.s. aandeelhoudersvergadering der N. V. aangewezen.
De voorzitter brengt een woord van dank aan de aftredende heeren.

Hierna komt het punt *excursie* ter sprake. Op voorstel van het bestuur wordt besloten dit jaar naar Delft en den Haag te gaan en bij dat uitstapje aan „Amicitia" een groote plaats in te ruimen.
Mede wordt besloten dit jaar 2 Genootschaps prijsvragen uit te schrijven en wel: *a.* Garage met chauffeurswoning op een landgoed; *b.* brug over een stadsgracht, en hiervoor aan prijzen *f* 200.— beschikbaar te stellen.
De heeren: M. de Jongh, Weissman, Kok, de Meijer, Kromhout en Ingenohl worden aangewezen om met het bestuur de jury te kiezen.
Tot leden der jury worden door hen gekozen de heeren: v. d. Mey, la Croix en Jan de Meijer. De beide laatsten accepteeren, staande de vergadering, hunne benoeming.
Hierna sluit de voorzitter, onder dankzegging voor de goede opkomst de laatste vergadering in het oude lokaal en spreekt den wensch uit, dat wij allen elkander, na een goede zomervacantie, mogen weerzien in de nieuwe lokaliteiten aan den Heerengracht. Nadat de heer Weissman den voorzitter gehuldigd heeft voor diens kranige leiding, wordt om even 11 uur de vergadering gesloten.
ADR. M.

VEREENIGING „BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP", ROTTERDAM.

De Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam verzond onderstaande adressen aan B. en W. te Rotterdam:

April 1914.

Aan Heeren Burgemeester en Wethouders van Rotterdam.

Geeft met verschuldigden eerbied te kennen, de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam, dat in hare ledenvergadering d.d. 11 Maart j.l. een punt van bespreking heeft uitgemaakt, welk stelsel de voorkeur verdient, om in zake den bouw van belangrijke Gemeente-gebouwen tot de meest geslaagde resultaten te komen,
dat te dezer zake de Vereeniging, gehoord het advies der Aesthetische Commissie, zich naar volgorde van preferentie, uitsprak voor:

1°. het opdracht geven aan particuliere Nederlandsche Bouwmeesters, conform het denkbeeld van den Heer Burgemeester, uitgesproken in de Raadszitting van 20 December 1912,
2°. het uitschrijven van een Openbare Nationale Schetsprijsvraag, met een definitieve prijsvraag onder de besten der inzenders, waarbij het aanbeveling zou verdienen een gedeelte van het aantal der juryleden door de inzenders zelf te doen aanwijzen, en de benoeming van enkele buitenlandsche leden in de jury mogelijk te maken,
dat door de Vergadering is besloten van hare meening in een adres te doen blijken,
redenen, waarom adressante, Uw Geacht College beleefd, maar dringend verzoekt ter voorkomende gelegenheid als den bouw van een Nieuw Museum e. d. conform deze uitspraak te besluiten.
't Welk doende,

(w. g.) P. BUSKENS, *Voorzitter.*
„ G. DIEHL, *Secretaris.*

* * *

April 1914.

Aan Heeren Burgemeester en Wethouders van Rotterdam.

Geeft met verschuldigden eerbied te kennen, de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam, dat blijkens onlangs gepubliceerde gedeeltelijke uitbreidingsplannen voor de stichting van Gemeentescholen nog steeds het stelsel blijft gevolgd, deze zooveel mogelijk op binnenterreinen te bouwen,
dat van de schoolgebouwen, als meestal de eenige monumentale gebouwen, vooral in de arbeiderswijken, zou kunnen worden geprofiteerd, om in het stadsbeeld architectonische middelpunten te vormen, die thans in de uniforme bebouwing dezer wijken noode gemist worden,
dat bij een doelmatige ligging aan rustige woonstraten of geprojecteerd met een tuin of speelterrein vóór de school, het onderwijs van het verkeer geen meerdere hinder heeft te vreezen, dan nu van de omgeving der binnenterreinen wordt ondervonden,
dat van een ook uiterlijk aesthetische verzorgd schoolgebouw opvoedkundige en aantrekkelijke kracht voor de schooljeugd kan uitgaan,
redenen waarom adressante, gehoord de adviezen der Aesthetische en Technische Commissiën, Uw Geacht College beleefd, maar dringend verzoekt het daarheen te willen leiden, dat bij de keuze van schoolterreinen met deze voordeelen worden rekening gehouden.
't Welk doende,

(w. g.) P. BUSKENS, *Voorzitter.*
„ G. DIEHL, *Secretaris.*

STOOTZUCHT.

In ieder *bouwbureau* daar houdt men nu *voorradig*
Wat *bouwkunstjongeren* aan 'n *stadsbeeld* helpen kan.
Wees, hemel, *allereerst* der *Duitsche* kunst genadig,
Doch denk dan eens aan ons en maak ons los er van.

CANDIDUS.

HET ROTTERDAMSCHE RAADHUIS.

Een aantal hoogstaande vrouwen en mannen in Rotterdam hebben onderstaand, hoogst ernstig adres aan den Gemeenteraad van Rotterdam gezonden:

„Het zal U niet onbekend gebleven zijn, dat het Raadsbesluit, waarbij voor Rotterdam een nieuw Stadhuis gekozen werd, bij velen onder de burgerij een gevoel heeft gewekt van bekommering.

Niet zucht tot critiek maar enkel werkelijke belangstelling in onze stad brengt ons er toe aan dat gevoel in een kort woord uiting te geven.
Voor een stad als de onze is de bouw van een nieuw Stadhuis een feit van buitengemeen belang. Meer dan eenig ander bouwwerk moet dit het kenmerk dragen van hetgeen lééft in de bevolking. Rotterdam's vooruitstrevende kracht zou hier haar beeld moeten vinden.
Het ontwerp door den Raad gekozen, voldoet aan dien eisch niet.
Geen vakkundige — ook niet de jury zelf — heeft het plan-Evers warm kunnen prijzen.
Vrijwel algemeen was de afkeuring.
Hoezeer wij anders de doortastendheid, den Rotterdamschen Raad zoozeer eigen, waardeeren, zoo zijn wij overtuigd, dat het in dit geval aan uw besluit zou zijn ten goede gekomen wanneer de algemeene kritiek, de openbare meening zich vóórdien hadden kunnen uitspreken. Uwe beslissing zou dan naar onze overtuiging een andere zijn geweest.
Met aandrang verzoeken wij U ernstig te overwegen of om-keer alsnog mogelijk is. Wij verwijzen naar de geschiedenis van den raadhuisbouw te Hannover.
Met aandrang ook verzoeken wij U, dat bij de stichting van monumentale bouwwerken der Gemeente — wij denken hierbij aan de nieuwe Beurs — volledig recht moge geschieden aan het groote beginsel: dat steeds de openbare zaak, voordat men besluit, algeheel-openbare behandeling verdient."

Rotterdam, April 1914.

MR. H. VAN BLOMMENSTEIN.
M. J. BRUSSE.
MR. J. COERT.
DR. J. M. DUTILH.
DS. P. ELDERING.
W. A. ENGELBRECHT.
G. L. M. VAN ES.
MR. J. A. FRUIN.
M. G. DE GELDER.
MR. H. VAN GOUDOEVER.
A. J. M. GOUDRIAAN.
DS. G. F. HARPELS.
MR. J. HAVELAAR.
P. HYACINTH HERMAS O. P.
DR. J. SIEGENBEEK VAN HEULEKOM.
Mevrouw D. HINTZTEN—'s JACOB.
JAN HUDIG L. JZN.
W. C. HUDIG.
MR. H. J. KNOTTENBELT.
N. E. KRÖLLER.
Mevrouw H. VAN DER MANDELE—VAN BOSSE.
MR R. MEES.
MR. W. C. MEES.
MR. GOSWIN MOLL.
PAUL NIJGH.
Mejuffrouw S. PLATE.
DR. K. H. DE RAAF.
L. J. C. J. VAN RAVESTEIN.
MR. H. M. A. SCHADEE.
P. W. SCHILTHUIS.
Mevrouw GR. SMITH—VAN STOLK.
FRANS SMULDERS.
DR. J. VAN DER VALK.
MR. L. E. VISSER.
MR. S. J. VAN ZIJST.

* * *

Zie, 't ware beter, doeltreffender geweest, indien dit adres eerder zou zijn gekomen, maar niettegenstaande dit kan zulk een waardig woord niet zonder nawerking blijven.
Bij het adres is een boekje gevoegd — keurig verzorgd door de Uitgevers-Maatschappij W. L. en J. Brusse en verkrijgbaar in den handel — inhoudende een verzameling van de beoordeelingen der voorgeschiedenis van den stadhuisbouw. Dit boekje is een uitstekende veelzijdige memorie van toelichting op het adres. Het geeft er relief aan, en is waard ernstig te worden doorlezen. Wat op zulk een actie te verwachten is, is gebeurd. Er is een tegenadres verschenen! De inhoud is als volgt (N. Rott. Crt., avondblad van 22 April j.l.):

„Geven eerbiedig te kennen de ondergeteekenden, allen burgers van Rotterdam,

dat zij hebben kennis genomen van het door mr. H. van Blommestein c.s. ten aanzien van den Raadhuisbouw tot uwen Raad gericht adres;
dat zij niet instemmen met deze plotselinge beweging om uwen Raad te doen terugkomen op zijn, na kennisneming der stukken en rapporten en na mondelinge beraadslaging, met groote meerderheid genomen besluit;
dat het bij voormeld adres behoorende boekje, hetwelk voor een groot deel de grondslag daarvan mag genoemd worden en den titel draagt „De Voorgeschiedenis van den Rotterdamschen Stadhuisbouw beoordeeld", niet bevat een objectief bijeengebrachte verzameling beoordeelingen, maar — op één uitzondering na — in hoofdzaak een collectie meeningsuitingen van tegenstanders van het gekozen ontwerp, zonder inachtneming van tijdsorde bij elkaar gevoegd;
dat er naar de meening van ondergeteekenden geen enkele reden bestaat om den onberaden stap, waartoe een aantal niet-verantwoordelijke personen uwen raad uitnoodigt, in overweging te nemen en voor Rotterdam te scheppen een Raadhuiskwestie, waarvan het tot nu toe gelukkig bevrijd is gebleven;
dat ondergeteekenden zich dan ook niet kunnen vereenigen met den inhoud en de strekking van het adres van mr. H. van Blommestein en 34 mede-adressanten — een aantal, dat gemakkelijk ware uit te breiden met velen, wier persoonlijke keus op een van de andere ontwerpen zou zijn gevallen — en, nu in dat adres wordt gesproken van bij velen uit de burgerij gewekte bekommering, het nuttig achten van hun tegengesteld gevoelen te doen blijken."

Het adres bevat in altabetische volgorde de volgende namen:
Mr. P. Baelde, mr. M. Burgerhout, P. G. Buskens, mr. G. Bicker Caarten, A. S. Chabot, mr. J. B. Crol, H. H. van Dam A. Czn., mr. G. H. M. Delprat, J. J. M. Driebeek, mr. F. van Hasselt, J. van Hoboken, J. van Hoboken Azn., mr. H. J. F. Heyman, Jos. Jacobson, Edw. Knight, A. Knottenbelt, Herm. Kolff, mr. dr. J. H. D. van Lier, A. C. Mees, P. R. Mees, E. P. de Monchy Rz., mr. J. H. D Schenkenberg van Mierop, A. Nolen, Dan. Obreen, W. H. van Oordt H. W. Azn., J. van Rede, P. A. van Rossem, jhr. M. Reuchlin, A. A. baron Sweerts de Landas Wyborg, mr. W. Suermondt Lz., mr. W. Tabingh Suermondt, A. Voogd, G. Voorhoeve.

Ten slotte geven wij nog een artikel van „De Maasbode" van 20 April j.l.

„BIJ EEN ADRES.

Wie heeft in zijn leven al niet eens het onaangename gevoel gekend zich aan het een of ander, waarvoor hij beduidend veel geld heeft neergeteld, bekocht te weten.
Het leek hem begeerenswaard, 't werd hem overtuigend aangepraat, de tijd tot besluiten werd maar karig toegemeten, en zoo werd eenigszins overhaast tot den koop overgegaan, welke hem weldra met een niet meer te overwinnen spijt vervulde.
Een spijt, welke geheel evenredig werd aan den hoogen prijs, waarvoor hij den koop sloot.
Vrienden, aan wie de eerst zoo gelukkige koop werd getoond, lieten zich maar matig enthousiast uit, al wilden ze beleedtheidshalve hun afkeuring niet te kennen geven.
De twijfel, de onvoldaanheid kwam binnen in ons hart, en wat wij ons eerst gedacht hadden als „a joy for ever" of een „thing of beauty" werd ons al spoedig tot een dagelijksche ergernis.
Deze individueele sensatie, welke iedereen allicht eens ondervonden heeft, schijnt zich nu in meer algemeenen

vorm te hebben uitgestrekt over zeer velen uit Rotterdam's burgerij, nu de dagen naderen, dat de stad de eerste hand gaat slaan aan het groote en monumentale werk van een nieuw stadhuis.
Rotterdam heeft zich nooit de weelde veroorloofd van een groot monumentaal architectonisch beduidend bouwwerk. Maar de bloeiende koopstad wil zich onder een jongen, energieken en geestdriftigen burgemeester deze weelde eens gunnen. Zij wil zich een nieuw Raadhuis stichten als een monument ter herinnering aan de enorme vlucht, welke zij als koopstad in de eerste jaren der twintigste eeuw genomen heeft.
Met algemeene geestdrift is het plan tot dezen bouw in alle kringen der burgerij ontvangen, die met blijde offering de millioenen stemden daarvoor noodig.
Een nieuw stadhuis, een groot modern gebouw in het hart der woelige drukke stad, de geestdrift steeg den Rotterdammer bijna naar 't hoofd, men had het nog liever van daag dan morgen.
Zoo'n monument, waar gelijk in vroeger eeuwen heele geslachten achtereen aan arbeiden, was een te trage onderneming voor onzen tijd van snelle executie.
Ook het voortvarende stadsbestuur hield van doortasten.
En zoo werd dan een achttal maanden, nadat de prijsvraag voor den raadhuisbouw was uitgeschreven, het definitieve plan goedgekeurd en de bouwmeester aangewezen.
Zijn bouwplan werd in een aangename maquette te kijk gesteld.
Het eerste aanschouwen werd zelfs den eenvoudigsten leek een teleurstelling.
Was dit nu het toegezegde monument?
Het was hem aangepraat als het mooiste, het beste, Rotterdam het meest waardig.
De jury met de officieele deskundigen was eigenlijk net zoo teleurgesteld als de eerste de beste leek, maar zij had ongeveer te kennen gegeven: „als gij nu per se iets wilt, kies dan het ontwerp Evers maar".
Zoo is dan het ontwerp-Evers dan maar gekozen.
Wij hadden ons allen het nieuw stadhuis wel anders gedacht, maar misschien was dat onderzijds slechts ijdele fantasie geweest. Maar toch geestdrift, voldoening was er in ons niet meer, veeleer berusting.
Een „blijmoedige zaak", zooals de burgemeester 't noemde, was de nieuwe stadhuisbouw voor de burgerij niet meer. Als men er zich nog voor interesseerde, dan was 't gelijk men zich interesseerde, zoo in 't voorbijgaan voor het dempen van den Coolsingel volgens de nieuwe betonmethode.
De geestdrift van eerst dreigde plaats te maken voor onverschilligheid.
Doch niet over allen kwam de onverschilligheid.
In veler harten begon levendig het gevoel van spijt op te komen.
Een gevoel van spijt, als bij iemand die zich bekocht meent voor een niet onbeduidende som.
De critiek was bijna onvoorwaardelijk afkeurend geweest, niet de critiek van Jan en zijn maat, maar de critiek van louter bevoegden. Niemand onder de grooten had 't in een heilige geestdrift voor de kunst van den uitverkoren bouwmeester opgenomen.
Spijt en twijfel nestelden zich in veler harten.
De millioenen lagen gevoteerd, het terrein reeds afgebakend, de bouwloods staat al overeind; moest men nu alles maar niet op zijn beloop laten?
Nu de tijd van beslissing nijpt hebben velen gemeend van niet.

Zij meenden dat zij nog redden moesten wat er nog te redden viel, al was 't ook met groote offers.
Neen, de raadhuisbouw mocht geen lamentabele historie van voortdurende teleurstelling en ergernis worden.
Rotterdam en zijn vereerde voortvarende eerste regent mochten niet worden prijsgegeven aan een veroordeelend vonnis der komende geslachten".

* * *

De slag is reeds gevallen. In de zitting der Rotterdamsche gemeenteraad (Donderdag 24 April j.l.) werd het grootste gedeelte in beslag genomen door debatten naar aanleiding van de ingekomen adressen, in zake den raadhuisbouw.
De voorzitter van het inkomen dier adressen mededeeling doende, voegde er bij, overtuigd te zijn, dat de Raad zou blijven staan aan de zijde van den bouwmeester, om met den heer Evers dit grootsche werk te helpen tot standbrengen. Hij stelde intusschen voor, de adressen eenigen tijd ter visie te leggen.
De heer Visser stelde voor, ze eenvoudig voor notificatie aan te nemen.
De heer Spiekman stelde voor, de behandeling er van aan te houden.
Dit laatste voorstel vond krachtige bestrijding, omdat men daarin al reeds een wijfeling zag.
In stemming gebracht, werd het verworpen met 32 tegen 9 stemmen. Behalve de socialisten stemden vóór de heeren Mees, Niemeijer, Van Aalten en Nolst Trenité
Daarna werd het voorstel van den heer Visser met 33 tegen 9 stemmen aangenomen en is de kwestie daarmede dus van de baan.

UIT BOEKEN EN TIJDSCHRIFTEN.

In „de Telegraaf" van Zondagmorgen 12 dezer lezen wij een ingezonden stuk van den heer Anton Vlaanderen, betrekking hebbende op de lezing van den heer Roland Holst over „Officieele Kunst", gehouden in de 1344ste ledenvergadering. Het stuk is te lang om hier in zijn geheel te worden opgenomen, terwijl het zich niet leent voor aanhalingen. Daarop volgde een antwoord van den heer Roland Holst, waarbij hij het volgende naschrift geeft:
P.S. De voorzitter van „A. et A.", de heer Paul de Jongh, verzoekt mij mede te deelen, dat het op mijn verzoek was, dat de discussie beperkt bleef tot de voorgestelde motie.
Inderdaad, zoo is het. De motie was hoofdzaak en moest hoofdzaak blijven; dat de leider der vergadering dit ook zoo inzag, bewijst het feit, dat hij mijn verzoek inwilligde.

R. N. R H.

Ook vinden wij in „de Telegraaf" van Donderdagavond 16 April een beschouwing van den heer C. L. Dake over de lezing van den heer Roland Holst, waarop in het ochtendblad van 24 April de heer Just Haselaar antwoordde en de heer Dake weder antwoordde. J. DE M.

* * *

„De Amsterdammer", weekblad voor Nederland schrijft onder het hoofd „Een cultuurbelang" het volgende:
Het eerste wat de vreemdeling ziet, die tot een volk komt om het te leeren kennen, is de architectuur van zijn steden en de schoonheid van zijn groote, belangrijke bouwwerken.
De beschaafde reiziger, wiens meening over anderer

cultuur in zijn land medetelt, en die onze hoofdsteden bezoekt. neemt van de kloeke gebouwen, welke onze zeventiende eeuw schiep, en van de doorgaans onbeteekenende, welke onze tijdgenooten zagen verrijzen, naar huis eene gemengde herinnering mede, welke op de meening van hem en zijn landgenooten, als zij van ons volk spreken, van blijvenden invloed is.
Het is dus plicht van ieder, die zijn land geëerd wenscht, toe te zien, dat niet — zooals tot dusverre bij ons — sleur en onverschilligheid voorzitten, wanneer tot stichting van nieuwe groote bouwwerken besloten wordt.
Wij weten allen, dat Nederland overvuld is van scholen, klinieken, postkantoren, universiteiten, en andere openbare stichtingen, die soms honderdduizenden gekost hebben, en waar geen mensch ooit, ontroerd, voor stil blijft staan, — als voor de scheppingen uit vroeger tijd. Is dit karakterlooze van alles wat de Staat doet bouwen onvermijdelijk? Is het noodzakelijk dat, gelijk geschiedt aan de departementale technische bouwbureaux. die, uit den aard van het ambtelijke, met kunst en schoonheid in stechts zéér verwijderd verband staan, het ontwerpen wordt overgelaten, óók van de groote nationale stichtingen?
Ons dacht van niet.
Een onzer eerste bouwmeesters, dien wij gewaarschuwd hadden, dat men als terloops de leden der Tweede Kamer tracht te doen accoord gaan met op bureaux vervaardigde ontwerpen voor den Parlementsbouw aan het Binnenhof, heeft — collegiale gevoeligheden om grooter belangen gering achtend — in dit Weekblad de alarmklok geluid.
Wij hebben sedert dien van vele zijden vernomen, dat, op het gerucht van dit en van ander protest, de besten in den lande geen Tweede Kamergebouw op het historische Binnenhof gesticht wenschen door een toevallig leider van eene departementale bouwafdeeling, maar door een van onze beste bouw-kunstenaars: wie dit ook zij.
En wij hebben ons nu gewend tot vijf personen, wier meening wij oordeelden, dat op bizondere wijze van beteekenis zijn zou voor de Overheid zelve, waarmede zij in belangrijke relatie staan: Prof. Dr. Huizinga, Hoogleeraar der Rijksacademie te Groningen, Dr. Jan Kalf, secretaris van 's Rijks Monumenten-Commissie, Mr. S. Muller Fzn., Rijks-archivaris te Utrecht, Dr. A. Pit, Directeur van het Ned. Museum aan 's Rijks-Museum te Amsterdam, en de oud-hoogleeraar en letterkundige Prof. Mr. H. P. G. Quack te Amsterdam.
Wij stelden hun ieder deze vraag:
Gegeven als feitelijk bestaande toestand, dat de Rijksarchitecten in de eerste plaats de hoofden zijn van uitgebreide bouwkundige bureaux, en gegeven de niet zoo groote beteekenis, die men aan deze hooge ambtenaren blijkens hun werken in dezen tijd in Nederland als bouwkunstenaars hechten moet, doet de vraag zich voor:
Is het Rijk verplicht zijn groote representatieve bouwwerken, zooals een Parlement, een Universiteit, een Paleis, door de leiders dier bureaux te doen ontwerpen of mag en kon de Overheid tot dit doel zich van andere hulp verzekeren?

De vijf personen, aan wie wij deze vraag stelden, hebben ons allen *in denzelfden geest geantwoord*.
De antwoorden doen wij hier volgen.

Prof. Dr. J. Huizinga schrijft:

„Dat de regeering in dezen hulp *mag* zoeken, waar zij wil, schijnt mij bijna even vanzelfsprekend, als dat zij het *kan*. De bedoeling van de vraag zal wel zijn, of het *behoort*, indien de als gegeven vooropgestelde punten juist zijn. Het antwoord moet mijns inziens ten stelligste bevestigend luiden: zeer zeker behoort zij het, ook afgescheiden van de waardeering der kunstenaarstalenten van de thans toevallig functioneerende rijksbouwmeesters. Immers het is het stelsel zelf, dat verouderd is. 's Lands groote bouwwerken te laten ontwerpen en uitwerken door ambtenaren in rijksbureau's was gerechtvaardigd in den tijd, toen men in Nederland vergeten was, dat bouwen niet enkel in het verleden kunst was geweest. Tegenwoordig, nu niemand meer geacht wil worden niet te beseffen, wat de kunst in de samenleving beteekent, is dit stelsel veroordeelt. Het houden van rijksbouwmeesters als kunst scheppend staatsorgaan is juist even onnut als het houden van een *Poet laureate* zooals in Engeland. En veel minder onschuldig. Want de producten van den rijksdichter behoeft niemand te lezen, die er geen smaak in vindt, maar de gewrochten der rijksbouwkunst moet ieder staatsburger voortdurend zien, ja zij drukken een stempel op het heele land, misschien voor eeuwen. En het is niet de echte stempel van den tijd. In onze moderne westersche samenleving is de staat als zoodanig onvermijdelijk steeds ten achter bij de geestelijke cultuur. Daarom zal overal, waar een staatsorgaan onmiddellijk kunstvoortbrengend optreedt, de kans zeer gering zijn, dat de groote meesters de groote werken maken. In het bewaren en behoeden van oude schoonheid heeft de staat een uitnemende taak, waarin hij tot nu toe te kort schiet. Rijksbouwbureau's kunnen voorts als financieel technisch toezicht nuttig blijven. Maar het scheppen van schoonheid is niet des staats. Regeeringen moeten enkel zorgvuldig toeluisteren, om te verstaan, waar de tijd om roept. En als bij geval de stemmen der massa het luidst klinken, moet de overheid met gratie aristocraat weten te zijn. J. Huizinga.

Prof. Mr. H. P. G. Quack schrijft:

„Natuurlijk spreekt het van zelf, dat voor het tot stand komen van een gebouw als het Parlement — een gebouw waar naar een geheel tijdvak van onze geschiedenis kan en moet beoordeeld worden — niet een leider der bureaux, hoe uitstekend hij overigens zijn taak vervult, maar de beste *representatieve bouwmeester* van ons land moet worden gezocht en uitgenoodigd.

H. P. G. Quack.
(Wordt vervolgd).

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Verslag van de 1345e Ledenvergadering. — Adressen „Bouwkunst en Vriendschap", Rotterdam. — Stootzucht. — Het Rotterdamsch Raadhuis. — Uit Boeken en Tijdschriften.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor adspirantleden ƒ 5. . Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, A. A. HES, M. J. HACK, WILLEM VAN DER PLUYM EN J. J. HELLENDOORN, LEDEN.

Uitgave van de Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebr. Binger, Warmoesstraat 174/6, Amsterdam.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Bestuur van het Genootschap: „Parkzicht", Hobbemastraat, A'dam.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect": „Parkzicht", Hobbemastraat, A'dam.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. In de j.l. gehouden vergadering van aandeelhouders der N.V. het Plaatwerk „De Architect", zijn tot Commissarissen benoemd de heeren H. A. Baanders, G. F. la Croix en Adr. Moen, welke heeren thans in overeenstemming met de regeling 1909 zitting hebben respect. voor de Leden, voor het Bestuur en voor de Redactie.

II. Winnaar van den 1en prijs der Eere-Prijsvraag van het Genootschap, ontwerp voor een Museum voor Indische Kunst, is de heer Jan Pauw, te Damme bij Brugge (België).
Nadat tot het openen der naambrieven door de prijswinners toestemming was verleend, bleken dezen te zijn:

Eere-Prijsvraag „A. et A."

Aanmoedigingsprijzen:

Motto „Fancy", ontw. de heer J. M. Vink (Berlin).
Motto „Boro Boedoer", ontw. de heer Piet Lijdsman (Amsterdam).

Waterkantoor.

2e prijs: motto „Aan den Waterkant", ontw. de heer Jan Wils.
2e prijs: motto „A. C. V.", ontw. de heer Gerrit Kelfkens (Groningen).

Telefooncel.

2e prijs: motto „Monier", ontw. de heer J. Roodenburgh (Amsterdam).
2e prijs: motto „Hallo", ontw. de heer P. Gelens ('s-Hage).

III. Prijsvragen voor de vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap".

De ingekomen antwoorden op deze prijsvragen zullen vanaf Zondag 3 Mei tot en met Zondag 10 Mei, in de Genootschapszaal in „Parkzicht" worden geexposeerd.

H. F. Sijmons Jr., *1e Secretaris.*

* * *

Van het West-Friesch Museum te Hoorn mochten wij in dank ontvangen het door de Commissie van Toezicht uitgebrachte jaarverslag over 1913.

JURY-RAPPORT, EEREPRIJSVRAAG: „A. ET A." 1914.

Aan het Bestuur van het Genootschap: „Architectura et Amicitia" te Amsterdam.

Mijne Heeren,

Hierbij heeft de jury, benoemd door Uw Genootschap in 1913, de eer U te doen toekomen het rapport aangaande de Eereprijsvraag 1914 van het Genootschap A. et A. Gevraagd werd een ontwerp voor een Museum voor Indische kunsten, waarvan het programma in het weekblad: „Architectura" No. 31 van 2 Aug. 1913 voorkomt. Naar aanleiding van dit programma werden 7 vragen gesteld, welke van zéér ondergeschikten aard waren. Deze vragen en beantwoordingen komen voor in het weekblad „Architectura" No. 37, 39 en 40.
Ingekomen waren 8 inzendingen onder de motto's:
„Ars longa — Vita Brevis" met 11 teekeningen en toelichting.

„Gopura"	met	6	teekeningen	en	toelichting.
„Boroboedoer"	„	11	„	„	„
„Archipel"	„	13	„	„	„
„Labore"	„	9	„		
„A. et A"	„	9	„	„	„
„O."	„	9	„		
„Fancy".	„	8	„		

Hiervan voldeden aan het programma allen, behalve „Gopura", waarvan het aantal teekeningen niet compleet was. Daar evenwel de ontwerper verzocht aan de jury een oordeel over zijn werk uit te spreken, vond de jury geen aanleiding, dit te weigeren, hoewel als prijsvraag deze inzending niet in aanmerking kwam.
Als algemeenen indruk dienen wij op te merken dat:
1. Het programma slechts op één punt aanleiding geeft tot een opmerking n.l.:
Omschreven werd onder A: „één of twee overdekte „ruimten (bovenlicht) bij wijze van binnenplaatsen, welke „moeten grenzen aan den tuin. Hierin zullen geëxpo„seerd worden beeldhouwwerken en bouwbeeldhouw„werken, welke niet in de openlucht opgesteld kunnen „worden een en ander zoo dat deze verzameling ver„band houdt met het gedeelte van den tuin, waarin „kunstvoorwerpen zijn opgesteld".

En verder onder E: „Een gedeelte van den tuin, grenzende aan de overdekte ruimte onder A. genoemd, zal moeten dienen voor het opstellen der bouwfragmenten c. a.".
Slechts enkele ontwerpers hebben zich deze ruimte aanéénsluitend met den tuin gedacht; de overigen hebben alleen aan een verbinding gedacht door middel van deuren enz.
2. Daar de vorm van het terrein werd vrijgelaten maakte men: rechthoek, trapezium of ellips.
3. De plaatsing conciergewoning en lunchroom was vrijgelaten, daarom projecteerde men deze nu eens op de hoeken van het terrein, dan weer bij den hoofdingang; één keer midden op het terrein omgeven door water.
4. De afsluiting van het terrein met monumentalen ingang kwam weinig tot haar recht.
5. Het teekenwerk was zéér verschillend; in 't algemeen kan men zeggen, dat de beste ontwerpen het gevoeligst geteekend waren.
6. De jury rekent zich verplicht, daar waar veel arbeid gepresteerd werd door de inzenders, ieder ontwerp afzonderlijk in 't kort te bespreken.
De volgorde wordt gekozen naar de rangwaarde, welke de ontwerpen werden toegekend.

No. 1. „Ars longa — Vita brevis".

Terrein: De plaatsing van het museum en de beide kleine gebouwtjes is goed gekozen. Wat de tuinaanleg betreft is hiervan de bedoeling beter na te gaan uit de perspectief-teekening, dan uit de terreinteekening; deze laatste toch geeft door haar harde kleuren vooral ook van ondergeschikte details, een schijnbare verbrokkeling.
Plan: Rustig grootsch en compact. Er zijn bij een uitstekende cirkulatie, geen onnoodige gangen geprojecteerd. De verlichting der lokalen is goed.
De achtergalerijen goed verbonden met den tuin.
Gevels: Deze geven architectonisch wel een zuivere weerspiegeling van den geheelen bouwopzet. Het wil echter de Jury voorkomen dat er een te sterke afscheiding in drie gedeelten te voorschijn is gekomen, die te zeer in tegenspraak is met de alles verbindende deelen van den plattegrond, waarin wel een centraal middengedeelte zichtbaar is, doch niet in die mate om in den opstand een zoo sterke afzonderlijke behandeling te wettigen.
Het geheel is beschaafd van vorm en monumentaal.
Doorsnede: Hier komt de gewapend-beton constructie, het zoeken tot architectonische vormgeving in verband met dit materiaal zéér tot haar recht.
De oplossing van de kap met de lichtramen is vernuftig en het is gelukkig dat hier voor een monumentaalgebouw ontbreekt een glazen dak.
Détails: Flink en goed bestudeerd.
Perspectief: Deze geeft goed de bedoeling weer van vogelvlucht-perspectief.
Teekenwerk: De jury heeft ten zéérste bejammerd dat de uitvoering der gekleurde teekeningen niet in overeenstemming is met de van vaardigheid getuigende uitvoering der architectuur teekeningen. De kleur- en lijntegenstellingen pleiten niet van ontwikkeld gevoel; gewenscht zou het zijn dit belangrijk onderdeel, dat zoozeer ook bij uitvoering tot dankbare uitdrukking komt, tot onderwerp te maken van aandachtige studie.

No. 2. „Fancy".

Terrein: De indeeling in verband met gebouw goed bekeken. Monumentaal hek alleen in plan aangegeven; de ontwerper heeft zich hier wat vlug van afgemaakt.
Plan: De langgerekte vorm is veelal doorgevoerd in 't gansche project; dit geeft hier en daar minder gunstige verhoudingen o.a.: achterzaal ± 10×60 M. De kamers van Directeur en Onderdirecteur ongunstig gelegen ten opzichte van de administratie, bovendien te klein (3×3 M.) vergelijk hiermede de groote ruimten toebedacht aan hal en trappenhuis. De studie-zalen zijn bijzonder smal, terwijl de verlichting ongunstig is. De kabinetten voor schilder- en gebruikskunst zijn zéér klein. Verbinding onder de groote hal ongelukkig en geforceerd — vergelijk hier plaatselijk een hoogte van 2.50 M.
Gevels: Rustig van verdeeling — wel monumentaal. Toren zeer hoog, hoewel goed van verdeeling. Van binnen uit gezien zal de toren door zijn geweldige hoogte als holle ruimte in ongunstiger conditie komen. Gevels congierge-woning en lunchroom ontbreken.
Doorsnede: Hier had men wat meer van verwacht in verband met sommige oplossingen, die nu wat raadselachtig zijn.
Belangrijk détail: De belangrijkheid van dit gevel-détail wordt door de jury niet ingezien en had zij hiervan dus meer verwacht.
Perspectief-teekening: De inzender heeft zich al bijzonder gemakkelijk hiervan afgemaakt.
Een vogelvlucht-perspectief wordt toch gedacht van uit een hoog punt doch binnen den gezichtskring van een aanschouwer en niet van uit een oneindig-vergelegen punt gezien.
Teekening: Zeer behoorlijk, pittige lijnen.

No. 3. „Boro Boedoer."

Terrein: Het begrip van groote lanen en waterpartijen is niet zéér tot zijn recht gekomen.
Plan: In het algemeen wat verward. Niet gunstig zijn de W.C. bij den hoofdingang geplaatst.
Minder gewenscht komt het voor een monumentale trap zoo te projecteeren, dat ze direct bij het binnenkomen de onderzijde laat zien. De binnenplaatsen zijn wat vreemd ingeschoven tusschen het geheel, dat hierdoor minder monumentaal doet.
De jury vraagt zich af, of al de binnengangen, welke de ontwerper in zijn toelichting op den voorgrond stelt, en in zijn plan toepast, wel noodig zijn en hierdoor het plan schaden.
Gevel: Hoewel een grootere eenheid en meer rust gewenscht ware, is de hoofdgevel behalve het beeldhouwwerk, niet onverdienstelijk te noemen.
Architectonisch zit dit beeldhouwwerk wel op zijn plaats, doch de details zijn zéér zwak.
Op kleine schaal is dit beeldhouwwerk veel beter en bewuster geteekend. Vreemd doen de groote verscheidenheid van raamtypen aan (cirkel-rechthoek-ellips).
Het plaatsen van ramen met koekoeken, in het sousterrain aan den voorgevel is weinig monumentaal te noemen.
Détails: Vreemde combinatie der (buitenste) gewelfschilden in de gehoorzaal. De aan de Indische kunst ontleende motiefen, welke bedoeld zijn decoratief toe te passen (wajangpoppen enz.) zijn zéér zwak. In 't algemeen zijn de details wat boven de macht van den ontwerper.
Perspectief-teekening: Deze laat wel de massa van het gebouw zien. Het monumentaal hek is wel bekeken; de drie motieven zijn echter niet gelukkig te noemen.
Teekenwerk: zeer verschillend.

No. 4: „O".

Terrein: Het gebouw is in verband met den tuinaanleg goed geprojecteerd, hoewel de indeeling van den tuin wat droog te noemen is.

Plan: De algemeene indeeling mist groote ruimten. Ook ontbreekt voor een monumentaal gebouw, de groote doorkijk in het centrale gedeelte.
Enkele vertrekken o.a. de bewaarplaats voor rijwielen en de bergplaats zijn vreemd geprojecteerd in verband met den hoofdingang. De binnenplaatsen zijn ook hier niet organisch met den tuin in verband gebracht.
Gevel: De opzet van den voorgevel is wel getracht een monumentaal karakter te geven, doch het geheel is nog niet geslaagd te noemen, hoewel de verhoudingen getuigen van ernstige studie.
Belangrijk detail: Dit is te weinig belangrijk en vreemd van kleur.
Teekenwerk: Niet slecht, doch in het algemeen wat oppervlakkig van behandeling, nog te weinig conscientieus voor een eereprijsvraag.

No. 5: „A. et A."

Terrein: De indeeling van den tuin mist een groote eenheid en is door de detailleering verbrokkeld.
De kleur schaadt de teekening, door haar ongevoeligheid.
De ligging van conciergewoning is ongunstig.
Plan: Niet gelukkig is de lange gang met een breedte van 4 M. bij een hoogte van 19 M. afgedekt met bovenlicht. Ook de glazen kap boven een monumentaal gebouw zal minder gunstig doen.
Trappenaanleg zwak.
Perspectivische inkijk naar de groote gang is weinig grootsch te noemen.
Kabinetten-indeeling ongunstig.
De overdekte ruimten zijn hier wel begrepen en in verband gebracht met den tuin.
Gevel: Voorzeker is getracht te zoeken naar nieuwe motieven en oplossingen, zoodat het ontwerp getuigt van ernstig werken. De lijsten op uitbouwen zijn wat vreemd. De muurverdeeling van deze uitbouwen zijn zwak.
Doorsnede: De toren afgedekt ter halve hoogte aan de binnenzijde door een koepel, waarboven een looze ruimte (28 M.) getuigt nog van wat zonderlinge opvatting.
Belangrijk détail: Hier is hard op gewerkt. Wel is het wat grof van kleur en profileering geworden, doch het is goed bekeken.
Perspectief-teekening: Het gebouw komt in deze teekening wat grof voor.
In 't algemeen moet alles zich nog verfijnen, zoowel kleur als vorm, hoewel te loven valt het zoeken naar eigen uitdrukking.
Monumentaal hek wat zwak, geen groote eenheid, hoewel sommige détails geslaagd zijn.
Gevels, concierge-woning en lunchroom nog zwak.
Teekenwerk: Ernstig — met liefde uitgevoerd.
Het kleurbegrip (rood, geel, groen, paars, bruin, grijs) is nog niet genoeg ontwikkeld. Hier zal de ontwerper zich ook op toe moeten leggen.

No. 6: „Labore".

Terrein: Museum gunstig gelegen, hetgeen niet van de conciergewoning en lunchroom, welke op eilandjes liggen, kan gezegd worden.
Tuin architectuur niet geslaagd, te veel als ornamentale versiering opgevat, zonder begrip van rustige gazons en lanen.
Plan: Centraliteit ontbreekt, evenals het begrip van cirkulatie.
Bibliotheekwanden doorboord met ramen, zoodat de boekenkasten wellicht in het midden gedacht worden, hetgeen moeilijk is met het werken.
Bergplaatsen fietsen moeilijk te bereiken.
De zaal voor beeldhouwwerken wel grootsch.
De overdekte binnenplaatsen zijn vreemd gelegen en blijven op zich zelfstaande gebouwen, sluiten niet aan als doorloopend gebouwencomplex bij den tuin.
Gevel: Niet ongunstig als lichaam, hoewel ramen-verhouding niet mooi is te noemen.
Koepels onrustig door de bolbedekkingen en kruisramen in deze koepels.
Belangrijk detail: Decoratieve vormenkennis ontbreekt nog, zoowel in de plastiek als in kleur. Ongevoelig is ook de hardsteen- en zandsteenverdeeling.
Wandbetimmering minder gelukkig ingedeeld door raamwerken (kruisraam).
Perspectief teekening: Nog wat onhandig.
Terreinafsluiting: Droog.
Teekenwerk: Middelmatig, vooral de gevel-detailteekening.

No. 7. „Archipel".

Terrein: Aanleg verbrokkeld, mist de groote lijnen. Lunchroom en concierge-woning goed geplaatst.
Plan: Indeeling zwak. Het ontwerp was blijkbaar wat te machtig voor den maker.
Weinig doorkijk voor een monumentaal gebouw.
Groote zalen ter zijde van I en V ongunstig verlicht (van de binnenplaats).
Gevel: Architectuur zwak. Er is nog te weinig begrip van goede verhoudingen.
Doorsnede: Doorsnede over het midden onrustig; hoewel de vlakversiering van de feestzaal wel bekeken is.
De versieringen hebben nog geen massaverdeeling.
Monumentaal hek niet gelukkig te noemen, het is meer decoratief dan constructief.
De huisjes voor lunchroom en concierge-woning zijn zwak van ontwerp.
Perspectief: Hier komt het gebouw verbrokkeld voor.
De dakpartijen met meer dan 40 torentjes zijn weinig zeggend en maken het geheel onrustig.
In 't algemeen mist men samenhang in de onderdeelen van het ontwerp.
Teekenwerk: Middelmatig.

Buiten de mededinging staat dus:

Motto: „Gopura".

Jammer is het dat de ontwerper geen tijd meer gehad heeft zijn ontwerp te voltooien.
Terrein indeeling waarop voorkomen 10 waterbassins is wat verbrokkeld.
Het plan is wel geconcentreerd, ingangen zijn goed bekeken, hoewel de voorbouwen door hun kleinen aanleg wat uit de massa vallen.
Ook wordt voor een hoofdingang gemist de monumentaliteit.
Enkele vertrekken liggen minder gunstig in verband met den dienst, vooral de directeurskamer ligt ver van de administratie.
De ruimte voor beeldhouwwerk is grootsch opgezet.
De buitengalerijen liggen gunstig ten opzichte van den tuin.
Gevels. De uitbouwen schaden aan de rustige werking van 't geheel. De toren hoewel in 't geheel goed passend, zal van binnen minder gelukkig doen. De half-ronde ingang sluit zich niet goed aan, bij de overige aangenomen vormen.
Het geheel is echter monumentaal opgezet, ook de zijgevels met ingangen zijn goed bestudeerd.

Hoewel in alles een zekere eenheid is ontbreekt deze nog wat in de massa.
Perspectief. Hier is het geheel nog niet zoo te saam gebonden als lichaam.
Teekenwerk: Gevoelig en flink opgezet.
De jury stelt voor toe te kennen:
De 1e prijs: aan het ontwerp onder motto: „Ars longa, Vito brevis" bestaande uit het genoodschapsdiploma en een som van *f* 300.—
De jury was van oordeel, dat voor een eereprijs meer verwacht kon worden dan het werk dat geleverd werd door de overige ontwerpen, zoodat zij geen 2e of 3e prijs kon toekennen.
Zij stelt echter voor om als erkenning van den arbeid, welke gepresteerd werd twee aanmoedigingsprijzen te geven en wel:
één aan het ontwerp onder motto: „Fancy" bestaande uit een som van *f* 75.—.
één aan het ontwerp onder motto „Boro Boedoer", bestaande uit een som van *f* 50.—.

Amsterdam. De Jury:
H. P. Berlage.
M. J. Rien Hack.
W. Kromhout Cz.
J. E. van der Pek.
Willem van der Pluijm, *Rapporteur*.

EEN PRIJSVRAAG VOOR HET GEBOUW VAN DE TWEEDE KAMER.

De vraag of het Rijk verplicht is zijne groote representatieve gebouwen te doen ontwerpen en leiden door de departementale bouwkundige bureaux, met uitsluiting van de medewerking van de buiten die bureaux staande architecten van naam, is den laatsten tijd op zeer beteekenisvolle wijze naar voren gebracht.
De Bond van Nederlandsche Architecten had zich reeds in het begin van 1909 uitgesproken in de volgende motie:

De Bond van Nederlandsche Architecten, van meening, dat het volgen van een *deugdelijk stelsel* bij de voorbereiding en het doen van opdrachten van bouwwerken *een dringende eisch* is.
Dat voornamelijk de wijze waarop zulks geschiedt door openbare lichamen, *een algemeen belang is*, wijl hunne stichtingen (veelal van meer monumentalen aard dan die van particulieren) de aangewezen vertegenwoordigsters zijn van den stand en de ontwikkeling der Bouwkunst;
Verklaart dat deze werken behooren te worden ontworpen en geleid door zelfstandig werkende en *hoog ontwikkelde architecten*.
Dat wanneer zulk een architect tot ambtenaar is aangesteld bij eenig openbaar lichaam zijne *zelfstandigheid ten opzichte van zijn artistieken en technischen arbeid volledig dient te worden gewaarborgd*;
dat, wanneer deze lichamen geen voldoend op *architectonisch* gebied ontwikkelde ambtenaren in dienst hebben, daartoe aan hunne technische afdeelingen voor elk geval tijdelijk zulke krachten dienen te worden verbonden;
dat daartoe erkend bekwame architecten, al of niet na het uitschrijven van prijsvragen, dienen gekozen te worden.

Uit de toelichting tot deze motie dient het volgende, als nog zeer actueel, te worden vermeld:

Het is een niet te loochenen feit dat een groot aantal der van overheidswege 't zij Rijk of gemeente of door groote particuliere lichamen, opgerichte gebouwen niet alleen niet als de uitingen eener typische Nederlandsche monumentale bouwkunst kunnen gelden doch zelfs niet aan matige eischen die aan bouwkunstwerken gesteld mogen worden, voldoen.
In de eerste plaats is dat toe te schrijven aan de geringe belangstelling die de genoemde openbare lichamen voor bouwkunst aan den dag leggen en aan de onachtzaamheid waarmede de daarop betrekking hebbende aangelegenheden door hen worden behandeld. Toch is niet te veel gezegd wanneer beweerd wordt dat de behartiging der bouwkunstbelangen als uiting van onze nationale beschaving in alle klassen onzer samenleving, als eisch aan de overheid gesteld mag worden en wel te klemmender naarmate deze hooger gezag uitoefent.

Om hiertoe te geraken, althans dit te bevorderen zal het noodig zijn dat algeheel worde gebroken met de tot nu toe gevolgde wijze van handelen bij de voorbereiding voor de stichting der openbare gebouwen.

De motie is natuurlijk ter kennis gebracht van de autoriteiten, zonder dat evenwel eenige uitwerking in den gewenschten zin is waargenomen kunnen worden.
Later, in 1912, hebben de vier bouwkundige vereenigingen zich gezamenlijk gericht tot de hoofden van de verschillende departementen met een adres waarin o.m. werd te kennen gegeven „dat het aan bedenking onderhevig is, het groot aantal monumentale bouwwerken dat door de Regeering van land en stad wordt gesticht, altijd te doen ontwerpen door eenige weinige ambtenaren. Daarnaast is het ongewenscht, en in hooge mate belemmerend voor eene gezonde en alzijdige ontwikkeling van de Nederlandsche bouwkunst, dat voor hare meest monumentale uitingen voortdurend en stelselmatig ongebruikt worden gelaten de vele *niet* ambtelijke architectonische krachten in den lande, wier werken en streven er van getuigen dat onder hen gevonden worden, de dragers der beginselen, die eene juiste en harmonische ontwikkeling der moderne bouwkunst kunnen waarborgen."
Ten slotte werd in dit adres verzocht voor de stichting van monumentale Rijksbouwwerken de medewerking van den particulieren architect in te roepen, hetzij door *vrije opdracht*, hetzij langs den vaak en met succes toegepasten weg eener *openbare prijsvraag*.
Dit adres had evenmin het gewenschte succes; wel werd door een der ministers daarop gereageerd in dien zin dat aan de bouwkundige vereenigingen gevraagd werd medewerking te verleenen tot het instellen van eene commissie van advies; doch toen bleek dat de invloed van die vereenigingen bij de samenstelling dezer commissie weinig te beteekenen zou hebben, is voor de eer bedankt en van verder onderhandelen afgezien.
In November van het vorig jaar werd in A. et A. besloten zich met de zuster-vereenigingen in verbinding te stellen om bij de tegenwoordige regeering opnieuw stappen te doen in de richting ongeveer als twee jaren te voren plaats had.
Intusschen werd in wijder kring meer aandacht aan het onderwerp geschonken, waartoe o.m. de quaestie van het Universiteitsgebouw te Groningen aanleiding gaf.
In zijne achtereenvolgens te Rotterdam en Amsterdam gehouden voordracht over „*Officieele Bouwkunst*", heeft de heer Roland Holst een krachtig pleidooi gevoerd voor het goedrecht van den particulieren architect om te worden gekend in de tot-stand-koming van de representatieve gebouwen door het Rijk te stichten.
Als gevolg hiervan, tevens ter voortzetting van de actie door „A. et A." in November opgevat, kwamen de Besturen der bouwkundige vereenigingen bijeen, en werd ter samenkomst besloten aan de ledenvergaderingen voor te stellen dat de vereenigingen zich zullen wenden met een adres tot den Minister van Waterstaat met verzoek het daarheen te leiden dat voor het gebouw van de Tweede Kamer de medewerking van den particulieren architect zal worden verkregen, en de aanwijzing van dien architect te doen geschieden door het uitschrijven van een *ideeën-prijsvraag*, gevolgd door een *engeren wedstrijd* waartoe een zeker aantal gekozenen uit den vóórwedstrijd zullen worden toegelaten.
Inmiddels heeft de redactie van „de Amsterdammer" zich terzake gewend tot vijf personen wier meening, naar zij oordeelde, op bizondere wijze van beteekenis kon zijn voor de Overheid zelve waarmede zij in belangrijke relatie staan, nl. de heeren: Prof. Dr. J. Huizinga, Hoogleeraar te Groningen; Dr. Jan Kalf, Secretaris van de Monumenten-Commissie; Mr. S. Muller Fzn., Rijksarchivaris te Utrecht; Dr. A. Pit, Directeur van het Ned. Museum, en de oud-hoogleeraar en letterkundige Prof. Mr. H. P. G. Quack te Amsterdam. De redactie stelde de volgende vraag:

Gegeven als feitelijk bestaande toestand, dat de Rijksarchitecten in de eerste plaats de hoofden zijn van uitgebreide bouwkundige bureaux, en gegeven de niet zoo groote beteekenis, die men aan deze hooge ambtenaren blijkens hun werken in dezen tijd in Nederland als bouwkunstenaars hechten moet, doet de vraag zich voor:
Is het Rijk verplicht zijn groote representatieve bouwwerken, zooals een Parlement, een Universiteit, een Paleis, door de leiders dier bureaux te doen ontwerpen of mag en kan de Overheid tot dit doel zich van andere hulp verzekeren?

En nu is het wel opvallend dat genoemde vijf heeren allen in denzelfden geest geantwoord hebben, zooals uit „Architectura" blijkt, waarin de antwoorden van „de Amsterdammer" overgenomen zijn. Niet alleen wordt daarin ontkend de *plicht* van het Rijk om zijne groote representatieve bouwwerken door de leiders van de rijksbureaux te doen ontwerpen, maar wordt op goede gronden warm verdedigd en aanbevolen het denkbeeld om ontwerpers en leiders aan te wijzen uit de buiten de officieele bureaux staande architecten, zooals dit trouwens reeds vanwege het Rijk geschied is bij kazernebouw, en op stedelijk terrein door de gemeente Amsterdam bij den bouw van de beurs.
Mag dus worden aangenomen dat over 't algemeen het denkbeeld vasten grond heeft dat de bouw van belangrijke rijkswerken niet voor alle gevallen het werk zijn moet van de rijksbureaux, maar dat daartoe de keuze vallen moet op de meest verdienstelijke particuliere architecten in den lande, een tweede belangrijke vraag zal zijn: langs welken weg moet de Overheid tot de aanwijzing van die architecten komen?
Zooals hiervoren reeds is aangetoond wordt in de bouwkundige vereenigingen, althans voor bouwwerken van den aard als het hier bedoelde, in het stelsel van prijsvragen een geschikt middel gevonden om tot de verlangde aanwijzing te komen; wat niet zeggen wil dat men à tort et à travers prijsvragen wenscht in *alle* denkbare gevallen, maar toch zeker wel voor representatieve bouwwerken van groote beteekenis.
En nu moge het waar zijn dat meerdere prijsvragen mislukking en teleurstelling brachten, daartegenover kan toch worden gewezen op tal van prijsvragen, vooral in het buitenland, welke alleszins gunstige resultaten opleverden en als eene aanbeveling voor het prijsvragen-stelsel zijn geworden. Mislukkingen van vroeger, meestal ontstaan uit eene weinig doeltreffende voorbereiding en wegens gemis aan behoorlijke voorlichting en leiding, mogen niet worden aangevoerd tegen het stelsel zelf.
De heer Roland Holst in zijne voordracht heeft zich doen kennen als een fel tegenstander van prijsvragen; hij is zelfs zóóver gegaan de architecten in hun verzoek om prijsvragen minder nobele beweegredenen aan te wrijven door te zeggen dat de prijsvraag zoozeer door de architecten wordt gewenscht omdat zij elkaar den kluif niet gunnen, een argument niet waard om ernstig te worden bestreden. Ter illustratie van zijne bedenkingen tegen prijsvragen werd door den heer R. H. een lichtbeeld op het doek gebracht, voorstellende een weinig stijlvol samenstel van beelden en steenklompen, te zamen uitmakende het Post-Uniemonument te Bern; als afschrikwekkend voorbeeld tegen prijsvragen voor monumentale gebouwen (als zoodanig was het bedoeld), mocht dit toch zeker niet in aanmerking komen. Er zijn, zooals is gezegd, in het buitenland tal van voorbeelden waardoor het lichtbeeld-Bern totaal verduisterd wordt. Uit vroeger tijd zijn te noemen het operagebouw te Parijs; het gebouw van den Rijksdag te Berlijn; het stationsgebouw te Frankfurt; Sacré Coeur de Montmartre te Parijs; en in ons land niet te vergeten de meest monumentale schepping van de 19e eeuw: het Rijksmuseum; en van lateren tijd zijn te vermelden: New Sessionshouse Londen; gebouw van den County-Council, idem; Warenhaus-Tietz, Düsseldorf; Stations te Basel, Leipzig, enz. Dit is slechts een eerste greep, het zou de moeite loonen uit de buitenlandsche tijdschriften, vooral de Duitsche, een lijst te maken van de bouwwerken welke door een welgeslaagde prijsvraag zijn tot stand gekomen. Voor ons land komt van den laatsten tijd nog in aanmerking de prijsvraag voor het raadhuis te Zeist, en die voor het tentoonstellingsgebouw te San Francisco.
De bij genoemde prijsvragen verkregen gunstige resultaten mogen daarom het in-stand-houden van het stelsel alleszins wettigen, en aanleiding zijn daaraan de voorkeur te geven boven het denkbeeld „referendum" door den heer R. H. voorgestaan. Oppervlakkig beschouwd zit er wel iets aantrekkelijks in, de architecten voor de groote vraag te stellen: wijst ons aan den man dien ge het geschiktste acht voor de uitvoering van de belangrijkste opdracht die te geven is, en in wien gij „het instrument ziet waarmede gij uw eigen verlangens tot werkelijkheid kunt zien komen". Maar zoo heel gemakkelijk gaat dat nog niet; we hebben gehad het sterk gecritiseerde referendum van het Verbond van Kunstenaarsvereenigingen, dat den eigenaardigen uitslag bracht dat twee architecten ieder een even groot aantal stemmen haalden; wat blijft er op die wijze over van het verlangen om aangewezen te zien *„den* man, *het* instrument waarmede wij onze eigen verlangens tot werkelijkheid zien komen"?
En buitendien blijft in zulk een referendum bij de onzekerheid van het resultaat, de mogelijkheid op andere nog minder aangename verrassingen, waardoor de kans op het tot standkomen van een groot kunstwerk moet dalen, niet uitgesloten, en zal het langs dien weg zeer moeilijk zijn zich eene direct-zuivere aanwijzing van de uitverkorene te verzekeren.
Hierbij dient te worden in het licht gesteld dat het bij meerdere prijsvragen, en zeker niet de minst belangrijke, de onderscheiding van boven zijne mededingers als eerste te zijn aangewezen, ten deel viel aan jongere kunstenaars, die nog lang niet tot de „arrivés" behooren, en voor wie het welslagen in zulk een wedstrijd het succes voor hun verderen loopbaan is geworden.
Het wekt daarom dan ook groote voldoening in de doorgaans goed ingelichte „N. R. Ct." te lezen dat bij den Minister van Waterstaat reeds sedert geruimen tijd het voornemen bestaat de bouw van het nieuwe gebouw der Tweede Kamer door een open of besloten prijsvraag te doen voorafgaan. Mocht dit bericht juist zijn, en het voornemen van den Minister tot uitvoering komen, dan dient alles erop te worden gezet deze belangrijke wedstrijd in alle opzichten te doen slagen. En dit is, naar mijne stellige overtuiging, mogelijk, indien de prijsvraag *breed wordt opgezet*, geregeld op de grondslagen van de Algemeene Regelen ingesteld door de bouwkundige vereenigingen, en in overleg met de door deze vereenigingen benoemde Permanente Prijsvragen-Commissie. Uit eene voorafgaande openbare ideeën-prijsvraag, met niet te strak bindende bepalingen ten aanzien van de

betrekkelijk ondergeschikte punten van het vraagstuk, zal de aanwijzing van de mededingers tot den eindwedstrijd kunnen geschieden. Aan deze regeling is het voordeel verbonden dat het omvangrijke, deels nuttelooze werk dat van de mededingers in eene enkelvoudige prijsvraag, zonder vóór-wedstrijd dus, wordt geëischt, niet behoeft te worden geleverd.
Maar vóór alles dienen *de breede opzet* en de *doeltreffende regeling* van den wedstrijd als eerste, onafwijsbare voorwaarden tot het welslagen in aanmerking te worden genomen; en als eenmaal de Nederlandsche architecten zullen worden opgeroepen tot dien eervollen, vrijen kamp ter oplossing van een hoogst belangrijk, hoogst moeilijk bouwkunstig vraagstuk: de stichting van een monumentaal gebouw in de zoo gevoelige omgeving van Binnenhof en Vijverberg, dan behoeft omtrent het voldoen aan genoemde voorwaarden geen twijfel te bestaan, waar toch het hier geldt het tot-stand-brengen van het vertegenwoordigingsgebouw van het Nederlandsche Volk. PAUL J. DE JONGH.

EEN VERHEUGENIS.

De kunst neemt in het leven hier te lande niet een bevoorrechte plaats in. Zij is in de verdrukking. Er zijn enkelen onder hare beoefenaren, aan wie veel geld en eer toevloeien, doch juist dit is een kenteeken van feitelijk niet in aanzien zijn als vak. Door het vergoden van enkelen, plaatst men de kunst buiten het leven onzer maatschappij. Zij wordt als weelde, niet als een der beste middelen tot verheffing der beschaving beschouwd.
Daarenboven, waar „men" in 't algemeen — zelfs velen der ontwikkelden — zoo weinig inzicht toont, valt het aan de zwakkeren onder de kunstbroederen, ook aan hem, die in 't geheel geen kunstbroeder is, gemakkelijk zich als zoodanig voor te doen, en met politiek beleid meer invloed, en daardoor „opdrachten", te krijgen dan de meer begaafden.
Deze laatsten zijn daardoor gedwongen somwijlen scherp op te treden, om eenerzijds tegenover onbevoegde vakgenooten de eer van hun vak hoog te houden, anderzijds tegenover het publiek hun vak, de hem toekomende plaats te verzekeren. Daardoor ontstaat strijd.
Ondanks de dagelijks nog voorkomende ontmoedigingen, is er toch verandering en verbetering te bespeuren. Naast de vele aan te vechten gebeurtenissen is het daarom een verheugenis de lofwaardige officiëele besluiten te kunnen gedenken.
Het eerste is het voornemen van den minister van Waterstaat Dr. C. Lely den bouw van het nieuwe gebouw der Tweede Kamer te doen voorafgaan door een open of besloten prijsvraag. Aldus volgens een communiqué in de „N. R. Crt"
Het tweede betreft een besluit van B. en W. van Amsterdam, waarin zij hebben ingesteld een Commissie, die B. en W. zal hebben van advies te dienen, omtrent de wijze, waarop het inwendige der schoolgebouwen kan worden verbeterd, zonder dat daaraan groote sommen ten koste gelegd behoeven worden.
In de Commissie zijn benoemd, volgens alphabetische volgorde: H. P. Berlage, M. B. N. Bolderman, R. N. Roland Holst, Mr. A. J. Ketelaar, J. H. W. Leliman, C. W. Nijhoff en C. Oosschot.

* * *

DE „STOVENHOKKEN" IN DE KLOOSTERGANG DER DOMKERK TE UTRECHT.

Wat wij in den aanhef van bovenstaand stukje verzuchten, wordt alweder bevestigd door het geval met de „stovenhokken" en consistoriekamer in de kloostergang tegen de Domkerk te Utrecht geplaatst. Men is eenige dagen geleden begonnen ze te sloopen, om daarna het gedeelte der kerk, dat zichtbaar komt, te restaureeren. Men weet, wat dat dikwijls beteekent! Nieuw-oud maken, inplaats van behouden, door alleen dàt te herstellen, wat hoogstnoodzakelijk herstelling behoeft.
Hoe dit zij, „hersteld" wordt de kerk. Van meer belang is het oogenblikkelijk voor ons, wie met de restauratie wordt belast. Dit nu geschiedt, naar wij uit goede bron vernemen, door den architect M. E. Kuiler, in opdracht der Ned. Herv. Gemeente, die daaraan *f* 4000 bijdraagt. 't Rijk, de Provincie en de Gemeente Utrecht geven ieder nog *f* 4000 subsidie.
Is de heer Kuiler wel bevoegd voor zulk een werk? Andere restauraties in Utrecht, die wij van hem zagen nl. die van de St. Janskerk, en vooral het nieuwe portaal — van 't slechtste nieuw-oud — van de Buurkerk, vervullen ons met bange zorg voor ons eerwaarde monument. Van de genoemde restauraties kan men getuigen, dat zij vrijwel zijn mislukt.
Hoe kan het ook anders! Restaureeren is een moeielijke arbeid. Moeielijker dan het maken van een bouwwerk volgens eigen gedachte. Restauratie vordert van den architect algeheele liefdevolle overgave aan het oude bouwwerk, en volkomen wegcijfering van zijn eigen persoonlijkheid. Het is de toetssteen voor het fijn-aanvoelen der schoonheid.
De heer M. E. Kuiler vormt met J. Kuiler een firma, die als architecten de oude Bisschopsstad met moderne gewrochten verrijken! Een overtuigend staaltje, welk soort werk de heeren leveren, is de „New-York-Bioscoop", om andere werken niet te noemen.
Waar nu de heer Kuiler niet blijkt te zijn een architect, is het noodig, dat het Rijk, Provincie en Gemeente tusschenbeide komen, om er de Ned. Herv. Gemeente op te wijzen, dat zij zorg draagt zulk werk in handen van een bevoegd architect te stellen. De Bond van Nederlandsche Architecten zal in dezen geest een adres zenden. Laat ons hopen, dat deze zaak afdoende zal worden geregeld. JAN DE MEIJER.

MIJ. VOOR DEN WERKENDEN STAND.

AFDEELING INDUSTRIESCHOOL.

De Directeur van bovengenoemde school verzoekt ons onderstaand berichtje te willen opnemen, daar zeer veel oud-leerlingen van die school ons blad lezen:

„Op Zaterdag 9 Mei zal in het gebouw der Maatschappij een gezellige bijeenkomst van Leerlingen en oud-Leerlingen plaats vinden, ter gelegenheid van het 50-jarig bestaan der Industrieschool.
Er zijn voor oud-Leerlingen een paar honderd plaatsen disponibel. De oud-Leerlingen, die aan genoemde feestavond wenschen deel te nemen, kunnen daarvan schriftelijk kennis geven *met opgave van adres* vóór 6 Mei aan den Directeur B. W. Wierink, 2e Weteringplantsoen 1. Komen er te veel aanvragen, dàn zal door loting worden uitgemaakt, aan wie een toegangskaart zal worden toegezonden."

PHOTOGRAPHIE EN ORNAMENT.

In ons blad No. 13 vestigde A. J. P. de aandacht op een artikel in „Focus" over het toepassen van natuurvormen in de kunstnijverheid met behulp der photographie. Nu heeft in het laatste nummer van „Lux",



Fig. 1. Patroon uit agaatsteen ontwikkeld.
Afgestaan door „Lux", Foto-Tijdschrift, uitgever J. R. A. Schouten, Amsterdam.

(afl. 8, 25ste jaarg.) Dr. Erwin Quedenfeldt, de vinder van de methode, door middel der photographie natuurvormen in symmetrische patronen en ornamenten om te zetten, een artikeltje geschreven, toegelicht door de afbeeldingen van enkele op die wijze verkregen resultaten. Door de welwillendheid van den hoofdredacteur de heer J. R. A. Schouten, geven wij onze lezers een paar afbeeldingen van patronen uit agaatsteen, en uit marmeraderen ontwikkeld.
Hierbij is de vorm en kleur van het natuurlijke agaat of marmer gebruikt als basis voor rhytmische omzetting, d. w. z. tot overbrenging in ornamentvorm.
Dr. Quedenfeldt zegt daarover zelf: Deze patronen zou natuurlijk een patroonteekenaar uit de vormen der spikkels in het gesteente gehaald kunnen hebben. In dit geval zijn echter de ornamenten langs fotografischen weg vervaardigd. Een speciaal gekozen deel der natuurlijke vormen werd uitgezocht en door een eigenaardig draaibaar chassis in het fotografisch apparaat verkregen, dat op één plaat op gelijkmatige scherpte na elkaar de gedeelten van het patroon fotografeert.
Het procédé, dat door mij uitgewerkt werd, wordt geëxploiteerd door de firma H. Ernemann, A-G., voorheen Ernst Herbst & Firl en binnenkort zal het apparaat in den handel worden gebracht."
De derde afbeelding, de verwerking van het portret van Prof. Kreis tot een „bloem", is van meer komische aard.
J. DE M.

PRIJSVRAAG TUINSTAD-WIJK.

De Jury van de Prijsvraag Tuinstad-wijk heeft geen der ingekomen ontwerpen kunnen bekronen.
Krachtens art. 3 van het programma heeft zij voorgesteld — en het bestuur van de Sociaal-Technische Vereeniging van Democratische Ingenieurs en Architecten heeft zich met het voorstel van de Jury vereenigd — de beschikbare som als volgt onder de vier beste ontwerpen te verdeelen:

HUIS EN TUIN . . . . . *f* 250.—
SOL LUCIT OMNIBUS en LICHT EN LUCHT *elk* . „ 100.—
TRAVAIL . . . . . „ 50.—

Het bestuur der vereeniging wenscht, indien de ontwerpers van de ingezonden ontwerpen hun toestemming daartoe verleenen, de bovengenoemde ontwerpen, alsmede de Ontwerpen PHÉRE KLOS en IN SOLIDUM, te publiceeren.

Namens de Jury,
KEPPLER, Secretaris.

UIT BOEKEN EN TIJDSCHRIFTEN.

Een cultuurbelang.

Vervolg van blz. 140.

Voor zoover Uwe vraag mocht bedoelen te onderzoeken in hoeverre de Overheid het *recht* heeft bij de stichting van belangrijke gebouwen hare ambtelijke architecten voorbij te gaan, is die — dunkt mij — op uitnemende wijze reeds beantwoord door de Regeering zelve, toen zij den bouw eener nieuwe kazerne te Nijmegen niet overliet aan de officieren der Genie, maar daarvoor de hulp inriep van een particulier architect.
Wie niettemin mocht meenen, dat de Overheid, sinds zij eenmaal bouwmeesters aan zich verbond voor de uitvoering van hare opdrachten, tegenover dezen de zedelijke verplichting zou hebben, hun niet de werken te onthouden, die een architect wel het meest begeerenswaard moet achten — hem zij gevraagd, of deze ambtenaren dan niet dienaren der gemeenschap zijn, wier persoon-

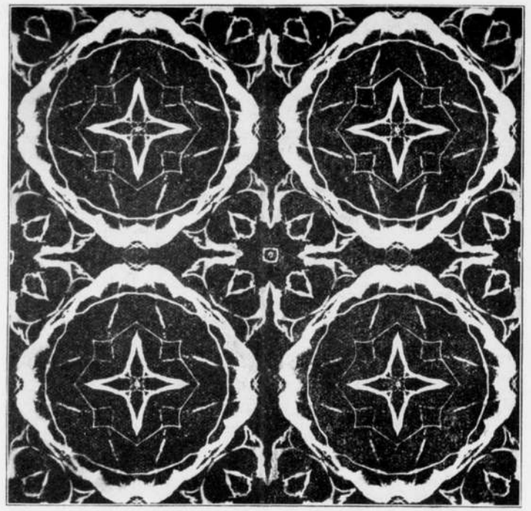


Fig. 2. Dubbelpatroon, uit marmeraderen ontwikkeld.
Afgestaan door „Lux", Foto-Tijdschrift, uitgever J. R. A. Schouten, Amsterdam.

lijke verlangens moeten achterstaan bij het belang van de gemeenschap-zelve.

Het schijnt mij verstandig, wanneer men een opdracht te geven heeft, haar toe te vertrouwen aan hem, die tot het volbrengen ervan de meeste bekwaamheid bezit. En vooropgesteld, dat zoo belangrijke gebouwen, als een universiteit, een paleis of een parlement, aan hunne bestemming niet volkomen beantwoorden, indien zij niet in hunne uiterlijke verschijning het kenteeken dragen van hunne hooge beteekenis – vooropgesteld dus, *dat zij kunstwerken behooren te zijn* — kan niemand aarzelen toe te stemmen, dat Rijksbouwmeesters nimmer uit hoofde hunner ambtelijke positie geroepen kunnen worden om zulke bouwwerken te stichten. Alleen hun kunstenaarschap zou hen voor deze taak kunnen aanwijzen, en zij hebben dus geen andere titels voor het verkrijgen der opdracht dan ieder hunner vakgenooten bezit.

Principieel is Uwe vraag hiermede in dien zin beantwoord dat de Overheid, wel verre van gebonden te wezen aan hare ambtenaren, integendeel de verplichting heeft, voor gebouwen, die zóó onafwijsbaar, als de genoemde, kunstwerken moeten zijn, tot ontwerper een architect te kiezen, wiens kunstenaarschap niet wordt betwijfeld.

Ik zie geen noodzaak voor de beantwoording van Uwe vraag ook mijn persoonlijk oordeel uit te spreken over de kunstenaars-begaafdheid der tegenwoordige Rijksbouwmeesters. In de vraag-zelf staat reeds aangeduid, dat, feitelijk, kunstenaars-zijn niet in de eerste plaats wordt gevorderd voor de vervulling van hun ambt.

En zeker doe ik niemand te kort, wanneer ik verklaar te meenen, dat bij dát gedeelte van het Nederlandsche volk, waaraan men, met een woord van Nietzsche, den naam van „aesthetische Zuschauer" zou mogen geven, de zeer stellige overtuiging leeft, dat Nederland op het oogenblik verschillende architecten rijk is, die met voller recht „kunstenaar" kunnen worden genoemd dan de ambtelijke bouwmeesters der Regeering.

's Gravenhage, 16 April 1914. JAN KALF.

* * *

Geachte Redactie.

Gij doet mij de eer, mijn gevoelen te vragen over de door u hierboven gestelde vraag. Ik ontvang die vraag buiten, met eenige vertraging; maar toch antwoord ik gaarne, op gevaar af van te laat te komen.

Vooraf eene opmerking. Over uw vooraf gesteld „gegeven" laat ik mij *niet* uit, en behoef ik mij ook niet uit te laten. Niet gaarne zou ik toch durven beweren, dat het werk „der Rijks-architecten" (zeer algemeen) „niet van groote beteekenis is". Maar deze quaestie is voor mijn antwoord ook niet beslissend.

Het komt mij in het algemeen stellig gewenscht voor, dat voor het ondernemen van zeer exceptioneele werken ook zeer exceptioneele maatregelen genomen worden. Wanneer kerkvoogden eene nieuwe kerk wenschen te bouwen, hetgeen éénmaal in een paar eeuwen geschiedt, zullen zij zeker wèl doen, met dien bouw niet op te dragen aan hun gewonen bouwkundige die belast is met het onderhoud en met het doen van herstellingen en veranderingen in hunne kerk. Gemeentebesturen zullen den bouw van een nieuw stadhuis, dat bestemd is om eeuwen lang het middenpunt der stad te zijn, allicht niet opdragen aan den ambtenaar, die gewoonlijk bruggen en scholen bouwt. Evenzoo schijnt het mij noodig, dat het Rijk in dergelijke exceptioneele gevallen, bij den bouw van een paleis, eene universiteit enz., zich niet wendt tot personen, die niet met het oog op zulke exceptioneele werken zijn aangesteld.

Men zal tegen deze meening kunnen aanvoeren, dat nu en dan toch de bouwkundige, die met de gewone werken belast is, toevallig ook een groot kunstenaar is, zeer geschikt om ook de exceptioneele werken uitstekend uit te voeren; het zou onbillijk kunnen geacht worden, hem deze werken dan niet op te dragen. Naar mijne meening is er echter van onbillijkheid ook dan geen sprake: immers, niets verhindert, dat in zulke zeldzame gevallen ook aan den gewonen architect *nevens anderen* de opdracht tot het maken van een ontwerp wordt gegeven. Als regel behooren echter werken van exceptioneele beteekenis toevertrouwd te worden aan exceptioneele kunstenaars. Dat zijn de gewone bouwkundige ambtenaars in den regel natuurlijk niet: *zij kunnen* dat niet zijn. De door u, gestelde vraag behandelt echter nog een ander punt: Gij vraagt of het Rijk „verplicht" is zijne gewone ambtenaren te gebruiken, dan wel of het anderen „mag en kan" gebruiken. De zoo gestelde vraag schijnt mij moeilijk in het algemeen te beantwoorden. In het algemeen „mag en kan" het Rijk natuurlijk gebruiken wien het wenscht. Doch of het „verplicht" is, zijne vasten ambtenaren met zeker werk te belasten, hangt dunkt mij af van de overeenkomst, die het Rijk met elken ambtenaar gemaakt heeft en van de hem bij zijne aanstelling gegeven opdracht. Ik kan dus alleen verzekeren dat ik hartelijk hoop en ook vertrouw, dat het Rijk zich *niet* verplicht *) om exceptioneele, monumentale werken die mede moeten tellen om het standpunt der Nederlandsche Bouwkunst in dezen tijd te bepalen, op te dragen aan ambtenaren, die aangesteld zijn voor de gewone werkzaamheden en van wie men dus niet het recht heeft te verwachten, dat zij ook deze buitengewone werkzaamheden even voortreffelijk zullen verrichten, als zij zonder twijfel hun gewone werk afleveren.

S. MULLER FZ.

*) Zoo is het ook, hoorden wij ter bevoegder plaatse. KED.

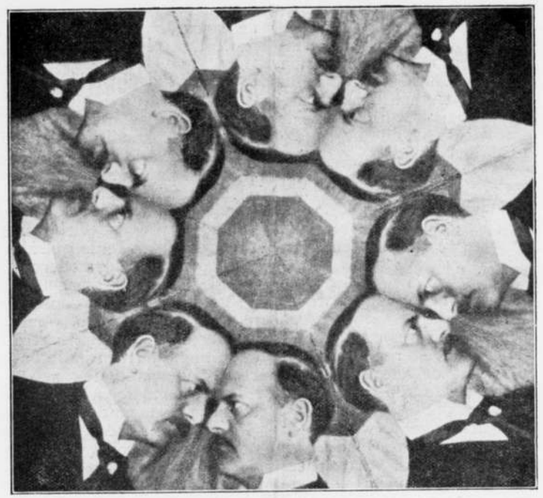


Fig. 3. Portret van Prof. Kreis.
Afgestaan door „Lux", Foto-Tijdschrift, uitgever J. R. A. Schouten, Amsterdam.

Amsterdam, April '14.

Zeer Geachte Heer Redacteur.

Gij stelt mij de vraag of het van de Regeering te verwachten is, dat zij voor het tot stand brengen van groote bouwwerken als een Parlementsgebouw, een Universiteitsgebouw, een Paleis, een opdracht zal geven aan een onzer zelfstandig strevende architecten, in aanmerking genomen, dat er aan de Departementen van Algemeen Bestuur ambtenaren met den titel van „Rijksbouwmeester" verbonden zijn.

De formuleering van de vraag verraadt reeds uw vermoeden, dat het antwoord ontkennend moet luiden. Dat vermoeden is, geloof ik, juist. Gij haast u er bij te voegen, dat de Rijksbouwmeesters toch niet eene gelijke reputatie bij een deel, het beste deel, van het publiek genieten als een Berlage of een de Bazel en gij wijst er op, dat, waar het gaat om een bouwwerk hetwelk ook tegenover het buitenland den goeden naam onzer kunstzinnige natie moet ophouden, een officieele titel minder gewicht in de schaal behoort te leggen dan een aantal voortreffelijke prestaties.

Hier nu hapert er iets aan uwe redeneering. Gij vergeet voor een oogenblik, dat de zelfstandig strevende kunstenaar, hetzij bouwmeester, schilder, beeldhouwer, schrijver, of musicus altijd slechts, laten wij herhalen bij het beste, maar dan toch bij het kleinste gedeelte van het publiek waardeering vindt, bij dat gedeelte van het publiek, dat onder bepaalde gelukkige omstandigheden, waartoe o.a. veel vrije tijd behoort, zijn smaak uit de traditie heeft weten vrij te maken. Het zou wel toevallig zijn, indien een lid van de Hooge Regeering, dat uit den aard der zaak over alles meer heeft nagedacht, dan juist over aangelegenheden van kunst, tot die kleine smaakvolle minderheid van het publiek behoorde. En is het niet vanzelfsprekend, dat een Minister bij voorkomende gevallen te rade gaat met den man aan zijn Departe-

ment die ambtshalve tot het hebben van smaak in kunstzaken is aangewezen?
Voorzeker het is ook denkbaar, dat de Minister den invloed ondergaat van Kamerleden, maar Kamerleden verkeeren wat hun gedachtensfeer aangaat ten opzichte van kunst, niet in gunstiger omstandigheden dan de Minister. Ons Parlement heeft zich nooit warm gemaakt, wanneer het kunstbelangen betrof. Met de Rijksregeering is het al eender gesteld als met de stedelijke regeeringen.
Het moet u nog versch in het geheugen liggen wat er in Rotterdam is gebeurd. Een voortreffelijk college van wethouders, voorgezeten door een buitengewoon scherpzinnig en voortvarend burgemeester, wil ter viering van den honderdsten verjaardag der herwinning onzer onafhankelijkheid, een nieuw Raadhuis bouwen. Met voorbijgaan van onze oorspronkelijkste bouwmeesters, wordt het werk gegund aan den ontwerper van een plan dat burger en buitenman in den waan moet brengen als zoude men in het lieve vaderland gedurende honderd jaren op het gebied van bouwkunst heelemaal niet hebben nagedacht, ja, als zoude men sedert de zeventiende eeuw hebben geslapen.
Is dat nu niet leerrijk en heb ik niet gelijk, wanneer ik zeg, dat gij de wereld op haar kop denkt, wanneer gij van de Regeering verwacht, dat zij door een de Bazel of een Berlage bijvoorbeeld de gebouwen voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal op het Binnenhof zal laten zetten?
Meer nog dan in de vorige eeuwen kan men in de negentiende opmerken, dat elk kunstenaar die zijn kunst op nieuwe banen wil brengen door de overgroote meerderheid van zijn tijdgenooten verfoeid wordt en dat hij, zoo hij het al mag beleven, eerst aan het einde van zijn loopbaan zijn verdiensten officieel erkend ziet. Het zou mij veel te ver voeren uiteen te zetten waarom juist in onze tijden dit verschijnsel zich voordoet. Geloof mij het is niet anders.
Men zou zoo zeggen, dat de Bazel door de keurigheid er tevens ingetogenheid van zijn smaak, door het wel overwogene zijner verhoudingen, door zijn verzorgde uitvoering, de aangewezen man moest zijn om door de Overheid aan het werk gezet te worden, ten voorbeeld als degelijk en deugdelijk arbeider. Degeen die zoo denkt, vergist zich.
Over een paar eeuwen zal in ons Parlement allicht een de Stuers opstaan, om van schandelijk vandalisme te praten, wanneer een gevel van een der burgerwoningen, thans door de Bazel gezet, dreigt gesloopt te worden.
Ik geloof niet, dat er op het oogenblik één regent in beweging is te zetten om voor de Bazel te vechten. Deze gelegenheid, om zich de dankbaarheid van het nageslacht te verzekeren, zal ongebruikt worden gelaten.
De Bazels kunst is nog niet geclasseerd. Er bestaat nog geen dictionnaire waarin zijn bouwvormen zijn opgeteekend.
Geloof mij, Geachte Heer Redacteur, met beleefde groeten,

Uw dienstwillige,

A Pit.

* * *

Wij hebben aan het bovenstaande, zooals men licht begrijpt, weinig toe toe te voegen. Voor de verantwoordelijke autoriteiten moge deze *eensluitende uitspraak* van vijf zulke bevoegde personen tot nadenken stemmen.
Het is thans nog tijd er voor te waken, dat niet met het Tweede Kamer-gebouw geschiedt wat voor de bouwwerken aan den Vijver reeds onafwendbaar geworden is! (Red. „de Amsterdammer").

Zie in verband hiermede ons stukje: „Een verheugenis" in dit blad. (Red. „Architectura").

* * *

In het „Bouwkundig Weekblad" schrijft de ingenieur van Gemeentewerken te Leiden, de heer W. M. Dudok over „Modernisme en militaire bouwkunst".
Hij zegt dat in deze tijd „een goede bezielende idee in hare werking wordt belemmerd". Dat het daarom goed is, te spreken over „een beginsel, dat ons lief is", ofschoon „het gemakkelijker is, geleid door een krachtige overtuiging, den weg der moderne kunst zelf te bewandelen".
Volgens zijn opvatting zou van het gezonde modernisme de geest, spoediger dan thans, onder de bouwkunstenaars levend worden, wanneer een helder stijlbegrip zou bestaan. „Feitelijk is het grondbeginsel in de moderne opvatting, dat men in de bouwkunst vóór alles ziet de kunst der ruimte, de kunst om ruimte te scheppen, alle naar vele onderscheiden eischen niet alleen van utiliteit en techniek, maar om ze bovendien in juisten samenhang te groepeeren tot een harmonisch geheel. Dit is misschien nog meer een fundamenteel beginsel van dezen tijd, dan de alom uitgesproken behoefte tot huldiging der constructie, niet alleen als zakelijk, utilitair principe, maar als uitgangspunt van alle ware architecturale schoonheid. De bouwkunst wordt bij uitnemendheid beschouwd als een driementionale kunst, men zou kunnen zeggen: als een kristallijne kunst, die alleen in een harmonische behandeling der massa in alle drie ruimte-afmetingen gezamenlijk, haar volle vormenschoonheid bereikt.
De kunst om fraaie gevels te scheppen is daarbij, hoewel zeker niet van weinig beteekenis, toch evenmin van de opperste waarde; een waardiger streven is het, de architectuur te doen worden tot de zuivere uitdrukking, de karakteriseering der ideëele beteekenis van het bouwwerk, en daardoor de bouwkunst ver boven de eenvoudige beantwoording aan de nutsvraag te doen uitgaan".
Die de bouwkunst zoo voelt, volgens hem, zal de vroegere bouwkunst wel waardeeren, doch nooit haar vormen copiëeren. De stijlarchitecten zeggen, dat het zoo gemakkelijk is te ontwerpen buiten een bepaalden historischen stijl om, doch zijn inziens is de vrijheid van den modernen architect slechts een schijnbare. Vóór alles vordert de moderne kunst „een groote mate van gewetensvolle oprechtheid, en deze is het, die leidt tot zakelijkheid en weloverwogen soberheid.
De heer Dudok wijst dan natuurlijk ook op het verkeerde „de uitwendige architectuur eerst op te vatten, nadat de inwendige distributie volledig is ontstaan; de gevels derhalve, zooals men dat noemt aan den plattegrond „aan te passen". Wie zijn werk als ruimtekunst begrijpt, zal intuïtief gevoelen, dat inwendige en uitwendige architectuur gelijktijdig moet worden geconcipieerd, en dat beide, in eene harmonische ontwikkeling, voortdurend aanwijzingen voor elkaar bevatten, en derhalve onafgebroken voeling met elkander moeten houden".
De heer Dudok betreurt het, dat onze hedendaagsche bouwkunst nog zoo bitter weinig werk van beteekenis in dit opzicht kan aanwijzen, en dat zoovele architecten „den artistieken moed missen om in oprechtheid zich zelf te geven, zooals zij dat zouden willen" (of „kunnen"! J. de M.)
Schrijver acht de „afwezigheid van of althans de oorspronkelijke armoede aan ornamentiek in de nieuwe kunst „een teeken, dat waarlijk was gekomen een nieuw

geluid, een nieuwe lente, die een rijken zomer zou kunnen voorafgaan. Want soberheid en strenge eenvoud zijn te allen tijde het karakteristieke kenmerk geweest van het tijdperk van ontluiking, van wording, van ontwikkeling."
„Intusschen is de zakelijkheid, waarvoor onze beste architecten in dezen tijd sympathie gevoelen, niet gericht op versieringloosheid, en behoeft zij zelfs absoluut niet te leiden tot ornamentieke armoede. Het beginsel der zakelijkheid brengt slechts dit mede: dat men met versiering *terzake* blijft, dat is, in architecturalen zin: *te constructieven zake*. Op zichzelf niets nieuws. Wederom begrijpt men dat het ornament moet voortkomen uit de constructie; dienen moet om aan de schoonheid der constructieve lijnen hoogere waarde te verleenen, de abstracte beteekenis, de functie van ieder ding ideëel te vertolken, ook thans is men weder gekomen tot het inzicht, dat het ornament te ver als ding op zich zelf is ontwikkeld en daardoor van zijn oorsprong is vervreemd, of althans het klaarblijkelijke verband daarmede verloren heeft, niet meer in die mate bijdraagt tot verhooging van architecturale schoonheid. Nu kan echter de zakelijkheid in dezen zin zeer wel samengaan met rijke ornamentatie. Wij behoeven hier slechts te denken aan de prachtige Romaansche en Gothische kathedraalportieken".
„Ongetwijfeld zal in de toekomst de ornamentiek zich wederom verheffen uit de soberheid, die haar thans kenmerkt en, zonder hare zakelijkheid te verliezen geraken tot steeds rijkere ontwikkeling, omdat rijkdom, ingewikkeldheid, een levensbehoefte is voor den gecompliceerde, verfijnden moderden mensch".
Schrijver is geneigd te gelooven, „dat deze ontwikkeling niet zal leiden naar één zoo groote vormeenheid, zooals zij het kenmerk was van alle cultuurstijlen uit het verleden, en wel omdat daartoe met den veel grootere verscheidenheid aan utilitaire doeleinden minder aanleiding bestaat dan voorheen. Door dezen grooten materialen rijkdom en ook door het mathematisch begrip omtrent hun verwerking, hun samenstelling tot bouwconstructies, ziet de hedendaagsche bouwmeester zich in constructieven zin gesteld voor een gebied van onbegrensde mogelijkheden.
Trouwens ik geloof, dat aan een bepaalde vormeneenheid, aan een karakteristieken stijlvorm ons gecompliceerde geestelijke leven thans weinig behoefte gevoelt. De eenheid, die in uiterlijken zin allereerst en misschien uitsluitend waarneembaar zal zijn, zal een gevolg wezen van zakelijkheid, van bezonnenheid, die méér is dan een vluchtig voorbijgaande „richting", omdat de weg, waarlangs de bouwkunstenaar daartoe geraakt, een zoo natuurlijke is. Maar de lang verwachte, „de nieuwe stijl", zal geleidelijk komen, en hij zal dàn in ons leven zijn, wanneer ook de minder begaafden hun werk goed zullen scheppen, hun goede werk, dat, met al het andere, getuigt van eenzelfde bezonnenheid als beginsel, van eenzelfde levensvisie".
De Heer Dudok gaat dan na, hoe het met onze militaire bouwkunst is gesteld. Hij zegt daarvan o.m.:
„Het is opvallend, dat daar van een rationeele moderne kunstuiting in het algemeen geen sprake is, op een hoogst enkele uitzondering na. De nieuwe kazerne voor de Koloniale Reserve te Nijmegen, die in de Januari—Maart aflevering van den Bouwkunst jaargang 1913 op zeer waardeerende wijze door den Heer J. Gratema werd besproken, en waarop ik mij voorstel, nog met een enkel woord terug te komen, acht ik van een zeer geslaagde architectuur, en veel van hetgeen die schrijver daarover opmerkte, is mij uit het hart gegrepen. De lof komt niet toe aan de militaire bouwmeesters, aangezien de architect buiten hun gilde staat; echter dient hier ook te worden herinnerd aan het goede werk dat door hen te Utrecht werd tot stand gebracht. Opvallend is overigens de blijkbaar geringe invloed van het modernisme op den kazerne bouw om velerlei redenen.
In de eerste plaats hadden wij in het voorgaande bereids gelegenheid op te merken, hoe de moderne bouwkunst in haar wezen het meest verwantschap bezit met die der Middeleeuwen. Het eigenaardig militante karakter van dien tijd maakte van elke belangrijke vestiging een soort vesting, en verleende uit den aard aan den profaanbouw een bovenal militair karakter. En hoewel het nu vanzelf spreekt, dat het militaire wezen van onzen tijd zeer verschilt van dat dier Middeleeuwen, is het niet te loochenen dat er een zeker verband bestaat, dat altijd blijven zal, en reeds daarom zou het naar mijne meening in zekeren zin voor de hand liggen, dat in onzen tijd allereerst de militaire architectuur zich door de Middeleeuwsche kunst zoude laten inspireeren, en dan langs dien weg tot een modern architectonische uiting zou komen. Maar er is meer. Juist de militaire idee zou in dezen tijd in bouwkunstigen zin bijzonder suggestief kunnen werken, omdat het militaire karakter streng en sober is, en er derhalve reeds daarom in wezen harmonie bestaat met de zakelijkheid en de bezonnenheid der hedendaagsche architectuur. Om deze beide redenen van historisch aesthetischen aard zou een rationeele moderne kazernebouwkunst als het ware rechtstreeks in de logisch evolutionaire lijn liggen. Nu behoeft men echter wel zeer weinig levenservaring te bezitten om tot de erkenning te zijn gekomen, dat het in de maatschappij met aesthetiek en traditie niet zoo nauw wordt genomen, en ik zou dan ook zeker de afwezigheid van een in algemeenen zin frissche militaire architectuur op deze gronden niet zulk een opvallend feit achten, ware het niet, dat zich een ander motief voor de ontwikkeling in moderne richting daarbij voegt, waaraan geen mensch ter wereld belangrijkheid zal ontzeggen: dat is n.l. de financieele zijde van het vraagstuk. Waar de moderne bouwkunst, zooals wij hierboven ontwikkelden, te streven heeft naar een juiste expressie, een juiste karakteriseering, en deze hier derhalve vordert een uiting van soberheid, gestrengheid, van ernst; waar in het algemeen haar doel is schoonheid van massawerking, dus van verhoudingen, en een harer voornaamste middelen is rationeele constructiviteit, daar leidt dit alles, klaarblijkelijk buiten het stoffelijke om, naar een gebied van abstracte schoonheid, dat zeer zeker zonder bezwarende geldelijke offers bereikbaar is. Voor het grootste gedeelte der maatschappij is het een onbetwist feit, dat het bestaan van het leger, zoo het misschien al een maatschappelijk kwaad zou zijn, nochtans een noodzakelijk kwaad is, en dat op ons volk de verplichting rust, voor zijn zonen, die het dwingt de leerschool van zijn leger te doorloopen, goede, hygienische kazernes te stichten. Dat naast practische overwegingen, dààr, zoo goed als in elke openbare architectuur, en juist ten bate eener heilzame volksontwikkeling, aesthetische eischen nauwgezet dienen te worden bevredigd, is een modern sociaal beginsel, een vreugdevol teeken des tijds, dat gelukkig in steeds breeder kring wordt erkend. Welnu, de moderne architectuur vermag hier ontzaglijk veel, en kan te vruchtbaarder zijn, omdat zij geen geldelijke offers vergt, en niet meer dan belangstelling van die leidende autoriteiten, die hierin te beslissen hebben en wier steun de toewijding doet vermeerderen en het talent tot ontwikkeling en tot ontplooiing van zijn kunnen vermag te brengen.
Vervolgens bespreekt schrijver de vraag, tot welk eene architectuur een rationeele opvatting van den kazerne-

bouw aanleiding zou kunnen geven; en stelt tegenover elkaar: den paviljoen- of den barakkenbouw, waarbij het kazernement wordt gesplitst in kleinere gebouwen, die op zichzelf een geheel vormen, of den massalen bouw. „Tegenover de bezwaren van den massalen kazernebouw staat als voordeel van den paviljoenbouw, dat men daarin zoo juist kan typeeren de zeer overzichtelijke en systematische organisatie".

„Een bepaald aantal gelijksoortige en gelijknamige onderdeelen vereenigd tot een grooter eenheid; weder een zeker aantal dezer eenheden samengesteld tot een nog grooter geheel, dat is de karakteristieke samenstelling van het leger, en het is waarlijk een zuivere bouwkundige opvatting, deze markante organisatie ook in de kazerneering van dat leger te doen spreken. In dit verband stel ik mij een kazernement dan ook als een overzichtelijk gebouwencomplex, waarin de kern wordt gevormd door hoogst eenvoudige logiesgebouwen, die getuigen van frischheid en kracht, zooals goed begrepen baksteenbouw in zijn grootsche werking der vlakke muren kan symboliseeren. Het overzichtelijke wordt daarbij bereikt door een streng regelmatige situatie, die tot één architectonisch geheel verheft die logiesgebouwen, welke, met de organiek daarbij behoorende bijgebouwen, het kazernement vormen voor een grootere troepeneenheid. In de architectuur van het geheele complex, in de „gesammtwirkung", treedt uit den aard der zaak het element der herhaling op den voorgrond, en dat kan op zich zelf zeer waardevol zijn, omdat de herhaling, zonder meer, van eenzelfde motief, in alle kunsten een even krachtig als zuiver middel is om den indruk te wekken van ernst en waardigheid".

„Een zuivere toepassing brengt in ons geval mede, dat men in den geheelen aanleg streeft naar juist voldoende afwisseling, waartoe de bijgebouwen, speciaal het wacht- en bureel-gebouw, gereede aanleiding geven; deze kunnen door hun eenigzins vrijere architectuur aan het complex een onderhoudend silhouet verleenen, hetgeen voor een op zichzelf staand complex van deze beteekenis hoogst belangrijk is. Zoo is het mogelijk in den paviljoenbouw door de samenwerking tusschen de situatie en de architectuur der afzonderlijke gebouwen, ondanks de betrekkelijk geringe afmetingen dezer laatste, toch een zekere monumentaliteit te bereiken. Dit is de monumentaliteit, die een stadsbeeld kan bezitten, want de kunst van den paviljoenbouw is ten slotte zeer nauw verwant aan de stedebouwkunst; zij is in zekeren zin een stedebouwkunst in het klein, waarin dan deze gelukkige omstandigheid heerscht, dat de stedebouwer tevens de gebouwenarchitectuur beheerscht, hetgeen overigens bijna nooit het geval is."

De heer Dudok bespreekt dan zijn ontwerp voor een geniekazerne te Utrecht. Zonder de afbeeldingen heeft men aan die bespreking niet veel; daarom moet ik haar hier voorbij gaan. Bovendien, zoo goed het begin van zijn geheele beschouwing is, zoo weinig voldoet ons het slot ervan. Ook het ontwerp zelf, hoezeer getuigende van een ernstige opvatting der architectonische opgave, staat niet op hetzelfde peil als de theoretische beschouwing. Het vertoont wel éénheid — een eerste voorwaarde voor monumentaliteit — doch ook de weinig geoefendheid in het ontwerpen.

Het slot van zijn artikel is gericht tegen het stukje: „Wie is stedenbouwer" (in 1 t/m 3 van het „Bouwkundig Weekblad") door den heer W. P. C. Schaap, destijds door hem geschreven tegen het artikel „Stedenbouw" van den ingenieur Rückert. —

De heer Dudok eindigt zijn beschouwingen met de woorden:

„Wie in waarheid geleid wordt door de zucht, onze schoone bouwkunst te helpen vooruitbrengen, en daarbij geenerlei nevengedachten koestert, zal in de allereerste plaats dienen te arbeiden aan de verheffing van den architectenstand in het algemeen, waarin het, behoudens uitzonderingen natuurlijk, ernstig mangelt aan die cultuur, welke een breede, wetenschappelijke en artistieke opleiding ontegenzeggelijk vermag bij te brengen; eene cultuur die naar mijn meening een voorwaarde is voor waardevol, zelfbewust scheppen.

Indien het mij geoorloofd zou zijn, een verklaring te geven waarom de kazernearchitectuur, die in ons land in den laatsten tijd de vergelijking met die van andere landen zeer goed kan doorstaan, toch nog niet op het peil is gebracht dat te bereiken is, gelijk ik dit hierboven trachtte te ontwikkelen, dan zou het deze zijn, dat tengevolge van daartegen bestaande organisatorische bezwaren, bij de Genie niet steeds ten volle gebruik kan worden gemaakt van het artistieke vermogen der officieren, zoodat niet steeds de juiste man op de juiste plaats stond. In een korps, dat gesteld is voor een zoo uitgebreiden technischen dienst, zijn de organisatorische moeilijkheden begrijpelijkerwijs vele, maar van de aan het hoofd staande autoriteiten kan men thans de oplossing van vele moeilijkheden verwachten. En ik acht mijn streven ruimschoots beloond, wanneer ik er door mijne beschouwingen mede, zij het ook slechts op bescheiden wijze, toe heb bijgedragen, dat deze bouwkunst in zuiverder banen worde geleid, niet het minst daardoor, dat in de toekomst meer uitsluitend diegenen met den kazernebouw worden belast, voor wie de beoefening dezer architectuur de bevrediging van een zeer hooge behoefte is."

VAN ALLERLEI AARD.

HET PALEIS-RAADHUISVRAAGSTUK TE 'S-GRAVENHAGE.
Ook de Hofstad heeft zijn „Paleis-Raadhuisvraagstuk". Om een oplossing van dat vraagstuk te bevorderen, heeft, naar wij vernemen de Naamlooze Vennootschap Maatschappij „Het Park Zorgvliet" zich tot de Regeering gewend met een aanbieding.

KUNSTNIJVERHEID-MUSEUM TE 'S-GRAVENHAGE.
Tot directeur van het Museum van Kunstnijverheid te 's-Gravenhage is benoemd Jan Springer, directeur der Academie van Beeldende Kunsten aldaar.

HET NIEUWE RAADHUIS TE HANNOVER.
Het nieuwe raadhuis te Hannover is thans gereed. Half Juni heeft de opening plaats. Een driedaagsch muziekfeest, waarop voornamelijk moderne Duitsche werken worden uitgevoerd, wordt bij gelegenheid der feestelijkheid gegeven.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Jurryrapport Eere-Prijsvraag „A. et A." 1914. — Een Prijsvraag voor het gebouw van de Tweede Kamer. — Fen verheugenis. — Mij. v. d. Werk. Stand. — Photographie en ornament. — Prijsvraag Tuinstadwijk. — Uit Boeken en Tijdschriften. — Van allerlei aard.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor adspirantleden ƒ 5. . Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, A. A. HES, M. J. HACK, WILLEM VAN DER PLUYM EN J. J. HELLENDOORN, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Bestuur van het Genootschap: „Parkzicht", Hobbemastraat, A'dam.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect": „Parkzicht", Hobbemastraat, A'dam.

MEDEDEELINGEN DER REDACTIE.

Van de Kunstnijverheidschool „Quellinus" te Amsterdam, ontvingen wij het geïllustreerde Jaarverslag 1913, Evenals andere jaren is dit een welverzorgd boekje.

Behalve de mededeelingen van het Bestuur, waarin sterk wordt aangedrongen op de toetreding als lid, of donateur, tot sterking der financiën, bevat het hoofdzakelijk een uitgebreide beschouwing omtrent het onderwijs, van de hand van den directeur, den heer C. W. Nijhoff.

Hij wijst daarin, hoe bij de, wel is waar beperkte studie van het interieur — sinds enkele jaren een onderwerp, waaraan veel aandacht wordt gewijd op de Kunstnijverheidschool „Quellinus" — het reeds mogelijk is een band te leggen tusschen het onderwijs in het Interieur-teekenen en dat in het Decoratief-schilderen en Decoratief-beeldhouwen. Uitvoerig wordt dan de leergang, voor den meubelteekenaar een vierjarige, voor den decoratief-schilder een driejarige, besproken. Behalve de genoemde cursussen, is er nog een vierjarige cursus in bouwkunde en een driejarige cursus in lithographie.

* * *

KONINKLIJK OUDHEIDKUNDIG GENOOTSCHAP.

Van het Kon. Oudh. Gen. ontvingen wij in dank het 55ste jaarverslag over 1913. Behalve het algemeene jaarverslag, en de verslagen der verschillende Commissiën bevat het het uitgebreide artikel van C. N. Wijbrands over: „het Menniste Zusje" vroeger verschenen in „de Zondagsbode", doch dat op voorstel van Prof. Dr. J. Six in dit verslag wordt herdrukt „om het toegankelijk te maken voor een anderen kring, en tevens om het van die afbeeldingen te voorzien, minder bekend dan de door den schrijver genoemde prenten, die ik (Prof. Six) meende, dat tot toelichting en aanvulling konden verstrekken."

Dr. P. H. EYKMAN †

Het leven van den op 3 Mei j.l. te Nauheim gestorven dr. P. H. Eykman, moet ook voor de bouwkunst van belang worden geacht; en wel, omdat het een der openbaringen bleek van den geest, die heden ten dage dringt naar vernieuwen van het aanschijn der wereld; en dus werkt aan den toekomstvorm in leven en kunst.

Dat hij de daarvoor noodige scheppende kracht hanteerde, wordt aangetoond door zijn actie op het gebied der wetenschappelijke vinding; dat hij de eenheid van beweegkracht zag en zocht in velerlei gebied van menschelijken en maatschappelijken arbeid, kwam mede uit in zijn wijdsche conceptie voor een geestelijk en intellectueel wereldcentrum, waaraan hij vorm gaf in zijn plan voor internationalisme.

Dat de projectie van dit plan practisch werd aangepast aan de toevallige situatie bij Den Haag, en daarvan de gebreken vertoont, vermindert uiteraard niet de waarde der grootsche gedachte, die er achter ligt, n.l. de grondige organisatie van het „brein der wereld" in tal van wetenschappelijke- en kunstinstituten, die tot taak hebben in organisch verband te werken aan de doeltreffende regeling en groei van al wat de harmonische ontwikkeling van het leven der volkeren raakt.

Dat ik het voorrecht mocht hebben een poging te doen den vorm, zij 't dan ook in embrionischen staat, te projecteeren, zal mij steeds een sterkende gedachtenis zijn aan dezen scheppenden geest. K. DE BAZEL.

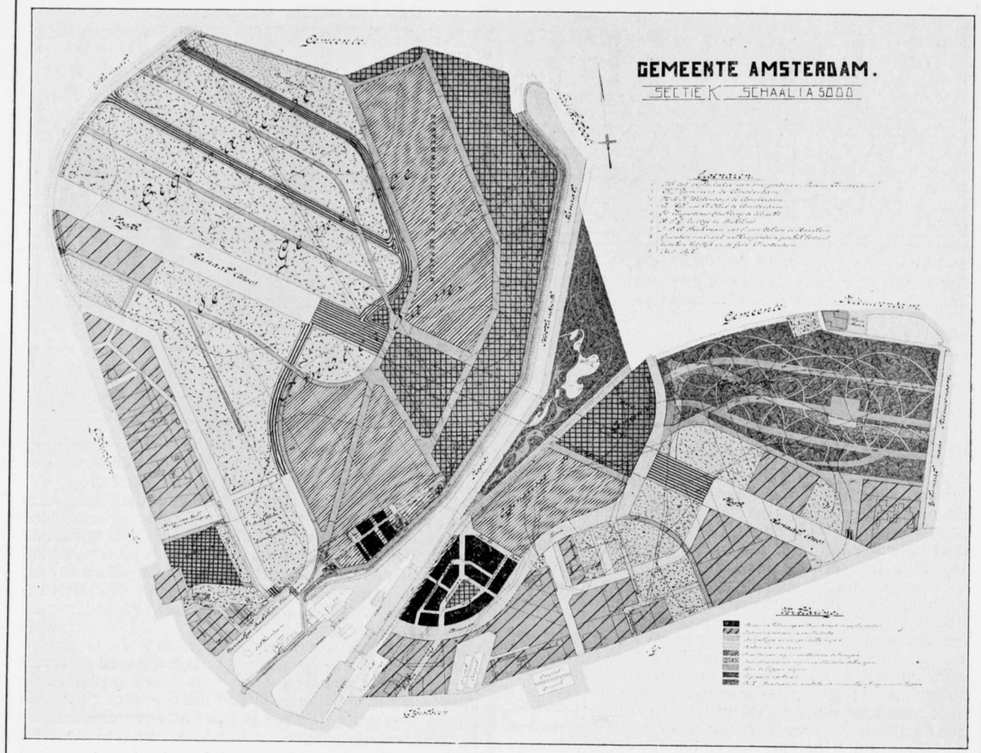
Dit plan der wereldstad is met toelichtende beschrijving in jaargang 1905, No. 28 van „Architectura" verschenen. RED.

UITBREIDINGSPLAN OVER HET IJ.

De hier afgebeelde kaart is het door den dienst der Publieke Werken ontworpen uitbreidingsplan van het gedeelte der Gemeente, gelegen aan de Noordzijde van het IJ, tusschen dit water, het zijkanaal naar Oostzaan, den Waterlandschen dijk, en het zijkanaal naar Nieuwendam.

De volgende toelichtende beschrijving wordt door haar er bij gegeven:

„Het plan van uitbreiding omvat de gronden in den Nieuwendammerham, de Volewijkslanden en den Buiksloterham, alsmede die, gelegen tusschen den Buiksloterham en het afgesloten IJ, een en ander voor zoover zij nog niet als bouw- of industrieterrein in exploitatie zijn gebracht.



Bestaande bebouwing en Bouwterrein in exploitatie.
Industrieterrein in exploitatie.
Aangelegde en vastgestelde wegen.
Bestaande wateren.
Bouwterrein nog in exploitatie te brengen.
Industrieterrein nog in exploitatie te brengen.
Aan te leggen wegen.
Te graven wateren.
Park, plantsoen en speelplaats in aanleg of nog aan te leggen

Met uitzondering van een gedeelte van den Buiksloterham zijn alle in het plan begrepen gronden bereids opgehoogd. Het ligt in de bedoeling om ook laatstbedoeld, nog laag gelegen gedeelte van den Buiksloterham te doen ophoogen, echter behoudens de gronden aan den Laanweg, welke, met het oog op de daarop aanwezige bebouwing, buiten het plan gelaten zijn en om voorts van dit gedeelte van den Laanweg, hetwelk de bestaande hoogte zal blijven behouden, hellingen te maken naar de aansluitende hooger aan te leggen wegen.
De wegen zijn gedacht op eene hoogte van 1 M. en van 1,20 M. boven A.P., en op eene breedte van 15—40 M.

In de Vogelwijkslanden is een wandelbosch ontworpen, waaraan in het onderwerpelijke gedeelte der Gemeente behoefte bestaat.
Het middengedeelte van den Buiksloterham en van de Volewijkslanden is voor eene aaneengesloten bebouwing aangewezen; in de onmiddelijke nabijheid daarvan zullen plantsoen en sport- en speelterreinen worden aangelegd. Langs de zuidzijde en langs een gedeelte van de oostzijde van het sportterrein in de Volewijkslanden is eene open bebouwing gedacht.
De overige gronden zijn bestemd voor industrieterrein. Voor het vervoer te water ten behoeve van die industrieterreinen zijn kanalen ontworpen.
De voor woningbouw aangewezen terreinen zullen te zijner tijd in bouwblokken worden onderverdeeld, waarbij in het bijzonder rekening gehouden zal worden met den aard en de afmetingen van de ter plaatse te stichten perceelen."

Het is ons inziens te betreuren, dat al vroeger de prachtig gelegen strook gronds aan het IJ is uitgegeven geworden voor industrieterrein. Dit nu drukt reeds zijn stempel op de daarachter gelegen bouwblokken. Er zullen hoogstens arbeiderswoningen kunnen komen. Door den ruim opgevatten aanleg van sport- en speelterreinen en park langs het kanaal is de toestand veel

verbeterd. Ook de aanleg van het z.g. „Vliegenbosch" is van groote beteekenis voor de ontwikkeling van dit toekomstig stadsdeel, minder voor de stad zelve. Mocht er ooit een brug over het IJ komen, wat op den duur toch zal moeten gebeuren — waarom het dus nu niet gedaan —, dan wordt de toestand anders. Het sportterrein en park zijn juist in de lijn van het te graven hoofdkanaal, om, mocht hiertoe worden overgegaan, de daarvoor benoodigde gronden ter beschikking te hebben. Het Vliegenbosch is tijdelijk. Daarom staan nog op de kaart de nieuw te graven kanalen voor de industrieterreinen aangegeven. Deze tijdelijkheid zal wel van langen duur blijken te zijn, want de behoefte aan een groot park zal in de toekomst grooter zijn dan nu. J. DE M.

HET GOUDEN FEEST DER INDUSTRIESCHOOL.

„Ter gelegenheid van het vijftigjarig bestaan der school houdt het afdeelingsbestuur receptie op Woensdag 6 Mei n.m. 3½ u in het gebouw der Maatschappij, Kloveniersburgwal 87-89. Tegelijkertijd zal de tentoonstelling van het werk der leerlingen worden geopend, waarvoor het bestuur de eer heeft U beleefd uit te noodigen".
Aldus luidde de keurig gedrukte en versierde uitnoodigingskaart, die ons Genootschap ter eere van dit feest ontvangen mocht.
De groote „gehoorzaal" was voor deze gelegenheid in een feest- en expositiezaal herschapen. Op eenvoudige doch talentvolle wijze was hier een smaakvol, artistiek geheel getroffen. Wit, blauw, oranje en goud voerden den hoofdtoon en daarbij het frissche groen van laurierboompjes in wit met goud omlijnde tobbetjes en van kransen op de afscheidingen der ontworpen kabinetten, het gaf een allerprettigsten, feestelijk, luchtigen indruk bij het betreden der anders zoo somberen, zwaarmoedigen concert-, tooneel- en vergaderzaal.
Klokslag halfvier schaarden de aanwezigen zich om het recepieerende Bestuur, dat bij monde van zijn voorzitter, den heer D. A. Vreedenberg naast een woord van welkom een kort overzicht van het lief en leed der 50 jaren gaf. De heer H. de Kruyff, als oudste der Bestuurderen, huldigden hierna meer speciaal den jubileerenden Directeur, den heer B. W. Wierink, wien hij een kostbaren Japanschen vaas op piedestal aanbood. Mr. A. Polak sprak als lid der commissie van M. O. na den heer de Groot, Inspecteur M. O. Beide heeren roemden de talenten van den huidigen Directeur en wezen daarbij o. m. nog op het noodzakelijke van een eigen gebouw. De Directeur der Kweekschool, de heer G. Meyer, huldigde eveneens den leeraar Wierink en bood hem een omvangrijk bloemstuk namens de kweekschoolcollega's aan. Toen kwam de sympathieke Directeur zèlf aan het woord, om op de hem eigene, eenvoudige en bondige wijze allen dank te zeggen voor de vriendelijke woorden op dit feest der Industrieschool, toch ook zijn feest, tot hem gericht.
Na de officieele inluiding de traditioneele eerewijn en toen de expositie bezichtigd. Het geexposeerde, dat niet zoozeer bedoelt een blik te geven op het gehalte van het werk der leerlingen (daarvoor werd, met het oog op de beperkte ruimte, te weinig klassenwerk opgehangen) doch dat een overzicht wil bieden van den omvang van het onderwijs, geeft dus v.nl. een leergang, vooral waar het betreft de afdeelingen Bouw- en Werktuigkunde, aan welke beide afdeelingen behalve het gewone vakteekenen het daarbij onontbeerlijke handteekenen wordt onderwezen.
Wij zagen er werk uit de voorbereidende klasse, voorts: steenverbanden, paalfundeeringen; kozijnen met ramen en deuren in verband met geveldetails en bouwkundige onderdeelen; kapconstructies, glas in lood ontwerpen en smeedwerk. Ook ijzerconstructies, betonbouw en werktuigkundige teekeningen.
Als tegenstelling tusschen opvatting en uitvoering van werk van thans en uit de jaren 1868—70 deed een kleine expositie in kabinet C zeer goed. Als wij zien hoe toen b.v. een werktuigkundige teekening werd „verzorgd" — met schaduwtjes en kleurtjes om van te blozen — en de „waterstaats-architectuur" bij een kerkgebouw zelfs hoogtij vierde, dan moet ons de verluchting van 't hart: Gelukkig voorbij! En daartegenover dan het frissche, door en door bekeken en knap uitgevoerde werk van kabinet F of K te zien, zie, dan voelt men zich gelukkig als iemand die van uit een muf, dompig vertrek de vrije ruimte intreedt, waar het al licht en lucht is.
Deze stemming beheerschte de gansche expositie. Wij schrijven beheersch*te*, omdat op het oogenblik dat dit blad verschijnt, de bezienswaardige expositie alweder tot het verleden behoort. Het onderwijs is „bij" en staat daardoor op een hoog peil. Al is het waar dat aan de leerlingen dezer school hoogere eischen ten opzichte van het door hen vervaardigde werk kunnen en moeten gesteld worden dan dit aan de discipelen der gewone burgeravond- of ambachtsscholen geschieden mag, erkend dient toch te worden dat het geëxposeerde werk, zonder onderscheid, er uitstekend uitziet en getuigt van groote liefde waarmede het onderricht wordt gebracht en aanvaard. En ware het niet dat wij persoonlijk de aangenaamste ervaringen hebben van prestaties van enkele der oud-leerlingen, gezien deze expositie, zouden wij thans tot die erkenning zijn gekomen.
De bouwkundige afdeeling heeft ten doel de opleiding van Bouwk. Opzichter, Bouwk. Teekenaar en Uitvoerder van Bouwwerken; zie, dat heeft al dadelijk iets te zeggen, dat houdt a. t. w. eene profetie in. Laten de jonge krachten hier op steeds betere wijze worden gekweekt en gevormd; laten zij zich op den basis der aan deze nuttige onderwijsinrichting verkregen kennis steeds verder in de *moderne* bouwkunst bekwamen, dan worden die jonge menschen eenmaal mannen *van hun tijd*, dragers der moderne cultuur, waarvan hun toekomstig werk dan in de allereerste plaats den stempel zal dragen. Laat daartoe den klemmenden eisch van een eigen gebouw Bestuur en Directie er toe leiden, om, voor het verwezenlijken van dat ideaal, de door hen gevormde krachten tot een vredigen kamp te nooden, ten einde, door het uitschrijven eener prijsvraag onder de oud-leerlingen der school, in 't bezit te geraken van een waarlijk *eigen* gebouw. ADR. MOEN.

EEN GELIJKENIS.

Een heer, die aan lagerwal was geraakt, ontmoette eens een rijken vriend, die hem een nieuwen overjas aanbood, ter vervanging van het oude kleedingstuk, waarmede de ander zich uit nood behielp. Aan dit aanbod werd echter de voorwaarde verbonden, dat de jas door den kleedermaker van den rijkaard, van stof en van snit naar diens smaak zou worden gemaakt. De arme vriend dankte den milden gever hartelijk. Doch toen de rijkaard vervolgde, dat hij alleen bereid was, een deel van des kleedermakers rekening te betalen en het overige, wat niet weinig zou zijn, voor rekening van den begiftigde zou komen, betrok diens gezicht. Hij vroeg zijn vriend, hem liever het bedrag ter hand te stellen, dan kon hij bij verschillende kleedermakers gaan zien, waar hij er het best een jas voor zou kunnen krijgen. Doch de rijke vriend had daar

geen ooren naar, en de aan lagerwal geraakte heer loopt nog altijd in zijn ouden jas.
De stad Haarlem, die geen behoorlijken schouwburg heeft, bezit een rijk ingezetene, die haar een nieuwen schouwburg aanbiedt ter vervanging van den ouden, waarmede zij zich uit nood behelpt Aan dit aanbod werd echter de voorwaarde verbonden, dat de schouwburg door den architect van den rijkaard, in stijl en op een terrein naar diens smaak, zal worden gemaakt. De gemeenteraad dankte den milden gever hartelijk. Doch de burgerij moest vernemen, dat hij slechts bereid is, een deel van de kosten voor zijn rekening te nemen, en dat het overige, hetwelk niet weinig zal zijn, door haar moet worden bijgepast. Zal nu de gemeenteraad vragen, liever het geld te mogen ontvangen, opdat door een wedstrijd tusschen de architecten van Nederland worde uitgemaakt, wie voor die som den besten schouwburg kan maken? Doch de milde gever zal daar wel geen ooren naar hebben, en als de stad Haarlem zich niet met haar ouden schouwburg wil blijven behelpen, dan zal zij over de brug moeten komen, want immers „wie het — ten deele — betaalt, mag het zeggen". IJ. IJ.

BOEKBESPREKING.

„De bouwmeester".

No. 21 van Mork's bekende Beroeps-Bibliotheek behandelt „de bouwmeester", geschreven door den Bouwk. Ingenieur J. H. W. Leliman. Wij wenschen al dadelijk te verklaren, dat het lezen van dit zaakrijk, beknopt en vlot geschreven werkje ons veel genoegen verschaft heeft. De vraag, reeds jarenlang gedaan en momenteel zelfs een punt van ernstige gedachtenwisseling in de bouwkundige vereenigingen uitmakende, n.l.: „hoe moet de opleiding van den a.s. bouwmeester zijn", vindt hier, zij het geene afdoende, dan toch zeer zeker een hoogst zaakrijke bespreking.
In een drietal hoofdstukken behandelt de geachte schrijver, na een korte inleiding, achtereenvolgens:
I. de werkkring; II. de vooruitzichten en eischen; en III. de opleiding.
Hoewel het niet in het bestek dezer rubriek ligt, veel uit een werk te citeeren — *aankondigen* toch is onzen taak — stellen wij er prijs op, enkele zinnen in deze regelen nader vast te leggen.
Wij bedoelen dan bij de inleiding de woorden:
„De taak van den bouwmeester is verheven. Bouwwerken „zijn documenten. Menig tijdperk wordt naar zijn gebou„wen beoordeeld. Zij immers leggen de cultuurhoogte „van hun tijd vast". En iets verder:
„De bouwmeester schrijft aldus de onvergankelijkste en „meest in het oogloopende archiefstukken. En dat besef „zal niet nalaten zijn verantwoordelijkheidsgevoel te „prikkelen tot krachtsinspanning. Om, met die gedachte „voor oogen, deze roeping te kunnen vervullen, moet de „bouwmeester als kind van zijn tijd de heerschende geeste„lijke stroomingen van nabij volgen, hare beweegredenen „doorgronden en hare tendensen peilen op dat in zijn werk „niet het evenwicht verloren ga en hij niet aan de grillen „eener voorbijgaande ongefundeerde mode offert, wijl „deze ten onrechte werd aangezien voor de ernstige „weerspiegeling van een ideaal van zijn tijd".
Volgens schr. moet daarbij ook het historisch gevoel, „zuiver en scherp ontwikkeld zijn", want, zegt hij, „om de „juiste uiting van den modernen tijd te kunnen geven is „het onmisbaar tevens te weten hoe ver, in welk opzicht „en in welke gevallen het heden nog verbonden is met „het verleden, waaruit het zich ontwikkelde en met welks „overleveringen het midsdien samenhangt".

Bij Hoofdstuk I.
„Zijn aangewezen plaats is op den voorgrond van het „maatschappelijke en openbare leven. Daar wacht hem „zijn taak en alleen daar kan hij, mede door ruim begrip „te toonen voor de idealen en nooden der gemeenschap „en door de oplossing daarvan te helpen voorbereiden, „het hem toekomende gezag in de samenleving winnen „en de grondslagen voor zijn arbeid helpen leggen. In „tegenstelling hiermede heeft over het algemeen echter „in de laatste tijden de bouwmeester, in plaats van een „leidende rol te spelen bij de behandeling van groote „vraagstukken, waarbij hij wèl beschouwd van nabij be„trokken is, zich vaak te veel op den achtergrond gehou„den. Die onthouding, misschien als onverschilligheid „opgevat, heeft zich gewroken doordat omgekeerd de „belangstelling in hem en in zijn vak verminderd is".
Bij Hoofdstuk II.
„De bouwmeester heeft daarom in innerlijke bevrediging het grootste deel zijner belooning te zoeken".
Terwijl bij Hoofdstuk III de woorden:
„De opleiding aan de Techn. Hoogeschool biedt onge„twijfeld de grootste waarborgen eener afgeronde weten„schappelijke en aesthetische vorming van den bouw„meester", ons niet geheel onaanvechtbaar voorkomen. Dat de schrijver de Technische Hoogeschool als *de* opleiding bij uitnemendheid aanbeveelt, zal niemand bevreemden en zal niemand hem euvel duiden. Dat hij die opleiding evenwel aanprijst als „de grootste waarborg eener afgeronde *aesthetische**) vorming", zie, dit zal velen wel te machtig zijn. Is veelal juist het omgekeerde niet het geval?
Eerlijk zegt schr. verder, dat er bij den gediplomeerden ingenieur nog wel wat aan praktijk ontbreekt en hij dus, na verwerving van zijn diploma, nog geenszins „klaar" is. Bevreemding wekt het hierbij evenwel, dat schr. meent te kunnen zeggen dat, waar „de breede basis" door de vorming aan de Technische Hoogeschool gelegd is, het ontbrekende — dat zijn hier dus de practische vakken — *„in betrekkelijk korten tijd wordt doorgrond en geleerd."**)
Is dit soms eene meening, ook aan de praktijk getoetst? Inzake het Middelbaar Techn. Onderwijs zegt schr. nog: „Maar, en dit zij nogmaals onderstreept, het M. T. O. „levert geen bouwmeesters af, en wie een dergelijke „school verlaat, mist nog het moreele recht zich al aan„stonds als zoodanig te betitelen."
Het laatste hoofdstuk behandelt speciaal de onderscheidene wegen, die, volgens schrijver, naar het doel zullen leiden.
Wij vragen ons af: wordt hiermede niet sterk vooruitgeloopen op de hierover gememoreerde besprekingen in de bouwkundige vereenigingen omtrent dit belangrijk onderwerp? Vergissen wij ons niet te zeer, zoo wij veronderstellen dat de geachte schrijver zich momenteel het liefst schaart bij dien groep van vakbeoefenaren, die een der onzen nog kort geleden aanduidde met den naam van „wilden"?
Niettemin, wij zien dit boekje, dat voor den luttelen prijs van slechts *f* 0.50 in den handel is verkrijgbaar gesteld, als „voorlooper" gaarne in de handen zoo van beoefenaren, als *a.s.* beoefenaren van ons schoone bouwvak.

ADR. M.

*) De cursiveering is van ons. M.

BOEKAANKONDIGING.

Waar moet het met onze bibliotheeken heen? Sinds het jaar 1450 hebben in de verschillende landen der wereld 11.638.810 gedrukte boeken het licht gezien (volgens de Bulletin de l'Institut internationale de Bibliographie).

Omstreeks het jaar 1500 becijferde men het aantal der jaarlijks verschijnende boeken op 1200; twee eeuwen later, omstreeks 1700, was dit aantal reeds tot ongeveer 10.000 gestegen; in 1887 was het ± 100.000 en in 1908, het jaar waarmede de statistiek van het „Bulletin" afsluit, vielen er niet minder dan 174.375 nieuwe uitgaven te vermelden, een getal, dat niet ten onrechte zekere vrees wekt voor de toekomst onzer bibliotheken, en voor het verwerkingsvermogen van het toekomstig geslacht. 't Is nu al onmogelijk, voor degene, die in veel belangstelt, kennis te nemen van de zeer belangrijke uitgaven, op verschillend gebied verschenen. Men moet zich gaan beperken tot het gebied, waarin zijn werk ligt, doch zelfs bij het jaarlijks stijgen van de vele uitgaven op één gebied, wordt dit moeielijk. Repertoriums zijn daarom zoo nuttig. Alleen, zij geven niet meer dan titels, dit wel het zoeken naar het boek, dat men noodig heeft vergemakkelijken, doch het nalezen van veel onnoodigs niet geheel opheffen.
In ons land is de stroom der nieuwe boeken op bouwkunstig gebied nog niet groot; eigenlijk gezegd is het een onbeteekenend beetje. Daarentegen is het aantal bouwkundige en technische bladen in ons kleine land aan bedenking onderhevig, en ware het te wenschen, dat het hierbij in bepaalde katagoriën tot samensmelting kwam.
De duitschers lijden voornamenlijk op aesthetisch gebied aan een uitgeefwoede. Het aantal boeken en tijdschriften, dat zij daarop uitgeven is legio. Dit voelen zij zelf. Daarom geeft Ernst Wasmuth te Berlijn nu uit een nieuw tijdschrift: „Wasmuths Monathefte für Baukunst"; dat niet een bepaald orgaan van een of andere groep of richting is. Het streven en het goede werk van alle duitsche architecten — ook buitenlandsch werk zal worden opgenomen — heeft haar belangstelling. Het tijdschrift zal ook geen onderscheid maken tusschen groote en kleine werken. De bouw van een fabriek „in de provincie" is evenzoo gewichtig voor haar, als een groot gebouw in de hoofdstad. „De Monatshefte für Baukunst" wil dan ook een tijdschrift zijn, waarin veel, wat verspreid in andere tijdschriften wordt besproken, verzameld is. Of de Redactie haar program kan verwezelijken, is de vraag. De grondgedachte van het programma: samentrekking, valt te loven.
Velen der groote duitsche architecten telt zij onder haar medewerkers.
Het eerste nummer van de 1ste jaargang ziet er prettig uit, en illustreerd goed de bedoeling van de Redactie.

* * *

Van hetzelfde standpunt gaat een geheel andere uitgave te Parijs uit. Daar is de 1ste April (het was geen Aprilgrap) het eerste nummer van „Art in Europe" verschenen. Het is een maandblad, dat in het Fransch en in 't Engelsch wordt uitgegeven. De directeur, Seijmour de Ricci, verzekert in zijn „program", dat de bladen, die dagelijks of zelfs wel tweemaal per dag kunstberichten de wereld inzenden, bij gebrek aan tijd tallooze onnauwkeurigheden begaan. Daarnaast hebben wij een aantal maandschriften, meest luxeuse uitgaven, die lange artikels geven, doch waarin weinig plaats wordt ingeruimd voor de vermelding van diverse gebeurtenissen op kunstgebied.
„Art in Europe" moet in die lacune voorzien; het zal maandelijks en zoo volledig mogelijk overzicht geven van alles wat er is voorgevallen, zonder daarbij fouten te maken, want ze hebben een maand den tijd om alles zorgvuldig te controleeren! Zij stellen zich voor verslag te doen van de kunstveilingen in alle landen, de aanwinsten van musea en de aankoopen van verzamelaars, van de ontdekkingen der kunsthistorici en de publicaties op kunstgebied. In een noot onder dit program wordt medegedeeld dat in dit tijdschrift buiten de rubriek advertenties geen betaalde berichten zullen voorkomen.

* * *

Welke groote bedragen aan reclame in alle landen worden uitgegeven is niet te bepalen. Honderden millioenen zeker. Velen spreken over reclame als een noodlottig, modern kwaad. En zooals wij haar in haar uitwas kennen, is dit ook zoo. Tot dusver was het eenige middel der reclame: schreeuwen, zoo onbeschaamd het maar kan. Dit trof wel doel, zoolang men het alleen deed. Toen velen het gingen doen, was het nuttig effect weg. Het publiek kantte zich ook tegen een dergelijk optreden.
De reclame had zichzelf in ongunst gebracht En als altijd, men verviel in uiterste, stemmen gingen op om de reclame aan den openbaren weg te verbieden. Dit nu is onmogelijk. De reclame is een onontbeerlijk onderdeel van het zakenleven geworden. Er wordt ernstig aandacht aan gewijd — in het buitenland meer dan bij ons —. Goede reclame drukt haar stempel op een zaak. Zij trekt de aandacht, niet door burgerlijk schreeuwen, doch door beschaafd gebaar, door goede smaak.
Voor den decoratieven teekenaar of -schilder opent de reclame een ruim arbeidsveld. Op dit gebied zijn onze Oostelijke naburen in hun kracht. Het is dan ook niet verwonderlijk van hen een nieuw boek op dit gebied te vermelden, waarin „de reclame als kunst en wetenschap" wordt behandeld. Het is ruim voorzien van afbeeldingen en gekleurde platen van aanplakbiljetten, verpakkingen, teekeningen bij advertentiën, fabriekswerken, enz. De tekst is van Paul. Ruben. Verlag für Socialpoletik, Berlijn. J. de M.

VEREENIGING „HET NEDERLANDSCH OPENLUCHTMUSEUM".

De directeur van „het Nederlandsch Openluchtmuseum" schrijft over: „de beteekenis van een openluchtmuseum voor ons land".
„Uit in Nederland gemaakte wetenschappelijke studiën en onderzoekingen op kultuur-historisch gebied, blijkt dat hier te lande een Openluchtmuseum een onbetwistbaar recht van bestaan heeft, stellig niet minder dan in Noorwegen, Zweden en Denemarken. Daar worden o.a. in de hoofdsteden Christiania, Stockholm en Kopenhagen, Openluchtmusea gevonden, die in het kunst- en wetenschappelijk leven van die landen een hooge en gewichtige plaats innemen. Een studiereis naar deze Skandinavische musea, door eenige bestuursleden ondernomen, vestigde de overtuiging dat, in het algemeen, Openluchtmusea van het grootste belang zijn voor de studie der boschavingsgeschiedenis van een volk en dat de stichting van een dergelijke instelling, hier te lande, niet langer mocht worden uitgesteld, zoude niet te veel, van wat thans nog bijeengebracht kan worden, onherstelbaar te loor gaan. Ook was de algemeene indruk, dat in bezienswaardigheid en levensvatbaarheid, het Nederlandsche voor geen der Noordelijke Musea zal behoeven onder te doen.
Deze wetenschappelijk en kunstzinnig zoo hoogstaande Skandinavische Musea zijn tevens een finantieel succes, gelijk de jaarverslagen uitwijzen der Vereenigingen, welke deze tot stand brachten. Zij verheugen zich in een buitengewoon groot bezoek en genieten de sympathie der geheele bevolking; vandaar dan ook, dat onze Ver-

eeniging, met groot vertrouwen, durft overgaan tot het stichten van een „Openluchtmuseum voor Nederland". Het denkbeeld heeft daarbij voorgezeten, dat voor tijdgenoot en nageslacht, voor landgenoot en vreemdeling, voor den historicus, den kunstenaar en den eenvoudig belangstellende, bewaard moeten blijven, in één ruim, afgesloten geheel. een of meerdere voorbeelden van al wat Nederland belangrijks en schoons vertoont, op het platteland, in huizenbouw, dorpsaanleg, tuinen en beplanting der erven, in huisraad, werktuigen en gebruiksvoorwerpen, alsmede in kleederdrachten der bewoners. Van veel gewicht voor de studie der volkeren-geschiedenis, der volksontwikkeling der landelijke bouwkunst en kunstnijverheid, moet geacht worden de bestudeering der in vroegere eeuwen gestichte en der naar oude overlevering later ontstane plattelands-bouwwerken, want in deze zijn, bij grondig onderzoek, de verschillende eigenaardigheden der stammen, waaruit ons volk is samengesteld, dikwijls nu nog terug te vinden. Dit is thans nog doenlijk; immers, door de, op het land veel meer dan in de steden bestaande vasthoudendheid aan oude vormen en gebruiken, is, tot ver in de 19de eeuw, van den oorspronkelijken aard van landelijken bouw, in de meeste streken van ons land, veel van eeuwen vroeger nog bewaard gebleven.

Langzamerhand, doch met zekerheid, gaan deze merkwaardige plattelands-woningen verdwijnen, omdat hygiene, modern verkeer, economischer werkwijze andere eischen kwamen stellen aan huisindeeling, werkmateriaal en gebruiksvoorwerpen. Over eenige tientallen van jaren zal men zich niet een juist denkbeeld meer kunnen vormen van het uiterlijk voorkomen en zeker niet van de binnen-indeeling en de inrichting met huisraad en meubelen van dorps- en boerenhuizen in Nederland, zoo eigenaardig en zoo verscheiden voor alle streken van ons land, indien van ieder type niet een voorbeeld behouden zal blijven in het Openluchtmuseum.

Voor het bijeenbrengen van deze verzameling is, gelijk van zelf spreekt, een terrein noodig, niet alleen voldoende groot, maar dat ook in afwisseling, in grondgesteldheid, en in verscheidenheid van bodemvorming en beplanting, de aangewezen omgeving bieden zal.

Na veelzijdig onderzoek, vestigde de Vereeniging hare keuze op een bij uitstek gunstig terrein, bekend onder den naam „De Waterberg", behoorende aan de gemeente Arnhem en gelegen achter het landgoed Sonsbeek, ter grootte van ruim 30 Hectaren. Het is een, deels als park aangelegd, heuvelachtig bosch, waarin veel oude hooge boomen, eiken- en dennenbeplanting en struikgewas, — met in het midden, een ruime open boschweide en in de laagste gedeelten, schilderachtig omzoomde vijvers.

Het nut en het groote belang van ons streven vermocht het Gemeentebestuur van Arnhem te bewegen, onze plannen te steunen, door in de Raadzitting van den 10den November 1913, dit unieke terrein, groot ruim 30 Hectaren, voor den tijd van 75 jaren, in erfpacht af te staan, zonder dat de Vereeniging eenigerlei vergoeding daarvoor is verschuldigd.

Uit eigen middelen heeft de Vereeniging reeds een kleine verzameling belangrijke voorwerpen aangekocht; ook de negen groote boerenwagens, uit verschillende provincies, af komstig van de in 1913 gehouden Landbouwtentoonstelling te 's Gravenhage zijn thans haar eigendom. Van de schenkingen en legaten, die de Vereeniging verkreeg, worde o. a. vermeld een 17de-eeuwsche poort van een zoogenaamde Saksische boerderij, in Twenthe; een groote verzameling metalen en houten voorwerpen, betrekking hebbende op „folklore", hoofdzakelijk van Brabant, uit de nalatenschap van den Groninger Archivaris Jhr. Mr. J. A. Feith, in leven, lid van ons Bestuur; zeer merkwaardige ijzeren haardplaten; een rijtuig uit het begin der vorige eeuw; eenige kinderkamer-meubelen en een oud weefgetouw, met al het erbij behoorende, afkomstig uit een Brabantsch boerenwevershuis.

Van meerdere zijden ontving de Vereeniging toezegging van geschenken, zelfs van eene zeer belangrijke en uitgebreide verzameling. Het in ontvangst nemen wacht slechts op het gereedkomen van een museumgebouw, dat wij ons voorstellen voorloopig zeer eenvoudig in te richten, ten einde een zoo groot mogelijk bedrag der geldmiddelen beschikbaar te houden voor het doen van het land".

Voor de laatstgenoemde werken is geld noodig. Het Bestuur werd daarom gemachtigd. eene leening aan te gaan van *f* 100.000, waarvan voorloopig *f* 45.000 worden uitgegeven.

Deze leening geschiedt in den vorm van eene Inkomsten-Obligatieleening, omdat begrijpelijkerwijze, waar de inkomsten eerst ruim kunnen vloeien, nadat het Museum eenigen tijd is opengesteld, het niet geraden is, reeds in den aanvang, de Vereeniging met vaste uitgaven voor rente en aflossing te bezwaren.

De Museum-gebouwen en Kunstvoorwerpen zullen niet, dan ten behoeve van Inkomsten-Obligatiën kunnen worden verbonden.

ADRES ALG. NED. OPZ. EN TEEK. BOND.

De Alg. Ned. Opzichters- en Teekenaarsbond heeft navolgend adres gezonden aan zijn Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken:

's Gravenhage, April 1914.

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken te 's Gravenhage.

Excellentie!

Geven met verschuldigden eerbied te kennen, ondergeteekenden J. L. B. Keurschot en C. J. W. de Jongh, Voorzitter, respectievelijk Secretaris van en handelende namens den Algemeenen Nederlandschen Opzichters- en Teekenaarsbond, laatstelijk goedgekeurd bij Koninklijk Besluit van 7 Januari 1910, No. 46 en gevestigd te 's Gravenhage;

dat uit de jongste Staatsbegrootingen is gebleken, dat de Nederlandsche Regeering de eerste schreden heeft gezet op den weg, welke leidt naar de door genoemden bond zoo lang verwachtte en begeerde regeling van het middelbaar technisch onderwijs, voor welk initiatief ondergeteekenden de Regeering zeer erkentelijk zijn;

dat hun tot hun leedwezen echter tevens gebleken is, dat het vraagstuk van het genoemde onderwijs dreigt te worden opgelost in een naar het oordeel van den bond ongewenschte richting, in de richting n.l. van de schoolsche, niet voldoende met de practijk verband houdende opleiding;

dat zij vervolgens als een andere ernstige fout hebben waargenomen, dat het middelbaar technische onderwijs *te* zeer gecentraliseerd blijft en daardoor niet kan worden gevolgd door velen van hen, voor wie het in de eerste plaats bestemd is, met name door jongelieden, wier ouders een opleiding aan de Technische hoogeschool niet kunnen bekostigen;

dat toch met de stichting van enkele grootsche en kostbare scholen, als te Utrecht, Dordrecht, Haarlem, 's Hertogenbosch wel de a.s. technici in die steden en hare naaste omgeving gebaat zijn, doch dat honderden jonge menschen uit verder afgelegen plaatsen — hoezeer naar aard en aanleg daarvoor ook geschikt — die scholen niet kunnen bezoeken, aangezien hunne ouders financieel onmachtig zijn;

dat zóó het middelbaar technisch onderwijs niet aan het beoogde doel kan beantwoorden.

eenerzijds niet, wijl door de thans toegepaste schoolsche opleiding de a.s. technici niet aan de strenge eischen van werkelijkheid en praktijk zullen kunnen voldoen en

anderzijds niet aangezien de gestichte scholen slechts door leerlingen uit enkele bevoorrechte gemeenten kunnen worden bezocht, waaraan het groote gevaar verbonden is, dat voor de technische studie ongeschikte jongelui worden toegelaten, uitsluitend met de bedoeling, de scholen behoorlijk te doen bevolken;

dat ondergeteekenden dezen loop van zaken betreuren en daarom Uwe Excellentie eerbiediglijk doch dringend verzoeken:

10. niet mede te werken aan de verdere oplossing van het middelbaar technisch onderwijs-vraagstuk door de stichting van enkele grootsche en kostbare scholen, doch de voor die oplossing benoodigde financiën in den vorm van subsidies ter beschikking te stellen van gemeenten of vereenigingen van particulieren, die — op de wijze als zulks geschiedde te Sneek, Amsterdrm, Rotterdam, 's Gravenhage en als zoo dringend gewenscht wordt te Arnhem en andere plaatsen — de stichting van een goede, doch bescheiden en niet kostbare inrichting beoogen;

20. een commissie te benoemen, samengesteld uit vertegenwoordigers van de vereenigingen van deskundigen en belanghebbenden, met name van werkgevers en werknemers, aan welke wordt opgedragen voorwaarden te ontwerpen, waaraan alle door den Staat gesubsidieerd middelbaar technisch onderwijs zal moeten beantwoorden; terwijl zij voor een nadere motiveering van het voorgaande de aandacht van Uwe Excellentie meenen te mogen vestigen op bijgaande Memorie van Toelichting en het Rapport inzake „Middelbaar Technisch Onderwijs", uitgave van de afdeeling Amsterdam van den Algemeenen Nederlandschen Opzichters- en Teekenaarsbond.

Hetwelk doende, enz.

Namens den Algemeenen Nederlandschen Opzichters- en Teekenaarsbond:

J. L. B. Keurschot, Voorzitter.
C. J. W. de Jongh, Secretaris.

Aan het adres is toegevoegd een uitvoerige memorie van toelichting. Zij is in boekvorm voor de prijs van *f*0.25 verkrijgbaar aan het bureau van het Bondsbestuur, Weteringkade 53, 'sGravenhage.

UIT BOEKEN EN TIJDSCHRIFTEN.

In het laatste nummer van „Amstelodamum" (No. 5) doet (Prof.) H. B(rugmans) nog een aardige mededeeling over het „Paleis-Raadhuis" waaruit ten duidelijkste blijkt „dat gedurende de geheele negentiende eeuw Burgemeester en Wethouders van Amsterdam de volledige beschikking hebben gehouden over de localen der oude wisselbank in het Koninklijk Paleis, en dat dit College nog in 1898 tot wederopzeggens toe aan den plaatselijken commandant vergunning had verleend die localen te blijven gebruiken. Althans over dat gedeelte van het oude stadhuis heeft de stad Amsterdam op het oogenblik de vrije beschikking."

* * *

Middelen om roest te verwijderen.

Is op een ijzeren voorwerp eenmaal de vorming van roest begonnen, dan is het dikwijls van groot belang om deze roestvorming zoo spoedig mogenlijk tot stilstand te brengen en de reeds ontstane roestlaag weer zoo grondig mogelijk te verwijderen. Voor dit doel bestaan er talrijke voorschriften. De meest bekende methode om roest te verwijderen berust daarop, dat men het betreffende voorwerp in petroleum legt. Verder wordt wel aanbevolen het voorwerp in een geconcentreerde oplossing van zinkchoruur te leggen. Al naar de dichtheid van de laag laat men het middel 12 tot 14 uur inwerken en wascht vervolgens het voorwerp met ammoniak en ten slotte met petroleum af. Hierna wordt het snel en grondig afgedroogd. IJzer, dat op deze manier behandeld is verkrijgt een matzilverachtige kleur. Na het wasschen met water kan men het voorwerp ook nog met soda-zeepoplossing behandelen en met alcohol en fijn krijt polijsten. Volgens deze methode worden 100 gr. tinchloruur in 1 L. water opgelost en ook 2.5 gram wijnsteenzuur in 1 L. water. Nu giet men, aldus luidt het voorschrift in „N. Erf. u. Erf" de eerste oplossing bij de tweede en voegt er 20 kubieke centimeter van een met 2 liter water verdunde indigo-oplossing aan toe. Voor machinedeelen neemt men 10 gram tinchloruur, 2 gram kwikzilverchloruur, 1 L. water en aan dit mengsel voegt men 50 kubieke centimeter van een 100-voudig verdunde indigo-oplossing toe. Men wrijft alles goed af en brengt het middel met behulp van een penseel aan. Dan veegt men het weer af en polijst met zilverzand. Om roestvlekken van gepolijst staal te verwijderen, worden de betreffende plaatsen eenige dagen lang met katoenolie geweekt en vervolgens met amaril en olie door middel van een stukje hout afgeschuurd. Hierna wordt alles afgeveegd en de vlekken met amaril en wijnazijn afgewreven; ten slotte polijst men met leer en bloedsteenpoeder. Bij vernikkelde voorwerpen vet men deze eerst eveneens eenige dagen met olie in en wrijft ze dan met een met geest van salmiak bevochtigde doek af. Heeft dit geen uitwerking, dan past men een behandeling met sterk verdund zoutzuur toe en veegt dit snel weg. Na het afwasschen met water wordt met trippelaarde gepolijst. Ook een mengsel van trippelaarde, zwavelzuur en olijfolie kan men als mechanisch roestbeschermingsmiddel toepassen. („Gas en Water").

* * *

Een surrogaat voor celluloïd.

Het gebruik van celluloïd is in de laatste jaren buitengewoon toegenomen. Voor allerlei voorwerpen, die men destijds uit hoorn, barnsteen, schildpad, meerschuim en meer andere maakte, bezigt men het, waardoor deze voorwerpen tevens veel goedkooper aan de markt kunnen gebracht worden. Een minder aangename eigenschap kleeft helaas dit product der chemische industrie aan, waardoor reeds zoo dikwijls zeer ernstige ongevallen plaats hadden. Het is n.l. zeer ontbrandbaar en uiterst ontplofbaar. Deze beide eigenschappen deden dan ook reeds lang zoeken naar een vervangingsmiddel, dat die eigenschappen niet bezit, en het is gelukt een dergelijke stof te maken n.l. acetyl-cellulose, die door de inwerking van azijnzuur op cellulose verkregen wordt en inderdaad dezelfde eigenschappen als celluloïd bezit, met uitzondering van de vuurgevaarlijkheid. Dat dan ook voorwerpen, van dit materiaal vervaardigd, nog niet meer in gebruik zijn, ligt uitsluitend aan de hooge prijs van de acetyl-cellulose, die nog niet de concurrentie met het celluloïd aan kan. Alleen voor zulke voorwerpen, waarbij dit minder gewicht in de schaal legt, komt het meer en meer in toepassing, b.v. voor de vervaardiging van onbrandbare films en voor lakken.

Intusschen is het in den laatsten tijd, zooals Dr. G. Bonwitt in „Zeitschrift für angewandte Chemie", meldt, gelukt een ander vervangingsmiddel voor celluloïd te vinden, dat zoo goedkoop is, dat de toepassing voor voorwerpen van dagelijks gebruik, goed mogelijk is. Ook deze stof komt voort uit de cellulose-industrie, n.l. uit de viscose en formyl-cellulose, die als grondstoffen voor de kunstzijde reeds lang bekend zijn aan de chemici. Voor het bereiden van harde, hoornachtige massa's zijn ze tot nu toe evenwel nog niet gebruikt. Men kan deze producten van wege hun voortreffelijke eigenschappen en lagen prijs reeds nu een groote toekomst voorspellen. Het „viscoïd" wordt uit eene taai-vloeibare cellulose brei door een bijzondere rijpingsproces en door achtereenvolgens wasschen en drogen gewonnen. De blokken, die men op die manier verkrijgt, laten zich gemakkelijk bewerken, kleuren en polijsten. De voorwerpen, die daarvan vervaardigd worden, als mesheften, handvatten, toiletartikelen, isoleer-materiaal enz., komen onder den naam van „moniet" in den handel.

(Zeitschrift für Gewerbehygiene etc.)

eeniging, met groot vertrouwen, durft overgaan tot het stichten van een „Openluchtmuseum voor Nederland". Het denkbeeld heeft daarbij voorgezeten, dat voor tijdgenoot en nageslacht, voor landgenoot en vreemdeling, voor den historicus, den kunstenaar en den eenvoudig belangstellende, bewaard moeten blijven, in één ruim, afgesloten geheel. een of meerdere voorbeelden van al wat Nederland belangrijks en schoons vertoont, op het platteland, in huizenbouw, dorpsaanleg, tuinen en beplanting der erven, in huisraad, werktuigen en gebruiksvoorwerpen, alsmede in kleederdrachten der bewoners. Van veel gewicht voor de studie der volkeren-geschiedenis, der volksontwikkeling der landelijke bouwkunst en kunstnijverheid, moet geacht worden de bestudeering der in vroegere eeuwen gestichte en der naar oude overlevering later ontstane plattelands-bouwwerken, want in deze zijn, bij grondig onderzoek, de verschillende eigenaardigheden der stammen, waaruit ons volk is samengesteld, dikwijls nu nog terug te vinden. Dit is thans nog doenlijk; immers, door de, op het land veel meer dan in de steden bestaande vasthoudendheid aan oude vormen en gebruiken, is, tot ver in de 19de eeuw, van den oorspronkelijken aard van landelijken bouw, in de meeste streken van ons land, veel van eeuwen vroeger nog bewaard gebleven.

Langzamerhand, doch met zekerheid, gaan deze merkwaardige plattelands-woningen verdwijnen, omdat hygiene, modern verkeer, economischer werkwijze andere eischen kwamen stellen aan huisindeeling, werkmateriaal en gebruiksvoorwerpen. Over eenige tientallen van jaren zal men zich niet een juist denkbeeld meer kunnen vormen van het uiterlijk voorkomen en zeker niet van de binnen-indeeling en de inrichting met huisraad en meubelen van dorps- en boerenhuizen in Nederland, zoo eigenaardig en zoo verscheiden voor alle streken van ons land, indien van ieder type niet een voorbeeld behouden zal blijven in het Openluchtmuseum.

Voor het bijeenbrengen van deze verzameling is, gelijk van zelf spreekt, een terrein noodig, niet alleen voldoende groot, maar dat ook in afwisseling, in grondgesteldheid, en in verscheidenheid van bodemvorming en beplanting, de aangewezen omgeving bieden zal.

Na veelzijdig onderzoek, vestigde de Vereeniging hare keuze op een bij uitstek gunstig terrein, bekend onder den naam „De Waterberg", behoorende aan de gemeente Arnhem en gelegen achter het landgoed Sonsbeek, ter grootte van ruim 30 Hectaren. Het is een, deels als park aangelegd, heuvelachtig bosch, waarin veel oude hooge boomen, eiken- en dennenbeplanting en struikgewas, — met in het midden, een ruime open boschweide en in de laagste gedeelten, schilderachtig omzoomde vijvers.

Het nut en het groote belang van ons streven vermocht het Gemeentebestuur van Arnhem te bewegen, onze plannen te steunen, door in de Raadzitting van den 10den November 1913, dit unieke terrein, groot ruim 30 Hectaren, voor den tijd van 75 jaren, in erfpacht af te staan, zonder dat de Vereeniging eenigerlei vergoeding daarvoor is verschuldigd.

Uit eigen middelen heeft de Vereeniging reeds een kleine verzameling belangrijke voorwerpen aangekocht; ook de negen groote boerenwagens, uit verschillende provincies, afkomstig van de in 1913 gehouden Landbouwtentoonstelling te 's Gravenhage zijn thans haar eigendom. Van de schenkingen en legaten, die de Vereeniging verkreeg, worde o. a. vermeld een 17de-eeuwsche poort van een zoogenaamde Saksische boerderij, in Twenthe; een groote verzameling metalen en houten voorwerpen, betrekking hebbende op „folklore", hoofdzakelijk van Brabant, uit de nalatenschap van den Groninger Archivaris Jhr. Mr. J. A. Feith, in leven, lid van ons Bestuur; zeer merkwaardige ijzeren haardplaten; een rijtuig uit het begin der vorige eeuw; eenige kinderkamer-meubelen en een oud weefgetouw, met al het erbij behoorende, afkomstig uit een Brabantsch boereweversh uis.

Van meerdere zijden ontving de Vereeniging toezegging van geschenken, zelfs van eene zeer belangrijke en uitgebreide verzameling. Het in ontvangst nemen wacht slechts op het gereedkomen van een museumgebouw, dat wij ons voorstellen voorloopig zeer eenvoudig in te richten, ten einde een zoo groot mogelijk bedrag der geldmiddelen beschikbaar te houden voor het doen van het land".

Voor de laatstgenoemde werken is geld noodig. Het Bestuur werd daarom gemachtigd. eene leening aan te gaan van *f* 100.000, waarvan voorloopig *f* 45.000 worden uitgegeven.

Deze leening geschiedt in den vorm van eene Inkomsten-Obligatieleening, omdat begrijpelijkerwijze, waar de inkomsten eerst ruim kunnen vloeien, nadat het Museum eenigen tijd is opengesteld, het niet geraden is, reeds in den aanvang, de Vereeniging met vaste uitgaven voor rente en aflossing te bezwaren.

De Museum-gebouwen en Kunstvoorwerpen zullen niet, dan ten behoeve van Inkomsten-Obligatiën kunnen worden verbonden.

ADRES ALG. NED. OPZ. EN TEEK. BOND.

De Alg. Ned. Opzichters- en Teekenaarsbond heeft navolgend adres gezonden aan zijn Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken:

's Gravenhage, April 1914.

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken te 's Gravenhage.

Excellentie!

Geven met verschuldigden eerbied te kennen, ondergeteekenden J. L. B. Keurschot en C. J. W. de Jongh, Voorzitter, respectievelijk Secretaris van en handelende namens den Algemeenen Nederlandschen Opzichters- en Teekenaarsbond, laatstelijk goedgekeurd bij Koninklijk Besluit van 7 Januari 1910, No. 46 en gevestigd te 's Gravenhage;

dat uit de jongste Staatsbegrootingen is gebleken, dat de Nederlandsche Regeering de eerste schreden heeft gezet op den weg, welke leidt naar de door genoemden bond zoo lang verwachtte en begeerde regeling van het middelbaar technisch onderwijs, voor welk initiatief ondergeteekenden de Regeering zeer erkentelijk zijn;

dat hun tot hun leedwezen echter tevens gebleken is, dat het vraagstuk van het genoemde onderwijs dreigt te worden opgelost in een naar het oordeel van den bond ongewenschte richting, in de richting n.l. van de schoolsche, niet voldoende met de practijk verband houdende opleiding;

dat zij vervolgens als een andere ernstige fout hebben waargenomen, dat het middelbaar technische onderwijs *te* zeer gecentraliseerd blijft en daardoor niet kan worden gevolgd door velen van hen, voor wie het in de eerste plaats bestemd is, met name door jongelieden, wier ouders een opleiding aan de Technische hoogeschool niet kunnen bekostigen;

dat toch met de stichting van enkele grootsche en kostbare scholen, als te Utrecht, Dordrecht, Haarlem, 's Hertogenbosch wel de a.s. technici in die steden en hare naaste omgeving gebaat zijn, doch dat honderden jonge menschen uit verder afgelegen plaatsen — hoezeer naar aard en aanleg daarvoor ook geschikt — die scholen niet kunnen bezoeken, aangezien hunne ouders financieel onmachtig zijn;

dat zóó het middelbaar technisch onderwijs niet aan het beoogde doel kan beantwoorden.

eenerzijds niet, wijl door de thans toegepaste schoolsche opleiding de a.s. technici niet aan de strenge eischen van werkelijkheid en praktijk zullen kunnen voldoen en

anderzijds niet aangezien de gestichte scholen slechts door leerlingen uit enkele bevoorrechte gemeenten kunnen worden bezocht, waaraan het groote gevaar verbonden is, dat voor de technische studie ongeschikte jongelui worden toegelaten, uitsluitend met de bedoeling, de scholen behoorlijk te doen bevolken;

dat ondergeteekenden dezen loop van zaken betreuren en daarom Uwe Excellentie eerbiediglijk doch dringend verzoeken:

10. niet mede te werken aan de verdere oplossing van het middelbaar technisch onderwijs-vraagstuk door de stichting van enkele grootsche en kostbare scholen, doch de voor die oplossing benoodigde financiën in den vorm van subsidies ter beschikking te stellen van gemeenten of vereenigingen van particulieren, die — op de wijze als zulks geschiedde te Sneek, Amsterdrm, Rotterdam, 's Gravenhage en als zoo dringend gewenscht wordt te Arnhem en andere plaatsen — de stichting van een goede, doch bescheiden en niet kostbare inrichting beoogen;

20. een commissie te benoemen, samengesteld uit vertegenwoordigers van de vereenigingen van deskundigen en belanghebbenden, met name van werkgevers en werknemers, aan welke wordt opgedragen voorwaarden te ontwerpen, waaraan alle door den Staat gesubsidieerd middelbaar technisch onderwijs zal moeten beantwoorden; terwijl zij voor een nadere motiveering van het voorgaande de aandacht van Uwe Excellentie meenen te mogen vestigen op bijgaande Memorie van Toelichting en het Rapport inzake „Middelbaar Technisch Onderwijs", uitgave van de afdeeling Amsterdam van den Algemeenen Nederlandschen Opzichters- en Teekenaarsbond.

Hetwelk doende, enz.

Namens den Algemeenen Nederlandschen Opzichters- en Teekenaarsbond:

J. L. B. Keurschot, Voorzitter.
C. J. W. de Jongh, Secretaris.

Aan het adres is toegevoegd een uitvoerige memorie van toelichting. Zij is in boekvorm voor de prijs van *f*0.25 verkrijgbaar aan het bureau van het Bondsbestuur, Weteringkade 53, 's Gravenhage.

UIT BOEKEN EN TIJDSCHRIFTEN.

In het laatste nummer van „Amstelodamum" (No. 5) doet (Prof.) H. B(rugmans) nog een aardige mededeeling over het „Paleis-Raadhuis" waaruit ten duidelijkste blijkt „dat gedurende de geheele negentiende eeuw Burgemeester en Wethouders van Amsterdam de volledige beschikking hebben gehouden over de localen der oude wisselbank in het Koninklijk Paleis, en dat dit College nog in 1898 tot wederopzeggens toe aan den plaatselijken commandant vergunning had verleend die localen te blijven gebruiken. Althans over dat gedeelte van het oude stadhuis heeft de stad Amsterdam op het oogenblik de vrije beschikking."

* * *

Middelen om roest te verwijderen.

Is op een ijzeren voorwerp eenmaal de vorming van roest begonnen, dan is het dikwijls van groot belang om deze roestvorming zoo spoedig mogenlijk tot stilstand te brengen en de reeds ontstane roestlaag weer zoo grondig mogelijk te verwijderen. Voor dit doel bestaan er talrijke voorschriften. De meest bekende methode om roest te verwijderen berust daarop, dat men het betreffende voorwerp in petroleum legt. Verder wordt wel aanbevolen het voorwerp in een geconcentreerde oplossing van zinkchoruur te leggen. Al naar de dichtheid van de laag laat men het middel 12 tot 14 uur inwerken en wascht vervolgens het voorwerp met ammoniak en ten slotte met petroleum af. Hierna wordt het snel en grondig afgedroogd. IJzer, dat op deze manier behandeld is verkrijgt een matzilverachtige kleur. Na het wasschen met water kan men het voorwerp ook nog met soda-zeepoplossing behandelen en met alcohol en fijn krijt polijsten. Volgens deze methode worden 100 gr. tinchloruur in 1 L. water opgelost en ook 2.5 gram wijnsteenzuur in 1 L. water. Nu giet men, aldus luidt het voorschrift in „N. Erf. u. Erf" de eerste oplossing bij de tweede en voegt er 20 kubieke centimeter van een met 2 liter water verdunde indigo-oplossing aan toe. Voor machinedeelen neemt men 10 gram tinchloruur, 2 gram kwikzilverchloruur, 1 L. water en aan dit mengsel voegt men 50 kubieke centimeter van een 100-voudig verdunde indigo-oplossing toe. Men wrijft alles goed af en brengt het middel met behulp van een penseel aan. Dan veegt men het weer af en polijst met zilverzand. Om roestvlekken van gepolijst staal te verwijderen, worden de betreffende plaatsen eenige dagen lang met katoenolie geweekt en vervolgens met amaril en olie door middel van een stukje hout afgeschuurd. Hierna wordt alles afgeveegd en de vlekken met amaril en wijnazijn afgewreven; ten slotte polijst men met leer en bloedsteenpoeder. Bij vernikkelde voorwerpen vet men deze eerst eveneens eenige dagen met olie in en wrijft ze dan met een met geest van salmiak bevochtigde doek af. Heeft dit geen uitwerking, dan past men een behandeling met sterk verdund zoutzuur toe en veegt dit snel weg. Na het afwasschen met water wordt met trippelaarde gepolijst. Ook een mengsel van trippelaarde, zwavelzuur en olijfolie kan men als mechanisch roestbeschermingsmiddel toepassen. („Gas en Water").

* * *

Een surrogaat voor celluloïd.

Het gebruik van celluloïd is in de laatste jaren buitengewoon toegenomen. Voor allerlei voorwerpen, die men destijds uit hoorn, barnsteen, schildpad, meerschuim en meer andere maakte, bezigt men het, waardoor deze voorwerpen tevens veel goedkooper aan de markt kunnen gebracht worden. Een minder aangename eigenschap kleeft helaas dit product der chemische industrie aan, waardoor reeds zoo dikwijls zeer ernstige ongevallen plaats hadden. Het is n.l. zeer ontbrandbaar en uiterst ontplofbaar. Deze beide eigenschappen deden dan ook reeds lang zoeken naar een vervangingsmiddel, dat die eigenschappen niet bezit, en het is gelukt een dergelijke stof te maken n.l. acetyl-cellulose, die door de inwerking van azijnzuur op cellulose verkregen wordt en inderdaad dezelfde eigenschappen als celluloïd bezit, met uitzondering van de vuurgevaarlijkheid. Dat dan ook voorwerpen, van dit materiaal vervaardigd, nog niet meer in gebruik zijn, ligt uitsluitend aan de hooge prijs van de acetyl-cellulose, die nog niet de concurrentie met het celluloïd aan kan. Alleen voor zulke voorwerpen, waarbij dit minder gewicht in de schaal legt, komt het meer en meer in toepassing, b.v. voor de vervaardiging van onbrandbare films en voor lakken.

Intusschen is het in den laatsten tijd, zooals Dr. G. Bonwitt in „Zeitschrift für angewandte Chemie", meldt, gelukt een ander vervangingsmiddel voor celluloïd te vinden, dat zoo goedkoop is, dat de toepassing voor voorwerpen van dagelijks gebruik, goed mogelijk is. Ook deze stof komt voort uit de cellulose-industrie, n.l. uit de viscose en formyl-cellulose, die als grondstoffen voor de kunstzijde reeds lang bekend zijn aan de chemici. Voor het bereiden van harde, hoornachtige massa's zijn ze tot nu toe evenwel nog niet gebruikt. Men kan deze producten van wege hun voortreffelijke eigenschappen en lagen prijs reeds nu een groote toekomst voorspellen. Het „viscoïd" wordt uit eene taai-vloeibare cellulose brei door een bijzondere rijpingsproces en door achtereenvolgens wasschen en drogen gewonnen. De blokken, die men op die manier verkrijgt, laten zich gemakkelijk bewerken, kleuren en polijsten. De voorwerpen, die daarvan vervaardigd worden, als mesheften, handvatten, toiletartikelen, isoleer-materiaal enz., komen onder den naam van „moniet" in den handel.

(Zeitschrift für Gewerbehygiene etc.)

VAN ALLERLEI AARD.

EEN NIEUWE SCHOUWBURG TE HAARLEM.

Onder voorzitterschap vàn den heer burgemeester vergaderde de raad der gemeente Haarlem.
Na de mededeeling der ingekomen stukken, deed de voorzitter mededeeling van het volgende ingekomen schrijven, van iemand, die onbekend wil blijven:

2 Mei 1914.

Mijnheer de Burgemeester.

Ik heb de eer u te berichten, dat ik ter beschikking van de gemeente stel, om daarvoor te doen bouwen een nieuwen schouwburg, overeenkomstig de hierbij gaande ontwerpen, opgemaakt door den bouwkundigen ingenieur J. A. G. van der Steur, een bedrag van *f* 250,000 (zegge twee honderd en vijftig duizend gulden).
Ik wensch daaraan te verbinden de navolgende voorwaarden:
1e. door de gemeente Haarlem wordt voor den bouw van een schouwburg beschikbaar gesteld het westelijk gedeelte van het Wilsonsplein;
2e. de gemeente Haarlem neemt, voor zooveel noodig, voor hare rekening het meubilair en de noodige tooneelbenoodigdheden;
3e. in den schouwburg worden ten allen tijde ter beschikking gesteld: van den Commissaris der Koningin in de provincie Noord-Holland één loge; van den burgemeester van Haarlem één loge; van het dagelijksch bestuur van Haarlem één loge.
Het zoude mij aangenaam zijn, indien door U kon worden bevorderd, dat door den gemeenteraad omtrent deze schenking een beslissing wordt genomen vóór 1 Juli a.s. en is het mijn ernstig verlangen, dat na deze beslissing alles in het werk zal worden gesteld, om het gebouw zoo spoedig mogelijk te doen verrijzen.
Aangezien het mijn oprechte wensch is, onbekend te blijven, doe ik een beroep op Uwe welwillende medewerking, en die van den Raad, ten einde te verhinderen, dat naar mij naspeuringen worden gedaan."
De voorzitter stelde voor, dit schrijven in handen van B. en W. te stellen om prae-advies. Dit werd goedgekeurd.
De voorzitter, het woord nemende, meende, dat thans het oogenblik niet daar is om te juichen, voordat de beslissing omtrent de schenking is gevallen. Spr. wil niet vooruitloopen op de beslissing, maar het zij hem vergund, aan het adres van den onbekende eenige woorden van vreugde en erkentelijkheid te wijden voor het vorstelijk aanbod.
Van vreugde, omdat telkens en telkens blijkt, dat er nog echte burgers zijn, die voelen voor de stad Haarlem; van erkentelijkheid jegens den schenker, omdat deze op zoo prettige wijze met spr. overleg heeft willen plegen, en om de weldaad, die de schenker, die zelfs nog onbekend wil blijven, aan de stad wil bewijzen.
Spr. brengt den onbekende dank voor dit meer dan vorstelijk aanbod. (Applaus.)
Hierop werd de vergadering eenigen tijd geschorst om de raadsleden in de gelegenheid te stellen, in de anti-chambre de schetsen en teekeningen van den nieuwen schouwburg in oogenschouw te nemen.

* * *

Men seint ons uit Haarlem bijzonderheden omtrent het nieuwe schouwburggebouw, dat daar, uit de genereuse gift van de onbekende, zal worden gesticht. De teekeningen zijn thans ten toon gesteld.
Zooals men weet is de architect J. A. G. van der Steur de ontwerper en heeft hij te beschikken over een bouwsom van *f* 250.000.
De nieuwe schouwburg is gedacht op het plansoen van het Wilsonplein, met den hoofdgevel naar de Wilhelminastraat. Die gevel, geflankeerd door twee lage met groene koepels afgedekte torens, bestaat uit verschillende bouwstijlmotieven: Romeinsche, Romaansche, Gothische en Moorsche o. a. De afmetingen van het gebouw zijn 50 bij 31 meter.
In de schouwburgzaal voor 860 plaatsen (de tegenwoordige schouwburg aan Jansweg heeft er 620), waarvan 480 parterre. Het tooneel heeft een openingsbreedte van 10 meter. De trappenhuizen bevinden zich in de torens; voor den rookfoyer heeft de ontwerper ruimte gevonden in de kelderverdieping. (A. H.)

DE HAARLEMSCHE GEVELWEDSTRIJD.

Woensdagavond j.l. vergaderde, onder voorzitterschap van den heer A. W. Weissman, de afdeeling Haarlem van de Mpij. tot Bevordering der Bouwkunst.
Deze avond was bestemd tot het uitreiken der medailles en diploma's, in den laatstgehouden 5den wedstrijd behaald. De oud-burgemeester van Haarlem, jhr. Boreel van Hoogelande, de vader van het denkbeeld, deze gevelwedstrijden uit te schrijven, was zoo welwillend, de behaalde onderscheidingen persoonlijk te overhandigen. Hij deed in een korte toespraak de beteekenis van dezen wedstrijd uitkomen, die minder ten doel heeft het verkrijgen van mooie gevels, dan wel het ontwikkelen der smaak van het publiek.
Voor de bestgeslaagde gevels in Haarlem had de jury er vijf voorgedragen voor de zilveren medaille. Er waren echter een gouden en vier zilveren medailles beschikbaar. De gouden medaille werd daarom verloot. Het lot viel op de Holl. IJzeren Spoorwegmaatschappij.
Het slot van den avond vormde een lezing van den heer A. W. Weissman, over „Haarlem's glorie in de Kunst".

DE KERK VAN STREEFKERK UITGEBRAND.

Omtrent de uitgebrande kerk te Streefkerk meldt de „N. R. Ct." nader:
Het dorp Streefkerk, oudtijds ook Streefland genoemd, is zeer oud. De naam komt reeds voor in een oorkonde van 1280.
De kerk, welke hier vroeger stond, was voor de Hervorming ter begeving van den scholasticus van St. Salvatorskerk te Utrecht. Die oude kerk is in het begin van den 80-jarigen oorlog afgebrand. De later nieuwgebouwde kruiskerk zou, volgens de overlevering, gedeeltelijk opgetrokken zijn van oude steenen, afkomstig van het kasteel Schoonenburg (gem. Nieuw-Lekkerland), dat sedert 1456 reeds in verval verkeerde.
Deze ruim drie eeuwen oude kerk was een der schoonste sieraden van de schilderachtige over der Lek. Vijftien jaar geleden was er het mooie orgel uit de oude Remonstrantsche kerk te Rotterdam in overgeplaatst. Voor de vier antieke koperen kronen was veertien dagen geleden nog *f* 1800.— geboden. In een ervan was heel wat zilver versmolten, bij testamentaire beschikking van Janneke Jans. Dit alles lag nu in het puin vergaan, met de scherven van het gedenkraam 1813—1913, en de asch van heel wat kostelijk gebeeldhouwd eiken. Daar hadt ge den kunstig besneden preekstoel uit 1754, de banken van ouderlingen, van schout en schepenen, en die van den ambachtsheer om den pilaar met het wapen van Van der Meij en Streefkerk.
Het was een groote kerk, met zevenhonderd zitplaatsen en nog heel wat ruimte er rondomheen. De mooie oude zerken zijn vermoedelijk mede zeer beschadigd.
Uit de kerk verhief zich de massale vierkante toren met de geestig gestilleerde zoogenaamde lantaarn er bovenop, tot een hoogte van 35 M., — in denzelfden geest als de toren van Zoeterwoude.
Kerk en toren zijn afzonderlijk verzekerd. Men meende de kerk voor *f* 30.000.

DE AMSTERDAMSCHE POORT.

De Haarlemsche berichtgever meldt in de „Tel".
Na zeer langdurige discussies besloot de Haarlemsche Raad, met 15 tegen 11 stemmen, een bedrag van *f* 81,000 ter beschikking van B. en W. te stellen ter verbetering van den verkeerstoestand bij de Amsterdamsche poort. Naast de poort zal een brug komen, waarover ook tramverkeer wordt geleid. Een voorstel, om de brug voor de poort te laten vervallen en de Amsterdamsche Poort alleen als waterpoort te behouden, werd verworpen.
Uit de medegedeelde plannen blijkt, dat een plan ontworpen is, om de verkeerswegen naar de binnenstad te verbeteren, hetgeen zes ton zal vorderen. Daaronder is o. a. begrepen demping van de Bakenessergracht en vervanging van de Gravesteenenbrug door een nieuwe brug.

INHOUD: Mededeelingen van de Redactie. — Dr. J. Eykman †. — Uitbreidingsplan over het IJ. — Het gouden feest der Industrieschool. — Een gelijkenis. — Boekbespreking. — Boekaankondiging. — De Vereeniging „Het Nederlandsch Openluchtmuseum. — Adres Algemeene Nederlandsche Opzichters- en Teekenaarsbond. — Uit Boeken en Tijdschriften. — Van allerlei aard.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland *f* 1.90 per kwartaal; buiten Nederland *f* 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIEN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden *f* 12.—, voor kunstlievende leden *f* 10.—, voor buitenleden *f* 7.50 en voor adspirantleden *f* 5. . Donateurs zijn zij die minstens *f* 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

TWEE EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 20. ZATERDAG 16 MEI 1914

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, A. A. HES, M. J. HACK, WILLEM VAN DER PLUYM EN J. J. HELLENDOORN, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Bestuur van het Genootschap: „Parkzicht", Hobbemastraat, A'dam.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. De heer H. WIJDEVELD, architect te Amsterdam, als Gewoon Lid voorgesteld door de heeren Th. Philippi en N. H. W. Scholte, is door het Bestuur met inachtneming van art. 6, § 5 van de Statuten, toegelaten.

H. F. SIJMONS JR., *1e Secretaris.*

* * *

Het navolgend adres werd verzonden:

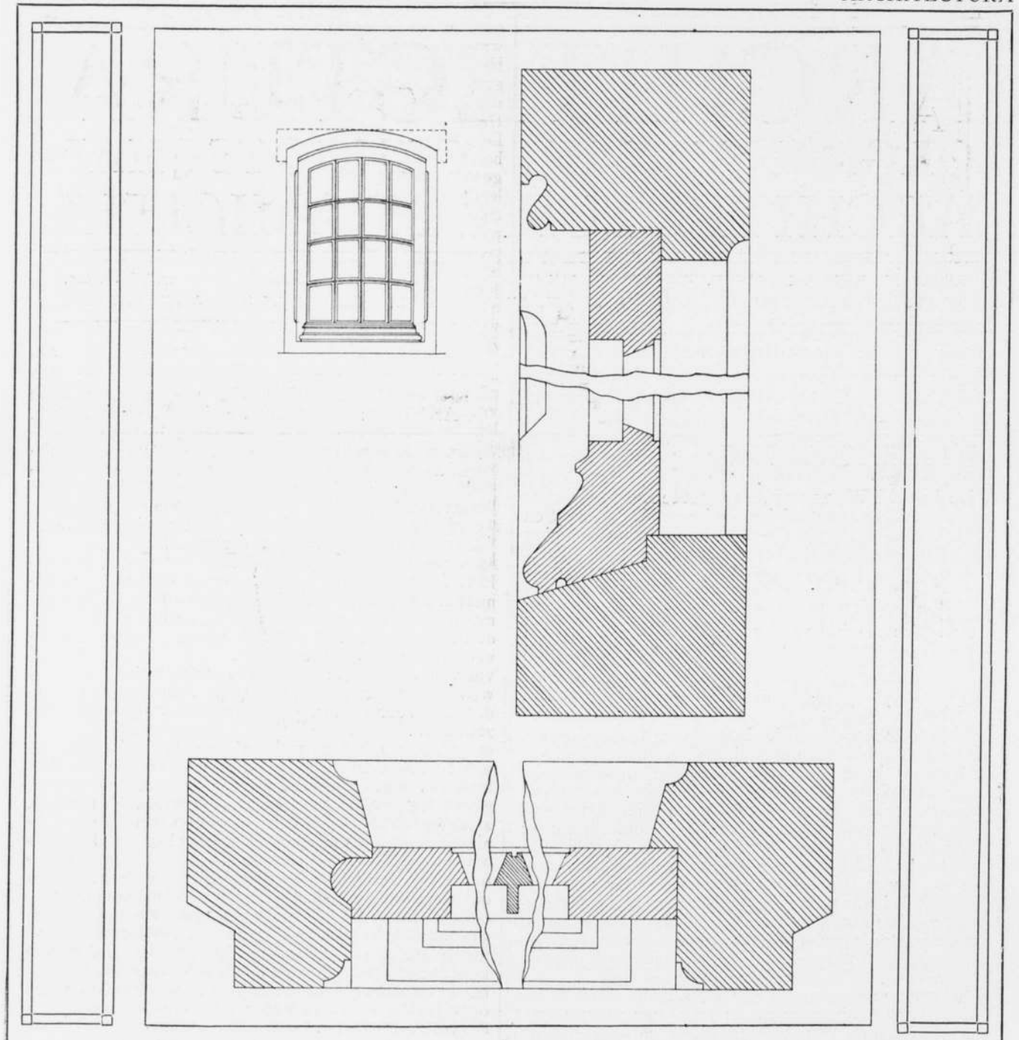
8 Mei 1914.

Aan zijne Excellentie
den Minister van Waterstaat.

Ondergeteekenden:
de „Mij. tot Bevordering der Bouwkunst" te Amsterdam, het Gen. „Architectura et Amicitia" te Amsterdam, de Vereen. „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam, en de „Bond van Nederlandsche Architecten" te Amsterdam, nemen met verschuldigden eerbied de vrijheid het volgende onder Uwe geëerde aandacht te brengen:
Meer en meer wordt ingezien de noodzakelijkheid, dat bij het tot stand brengen van de belangrijke bouwwerken van onzen tijd er naar gestreefd moet worden, dat deze aan de hoogste architectonische eischen zullen voldoen, zijnde deze bestemd om weer te geven den stand van de hedendaagsche bouwkunst, en in hunne uiterlijke verschijning uit te spreken de beteekenis van de ontwikkeling, de kracht en den kunstzin van een volk.
Is het voor particulieren dus een eisch, dat zij bij de opdracht voor eenigen bouw de keuze van hunne bouwmeesters, die de bouwwerken zullen ontwerpen en de uitvoering leiden, met voorstaande overwegingen rekening houden, in des te grooter mate rust deze verplichting op de Overheid, die in dezen in waarheid eene hooge roeping te vervullen heeft.
Als een der meest representatieve bouwwerken nu, waarvan het tot-stand-brengen door het Rijk zal worden ondernomen, is zeer zeker te noemen het gebouw voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal, zoodat ondergeteekenden van oordeel zijn, dat bij een zoo belangrijk bouwwerk alle Nederlandsche architecten in de gelegenheid moeten worden gesteld, hun beste krachten aan dit onderwerp te wijden.
Adressanten ontveinzen zich niet de groote moeilijkheden, zoowel ten aanzien van den aard van het bouwwerk, als van de omgeving, waarin het zal worden gesticht, doch zij meenen op goede gronden te mogen aannemen, dat onder de Nederlandsche architecten meerderen te vinden zullen zijn, in staat dit zoo belangrijk vraagstuk tot oplossing te brengen.
De vraag nu aan wien onder die architecten een zoo eervolle opdracht kan worden toevertrouwd, zal te beantwoorden zijn door het uitschrijven van een openbare *ideëen-prijsvraag*, gevolgd door een *engeren wedstrijd*, waartoe een zeker aantal gekozenen uit den vóórwedstrijd zullen worden toegelaten.
Tal van voorbeelden, vooral in het buitenland, zijn aan te wijzen, waarbij de verkregen resultaten eene aanbeveling voor het stelsel van openbare prijsvragen zijn geworden.
Er kan dan ook geen reden zijn aan het welslagen van de hier bedoelde ideëen-prijsvraag en eindwedstrijd te twijfelen, indien zij breed worden opgezet, en geregeld in overleg met de Permanente Prijsvraag-Commissie, die is ingesteld door de bouwkundige vereenigingen, en adviseert op de grondslagen neergelegd in de Algemeene Regelen voor nationale bouwkundige prijsvragen. Door deze inzichten geleid, en ten volle overtuigd van Uwe belangstelling te dezer zake, nemen ondergeteekenden de vrijheid Uwe Excellentie met den meesten aandrang in overweging te geven, de Nederlandsche architecten in de gelegenheid te stellen *in vrijen wedstrijd* hunne krachten te geven aan de oplossing van het zoo beteekenisvolle vraagstuk der stichting van een nieuw Gebouw voor de Volksvertegenwoordiging.
't Welk doende, enz.:

Voor het Hoofdbestuur der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst:
w.g. A. SALM G.BZN., *Voorzitter.*
w.g. J. GRATAMA, *Secretaris.*
Voor het Gen. „Architectura et Amicitia":
w.g. PAUL J. DE JONGH, *Voorzitter.*
w.g. H. F. SIJMONS, *Secretaris.*
Voor de Vereen. „Bouwk. en Vriendschap":
w.g. P. C. BUSKENS, *Voorzitter.*
w.g. C. DIEHL, *Secretaris.*
Voor den Bond van Nederl. Architecten:
w.g. JOS. CUYPERS, *Voorzitter.*
w.g. JON. INGENOHL, *Secretaris.*

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect": „Parkzicht", Hobbemastraat, A'dam.



Op de teekening stond vermeld:

PROEFAFLEGGING TIMMEREN 1913.

Kozijn met draaiend raam. Schaal 1 à 10,

groot in den dag 0.66 × 0.98 M. in éénsteensmuur. Het raampje afgehangen aan 2 scharnieren en gesloten met gestoken wervel.

Aantal werkuren: 55.

Voor elke *vier* uur dat het werkstuk vlugger gereed is, wordt het aantal toegekende punten met *een vierde punt* vermeerderd, mits er een $3^3/_4$ aan wordt toegekend.

„VEREDELING" VAN HET AMBACHT?

De vereeniging tot veredeling van het ambacht stelt elk jaar ambachtslieden in de gelegenheid tot het afleggen van een proeve van bekwaamheid en beoogt daarmede het „edele" doel dat in den naam der vereeniging duidelijk is omschreven.
Hiernevens is gereproduceerd eene teekening van de opgave voor de proefaflegging in het jaar 1913 en wanneer we de opgave even nader beschouwen, dan komen we tot de overtuiging, dat het voor het ambacht wel zoo goed ware, dat deze vereeniging liever oogenblikkelijk eclipseerde, dan dat ze voortging op deze wijze te „veredelen".

De opgave is een kozijn met draaiend raam — zonder meer; van eenige aansluiting met het groote geheel waarin een zoo futiel detail behoort, is niets te zien, noch bij de teekening 1 à 10, noch bij het detail; dit veroordeelt de opgave reeds volkomen, want een detail-opgave zonder eenig contact met het geheel, waarin dit detail gedacht is, is eenvoudig een onding, een voorwerp zonder eenig doel, zonder opvoedende waarde. Het is juist dit contact dat bij veredeling van het ambacht gezocht moet worden; ontwikkelen we bij den ambachtsman niet een gevoel van aansluiting bij het grootere, waarin zijn ambacht opgaat, dan kunnen we onmogelijk dat ambacht veredelen.
Een moeilijkheid in dit werkstuk is het kruizen van de horizontale (gebogen)- en de verticale (rechte) roeden; de gebogen roeden zijn met verschillende straallengten en uit verschillende middelpunten getrokken; het doel hiervan schijnt om een overgang te vormen van de rechte onderdrempel naar de getogen bovendrempel.... Indien een dergelijke opgave in het jaar 1883 ontstaan ware, dan zouden we, er thans kennis van nemende, meenen dat we toch wel aan zulke dwaasheden ontgroeid waren; maar neen, de vereeniging tot.... etc. leert het u beter; zij veredelt het ambacht door de moeilijkheden in een werkstuk te baseeren op louter dwaasheid; want wie zal het niet een groote zotheid noemen om met groote arbeids-, tijds- en denkverspilling een resultaat te doen ontstaan dat een voorbeeld mag heeten van een dwaze roedeverdeeling.
Er is nog meer: men zie de detailleering, in den bovendrempel een waterhol dat niet aan zijn doel beantwoordt, de dwaze profileering van den raamonderdrempel, die door haar voorsprong maakt dat het raam niet opendraaien kan zonder dat weer nieuwe dwaasheden uitgehaald moeten worden bij het afhangen; de vorm van de tochtsponning, die het onmogelijk maakt om een goed scharnier te plaatsen; de profileering van de roeden, waarvan de buitenzijde niet aansluit bij den voorkant van de raamvelling; het is dwaasheid op dwaasheid; nog is alles niet genoemd. Zonder te overdrijven kan men zeggen, dat deze opgave voor de proefafleggers niet anders kan geweest zijn dan een kampen met de stommiteiten van den.... samensteller der opgave.
Dit jaar zal weer eee proefaflegging plaats vinden; zal daarbij weder in dezelfde richting worden gewerkt?
Ik hoop, dat dit schrijven de bestuurderen van de „Vereeniging tot veredeling v. h. Ambacht" onder de oogen mag komen en dat zij er aanleiding in zullen vinden de opgaven voor dit jaar te herzien, zoodat meer in overeenstemming met het in den naam der vereeniging omschreven doel worde gearbeid.

12 Mei 1914. C. J. Blaauw.

BOEKBESPREKING.

De beginselen der wetenschappelijke bedrijfsleiding.

Dit, door den Amerikaansche Ingenieur Frederik Winslow Taylor, ex-pres. van het Amerikaansche instituut van werktuigkundige ingenieurs, geschreven werk is de vrucht van jarenlange, praktische studie op het gebied der wetenschappelijke bedrijfsleiding.
Over het „Taylorsysteem" is reeds heel wat geschreven, zoowel ten voordeele, als ten nadeele. Er zijn enthousiaste voorstanders, en felle tegenstanders. Wie te volgen? Dit met werkelijke kennis van zaken te beslissen, zullen weinigen van ons kunnen doen. Want wie heeft het oorspronkelijke engelsche werk van Taylor gelezen? Veler oordeel steunt enkel op de door hen gelezen beschouwingen der voor- en tegenstanders.
Het is daarom een goede gedachte geweest van den uitgever M. F. van Piere, te Eindhoven, het oorspronkelijke werk in een hollandsche vertaling van den heer H. J. Hendrikse het licht te doen.
De titel doet „droog" aan. En toch als men het boek ter hand neemt en doorbladert, wordt onze belangstelling gewekt. Men komt er toe het met studie te gaan doorlezen. Ondanks het ernstige bezwaar der tegenstanders, dat door een dergelijke wetenschappelijke, dat is: een pijnlijk nauwkeurige, systematische regeling van den persoonlijken arbeid, de mensch tot een machine wordt, is de hoofdgedachte er van toch zoo juist, dat het wenschelijk ware in ons bouwbedrijf haar toe te passen, daar, met dezelfde hoeveelheid energie door den arbeider ontwikkelt, meer werk in korter tijd wordt geleverd. Taylor zegt daarover o.m.:

„In een industriële onderneming waar van 500 tot 1000 man werken, zal men veelal minstens twintig of dertig verschillende ambachten toegepast zien. De werklieden leerden hun ambacht door mondelinge overlevering, in de reeks van jaren waarin het ambacht zich ontwikkelde, van af de primitieve toestand waarin onze voorvaderen elk voor zich de rudimenten van vele verschillende ambachten toepasten, tot de tegenwoordige van groote en nog steeds groeiende onderverdeeling van den arbeid, waarin iedere man zich speciaal toelegt op een betrekkelijk klein onderdeel van het werk.
Het vernuft van elke generatie heeft betere en snellere methode gevonden, om elk element van het werk te verrichten. De tegenwoordig in gebruik zijnde methode zijn dus in het algemeen gesproken door evolutie ontstaan waarbij ook een „*survival of the fittest*", heeft plaats gevonden. Toch is dit slechts in het algemeen gesproken waar. Zij die een ambacht door en door kennen, weten dat er haast geen uniformiteit in de toegepaste methode, zelf voor een enkel element er van gevonden wordt. Instede dat er algemeen een bepaalde wijze van doen, als standaard is aangenomen, zijn er voor elk element dagelijks van vijftig tot honderd verschillende manieren in gebruik. Bij eenig nadenken zal het duidelijk worden dat zulks onvermijdelijk het geval moest zijn, daar de manieren door mondelinge overlevering van man op man overgingen of wat het meest gebeurde, zonder bepaald onderwijs eenvoudig werden afgekeken. Nergens zijn die manieren gecodificeerd of systematisch geanalyseerd of beschreven. Het vernuft en de ondervinding van elke generatie, van elke decatie zelfs overhandigt weer betere methoden aan zijn opvolger. Deze massa traditioneele kennis vormt het voornaamste bezit van den ambachtsman. Bij het beste, gewone beheerstelsel nu, erkennen de leiders ten volle het feit dat de 500 of 1000 man die in de twintig of dertig verschillende ambachten onder hen werken, deze massa traditioneele kennis bezitten, doch dat de leiding het grootste deel dier kennis niet bezit.
Onder „leiding" versta ik natuurlijk ook de bazen en afdeelingschefs, waarvan de meeste veelal zelf eerste klas werklieden zijn geweest. Toch weten juist bazen en afdeelings-chefs beter dan iemand anders, dat hun eigen kennis en vaardigheid zich niet kan meten met de totaal-kennis en vaardigheid van al de werklieden die onder hen staan. De meest ervaringsrijke leiders geven dan ook het probleem, hoe het werk op de beste en meest economische wijze verricht moet worden, zonder schroom aan de werklieden ter oplossing. Zij meenen hun taak te verrichten door elken man op te wekken, zijn beste

krachten in te spannen, zoo vlug mogelijk te werken, al zijn tradioneele kennis en zijn vernuft, in één woord, zijn initiatief te gebruiken, zóó dat zijn werkgever er het meeste voordeel van heeft.
Voor de leiding komt het er al dus op aan het beste *„initiatief"* van elken werkman op te wekken, waarin het woord, initiatief dus in zijn ruimste beteekenis wordt gehouden.
Geen verstandig leider verwacht echter dat dit beste initiatief gegeven wordt, zonder dat het volk wat meer ontvangt, dan gewoonlijk bij andere werkgevers geschiedt. Slechts diegenen onder de lezers, die zelf leiders zijn geweest, of zelf een ambacht hebben beoefend, weten hoe ver de gemiddelde werkman te kort schiet, wat betreft het volle gebruik van zijn initiatief ten bate van zijn werkgever. In negentien van de twintig industriëele ondernemingen denken de werklieden dat zij direct tegen hun eigen belang zouden ingaan, als zij hun volle initiatief gaven; in stede van hard te werken om de grootst mogelijke productie van de beste hoedanigheid te verkrijgen, werken zij opzettelijk zoo langzaam als zij maar durven, terwijl zij diegenen die boven hen gesteld zijn den indruk trachten te verschaffen dat zij flink aanpakken.
Wil men dus eenige hoop koesteren dat het volk inderdaad zijn initiatief verleent, dan herhaal ik dat er van de leiding een *speciale prikkel* moet uitgaan, boven die welke gewoonlijk worden toegepast. Deze prikkel kan op verschillende manieren gegeven worden, bijvoorbeeld als vooruitzicht op snelle bevordering, hooger loon, hetzij in den vorm van ruime stukwerk-prijzen, of een premie of bonus voor goed en vlug werk, kortere arbeidsuren; betere omgeving en omstandigheden, waaronder gewerkt wordt, dan gewoonlijk het geval is; enz. Doch deze speciale prikkel moet bovenal samengaan met persoonlijke consideratie en dat welwillende contact met het volk, dat slechts voortspruit uit vriendschappelijke belangstelling in het welvaren van zijn ondergeschikten. Alleen door zoo'n soort prikkel kan de werkgever hopen, dat zijn volk hem bij benadering zijn initiatief verleent. De noodzakelijkheid van den prikkel wordt bij het gewone beheerstelsel zoo algemeen erkend, dat het grootste deel dergenen, die zich met dit onderwerp bezighouden in de aanvaarding van een der moderne systemen volgens welke het volk beloond wordt (zooals stukwerk, het premiestelsel of het bonusstelsel bijv.) practisch het gansche beheerstelsel zien. 't Speciale loonstelsel vormt bij wetenschappelijk beheer echter een punt van ondergeschikt belang. In 't algemeen gesproken kan dus het beste gewone beheer stelsel worden omschreven als beheer waarbij de werkman zijn beste *„initiatief"* geeft in ruil waarvoor hij van zijn werkgever een speciale prikkel ontvangt. Dit stelsel zal ik, het „initiatief en prikkelstelsel" noemen, in tegenstelling met het wetenschappelijk of taak-stelsel"
„Onder het oude beheersysteem hangt het succes bijna hoofdzakelijk af, of het initiatief der werklieden verkregen wordt en de gevallen waarin dit werkelijk geschiedt zijn zeldzaam. Bij wetenschappelijk beheer wordt dit initiatief (dat is de ijver, of welwillendheid, het vernuft), met absolute uniformiteit verkregen, in sterkere mate dan onder het andere stelsel mogelijk is. Behalve deze verbetering van den kant van het volk neemt de leiding nieuwe lasten, nieuwe plichten en verantwoordelijkheid op zich, waar vroeger nimmer van gedroomd werd. Zoo belast de leiding zich bijvoorbeeld met het vergaren van alle traditioneele kennis die voorheen door het volk bezeten werd, waarbij die kennis geclassificeerd, getabelleerd en in wetten en formules word vastgelegd, die het volk bij het verrichten van zijn dagelijksche werk een enormen steun verschaffen. Behalve dat aldus een wetenschap wordt opgebouwd, neemt de leiding nog drie andere plichten op zich, die nieuwe en zware lasten meebrengen.
Die nieuwe plichten kunnen onder vier hoofden gegroepeerd worden.
I. In plaats van de oude probeer-methode wordt voor elk element van het werk van iederen man een wetenschap opgebouwd.
II. Het volk wordt volgens vaste regels uitgekozen, daarna geoefend en onderwezen, terwijl vroeger elke man zijn eigen werk zocht en zich zelf zoo goed mogelijk oefent.
III. Er heeft een hartelijke samenwerking met het volk plaats opdat al het werk overeenkomstig de wetenschappelijk vastgestelde beginselen wordt uitgevoerd.
IV. Het werk en de verantwoordelijkheid is bijna gelijkmatig tusschen het volk en de leiding verdeeld. De leiding neemt al dat werk over, waarvoor zij beter dan de werklieden geschikt is, terwijl voorheen bijna al het werk en het grootste deel der verantwoordelijkheid op de werklieden rustte.
('t Is deze samenkoppeling van het initiatief van de zijde van het volk met de nieuwe soorten arbeid van de zijde der leiding, dat het wetenschappelijk beheer zoo vruchtdragend doet zijn).
Veelal vindt men ook bij het initiatief en prikkelstelsel drie dezer elementen terug, doch altijd op onvolledige wijze, terwijl zij bij dit stelsel van ondergeschikt belang zijn, in tegenstelling van het wetenschappelijk beheer, waarvan zij de quintessence vormen.
Het vierde element „de gelijkmatige verdeeling der verantwoordelijkheid tusschen leiding en volk", eischt nadere verklaring. Onder het oude beheerstelsel rust de verantwoordelijkheid zoowel voor de wijze waarop het werk in zijn geheel, als waarop elk onderdeel zal verricht worden, op den werkman, die bovendien nog veelal voor de soort gereedschappen mede aansprakelijk is. Daarenboven heeft hij nog al de lichamelijke inspanning te doen.
Het opbouwen eener wetenschap eischt het opstellen van vele regels, wetten en formules ter vervanging van het oordeel van den indivueelen werkman en alleen voor practisch gebruik geschikt zijn te maken na systematische aanteekening, het index, enz. Het gebruik dezer gegevens eischt een kamer, waarin de verschillende boeken, aanteekeningen enz. geborgen kunnen worden en een lessenaar om aan te werken. Al dit hersenwerk dat onder het oude stelsel door het volk wordt verricht, geschiedt onder het nieuwe stelsel door de leiding, in overeenstemming met de wetten der wetenschap. Zelfs indien de werklieden geschikt waren tot het samenstellen en gebruiken van wetenschappelijke gegevens, dan nog zou het voor hen physiek onmogelijk zijn tegelijkertijd aan de bank en aan een lessenaar te werken.
't Is dus duidelijk dat in de meeste gevallen een bepaald soort menschen noodig is. dat vooruit de plannen opstelt en geheel verschillend is van die, welke het werk uitvoeren.
De man in de „plan-kamer" wiens specialiteit bij wetenschappelijk beheer het is, vooruit de plannen op te maken, vindt onveranderlijk, dat het werk beter en goedkooper kan gedaan worden door onder-verdeeling; elke handeling, van elken bankwerker bijvoorbeeld, moet vooraf gegaan worden door verschillende voorbereidende handelingen van andere menschen. Zooals ik reeds zei ontstaat hierdoor een bijna gelijkmatige verdeeling der verantwoordelijkheid tusschen den leider en het volk.
Resumeerende: bij het oude stelsel rust het gansche probleem op den werkman, bij het wetenschappelijke rust de helft ook op de leiding.
Wellicht het belangrijkste element in modern wetenschappelijk beheer is de taak-idee. De directie zorgt dat voor elken werkman het werk minstens één dag vooruit volledig is opgemaakt en iedere man ontvangt meestal volledige, schriftelijke instructies behelzende, zoowel een gedetailleerde beschrijving van de taak die hij te verrichten heeft, als van de middelen, die daartoe moeten gebruikt worden. Het aldus vooraf ontworpen werk vormt een taak, die zooals hiervoor werd gezegd, niet alleen door den werkman moet worden verricht, doch meestal door de gezamenlijke pogingen van den werkman en de leiding. Deze taak omschrijft niet alleen wat er gedaan moet worden, doch ook hoe het gedaan moet worden en geeft den juisten tijd, die daarvoor noodig is. Slaagt de werkman er in die taak goed en in den vastgestelden tijd te verrichten, dan ontvangt hij een toeslag boven zijn gewoon loon van 30 tot 100 %. Deze taken zijn zorgvuldig ontworpen, zoo, dat voor het verrichten ervan goed en nauwkeurig werk wordt geëischt. Met nadruk wijs ik er echter op dat de snelheid waarmee de man moet werken in geen geval een zoodanige mag zijn, dat zijn gezondheid er onder lijden zou. De taak is altijd zoodanig bepaald, dat de man die voor zijn werk geschikt is, deze jaar in, jaar uit kan verrichten en er gelukkiger en voorspoediger door wordt in plaats van overwerkt. Wetenschappelijk beheer bestaat nu grootendeels in het voorbereiden en uitvoeren van dergelijke taken."

Van de vele voorbeelden, die Taylor geeft zullen wij er zoometeen een geven, doch eerst willen wij de redenen aanhalen, waarom hij zijn boek heeft geschreven.

„Ten eerste: Om door een reeks eenvoudige voorbeelden aan te toonen hoe groot het verlies is, dat door het geheele land wordt geleden, door te klein nuttig effect onzer dagelijksche handelingen.
Ten tweede: Om den lezer te overtuigen dat het geneesmiddel tegen dit te klein nuttig effect eer in een systematisch beheer moet worden gezocht, dan in het uitkijken naar een buitengewone persoonlijkheid.
Ten derde: Om te bewijzen dat „beheeren" een ware wetenschap is, berustende op den grondslag van duidelijk omschreven wetten, regelen en beginselen; om aan te toonen dat de grondbeginselen van wetenschappelijk beheer toepasselijk zijn op alle soorten van menschelijken arbeid, vanaf de eenvoudigste handelingen van het individu, tot het werk onzer groote corporaties, die de meest ingewikkelde samenwerking vorderen.
Ten slotte, om den lezer door een reeks voorbeelden te overtuigen dat wanneer deze beginselen goed worden toegepast, de resultaten waarlijk wonderbaarlijk zijn."

Wat de beschouwingen van Taylor zooveel waarde geeft, is, dat hij de gang van een bedrijf — in het onderhevige geval: het bankwerken — praktisch door en door kende. Taylor (ofschoon voor de academie opgeleid) is zijn loopbaan begonnen als leerling-modelmaker, werd daarna bankwerker, vervolgens draaiersbaas, toen werkmeester over de geheele fabriek, alles in dezelfde fabriek.
Reeds als draaiersbaas begon hij een studie der arbeidsverdeeling te maken. Als werkmeester had hij nog meer gelegenheid zijn beheersysteem te ontwikkelen. Uit die dagen dateert zijn eerste geschrift onder den titel: „Een stukwerktarief-systeem" en „Over fabrieksbeheer".
Laat ik nu nog eenige aanhalingen mogen doen van wat hij over metselen o. m. zegt.

„Metselen behoort tot de oudste ambachten. De gereedschappen en materialen, zoowel als de wijze van metselen, zijn sinds honderde jaren weinig of niets verbeterd.
Niettegenstaande de millioenen menschen, die dit ambacht beoefend hebben, is alles vrijwel bij het oude gebleven. Hier vooral zou men dus meenen dat door toepassing van wetenschappelijke analyse en studie slechts weinig winst te behalen viel. De heer Frank. B. Gilbreth, lid van ons Instituut (American Society of mech. engineers) die in zijn jeugd zelf het metselen beoefend heeft, begon belang te stellen in de beginselen van het wetenschappelijk beheer en besloot die op het metselen toe te passen. Hij maakte een buitengewoon belangwekkende analyse en studie van elke beweging van den metselaar en liet alle onnoodige bewegingen, de een na den andere, wegvallen en verving langzame door snelle bewegingen. Tot met het kleinste element dat de snelheid en vermoeidheid van den metselaar beinvloedt werden proeven genomen. Hij stelde vast hoe elk der voeten van den metselaar precies moeten staan in verhouding tot den muur, den mortelbak en den steenhoop, waardoor het onnoodig werd dat hij een of twee stappen naar den steenhoop, en terug moest doen, telkens als een steen moet worden gemetseld.
Hij bestudeerde de beste hoogte van den mortelbak en den steenhoop en ontwierp een houten gestel, op de tafel waarvan, al de materialen geplaatst werden, waardoor de steenen, de mortel, de man en de muur steeds op de juiste onderlinge afstanden bleven. Deze gestellen worden, naarmate de muur hooger wordt, door een specialen opperman, voor alle metselaars versteld. Daardoor wordt den metselaar de inspanning bespaard van het telkens bukken en rijzen tot en van het niveau zijner voeten, voor elken steen en elken troffel mortel. Men bedenke eens hoe groot het arbeidsvermogen is, dat al die jaren door verspild is, doordat elke metselaar zijn lichaam, dat, stel 70 K.G. weegt, 60 cM. moet laten zakken en daarna weer doen rijzen, telkens wanneer een steen (die ongeveer 2 K.G. weegt) op den muur moet worden gelegd! En elke metselaar doet dit ongeveer duizendmaal per dag!
Als resultaat van verder onderzoek werden de steenen, na het lossen van de kar, vóór dat zij bij den metselaar werden gebracht, door een opperman nauwkeurig gesorteerd en met hun besten kant naar boven, op een eenvoudig houten raam gelegd, welk raam zoodanig gemaakt was, dat elke steen in den kortst mogelijken tijd gepakt kon worden en in de meest voordeelige positie lag. De metselaar behoefden daardoor de steen niet langer ter onderzoek om te wentelen, alvorens hem neer te leggen en tegelijk bespaarden zij den tijd die noodig is om te zien, wat de beste kant is, die aan de buitenzijde van den muur moet worden geplaatst. Meestal wordt ook de tijd bespaard, noodig om den steen uit een verwarden hoop op den steiger te zoeken. Z'oon „pakket" steenen (zooals de heer Gilbreth zijn geladen houten ramen noemt) wordt door een opperman op de juiste plaats dicht bij den mortelbak op het verstelbare getimmerte geplaatst.
Zooals ieder weet, geeft een metselaar, nadat hij den steen op het mortelbed heeft gelegd, met den steel van zijn troffel er verschillende lichte slagen op, om de juiste dikte van de voeg te verkrijgen. Gilbreth vond, dat door

een voldoend dunne specie te nemen, de steen door een druk van de hand die hem neerlei, tegelijk op den juiste stand gebracht kan worden. Hij stond er op dat zijn kalkpikeurs de mortel voldoende vloeibaar maakten, waardoor de tijd noodig voor het neertikken van den steen werd uitgespaard. Het resultaat van deze minitieuse studie der bewegingen die een man onder de gunstigste omstandigheden bij het metselen moet uitvoeren, was dat Gilbreth het aantal bewegingen per steen van achtien tot vijf terug bracht, in een geval zelfs slechts tot twee. De details dezer analyse heeft hij neergelegd onder het hoofdstuk „Motion Studie" van zijn boek getiteld „Bricklaying System".
Een onderzoek der middelen die de heer Gilbreth gebruikte om de bewegingen van zijn metselaars van 18 tot 5 per steen terug te brengen, toont dat die verbetering op drie verschillende wijze is verkregen.

I. Verschillende bewegingen, die de metselaars voorheen noodzakelijk achtten, doch die hem na nauwkeurige studie en proefneming noodeloos bleken, liet hij totaal wegvallen.

II. Hij voerde eenvoudige toestellen in zooals zijn verstelbaar gestel en houten pakketten, voor het optassen der steenen, waardoor hij met zeer geringe medewerking van een goedkoopen opperman een aantal vermoeiende en tijdroovende bewegingen, die vroeger noodig waren, totaal kon laten vervallen.

III. Hij leerde zijn metselaars eenvoudige bewegingen met beide handen gelijk maken, terwijl zij vroeger eerst een beweging met de rechter maakten om daarna die met de linkerhand te beginnen.
Zoo leerde de heer Gilbreth zijn metselaars bijvoorbeeld om met de linkerhand een steen op te vatten en tegelijkertijd met de rechterhand een troffel mortel te nemen. Dit gelijktijdig met beide handen werken werd natuurlijk mogelijk gemaakt door een diepen mortelbak te nemen in plaats van den ouden, ondiepen (waarin de mortel zoo dun uitgespreid lag dat men een of twee stappen moet doen om ze te bereiken) en door mortelbak en steenhoop dicht bij elkaar en op de juiste hoogte op zijn gestel te plaatsen.
Deze drie soorten verbeteringen zijn typische voorbeelden van de wijze waarop noodelooze bewegingen geheel kunnen wegvallen en langzame bewegingen door vluggere kunnen worden vervangen, wanneer „wetenschappelijke bewegingsstudie zooals de heer Gilbreth zijn analyse noemt of „tijdstudie" zooals schrijver zegt, op een ambacht wordt toegepast."
„De heer Gilbreth bericht, dat hij eenige maanden geleden, bij een groot metselwerk dat hij onderhanden had, op commercieële schaal de groote winst kon aantoonen die door toepassing zijner „wetenschappelijke bewegingsstudie" verkregen wordt. Hij moest een fabrieksmuur metselen, 30 cM. dik, van twee soorten steenen, met afgewerkte voegen aan beide zijden van den muur. Met metselaars die lid eener vakvereeniging waren, slaagde hij er in, na zijn mannen uitgezocht en hen in zijne nieuwe methode geoefend te hebben, 350 steenen per man, per uur te metselen, terwijl de gemiddelde hoeveelheid met de ouderwetsche methode in dat deel van het land 120 steenen per uur bedroeg."
„Dit succes werd veroorzaakt door de toepassing der vier elementen die de kern van het wetenschappelijk beheer vormen.

I. De ontwikkeling (door het beheer, niet door den werkman) der wetenschap van het metselen, met vaste regels voor elke beweging van elken man en de volmaking en standaardeering van alle gereedschappen en voorwaarden waaronder gewerkt wordt.
II. De zorgvuldige schifting en daaropvolgende training der metselaars tot eerste klas werkers en de verwijdering van allen die weigeren of onbekwaam zijn om de beste methode toe te passen.
III. 't Werken van een eerste klas-metselaar volgens de wetenschap van het metselen, waarbij elke man een groot dagloon ontvangt, voor snel werk en om te doen wat hem gezegd wordt.
IV. Een bijna gelijkmatige verdeeling van het werk en de verantwoordelijkheid tusschen den werkman en de directie. Deze laatste werkt de ganschen dag, bijna zij aan zij met het volk, helpende, aanmoedigende en den weg effenende, terwijl, terwijl zij voorheen zich afzijdig hield, de menschen slechts weinig hulp bood en op hen bijna de geheele verantwoording wierp voor de toe te passen werkwijzen, gereedschappen, snelheid en harmonieerende samenwerking.
Van deze 4 elementen is het eerste het meest belangwekkende en het meest sprekende. De drie andere zijn echter elk voor zich even noodzakelijk om succés te bereiken.
Vooral moet niet uit het oog verloren worden dat achter dit alles, en dit alles besturende, moet staan, de optimistische, besliste en hard werkende leider, die zoowel geduldig kan wachten als werken."

Zooals reeds in het begin gezegd is geworden, men moge over het systeem denken zooals men wil, belangwekkend zijn de beginselen van Taylor in zulk een mate, dat men er kennis van behoort te nemen. Men doet daarom goed zich het boek aan te schaffen. JAN DE MEIJER.

NIEU-HOLLANTS BINNENHUYS.

Jan bracht me in een engh vertreck
En zeyde, dat is ruymte-const.
Ick vond, 't was een te cleen besteck,
't Waer beter, men verruymd' de const. CANDIDUS.

PRIJSVRAAG-TUINSTADWIJK.

De expositie van de ontwerpen zal plaats hebben in het Beursgebouw te Amsterdam (ingang Damrak onder de toren): Uitsluitend voor genoodigden op Zaterdag 16 Mei 2 uur nam. en voor belangstellenden op:

Zondag	17 Mei	van	10	uur	v.m.	tot	5	uur nam.
Maandag	18 „	„	10	„	„	„	5	„ „
Dinsdag	19 „	„	10	„	„	„	5	„ „

De Secretaris van de Jury,
KEPPLER.

HET GOUDEN FEEST DER INDUSTRIESCHOOL.

Bij gelegenheid van het 50-jarig bestaan der Industrieschool v. d. Werkenden Stand, werd het gedenkschrift van de geschiedenis dezer school ook aangeboden aan H. M. de Koningin en H. M. de Koningin-Moeder, alsmede aan den beschermheer der maatschappij Z. K. H. Prins Hendrik.
Namens H. H. M. M. ontving het bestuur der school een welwillend bedankschrijven voor deze toezending, welk schrijven Koningin Emma deed vergezeld gaan van een waarlijk koninklijke gift, ten bate der school.
Dit deelde de voorzitter mede bij den aanvang der huishoudelijke feestbijeenkomst, op Zaterdag l.l. gehouden. Onder algemeene instemming werd een telegram van hulde door bestuur, leeraren en leerlingen aan H. M. de Koningin-Moeder gezonden.

UIT BOEKEN EN TIJDSCHRIFTEN.

Plateelbakkerij.

In „Klei" (No. 9, 1 Mei 1914) begint D. Ingerman een belangwekkend artikel over „plateelbakkerij". Aan het eigenlijke artikel over het maken van het fijne faïence gaat een historisch overzicht vooraf. Daarna wordt in dit nummer besproken: de grondstoffen, de voorbereiding der grondstof, het mengen van soorten klei, het uitpersen en drogen, het dooreenwerken, kneden en kloppen.

* * *

Sloopend herboren-Nederland.

In „Buiten" (No. 19 van 9 Mei 1914) wordt de reeks „sloopend herboren Nederland" voortgezet met de beschouwing der kleinere steden en het platteland van Zuid-Holland.
Mr. J. C. van Overvoorde gaat daarin na door welke omstandigheden kleinere steden en plaatsen tot verval kwamen, waardoor als gevolg zoo menig oud gebouw en woonhuis ten offer viel. Hij zegt hierover het volgende:

„In de eerste jaren na 1853 heerschte in de meeste stadjes zeer veel armoede bij de lagere bevolking, en bij de meer gegoeden deden zich nog te zeer de naweeën van de algemeene malaise gevoelen, om veel animo te wekken om de oude huizen te verlaten voor nieuwe luxe woningen. Er werd wel nu en dan een geveltje gesloopt en veel werd er ook in die jaren bedorven, doch het geheel bleef nog vele jaren vrijwel ongewijzigd. Er werd nog geen behoefte gevoeld aan moderne winkels met groote, breede uitstalvensters en zelfs de wat sombere huizen met luifels bleken geregeld huurders te vinden. De oude wallen en torens hadden grootendeels hunne militaire beteekenis verloren, doch zij golden nog als symbolische afsluiting van het stadsgebied, waarbuiten slechts enkele bescheiden nederzettingen aan de hoofdwegen zich vormden. De oude geslachten bleven in de patricierswoningen gevestigd, al hadden hun vertoon en hun bediendenstoet soms reeds veel van den ouden luister ingeboet.
Voor de bescheidener beurzen was gewoonlijk in de stad zelf nog ruimte genoeg beschikbaar voor het stichten van nieuwe gebouwen, zoodat dit niet ten koste van de oude gevels behoefde te geschieden, al waren niet alle stadjes zóó op den groei gebouwd als Vianen, waar thans nog binnen de oude grachten wel voor een dubbel aantal inwoners plaats te vinden is. Alleen te Brielle werd bij den ombouw van de vesting een deel van een bestaand stadsgedeelte afgebroken om aan de vesting een beter verdedigbaren vorm te geven.
Langzamerhand werd het echter moeilijk om steeds gegadigden te vinden voor de beschikbaar komende kapitale huizen van de regeeringsgeslachten. Voor de bescheiden burgers waren die oude paleizen te kostbaar en zoo werden die in verschillende woningen gesplitst of in winkels en hotels veranderd, gewoonlijk ten koste van het uiterlijk aanzien, of zij geraakten geheel in verval bij gebrek aan voldoend onderhoud.
Dit laatste lot trof in het bijzonder de huizen, die de rijke kooplieden en industrieelen dicht bij hun bedrijf, in minder riante stadsgedeelten hadden gebouwd, terwijl die in de deftige buurten nog eerder aftrek vonden.
Later werkte de concurrentie onder de winkeliers zelfs in de kleinste plaatsen er toe mede om menig mooi oud geveltje op te offeren voor den lust naar groote luchtige ruimte voor het uitstallen der winkelwaren. Gedurende vele jaren werd die behoefte niet gevoeld, doch zoodra er één begon om door eene nieuwe pui zijne concurrenten te overbluffen, kon men er vast op rekenen, dat ook anderen zich genoopt zouden vinden om dit voorbeeld te volgen en wel gewoonlijk ten koste van de oude gevels. Stadjes als Brielle en Oudewater hebben nog vrijwel hun karakter behouden, doch in de later meer bloeiende plaatsen als Dordrecht, Leiden, Gouda en Delft, is reeds veel ingeboet van het oude schoon, al moge daar nog menig statig oud gevelhet stadsaspect blijven versieren.
Later werkten vooral twee invloeden mede om oude gevels te doen verdwijnen, namelijk de trek naar de groote steden en de uitbreiding van de steden buiten de oude stadswallen.
Op het platteland werd vooral de eerstgenoemde invloed ondervonden, doch daar was gewoonlijk het verschil niet zoo groot tusschen de heerenhuizen en die der meer eenvoudige burgers, zoodat de door de rijkere geslachten verlaten woningen eerder nieuwe bewoners vonden. Buiten de kom der dorpen werkte het conservatisme der boerenbevolking geruimen tijd gunstig voor het behoud der oude statige boerderijen, totdat ook hier de meerdere welvaart naar verandering deed haken. De invloed hiervan was dan meestal te ongelukkiger, omdat de nieuwbouw werd opgedragen aan dorpstimmerlui, die de overgeleverde kunstontwikkeling uit den gildentijd misten, en die hunne van nieuwheid glinsterende producten niet wisten te doen aanpassen aan de omgeving. Men heeft slechts een tochtje te maken langs de groote hoeven in de Alblasserwaard om de beteekenis te zien van wat hier aan landelijk schoon is verloren gegaan.
Enkele malen werden dorpen door groote rampen geteisterd, waardoor een groot deel van den kom van het dorp verloren ging, zooals bij de groote dorpsbranden te Hazerswoude in 1842 en te Bodegraven in 1870."

Uitvoeriger gaat de heer Van Overvoorde de verliezen na, die Dordrecht, Leiden, Delft, Gorinchem en Oudewater aan oud-schoon hebben geleden.

* * *

Vuurvaste mortel.

Van groot belang is het dichten der voegen bij vuurvast metselwerk. In den regel worden hiervoor mortels gebruikt, die hetzij uit vuurvaste klei en chamottepoeder of uit vuurvaste klei met kwartspoeder vermengd, bestaan. Ook komen mortels van klei, chamotte- en kwartszand in aanmerking. Zeer dikwijls vertoonen deze mortels bij hunne toepassing onbevredigende resultaten. Zij worden niet voldoende dicht, maar slechts door het vuur in harden toestand gebracht. Men doet dan de ondervinding op, dat de mortel van het metselwerk loslaat, uit de voegen brokkelt en de bekleeding ondicht wordt. Hoe onaangenaam de gevolgen van dit verschijnsel in de praktijk zijn, is reeds voldoende bekend en aan het verbeteren ervan zijn groote opofferingen aan tijd en geld verbonden. Het vuurvaste metselwerk wordt dus ontijdig vernield.
Door de toepassing van gemakkelijk smeltbare mortelmassa's meende men een verbetering gevonden te hebben. Deze massa's liepen echter weg en bleken aldus geheel en al onbruikbaar te zijn. Om over het algemeen een doelmatig vuurvaste mortel te maken, moet als eerste eisch daaraan gesteld worden, dat hij in geen geval inkrimpt. Hij moet de eigenschap bezitten zich in de koude bij het aanbrengen en ook in de hitte vast met het metselwerk van de ovenwanden te verbinden, zoodat het onmogelijk wordt, dat hij later afbrokkelt.

In den laatsten tijd wordt, volgens „N. Erf. u. Erf", volgens 'n speciale methode een vuurvaste mortel van kwarts, soda, dextrine en ijzererts vervaardigd, die zeer goed moet voldoen. De vervaardiging geschiedt op de volgende wijze: Het kwarts wordt als kristalkwartsiet, kwartslei, kwartssteen of zandsteen gegloeid en in poedervormigen toestand omgezet. Het moet het skelet zijn, dat aan den mortel zijn vastheid geeft. Men verlangt van het kwarts, dat het tamelijk standvastig van volume is; om van deze eigenschap zeker te zijn, doet men het beste, het voor de verwerking te branden. Door toevoeging van de senterstoffen, soda en ijzererts, wordt de eventueel nog aanwezige neiging om uit te zetten opgeheven. Laatstgenoemde stoffen hebben in de eerste plaats ten doel, de verhitting in de hitte te doen plaats hebben en ze worden in fijngemalen toestand toegepast. Het ijzererts moet vóór het gebruik verhit worden. De toevoeging van soda heeft ten doel de vochtig gemaakte mortel kneedbaar te maken; de dextrine moet den samenhang bij het drogen en in de koude bevorderen. Ze verleent aan den mortel de eigenschap, bij het aanbrengen ook tegen vertikale vlakken te blijven hechten zonder dat men bang behoeft te zijn, dat hij er af valt. Het mengsel kan uit 100 deelen kwartsiet, 15 deelen ijzererts en 10 deelen dextrine bestaan.
De werking van het bovenbeschreven mortelmengsel is betrouwbaar. Na het volstrijken van de voegen verbindt de massa zich goed met het metselwerk in die voegen. Het droogt door de in het metselwerk aanwezige warmte snel en wordt daarbij zeer hard en vast. Bij het eerste sterke vuur gaat de massa in een stevige, dichte, glasachtige samenstelling over.

(De IJzer- en Staalkroniek.)

VAN ALLERLEI AARD.

EXAMEN VOOR BOUWK.-OPZICHTER, BOUWK.-TEEKENAAR EN ONDERBAAS 1914, ingesteld door de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.

In verband met het behaalde rangnummer hebben de volgende Heeren het diploma behaald voor:

Bouwkundig Opzichter. No. 1. J. B. van de Haar; 2. A. D. Imberg; 3. A. Langbroek; 4. C. de Lange; 5. H. Bosman; 6. N. J. Morijn; 7. Th. A. Wajer; 8. J. Vreenegoor; 9. E. J. van 't Ende; 10. J. H. C. van de Bol; 11. K. F. Eikenberg; 12. G. van den Leest; 13. G. J. Kluivenberg; 14. J. Kamminga; 15. S. Kamstra; 16. J. W. Onstenk; 17. C. van Dam; 18. A. G. Gebing; 19. Jn. Baldu; 20. F. H. Holtes; 21. B. van de Velde; 22. W. Broekema; 23. C. Dijk; 24. L. J. J. Hillen; 25. N. C. H. M. v. d. Drift; 26. L. Slagveld; 27. W. P. J. Gestman; 28. B. Th. M. Wessendorp; 29. A. Dirkse; 30. T. J. Venstra Ozn.; 31. K. A. van Doorn Jr.; 32. J. Klomp; 33. J. Teunissen van Manen; 34. N. de Waard; 35. G. van Essen; 36. A. J. van Dijk; 37. P. J. van der List; 38. P. H. Wareman; 39. W. I. Ibes; 40. J. Degenhardt; 41. L. J. Luiten; 42. A. J. J. Verspoor; 43. H. J. v. d. Poelje; 44. C. R. Bos; 45. C. de Graaf; 46. J. Bijlaard; 47. G. W. Boomsma; 48. J. W. Sirag; 49. H. M. de Bremer; 50. A. Besse; 51. H. Vrijhof; 52. H. T. Friederichs; 53. J. Bakker; 54. J. J. Palm; 55. F. Stoffels; 56. G. A. Schralekamp; 57. H. J. Rijnhart; 58. J. Cornelissen; 59. G. I. Loogman; 60. J. M. den Breeje; 61. P. Drop; 62. J. M. van Buuren; 63. H. Fledderus; 64. W. Anema; 65. J. H. v. d. Veen R.Jz.; 66. F. J. Rampart; 67. J. A. Tjaden; 68. C. Wallenburg Jr.; 69. G. Andriessen; 70. G. W. Eijsker; 71. W. van de Ven; 72. A. A. Hoogrand; 73. M. Kamerling; 74. J. A. Krom; 75. N. P. A. M. van Hasselt; 76. W. M. Th. Wissink; 77. T. de Winter Mzn; 78. A. van Westreenen.

Borwkundig Teekenaar. 1. G. Feenstra; 2. N. C. H. M. v. d. Prift; 3. H. B. van Brockhuijzen; 4. H. J. van de Haar; 5. P. C. Rijkse.
Uitvoerder van Burgerlijke Bouwwerken. 1. H. Haanschoten; 2. J. Pelver; 3. F. TH. van Voorst.

ROTTERDAMSCHE RAAD.

Na de behandeling van het voorstel tot verhooging van de jaarwedde van den burgemeester, was het verdere van de zitting van den Rotterdamschen gemeenteraad gewijd aan de voortzetting der behandeling van het voorstel tot stichting van een museum van oudheden en kunstnijverheid.
In de vorige zitting had de heer Verheul reeds voorgesteld, voorloopig te besluiten tot het stichten van een museum van oudheden.
Later kwam een motie in van den heer Nolst Trenité, luidende: „De Raad, overwegende, dat voorstellen tot inrichting van een museum van kunstnijverheid verband dienen te houden met die tot stichting van een nieuw gebouw voor de Academie van Beeldende Kunsten en Technische wetenschappen;
dat de vraag, of tot den bouw van een afzonderlijk museum van oudheden moet worden overgegaan, een nader onderzoek vereischt; noodigt B. en W. uit zulk een onderzoek in te stellen en naar aanleiding daarvan nadere voorstellen aan den Raad te doen."
Door den wethouder Stulemeyer werd krachtig het voorstel van B. en W. verdedigd tot samenvoeging van oudheden en kunstnijverheid in één museum.
Intusschen bleek wel, dat de Raad zich nog geen juist denkbeeld kon vormen wat in deze het meest wenschelijk is, en werd ten slotte een motie van den heer Gerritson aangenomen, strekkende, om, gehoord de gevoerde discussie, B. en W. uit te noodigen, nader van prae-advies te dienen omtrent de wenschelijkheid van samenvoeging van kunstnijverheid en eventueele verbinding van dat museum met de Academie van B. K. en T. W.
Hoewel deze motie minder ver gaat dan die van den heer Nolst Trenité, kon deze laatste zich er ook mede vereenigen.

OUDE TOREN TOT AFBRAAK GEDOEMD!

„De Telegraaf" meldt:
Het dorpje Balgoy bezit een monumentalen toren, dagteekenend uit de 15de eeuw, die echter door den tand des tijds zoodanig is aangetast, dat hij noodzakelijk gerestaureerd moet worden. Daar het echter de gemeente aan de noodige financiën ontbreekt, vormde men het plan, hem af te breken. Door den minister van Binnenlandsche Zaken werd intusschen schriftelijk geadviseerd tot behoud van dit monument uit de grijze oudheid.
De vroede vaderen van het Geldersche Maas-dorpje blijken echter des ministers gevoel voor oude kunst niet te deelen, althans werd, na beraad, besloten, tot af braak over te gaan, overwegende, dat men het heil er niet van inziet, hem te behouden en dat voor herstelling geen geld beschikbaar is. Ja, een der raadsleden uitte zelfs als zijne meening, dat men met het puin vele der slechte wegen kon verbeteren. Hoe prozaïsch!

HET ZEISTER BOSCH.

De gemeenteraad van Zeist heeft Donderdag met 12 tegen 2 stemmen besloten, niet in te gaan op het aanbod van den makelaar Muller te Amsterdam, tot aankoop van een deel van het Zeisterbos h. In de volgende vergadering komt het aanbod van de N. V. Schaerweyder Bosschen aan de orde.

HET „MÄRCHENHAUS" VAN DE GEBROEDERS GRIMM.

Het „Märchenhaus" van de gebroeders Grimm, te Kassel, is thans door de stad Kassel aangekocht, om het aldus voor ondergang te behoeden. Het huis zal onveranderd in stand blijven, en, daar men te dier plaatse een straatverbreeding beoogt, zal men, door wegneming van een der pijlers, waar het gebouw op rust, een breedere passage mogelijk maken.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — „Veredeling" van het ambacht? — Nieu-Hollants Binnenhuis. — Prijsvraag Tuinstadwijk. — Het gouden feest der Industrieschool. — Uit Boeken en Tijdschriften. — Van allerlei aard.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor adspirantleden ƒ 5. . Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

TWEE EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 21. ZATERDAG 23 MEI 1914

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, A. A. HES, M. J. HACK, WILLEM VAN DER PLUYM EN J. J. HELLENDOORN, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Bestuur van het Genootschap: „Parkzicht", Hobbemastraat, A'dam.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect": „Parkzicht", Hobbemastraat, A'dam.

PRIJSVRAAG „TUINSTADWIJK", UITGESCHREVEN DOOR DE SOCIAAL TECHN. VER. V. DEMOCR. INGENIEURS.

Zaterdagmiddag 16 Mei had in de Groote Koopmansbeurs de opening der tentoonstelling van inzendingen op de prijsvraag „voor het ontwerpen van een tuinstadwijk en de daarin te bouwen arbeiderswoningen", plaats.
De jury heeft gemeend geen der ontwerpen met een prijs te kunnen bekronen, doch heeft voorgesteld — hetgeen de vereeniging heeft goedgekeurd — de beschikbaar gestelde gelden te verdeelen onder de vervaardigers der beste ontwerpen. Deze zijn de heeren J. F. Repko, te Amsterdam, met „Huis en Tuin"; P. Kuiper Jr., te Haarlem, met „Sol luci omnibus", A. Pet, technisch ambtenaar bij de Gemeentewerken te Utrecht, met „Licht en lucht"; G. Bosma, hoofdopzichter bij de Gemeentewerken te 's-Gravenhage, met „Travaille"; Ph. J. Hamer, te Watergraafsmeer, met „Pherekles", en M. Vermeer en D. A. Vermeer, te Rotterdam, met „In Solidum."
Alvorens tot de bezichtiging der ingekomen antwoorden over te gaan ontving het bestuur der Soc.-Techn. Ver. van Democratische Ingenieurs en Architecten de vele genoodigden in de Veilingzaal, Damrakzijde.
De voorzitter der vereeniging, de civ.-ing. P. Bakker Schut, gaf een kort overzicht van de gehouden prijskamp en deed die mededeelingen vergezeld gaan van 'n breede beschouwing omtrent volkshuisvesting, tuinsteden enz., wat met groote belangstelling werd aangehoord. Wij merkten onder de aanwezigen o. m. op: de wethouders Delprat en Wibaut, de Directeur van P. W., de Inspecteur van het Gem. Bouw- en Woningtoezicht, alsmede de leden der jury: de architecten Berlage, van Boven en Schaap.
De bezichtiging der in een lokaal aan de andere zijde der Beurs tentoongestelde inzendingen geschiedde onder voorlichting van den heer Berlage, die de ontwerpen aan de hand van het jury-rapport nader besprak. Dadelijk mocht geconstateerd worden dat de inzenders hunne beste krachten aan dit omvangrijke vraagstuk gegeven hadden. Als teekenwerk viel het meerendeel der inzendingen te prijzen. Er was met groote liefde gewerkt en leverde nog eens te meer het bewijs, dat het bij prijsvragen enkel is het onderwerp, minder de honoreering, die aantrekt. Want, nietwaar, even ƒ 500.— te moeten verdeelen onder vele goede inzendingen is geen gemakkelijke taak, daargelaten nog, dat het van groote „vrijmoedigheid" der wedstrijd uitschrijvende vereeniging getuigt.
De beste der inzenders was ƒ 250.— toebedacht, het is zuinig en dat voor zooveel werk na zooveel ernstige studie. Wat het werk zèlf betreft, op te merken viel dat eene symmetrische indeeling veler sympathie gehad heeft. Rechte lijnen of cirkels waren de hoofdelementen van den opzet. Eén ontwerp bevatte zelfs zoovele cirkelwegen dat bij practische uitvoering het plaatsen van handwijzers met „uitgang" een gebiedende eisch zou geweest zijn. Een ander gaf, bij minder slingerende wegen, huizen als kruizen te zien. Op een afstand geleek diens totaal plan meer op een chablone dan op een moderne tuinstadwijk van boven gezien. Het gevonden kruisvormig grondplan leek ons bovendien niet bepaald gelukkig met z'n aan vier zijden omsloten binnenplaatsjes. En dat voor vier woningen onder één dak. Het combineeren meerdere woningen tot één huizenblok en onder één dak, viel ook bij anderen op te merken die de idee: arbeiderswoning blijkbaar niet van: huurkazernen wilden los maken. Het *tuin*stadwijktype kwam daardoor geheel in 't gedrang.
Weer een ander had gemeend aan de vraag naar arbeiderswoningen het beste te voldoen door er „villa's" van te maken, wat, ja 't is waar, op grond van diens bijgevoegde, handig geteekende perspectivische inktkrabbels bij velen een „vreeselijk aardig" ontlokte.
De hoogstbekroonde bleek een zondaar te zijn. Hoewel nadrukkelijk was voorgeschreven dat het totaal-plan in zwarte lijnen moest zijn geteekend, had de snoodaard warempel toch naar zijn kleurdoos gegrepen en er een smakelijk, daardoor wel wat bedriegelijk prenteke van gemaakt.
Zeer terecht wees de jury deze inzending voor eene volledige bekroning af, want waar bleef anders het respect voor bepalingen in prijsvraag-programma's? Het verwonderde ons op grond van deze afwijking dan ook, dat bedoelde inzending nog voor verdere mededinging in aanmerking gekomen is, al erkennen wij aan den anderen kant dadelijk bij den eersten blik van aanschouwing een ietwat onbehaaglijk gevoel gekregen te hebben bij het vernemen der mededeeling, dat enkel het

kleuren der prent de kans eener volledige bekroning buitensloot. Edoch, hoe schijnbaar hard ook, de wet dient geeerbiedigd en gehandhaafd te worden en dat heeft de jury terecht begrepen. Weet ook de Damprijsvraag er het hare niet van te vertellen? De Zeister Raadhuis-prijsvraag nam het indertijd wel wat luchtig op, doch dat was glad mis. Het motto „Huis en tuin" bevatte *) vele goede eigenschappen, die dadelijk naar voren traden. Streng symmetrisch van opzet, deed dit project op papier zeer goed. Het centraliseeren aller openbare gebouwen op het punt, waar de diagonalen van het totaal-plan elkaar snijden, leek ons te streng doorgevoerd. Een kerk vlak tegenover een feestgebouw te plaatsen en daarnaast b.v. een badgebouw, is toch minder gewenscht, ook al heeft de inzender politie en brandweer dicht in de buurt (aan de andere zijde) een onderkomen verschatt.

Dat kleurtjes zeker hunne bedenkelijke zijde hebben, vertoonde ons juist dit project. Het geel der openbare gebouwen, was ten opzichte van groen en rood (gras en huizen) keurig netjes over het plan verdeeld en viel daardoor in sterke mate op. Met zwart was dit zeer zeker niet het geval geweest en was de symmetrische plaatsing der openbare gebouwen den ontwerper wellicht een weinig ontgaan.

Bij nadere beschouwing blijkt er dus zeer zeker veel te zeggen voor het kleurenverbod bij prijsvraag inzendingen.

Hoe de ontwerpers zich wijders het vragen kluwen ontward dachten, bleek uit groote lijsten, waarop de goede en minder goede eigenschappen aller motto's stonden aangeteekend. Daaruit bleek o.m. dat de een meer aan lucht, de ander meer aan woningruimte hechtte; dat een derde liever lagen bouw zag tegen een vierde, voorstander van hoogen bouw, die het vraagstuk in de hoogte tot oplossing meende te moeten brengen.

Evenwel is door allen met grooten ernst gewerkt en kunnen wij de S.T. V. dankbaar zijn, dat zij dit probleem eens op deze wijze tot oplossing heeft weten te brengen.

Vergissen wij ons niet, dan zal dit wel op aandrang zijn geschiedt van den voor goede woningbouw zoo sterk ijverenden Ingenieur A. Keppler en komt hem alsdan een woord van lof toe voor de wijze waarop de prijsvraag voorbereid en geregeld is. Een voordeel van prijsvragen in het algemeen en deze meer in het bijzonder is, dat de jongeren eens naar voren komen en zulks terecht.

Waar zij uit den aard van hunne werkkring meer speciaal tot de groote architecten bureaux zijn aangewezen en die nuttige instellingen en derzelve exploitanten veel luister en goeden naam helpen bijzetten, daar voorspellen prijsvragen allicht een goede toekomst, mits — het noodzakelijke „kruiwagentje" z'n goede diensten ook hier verleenen wil. Vele vergissingen ten opzichte van den *juisten* naam eens ontwerpers zijn dan meteen alras voorkomen.

ADR. M.

*) Wij schrijven in verleden tijd omdat de expositie alweder tot het verleden behoort. M.

INGEZONDEN.

HET PLAATWERK „DE ARCHITEKT".

Geachte Redactie

Toen ik voor eenige jaren mij abonneerde op bovenvermelde plaatwerk, deed ik dit ter vervanging van een leescirkel, welke had opgehouden te bestaan, in de hoop uitsluitend Hollandsche Architectuur, en daarvan natuurlijk het beste, onder de oogen te krijgen.

Het bevreemde mij daarom wel eens afleveringen te ontvangen geheel gewijd aan Duitsche Architectuur, doch mijn bevreemding steeg ten top, toen ik uit het verslag der laatstgehouden vergadering moest vernemen dat de bedoeling is geweest dat „De Architect" internationale architectuur zou leveren en dat een der leden er op wees, dat „De Architect" zoo weinig internationale architectuur bevatte.

Wanneer dit zoo is, dan zou het mijns inziens ernstig overweging verdienen het reglement voor „De Architect" eens te herzien en dat internationale te schrappen.

Aan buitenlandsche tijdschriften en plaatwerken is meen ik toch geen gebrek. Ons land wordt er als 't ware mede overstroomd. Degene, die hieraan behoefte heeft, kan er zich ruimschoots van voorzien, doch laat het weinige, dat hier uitkomt, toch Hollandsch blijven.

Het wil er bij mij niet in, dat destijds genoemde bepaling door ons vooruitstrevend Genootschap, dat zich telkens schrap zet en opkomt voor onze moderne Hollandsche Architectuur, destijds zoo ernstig is genomen en daarom zal het haar gemakkelijk vallen te bevorderen, dat haar plaatwerk zij: een Hollandsch plaatwerk, toonende het goede en het geniale, dat op onzen bodem in eigen geest gemaakt of ontworpen wordt, ter voorlichting en leering van anderen.

Wanneer ik in de plaats mijner inwoning rondzie, dan bemerk ik, dat er nog verscheidene architecten zijn, die niet van 'n nationaal gevoel zijn doordrongen. Komt men in het buitenland, dan bemerkt men, dat ieder land zijn eigen architectuur heeft; doch hier in Rotterdam is dit zoo internationaal mogelijk. Daar is een architect, die geregeld in Duitschen stijl bouwt, en een ander in Engelschen stijl, terwijl beiden hun opleiding hier in het land ontvingen. Verder werd onlangs aan een architect hier ter stede opgedragen den bouw van een groot kantoorpand in Duitschen stijl; wat een Hollandsch Architect toch al niet moet kunnen. Buiten de Historische stijlen zou hij ook nog moeten kunnen ontwerpen in Buitenlandsche stijlen! Dan staat er hier nog een groote villa in Engelschen stijl, doch dit werd door den bouwheer, zeer wijzelijk, aan een Engelschen Architect opgedragen, hiertegen is dus minder aan te voeren.

We hebben nog een eigen taal, helaas doorspekt met Germanismen en Fransche woorden, doch toch een eigen taal. We leeren wel vreemde talen en spreken deze somtijds zoo goed, dat men niet denkt een Hollander voor zich te hebben, maar innerlijk blijven we toch Hollanders. We bestaan nog, we tellen nog mee op de wereld, al is ons eigen land klein, onze voorvaderen hebben het groot gemaakt door onze koloniën, door de groote mogendheden ons benijd; waarom zouden we dan onzen geest opofferen aan het internationalisme? Neen laten we zijn en blijven Hollanders, met eigen geest en eigen kunst en eigen Architectuur.

H. A. SCHRAM.

Rotterdam, 14 Mei 1914.

* * *

DOOR HEEMSCHUT'S BESLUIT BLIJVEN JONGEREN KRACHTEN ONBEKEND.

Heemschut heeft dan toch besloten eenige zeer eenvoudige ontwerpen *voor den huizenbouw in het platteland beschikbaar te stellen.*

Eenige architecten van naam hebben zich beschikbaar gesteld, voorbeelden te geven. Dat deze architecten, die wellicht veel werk hebben, op uitnoodiging dit doen (zij zullen daarvoor het hun toekomend salaris wel in

rekening brengen) laat zich begrijpen; daartegen kan niets worden ingebracht.

Dat hierdoor echter geen werkelijke verbetering zal komen, daar ben ik van overtuigd, want..... niet zoo zeer is het de moeilijkheid, dat er geen voldoende krachten te vinden zouden zijn om geheel volgens eigen architectuur en *directe* leiding die bouwwerken te volbrengen (dit wordt als bezwaar door Heemschut genoemd).... maar veeleer in 't groote gevaar, steun te verleenen aan hen, die alleen uit een stoffelijk oogpunt het land wenschen vol te bouwen.

Heemschut deed beter *de krachten op te zoeken, welke thans vrijwel onbekend zijn en deze bekend te maken* b.v. door het uitschrijven van een soort prijsvraag voor zulke gebouwen en alle name der mededingers te publiceeren, die *voldoende blijken geven eerlijke kennis* te bezitten. Onderstelt, dat aan zoo'n prijsvraag 400 Nederlanders mede doen en dat van de ingekomen plannen 300 stuks voldoen aan zekere eischen.

Wij zouden dan 300 namen kunnen publiceeren en 't verder aan 't publiek overlaten, aan wien het den bouw opdragen wil.

Aan de mededingers dient dan de eisch gesteld te worden volgens de bekende Honorarium tabel te werken.

Een herhaling van zoo'n prijsvraag (b.v. geregeld om de drie jaren) zou zeer gewenscht zijn, om zoodoende de lijst der *voldoende kennis bezittende werkers* steeds te kunnen aanvullen.

Wat Heemschut nu doet is het **mes der revolutie ook aan de keerzijde te scherpen.** Ik hoop dat mijn voorstel ingang zal vinden.

C. JAC. HAAS
Arch. B.N.A.

PRIJSVRAAG NEDERLANDSCH PAVILJOEN TE SAN FRANCISCO.

In verband met het verzoek door de afgevaardigde bestuursleden der 4 bouwkundige vereenigingen, inzake de prijsvraag voor een Ned. Paviljoen op de tentoonstelling te San Francisco, gericht tot de Ned. Centrale Commissie voor deze tentoonstelling, namelijk de ingekomen projecten te willen tentoonstellen en te reproduceeren, is bericht ontvangen, dat de Centrale Commissie voornemens is de ingezonden plannen tegelijk met het definitief vastgestelde plan te publiceeren, zoodra het gebouw is aanbesteed.

UTRECHTSCH KUNSTVERBOND.

Het Utrechtsch Kunstverbond verzoekt ons het volgende ter kennis te brengen:

„Het is U wellicht bekend, dat de Club van Utrechtsche leden van het Genootschap „Architectura et Amicitia" reeds twee malen tot de Prov. Staten van Utrecht een verzoek gericht heeft tot het maken van eene verordening, waardoor het plaatsen van het landschap *ontsierende* reclameborden kan worden verboden.

De Prov. Staten waren echter van meening, dat dusdanige maatregelen te dier opzichte door het Rijk moeten worden genomen.

Waar nu de Minister zich echter in tegenovergestelden zin heeft uitgelaten en vermeent, dat een eventueel noodzakelijke wettelijke voorziening zal moeten worden getroffen door de Provinciale- of Gemeentebesturen, zooals dit reeds geschiedde door de Prov. Staten van Noord-Holland, Zuid-Holland en Zeeland, komt het ons bestuur gewenscht voor opnieuw bij de Prov. Staten van Utrecht aan te dringen om een verordening als bovenbedoeld vast te stellen.

Om echter de kans van slagen te verhoogen, meenen wij, dat het niet ongewenscht zoude zijn, wanneer meerdere Vereenigingen (waaronder ook Uwe Vereeniging) tegelijkertijd een desbetreffend adres bij de Prov. Staten van Utrecht zouden inzenden.

Wij zouden het daarom op hoogen prijs stellen, indien ook Uwe vereeniging haren steun zou willen verleenen, in welk geval wij U verzoeken het adres tusschen 1—15 Juni a.s. aan de Prov. Staten te willen richten.

Het behoeft geen betoog, dat bij een gezamenlijk optreden van bevoegde vereenigingen deze aangelegenheid door de Staten ernstig zal worden overwogen.

Met meeste Hoogachting:

Namens het Utrechtsch Kunstverbond,
de Voorzitter: (w.g.) CAREL J. A. BEGEER
de Secretaris: (w.g.) H. J. KOLK.

Stadhouderslaan 81, Utrecht.

De Vereenigingen welke wij mede uitnoodigen zijn:

1. De Vereeniging tot bevordering van het Vreemdelingen Verkeer voor Utrecht en Omstreken.
2. De Alg. Ned. Wielrijdersbond Toeristenbond voor Nederland.
3. De Nederlandsche Reisvereeniging Afd. Utrecht.
4. Heemschut.
5. De Club van Utrechtsche leden van het Gen. Architectura et Amicitia.
6. De Maatschappij tot bev. der Bouwkunst Afd. Utrecht.
7. De Vereeniging tot houden van Architectuur tentoonstellingen te Utrecht.
8. Het Schilder en teekenk. Genootschap Kunstliefde.
9. De Vereeniging „Voor de Kunst".

MAATSCHAPPIJ VAN NIJVERHEID, DEPART. AMSTERDAM. AVOND-AMBACHTSCHOOL VOOR TIMMERLIEDEN. „CONCORDIA INTER NOS".

De tentoonstelling der in den afgeloopen cursus gemaakte teekeningen en werkstukken zal plaats hebben Zaterdag en Zondag 23 en 24 Mei van 10—4 uur en bovendien Zaterdagavond 23 Mei 's avonds van 7—10 uur, in het schoolgebouw Frederik Hendrikstraat 115.

IVDE INTERNATIONAL CONGRES DU BÂTIMENT ET DES TRAVAUX PUBLIKS.

Door de „Federation International du Bâtiment et des travaux Publics" wordt te Bern, van 23—27 Augustus a.s. het vierde congres gehouden.

Op dit congres zullen vertegenwoordigd zijn: België, Frankrijk, Griekenland, Rusland, Zwitserland en Nederland.

De officieele commissie voor Nederland bestaat uit de heeren:

Dr. F. W. Treub, oud-professor aan de universiteit te Amsterdam, minister van Landbouw, Handel en Nijverheid, eere-voorzitter.

Leden zijn:

Mr. J. C. Everwijn, referendaris, hoofd van de afdeeling landbouw, van het ministerie van Landbouw, Handel en Nijverheid;

P. H. Kemper, ingenieur, voorzitter van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs;

A. Deking Dura, ingenieur, voorzitter van de Vereeniging van Delftsche Ingenieurs, voorzitter van den Raad van Arbitrage voor de bouwvakken;

A. G. Salm Bzn., architect, voorzitter van Mpij. tot Bevordering der Bouwkunst;
A.W. Bos, directeur der Publieke Werken te Amsterdam;
G.W. Heukelom, hoofd-ingenieur der staatsspoorwegen;
Mr. Egbert J. C. Goseling, advocaat van het Hof van Appel te Amsterdam, juridisch raadgever van den Nederlandschen Aannemersbond te Amsterdam.
Op het Congres zullen de volgende vraagstukken worden besproken:
1. Het collectief arbeidscontract.
Mogelijke internationale regelen voor de tot de verdragen behoorende overeenkomsten tusschen de vereenigingen of syndicaten der industrieelen en de werkliedenorganisaties.
2. Het vakonderwijs.
3. Werkstakingen en uitsluitingen.
a. Patroonsorganisaties.
b. Onderzoek naar de praktische middelen om botsingen op te lossen.
4. Steigers.
Studie van hun samenstelling uit een technisch oogpunt en met het oog op den veiligheid van de werklieden.

OPENING DER „DEUTSCHE WERKBUND-AUSSTELLUNG" TE KEULEN.

Op Zaterdag 15 dezer werd te Keulen de tentoonstelling van den „Deutschen Werkbund" geopend.
Hoewel deze als de meeste tentoonstellingen bij de opening nog bij lange na niet gereed was, is toch wel reeds een overzicht te krijgen van de belangrijkheid van deze demonstratie voor de *„Aesthetische durchgeistigung Deutscher Arbeit."*
Uit de openingsredevoeringen gehouden op deze tentoonstelling, die zooals men weet door de stad Keulen met 2 millioen mark werd gesubsidieerd, sprak een bewonderenswaardige overtuiging omtrent hetgeen wordt nagestreefd „de goede en schoone vorm van de Duitsche kracht" en een vasten wil en vast geloof ten opzichte van het bereiken.
Ook de ceremoniën, die de opening vergezelden, waren in al hun eenvoud van een wijdweelderige zinrijkheid: het in het schitterend zonlicht vrijlaten van duizende postduiven en het opgaan van vuurpijlen, die zich ontplooiden als vlaggen en emblemen.

BOEKAANKONDIGING.

Bij den uitgever L. J. Veen te Amsterdam is de tweede, herziene druk van de, door D. Kruyf c.i. met aanteekeningen voorziene gewapend-beton-voorschriften verschenen, en van de „Graphische statiek", de berekening van balken, vakwerken en kapgebinten, door H. J. van der Veen c.i. heeft de derde, verbeterde druk het licht gezien.
De verzorging van den druk is zooals wij die van den uitgever Veen gewend zijn, ook het eenigzins geelachtig getint papier is aangenaam voor de oogen bij het lezen. Waarom echter bij het boekje „gewapend-beton-voorschriften" die hinderlijke, op blauw papier gedrukte advertentiën tusschen de tekst?

* * *

In de uitgave van Quelle und Meyer te Leipzig is in de populaire verzameling „Wissenschaft und Bildung" weer een nieuw bandje over kunst- en cultuurgeschiedenis verschenen: „Die Kultur des alten Aegypten" met 58 afbeeldingen. Het is geschreven door Prof. Fr. W. von Bissing, en kost gebonden 1.25 M. Wij krijgen in dat boekje een helder beeld van de gewichtigste elementen der zoo buitengewoon belangrijke Egyptische kultuur: de Staat, samenleving, litteratuur, wetenschap, kunst en religie, ziedaar den inhoud.

UIT BOEKEN EN TIJDSCHRIFTEN.

Over modern of traditioneel bouwen in verband met de Rotterdamsche Stadhuisbouw.
Onder dit hoofd schrijft de architect A. M. B. Joh. Hoogenbouw in het „Bouwkundig Weekblad" No. 19 van 9 Mei j.l. een artikel, waarin hij wil aantoonen „hoe sterk overdreven het gesputter van de „modernen" is tegen het ontworpen Stadhuisplan. Hij stelt daarbij voorop, dat hij zelf zoo „modern" is, als maar eenigzins mogelijk, dat hij zich n.m.l. geheel en al los voelt van eenige bouwkundige traditie, en dit niet sedert enkele of meerdere jaren, zooals met eenige modernen 't geval is, maar van nature."
O. m. zegt hij, dat het protest tegen het plan Evers feitelijk op niets anders slaat, dan „op de vormen van kleine *onderdeelen* (pilasters, consoles, pinakels, op de inwendige versiering enz.), die vormen hebben, als in vorige eeuwen speciaal gebruikelijk waren." „De modernen willen dat toepassen nu van oude vormen (wel te verstaan: zonder beteekenis) niet." Schrijver vraagt nu:
„Maar zijn nu bij hen de resultaten beter? Zij hebben, ja, voor enige onderdelen eige vormen, maar zijn die nu in de geest van dezen tijd, zoals ze beweren, en vooral (want daarop komt het toch aan) zijn ze goed, hebben zij wèl betekenis, zijn zij, als 't kan, van *alle* tijden? Laten de moderne vakgenoten dat nu eens aantonen. Laten ze dus eens duidelik aangeven hoe de geest van de 17e eeuw was, vervolgens, dat een pinakel in de vorm van een suikerbrood is overeenkomstig die geest, verder hoe de geest van deze tijd is, en ten slotte, dat een pinakel in de vorm van een suikerbrood niet, een in hun vorm wèl overeenkomstig deze tijdgeest is. Of laten ze eens aantonen, dat de slaolielijnen waren in de geest van 10 à 15 jaar geleden (toen zeer modern, nu verafschuwd) en dat de doorlopende pilasters aan gevels zijn in de geest van deze jaren (tot hoe lang?).
Men behoeft er niet aan te twijfelen of de modernen zullen dienaangaande vrijwel geheel in gebreke blijven. En er blijft ons, modernen zowel als traditionelen, dan ook niets anders over dan onszelf eerlik te bekennen, dat we in 't bepalen van vormen, die alle kritiek kunnen doorstaan, noch maar een bedroevend klein eindje op weg zijn.
Samengevat kan men dus zeggen, dat het verschil tussen de modernen en traditionelen *niet* betreft de hoofdzaken, maar wel is waar in de algemene opvatting daaromtrent, slechts de onderdelen; dat de traditionelen daarbij streven in de verkeerde, de modernen in de verbeterde richting; dat er echter in de waarde van beider resultaten noch slechts betrekkelik weinig onderscheid valt waar te nemen; en dat dus de heftige protesten om 2 redenen zeer overdreven zijn."
Wij schreven naar aanleiding van dit artikel den Heer K. P. C. de Bazel, met het verzoek die merkwaardige uitingen recht te zetten. Hij antwoordde ons daarop — met verlof het af te drukken — het volgende: „Ik kan moeielijk in deze kwestie, gesteld naar aanleiding van het Rotterdamsche raadhuis, trachten dezen blinde, ziende maken.
Zijn geschrijf bewijst wel erg de impotentie van dezen moderne, om eenigerlei vorm te scheppen."

De Haarlemsche schouwburg.
In datzelfde nummer (20, van 16 Mei j.l.) schrijft de architect J. B. van Loghem, B.-I. een geestig stukje over „de nieuwe Haarlemsche schouwburg". Hij looft den onbekende schenker dààrin, dat deze toont een juist begrip te hebben omtrent datgene, wat een volk noodig heeft, daar de schouwburg, het theater, in alle tijden is geweest, en zal blijven de plaats, waar het volk tezamen kan komen, en deelachtig kan worden de gedachten en uitingen van diegenen, die een groote plaats innemen in het cultuurleven van elk volk".
Ten opzichte der verwerkelijking en de gevolgen van die daad, veroordeelt, naast de slechte keus der plaats, het niet tot uiting komen der hierboven door hem aangegeven gedachte omtrent de beteekenis van het theater in het ontwerp van den architect J. A. G. van der Steur. Ondanks het gevaar weder te worden gerangschikt onder hen, „die per se het werk van een collega afkeken", gelooft hij niet, dat dit voorloopig ontwerp het persoonlijk werk is van den architect. Hij stelt de vraag: „Heeft hij niet tijdens zijn afwezigheid een andere procuratie gegeven"?
Het teekenwerk zou het doen gelooven. De procuratiehouder teekende het basement van den voorgevel en liet het overige aan de klerken over. Die verdeelde het werk onder elkander. De jongste bediende, (die met zijn vrienden te veel bioscopen en „Flora" bezocht, werkte aan de eigenlijke zaal mede. Zoo ontstond een gerekte zaal zonder eenige intimiteit, waarin op onjuiste wijze de betere rangen zijn ingebouwd. Dit zijn „boxen" met hooge ruggen, die de menschen, zittende in de daarachter gelegen rangen grootendeels het gezicht benamen, „maar daarvoor mogen ze ook in het gevolg van de regeerders der stad zitten". „Eigenlijk heeft de foyer den ontwerper de groote kool gestoofd. Om die te verruimen kreeg het gebouw zijn dikken buik, versierd met eenige balconnetjes bij wijze van vestzakjes; en inwendig heeft die dikke buik zooveel plaats noodig, dat het onmogelijk is van de rechtergang naar de linkergang te komen, zonder die buik te passeeren".

* * *

Moderne kerkhofkunst.
In het „Bouwkundig Weekblad" No. 19 en 20 (van 9 en 16 Mei j. l.) geeft de Heer D. J. van der Ven, ons bekend door zijn lezing in ons Genootschap over: „Openluchtmusea", en zijn daarna in ons blad verschenen artikel over een van de mooiste voorbeelden ervan: „Skansen", een artikel over: „Moderne kerkhofkunst". Aardige afbeeldingen lichten het geschrevene toe.

* * *

P. H. Eijkman †.
Prof. Burger wijst in het *T. v. G.* op den ruimen en verzienden blik van wijlen P. H. Eijkman in zake de ontwikkeling van het Internationalisme:
In scherpe lijnen zie ik weder vóór mij het door Eykman uitgedachte, door De Bazel's kunstenaarshand ontworpen plan der nieuw te bouwen wereldhoofdstad, met haar akademiën en instituten, en het Vredespaleis hoog op den Musschenberg. Waarlijk aan Eykman heeft het niet gelegen, dat de schenking van Carnegie is verbannen naar een hoekje van Zorgvliet, geflankeerd door nieuwerwetsche huizenmassa's, tot heil der Haagsche grondspeculanten, die — naar Eykman's voorspelling — thans ook het overblijvend deel van Park Zorgvliet in bouwstukken hebben verdeeld.
Duizelingwekkend noemde men zijn plannen, en om de duizeling te voorkomen, heeft men er zich zoo weinig mogelijk ingedacht. Merkwaardig is, dat het buitenland, voor zoover het met Eykman's plannen kennis maakte, ze volstrekt niet hersenschimmig heeft geacht. Het Royal institute of British architects vaardigde drie zijner leden naar Den Haag af, welke als hun oordeel uitspraken, „dat het bewonderingswaardig plan, door den heer De Bazel ontwikkeld, een schoone en indrukwekkende stad zou doen verrijzen, de grootsche idee, die er aan ten grondslag ligt, ten volle waardig". Björnstjerne Björnson, het plan van Eykman besprekend, meent dat het bezielend moet werken, wanneer „in een klein, neutraal land voor onzen meest volkomen, geestelijken arbeid en voor onze grootsche gemeenschapswerken een centrale macht" zou ontstaan.
Indien onze groote mannen en onze gezaghebbers iets meer bezaten van Eykman's buitensporigheid, indien onze volksaard, naast de gelijkheid en bezadigdheid over een weinig meer durf en voortvarendheid beschikte, wel dan zou, naar ik geloof, het bestuur der Residentie, om een verschil van slechts een millioen gulden, zich het Park Zorgvliet nooit hebben laten ontgaan. Dan zou het bestendig bureau der Interparlementaire Unie, niet in Brussel, maar in Den Haag zijn gevestigd. Dan zou in deze zelfde plaats thans reeds op breede schaal een universiteit voor internationaal recht zijn verrezen, naast het Vredespaleis en het Hof van Arbitrage voor ons land van niet te schatten waarde.
Het Carnegie-fonds heeft met voorbijgang van Eykman's bureau voor internationalisme, aan de zusterinstelling te Brussel zijn machtigen steun verleend.
Toch behoeven degenen, met wiens hulp dit bureau jaren lang in stand is gehouden, geen berouw te hebben over hun edelmoedigheid. Want zonder vrucht is het hier verrichte werk zeker niet geweest. Niet alleen danken wij aan dezen arbeid twee standaardwerken van internationalisme *(l'Internationalisme médical* en *l'Internationalisme scientifique* (Sciences pures et lettres); niet alleen zijn onder dezen invloed in Den Haag drie bestendige internationale bureaux gevestigd (voor de geneeskundige, de artsenijbereidkundige en de veeartsenijkundige congressen); maar bovenal, Eykman heeft aan een aantal landgenooten geleerd, verder te kijken dan de dijken van hun polderland.
Prof. Burger herdenkt daarna in zijn artikel, waarvan wij hierboven eenige gedeelten weergaven, het wetenschappelijk werk van den overleden medicus in een drietal zijner met resultaten bekroonde onderzoekingen zijn grafisch stelsel voor craniologisch onderzoek, zijn oplossing van het vraagstuk, de slikbeweging in momentopnamen (Roentgenbeelden) fotografisch vast te leggen en zijn vinding van den symphanator, die 't den operateur, die een in de diepte van een orgaan zittend vreemd lichaam gaat verwijderen, mogelijk maakt, tegelijk het te opereeren orgaan en, roentgeno-stereoskopisch, het vreemde lichaam te zien.

* * *

Het nieuwe gebouw voor de Tweede Kamer.
Over den bouw van een nieuw parlementsgebouw schrijft De Fakkel o.m.:
„De gelegenheid tot het bouwen van een monument van Nederlandsche twintigste-eeuwsche bouwkunst is niet ongunstig. Een nieuw Tweede Kamergebouw zal in ieder geval eenige millioenen kosten; op een paar ton meer of minder zal dus niet gezien behoeven te worden. Het is

waar dat het Binnenhof en de tegenwoordige vergaderzaal behouden zullen moeten blijven, de laatste vermoedelijk om in de toekomst tot „Salle des pas perdus" te dienen. Van het Binnenhof uit zal men echter van de nieuwe gebouwen niets kunnen zien, zoodat, indien men inwendig een goeden overgang van stijlen vindt, het nieuwe paleis in iederen willekeurigen stijl opgetrokken kan worden. Dat nieuwe paleis komt met eene (korte) zijde te staan juist tegenover het vrij breede Spui, dat tamelijk lang is. Ook als men daar b.v. een hoogen toren zou bouwen, zou die geheel tot zijn recht komen. De rest van het gebouw komt aan den, vrij breeden, nieuwen verbindingsweg; ook hier dus gelegenheid tot groote lijnen en krachtige vormen.

Wij hopen dat het Nederlandsche volk dit goede oogenblik, om in een goed stuk bouwkunst uit te spreken zijn kracht en zijn zelfbewustzijn, zijn nationaliteit en zijn durf, niet ongebruikt zal laten voorbijgaan. Allereerst is daarvoor noodig dat de bouw niet zonder meer aan een ambtenaar wordt opgedragen. Wij willen onze Rijksbouwmeesters niet uitsluiten, omdat zij Rijksbouwmeesters zijn, maar als de natie in de handen van een hunner haar kunstverlangens wil neerleggen, moet dit zijn omdat zij hem haar besten bouwkunstenaar acht, niet omdat hij haar beste of oudste ambtenaar is.

Schuwen wij dus den ambtelijken weg, weinig minder afkeerig zijn wij van dien naar een prijsvraag, ook naar wat men den zonderlingen naam van ideëën-prijsvraag heeft gegeven. De ervaring met prijsvragen opgedaan is tamelijk ongunstig, gelijk vanzelf spreekt. Daarvoor immers de prijsvraag in den regel de beste kunstenaars worden uitgenoodigd, komt de beoordeeling der ingekomen ontwerpen bij de mannen van den tweeden rang. De kans is groot, dat deze een middelmatig ontwerp zullen kiezen. Wij weten dit niet alleen uit ervaring, maar het spreekt ook vanzelf. Hoe genialer en dus ongewoner immers een ontwerp is, des te moeilijker zal men zich kunnen voorstellen hoe het in werkelijkheid worden zal, en des te gemakkelijker zal het tegenzin wekken. Kunst is nu eenmaal niet democratisch. Het oordeel erover moet groeien, eerst in de ziel van enkelen, de uitgelezenen, dan langzaam in de ziel van een heel volk. Dat vijf of zeven middelmatige menschen een groot kunstwerk zouden onderkennen als het nog in ontwerp, in embryo is, achten wij ondenkbaar.

Wat wij dan zouden willen? Genoeg zelfbewustzijn, genoeg durf bij onze leidende mannen om, zonder prijsvraag en zonder voorafgaande keuring, aan een onzer groote bouwmeesters den bouw op te dragen. Natuurlijk zal iedere keuze critiek ondervinden. Durft minister Lely dat niet aan? Vreest hij, vreest de Kamer een zoo groote verantwoordelijkheid? Wij hopen van niet. Wat er schoons en monumentaals gemaakt is, hier, in ons land, elders, in Italië, in Griekenland, is er gekomen langs den weg dien wij aanwezen. Beproeven wij het andermaal. Licht wordt wat wij krijgen toch beter dan een Vredespaleis, of een Rotterdamsch stadhuis!"

* * *

De scheeve toren (Campanile) te Pisa.

Van het leven en werken van den, op 13 Februari j.l. te Pisa overleden ingenieur Dr. G. Cuppari, wijdt R. S. van Sandick in „De Ingenieur" No. 18, van 2 Mei 1914, een artikel vol eerbied. Cuppari is wellicht de eenige buitenlandsche ingenieur geweest, die, gedurende zijn tweejarig verblijf (van 1877—79) in Nederland, zoo degelijk de waterbouwkunde hier te lande heeft bestudeerd. In

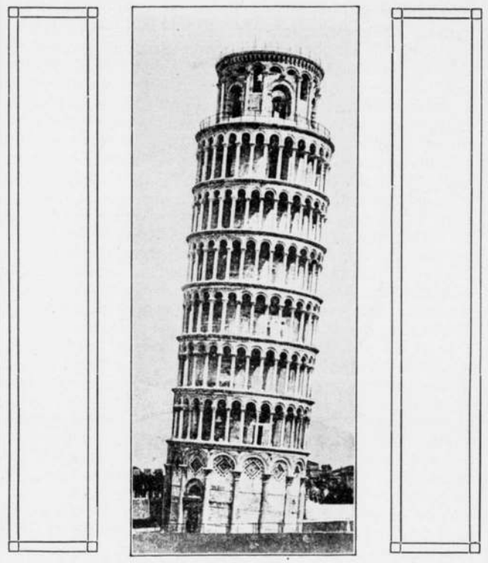


Fig. 1.

een verhandeling, gewijd aan onze polderbemaling, heeft hij daarvan een overzicht gegeven, waaraan zich geen Nederlandsch ingenieur ooit had gewaagd.

Nog meer trok een in 1883 verschenen geïllustreerd opstel: „Over de praktische resultaten verkregen met opvoeringswerktuigen voor water, in Nederland", zooals het in de Hollandsche vertaling heet. Het is algemeen erkend, dat het werk van Cuppari het beste, men kan wel zeggen, het eenige werk met dien graad van beteekenis is in dien tijd over deze materie verschenen.

Niet te verwonderen is, dat hij na zijn terugkeer in Pisa de vraagbaak werd inzake de vele droogmakerijen, die in Noord-Italië werden voorgesteld.

Deze man nu hield zich in de laatste jaren van zijn leven zeer bezig met het vraagstuk over de scheeve toren, den Campanile of klokkentoren van Pisa, het bekende bouwwerk, in de 12de eeuw gebouwd door Bonanno.

De heer R. A. van Sandick schrijft over, wat Cuppari hem bij den Campanile uitlegde, het volgende: „In 1907 was door den Minister van Onderwijs een commissie benoemd, waarvan Cuppari lid was, tot onderzoek van den evenwichtstoestand van de Campanile. Zij bracht in 1910 een voorloopig rapport uit. Intusschen was nog altijd de vraag 1°. of de toren met opzet scheef gebouwd, dan wel scheef gezakt is en 2°. of de oorzaak in het laatste geval zou liggen in verschil in specifieken weerstand of ongelijke zetting van den grond, dan wel in iets anders.

In 1896 was in de „Architectoral Record" een opstel verschenen van den Amerikaanschen architect Goodyear (toevalliger wijze is die naam de woordelijke Engelsche vertaling van het Italiaansche Bonanno, den naam van den bouwmeester), die met een zekere hartstocht de hypothese van de scheefzakking verwerpt. Zijn hoofdargument is dat het onaannemelijk is, dat het „quick sand"

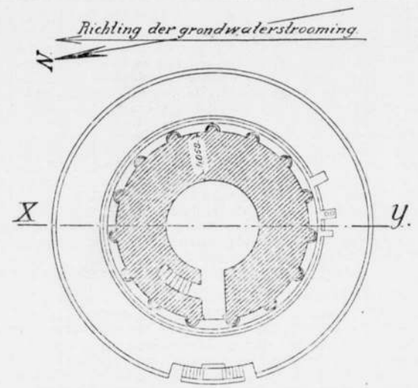


Fig. 2.

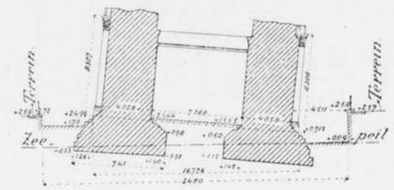


Fig. 3.

onbewegelijk zou zijn gebleven na de 12de eeuw, dat wil zeggen na den bouw. En toch heeft men inderdaad geen of nagenoeg geen beweging in den toren in dien eerbiedwaardigen tijd geconstateerd.

Cuppari kwam op het denkbeeld, dat de voorwaarden van evenwicht van den Campanile werden bepaald door het grondwater. Daarop werd de zaak door den Minister opnieuw commissoraal gemaakt. Aan „de Technische Commissie voor het onderzoek van den tegenwoordigen toestand der Campanile van Pisa" werd opnieuw opgedragen om het geheele vraagstuk der stabiliteit te onderzoeken. Cuppari ontwierp het werkplan en hij nam de taak op zich om speciaal de grondwaterstroomen in richting en grootte waar te nemen en om het zand op te vangen en te onderzoeken, dat met het uitstroomende water wordt meegesleurd.

In 1884 verzocht een Amerikaansch architect Blackall vergunning om voor de fundeeringen van den toren ontgravingen te doen. Hij kreeg aanvankelijk toestemming, die hem echter schier onmiddelijk daarna weer ontnomen. Cuppari gezamenlijk met den directeur van publieke werken te Pisa Berniere deden in 1910 zeer voorzichtig grondboringen, waaruit alvast bleek, dat het fundeeringsvlak (fig. 3) evenmin horizontaal is, doch de vertandingen dezelfde helling vertoonen als de bovengrondsche rondgangen.

Volgens Cuppari zou de helling niet gewild zijn door den bouwmeester. Zij zou het gevolg zijn van de werking der droogmaking en de drooghouding van den fundeeringsput gedurende de fundeeringswerken, die een jaar hebben geduurd.

Een onderzoek leerde, dat de richting van deze grondwaterstroom (Noordwaarts iets afwijkende naar het Oosten, zie fig. 2) ongeveer tegengesteld is aan de helling van den toren, die Noord-Zuid is. Verder ontdekte Cuppari dat de fundeering ringvormig, dus van binnen leeg is.

Men constateerde dit door grondboringen in het midden, die men met groote voorzichtigheid verricht heeft tot een diepte van 11 M. onder den Campanile samendrukbaar bleken bij groote belasting, en hieraan dan ook ten deele de verzakking is te wijten, is toch aan de werking der grondwaterstroomen tijdens den fundeeringaanleg de schuine stand van den toren toe te schrijven.

Het uiterst fijne zand in de lagen, vlak onder de fundeering is namenlijk in hooge mate doorsneden door wateraderen, waarin het grondwater zich zeer gemakkelijk en met groote snelheid voortbeweegt. Dit bleek Cuppari uit kleuringsproeven. Nu zal, volgens hem, de fundeeringsput bemalen zijn van uit het midden der ringvormige ruimte Niet alleen wijst hierop het ontbreken van metselwerk in het midden, maar het was toen ter tijd vanwege de gebrekkige opmalingsmiddelen, tonmolen of trommelrad, waarover men beschikte, van veel belang in dit zeer waterrijke terrein de wateropbrengst zoo klein mogenlijk te houden, en dit kon het beste door bemaling van uit het midden.

Doch dit had zeer noodlottige, en niet voorziene gevolgen. Aangezien de grondwaterstroom zich beweegt van het Zuiden naar het Noorden, werd het meeste water, dat werd opgepompt, aangevoerd van onder de zuidrand der fundeering.

Met dit water werd het zeer fijne zand medegevoerd, en zoodoende de bodem onder de zuidzijde van den toren van lieverlede uitgehold. Naarmate de toren hooger werd opgemetseld, en dus de druk van het metselwerk toenam, werden die holten weer dichtgeperst, en helde dus het gevaarte meer en meer zuidwaats. Toen de opmetseling voor goed gestaakt werd (men weet dat de toren niet geheel voltooid is), eindigde ook de schuine zakking, welke telkens toenam als men — zij het ook met geruime tusschenpoozen — den opbouw weder opnam.

Dat de waterrijkdom van den ondergrond het fundeeringswerk zeer bemoeilijkt moet hebben, bleek uit hetgeen in 1838 voorviel. Toen ging men er uit redenen van welstand toe over om de onderste verdieping van den toren weder bloot te leggen. Daartoe was aan den kant van de grootste helling niet minder dan 1 ½ meter grond weg te graven. Het grondvlak rondom den toren werd daardoor verlaagd tot 0.09 M. boven zeepeil. Zeer sterke wellen traden te voorschijn, en nog grooter werd het waterbezwaar, toen men op dieper peil een vergaarbak aanlegde, met het doel om daarin het regenwater te verzamelen. Deze wellen zijn slechts ten deele bedwongen, en voeren behalve water, nog steeds zand aan, zij het ook in geringe mate. Het was deze zandaanvoer, welke Cuppari deed besluiten den loop van het grondwater nader te onderzoeken, en ongetwijfeld zullen hem de indertijd in Nederland geziene wellen op de gedachte gebracht hebben, in die richting de oplossing te zoeken van het vraagstuk. Zijn Nederlandsche herinneringen zullen hem denkelijk ook gebracht hebben tot zijn vermoeden, dat niet willekeurig in vroeger eeuwen de onderverdieping bij het verzakken aangeaard was tot ongeveer het hoogste peil van het grondwater; iets wat men blijkbaar in 1838 vergeten was, toen men deze ging blootleggen, met groot gevaar voor nieuwe verzakking. Integendeel, zal die hooge aanaarding, welke van boven bevloerd werd, geschied zijn om de werking der wellen tegen te gaan."

Officieele Kunst.

Men schrijft aan de „N. R. Crt.":

De H. IJ. S. M. zal binnenkort feestvieren. Bij deze gelegenheid zullen aan de directie twee tegeltableaux worden aangeboden, en de commissie besloot, naar wij in het Ochtendblad van 16 Mei konden lezen, de vervaardiging dezer tableaux op te dragen aan .... de firma Heystee Smit & Co.

Goed voorbeeld doet goed volgen, en slecht voorbeeld werkt zeker niet minder aanstekelijk.

Rijks- en gemeentelijke overheid gaven toch bij herhaling in den laatsten tijd het slechte voorbeeld, waarom zou het ons nu verwonderen, als de groote maatschappijen volgen?

Ook zij gaan den kunstenaar voorbij, wanneer zij een opdracht te geven hebben, die alleen door een goed kunstenaar tot levendige en schoone uitdrukking kan worden gebracht.

Het zelfbewuste gevoel van het economisch en organisatorisch zoo machtige moderne Duitschland, heeft al reeds lang ingezien, dat alleen de beste kunstenaars in staat zijn die krachtige en trotsche gevoelens plastisch tot volle uitdrukking te brengen naar buiten.

Maar Holland, is daar helaas nog lang niet aan toe.

Firma's met hun staf van naamlooze commerciëele ontwerpers schijnen juist te geven, wat er hier wordt verlangd.

Welnu ..... J. DE M

VAN ALLERLEI AARD.

UITBREIDING CENTRAALSTATION.

De Bond Heemschut heeft het volgend adres verzonden aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal:

„Het bestuur van den Bond Heemschut, tot behoud der schoonheid van Nederland, nam kennis van het wetsontwerp tot verklaring van het algemeen nut der onteigening ten behoeve der uitbreiding van het Centraal-station te Amsterdam.

Daar in dit ontwerp wordt voorgesteld, een groot gedeelte van het Oosterdok aan te dempen in een vorm, die het watervlak, hetwelk nu zooveel tot de schoonheid van Amsterdam daar ter plaatse bijdraagt, ten eenenmale zou bederven, verzocht het bestuur voornoemd U met den meesten aandrang, de onteigening van het water, in de gedaante, die wordt voorgesteld, niet goed te keuren.

Wanneer vergrooting van het Oostelijk Stations-eiland noodzakelijk is, dan zou die kunnen worden verkregen, door dat eiland gelijkmatig aan de Zuidzijde te verbreeden; dit zou het Oosterdok meer zijn tegenwoordig karakter doen behouden, waardoor de schoonheid ten juiste gebaat zou worden."

DE DUITSCHE KEIZER OVER MODERNE SCHILDERKUNST.

De Duitsche keizer heeft te Wiesbaden de wandschilderingen bezichtigd van twee Wiesbadensche kunstenaars in het Kaiser-Friedrich Bad, o.a. een door Hans Voelker geschilderde fries, en fries, door Fritz Kaltwasser. De keizer bekeek het geval en toonde merkbare ontstemming. „Das unsere Deutschen Maler doch so schwer malen lernen", zeide de keizer. Wat voor de magistratuur al meer dan voldoende was, om er ernstig over te denken, de fresco's te verwijderen en er wat anders op te schilderen, wat beter voldoet aan keizerlijke alwetendheid en kunstzinnigheid.
(De Tel.)

DE FREIBERGER DOM.

De oude Freiberger Dom te Dresden, het beroemde bouwwerk met de „gouden poort", wordt gerestaureerd naar de plannen van den Charlottenburger architect prof. Bruno Schmitz.

EEN ZWEVENDE TREIN.

Te Londen is dezer dagen een proefneming gehouden met een zeer merkwaardige uitvinding van een Franschman (genaturaliseerd Amerikaan), Emile Bachelet. Deze heeft n.l. een zwevenden electrischen sneltrein uitgevonden, die 300 Engelsche mijlen in het uur aflegt. De trein heeft geen wielen, geen locomotief, geen motor en geen rails. In plaats van de rails zijn als spoor dicht naast elkaar blokken van aluminium opgesteld, die op afstanden van telkens 7 à 8 meter onderbroken worden door een magneet in den vorm van een poort. Boven deze blokken en onder deze poorten zweeft, vrij dicht boven de aarde, een stalen cylinder in den vorm van een Zeppelin-gondel – de eigenlijke trein. Het geheim van de voortbrenging bestaat hierin, dat de electro-magnetische windsels in het inwendige der blokken bij inschakeling van den electrischen stroom den trein van zich afstooten en in de lucht zwevend houden, terwijl de groote poortvormige magneten hem voorwaarts aantrekken. Bij uitschakeling van den stroom daalt de trein op de blokken neer.

De aanlegkosten zouden niet duur zijn en nadere proefnemingen op grooter schaal zijn te wachten. Voorloopig had de proefneming slechts op zeer kleine schaal plaats — of de uitvinding practisch uitvoerbaar zal blijken, dient dus nog te worden afgewacht.
(De IJzer- en Staalkroniek)

HET BRITSCH MUSEUM TE LONDEN.

De 7den Mei j.l. zijn de »Koning Edward VII galerijen« aan de achterzijde van het Duitsch Museum, tegenover de Montague-place, plechtig door den koning geopend. Het nieuwe gedeelte is in Jonische orde opgetrokken, streng in harmonie met de oudere gedeelten van het museum. Het voornaamste gedeelte op den beganen grond is de Noordelijke bibliotheek. Opmerkwaardig is het trappenhuis, uitgevoerd in wit marmer, met banden van bleu-balga en duif-grijsmarmer. De twee benedenste verdiepingen, die ieder een oppervlakte van 123 × 17 M. hebben, zijn bestemd voor het publiek, en de drie verdiepingen daarboven als werkkamers voor de beambten en als bergplaatsen. Op den beganen grond zullen worden geplaatst de kasten voor het tentoonstellen van het Waddeston legaat: Renaissance emails en glaswerken, van de Augustus Franksverzameling, en andere stukken middeneeuwsche kunst, zoowel als van handschriften, schilderijen, en snijwerk uit Chineesch Turkestan. Op de eerste verdieping bevinden zich ruimten voor studeerenden en een tentoonstellingsgalerij, 73 × 17 M., voor prenten en teekeningen.

De architect van dit nieuwe gedeelte is Mr. John. J. Burnet, te Glasgow

NIEUWE TENTOONSTELLINGSGEBOUWEN IN DRESDEN EN LEIPZIG.

De gemeenteraad van Dresden heeft besloten, een tentoonstellingsgebouw voor kleinere tentoonstellingen in te richten, en stond daarvoor 300 000 Mark toe. Tot dusver konden de Dresdener kunstenaars buiten de groote kunsttentoonstelling alleen bij kunsthandelaren hun werk tentoonstellen. Ook in Leipzig komen zulke officieele tentoonstellingsruimten. In verband met den voorgenomen nieuwbouw van het Kunstnijverheidsmuseum zal ook een tentoonstellingsgebouwtje voor de moderne kunstnijverheid worden bestemd.

Hier is een parallel te trekken met den toestand in Amsterdam. Wat het openstellen van het Stedelijk Museum voor de tijdelijke tentoonstellingen der werken van enkele kunstenaars aangaat, hierin zijn wij de Duitschers vooruit.

Alleen, het is te betreuren, dat in het Stedelijk Museum te Amsterdam, die gelukkige toestand aan het achteruitgaan is. De opzichzelf zeer toe te juichen verzameling van moderne (schilder-) kunst, die zich voortdurend uitbreid, verkleint geleidelijk aan de beschikbare tentoonstellingsruimte voor tijdelijke tentoonstellingen. Dit mag wel tijdig onder de oogen worden gezien.

Waarom ook niet naast de prachtige verzameling oude-kunstnijverheid ('n leelijk woord, wisten wij maar een beter) in het Nederl. Museum (Rijksmuseum) een afdeeling moderne kunstnijverheid gemaakt in het Stedelijk Museum? Mij dunkt, mocht het stadsbestuur binnen niet te langen tijd overgaan tot het vergrooten van het Sted. Museum, ter verkrijging van meerdere tentoonstellingsruimten, laten wij dan hopen, dat een gedeelte ervan wordt bestemd voor onze moderne kunstnijverheid, die, ondanks de meening van vele sceptici, toch zoo belangrijk is.

INHOUD: Prijsvraag „Tuinstadwijk". — Ingezonden. — Prijsvraag Nederlandsch Paviljoen te San Francisco. — Utrechtsch Kunstverbond. — Maatschappij van Nijverheid, Departement Amsterdam, Avond-Ambachtsschool voor Timmerlieden „Concordia Inter Nos". — Opening der „Deutsche Werkbund-Ausstellung" te Keulen. — Boekaankondiging. — Uit Boeken en Tijdschriften. — Van allerlei aard.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-

ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-

Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor adspirantleden ƒ 5. . Donateurs ijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".

Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, A. A. HES, M. J. HACK, WILLEM VAN DER PLUYM EN J. J. HELLENDOORN, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Bestuur van het Genootschap: „Parkzicht", Hobbemastraat, A'dam.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect": „Parkzicht", Hobbemastraat, A'dam.

MEDEDEELINGEN DER REDACTIE.

Gedurende de maanden Juni, Juli en Augustus zal de Redactie vergaderen op Dinsdag, in plaats van op Woensdag. Men gelieve dus zijn copie vóór Dinsdags in te zenden aan den redactiesecretaris.

* * *

In dank ontvingen wij het „Gedenkschrift, ter herinnering aan de opening der Nederlandsche Handels-Hoogeschool te Rotterdam."

MAATSCHAPPIJ EN BOND.

Gelijk bekend is, werden sedert een paar jaar onderhandelingen gevoerd tusschen de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst en den Bond van Nederlandsche Architecten, ten doel hebbende na te gaan, op welke wijze beide vereenigingen zouden kunnen samengaan, teneinde meer in 't algemeen eenheid te verkrijgen in het vakvereenigingsleven van de Nederlandsche architecten. Eene commissie, de z.g. Fusie-commissie, werd benoemd, en van haar kwam bij genoemde vereenigingen een uitvoerig bewerkt rapport in, met volledig ontwerp-statuten en huishoudelijk reglement.

De stukken werden in de vereenigingen afzonderlijk met den vereischten ernst besproken, en vervolgens van aanteekeningen voorzien, ter nadere bestudeering aan de Fusie-commissie teruggezonden. Korten tijd daarna kwam een nieuw rapport met voorstellen van de commissie bij Maatschappij en Bond in, die nu, overeenkomstig de vroeger aangenomen regeling, de voorstellen, inhoudende de grondslagen, waarop eene samensmelting zou moeten tot stand komen, in hun geheel te aanvaarden of te verwerpen hadden.

De vergadering van den Bond nu, den 22sten dezer gehouden, heeft de voorstellen *verworpen*, waardoor de reeds zoo lang hangende fusie-kwestie kan geacht worden te zijn opgeheven.

Zeer terecht is in het Genootschapsorgaan tijdens de onderhandelingen omtrent het al of niet wenschelijke van fusie het stilzwijgen bewaard; de aangelegenheid werd beschouwd als eene van internen aard beide vereenigingen rakende, waarin men zich niet had te mengen; wat niet zeggen wil, dat in het Genootschap de belangstelling voor het aanhangige vraagstuk ontbrak; integendeel, er werd ingezien dat de uitslag van de onderhandelingen ook van beteekenis voor het Genootschap zou kunnen zijn.

En nu aan de fusie-kwestie, door het afstemmen der voorstellen in den Bond, een einde is gemaakt, komt het mij voor, dat alles wel beschouwd, in de architectenwereld wel eenige voldoening over het verloop der zaak zal mogen worden gevoeld, daarbij overwegende, dat het gevallen besluit geenerlei verandering zal behoeven te brengen in de wijze, waarop tot dusver de bouwkundige vereenigingen samenwerkten, wanneer de omstandigheden daartoe aanleiding gaven.

Beschouwd uit 't oogpunt van algemeen vakbelang, dient het m. i. te worden gewaardeerd, dat door het in den Bond genomen besluit de eenige op zuivere grondslagen werkende *architecten-vakvereeniging* behouden is gebleven. Waar allerwege vakgroepen zich in vakbonden vereenigen, daar was het voor de architecten van zeer groot belang daarbij niet werkeloos te blijven, wilden zij niet te veel van hun invloed en aanzien inboeten. Op deze overweging werd vijf jaren geleden de Bond opgericht, en al zijn er in dien korten tijd geen wonderen gebeurd, zeker is het dat in den Bond met kracht en met vereischte opgewektheid is gewerkt aan de verbetering van de positie en het aanzien van den architectenstand, en dat de Bond in die enkele jaren is gegroeid tot een organisatie waarmede rekening wordt gehouden, omdat men daarin ziet een samenwerken van de architecten, geleid door zuiver gestelde vakbeginselen. En waar ook bij de zuster-vereenigingen het bestaansrecht van den Bond gaandeweg wordt erkend, daar ligt het ook op den weg dier vereenigingen, ieder in eigen kring en op de voor elke vereeniging meest doeltreffende wijze, den Bond in zijn nuttig streven te steunen en aan te vullen.

Niet het minst mag m. i. dit worden verwacht van ons Genootschap, dat ten allen tijde de jongere architecten tot zich heeft zien komen, en waarin de voor hunne toekomstige positie zoozeer gewenschte samenstemming ten aanzien van de goede begrippen omtrent de uitoefening hunner professie, kan worden gekweekt. Zij toch vooral dienen ervan doordrongen te worden dat de vak-*beoefening* onafwijsbare verplichtingen, opofferin-

gen zelfs, ten behoeve van de vak-*gemeenschap* met zich brengt.
Uit die eenheid van inzicht zal dan ook gaandeweg als vanzelf de eenheid in organisatie op volkomen zuivere beginselen kunnen ontstaan; in enkele jaren zal dit wel niet worden bereikt; de noodzakelijkheid van vak-organisatie wordt, jammer genoeg, door alle architecten nog niet ingezien, maar waar de wil tot organiseeren zich als een teeken des tijds openbaart, daar mag worden verwacht, dat vooral bij de jongere architecten het verlangen naar een krachtig samenwerken in een zuiver georganiseerden vakbond langzaam maar zeker groeien zal, en tot uiting komen.
De richting daarheen is door den B. N. A. aangegeven; aan de architecten de taak om met en door dien Bond de belangen en het aanzien van hunnen stand te helpen vestigen op vaste grondslagen.
Mogelijk beleven we het dan nog, dat in ons land bestaan en werken zullen twee bouwkundige organisaties: één *vakbond voor architecten*, en één *algemeen bouwkunstlichaam*, waarin zijn opgenomen allen, die tot de bouwkunst en aanverwante kunstvakken in betrekking staan; die twee vereenigingen, samenwerkend met elkaar op een voor ieder afzonderlijk vast omlijnd program, zouden groote dingen kunnen doen!
Zoo zij het!

PAUL J. DE JONGH, Lid B. N. A.

INGEZONDEN.

HET LAPMIDDEL VAN HEEMSCHUT.

Tot mijne groote verwondering schreef de heer A. W. Weissman mij:
„De bedoeling is geen andere, dan eenige ontwerpen uit te geven, zooals dit ook door andere lichamen geschiedt. Evenmin als bij het uitgeven van andere bouwkunstontwerpen, krijgen de vervaardigers salaris. Zij stellen die ontwerpen beschikbaar ter wille van het goede doel".

Ik vraag mij zelve af, of dit nu werkelijk het dienen van 't goede doel is.
Vergeet de heer Weissman nu totaal, dat bij 't uitgeven van zoo'n plaatwerk iets geheel anders wordt bedoeld, als bij 't samenstellen van eenig ander bouwkundig werk en dat het eind hier ten slotte: is het *gratis ontwerpen* leveren.
Als Heemschut succes wil hebben, raad ik aan ook details er bij te geven; misschien zullen de heeren architecten ook gratis begrootingen en bestekken er voor maken. De bouwers lachen onderwijl in hun vuistje, en zullen van die onbetaalde krachten gaarne gebruik maken d.w.z. .... als zij maar niet op de werken komen en hunne materialen en constructie's contrôleeren.

Neen, geachte heer Weissman, indien U 't werkelijk met 't goede doel meent, tracht dan door middel van Heemschut hen te helpen, die waard zijn geholpen te worden, die in oprechtheid en liefde, met eerbied voor 't beteekenisvolle, het bouwvak leerden, en U zult daardoor de bouwkunst op een hooger peil brengen. En zooals ik U reeds zeide: „*Nederland bezit voldoende krachten die een bouwkundige en technische opleiding genoten hebben*, doch die in de praktijk van 't leven die kennis niet toepassen kunnen, doordat het MINDERWAARDIGE werk boven het ERNSTIGE wordt gesteld. Indien U denkt, dat volgens uw methode het goed, degelijk en mooi bouwen is te bereiken, dan denk ik 't tegenovergestelde, want ik ben overtuigd, dat het een lapmiddel is, welke ons eerder *van* het doel, dan *tot* het doel zal brengen.

C. J. DE HAAS,
Architect B. N. A.

* * *

BESCHOUWINGEN VERLOOP EERE-PRIJSVRAAG „A. ET A." 1913-1914, ENZ.

Het geheele verloop van deze Eere-Prijsvraag na 1 Februari spreekt van een buitengewoon-laisser-aller-der-Jury een slordige administratie en een bedroevend, ongevoelig optreden der z.g. Zaal-Commissie.
In 't laatste uur van de laatste vergadering van A. et A. verscheen ten slotte de rapporteur en werd de uitspraak *drie maanden* na inzending publiek.
Ten deele ware dit nog te billijken, wanneer de inhoud van het rapport evenredig was aan al den tijd, die de Jury hiervoor noodig had.
Het haastige, oppervlakkige, fragmentarisch-afgejakkerde rapport, toont echter een absoluut ontwijken, een geheel over 't hoofd-zien van de ideëen en beweegredenen, die de ontwerpers tot 't dusdanig opvatten en ontwerpen bracht; is schaarsch gedocumenteerd, verklankt geen innerlijkheid — 't blijft nevelig — en is voor de inzenders van geen werkelijke diepgaande beteekenis.
't Is o. a. minstens nalatig van geen der ontwerpen het plan der verdieping te bespreken, waarin toch belangrijke ruimten verwerkt moesten worden. Dit is te meer onbegrijpelijk, waar de groepeering dier ruimten zoo verscheiden was en de opvatting der feest-gehoorzaal in de verschillende ontwerpen uit- en inwendig zoo uiteenloopend.
Kortom, de ontwerpers hadden hier wat meer (zoo-noodige) houvast verwacht.
Verder schijnt 't, dat 't langdurig verloop en dit wankele rapport de verdere gang van zaken ter dege heeft beïnfluenceerd. Vier dagen na uitspraak (voor niet-leden A. et A. onbekend) ontvingen de bekroonden hiervan bericht, verder niets; wanneer tentoonstelling o. m. niet vermeld; uitslag, datum en duur der tentoonstelling verschijnen alleen in „Architectura"; de tot nu toe gebruikelijke weg van bekendmaking in de v.n. dagbladen ('t was toch 'n prijsvraag voor Nederlanders, niet uitsluitend voor leden A. et A.) blijft uit. De 1e prijs-winnaar maakte met familie een vergeefsche tocht naar A'dam. Voor leeken-belangstellenden (en die zijn er, A. et A.!) verloopt deze, let wel, *Eere*-Prijsvraag ongemerkt.
Dit laatste is nu, gezien de omstandigheden, in dit geval gelukkig te noemen; want deze tentoonstelling kenmerkte zich door eene ergerlijke verwaarloozing, eene absolute negatie van de reusachtige dosis studie, een onbekwame regeling en opzet, gezien de bovengen. tekortkomingen en nog vele andere, een treurige ongevoeligheid, een dorre rangschikking, eene onbeschaafde aankleeding enz. enz. Een rommelige halfduistere kille zaal, 'n atmosfeer, die je ontstemt, zelfs niet er aan gedacht een ordelijk, prettig interieur te maken, door o.m. wat rust in aangename rangschikking, wat bloemen, 'n doek, wat men toch minstens van een Vereeniging gen. A. et. A. kan, neen, moet verwachten. Integendeel, de grootst mogelijke herrie, een chaotische rommelboel, een uitdragerswinkel gelijk; daarbij nog een gebrekkige warrelende verdeeling der ontwerpen, voorzoover ze onbewust grof of bewust onverschillig aan de wand bevestigd waren. Beroerd, stumperig, scheef, onderste boven, gebrekkig verlicht, was een gedeelte te kijk gehangen de rest lag ordeloos op een hoop bijeen.

— En dan hoor je nog wel eens van een benoeming van Zaal-Commissarissen!!! —
Men had hier wat meer aantrekkelijkheid, wat meer fijngevoeligheid verwacht.
't Eenigste rapport lag ergens verborgen; de toelichtingen der inzenders, minstens interessant voor de mededingers, afwezig enz. enz. Genoeg hierover!
't Is weer een bewijs te meer van eene aâmechtige organisatie, een ontbreken van eenigerlei zelfbewustzijn, een gevoel van onmacht; 't gevolg van die jammerlijke versnippering in tal van Vereen. en Gen. enz. hun aanhang van tal van Bestuurderen, Vergaderingen, Organen enz. met hun langdurig gewar en geredeneer over: eere-Côde's, referendum's, motie's, schoonheids-Commissies enz., Bwk. Advies-bureaux enz. en met dat al een zoo gebrekkige ontplooiing, een zoo geringe invloed, een zoo weinig gebeuren dat 't nog lang voort-bestaan van al die Vereen. en Gen. enz. haast onbestaanbaar lijkt. (Hier kan van Heeren Aannemers heel wat worden geleerd).
Ook hier spreekt weer duidelijk de noodzakelijkheid van één machtige, serieuze Vereeniging. Alle blijkbaar uiteenloopende stroompjes, moeten tot een breeden stroom worden verzameld, sterk voortstuwend, omver-bruisend alle kleine hebbelijkheden en excentriciteiten, om dan geleid door een alles-beheerschend ideaal, in groote, gemeenschappelijke, vruchtdragende samenwerking, ontzaglijk in eenheid en volledigheid in het eenig-juiste doel — de samenleving — uit te monden.
Dan zal eindelijk de groote te loor gegane gemeenschapskunst weer opdoemen, dan behoeft ze niet meer geforceerd, betreurd, gewenscht, gezocht te worden, dan eerst zullen .... (voor meerdere détails zie Bouwk. Weekblad 9 Aug. '13 bladzijde 399 en 400).

PIET LIJDSMAN.

Van de zijde van het Bestuur wordt ons medegedeeld, dat door samenloop van omstandigheden het exposeeren der teekeningen in het gewone lokaal ditmaal niet op de meest gewenschte wijze kon plaats hebben; het Bestuur vertrouwt, dat bij het betrekken van het nieuwe lokaal eene betere gelegenheid voor exposeeren zal worden verkregen. RED.

MAATSCHAPPIJ VAN NIJVERHEID, DEPART. AMSTERDAM. AVOND-AMBACHTSCHOOL VOOR TIMMERLIEDEN. „CONCORDIA INTER NOS".

Vrijdagavond 22 Mei j.l. had in de school aan de Frederik Hendrikstraat 115 de prijsuitdeeling plaats. De voorzitter, de heer J. Muysken, sprak, vóór hij de prijzen, bestaande uit gereedschappen, uitreikte, een woord tot de jongens, waarbij hij hun wees op het nut, dat zij van het onderwijs kunnen hebben, en op de verplichting, die zij daarom hebben tegenover den directeur en de leeraren hen het onderwijs zoo gemakkelijk mogelijk te maken door een zoo voorbeeldig mogelijk gedrag.
Daarna hadden wij de gelegenheid de werkstukken en teekeningen, in het afgeloopen schooljaar vervaardigd, te bezichtigen.
Sterk merkbaar is het pogen het onderwijs zoo praktisch mogelijk te doen zijn. 't Duidelijkst kwam dit uit in de teekeningen, waarop niet meer staat, dan hoogst noodzakelijk is; niet in inkt, alleen in potlood zijn zij gezet en door een enkel vlakke tint verduidelijkt.
Wat ons bij het bekijken van het werk van vele ambachtsscholen opvalt, is de zwakheid in het vormgeven. Overal is het een tasten en zoeken, nergens een eenvoudig bewust zijn hoe zich te uiten, in profileering bijvoorbeeld. De een probeert het zus, de ander zoo. Doch hoogst zelden is het zóó gedaan, dat er een bevredigde oplossing is bereikt. Laten de scholen, òf de geheele vormgeving over boord zetten, en zich alleen bepalen tot de zuivere samenstelling, òf laten zij b.v. aan een bekenden architect vragen hun enkele details te geven, die in de praktijk zich als goed hebben bewezen. 't Is nu een chaotische verwarring, die door de slechte voorbeelden uit de, zoo goed als alle, „handboeken voor timmerlieden" nog wordt verergerd.

JAN DE MEIJER.

VERGADERING HEEMSCHUT.

Verslag van de Algemeene vergadering, gehouden op Zaterdag 23 Mei 1914 des namiddags te drie uur, in het American Hotel te Amsterdam.
De voorzitter, Prof. Dr. H. Brugmans opent met een kort woord van welkom tot de aanwezigen de vergadering die slechts matig is bezocht. De notulen der laatste Algemeene vergadering, gehouden October 1913, worden onveranderd goedgekeurd.
Punt 1 der Agenda. De eerste secretaris, de architect A. W. Weisman, leest het door hem opgemaakte verslag voor over het afgeloopen jaar, waaruit wij het volgende aanteekenen:
Het vorig jaarverslag kon slechts melding maken van verordeningen op het weren van inbreuk op natuurschoon van de twee provincies *Noord-Holland* en *Zeeland*; dit jaarverslag kan er ook bij vermelden, dat thans ook in *Zuid-Holland* eene dergelijke verordening is vastgesteld, afgekondigd 6 October 1913. De termijn, dat in de provincies Noord-Holland en Zeeland reclames mochten bestaan was 1 Jan. 1914 verstreken en Heemschut kan tot haar genoegen vermelden dat het landelijk deel dezer provincies thans grootendeels van hinderlijke reclames zijn gezuiverd. De overeenkomstige termijn voor de provincie Zuid-Holland is 1 Jan. 1916, zoodat ook in deze provincie binnen afzienbaren tijd belangrijke verbetering is te verwachten.
Andere provincie-besturen hebben op adressen van Heemschut geantwoord, of het standpunt ingenomen, dat het behoud der schoonheid en wering van reclame eene Rijkszaak is. Nu echter de Minister van Binnenlandsche Zaken uitdrukkelijk heeft verklaard, dat het maken van verordeningen in dezen zin tot den taak van Gemeente- en Provinciale besturen behoort, is er voor een dergelijke meening geen reden meer.
De verordening van de gemeente *Nijmegen* tot wering van hinderlijke reclame bleef tot heden de eenige in ons land.
Te *Rotterdam* kwam bij den Raad een voorstel in van eenige Raadsleden voor eene dergelijke verordening; vijf-en-twintig vereenigingen steunden met hun goeden naam deze poging, slechts één vereeniging van vergunninghouders zond een ontradend adres. Het voorstel werd aangehouden tot een preadvies van de commissie voor de strafverordeningen zal zijn ingekomen en B. en W. beloofden met een voorstel te komen.
Toen in Mei 1913 te *Amsterdam* de politieverordening werd herzien, heeft Heemschut getracht iets in den geest der verordening te Nijmegen te bereiken, echter zonder succes. Naar verluidt, bestaat er kans, dat bij de te verwachten herziening der Bouwverordening nog eenige de schoonheid beschermende en reclameweerende bepalingen zijn te verwachten. Inmiddels is op het gebouw „de Geelvinck" weder een electrisch reclametoestel geplaatst, dat wel een sprekend voorbeeld is, hoe ontsierend deze toestellen, vooral bij dag, op het stadsbeeld wer-

ken. Eene vereeniging met gelijk streven als Heemschut te *New-York* vroeg om inlichtingen; Heemschut zond afschrift van den tekst der verordeningen van de provinciën N.-Holland, Z.-Holland en Zeeland.
Het voorkomen van ontsiering bij nieuwbouw is ook een krachtig middel tot behoud der schoonheid van stad en land. De Gemeente *Laren* ging hierin vóór, door het stellen van zekere eischen van welstand, ter beoordeeling van eene Commissie van bevoegden.
Met vreugde kon worden vermeld, dat de stad *Leeuwarden* het voorbeeld van Laren volgde.

Te *Amsterdam* is verder in dit opzicht veel te verwachten van de *Commissie voor stadsschoon*, hetgeen met belangstelling wordt tegemoet gezien. De *Bouwcommissie van Heemschut* deed reeds hier en daar soortgelijke arbeid, zooals bij de restauratie van het kerkje van Egmond aan den Hoef, waarvoor de inmiddels overleden architect W. Hamer eene belangrijke gift had beschikbaar gesteld. Niettemin zijn velen tegen het streven der commissie van stadsschoon, omdat daarbij de vrijheid in de bouwkunst zal worden belemmerd, daarbij vergetende, dat deze vrijheid veelal ontaardt in bandeloosheid. Bij het geval te Egmond aan den Hoef is door bespreking en bezoek aan het gebouw van den secretaris met den architect Hamer bereikt, dat alleen het strikt noodzakelijke is gerestaureerd en het oud karakter van het kerkje is behouden.

Heemschut ondersteunde voorts het streven van het gemeentebestuur van *Enkhuizen* tot het verkrijgen van Rijkssteun voor de restauratie van den bekenden *Dromedaris*, welke ernstige voorziening noodig heeft.
Te *Naarden* ontsierden rekken ten behoeve der electrische verlichting op storende wijze het oude *Raadhuis*; toegezegd werd, dat deze rekken zouden worden verwijderd. Tot heden is dit niet geschied en te Naarden schijnt men van de schoonheid niet veel te begrijpen, daar men daar plotseling en zonder zichtbare noodzaak den prachtigen *lindeboom* naast het Raadhuis velde.
Te *Groningen* werd getracht een fraai oud huis aan de markt te behouden, helaas zonder succes.

De *Munttoren te Deventer*, welke verkocht werd, verkeerde in gevaar; hier heeft men de zekerheid verkregen, dat de kooper het monument in stand zal houden.
De boomen langs den weg van *Vaals* naar *Maastricht* zijn, mede door toedoen van Heemschut gespaard, doordat een adres aan den Minister van Waterstaat verzonden werd om ten behoeve van de aan te leggen tram de boomen niet te doen vellen.

De toren der *O. L. Vrouwekerk te Edam* verkeerde in gevaar; in samenwerking met de Mij. tot bevordering der Bouwkunst werd dit onheil voorloopig afgewend.
Ook het *houten havenhoofd* te Hoorn, dat dreigde door een leelijke gewapend-betonsteiger te worden vervangen, zal worden hersteld in den ouden vorm en is hier een aardig monument gered.

De boomen van de oude *Heerengracht te Middelburg* trachtte Heemschut te bewaren, helaas zonder succes.
De kerkvoogden van *Mantgum* waren van plan den mooien toren te Schillaerd te doen sloopen; zij hebben het niet noodig geacht (deden het althans niet), op een dringend schrijven van Heemschut te antwoorden. Twee fraaie stadsdeelen zijn voorloopig gespaard, n.l. *het Verdronken Oord* te *Alkmaar* en het *Munnikeveld* te *Hoorn*; Heemschut heeft voor beiden goeden moed. Te *Ede* wilde men een nieuwen weg van *Otterloo* naar *Hoenderloo* over de kale heide aanleggen; mede door den niet genoeg te waardeeren steun van den A. N. W. B., toeristenbond voor Nederland zal de weg over een fraaier deel van de Veluwe worden gelegd.
Heemschut verzette zich krachtig tegen het plan, te *Amsterdam* aanhangig, van den veelbesproken nieuwen verkeersweg *Spui-Koekjesbrug*. Te *Haarlem* werd een adres aan den Raad gericht, teneinde te voorkomen, dat de commiezenhuisjes aan den Houtpoort geheel onnoodig zullen worden opgeruimd.
Een adres aan den Raad van *Zutfen* werd verzonden, om aan te dringen op het herstel van den toren der Nieuwstadskerk.
Het Gemeentebestuur van Nijmegen werd bij een adres verzocht de mooie boomen aan de Bisschop Hamerlaan niet op te ruimen.
Nehalennia deed zeer te waardeeren pogingen tot het vaststellen van de schoonheid beschermende verordeningen bij nieuwbouw te *Veere* en te *Domburg*; Heemschut steunde dit goede doel.
Betreffende de *brug* over de Waal bij *Nijmegen* verzette Heemschut zich tegen de plannen tot het maken van den brug Oostelijk van de Belvédère; de Minister van Waterstaat heeft echter toch aan dit plan den voorkeur gegeven. Goed succes had Heemschut bij haar pogen tot behoud van de boomen langs den weg *Assen-Meppel*, waar, door den geprojecteerden aanleg eener tramlijn deze boomen gevaar liepen.
Een pogen om het belachelijke perkje om het *standbeeld* van *Laurens Janszoon Koster* te Haarlem te doen verdwijnen, vond geen gehoor.
Beter slaagde het behoud der *boomen* bij de bekende ruïne van het kasteel te *Wijk-bij-Duurstede*.
Toen te *Zeist* een deel van het fraaie *bosch* dreigde in speculatie-bouwterrein te worden omgezet, stond Heemschut op de bres.
Over den verkoop van de heerlijkheid *Doornwerth* kan gelukkig worden bericht dat de schoonheid geen gevaar zal loopen; zeer te hopen is, dat de te verwachten verkooping van *Wolfwezen* even gunstig moge verloopen.
Voor de *Koloniale Tentoonstelling* te *Semarang* zal Heemschut eene inzending verzorgen, waarbij o.a. door sprekende foto's de ontsiering van het Hollandsch landschap door houten champagneflesschen en dergelijke wordt in beeld gebracht.
De *boomen* van den weg naar *Vugt* bij s'Hertogenbosch werden gelukkig gespaard.
Met voldoening kan worden gewezen op het behoud van een fraaien gevel te Leiden aan de Nieuwstraat 49.
Op een adres aan den Minister betreffende de te verwachten boomen-rooiing langs den weg van Laren naar Naarden werd antwoord ontvangen, dat aan dit onderwerp „de aandacht gegeven" zal worden.
Te *Maastricht* werd, door een adres aan den Raad, een 18e eeuwsch gebouwtje tegen de O. L. Vrouwe kerk, gespaard.
De secretaris vestigt verder de aandacht op de ontsiering, welke te verwachten is, als het wetsontwerp tot onteigening voor het vergrooten van het Centraal Station te Amsterdam onveranderd wordt goedgekeurd. Door dit plan zal het *Oosterdok* gedeeltelijk worden gedempt, den vorm van een driehoek verkrijgen, zeer tot schade van de Oud-Amsterdamsche schoonheid. Heemschut zond een waarschuwend adres tot de Tweede Kamer.
Verder wordt de 2e Heemschut conferentie, einde Dec. 1913 gehouden, gememoreerd.
Op 25 October 1913 werd op de herziene Statuten Koninklijke goedkeuring ontvangen. Het is van dien datum af mogelijk, dat *personen* als *buitengewoon* lid toetreden; in dien zin wordt aan het Nederlandsche volk thans eene oproep verspreid.
Punt 2 der agenda. Rekening en verantwoording van den penningmeester. De Heeren P. J. de Jongh en Dr. Singels te Utrecht, welke de verificatiecommissie uitmaakten, hebben de boeken nagezien en in orde bevonden.
Punt 3 der agenda, de begrooting kan door het buitenlands-zijn van den penningmeester, niet behandeld worden.
Punt 4 der agenda, verkiezing van een bestuurslid in de plaats van Mr. K. Hazelhoff Roelfzema, die, wegens vertrek naar elders, bedankte. Met algemeene stemmen werd door de 9 aanwezige, 9 vereenigingen vertegenwoordigende leden, verkozen de Heer H. C. Vechtel, lid van de Provinciale Staten van Zuid-Holland.
De voorzitter wijdt zeer waardeerende woorden aan het vorige bestuurslid, de Heer Mr. K. Hazelhoff Roelfzema, die o.a. het initiatief nam voor de bekende reclame-werende verordening in de provincie Noord-Holland.
Punt 5 der agenda, „behandeling van voorstellen" kon worden overgeslagen, aangezien geene voorstellen waren ingekomen.
Bij *punt 6 der agenda*, rondvraag, kwamen verschillende sprekers aan het woord.
Dr. Singels wees op het gevaar, dat de oude Gracht te Utrecht bedreigt, waar voor den bouw van een magazijn voor eenige jaren een houten hulpgebouw zal worden geplaatst dicht bij het stadhuis, half op de wal, half in de gracht; hij acht eenige beperking van de stadsbederving, al is deze ook tijdelijk, noodig. De voorzitter zegt steun toe.
De Heer de Clerq, vertegenwoordigende de Mij. tot bevordering der Bouwkunst, wijst op het optreden van Heemschut inzake het behoud van het 18e eeuwsche gebouwtje naast de O. L. Vrouwekerk te Maastricht. Spreker heeft eene schetsteekening van den oorspronkelijken toestand medegebracht alsmede foto's van den tegenwoordigen. Het gebouwtje is dermate verprutst, dat het geen waarde meer bezit. Wanneer Heemschut, zonder de Bouwkundige vereenigingen te kennen, op dergelijke wijze alles wat oud is wil behouden, is dit zeer in strijd met de meeningen dier vereenigingen. De secretaris licht het geval toe. Het bericht kwam op het laatste oogenblik, zoodat de keus was tusschen adresseeren of zien sloopen. In het adres is wel degelijk alleen de aandacht gevestigd op de „schaal" van het gebouwtje tegenover de groote Romaansche kerk; het gold hier een geval van „ontmantelen" van eene kerk, waardoor reeds veel leelijk is gemaakt, De voorzitter wijst erop, dat een „bond" geen „vereeniging" is en er altijd verschil van meening zal bestaan tusschen de onderdeelen van den bond. Het gebouwtje is behouden en van het Gemeentebestuur werd een schrijven ontvangen waarin de genomen moeite van Heemschut ten zeerste wordt gewaardeerd.
De Heer Fockema, hoofdconsul van den A. N. W. B. geeft een goed middel aan de hand om dié Gemeenten en Provincien, die den tijd voor den strijd tegen ontsierende reclame nog niet gekomen achten, van het nut te overtuigen, door n.l. de Amateurfotografen te verzoeken foto's van bedorven landschappen te maken, hetgeen ter harte wordt genomen.
Verder wordt nog gewezen op het gevaar dat de boomen langs den weg Hilversum—'s Graveland bedreigt, door de aan te leggen electrische tram.
Niets meer aan de orde zijnde, wordt de vergadering gesloten.

A. A. Kok.

BOEKAANKONDIGING.

Bij den uitgever J. P. Revers te Dordrecht is de derde, herziene druk uitgekomen van het „Leerboek voor de kennis van sommige bouwmaterialen" door J. van Leeuwen Jr. c. i. rijksingenieur voor de spoorwegen.
De herziening omvat hoofdzakelijk: het creosoteeren van hout, de fabrikage van kunstzandsteen en het hoofdstuk over gewapend beton. In het boek worden behandeld de volgende materialen: hout, natuurlijke steen, gebakken- en niet gebakken kunststeen, mortels, beton en zijn gebruik, gips- en stucadoorwerk, glas, asphalt en asphaltwegen, caoutchouc, gutta percha en balata, bekleedingsmaterialen en smeermiddelen, en verder, ondergeschikte materialen.
O. i. had het woord „sommige" gevoegelijk achterwege kunnen blijven in den titel.

UIT BOEKEN EN TIJDSCHRIFTEN.

Archaeologische onderzoekingen in Italië.

In de „Times" is een belangwekkend rapport verschenen van dr. Thomas Ashby over de archaeologische onderzoekingen in Italië. Boni's opgravingen op de Palatijnsche heuvel, zegt hij, worden nog steeds ijverig voortgezet, en met belangrijke (men zou mogen zeggen, verbazingwekkende) resultaten. Het werk is voortgezet tot in, en onder het paleis van de Flavische keizers. Men heeft ontdekt, dat de onderaardsche zuilengang, die het paleis met de tempel verbond — de tempel is met groote waarschijnlijkheid vastgesteld, te zijn gewijd aan Apollo — oorspronkelijk rechtuit liep onder den voorgevel van het paleis aan de Noordwestkant en waarschijnlijk ook aan de Noordoostkant (ziende naar de triomphboog van Titus), ofschoon hier de bouw van een tuinterras (zonder twijfel uit de 18de eeuw van de Farnesi) belangrijke verandering heeft veroorzaakt. De machine-ruimten voor de lift zijn ook ontdekt geworden.
Het zijn natuurlijk de overblijfselen uit oudere tijdperken, die voornamelijk de belangstelling wekken. Ze in achterwaartsche volgorde behandelende, vinden wij ten eerste, de grondslagen van een bouwwerk, overeenkomende met het Flavische paleis. Het heeft dezelfde oriënteering, en ligt slechts een weinig lager (voornamelijk de troonzaal in het midden van de Noordoostzijde), die voorloopig kan worden gesteld in den tijd van Nero. Wij moeten daarin ook plaatsen een groote halfcirkelvormige fundeeringsmuur, die dezer dagen aan het licht is gebracht onder het „triclinium" aan de Zuidwestzijde; er wordt verondersteld, dat het een deel is van de cirkelvormige eetzaal, die, zooals wordt gezegd, een duidelijk zichtbaar deel vormt van het „gouden huis" van Nero. De onderkant der fundeering ligt tamelijk diep; een feit, dat er op wijst, dat het tegenwoordige peil ongeveer 10 M. is gerezen. Op deze diepte vinden wij ook de overblijfselen van een prachtig bouwwerk, weder met dezelfde oriënteering, dat (volgens dr. Esther van Dernau) naar het karakter van het metselwerk, gesteld moet worden in den tijd van Claudius of Nero; terwijl een vierkant merkteeken op een marmerblok, waaruit een fraaie kroonlijst was gehakt, ons de naam Ti(berii) Claud(ii) geeft. Dit slaat natuurlijk op Tiberius of op Claudius. Tot dit bouwwerk behooren ruimten met zeer mooie vloeren in marmermozaïek (opus sectila) en goed uitgevoerde marmeren randen. De zaal met geschilderde voorstellingen uit de Ilias, behoort er toe, en zoo ook een groote hal, versierd met reeksen fonteinen,

het eerst ontdekt in 1721—'25, die het onderwerp vormen van verscheidene teekeningen te Eton, en elders, en van een zeldzame reeks gravures door Birkall. Verder nog twee zalen met beschilderingen, genaamd de Bogni di Livia, ook ontdekt in 1721—'25, en die, als de andere, gemakkelijk bereikbaar zijn gebleven. Een aantal marmeren vloeren (met inbegrip van een bijzonder fraaie, die gedeeltelijk onder het nymphaeum aan de Noordwestkant van het triclinium) behoorende tot de bovenste verdiepingen, zijn ook ontdekt geworden ongeveer een meter onder het peil der vloer van het Flavische paleis. Een oude trap, ook pas ontdekt en ontgraven, (zij was door de Flavische grondwerken aangevuld) zal weer in de toekomst dienst kunnen doen om de benedenste ruimten te bereiken.

Ten Noord-oosten van al deze zalen loopt een onderaardsche zuilengang, die waarschijnlijk begon bij het huis van Livia, een ouder gebouw, wellicht het oorspronkelijke huis van Augustus, dat een was met het huis van Hortensius, en dat, zooals Mr. O. Richmond reeds heeft bewezen, door hem werd gekocht.

Tot hetzelfde tijdperk kunnen wij beschouwen te behooren de overblijfselen van een vroeger huis of huizen onder de hoofdruimten aan de noord-oost vleugel van het Flavische paleis (de troonzaal en de twee zalen, die er ter weerszijden van liggen). Zij liggen verschillend georiënteerd; maar of, wat is ontdekt geworden, mag worden beschouwd als een deel van een huis of van twee huizen, is nog niet met zekerheid te zeggen. Onder de ruimte aan de noord-west kant (de zoogenaamde basilica) zijn, naast de overblijfselen van een vroegere regenbak op een gemiddeld peil, eenige bijzonder mooie beschilderingen ontdekt, die te zien zijn geweest in het begin der 18de eeuw; onder de troonzaal zijn overblijfselen van mozaïkvloeren op een hooger peil gelegen, waarschijnlijk behoorende tot een hoogere verdieping; terwijl onder de zaal aan de zuid-oost kant (het zoogenaamde Lararium) gelijksoortige vloeren zijn; daaronder zijn kleinere ruimten. De muren zijn versierd met architectonische schilderingen, die ruitjespatronen omsluiten.

De vloer van een der zalen heeft eenzelfde versiering. Aan de beide elkaar tegenoverliggende wanden dier zaal zijn twee archaïsche griffioenen in „stucco", in hoog relief op rooden ondergrond.

Onder het noord-oostelijk gedeelte van de groote centrale perystijl van het Flavische paleis, aan de andere kant, zijn geen sporen van eenig vroeg-gebouw uit het Keizerlijk of Republikeinsch tijdperk te vinden. Hier vinden wij den oorspronkelijken bodem van den heuvel, zooals wij dien het vorig jaar zagen, slechts ongeveer een meter beneden de oppervlakte. Toen zijn voorhistorisch aardewerk en sporen van primitieve hutten en graven gevonden. Ook is er toen gevonden een kamer met een korfvormig dak, de wanden ervan waren omzet met steen; in het midden van deze kamer is een schacht, waardoor men neerdaalt in een reeks van onderaardsche gangen, waarvan de muren gecement zijn. Zulke gangen zijn er meer gevonden. Hierdoor kon men in de geheele heuvel dóórdringen, en de voorwerpen erin gevonden schijnen te dateeren uit de 5de eeuw v. Chr. en ouder. Hun doel is nog niet vastgesteld, en zij zijn een van de grootste bemerkingswaardigheden voor de tegenwoordige navorsching.

* * *

In de „Bouwwereld" schrijft van H. over: „meeningen omtrent het ontstaan en voorkomen van gebreken en bouwvalligheden aan kerken etc."

Het is een polemiek met Prof. van der Kloes. Van H. bestrijdt daarin de meening, dat muuruitslag alleen ontstaat door het gebruik van verkeerden mortel. Volgens hem speelt de baksteensoort een grooten rol daarbij.

Vervolgens wijst hij erop, dat het ontstaan van gebreken en het veroorzaken van bouwvalligheden, het gevolg zijn van slecht onderhoud, op zijn beurt weer een gevolg van onoordeelkundig beheer. Nu bestaat er een eigenaardige toestand, een uitvloeisel van de grondwet van 1798. Daarin is bepaald, dat „de torens aan de Burgerlijke gemeenten en de kerken in eigendom aan de kerkelijke gemeenten zijn toegewezen met *verplichting* tot onderhoud."

De heer van H. dringt aan op toezicht van het Rijk, ten opzichte van het nakomen dezer verplichting. Hij wijst daarbij op de volgende clausule uit de staatsbegrooting van 1913:

„De Minister werd door eene Commissie van deskundigen ingelicht en zag in, dat eene wettelijke regeling noodwendig zal zijn om tot een afdoende bescherming van onze nationale monumenten te geraken. Het was hem gebleken, dat zijn ambtsvoorganger hoofdzakelijk om finantieele redenen tegen eene wettelijke regeling bezwaar had. Hij hoopte echter de kwestie ter hand te nemen en ook in het bijzonder te overwegen, op welke wijze aan den sinds jaren op de Regeering uitgeoefenden drang gevolg kan worden gegeven, zonder dat al te belangrijke offers van de schatkist zullen worden gevorderd; het was echter niet zeker of hij voor een en ander den tijd zou vinden."

* * *

Verwijdering van het roest van ijzer.

De verroeste voorwerpen, — het doet er niets toe, hoe diep de roest reeds ingevreten is — worden met een gewoon stuk zink verbonden en dan in het water gelegd, dat wat zwavelzuur bevat. Nadat de betreffende voorwerpen eenige dagen of een week lang in de vloeistof liggen, is de roest totaal verdwenen. De tijdsduur hangt natuurlijk daarvan af, hoe diep de roest reeds ingedrongen is. Men kan doelmatig van tijd tot tijd opnieuw wat zwavelzuur toevoegen, om telkens de oplossing wat te versterken. Het voornaamste daarbij is, dat het zink met het ijzer steeds een goede electrische verbinding hebben moet. Daarom is het 't best, dat men een ijzerdraad stevig om het te behandelen voorwerp windt en met het zink verbindt. Behalve de groote eenvoudigheid heeft deze methode nog het voordeel, dat het ijzer niet in de geringste mate wordt aangetast, zoodra het zink ermede in goede electrische verbinding wordt gehouden. Neemt men de behandelde voorwerpen uit de vloeistof, dan hebben zij een donkergrijze of zwarte kleur en worden dan afgewassen en geolied. Vooral voordeelig is deze methode voor voorwerpen, die scherpe kanten hebben, zooals vijlen en dergelijke.

* * *

Roestbeschermende verf.

In de „Bautechnische Mitteilungen" komen mededeelingen voor over de voorwaarden, waaraan bruikbare roestbeschermende verf voor ijzer moet voldoen.

„De verf moet in de eerste plaats goed uitstrijken en een uitmuntend dekkend vermogen bezitten: twee eigenschappen, waardoor een gering verfgebruik gewaarborgd wordt. Behalve de vergiftige eigenschappen van loodmenie heeft ook de onvoordeelige wijze, waarop deze verf zich laat verwerken, er aanleiding toe gegeven,

dat men tegenwoordig van het gebruik ervan meer en meer gaat afzien. Want daar menie een zeer hoog specifiek gewicht heeft, kan men daarmede slechts een belangrijk kleiner oppervlak bestrijken, dan met dezelfde gewichtshoeveelheid van de veel lichtere speciale roestbeschermende verven.

Gemiddeld zijn loodwit en menie meer dan tweemaal, ja zelfs driemaal zoo zwaar als de meeste, speciale verven. Een verfsoort kan goed dekkend genoemd worden, wanneer bij gering verbruik twee maal schilderen voldoende is om bescherming tegen roest te geven.

Eenigen tijd geleden werd naar aanleiding van laboratoriumproeven, weliswaar getracht aan te toonen, dat één enkele verflaag voldoende is, maar men moet eerst afwachten, welke ervaringen men in de practijk daarmede verkregen heeft.

De laag, of de verf moet voorts zeer houdbaar en elastisch zijn d.w.z. zij moet de sterkste temperatuursinvloeden, het uitzetten en krimpen van het ijzer kunnen volgen, zonder dat de verflaag scheurt of springt.

Ook mag de verfmassa zelf geen stoffen bevatten, die het roesten bevorderen of versnellen; alleen scheikundig standvastige en zooveel mogelijk indifferente stoffen moeten voor de goede ijzerverven gebruikt worden. Daarbij mag de verf niet te snel drogen daar anders de laag te broos wordt. Natuurlijk is het een hoofdvoorwaarde, dat de verf weerstandsvermogen bezit tegen water- en zure dampen, en zich goedhoudt in water en onder den grond.

Aan deze voorwaarden voldoen tegenwoordig wel de meeste in den handel gebrachte roestbeschermende middelen en daarom worden in de algemeene voorschriften geen bepaalde verven voorgeschreven, maar verlangt men, dat gebruik wordt gemaakt van een algemeen goed als roestbescherming dienende olieverf."

* * *

Koelkachels.

Wij lezen in het Electrot. Weekbl.:

Deze worden de laatste jaren in Amerika met succes toegepast in hotels en andere gebouwen.

De koelkachel is niets anders dan een gewoon verwarmingstoestel zooals dat voor centrale verwarming gebruikt wordt. De afzonderlijke verwarmingstoestellen zijn, evenals deze, door een buizensysteem met elkander verbonden. De Amerikransche technici berekenen de buiswijdte dezer systemen alsmede de afmetingen van de eigenlijke koelkachel op zoodanige wijze, dat ze voor beide doeleinden kunnen worden gebezigd.

In den winter dienen ze voor verwarming, in den zomer voor afkoeling. In den winter sluit men het geheele buizensysteem op den centralen verwarmingsaanleg aan: in den zomer wordt door een omschakelingstoestel aansluiting aan de koelinrichting verkregen. Deze koelinrichting is, evenals de verwarmingsaanleg, in den kelder geplaatst. Zij bestaat uit een motor en uit een door dezen gedreven, dubbel werkende pomp. De pomp werkt aan aan de eene zijde als een pers- en aan de andere zijde als zuigpomp. De perspomp comprimeert het, in een daarvoor dienend apparaat zich bevindende ammoniakgas, in plaats waarvan men ook gasvormig zwavelig-zuur kan nemen. De zuigpomp maakt, dat het gecomprimeerde gas zich weer uitzet. Daardoor ontstaat een sterke afkoeling. Door de voortdurende herhaling van samenpersing en uitzetting wordt ten slotte een zeer lage temperatuur verkregen. Wij hebben hier dus met dezelfde inrichting te doen als bij de ijsmachines. Met behulp van de, op deze wijze verkregen koude wordt dan een zoutoplossing tot eenige graden onder het vriespunt afgekoeld. De afgekoelde zoutoplossing laat men nu door het buizennet in de, in de kamer geplaatste koelkachels stroomen. De zoutoplossing circuleert voortdurend, wordt steeds opnieuw afgekoeld en opnieuw door het buizensysteem gestuurd. Evenals men de warmte bij centrale verwarming naar believen kan regelen, zoo kan men ook den graad van afkoeling in elke kamer zelf bepalen.

* * *

Plateelbakkerij.

In „Klei" (No. 10, 15 Mei 1914) vervolgt D. Ingerman zijn artikel over „Plateelbakkerij". Hij bespreekt dan achtereenvolgens: het vervaardigen van gipsvormen, het vervaardigen van moedervormen, en het vervaardigen van werkvormen. Daarna: de vervaardiging der kleivoorwerpen, het gieten, de holvormen, het vormen op de draaischijf, het kaliberdraaien, het persen van tegels, het boetseeren, de krimping, het drogen der kleivoorwerpen het vormen van kassetten uit chamotte, het drogen en bakken dezer chamotte, het vullen en sluiten der oven, het stoken, en het dooven.

* * *

Steengroeven in Egypte.

Door de kunst van het oude Egypte weten wij, dat de kunstenaars over uitmuntenden en prachtigen steen beschikten, en dat er groeven zijn, die de eenvoudigste kalksteen leverden, evenals dat er groeven zijn, waarin het hardste graniet wordt gebroken. De belangrijkste tische steengroeven zijn de volgende:

De steengroeven van Mex, in de nabijheid van Alexandrië, leveren een zachten poreusen steen, (gewicht ongeveer 1940 K.G. per M^3). Deze steen verweert na enkele jaren. Daardoor gebruikt men hem niet voor het maken van gevels in natuursteen, doch wel als breuksteen en gehouwen stukken, gebruikt als achterwerkers bij muren. Zij moet dan in een sterke mortel worden gemetseld. Onder water houdt zij zich bijzonder goed. De Suezkanaalmaatschappij heeft hem daarom met goed gevolg gebruikt bij haar werken aan het Suez-kanaal.

Uit de steengroeven van Gabel (berg) Geneffa aan de lijn Ismailia—Suez wordt een steen van een mooie geelachtige kleur gebroken. Deze is gelijkmatig van samenstelling, en laat zich gemakkelijk bewerken. Men schat zijn waarde toch minder, dan den goeden steen van Kaïro.

De steengroeven van Suez zijn onder de namen: Robecchi en Aawebed bekend. Deze groeven leveren bijna geen materiaal meer, omdat zij te ver van de verkeerswegen liggen, en daardoor het vervoer te duur wordt.

De steengroeven van Kaïro. Het gebergte van Mokattam is altijd het middenpunt geweest voor de materialen, die men aan de bouwwerken te Kaïro noodig heeft gehad. — Ter aanvulling gebruikte men ook dikwijls de oude Egyptische monumenten als steengroef. — Er zijn bij Kaïro acht steengroeven, waarvan slechts een paar nog worden benut. Zij heeten: Damiaka, Gabel Gierchi, Atar el Nebi, Basatin, Tura, Masara, Heluan en Maimun.

Daniaka ligt tusschen het versteende bosch van den rooden berg en van de Mokattam. De steen is van goede hoedanigheid, maar men kan er niet veel uithalen. Ook Gabel Gierchi levert steen, goed, doch weinig. In Atar-el-Nebi is de steen harder. Basatin levert een witten steen. Men gebruikte hem vroeger voor plaveisel, hij dient ook nu nog als vloerbedekking in de huizen van het volk. De steen uit Tura is niet zoo goed. Ondanks zijn hardheid en vastheid splijt hij licht onder de inwer-

king van de lucht. Uit deze steengroeven zegt men dat de steenen zijn gebroken, die voor den bouw van een gedeelte der Cheops-pyramide zijn gebruikt. De steen uit de groef te Masara is krijtachtig en weegt 1900 KG. per M³. Hij is zeer poreus en neemt ongeveer 20 pCt. van zijn volume aan water op. Een fijn glanzend oppervlakte krijgt de steen door het slijpen met in boomwolzaadolie gekookte venkel.

Een gelijksoortige, doch minder wederstandbiedende steen levert de groef van Heluan. Zuidelijk van Heluan liggen de groeven van Mainum. De steen eruit is harder, dan die van Heluan en Masara; zij worden als gehouwen steen voor muurbekleeding gebezigd.

Twee soorten van albast komen in Egypten voor: gipsachtige albast, een doorschijnende, korrelachtige, zwavelzure kalk en kalkachtige albast, een koolzure kalk. In de heuvels bij Sirut in Boven-Egypte wordt het in groote hoeveelheden aangetroffen. Uit deze steengroef is het materiaal voor den bouw van de moskee Mohammed Ali op de Esplanade der Citadel in Kaïro gehaald. Op het oogenblik wordt geen albastgroef uitgebuit, daar dit materiaal bij nieuwere gebouwen niet wordt gebruikt. („Deutsche Bauzeitung).

J. de M.

VAN ALLERLEI AARD.

EEN ANTHROPOSOFISCHE HOOGESCHOOL.

Men schrijft aan de „N. R. Crt.":

In het plaatsje Dornoch, even voorbij Bazel, is men gedurende de laatste maanden bezig op een circa 300 meter hoogen heuvel een door twee reusachtige koepels gekroond gebouw op te trekken, dat door zijn omvang, zijn bizonderen vorm en zijn bestemming een machtigen indruk maakt. Het zal dienen als „vrije hoogeschool voor de wetenschap van den geest", die door de Anthroposofische Vereeniging onder leiding van Dr. R. Steiner gesticht wordt. De wetenschap van den geest, zooals die door dr. R. Steiner in deze vereeniging wordt verkondigd, stelt zich ten doel een verheffing van de beginselen en methoden der natuurwetenschap te verkrijgen, door boven het zintuigelijk waarneembare uit te gaan naar het bovenzinnelijke. Het wezen der wetenschap van den geest bestaat in den grond hierin, dat ze het bovenzinnelijke, geestelijke gebied naar dezelfde methoden, die de moderne wetenschap voor het zintuigelijk waarneembare gebied aanwendt, op wetenschappelijke wijze wil behandelen.

Het thans verrijzende gebouw, dat den naam draagt van „Johannesbau", zal als hoogeschool en plaats voor bijeenkomsten dienen. Het wordt geheel volgens de aanwijzingen van dr. Steiner uitgevoerd en zal door stijl en inrichting uitdrukking geven aan den inhoud der wetenschap van den geest. Het gebouw heeft kolossale afmetingen en beslaat ongeveer 4000 M². Op een 6 M. hoogen onderbouw van beton, dat zich naar buiten welft, verheffen zich twee indrukwekkende ronde gebouwen, wier grondvlak twee elkaar snijdende cirkels van ongelijke grootte en tezamen 50 meters doorsnede vertoont. De ronde gebouwen omvatten twee in elkaar loopende ruime zalen, waarvan de grootste een doorsnede van 33 meter heeft. De hoogte van het gebouw bedraagt 38 meter, en de maten van den onderbouw zijn 70 bij 80 meter. Twee machtige koepels ontspannen de twee in elkaar loopende gebouwen. Het geraamte dier koepels bestaat uit sterke dennenhouten spinten, die door eikenhouten ringen aan elkaar verbonden zijn; zij zullen overdekt worden met groene Noorsche lei.

De groote zaal bevat amphitheatersgewijze zitplaatsen en is bestemd als ruimte voor ongeveer 1500 toehoorders, terwijl de kleine zaal voor lezingen en voorstellingen dienen zal. Deze lezingen en voorstellingen zullen voordurend in den loop van het jaar plaats hebben en daarmede zal op natuurlijke wijze de hoogeschool voor de wetenschap van den geest worden gevormd. Ter wille der akoestiek is de bovenbouw geheel van hout uitgevoerd en komt er in beide koepels een tweede koepel. In de groote zaal zal de binnenkoepel gedragen worden door 14, in de kleinere door 12 hooge houten, vijfhoekige zuilen van ongeveer 2 meter middellijn, die in zeven verschillende houtsoorten uitgevoerd, rijke versieringen vertoonen, welke de ontwikkeling der menschheid voorstellen. Zij steunen geweldige architraven, eveneens rijk gebeeldhouwd. Door 3 à 4 meter hooge vensters, die op een bizondere wijze bewerkt en beschilderd zullen worden, zal het licht invallen. De kelderruimte zal hoofdzakelijk voor garderobe ingericht worden.

Om het voorste gedeelte van het gebouw strekt zich een 7½ meter breed terras uit, vanwaar men een prachtig uitzicht heeft. Onder dat terras is een gaanderij gebouwd, die bij slecht weder als wandelgang dienst zal doen. Twee zijvleugels geven van ter zijde toegang tot de zalen, en daarin worden ook garderoben en kleinere zalen ingericht. De hoofdingang, naar het westen gekeerd, wordt rijk versierd. De vestibule, waarin men door een drievoudigen toegang komt, voert langs breede trappen naar den ingang der zaal. Om het gansche hoofdgebouw wordt een park aangelegd, dat zich aan het overige landschap aan zal sluiten.

Dit reuzenwerk zal na zijn voltooiing, door vorm, doel en inrichting, als een eersteling in de wereld staan en het zal noch aan een tempel, noch aan een kerk, noch aan een hoogeschool doen denken, maar het zal een eenigen indruk opleveren, ook door zijn verheven plaats boven de omgeving uit. Om dat alles heen zullen zich groepeeren een aantal huizen, waarin leden der vereeniging zullen wonen en deze zullen weer in hun vorm bij het doel en de bizondere omgeving passen.

KERKTOREN-RESTAURATIE.

Tegenover één gemeenteraad als die van Balgoij, die een oud kunstwerk als den ouden toren aldaar sloopt, om met de afbraak de wegen te verharden, staan gelukkig tal van anderen, die alle moeite aanwenden, om het oude te behouden.

Daaronder behoort de Raad der gemeente Ritthum (Walcheren), die dezer dagen besloot, den dorpstoren te laten restaureeren.

De kerk staat aan het Noordeinde van hèt dorp. De bouworde van den toren voert ons terug naar de tijden, toen hier een Roomsche kapel stond, aan de Heilige Maagd gewijd en ter begeving van den abt van Middelburg. Deze kapel is waarschijnlijk in den aanvang der 17de eeuw door een nieuw kerkgebouw voor de Hervormden vervangen. Bij het vernieuwen van het kerkdak in het laatst der 18de eeuw vond men op de balken het jaartal 1611 geschreven, en de eerste predikant, Gualtherus Busius, beroepen 1 Januari 1612, schreef aan het hoofd zijner trouw- en doopboeken: „'t Sedert, dat de kercke van Rutthem is opgebouwt geweest".

Bekend is het zware en kunstige zilveren doopbekken, dat in 1794 door Albertus Plaan, majoor van het fort Rammekens, aan de kerk is geschonken. Bij de kerk is het familiegraf van den staatsman mr. Nicolaas Cornelis Lambrechtsen.

Het dorp komt reeds voor op den ouden blaffert der Utrechtsche bisschoppen onder den naam Rietheim.

Onder de predikanten, die hier gestaan hebben, is bekend Paulus Veezaerdt, bevestigd 12 Maart 1651, die op uitnoodiging van de Staten-Generaal 10 September 1653 als zielenverzorger met de vloot van De Ruyter naar Denemarken en Zweden vertrok en 26 November d.a.v. behouden te Kitthem wederkeerde. Blijkens een door hem in 1668 uitgegeven werk was hij uitstekend in de natuurlijke historie onderlegd. Zijn opvolgers, Jacobus Leydecker (1678—1682) en Abraham Theodorus Beausar (1820—1824) hadden grooten naam als godgeleerden. (De Tel)

RADIUM OP BLIKSEMAFLEIDERS.

De Academie te Parijs heeft dezer dagen een nieuwen bliksemafleider te keuren, waarvan de punt is voorzien van een radiumdek van een tot twee milligram gewicht. Zulk een hoeveelheid radium kost ongeveer ƒ 200. Het radium maakt de omgevende lucht nog op grooten afstand geleidend, waardoor tusschen de verschillende atmospherische lagen een wisselwerking plaats grijpt, hetgeen de bliksemvorming verzwaart.

INHOUD: Mededeelingen der Redactie. — Maatschappij en Bond. — Ingezonden. — Mij. van Nijverheid, Dep. Amsterdam, Avond-Ambachtschool voor Timmerlieden „Concordia inter Nos". — Vergadering Heemschut. — Boekaankondiging. — Uit Boeken en Tijdschriften. — Van allerlei aard.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-

ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-

Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor adspirantleden ƒ 5. . Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect". Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

TWEE EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 23. ZATERDAG 6 JUNI 1914

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, A. A. HES, M. J. HACK, WILLEM VAN DER PLUYM EN J. J. HELLENDOORN, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Bestuur van het Genootschap: „Parkzicht", Hobbemastraat, A'dam.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect": „Parkzicht", Hobbemastraat, A'dam.

MAATSCHAPPIJ EN BOND.

Naar aanleiding van het onder bovenstaand opschrift in het laatst verschenen nummer van „Architectura" geplaatste stuk van den heer P. J. de Jongh zou ik gaarne het onderstaande willen opmerken:

Nu de fusie begraven is en de heer de Jongh tot stichting der leden van „A et A" een fraaie grafrede hield, heeft het eigenlijk geen zin meer over dit onderwerp te spreken of te schrijven, doch waar in die grafrede weder enkele onjuiste voorstellingen worden gegeven, wat in 't bizonder bij de bespreking der fusie-voorstellen van zekere zijde een chronische kwaal schijnt te zijn, meen ik voor de laatste maal daar toch op te moeten wijzen.

Het is b.v. *niet* juist dat de fusie-voorstellen, zooals die het laatst aan de vereenigingen zijn voorgelegd en den 22en Mei in den Bond zijn behandeld, van de fusie-commissie *alléén* afkomstig zijn.

Deze voorstellen zijn in eene vergadering van de besturen der beide vereenigingen met de fusie-commissie vastgesteld en in die vergadering, waar 16 personen aanwezig waren, met algemeene stemmen op één blanco stem na goedgekeurd. Afwezig waren hierbij één bestuurslid van de Maatschappij, één bestuurslid van den Bond en twee leden der fusie-commissie.

Even onjuist is het, om het als van zelfsprekend voor te stellen dat in *de architecten wereld* wel eenige voldoening over den afloop der zaak *mag!?* gemeld worden. Dat dit van zelfsprekend is voor een bepaalde kring, die van huis uit zich om bepaalde redenen tegen het fusie denkbeeld heeft verzet, kan toegegeven worden, doch waar in de twee betrokken vereenigingen, die *de architecten wereld* vertegenwoordigen, gedurende het tijdsverloop der voorbereiding van de fusie-voorstellen herhaalde malen met groote meerderheid de wenschelijkheid in principe eener fusie is uitgesproken, is het logischer om tot eene conclusie te komen tegenovergesteld aan die van den heer de Jongh.

Als de voldoening, waarvan de heer de Jongh gewaagt zoo voor de hand ligt, waarom hebben dan de vereenigingen gedurende twee jaar in precies tegenovergestelden geest gewerkt en laten werken? Of is misschien die voldoening een creatie van den allerlaatsten tijd?

En verder de tirade, dat het afwijzen der fusie *„geenerlei „verordening zal behoeven te brengen in de wijze waarop „tot dusver de bouwkundige vereenigingen samenwerkten „wanneer de omstandigheden daartoe aanleiding gaven"*. Inderdaad, als de Vereenigingen doen of er niets gebeurd is, dan kan die „samenwerking" met den gebruikelijken onnoodigen omslag, en het daarbij passende tijd- en arbeidsverlies, om van andere even nuttige bijkomstigheden niet te spreken, blijven plaats hebben. Doch er is nu eenmaal *wel* wat gebeurd en dat zullen vermoedelijk de vereenigingen niet zoo gemakkelijk als de heer de Jongh met een sierlijke handbeweging ter zijde schuiven omdat in 't bizonder een der overwegingen die fusie wenschelijk maakte, juist lag in de erkenning van de noodzakelijkheid eener samenwerking, die *niet* vol voetangels en klemmen ligt en ook niet aan de buitenwereld een beeld van de meest hopeloozen verdeeldheid der architecten onderling geeft.

In het laatste gedeelte van de beschouwing van den heer de Jong is veel dat iedere instemming zal hebben, doch het logische verband tusschen het bereiken van het daarin gestelde, en de noodzakelijkheid der verwerping der fusie zal denkelijk velen in de architecten wereld ontsnappen. In ieder geval is daaromtrent nog niets gebleken, en heeft een tegenovergestelde meening ten minste evenveel recht van bestaan. C. N. VAN GOOR.

Rotterdam, 31 Mei 1914.

* * *

In bovenstaand schrijven doet de heer Van Goor, rapporteur der Fusie-commissie, een poging de Besturen van Maatschappij en Bond in het effect van de afwijzing der fusie-voorstellen door den B. N. A. te doen deelen; ik geloof niet dat dit juist gezien is: die voorstellen toch zijn geformuleerd *na* eene bespreking met de Besturen, en op de agenda's der vergaderingen van beide vereenigingen als komende van de *Fusie-commissie* aangediend, en ook *uitsluitend* door haar onderteekend. Het Hoofdbestuur der Maatschappij gaf daarop een pre-advies; het Bestuur van den Bond deed dat, m.i. terecht, niet. Dit alles doet natuurlijk aan de hoofdzaak weinig af, maar waar de heer v. G. wat al te lichtvaardig over „onjuiste voorstellingen" schrijft, meende ik deze toelichting toch te moeten geven.

Voor 't overige gevoel ik er weinig voor den inhoud van het geschrift zin voor zin te gaan beantwoorden;

wel zou ik den heer v. G. in overweging willen geven wanneer hij iets op 't hart heeft, zich dan *openlijk* en *duidelijk* uit te spreken, en zijne grieven niet te omhullen met geheimzinnigheden als gelegd zijn in de woorden „zekere zijde", „bepaalde kring", met „bepaalde redenen", e. d. Ging ik, die fraaiigheden nog daargelaten, op zijn schrijven in, dan zou ik moeten treden in te veel détails, rakende de fusie-voorstellen zelve, en de behandeling daarvan in Maatschappij en Bond, en dat is mijne bedoeling niet geweest. Ik heb in mijn artikel van de vorige week slechts getracht naar voren te brengen de beteekenis, welke naar mijne meening, het door den B. N. A. genomen besluit hebben kan voor den architectenstand in 't algemeen, en voor ons Genootschap in 't bizonder.
In hoeverre dat besluit van invloed zal zijn op de tot heden, meermalen met te waardeeren eenstemmigheid, gevolgde wijze van samenwerken der bouwkundige vereenigingen, dient te worden afgewacht.
De tijd zal leeren of het niet in alle opzichten juister is geweest een op *zuivere grondslagen werkenden vakbond* te behouden, dan dien op te lossen in een meer *algemeen bouwkunst-lichaam*, waarin uit den aard dier algemeenheid, de bizondere vakbelangen van den architect niet voldoende tot hun recht kunnen komen, zeker niet zoo goed en zoo doeltreffend als in eene vakorganisatie, waarin *uitsluitend* architecten vereenigd zijn, mogelijk is.
En dit is de kern der zaak, waarom het ten slotte gaan moet. Dat zelfs de heer van Goor iets van instemming lucht over het daarop doelende laatste gedeelte van mijne beschouwing geeft moed, en doet hopen dat hij (en met hem vele anderen!) weer de vurige strever naar eene *zuivere* vakorganisatie voor architecten worden zal, die hij vroeger, vóór de periode der fusie-neigingen, altijd geweest is.
Naar mijne stellige overtuiging zullen vroeg of laat de architecten, met terzijdestelling van persoonlijke gevoeligheden en bijkomstige overwegingen, tot de conclusie *moeten* komen dat zij, het goede voorbeeld van zoovele andere vakgroepen volgend, door innerlijke overtuiging geleid, of wel door de omstandigheden daartoe gedrongen, zich in een *zuiver georganiseerden vakbond* dienen te vereenigen, willen zij voor de toekomst hunne positie krachtig en duurzaam bevestigd zien.

PAUL J. DE JONGH, Lid B. N. A.

* * *

Het stuk van den heer P. J. de Jongh onder bovenstaanden titel ingezonden in uw blad van 30 Mei j.l. in zake de voorgestelde fusie tusschen de Mij. tot Bevordering der Bouwkunst en den Bond van Nederlandsche Architecten geeft mij aanleiding ook de opvatting van de minderheid, op de Bondsvergadering van den 22sten Mei tegenwoordig, kenbaar te maken, een minderheid, die met vele niet Bondsleden zeer teleurgesteld is door het gevallen besluit en die, gezien de sedert 2 jaren in de Bondsvergadering gevoerde besprekingen en met groote meerderheid genomen besluiten, geen reden had om te twijfelen aan het welslagen eener poging tot samenwerking.
Het is dan ook verre van hetgeen de heer de Jongh in zijn stuk zeer voorzichtig meent te mogen beweren: „dat alles, wel beschouwd, in de architectenwereld wel eenige voldoening over het verloop der zaak zal mogen worden gevoeld" en wel:
a. omdat velen met mij de vaste overtuiging hebben, dat de belangen van ons vak en haar beoefenaren veel beter gediend zullen worden door één goed georganiseerde vakvereeniging dan door twee (waarvan één, hoewel misschien niet geheel zuivere vakvereeniging, toch een groot deel der vakgenooten zal blijven omvatten,) die elkander voortdurend in meerdere of mindere mate tegenwerken.
b. omdat dit voor beide vereenigingen een bron is van voortdurend elkander toegediende onaangenaamheden, waardoor de verhouding der vakgenooten onderling sterk heeft te lijden.
c. omdat dit tengevolge heeft anders onnoodige dubbele onkosten om niet te spreken van enorme krachtverspilling.
d. omdat het publiek niet de noodige waarde kan hechten aan de soms zeer uiteenloopende meeningen, waardoor de kracht naar buiten sterk wordt ondermijnd.
Had men voor twee jaren met een meerderheid besloten niet tot het doen eener poging tot ineensmelting over te gaan, dan zou veel tijd en moeite aan velen zijn bespaard geworden en zaken die, hangend de fusieplannen, op afdoening wachten, hadden kunnen worden afgehandeld.
In plaats dus van waardeering voor het genomen besluit ben ik overtuigd dat deze stap, die het onmogelijk maakt om binnen afzienbaren tijd eenheid in de architectenwereld te brengen, door zeer velen diep zal worden betreurd.
De heer De Jongh heeft nu met de zijnen bereikt, dat zich voortaan weder twee vereenigingen het bestaan onaangenaam zullen maken en dat een andere categorie zal ontstaan van degenen, die van geen der beide vereenigingen lid zullen wenschen te blijven of te worden en wachten zullen, totdat een andere strooming, het kleine voorbijziend ter wille van het groote, het vormen eener enkele vakvereeniging zal hebben mogelijk gemaakt.

J. P. STOK WZN.

Rotterdam, Juni 1914.

* * *

Het artikel van den heer Stok, lid der Fusie-commissie, kwam mij eerst onder de oogen nadat mijn antwoord aan den heer van Goor geschreven was. Na lezing van dit artikel heb ik aan mijn antwoord niets toe te voegen, het slaat volkomen op de beschouwingen ook van den heer Stok. Alleen zou ik die „andere categorie" aan het slot genoemd, in overweging willen geven geen *wachters van verre* te worden, maar *actieve werkers*, teneinde met vereende krachten zoo spoedig mogelijk te bereiken wat voor den architecten-stand dringend noodig is.

PAUL J. DE JONGH, Lid B. N. A.

CLUB VAN UTRECHTSCHE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP „A. ET A."

Aan de Staten der Provincie Utrecht.

Geeft met verschuldigden eerbied te kennen, de Club van Utrechtsche leden van het Gen. „Architectura et Amicitia",
dat zij met ingenomenheid kennis genomen heeft, dat ook de Provinciale Staten van Zuid-Holland, tot het inleven roepen van eene verordening voor het tegengaan van reclameborden in het landschap is overgegaan,
dat de Minister bij de behandeling der Staatsbegrooting over 1914 de meening is toegedaan, dat, gezien de reeds bestaande verordening van de Provinciale Staten van Zuid-Holland, Noord-Holland en Zeeland, ook andere provinciën of gemeenten het goede voorbeeld zullen volgen,
dat, gezien de gang van zaken, het oogenblik opnieuw gekomen is, Uw College te verzoeken een verbod met voornoemde strekking in 't leven te willen roepen.
't Welk doende,

Namens de Club van Utr. leden van het Gen. „Architectura et Amicitia":
(w.g.) P. NICOLAÏ, *Voorzitter.*
(w.g.) C. J. DE HAAS, *Secretaris.*

L. Nieuwstraat 89, Utrecht.

Memorie van toelichting betreffende het adres hierbijgaand, aan de Staten der Provincie Utrecht, inzake de verminking van het natuurschoon der Provincie Utrecht.

5 Februari 1912 werd door de Club van Utrechtsche leden van het Genootschap „Architectura et Amicitia" een adres aan de Staten der Provincie Utrecht gezonden, waarin in overweging gegeven werd het voorstel van Mr. K. Hazelhoff Roelfsema, hetgeen bij de Staten der Provincie Noord-Holland ingediend was, om het vernielen van het natuurschoon door reclameborden door eenige wetsartikelen tegen te gaan, ook door het College van de Provinciale Staten van Utrecht aan te nemen.
Hoofdzakelijk zijn twee adressen te noemen, welke aanleiding gaven. dat het adres alleen ter kennisgeving aangenomen werd en wel:
Ten eerste: „doordat de Club van Utr. leden van het Gen. „A. et A." geen wettig bestaand lichaam was",
ten tweede: „doordat de vergadering het beter achtte, dat de Regeering deze zaak ter hand zou nemen, waardoor bepalingen zouden worden gesteld, waaraan alle provincieën zich dienen te onderwerpen. Toen in September van dat zelfde jaar opnieuw door de vereeniging voornoemd aan de Provinciale Staten, betreffende dit punt, geadresseerd werd, was 't eerste bezwaar opgelost en werd toen tegelijk in dat schrijven er op gewezen, dat tusschentijds de Provinciale Staten van Noord-Holland het voorstel van Mr. K. Hazelhoff Roelffsema hadden aangenomen.
Waar nu de Minister bij de behandeling van de Staatsbegrooting over 1914 zich in tegenovergestelden zin als 't 2e bezwaar door Uw College genoemd, heeft uitgelaten, vermeent de Club van Utrechtsche leden van het Genootschap „Architectura et Amicitia", gezien tegelijk het verblijdend teeken, dat ook door de Provincieën Zuid-Holland en Zeeland een zoodanige wet in 't leven geroepen is, opnieuw bij Uw College aan te mogen dringen om een verordening als bovenbedoeld vast te stellen.

HET NEDERLANDSCHE PAVILJOEN OP DE WERELDTENTOONSTELLING TE SAN FRANCISCO.

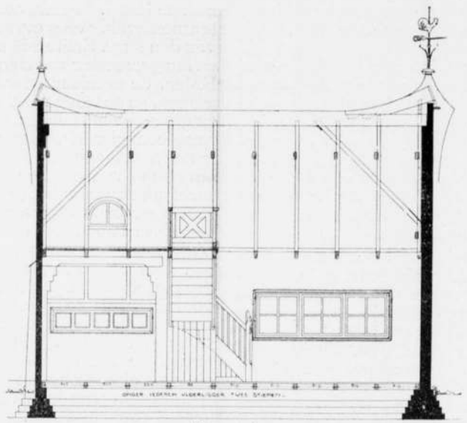
Den 28sten Mei j.l. is te San Francisco de eerste steen gelegd voor het Nederl. paviljoen op de komende wereldtentoonstelling in 1915. De verschillende Nederlandsche vereenigingen aan de Westkunst van Amerika, met name de Nederlandsche Vereeniging van Californië, de Nederlandsche Ondersteunings-Vereeniging, beide van San Francisco, de Nederlandsche Vereenigingen van Los Angelos en San Diego, hadden zich voor dit doel onder leiding van de Nederlandsch-Amerikaansche Kamer van Koophandel te San Francisco tot een groot comité vereenigd, ten einde dezen dag waardig te vieren.
Om 1 uur des namiddags boden de Ned. regeeringscommissaris, de Heer van Coenen Torchiana en mevrouw van Coenen Torchiana een groot dejeuner aan voor de tentoonstellings-, staats- en stedelijke autoriteiten in het Palace Hôtel. Tegenwoordig waren o.a. de president der tentoonstelling en mevrouw C. C. Moore, de gouverneur van den staat Californië en mevrouw Hiram W. Johnson, de burgemeester van San Francisco en mevrouw James Rolph, de presidenten van de Nederlandsche vereenigingen, en de leden van de, door de Nederlandsche regeering benoemde, commissie van bijstand voor den regeerings-commissaris, alsmede vele personen, welbekend in de Amerikaansche samenleving.
Na afloop van dit dejeuner had een groote automobieltocht plaats naar het tentoonstellings-terrein, waar het receptie-comité der verschillende Nederlandsche vereenigingen de gasten ontving.
Verschillende redevoeringen werden daarna gehouden, o.a. door onzen regeeringscommissaris, den president der tentoonstelling, den gouverneur van den staat en den voorzitter van de Nederlandsch-Amerikaansche Kamer van Koophandel, totdat onder daverend gejuich een zilveren spade in den grond werd gestoken, terwijl terzelfder tijd de Hollandsche vlag aan een groote vlaggestok naar boven werd geheschen. Hierbij speelde het muziekcorps het „Wilhelmus", waarmede de plechtigheid geeindigd was.
Hierna werd door den heer en Mevrouw Van Coenen Torchiana in een der nabijgelegen tentoonstellings-gebouwen een receptie aangeboden ter eere van den heer en mevrouw C. C. Moore, waarbij behalve de officeele gasten alle leden der Nederlandsche Kolonie waren uitgenoodigd. Deze receptie werd door ongeveer 1000personen bezocht. Er heerschte eene zeer gezellige stemming; men hoorde overal om zich heen Hollandsch spreken, en het orkest speelde onvermoeid de meest bekende Nederlandsche melodiëen, totdat de laatste gasten vertrokken waren.
Bij deze receptie waren aanwezig, behalve de officieele Amerikaansche gasten, ook de presidenten en secretarissen van de verschillende Nederlandsche organisaties aan deze kust.



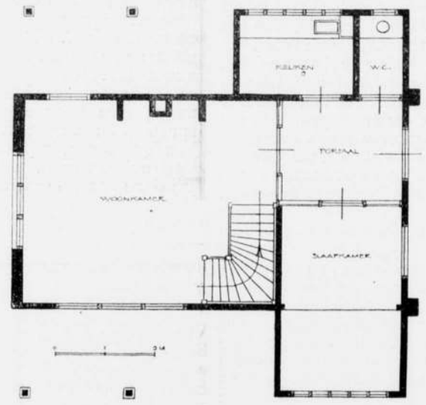
Gevel van een zomerhuisje te Zeegse. Architect J. A. Visser.

ZOMERHUISJE TE ZEEGSE.

De hierbijgaande afbeeldingen van een zomerhuisje te Zeegse, een gehucht bij Vries-Zuidlaren (Drente), zijn van den architect J. A. Visser te Groningen.
Dit op zichzelf eenvoudige, doch karaktervolle zomerhuisje is alweer een bewijs te meer, hoe wenschelijk het is, zelfs de kleinste bouwkundige opgave in handen te



Doorsnede.



Plattegrond.

stellen van een bevoegd architect. Veel heerscht nog de meening bij het publiek, dat een architect het werk duur maakt. Wil men iets bijzonders hebben, dan wordt over dit bezwaar heengestapt; doch voor een eenvoudig werk? Zou men daar een der zake kundig man voor nemen? 't Zou op philantropie gaan lijken! Dat goede vormgeving, en juiste kleur, en daarnaast elementen van praktischen aard: keuze van constructie, van materialen, en bovenal het toezicht op de goede uitvoering, die uit een materieel oogpunt toch voor den gewonen doorsneemensch van werkelijke beteekenis zijn — zaken zijn, die juist door den architect worden behartigd is iets, dat pas in de laatste jaren in onze samenleving aan het doordringen is.

Zooals gezegd, dit zomerhuisje bewijst, hoeveel beter het is een architect te nemen. Duur is het ook niet! De geheele bouwsom met bijrekening bedroeg niet meer dan *f* 1298.—. Natuurlijk zonder honorarium.

Wij hebben den architect met het oog op de buitensporig lage bouwsom gevraagd onder welke omstandigheden dit huisje is gebouwd.

Hij schreef ons daarover: „De omstandigheden, waardoor 't huisje er kwam? Mijn principaal had 3 bunder grond gekocht te Zeegse, een gehucht bij Vries-Zuidlaren (Drente) en wilde daarop een huisje hebben, oorspronkelijk alleen een schuur, tot berging van landbouwgereedschappen (heideontginning). Deze schuur werd vergroot (in gedachten) met gelegenheid tot slapen, en 't ontwerp geleverd door den timmerman-aannemer van Zuid-Laren. Eenige wijzigingen werden nog aangebracht. Een collega van mij (ook een leeraar aan de Academie) zag dat ontwerp. Deze heeft den bouwheer kunnen overtuigen van 't banale om een dergelijk product in die prachtige natuur te zetten; en verweesnaar mij. Het was toen zaak voor dezelfde prijs een beter ding te maken. Die prijs was *f* 700.—. Bij het doorlezen der bouwverordening bleek 't, dat van slapen in een houten gebouwtje geen sprake was. Van steen moest 't zijn, 't resultaat was een huisje, dat te zetten was voor omstreeks *f* 800.—. En zooals het dan in den regel gaat, hier iets bij, dat iets grooter, enz., waardoor wij kwamen tot een huis, wat er nu staat. De aannemer kon in dit geval niet worden voorbijgegaan. 't Is door hem dan ook onderhands aangenomen voor *f* 1281.—. De aannemer heeft zich vrij goed aan het bestek gehouden, en 't geheel is vrij behoorlijk uit zijn handen gekomen".

„Het huisje is opgetrokken van ongesorteerde roode mondsteen. Het rieten dak is onder 28 cM. dik, boven 22.5 cM. De vorm van de noklijn is ontstaan door 't riet in dezelfde schuine richting, noodig om de zijkant te krijgen, door te leggen. De kozijnen zijn roomkleurig geschilderd, raamhout, deur, enz. donkergroen. Binnen zijn alle muren gepleisterd in portland-cementspecie, om, wanneer zij voldoende zijn gedroogd, te worden behandeld met Hall's distemper. 't Houtwerk binnen is bruin gebeitst en geölied; de raamomlijstingen en de ramen binnen zijn roomkleurig geschilderd. De afscheiding van het portaal werd samengesteld uit regelwerk met triplex-paneelen (Picus) als vulling.

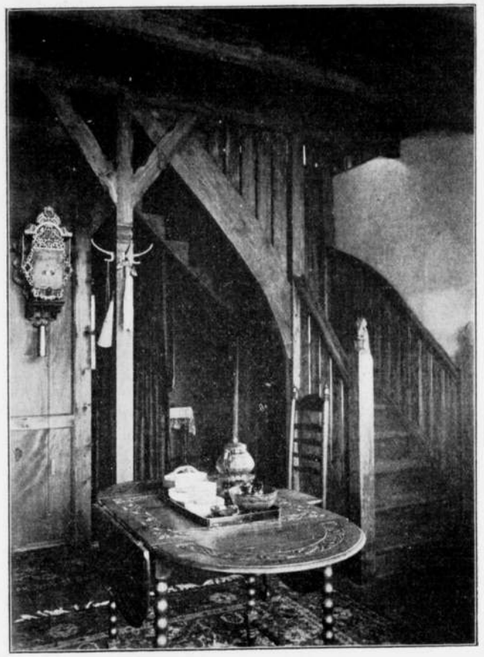
De woonkamer is groot 4.20×5 M., slaapkamer 3×4 M., het portaal 3×2.10 M., keuken 1.70×2.50 M. De zolder is niet onderverdeeld, doch wordt als één ruimte gebezigd, tot slaapplaats van drie jongens". —

Wat nu de zeer lage bouwsom betreft, hierbij moeten wij goed in het oog houden, dat in dergelijke dorpjes de loonen ontzettend laag zijn, die, zooals wij zelf bij ondervinding hebben, maken, dat de prijs van de M³. ongeveer de helft lager is, dan in de groote steden.

J. D. M.



Zomerhuisje te Zeegse.



Inwendige van het Zomerhuisje. Architect J. A. Visser.

BOEKAANKONDIGING.

Rembrandt-etsen uit het Rijks-Prentenkabinet te Amsterdam.

Voor ons liggen drie portefeuilles, keurig in hun eenvoud! Beige-kartonnen omslag, met als enkele versiering het woord „Rembrandt-etsen" in diepere toon erop gedrukt. Een simpel grijs-linnen bandje om den omslag toe te strikken. Ziedaar het stemmige gewaad van een zoo rijken inhoud.

Wij schreven in „Architectura" No. 19 van 9 Mei j.l. onder de rubriek „Boekaankondiging": „De reclame is een onontbeerlijk onderdeel van het zakenleven geworden. Goede reclame drukt haar stempel op een zaak. Zij trekt de aandacht, niet door burgelijk schreeuwen, doch door beschaafd gebaar, door goede smaak. Er wordt ernstig aandacht aan gewijd — in het buitenland meer, dan bij ons —". Toen wij dit schreven, hadden wij niet gedacht zoo spoedig beschaamd te worden gemaakt door een Hollandsche uitgave, die als hoogst-beschaafde reclame voorbeeldig mag worden genoemd.

De „Koninklijke Stearine Kaarsenfabriek Gouda", te Gouda, is het, die deze drie portefeuilles met Rembrandt-etsen als reclame beschikbaar stelt. Het zijn niet de portefeuilles zelve, die de reclame maken, doch de wijze, waarop het publiek zich in het bezit ervan kan stellen, doet het.

Zij zelf maakt daaromtrent het volgende bekend:

Tot de grootste Meesters der Schilderkunst, van de Primitieven tot de Modernen, behoort wel Rembrandt.

Het werk van dezen voornamen Kunstenaar uit het Nederland van de 17de eeuw, dat verspreid is over de Musea en Particuliere Verzamelingen van Europa en Amerika, is en zal altijd blijven een voorwerp van groote bewondering van elken kunstkenner, van elkenkunstliefhebber. Naast de schilderstukken, waarvan men er verscheidene vindt in het Rijksmuseum te Amsterdam, maakte Rembrandt ruim een 300-tal etsen, waaronder ongeveer 70 bijbelsche voorstellingen en 25 landschappen, de overige portretten en talrijke studiebladen.

De prijzen, die etsen van Rembrandt, vooral in den laatsten tijd, nu de vereering van dezen kunstenaar steeds toeneemt, opbrengen, zijn dikwijls zeer hoog en het verwerven van een afdruk van een origineele plaat ligt dan ook slechts binnen het bereik van enkelen.

Een bezoek aan 's-Rijksprentenkabinet te Amsterdam, waar zich een schitterende verzameling van etsen van Rembrandt bevindt, bracht ons op het denkbeeld, het publiek en onder hen speciaal de afnemers van onze artikelen, in de gelegenheid te stellen, van enkele dezer etsen zorgvuldig uitgevoerde reproductiën te verkrijgen.

Wij hebben daartoe drie portefeuilles elk met minstens 12 Reproductiën naar Origineele Etsen van Rembrandt laten vervaardigen, uitgegeven onder leiding van J. Philip van der Kellen Dzn., Ambtenaar bij het Prentenkabinet. Deze reproductiën, op enkele uitzonkeringen an van dezelfde grootte als de oorspronkelijke etsen, zijn zeer fraai uitgevoerd en vormen met elkaar een kostbare collectie, die onze afnemers zonder eenige kosten in eigendom kunnen verkrijgen.

Bij onze nacht-, thee-, nood- en schemerlichten, bij onze schemerlampjes, muurlampjes en theestoofjes, verpakken wij bons, die elk met een reproductie naar kleine etsen van Rembrandt zijn geïllustreerd.

Tegen franco toezending van 50 dezer bons en 20 cents voor porto zenden wij een portefeuille met minstens 12 Reproductiën, met bijschriften en bovendien in portefeuille I een levensbeschrijving van den grooten Meester.

Wij hebben in het geheel drie portefeuilles:

I. Rembrandt, Bijbelsche voorstellingen; II. Rembrandt, Portretten; III. Rembrandt, Landschappen.

Men kan dus zelf opgeven, welke portefeuille men wenscht te ontvangen. Op verlangen leveren wij de bovengenoemde portefeuilles ook *f* à 2.50 per stuk franco huis.

De ons ingezonden geïllustreerde bons, die op zich zelf waard zijn om zorgvuldig verzameld te worden, en waarvan de afbeeldingen niet dezelfde zijn als die der groote reproductiën, zenden wij bij de portefeuille franco terug.

Met deze uitgave voldoen wij aan den wensch van velen, die gaarne goede reproductiën van het werk van Rembrandt zouden bezitten, en hopen tevens te bereiken, dat dit werk van Rembrandt, ook bij hen die tot nog toe weinig in de gelegenheid waren de Etsen van den Meester te zien, meer bekend zal worden.

Men zende de bons franco als brief in gesloten couvert aan de Koninklijke Stearine Kaarsenfabriek Gouda, Afd. Reclame, Gouda, en verzuime niet, *duidelijk* het adres van den afzender te vermelden.

Koninklijke Stearine Kaarsenfabriek Gouda."

De uitgave zelf zou elken uitgever van kunstwerken tot eer strekken.

Op het typographisch goed verdeelde binnenschutblad staat alleen: „uitgave der Koninklijke Stearine Kaarsenfabriek Gouda."

Elke portefeuille bevat 12 etsen van Rembrandt, door J. Plilip van der Kellen Dzn. met zorg uit de verzameling in het Rijks-Prentenkabinet te Amsterdam gekozen, en door hem van een korte, verklarende tekst voorzien, verdeeld over twee bladen. De plaatsing van de tekst, omrand door een enkele roode lijn, op zoo'n blad, sluit zich rustig, en waardig-eenvoudig bij het geheel aan. Zoodoende trekt alle aandacht zich samen op de wondermooie etsen van Rembramdt. Wat een genot schenken die toch! Zie, er moge vele wijzen zijn om de schoonheid, die men ziet, of in zich voelt, te uiten, en elke uiting, hoe zonderling zij een ander ook toeschijnt, moge zijn recht van bestaan hebben, de wijze, waarop Rembrandt zich uitte blijft steeds jong. In zijn bezonken lijnen ligt het werkelijke leven. De veelheid van lijn is niet noodzakelijk om dat leven uit te drukken. Daarvan getuigen zijn landschappen, waarvan in de derde portefeuille weer zulke prachtige weergaven zijn te vinden.

De andere portefeuilles bevatten: portretten, en bijbelsche voorstellingen.

De reproductiewijze der etsen is lichtdruk.

Zij zijn vervaardigd door L. van Leer en Co. te Amsterdam. De oorsponkelijke bladen worden zeer mooi benaderd. Nog meer waren dit, m.i. het geval geweest, als de kleur van het papier minder wit was, doch, zonder aan bepaald geelachtig papier te doen denken, toch iets gedekter zou zijn geweest. Nu doen veel platen mij ietwat nuchter aan.

Alles bij elkaar genomen, strekt het geheel de opdrachtgeefster en de vervaardigers: de firma Gebr. Binger, en L. van Leer en Co. tot eer.

„Taylor's Beginselen der Wetenschappelijke Bedrijfsleiding."

In aansluiting op onze bespreking van bovenstaande, hollandsche uitgave, in „Architectura" No. 20, kunnen wij nog mededeelen, dat de prijs ervan is: ingenaaid *f* 1.90, en gebonden *f* 2.50. Een werkelijk billijke prijs.

Kunsthistorische Aufsätze.

Van den ons bekenden schrijver der „Untersuchungen" uber das gleichseitige Dreieck als Norm gotischer Bauproportionen", Georg Dehio is bij den uitgever R. Oldenbourg te München-Berlin verschenen een boek, getiteld „Kunsthistorische Aufsätze". Het zijn 20 opstellen en verhandelingen, b.v. over „die Kunst des Mittelalters"; „über die Grenze der Renaissance gegen die Gotik"; „zu den sculptur des Bamberger Dom"; „zu den Copiën nach Leonardo's Abendmahl"; „Zur Geschichte der Buchstabenreform in der Renaissance"; „das Verhältnis der geschichtlichen zu den Kunstgeschichtlichen Studien" enz. Gij ziet het onderzochte gebied strekt zich ruim uit. Dehio schrijft gemakkelijk, populair in den goeden zin van het woord, en toch getuigen zijn geschriften van ernstige bronnenstudie. 24 Uitstekend uitgevoerde platen lichten het geschrevene toe.

De opstellen waren in verschillende tijdschriften, repertoria en jaarboeken verspreid. Zij stammen uit het tijdvak 1900-1912.

Dehio heeft in deze verzameling niet opgenomen zijn opstellen, die alleen voor de kleine kring van vaklieden belangwekkend zijn; zoo b.v. zijne verhandelingen over architectuurgeschiedenis (verschenen in het Jaarboek der Kunstverzamelingen van den Pruischischen Staat, in het Reportorium voor kunstwetenschap, en in het Tijdschrift voor Architectuurgeschiedenis, en andere).

JAN DE MEIJER.

PRIJSVRAAG TUINSTADWIJK.

JURRY-RAPPORT.

Aan de Nationale Studieprijsvraag voor het ontwerp van een Tuinstadwijk, uitgeschreven door de Sociaal-Technische Vereeniging van Demokratische Ingenieurs en Architecten, werd deelgenomen door twaalf inzenders. Bovendien werd door de Jury eene inzending „buiten mededinging" onder motto „Verkaveling" in ontvangst genomen.

De ontwerpen zijn onder de volgende motti ingezonden: „Huis en Tuin"; „Licht en Lucht"; „Sol lucet Omnibus"; „Travail"; „Phereklos"; „In Solidum"; „B"; „Drie cirkels"; „Eenvoud en Regelmaat"; „Sapienti Sat"; „Suum Cuique"; „Sweet Home".

Alle ontwerpen werden voor het verstrijken van den in het programma*) gestelden termijn bij den Secretaris der Jury ingeleverd. De anonimiteit werd vóór de uitspraak der Jury door geen der inzenders verbroken.

De Jury kon geen der ingekomen ontwerpen voor bekroning in aanmerking doen komen en wel om de volgende redenen:

1°. Slechts enkele ontwerpen voldoen *geheel* aan de eischen gesteld in het programma.

Omtrent één eisch van het programma heeft de Jury gemeend, het oordeel van de Permanente-Prijsvraag-Commissie te moeten inwinnen. De correspondentie met deze Commissie is hieronder opgenomen. De Jury heeft met de uitspraak van de Permanente-Prijsvraag-Commissie bij het beoordeelen der plannen rekening gehouden.

2°. Onder de ontwerpen is er — naar het oordeel der Jury — niet een, welke een, in alle opzichten geheel geslaagde oplossing van het gevraagde geeft.

Op een enkele uitzondering na, hebben de ontwerpers geene rekening gehouden met het bepaalde in art. 1, laatste gedeelte van het programma, waarbij vrijheid is toegestaan om de met stippellijnen ontworpen bouwplannen (zie situatieteekening) te wijzigen. De vrijheid gelaten in de laatste zinsnede van art. 1, waarbij de wegen rondom het terrein voor zoover niet aan reeds bebouwde blokken gelegen, konden worden omgelegd, is door geen der ontwerpers gebruikt.

Slechts de ontwerper van het plan „Licht en Lucht" heeft den bestaanden diagonaalweg verbonden met het park. Een oplossing in dezen geest, welke zeker voor de hand lag, is door geen der andere ontwerpers gegeven.

Bij de bestudeering van de ontwerpen is het de Jury gebleken, dat enkele inzenders ernstige vóór-studie in deze richting hebben gemaakt. Al mogen de inzendingen niet geheel aan de verwachtingen van de Jury hebben voldaan, eenstemmig was de Jury van meening, dat enkele ontwerpen boven tal van uitgevoerde bebouwingsplannen staan, en dat bij uitvoering van die plannen en bebouwingen de alsdan ontstane stadswijk het zou winnen van vele stadsuitbreidingen, die tot nu toe hebben plaats gehad of ontworpen zijn.

De Jury heeft met waardeering gezien, dat de meeste inzenders hebben getracht om concientieus de gevraagde berekeningen te vervaardigen. Niet allen zijn geslaagd deze goed te leveren. In de bijlage zijn verschillende cijfers, behoorende bij de ontwerpen, welke hierbij gereproduceerd zijn, verzameld.

De Jury heeft om reeds genoemde redenen geen der ingekomen ontwerpen voor bekroning in aanmerking kunnen doen komen. Echter heeft de Jury voorgesteld — en het bestuur van de Sociaal-Technische Vereeniging van Demokratische Ingenieurs en Architecten heeft zich daarmee vereenigd — de voor de prijzen beschikbare som te verdeelen op de volgende wijze onder de hier vermelde ontwerpen.

„Huis en Tuin", ontwerper J. F. Repko Rzn., Amsterdam *f* 250.—.

„Licht en Lucht", ontwerper Ant. Pet, Utrecht, *f* 100.—.

„Sol lucet Omnibus", ontwerper P. Kuiper Jr., Heemstede-Haarlem, *f* 100.—.

„Travail", ontwerper G. Bosma, Den Haag, *f* 50.—.

Bovendien heeft het bestuur der Soc. Techn. Ver. de ontwerpen „Phereklos", ontwerper Philippus J. Hamers en „In Solidum", ontwerpers Melch. Vermeer en D. A. Vermeer Jr., voor reproductie aangekocht.

Het oordeel der Jury omtrent elk ontwerp afzonderlijk volgt hieronder.

De volgorde van de beoordeeling der eerste zes ontwerpen behoeft geene toelichting. Wat de volgorde der overige ontwerpen betreft, meende de Jury de alfabetische volgorde te moeten volgen.

1. „Huis en Tuin", ontw. J. F. Repko Rzn., Amsterdam.

Het plan is, wat de algemeene indeeling betreft, rationeel opgezet. Het centrum, waaraan de openbare gebouwen zijn geplaatst, is goed geprojecteerd. Van dit centrum zal een groote bekoring uitgaan, al is het niet te ontkennen, dat de opzet wat „breed" is voor eene eenvoudige stadswijk.

De waterpartijen vormen een aardige onderbreking, helaas zijn de kosten niet in de begrooting opgenomen. Het opnemen van bleekvelden in een moderne tuinstadwijk moet op eene vergissing berusten. De groepeering van de bebouwing is goed. De hoogere randbebouwing en de lagere binnenbebouwing zijn geslaagd. Jammer is het dat de aangrenzing van het Park slechts gedeeltelijk in het oog is gehouden. Dat de omliggende stratenplannen niet de aandacht van den ontwerper hebben getrokken, is eveneens te betreuren.

De breedte der wegen (15, 12 en 8 M.), lijkt de Jury goed gekozen. Het aanbrengen van knikken aan de uiteinden van de diagonaalwegen is niet goed te verklaren.

De verhouding tusschen bebouwd en onbebouwd terrein is voordeelig. De open bebouwing is op juiste wijze doorgevoerd. Het onder één dak brengen van ten hoogste vijf woningen acht de Jury geen bezwaar. De afstand tusschen de perceelen onderling — welke hier en daar slechts 5 M. bedraagt — is te gering. De afstand tusschen voor- en achtergevels is voldoende. De voorgevels liggen van 14 tot 22 Meter uit elkaar, de achtergevels van 20 tot 24 Meter. Het aanbrengen van voortuinen, vrijwel over het geheele plan, is te verdedigen. De architectuur is eenvoudig en smaakvol en is passend voor een moderne arbeiderswijk. De plattegronden der woningen zijn niet zonder verdienste. Het geheele plan is vlot geteekend. De overzichtsteekening is zeer smaakvol ingericht.

II*a*. „Licht en Lucht", ontwerper Ant. Pet, Utrecht.

Als stratenplan, is dit ontwerp, behoudens eenige minder geslaagde deelen, goed. De verbinding tusschen het Park en het centrum van de stad is goed ontworpen, evenzoo de breede middenweg. Het plan bevat echter geen „hoofdpartij" hetgeen te betreuren is. Het oostelijk deel is te veel verbrokkeld, waardoor te veel ongunstige bouwblokken ontstaan zijn. Het plan geeft echter in andere deelen goed geslaagde afsluitingen. Gunstig zijn te noemen, de verdeeling van de plantsoenen en de speelplaatsen. De plaatsing van de openbare gebouwen verspreid over het geheele plan biedt zeer zeker voordeelen aan. De aangrenzende bebouwing is in verband gebracht met het plan, de ontwerper heeft hier de be-

*) Het programma (met situatiekaart) is opgenomen geworden in „Architectura" No. 35 van 30 Aug. 1913.

doeling van de prijsvraag begrepen. De breedte der wegen is goed gekozen. Voor den hoofdweg 18 Meter en voor de bijwegen 9 à 11 Meter. De voortuinen zijn op juiste wijze aan de Noordzijde der straten geprojecteerd.
Het geheele plan heeft minder het karakter van een tuinstadswijk, doordat de bebouwing overwegend „gesloten" is. Daar waar „open" bebouwing is geprojecteerd, zijn de afstanden tusschen de huizengroepen niet meer dan 2 Meter, hetgeen te weinig is. De onderlinge afstand tusschen de achtergevels, 16 tot 21 Meter, is daarentegen voldoende.
De plattegronden en de architectuur geven de Jury geen aanleiding tot het maken van opmerkingen. Het projecteeren van uitsluitend ééngezinswoningen is wederom toe te juichen.
De berekeningen, behoorende bij dit ontwerp, zijn zorgvuldig samengesteld.

II*b*. „Sol lucet Omnibus". Ontwerper P. Kuiper Jr., Haarlem.
De verdiensten van het plan „Sol lucet Omnibus" zijn zeer zeker gelegen in den tuinstadachtigen opzet. De ontwerper is er in geslaagd het tuinstad-denkbeeld in zijn plan te verwezenlijken. Het ontwerp bevat een klein wegenoppervlak en veel plantsoen. Uit een oogpunt van aangename bewoning bevat het ontwerp zeer goede oplossingen.
De woonhoven zijn geslaagd, echter zijn de toegangen te smal (doorgangen van 2 ½ Meter zijn ongeschikt voor rijverkeer) bovendien zijn er te veel voetpaden.
De bebouwing is ruim ontworpen, afstanden van 18 tot 30 M. tusschen de achterzijden der perceelen komen voor.
Het ontworpen net van hoofdwegen is naar de meening der Jury onoordeelkundig ontworpen, terwijl in dit plan de symmetrie overdreven is.
De ontwerper heeft met de omgeving te weinig rekening gehouden. De architectuur is te gewild „landelijk" en past niet voor eene uitbreiding van een stad van 200.000 inwoners. Het ontwerpen van uitsluitend ééngezinswoningen juicht de Jury toe. De exploitatierekening is weinig overzichtelijk en de berekeningen zijn niet geheel juist (o.a. zijn de bedragen betreffende de wegen onjuist uitgetrokken. (Wordt vervolgd).

VAN ALLERLEI AARD.

HUYGEN's HOFWIJCK.

Onderstaande noodroep weerklinkt:

Hofwijck is gebouwd naar het ontwerp van den schepper van het Amsterdamsch stadhuis, door den stichter van het Mauritshuis, voor een der vier groote dichters onzer 17de eeuw.
Die dichter heeft er een halve eeuw lang in en mede geleefd. Hij heeft het huis beschreven en bezongen in een beroemd gedicht. Zijn zoon, de wereldberoemde Christiaan Huygens, heeft er gewoond en gewerkt. Hofwijck is het vermaardste onzer 17de eeuwsche buitenverblijven. Het huis staat in hoofdzaken nog geheel ongeschonden, maar het is jammerlijk verwaarloosd en bemorst, onoogelijk, terwijl de grond geschikt is en nu begeerd wordt als bouwterrein; een vereeniging heeft tot 30 Juni a.s de bevoegdheid, het te koopen voor *f* 33.000, om het dan te herstellen en in te richten als Huygensmuseum, waarvoor veel en mooi materiaal bestaat. Tot 30 Juni — anders wordt het huis gesloopt!
Er is voor dit doel aanvankelijk bijeengebracht *f* 3600 (zes en dertig honderd gulden). Toen is er na ontzettend veel moeite, geloop en geschrijf door de Nederlandsche natie allengs gegeven tot *f* 12.000. En het was half Mei geworden.
Toen heeft een buitenlander, die indertijd een proefschrift schreef over den wereldberoemden Christiaan, van de zaak gehoord. Hij heeft zich het geval laten uitleggen, en hij heeft met vorstelijk gebaar op eenmaal geschonken *f* 20.000 (twintig duizend gulden), namelijk *f* 10.000 voor den koop en *f* 10.000 voor het herstel.
Dat is verblijdend, prachtig! Maar het is beschamend voor Nederland. Nederland is rijk, men verdient er veel geld — en het geeft voor Hofwijck de helft van wat één Duitscher geeft. Gelukkig is er nog juist gelegenheid om althans nog iets goed te maken Er ontbreekt nog elf duizend gulden aan de koopsom en er ontbreekt nog ongeveer een gelijk bedrag aan de restauratiekosten. Nederland zal die geven; het heeft daarvoor nog vier weken tijd Het zal die geven, niet uit gevoel voor de glorie van onzen bloeitijd, niet uit belangstelling in onze geschiedenis, niet uit waardeering van onze oude bouwkunst, niet uit hart voor onze monumenten! Maar het zal ze geven door het besef, dat zijn fatsoen, zijn gewoon fatsoen eischt, dat deze zaak geregeld worde. Nederland is rijk: het kan niet vergen, dat een buitenlander met een goed hart en een ruime belangstelling alleen zal doen, wat ons land zelf behoort te doen. En dus, Nederland zal helpen, nu nog helpen in deze vier spannende weken, om zijn fatsoen te redden.
Het zal in de dagbladen bekend gemaakt worden, hoeveel er is ingekomen. De stand is nu zoo: Uit Amsterdam kwam *f* 2500; uit Rotterdam *f* 250; uit Den Haag *f* 3400, uit andere plaatsen *f* 6300.
Het is nog tijd. Men zende alle bijdragen aan dr. C. Hofstede de Groot, Heerengracht 5, Den Haag.

INTERNATIONALE RECLAME TENTOONSTELLING.

Door de Nederlandsche Vereeniging van Houders van Advertentie-Bureaux is besloten, een tentoonstelling op reclamegebied te houden in „De Doele", te Rotterdam.
De eerste tentoonstelling van dien aard had te Londen plaats in April 1913, en had zulk een succes, dat reeds in October van hetzelfde jaar en in Mei 1914 opnieuw „Advertising Exhibitions" werden gehouden. Geen zakenman, geen winkelier, geen fabrikant kan tegenwoordig zonder adverteeren, zonder reclame, zijn handel uitbreiden. Maar welke is de beste wijze, waarop dit kan geschieden?
Het is het doel, de tentoonstelling daarop antwoord te laten geven. Daar zij „internationaal" is, zal men tevens een studie kunnen maken van hetgeen het buitenland op dit gebied doet en zal men zelf kunnen oordeelen, of het succes van buitenlandsche concurrenten niet te danken is aan de meer oordeelkundige wijze, waarop zij reclame maken.

HET VIIde CONGRES VAN HET INTERNATIONALE VERBOND VOOR HET ONDERZOEK VAN TECHNISCHE MATERIALEN.

Dit congres zal van 12 tot 17 Augustus 1915 in Petersburg, onder protectoraat van Z. M. den Keizer van Rusland plaats vinden.
Aan het behandelen van de, op het oogenblik gewichtigste vraagstukken op het gebied van het materiaal-onderzoek, zullen alleen reeds vier dagen worden gewijd.
Na het congres is er gelegenheid, grootere reizen te maken in het binnenland van Rusland.

HET PARK BIJ DEN ZEEBURGERDIJK.

Staatscourant No. 124 bevat de wet tot verklaring van het algemeen nut der onteigening van eigendommen, noodig voor het aanleggen van een park door de gemeente Amsterdam om Het Nieuwe Diep bij den Zeeburgerdijk.

C. H. PETERS.

De heer C. Peters, rijksbouwmeester in het eerste district, omvattende de drie Noorderprovincies, benevens Overijsel, Gelderland, Noord-Holland en Utrecht, is voornemens, als zoodanig zijn ontslag uit 's lands dienst aan te vragen.

NAGEKOMEN BERICHTEN.
MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

EXCURSIE.

De Genootschaps-excursie zal worden gehouden op **Zaterdag 20 Juni a.s.,** naar **Delft** en **den Haag;** 's morgens zullen te Delft o.a. worden bezocht de *Delftsch Aardewerkfabriek „De porceleijne fles"*, en het *Atelier van gebrand glas „'t Prinsenhof"*; 's middags zullen in den Haag o.a. bezichtigd worden het *Binnenhof*, het *Vredespaleis* en het *Park Zorgvliet*, terwijl te Scheveningen het middagmaal zal worden gebruikt. De kosten voor deelname zullen ongeveer *f* 7.— bedragen.
Leden die aan den tocht wenschen deel te nemen, worden uitgenoodigd daarvan **vóór 10 Juni a.s.** aan ondergeteekende mededeeling te doen.

H. F. Sijmons Jr., *1e Secretaris.*

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Maatschappij en Bond. — Club van Utrechtsche leden van het genootschap »A. et A.« — Het Nederlandsche Paviljoen op de Wereldtentoonstelling te San Francisco. — Zomerhuisje te Zeegse. — Boekaankondiging. — Prijsvraag Tuinstadwijk. — Van allerlei aard.

TWEE EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 24. ZATERDAG 13 JUNI 1914

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, A. A. HES, M. J. HACK, WILLEM VAN DER PLUYM EN J. J. HELLENDOORN, LEDEN.

Uitgave van de Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebr. Binger, Warmoesstraat 174/6, Amsterdam.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Bestuur van het Genootschap: „Parkzicht", Hobbemastraat, A'dam.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. **Excursie.**
De Genootschapsexcursie zal worden gehouden op **Zaterdag 20 Juni a.s. naar Delft en Den Haag.**
Réunie in de Hal van het Centraal Station.
Vertrek 8.06, aankomst te Delft 9.29.
Bezoek aan de *Delftschaardewerk-fabriek „De Porceleijne Fles"* en het *Atelier van gebrand glas „'t Prinsenhof"*, Wandeling door Delft.
Vertrek uit Delft 12.31, aankomst Den Haag 12.41.
Plat du Jour in Café „Victoria", 1 uur.
Bezoek aan *Ridderzaal* 1.45, *Kamergebouwen* 2.15, *Vredespaleis* 3 uur. Wandeling door *Zorgvliet*, aanvang 4 u., aankomst te Scheveningen 5.30.
Diner te Scheveningen in Café „Fisslthaler" 6.30 uur.
Reeds van vele zijden ontvingen wij bericht van deelname. De gelegenheid tot deelname blijft opengesteld tot a.s. *Dinsdag 16 Juni*, waartoe het Bestuur nog dringend uitnoodigt.
N.B. De firma Joost Thooft en Labouchere maakt er op attent, dat bij bezoek aan hare fabriek zich onder het gezelschap niet mogen bevinden personen, die verbonden zijn aan of geinteresseerd in een aardewerkfabriek.
II. In de Woensdagavond gehouden vergadering van het Bestuur der Afdeeling Voortgezet en Hooger Bouwkunstonderricht, en het Bestuur van het Genootschap, is het Diploma van den driejarigen cursus 1910—1913, uitgereikt aan den heer **W. J. Rijnja,** te Amsterdam.
III. Op verzoek van de Commissie van Voorbereiding voor de in 1015 te houden Internationale Bouwkunsttentoonstelling, om nog een vertegenwoordiger van het Genootschap in de Commissie aan te wijzen, heeft het Bestuur daartoe den heer J. E. v. d. Pek aangezocht, die zich daarop bereid verklaard heeft zitting in de Commissie te nemen.
De heeren H. W. Nijman en M. de Klerk voorgesteld door de heeren Paul J. de Jongh en H. F. Sijmons Jr. en de heer J. Roodenburgh, voorgesteld door de heeren J. Roosing Jr. en H. F. Sijmons Jr. zijn door het Bestuur met in achtneming van art. 6 § 5 van de Statuten als Gewoon Lid toegelaten. Als Buitenlid is aangenomen de heer W. Ladage, Bouwkundig Teekenaar te Rotterdam.

H. F. Sijmons Jr., *1e Secretaris.*

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect": „Parkzicht", Hobbemastraat, A'dam.

Door het Bestuur is het volgende adres verzonden:

Aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

Geven met verschuldigden eerbied te kennen, ondergeteekenden, namens het Bestuur van het Genootschap „Architectura" te Amsterdam,
dat zij kennis hebben genomen van het Wetsvoorstel tot wijziging van Artikel 50 der Auteurswet 1912, d.d. 25 April j.l. bij de Tweede Kamer der Staten-Generaal ingediend, benevens van het adres, naar aanleiding daarvan tot de Tweede Kamer gericht, door G. D. Gratama e. a., tezamen vormende de Commissie voor het Auteursrecht van Beeldende Kunstenaars, ingesteld door het Verbond van Nederl. Kunstenaarsvereenigingen;
dat dit adres hunne volkomen instemming heeft;
dat zij er daarom bij U op aandringen, aan het in genoemd adres gedane verzoek te voldoen, en het bedoelde Wetsvoorstel te verwerpen.
't Welk doende enz.,

(w.g.) Paul J. de Jongh, *Voorzitter.*
„ H. F. Sijmons Jr., *Secretaris.*

MEDEDEELINGEN DER REDACTIE.

Door plaatsgebrek moeten enkele stukken tot de volgende week blijven liggen.

MAATSCHAPPIJ EN BOND.

In zijn beantwoording van mijn schrijven in het vorig nummer van „Architectura" zegt de heer de Jongh, dat ik een poging doe om in het effect van de afwijzing der fusievoorstellen de besturen van Maatschappij en Bond te doen deelen, en meent, dat dit niet juist gezien is, op grond van het feit, dat de voorstellen geformuleerd zijn door de F.-C. *na* eene bespreking met de besturen, enz. Het is integendeel de heer de Jongh, die het oordeel der besturen in de *vaststelling* van den vorm der fusie-voorstellen, zooals die aan de vereenigingen zijn aangeboden, wil escamoteeren. Zijn argument, dat de formuleering en onderteekening der voorstellen *alléén* door de F.-C. plaats had, is toch al te pover om er op in te gaan. Overigens gevoel ik geen lust om den strijd over de fusie-voorstellen, die met de verwerping ervan door den

Bond is beëindigd, nog eens schriftelijk over te doen, en evenmin wensch ik in te gaan op de verdachtmaking mijner intentie ten aanzien der wenschelijkheid van de *zuiverheid* der vakorganisatie, die de heer de Jongh niet voor de eerste maal lanceert, in te gaan.

Rotterdam, 8 Juni 1914. C. N. VAN GOOR.

* * *

De heer van Goor laat de hoofdzaak rusten, en blijft hangen aan ondergeschikte dingen, die ter zake weinig of niets afdoen; in bovenstaand stukje houdt hij vol dat het door den Bond afgewezen fusie-rapport werd vastgesteld door Fusie-Commissie en besturen van Maatschappij en Bond *te zamen;* ik heb in mijn vorig antwoord aangevoerd dat bedoeld rapport, *na* eene bespreking met genoemde besturen, is vastgesteld en ingediend door de Fusie-Commissie *alleen*.

Voorwaar een ernstig geschil!!

Ik citeer uit het pre-advies van het Hoofdbestuur der Maatschappij (Bouwk. Weekblad 9 Mei):

„Ook het Bondsbestuur had het onderwerp inmiddels „behandeld, zoodat nog denzelfden 9en Januari (1914) de „gecombineerde vergadering van de Besturen der beide „Vereenigingen plaats vond, waarop wederzijdsche op„merkingen en bezwaren werden besproken. Als gevolg „hiervan *stelde de F.-C. de definitieve Concept-Statuten „en Alg. Huish. Reglement vast, waarbij de gemaakte „opmerkingen zooveel mogelijk zijn verwerkt.*"

Me dunkt, dit is duidelijk genoeg.

Ten aanzien van het slot van bovenstaand stukje wil ik opmerken, dat in mijn vorig antwoord aan den heer van Goor, het mijne bedoeling niet is geweest iemand verdacht te maken; ik gaf eenvoudig de feiten, zooals die voor een ieder, die den loop van zaken heeft gevolgd, waarneembaar waren. Een verder ingaan op dit geval van meer persoonlijken aard heeft geen nut; de heer van Goor schijnt dit ook zoo in te zien; des te beter!

De *hoofdzaak* waarom 't gaat, heb ik in mijn antwoord van de vorige week kunnen aantoonen; dit is mij voorloopig voldoende.

PAUL J. DE JONGH, Lid B. N. A.

INGEZONDEN.

EERE-PRIJSVRAAG 1913—1914.

Ook mij is opgevallen, hetgeen de heer Piet Lijdsman over de behandeling der Eereprijsvraag, voorkomende in „Architectura" no. 22, schrijft, en kan eveneens niet anders dan zeer sterk de wijze, waarop het Genootschap zoodanig werk behandeld, afkeuren.

Ik wil echter niet verder op deze zaak ingaan, nu het Bestuur erkend heeft, dat de wijze van exposeeren door samenloop van omstandigheden niet beter kon zijn en gezegd heeft, dat door 't betrekken van het nieuwe lokaal betere gelegenheid voor exposeeren verkregen zal worden. Alleen zij er dan op gewezen, dat het bezitten van een goede of minder goede ruimte niet alleen de grond voor 't slagen eener tentoonstelling is, maar eveneens de wijding, welke daarbij aan den dag gelegd wordt. Om echter den heer Piet Lijdsman eenigszins op te beuren, zoover mij dit figuurlijk mogelijk is, zij dan vermeld, dat de Club van Utrechtsche leden van het Gen. A. et A. de teekeningen der Eereprijsvraag in de Openbare Leeszaal te Utrecht exposeerde, dat de aanmelding dezer tentoonstelling door advertenties in alle 5 plaatselijke bladen geschiedde, dat de redacties dier bladen onder stadsnieuws stukjes er over plaatsten en waarvan o.a. het stukje in het Utr. en Prov. dagblad zeer sympathiek opgesteld was, dat aan verschillende inrichtingen, o.a. Middelb. Technische School, Kunstnijverheidsschool, Ambachtschool enz. speciale uitnoodigingen gericht zijn, dat in de 3 dagen een vrij groot bezoek geweest is, dat door tusschenkomst van den secr. der Club de eerste prijswinner op de hoogte gesteld is van den tijd der tentoonstelling en hij zoodoende de expositie nog heeft kunnen zien. De heer Lijdsman houde mij echter ten goede, dat ik mij met zijn kritiek over 't langdurig gewar en geredeneer over: eere-côdes, referendum's, motie's, schoonheids-Commissies, Bouwk. Adviesbureaux enz., eveneens in het stuk in „Architectura" no. 22 voorkomende, niet vereenigen kan, want, al zoude ik ook zelf gaarne wenschen, dat wij tot meer afdoende besluiten kwamen, toch mogen wij 't redeneeren over dergelijke belangrijke punten niet afkeuren, wijl die samenspraken noodzakelijk zijn, om tot onderlinge eenheid te komen. Voordat die eenheid volkomen bevrediging geeft aan alle zienswijzen van, 't zij leden of vereenigingen, moet er heel wat bedacht zijn en daarvoor is een, niet te geringschatten kennis noodig.

De heer Lijdsman probeere maar eens een stelling uit te vinden, waarin de veelzijdige inzichten aanwezig zijn.

Natuurlijk schaar ik mij aan zijn zijde, als hij spreekt van *één, machtige, serieuze Vereeniging* en het is te wenschen, dat wij spoedig zoo'n lichaam bezitten zullen.

Om deze echter te vormen, daarvoor is het verlangen, maar ook de gepasten strijd noodig om *die eenheid* onderling te vormen.

C. J. DE HAAS, Arch. B. N. A.

DE TYPOGRAPHISCHE BIBLIOTHEEK IN DE NIEUWE FABRIEKSGEBOUWEN DER LETTERGIETERIJ „AMSTERDAM", V.H. N. TETTERODE.

Wij zijn in de gelegenheid geweest, dank zij de welwillendheid der heeren Th. J. Verrijn Stuart en F. A. Edema van der Tuuk, directeuren der lettergieterij „Amsterdam", onder het geleide van den heer S. H. de Roos de nieuwe, ruime, luchtige fabriek, gebouwd door den architect J. W. F. Hartkamp, te bezichtigen. In hoofdzaak gold ons bezoek de bibliotheekzaal. Wij smalen veel op de Hollandsche bekrompenheid, op het peuterig aanpakken hier in ons land van zaken, doch de daad, hier gedaan, is er een, die ten voorbeeld kan strekken, zelfs aan het buitenland. Zij getuigt van breed inzicht, en is ook in haar verwezenlijking ruim gebleven.

Wij schreven destijds in „Architectura" No. 16, naar aanleiding van de tentoonstelling van de werken van Muthesius, over de fabriek voor mechanische zijdeweverij Michels & Co., in Nowawas bij Potsdam, en daarbij over de rijke ontvanghal voor de bezoekers. Het beachtenswaardige viel op te merken (door de praktijk bewezen), dat de kosten van die ontvanghal — en de meerdere versiering van het uitwendige der fabriek — zijn bestreden uit het reclamefonds van de firma. Dit bedrag was ten opzichte der som, die aan reclame wordt besteed, betrekkelijk klein. Nu heeft de firma ondervonden, dat deze wijze van reclame maken, bij geringere kosten, doeltreffender is. Wij voegden eraan toe: „Zag men bij ons ook maar in, van hoe'n invloed het benutten van de schoonheid is!"

En nu worden wij ten tweede male beschaamd gemaakt, evenals dit het geval was met de uitgave der Rembrandtetsen, de beschaafde reclame der Koninklijke kaarsenfabriek „Gouda". Deze daad overtreft die van onze naburen. Men verwijt de Hollanders achteraan te komen. Doch dit mag in 't algemeen waar zijn — in het onderhavige echter niet — als zij tot de daad komen, doen zij



De Typographische Bibliotheek der Lettergieterij „Amsterdam". Architect K. P. C. de Bazel.

het goed en degelijk. Zoo ook hier. Toen bij de directie het plan was gerijpt een nieuwe bibliotheekzaal te scheppen, waar gelegenheid zou zijn de voortbrengselen der graphische gebruikskunst rustig te kunnen bestudeeren, heeft zij zich, in tegenstelling van wat gewoonlijk geschiedt, gewend tot den man, in wiens handen zij met vertrouwen zulk een opdracht konden leggen. Hun keuze viel op den architect K. P. C. de Bazel. Dat deze een gelukkige is geweest, daarvan zullen allen, die den hoogen invloed, welke van deze zaal uitgaat, hebben ondergaan, getuigen.

Wij zijn op den goeden weg. In korten tijd twee zulke daden van 't begrijpen, welke waarde er in het gebruiken der schoonheid ligt!

Vooral de laatste daad, het geven van de opdracht tot het scheppen van zulk een belangrijk interieur, is zoo waardevol. Het geeft onze binnen-architectuur gelegenheid te toonen op welke hoogte ze staat. Ze geeft het goede voorbeeld, dat goed volgen doet!

Hulde dus aan de ondernemende Directie, die toont het hedendaags in te nemen standpunt zoo goed te kennen!

Wij zijn in de gelegenheid, dank zij de welwillendheid der Directie, hierbij een blik in de 13×9 M. groote zaal te geven. Zooals altijd bij photo's, blijft door het ontbreken van kleur de indruk verre beneden die der werkelijkheid. De kleurstelling is anders zeer eenvoudig. Tegen de warme kleur van het eikenhout, staat de fraaigroene kleur van de Ramaerstof, waarmede de wand boven de boekenkasten is bekleed. Een accent in de bekleeding vormt de, door den heer S. H. Roos ontworpen, en door de firma Brandt en Zn. uitgevoerde vulling van gebatikt, opgelegd en verguld leder boven den schoorsteen. Op een warm-bruine ondergrond verheffen zich de krachtige lichamen van twee heraldische leeuwen, die evenals de rand in de natuurkleur van het leder zijn gehouden. Boven deze leeuwen wordt het vlak gevuld door de takken met hare groene blaadjes en frisch-roode vruchtjes van een opschietenden boom. De rand is eveneens door groen, met zwart en groen rijk, doch stemmig versierd.

Het rood in het wapen geeft de sterkste verlevendiging van kleur in de zaal, wat ook wordt gedaan door de kleur van het varkensleer, waarmede de stoelen zijn bekleed

De patineerde bronzen kronen, en hang- en sluitwerk, de grijs en rood-geaderde marmeren schoorsteenmantel (bois-jourdan), het fijn gekleurde tapijt, naar ontwerp van den heer Th. Nieuwenhuis, de gordijnen van groen laken met een geornamenteerden rand, vormen geen tegenstelling, doch voegen zich bij de kleur van het eikenhout, en verhoogen de stemmigheid van het geheel.

In de dammen der ramen zijn 5 vitrines geplaatst, welke gelegenheid bieden tot telkens wisselende tentoonstellingen van merkwaardige en schoone boeken. De ruimten daaronder dienen tot berging van allerlei drukwerk en platen. De voornaamste bergruimte (165 strekkende Meter boekenplanken) bieden de 20 kasten, welke zoodanig in de wandbetimmering der zaal zijn verwerkt, dat deze daardoor zeer fraaie verhoudingen heeft verkregen. Bronzen luchtroosters in het fries en in de plint der boekenkasten geplaatst. moeten de luchtcirculatie daarin bevorderen. De tafel in het midden der zaal geplaatst, is een prachtig stuk meubelkunst met haar streng sierlijke profileeringen en spaarzaam aangebracht snijwerk. Ook de kolommen ter weerszijden van den spiegel en nog enkele andere kernpunten der betimmering zijn op dezelfde wijze even naar voren gebracht

Deze zaal toont ons weer de gebondenheid, en de samengegroeidheid der deelen, zoozeer de kunst van de Bazel eigen, en dit bereikt met enkele, eenvoudige motieven. Verheugend is de bizonder krachtige monumentaliteit van het geheel.

Geven wij nog ten slotte het woord aan de Directie.
„Men zal nu ook willen weten, wat deze fraaie zaal bevat aan merkwaardige, mooie en nuttige boeken en drukwerken. Met een enkel woord zouden wij kunnen zeggen, dat het ons streven is alles te kunnen toonen, wat voor ons vak belangrijk is. Van de oudste tot de modernste persproducten, hetzij in origineel, of in reproductie, dit alles hopen wij te kunnen laten zien, en wij haasten ons er bij te zeggen, dat wij dat nu reeds vrijwel bij machte zijn te doen, dank zij den steun, dien wij vooral uit het buitenland en van enkele landgenooten ontvingen. Beter nog dan nu zouden wij daartoe in staat zijn, zoo velen onzer drukkers en drukwerkbestellers dit goede voorbeeld volgden. Boeken, tijdschriften, kranten, letterproeven, kalenders, pamfletten, reclame- en handelsdrukwerken van nu en vroeger, letterlijk alles is ons welkom.
Van tijd tot tijd hopen wij iets over de tentoonstellingen, den inhoud en de aanwinsten onzer bibliotheek mede te deelen. Besluiten wij met de opwekking: Gedenkt de Typografische Bibliotheek, Da Costakade 158".

JAN DE MEIJER.

BOEKBESPREKING.

Kaart van Zuid-Limburg.

Van den uitgever J. S. Sleeswijk mochten wij in dank ontvangen een naar officieele gegevens bewerkte kaart op schaal 1 tot 50.000 van Zuid-Limburg met het aangrenzend gedeelte van België en Duitschland. Dit is de nieuwste in de reeks. De kaarten van Sleeswijk zijn in hooge mate nauwkeurig en duidelijk. De druk is scherp, ofschoon de kaart zeer goedkoop is. Zij kost slechts 50 cent. Aan de wandelende collega's — die er vooral onder de jongeren ongelukkig dikwijls velen zijn — zijn deze kaarten aan te bevelen.

* * *

Handbücher Neuzeitlicher Wohnungcultur.
Uitgave Alexander Koch, Darmstadt.

'T vorige jaar konden wij den uitgever Alexander Koch erkentelijk zijn voor het ons, keurig in Japanschen band gebonden, geschonken 3de deel dezer „Handbücher", behandelende: eetkamers. Nu ontvingen wij weder den 4den band: woonruimten. Hieronder zijn opgenomen de eigenlijke woonkamers, en verder hallen, en muziekkamers. Behalve het geheele overzicht, ook onderdeelen. Mij doet deze verzameling aangenamer aan, dan die van den vorigen band. Ik bedoel hiermede niet de uitvoering. Deze is uitstekend, zooals alle werken van dezen uitgever goed zijn verzorgd. Ik heb meer op het oog: de ontwerpen. Zij doen rustiger aan; al kan ik niet, verhelen, dat het gevaar dreigt in het decoratieve te verloopen. Bij binnenarchitectuur, die uit den aard der zaak het decoratieve element in zich bezit, mag dit minder als een gevaar worden ingezien toch ontstaat door overheersching van het decoratieve element, overlading, waardoor de vormuiting barok wordt. Dit gevaar loopt de Duitsche kunst licht, daar de duitsche aard sterk geneigd is naar het barokke over te hellen. De „barok" als stijl, de opvolgsters van de „roccoco" is ook in Duitschland ontstaan. Vele van de Duitsche kunstenaars weten zich van het barokke vrij te houden; vooral Peter Behrens, van wien wij hier een ontvangkamer geven.
Onder de vele in dit boek opgenomen ruimteafbeeldingen ontbreekt echter nauwelijks een der vele stroomingen, die in Duitschland (en dit is lofwaardig) elkaar niet tegenwerken, doch alle naar een gemeenschappelijk doel streven. Van de vele, door hun werk vertegenwoordigde kunstenaars noemen wij o.a.: Peter Behrens, Ino. A. Campbell, G. Czermak, Gustaf Görke, Jos. Hoffmann, Dagobert Pecke, Richard Riemerscheidt, Fritz Schuhmacher, Heinrich Straumer, Franz von Stuck, H. Tessenow, Carl Witzmann, Paul Würzler—Klopsch en anderen. Het boek bevat ongeveer 250 afbeeldingen, waarbij 10 prachtige sepiadrukken, en 8 gekleurd zijn. De prijs van het boek is eenvoudig gebonden 16 Mark; in echte japansche bank met gouddruk 20 Mark.

W. D. G. MOLKENBOER.

Den 8sten Juni vierde de Heer W. B. G. Molkenboer zijn 70sten verjaardag. In een kring van familieleden, leeraren en leerlingen van de Rijksnormaalschool voor teekenonderwijzers werd deze dag in de Normaalschool in het Rijksmuseum gebouw herdacht. De voorzitter van het, uit de leerlingen gevormd comité bood hun jubileerenden directeur een album aan, dat verschillende photo's van de school en het werkvertrek van den heer Molkenboer bevat. De leeren band van dit album, versierd met fijne goudstempels is vervaardigd door den binder J. Mensing.

DE HAARLEMSCHE SCHOUWBURG.

De Haarlemsche schouwburgzaak komt in een andere phaze.
De nieuwe, door den architect J. G. van der Steur ontworpen schouwburg, die, dank zij den koninklijken gift van *f* 250.000 door een onbekenden, milden gever, in Haarlem zou kunnen verrijzen, en die den bestaanden, ouden gebrekkigen schouwburg zou vervangen, krijgt een mededinger. De architect A. W. Weissman is namelijk door de eigenaars van dien bestaanden schouwburg aan den Jansweg opgedragen een nieuwen schouwburg op die plek te bouwen. Feitelijk zal het een ombouw, en tevens vergrooting worden. Die zeer wenschelijke vergrooting wordt mogelijk gemaakt door den aankoop van het daarachter gelegen perceel, uitkomende op de Nieuwe Gracht.
De voorgevel gaat tegen den grond, de vestibule wordt geheel en al veranderd.
De tegenwoordige koffiekamer wordt garderobe en de woning van den heer Van Gasteren voor de artisten ingericht.
De dameskoffiekamer boven, wordt als vroeger *de* koffiekamer, doch vergroot, en het tooneel krijgt zeker 10 à 12 meter meer diepte door de bijtrekking van den tuin van het perceel van den heer Visser.
De woning aan de Nieuwe Gracht wordt directeurswoning en staat aan de achterzijde in verbinding met den schouwburg.
Met deze algeheele vernieuwing wordt begonnen na afloop van het volgend speelseizoen. Het daarop volgend speelseizoen moet de schouwburg weder kunnen worden bespeeld.

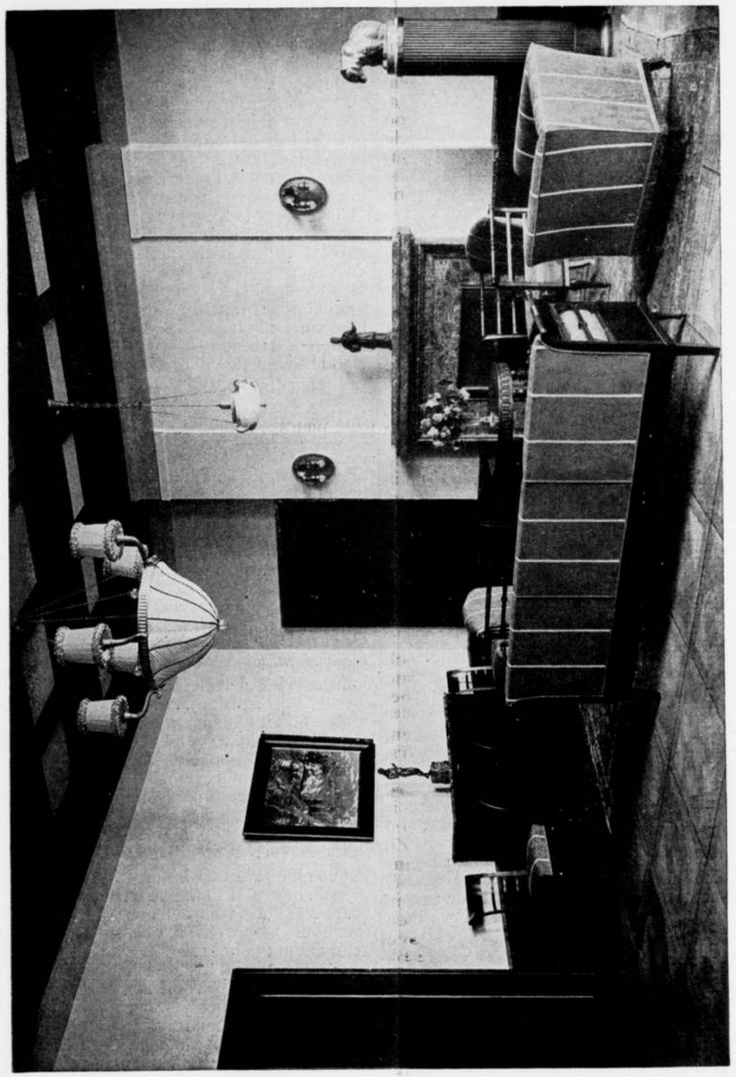
UIT BOEKEN EN TIJDSCHRIFTEN.

In „Buiten" No. 22 besluit J. C. Overvoorde, in de reeks „Sloopend Herboren-Nederland, met een 6de artikel zijn beschouwingen over de sloopingswoede, die in de vorige eeuw heeft gewoed in de kleinere steden en het platteland van Zuid-Holland.

* * *

„Toch onderwetsch?"

Onder bovenstaande titel verscheen van den hand des heeren A. W. Weissman een tweede brochure, in aan-



Ontvangkamer. Meubelen van gepolitoerd notenhout met roode bekleeding. De wanden helgroen. Architect Prof. Peters Behrens.

sluiting op de eerste: „Niet ouderwetsch", en dit voornamelijk naar aanleiding van artikelen, verschenen in „Architectura" No. 5.
Wij komen in ons volgend nummer daarop nader terug.

* * *

Kunst als regeeringszaak.

In de zooeven verschenen „Gids"-aflevering No. 26 (Juni 1914) behandelt R. N. Roland Holst bovenstaand onderwerp, onder het kernachtig motto: „Wij krijgen wat wij waard zijn."
Wij behoeven uit het artikel geen aanhalingen te doen, daar het op de hoofdpunten overeenstemt met de lezing in ons Genootschap den 8sten April j.l. gehouden, waarvan het verslag te vinden is in ons nummer (15) van 11 April j.l.

In dit verslag is niet opgenomen de uitdrukking door den heer Roland Holst gebezigd, sprekende van schilderkunst: „fraai speelgoed". In het Gids-artikel nu staat: „Holland is op dit punt (belangstelling in architectuur) zóóveel ten achter; het kan als een kind maar niet afstand doen van zijn mooi speelgoed: het schilderij. Ter wille daarvan heeft 't alles verwaarloosd, twee eeuwen lang."
In dit verband heeft ook op de vergadering van ons Gen. „A. et A." Roland Holst zich uitgedrukt. Doch met geen enkel woord heeft hij de grootheid van de door iedereen als waarlijk groote kunstenaars erkende schilders aangetast.
Daarom zal het iedereen, die de goede, ernstige bedoeling in het streven van Roland Holst begrijpt, verwonderd hebben de volgende, in de dagbladen openbaar gemaakte motie van het schildersgenootschap „Arti et Amicitiae" te lezen:

„De vergadering van stemhebbende leden der Maatschappij „Arti et Amicitiae";
uit de verslagen der dagbladen vernomen hebbende, dat de heer Roland Holst, decoratieschilder en grafisch kunstenaar te Laren, in een voordracht over „officieele kunst", gehouden Woensdag den 8en April j.l., ter vergadering van leden van het Genootschap „Architectura et Amicitia" en genoodigden, van schilderijen, zooals men deze tot nu toe als afzonderlijke-op-zich-zelf-staande kunstwerken verstaat, sprekende heeft te kennen gegeven, dat hij deze beschouwt als een „fraai speelgoed" en dat er een tijd komt, dat men aan andere dingen dan aan speelgoed gaat denken, n.l. aan een hooger goed, rakende een hoogere cultuur."
verklaart:
ten sterkste te protesteeren tegen een dergelijke uitdrukking die ten doel heeft de grootheid aan te tasten van geheele geslachten voortreffelijke kunstenaars gedurende den loop der eeuwen uit alle cultuurvolken voortgekomen,
gaat over tot de orde van den dag."

De „Nieuwe Rotterdammer Courant" heeft aan den heer Roland Holst de beteekenis van de motie gevraagd. Deze heeft daarop in het avondblad van 1 Juni j.l. hierop geantwoord. Dit antwoord geven wij hieronder, met wat de „N. R. Crt." er zelve bij aanteekent:

In ons Avondblad van gisteren heeft de lezer een motie van Arti gevonden. „Van Arti", is misschien wat veel gezegd: — de motie, in een vergadering van leden van Arti aangenomen.
Bij alle traditioneel respect voor Arti, hebben wij deze uiting niet heel ernstig kunnen opnemen, daarvoor was de motie te onbeholpen. Groote goden, hoe kunnen Nederlanders omspringen met de taal, wanneer zij ernstig bedoelen te doen.
Nochthans hebben wij den heer Roland Holst, tegen wien de motie gericht is, in vollen ernst gevraagd, wat zij eigenlijk beteekent. En de heer Holst heeft ons geantwoord:

„Het spijt mij, maar ik kan 't u niet zeggen. Nu eerst lees ik de motie.
„Onnoodig zal 't wel zijn u te verzekeren, dat ik die term, zóó in dat onjuiste verband waarin hij, valsch geïnterpreteerd in de motie staat weergegeven, nooit heb gebruikt. Het bestuur van Arti is echter uitsluitend afgegaan op een of ander ongenoemd krantenverslag van mijn op 8 April gehouden rede.
„Ofschoon ik twintig jaren lid van Arti et Amicitia ben, hebben deze heeren 't niet noodig (noch voorzichtig) geoordeeld, alvorens zij deze motie aannamen en publiceerden, bij mij te informeeren in hoeverre dat ongenoemde krantenverslag het gesprokene juist heeft weergegeven. En dat, terwijl zij er acht weken tijd voor hadden! Ik kan dus niet anders doen dan om deze motie lachen, 't is te stumperig van beleid en maar al te doorzichtig tevens.

R. N. Roland Holst."

In de „Groene" („de Amsterdammer", weekblad voor Nederland) van 7 Juni j.l. levert Frans Vermeulen zijn beschouwing over de motie. Als motto van zijn stuk stelt hij een woord van Walter Crane: „Kunst is niet meer het speelgoed van den rijkdom, of de tooi van de mode, zij is geen draaiende kaleidoscoop van historische stijlen, maar zij is in haar eigenlijken zin, in een gezonden levensstaat, de zelfopgroeiende uitdrukking van het leven en de aspiraties van een vrij volk."

* * *

Over modern of traditioneel bouwen in verband met het Rotterdamsche Raadhuis.

In de rubriek „Uit Boeken en Tijdschriften" in ons nummer 21 van 23 Mei j.l. gaven wij een overzicht van een artikel onder bovengenoemd hoofd in het „Bouwkundig Weekblad" No. 20 verschenen, en geschreven door den heer Joh. Hoogeboom. Hieraan voegden wij toe een onderschrift waarin een meening van den heer de Bazel werd vermeld naar aanleiding van dat artikel.
In het „Bouwkundig Weekblad" No. 22 schrijft nu den heer Joh. Hoogenboom (niet „Hoogebouw", zooals verkeerd in ons blad stond) het volgende:

„Van mijn artikeltje in het B. W. van 9 dezer onder bovenstaande titel komt in Architectura van 23 dezer een uittreksel voor, waaraan een paar opmerkingen worden toegevoegd op welke ik even wensch te antwoorden. Ik zend dat antwoord naar dit blad en niet naar Architectura, omdat mijn artikel in dit blad werd geplaatst en 't me daarom 't beste voorkomt ook hierin de zaak verder te behandelen. Toch verzoek ik bij deze aan de redaktie van Architectura mijn eerste artikel billikheidshalve eens *geheel* te willen overnemen (ze gelieve dan tevens de schrijf- of zetfout in mijn naam te verbeteren),
Dat bijschrift in Architectura luidt:
„Wij schreven naar aanleiding van dit artikel den Heer „K. P. C. de Bazel, met het verzoek die merkwaardige „uitingen recht te zetten. Hij antwoordde ons daarop „— met verlof het af te drukken — het volgende: „Ik

„kan moeielijk in deze kwestie, gesteld naar aanleiding „van het Rotterdamsche raadhuis, trachten dezen „blinde ziende te maken. Zijn geschrijf bewijst wel erg „de impotentie van dezen moderne, om eenigerlei vorm „te scheppen."
Het is duidelik, dat dit geen *bestrijding* van mijn artikel is, argumenten toch zijn slechts te bestrijden met *argumenten*, niet met beledigingen, zoals hier arch. de Bazel doet. En ik kon dan ook het hele bijschrift (immers het enige zinnetje van de redaksie — zelf geeft ook geen argument) eenvoudig negéren, kalm afwachtende of er soms iemand anders komt opdagen, die wèl zakelik wil zijn. Maar ik wens op die beledigingen toch even in te gaan, en dan merk ik allereerst op, dat wanneer ik, als architect, kijk naar arch. de Bazel, dat ik dan in 't algemeen naar *boven* kijk. Ik kan dat toelichten met de meedeling, dat, toen we enkele jaren geleden verzocht zijn om de ontwerper van het kunstenaarshuis aan te wijzen, dat ik toen op hem mijn stem heb uitgebracht. Maar ik moet nu tot mijn spijt constateren, wegens zijn opmerkingen, dat ik voor zijn bestrijding(?) sterk naar *beneden* moet turen. Ik hoop evenwel, voor hem, dat hij grondige verbetering daarin zal weten te brengen.
En gaan we nu zijn beledigingen even na. Hij beweert dan (zonder daar verder ook iets voor aan te voeren), dat ik architektonies blind ben. Welnu ik kan hem verzekeren, dat ik b.v. zeer wel zie, dat portiek en tochtportaal van zijn raadhuisontwerp niet halen bij die van het bekroonde ontwerp, dat ik b.v. ook zie dat het stuk van het dak, dat zijn feestzaal, (*de* zaal van de voorgevel) afdekt, te klein is, terwijl hij zelf blijkens zijn verdediging tegenover het juryrapport dat laatste *niet* ziet. Ik voeg daar aan toe, dat als hij mijn artikel (want *dat* is op 't ogenblik voor ons aan de orde) werkelik, dus eenigszins zakelik, heeft bestreden en we hebben dat verder afgehandeld, dat ik dan ten volle bereid ben beide bovenaangeduide zaken aan te tonen.
Hij zegt verder, dat hij moeilijk kan trachten mij ziende te maken. Hij tracht het in elk geval niet: een reden te meer had dit voor hem moeten zijn zijn beledigingen achterwege te laten. En wat hij dan ten slotte noch zegt, zal wel enigszins anders bedoeld zijn, dan 't er staat. Zo niet, dan zou 't onzin zijn. Bedoeld zal wel zijn, dat ik geen *goede* vormen kan vaststellen, hij wel. Maar 't gaat er juist om dat laatste nu eindelik eens aan te tonen, mijn artikel komt daar feitelik geheel op neer. *Beweerd* is 't al dikwijls genoeg, tot meer dan vervelends toe. Maar laat men dat nu eens *aantonen*. En of *ik* dan niet in staat zou zijn toch ook enkele goede vormen vast te stellen, dat zullen we dan later wel eens zien, misschien. Ik ben nu in elk geval in staat van enkele vormen te bewijzen, dat ze zo in hoofdzaak goed zijn; niet volgens arch. de Bazel of mij of wie ook, maar goed *zijn*, volgens begrippen, die ik met verschillende woorden bedoel.
Ik hoop niet, dat er nu na dit schrijven opnieuw met hatelikheden of dergelike zal geantwoord worden, dat is toch het doel niet van ons blad. In elk geval zal ik er dan waarschijnlik niet op terugkomen. Anders evenwel, als men argumenten aanvoert, dan blijf ik beslist niet achterwege, daarvoor toch ben ik hoogst gevoelig, en daaraan immers moet ons blad zijn degelikheid ontlenen en zal de redaksie dus wel ruimte willen afstaan.
Laat dus nu arch. de Bazel, of iemand anders eens bewéren, dat wat ik hoofdzaken noemde, geen hoofdzaken zijn, toelichten waarom niet, en aangeven, wat dan wel hoofdzaken zijn,
dat die hoofdzaken in de plannen Evers en Stuyt traditioneel, in de plannen de Bazel en Kromhout modern zijn verwerkt. En toelichten waarom.
Laten ze m'n vraag over die pinakel eens zakelik beantwoorden, — enz. Dan pas slaan we spijkers met koppen.
En 't ben heus met weinig tevree.
Ik wacht dus, maar verwacht weinig.
Deventer, 26—5—'14. Joh. Hoogenboom, Arch. A. M. B.

Het daarin aan ons gerichte verwijt, kunnen wij niet aanvaarden, daar wij in het overzicht alleen onvermeld lieten het gedeelte over den Stadhuisbouw, en alleen zijn objectieve beschouwingen gaven over het modern of traditioneel bouwen. Het lijkt ons nog juist, zoo de Heer Joh. Hoogenboom zich hierbij wilde bepalen, en den stadhuisbouw er buiten liet.
In nummer 23 van het „Bouwk. Weekbl." schrijft de Heer de Bazel daarop:

Waarde heer Redacteur,

Naar aanleiding van het stukje des heeren Hoogenboom diene het volgende:
Toen ik mijn briefje in „Architectura" gedrukt zag, zag ik tevens dat één uitdrukking minder juist gekozen was, nl. de woorden: „bewijst wel erg" hadden behooren te zijn: „doet wel erg vermoeden".
Den heer Hoogenboom, die zich hierdoor beleedigd acht, bied ik mijn excuus aan.
Overigens geloof ik, dat in mijn briefje duidelijk staat: dat ik naar aanleiding van het Rotterdamsch Raadhuis over dàt onderwerp niet zal discusieeren.
Inderdaad belangrijk is dat onderwerp wel, omdat de *levende vormkracht* voor ons eigenlijk het eenig waardevolle is.
Echter is de strijd op dàt gebied beter met daden dan met woorden te voeren; en de met vormkracht begaatden onder de zich „modern" noemende architecten, zullen goed doen dit probleem ernstig aan te pakken, in plaats van het, zooals dikwijls gebeurt, voornamelijk te ontwijken; en wanneer de heer Hoogenboom dan daarbij een flinken stap nader komt, zal ik hem mijn saluut niet onthouden.
Uw dr.
K. de Bazel.

PROCES-VERBAAL, OP 25 MAART 1914 GENOMEN PROEF MET HET Z.G. „ONBRANDBAAR RIETEN DAK".

Ondergeteekenden, J. J. Prins, C. G. de Roos, J. H. Hendriks, J. S. Bruigom, directeuren van het brandwezen; M. F. Hiddink, commandant der Brandweer; R. J. P. Tutein Nolthenius, te Delft, D. W. P. Wisboom, J. P. van Lonkhuyzen, W. F. C. Schaap, commissie voor het nemen der brandproef; verklaren bij dezen, dat zij op Woensdag 25 Maart 1914, tusschen 2 en 4 uur hebben bijgewoond proeven, ter constateering van de meerdere of mindere brandbaarheid van het z.g. «onbrandbaar rieten dak», saamgesteld door den heer Viehbrock te Osterwede bij Worpswede, bij Bremen, en mede ter vergelijking van zulk een dak met een met pannen gedekt en met de gebruikelijke mortel aangestreken, voor welke proeven in 1912 was gebouwd een loods op palen op een open terrein, gelegen tusschen de Van Lawick van Pabststraat en de G. A van Nispenstraat, te Arnhem, welke loods eendeels gedekt was met het z.g. onbrandbaar riet, anderdeels met pannen, en dat zij daarbij het volgende hebben waargenomen:
1e. dat de eerste proef bestond in het opwerpen op het buitenvlak van het rieten dak van kleine stukjes gloeiende briketten, waarmede, voor zooveel mogelijk, het aanwaaien van vonken uit schoorsteenen, locomotieven of van andere perceelen afkomstig, werd weergegeven, welk opwerpen na 25 minuten geen uitwerking vertoonde, wat deels te verklaren is door de vele regens in Maart, waardoor de buitenkant van het dak tot op ongeveer 3 c.M. diepte zeer nat was.
2o. Dat bij de tweede proef brandende kluwen poetskantoen ter grootte van ± 20 c.M. rond, in petroleum gedrenkt, op het rieten dak werden gelegd, welke kluwen moesten voorstellen het lekken van vrij hevige vlammen langs de oppervlakte en waarbij is gebleken, dat na 20 minuten deze kluwen het dak niet aan het branden

hadden gekregen, waarom op enkele plaatsen versche kluwen er naast zijn gelegd. Dat deze kluwen op de plaatsen, waar zij lagen, het riet wel aan het gloeien brachten, zoodanig, dat na verloop *van een klein uur* deze gloeiing zich door de rietlagen naar binnen had verspreid en vuur aan den binnenkant zichtbaar werd. Dat evenwel hierbij duidelijk zichtbaar was, dat het riet, hoewel er zich kleine vlammetjes vertoonden, meer gloeide dan werkelijk brandde.
3o. Dat intusschen voor eene derde proef op eene andere plaats aan de windzijde een soort spleet in het rieten dak gemaakt werd, zoodat de onderliggende droge lagen van het riet bereikt werden en dat in deze spleet een geheel gloeiende briket ter grootte van 12 × 12 en dikte van 6 c.M. gestoken werd. Dat ook hier dezelfde verschijnselen zich voordeden; het riet rondom de briket al gloeiende een vuurmassa veroorzaakte, en dat, hoewel er kleine vlammetjes te zien waren, hieruit toch geen vlammen oplaaiden, die het overige dak aantastten, terwijl eerst na een half uur de briket een gat in het riet gebrand had.
4e. dat eene vierde proef werd genomen, door met een brandende massa in petroleum gedrenkt poetskatoen te beproeven, den overstekenden horizontalen rand, van het uit den aard der ligging droog zijnde rieten dak, te doen branden, hetgeen alleen gelukte aan een der in den wind liggende hoeken. Ook hier was evenwel het voornaamste gevolg, dathet riet meer gloeide dan brandde.
5e. Dat de laatste of vijfde proefneming bestond in het doen branden van binnen, waarvoor een flinke brandstapel werd aangelegd, hetwelk geschiedde om te kunnen vaststellen, welk soort van bedekking het langst stand houden zou. Dat na ± 20 minuten de vlam sporadisch door het met riet gedekte gedeelte kwam, terwijl in het pannendak reeds spoedig eenige gaten vielen, vermoedelijk door doorgebrande latten. Dat het met pannen gedekte gedeelte, dat onder overeenkomstige omstandigheden in brand was geraakt als het met gepraepareerd riet gedekte, ongeveer gelijktijdig door brand vernield was.
Dat nadat het vuur geluwd was en bij het rieten dak geen voedsel meer kon vinden, opgemerkt is, dat dit langzaam zakte en daardoor dovend werkte.
Dat de wegvliegende vonken en het brandend riet, bij gewone rieten daken door de verspreiding zelfs over grooten afstand zoo gevaarlijk voor de omgeving, hier reeds op een afstand van 5 tot 15 Meter op den grond vielen vermoedelijk omdat zich op deze overbrengers van brand, de leem nog bevond, waarmede het riet was omhuld geweest en waardoor zij zwaarder zijn dan andere gewone vonken, hoewel erkend wordt, dat de wind niet hevig woei.
Dit proces-verbaal is naar waarheid opgemaakt en geteekend te Arnhem, den 25 Maart 1914.

get. J. J. PRINS. NOLTHENIUS.
C. G. DE ROOS. D. WISBOOM.
J. H. HENDRIKS. VAN LONKHUYZEN.
S. BRUIGOM. W. F. C. SCHAAP.
M. F. HIDDINK.

VAN ALLERLEI AARD.

MAGANZINI. †

De redacteur van „De Ingenieur" herdenkt in dit weekblad opnieuw een Italiaanschen ingenieur; een, die enkele weken na Cuppari is overleden.
Maganzini verkreeg een grooten naam als waterbouwkundig ingenieur door het ontwerp en de uitvoering van het belangrijkste afwateringswerk, dat ooit in Italië tot stand kwam, het leiding-complex van Burana in de provincie Ferrara (1882—1890). Hij had voorts een belangrijk aandeel in de verbeteringswerken van het groote Emiliakanaal en van kanaalwerken in de provinciën Ferrara, Mantua, Puglia en Romagna.
De heer Van Sandick wenschte hem echter speciaal te memoreeren om het verslag, dat hij in 1876 heeft uitgebracht aan den Italiaanschen Minister van Openbare Werken over de waterstaatswerken van Nederland, een verslag dat vooral lovenswaardig was om zijn nauwkeurigheid.
„Wij Nederlanders kunnen er echter in alle geval nog uit leeren, welk een machtigen indruk een buitenlandsch ingenieur in de tweede helft der 18de eeuw, toen men inderdaad nog het recht had te spreken van een Nederlandsche waterbouwkunde, meenam van onze destijds typische waterstaatswerken".

DROOGMAKING DER ZUIDERZEE.

Naar „De Ingenieur" uit vertrouwbare bron verneemt, bevindt het verslag van de commissie, die in November 1913 onder voorzitterschap van den hoofd-ingenieur-directeur van den Rijkswaterstaat 1e kl. H. Wortman c.-i., door den minister van Waterstaat werd ingesteld om te onderzoeken, welke wijzigingen zouden zijn te brengen in de begrootingen, voorkomende in Hoofdstuk VII van het verslag der Staatscommissie in zake de afsluiting en droogmaking der Zuiderzee van 14 April 1894, zich reeds sedert het begin van Maart in handen van den minister.

HET ZEISTER BOSCH.

De gemeenteraad van Zeist heeft Donderdag met 10 tegen 2 stemmen besloten, niet in te gaan op het aanbod der N. V. Schaerweijder Bosschen tot aankoop van 60 H.A. van het Zeisterbosch voor *f* 90,000, met recht van terugkoop door de gemeente na 35 jaar.

EEN STUWDAM IN DEN NIJL.

Cairo, 30 Mei. De regeering heeft besloten, in den Nijl, ten Zuiden van Karthoem, een stuwdam aan te leggen en daarvoor een crediet van 1 millioen pond sterling toe te staan. (De Tel.)

OPGRAVINGEN IN PALESTINA.

Dr. Ernst Sillon uit Weenen, is het, naar de Geographische Rundschau meedeelt, gelukt, op den heuvel van Balanta de ruïnen der stad Sichem bloot te leggen. Sichem is een plaats, die in de Bijbelsche geschiedenis een groote rol speelt; zoo heeft Jozua haar aangewezen als woonstede voor de Levieten en een tijdlang was ze ook hoofdstad van Israël. De bij de opgravingen mede aangetroffen voorwerpen zijn hoofdzakelijk pijlen, ringen, kruiken en allerlei voorwerpen voor huishoudelijk gebruik uit zilver en brons, en dateerende zoowel uit de Kanaänitische als uit de laat-Israëlietische en Hellenistische periode, derhalve uit zeer verschillende tijdperken.

— Het voornemen bestaat bij het gemeentebestuur van Amsterdam om aan den openbaren dienst te onttrekken het Stuurmanshofje, ingaande naast perceel Rozengracht 46.
Bezwaren van belanghebbenden kunnen tot 11 Juni schriftelijk aan B. en W. kenbaar gemaakt worden.

HET ELSPEETERBOSCH BEDREIGD.

Z. K. H. Prins Hendrik heeft onderhandelingen geopend met het bestuur der N. V. Elspeeterbosch, om dit bosch aan te koopen, en wel tegen *f* 3000 per aandeel of voor de 54 aandeelen der eigenaars *f* 162.000. Deze vonden het bod echter te laag; ze meenden dat het opgaande hooge hout bij slooping alleen reeds een waarde heeft van *f* 150.000, terwijl de grond (ongeveer 500 H.A.), bij verkoop wel *f* 50.000 zou opbrengen. Besloten werd voor het bosch te vragen een som van *f* 243.000 of *f* 4500 per aandeel, en mocht dit bod niet aangenomen worden, het bosch in perceelen publiek te verkoopen. Een slooping van het bosch zal dan wel volgen, wat voor de Veluwe beteekent een stuk natuurschoon minder.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. Mededeelingen der Redactie. — Maatschappij en Bond. — Ingezonden. — De Typografische Bibliotheek in de nieuwe fabrieksgebouwen der Lettergieterij „Amsterdam", voorheen N. Tetterode. — Boekbespreking. — W. D. G. Molkenboer. — De Haarlemsche Schouwburg. — Uit Boeken en Tijdschriften. — Proces-Verbaal inzake de brandproef met het z.g. „onbrandbaar rieten dak. — Van allerlei aard.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland *f* 1.90 per kwartaal; buiten Nederland *f* 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIEN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden *f* 12.—, voor kunstlievende leden *f* 10.—, voor buitenleden *f* 7.50 en voor adspirantleden *f* 5. . Donateurs zijn zij die minstens *f* 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, A. A. HES, M. J. HACK, WILLEM VAN DER PLUYM EN J. J. HELLENDOORN, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Bestuur van het Genootschap: „Parkzicht", Hobbemastraat, A'dam.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

NAAMLOOZE VENNOOTSCHAP MAATSCHAPPIJ TOT EXPOITATIE VAN HET PLAATWERK „DE ARCHITECT".

Buitengewone Algemeene Vergadering van Aandeelhouders op Maandag 13 Juli 1914, des avonds 9½ uur, ten kantore der Naamlooze Vennootschap voornoemd, n.l.: bibliotheekzaal van het Genootschap in „Parkzicht".

De punten van behandeling liggen vanaf heden ter visie ten kantore der Naamlooze Vennootschap.
Ter voldoening aan art. 19 der Statuten moeten de aandeelhouders hunne aandeelen uiterlijk 10 Juli 1914 hebben gedeponeerd bij den Secretaris van den Raad van Commissarissen, den heer Adr. Moen, Corn. Schuytstraat 30.

MEDEDEELINGEN DER REDACTIE.

In dank ontvingen wij van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs het derde Supplement 1914 op de catalogus der Boekerij. Het omvat de aanwinsten der boekerij van 1 Januari 1905 — 1 Juli 1913. Bij dit supplement is een nieuw stelsel van indeeling gevolgd, n.m.l. het decimale stelsel van den Amerikaan Melvill Dervey, waarbij als leiddraad is gevolgd het „Manuel du Repertoire bibliographique universal", in 1907 uitgegeven door het Institut international de bibliographie te Brussel.
De bewerking is geschied door den amanuensis van het Kon. Inst. van Ing., den heer P. L. A. Mondt.

BOND- EN MAATSCHAPPIJ-FUSIE.

Nu uit hetgeen na het afstemmen der fusie gesproken en geschreven wordt, blijkt, dat deze sprekers en schrijvers den indruk hebben, en wekken, alsof voor onafzienbaren tijd de eenheid in de architectenorganisatie is te niet gedaan, schijnt het mij niet ongepast mijne, in deze afwijkende meening met een enkel woord te doen kennen.
Het is m. i. niet juist, dat door den B. N. A. de wenschelijkheid eener fusie met de gereorganiseerde M. v. B. is verworpen.
Deze wenschelijkheid is reeds vroeger met groote meerderheid aangenomen en werd ook in de laatste vergadering weder vastgesteld.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect": „Parkzicht", Hobbemastraat, A'dam.

De fusie is nu slechts gestrand op het feit, dat een meerderheid in de voorgestelde regeling nog niet zoodanige waarborgen vond, waardoor werkelijk bereikt zou kunnen worden wat men wenschte: eene organisatie, waar de architectenbelangen *zonder nevenінvloeden* kunnen worden behandeld en behartigd, en in deze overweging ligt inderdaad de drijfveer van hen, die wel eens worden voorgesteld als fanatici voor een z.g. zuiveren vakbond. En het komt mij voor, dat aan de miskenning of aan het niet voldoende gevoelen van deze principieele voorwaarde voor vakorganisatie is toe te schrijven, dat velen meenen het wel met onzuiverheid te kunnen stellen.
Het zal bij eenig onbevangen nadenken gemakkelijk worden ingezien, dat de mogelijkheid om absoluut *zonder nevenінvloeden* zijne belangen te kunnen behandelen, de voorname eisch voor een vakorganisatie is en blijven moet.
Uit de feiten volgt, dat hoe meer, en zoodra beide vereenigingen aan dien eisch gaan voldoen, de mogelijkheid van fusie grooter wordt.
Wij kunnen eerst oordeelen hoe de feitelijke situatie zal worden, nadat de Mij. v. B. zich zal hebben uitgesproken,*) maar wij kunnen nu wel de mogelijkheden stellen en de gevolgen nagaan.
Er zijn in de Mij. 3 hoofdstroomingen te onderkennen:
1e. Zij, die terug wenschen den toestand van vóór 1908.
2e. Zij, die bij het tegenwoordige willen blijven.
3e. Zij die voort willen op de basis van het fusie rapport.
De wensch van de 1e categorie zal vermoedelijk niet worden verwezenlijkt en het zou ook niet goed zijn, indien dit geschiedde; en zeker zou de Mij. daarbij niets winnen, tenzij geschiedt wat ik reeds als voorzitter van de stichtingsvergadering van den B. N. A. in 1908 te Utrecht betoogde:
Dat het n.l. van de Mij. onverstandig zou zijn, om na stichting van den B. N. A. ook een architecten-vakvereeniging te willen worden, wijl dan inderdaad iets verloren zou gaan; dat het juist gezien zou zijn, wanneer zij zich deugdelijk reorganiseerde als algemeen Bouwkunstlichaam, waarin alle beoefenaars, ook van aanverwante kunstvakken eene plaats en behartiging hunner belangen konden vinden; dat dan de tijd zou kunnen komen,

*) Wanneer dit stukje zal zijn gedrukt, is dit reeds geschied.

dat de B. N. A. een afdeeling van zulk een Maatschappij zou kunnen zijn.
De Mij. heeft dit inzicht niet gevolgd, maar heeft eerst gepoogd toch beide richtingen in zich te vereenigen. Toen dit faalde, is gestreefd naar zuivering in de richting van architecten-vakvereeniging en daarmede gaat inderdaad voor de Mij. te loor het belang, dat door een algemeen Bouwkunstlichaam gediend kan worden.

Zal de 2e categorie winnen, dan blijft de B. N. A. de vakorganisatie der architecten, welke aan bovengestelden eisch voldoet. De Mij. zal eveneens blijven wat zij nu is, maar in de toekomst zeker gedwongen worden tot verdere reorganisatie, hetzij naar de een of anderen kant; want de verkeerde stap in 1908 gedaan, heeft dan nog geenzins hare consequentie gevonden.

Wint de 3e categorie, dan ontstaat de schijnbaar penibele toestand dat er 2 vakbonden zijn, die uiterlijk geen groote verschillen in beginselen toonen. Het voordeel is dan ontstaan van gemakkelijke toenadering, omdat de tijd en de ervaring van het vakvereenigingsleven en den vakvereenigingsstrijd, den minst zuivere zeker zal leeren, dat zuiverheid alleen krachtsontwikkeling, zoowel materieel als moreel, toelaat. De kans is ook groot, dat door de nog voortgaande separatie der belangen van groepen, vanzelf de storende elementen worden uitgedreven. Echter is bij winnen der 3e categorie tevens het algemeen Bouwkunstlichaam geheel en al vernietigd, en dat noemde ik verlies.
De vraag dient nu gesteld of zulk een algemeen Bouwkunstlichaam inderdaad zulk een voornaam belang kan dienen en of daarin niet reeds op andere wijze is voorzien. Hoewel het „Verbond van Kunstenaarsvereenigingen" inderdaad een deel der belangen, die vroeger door de Mij. v. B. behoorde te worden behartigd, kan overnemen, kan dit toch niet — en vooral niet bij de nog voortgaande ontwikkeling der Bouwkunstige organisatie — op zoodanig intensief kunst-technische wijze geschieden, als voor die belangen noodig en gewenscht is.
Buitendien kunnen niet alle groepen van bij de Bouwkunst betrokken beeldende kunstenaars, kunstnijveren en allerlei technici — soms maar vertegenwoordigd door enkele personen —, zelfstandige vereenigingen vormen, die zich bij een algemeen verbond aansluiten. Veel doeltreffender is een algemeene Bouwkunstvereeniging, die deze groepen van kunstenaars en leidende technici omvat als vak-afdeelingen.
En aan zulk een lichaam, goed georganiseerd, is en blijft m. i. behoefte en zal hoe langer zoo meer behoefte blijken te bestaan; alle deze zaken zijn niet behoorlijk georganiseerd.
Welnu, wint de 3e categorie dan is bij de Mij. de mogelijkheid daartoe uitgeschakeld en blijft als 2e winst dat het Genootschap „Architectura" in de conditie komt om deze zaak alleen ter hand te nemen, waartoe het reeds in wetgeving en praktijk gunstige grondslagen heeft.
Ik hoop met dit schema van ontwikkelingsmogelijkheid eenig licht in eventueel sombere stemming te hebben doen schijnen.

14-6-'14. K. DE BAZEL.

HOFWIJCK.

Men weet, dat het er slecht uit ging zien met het bestaan van „Hofwijck". Het geld vloeide schaars toe. Dank zij de milde gift (*f* 20.000) van een Duitscher, een vereerder van Huygens, en een grondige kenner van zijn werken, was het bedrag aanzienlijk gestegen; doch aan de koop-



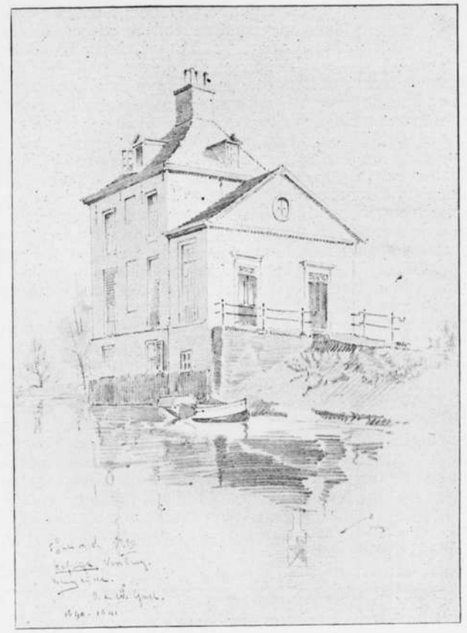
W. en Z. gevel van „Hofwijck", geteekend door J. B. van de Laar Jr.

som kwam nog ± *f* 5000 te kort. Voor het herstel en de inrichting tot museum had de Vereeniging „Hofwijck" nog pas *f* 10.250. Nu brengt het „Vaderland" de heugelijke tijding, dat een gift van *f* 20.000 het mogelijk maakt „Hofwijck" te koopen, te herstellen en in te richten.
Door de vriendelijkheid van den heer J. B. van de Laar Jr. zijn wij in staat onzen lezers twee schetsen van het typisch buitenhuis, door Pieter Post in 1640 te Voorburg voor Huygens gebouwd, te geven.

INGEZONDEN.

TOCH OUDERWETSCH?

Het zij mij vergund om naar aanleiding van de brochure van den heer Weissman, hier even te antwoorden, omdat die brochure waarschijnlijk naar aanleiding van mijn artikeltjes in No. 10 en 13 van ons blad is ontstaan; want, hoewel mijn naam in die brochure niet wordt genoemd, worden verschillende zinnen en gedachten van mij aangehaald en besproken en de meeste er van door de heer W. beaamd en zelfs hier en daar verduidelijkt. Ik kan het dus niet beschouwen als 'n geheele bestrijding van mijn artikeltjes, doch eerder als een bevestiging, waarvoor ik den heer W. dank zeg. Toch eischt die brochure bespreking; om verder misverstand te voorkomen (want dit is het m. i.) wil ik hier den heer W. nog eens volmondig toegeven, dat het verkeerd is ouderwetsch te bouwen, wat ik ook reeds in mijn eerste artikel schreef; doch hierin verschil ik met den heer W. dat m. i. het ouderwetsch bouwen hoofdzakelijk bestaat in het navolgen



O. en N. gevel van „Hofwijck", geteekend door J. B. van de Laar Jr.

van oude stijlen en niet in het aanwenden van gebruiken en materialen, die reeds vroeger toegepast werden. Zoo min als het een hedendaagsch architect gelukt om een in oude vormen gebouwd huis voor modern te laten doorgaan, zoo min zal het hem lukken om een modern huis te bouwen alleen door het toepassen van moderne materialen. Uit de eerste brochure kreeg ik den indruk dat dit de bedoeling van den heer W. was. Vandaar zijn tegenkanting tegen het gebruik van handvorm steen. Natuurlijk beweer ik ook niet dat dit het materiaal van de toekomst is; doch ik kan niet zooveel kwaad zien in het gebruik maken hiervan, *zoolang ze nog gemaakt worden*. Als de productie ervan met groote moeite en kosten gepaard gingen, ja, dan zou het bedenkelijk zijn om ze, alleen ter wille van het esthetisch effect, te verlangen, ofschoon dit dan nog eenigszins zou overeenstemmen met wat de heer W. zegt, dat de architecten verplicht zijn zich met de steenbakkerij te bemoeien om het esthetisch gedeelte daarvan te verheffen.
Acht de heer W. alle handwerk, wat tegenwoordig door machines kan worden vervangen, en alle wijzen van werken die vroeger gedaan werden, maar sedert in onbruik geraakt waren, uit den booze? Dit leidt toch tot beginsel-ruiterij!
Is het hiermee niet als met zooveel andere zaken? Om er maar eenige te noemen: het toepassen van het rieten dak; is dit, van het standpunt van den heer W., ook niet ouderwetsch en dus te veroordeelen? Tot voor enkele jaren nog maar alleen gebruikt op stallen, boerderijen en hooibergen, en nu, in de laatste jaren vrij algemeen toegepast op landhuizen en dergelijken, zelfs op vrij monumentale. Niet omdat die architecten ouderwetsch of behoudend zijn, of om het publiek ter wille te zijn, maar om de eigenaardige schoonheid ervan, waar geen dakpannen, leibedekking, of mastieke platte daken mee te vergelijken zijn. De nadeelen van het rietendak zijn vele, en toch wordt het toegepast zelfs door de meest modern voelende architecten. Gaat het dus wel op om te zeggen, dat deze daarom behoudend zijn? Waren voor een 50 jaren ook de steenen gewelven niet in onbruik geraakt, en zijn ze door Dr. Cuypers en later door anderen niet vrij algemeen weer toegepast? Balken plafonds idem! Na de renaissance vrijwel in onbruik geraakt, vervangen door vlakke gestucadoorde, worden ze nu weer gemaakt. Gebrandschilderd glas evenzoo; muurschilderingen dito dito. En zoo zijn er nog veel meer voorbeelden.
Nu er zooveel moderne vervoermiddelen zijn als sporen, trams, rijwielen, auto's, motor-rijwielen, luchtschepen, vliegmachines, liften, enz. enz., zou men daarom als modern mensch geen gebruik meer maken van onze beenen, door te gaan *wandelen?* Hoe ouderwetsch zal de heer W. dan den pas geprojecteerden wandelweg Amsterdam-Arnhem, door de A. N. W. B. wel vinden! Nietwaar als er een vluggere en goedkoopere wijze van transport is, moet men, als modern mensch, daar ook gebruik van maken?
Wel wonderlijk is het juist van den heer W. te hooren over het dubbelzinnige van een hedendaagsch fabrikant die over dag met de schrijfmachine werkt en 's avonds met de veeren pen schrijft, als men bedenkt dat den heer W. die zoo voor het moderne materiaal in de bres springt zelf vrijwel altijd met de veeren pen schrijft; hoe verklaart men dit?
Gaat het wel aan te zeggen: al deze zaken zijn ouderwetsch, en degene, die ze weer toepast is behoudend? Ja, als ze met de bedoeling gebruikt worden om een oud aanzien te geven, in verband met gecopieerd oude stijlvormen, dan natuurlijk heeft de heer W. gelijk. Doch dan had dit in zijn eerste brochure beter omschreven moeten zijn. Zonder meer het gebruik van materialen, die ook vroeger wel toegepast werden, ouderwetsch te noemen, al worden ze ook modern gebruikt, acht ik overdreven. Het hout b. v. is ook door vele, vele eeuwen heen gebruikt. Mag er daarom nu geen gebruik meer van gemaakt worden, omdat er zooveel andere materialen zijn gefabriceerd? Omdat de houten huizen geheel zijn vervangen door steenen, kan er daarom heden geen modern huis meer gebouwd worden, uitgevoerd in hout, maar moet dit, ter wille van het moderne, uitsluitend in gewapend beton zijn uitgevoerd, met gebruikmaking van verder alle mogelijk, persé moderne materialen en werkwijze? Zeer juist acht ik het eerste deel van den zin op bl. 12, eerste brochure, waar den heer W. schrijft: „Goede moderne architectuur behoeft er niet in de eerste plaats naar te streven oorspronkelijk te zijn. Zij zal dit van zelf worden, als zij rekening houdt met de eischen van onzen tijd." Juist, *de geest van onzen tijd*, die moeten de architecten tot uitdrukking brengen in hun kunst. En dit kan, onverschillig of dit door handvormsteen of beton geschiedt. Ik wil hier aan toevoegen wat William Morris schrijft over vrijwel het zelfde onderwerp: „Ik acht het niet te veel gezegd dat niemand, hoe oorspronkelijk ook, zich heden kan zetten tot het teekenen eener versiering voor een kleed of den vorm van een gewone vaas of een meubel, die iets anders zullen zijn dan een ontwikkeling of eene verbastering van vormen, honderden jaren geleden gebruikt. Dit zijn zeer dikwijls vormen, die eens een ernstige beteekenis hadden, ofschoon zij nu

weinig meer zijn geworden dan een gewoonte der hand; vormen, die misschien eens de geheimzinnige zinnebeelden waren van allerlei soort van vereering of geloof nu nog slechts weinig in de herinnering bevonden of geheel vergeten. Zij, die vlijtig de heerlijke studie dezer kunsten hebben gevolgd, zijn in staat als het ware door vensters in het leven van het verleden te aanschouwen."
Hiermee is dus niet bedoeld het goedkeuren van copieeren van oude stijl, doch het volgen eener erkend goede traditie. Dit bedoelde ik toen ik schreef „dat, hoewel men niet met alles behoeft te breken, hetgeen onze voorouders ons nalieten." Met dit „breken" is dus niet bedoeld het niet waardeeren van het werk onzer voorouders, doch het toepassen van hun werkwijzen, voor zoover deze heden nog gewenscht, en met onze moderne begrippen niet in strijd zijn.
Te zeggen, dat er „uit esthetisch oogpunt geen bedenkelijk of afkeurenswaardige bouwstoffen zijn", acht ik beslist onjuist. Er zijn zoo veel materialen die wel deugdelijk, doch niet mooi zijn. En zooals ik eerder schreef „de architect moet vrij zijn zelf zijn materialen en de vorm daarvan aan te geven. Dat er vroeger alleen heel kleine ruitjes, daarna iets grootere en nu heel groote gemaakt worden, is toch geen reden om de hedendaagsche architect de verplichting op te leggen, om de grootst mogelijke ruiten te gebruiken! De industrie gaat reusachtig-hard vooruit; dit waardeer ik even goed als de heer W. En waar noodig, zullen wij daar dankbaar gebruik van maken, doch niet blindelings, doch met verstand en ons gevoel te werk gaand. Heusch, ik meen mij zelf absoluut niet „behoudend". Ik ben vrij „gearranceerd" in mijn opvattingen, maar ik ben overtuigd, dat het moderne in de bouwkunst niet het gevolg is van de materialen keus, doch van veel hoogere, n.l. geestelijke eigenschappen, zooals ik dit in mijn eerste artikel aan het slot uitdrukte. Wil de heer W. dit nog even nalezen?
Nog eens moet ik den heer W. opmerkzaam maken, dat hij niet bijster gelukkig is met zijn aanhalingen van „moderne" architecten. Wees ik er te voren reeds op, dat zijn 2 eerste aanhalingen niet overeen kwamen met het werk van de schrijvers dier aanhalingen, nu moet ik er op wijzen dat de *woorden* van den heer Leliman geheel in strijd zijn met zijn *werken*. De heer heer W. weet zoo goed als ik, dat het gebouwtje tegenover het Centraal station, van den heer Leliman, alles-behalve overeenstemt met de van hem aangehaalde woorden. Niet alleen, dat dit quasi oud-hollandsche gebouw (een grotfe, gevoellooze nabootsing van het zoo heerlijk mooie uit mijn oudhollandsche bouwkunst) als zoodanig reeds te veroordeelen is, maar vergis ik mij niet zeer, dan zijn daar o.a. kolommen gemaakt, waarvan de kern bestaat uit gewapend beton, welke omkleed is met hout! Zie, dit is toch nog heel wat erger dan het met baksteen „bekleeden" van een beton-kern, waar in alle gevalle nog overeenstemming tusschen beide materialen is. Die „behartenswaardige beschouwingen", (van den heer L.) blijken dus zoo erg behartenswaardig niet, gezien uit wiens pen ze komen.
Wat voor nut heeft het, b.v. een dronkaard geheelonthouders-bespiegelingen te hooren maken? of een zeèr los levend persoon beschouwingen over moraliteit in rein leven te hooren verkondigen? De heer W. houde mij deze vergelijkingen ten goede, zij dringen zich aan mij op. Weet de heer W. geen aanhalingen te doen van personen die, tegelijk met hun ideën, ook consequent zijn in hun werken? Die zijn er toch wel, van de heer Berlage b.v. De heer W., die het blijkbaar zeer laakbaar vindt, dat ik een lans breek voor het gebruik der handvorm-steen, spreekt verontschuldigend over den heer Gratama („als jonge, thans op den voorgrond tredende architect, die zich vol geestdrift als een apostel van het moderne had doen kennen") door „aan te nemen, dat dit terugvallen in het ouderwetsche, slechts iets voorbijgaands is geweest", enz.; kan de heer W. mij aantoonen, waarin dit op den voorgrond treden enz. van den heer Gr. bestaat? Waar zijn de gebouwen, die dit bewijzen? of zijn het alleen zijn artikelen en lezingen? Dan moet ik opmerken, dat deze alleen dit „op den voorgrond treden" nog niet wettigen. Ook andere, niet-bouwkundige personen, met een zekere hoeveelheid ontwikkeling en smaak, kunnen zulke beschouwingen houden. Daarvoor behoeft men geen architect te zijn. Trouwens, ik zie in de ideën van den heer Gr. niet zoo veel nieuws, vrijwel alles was ons, misschien in andere woorden, reeds door den heer Berlage en anderen bekend.
Evenals de heer W. zie ik ook met belangstelling uit naar de werken van den heer Gr. (die naar ik verneem, eerlang gaat werken), die toonen zullen, dat het hem ernst is met zijne meermalen uitgesproken meeningen.
Ten slotte dit: dat bij alle getheoretiseer en bespiegelingen over waarheid, logica, ouderwetsch, modern en van-eigen-tijd, *dit alleen* niet voldoende is om ons Schoon werk te geven. En dit acht ik toch altijd het voornaamste in de bouwkunst: de schoonheid, natuurlijk gebaseerd op logika en zuiverheid. Met alle boeken, brochures, voordrachten en artikelen zal het nog niemand gelukken ons kunst te geven; dit kan men alleen door zelf-werken bereiken.
Blaricum, 14 Juni 1914. THEO RUETER.

DE NIEUWE SCHOUWBURG AAN DEN JANSWEG TE HAARLEM.

In het vorig nummer deden wij reeds eenige mededeeling over dezen schouwburg. Wij zijn nu, dank zij den architect A. W. Weissman, in de gelegenheid de voorloopige schetsen te reproduceeren.
De schouwburg zal na de verbouwing 950 toeschouwers kunnen bevatten, n.m.l.: 216 in de stalles, 162 in de balcons, 172 in de loges, 200 op de gaanderijen, en 200 in het amphitheater. De zaal is 10 M. breed en 16 M. diep. Is het niet noodig, dat het orkest wordt gebruikt, dan kan op het dichtgemaakte orkest nog 50 personen plaats vinden. Het tooneel is 21 M. breed, en 17 M. diep. Het beneden deel van den gevel is van grijs Beiersch graniet, overigens van baksteen. Bovendien is sectieltegelwerk aangebracht.

PRIJSVRAAG TUINSTADWIJK.

JURRY-RAPPORT. (Vervolg van pag. 192).

III. „Travail". Ontwerper G. Bosma, den Haag.
De goede eigenschappen van dit ontwerp zijn naar de meening van de Jury gelegen in de gunstige verhouding en verdeeling van bebouwd en onbebouwd terrein en de op verschillende punten aardige groepeering der huizen. De afsluitingen der wegen zijn veelal goed en ongekunsteld. De traceering van het stratennet laat overigens te wenschen over. Een soort Ceintuurbaan heeft aan het plan veel schade gedaan. De symmetrie en de halfcirkelvormige wegen hebben mede hunne schadelijke invloeden op het geheel doen gelden. De breedte der straten is wederom goed gekozen; het projecteeren van straten van 7 ¼ Meter en 8 Meter heeft onder de gegeven omstandigheden geen bezwaar. De afstand der achtergevels is in dit ontwerp inderdaad zeer ruim (45 à 55 Meter). De architectuur is niet zonder verdienste. Het teekenwerk is verzorgd. Het ontwerp bevat deels tweegezinswoningen, hiertegen bestaat ook voor een tuinstadwijk geen overwegend bezwaar.
De berekeningen, vervaardigd door dezen ontwerper zijn zeer duidelijk en geven blijk van ernstige uitwerking van het geheel.

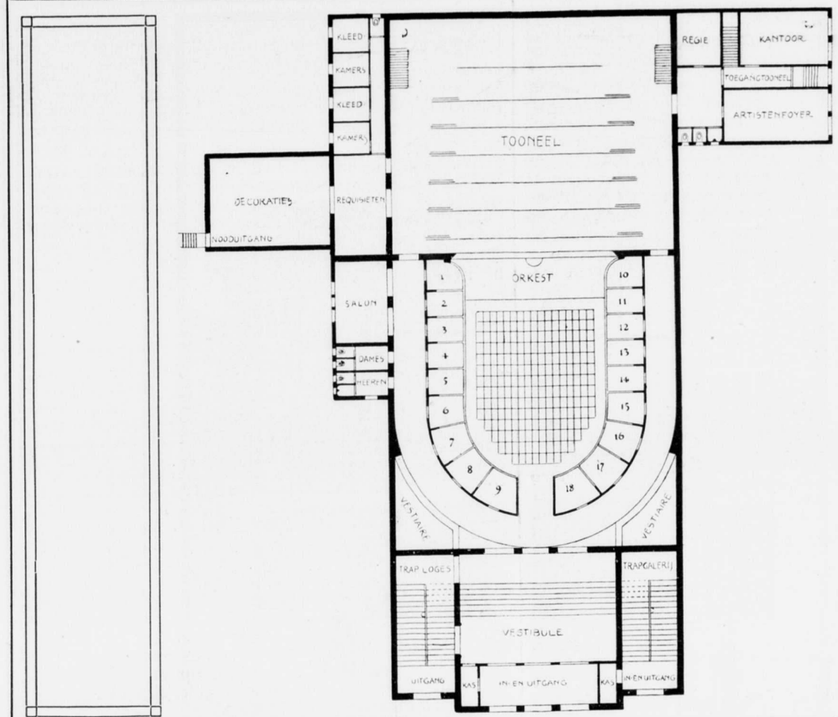
„Phereklos". Ontwerper Philippus J. Hamers.
Dit ontwerp biedt een ruim bebouwingsplan aan. De groepeering van de openbare gebouwen is geslaagd. Sommige details van het plan zijn goed te noemen. Jammer is het, dat het bouwterrein te veel verbrokkeld is. De bebouwing is ten deele te hoog, voor een tuinstadwijk. Er komen immers perceelen voor, bestaande uit drie verdiepingen. De plattegronden der woningen zijn niet altoos geslaagd te noemen: de architectuur geeft enkele aardige oplossingen. Het projecteeren van blinde woningen en van woningen toegankelijk over een zelfde trap acht de Jury niet goed te verdedigen. De blinde woningen kunnen niet geacht worden aan hooge hygiënische eischen te voldoen.

„In Solidum". Ontwerpers Melchior Vermeer en D. A. Vermeer Jr.
In dit plan is, behoudens enkele hoofdwegen, het wegenverloop ongunstig. De hoofdweg, afgesloten door de twee nevencentra met openbare gebouwen, heeft daarentegen vele verdiensten.
De twee, als „Rozenhoven" gedachte pleintjes met de daarop uitkomende straten geven goede partijen.
De veelal gesloten bebouwing acht de Jury in verband met de zeer ruime binnentuinen geen bezwaar. Daar, waar open bebouwing is toegepast, staan de huizen te dicht naast elkaar.
De architectuur der vrije huisjes heeft te veel een villakarakter: er is niet getracht *arbeiderswoningen* te ontwerpen.

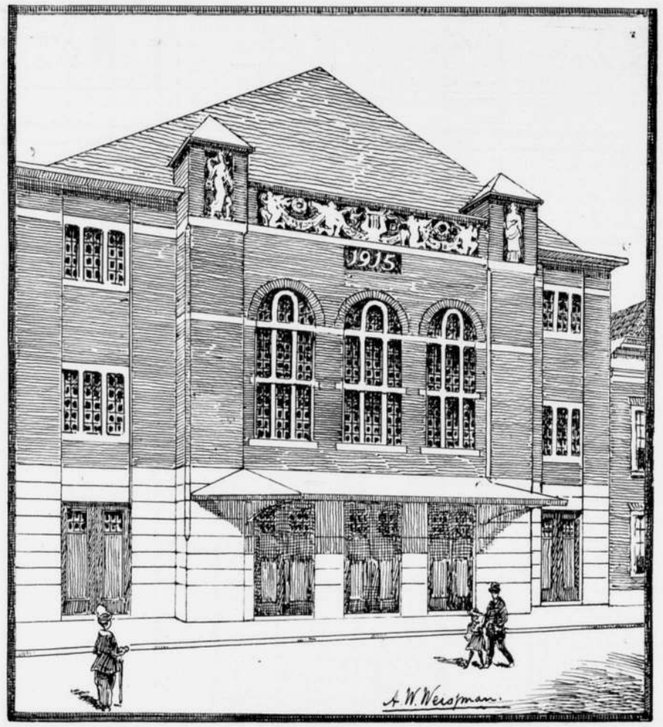
„Ontwerp B". De Jury is van meening, dat dit ontwerp geen tuinstadkarakter draagt. Als stadsplan is het niet zonder verdienste. De straataanleg met terugliggende huizen acht de Jury minder geslaagd. De plattegronden bevredigen. Ook de bedoeling om een eenvoudige architectuur in het geheele plan door te voeren is toe te juichen. Het plan en de toelichting verraden studie op het gebied van den stedenbouw.

„Drie Cirkels". Dit ontwerp biedt weinig verschil met de monotone stratenplannen van de 2de helft der 19e eeuw. Ook door het zonder noodzaak ontwerpen van vier blinde woningen onder één dak bewijst de ontwerper mede van het woningvraagstuk niet geheel op de hoogte te zijn.

„Eenvoud en Regelmaat." Dit ontwerp biedt te groote straatoppervlakte. Hierdoor ontstaan te kleine en te smalle bouwblokken en bouwblokken van ongunstigen vorm. De symmetrie is ook hier weer hinderlijk. De architectuur heeft weinig bekoring.



Plattegrond gelijkstraats van den nieuwen schouwburg aan den Jansweg. Arch. A. W. Weissman.



Gevel van den nieuwen schouwburg aan den Jansweg. Arch. A. W. Weissman.

„Sapienti Sat". De ontwerper heeft volgens zijne Memorie van toelichting een stelselmatig plan opgebouwd en toont zich afkeerig van kunstmatig aangelegde tuindorpen. Hij heeft getracht de wijk een eigen moderne schoonheid te geven.
Het plan bevat drie hoofdwegen en een ceintuurweg. Deze laatste is niet gemakkelijk te vinden. De verdeeling in zes bebouwingsblokken lijkt de Jury verdedigbaar. De breedten der wegen, wisselende naar de behoefte van 20 tot 3 Meter, zijn goed gekozen. Het geheel doet zien, dat de ontwerper studie van het vraagstuk heeft gemaakt.
De Jury heeft echter ernstige bedenkingen tegen de verhoudingen. Zoo is er ontworpen een open ruimte van 290 bij 300 Meter, waarin enkele openbare gebouwen, terwijl in sommige bebouwingsblokken de rijen huizen op een afstand tusschen de achtergevels van 5 à 6 Meter zijn geplaatst. Ook de hofjeswoningen kunnen de Jury niet bekoren. De openbebouwing aan de Z.W.-zijde is ruim, doch de afstanden tusschen de perceelen is te gering. De wijze, waarop de rooilijn der woningen daar ter plaatse aan den Ceintuurweg verspringt, werkt onrustig. De verdiensten van architectuur en van de plattegronden erkent de Jury gaarne.
De toelichting is goed doorwerkt.

„Suum Cuique". De gezochte symmetrische oplossing, waarbij zelden behoorlijke stadsbeelden gevormd worden, bevredigt niet. Het systematisch doorvoeren van gebogen wegen op groote schaal maakt het plan zeer onrustig en uit stedenbouwkundig oogpunt ongewenscht. De bebouwing heeft geen tuinstadkarakter. De hooge bebouwing kan de Jury niet bekoren.
„Sweet Home". Dit is zonderling en mist alle eigenschappen, die men in het ontwerp voor een tuinstadwijk zou wenschen aan te treffen. De ontwerper heeft een allerzonderlingst huizentype streng doorgevoerd. De kruisvorm der perceelen lijkt de Jury niet voor uitvoering vatbaar.

Namens de Jury,
H. P. Berlage Nz., *Voorzitter.*
A. Keppler, *Secretaris.*

De volgende briefwisseling werd nog gevoerd met de Permanente Prijsvraag-Commissie.

Amsterdam, 22 Maart 1914,

Aan de Permanente Prijsvraag-Commissie.

WelEd. Heeren.

In het programma van de prijsvraag Tuinstadwijk, waarvan een exemplaar hierbij gaat, wordt onder art. 2. vermeld:

„De sub a. t.m. c. bedoelde teekeningen moeten worden gegeven in zwarte inkt op wit papier; de sub d. bedoelde evenzoo, of wel in potlood op wit papier.

„De inzender kan voorts zoodanige schetsteekeningen, gekleurd of ongekleurd toevoegen, als hij voor de voor de beoordeeling van het ontwerp wenschelijk zal oordeelen."

Gaarne vernam de Jury v. d. Prijsvraag Tuinstadwijk uwe meening of deze bepaling uitsluit het met kleuren opwerken van de teekeningen, of dat deze bepaling als een minimum-eisch moet of mag worden beschouwd?

Namens de Jury,
(w.g.) A. Keppler,
Secretaris.

Amsterdam, 26 Maart 1914.

Aan de Soc.-Techn. Vereeniging van Democr. Ingenieurs en Architecten te Amsterdam.

WelEd. Geb. Heeren.

In antwoord op uw schrijven van 22 dezer in zake het programma v. d. Prijsvraag Tuinstadwijk heeft de Permanente Prijsvraag-Commissie de eer U te berichten, dat naar hare meening de omschrijving van de wijze van bewerking der teekeningen, als *zoodanig* moet opgevat worden en niet als een minimum-eisch en dit te eerder omdat als tegenstelling voor eventueel vrijwillig bij te voegen teekeningen de bewerking wordt vrijgelaten.

Hoogachtend Uw dwd.
(get.) H. G. Jansen, *Voorzitter.*
„ C. N. van Goor, *Secretaris.*

Van de zes eerste ontwerpen, zijn enkele cijfers verzameld in de vier volgende staten.
Staat A geeft een vergelijking van de oppervlakten.
Staat B geeft de verschillende percentages dier oppervlakten.
Staat C geeft enkele bijzonderheden omtrent het aantal woningen en de huurprijzen.
Staat D bevat de verschillende kostenbegrootingen.

A Oppervlakten.	Huis en Tuin.	Licht en Lucht.	Sol lucet Omnibus.	Travail.	Phereklos.	In Solidum.
	M².	M².	M².	M².	M².	M².
Bebouwd oppervlak der woningen	65.272	89.000	51.800	59.630	210.970	77.500
Tuinen en Voortuinen	197.668	149.000	229.500	257.270		173.390
Openbare gebouwen	9.500	19.000	10.400	7.500 [1]	32.000	50.940 [3]
Plantsoenen	26.000	11.400	62.600	15.600 [1]	47.000 [2]	30.400
Speelplaatsen	13.000	9.560	12.630	10.000	15.500	
Straten	88.560	122.040	33.500	50.000	94.530	67.770
B	pCt.	pCt.	pCt.	pCt.	pCt.	pCt.
Bouwterrein (inclusief tuinen en voortuinen)	65.7⁵	59.5	70.3	79.2⁵	52.7⁵	62.7⁵ [3]
Openbare gebouwen	2.3⁵	4.7⁵	2.6	1.8⁵ [1]	8	12.7⁵
Plantsoenen	6.5	2.8⁵	15.7	3.9 [1]	11.7⁵ [2]	7.6⁵
Speelplaatsen	3.2⁵	2.4	3.—	2.5	3.9	
Straten	22.1⁵	30.5	8.4	12.5	23.6	16.8⁵
	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %
C						
Aantal woningen	1804	2276	1120	1399	2205	1646
Hiervan beneden *f* 3,50 huur	909	1075	560	551	1379	823
Hiervan boven *f* 3,50	895	1085	560	788	826	823
Aantal woningen per H.A.	44	55	27	32	53	40
Totale jaarhuur	*f* 336.414	*f* 458.786	*f* 233.740	*f* 284.016	*f* 434.151.50	*f* 335.088
Gemiddelde huurprijs per woning per week	*f* 3,58⁵	*f* 3,87⁵	*f* 4,01	*f* 4,07	*f* 3,78	*f* 3,91
D Kostenbegrooting.						
Terrein	*f* 1.600.000	*f* 1.524.000	*f* 1.558.400	*f* 1.540.000	*f* 1.472.000	*f* 1.396.240
Bestrating	„ 442.800	„ 610.200	„ 91.500	„ 225.000	„ 472.650	„ 338.850
Plantsoen	„ 39.000	„ 17.100	„ 33.700	„ 23.000	„ 93.750	„ 45.600
te zamen	*f* 2.081.000	*f* 2.151.300	*f* 1.683.600	*f* 1.788.000	*f* 2.038.400	*f* 1.780.690
Bouwkosten (inclusief honorarium enz.)	„ 3.576.786	„ 5.066.200	„ 1.969.000	„ 2.750.000	„ 4.503.275	„ 3.504 699
Totaal	*f* 5.658.581	*f* 7.217.500	*f* 3.652.600	*f* 4.538.000	*f* 6.541.675	*f* 5.285.389

[1]) Enkele openbare gebouwen staan in plantsoenen. [2]) Waaronder plantsoenachtige straataanleg.
[3]) Waaronder moestuin en sportparken.

OP 'T SIEN VAN HEYWERCK.

Als deze stuyt eens wert gestuyt
Dan waer het met de stuyten uyt. CANDIDUS.

LE CORDONNIER ET LE SAVETIER.

Certain cordonnier, couronné de lauriers
Pour des bottes livrées à la Haye,
Voyant son ouvrage un peu trop mutilé
Par celui qui se mît à le modifier
Lui tient ce propos: „Ah! maître savetier
Tel brille au second qui s'éclipse au premier."
CANDIDE L'OPTIMISTE.

DE TYPOGRAPHISCHE BIBLIOTHEEK DER LETTERGIETERIJ „AMSTERDAM".

De volgende zin uit ons stuk in het vorig nummer: „De gepatineerde bronzen kronen, en hang- en sluitwerk, de grijs en rood-geaderde marmeren schoorsteenmantel (bois-jourdan), het fijn gekleurde tapijt naar ontwerp van den heer Th. Nieuwenhuis" enz., nog eens overlezende, bemerkte ik, dat men den indruk krijgt, of dat alles door Nieuwenhuis is ontworpen. Dit is alleen het geval met het vloerkleed. De kronen, het hang- en sluitwerk en de marmeren schoorsteenmantel zijn van de hand van de Bazel. J. DE M.

UIT BOEKEN EN TIJDSCHRIFTEN.

De stukken in deze rubriek moeten door plaatsgebrek tot de volgende week blijven liggen.

VAN ALLERLEI AARD.

CENTRAALSTATION TE AMSTERDAM.

Het voorloopig verslag der afdeelingen van de Tweede Kamer nopens de verklaring van algemeen nut der onteigening ten behoeve van uitbreiding van het Centraalstation te Amsterdam met aanhoorigheden, bouw van een tweede viaduct langs de Haarlemmer Houttuinen, aldaar, en verbreeding van de aansluitende spoorbaan, maakt o.a. melding van een vraag naar de plannen tot verbetering van de spoorwegtoestanden rondom Amsterdam. Men vreesde, dat deze uitbreidingswerken daarvoor in de plaats zijn getreden. Een station-Zuid werd op den duur noodig geacht.
Gevreesd werd ook voor inkrimping van het wateroppervlak bij Ooster- en Westerdok en voor aantasting van het stadsschoon.
Men vroeg naar een raming van kosten van deze onteigening en naar de bezwaren, die belanghebbenden inbrachten tegen het verstallen van de Eilandsgracht.
De commissie van rapporteurs vestigt nog de aandacht van de regeering op het inkomen van drie adressen tegen de schending van stadsschoon, dat het gevolg zou zijn van de uitvoering van de onderhavige plannen.

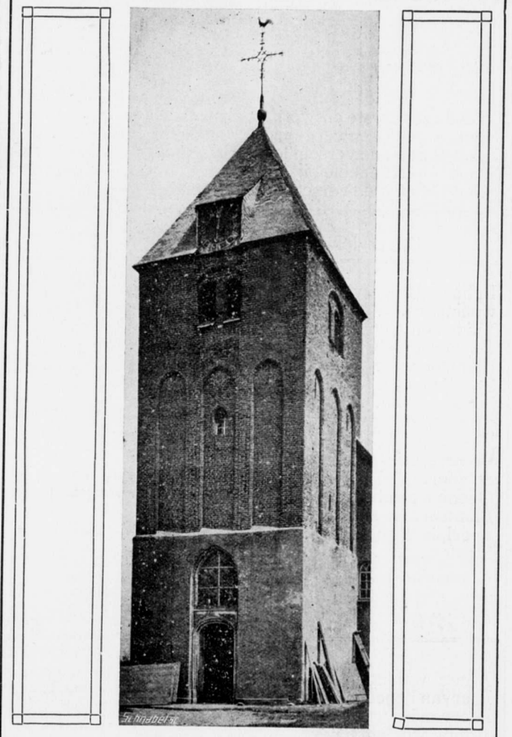
MUSEUM VAN KUNSNIJVERHEID HAARLEM.

Vrijdag j.l. hield de Raad van Bestuur van het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem hare vierendertigste jaarlijksche vergadering die wegens ongesteldheid van den voorzitter door den onder-voorzitter den heer A. van Rossum werd gepresideerd.
Een aanzienlijk aantal leden waren opgekomen om deze vergadering bij te wonen.
Nadat de penningmeester, de heer J. Vader rekening en verantwoording omtrent het beheer over 1913 had afgelegd, hield de Raad zich voornamelijk bezig met de bespreking der uitbreiding en reorganisatie van het Museum, waarvan reeds in het verslag over 1913 melding werd gemaakt.

In het afgeloopen jaar hebben de volgende heeren in den Raadzitting genomen; J. M. van Hempen, Edwin vom Rath, J. Yssel de Schepp, T. G. Waller en E. G. Verkade.

DE KERKTOREN TE BALGOY.

In de laatste zitting van den Raad van Balgoy, het Geldersche Maas-dorpje, werd mededeeling gedaan van een verzoek van den Bond Heemschut te Amsterdam, om het besluit van den Raad tot slooping van den toren in te trekken, alsmede een verzoek van den minister en een der commissieleden van Gedep. Staten, om alsnog den toren te behouden, met vermelding, dat het rijk in het onderhoud zal voorzien. Besloten werd de toren niet af te breken, mits het rijk in 't onderhoud voorziet.
Wij geven hier een afbeelding der 15e eeuwsche toren.



15e eeuwsche toren te Balgoy.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Mededeelingen der Redactie. — Bond en Maatschappij-fusie. — Hofwijck. — Ingezonden. — De nieuwe Schouwburg aan den Jansweg te Haarlem. — Prijsvraag Tuinstadwijk (Slot). — Op 't sien van heywerck. — Le cordonnier et le savetier. — De Typografische Bibliotheek der Lettergieterij „Amsterdam". — Uit Boeken en Tijdschriften. — Van allerlei aard.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor adspirantleden ƒ 5. . Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

TWEE EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 26. ZATERDAG 27 JUNI 1914

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, A. A. HES, M. J. HACK, WILLEM VAN DER PLUYM EN J. J. HELLENDOORN, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Bestuur van het Genootschap: „Parkzicht", Hobbemastraat, A'dam.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect": „Parkzicht", Hobbemastraat, A'dam.

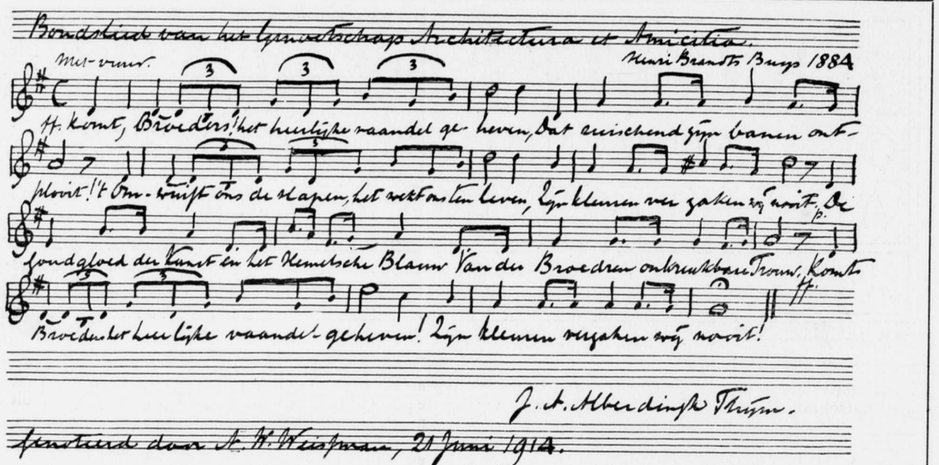
EXCURSIE 1914.

Zoo was dan de jaarlijksche excursiedag van ons Genootschap daar! Reeds dagen te voren was het aangenaam te hooren, dat het aan belangstelling niet ontbreken zou. We zouden een bezoek brengen aan Delft en Den Haag. Het was gepasseerde Zaterdag prachtig en uitlokkend weer en toen er voor de Amsterdammers verzamelen was geblazen in de vestibule van het Centraal Station, kon men bemerken, dat de tocht met veel ambitie ondernomen zou worden. Het was dan ook een opkomst „Architectura" waardig.
De navolgende Heeren namen er aan deel:

Paul J. de Jongh.	J. v. d. Lip.
A. W. Weissman.	Jos. H. Berben.
W. A. E. v. d. Pluym.	Corn. de Graaf.
G. F. la Croix.	Mevr. de Graaf.
J. H. de Groot.	G. L. B. v. Dijk.
H. F. Sijmons.	P. M. L. Nicolaï.
Jan de Meijer.	J. N. Munnik.
Adr. Moen.	Joh. D. Looyen.
M. J. Hack.	M. de Jongh.
C. W. Nijhoff.	W. C. Brouwer.
H. P. Berlage.	B. Ovink.
J. E v. d. Pek.	J. Zietsma.
Jos. Th. J. Cuypers.	G. H. Adema.
C. Rol.	Joh. Kromhout.
K. P. Tholens.	T. Joh. Paff.
H. W. Nijman.	J. F. Repko.
H. W. Valk.	D. A. v. Zanten.
J. Beylevelt.	W. N. v. Vliet.
K. Huig.	W. F. J. H. Bouman.
W. v. d. Berg.	H. Fels, en
J. Roodenburg.	A. v. Lunteren, introducé.
Otto Schulz.	

Nadat we onze compartementen in den trein opgezocht hadden en de jongere en oudere leden heel genoegelijk converseerden, kon men spoedig bemerken, dat er een prettige en opgewekte stemming onder de reisgenooten kwam en waren we dan ook bijna ongemerkt in Haarlem, waar we twee leden moesten oppikken. De „oudgasten" weten wel, wie zich onder dit tweetal bevond. In Den Haag sloot zich de Heer Looyen bij het gezelschap aan.
In Delft, waar onze eerste aanlegplaats zou zijn, werden we opgewacht door de leden van de Utrechtsche club. Een der leden was vergezeld van een reisgenoote
Hoewel het de bedoeling was een Heerenexodus te houden, begrijpt ge toch, dat, ten spijt van alle vrouwenhaters, deze dame met reverentie bejegend werd en met de noodige egards in ons gezelschap werd opgenomen.
Vele leden maakten zich bezorgd, dat het te vermoeiend zou zijn voor onze reisgenoote, maar dit vermoeden bleek spoedig onjuist te zijn. Van ons Utrechtsch medelid mochten wij constateeren, dat hij een waardig en flinke wederhelft had.
In Delft verdeelde de leden zich in twee groepen; de eene helft onder leiding van onzen Voorzitter, de andere onder die van den Heer Adr. Moen.
Zoo ging onze groep met den Heer M. het eerst naar de ateliers „'t Prinsenhof" van den Heer Jan Schouten.
Veel hadden we reeds van dit atelier in z'n artistieke omgeving gehoord,*) doch nimmer waren we in de gelegenheid geweest deze werkplaatsen te bezichtigen.
De hal, die kort geleden was gereedgekomen, zag er alleraangenaamst uit. De trap in deze hal bracht ons naar het privékantoor en de werkkamers. Verrast stonden we te kijken hier zooveel antiquiteiten te zien. Wat huiselijk deden de vertrekken aan met hun geringe hoogte en wit gekalkte muren en plafonds; spaarzaam was het licht aangebracht en zoo kwamen de verschillende preciosa mooi uit.
De heer S. gaf ons midderwijl een explicatie van de wordingsgeschiedenis van een glas-in-loodvenster en de verschillende groote opdrachten reeds in deze ateliers vervaardigd. Prachtige glassoorten in diverse kleuren mochten we bewonderen. Bij de glasschilders zagen we op het legraam een groot venster ten deele gereed.
Jammer dat het bezoek zoo kort en vluchtig moest zijn, wilden we ons houden aan het programma van den dag.
Een algemeene indruk hadden de leden van de glas-in-lood fabrikatie in allen gevalle gekregen.
Nadat we onze handteekeningen in het „Gulden boek" hadden gezet, verlieten we deze ateliers, nadat onze leider den Heer S. bedankt had voor de meer dan vriendelijke ontvangst.
Ons tweede bezoek in Delft gold nu de Delftsch aarde-

*) Zie „Architectura" No. 30 van 1911. Red.



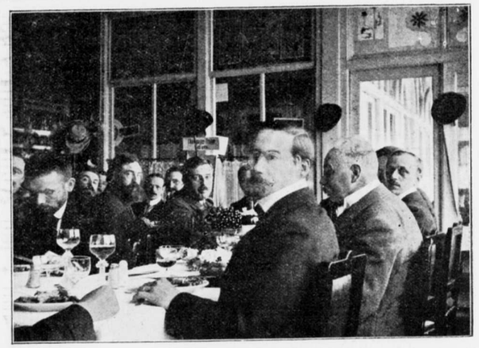
werkfabriek „De Porceleyne Fles" van de firma Joost Thooft en Labouchère.
Hebben de ateliers van den Heer Schouten reputatie, deze welbekende firma doet er niet voor onder en drukt mede z'n stempel om het stadje Delft z'n bekende vermaardheid te doen hooghouden.
We werden er ontvangen door de Heeren Labouchère en Mauser en een allervriendelijkste jonge dame.
Wie nimmer deze fabriek bezocht had, kon na kennisname constateeren, dat er door deze firma veel gedaan wordt om de Nederlandsche ceramiekindustrie een voorname plaats te doen innemen. Wat al prachtmaterialen in diverse kleuren. Ook hier konden we niet blijven en begonnen onze magen naar wat te vragen. Ge kunt begrijpen hoe of het door allen geapprecieerd werd toen ons door de Directie een kop bouillon werd gepresenteerd, dat zich goed smaken liet. Nadat de Directie was bedankt voor haar ontvangst en rondgang, verlieten we deze fabriek onder den indruk van hetgeen we hadden gezien.
Nu gingen we naar „de Groote Markt", waar de beide groepen zich zouden aansluiten. Hier moesten we een poosje halt houden, daar de andere groep op zich wachten liet. De leider Moen wilde de wandeling door Delft niet ondernemen zonder dat het gezelschap voltallig was, hoe sommigen onzer er ook op aandrongen, daar ze dachten den trein voor 't Haagje zoodoende te zullen missen.
Ter typeering van den opgewekten, gemoedelijken Hollander kregen we van den Heer M. te hooren: ik blijf hier en sterf liever op m'n post voor ik aan woordbreuk zou doen door niet op ze te blijven wachten."
Eindelijk kwamen de wegblijvers opdagen en gingen we gezamentlijk een wandeling door Delft maken. Menig oud geveltje en typisch grachtje werd door ons opgemerkt.
Spoedig hadden we 't Station bereikt en was het nemen van een kaartje het werk van een oogenblik.
We hadden het stadje Delft interessant gevonden. Eenige verstokte Amsterdammers wilden evenwel voorloopig niet van woonplaats veranderen en bleven maar liever in Groot-Mokum.

Bij aankomst in 't Haagje sloten zich weer eenige buiten leden aan en vereenigden allen zich om 1 uur aan de lunch in „Victoria".

VAN 'T KRUIS.

Ondergeteekende had het genoegen zich bij het gezelschap te kunnen aansluiten tijdens de lunch in het restaurant „Victoria", waar blijkens de goede toon, die er heerschte het opgediende van uitstekende qualiteit moest zijn. In hooge mate verkwikt, trokken we toen langs de nieuwe verkeersweg naar het Binnenhof, alwaar we nog al langen tijd vertoefden. Alvorens hier tot de rondgang werd overgegaan, werden we in een der vertrekken, waar een kleine expositie van plaatwerken was gearrangeerd door den heer Griffier Mr. H. Zillesen, op prettige wijze voorgelicht, wat door alle excursionisten zéér werd gewaardeerd. Z.Ed.Gestr. deelde ons in korte trekken de geschiedenis van het gebouw en 't ontstaan van de situatie, zooals die op het oogenblik is, mede, geillustreerd door de b.g. plaatwerken en enkele foto's. Hierna begon de rondgang, waartoe het gezelschap in drie groepen werd verdeeld. Uwe nêedrige verslaggever behoorde tot de groep bij welke'zich ook den heer Weissman bevond, wat voor ons van groot belang bleek te zijn, daar het bleek, dat de heer Weissman, evenals in alle gebouwen van eenig belang, ook in dit gebouw volkomen thuis was, en ons menige opheldering kon geven. Zoo vertelde de heer W., toen we in het vertrek van den Direct. der stenografie-afd. ons bevonden, dat dit met de aangrenzende vertrekken vroeger werd bewoond door Prins Maurits.
Aan het einde van de wandeling door het gebouw vond de heer Paul de Jongh in z'n qualiteit van voorzitter van A. et A. gelegenheid de welwillendheid van den heer Zillesen te prijzen en genoemde heer namens het gezelschap daarvoor in welgemeende woorden te danken.
Hierna ging de stoet, het was intusschen te laat geworden voor een bezoek aan de Ridderzaal, per electrische tram naar het Palais de la Paix.
Nu wordt het verslag-geven moeilijk.
Met een tamelijk gangetje ging het door het groote gebouw, waarin de enorme weelde van materiaal ons oog bekoorde, en herhaaldelijk uitroepen van bewondering





slaken deed. Nederland heeft wel de eereplaats met z'n gebrandschilderde ramen ingenomen, welke als 't ware elke binnentredende begroeten en hem of haar willen doordringen van het schoone, dat er is in de idee Pax in terris. Van alle landen of regeeringen zijn geschenken aanwezig of worden binnenkort verwacht.
Een van de schoonste daaronder is wel het geschenk van Italië, een collectie van het schoonste marmer, dan dat van Brazilië n.m. palissanderhout, dan dat van de Indische Regeering n.m. djattihout tot een quantum van 200 M³. Dit keur van materiaal bracht velen in vervoering, en we zagen zoo nu en dan enkelen likkebaarden als ze een mooi gevlamd paneel of 'n fraai geaderd stuk marmer zagen.
Zullen we veel van hetgeen we zagen ongenoemd laten voorbijgaan, niet alzoo de Japansche borduursels (zes groote doeken), die als 't ware de hand op het gezelschap leggen en om maar beeldsprakerig te blijven, het zich deed voelen als zich bevindende in een oase. Bij 't aanschouwen dezer heerlijke kunstwerken voelde je een vrede komen in je hart, een vrede die je vast houdt tot buiten de wanden dezer zaal. Zoo kwamen we na een vermoeiende wandeling weer buiten en dadelijk begonnen we een gevoel van onvrede, vooral in de maagstreek, te bemerken. Onder leiding van den heer Joh. Looyen werd gewandeld door 't park „Zorgvliet", langs villa's etc., naar de Statenlaan, waar we werden opgepikt door 'n 8 tal rijtuigen en voort ging het in de richting Scheveningen. Bij het instappen werd het architecturale gedeelte van het programma afgescheurd.

2e Gedeelte, Motto „Amicitia".

We deden nu een inval in Palace-Café en terwijl de „landrotten" de thé gebruikten werd het zeeverkennerscorps onder leiding van den secretaris naar zee gezonden om te zien of het water werkelijk zoo nat was als de Voorbereidings-Commissie het had voorgesteld. 't Viel mêe, 't was zelfs nog iets natter dan voorspeld was, zoodat de V.C. vrijuit ging. Onder 't genot van een pisang werd nu den tocht naar de horizon aanvaard. Gelukkig hadden we 'n retourtje en kwamen behouden bij de anderen in ons restaurant aan, dat het binnentreden „Fissthaler" en bij 't verlaten Fiiisssllll-thaa-ller genoemd werd; wat 'm zat in 't Scheveningsche accent, dat we zoo terloops waren machtig geworden. Hors d'oeuvre varié, ... we waren er dadelijk in — op voorstel van den Voorzitter werdt tot Voorzitter (gek hè) . . . . . van de tafel de heer Weissman gekozen, 't ging bij acclamatie wat eigenlijk (zie reglement) ongeldig was; maar enfin we waren gered! De heer W. aanvaarde dit ambt met het grootste plezier en zeide gaarne ieder, die dit verlangde het woord te verleenen, hopende, dat er vele en schoone woorden mochten worden gesproken. Nu daaraan heeft 't niet ontbroken. Niemand vroeg het woord en daardoor zag de tafelpraeses zich genoodzaakt het woord te geven aan ieder, die hem goeddacht, ook al had men er niet om verzocht. De heer Nijhof opende de rij en erkennende, dat men evenmin kunst als 'n speech op bevel kan leveren, begon spr. schoone woorden te spreken en zei ongeveer: Geachte tafelgenooten, daar mijn buurman en ik samen reeds. . . hm. . . enfin, ik wensch te drinken op de wijsheid van Weissman. . . . . ; algemeene instemming. De heer W. wenschte een tegendronk in te stellen op de karaktervolle wijze waarop de heer N. sedert lang het schoone beoogt en nastreeft en hoopt, dat deze vanavond in hem de leider en niet de lijder zal blijven zien. Verder wist de praeses op tactvolle wijze de tongen los te krijgen en zijn voorstel om gezamenlijk het Bondslied van A. et A. staande en met ontblootte hoofden aan te heffen, werd spontaan aangenomen. Het resultaat was overweldigend, piccolo's, kelner's enz. kwamen luisteren naar dit schoone gekraai. Jantje de piccolo zei, dat 't leek op 'n mand met jonge eenden, wat door ons natuurlijk als compliment werd opgevat.
Verder kreeg de heer Pluijm nog 'n pluim op z'n toekomstigen hoed, de heer la Croix 'n kruis. . . maar met rozen. De beeldhouwer, die de naam Hack in eere houdt, moest er ook aan gelooven, evenals nog vele anderen.
Door onze voorzitter wordt de toezegging gevraagd en verkregen, dat de heer Weissman bij gelegenheid van de inwijding onzer nieuwe lokaliteiten aan de Heerengracht, het „Amicitiale" gedeelte van de vergadering zal presideeren.
De heer de Meijer brengt onzen voorzitter hulde voor het feit, dat deze het Genootschap op zoo eminente wijze leidt als geschied en oogst daarvoor den bijval van alle aanwezigen.
De heer Sijmons (natuurlijk ook door den praeses geprest) brengt hulde aan de activiteit van de heeren Moen en Jan de Meyer, resp. lid van de Voorbereidings Commissie en Redaktie Secretaris.
Nog werd de „Pier" bewandeld, nog enkele attracties bezocht, en dan ging het naar den trein.
Na een gezellige reis spoed elk zich per gewone Amsterdamsche tram naar huis den anderen toeroepende. . . . 't volgend jaar weer hoor ! !

Ik ben zoo vrij de hoop uit te spreken, dat voor een volgende excursie weder op de medewerking mag worden gerekend van de heeren Joh. Looyen en Adr. Moen, welke heeren hebben bewezen te zijn gesneden uit 't hout, waaruit men Voorbereidings-Commissieleden snijdt. Namens alle excursionisten zeg ik hen hartelijk dank. H. F. S.

BONDSLIED, DOOR J. A. ALBERDINGK THIJM IN 1884 VOOR HET GENOOTSCHAP GEMAAKT.

1. Komt, broeders! het heerlijke vaandel geheven,
Dat ruischend zijn banen ontplooit!
't Omwuift ons de slapen, het wekt ons ten leven,
Zijn kleuren verzaken wij nooit:
Den goudgloed der kunst en het hemelsche blauw
Van der broedren onbreekbare trouw.

2. Een vonk in het oog en een vonk in den beker
Voor **Vriendschap** en **Architectuur!**
De toekomst is onzer, doorluchtig en zeker,
Bij dien moed, bij die kracht, bij dat vuur!
Wij gaan door 't heelal bij de schoonheid ten oogst,
Maar ons hart klopt voor Holland het hoogst.

3. Wij juichen in 't stralen der statige lijnen
Die Pallas bezielt met haar geest,
Maar als ons, o! Holland, uw zomers beschijnen,
Dan verrukt ons uw kunstschoon het meest.
Wij smaden geen steen, die het zuiden ons biedt,
Maar herscheppen onze aarde in graniet.

4. Komt, broeders! het heerlijke vaandel geheven,
Dat ruischend zijn banen ontplooit!
't Omwuift ons de slapen, het wekt ons ten leven,
Zijn kleuren verzaken wij nooit.
O! goudgloed der schoonheid, o! broederschapsblauw,
Wij blijven u eeuwig getrouw!

BOND EN MAATSCHAPPIJ-FUSIE.

Het stukje van den Heer de Bazel in het vorig nummer van dit blad komt een paar jaar te laat.
Indien het waar is dat „de fusie gestrand is op het feit, „dat een meerderheid in de voorgestelde regeling nog „niet zoodanige waarborgen vond, waardoor werkelijk „bereikt zou kunnen worden wat men wenschte: eene „organisatie waar de architectenbelangen *zonder neven-invloeden* kunnen worden behandeld en behartigd", dan blijkt daaruit alleen, dat die meerderheid van inzicht veranderd is, sedert de vroegere behandeling van de regeling in den Bond.
Toen is niet enkel de *wenschelijkheid* eener fusie uitgesproken, maar tevens het beginsel eener fusie op den *grondslag* van het eerste rapport der Fusie-commissie en de later door haar samengestelde statuten e. a. met groote meerderheid aangenomen.
Bij de discussiën daarover is *aanvaard* de niet volkomen zuiverheid der organisatie, ter wille der te bereiken eenheid. Ook door den Heer de Bazel is de noodzakelijkheid van zulk een compromis erkend en bij de besprekingen daarover verdedigd. (Zie Mededeelingen No. 25, pag. 7 en 8, No. 30 en No. 31).
Wanneer het van den beginne af aan de opvatting der meerderheid in den Bond was geweest, dat fusie *alleen* op den grondslag der *on*gewijzigde beginselen van den B. N. A. gewenscht was, dan zou van zelf het benoemen der fusie-commissie achterwege zijn gebleven en zou in ieder geval haar eerste rapport verworpen zijn geworden.
De werkelijkheid is echter, dat een fractie in den Bond, die de fusie met de Maatschappij *niet* wil, omdat zij o. a. als vaststaand aanneemt, dat na de fusie eene reactionaire meerderheid onmiddellijk de statuten zal gaan verslappen, de geledereu gesloten heeft, en het fusievoorstel heeft doen vallen, gesteund door tal van hen, die vroeger van meer vertrouwen in *eigen* kracht in de nieuwe organisatie getuigende, de bondsleden in de Fusie-commissie aanspoorden om de uiterste concessies van de Maatschappij te verkrijgen, opdat de te vormen organisatie voorloopig *zooveel mogelijk* en naderhand door evolutie geheel die van den Bond zou evenaren.
Geen beschouwing over wat de Maatschappij vroeger was, of wat zij in den vervolge doen of worden zal, kunnen dat *feit* ongedaan maken.
Door het begrip: *Fusie* had de Bond de Maatschappij vast. Nu dit begrip van de baan en de Maatschappij vrij is, herademt al wat niet van de gezuiverde vakorganisasie wil weten, en zal zijn invloed zonder tegenwicht van het fusiebegrip, zonder twijfel aangewend worden om bij de op handen zijnde reorganisatie de onzuiverheid zoo groot mogelijk te maken.
*Daar*door wordt het tot stand komen van éénheid op het gebied der vakorganisatie op losse schroeven gezet, en zooal niet voor *onafzienbaren*, dan toch zeker voor *zeer geruimen* tijd verschoven.
Rotterdam, 23 Juni 1914. C. N. VAN GOOR.

MIRAECKEL.

Siet dees ouwde vrou eens slicken!
Styff hout men de neus haer dight,
En, al set se een bangh ghesicht,
Jae, al dreight se oock te sticken,
't Moetter in. Als suyvre maghet
Sal haer 't middel op doen staen:
D'ouwde best wil vrijen gaen
Nu er een jonckman opdaghet. CANDIDUS.

DE SCHOEN-MAECKER EN DE LAPPER.

(Overgheset uyt 't Frans).

Een seecker schoen-maecker, dien men te 's Graven-
[hagen
Voor een paer laersen lauwren had gebraght,
Sach hoe sijn werck door yder wert veraght,
Nadat een lapper aen 't verandren sich gingh waghen.
„Ay, lapper!" sprack hij toen, „wat stuck hebt ghy
[bestaen?
Blyff op de tweede plaets, noyt kunt ghe op d'eerste
[staen".
CANDIDUS.

OP HAERLEMS TWEE SCHOU-BURGHEN.

Segh my, wat con er oyt bestaen,
Wanneer de son gingh naer de maen? CANDIDUS.

DESKUNDIGE ADVIEZEN AAN ARCHITECTEN, VOOR WERKEN IN GEWAPEND BETON.

Het was na lezing van een artikel van den C. Ing. B. A. Verhey, hoofdredacteur van „Gewapend beton", meer nog, na een samenspreking met den C. Ing. G. J. Meijers, (raadgevend ingenieur voor constucties in gewapend beton) over het uitvoeren van werken in gewapend be-

ton, dat het voornemen bij mij rijpte, de zaak eens in „Architectura" ter sprake te brengen en van een zoo algemeen mogelijk standpunt te bezien.
Het is toch algemeen bekend, dat, indien bij een gebouw betonijzerwerken moeten worden gemaakt, door den architect aan een of meerdere fabrikanten een prijsopgave gevraagd wordt onder toezending van een gedeelte der bestekteekeningen, voor den bouw vervaardigd. Veelal gaat dit nog vergezeld van eene korte omschrijving, van wat daarbij van gewapend beton moet worden gemaakt en wat niet. Ook worden nog wel kilo's ijzer en speciesamenstellingen vermeld, doch dit behoort reeds tot de uitzonderingen. Aan den laagsten inschrijver wordt dan gewoonlijk het werk gegund en in goed vertrouwen dien fabrikant het vervaardigen der, voor de uitvoering benoodigde, constructie-werkteekeningen overgelaten. Bij publieke bestedingen wijkt niets van dezen gang af.
De bemoeienis van den architect is, in doorsnee, dus van oppervlakkigen aard. Meestentijds geeft hij aan op welke belastingen moet worden gerekend; waar steunpunten mogen komen en waar niet; het overige daarentegen als: detailleering, afmeting, bewapening van vloeren, balken en hunne onderlinge ligging, kolommen enz. worden, zooals gezegd, aan den fabrikant overgelaten. Sommige architecten vragen bij aanbesteding naar het, door den fabrikant te verwerken, aantal kilo's ijzer en portland cement, wat — behalve dat de genoemde cijfers niet of niet voldoende gecontroleerd worden — toch weinig aan de zaak, d. i. hier de soliditeit der constructie zelve, afdoet. Immers hangt deze toch geheel af van de *doelmatige toepassing der materialen*. Een oplossing met weinig ijzer kan beter zijn dan een met veel ijzer (dat vaak verkeerd is toegepast). En de juiste ligging der bewapening, waardoor *de kwaliteit van het werk* wordt bepaald, èn *de kwaliteit van het ijzer* doen al dadelijk eene niet onbelangrijke afwijking in prijs constateeren. De leiding tijdens de uitvoering nu, berust bij den architect, die met het dagelijksch toezicht belast een opzichter, die in tachtig der honderd gevallen uit den timmerman gerecruteerd is. Het is alleszins verklaarbaar dat deze meestentijds de noodige kennis mist van het gewapend-beton. De opzichter als gemachtigde van diens patroon: den architect, vertegenwoordigt, uit hoofde van zijn functie, den bouwheer; de beton-fabrikant daarentegen vertegenwoordigt zich zelven, ergo: bekijkt het werk van een kaufmännisch standpunt, d. i. van dat standpunt, dat hem het grootste geldelijke voordeel oplevert. Bij voorkomende kwesties verkeert de de architect dan ook in groote moeilijkheden en trekt, tegenover den betonfabrikant, veelal aan het kortste eind. Als leider van een bouwwerk ontwerpt de architect — of laat dit van zijnentwegen doen — de verschillende hout-, steen- en eenvoudige ijzerconstucties, die dan tot in bijzonderheden gedetailleerd en in het bestek omschreven worden.
Waarom dit ook niet met de beton-ijzerconstucties gedaan? Hoewel op het eerste oog zonderling, is het bij nadere beschouwing volkomen verklaarbaar dat zulks niet geschiedt. Wat toch is de zaak. Nog voor weinige jaren was het gewapend beton een materiaal, waarvan feitelijk de kennis het eigendom van slechts een enkelen betonfabrikant was. Die toestand is gaandeweg gewijzigd en met de geweldige vlucht van het gewapend beton is ook de kennis verspreid, meer algemeen geworden, en zijn er thans reeds velen, van wie naar waarheid kan getuigd worden, dat zij het vak volkomen meester zijn. Onder dezen zijn ook verschillende collega's, die zich hierop beroemen kunnen, doch . . . . . ze zijn nog de uitzonderingen. De veelomvattendheid van de werkkring van den architect, méér nog: *de opleiding* van den architect zijn hiervan m. i. oorzaak en dat kan ook niet anders. Waar reeds zóóveel, en dat op élk technisch gebied, van den huidigen bouwmeester gevraagd wordt, daar is het bijkans buitengesloten dat hij zich de finesses van het gewapend betonvak — dat toch eigenlijk zuiver op ingenieurswetenschap berust — „maar eens even" eigen maakt. Daar dit nog wel eenigen tijd zal vorderen, ligt het voor de hand, dat de architecten zich inmiddels van speciale deskundige krachten bedienen. En wie zou daarvoor meer in aanmerking komen dan de ervaren betonijzer-ingenieur? *Deze* dus en niet de fabrikant, die, gedreven door steeds scherper wordende concurrentie, steeds zuiniger zal construeeren, ten einde — ja laat ik het kind maar bij zijn waren naam noemen — er uit te halen wat er uit te halen valt. De meerdere of mindere soliditeit van het werk kan dan nog wel eens athangen van de meerdere of mindere prijs, die er voor betaald wordt, zeker is het, dat het vertrouwen in den fabrikant moet verloren gaan, naar mate hij meer of minder scrupuleus of kundig is. Wèl stellen de fabrikanten zich verantwoordelijk voor de door hen gemaakte werken, doch wat doet dit toe of af aan de verantwoordelijkheid *van den architect* tegenover zichzelven, zijn lastgever en het publiek? Thans wenden de architecten zich vaak tot solide firma's, omdat zij weten daardoor meerdere zekerheid voor goed werk te erlangen, maar kunnen ook deze zich niet eens vergissen en zich tot gewaagde constructies laten verleiden? Nu bestaat hiertegen, speciaal in de groote gemeenten, wel eenige waarborg in het Bouw- en Woningtoezicht, waar speciale, het vak volkomen machtig zijnde, ingenieurs, de beslissing over de ontwerpen in handen hebben, doch wat baat ook dit ten slotte, wanneer het toezicht op beton-ijzer-constructies niet overal volkomen afdoende kan genoemd worden?
In de allereerste plaats komt het mij *gebiedend* voor, dat de architect onafhankelijk van den beton-fabrikant komt te staan tegenover het materiaal, dat steeds meerder zijn aandacht vragen zal. Daartoe is noodig dat hij zich óf de kennis ervan volkomen eigen maakt, óf zich, bij toepassing van beton-ijzer-constructies, van *niet-belanghebbende*, deskundige hulp voorziet. Deze wijze van werken — dus het verstrekken van plannen door of vanwege den architect — heeft ook voor den fabrikant z'n voordeel. Immers wordt daardoor al dadelijk vermeden het maken *veler* ontwerpen, en wel door de verschillende concurreerende firma's, die dit „geheel gratis" doen, zooals zij beweren; een bewering, die natuurlijk onhoudbaar is en ook door de practijk wordt geloochenstraft. Door verhooging hunner prijzen laten zij toch indirect den principaal hun „gratis" project betalen. De kosten dezer plannen tezamen wijzen dan ook steeds een bedrag aan, dat niet gering te noemen is.
Juist het door mij, aan het hoofd dezes, aangehaalde artikel van den C. Ing. Verhey, behelst het verslag eener bespreking in den Betonijzerbond over dit punt. Er wordt deze conclusie in getrokken: „dat als regel behoort te worden ingeschreven naar een door of van wege *de directie* *) uitgewerkt plan."
De beton-ijzer specialist Dr. van Emperger, hoofdredacteur van het bekende tijdschrift „Beton und Eisen", verklaart op een hem door den heer Verhey gerichte vraag: „dat de eenige goede oplossing zou zijn, dat de

*) Cursiveering van mij. M.

hulp van een ingenieur bij het maken der plannen wordt ingeroepen, die geen belang heeft bij de uitvoering en, indien mogelijk, toezicht houdt op de uitvoering."
En de heer N. de Tedesco, hoofdredacteur van het Fransche vakblad „Le Ciment Armé", komt, m. i. volkomen terecht, tot dezelfde conclusie.
In het buitenland nu bestaan advies-bureaux voor werken in gewapend beton en ook in ons land zijn reeds voorbeelden aan te wijzen van werken, waarbij de architect zich de medewerking van eene ter zake kundige assumeerde.
De groote Gemeenten als Amsterdam en Rotterdam, en de H. IJ. S. M., de S. S., het Rijk (Loodswezen) laten reeds door eigen betonijzer-ingenieurs bestekken en detailteekeningen maken. Het karakter der aanbestedingen wordt hierdoor zuiverder, omdat alle aannemers naar precies hetzelfde plan hebben in te schrijven. Gevolg van een en ander zal zijn, dat de hoofdaannemer zèlf langzamerhand in staat zal zijn, naar de uitvoering der betonijzerwerken mede te dingen*) Dusdoende worden de verschillende takken van arbeid op een bouwwerk al weer met één meer tot een afgerond geheel gecentraliseerd, en wordt er weder een stuk belangentegenstrijdigheid door uitgesneden.

Een belangrijke vraag voor den architect blijft ten slotte nog: 1°. stellen de adviseurs zich verantwoordelijk en 2°. tot hoeverre gaat die (*mede*)-verantwoordelijkheid? Het komt mij voor, dat de beantwoording dezer vraag, gezien de verantwoordelijkheid van den architect bij het Burg. Wetboek geregeld, door heeren juristen wel eens nader mag worden onder de oogen gezien en hoop ik daarover in een vakblad dan nog eens iets zakelijks te lezen. Voorloopig kunnen wij beginnen aan onze betonadviseurs, bij overeenkomst, *algeheele* verantwoordelijkheid op te leggen, zoo wat hun project, als de *uitvoering* van dat project betreft, en die verantwoordelijkheid dan naar gelang van den aard en omvang van het werk te bepalen op 3, 5 of meerdere jaren.
Dat verantwoordelijkheid dan ook hoogere honoreering zal gaan eischen dan zulks bij het tegenovergestelde het geval is, zal wel niemand bevreemden. De Vereeniging van Delftsche Ingenieurs heeft reeds „regelen voor de berekening van het honorarium" vastgesteld, en kan men daarin een leiddraad vinden ter bepaling der meerdere kosten voor advies.
Dat deze advieskosten *door den Architect* zullen moeten worden gedragen, — altijd, zoo de beton-ijzerwerken een onderdeel van het bestek uitmaken — spreekt m. i. van zelf. Voor werk dat men nu eenmaal niet presteert, kan men moeilijk honorarium declareeren.
Aanbeveling verdient het dan ook zeer zeker het punt dezer „honoreering" eens bij de a.s. herziening der honorarium tabel onder de oogen te zien.

ADR. MOEN. Arch. B. N. A.

*) Wat, zoo ik mij niet vergis, in Rotterdam reeds al geschiedt. M.

EXCURSIE „DEUTSCHE WERKBUND"-TENTOONSTELLING.

Het bestuur van het Utr. Kunst-Verbond verzoekt ons het volgende ter kennis van onze leden te brengen:

Het bestuur van het Utr. Kunst-Verbond zou gaarne van de leden van „A. et A." vernemen of, in verband met de Duitsche Werkbondtentoonstelling reeds plannen zijn gemaakt tot het houden eener excursie naar Keulen? Het bovengenoemd bestuur kan een dergelijke excursie, waarvan den duur is geraamd op twee dagen, met het oog op de belangrijkheid der tentoonstelling ten zeerste aanbevelen. Er zal dan tevens een bezoek kunnen worden gebracht aan Dusseldorf, waar de merkwaardigste gebouwen en stadsgedeelten kunnen worden bezichtigd. Indien er leden zijn, die een dergelijke excursie zouden willen ondernemen, dan zal zoo spoedig mogelijk aan hen door het Utr. Kunst-Verbond een volledig plan van deze excursie worden toegezonden.
De heer van Eijsden, Secretaris van de Vereening tot Bev. van Vreemdelingen-Verkeer van Utrecht en Omstreken, heeft zich welwillend bereid verklaard, de leiding der excursie op zich te nemen.

Hoogachtend,
namens het Utr. Kunst-Verbond,
1e Schrijver,
(w. g.) H. J. KALK,

Stadhouderslaan 81,
Utrecht.

INGEZONDEN.

DE TOREN VAN HAREN.

Geachte Redactie.

Van welingelichte zijde vernam ik, dat de toren van Haren eene verandering zal ondergaan, wellicht gepaard gaande met een geheele restauratie. Deze *verandering* zal n.l. bestaan in het *oude zadeldak* (zadelvormige) door *een spits* te doen vervangen.
De bedoeling van dit schrijven is: de autoriteiten, aan wien de zorgen tot behoud van dit monument zijn toevertrouwd, er de aandacht op te doen vestigen, dat door deze wijze van veranderen de architectonische, zoowel als de historische waarde van dit middeleeuwsch bouwwerk verloren zal gaan en daarmede tevens het oude artistieke karakter van het landschap Haren.
Evenals deze toren, hebben o.a. ook die van Noordlaren, Anloo en Vledder, welke uit hetzelfde (Romaansch) tijdperk afkomstig zijn, *eenzelfde dak* en hebben dit ook *steeds gehouden*. Ook bij 't laatst plaats gehad hebbende herstellingen (die van Anloo ongeveer 20 jaar en van Vledder 2 jaar geleden) is dit *onveranderd gebleven*.
De gedachten, om voor het goede en schoone wat onze voorouders ons gaven, eerbied te hebben; de ernst, het willen en kunnen van hen, waaruit deze monumenten nog tot ons spreken, te waardeeren, heeft wel vrij algemeenen ingang gevonden. Steeds is en wordt nog meer ingezien, dat het behoud van deze kunstwerken een recht en het onderhouden daarvan een plicht is geworden.
Het grootste blijk van waardeering ligt dan ook wel hierin, door ze oordeelkundig te onderhouden en wel zóó door hun toestand te trachten te behouden als waarin ze ons werden geschonken. Men behoede ze voor verval en verwaarloozing en voere tijdig slechts enkel de vereischte herstellingswerken uit. Men onderhoude ze steeds met eenzelfde soort bij te maken materialen. Voor het muurwerk, dat veel te duchten heeft van weer en wind, gebruike men de beste steen (door onze voorouders werd de steen niet gesorteerd, zoodat ook die welke minder goed doorbakken waren, verwerkt werden; deze verweeren spoediger, zooals nog aan vele dezer bouwwerken te zien is).
Men vermetsele de steen weder met schelpkalkmortel, daar bij eeuwenlange beproeving gebleken is, dat met dit soort metselspecie geen bedervende invloed op de steen word uitgeoefend. Toeslag van cement en vooral van tras, dient dus te worden vermeden.
Mogen men te Haren inmiddels van bevoegde zijde wor-

den voorgelicht en voorts inzien, dat men met *restaureeren en veranderen onnoodig veel geldt verspilt.*
Dankend voor de verleende plaatsruimte,

Hoogachtend:
Van H.
Bouwkundige.

Heemschut heeft reeds pogingen aangewend om het vernielingswerk te trachten te verijdelen. (Red.)

PRIJSVRAAG VOOR EEN VERZORGINGSHUIS, VOORNAMELIJK VOOR OUDE MANNEN EN VROUWEN TE HILVERSUM.

De stichting „het Verzorgingshuis" schrijft een prijsvraag uit voor het maken van een ontwerp met kostenbegrooting voor een verzorgingshuis, voornamelijk voor oude mannen en vrouwen, te Hilversum, waarvoor de mededinging is opengesteld voor alle in Nederland gevestigde bouwkundigen.
Het programma is kostenloos te verkrijgen bij den secretaris der Jury, den Heer Mr. J. Hingst te Hilversum.
Datum van inzending is 1 October 1914.
In het volgend nummer zullen wij het programma in zijn geheel geven.

UIT BOEKEN EN TIJDSCHRIFTEN.

Het „Bouwkundig Weekblad" No. 29 (13 Juni 1914) brengt het slotwoord van den heer Joh. Hoogenboom tot den architect de Bazel.
Wij nemen het hieronder volledig over:
Arch. de Bazel blijft in het vorig nummer ten tweedemale in gebreke over de *zaak* te schrijven, kruipt ten tweedemale weg achter zijn meedoen aan de R'damse stadhuisprvsvraag, en eveneens ten tweedemale werkt hij *in de plaats daarvan* met kleinerende uitdrukkingen omtrent mij als architect.
Aldus *zijn „daden* voor het voeren van *dezen* strijd".
Ik gun hem die wijze van doen en verzeker hem tevens, dat een saluut of geen saluut (evenals een niet-gemeend of een wel-gemeend excuus) van hem me koud laten. Ik hecht *slechts* waarde aan datgene, wat ik zelf als goed kan verdedigen.
Tegenover de lezers merk ik op:
1e dat het 1e en 3e der 3 dingen, in mijn vorig ingezonden stukje aan het eind noch eens genoemd, beantwoord kunnen worden, *geheel buiten* de R'damse prijsvraag *om* en:
2e. dat het vanzelf altijd en overal gaat niet om de daden zelf, zonder meer, maar om hun *waarde*, en dat, om die waarde te bepalen, dus om tot een oordeel er over te komen, die daden *moeten* worden *beredeneerd*, ergo bij verschil van mening *bestreden en verdedigd in woord of geschrift*. Welnu vele modernen hebben hun afkeurend oordeel over traditioneel bouwkundige „daden" geuit. Ik vroeg hen, en vraagt hen hierbij nogmaals, datgene, wat men van iedere rechter verlangd, n.l. hun oordeel behoorlik te motiveren.
Waar blijven ze?

JOH. H.

„De Telegraaf" schrijft naar aanleiding van het laatste nummer van „das Plakat", het tweemaandelijksch tijdschrift van de Duitsche „Verein der Plakatfreunde", waarin een artikel over Nederlandsche aanplakbiljettenkunst voorkomt, getiteld: „das Holländische Plakat", het volgende:
„Niet minder dan 44 van onze beste affiches vindt men daarnevens in reproductie gebracht. Daar staat het kranige biljet van Piet van der Hem, voor „'t Cafétje" — dat van Hoytema voor de Biologische tentoonstelling — Raemaekers' biljet voor „Oedipus" — Albert Hahn's affiches voor de koloniale tentoonstelling te Semarang en voor de N.V. Tooneelvereeniging — het prachtige plakkaat van Jan Toorop voor de Delftsche Slaoliefabriek en de grootsche teekeningen van Roland Holst voor „Marsyas" en „Lucifer". Van Willy Sluiter het geestige, gekleurde biljet van Laren — de geëxalteerde schilder met zijn liberty-dame, die geestdriftig samen optrekken. Uitstekend is in kleur gereproduceerd het affiche van Van der Hem voor diens tentoonstelling bij Boussod-Valadon & Cie., van October tot November te 's-Gravenhage gehouden. Ook de prettige oude bekenden komt men er tegen — het Entos-reclamebiljet van Rol, benevens de plaat van H. Jansen voor de maskerade 1910 te Leiden.
Zóó dit tijdschrift doorbladerend, komt men tot het genoegelijke idee, dat men in het buitenland onze jonge affichekunst weet te waardeeren. Want dat die in opkomst is, kan men bezwaarlijk ontkennen. Al roept men soms gaarne van de daken, dat er zoo iets als een specifiek Nederlandsche plakkaatkunst niet bestaat. Ze is jong, maar wanneer meer en meer het goede voorbeeld gegeven en gevolgd wordt, door bij bijzondere gelegenheden jonge kunstenaars in staat te stellen van hun kunnen blijk te geven, dan zullen er heel wat fleurige plakkaten ontstaan, die onze Nederlandsche reputatie in den vreemde kunnen opvoeren en den indruk te niet doen, door onwil en onmacht vroeger zoo vaak gewekt."
Het deed mij werkelijk genoegen dit laatste in „de Telegraaf" te lezen, daar er uit blijkt, dat zij een medewerker heeft met meer oog en waardeering voor het streven der kunstenaars hier te lande, dan hun verslaggever voor de rubriek „Kunst", al schijnt die waardeering eerst te zijn ontstaan, nadat men in het buitenland onze jonge affichekunst weet te waardeeren. Merkwaardig, ten opzichte van het redactioneel verband, is de uiting: „al roept men (hun verslaggever, Red.) van de *daken*, dat er zoo iets als een specifiek Nederlandsche plakkaatkunst niet bestaat".
In elk geval, dit waardeerende artikeltje is verheugend.

„Het Huis Oud en Nieuw" brengt een met fraaie foto's toegelicht artikel over „Huizen, Heerengracht 509 en 511 (de woning van Prof. J. Six) van wijlen D. C. Meyer Jr., overgenomen uit het 5e jaarboek der vereeniging „Amstelodamum", doch omgewerkt. R. H. Herwig schrijft over „De Fraeylemaborgh te Slochteren". André Vlaanderen vertelt ons van het huis „Frankendael" in de Watergraafsmeer bij Amsterdam.

In „Buiten" No. 29 (13 Juni) vertelt Corn. J. Gimpel in een tweede artikel de geschiedenis van het Rokin te Amsterdam. Nu meer in het bijzonder de omgeving der Grimnessesluis. Foto's en teekeningen lichten het stuk toe.

Het Bulletin van den Oudheidkundigen Bond (No. 4 van de 7de jaargang) brengt een, met vele afbeeldingen toegelicht stuk van den heer F. Haslinghuis over Oud-Breda, waarop in aansluiting door den heer R. Ligtenberg, O. F. M. de grafmonumenten in de Groote Kerk te Breda uitvoerig worden besproken.
Verder geeft W. Martin, de directeur van het Mauritshuis te 's-Gravenhage een repliek op de: „kritiek, zelfkritiek en aanvullingen van Dr. Hofstede de Groot op den „catalogue raisonné 1914" van de verzameling in het Mauritshuis".

J. D. M.

VERBETERINGEN.

„HOFWIJCK".

De naam van den teekenaar der fijne schetsjes van „Hofwijck", geplaatst in ons vorig nummer (25), is niet J. B. van de Laar Jr., doch J. B. van de Haar Jr..

„TOCH OUDERWETSCH?"

De schrijver van het, onder die titel ingezonden stuk — ook in ons vorig nummer —, de Heer Theo Reuter, verzoekt ons de volgende verbeteringen aan te brengen:
1e. In mijn aanhaling van W. Morris, bl. 204, vierde regel van boven, staat „bevonden", dit moet zijn „levende".
2e. Bl. 204, regel 10, staat „dat, hoewel men niet, enz.", het woord „hoewel" moet hierin worden weggelaten.
3e. Bl. 204 staat iets verder „ik „meen" mij" zelf absoluut niet behoudend, moet zijn „ik „voel" mij", enz.
4e. Ik ben vrij „gearranceerd", moet zijn ik ben vrij „geavanceerd" in mijn opvattingen.
5e. Regel 21 van onder, bl. 204, staat „een groffe gevoellooze nabootsing van het zoo heerlijk mooie uit „mijn" oud-hollandsche bouwkunst", moet natuurlijk zijn „uit *onze* oud-Hollandsche bouwkunst".
6e. Regel 8 van onder, bl. 204, staat „moraliteit *in* rein leven" moet zijn „moraliteit *en* rein leven."

VAN ALLERLEI AARD.

PROF. G. A. VAN DER STEUR.

De Staatscourant meldt de benoeming van den architect G. A. van der Steur tot buitengewoon hoogleeraar in de bouwkunde aan de Technische Hoogeschool te Delft.

VEREENIGING TOT HET HOUDEN VAN ARCHITECTUUR-TENTOONSTELLING TE UTRECHT.

Deze Vereeniging heeft navolgend adres verzonden:

Geeft met verschuldigden eerbied te kennen de Vereeniging tot het houden van Architectuur tentoonstelling te Utrecht, gevestigd te Utrecht, waarvan de Statuten zijn goedgekeurd bij Koninklijk besluit d.d. 2 Mei 1914 No. 105,
dat zij, indertijd met leedwezen heeft vernomen, dat Uw College niet heeft kunnen besluiten tot het maken van eene verordening, waardoor het plaatsen van het landschap ontsierende reclameborden wordt verboden,
dat Uw College van meening is, dat deze aangelegenheid beter van rijkswege kan worden geregeld, waardoor voor alle provinciën gelijkluidende bepalingen kunnen worden vastgesteld,
dat zij, heeft vernomen, dat de Minister bij de behandeling der begrooting over 1914, als zijne meening heeft te kennen gegeven, dat, gezien de reeds bestaande verordeningen (betreffende bovengenoemde aangelegenheid) van de Prov. Staten van Zuid-Holland, Noord-Holland en Zeeland, ook andere provincieën of gemeenten dit voorbeeld zouden volgen,
dat in verband met de bedoeling van den Minister Uw College mis chien van zienswijze is veranderd, waarom zij, de vrijheid neemt U beleefd te verzoeken alsnog verbodsbepalingen met voornoemde strekking te willen daarstellen.

't Welk doende,

namens de Vereeniging tot het houden van Architectuur tentoonstelling te Utrecht,
Voorzitter: (w.g.) A. W. C. DWARS.
Secretaris: (w.g.) C. J. DE HAAS.

Aan
de Staten der Provincie
Utrecht.

DE „BIJENKORF".

Nu het hoofdgebouw gereed is, gaat de directie haar plannen verder uitvoeren. Zij heeft vijf perceelen in de Warmoesstraat aangekocht, namelijk 160—162—164—166—168. Deze gebouwen zijn reeds gedeeltelijk in gebruik, maar zullen afgebroken worden en op de plaats zal een groot gebouw verrijzen, waarvan de benedenverdieping als expeditielokaal van het groote magazijn de „Bijenkorf" wordt ingericht. De bestemming van de bovenverdieping staat nog niet vast. Bij deze vijf perceelen behoort o.a. het bekende oude variété-theater „De Rijkshallen".
Laten wij hopen, dat dit nieuwe bouwwerk minder leelijk zal zijn dan het hoofdgebouw.

VERPLAATSING VAN SEMARANG.

Thans is het algemeen plan tot verplaatsing van de bebouwde kom van Semarang naar een heuvelterrein, volgens het gewijzigd plan-de Bazel, gereed. Dit plan zal omvatten het heuvelterrein Peterongan, Randosari en Sompok en een deel van Tjandi.
Volgens de „Locomotief" heeft de Regeering toegestaan het verzoek van de gemeente Semarang om aan de gemeente af te staan het terrein Sompok tegen ½ cent per vierkanten Meter, dienend voor verbetering van de volkshuisvesting.

UITBREIDING CENTRAALSTATION.

In een nota naar aanleiding van het verslag betreffende de verklaring van het algemeen nut der onteigening ten behoeve van uitbreiding van het Centraalstation te Amsterdam, deelt minister LELY mede, dat de plannen voor een ringbaan om de stad binnenkort in voldoende mate gereed zullen zijn om tot de eerste ter visielegging der onteigeningsstukken te kunnen overgaan.
Sedert de opheffing van de marinewerf werd voorgenomen, kan worden verwacht, dat zich een belangrijke scheepsindustrie gaandeweg van de IJ-zijde zal verplaatsen, zoodat de bezwaren, welke indertijd tot verbetering van de doorvaart deden besluiten, thans grootendeels vervallen. Wat de baten der voorgenomen onteigening betreft, deelt de minister mee, dat de door de spoorw.mij. gemaakte raming, welke echter vooral voor een onteigening als deze slechts zeer globaal is, een bedrag aanwijst van ƒ 553 000, terwijl nog gerekend moet worden op een bedrag van ongeveer ƒ 45.000, wegens aan de spoorwegmij. af te staan rijksterrein, hetwelk vrijkrmt nu het pakketpostgebouw aan de stadszijde van het emplacement zal verrijzen. Terzake van de met de gemeente Amcterdam te treffen regeling merkt de minister op, dat in de phase, waarin de onteigening zich thans bevindt, nog geen plaats schijnt te zijn voor volkomen stellige mededeelingen. Echter bestaan er goede gronden voor een bevredigende oplossing.

EEREDOCTORAAT AAN BERLAGE.

Naar verluidt, zal ter gelegenheid van het jubileum der universiteit te Groningen, een eeredoctoraat worden verleend aan den architect Berlage.

VERBREEDING VIJZELSTRAAT.

Ingediend is een wetsontwerp tot verklaring van het algemeen nut der onteigening van eigendommen, noodig voor en ten behoeve van het verbreeden van het deel der Vijzelstraat tusschen de Heerengracht en de Prinsengracht te Amsterdam.

CIVIEL-INGENIEUR NED.-INDIE.

Ter benoeming tot adspirant-Ingenieur bij den waterstaat en 's lands burgerlijke openbare werken in Nederlandsch-Indië worden gevraagd civiele ingenieurs, in het bezit van het diploma, bedoeld bij art. 118 der Hooger Onderwijswet (Staatsblad 1905, No. 181).
Zij, die voor plaatsing in aanmerking wenschen te komen, behooren zich, bij gezegeld adres, te wenden tot het departement van Koloniën. Voor verdere bijzonderheden zie men Staatscourant No. 137.

INHOUD: Excursie 1914. — Bondslied, zang. — Bond en Maatschappij-Fusie. — De Schoen- en de Lapper. — Miraeckel. — Op Haerlems twee Schou-burghen. — Deskundige adviezen aan Architecten, voor werken in gewapend beton. — Excursie „Deutsche Werkbund"-Tentoonstelling. — Ingezonden. — Prijsvraag voor een Verzorgingshuis, enz. te Hilversum. — Uit Boeken en Tijdschriften. — Verbeteringen. — Van allerlei aard.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor adspirantleden ƒ 5. . Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, A. A. HES, M. J. HACK, WILLEM VAN DER PLUYM EN J. J. HELLENDOORN, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect": „Parkzicht", Hobbemastraat, A'dam.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Bestuur van het Genootschap: „Parkzicht", Hobbemastraat, A'dam.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

CONTRIBUTIE-LIDMAATSCHAP.

De volgende week zal den leden van A. et A. de quitantie-diploma van het lidmaatschap — 2e halfjaar 1914 — worden aangeboden. Ten einde de inningskosten tot een minimum te beperken, wordt men beleefd doch dringend verzocht maatregelen te nemen, opdat bij *eerste* aanbieding het bedrag betaald wordt. Mocht onverhoopt de quitantie worden aangeboden zonder dat men zijne huisgenooten tot betaling gemachtigd heeft, zoo gelieve men het bedrag per omgaande aan ondergeteekende op te zenden. Ook enkelen der buitenleden worden verzocht dit een dezer dagen te willen doen.

De penningmeester,
ADR. MOEN.

Gedurende de maanden Juli—Augustus zal met het oog op de verhuizing der boekerij van het genootschap, de circulatie van de portefeuilles tijdelijk gestaakt worden en de boekerij gesloten zijn.

De bibliothecaris
WILLEM VAN DER PLUYM.

MEDEDEELING BETREFFENDE HET PLAATWERK „DE ARCHITECT".

Naar aanleiding van het verzoek om inlichtingen, van verschillende zijden tot ons gericht, aangaande de uitgave van het Plaatwerk „De Architect" deelen wij mede, dat op de Buitengewone Algemeene Vergadering van Aandeelhouders, door ons bijeengeroepen tegen 13 dezer, beslissing zal genomen worden ten aanzien van maatregelen, die, naar wij vertrouwen, een regelmatige verschijning van het Plaatwerk tot gevolg zullen hebben.

DE RAAD VAN COMMISSARISSEN.

MEDEDEELINGEN DER REDACTIE.

Wij vestigen gaarne nog eens de aandacht op de bibliotheek van het Museum „Willet Holthuysen", Heerengracht 605 te Amsterdam. Deze fraaie bibliotheek bevat werken over beeldende kunst, kunstnijverheid en litteratuur. Zij is elken werkdag geopend, behalve des Vrijdags; op Maandag, Donderdag en Zaterdag, ook des avonds van 7—10 uur. Toegang wordt gegeven op vertoon van een kaart, die aan te vragen is bij den conservator van het Museum.

In dank voor de bibliotheek ontvangen: „Constructieleer" door J. E. Altink; dit is het vierde deel van het handboek der burgelijke bouwkunde, hoofdred. L. Zwiers, uitgave van Mantgem en de Does.

BOND EN MAATSCHAPPIJ FUSIE.

Den heer v. Goor had met evenveel recht kunnen zeggen dat mijn stukje een weekje of desnoods een jaar te *vroeg* kwam.
Ik blijf zoo vrij te meenen dat het ongeveer op tijd kwam. Alleen 't is waar niet vroeg genoeg, om enkele zenuwachtig geworden broeders voor te-weinig-beraden-stappen te behoeden, maar dat is toch meestal ijdel pogen.
Den heer v. Goor zegt enkele zeer juiste dingen maar laat toe, dat zijn verklaarbaar gevoel van teleurstelling over het schijnbaar weinige effect van zijn langdurige ernstige arbeid, invloed uitoefend op de gewone objectiviteit van zijne meening, en vergeet op te merken, dat bij de vorige behandelingen in den Bond, de grondslagen, niet onvoorwaardelijk zooals ze daar waren zijn aanvaard.
Er werden principieele wenschen vastgelegd, (nalezing van de door den heer v. Goor aangewezen „mededeelingen" bevestigd dit); en in verband daarmede schijnt het mij onjuist, nu de meening te verdedigen, dat de fusie had behooren te worden aangenomen — ook al was aan die principieele wenschen niet voldaan — alleen op de mededeeling der fusie kommissie, dat geen verdere toenadering kon worden verkregen.
Het schijnt mij buitendien toe een tactische fout der fusie regeling geweest te zijn, om de zaak te stellen als een van „to be or not to be" want daarbij werd vergeten, dat steeds bij iedere verdere stap de situatie zich wijzigt en nieuwe mogelijkheden zich voordoen.
Ik ben overtuigd, dat vele Bondsleden, die nu hebben tegengestemd, zouden hebben voorgestemd, indien ten opzichte der statutenvoorstellen de mogelijkheid van een volgende stap was opengelaten.

Daarom kan m.i. deze stemming niet worden geacht, een zuivere reflex der innerlijke wenschen te zijn; er was tusschen deze en de mogelijkheden een konflikt.
Mijn stukje was bedoeld als een poging tot bepalen der algemeene situatie, dat het daartoe effect had, wordt bewezen door het slot van des heeren v. Goor's schrijven, waarin hij aan het bepalen van die situatie dapper medewerkt, zooals wij trouwens van zijne levendige interesse bij de algemeene belangen gewoon zijn; en dat wel op eene wijze waarvoor wij hem bijzonderen dank verschuldigd zijn.
Door den zin:
„Door het begrip: *Fusie* had de Bond de Maatschappij vast. Nu dit begrip van de baan en de Maatschappij vrij is, heradem al wat niet van de gezuiverde vakorganisasie wil weten, en zal zijn invloed zonder tegenwicht van het fusiebegrip zonder twijfel aangewend worden om bij de op handen zijnde reorganisatie de onzuiverheid zoo groot mogelijk te maken"; stelt hij zonneklaar in het licht hoe de juiste verhoudingen zijn.
En nu meen ik, ik geloof terecht, dat het een winst genoemd mag worden, dat nu blijken moet, waartoe de Mij. uit eigen kracht in staat is.
Wanneer dat inderdaad zal zijn, de consequentie van de nu gedane stap in de richting van goede vakorganisatie, dan valt ook onzerzijds te juichen en vallen alle slagboomen weg; er is dan een goede vakorganisatie *gegroeid*; zij 't dan ook dat de groei is versneld door de goede zorg van den wiedenden tuinman.
Wanneer dat zal zijn wat den heer v. Goor vreest; welnu, kunnen wij dan niet dankbaar zijn dat deze eerste poging niet tot voorbarige fusie heeft geleid? Het is toch beter nog wat te wachten op de natuurlijk gerijpte vrucht, dan steeds genoodzaakt te zijn bij een geforceerde kasplant het zieke lot weg te snijden.

Bussum, 28 Juni 1914. K. DE BAZEL.

UIT GRONINGEN.

. . . . slaapt ge nog, en weet gij niet
dat de ontwekte zonne U ziet?
GUIDO GEZELLE.

Driehonderd lange jaren heeft thans de aloude Groningsche Universiteit met eere haar naam gedragen. En wanneer ze op dezen dag aan de groote mannen het eere-doctoraat geeft, zal ieder weldenkend mensch dit toejuichen. Maar naast die erkenning der wetenschap heeft zij voor het nageslacht ook willen vastleggen het beginsel, dat de kunst ook door haar wordt hoog gehouden. En onder die verschillende kunsten, waarbij we de muziek en letterkunde zien, behoort ook de beeldende kunst. Dit alles is zeer begrijpelijk.
Maar het is merkwaardig, dat die Universiteit hare liefde tot de kunst juist wil demonstreeren in de namen van kunstenaars, die aan de spits staan van onze eigen-hedendaagsche kunst; zelfs elke schijn verkeerd begrepen te worden door het noemen van andere namen, is zorgvuldig vermeden.
Door een eere-doctoraat te geven aan Berlage, Derkinderen en Mendes da Costa, kunstenaars, wien men van officieele zijde zoo min mogelijk advies vraagt inzake kunst — laat staan opdrachten tot kunstwerken geeft — voelt men hoe hier een sterk geprononceerde uitspraak is gedaan door deze academie, na al hetgeen is doorleefd op kunstgebied in haar eigen omgeving gedurende de laatste jaren.
Slechts een moment in de vroege geschiedenis van het opleven van Nederlandsche kunst zien we de namen van deze drie mannen vereenigd, en wel in den Beursbouw te Amsterdam; daar werkten zij samen met nog enkele groote kunstbroeders, onder wie ook Albert Verwey, de dichter en strijder voor het goed recht van eigen kunst, merkwaardig genoeg, juist de eenige dichter, die gelauwerd werd door de Groningsche Academie.
Hoog in het noorden van ons kleine land durfde een academische senaat zich vrij uitspreken, in welke richting de frissche wind aan den Dollart waait. Hoe lang zal het duren eer we binnen de veilige Hollandsche waterlinie iets van dien Noord-Oosten wind langs de goed geconserveerde hoofden onzer grootwaardigheidsbekleeders zien schuren.
Chi lo sa!

WILLEM VAN DER PLUYM.

Amsterdam, 1 Juli 1914.



Sur le riant projet, par le cercle choisi,
S'élève un moulin, symbole de sans souci.

SNEL-DIGHTEN CANDIDI.

SINNE-BEELT.

De meulen spreeckt:
Men heeft, opdat ick noyt eens door de vangh sou gaen,
Van mij de cap met haere wiecken affghedaen:
Doordraeyers raecken hier haer gelt in sorghen quyt,
Maar waarom stae ick toch op Aemstels societeyt?

PROPHETEN.

Als Doctor Cuypers, op het lest,
Elya's waghen heeft besteghen
Sijn we om Elysa niet verleghen,
Daer Doctor Berlage ons rest.

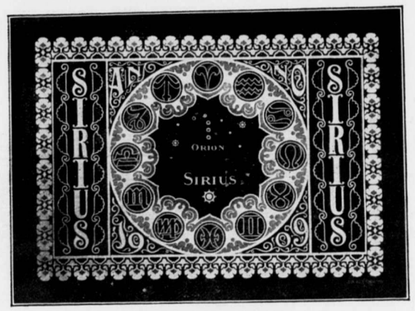


Fig. 1. 4de Klasse Leeraar T. Tjeerde.

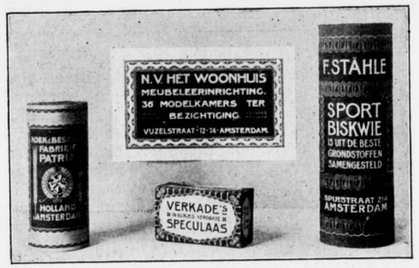


Fig. 2. 3de en 4de Klasse Leeraar A. A. Tekelenburg.



Fig. 3. 3de Klasse Leeraar T. Tjeerde.

DE TEEKENSCHOOL VOOR KUNSTAMBACHTEN.

Amsterdam bezit op het gebied van ambachtsonderwijs heel wat scholen. Daaronder zijn er enkele, waarbij het doel is het onderwijs op wat hooger peil te brengen. Zij streven er naar naast de constructie, de eigenlijke kern van het ambacht, ook aan vorm en kleur meer aandacht te schenken, om zoodoende het ambacht op te heffen uit zijn eenzijdige toestand. De scheiding, die was ontstaan door praktijk en schoonheid elk haar gebied aan te wijzen in de vakbeoefening, werd nog versterkt door de houding, die het onderwijs aannam; daar waar zij de opleiding zelfs op deze leest schoeide. Zoo werd een generatie gekweekt, waarvan een gedeelte zich blind staarde op „samenstelling", met algeheele verwaarloozing van vorm en kleur, een ander gedeelte onderdook in „vorm en kleur" alleen. Zij vormde het aesthetisch gedeelte der vakbeoefenaren, die het predicaat „kunst" zich toeëigenden. Er ontstond een toestand zeer ten schade van de werkelijk goede vakbeoefening. Een samenvloeien van beide elementen werd hoog noodig.
Enkele der goede vakbeoefenaren deden dit in hun werk. Een der voornaamste onder hen, de pionier kunnen wij zeggen, was dr. Cuypers. Aan zijn initiatief is het te danken, dat ook het onderwijs weer de juiste baan ging bewandelen. Hij is de stichter van de „Quellinusschool". De 35 jaar geleden, door het departement Amsterdam van de Maatschappij van Nijverheid gestichte teekenschool voor Kunstambachten stelde zich hetzelfde ten doel. Haar naam wil dit uitdrukken, al is het woord „kunstambacht" geen gelukkige keuze.
Is de „Quellinusschool een dagschool, deze is een avondschool, daar zij de werkjongens wil bereiken, die na hun werk overdag zich verder in hun vak willen bekwamen, beter gezegd: hooger-op willen in hun vak.
Wat wij nu op de laatstgehouden tentoonstelling van het werk der leerlingen, vervaardigd op de winteravondcursus (15 September tot 29 Maart) en de zomermorgencursus (1 Mei tot 29 Juli) zagen, is, gezien de korte tijd, verheugend. Het onderwijs omvat de volgende vakken: timmeren, meubelmaken, beeldhouwen, decoratief schilderen, lithographeeren en metaalbewerken.
Er is hard gewerkt. Dat is den eersten indruk, die men bij het bezoek der tentoonstelling kreeg, en het resultaat is daaraan evenredig.
Wij spraken in den aanvang over kleur. Kleur nu vooral was het, wat ons trof in de klassen van de Heeren A. A. Tekelenburg en T. Tjeerde. Het prachtige blauw b.v. van het biljet „Sirius" (fig. 1) werkt zoo krachtig decoratief. De photo vernietigt het geheele effect; over de verhouding der kleurzwaarten is daarom niet meer te oordeelen.
Verbazend aardig, levendig, was het werk gemaakt onder leiding van den leeraar Tekelenburg. De kleine decoratieve ontwerpen (fig. 2), verbonden met het cartonnagewerk getuigen van den praktische zin van het onderwijs. De leerling ziet op deze manier hoe hij zijn werk doet. Het leert hem zijn ontwerp in de ruimte te denken, hem los te maken van het platte vlak. Al kan deze manier van werken slechts op bescheiden schaal worden gedaan, toch werkt zoo'n enkel werkstuk honderdmaal meer uit dan vele teekeningen.
Zoo gaat het ook in de boetseerklasse van den heer C. Oosschot. Hier wordt ook een stap verder gegaan. Het boetseeren ontwikkelt bij den leerling gevoel voor vorm, doch een materiaal in zijn karakter te verwerken,

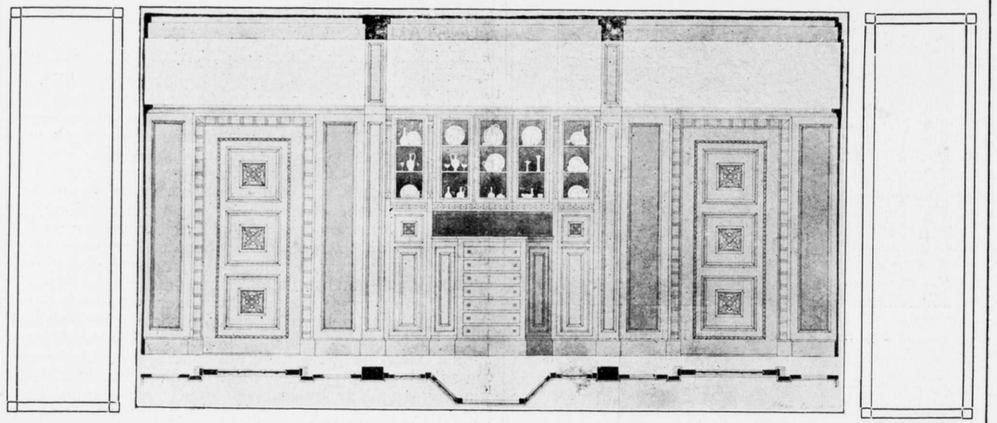


Fig. 4. 4de Klasse Leeraar D. van Dorp.

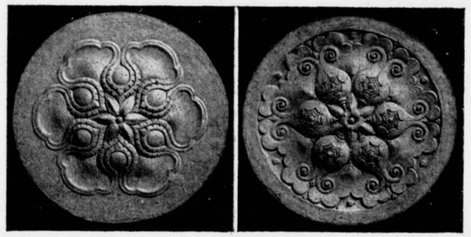
leert hij niet. Zijn werk dus zelf uit te voeren in hout of in steen, brengt hem nader tot de goede vakbeoefening. Wat wij zagen getuigde van een opgewekt bezoek en van deze klasse. Fig. 5 geeft slechts een gebrekkig beeld van wat daar wordt gedaan.
Prettig werk levert de klasse meubelteekenen van den leeraar D. van Dorp. Goed begrepen teekenwerk, vooral wat het samenstellende betreft, en de opvatting van het werk beschaafd.
Hoe anders staat daartegenover het werk van de metaalklasse, leeraar J. Visser. Oppervlakkig van opvatting, en slecht van uitvoering.

JAN DE MEIJER.

DE BAZEL'S MAQUETTE VOOR EEN ROTTERDAMSCH STADHUIS.

Men was op het denkbeeld gekomen, de maquette van de Bazel's plan voor een Rotterdamsch Stadhuis een blijvende plaats te verzekeren in het Nederlandsch Museum voor Geschiedenis en Kunst. De directeur van dat museum heeft onlangs aan het Rotterdamsch Stadsbestuur verzocht, hem de oorspronkelijke, bij de prijsvraag ingeleverde maquette voor dat doel af te staan, welk verzoek echter niet ingewilligd werd. Hiermede was de mogelijkheid om het denkbeeld te verwezenlijken evenwel geenszins afgesneden. Vrienden van de kunst en van De Bazel hebben gemeend, dat, aangezien er voor zijn ontwerp veel en warme belangstelling is gebleken, er uit breeder kring een opdracht tot het maken van een tweede maquette kon uitgaan, en dat die maquette dan aan het Nederlandsch Museum voor Geschiedenis en Kunst mocht worden aangeboden. Zij zijn er nu in geslaagd, hiertoe den noodigen finantieelen steun te verkrijgen, en met name hebben ook een aantal Rotterdammers hun bijdragen verstrekt. Ten gevolge hiervan kon onlangs aan de werkplaats de Ploeg de opdracht worden gedaan, een tweede maquette, beter en volledíger dan de eerste mocht zijn, gereed te maken.
Het „Alg. Handelsblad" geeft inplaats van bovenstaand officieel bericht, het volgende, de zaak kleineerende mededeeling:
„Het scheen dat de moeite, welke de commissie, bestaande uit eenige invloedrijke kunstenaars, met 't doel om de benoodigde gelden bijeen te zamelen voor De Bazel's maquette van zijn Rotterdamsch Raadhuisplan te vergeefsch was.
Reeds maanden is men bezig, doch op een gegeven oogenblik wilde 't maar niet verder, tot zich een kunstlievend Rotterdammer de zaak heeft aangetrokken, die er in slaagde 't te kort komende bijeen te brengen. Dit miniatuur raadhuis zal dus spoedig een plaats vinden in 't museum naast Jacob van Campen's Paleis."

Boetseerwerk



Leeraar C. Oorschot.

Fig. 5.

EERE DEN **WAREN** LEIDER!

Waarschijnlijk tengevolge meerdere leiders, is een er van „lijder" geworden. Het was niet ondergeteekende, doch de heer A. W. WEISSMAN, die de gansche excursie door Delft voorging.
Van *hem* is dan ook het reeds historische geworden woord: „ik blijf hier en sterf liever op mijn post, voor ik aan woordbreuk zou doen door niet op ze te blijven wachten".

LE CORDONNIER ET LE SAVETIER (SUITE).

Le savetier lui répond:
Il était de mon devoir,
Quoique étant mis second,
De vous faire sitôt déchoir.
Je sais bien que mon métier
Est celui de sabotier.
Enfin, soit! Pour récompense
Voilà que l'on me lance
Dans le voisinage pour enseigner
Mon système de décrotter.

Morale:

Le monde veut ses charlatans:
Cette science exista de tout temps.

A Candide l'Optimiste. LAFONTAINE.

EEN HOLLANDSCHE WERKBOND.

In een vergadering van kunstenaars, industrieelen en belangstellenden, werd eenige dagen geleden met algemeene stemmen besloten tot de oprichting van een Hollandsche Werkbond, in hoofdzaak een organisatie, gelijk aan die van den „Deutschen Werkbund". Een commissie, bestaande uit vijf kunstenaars, vijf industrieelen en twee belangstellenden, werd voor de verdere voorbereiding benoemd.

ARENTSBURGH.

Het Bestuur der vereeniging „Arentsburgh" heeft dezer dagen hare leden en belangstellenden in de gelegenheid gesteld de ontgravingen van de Romeinsche vesting onder Voorburg te bezichtigen. De ontgravingen van dit jaar waren in een dergelijk stadium, dat een bezoek nu 't meest loonend was.
De secretaris der Vereeniging, de Heer J. P. Koolemans Beynen, en de leider en uitvoerder der ontgravingen, Dr. J. H. Holwerda Jr., waren tegenwoordig. De laatste gaf uitvoerige inlichtingen over de reeds gedane ontgravingen, dateerende uit de jaren 1831-33 en 1911-14.
De bijkans een eeuw geleden ontgravingen hadden een gedeelte der vestingmuur, een gedeelte van het praetorium en de ruim ingerichte villa van den praetor aan het licht gebracht.
Toen Dr. Holwerda de opgravingen na zoovele tientallen van jaren weder begon, was zijn eerste werk vast te stellen de ligging van het overige gedeelte der muur, die het kazernement omsloot. Tot zijn verwondering liep de muur aan de lange rechthoekszijde verder door dan dit in 't algemeen 't geval is bij de Romeinsche vesting. De muur bleek door te loopen tot het Vliet, een door de Romeinen gegraven kanaal. Verder onderzoek bracht aan het licht, dat binnen de muur, in verbinding met het Vliet, een haven lag. Dit verklaarde de sterk langwerpige vorm van deze vlootvesting.
Een Romeinsche vesting heeft een bijzonder regelmatigen aanleg. Door het vaststellen van de plaatsen, waar de oude fundeeringen hebben gestaan, werd de plaats bepaald van het complex kazernen rechts van het Praetorium. Achter het praetorium lag de villa van den praetor. De haven lag ook in de rechtervleugel van de vesting. Tusschen de zooeven genoemde kazernen en haven, lag nog een stuk ondoorvorscht gebied; ook het gedeelte der muur, die daarin lag, was nog niet opgegraven. Dr. Holwerda vermoedde, dat juist in dat gedeelte muur de toegang tot de vesting kon liggen. Dit te onderzoeken was de opgave, die hij zichzelf stelde dit jaar. En de uitkomsten van zijn onderzoek hebben de juistheid van het vermoeden bewezen. Wij konden het poortgebouw en een gedeelte van de muur zien. Ik schrijf „konden", omdat van het gebouw zelf geen steen was te zien. De leek zag in het weiland, waarin dat gedeelte der opgravingen plaats vinden, niets dan een over groote oppervlakte uitgegraven put, waarvan de bodem (± 1.75 onder het maaiveld) keurig glad was. Bij goede beschouwing ziet men op den zandbodem donkerder vlekken zich afteekenen. Wat zijn dat? Wel als men gaat bouwen, graaft men, daar waar de muren zullen komen, fundeeringsleuven. Men kan dan de bodem van die sleuven door inwatering en aanstamping verharden (het z.g. „op staal" fundeeren), of door het aanstampen van een kleilaag die verharding bewerken. Dit laatste deden de Romeinen. Ofschoon nu deze gebouwen in later tijd grondig zijn afgebroken, kan men toch bij voorzichtig afgraven van den grond door het kleurverschil nauwkeurig het beloop der muren, ja zelfs de dikte der muren in verhouding tot elkaar, vaststellen. Begrijpelijkerwijze teekenen zich droge grachten, door grondaanstorting later gevuld, zich ook af. Zoo was duidelijk te zien, dat het poortgebouw heeft bestaan uit twee zware torens, waartusschen de poort lag, bestaande uit twee toegangen, waartusschen een zwaren dam, geheel overeenkomende met het poortgebouw van de Romeinsche vesting „de Saalburg" in Duitschland. Loodrecht op dien dam vond Dr. Holwerda een „Spitzgrabe", dat is een droge greppel, waarlangs aan weerszijden een dubbele rij palen zijn geslagen, die met elkaar verbonden, een sterke afscheiding hebben gevormd. Die afscheiding nu heeft hij een heel eind kunnen vervolgen in de richting van de woning van den praetor; zij vormde de afscheiding van het vloot- en landkazernement.
De vondst aan voorwerpen: baksteenen met het stempel der legioenen, enkele munten, vaatwerk en scherven van vaatwerk, en enkele andere dingen, doen Dr. Holwerda besluiten, dat stichting van deze belangrijke vesting dagteekent van omstreeks 100 jaar voor Christus. In verband met de bekende „Peutinger" kaart, spreekt hij als zijn vermoeden uit, dat deze vesting het „Praetorium Agrippina" kan zijn geweest.
Voor de geschiedenis van ons land zijn deze opgravingen zeer belangrijk. JAN DE MEIJER.

INGEZONDEN.

Geachte Redactie.

Het zij mij vergund naar aanleiding van enkele zinsneden, voorkomende in het ingezonden stuk van den heer Theo Rueter in dit weekblad van Zaterdag 20 Juni j.l., het een en ander in het midden te brengen.
De heer Rueter acht het namelijk noodig in de bedoelde zinsneden een hatelijken uitval te doen in de richting van den heer Gratama. De heer Gratama is natuurlijk wel mans genoeg om zijn aanvaller van het lijf te houden,

doch ik acht het wenschelijk om tegenover de eenigszins schampere woorden van den heer Rueter een woord van waardeering aan het adres van den heer Gratama te plaatsen.
De aanval van den heer Rueter acht ik namelijk hoogst onrechtvaardig. De schrijver moest toch gedenken dat de Hollandsche Architectuur breedere vertakkingen bezit, dan die welke binnen de grenzen van het Gooi blijven. Zeker wij allen erkennen, dat het ten slotte niet gaat om artikelen en brochures te schrijven, doch om het bouwen zelf.
Doch zoolang in dezen tijd van strijd, miskenning en onverschilligheid jegens ons vak, deze artikelen en brochures allernoodzakelijkst zijn, om in wijden kring belangstelling en waardeering te wekken, noodzakelijker in allen gevalle dan de aanwezigheid van, nu ja, wel een aardig villaatje hier en daar tusschen het groen verscholen, zoolang zullen wij onze waardeering dragen naar hen, die dien strijd voor ons allen voeren. Hoe zeer te meer, waar het hier de zoo onvermoeide en bekwame Gratama geldt. Schimpscheuten en hatelijkheden zijn daarom niet alleen ongepast, maar tevens ondankbaar. Dat Gratama toch nog werkelijk een kundig bouwmeester is, dat blijkt voldoende uit de door hem gebouwde villa aan den Brink te Laren. Mijns inziens en velen met mij deelen deze meening, wel een der beste villa's uit dit villarijk oord, beter in allen gevalle dan zeer vele der, zich ook in Laren bevindende, bouwwerken van den heer Rueter. Het gaat toch niet, en de heer Rueter zal mij dit grif toegeven, om het aantal doch om het gehalte. M. i. was dus de heer Rueter wel in de allerlaatste plaats de rechte man om Gratama aan te vallen.

Hoogachtend,
JOHAN GERBER.

STICHTING „HET VERZORGINGSHUIS" TE HILVERSUM.

PROGRAMMA EENER PRIJSVRAAG VOOR EEN VERZORGINGSHUIS VOORNAMELIJK VOOR OUDE MANNEN EN VROUWEN TE HILVERSUM.

Artikel 1. De Stichting schrijft een prijsvraag uit voor het maken van een ontwerp met kostenbegrooting voor een verzorgingshuis, voornamelijk voor oude mannen en vrouwen, te Hilversum, waarvoor de mededinging is opengesteld voor alle in Nederland gevestigde bouwkundigen.
Art. 2. Het terrein van het te stichten gebouw of gebouwen-complex wordt geacht gelegen te zijn tusschen twee parallelwegen ieder ter breedte van 12 M. loopende van Oost naar West, met een breedte aan den weg van 100 M. en een diepte tusschen de wegen van 160 M. De ontwerpers zijn niet gebonden aan de op het uitbreidingsplan van Hilversum getraceerde wegen. Het ligt echter in de bedoeling de stichting te doen verrijzen in de nabijheid van arbeiderswijken.
Art. 3. De ontwerper is verplicht aan te geven, hoe het aantal woningen geschikt ter bewoning voor twee personen, (zie art. 4 A. 1 1) kan worden verdubbeld.
Het geheel zal moeten voldoen aan behoorlijke eischen van hijgiëne. Alle woon- of slaapvertrekken voor de ouden van dagen zullen gelijkvloers gelegen moeten zijn. Hooger gelegen ruimten zullen alleen voor ziekenzalen met bijbehoorend theekeukentje en W. C. (dus niet voor zalen voor hulpbehoevenden), vertrekken voor personeel of voor zolder- en bergruimten bestemd mogen worden.
De toegangen tot het gebouw zullen 0.50 M. boven het maaiveld komen. De begane grond van het gebouw zal niet meer dan 0.15 M. boven deze toegangen moeten gelegen zijn (dus 65 cM. boven maaiveld). De vaste zandbodem ligt 0.70 M. beneden het maaiveld.
Art. 4. Uitgaande van het door den raad der gemeente Hilversum in overeenstemming met de voorstellen der commissie ad hoc ingenomen standpunt:
1°. dat zooveel mogelijk moet getracht worden om de ouden van dagen ieder in eigen omgeving te doen voortbestaan en niet dan bij hooge noodzakelijkheid en zulks alleen op grond van hulpbehoevend of ziek, zijn in gemeenschappelijke verpleging op te nemen;
2°. dat zooveel mogelijk vrijheid van bewegen moet gegeven kunnen worden;
3°. dat er onder de verpleegden ook personen gevonden zullen worden aan wie deze vrijheid van bewegen in het belang van de goede orde niet kan worden toegestaan; dat voorts deze groep van personen zoo min mogelijk in contact moet komen, met de sub 1 bedoelde groep;
4°. dat werkgelegenheid voor degenen, die zulks wenschen, moet gegeven worden (zie sub IV);
5°. dat beide groepen (hieronder genoemd: A en B) van uit één keuken bediend zullen worden (zie onder II):
6°. dat zoo min mogelijk personeel van buiten zal moeten worden aangesteld;
zal het gebouw of zal het gebouwencomplex ten aanzien van de verpleegden in twee deelen gescheiden gedacht moeten worden, waarvan:
A. het gedeelte voor hen, aan wie groote vrijheid van beweging moet kunnen gegeven worden, direct zal worden uitgevoerd.
B. het gedeelte voor diegenen aan wie zulks niet kan toegestaan worden, eerst later daaraan toegevoegd zal moeten worden. (De eischen voor dit gedeelte zijn daarom cursief gedrukt).
A. Voor personen aan wie groote vrijheid van beweging kan gegeven worden.
A. Afzonderlijke bewoning:
1. 30 kamertjes, geschikt ter bewoning van twee personen.
Voorwaarden per kamertje:
a. een oppervlakte van tenminste 15 M². ongerekend een voor slaapgelegenheid te bestemmen ruimte van 2 × 2.25 M.;
b. ventilatie zoo naar buiten als naar de gang;
c. stookgelegenheid voor klein fornuis;
d. vaste kast;
e. houten vloeren;
f. behangselpapier op den muur;
2. op zolder 30 afgesloten bergruimten van 8 M². oppervlakte ieder;
3. tenminste 5 W.C.'s (3 voor vrouwen, 2 voor mannen), en twee urinoirs;
II. Gemeenschappelijke bewoning:
1. een recreatievertrek van pl.m. 40 M². oppervlakte;
2. 1 zaal voor hulpbehoevende mannen, 10 bedden;
3. 1 zaal voor hulpbehoevende vrouwen, 10 bedden;
De zalen sub 2 en 3 elk bovendien met eenige ruimte voor dagverblijf voor een viertal hulpbehoevenden, die hoewel niet bedlegerig, zich toch niet van de zaal kunnen verwijderen.
4. bij iedere zaal als bedoeld sub 2 en 3 een W.C.
5. een ziekenzaal voor mannen, 10 bedden.
6. een ziekenzaal voor vrouwen, 10 bedden.
Zoo de zalen sub 5 en 6 op de verdieping ondergebracht worden, zal de ontwerper moeten zorgen voor een ruim, gemakkelijk bereikbaar plat, waar de zieken zonder veel bezwaar in de open lucht kunnen vertoeven.
Bij ieder der ziekenzalen: één theekeukentje, één waschkamertje en W.C. Er moet voldoende ruimte gereserveerd worden voor een eventueel later op te stellen personen- en een spijzenlift. De spijzenlift behoeft niet uit te komen in de keuken op den beganen grond, doch zal vandaar gemakkelijk bereikbaar moeten kunnen zijn.
7. ten minste een badkamer.
III. Economie-gedeelte:
een keuken pl.m. 55 M²., waar voor het geheele, zoo dadelijk te stichten als later te stichten, tehuis gekookt moet worden, met bijkeuken pl.m. 25 M².;
provisiekamer, tevens broodkamer met kasten;
kelder voor brandstoffen en een voor provisie;
linnenkamer;
verstelkamer;
strijkkamer;
bestuurskamer pl.m. 30 M².;
spreekkamer pl.m. 20 M².;
twee kamers voor directrice;
twee kamers (slaap-, tevens zitkamer) voor het personeel;
de noodige W.C.'s, waarvan één in de nabijheid van de bestuurskamer;
afzonderlijk:
a. een waschhuis pl.m. 40 M².;
b. een doodenhuis.
IV. Niet alleen met het oog op de uitbreiding, doch ook om de inrichting zelf, zal in gepaste mate terrein voor tuinaanleg gereserveerd moeten zijn, terwijl bovendien overeenkomstig het bepaalde bij art. 4 sub 4 rekening moet gehouden worden met mogelijke stichting van kleine, doch veelvuldige werkplaatsen.
N.B. Het zal den ontwerper vrij staan het sub II en III genoemde tot één gebouw te vereenigen.
B. Voor personen aan wie niet de noodige vrijheid kan gegeven worden.
Alhoewel voorshands geen vertrekken hiervoor bijgebouwd zullen worden, zal de ontwerper moeten aangeven op welke wijze behoorlijk gescheiden, zonder in contact te komen met groep A. zal kunnen worden bijgebouwd:
1. voor mannen 1 woonzaal en 1 slaapzaal, 12 bedden;
2. voor vrouwen 1 woonzaal en 1 slaapzaal, 12 bedden.

Beide slaapzalen met eenige ruimte voor dagverblijf voor een viertal hulpbehoevenden.
3 W.C.'s en ten minste één badkamer.
Art. 5. Het architectonisch karakter van het geheel moet eenvoudig zijn. Het gebouwencomplex wordt door eenige beplanting omgeven, waarvan de kosten buiten deze begrooting vallen. Kostbare materialen of die, welke veel onderhoud vorderen, moeten vermeden worden. De bouw moet voldoen aan de Hilversumsche Bouwverordening.
Art. 6. De Bouwkosten voor het gedeelte, wat oogenblikkelijk moet worden uitgevoerd, mogen het bedrag van *f* 90.000 niet te boven gaan. Onder de bouwkosten zijn begrepen de aanleg van water- en gasleiding, rioleering en alles wat tot een complete aflevering van het gebouw behoort, waaronder een ½ % bestedingskosten.
Op installatie van electrische verlichting, centrale verwarming en terreinafscheiding behoeft niet gerekend te worden, maar wel op schoorsteenkanalen voor kachels en schoorsteenmantels voor bestuurskamer en de twee kamers voor de directrice.
Art. 7. Verlangd worden:
A. Een situatieteekening, waarop naast aanwijzing der windstreken is aangegeven de tuinaanleg in de onmiddellijke omgeving van het gebouwencomplex en het plan van uitbreiding op een schaal 1 à 500.
B. Op schaal 1 à 100 de planteekeningen voor fundeering met kelder, beganen grond en verdieping, waarin de bestemming der vertrekken is ingeschreven, terwijl de meubelen van de vertrekken voor de verpleegden en de bedden op de zalen, genoemd in art. 4 II sub 2 en 4 en onder B sub 1 en 2 op de plattegrond behooren te zijn ingeteekend.
C. De voornaamste gevels en minstens twee doorsneden, waaruit voldoende de algemeene constructie van den bouw is te onderkennen: alles op een schaal van 1 à 100.
D. Een gedeelte van een der gevels op een schaal van 1 à 20. De teekeningen worden verlangd in inktlijnen; de lichtopeningen mogen met een vlakke tint worden aangegeven.
E. Een perspectiefteekening in potlood van af den Zuid-Westelijken hoek van het terrein, opgehaald uit den platten grond 1 à 100; de lichtopeningen met een vlakke tint aan te geven.
F. Een gespecificeerde raming van kosten, opgemaakt volgens de bij dit programma gevoegde lijst van eenheidsprijzen.
G. Een beknopte memorie van toelichting, voornamelijk met het oog op de te gebruiken bouwstoffen.
De teekeningen, modellen of andere stukken, die niet door het programma voorgeschreven zijn, zullen buiten beschouwing blijven en niet worden tentoongesteld.
Plannen, die naar het oordeel der jury de bouwsom overschrijden, kunnen niet in aanmerking komen voor bekroning.
Art. 8. De mededingers onderwerpen zich door de inzending van hun ontwerp onvoorwaardelijk aan de uitspraak der jury.
Uitgeloofd worden: een eerste prijs, groot f 800; een tweede prijs, groot f 750; een derde prijs, groot f 550; een vierde prijs, groot f 300; een vijfde prijs, groot f 150.
Wanneer de jury oordeelt, dat geen der ingekomen plannen voor de eerste prijs in aanmerking komt, heeft zij het recht, het bedrag der vier overige prijzen onder de vervaardigers der vier best geoordeelde plannen als premiën te verdeelen.
Het eerstbekroonde ontwerp wordt het eigendom van de Stichting.
Art. 9. Het ligt in de bedoeling, aan den eerstbekroonde de leiding der uitvoering van den bouw op te dragen, onder de voorwaarden van de honorariumtabel der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, met dien verstande, dat de uitgeloofde prijs niet in mindering gebracht zal worden.
Het werk zal daartoe in de tweede klasse worden gerangschikt. De schadeloosstelling, bedoeld in art. 16 der „Algemeene regelen" wordt bepaald op f 1500.
Art. 10. De ontwerpen worden vrachtvrij ingewacht den 1sten October 1914, aan het Gemeentehuis te Hilversum, of uiterlijk op dien datum als aangeteekend per post of als verzekerd pakket per spoor afgezonden zijn (reçus voor eventueel bewijs op aanvrage over te leggen).
Elke inzending, die niet op het gestelde tijdstip is ingezonden, zal buiten beschouwing blijven en onmiddellijk aan het correspondentie-adres worden teruggezonden.
Binnen een week na den datum van inlevering worden de motto's der ingezonden ontwerpen gepubliceerd.
De ontwerpen moeten anoniem zijn en worden ingezonden onder een kenteeken of motto.
Op straffe van uitsluiting is het aan inzenders verboden op de een of andere wijze, de anonimiteit vóór de uitspraak der jury te verbreken.
Bij elke inzending zal in *twee* afzonderlijke, behoorlijk gesloten omslagen, waarop aan de buitenzijde het motto is gesteld, moeten worden gevoegd:
in de eene: met opschrift „naambrief"; een door den ontwerper onderteekende verklaring, luidende:
Ondergeteekende, inzender van het ontwerp: motto..... ..... verklaart, dat dit ontwerp zijn geestelijk eigendom is;
in de andere: met opschrift „correspondentie-adres", een correspondentie-adres.
De laatste genoemde omslag zal vóór de uitspraak der jury door haar mogen worden geopend, om, wanneer het noodig is, door tusschenkomst van den correspondent met den ontwerper in briefwisseling te treden.
Het schrift op de teekeningen van bijbehoorende stukken en eventueele correspondentie, mag niet zijn het handschrift van den ontwerper.
Art. 11. Alle ontwerpen met bijbehoorende stukken zullen na de uitspraak der jury gedurende minstens een week te Hilversum kosteloos worden tentoongesteld, op nader aan te kondigen tijd en plaats.
Het jury-rapport zal daarbij ter lezing liggen.
De Stichting behoudt zich het recht voor gedurende 2 maanden na de uitspraak der jury, de ontwerpen ter tentoonstelling af te staan aan bouwkundige lichamen, die daarop prijs mochten stellen.
Na het verstrijken van dien tijd zullen de ontwerpen, die niet het eigendom van de stichting zijn geworden, onmiddellijk aan de correspondentie-adressen worden teruggezonden.
De ontwerpen zullen van den dag van ontvangst tot dien van terugzending tegen alle schaden worden verzekerd voor een bedrag van *f* 250.— elk.
Art. 12. De jury voor deze prijsvraag bestaat uit de heeren: H. Nieuwenhuijsen Bzn., Voorzitter van het bestuur der Stichting; C. de Groot Jzn., Architect en lid van het bestuur der Stichting; Mr. J. Hingst, Secretaris van het bestuur der Stichting; J. W. Hanrath, Architect; Jan Stuyt, Architect, die zich blijkens de onderteekening van dit programma met de bepalingen er van hebben vereenigd.
De jury zal haar uitspraak in een rapport motiveeren en zooveel mogelijk over alle, doch in elk geval over de ontwerpen der laatste schifting gedetailleerde beschouwingen leveren. Het jury-rapport zal zoo mogelijk tegelijk met de jury-uitspraak, doch in elk geval vóór de opening der tentoonstelling verschijnen en ter lezing liggen.
Voor het vaststellen der eindconclusie zal de jury voltallig moeten aanwezig zijn.
Bij ontstentenis van een lid der jury van zoodanigen duur, dat daardoor de afwikkeling der prijsvraag aanzienlijk zou worden vertraagd, kan een plaatsvervangend-lid door de Stichting, in overleg met de Permanente Prijsvraag-Commissie, worden benoemd.
De jury neemt al hare besluiten met gewone meerderheid van stemmen. Na de uitspraak zal de naambrief, behoorende bij het eerstbekroonde ontwerp, door of namens het bestuur der Stichting, in tegenwoordigheid van de jury worden geopend. Voor het openen der naambrieven van de overige bekroonde of van eventueel gepremieerde ontwerpen, wordt de toestemming van de inzenders vereischt.
Het bureau van inlichtingen wordt gevormd door de jury.
De inlichtingen worden slechts schriftelijk gevraagd en met de antwoorden gepubliceerd in het „Bouwkundig Weekblad" en „Architectura" en ter publicatie toegezonden aan de „Bouwwereld" en de „Opmerker".
Alle correspondentie moet gericht worden tot het lid der jury, den Heer H. Nieuwenhuijsen Bzn., te Hilversum, ter Gemeente-Secretarie.
Na den 1 Augustus 1914 worden geen inlichtingen meer verstrekt.
Art. 13. Voor zoover dit programma niet nader bepaalt, zullen op de prijsvraag van toepassing zijn de algemeene regelen voor nationale bouwkundige prijsvragen, ingesteld door: de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam; het Genootschap Architectura en Amicitia, Amsterdam; de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap, Rotterdam; den Bond van Nederlandsche Architecten, Amsterdam.
Art. 14. Het programma met Bouwverordening zal op franco aanvrage, zoolang de voorraad strekt, kosteloos verkrijgbaar zijn aan het adres van den heer H. Nieuwenhuijsen Bzn, ter Gemeente-Secretarie te Hilversum.

Eenheidsprijzen.

1 M².	graafwerk	*f*	0.40
1 „	cementbeton voor vloerwulven enz.	„	12.—
1 „	metselwerk van miskl. hardgrauw in slappe cementmortel voor fundamenten	„	15.—
1 „	idem voor binnenmuren	„	16.—
1 „	idem van klinkers in sterke cementmortel	„	19.—
1 „	idem gelijkkleurig hardgrauw in slappe cementmortel	„	18.—
1 „	vurenhout voor vloerbinten	„	40.—
1 „	„ „ bekapping, gewoon werk	„	50.—
1 „	grenenhout voor bekappingen	„	70.—
1 „	„ „ kozijnen en dergelijke	„	75.—
1 M².	dakschot met tengels en latten voor dakpannen	„	1.35
1 „	Pannendak	„	1.40
1 „	vurenhout vloer, dik 0.028 M.	„	1.30
1 M².	hardsteen	„	200.—
1 M².	vlakke cementbepleistering	„	0.80
1 „	wit pleisterwerk	„	0.40
1 „	plafond met betengeling, riet en specie	„	1.20
1 „	buitenverfwerk	„	0.60

1 M².	binnenverfwerk	*f* 0.60
1 „	vensterglas met stoppen	„ 2.10
100 K.G.	gegoten ijzer met modelkosten	„ 14.—
100 „	getrokken balkijzer gelegd en gemenied	„ 12.—
100 „	gesmeed ijzer voor ankers en beugels enz.	„ 18.—
100 „	lood met soldeer	„ 30.—
100 „	zink met soldeer	„ 50.—
Waterclosets met toebehooren à		„ 40.—
Urinoirs met toebehooren à		„ 60.—

In deze prijzen zijn begrepen alle arbeidsloonen voor gereedmaking, aanbrengen, en alle hulpwerkzaamheden, winst, risico, verrekening, enz.

De Jury:
H. NIEUWENHUIJSEN Bzn., Voorzitter.
Mr. J. HINGST, Secretaris.
C. DE GROOT Jzn.
J. W. HANRATH.
JAN STUIJT.

Het Bestuur der Stichting:
H. NIEUWENHUIJSEN Bzn., Voorzitter.
Mr. J. HENGST, Secretaris.
Mr. D. A. EVERTS.
C. DE GROOT Jzn.
A. G. VAN DER LINDEN.
J. MULDER Wzn.
J. PETERS Jzn.
Mr. V. H. RUTGERS.

Gezien de P. P.-C.:
v. GOOR, Secretaris.

VAN ALLERLEI AARD.

DE COMMISSIE VOOR DE GASTHUISUITBREIDING.

Omtrent de reis der Commissie voor de gasthuisuitbreiding wordt het volgende medegedeeld:
Woensdagmorgen bezocht de commissie het nieuwe ziekenhuis Hamburg-Barmbeek te Hamburg. Het is gelegen op 4 K.M. afstand van de buitenwijken der stad, op een geheel vrij landelijk terrein. In paviljoenstijl gebouwd, biedt het voorloopig plaats voor 700 zieken. Na voltooiing zal er gelegenheid zijn 1750 zieken te verplegen. De ervaren ziekenhuisbouwer Ruppel heeft, in aanmerking genomen de beperkte middelen, die toegestaan waren, een geheel van architectonische schoonheid verkregen, dat ook door doelmatigheid van inrichting en bouw uitmunt.
's Namiddags werd een bezoek gebracht aan het St. Georg Krankenhaus, dat een moderne ziekenhuisinrichting bezit, verkregen door verbouwing van een oud en verouderd gebouw. Het biedt ruimte voor ongeveer 1600 zieken.
Donderdag werden in den loop van den dag de universiteitskliniecken en het stedelijk ziekenhuis te Kiel bezihhtigd.
Van bouw en inrichting muntte vooral het Sted. Ziekenhuis uit door degelijkheid en ruime opvatting, terwijl van de universiteitsinrichtingen alleen de nieuwere gebouwen beteekenis hadden.
Vrijdagsmorgens werd de Commissie in het Raadhuis te Kopenhagen ontvangen door den burgemeester Jensen, die persoonlijk de leiding op zich nam bij het bezoek aan de voornaamste stedelijke ziekeninrichtingen; het Commun-hospitaal, het Oersund-, Blegdam- en Bispebjaerg-hospitaal. Het eerstgenoemde is een algemeen ziekenhuis met ongeveer 800 bedden, het Oeresund- en tuberculose gesticht met 500, het Blegdam- een ziekenhuis voor besmettelijke zieken met 400 bedden, het Bispebjaerg- nieuw en nog in aanbouw met voorloopig 700 bedden.
In het laatste hospitaal werd der Commissie in het ziekenhuis een maaltijd aangeboden, in gezelschap van de directeuren en medische leiders van de afdeelingen. In het algemeen kan gezegd worden, dat de Commissie op zeer vriendelijke en hartelijke wijze namens het gemeentebestuur van Kopenhagen ontvangen werd.

— Het plan bestaat om architecten van naam uit te noodigen, tot het maken van plannen voor het Parlementsgebouw aan den nieuwen weg bij het Buitenhof, met het doel daaruit een keus te doen.

— Het bestuur van het Centraal Bureau voor Sociale Adviezen te Amsterdam bereidt de oprichting van een Centrale Vereeniging voor Volkshuisvesting voor, eene vereeniging die het geheele gebied der volkshuisvesting zou hebben te bestrijken, adviezen zou geven, gegevens zou verzamelen, studie zou maken en wellicht ook propaganda voeren. De oprichting van een dergelijke vereeniging zou van belang zijn, omdat weliswaar verschillende vereenigingen zich aan de verbetering der volkshuisvesting hebben laten gelegen liggen, maar geen enkele het geheele gebied in zijn vollen omvang omvat. Met bestaande vereenigingen is aanraking en samenwerking gezocht. Van verschillende zijden moet reeds instemming met het denkbeeld zijn betuigd.

HET UURWERK VAN DEN DOM TE LUND.

De Dom van de Zweedsche stad Lund, zal uit zijn rijke inkomsten 100.000 mark gebruiken voor de restauratie van twee uurwerken, waarvan het oudste reeds in de vierde eeuw bekend was onder den naam „Horlogium mirabile lundense" en een lange geschiedenis en een beroemden naam bezit en van de uitgetrokken som meer dan 80.000 mark voor de herstelling vordert.
Na een zes-jarigen vóór-arbeid heeft de domarchitect Wahlin met zijn technischen assistent, den torenuurwerkmaker Larson, uit Kopenhegen, thans een reconstructieontwerp gemaakt, hetwelk deels op vonds en van belangrijke constructieve en ornamentale fragmenten, deels ook op oude teekeningen en oude beschrijvingen berust en door de beteekenis der talrijke mystieke wijzerplaten, concentrische en exentrische lijnen en verschillende gekleurde velden, eerst begrijpelijk wordt. Door den beeldhouwer Nils Hansen, is het model van het uurwerk en het gedeelte van den Dom, waarin het in 1923 weer voor het eerst na vele eeuwen zijn bazuinklank zal doen klinken op een schaal van 1 : 10 vervaardigd.
Van het Lundensche wonderuurwerk werd in 1442 door den aartsbisschop Hans Laxemond het eerst gewag gemaakt. Uitvoerig vertelt Magnus Matthiae in zijn handschrift „Civitatem quarundam Schaniae brevis descriptio" van dit kostelijk werk.
Het uurwerk, waarvan het grootste blad, verdeeld in cirkels, 8 voet in doorsdede meet, geeft het loopende jaar aan, de maanden, de weken, dagen en uren en de feesten van het kerkelijke jaar. Verder treden bij het slaan der klok verschillende religieuse figuren naar voren, die allerlei ingewikkelde ceremonieën verrichten.
Reeds in 1656 stond het uurwerk stil. Het werd in 1380 vervaardigd, zoodat het thans meer dan twee-en-een-halve eeuw gezwegen heeft.
(„De Tel.")

TWEE ZEER BELANGRIJKE GEWAPEND BETON BOOGBRUGGEN.

Voor den bouw van de Chur-Arosa-baan is besloten twee bizonder groote boogbruggen van gewapend beton uit te voeren.
De Gründjetobel-brug heeft een hoofdopening van 86 meter spanning; met het betonneeren werd 27 Juni begonnen en kon de boog reeds den 15en September '13 gesloten worden.
De andere groote brug is die bij Langwiesen; de geheele lengte bedraagt 287 meter, de middenboog heeft 100 meter spanning bij 42 meter pijl-hoogte; dit is op het oogenblik het meest inposante betonwerk in Zwitserland. Het draagwerk bestaat uit schuin verloopende bogenribben, die in den top 1.00 × 2.25 meter doorsnede hebben en door middel van dwarsverbindingen versterkt zijn. Voor den bouw dezer brug werd 250 ton ijzer voor de bewapening gebruikt en 6000 M³ beton verwerkt.
„Schweizerische Bauzeitung".

Wegens plaatgebrek moesten verschillende stukken tot het volgend nummer blijven liggen.

Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Mededeelingen der Redactie. — Bond- en Maatschappij-Fusie. — Uit Groningen. — Snel-dighten Candidi. — De Teekenschool voor Kunstambachten. — De Bazel's maquette voor een Rotterdamsch Stadhuis. — Eere den waren leider! — Le cordonnier et le savetier (suite). — Een Hollandsche Werkbond. —Arentsburgh. — Ingezonden. — Stichting „Het Verzorgingshuis" te Hilversum. — Van allerlei aard.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland *f* 1.90 per kwartaal; buiten Nederland *f* 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden *f* 12.—, voor kunstlievende leden *f* 10.—, voor buitenleden *f* 7.50 en voor adspirantleden *f* 5. . Donateurs zijn zij die minstens *f* 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

TWEE EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 28. ZATERDAG 11 JULI 1914

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, A. A. HES, M. J. HACK, WILLEM VAN DER PLUYM EN J. J. HELLENDOORN, LEDEN.

Uitgave van de Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebr. Binger, Warmoesstraat 174/6, Amsterdam.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Bestuur van het Genootschap: „Parkzicht", Hobbemastraat, A'dam.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

Contributie-Lidmaatschap.

Met de inning der quitantie-diploma's tweede halfjaar 1914 is deze week begonnen. Ten einde de inningskosten tot een minimum te beperken, wordt men beleefd doch dringend verzocht maatregelen te nemen, opdat bij *eerste* aanbieding het bedrag betaald wordt. Mocht onverhoopt de quitantie worden aangeboden zonder dat men zijne huisgenooten tot betaling gemachtigd heeft, zoo gelieve men het bedrag per omgaande aan ondergeteekende op te zenden. Ook enkelen der buitenleden worden verzocht dit een dezer dagen te willen doen.

De Penningmeester,
Adr. Moen.

J. F. L. FROWEIN †

Mijn herinnering aan Frowein gaat terug tot het jaar 1875, toen ik lid van Architectura et Amicitia werd. In het kleine zijkamertje van „de Eensgezindheid" op het Spui, waar de vereeniging toen om de veertien dagen des winters bijeenkwam, maakte ik met hem kennis.
Frowein werkte toen aan de plannen van het Rijksmuseum, dat weldra door den heer P. J. H. Cuypers zou worden begonnen. Later is hij naar den Haag vertrokken, waar een werkkring aan het Ministerie van Binnenlandsche Zaken hem wachtte. En eindelijk heeft hij zich in de Hofstad als architect gevestigd.
Deze loopbaan verklaart, hoe Frowein een der aanhangers van wat men, een dertig jaar geleden, de „officieele kunst" placht te noemen, is geworden.
De wisselingen, die, vooral in den laatsten tijd, de Nederlandsche bouwkunst onderging, heeft Frowein niet medegemaakt. Hij bleef trouw aan wat hem in zijn jonge jaren het ideaal had geschenen.
Dat het restaureeren, zooals dit in de negentiende eeuw geschiedde, niet meer zoo gewaardeerd werd als vroeger, zag hij wel. En bij de restauraties, die hem werden toevertrouwd, heeft hij, zooveel hij kon, getracht, de bezwaren, die er tegen bestonden, te ontkomen.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect": „Parkzicht", Hobbemastraat, A'dam.

Een van zijn meest bekende restauraties is die van Heringa State te Marssum. Ook het wederopbouwen der afgebrande kerken te IJsselstein en te Vlissingen werd hem toevertrouwd. Hij is het geweest, die alarm blies, toen het gemeentebestuur van Vlissingen den toren der kerk in gewapend beton, doch in den vorm, op hout en lood berekend, wilde laten vernieuwen. En hij heeft de voldoening gesmaakt, dat het kwaad werd gestuit.
Frowein behoorde onder de oprichters van den Bond van Nederlandsche Architecten. Door zijn open karakter en zijn vriendelijkheid was hij in den Bond zeer gezien. Hij laat de herinnering na aan een ernstig werker, die pal stond voor zijn overtuiging. Zijn heengaan is voor de beoefenaars der bouwkunst in Nederland een verlies. Want wij kunnen in onzen, in menig opzicht zoo slappen tijd karakters zoo slecht missen.

A. W. Weissman.

EENIGE BESCHOUWINGEN.

Wat al belangstelling wordt er tegenwoordig allerwege al meer en meer aan den dag gelegd voor de bouwkunst in tegenstelling met een jaar of vijftien terug. Het valt niet te ontkennen er is gisting en er wordt rekening gehouden met den architectenstand, al is het nog lang niet zoo het eigenlijk wezen moest.
Zouden we namen moeten noemen van al degenen, die meegewerkt hebben om het reeds zoover te brengen, het zou nu reeds een lange rij zijn en daarbij zouden voor moeten komen vele ongenoemde stille en vaak vergeten werkers, die door woord, daad, opwekking en liefde voor het schoone vak getracht hebben de goede en betere beginselen voor de architectuur in al z'n omvang ingang te doen vinden en op hooger peil te brengen. Het zijn toch zeker naieven die meenen, dat de verandering en, laten we voor een oogenblik aannemen, vooruitgang van de bouwkunst om enkele personen heeft plaats gevonden, al schijnt het zoo voor velen.
Het doet me dan ook veel genoegen, dat er voor onzen vakgenoot Jan Gratama een lans gebroken wordt in het laatste nummer van dit blad. Zeker heeft ook hij tot nogtoe op zijne wijze in enkele jaren meegewerkt frissche

opvattingen ingang te doen vinden en kan z'n welversnede pen vaak rake en scherpe opmerkingen maken, die aantoonen, dat hij met critischen blik kaf van koren weet te scheiden.
Zou dat schrijven geen waarde hebben voor de bouwkunst? Dezulken, die niet eng begrensd zijn weten wel beter; al blijft het werk zelf het mooiste en het moeilijkste. Maar dat zal ongetwijfeld G. ten volle toegeven.
Zoo moet men dikwijls in den laatsten tijd, voor degene, die z'n oor te luisteren legt, veel hooren over „demoderne richting" in ons vak.
Wat is modern en wie is er modern in z'n werk?
In de beschouwing, die we van den den heer H. over „modern of traditioneel bouwen" mochten lezen, vind ik veel waars en het zal wel heel moeilijk zijn aan te toonen, wat hij vraagt. Hij zal evenwel als architect toe moeten geven, dat, al is er nog heel weinig bereikt, de drang, de lust en de liefde voor ons vak, waarmee door de jongere generatie wordt gewerkt om los te komen van 't traditioneele en te breken met conventie, zijne sympathie hebben moet en gesteund moet worden en dan wel daarom, dat het noodig is eigen kunnen en eigen leven naar vermogen uit te leven en niet te blijven sabbelen op oude korsten.
Voor een werkelijk modern voelend architect valt daar over niet meer te redeneeren en is dat niet anders. Voor hem is het dan ook begrijpelijk, dat er tegenwoordig door vele architecten met oude vormen zoo wordt geschipperd, al zit er veel aan vast, dat we nu niet zullen behandelen.
Vraagt men mij wat er dan reeds bereikt is en of het bereikte de moeite waard is, om de aandacht op te vestigen als iets van beteekenende en blijvende waarde, dan moet ik op die vraag een wedervraag stellen: of men ook weet wat *bouwkunst* is, wat dat woord beteekent en wat de strekking er van is?
Is het misschien al mogelijk, dat deze chaotische tijd door een enkel sterveling wordt begrepen en in het werk daarvan iets blijkt, voor velen is dit natuurlijk buitengesloten. En dan moet men toch bovendien niet vergeten: „het zijn niet allen koks, die lange messen dragen", dus dat er percentsgewijs weinigen over zullen blijven voor stuwende kracht. We kunnen dan ook gerust zeggen, dat het meeste werk mag verdwijnen en misschien liefst zoo spoedig mogelijk.
De nieuwe, de moderne richting moet stapje voor stapje veroverd worden en dan zal er o zoo dikwijls nog gestruikeld worden. Meer tegenwerking als medewerking zal natuurlijk aan alle architecten ten deel vallen, die van 't gewone sleurgangetje afwijken en in hun werk nu reeds iets kunnen leggen, dat aandacht vraagt, natuurlijk in de goede beteekenis. Dat is ook al weer heel juist en heel goed voor deze samenleving. Gemakkelijk moet men er niet komen en het is toch zeker niet zonder beteekenis, dat in 't algemeen de kunstenaars tobben moeten op financieel gebied om door 't leven te komen, al behoeft het geen wet van Meden en Perzen te zijn.
Natuurlijk gaat men ook, zooals met alles, vaak aan 't overdrijven over het reeds bereikte. Dat wordt dan in hoofdzaak gedaan door halve en mindere goden, die van huis te weinig critisch vermogen hebben, om het nieuwe werk naar waarde te schatten. Ook moet men niet vergeten, dat er in dag- en weekbladen veel geschreven en beoordeeld wordt door menschen, die geheel buiten ons vak staan en op klanken van namen afgaan. Men kan mij tegenwerpen, dat ook leeken wel eens een gezond en frisch oordeel hebben en beter dikwijls als sommige vakgenooten. Voor mij blijft het verkeerd als we critiek krijgen in kranten van onbevoegden, omdat het naar mijn oordeel half werk moet wezen; en in verband hiermee verwijs ik er naar, dat zulks door enkele journalisten zelf ook wordt begrepen, al moeten velen er nog aan zondigen. Ook voor zulk werk hebben we „specialisten noodig, die daardoor voorlichting kunnen geven.
Ik ben het dan ook heelemaal niet met den heer Roland Holst eens met dit gedeelte van z'n bekende lezing in ons Genootschap: over z'n waarde, die hij aan de intellectueelen toekent.
Zeker, men kan in doorsnee beter met een intellectueel over z'n vak praten dan met den eersten den besten. Maar het wil me toch voorkomen, dat laten we het maar eens aannemen, een letterkundige of musicus niet zoo intens z'n gedachtenleven zal laten beheerschen door de architurale vraagstukken en wat daarmee samenhangt, dan die architecten, die hun leven geven aan den innerlijken drang van hun geheelen zijn, om de bouwkunst op hooger niveau te helpen brengen. Hieruit volgt, dat het modernste werk, dat dikwijls buitennissig is, maar veel voor de verdere ontwikkeling der bouwkunst inhoudt, niet door hun kan begrepen worden en daarom niet naar waarde worden getaxeerd.
Ook over cultuur is op die lezing gesproken en dan natuurlijk cultuur in de bouwkunst.
Zeker, men moet toegeven, dat er betere en juistere begrippen successievelijk zijn gekomen, dan die we bijv. voor eenige jaren terug hadden, maar om nu reeds over cultuur te spreken, lijkt me minstens genomen overdreven in dezen individualistischen tijd van werken onder de architecten. Of welk verband is er bijv. tusschen het werk van de Bazel en Berlage? Vraag het hun eens zelf, hoe ze over elkaars werk denken en of ze eenig verband bespeuren voor een mogelijk richtsnoer. Waar in 't werk dezer beide meest besproken Nederlandsche architecten toch weinig onderling verband valt te ontdekken, daar kan men toch moeilijk van cultuur spreken.
Naar aanleiding van deze lezing is veel stof opgewaaid. Geen van de jongere generatie zal het niet in hoofdzaak met den heer R. H. eens zijn, namelijk: z'n doel om een kundig architect (bouwkunstenaar) aangewezen te krijgen voor de werken aan het Buitenhof te den Haag voor het Parlementsgebouw. Toch was z'n lezing niet van tendens geheel vrij en lijkt het me heel goed gezien van de vier bouwkundige vereenigingen om het referendum niet te houden om daardoor direkt „de architect" aan te wijzen.
Was het referendum gehouden, dan zou er veel kans geweest zijn, dat het tegenovergestelde bereikt zou zijn en het doel voorbijgestreefd. Men kan daarop antwoorden, dat men dan gekregen zou hebben, dat wat men waard was, maar dat is ten deele juist en in deze stelling zeker aanvechtbaar.
Er is nu op aangestuurd om een openbare ideeënprijsvraag te krijgen en dit besluit is natuurlijk ook genomen om de jongeren (onbekenden) in de gelegenheid te stellen hun werk eens te laten zien en bovendien om eens uit te scheiden met de bijna tot regel toe geworden gewoonte om „het drietal architecten" steeds naar voren te schuiven. En als ge mij dan vraagt of ik dan niet zou willen, dat dit belangrijke bouwwerk aan een dezer werd opgedragen, liever als dat de bureaului dit vraagstuk oplossen, dan moet ik toestemmend antwoorden.
Geenszins wil ik iets van de waarde van dit drietal afdingen, maar het gaat toch niet aan en zeker moet „Architectura" daar niet aan meedoen om alle overigen als minderwaardigen te kwalificeeren. En hier wil ik een lans breken voor de jongere generatie. Er wordt in den laatsten tijd gewerkt en voor degenen, die het zien, valt te bespeuren, dat er krachtig leven is.
En nu kom ik tot wat ik belangrijk genoeg vind om even te bespreken, namelijk: het request, dat eenige bekenden in den lande verzonden hebben naar de Tweede Kamer der Staten-Generaal in verband met het nieuwe Parlementsgebouw.
Teekenend is de slotalinea van dit request, dat als volgt luidt:
„Redenen waarom zij Uwe Vergadering met den meest sterken aandrang verzoeken het daarheen te leiden, dat de bouw van het nieuwe Parlement aan een der beste Nederlandsche bouwmeesters worde opgedragen".
Zoo is het juist, maar wie zou van de moderne architecten anders willen?
Evenwel is het voor mij onjuist de architect zoo maar aan te wijzen, vooral voor dit openbaar gebouw, al schijnt het voor velen niet breed van opvatting. Noodig en het meest gewenscht voor dezen tijd in dit geval is voor mij eerst een openbare ideeënprijsvraag uit te schrijven. Het voordeel daarvan is, dat de jongere generatie in de gelegenheid gesteld wordt mede te dingen en misschien, ik ben er bijna zeker van, met werk voor den dag komen, dat men niet verwacht zou hebben. Er komt dan evenwel een „maar" bij, die vrij belangrijk is om er even de aandacht op te vestigen, want dat wordt juist het criterium of de prijsvraag kans van slagen zal hebben.
Wie zullen zitting moeten hebben in de Jury, want daar hangt alles van af. Daar zijn voor noodig architecten met breeden, ruimen kijk en zelf modern voelend.
Zeker zullen onze vakgenooten moeten toegeven, dat die architecten in ons landje weinig in getal zijn.
Laten we nu toch eens ruim van blik worden, als we tenminste willen, dat ook die prijsvraag niet zal mislukken en er later weer, en terecht, ach en wee moet worden geroepen over het pauvere resultaat.
We kunnen nu toch in dezen tijd met eenige buitenlandsche architecten voor den dag komen om hierin zitting te nemen en dan hebben we daarvoor noodig: architecten, die modern architecturaal voelen en vrij zijn van het traditioneel gedoe.
Moeten we namen noemen?
Laat in de Jury opgenomen worden een Zweedsche, een Deensche en een paar Duitsche architecten, dan hebben we bijna zeker kans, dat de beste der jongeren mee zullen doen.
In verband met dit voorstel wil ik erop wijzen, dat er in den allerlaatsten tijd meer naar het buitenland wordt gezien en we wat los beginnen te komen uit onze chauvinistische kringen.
Voor mij is dat nuttig en noodig, willen we niet tot de garde der krentenwegers successievelijk gaan behooren.
In vele bladen zagen we beschrijvingen van de Werkbond-Tentoonstelling te Keulen en veelal werd daar waardeerend over geschreven. We hadden het genoegen deze merkwaardige tentoonstelling ook te bezichtigen.
Zeker, ik geef toe, er is veel af te keuren en men ruikt, bij wijze van spreken, „Sauerkraut und Schinken", maar voor hem, die dieper ziet en niet aan de oppervlakte verwijlt, is veel te leeren en op te merken. Er waait daar een frissche wind, die vele Hollanders als brood zoo noodig hebben en ik kan dan ook niet nalaten mijne vakgenooten aan te raden deze tentoonstelling te gaan zien.
Ik ga dan ook volkomen mee met wat den heer G. in het „Bouwkundig Weekblad" schrijft naar aanleiding van deze tentoonstelling en waarin o. a. voorkomt:

„Ondanks zijn begaafdheden is Nederland in vele opzichten nog achterlijk. Te veel teert Nederland op zijn ouden roem, te veel lijkt het een land waar na de gouden eeuw niets meer werd voortgebracht, dat op de hoogte van zijn tijd was."
Als slot moet ik dan nog even wijzen op het entrefilet, dat in het laatste nummer van ons blad voorkomt en waarin medegedeeld wordt, dat het plan bestaat eenige architecten uit te noodigen plannen te maken voor het Parlementsgebouw aan den nieuwen weg bij het Buitenhof, met het doel daaruit een keus te doen.
Uit het voorgaande zult ge begrijpen, dat ik hoop, dat dit bericht onjuist is en dat er nogtans besloten wordt tot een openbare ideeënprijsvraag met bevoegde jury en dit dan wel voor het frissche, dat er het resultaat van kan zijn.
Moge deze bijdrage brengen wat door velen gewenscht wordt in het belang van ons Koninklijken vak. En al geven we dan toe, dat de moderne richting niet tegengehouden of gestuit kan worden, men kan de komst verhaasten of tegenwerken.
Laat dan „Architectura" trachten aan het eerste met veel energie mede te werken.

G. F. LA CROIX.

DE SCHOEN-MAECKER EN DE LAPPER.

(Vervolgh).

(Overgheset uyt 't Frans).

De lapper spreeckt:

Wat claeght ghij, schoen-maecker, mij wert het werck [bestelt,
Het uwe was te duer, dies wert 't tersij ghestelt.
Het clompen-maeckers vack heb ick almee gheleert,
Jae, 'k weet zelfs opperbest hoe dat men schoenen smeert,
Men is met mij tevrêe, en om 't mij te bewijsen,
Laet men mij in de buert mijn ambaght onderwijsen.

Morael:

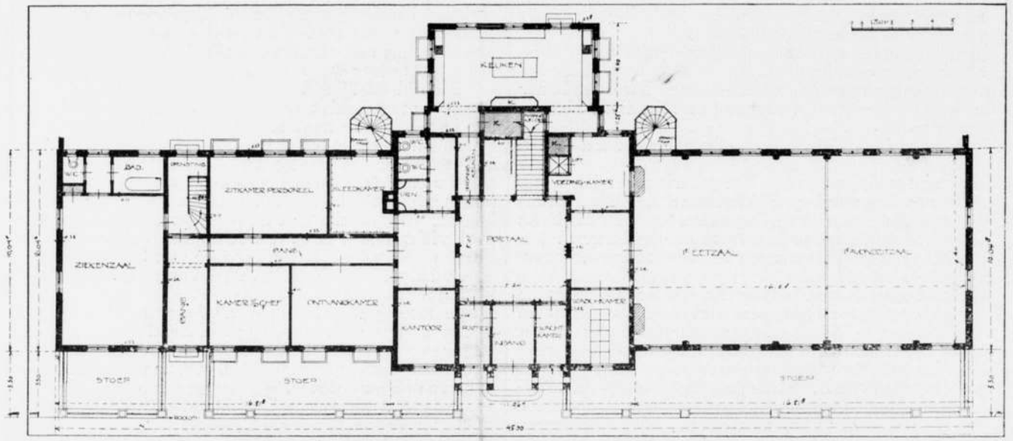
Quacksalvers hebben er sints d'ouwste tijt bestaen:
De werelt magh ze graegh, dies laet men ze beghaen.

WERCK-BONDT.

Jan Publycq spreeckt:
Ick slae u bont en blaeu terstondt
O! werck-bondt, maeckt ghe 't mij te bont. CANDIDUS.

BEZOEK AAN HET „OBSERVATIEHUIS VOOR JONGENS" TE AMSTERDAM DOOR LEERLINGEN VAN DE KUNSTNIJVERHEIDSSCHOOL „QUELLINUS", ALDAAR.

Door welwillendheid van de h.h. T. Jonker, directeur van het „Toevlucht voor Onbehuisden" en Jan de Meijer, arch. B. N. A., waren de leerlingen van de beide hoogste studiejaren der Bouwkunstafdeeling van de Kunstnijverheidsschool „Quellinus" in de gelegenheid het pas voltooide „Observatiehuis" aan de Vosmaerstraat, de Kostverlorenkade en het Cremerplein te Amsterdam in oogenschouw te nemen. Het doel van deze excursie was: kennis te maken met de „bouwkunst in de praktijk", aan de stukken zelf te zien hoe een ontwerp, dat op papier aesthetisch en technisch is uitgedacht geworden, zich voordoet als uitgevoerd werk. In dit geval gold het een gebouw dat juist was opgeleverd geworden, maar meermalen wisselen de omstandigheden zich hierbij af en

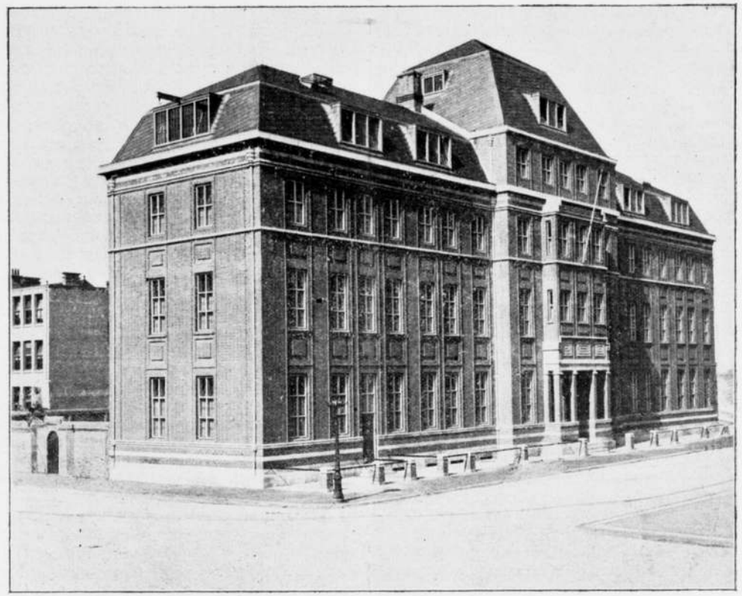


Plan van den beganen grond van het „Observatiehuis".

komen gebouwen in aanmerking die nog in aanbouw zijn of wel zulke, die reeds bewoond worden. Daarbij is de regeling der bezoeken aldus, dat bouwwerken van verschillende bestemming en uiteenloopende constructieven opbouw worden uitgekozen; ook die, waarbij de nieuwste toepassingen op het gebied van verlichting, verwarming en ventilatie zijn aangebracht geworden. Zoo krijgen de leerlingen dezer Bouwkunstafdeeling gedurende hun verblijf op de school, in een serie van wellicht een dozijn in aanbouw zijnde of voltooide werken, een beeld van het bouwkunstig en bouwkundig bedrijf in zijn verschillende uitingen onder de oogen en dat dit mogelijk is, mag zeker in de eerste plaats geweten worden aan de welwillendheid, waarmede de architecten dier bouwwerken hunne gewaardeerde medewerking in het ten uitvoer brengen dezer excursies verleenen. Het is dan ook zeker allerminst misplaatst hun in dit schrijven een woord van dank te brengen voor hun steun bij deze practische en leerzame lessen.

De heer Jonker was zoo beleefd de bezoekers vooraf op de hoogte te brengen van de bedoeling van het „Observatiehuis voor Jongens". Het waren dan hoofdzakelijk vier categorieën, die hier een tehuis zouden vinden: zij, die een zoogenaamd loopend proces hebben; zij, die preventief gezet zouden worden; zij, die bij rechterlijk vonnis ter beschikking van de Regeering zijn gesteld geworden en zij, die, hetzij door de schuld der ouders of door onhandelbaarheid, tehuis niet geleid of geregeerd kunnen worden. Voor de verdere toekomst ook nog zij, die een straftijd hebben ondergaan en daarna weer in de maatschappij moeten treden (een overgang die zeer moeielijk is), maar die door dit Tehuis een meer geëffend pad zullen kunnen vinden, dat kan leiden tot een leven van eerlijken en ernstigen arbeid, wellicht, in bijzondere gevallen, in een nieuw vaderland aan te vangen. Voor deze afdeelingen jongens wil het Observatiehuis zijn een „Tehuis", geen „Gevangenis" en in deze woorden lag het aan de architect gestelde programma, voor zoover het karakter van het gebouw betrof, opgesloten. Na deze korte en zakelijke uiteenzetting gaf de heer Jonker de leiding over aan den heer Jan de Meijer, die zich met de meeste bereidwilligheid als gids bij het bezoek had beschikbaar gesteld.

Wie het „Observatiehuis voor Jongens" vanaf het Cremerplein nadert, ziet dat de plattegrond van het gebouw (zie ook „Architectura" No. 3 van 18 Jan. 1913) zuiver in den opstand tot uitdrukking is gebracht geworden; hierdoor spreidt de massa van den opbouw zich in een aantal duidelijk verklaarbare geledingen. Het silhouet van deze massa is daarbij kenmerkend en van een vriendelijken ernst; de bestemming van het Tehuis is er op juiste wijze in uitgedrukt. In het geheel heerscht zekere gesloten-heid, die echter niet het begrip uitgeslotenheid inhoudt; door enkele sprongen in de gevels wordt aan deze gesloten-heid weer een zekere levendigheid verleend en het valt op dat deze sprongen geen gezochtheden zijn, maar elementen die zich op natuurlijke wijze uit den platten grond ontwikkelen. Bij de beschouwing van het silhouet van het gebouw trekt het de aandacht dat de daken van de zijvleugels zich niet geheel en al aansluiten bij het dak van de middenpartij. Deze middenpartij gaat hooger op dan de zijvleugels en de staande dakschilden dezer vleugels loopen dood tegen de opgaande muren ervan, terwijl de gebroken deelen van deze zijvleugeldaken, die boven het opgaand muurwerk van de middenpartij uitsteken, worden opgevangen door de in driehoekvorm opgetrokken zijmuren dezer middenpartij en zich daarna weder voort te zetten tot ze de opgaande dakschilden ervan snijden. Aan de korte einden van de zijvleugels eindigen de gebroken daken wederom in dakschilden. Er is in deze oplossing iets tweeslachtigs, wat de beëindiging van de massa naar boven betreft. Men zou verwacht hebben dat: òf de zijvleugeldaken, zooals ze thans zijn, zonder onderbreking geheel zouden doorloopen tot ze de opgaande muren en de dakschilden van de middenpartij ontmoeten, terwijl dan de afsluitende band van het opgaand gedeelte dezer middenpartij als omloopende band van de staande dakschilden der zijvleugels het geheel aan elkaar had kunnen binden; òf dat de driehoeken aan de twee zijvleugelkanten der middenpartij zich ook aan de twee andere zijden hadden bevonden, waardoor een voor zich geheel compleet element in de massa van



Voor- en zijgevel van het „Observatiehuis".

deze middenpartij zich had kunnen ontwikkelen; òf dat de afsluitmuren van de zijvleugeldaken ook aan de eindgevels van deze zijvleugels waren aangebracht — waardoor deze daken, als aan beide zijden op gelijke wijze afgesloten elementen, tusschen deze muren gevat waren geworden —, in welk geval de middenpartij zich weer uit deze nieuwe groepeering op voor het oog begrijpelijke wijze zou kunnen ontwikkelen. In den massalen opbouw, zooals die nu is, zijn de genoemde driehoekig opgetrokken muren een wel is waar weinig opvallende factor, maar toch een die even stoort en aan de silhouetwerking een oogenblik schade doet.

Staat men voor het gebouw, dan treft de goede indeeling der groote vlakken, zoowel wat de verhoudingen van hoogte en breedte betreft als wat de betrekking tusschen de gevulde en open gedeelten en den rythmischen stand der vensters aangaat. Op een stevigen sokkel, eerst van Pouillenay (een conglomeraat), daarna van baksteen met Pouillenay afgewisseld, verheffen zich de gevels van aangenaam rooden baksteen. Pittig en fraai staan in deze roode gevels de vertrouwelijke smalle lichtkozijnen, door metalen raamroeden veilig en goed ingedeeld en, met hun gebroken-witte houtkleur en blauw-zwarte afzetting van den buitenrand van het kozijn en van de metalen ramen, zich uitstekend aansluitend bij het warm rood der massieve gevels. Tusschen de tweede en derde verdieping loopt een smalle band van gehouwen steen over de breedte van het geheele gebouw, terwijl een zware hol-overgebouwde steenen gootplaat, waaronder een paar banden van baksteen en gehouwen steen, op forsche wijze de vleugels afdekt. In de middenpartij gaat de gootplaat in een vlakke band over en stijgt de opgaande muur, gelijk boven reeds werd gezegd, nog een verdieping omhoog, om daarna met een smallere en minder effectvolle steenen gootplaat te worden afgedekt, waarna ook deze opgetrokken middenpartij door een dak, in den vorm van een gebroken pyramide, wordt bekroond. Naar beneden groeit het gebouw op uit de straat, door een gedeelte van het trottoir met paaltjes af te perken en dit voorgeschoven gedeelte met klinkers in bepaald verband te bestraten. De vensters zijn zeer gevoelig geplaatst en op juiste wijze is de binnenindeeling van het gebouw bij deze venstergroepeering tot uitdrukking gebracht. Gaat men de rythmische schikking der vensters na, dan blijkt dat deze in de beide vleugels verschillend is. Deze schikking stemt voor den linkervleugel overeen met de getallen 1. 3. 2. 1. en voor den rechtervleugel met 1. 2 1. 2. 1. In elk der vleugels zijn dus 7 ramen in den voorgevel, maar zij zijn op verschillende wijze tot groepen vereenigd, zoodat de linkervleugel drie zware dammen heeft, terwijl de rechtervleugel er vier aanwijst (met deze dammen correspondeeren de hoofdbalken van gewapend-beton, waarop de gewapend-betonvloeren rusten). Smalle op zijn kant gestelde steentjes, met de schuine kant aan de binnenzijde en om de twee lagen in verband gemetseld, omzoomen de vensters en verbinden deze in de hoogte, zoodat staande vakken gevormd worden, op enkele plaatsen door een rij liggende steentjes aan elkaar verbonden. Tusschen deze omzoomde venstergroepen stijgen nu de dammen ongeschonden omhoog en, daar de borstweringen onder de venstergroepen weer met een eenvoudige uitmetseling zijn gevuld, ontstaan aaneengesloten staande vakken, die aangenaam contrasteeren met de opgaande partijen

van de vlakke muurdammen. Door de rythmische plaatsing der venstergroepen, de juiste betrekking tusschen gevuld en open muurwerk, de rijke werking der stijgende lijnen, de getroffen kleurverdeeling en de krachtige beëindiging naar onder en naar boven krijgen de gevels een rustig uiterlijk, dat in al zijn eenvoud weer rijk is en treft door de harmonische afgewogenheid der deelen ten opzichte van het geheel en van elkaar. De middenpartij van den voorgevel is eveneens goed getroffen tot aan de gootlijst der zijvleugels. Daarna vermindert de indruk: ten eerste door het weinige formeele verband dat er bestaat tusschen het opgaande gedeelte dezer middenpartij en het onderliggende gedeelte; ten tweede doordat dit opgaande gedeelte ongeveer even hoog is als de daaronder liggende partij en deze herhaling schade doet aan de verhouding van den gevel; ten derde doordat dit opgaande gedeelte in zijn indeeling afwijkende en minder fraaie verhoudingen vertoont dan de andere deelen. Aan den achtergevel is de indruk gunstiger, vooral omdat de gelijkheid van hoogte van het opgaande gedeelte en de daaronder liggende verdieping hier minder opvalt door het omloopen van den smallen steenen band om de hooge trapramen heen. De achtergevel heeft bovendien nog een bijzondere aantrekkelijkheid in den terrasvormigen uitbouw van de keuken en in de kleine vensters der tusschendiepingen, die, vooral in contrast met de groote trapramen, zeer gelukkig geplaatst zijn. De voorgevel heeft een, met een forsche versiering van geglazuurden grès opgeluisterde en goed in de architectuur van den gevel opgenomen, voorbouw, die zich uit een open portiek, waarin de voordeur is gevat, ontwikkelt en zich naar boven op natuurlijke wijze, door middel van een trapvormige bekroning, in den gevel verliest. Ook de zijgevels zijn mooi ingedeeld, zoowel wat de verhouding van het gevulde en open gedeelte aangaat, als wat de plaatsing der beide vensters betreft. Eenvoudige, goed geschikte dakvensters sluiten het geheel naar boven af. Aan den achtergevel treffen een paar zeer juist geplaatste ijzeren veiligheidtrappen, die met zorg in de architectuur van het gebouw zijn opgenomen, iets wat men van veiligheidstrappen waarlijk niet dikwijls kan zeggen. De zijgevels verlengen zich in steenen tuinmuren, waarin een toegangspoortje is gevat. Deze tuinmuren bestaan uit overhoeks geplaatste gekoppelde pijlers, waartusschen zich de vullende muurvlakken bevinden. Het geval is wel opmerkelijk, maar voldoet toch niet geheel en al, omdat de pijlers, die toch de voornaamste constructieve elementen zijn, zich los in den grond verliezen, terwijl de vullende muurvlakken een stevigen sokkel hebben. Daardoor is het verband tusschen pijler en muur eenigzins verloren gegaan en maken de pijlers naar de onderzijde, vooral gezien den zwaren kop die het geheel afdekt, in verhouding tot de vullende deelen, een te zwakken indruk.

Het „Observatiehuis voor Jongens" is van binnen heel aangenaam om te zien. Van versiering in den gewonen zin van het woord is geen sprake; de verschillende onderdeelen van de binnenruimte zijn echter aldus geschikt, opgebouwd, gevormd, gekleurd en gemeubeld, dat een aantal goede oplossingen is verkregen geworden, die, in verband met den constructieven opbouw, voor een deel in de herinnering blijven hangen als welgeslaagde proeven van binnen-architectuur. Tot deze welgeslaagde deelen behooren dan vooral de vestibule, de eetkamer, de kleedkamer, de gang voor het personeel, de boekerij, de slaapkamers en de zolders van de zijvleugels. De vestibule mag als zeer gelukt beschouwd worden, daar de eerste indruk bij het binnentreden er een is van vriendelijken ernst. De ruimte is mooi ingedeeld, de donkerbruine draaideuren staan fraai in de donkergroene ijzeren omranding, waaromheen het gebroken-wit der kozijnen, dat weder wordt omzoomd door het gedekt-groen der omlijsting. De beide zijdeuren zijn uitstekend in den wand gevat en sluiten zich goed aan bij de rechthoekige figuren van matzwart geglazuurde steentjes. De tochtdeur is juist geplaatst en van uitstekend gesmeede ijzeren handvatten voorzien; de doorkijk vanaf deze vestibule naar de centrale hal, met zijn fraai geschikte vloer van zwarte en witte tegeltjes en vooral die vanaf deze centrale hal naar de vestibule is verrassend. De eetzaal, tevens gezelschapskamer, maakt een eenvoudigen, rustigen indruk. Deze kamer neemt den geheelen rechtervleugel van het gebouw in beslag en herhaalt zich nog eens op de eerste verdieping. De verhouding der zaal is goed getroffen; de genoegelijke, gedekt-groene, omlijste vensters staan mooi in den wand; de kleurverdeeling, aldus geregeld dat het onderdeel van den wand in geel is afgeschuurd geworden en op de hoogte van het tweede kozijnkalf met een mat geglazuurd zwart steentje is afgedekt, terwijl de wand daarboven en het plafond in de kleur der specie zijn gelaten, is aangenaam; het licht is ruim en rustig. Aan de breede penanten, die reeds in de buitenarchitektuur opvielen, zijn verzwaringen uitgebouwd, waarop de hoofdbalken van gewapend-beton rusten; daartusschen zijn secondaire balken, waartusschen de vloer van gewapend-beton in caissonvorm is aangebracht geworden, in overeenstemming met de venstergroepeering. De kanten van de hoofdbalken zijn aangenaam afgeschuind, die van de secondaire balken zijn onder een eenigszins stompen hoek afgewerkt, waardoor een te harde schaduwwerking is vermeden geworden. Voor het eerst ontmoeten we in deze eetkamer het kenmerkende plint, dat verder door het geheele gebouw zijn dienst doet. Dit plint bestaat uit een aantal rondstaven, die zich, door middel van een gebogen holle lijst, naar den vloer verbreeden en met een vlak stuk hierbij aansluiten. De rondstaven van dit plintprofiel doen tevens dienst als deur- en vensteromlijstingen en het plint als geheel is ook de onderbouw van de vaste kasten. Door deze oplossing zijn de deuren, vensters en vaste meubelen aan den wand gebonden en ontwikkelen zich alle omlijstingen uit het plint, waartoe zij ook weer terugkeeren. Als goed getroffen kleurstemmingen vallen op den begane-grond op: het kleedkamertje en de gang voor het personeel. Het kleedkamertje heeft een lambriseering van vurenhout in bruin-geel gesausd en gelakt en afgedekt met een vlakke plank. Met de zwarte kleerenhaken, het rood-bruine tegelvloertje en de in de speciekleur afgeschuurde wanden is dit kamertje al even eenvoudig als aantrekkelijk. De dienstgang heeft donkergroene deurvellingen met grijsviolette paneelen, terwijl de wanden, wat het onderste gedeelte betreft, met gele specie zijn afgeschuurd geworden, daarna afgedekt met een mat zwart geglazuurd steentje en vervolgens in de speciekleur zijn gehouden. Het vloertje is in een goed patroon gelegd van roode en witte tegeltjes. De hoofdtrap behoort niet tot de meest gelukte oplossingen. Deze trap is van gewapend beton en bekleed met torgament, terwijl de treden aan de voorzijde van stootijzers zijn voorzien. De dichte borstwering is eveneens van gewapend beton en met een houten leuningprofiel afgedekt. In het geheel maakt de trap den indruk, dat zij te klein is voor het gebouw. Aantrede en optrede verhouden zich als 25 tot 18, wat een geschikte verhouding is, maar voor een gebouw als dit ligt de trap toch te steil. De kleur van het torgament (grijsblauw) is niet aangenaam, vooral niet in het helle gele licht dat door de bordesvensters valt. Het beloop van de leuningen is niet bepaald gelukt, noch wat de onpractische hoeken betreft, waaronder de leuningen elkaar ontmoeten, noch wat de wijze aangaat, waarop zij langs de pijlers gaan; de niet bepaald oplettende bezoeker heeft herhaaldelijk kans heeft zijn vingers óf te knellen óf achter te laten. Het mooie, maar moeilijke trappenvraagstuk is dan ook niet voldoende opgelost geworden.

Het boekerijtje, dat zich op de eerste verdieping aan den voorgevel bevindt, kort bij het ruime schoollokaal, heeft hoog licht, wat een rustige stemming met zich brengt. Met weinig middelen is hier veel bereikt. De vurenhouten boekenkasten zijn diepbruin geschilderd, welke kleur aangenaam contrasteert met de goud-gele paneelen en dekplanken der platenkasten en zich mooi aansluit bij de gloeiend rood-bruine kleur der triplexplaten, die den achterwand der kasten vormen. Het geel-bruine behangetje staat in dit boekerijtje evengoed als het parketvloerachtige linoleum (niet de schuld van den architect) er kwalijk bij past. Het binnentreden van de slaapkamers is bepaald een verrassing. De kruiskozijnen hebben hier maar één kalf, in tegenstelling met die der lagere verdiepingen, welke er twee hebben. Op de hoogte van dit kalf loopt in den muur het reeds meergenoemde mat-zwart geglazuurde steentje, dat het geel-bruin gekleurde onderdeel van den wand afscheidt van het in de speciekleur afgeschuurde bovendeel. Op dezelfde hoogte hangen ook de smakelijke grijze schuifgordijntjes met geel randje en zoo loopt er één horizontale lijn op een goede hoogte rondom de geheele zaal, welke lijn alleen bij de deur op eenigzins onaangename wijze wordt onderbroken. De slaapzalen zijn gevuld met zwarte ijzeren ledikanten, gedekt met witte spreien met ingeweven blauwe randen en inschriften, terwijl donkergroen geschilderde ledikantkastjes, van aangenamen vorm, de bedden flankeeren. De orde treft in deze stemmingsvolle slaapzalen zoowel in aethetischen als in maatschappelijken zin. De beide gebroken kappen van de zijvleugels zijn aan de binnenzijde mooi ingedeeld met eternitplaten, die met staalblauwe latjes zijn afgezet. Vier royale metalen dakvensters aan de lange zijden en twee aan de korte werpen een overvloedig licht op deze grijze zolderruimten, waarin de enkele zichtbaar gebleven constructiedeelen gansch niet misstaan. De eenige schoorsteen van het gebouw, die den rook van het keukenfornuis en van de verwarming afvoert, vindt zijn weg over één der zolders, vlak bij de toegangsdeur. Door een krachtigen overbouw boven deze deur wordt de hellende schoorsteenleiding goed opgevangen en een fraaie overhuiving van de deur is aldus tot stand gebracht.

Het uitzicht van het Westelijke dakvenster over de Kostverlorenkade, de Slatuintjes, de weiden, Sloterdijk, Sloten, Halfweg, Haarlem, tot aan den duinrand toe, is treffend mooi en maakt deze zolder, die tot werkplaats is ingericht, tot een haast ideaal verblijf. Vanuit de Noordelijke dakvensters ziet men neer op één der later gebouwde stadswijken en men kan daar opmerken in hoeverre de bouwverordening deel heeft aan de vorming van het karakter van het stadsbeeld. Ieder bouwondernemer heeft precies genomen en gegeven wat hij te nemen of tegeven had en zoo zijn dan ook alle huizen, tot zoover het oog reikt, als onder de rei afgesneden. Pas vér achter deze uiterst nette, maar buitengewoon vervelende, bouwerij, steekt het oude Amsterdam zijn daken en toppen en torens omhoog, als wilde de goede stad de menschen er nog eens aan herinneren dat toch alles weer geen nuttigheid behoeft te zijn. En het „Observatiehuis voor Jongens", zoo ver uit de buurt, reikt, over dit alles heen, aan Oud-Amsterdam de hand.

Bij het bezoek van de leerlingen der Kunstnijverheidsschool „Quellinus" werd het geheele gebouw van onder tot boven uit een technisch en aestetisch oogpunt in oogenschouw genomen. Zoo werd de keuken bezocht en de spijzenkamer en kwamen achtereenvolgens de provisie- en verwarmingskelders, de brandstoffenbergplaatsen, de wasch- en badkamers, de urinoirs en closets, de ontvangkamer, de kamers voor het personeel, de ziekenzaal, de centrale hal, het schoollokaal, de frissche linnenkamer met haar goed geproportionneerde kasten, de suppoostenkamers, de afzonderingskamertjes, de zolders en het dak aan de beurt. Op het dak was zelfs gelegenheid om het holdekken met Moezelleien te zien, daar een Duitsch leidekker aan den arbeid was geweest. Zeer voldaan keerden de bezoekers dan ook huiswaarts en namen de overtuiging met zich mede dat ook hier weer, door het in alle deelen beschouwen en onderzoeken van een goed en fraai bouwwerk, een belangrijke aanvulling was gegeven aan het aan de orde zijnde bouwkunstonderricht, dat op uitstekende wijze wordt gediend door deze practische lessen. C. W. Nijhoff.

NEDERLANDSCHE AANNEMERSBOND.

Deze houdt haar jaarlijksche algemeene vergadering a.s. Woensdag 15 en 16 Juli. Op de agenda voor deze vergadering komt het volgende voor:

Voorstel van het Hoofdbestuur.

„De Algemeene Vergadering besluite:

a. Met ingang van 1 Januari 1915 zullen de leden van den Bond verplicht zijn zich te onthouden van inschrijving naar werken, waarop niet toepasselijk zijn de bepalingen, dat:

alle geschillen zullen worden beslecht door arbitrage en *Werkstaking en uitsluiting zullen worden beschouwd als overmacht en recht geven op verlenging van den oplevering-termijn,*

met dien verstande, dat voorloopig — bij wijze van overgangsmaatregel — de hierbedoelde verplichting niet zal gelden voor werken voor rekening van Openbare Besturen;

b. Ingeval van niet-nakoming van het sub *a* bedoelde besluit, zal van toepassing zijn het bepaalde bij de art. 7 sub *b*, 2de lid *) en 10, 2de lid †) der statuten".

Toelichting. Alvorens dit voorstel op de agenda te brengen heeft het Hoofdbestuur ernstig de vraag overwogen of reeds thans de tijd kon zijn aangebroken om aan de principieele beslissing der algemeene vergadering van 5 Maart 1914 betreffende het nemen van bindende besluiten practische uitvoering te geven; eene vraag, die het na rijp beraad ten aanzien van het arbitrage-vraagstuk en het vraagstuk der werkstaking en uitsluiting met algemeene stemmen bevestigend heeft beantwoord.

*) Art. 7, al. 2 sub b luidt: Onverminderd het sub a bepaalde, kan bij niet-nakoming van besluiten als bedoeld in artikel 10, 2de lid dezer Wet, vervallen-verklaring óók worden uitgesproken door het Hoofdbestuur.

†) Art. 10 al. 2 luidt: Bij niet-nakoming van bepaaldelijk door eene algemeene of door een huishoudelijke vergadering daartoe aangewezen besluiten, verbeurt het in gebreke zijnde lid een bedrag van ten hoogste *f* 5000.— behoudens beroep op scheidslieden.

In den laatsten tijd toch is o.a. bij herhaling dat bij een arbitrage-regeling zooals de A. V. van 1901 deze geeft (de bekende zes gevallen) de aannemer nog zeer gemakkelijk en geheel onvoorbereid — met name waar het geldt de verrekening van meer werk — de dupe kan worden van chicaneerende of kwaadwillige directies en aanbesteders.
Daarbij komt, dat nog geenszins vaststaat, al wordt zulks nog steeds gehoopt, dat de nieuwe A. V., met volle instemming en medewerking van de zijde der directies zullen kunnen worden ingevoerd.
Het Hoofdbestuur heeft daarom gemeend niet langer te mogen wachten met het voorstellen van maatregelen, die ten doel hebben de leden van den Bond te beveiligen tegen de groote gevaren, welke hun bij de tegenwoordige onvolledige, onvoldoende arbitrage-regeling dagelijks te bedreigen, om van de schromelijke gevolgen van het ontbreken van bepalingen betreffende werkstaking en uitsluiting, waarover het onnoodig schijnt uit te wijden, niet eens te spreken.
Overigens dient hierbij nog gewezen op een factor van groote beteekenis, t. w. de redactie der arbitrage-clausule welke moet zijn opgenomen in de bestekken, waarop de leden van den Bond zullen mogen inschrijven.
Hoe die bepaling precies moet luiden, zal door het Hoofdbestuur met de uiterste zorg worden overwogen en, zoo noodig na het inwinnen van juridisch advies, worden vastgesteld, al kan reeds nu worden opgemerkt, dat de bekende „bepaling, aanbevolen ter opneming in de bestekken" van den Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven, welke reeds waarborgen geeft, dat ook een geschil, hetwelk door een der partijen als zoodanig wordt beschouwd, aan de uitspraak van eene Commissie van Advies (scheidsgerecht) zal worden onderworpen, daarbij een zeer goeden leiddraad biedt.
Het Hoofdbestuur vertrouwt ten slotte, dat de afdeelingen het onderhavige voorstel ernstig zullen overwegen en, na vergelijking van het voor en tegen, met hem tot de overtuiging zullen zijn gekomen, dat de aanneming geen verder uitstel kan dulden.

Namens het Hoofdbestuur:
J. N. HENDRIX, *Voorzitter*.
W. DE VLUGT, *Secretaris*.

Zie dit houding-bepalen der aannemers is van belang voor onze positie.
Ik geloof wel, dat in de bestekken van de meeste onzer collega's zal volkomen de volgende §: algemeene werkstakingen en uitsluitingen, uitgaande van behoorlijk georganiseerde vakvereenigingen, zullen worden beschouwd als overmacht en geven recht op termijnsverlenging".
Deze § wordt in de bestekken van Openbare Besturen gemist, getuige het bestek van de Ambtswoningen te Meerenberg, waar bij de eenige weken geleden aanbesteding van de 23 aannemers er 22 „onder voorwaarde" hebben ingeschreven. De eene, die met het ontbreken der § genoegen nam, is toen het werk gegund.
Het wekt daarom bevreemding voor te stellen, „dat — als overgangsmaatregel — de bedoelde verplichting niet zal gelden voor werken voor rekening van Openbare Besturen".
Hier toont de Aannemersbond zwakheid, en is zijn taktiek daardoor niet zuiver. Inplaats van onmiddellijk front te maken tegenover de Openbare Besturen, wil zij eerst de kleintjes, de particuliere architecten, onder de knie zien te krijgen en dezen vooruitschuiven in hun daarna te voeren strijd tegen de Openbare lichamen. En dan zijn het nog in werkelijkheid de kleintjes, want zooals ik reeds zeide, de goede architecten zullen zeker een redelijke bepaling betreffende dit punt in hun bestek hebben opgenomen.
Deze zwakheid in de houding van den Aannemersbond is nog niet het ergste. Het gevaar ligt meer in de redactie: „werkstaking en uitsluiting enz.". Door erin weg te laten: „uitgaande van behoorlijk georganiseerde vakvereenigingen" wordt de geheele opleveringsovereenkomst in het bestek op losse schroeven gezet, en is de architect de speelbal in den strijd tusschen de werkieden en den aannemer. Er bestaat een strijd tusschen patroons en werklieden, waarvan de architect echter nooit de dupe mag worden. Het is dus zaak onze houding te dien opzichte vast te stellen.

JAN DE MEIJER,
arch. B. N. A.

RECLAMEBILJET VOOR DE INTERN. RECLAMETENTOONSTELLING.

De Redactie ontving van Coppens Advertentie Bureau het door hem vervaardigde reclamebiljet voor de Internationale Reclametentoonstelling, die te Rotterdam zal worden gehouden in September a. s.
Zij verzoekt ons in een begeleidend schrijven ons oordeel er over te willen geven. Wij durven het niet! De tekst van de brief maakt het ons moeielijk. Deze luidt n.m.l. aldus:

Deze plaat onderscheidt zich van alle Hollandsche biljetten, doordat zij een combinatie is van wetenschap en kunst, welke in de juiste verhouding tot elkaar zijn gebracht.

Zij is gemaakt volgens een geheel nieuwe wijze van werken, welke, zooals U zich wel zult herinneren, bij gelegenheid onzer expositie op de Gastentoonstelling te Amsterdam door de groote bladen zeer gunstig werd beoordeeld en door de erkende professoren op dit gebied als voorbeeld voor de goede reclame wordt aangehaald.

Het gewichtigste voor dit reclame-biljet was het vinden van een wervend idee. Wij zijn er in geslaagd, aan de hand van onze reclame-wetenschappelijke studiën, een zestal wervende ideeën te vinden. Zes onzer artisten hebben wij aan het werk gezet, en wij hadden het succes, dat ons, bij beoordeeling der ingekomen ontwerpen, ook van buitenlandsche zijde, door de Commissie een onzer ontwerpen ter uitvoering werd opgedragen.

Wanneer dezer dagen de poster op de schuttingen komt, zult U zelf moeten toegeven, dat dit biljet tot een der meest geslaagde exemplaren der Hollandsche reclamekunst mag worden berekend.

Indien deze tentoonstelling die tot doel heeft het peil der Reclame in Holland te verhoogen, beantwoordt aan de verwachtingen, die het biljet opwekt, dan zal zij voorzeker succes hebben.

Wij hopen van Uw Blad een gunstige beoordeeling te krijgen en teekenen, Hoogachtend:
COPPENS' ADV. BUREAU.

De heer Coppens zal 't ons ten goede houden, doch waar zulk een oordeel er reeds is over werk, dat hij bij andere gelegenheden door professoren in het vak (welken? Laat de heer Coppens namen noemen). goed is bevonden, daar past 't ons, mindere goden, te zwijgen.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — J. F. L. Frowein. — Eenige beschouwingen. — De Schoen-maecker en de Lapper. — Werck-Bondt. — Bezoek aan het Observatiehuis voor Jongens enz. — Nederlandsche Aannemersbond.

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, A. A. HES, M. J. HACK, WILLEM VAN DER PLUYM EN J. J. HELLENDOORN, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Bestuur van het Genootschap, Heerengracht 545—549, Amsterdam.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. **De zetel van het Genootschap is met ingang van 15 Juli verplaatst van „Parkzicht", Hobbemastraat naar Heerengracht 545—549 te Amsterdam.**

II. De heer CORN. VISSER, bouwkundige te Amsterdam, wordt als Gewoon Lid voorgesteld door de heeren G. J. Rutgers en J. Roosing Jr., en is door het Bestuur met inachtneming van art 6 § 5 van de Statuten als zoodanig toegelaten.

J. ROOSING JR., *2e Secretaris*.

N. V. MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN HET PLAATWERK „DE ARCHITECT".

In aansluiting aan onze mededeeling, opgenomen in „Architectura", No. 27 van Zaterdag 4 Juli 1914, brengen wij het navolgende ter kennis:
Dat de, door ons bijeengeroepen, Buitengewone Algemeene Vergadering van Aandeelhouders van Maandag 13 Juli j.l., enkele besluiten van verstrekkenden aard genomen heeft, waarvan in een der eerstvolgende nummers meer definitief kan worden medegedeeld. Inmiddels zal getracht worden de stagnatie in de uitgave op te heffen.
Ten slotte de mededeeling dat het kantoor der Naaml. Vennootschap vanaf 15 Juli j.l. gevestigd is in perceel Heerengracht 545—549.

DE RAAD VAN COMMISSARISSEN.

DE VERWORDING VAN HET GOOI.

Eenigen tijd geleden kon men in sommige bladen klachten lezen over het verminken van het Gooisch natuur- en dorpsschoon, speciaal wat Laren en Blaricum betreft. Zelfs is er een boek over geschreven „de ondergang van een dorp". Betroffen eerstbedoelde klachten meer het verkoopen in kleine perceeltjes — en het bebouwen en afsluiten der bosschen waardoor deze natuur aan het publiek onttrokken werd en daardoor één der grootste aantrekkelijkheden van het Gooi verloren ging, met „de ondergang van een dorp" was vrijwel de verwording van Laren bedoeld; het verworden van een eenvoudig, mooi landelijk dorp tot een forensen plaats met al de aankleve van dien.
Hoe gegrond al deze klachten ook zijn, hoe jammer het is om de voorheen vrije bosschen afgesloten en bebouwd te vinden, en het sloopen van mooie boerderijen en landelijke woningen en het vervangen hiervan door dikwijls ón-landelijke, stadsachtige huizen en winkels (waardoor de oude eigenaardige schoonheid verloren gaat,) leidelijk te moeten aanzien, — toch acht ik dit alles, hoe te betreuren dit ook is — nog niet zoo erg als wat thans in Laren gaande is.
Ik bedoel de quasie-tentoonstellingen die nu te Laren gehouden worden. Ik zeg „quasie" omdat het tentoonstellen van iets hier eigenlijk bijzaak is. Was het slechts het tentoonstellen alleen van wat ook, ik zou dit artikel ongeschreven gelaten hebben. Maar de wijze van tentoonstellen lokt een protest uit.
Wat de eerste tentoonstelling, die bij Jan Hamdorff betreft, men weet hoe hier het verkoopen van schildersproducten aantrekkelijk gemaakt werd door muziek en dans. Een gevolg hiervan is het trekken naar Laren van allerlei publiek wat *niet* komt voor Laren, ook niet voor de schildersproducten, maar in hoofdzaak voor de muziek.... en de dans, en wij weten nog hoe verleden jaar deze dansen beoordeeld werden. Maar ook al was de beoordeeling der dansen thans gunstiger, dan nog is het te bejammeren dat men deze zaak in Laren begonnen is. Hoe begrijpelijk het ook is dat er door de vele, te vele, in het Gooi wonende schilders overproductie komt, en deze op de een of andere wijze moet worden aan den man gebracht, men doet — en de schilders zullen het zich, waarschijnlijk te laat, beklagen er zelf toe meegewerkt te hebben — er Laren groote afbreuk door. Want niet het bebouwen van bosch of hei, veld en akker, niet het sloopen van oude huizen en het vervangen hiervan door nieuwe, is het gevaar, en de ondergang van Laren, doch meer de *wijze* waarop dit geschied, en het *karakter* waarin gebouwd wordt. De wijze van bouwen en bebouwen en het karakter der gebouwen nu zijn het die het nieuwe, gewijzigde cachet van Laren zullen bepalen. En het karakter der huizen en de wijze van bouwen spruiten voort uit de geest zijner bewoners. Komen deze naar het Gooi, zooals tot voor kort vrij algemeen ge-

zegd kan worden, omdat zij de schoonheid daarvan liefhebben en waardeeren, dan zal, ook al wordt het dorp en omgeving stuk voor stuk veranderd, er toch altijd nog iets van de oude schoonheid, wat haar wezen betreft, in te vinden zijn: met andere woorden, de geest, die de oude bestaande schoonheid kenmerkt, zal ook, zij het dan zich aanpassend bij den modernen tijd — schoonheid is niet het speciaal eigendom van het oude — aanwezig zijn in de nieuwe bebouwing.

Men voelt het gevaar zoo duidelijk: zooals de geest der menschen is, zoo is ook die van de woning, die hij zich bouwt. En waar om, zou ik willen vragen, moeten al die lieden, die anders nooit in 't Gooi komen en er niets voor voelen, er heen gelokt worden?

Heeft men een afzetmarkt noodig, men zoeke die op minder schadelijke manier of make de productie niet grooter dan de vraag er naar is. Nu geef ik grif toe, dat deze schilderijen-tentoonstelling, zij het dan opgeluisterd door muziek en dans, niet gelijkgesteld mag worden met de tweede, die ik op het oog heb, n.l. die welke men „de Gooische markt" gelieft te noemen, maar in beiden zie ik het gevaar wat ik boven beschreven heb. Deze tweede „tentoonstelling", de lezers die haar gezien hebben zullen het met mij eens zijn, is van zoodanige leelijkheid en banale hoedanigheid, dat ieder, die ook maar een klein sprankje gevoel voor landelijke schoonheid heeft, moet beamen dat dit toch werkelijk ten hemel schreit.

De wijze waarop hier het steeds afgezaagde thema: het imiteeren van een z g. oud-hollandsche stadswijk, is behandeld, lokt een ernstig protest uit. Uit eerbied en liefde voor het schoone bouwwerk wat onze voorvaderen uit de 16de en 17de eeuw ons nalieten, moest men zich schamen iets tot stand te brengen — en in stand te houden! — zooals dit hier gebeurd is. De bespottelijke, belachelijke opzet van dit z.g. „Gooisch marktplein", een samenvoegsel van de slechtste namaak van alle mogelijke gebouwtjes uit ons land tot één „markt" geschikt, hier en daar nog voorzien van iets wat torens en poorten moeten voorstellen met de onmisbare „hellebardiers" er bij, waardoor het geheel meer lijkt op een vesting dan op een „markt", (maar 't is waar, bij 'n trapgeveltje behoort een hellebaard, zullen de stichters, die hun wijsheid in een vaderlandsche-geschiedenisboekje hebben opgestoken, gedacht hebben), dit alles nog daargelaten, acht ik het noodzakelijk te wijzen op de schandelijke manier waarop hier onze mooie oude bouwkunstvormen geïmiteerd, neen mishandeld werden. Zóó leelijk, banaal en ònwaar zag ik het te voren nooit. Vijf jaar geleden heeft dit zoodje ook dienst gedaan voor deze „markt". Wij hadden toen gehoopt, dat het hierbij zou blijven, maar de vereeniging van winkeliers en neringdoenden, die zich nota bene „Larenschbloei!" durft noemen heeft, instede hiervan, het geheel nu nog wat „aantrekkelijker" gemaakt door aan deze „markt" een kermis toe te voegen, waardoor zij, aan de buitenzijde kakelbont beadverteerd, in de eene hoek op een zigeunerskamp gelijkt, altemaal tot Larensch bloei! Hoe meer „attracties", hoe meer Laren bloeien zal.

Het schijnt dat een volksvermaak — wat zoo langzaamaan een tentoonstelling geworden is — want heusch, deze „markt" heet 'n „tentoonstelling"! — nu eenmaal niet buiten 'n kermis kan. Dingen bekijken is goed, denkt de bezoeker-in-doorsnee —, maar als vergoeding voor die „inspanning" moeten we ook 'n lolletje hebben. Mij dunkt, het pleit niet voor de beschaving van het tentoonstellingspubliek als dit voor zijn inspanning een ontspanning moet hebben van zulk laag gehalte. Zoolang het publiek echter aan zulk vermaak blijft meedoen, zoolang zullen de tentoonstelling-kermissen wel blijven. De eenige weg tot verbetering is ook hier: onthouding, dan zullen de ondernemers uit vrees voor fiasco, want daar zijn ze als de dood voor, zich wel wachten zulk 'n risico te loopen. Voor Laren en voor 't Gooi in 't algemeen acht ik die „Gooische markt" zeer verderfelijk om bovengenoemde reden, want er zullen lieden worden heengelokt, die de tot voor kort in 't Gooi heerschende geest geweldig kunnen benadeelen. Het fijne wijkt nu eenmaal altijd voor het groffe; en het staat dus te voorzien dat de vele ontwikkelden, kunstenaars, literators, musici, wetenschappelijken, kortom allen die zich voelden aangetrokken door de Gooische schoonheid en zich hier vestigden, zich eerlang zullen verplaatsen, verdrongen als zij worden door lieden van minder allooi, die komen neerstrijken op bovenbedoelde poenige leelijkheid.

Nog acht ik het tijd, dat dit gevaar bezworen kan worden: als de vele ontwikkelden en fijn-besnaarden zich voor deze gelegenheid eens wilden aaneensluiten — wat ze gewoonlijk, ik weet het, niet doen, om hun persoonlijkheid niet in gevaar te brengen — en iets tot stand brachten wat ook 'n „attractie", maar dan van een hooger gehalte, genoemd kan worden en dit met hulp van publiek en gemeente-bestuur, een attractie, Laren waardig!

Leven we dan in zoo'n verarmden, leelijken tijd, dat onze ontspanning en onze feesten altijd moeten ontaarden in banaliteiten, waarvoor zelfs onbeschaafde volkeren zich nog te goed zouden achten! Is *dit* het land van kunst, van poëzie, van wetenschap, en wijsbegeerte, dat kan bogen op 'n hooge cultuur, en waar men, waar zich eenig publiek ook maar verzamelt tot verpoozing, tot boven omschreven uitspattingen komt! Hoe moet een ontwikkeld vreemdeling, die ons land bereist na vooraf onze cultuur bestudeerd te hebben, zich voelen, als hij na in de musea Rembrandt en Mauve gezien te hebben, naar Laren gaat om daar het land van Mauve in natura te zien en dan op de „Gooische markt" terecht komt! Hij zal denken dat er van onze oude glorie weinig meer over is. Na wat hij van Rembrandt, Frans Hals, Vondel, van Campen, Sweelinck uit den ouden tijd; van de Marissen, Mauve, Diepenbrock, Mengelberg, Berlage, van Eeden of Rooyaards uit onzen tijd gehoord of gezien heeft zal hij zich, thans in Laren komende, over dit land en zijn bewoners een eenigszins andere meening vormen.

Waarom zijn haast al onze feesten en ontspanningen gebaseerd op ons glorietijdperk; herinneringen uit de 16de of 17de eeuw? Hebben wij thans geen dichters, geen musici, geen „beeldende" kunstenaars meer, die ons iets kunnen geven van hen zelf, ontsproten uit dèzen tijd, in plaats van altijd leentje-buur te spelen bij onze voorouders, wiens werk trouwens nooit zich aanpast, en nooit aanpassen kàn, aan onzen tijd, maar altijd moet worden verbrokstukt en verhaspeld, wil het niet louter comedie wezen. 't Is waar, onze schilders, de meesten van hen althans, staan eenigszins bezijden het leven, in dien zin dat ze steeds gereed zijnde motieven schilderen, waardoor ze ons geen nieuwe levende schoonheid *scheppen*, doch het door hen in ons leven geziene, slechts op hùn manier aan ons weergeven, al is dan deze manier van weergave nog zoo voortreffelijk. En de architecten, ja, die zijn dikwijls de meest prozaïsche aller kunstenaars, al weet ik, bij ondervinding, dat hun werk dit veelal meebrengt. Maar toch, moest niet de architect, de bouwer, die geroepen is dikwijls op de mooiste plekjes in onze schoone natuur onze woningen te bouwen, in de allereerste plaats zijn: idealist, fantast, poëët; los van materieele banden, voorzien van mooie ideeën en deze neerleggend, verwerkelijkend in zijn arbeid?

Brengt de „praktijk van het leven" dikwijls mee, dat hij deze ideeën, fantaziën en idealen niet of slechts zeer bescheiden kan leggen in zijn gewone opdrachten, gebonden als hij daar is door de eischen van „zitkamer, eetkamer, keuken, slaapkamers en W.C.'s" hoe anders is dit echter, waar het tentoonstellingsgebouwen betreft. Wil de gewone lastgever liever niet dienen voor proefkonijntje voor architecten-fantasiën, de tentoonstellingen zijn er voor aangewezen juist aan deze fantasie de vrije loop te laten, zoo hij slechts blijft binnen de grenzen van het waarborgfonds. Daarom moest den architect voor tentoonstellingen in de eerste plaats de meeste vrijheid van handelen gelaten worden en moest men nu eindelijk eens afzien van het z.g. „oud-hollandsch", doch de architect liever de vrije teugels laten om b.v. eens een blik in de toekomst te laten slaan; ook al zou het wat „vreemd" zijn; alles beter dan de tot stikkens toe geslikthebbende trapgeveltjes en hellebaarden onzer traditioneel geworden tentoonstellings gebouwen. Heusch, het hindert niet; laat een man van smaak maar eens los, laat hem fantaseeren, zijn droomen en ideeën in kleur en vorm op 'n tentoonstelling omzetten. Wie weet welke blijvende schoonheid er uit groeien kan.

En sommige van onze schilders, schrijvers, dichters, componisten, en kleedingskunstenaars, zij kunnen te samen wel wat tot stand brengen wat van *dit* leven, van *dezen* tijd is: ik bedoel te zamen iets scheppend tot onze geestelijke ontspanning, één geheel, alle onderdeelen in harmonie met elkander, in plaats van, zooals tot heden, elk zijn klein onderdeeltje makend. De gewone schilder weet uit gebrek aan andere motieven, niet anders te doen dan jaar in jaar uit boomen, boerderijen, figuren, dieren, strand met scheepjes, binnenhuisjes of bloemen weer te geven. Zou het gebrek aan fantasie zijn, dat we van onze schilders nooit anders dan deze onderwerpen, zij het dan ook in honderde, nog zoo schoone schakeeringen, onder de oogen krijgen? De schrijvers, dichters, componisten, zij zijn het meest vrij van fantasie-gemis; hoewel ook hieronder veel verwerken van oude thema's gevonden wordt. Maar zelfs al ziet men de mooiste gebouwen, of beelden, of schilderingen, al hoort men de mooiste muziek, al leest men de mooiste gedichten of proza, dan nog komt dikwijls de wensch in ons op: hoe mooi zou het zijn, als dit alles, vorm, klank, kleur, rhythme, proza of poëzie, in al hun variaties, tot één harmonisch geheel was samen gebracht!

Dit bedoelde ik te voren waar ik sprak van „attracties" van hooger gehalte, voor geestelijke ontspanning. En ik ben er van overtuigd, dat onze tijd personen heeft die tot iets van dezen aard in staat zijn. Zoo af en toe worden wij verblijd door teekenen die hierop wijzen. Als wij maar een stapje verder wilden gaan! Ons landje heeft bewoners, die wat ontwikkeling betreft, in staat zijn dergelijke ontspanningen te waardeeren. Natuurlijk, de min ontwikkelden zal deze ontspanning, inspanning wezen; maar de meer-ontwikkelden moesten hun verlangen naar iets hoogers kenbaar maken en zich onthouden van deelname aan „vermakelijkheden" welke thans Laren ongenietbaar maken en welke de ware oorzaak zullen worden tot „de ondergang van een dorp".

THEO RUETER.

EEN ANTWOORD.

Mag ik den heer La Croix naar aanleiding van zijn artikel in „Architectura" van de vorige week, doen opmerken, dat waar ik in mijn voordracht in April jl. voor „A. et A." gehouden, de zéér beduidende bouwsommen door drie Rijksbouwmeesters in de laatste jaren verwerkt, vergeleek met de schaarsche groote werken in een zelfden tijdsverloop door drie andere architecten uitgevoerd, ik voor deze vergelijking toch alleen mocht kiezen drie architecten met gevestigde en groote praktijken. *Anders had immers deze vergelijking absoluut niets bewezen.*

Wanneer de heer La Croix thans doet voor komen, of ik door het noemen van die drie namen invloed wilde uitoefenen op de eventueele keuze van een architect voor de projecten van het Tweede kamer gebouw, dan trekt hij een onware conclusie, waarvoor ik alle verantwoordelijkheid weiger.

Steeds toch heb ik herhaald, „laat de architecten zelf kiezen, laten zij zelf uitmaken wie zij zelf voor dit belangrijk werk aangewezen achten, zij toch zijn de mannen van de praktijk, zij moeten ons voorgaan in deze, dan zullen wij, de andere artiesten en intellectueelen opwekken hun keuze te steunen, en ingang te doen vinden."

De heer La Croix moge 't met deze opvatting oneens zijn, dat recht heeft hij ongetwijfeld, maar hij heeft niet het recht om aan mijn bedoeling een onjuiste interpretatie te geven, en mij dan voor tendenzieus te schelden.

En waar de heer La Croix schrijft:

„Ik ben het dan ook heelemaal niet met den heer Roland Holst eens met dit gedeelte van z'n bekende lezing in ons genootschap: over z'n waarde die hij de intellectueelen toekent."

daar kan ik alleen op antwoorden, dat ik nimmer de *„intellectueelen"* in deze zaak heb willen betrekken anders dan uitsluitend als krachtig steunend element in een door de architecten zelf te leiden actie. Acht de heer La Croix de „intellectueelen" hiervoor soms nog te gering? Dat lijkt mij een onjuist, gevaarlijk en hoogmoedig standpunt.

Ten slotte schrijft de heer La Croix:

„Geenszins wil ik iets van de waarde van dit drietal afdingen, maar het gaat toch niet aan en zeker moet „Architectura" daaraan niet meedoen om alle overigen als minderwaardig te kwalificeeren. En hier wil ik een lans breken voor de jongere generatie."

Ik weet niet op wie dit, noch waarop deze gansche passage eigenlijk doelt. In mijn voordracht heb ik geen enkel architect gekwalificeerd, en zeker nooit een architect minderwaardig genoemd, en ik herinner mij evenmin dat „Architectura" aan zulke praktijken zich schuldig maakt.

De zin, onverantwoordelijk vaag als hij door den heer L. C. gesteld is, laat naar alle zijden plaats voor misverstand, ja, wat erger is, hij riekt naar insinuatie, al weet ik zeer wel, dat de heer L. C. 't niet als insinuatie bedoelt.

Maar zelfs tegen den schijn daarvan wensch ik op te komen, als iets dat „Architectura" niet verdient, en ik evenmin.

R. N. ROLAND HOLST.

Als antwoord 't navolgende:

Het wil mij voorkomen, dat de heer R. H. nogal overdrijft, waar hij van schelden schrijft; ik zal daar dan ook niet verder op ingaan.

Geenszins acht ik de intellectueelen te gering; maar wil ze ten opzichte van ons vak de plaats toekennen, die ze naar mijn meening toekomen, dat vermeen ik ook geschreven te hebben; er is geen sprake van gering achten. Het overige geeft mij geen reden, hierop nog eens terug

te komen. Wel wil ik als slot nog even opmerken, dat de heer R. H. begrijpt, dat ook ik verlang, en hierin gaan we samen, om „een waardig Parlementsgebouw te verkrijgen. La Croix.

DE ARCHITECTEN IN HET OOG VAN HET PUBLIEK ALS HANDELSLIEDEN VOORGESTELD.

„De Mercuur", Eerste Nederlandsche Speciaal-Bureau voor Handelsberichten.

Afdeeling Bouwplannen.

Den Haag, 27 Juni 1914.

Weledele Heeren,

Het zij ons vergund, een oogenblik uwe bijzondere aandacht te vestigen op onze bijna dagelijks verschijnende „*Mercuurberichten*" welke het bestaan van eenig bouwplan meerdere maanden, dikwijls zelfs meer dan een jaar, vóór den aanvang of aanbesteding van het betrokken bouwwerk ter uwer kennis brengen, met adres, principaal, etc., alsmede verdere zakelijke en vakkundige gegevens, die voor u van belang kunnen zijn, m.a.w., deze berichten bereiken u dus langen tijd vóórdat dit plan door dagbladen of vakperiodieken aan derden bekend is geworden.

Deze berichten vertegenwoordigen het primaire arbeidsresultaat van een beslist energiek en systematisch werkend en over het geheele land vertakt consortium vakkundig acquisiteurs.

Onze „Mercuurberichten" verplaatsen u direct op ge-oriënteerd terrein, en vormen, aan de hand der verstrekte zakelijke gegevens en adressen, een direct uitgangspunt om voor de architectuur tijdig en met succes in relatie te treden met de betrokken principalen of anderszins, vóórdat de plannen vasteren vorm aangenomen of algemeen bekendheid verkregen hebben.

Onnoodig te zeggen wat of een dergelijke vroegtijdige, geregelde en vakkundige inlichtingsdienst beteekent. Onze sedert jaren gerenommeerde „Mercuur-berichten" voorzien in eene sedert lang gevoelde behoefte. Zij zijn voor velen, zelfs een primaire eisch tot succes, niet alleen tot het onderhouden of vernieuwen, doch voornamelijk tot het aanknoopen van nieuwe relatiën in het aanvangsstadium eener zaak, waarin derden, door onbekendheid met het bouwplan, hun invloed nog niet hebben kunnen doen gelden.

Ter voorloopige beoordeeling (waarbij vooral op data's te letten), overhandigen wij u inclosa een »greep« uit ons dossier bouwplanberichten, zooals deze in strict confidentieelen zin en bij speciaal *Architecten-abonnement à ƒ 5 per maand*, zaaksgewijze afzonderlijk, in gesloten blanco enveloppe, worden verstrekt, betreffende alle in ons geheele land voorkomende nieuwe bouwplannen, welke ons, door onze speciaal daarop gerichte werkwijze en uitgebreide handels- en vakrelatiën, bekend worden.

Een rayon-abonnement, voor bouwplanberichten uit een bepaald gedeelte van ons land, wordt berekend à ƒ 2.50 per maand voor één provincie, met verhooging voor elke volgende provincie.

Tot slot moeten wij er met nadruk op wijzen, dat onze bouwplanberichten, in zéér kleinen architectenkring verspreid en over verschillende rayons in ons geheele land verdeeld, beslist nieuwe en ongepubliceerde bouwplannen betreffen en vooral niet verward of gelijkgesteld moeten worden met de iets goedkoopere en op zéér groote schaal verspreide en veel later verschijnende dagblad- of persberichten, die — hoewel op zichzelve voor sommigen niet zonder waarde — voor den belanghebbende echter meestal een onvolledig courantennieuws inhouden.

Gaarne een dezer dagen uwe geachte decisie inzake ons voorstel tegemoet ziende, teekenen wij, hoogachtend,

Speciaal bureau „De Mercuur".
De directeur,
M. TIMMERS.

Modelbericht.

Strikt persoonlijke en vertrouwelijke mededeeling.

Tegenover derden zelfs geen schijn van vermoeden wekken in zake herkomst of inhoud van dit bericht. Beleefd doch dringend wordt verzocht, de berichten in uw dossier ten kantore te bewaren en aan uw personeel alléén een afschrift daarvan te verstrekken.

B. P.

15 October 1912.

De directie der N.V. aardappelmeelfabriek „Oostermoer" te Gasselternijveenschemond is voornemens, hare fabriek aanmerkelijk te vergrooten of een nieuwe fabriek te bouwen. Het is de bedoeling hiermede zomer 1913 aan te vangen.

Bij nalezing van bovenstaande circulaire kon ik niet besluiten deze te vernietigen, zonder haar eerst onder de oogen van de architect-leden van „A. et A." gebracht te hebben, mij vleiende met de gedachte, dat de Redactie, als altijd, dergelijke misstanden zal bestrijden.

Wat toch is het gevolg van deze zoo oogenschijnlijk onschuldige aanbieding; het bevorderen van schending van het geheim, want, de aandachtige lezer zal moeten erkennen, dat zonder mededeeling van derden, de „Mercuur" niet zijn schijnbaar voordeelige waar, voor een prijsje te koop aanbieden, die waar, misschien verkregen door indiscretie van personen in de naaste omgeving van bureaux, welke in verbinding staan met de architecten enz.

Voor den handelsarchitect en dengene, die het niet zoo nauw nemen met de moraliteit, is een dergelijke aanbieding natuurlijk zeer welkom, te meer daar deze zich niet zullen ontzien, de ondernemer van een geannonceerd bouwwerk te bewerken, zelfs, met de wetenschap dat er reeds een architect in de zaak betrokken is.

Om het hierboven bedoelde euvel met succes te bestrijden, zal mijns inziens het eenvoudigste zijn, door middel van de vakbladen, de architecten te ontraden, op deze aanbieding in te gaan. J. E. Rood, Architect.

De Redactie is het met bovenstaand stukje van den heer J. E. Rood geheel eens. Zij wenscht verder door te gaan en de zaak in het Genootschap aanhangig te maken.

Red.

INGEZONDEN.

„Bremersteen".

De Directie der „Obernkirchener-zandsteengroeven" zendt ons onderstaand schrijven naar aanleiding van een advertentie in „Architectura". Ofschoon wij de advertentierubriek (een zaak van de uitgeefster) wenschen gescheiden te houden van het Redactioneel gedeelte, willen wij het plaatsen om de eigenaardige belangrijkheid der zaak.

Sehr geehrte Herren!

Im Interesse der niederländischen Architecten bitten wir Sie, unsere nachstehende Erklärung in Ihrem geschätzten Blatte zu veröffentlichen:

In der No. 25 der Zeitschrift „Architectura" vom 20. Juni 1914 finden wir eine Annonze der Firma De Beer & Gnirrep, Amsterdam, worin sie echten „Bremer Steen" uit de groeven bij Hameln a/d Wezer empfiehlt. Wir müssen nun gegen diese Bezeichnung „Bremersteen" Einspruch erheben, weil dadurch eine Irreführung der Bauwelt veranlasst wird. *Seit Jahrhunderten* wird in Norddeutschland, Holland, Dänemark u. s. w. mit dem Namen „Bremer Stein" nur das bekannte Obernkirchener Material bezeichnet. Ein Material, welches bij Hameln a/d. Weser gebrochen wird u. under dem Namen „Bremer Stein" bekannt ist, giebt es nicht, so dass diese Bezeichnung seitens der genannten Firma willkürlich aufgegriffen ist, um Verwechselung hervorzurufen.

Hochachtungsvoll,
Obernkirchener Sandsteinbrüche
Aktiengesellschaft,
J. Krone.

Om na „hoor" ook „wederhoor" te hebben, zonden wij bovenstaand stuk aan de firma De Beer en Gnirrep ter inzage. Zij verzocht ons het volgend antwoord te willen plaatsen:

WelEdele Heeren,

Onder dankzegging voor de mededeeling van het schrijder Directie van de Obernkirchener Sandsteinbrüche naar aanleiding van onze advertentie in Uw orgaan, hebben wij de eer daarop in het midden te brengen dat de genoemde Directie onjuist is, waar zij schrijft dat het uitsluitend *haar* materiaal is sedert eeuwen onder den naam vanBremersteen in ons land werd ingevoerd. Onder dezen naam verstond men allen zandsteen over Bremen in ons vaderland uit groeven in het Wezergebied in Hannover betrokken, getuige de naam van *roode* Bremersteen (ook wel als roode Wezersteen aangeduid) welk materiaal toch niet door de Obernkirchener Sandsteinbrüche wordt geleverd.

Waar wij plaats van herkomst van onze Bremersteen precies aanduiden, kan er bij de Obernkirchener Sandsteinbrüche geen vrees bestaan, dat wij onzen steen als van *haar* komend importeeren. Haar vrees „Benjamin af" te zullen worden, mag die groeve niet leiden tot verdachtmaking.

De Beer & Gnirrep.

Een vraag aan de Redactie.

„Architectura et Amicitia" noemt zich bij voorkeur een bond van jongeren, die, wars van stijlnabootsing, vormen zoekt van eigen tijd. Nadruk wordt gelegd op het verband der kunsten onderling. Gesloten een verbond van kunstenaarsvereenigingen. Eén zelfde streven ontdekt bij dichters en schrijvers, bouwmeesters en beeldhouwers, kunstnijveren en schilders, tooneel- en toonkunstenaars. En leden van „A. et A." schrijven in ons blad beschouwingen, die dit streven ten goede moeten komen..... Doch de redactie plaatst week nà week rijmelarij in oud-hollandschen trant! Begrijpt ze niet, dat ze daarmede de dichters beleedigt; wat meer is, de kunst in het algemeen, en ons streven in het bijzonder schaadt, en alzoo handelt tegen eigen beginsel? Wormser.

De Redactie zal het ten zeerste op prijs stellen van den heer Wormser moderne hollandsche gedichten te mogen ontvangen, mits even geestig als de gewraakte.

GROENE GRIJSHEYT.

Eens sprack een wijs man:
Ay, siet, een grijs man
Can meest nyets doen.
Can die dus wat, dan
Vint hij een schat, dan
Is grijsheyt groen. Candidus.

PRIJSVRAAG „VERZORGINGSHUIS".

Beleefd verzoek ik U in Uw blad er op te willen wijzen dat de termijn, waarna geen inlichtingen betrekkelijk de prijsvraag voor het stichten van een Verzorgingshuis meer kunnen worden verstrekt, nader is bepaald op 1 Augustus 1914.

De Secretaris van de stichting het „Verzorgingshuis", Mr. J. Hingst.

DE ALGEMEENE ADMINISTRATIEVE VOORSCHRIFTEN.

Onder het opschrift „Verdiende Hulde" bevat het Weekblad „de Aannemer" (no. 27) een stukje met redactioneel onderschrift, luidende als volgt:

De Afdeeling „Hilversum" zendt ons het volgende belangrijke schrijven: Op Donderdag 2 Juli j.l. werd alhier aanbesteed het bouwen van 30 arbeiderswoningen, onder directie van den heer B. H. Bakker, architect, alhier.

In het bestek voor dit werk was de volgende bepaling opgenomen: „De Algemeene Administratieve Voorschriften voor de uitvoering en het onderhoud van werken, ten behoeve van besturen en particulieren, vastgesteld d.d. 17 Februari 1913 tusschen de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, en den Ned. Aannemersbond, zijn, voorzoover daarin door deze besteksbepalingen geen wijziging is gebracht, verbindend voor den aannemer en zijn borgen, als waren zij woordelijk in dit bestek opgenomen".

Dat deze bepaling door onze afdeeling met vreugde werd begroet, behoeft geen betoog. Op een aan den vooravond dier aanbesteding gehouden ledenvergadering werd dan ook met algemeene stemmen besloten, om aan onze blijdschap uiting te geven, door aan den heer Bakker daarvoor openlijk hulde te brengen.

Vóór de opening der inschrijvingsbiljetten, vroeg en verkreeg onze Voorzitter, de heer B. van Norren daartoe gelegenheid. In welgekozen woorden bracht hij den dank der afdeeling aan den architect over, die blijk had gegeven overtuigd te zijn van de billijkheid en de noodzakelijkheid der toepassing dier Algemeene Voorschriften, terwijl hij er den wensch aan toevoegde, dat dit goede voorbeeld ook door andere architecten zal worden nagevolgd.

Spreker memoreerde dat deze voorschriften ook zijn vastgesteld door de Vereeniging van „Delftsche Ingenieurs".

Door de plaatsing van het bovenstaande in het Bondsorgaan wenschen we ook in wijder kring bekendheid aan dit feit te geven.

C. Meijer,
Secr. der afd. „Hilversum" N.A.B.

[Inderdaad — zulk een feit verdient bekendheid in breederen kring dan die eener plaatselijke afdeeling.

Op een arbeid toch, zooals de bedoelde A.V., door alleszins bekwame en vertrouwde mannen, de verschillende bij het bouwvak betrokken vereenigingen vertegenwoordigende, verricht, een standaardwerk vormende in zijn soort, behoort niet te volgen in eindeloos *napraten*, maar onvoorwaardelijke invoering.

Dit deed de heer F. H. Bakker, architect te Hilversum en voor die daad brengen ook wij hem gaarne een woord van hulde. Dit is met de daad bewijzen dat men samenwerking *wil*. (Red. „Aann.")]

Zonder den heer Bakker de hem gebrachte hulde te misgunnen, acht ik het noodig dat hetgeen hier gaat gebeuren eens goed bekeken wordt.

Wat toch is het geval:

Sedert 17 Febr. 1913 bestaat een concept Alg. Adm. Voorschriften hetwelk, ondanks de daarop gedrukte woorden „definitief vastgesteld", gebleken is *niet* de instemming te hebben van de drie Directievereenigingen die aan de samenstelling ervan hadden meegewerkt. De Ver. van Delftsche Ingenieurs toch zond het aan de A. V. Commissie terug met een heele serie opmerkingen; de Bond van Ned. Architecten heeft in zijn vergadering van 27 Sept. 1913 het concept kort en goed verworpen, terwijl de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, zij het ook eenigszins schoorvoetend, bij monde van haren Voorzitter erin heeft toegestemd dat de talrijke en van verschillende zijden tegen het herzienings ontwerp ingekomen bezwaren door de Commissie zullen worden onderzocht (Zie Bouwk. Weekbl. van 21 Maart ll.).

Een begin van uitvoering is aan laatstbedoeld voornemen gegeven toen de afgevaardigden voor de A. V. van Maatschappij en Bond, op uitnoodiging van het Maatschappij bestuur, op 14 Maart ll. zijn bijeengekomen om nogmaals het vraagstuk onder de oogen te zien. Men is het daar eens geworden over het standpunt dat van Directiezijde in de groote Commissie moest worden ingenomen, terwijl aan de afgevaardigden van den Bond de verzekering is gegeven, dat ook zij in de gelegenheid zouden worden gesteld hunne meening in de hoofdcommissie toe te lichten. (De Bond is n.l. in de H. C. niet vertegenwoordigd, aangezien deze Comm. reeds vóór de stichting van den Bond — in 1908 — met haren arbeid was begonnen).

Die gelegenheid is ons — den heer Houtzagers en ondergeteekende — tot dusverre niet geboden. Of de H. C. misschien buiten ons weten nog iets heeft verricht, is mij onbekend.

De zaak staat dus op 't oogenblik zoo dat alleen de Aannemersbond het concept-A. A. V. accepteert en dat nu een architect bereid is bevonden om deze A. V., die door de Directievereenigingen zijn teruggewezen, in toepassing te brengen. Bovendien heeft de Aannemersbond reeds maatregelen aangekondigd die dienen moeten om zijn wil tot wet te verheffen. De deze week gehouden jaarvergadering van den N. A. B. heeft n.l. besloten om vanaf 1 Jan. 1915 den bondsleden te verbieden in te schrijven naar bestekken, waarin niet zijn opgenomen art. over Arbitrage en over Werkstaking en Uitsluiting, opgesteld volgens de van aannemerszijde vastgestelde redactie, (zie het art. hierover van Jan de Meijer in het vorige no. van dit blad) en verder kondigde de voorzitter in zijn openingsrede aan dat men voornemens is geleidelijk voorstellen te doen betreffende verbetering (!) van de borgstelling, de verrekening van meer en minder werk, de aansprakelijkheid voor schade, enz.
De hoofdpunten van de A. A. V. zullen ons dus in de toekomst door de heeren aannemers worden gedicteerd!
Veel commentaar is dunkt mij overbodig. Ik zou in herhalingen vervallen van hetgeen door den heer Houtzagers en mij in „Architectura" van 27 Sept 1913 over de quaestie is geschreven, nadat ons gebleken was dat in het orgaan van de Maatschappij van Bouwkunst geen plaats was voor onze beschouwingen. Sindsdien heeft het Bouwk. Weekblad af en toe wel eens iets ten beste gegeven over Alg. Voorschr. en A. V.-Commissies, doch steeds zoo, dat niemand uit die lektuur kon gewaar worden waar eigenlijk de schoen wrong. De kern van de zaak: de dreigende suprematie van den Aannemersbond in zake het vaststellen van voorschriften voor aanbestedingen, werd steeds zorgvuldig geïgnoreerd.
Het is deze struisvogelpolitiek van de Maatschappij van Bouwkunst, dit gebrek aan kordaatheid en gezag van hare leiders, die de quaestie der Alg. Voorschriften in het bovengeschetste stadium hebben gebracht. De nieuwe vakvereeniging debuteert niet schitterend en het zal noodig zijn dat de anderen de zaak der A. V. ter hand gaan nemen, opdat niet het prestige van den architectenstand nog meer geschaad wordt, dan helaas reeds moet worden geconstateerd.

H. G. JANSEN, B. N. A.

TENTOONSTELLING VAK-ONDERWIJS-MATERIALEN.

Op initiatief van de afdeeling Amsterdam van de Vereeniging tot bevordering van de Vakopleiding voor Handwerklieden in Nederland is de vorige week in het Nederlandsch Schoolmuseum aan de Prinsengracht te Amsterdam een permanente tentoonstelling geopend van materialen ten behoeve van het vakonderwijs.
Bij ontstentenis van den afdeelingsvoorzitter, den heer Th. Rutgers, werd het openingswoord gesproken door den heer H. J. C. Haver.
Spreker wees er op, dat reeds sedert lang de gedachten van velen uitgegaan waren naar de verkrijging van een museum voor het vakonderwijs, getuige o. a. een motie die in 1911 door de vergadering van vakschoolonderwijzers werd aangenomen, waarin op het stichten van een dergelijk museum werd aangedrongen.
Wat hier nu geopend wordt, is nog slechts een begin. Spr. drukte echter de hoop uit, dat de kiem zich spoedig zal ontwikkelen en het museum eerlang geheel zal beantwoorden aan de eischen welke aan een dergelijke inrichting gesteld mogen worden. De beschikbare ruimte in het Schoolmuseum zal dan wel spoedig te klein blijken. Moge dus deze woning slechts van tijdelijken aard zijn? Spr. hoopte eindelijk, dat de tentoonstelling niet alleen zal bezocht worden door de vakonderwijzers, doch ook door de gewone onderwijzers bij het lager onderwijs. Moge de inrichting aldus bijdragen tot de populariseering van het vakonderwijs.
Ten slotte bracht spr. dank aan de heeren Addison, Wesseling, Van Dorp en Van Schaik, die zorgden voor het bijeenbrengen van de materialen, resp. van het machinevak, de burgerbouwkunde, het meubelvak en het schilder- en decoratievak.
Op het gebied der electrotechniek zal door speker zelf binnenkort een verzameling materialen worden bijeengebracht.

UIT BOEKEN EN TIJDSCHRIFTEN.

„Het Tweede-Kamergebouw" en „Bouwkunstbeoordeeling". *)

De „Haagsche Post" van 20 Juli j.l. schrijft ook over de kwestie: het nieuwe Tweede Kamergebouw. Dit naar aanleiding van de opmerking van de „N. R. Crt." bij het Gidsartikel van Roland Holst: „Kunst als Regeeringszaak".
Deze titel steunt op de legendarische uitspraak van Thorbecke, dat „kunst geen Regeeringszaak is". Voldoende is de foutieve opvatting aangetoond, die men had en nog heeft van Thorbecke's meening over kunst (hij was zelf allerminst ongevoelig voor kunst, vooral de muziek vereerde hij hoog). Een dergelijke uitspraak heeft hij nooit gedaan. Jammer is het, dat Roland Holst, niettegenstaande hij dit kon weten, dezen zin in zijn artikel neerschreef.
De „Haagsche Post" zegt daarover verder:

„De Nieuwe Rotterdammer heeft de moeite genomen nog eens in den breede het betoog van Thorbecke aan te halen, en uit het verband blijkt, dat de minister niets anders heeft bedoeld dan dit: het is geen zaak van de regeering over de kunst te oordeelen, aan de kunst haar richting voor te schrijven.
Met aanhalingen uit redevoeringen van minister Thorbecke toonde de „N. R. Ct." bovendien aan, dat deze staatsman al vijftig jaar geleden voorstond wat de heer Roland Holst nu bepleit, nl.: „een permanent instituut van voorlichting .... dat in alle kunstaangelegenheden advies heeft te geven" Hij schreef dat naar aanleiding van de ongelukkige geschiedenis met de nieuwe academie te Groningen. Thorbecke heeft eenige jaren achtereen in de Kamer voorgesteld om het ambt van den rijksbouwmeester af te schaffen en daarvoor in de plaats een bouwcommissie in te stellen, die toezicht over de rijksbouwwerken zou houden en den minister van raad dienen. Aan die commissie wenschte hij niet het ontwerpen van nieuwe gebouwen op te dragen; dat wenschte hij toe te vertrouwen „aan hen, die blijken zullen daartoe het meest geroepen te zijn." En in dezelfde rede van 28 November 1863 zegt hij: „Voor het stichten van nieuwe gebouwen zal men andere bekwame mannen oproepen, die ons gebouwen zullen kunnen schenken, waarover het kunstminnend publiek meer tevreden zij dan over hetgeen wij tot dusver zagen optrekken."

Merkwaardig, dit hebben wij nooit geweten! Eerbied voor het inzicht! Voor Roland Holst is het zooveel te prettiger dit nu te weten. Het geeft hem steun tegenover zijn aanvallers, die te gaarne zijn voorstel als te buitensporig modern willen voorstellen, ofschoon bij dit oordeel politieke overwegingen niet vreemd zullen zijn. De actie van R. H. voortzettende, is eenigen tijd geleden door een aantal kunstminnende vrouwen en mannen het reeds bekende adres verzonden:

Aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

Niet zonder bevreemding en ongerustheid hebben ondergeteekenden vernomen, dat voor het nieuwe gebouw voor uwe vergadering reeds ontwerpen zijn gemaakt door het bureau van den rijksbouwmeester. Immers zij zijn van meening, dat waar het hier betreft wellicht het meest belangrijke monumentale bouwwerk 't welk in dezen tijd kan worden gezet, het ambtelijke bureau, naar de ondervinding overtuigend heeft aangetoond, voor deze ontwerpen in geen geval zonder eenige mededinging aangewezen kan en mag worden, en dat er, zoo ooit, nu aanleiding is om aan de Nederlandsche bouwkunstenaars de gelegenheid te geven een Nederlandsch monument te scheppen.
Redenen waarom zij uwe vergadering met den meest sterken aandrang verzoeken het daarheen te leiden, dat de bouw van het nieuwe parlement aan een der beste Nederlandsche bouwmeesters worde opgedragen.
Het adres is geteekend door: R. N. Roland Holst, dr. A. Pit, dr. H. E. van Gelder, Willem Kloos, Jeanne Kloos—Reyneke van Stuwe, mr. dr. J. C. Overvoorde, H. J. Haverman, dr. A. Bredius, dr. H. T. Colenbrander, Wouter Nijhoff, prof. dr. J. Huizinga, Frits Lapidoth, C. L. van Balken, J. F. M. Sterck, Marc. Emants, prof. dr. G. W Kernkamp, Jan Veth, Cyriel Buycce, F. P. ter Meulen, dr. mr. S. Muller Fzn., dr. Jan Kaf, Frederik van Eeden, M. A. Bauer, K. Alberdingh Thijm, mr. H. P. I. Wiessing, mr. Frans Coenen, Jac. van Looy, Herman Robbers, Albert Verwey, Henriette Roland Holst—v. d. Schalk, J. de Meester, prof. dr. W. Vogelsang.

*) Dit stuk is door gebrek aan plaatsruimte twee weken blijven liggen.

De H. P. teekent daarbij aan:

„Had vijftig jaar geleden de Kamer Thorbecke's zin gedaan, dan zou een bouwcommissie ten dezen den betrokken minister van advies kunnen dienen en er bestond geen bureau van den rijksbouwmeester, dat na de vele smakeloosheden, waarmede het reeds stad en land heeft bedeeld, tot overmaat van ramp misschien ook nog opdracht zal krijgen om de nieuwe Tweede Kamer te bouwen."

De H. P. verwijst dan naar een tweede stukje in haar blad, waarin, zooals zij zegt, de zaak van een ander standpunt wordt bezien.
In dit tweede stukje nu toont de H. P. niet veel inzicht te hebben.
Laten wij eerst het stukje volledig geven:

„De beweging tegen de Kijksbouwmeesters neemt bijna onrustbarende proporties aan. Thans is door een aantal autoriteiten uit de wereld van kunst en letteren een adres aan de Regeering gericht, waarvan het doel is, de actie, te versterken tegen het voornemen het gebouw van de Tweede Kamer te doen ontwerpen door den bekroonde in een uit te schrijven prijsvraag en niet door de rijksbouwmeesters. Het klinkt volkomen logisch. Hoezeer de kunst tegenwoordig ook weer verlangt naar steun van regeeringswege, van een officieele kunst wil men daarentegen niets weten. Het individueel leven uit zich dan ook in den regel oneindig veel schooner dan het complex van krachten, die meestentijds niets met kunst te maken hebben en die men de „regeering" noemt. Of deze nu al een „bevoegd persoon" aanwijst om de gekoesterde artistieke wenschen ten uitvoer te leggen, doet er weinig toe. Veel hooger dan de middelmaat streeft de bureaucratie meestentijds niet. Men zou het althans zoo zeggen. Nu doet zich in dit speciale geval echter een min of meer hinderende omstandigheid voor. Veel moderne groote gebouwen, die eenigszins mooi zijn, bezit ons land niet. Maar onder die weinige telt ze het Paleis van Justitie op het Plein in Den Haag mee. Het is niet indrukwekkend, niet overweldigend door nieuwe gedachten, niet suggestief door min of meer gewaagde proefnemingen. Maar het is mooi! En .... het is gebouwd door een officieel persoon, den rijksarchitect Molenaar! Dat feit geeft dan toch weer eenige hoop dat de officieele kunst ook wel eens goed kan wezen. Er komt hier nog een andere overweging bij te pas. Dat onze moderne architecten over het algemeen genomen zeer mooi bouwen, zal niemand beweren De eenige kwaliteit die hun mag worden toegekend is, dat er niet één onder is, die de zeer bijzondere kunst verstaat zóó te bouwen dat iedereen het waardeert. Veeleer is hun bouworde geschikt om te dienen tot eeuwigen twistappel tusschen de aestheten onderling, om dan niet te spreken van den indruk, die ze op den average-man maakt. Zulk een bouworde mag aannemelijk zijn voor een handelszaak, die reklame uit zijn huis slaat, zelfs als iedereen ervan gruwt, aan officieele gebouwen dient men den eisch te stellen, dat iedereen er, zoo geen hoog kunstgenot aan ontleent, dan toch eenige genoegdoening aan beleeft. Als resultaat van een prijsvraag is een dergelijke genoegdoening allerminst te verwachten. Hoe verdienstelijk de poging, van de letterkundigen en aesthetici ook is, om aan de Kapelsbrug te 's-Gravenhage een „waar kunstwerk" te garandeeren, — de practijk leert nu eenmaal dat dergelijke prijsvragen nooit een breederen kring bevredigen, dan die den *kleinen* kring van bewonderaars van den prijswinnaar omsluit De gansche en overige wereld vindt zulk 'n „prijsgekroond" ontwerp in den regel allergekst. Het moge misschien pleiten tegen den goeden smaak van de „overige wereld", een feit is het dat zij ten slotte van openbare gebouwen, als lastgeefster dient te worden beschouwd. Onze conclusie is, dat men dus wellicht beter doet zich een bevredigend gebouw te verzekeren door een rijksarchitect, dan het gevaar te loopen van een „aesthetisch bouwwerk" door een particulier artiest dat er zóó raar uitziet dat iedereen er om lacht. De bevallige Italiaansche toeriste, die in haar reisaanteekeningen neerschreef dat de Amsterdamsche beurs „half kazerne en half krankzinnigengesticht" is, zijn we nog niet vergeten."

Gerechte hemel! Er moge menschen zijn, die de Beurs uitwendig meer of minder geslaagd vinden, van inzicht getuigt het niet een dergelijke conclusie te trekken, en deze te laten steunen op de dilettanterige uitspraak van een „bevallige toeriste". De laatste zin moge uit journalistiek oogpunt op zijn plaats zijn, als motiveering van een conclusie is hij meer dan zwak!
En de twee andere punten, die de grondslagen moeten zijn voor de genomen conclusie, versterken al zeker niet ons inzicht omtrent de waarde van het inzicht van de H. P.
Tegenover de door de kunstenaars en kunstminnende intellectueelen in den lande geuite meening, dat „de bureaucratie meestentijds niet hooger streeft, dan de middelmaat", stelt de H. P. het werkelijke goede Paleis van Justitie op het Plein in den Haag. Als iemand over „offlcieele" kunst schrijft, moet hij op de hoogte zijn van den toestand in den kring der Rijksbouwmeesters. Het bedoelde gebouw nu is niet van Molenaar. Deze is geen Rijksbouwmeester, doch een particulier architect geweest. De geachte schrijver, denkende aan Justitie, heeft wellicht Metzelaar gemeend. Doch hoe het zij, het gebouw is van den Rijksbouwmeester C. H. Peters (die eerlang zijn betrekking zal neerleggen). Al kon de H. P. ook nog enkele goede gebouwen meer aanwijzen, daarmede wordt niet bewezen de voortreffelijkheid van het systeem zaken te laten behandelen, dus ook werken doen te scheppen, door de ambtenaren-hierarchie.
Al zijn er onder de ambtenaren bekwame menschen, de hierarchie drukt alles tot gelijkmatigheid samen.
Het ontwerpen, en ook het uitvoeren eischt vrijheid van handelen, waarbij de leider alle verantwoordelijkheid draagt. In de ambtenaarswereld tracht elk zoo weinig mogelijk verantwoordelijkheid te dragen, doch deze op zijn collega te schuiven. Dit ontneemt de menschen hun veerkracht, een der eerste voorwaarden om te kunnen scheppen.
De waardeschatting van onze moderne bouwkunst door de H. P. kunnen wij voor kennisgeving aannemen. Daarover valt niet te twisten, waar zij als criterium stelt, dat iets mooi is, als iedereen het waardeert!
En dan het standpunt, dat de „overige wereld" (dat zijn dus alle menschen, uitgezonderd de „kleine kring van bewonderaars") als lastgeefster van de openbare gebouwen dient te worden beschouwd! Zeker, omdat zij belasting betaalt. Maakt dit de menschen tot oordeelen bevoegd? Laat in zulke zaken toch liever de enkelen, daartoe bevoegden, oordeelen.
Dan zag Thorbecke het beter in!

J. DE M.

* * *

In de „IJzer- en Staalkroniek" van 11 Juli lezen wij het volgende stukje onder het hoofd „Waardeering van onze nijverheid", dat, ook algemeener gelezen, zoo juist is.

„Een merkwaardig voorbeeld van geringschatting van onze industrie blijkt weer eens uit een schrijven, dat door de commissarissen van de „Industrie Maatschappij Trompenburg" is gericht tot het Hoofdcomité van „Het Roode Kruis" te 's Gravenhage.
Dit schrijven, geteekend door alle commissarissen, de heeren A. Stoop, C. J. K. van Aalst, J. Bienfait, H. Colijn, G. F. Dudok van Heel, C. L. M. Lambrechtsen van Ritthem, J. Muysken, A. Roelvink en P. Smidt van Gelder, luidt als volgt:

„Toen het bekend werd, dat de Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië uw Comité verzocht had, de uitzending van twee ambulance-auto's voor de pestbestrijding, besloten wij onmiddellijk u deze automobielen aan te bieden op voorwaarden, die op vrijgevige wijze rekening hielden met het menschlievende doel, waarvoor zij bestemd waren.
Wij waren overtuigd, dat dit aanbod met beide handen zou worden aangegrepen. Onze maatschappij toch is de eenige fabriek in Nederland, die zulke automobielen reeds met succes vervaardigd heeft en alleen van een Nederlandsche fabriek was zulk een belangloos voorstel te verwachten.
Zeer teleurstellend was het dus te vernemen dat de levering onmiddellijk, en zonder mededinging was opgedragen aan een buitenlandsche fabriek, waarbij het bestaan eener Nederlandsche Industrie volkomen over het hoofd werd gezien.
Op deze wijze vloeit een deel der gelden, bijeengebracht door onze landgenooten, zonder noodzaak naar het buitenland, maar bovendien zijn die gelden in dit geval niet besteed op de meest economische wijze.
Over deze handelwijze spreken wij, commissarissen der Industrieele Maatschappij Trompenburg, onze teleurstelling uit, die, wij twijfelen er niet aan, zeker gedeeld zal worden door velen, die uw Comité in staat stellen, zooveel nuttigs in het belang der pestbestrijding tot stand te brengen.
Ten slotte deelen wij u mede, dat wij voornemens zijn den inhoud van dezen brief aan de dagbladen ter publiceering mede te deelen."

De brief van de commissarissen van Trompenburg spreekt voor zich zelf. Wij behoeven er zeker niet veel aan toe te voegen. Ook het Roode Kruis wordt beheerscht door den geest, die in onze departementen van oorlog en marine zoo sterk is, dat alleen uit het buitenland het goede kan komen. En in dit speciale geval kan men zich niet eens verdedigen met de anders gebruikelijke argumenten van goedkoopere levering door het buitenland, van gebrek aan ervaring in het binnenland. De Spijkerfabriek heeft zeker haar sporen op automobielgebied al lang verdiend; haar voortreffelijk product heeft een goede plaats zich verzekerd. Maar de bestuurders van het Roode Kruis weten hieromtrent natuurlijk niets: zij wenden zich zonder aan de Nederlandsche industrie te denken direct tot het buitenland, doen onmiddellijk zonder verdere navraag bij andere leveranciers de bestelling aan de uitverkoren fabriek. Dergelijk voorbijgaan van Nederlandsche ondernemingen moet zeker wel diep teleurstellend zijn voor onze fabrikanten, die hier weer eens zien met hoeveel onverschilligheid en miskenning zij in het eigen land hebben te kampen.
Verheugend is echter dit schrijven van commissarissen van de Maatschappij Trompenburg. Onder deze vinden we de namen van velen, die in andere door hen bekleede ambten onze nijverheid grooten steun kunnen verleenen. En het is een gunstig teeken, dat onder deze mannen van zaken althans de vaderlandsche industrie van waardeering verzekerd kan zijn. Zij zullen zeker zooveel mogelijk, waar zij invloed kunnen oefenen — bij scheepvaartmaatschappijen bijv. e. d. — voorbijgaan der vaderlandsche industrie trachten te voorkomen."

ADRES TWEEDE-KAMERGEBOUW.

Aan zijne Excellentie de Minister van Waterstaat.

Geeft met verschuldigden eerbied te kennen,
het Algemeen Bestuur van het Verbond van Nederlandsche Kunstenaars Vereenigingen,
dat het met veel belangstelling heeft kennis genomen van de plannen der Regeering tot verbouwing en uitbreiding van het Gebouw der Tweede Kamer der Staten Generaal,
dat het, beseffend de groote beteekenis van dit Gebouw der Volksvertegenwoordiging en zijne situatie in het zoo belangrijk nationale Gebouwen-complex aan het Binnenhof en omgeving, van meening is, dat aan een der meest begaafde Nederlandsche Architecten de opdracht moet worden gegeven voor het ontwerpen van dit bouwwerk en voor het leiden van den bouw,
dat het met volle instemming heeft kennis genomen van het adres der vier Bouwkundige Vereenigingen: *Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Genootschap „Architectura et Amicitia", Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap", en Bond van Nederlandsche Architecten,* tot Uwe Excellentie te dezer zake 8 Mei 1914 gericht, en dat het, zonder zich uit te spreken of prijsvragen in het algemeen en in welken vorm wenschelijk zijn, in dit geval overeenkomstig de wensch der bovengenoemde vier Bouwkundige Vereenigingen, het uitschrijven van een ideeën prijsvraag, gevolgd door een engeren wedstrijd, ten zeerste aanbeveelt, ten einde op deze wijze den bouwmeester te doen aanwijzen.
't Welk doende, enz.

Voor het Algemeen Bestuur voornoemd
(w.g.) Willi Martens, Voorzitter.
(w.g.) J. Gratama, Secretaris.

Ter herinnering diene, dat tot het Verbond van Ned. Kunstenaars Vereenigingen zijn toegetreden de volgende Vereenigingen:

Architectura et Amicitia, Arti et Industriae, Bond van Nederlandsche Architecten, Genootschap van Nederlandsche Componisten, Haagsche Kunstkring, Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Moderne Kunstkring, Pictura Veluvensis, Pulchri Studio, St. Lucas, Nederlandsche Tooneelkunstenaars-Vereeniging, Algemeene Toonkunstenaars-Vereeniging, Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst, Vereeniging tot Bevordering der Grafische Kunst, Vereeniging van Letterkundigen.

VAN ALLERLEI AARD.

BIBLIOTHEEK VAN HET MUSEUM WILLET—HOLTHUIJSEN.

B. en W. brengen ter algemeene kennis, dat de bibliotheek van het museum Willet-Holthuysen aan de Heerengracht 605, gedurende het tijdvak van 15 Juli 1914 tot en met 31 Augustus d.a.v., des avonds voor het publiek gesloten zal zijn.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — De verwording van het Gooi. — Een antwoord. — De architecten in het oog van het publiek als handelslieden voorgesteld. — Ingezonden. — Groene Grijsheyt. — Prijsvraag „Verzorgingshuis". — De algemeene administratieve voorschriften. — Tentoonstelling vakonderwijs-materialen. — Uit Boeken en Tijdschriften. — Adres Tweede Kamergebouw. — Van allerlei aard.

TWEE EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 30. ZATERDAG 25 JULI 1914

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, A. A. HES, M. J. HACK, WILLEM VAN DER PLUYM EN J. J. HELLENDOORN, LEDEN.

Uitgave van de Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebr. Binger, Warmoesstraat 174/6, Amsterdam.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Bestuur van het Genootschap, Heerengracht 545—549, Amsterdam.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. **De zetel van het Genootschap is met ingang van 15 Juli verplaatst van „Parkzicht", Hobbemastraat naar Heerengracht 545—549 te Amsterdam.**

DE HONORARIUMREGELING VAN ARCHITECTEN.

Naar aanleiding van de besprekingen in den B.N.A. omtrent de herziening van de Honorariumtabel wensch ik de aandacht te vestigen van de vakgenoten op de navolgende punten.
Deze zullen aanleiding kunnen zijn tot gedachtenwisseling, welke ook aan de Commissie ad hoc van den B.N.A. kan worden voorgelegd.

I. *Werkteekeningen.*

Volgens het oordeel van ondergeteekende zal de regeling van de kosten der werkteekeningen, uitslagen en maatlijsten ten dienste van de uitvoering en bestellingen, volgens een vast percentage door den architect te leveren, alléén toepasselijk kunnen zijn op werken van de eerste klasse; zooals b.v. te Amsterdam voor de Arbeiderswoningen blijkbaar is bedoeld.
Bij gebouwen die ingewikkelder samenstel en rijker uitvoering eischen, zal de daaraan verbonden risico te groot zijn vooral in ons land, waar zoowel de bouwmeesters als hun staf zooveel minder in die richting geoefend zijn, dan in de ons omringende groote landen, zal de meerdere of mindere tijd daàrvoor noodig, van zoo'n overwegende invloed zijn op 't bedrag van het honorarium, dat het loon van den architect, over verschillende jaren wellicht, hierdoor zeer in het gevaar wordt gebracht.
Hoe belangrijker het werk, des te meer reden om die werkdetails ook niet op 't particulier bureau, doch op 't bureau van het werk te behandelen, in direct overleg met de uitvoerders. In een tijd, waarin door 't ruime verkeer de werkkring van den bouwmeester allerminst tot zijn woonplaats beperkt is, acht ik deze decentralisatie in veel gevallen gewenscht. Overwegende bezwaren tot handhaving van de bestaande regeling, waarbij de opdrachtgever deze kosten betaalt, zijn er m. i. niet.

II. *Werken in eigen beheer.*

Onafhankelijk van het feit dat verscheiden architecten deze werkwijze niet wenschelijk achten, deze werkwijze onder *specialen omstandigheden* sedert jaren voordurend toegepast, als b.v. bij herstellingswerk waarvan de omvang onmogelijk juist is vast te stellen, werken waarbij een verschillende speciale techniek worden geeischt, wanneer dus geen marktprijs is vast te stellen; in mijne veeljarige praktijk werd zoodanige regeling voor meerdere werken aan 't bureau van Dr. Cuypers en mij toegepast. Een goed deel van Haarlems kathedraal werd aldus uitgevoerd.
Eenige algemeene aanwijzingen, voor de herstelling van zulk werk is dus gewenscht. Elkeen blijft immers nog vrij zoo gewenscht steeds aanbestedingen uitsluitend toe te passen.
A. Het begrip van eigen beheer geheel doorgevoerd, brengt ook de risico der daaruit voortvloeiende kosten voor rekening van de(n) opdrachtgever(ster). Dan worden dus de meerdere of hoogere salarissen van opzichters, uitvoerders (en eventueel administratiën, boekhouden) door den opdrachtgever betaald, incluis hunne verzekering tegen ongelukken enz. de verzekering tegen brandschade van de teekeniggen en bescheiden.
Daarnaast komt dan evenwel den architect voor zijne grootere verantwoordelijkheid, meerdere werkzaamheden een verhoogd honorarium toe, dat stelselmatig zou kunnen worden gevonden door het werk in eene hoogere klasse over te brengen. Bij herstellingen is dit ook reeds geschied, en is verdere verhooging zeker niet gebruikelijk geweest.
B. Wenscht men het personeel geheel door den architect te doen betalen, hetgeen toch wel in beginsel minder juist is, daar hier de geldelijke belangen van den opdrachtgever door de uitvoerders geheel onmiddelijk moeten worden behartigd, dan zal het honorarium wellicht moeten worden verdubbeld; ook de werkteekeningen zijn er dan inbegrepen.
Van toepassing dezer regeling heb ik geen ondervinding.

III. *Werken in hoeveelheden tegen tariefprijzen.*

Overeenkomstige beschouwingen werken in dit geval tot dezelfde methoden als hierboven; de eventueele verhooging van het honorarium zal hier geringer moeten zijn.

Nu de honorariumtabel uitgebreid wordt, waarom dan ook niet die percentages van hooge bouwsommen vastleggen, welke vroeger zeldzaam waren, maar in de toekomst steeds meer zullen voorkomen?
Tot dat doel heb ik de graphische voorstelling met behulp van twee schalen doorgevoerd tot een bedrag van 1.500000.
Daarbij zijn de door bepaalde gevallen erkende cijfers aangegeven, die ook met een regelmatig verloop overeenkomen. Juist in die gevallen, die nog meer uitzonderingen zijn, is het voor de vakgenooten van belang zulk een algemeen geldende aanwijzing te hebben.

Jos. Th. J. Cuypers, B. N. A.

IN 'T VREE-PALEYS.

Hoe seltsaem de stoff sij, hoe costlijck, hoe schoon,
Wat meesterhant maeckt spant toch altijd de croon.

Candidus.

INGEZONDEN.

De vraag herhaald.

Het onderschrift der Redactie stelde te leur. 't Was een mooi antwoord voor de bittertafel, doch der Redactie van een kunstblad onwaardig. De Redactie geeft aan versjes in oud-Hollandschen geest de waarde van dichtkunst. 't Zij zoo!
Vergun me nu de vraag te herhalen in eenigszins gewijzigden vorm: „Keurt de Redactie van „Architectura" het goed, wanneer een dichter zich uit in vormen van vroeger eeuw — gelooft ze niet, dat die dichter, indien hij bouwmeester ware, „toch ouderwetsch" zou zijn — acht ze het maken van verzen op deze wijze niet in strijd met het wezen van waarachtige dichtkunst. En — nadruk leggende op het verband der kunsten onderling — begrijpt de Redactie niet, dat ze, door het opnemen van dergelijke verzen, ons streven schaadt en alzoo handelt tegen eigen beginsel?"

Wormser.

Door het „Toch ouderwetsch" brengt de heer Wormser een ander motief in het debat — n.m l. een van persoonlijken aard. — Hij moge, in die richting gedacht, gelijk hebben, toch vertroebelt dit het debat.
Wij hebben hier kleine gedichten onder een pseudoniem, een reden om zich enkel en alleen te bepalen tot de gedichtjes zelf, en er buiten te laten, wie ze heeft gemaakt. De gewraakte gedichtjes dan, hebben een oud-Hollandsche spelling, doch geen oud-Hollandschen geest. Zonder bezwaar kan men ze schrijven in gewone spelling. Alleen zij worden dan scherper, de satire komt meer naar voren. En uit dit oogpunt is de gekozen — zeer uiterlijke, doch keurige — vorm te verdedigen.
Heel anders is het toepassen van oud-Hollandsche vormen bij stoffelijke voorwerpen. Die vormen onmiddellijk een intregeerend deel ervan.
Men is echter niet oud-Hollandsch, als men materialen, verkregen door oude handtechnieken toepast, b.v. handvormsteen, gegoten loodbladen, blinddrukstempels, enz. Zooals deze staan tot de stoffelijke vormgeving, zoo staat de spelling tot de taal. —
Dan nog iets, buiten de eigenlijke zaak om. Kritiek is uitmuntend, werkt opvoedend, doch moet gepaard gaan aan medewerking van den criticus, in de richting door hem voorgestaan.
Nooit medewerking te verleenen, verzwakt de positie van den criticus. Red.

Aan de Redactie van het Weekblad
„Architectura et Amicitia".

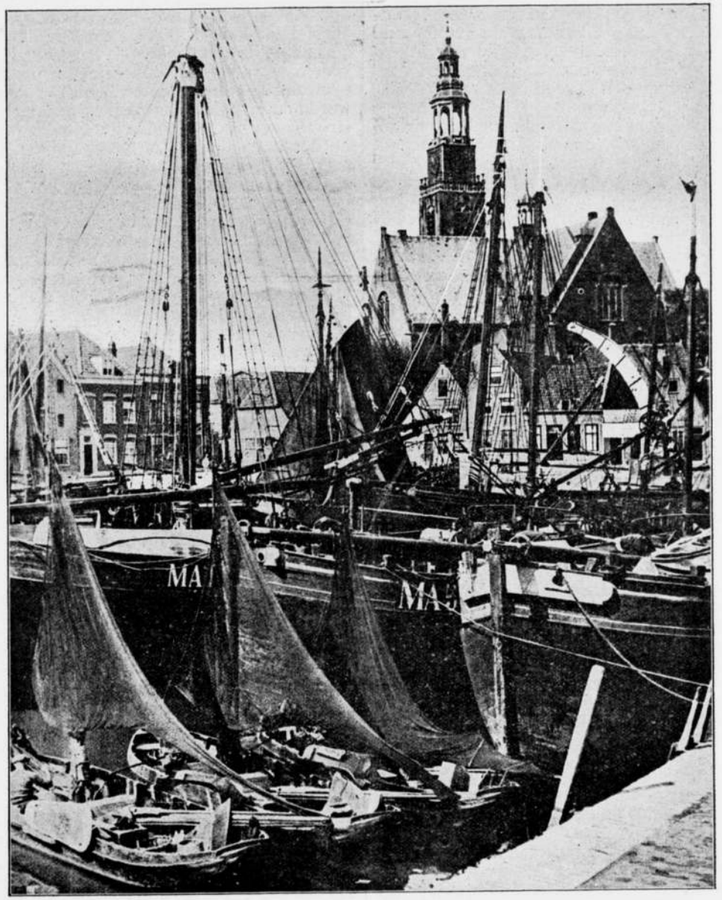
WelEd. Heeren.

Naar aanleiding van de, in uw blad van Zaterdag 18 Juli, ingezonden stukken, wenschte ik gaarne als vakman en tevens als onpartijdig beoordeelaar, het volgende in het midden te brengen.
In het schrijven van den heer J. Krone, Directeur der Obernkirchener Sandsteinbrüche A.G. is veel waarheid en absoluut geene verdachtmaking. De Obernkirchener heeft zijn sporen verdiend en staat bekend als een der beste zandsteensoorten. Wat de benaming „Bremersteen" aangaat, dit kwam, doordat de transporten der geëxporteerde steen over Bremen geschiedden.
Het is misschien wel mogelijk, dat de steen, welke de heeren De Beer en Gnirrep hier importeeren, ook indertijd via Bremen ons vaderland bereikte; doch in het graafschap Schaumburg-Lippe, liggen in de nabijheid van het plaatsje Obernkirchen, wel twintig steengroeven. Deze waren vroeger alle in exploitatie. Hoeveel groeven zijn of waren er van het door de fa. d. B. en G. geïmporteerde materiaal in bedrijf? Men kan gerust wel aannemen, dat de thans, onder eerstgenoemde Firma vereenigde groeven het leeuwenaandeel exporteerden. Nadien bleef de Obernkirchener zandsteen hier een gewild en veel geïmporteerd materiaal en het feit, dat nagenoeg alle steenhouwers en architecten hier te lande deze „Bremer" bleven noemen, is wel overtuigend, dat deze vroeger bij de import via Bremen de overhand had. Dit weten de heeren De Beer en Gnirrep ook wel. Vandaar dat zij adverteeren „echte Bremersteen". Zij weten wel, dat er Bremer en nog eens Bremer is. Ook wel dat de Obernkirchener de *echte* Bremer wordt *genoemd*. De heeren De Beer en Gnirrep hebben taalkundig niet het recht te spreken van „echte Bremersteen". Want dan zou de steen in het gebied der vrijstad Bremen *gewonnen* moeten worden. Dit wordt hij echter *niet*. De steen komt uit Hameln a/d. Weser.
Waarom is de firma De Beer en Gnirrep niet even loyaal en fair als de Obernkirchener en noeme zij hare steen niet Hamelner of Weser? De Obernk. Sandsteinbrüche noemt haar product *toch ook* bij den waren naam?
Neen, de Firma De Beer en Gnirrep speculeert hier wel degelijk op de in de practijk onafscheidelijk aan elkaar verbonden namen van Oberkirchener en Bremer, om van de daaruit ontstane verwarring partij te trekken. Dit is niet netjes en moest zulk een groote firma onwaardig zijn.
Dat de Obernkirchener zandsteen tot de via Bremen geëxporteerde soorten behoorde, *is* bewezen. Wil de firma De Beer en Gnirrep dit van haar materiaal ook beweren, dan zal zij dit eerst dienen te bewijzen.
Inmiddels teekent, Hoogachtend,
21 Juli 1914. Théodor Polet.

BOEKAANKONDIGING.

„Maassluis".

De redactie ontving van den uitgever J. Waltman te Maassluis zes platen in koperdiepdruk van gezichten in Maassluis. Zij doen ons kennismaken met het stadhuis, de kom van de haven, de Wagenbrug, de Regeeringsbank en de ingang der consistoriekamer in de Ned. Hervormde kerk.
Wij verwonderen ons over de keus.
Waarom de Regeeringsbank tweemaal gegeven, terwijl de kerk zelf met haar ingangspoort, en het bekende „vischers-epithaaf" niet zijn opgenomen?



De kom van de haven te Maassluis. Weergave van de uitgave „Maassluis" van J. Waltman.

Ook missen wij het Gemeentelandshuis van Maassluis uit 1616 met zijn monumentale ingangspoort. Dit is een karakteristieker gebouw dan het stadhuis, en staat, daar wij mogen rekenen, dat de uitgave samenhangt met het 300-jarig bestaan van Maassluis, meer in den tijd der stichting van deze visschersnederzetting.
Er verschijnen, naar wij vernemen meerdere platen, laten wij hopen, dan spoedig onze oude bekenden terug te zien.
Over de technische uitvoering van den koperdiepdruk is het voor ons moeilijk een oordeel te vellen. De reproductiewijze is o. i. afhankelijk van het onderwerp. Bij de weergaven der kerkbanken b. v. zijn de schaduwen te hard, waardoor de indruk van zware contouren wordt gegeven.
Onze plaat geeft het aardige beeld van de kom der haven, zoo typisch in het stadje gelegen, met de toren statig oprijzend achter het mastbosch der schepen.
De opnamen zijn van den heer C. Vreedenburgh Jr.

* * *

De Redactie ontving in dank de derde druk der „Handleiding voor woningbouwvereenigingen", een der uitgaven van het centraal bureau voor sociale adviezen. In het werk worden behandeld door Mr. D. Hudig, de directeur van het Bureau voor sociale adviezen: de taak, oprichting, bouwplannen, rechtsvorm, toelating enz. De Directeur van het Amsterdamsch bouwfonds behandelt: de bouw- en exploitatiekosten, voorschotten en bijdragen volgens de woningwet, exploitatie en boekhouding.
De eerste uitgaaf (Maart 1911) bleek aan een dringende

behoefte te voldoen. Binnen een jaar was zij geheel uitverkocht. In December 1912 zag daarom een tweede druk het licht, die ook in zeer korten tijd was uitverkocht, terwijl nog steeds bestellingen inkwamen. Daarom besloot het Bestuur een derden druk te doen verschijnen, welke nu is uitgekomen.
Deze derde uitgave bevat een aanvulling van de vorige, in zooverre daarin zijn opgenomen de veranderingen, aangebracht in het uitvoeringsbesluit der Woningwet, eenige veranderingen in de model-statuten, noodig met het oog op de toelating, en een tweetal nieuwe tabellen van aflossing van voorschotten als gevolg van de stijging van den rentestand.
Waar een vorige druk reeds vroeger in „Architectura" is besproken, behoeven wij niet meer in beschouwingen te treden. De groote vraag naar het werk zegt reeds genoeg.
De prijs is gesteld op *f* 1.90; voor een werk van 280 bladzijden waarlijk niet te hoog.

* * *

Het is der Redactie een genoegen aan de vermelding der kentering in het samenstelling van drukwerk door fabrikanten voor reclame doeleinden uitgegeven, weder een gunstig geval te kunnen toevoegen.
De Hengelosche trijpweverij zond ons haar geïllustreerde boekje, waarin zij een overzicht geeft van eenige ervaringen der laatste jaren, zoowel in particuliere woningen als in openbare gebouwen.
Naast het „Velours d'Utrecht" een alom bekend trijp, vervaardigt zij ook de fraaie „velours frisé" voor gordijnen en „moquettes" voor stoelen naar ontwerpen van Th. Nieuwenhuis.
Hiermede toont de Hengeloosche Trijpweverij het moderne streven te begrijpen, n.m.l. het samenwerken van fabrikant en kunstenaar.
De stoffen zelf staan op een hoog peil, en doen zeker niet onder voor buitenlandsch werk.

* * *

In November 1912 verscheen de eerste serie van het plaatwerk: „Kasteelen, buitenplaatsen, tuinen en parken in Nederland", een der vele, belangrijke uitgave der uitgevers Scheltema en Holkema's boekhandel (K. Groesbeek en Paul Nijhoff).
Nu wordt dit werk vervolgd door de uitgave van een tweede serie, waarvan aflevering 1—4 reeds is verschenen. Het geheele werk zal bestaan uit 20 afleveringen, ongeveer 552 afbeeldingen bevattende, die ons zoowel het uitwendige, als het inwendige der gebouwen (kamers, meubelen, trappenhuizen enz.) geven, alles op een flinke schaal op kunstdrukpapier gedrukt. Het geheele werk ziet er eenvoudig, doch verzorgd uit; de prijs is matig. *f* 9.— ingenaaid, in sierlijke stempelband *f* 10.50. Evenals bij de 1e serie is de uitgebreide, verklarende tekst van de hand des heeren H. Jongsma. Met ongeveer 68 kasteelen, sloten en huizingen maken wij op deze wijze in woord en beeld kennis.

UIT BOEKEN EN TIJDSCHRIFTEN.

Gewapend Beton.

In de „Ingenieur" schrijft de heer F. C. J. van der Steen van Ommeren, c. i., over het fundeeren van betonpalen. Onder de bouwstoffen is er geen enkele te noemen, die een zóó groote plooibaarheid toont en zich zoo in alle opzichten aan iederen vorm weet aan te passen als het gewapend beton. Wijl deze bouwstof binnen enkele tientallen jaren een geheele omwenteling teweegbracht in allerlei van ouds beproefde bouwwijzen, in het bijzonder herhaaldelijk aanleiding gaf tot een ingrijpende wijziging in de constructie van fundeeringen, daar kan het geen verwondering wekken, dat reeds geruimen tijd getracht werd houten palen op de een of andere wijze door constructies van gewapend beton te vervangen.
De oorzaken, die hiertoe dreven, zijn o. a.:
a. de steeds stijgende houtprijzen, welke thans zoo hoog zijn, dat de middelprijs van palen per M³. blijvend hout, buiten den bast gerekend, ongeveer evengroot is als de prijs van gewapend betonpalen per M³.;
b. het gemak, dat het beton biedt om zich tot elke gewenschte afmeting te doen verwerken, zoodat de belasting per steunpunt belangrijk boven die van houten palen kan worden opgevoerd, waarbij men in den regel gebonden is aan den tradioneelen afstand van „1 M. hart op hart gemeten". Dit beteekent derhalve het slaan van minder palen;
c. de onafhankelijkheid van den grondwaterstand, die deze fundeering tegenover houten palen eigen is.
Natuurlijk staan daar ook wel schaduwzijden tegenover. Het schijnt dikwijls voor een axioma in de bouwkunde te gelden, dat hout, mits voortdurend onder water staande, nooit ofte nimmer aan bederf onderhevig is. Afgescheiden reeds van de werking der paalwormen en van andere zeedieren, die op dezen regel voor de werken in en aan zee een belangrijken inbreuk maakt, toont het sloopen van oude houten fundeeringen, die constant onder water stonden, reeds afdoende, dat hout bij bepaalde omstandigheden, ook wel degelijk onder water bederft. Vooral het spinthout van den groven den gaat daarbij betrekkelijk gemakkelijk in een weeke, zeepachtige massa over, die niet den minsten weerstand tegen uitwendige krachten biedt. Dat oude bouwwerken niet meer aan verzakking e. d. onderhevig zijn, is wel een gevolg van den grooten veiligheidscoëfficiënt, waarmee gewerkt is, en van het bereiken van een zekeren evenwichtstoestand, die betrekkelijk spoedig ontstaat wanneer deze werken onder een vrij constante belasting komen.
Gevolg van bovenstaande omstandigheden is dan ook, dat betonconstructies worden toegepast, waarvan er enkele thans reeds het stadium der proefneming te boven zijn en die men meer en meer als een nieuw element in fundeeringen gebruiken ziet.
Gaat men de diverse systemen na, die zich ontwikkeld hebben, dan kan men deze op de volgende wijze groepeeren:
a. palen, die, van te voren gereedgemaakt en na voldoende verharding, evenals houten palen in den grond gevormd worden;
b. palen, die in den grond gevormd worden, en aldaar verharden nadat op de een of andere wijze in een omhulling een open ruimte is gemaakt; deze omhulling wordt gevuld met beton en vóór het verharden der specie verwijderd.
c. palen, die evenals b in de grond gevormd worden, doch waarbij de omhulling een deel van de constructie blijft uitmaken en dus in den grond achterblijft;
d. compound-palen, samengesteld uit twee deelen, t. w. een houten onderste deel, dat in het grondwater staat en waarop als bovendeel een gewapend betonpaal gelascht wordt.
Deze verschillende groepen worden dan door den schr. nader in bijzonderheden beschouwd.
Als variant op de vermelde systemen mag nog een toepassing genoemd worden, die een enkele maal nut kan

aanbrengen, nl. het inspuiten van vloeibaar cement teneinde den ondergrond te verdichten. Onnoodig is het te zeggen dat deze methode alleen dààr eenig succes kan hebben, waar de aard van de ondergrond waarborgen aanbiedt dat het cement, met den ondergrond verbonden, een mortel of een beton kan vormen.

* * *

Industrie en Kunst.

In „De Telegraat" heeft een aardig stuk: „Industrie en Kunst", door T. L., gestaan. Het is geschreven naar aanleiding van de „Deutsche Werkbund" tentoonstelling. Zijn beschouwingen over den opbloei der Duitsche industrie voeren hem natuurlijk naar het beschouwen van den toestand in ons land. Hij denkt aan de herhaaldelijk gehoorde klachten van zelfs onze bekwaamste architecten en nijverheidskunstenaars, die bijna werkloos geraken, omdat zij geen opdrachten krijgen van beteekenis; het herinnerde ons aan het, dikwijls ostentatief, negeeren door openbare besturen van de talentvolle technische-kunsten-beoefenaars; het bracht ons nog weer eens tot de erkenning, dat het als uitzondering gememoreerd wordt, wanneer een onzer groote industrie- of handelsondernemingen eens een „modern" architect of kunstnijvere te werk stelt. En het deed ons de vraag overwegen, of werkelijk onze industrie zóó voortreffelijk gaat, dat zij voor producten de attractie niet noodig heeft, die de nijverheidskunst en de architectuur er aan kunnen geven.
Inderdaad levert onze industrie uitsluitend producten, die zóó voortreffelijk zijn, dat zij geen bijzondere attractie behoeven, om op de wereldmarkt de concurrentie vol te houden? Of levert zij uitsluitend producten, waarvan zij het natuurlijk monopolie heeft?
Er is, dunkt ons, geen sprake van! Van jenever en enkele soorten kaas toch kunnen wij niet leven. En wat betreft de producten, die niet door een natuurlijk monopolie beschermd worden — het komt ons voor, dat deze tegenover het overstelpend aanbod ter wereldmarkt nooit goed genoeg kunnen zijn voor den concurrentiestrijd, en dat dus de mogelijkheid, om zelfs de meest uitnemende producten nog aantrekkelijker te maken, altijd nog moet worden aangegrepen.
Nu is het evenwel de vraag, zoo meent men, of de industrie zal winnen door samengaan met de technische kunsten. Wel, de industrie zelve geeft op die vraag een antwoord, waaruit blijkt, dat zij inderdaad meent van het werk der kunstenaars te kunnen profiteeren. De metaalindustrie heeft te kust en te keur..... gestolen van Eisenloeffel; de aardewerkindustrie van Colebrander, Van der Hoef (vooral), Brouwer; de meubelindustrie van Penaat, Berlage, De Bazel, ja, van wien al niet? — enzoovoort, en de „huizenbouw-industrie" steelt dat 't een..... lust is van De Bazel, van Berlage, enz., van iederen architect, die ook maar iets goeds maakt.
Dat is toch wel een erkenning van de handelswaarde van het werk der kunstenaars. Maar door de erkenning op deze wijze brengen de industrieelen die waarde tot nul terug. Want — wij zien het duidelijk aan de producten van alle genoemde vakken — door het toepassen der vormen buiten toezicht en contrôle der kunstenaars, en vaak meer of minder gewijzigd, om aan de wet op auteursrecht of industrieelen eigendom te ontglippen, worden de vormen verknoeid, verhanseld, vergoedkoopt, — en het resultaat is, dat er eenvoudig een ander, een nieuw soort van „Schund" bij de reeds bestaande is gevoegd. En — de kunstenaars krijgen de schuld! Zie je wel, zoo zegt men hun, het koopkrachtige publiek wil jullie „nieuwen stijl" niet, en in het buitenland hoeven wij er heelemaal niet mee te komen. Neen, natuurlijk niet! Maar het koopkrachtige publiek wil evenmin Louis XVI of Empire of Chippendale, die verknoeid zijn tot den prulligst denkbaren rommel! En het buitenland? Kan men het aan „het buitenland" kwalijk nemen, dat het menschen, die komen met producten, welke van het wezen, dat zij pretendeeren te hebben, niet meer dan een armelijken schijn bezitten, terugstuurt met de boodschap, dat zij wel thuis kunnen blijven als zij niets beters, niets echters te koop kunnen bieden?
De Keulsche tentoonstelling van den Werkbund — en overigens menig modern Duitsch stadsbeeld — leert ons hoe dezelfde vraag in Duitschland wordt beantwoord. Wij krijgen te zien de robuste resultaten van een innige en duurzame samenwerking van kunst en industrie. Er is bijna geen Duitsche firma van beteekenis meer, die niet op een of andere wijze van de hulp der technische kunsten gebruik maakt, hetzij voor haar gebouwen — omdat zij wel weten, dat het gebouw een demonstratie is en een representatie — hetzij voor haar produkten (meubelen, textielwaren, linoleum, keramiek, verlichtingsonderdeelen — de A. E. G. heeft den architect vast aan hare fabrieken verbonden, ook voor het ontwerpen van lampen, brackets, pendels, afsluiters, enz., zelfs tram- en spoorwagens, enz. enz.), hetzij voor reclamemiddelen: affiches, advertentie-cliché's, verpakkingen (sigaren, voedingsmiddelen) enz.
En wat is 't resultaat van dat alles?
Dat hetzelfde Duitschland, dat in de jaren vóór 1900 met zijn „billig aber schlecht" bijna hopeloos stond tegenover de gedegenheid van Engeland, thans een industrie heeft, die overal een indruk maakt van soliditeit en kracht, — dat ditzelfde Duitschland op alle tentoonstellingen voor den dag komt, zóó indrukwekkend, zóó getuigend van sterk willen, van energievol streven naar een doel, van gemeenschappelijk arbeiden, dat — hoewel vaak nog onbegrepen — toch allerwege een indruk wordt gewekt van onwrikbare degelijkheid en absolute betrouwbaarheid.
En dit alles is vooral bereikt sedert de in 1907 opgerichte Werkbund de samenwerking tusschen kunst en industrie heeft georganiseerd, verinnigd en vergroot.
Anderzijds blijven de kunstenaars er steeds aan 't werk, groote opdrachten uitvoerend voor en na, nieuwe ondernemingen entameerend, altijd bezig weer andere oplossingen te zoeken en zoo hunne talenten te dwingen tot de grootst mogelijke expansie. Door dit alles werken zij aan de totstandkoming van een Duitsche cultuur, te zamen met industrie, handel en gemeenschap, zelfs tegen de waarlijk niet onder stoelen en banken gestoken tegenzin van „allerhöchsten Stelle" in.
Hoe nu staat 't bij ons met dit alles?
De kunstenaars worden aan hun lot overgelaten, de industrie besteelt hun hier en daar wat en verknoeit dan nog het gestolene. Van eenswillend krachtig samenwerken is geen sprake. De industrie meent, dat zij de kunstenaars niet noodig heeft, dat zij maar immer zal kunnen doorgaan schijn voor wezen te verkoopen, dat zij ook op den duur 't wel zal kunnen volhouden met architectuur en „kunstnijverheid" van „in verregaanden staat van ontbinding verkeerende" 17-d'eeuwers en bloedlooze Markers en Volendammers. En al het talent, dat zou kunnen besteed worden, om de industrie groot te maken, om aan Nederland een voorkomen te geven, dat allerwege in „het buitenland" eerbied en achting zou afdwingen, — het gaat teloor in gekibbel over

prijsvragen en wachten op pruts-opdrachtjes, — tot schade van het nationaal bewustzijn, tot schade van ons aanzien en onze positie op de wereldmarkt, tot schade van onze welvaart. Want er is veel en sterk talent in Holland, — hoeveel ervan heeft Duitschland reeds naar zich toe getrokken of gepoogd naar zich toe te trekken! — talent, dat bij machte is, om mee te werken aan Holland's glorie.
Zoo was het dan hoog tijd, dat ook in Holland een organisatie kwam als de „Werkbund", een organisatie, die er naar streeft om industrie en technische kunsten tot elkaar te brengen, om haar samenwerking te verinnigen, te organiseeren, te regelen.
Moge de nieuwe organisatie dan medewerking vinden in de groepen, die zij tot elkaar wil brengen.
Want, — ja, wij weten het wel, er is een gevaar in het jagen van de kunst door de industrie. Maar in de eerste plaats is dat gevaar voor Holland veel minder groot dan voor Duitschland, waar immers een veel grootere en sterkere en meer omvattende industrie is, — maar bovendien: nòg grooter is het gevaar van werkloosheid.
En dàn, — wij zeiden het reeds — het talent in Holland is groot en sterk en wèl bestand tegen een stootje.

Vervloekte loodgieters en zorgelooze kerkvoogden.

In de „N. R. Crt." schrijft Victor de Stuers onder bovenstaanden titel dit, het hem kenmerkende stukje:

„Toen ik las dat te *Streefkerk* brand was ontstaan in het dak der Ned. Herv. Kerk en dat daarop het geheele gebouw was uitgebrand, en voorts dat de brand niet was aangestoken door het hemelvuur, heb ik terstond vermoed, dat wij deze ramp weer te danken hadden aan die vervloekte loodgieters, welke langzamerhand aan al onze monumenten een beurt geven om ze te vernielen. Ten einde zeker te gaan en de noodige publiciteit te verkrijgen, heb ik deswege aan den minister van binnenlandsche zaken in de Tweede Kamer een paar vragen gesteld. En jawel, de minister antwoordde, „dat uit een „onderzoek scheen te volgen, dat die brand door onachtzaamheid van een loodgieter is ontstaan.
„Tegen dien loodgieter is een strafrechtelijke vervolging „ingesteld, maar de rechtbank te Dordrecht heeft hem „bij haar vonnis van 26 Juni ll. van de aanklacht vrijgesproken.
„Termen om van dit vonnis in hooger beroep te gaan „zijn niet gevonden kunnen worden".
De zin is duidelijk. Men is in de ziel overtuigd dat de loodgieter het gedaan heeft, maar men kan niet het bewijs leveren dat onze strafwetgeving eischt. De man verklaart eenvoudig dat hij onschuldig is; getuigen zijn er niet; men moet hem vrij laten gaan.
Eigenlijk is die loodgieter maar half schuldig. Hij werkt met zijn vuur en zijn benzine zorgeloos zooals de meesten zijner confraters. Honderdmalen gaat het goed en als het slecht gaat, houdt hij zich eenvoudig van den domme. Maar de echte schuldigen zijn de kerkvoogden. Deze beweren intellectueel hooger te staan dan een eenvoudigen loodgieter, doch alhoewel regeering, synode en pers herhaaldelijk hebben gewaarschuwd, verzuimen zij de speciale maatregelen te nemen, noodig om bij de herstellingen aan daken en dakgoten brandgevaar te voorkomen. Als dan de boel verbrand is, zenden zij circulaires de wereld in, om bijdragen voor de herstelling en wenden zij zich tot de Koningin om een flinke subsidie uit 's rijks schatkist. Tonnen gouds heeft het rijk als subsidie uitgekeerd aan kerkvoogdijen, welke geen voldoende toezicht hadden gehouden over hare loodgieters! Voor Streefkerk voorzie ik een post op de begrooting voor 1915.
Het is niet billijk dat nu ook kerkvoogden straffeloos blijven. De minste straf, die men hun kan opleggen is hun namen bekend te maken. Als de andere kerkvoogdijen zien dat hun namen aangeplakt worden, zullen zij misschien voorzichter worden.
De Streefkerksche kerkvoogden heeten: A. Casteleijn; T. Groeneveldt; P. Boel Azn.; J. C. Verhoeff en J. de Winter.
Zegt het voort".

14 Juli 1914. VICTOR DE STUERS.

Zooals te voorzien was, zijn op deze scherpen uitval de antwoorden niet uitgebleven.
Ds. H. J. L. Poort, te Streefkerk, schrijft in de „N.R.C.":

„De heer Victor de Stuers beschuldigt de kerkvoogden van Streefkerk als zouden zij door zorgeloosheid mede schuld hebben aan het verbranden van ons kerkgebouw. Daartegenover sta de verklaring, dat in opdracht der kerkvoogdij, door den kerkvoogd J. de Winter zulk een onophoudelijk toezicht is gehouden op het loodgietenswerk, dat meer dan een zich er over heeft verwonderd, dat de loodgieter geduldig kon werken, waar hij zoozeer op de handen gekeken werd. Op 6 Mei zou niet gesoldeerd worden. Toch is voornoemde kerkvoogd op het dak geweest 's morgens 8 uur, 11 uur en 12 uur. 's Middags is die kerkvoogd er om 3 uur geweest en is weggegaan, nadat de leidekker had beloofd niet te zullen soldeeren. Zes uur verliet de loodgieter het werk. Kwart over zessen stond de kerk in brand. Mij dunkt er is geen grond tot beschuldiging van zorgeloosheid.
Tot geruststelling van den heer V. d. S. kan ik hier bijvoegen, dat kerkvoogden tot heden niet geneigd waren subsidie van het rijk te vragen."

En de heer A. Dijkstra schrijft het volgende:

„Sta mij s. v. p. een enkel woord toe naar aanleiding van het ingezonden stuk van den heer De Stuers. Als de heer De Stuers op zijn bekende kernachtige wijze zijn banbliksems slingert naar loodgieters en kerkvoogden, dan geef ik hem in 't algemeen gelijk. Maar in dit bijzondere geval van den brand te Streefkerk, doe ik dit niet. Om de eenvoudige reden, dat van deze ramp de loodgieter de de oorzaak *niet kon* zijn. Waar hij dien bewusten dag *niet eens soldeergereedschap bij zich had en de kerk hoogstens een kwartier na zijn vertrek* in lichtelaaie stond, daar zal ieder onbevooroordeelde moeten erkennen, dat hier een andere oorzaak in 't spel is geweest. Zou van buiten af door een kleine vlam of eenige vonken in enkele minuten een omvangrijke brand al kunnen ontstaan, zonder vuur gaat dit toch zeker niet.
M.i. is de schuld op den loodgieter geworpen, doordat onmiddellijk na het uitbreken van den brand, zonder dat eenig gerechtelijk onderzoek had plaats gehad, de burgemeester in zijn inlichtingen aan een journalist, van het loodgieterswerk als oorzaak gewag maakte.
Men bedenke nu eens, hoeveel leed zoo'n „vervloekte loodgieter" en zijn familie van die beschuldiging gehad hebben. In welke spanning zij den tijd hebben doorgebracht, die verliep eer hij zich van rechtsvervolging ontslagen wist en hoeveel schade in het bedrijf misschien nog geleden zal worden. En dat allemaal terwijl men onschuldig is!
Om niet van partijdigheid verdacht te worden wil ik even opmerken, dat bedoelde loodgieter een braaf geloofsgenoot is van den heer De Stuers en dus absoluut geen geestverwant van mij en dat ik alzoo alleen uit billijkheidsoogpunt, zonder zijn weten, de partij voor den betrokkene opneem".

* * *

Verleden week maakten wij melding van een stukje in de „IJzer- en Staalkroniek" onder het hoofd: „Waardeering van onze nijverheid". Deze week vinden wij onder het hoofd: „achterstalling van onze nijverheid" het volgende protest van het Hoofdcomité van het Nederlandsche Roode Kruis, namens hetwelk de heeren O. J. A. Repelaer van Driel en O. J. Quarles van Ufford teekenen, met een kort en zakelijk wederwoord van den president-commissaris van de Industrieele Maatschappij „Trompenburg".

„In het Avondblad van de „Nieuwe Courant" van 6 dezer komt evenals in andere bladen een door u onderteekend ingezonden stuk voor, waarin gij als belanghebbenden bij een automobielfabriek critiek oefent op de handelingen van het Hoofdcomité van het Nederlandsche Roode Kruis inzake de opdracht eener leverantie van twee ambulance-auto's ten dienste der pestbestrijding in Nederlandsch-Indië.
Gij doet dit op eene wijze, die bij het Nederlandsche publiek den indruk moet vestigen, dat onze Vereeniging in gebreke is gebleven de aan haar toevertrouwde gelden op de meest economische wijze te besteden.
Zonder nu op de hoogte te zijn van de motieven, die ons ertoe hebben geleid om voor deze speciale zending met voorbijgaan van de door u vertegenwoordigde onderneming de opdracht aan een andere te geven en zonder u er eerst van te vergewissen of het wel juist is, dat, zooals door u wordt geschreven, het bestaan eener Nederlandsche industrie door ons over het hoofd werd gezien, hebt gij met uw ingezonden stuk een schot gelost in de richting van onze nationale Vereeniging, dat het gevaar in zich houdt van schade toe te brengen aan den belangeloozen arbeid, door haar namens het Nederlandsche volk ten behoeve van de pestbestrijding verricht.
Wij kunnen niet nalaten tegen deze handelwijze ten krachtigste op te komen en achten het thans onzen plicht de zaak in handen te stellen van het „Centraal Comité tot steunverleening aan het Nederlandsche Roode Kruis tot uitzending van verplegend personeel en materieel naar de peststreken in Nederlandsch-Indië", dat in deze als het aangewezen lichaam moet worden beschouwd onze verrichtingen met betrekking tot de onderwerpelijke aangelegenheid te controleeren.
Onder mededeeling dat wij niet zullen nalaten omtrent de bevindingen van dat comité in de bladen nadere gegevens te verstrekken, wenschen wij voor het oogenblik te volstaan met er op te wijzen, dat de levering der ambulance-auto's niet, zooals door u werd neergeschreven aan een buitenlandsche fabriek werd opgedragen, doch aan eene Nederlandsche Maatschappij, en dat het koetswerk voor de beide automobielen wordt vervaardigd in de Nederlandsche fabriek, naar onze aanwijzingen en onder voorlichting van een drietal geneesheeren, die met de toestanden in de bedreigde streken volkomen op de hoogte zijn.

Voorloopig geeft dit schrijven zeker nog geen aanleiding de vorige week gemaakte opmerkingen te herzien. Dat is ook het oordeel van den heer A. Stoop, den president-commissaris van „Trompenburg", die namens commissarissen op het bovenstaande schrijven als volgt antwoordt:

In uw antwoord op ons open schrijven aan u van 16 Juni, zien wij dat u voor het oogenblik wenscht te volstaan met er op te wijzen dat de levering der ambulance-auto's niet aan een buitenlandsche fabriek werd opgedragen doch aan een Nederlandsche Maatschappij.
Ware deze opmerking juist dan zou ons schrijven voorbarig en ongemotiveerd zijn geweest. In de beoordeeling van de feiten staan wij echter diametraal tegenover elkaar.
Blijkens een advertentie in het tijdschrift „de Auto" van 2 Juli l.l. werd door u de levering van twee Fiat ambulance-automobielen opgedragen aan Verwey en Lugard's Automobiel Mij. te 's-Gravenhage.
Letterlijk is dus uwe bewering houdbaar, maar blijft zij dit ook wanneer men weet, dat de Fiat-chassis in Turijn worden gemaakt en de Nederlandsche Mij. aan wie de bestelling is gedaan, dus enkel de agent is, die tegen een commissie de bestelling doorgeeft aan een Italiaansche fabriek. Wij wenschen aan het publiek over te laten om te beoordeelen wie van ons beiden de juiste voorstelling van de zaak heeft gegeven.

* * *

In de „Groene" („De Amsterdammer", Weekblad voor Nederland) schrijft J. H. Rössing een artikel, *de Hollandsche volksplanting op Amagen in Denemarken.* Daarin bespreekt hij ook de „Dam" in Kopenhagen en vergelijkt dien met onzen Dam.
Hij schrijft dan:
Geschiedenis en overlevering, bouwkunst, schilderkunst en tooneel, groententeelt en fruitkweek, en nog zoo veel meer in Denemarken, herinneren aan het oude Holland. In en om Kopenhagen waren tot voor ruim tien jaar alle groote gebouwen opgetrokken in den tijd en den stijl der Hollandsche Renaissance, gelijk o.m. de Beurs van 1619, de kasteelen Rosenborg en Frederiksborg en een der huizen op de Amagertorv nog getuigen. De nieuwere tijd heeft zijn invloed doen gelden en geheelen omkeer gebracht in den stijl en den bouw der openbare gebouwen. De omkeer ving aan met den bouw der brandweerkazerne, later en voor goed met dien van het mooie Raadhuis, (architect Martin Nyrop) in den meest soberen stijl, evenals die van het Centraalstation, het Paladshotellet, e.a. Wanneer men thans het Raadhuisplein met alle nieuwe gebouwen in den eenvoudigen stijl, en al wat zich aan dat plein aansluit, voorbij Restaurant Wivel, Tivoli en er verder op Hotel Bristol ten eenre en het Paladshotellet ter andere zijde, en daartusschen de Oestergade, te saam „de streek" genoemd, vergelijkt met den Dam te Amsterdam, zooals die thans door verwaarloozing van een goed ontworpen plan dreigt te worden, gevoelt men de armzaligheid van den Dam geweldig. Te sterker, omdat vooral in die buurt, van Tivoli en Restaurant Wivel, het grootsteedsch blijde, vroolijke en zonnige leven is, en er zich de geheel uitgaande bevolking en de vele honderden vreemdelingen bij dag en avond bewegen, terwijl auto's, rijtuigen, auto-omnibussen, rijwielen en andere vehikels schier onafgebroken in vier à vijf rijen te gelijk naast elkander komen en gaan, zonder gevaar voor den stroom der wandelaars. De dam te Amsterdam, uitgenomen het Paleis — legt het bij den „Dam van Kopenhagen" in alle opzichten af, vooral bij avond, als Kopenhagen daar een stad is van vreugde en licht. Vergelijk daarbij onzen Dam. Doodsch, donker, somber, en al het nieuwe stijl- en ziel-loos. Het werkt op de menschen, het maakt hen somber en vreugdeloos. Toch heeft Amsterdam bijna evenveel, ook bijna 600 duizend

inwoners, zoo goed als Kopenhagen. Aan het nieuwe Amsterdam, om en bij den dam, ontbreekt iets: levenwekkende geest, karakter, vreugde. Kopenhagen is een Grootstad, Amsterdam een groote stad, zonder meer. Het gezellige, gemoedelijke en vreugdige leven van het oude Amsterdam is met den uittocht van vele oud-Amsterdammers, voornamelijk door vaak geestelooze verandering en nog geesteloozer bouw gedood, en geen breeder leven is er voor in de plaats gekomen. In de nieuwe stadswijk, in de omgeving van het Stadion, zal het lang verwachte nieuwe en vreugdiger leven misschien komen. De Sport kan het er brengen."

DE GROOTE TENTOONSTELLING TE DÜSSELDORF IN 1915.

't Is al reeds meer gezegd. Behalve in vele andere teekenen: „de vrouw", „het kind", staan wij zeker ook in het teeken „de tentoonstelling". De een is nog nauwelijks geopend, of de andere vraagt reeds onze aandacht. 't Is voor de arme inzenders om wanhopig te worden, dunkt me Zij houden het niet bij. Duitschland is in die wedstrijd alle landen de baas. Hun ondernemingsgeest denkt steeds nieuwe onderwerpen uit. Telkens iets omvangrijkers. Altijd goed georganiseerd.
Dit is ook weer den indruk, dien wij krijgen bij het doorbladeren van het lijvige programma dezer tentoonstelling: „aus hundert Jahren Kultur und Kunst".
Om een denkbeeld te geven hoe uitgebreid zij wordt opgevat, geven wij een overzicht der groepen.

Groep 1. Kunst en wetenschap.
„ 2. Woning en omgeving.
„ 3. Industrie en nijverheid.
„ 4. De vrouw.
„ 5. De eeuw van het kind.
„ 6. Leger en vloot.
„ 7. Verkeer.
„ 8. Sport, volks-kinderspelen, turnen, tourisme en jacht.
„ 9. Landbouwkunde.
„ 10. Tuinbouw.

Wij zullen nog wel gelegenheid hebben, uitvoeriger op deze tentoonstelling terug te komen.

VAN ALLERLEI AARD.

UITBREIDING VAN HET CENTRAAL-STATION TE AMSTERDAM.

Bij het afdeelingsonderzoek van het onteigeningsontwerp ten behoeve van uitbreiding van het Centraal-Station te Amsterdam, met aanhoorigheden, bouw van een tweede viaduct langs de Haarlemmer Houttuinen aldaar en verbreeding van de aansluitende spoorbaan, verklaarden enkele leden dit wetsvoorstel niet te kunnen toejuichen. Behalve de aesthetische bezwaren vreesden zij een nieuwe vertraging in het tot standkomen van de groote spoorwegplannen om en bij Amsterdam. Indien wordt overgegaan tot den bouw van een nieuw statien-Zuid, zouden de groote uitgaven met al de gevolgen van dien naar hunne meening achterwege kunnen blijven. Zij erkenden dat de bestaande toestand niet houdbaar is en speciaal de rangeerterreinen veel te klein zijn, maar gevraagd werd, of het niet mogelijk zou zijn in afwachting van het groote plan, voor rangeerterrein gebruik te maken van het emplacement te Watergraafsmeer en wanneer de landswerf vrij komt en gedempt wordt, die terreinen voor rangeerterrein te gebruiken.
Andere leden vonden den toestand zóó nijpend, dat zij oordeelden, dat er met voorziening niet langer gewacht kon worden. De regelmatige dienst is bijna onmogelijk en de toestand is zoo, dat personentreinen veelal slechts een paar minuten vóór het vertrek kunnen worden opgesteld. Het emplacement te Watergraafsmeer als rangeerterrein te gebruiken, leek hun, althans voor personentreinen, niet wel uitvoerbaar, terwijl aan het bezwaar der ontsiering na de groote ontsiering van vroeger, naar zij meenden, niet al te veel gewicht mocht worden gehecht.

EEN NIEUWE METHODE.

Onder dit hoofd deelt de „Telegraaf" het volgende mede.
„Bij een timmerliedenstaking, welke onlangs te Marseille heeft plaats gehad, is het volgende gebeurd:
Op een goeden dag werden twee patroons op straat door stakers aangesproken en door hen, onder bedreiging met revolvers, meegenomen naar de Arbeidsbeurs. Hier werden zij gefotografeerd en gemeten als waren zij in handen der justitie gevallen misdadigers.
Vervolgens nam men hen zestig centimes af, voor welk geld een „zegeltje" werd gehaald, waarna een contract in optima forma werd vastgesteld met salarisverhooging en verbintenis slechts gesyndicaleerde arbeiders te zullen aannemen. Op verbreking van het contract werd een boete gesteld van 200 frcs.
Ten slotte moest het contract geteekend worden. Slechts één der beide patroons zwichtte en zette zijn naam. Na dertig uur opgesloten te zijn geweest volgde de tweede dit voorbeeld, daar hij zijn gezin niet langer in onrust wilde laten.
In het bezit van deze beide capitulaties, aldus vervolgt de „Temps" het verslag van deze „ongeloofelijke, maar toch authentieke geschiedenis", gingen de stakers naar de overige patroons, zonder natuurlijk de juiste toedracht der zaak te vertellen. Deze meenden, dat door dien afval verder verzet onnoodig was en gaven toe.
Pas dezer dagen hebben de beide betrokken patroons de zaak in handen der justitie gegeven.
De „Temps" achtte het niet mogelijk, dat iets dergelijks in Frankrijk's tweede stad, in de twintigste eeuw, kon plaats grijpen. Het blad meent, dat een en ander het gevolg is van de zwakheid, waarmede tegen de syndicalistische excessen wordt opgetreden."
Zoover zijn wij hier nog niet. Dan zijn onze werklieden bedaarder en minder gevaarlijk. Het pistool is hier ook niet een gebruikelijke zakversiering, als in Frankrijk.

NAGEKOMEN BERICHTEN.

Reglement der Schoonheidscommissie te Amsterdam.

B. en W. van Amsterdam hebben aan de vier Bouwkundige Vereenigingen toegezonden 2 exemplaren van het conceptreglement der Schoonheidscommissie met de laatstelijk door B. en W. daarin aangebrachte wijzigingen, waarbij met de wenschen, vervat in het schrijven der vier vereenigingen, d.d. 29 December 1913, zooveel mogelijk rekening is gehouden.
B. en W. zullen gaarne vernemen, dat de Vereenigingen zich met dit concept-reglement kunnen vereenigen.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — De Honorariumregeling van Architecten. — Int Vreepaleis. — Ingezonden. — Boekaankondiging. — Uit Boeken en Tijdschriften. — De groote Tentoonstelling te Düsseldorf in 1915. — Van allerlei aard. — Nagekomen Berichten.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIÊN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor adspirantleden ƒ 5. . Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, A. A. HES, M. J. HACK, WILLEM VAN DER PLUYM EN J. J. HELLENDOORN, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Bestuur van het Genootschap, Heerengracht 545—549, Amsterdam.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. **De zetel van het Genootschap is met ingang van 15 Juli verplaatst van „Parkzicht", Hobbemastraat naar Heerengracht 545—549 te Amsterdam.**

Wij vestigen de aandacht op de gelegenheid zich te laten inschrijven als deelnemer aan de cursus 1914—1915 van onze afdeeling Voortgezet en Hooger Bouwkunst-Onderricht. Onder de advertentiën vindt men nadere inlichtingen, die ook namens het Bestuur der afdeeling worden verstrekt door den administrateur G. J. Rutgers.

RED.

DE NEDERLANDSCHE HEIDEMAATSCHAPPIJ.

In afl. 6 van het tijdschrift der Nederlandsche Heidemaatschappij, komt voor een uitvoerig betoog, tegen den aanval over deloyale concurrentie welke uitging van diverse vereenigingen van handelaren in Nederland. Al deze handelaren toch kwamen op tegen de concurrentie, hen aangedaan door bovengenoemde maatschappij, welke aanvankelijk was opgericht tot:
1°. het ontginnen van woeste gronden;
2°. het in standhouden van bosschen en beplantingen;
3°. het aanleggen en onderhouden van bevloeïings- en grondverbeteringswerken.
4°. de ontwikkeling en de verbetering der zoetwatervisscherij. Aldus luid een uittreksel uit hare statuten.
In dit betoog trok mijn aandacht punt 8 Gebouwen:

Oorspronkelijk was de Maatschappij voor het stichten van gebouwen op ontginningen aangewezen op plaatselijke architecten en daar zij vaak werkt in afgelegen streken, is het duidelijk, dat zij in dezen niet altijd naar wensch kon worden bediend. Daar het nu van het allerhoogste belang is, dat op ontginningen doelmatige bedrijfsgebouwen worden geplaatst, en de Maatschappij deze gebouwen in verschillende deelen van het land moet stichten, was het natuurlijk, dat iemand aan de Maatschappij werd verbonden, die in staat was verschillende bouwplannen te ontwerpen en uit te werken.
Zoo is de afdeeling gebouwen ontstaan met een architect aan het hoofd, die thans wordt bijgestaan door 1 hoofdopzichter en 6 opzichters en teekenaars. En nu is het natuurlijk, dat wat in dezen de Maatschappij verricht, niet door anderen kan worden gedaan en zoo is het dus niet onmogelijk, dat vroeg of laat door architecten wordt opgekomen tegen deze afdeeling; dat zij daartoe worden aangespoord, staat reeds vast. Men zou dan echter weer met recht kunnen vragen, of hier wel iets anders dan het eigenbelang aan ten grondslag kan liggen. Zeker is het, dat ook door het werk op bouwkundig gebied voorbeelden zijn gegeven ter navolging, dat het werk in ruimen kring nut heeft gesticht en voorts, dat bij den *Bond van Nederlandsche Architecten* tot nu toe geen bezwaren zijn ingekomen, zoodat van het voeren van actie tegen de Nederlandsche Heidemaatschappij bij dien *Bond* geen sprake is, al wordt ook het tegendeel beweerd.
Hieraan kan worden toegevoegd, dat door deze afdeeling veel werk is en wordt verschaft, dat zoowel aan aannemers als aan fabrikanten van en handelaars in bouwmaterialen ten goede komt".
Deze argumentatie is toch al te naief. Alsof elk goed architect niet even goed een doelmatig bedrijfsgebouw kan plaatsen en het afgelegen terrein bereiken kan dan de ambtenaren der maatschappij.
Of staat de architect dier maatschappij zoover boven alle architecten in Nederland, dat hij en hij alleen in staat is verschillende bouwplannen te ontwerpen en uit te werken.
Voor haar eigen werk was deze architect schijnbaar niet voldoende ontwikkeld, getuige de opdracht van haar kantoorgebouw te Arnhem aan een ander.
Nu weet ik wel, dat dit een monumentaal gebouw moest worden en het zeer juist was dat men hiervoor koos een bekwaam architect. Doch moet ook elk ander gebouw niet aan de hoogste esthetische eischen voldoen?
Of meent de maatsch. dat dit voor de opdracht harer leden niet noodig is.
't Is dan niet voor de tijd dat de Bond „Heemschut" zich met deze zaak bemoeid en tracht te redden wat nog te redden valt. Mogelijk is, dat het werk op bouwkundig gebied voorbeelden zijn geweest tot navolging, alleen is maar de vraag voor wien?
Ook zijn er misschien voorbeelden te noemen gedachtig aan de spreuk: wie zich aan een ander spiegelt, spiegelt zich zacht.

En dat door bovengenoemde afdeeling veel werk is en wordt verschaft zoowel aan aannemers als aan fabrikanten van en handelaren in bouwmaterialen is volkomen en helaas juist.
Doch bij opdracht van dit zelfde werk aan particuliere architecten zouden deze categorie van personen het zelfde voordeel hebben genoten. De groote vraag is echter of de afd. gebouwen der Heidemaatschappij zich op een zuiver standpunt stelt ter zake de concurentie.
In de argumenten tegenover de handelaren beweert ze niet beneden de markt te gaan en zich geheel volgens dezen handel te regelen.
De afdeeling gebouwen doet dat niet.
Het tarief toch voor bouwkundige werken, dat zij in gedrukte exemplaren aan hare leden verstrekt, bevat alleen de honorariumtabel der maatsch. tot bevordering der bouwkunst 1e klasse, benevens eenige clausules welke daarvan belangrijk afwijken.
Volgens deze tabelberekening, maakt de maatsch. ontwerpen voor eenvoudige boerderijen, werken op hetzelfde gebied van eenige tonnen gouds, woonhuizen en fabrieken van ± *f* 186000.—, terwijl ze de adviezen *gratis* geeft, terwijl in architectenkringen de 1e klasse alleen van toepassing verklaart wordt voor eenvoudige bouwwerken, waarvoor zeer weinig teekening noodig zijn b.v. een schuur. kaaimuur, opslagplaatsen, fundeeringblokken enz.
De groote kracht om aan opdrachten te komen bezit de maatsch. echter in de ontginning der woeste gronden. Dan toch komt zij het eerst in aanraking met den lateren bouwopdrachtgever.
De ambtenaar welke deze ontginningen leidt maakt dan al propaganda voor het bouwbureau en schroomt zich vaak niet, dit ook nog te doen als reeds de opdracht aan een particulier architect is verstrekt of deze reeds voor andere opdrachten met den bouwheer in relatie is getreden.
Als de maatsch. nu op een zuiver zakenstandpunt stond, zou men daarvoor de schouders kunnen ophalen of de verachting kunnen uitspreken, evenals men dat doet tegenover een unfaire concurrent.
Met de maatsch. is dat echter iets anders.
Zij toch geniet de hooge bescherming van het koninklijk huis en heeft daarboven een jaarlijksche rijkssubsidie.
Nu weet ik wel dat deze subsidie voor andere doeleinden gebruikt wordt en hiervan rekening en verantwoording moet worden afgelegd aan de regeering, doch een feit is het, dat de takken, gesteund door deze subsidie niet betaald behoeven te worden door de maatsch., doch 't spreekt dan ook vanzelf, dat ze in haar geheel door deze bijdragen krachtiger komt te staan tegenover al hare concurrenten
Want anders dan een zuivere handelszaak mag men de Heidemaatsch. niet beschouwen, hoewel we de oogen niet mogen sluiten voor al het goede wat zij op het gebied der grondverbetering heeft gedaan.
Noodig is het echter dat ze tot haar oude beroep terug keert of zich geheel aanpast aan de bestaande regelen, geldende in architecten kringen en zich onthoud van propaganda voor haar bouwbedrijf, zooals zij tot nu doet.

Amsterdam, Juli 1914. J. J. HELLENDOORN.

EEN ANDER PRIJSVRAAG-SYSTEEM.

Sinds de laatste jaren hebben wij waar kunnen nemen dat onze steden met ondegelijke huizen volgebouwd worden en welke reeds binnen korten tijd groote gebreken vertoonen.
Nu wordt wel eens beweerd, dat dit erger voorgespiegeld wordt als zulks 't geval is, maar wij hebben geen beter bewijs en zoodoende geen beweringen van de zijde der bouwers noodig, dan er zelf eens op uit te trekken en die gewrochten te gaan aanschouwen.
Ik besteedde, om een bewijs te hebben, daaraan eenige uren en heb toen in 't gedeelte, gelegen tusschen de Amsterdamsche Straatweg tot de Houtstraat en Leidsche weg te Utrecht, 335 huizen genoteerd, welke scheuren in 't metselwerk vertoonen.
Nu denke men daarbij niet aan vijf, zes of zeven verdieping hooge huizen, integendeel de meeste woningen hebben een beganen grond en één verdieping, terwijl de grond waarop gebouwd werd van goede kwaliteit is.
Ook zijn het niet huizen van jaren en jaren oud, integendeel, er zijn zelf bij die pas bewoond zijn.
Dus zit het in het gebruiken van slechte materialen, slechte constructies en de onverantwoordelijkheid van de zijde der bouwers, en last best in 't onvoldoende toezicht van de bouwpolitie der Gemeente Utrecht.
Het eenige wat ik als vraag van dit onderzoek vaststelde is:
„Op welke manier kan deze methode van werken tegengegaan worden".
Is daarvoor een weg te vinden?
Mijn inziens zeker! en ik bedoel het middel dat ik naar aanleiding van Heemschut's besluit in „Architectura" No. 21 schreef:
„Heemschut deed beter *de krachten op te zoeken, welke thans vrijwel onbekend zijn en deze bekend te maken*, b. v. door het uitschrijven van een soort prijsvraag voor zulke gebouwen en alle namen der mededingers te publiceeren, die *voldoende blijken geven eerlijke kennis* te bezitten.
Onderstelt dat aan zoo'n prijsvraag 400 Nederlanders mede doen en dat van de ingekomen plannen 300 stuks aan zekere eischen voldoen.
Wij zouden dan 300 namen kunnen publiceeren en 't verder aan 't publiek overlaten aan wien het den bouw opdragen wil.
Aan de mededingers dient dan de eisch gesteld te worden, volgens het bekende Honorariumtabel te werken.
Een herhaling van zoo'n prijsvraag (b.v. om de drie jaren) zou zeer gewenscht zijn, om zoodoende de lijst der *voldoende kennis bezittende werkers* steeds te kunnen aanvullen."
En ik geloof bij nader inzien, dat de uitschrijving van zoo'n prijsvraag beter op den weg der Bouwkundige Vereenigingen ligt en dan met Rijkssubsidie.
Maar niet alleen zou het systeem toegepast kunnen worden voor den huizenbouw in het platteland, eveneens ook b. v. voor arbeiders- en burgerwoningen in de steden, enz.
Zoodoende krijgen wij dan verschillende lijsten van *voldoende kennis bezittende werkers* voor verschillende soorten van bouwwerken.
Wenscht een werker zich speciaal op het terrein van den landhuizenbouw te bewegen, dan doet hij aan de prijsvraag, welke daarvoor speciaal uitgeschreven wordt, mede.
Wenscht hij ook op de lijst van een der andere onderwerpen voor te komen, dan doet hij eveneens met een dier soorten van prijsvragen mede.
Het is van groot.belang dat de naamlijsten van de werkers algemeen worden verspreid en dat deze b.v. aan alle Gemeentehuizen te verkrijgen zijn, zoodat 't publiek ze steeds en overal kan ontvangen.
Zoodoende is 't mogelijk dat een groot aantal werkers, die een of ander bouwkundige studie achter den rug hebben (en dit aantal breidt zich door het algemeen bouwkundig onderwijs op 't oogenblik sterk uit; wij hebben slechts aan de ambachtsscholen, avondscholen, kunstnijverheidsscholen, middelb. technische scholen en de technische Hooge scholen te denken) in de gelegenheid komen ook hun verkregen kennis, waarvoor jaarlijks groote sommen geld door 't Rijk, de Provincieën en de Gemeenten uitgegeven worden aan de Maatschappij te geven.
Het is daarom van groot belang een middel te vinden, waardoor jonge mannen, die hunne kennis door ernstige studie verkregen hebben en aldus eerlijke kennis bezitten, zich in de samenleving kunnen geven en dus niet, zooals nu het geval vrij algemeen is, lieden, die vaak geheel geen opleiding genoten hebben, volop in 't werk zitten en die de steden en het platteland volbouwen op eene wijze geheel tegen de grondbeginselen der bouwkunde ingaande.
Nu is echter nog één punt, hetwelk nader aandacht verdient, d. w. z. dat door dit systeem niet de gelegenheid wordt geopend, dat men met andermans veeren pronken kan of dat jongere krachten geëxploiteerd worden.
Daarom is 't noodig, zooals ook met ons tegenwoordig prijsvraagsysteem het geval is, dat de inzenders zich verplichten te erkennen, dat het ingezonden werk hun eigen bedenksel is en dat het teekenwerk door hen zelfstandig uitgevoerd werd. Bovendien verbinden zij zich gedurende een zeker aantal jaren het ontwerp, waardoor hun naam op een der lijsten voorkomt, tegen geen bedrag, welk dan ook, aan een ander te verkoopen of door een ander, zonder daarbij de leiding als architect te hebben, uit te laten voeren.

In den laatsten tijd is enkele malen geuit, dat het prijsvraag-systeem een zeker concurentiesysteem is en dat het gelijk staat met het examen,
Waar nu dit nieuwe systeem niet zoozeer tot strekking heeft een wedstrijd tusschen kennisbezittende werkers te openen en niet, zooals bij 't gewone prijsvraagsysteem het geval is, alleen de namen der allerbesten (meestal de drie prijswinners) bekend te maken, terwijl een groot aantal inzenders, van wie het werk eveneens zeer verdienstelijk en goed was onbekend blijft, daar is 't juist hierbij de strekking om het grootst mogelijk aantal namen der inzenders te publiceeren en is het veeleer een wedstrijd tegen hen, die door hun ingezonden werk blijken gaven geen kennis te bezitten, omrede zij nooit het vak zelfstandig beoefenden. Zoodoende opent dit systeem den weg om hen, die hun studie op vakscholen, academie's, enz. volbrachten, en daarna in de praktijk als ondergeschikten hun kennis vermeerderden, zelfstandig in de samenleving werkzaam te doen zijn.
Laten wij echter niet vreezen (door 't publiceeren van de namen der werkers) dat door dit systeem de werkers onderling in gedrang komen en zoodoende geen werk krijgen, want het staat als een paal boven water dat er meer dan voldoende werk is en wezen kan, om alle werkers arbeid te geven, maar dat de grondfout thans is dat het werk in verkeerde handen is; in handen van menschen, die wel handelen maar niet werken kunnen.
Nog zij vermeld, dat de ingezonden teekeningen, nadat zij van een stempel voorzien zijn, weer direct in handen van de inzenders gesteld dienen te worden, zoodoende niet gepubliceerd of uitgegeven moeten worden, wat slechts aanleiding tot gappen en misbruik maken geven moet.

Mag ik hen die met het hiervoor omschreven prijsvraagsysteem in beginsel sympathiseeren, verzoeken hun naamkaartje met adres aan onderstaand adres toe te zenden (gelieve als kenmerk een kruis over 't kaartje te halen) en verzoek ik de andere bouwkundige bladen dit artikel volledig over te nemen. Is mij éénmaal bekend dat een aantal bouwkundigen in beginsel zich met dit plan vereenigen, dan zal getracht worden een commissie in 't leven te roepen om het plan nader te bestudeeren en uit te werken.

C. J. DE HAAS,
Arch. B. N. A.

L. Nieuwstraat 89,
Utrecht.

MAATSCHAPPIJ EN BOND.

Wij lezen in het Bouwk. Weekblad No. 29 van 18 Juli j.l. het volgende officieele bericht, waarvan het eenzijdige standpunt opvallend is:

„Het Hoofdbestuur ontving mededeeling van enkele leden der Mij, die tevens lid van den Bond van Ned. Architecten zijn, waarbij zij bedanken voor het lidmaatschap der Mij ingevolge de in de j.l. gehouden Algem. Vergadering aangenomen motie, dat het lidmaatschap der Mij met zich medebrengt de verplichting, dat men niet lid mag zijn van een andere vakvereeniging van architecten. In verband hiermede vraagt het Hoofdbestuur zich af, of deze leden niet wat voorbarig hun besluit genomen hebben. Immers de Mij is bezig zich te reorganiseeren op de basis der Fusi-Statuten, ingevolge het besluit der Alg. Verg. van 16 Juni j.l. Tegelijkertijd zal een schifting der leden plaats hebben. Waar *op het oogenblik* nog niets definitiefs is vastgesteld betreffende het resultaat dezer reorganisatie, en dus ook nog niet beoordeeld kan worden, of in de Mij een meer of mindere zuivere vakvereenigingstoestand zal zijn geschapen, meent het Hoofdbestuur dat het niet doenlijk is op het oogenblik een juiste vergelijking te maken tusschen de Mij en den Bond. Eerst wanneer de reorganisatie der Mij zal zijn voltrokken en duidelijk haar gewijzigd karakter en hare nieuwe leden-indeeling is te beschouwen, eerst dan treedt ook de bepaling in werking, dat men geen lid kan zijn van twee vakvereenigingen; en eerst dan zal het mogelijk zijn op juiste wijze de Mij en den Bond te vergelijken en te bepalen van welke vereeniging men lid zal blijven."

De Bond *is* een vakvereeniging.
De Maatschappij heeft wel het besluit genomen zich daartoe te reorganiseeren, doch is het nog niet.
Is het niet begrijpelijk, dat Bondsleden, die ook lid van de Maatschappij waren, liever hun krachten concentreeren in één vakvereeniging, en dan in die, welke het reeds is? Voor zuiver denkenden zal dit wel de reden zijn.

NOG EVEN: DE ALGEMEENE ADMINISTRATIEVE VOORSCHRIFTEN.

In aansluiting aan het uitmuntende stukje van den Heer H. G. Jansen over bovengemeld onderwerp in „Architectura" No. 29 van 18 Juli j.l. wenschen wij, volledigheidshalve, nog even te citeeren wat de Heer F. de Herder, als voorzitter der 19e jaarvergadering van den Ned. Aannemersbond — gehouden op 15 en 16 Juli 1914 — namens den afwezigen voorzitter J. N. Hendrix, heeft voorgelezen met betrekking tot de A. A. V.
De Heer de Herder las aldus:

Op ons initiatief is voor 6 jaar geleden tot stand gekomen de gemengde commissie tot herziening der A. V. Herhaaldelijk en herhaaldelijk hebben wij in de vergaderingen van onzen Bond onze blijdschap uitgesproken met de totstandkoming dezer commissie. Eindelijk dan mochten wij verwachten dat in onderling overleg

van ingenieurs, architecten en aannemers de beginselen zouden worden vastgesteld, waarnaar in den vervolge de aannemingscontracten zouden worden ingericht.
En met welke vreugde mochten wij, het vorig jaar in Nijmegen, gewagen van de eindelijke vaststelling dier A. V.! *)
Wat hadden wij gehoopt, dat nu de vaststelling dier A. V. door de vertrouwensmannen der organisaties van architecten, ingenieurs en aannemers was geschied, die arbeid ook de sanctie dier organisaties zou hebben verkregen. Aan die organisaties was daarbij toch zooveel medezeggenschap gegeven en recht van critiek als redelijkerwijs mogelijk was. Reeds onmiddelijk nadat de commissie haar arbeid aanving, had zij haar werkprogram vastgesteld. Dit luidde: eerst het maken van een concept-A. V., daarop het inroepen van het oordeel van bevoegde juristen, daarna onderwerping van het concept aan het oordeel en de kritiek van de organisaties van architecten, ingenieurs en aannemers, die aan de samenstelling der commissie hadden deelgenomen en eindelijk, nadat de opmerkingen dier vereenigingen waren ingekomen en door de commissie waren overwogen, *vaststelling door de commissie in eindredactie.* Aan dat werkprogram heeft de commissie zich stipt gehouden. Met zekerheid mocht dan ook nu worden verwacht, dat daarmede deze zaak die reeds zoovele jaren hangende was, eindelijk haar beslag zou krijgen, en het werk der commissie door de vereenigingen zou worden gesanctionneerd.
Helaas, het heeft niet zoo mogen zijn. In plaats van sanctionneering dier A. V., zijn opnieuw tal van bezwaren opgeworpen en is het oogenblik van invoering der A. V. verder dan ooit verwijderd. Indien althans van invoering ooit sprake zal kunnen zijn. *)
Nog steeds blijft de Nederlandsche Aannemersbond tot overleg en samenwerking bereid. Maar dan dient toch ook de overtuiging verkregen te worden, dat ook de beide andere organisaties den ernstigen wil hebben te trachten tot overeenstemming te komen en de invoering dier A. V. binnen korten termijn mogelijk te maken.
Hoe vurig dit ook door ons wordt gewenscht, wij mogen niet verhelen, dat de hoop daarop is verzwakt. *)
Nog eens, het is een zaak van overleg. Om dat overleg mogelijk te maken is eene commissie benoemd en hebben elk der partijen leden afgevaardigd in die commissie. Het is volstrekt onmogelijk dat overleg te doen geschieden door 3 vereenigingen *elk in haar geheel.* Het zal steeds een zaak blijven van „meer en minder", een zaak van „geven en nemen". Maar als dan ook die commissie, na lang overwegen, na uitvoerig nagaan van alle bezwaren, die, zoowel „voor" als „tegen" zijn aangevoerd, eindelijk de A. V. in eindredactie heeft vastgesteld, dient de zaak uit te zijn.
Men had dan ook mogen verwachten, dat — nu de commissie met haar arbeid gereed was gekomen — die arbeid door de verschillende vereenigingen was aanvaard. Geen cogenblik is bij ons de gedachte opgekomen, dat het anders zou gaan.

Het victorie-gekraai van de afd. Hilversum der N. A. B., alsmede van de Redactie van „de Aannemer" is dus wel wat voorbarig geweest. En dan die aannemers-hulde aan den architect B. H. Bakker! Arme heer Bakker, wat komt uw figuur thans in 't gedrang! Wellicht krijgt U nog gezelschap.

*) Cursiveering van ons. Red. A.

INGEZONDEN.

WAAR 'T OM GAAT.

Op het preekje aan het slot van het wederwoord der redactie behoef ik niet te antwoorden; de redactie zegt zelf, dat het buiten de eigenlijke zaak omgaat. Door mijn aanhaling, met hoofdletters, te herhalen, dikt de redactie de zaak aan tot een motief van persoonlijken aard, en verraadt het pseudoniem. En nu komen we te staan voor een raadsel. Door het aanhalen van een woord, in gelijken geest met den schrijver van de brochures van „Niet ouderwetsch" en „Toch ouderwetsch" treedt Candidus, als dichter van „Toch ouderwetsche" gedichtjes in een merkwaardig licht. Van zelf komt ons in de gedachten hoe Hugo Verriest den Vlaamschen dichter Guido Gezelle beschrijft:
„Zijn woord was:

Zoo spreke en
Zoo denke en
Zoo dichte en
Zoo doe 'k".

— Doch dit alles leidt maar af van de zaak waar 't om gaat — Want, toch van tweëen één:
Of de gedichtjes zijn geheel gedacht in oud-Hollandschen geest en zijn, — wat zinsbouw betreft, woordschikking, versmaat, spelling, — nabootsing en staan dus op één lijn met gebouwen in oude Stijl (en missen daardoor het wezen van waarachtige kunst).
Of, en dit beweert de redactie, hebben slechts oud-Hollandsche spelling, doch geen oud-Hollandschen geest... maar dan loopt de dichter reeds een aantal jaren in een maskarade-pakje, (een pakje uit een historischen optocht) en wordt het nu eindelijk tijd, dat hij weer in het gewone leven terugkomt.
Dat een satyre scherper wordt naar mate de spelling nieuwer is (hoe scherp zal ze dan wel worden in Kollewijnsch!) — dat gaat boven mijn vuurmaakplek — En nu de laatste vergelijking — materialen en spelling. Kom, de redactie weet wel beter! De dichter mag, voor mijn part, allerlei oude materialen gebruiken: hij schrijve gerust met een veeren pen, met oud-Chineesche inkt op oud-Hollandsch papier — Doch hij denke aan Gezelle, hoe Hugo Verriest van hem schrijft:
„**Hij was!** en zijn werk was: **Zijn!** — en het schoone „volgens eigen wezen bewonderen en beminnen, en „wederom doen bestaan".
„Het was het beproeven van onze eigen macht en veer„digheid uit ons eigen wezen. Een geheele wereld van „poezy, de waren die wij voelden, ontwaakte en stond, op „het gewink van zijn bevenden vinger op rondom ons".
„Zijne ziel trilde door ons wezen".
„Daarmede was zijn werk geen uitleg van rame en „gang, geen passen in voortbestaande vormen, geen „dwingen van geest en hert en mond naar vreemd ge„dacht, gevoel en sprake; maar als het opklaren van „licht en stralen en schemering, als het warmen en „koesteren van al dat binnen priemde en botte".
„Hij dwong onze gedachten los, onze gevoelens los, „onze taal en spraakveerdigheid los, en bracht ons tot „bloei van eigen wezen".
„Al wat ons leven vervolde hief hij in de hoogte en „bedichtte hij".
Nu één vraag:
Wie heeft gelijk, de redactie of Hugo Verriest? En indien het waar is, dat bouwkunst is „dichten in stoffelijken vorm", hoe moet dan *die* dichter zijn, naar den geest van Candidus of naar dien van Guido Gezelle?
27 Juli 1914. WORMSER.

Als het de bedoeling van den heer Wormser is geweest in zijn vorige stukjes aan te toonen, dat Candidus niet zulk een groot dichter is als Gezelle, dan zijn wij het volmaakt eens. Doch gaat het daarom in deze kritiek? Worden deze gedichtjes geschreven, en worden ze geplaatst, om hun waarde als dichtvorm?
Zijn wij een kunstblad, in dien zin, dat ons blad alleen dàt mag bevatten, wat allerhoogste kunst is? Is ons blad niet juist een orgaan van een Genootschap, d.w.z. een blad, waarin elk lid van dit Genootschap het recht heeft een bijdrage te plaatsen, mits er niets in voorkomt, dat op onwaarheid berust, of onbehoorlijke uitdrukkingen bevat. Hiertegen te waken is alleen de taak der Redactie.
Architectura et Amicitia is een Genootschap van jongeren. Het blad draagt daarvan het stempel, door den frischen, hekelachtigen toon, die er nu en dan in klinkt.
Wordt dit in dichtvorm gedaan, des te aardiger!
't Is daarom, dat wij deze gedichtjes in bescherming nemen tegen een lid van „A. et A.", die op geenerlei wijze medewerkt in den kring van het Genootschap, want alleen teekenen van leven te geven door critiek is geen medewerken.
Zie, dit is ronduit gezegd, en heeft niets van een preek.
Begrijpelijk is, dat de heer Wormser liever om deze zaak heengaat.
Nogmaals: de heer Wormser werke op de een of andere wijze mede. Dan heeft hij 't recht een andere medewerker aan te vallen, al is dit op indirecte wijze, zooals hij nu heeft gedaan.
Driemaal is scheepsrecht. Het debat hierover wordt dus gesloten. RED.

* * *

„BREMERSTEEN".

De Directie van de Obernkirchener Sandsteinbrüche verzoekt ons onderstaand antwoord nog te plaatsen:

„Die Entgegnung der Herren De Beer & Gnirrep auf unsere Verwahrung gegen deren u. E. missbräuchliche Anwendung der Bezeichnung „Bremer Steen" zwingt uns zu einer kurzen Antwort.
Auf Seite 135 des Werkes „Bremen und seine Bauten" bearbeitet u. herausgegeben vom deutschen Architekten u. Ingenieur Verein, befindet sich folgender Passus:
„Doch steht Bremen während dieser Zeit (1560) in ganz besonderen Beziehungen zu den niederländischen Architekten durch den regen Handel seiner Steinmetzen mit Obernkirchener Sandstein, welcher im ganzen Norden und auch in den Niederlanden unter dem Namen „Bremer Stein" in hohem Ansehen steht."
Aus Vorstehendem geht ohne weiteres hervor, dass mit Bremer Stein nur Obernkirchener Material gemeint sein kann u. verstehen wir nicht, mit welchem Rechte ein erst seit kurzer Zeit in Holland eingeführtes Material, das in keinerlei Beziehung zu dem Namen Bremen steht mit „Bremer Steen", ja sogar mit „echte Bremer Steen" bezeichnet werden kann. Das lässt sich nur erklären, wenn man unsere Behauptung als richtig anerkennt. Von Verdächtigung unsererseits ist dabei keine Rede, wie jeder Unbefangene zugeben wird."

Hochachtungsvoll,
Obernkirchener Sandsteinbrüche
Aktiengesellschaft,
J. KRONE.

BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Het Bestuur van den Bond van Nederlandsche architecten verzoekt ons het volgende ter kennis te brengen.
„In de j.l. gehouden bestuursvergadering is het Bestuur van den B. N. A. samengesteld als volgt:

JOS. TH. J. CUYPERS,	*Voorzitter.*
JOS INGENOHL,	*2de Voorzitter.*
JAN DE MEIJER,	*1ste Secretaris,* Emmastraat 27, [Amsterdam. Tel. Zuid 647.
A. MONDT JR.,	*2de Secretaris.*
A. P. SMITS,	*Penningmeester.*
JAN VAN DER VALK,	*Lid,*

terwijl op de a.s. ledenvergadering nog in een vacature moet worden voorzien".

JOS. INGENOHL, *1ste Secretaris.*

PRIJSVRAAG: „HILDEBRANDMONUMENT."

De jury voor het Hildebrandmonument heeft den 27sten Juli j.l. uitspraak gedaan over de ingekomen ontwerpen. Ingekomen waren 25 ontwerpen onder de motto's:

Camera Obscura C. O., Camera Obscura H., Schets, Beets, Homage, H, Dreef, Tan, Horatius, A. B. C., Anonymus 3, Eenvoud, Vrede en liefde, Pieter Stastok, Weerspiegeling, Nederland, Aristolochia Clematitus, Haarlem, Polyantha, Labor omnia vincit, Hora ruit, Baksteen en terracotta, Holland, Start, Wit Groen.
Met algemeene stemmen werd door de jury met den eersten prijs groot *f* 1000.— bekroond de beeldhouwer J. Bronner te Haarlem, welke zijn werk onder motto „Holland" inzond.
De tweede en derde prijs werden niet uitgereikt, doch de inzendingen onder de motto's Camera Obscura H en Dreef ontvingen elk *f* 300.—, eveneens met algemeene stemmen der juryleden.
De jury bestond uit de heeren K. P. C. de Bazel, Prof. Dr. A. J. der Kinderen, J. Limburg B. I., Jac. van Looy, Dr. Mendes da Costa, Prof. A. N. M. Ode en Leonard A. Springer.

J. B. VAN LOGHEM B.I.
Secretaris Jury en Monumentcommissie.

EEN GELUKKIG FEIT.

De publieke belangstelling voor de bouwkunst begint zich ook hier te toonen.
't Geldt een zelfde geval, als eenigen tijd geleden bij het Rotterdamsche Raadhuis gebeurd is. Toen is nà het Gemeenteraadsbesluit door een groot aantal geachte ingezetenen een adres gericht aan den Gemeenteraad op het genomen besluit terug te komen.
Nu vraagt de heer Mr. F. Willekes Macdonald aan de Haarlemsche ingezetenen hun sympathiebetuigingen om een adres te richten tot de Koningin, waarin wordt verzocht het raadsbesluit inzake den schouwburgbouw op het Wilsonplein te Haarlem, *niet* goed te keuren.
Dat het publiek zich daadwerkelijk gaat bemoeien met belangrijke bouwkunstige vraagstukken is een zeer gelukkig feit! Alleen in den vervolge zal het doeltreffender zijn, zulk een beweging op touw te zetten, vòòr dat er een Raadsbesluit is genomen, dan daarna. J. DE M.

DE RIJKSCOMMISSIE TOT HET OPMAKEN EN UITGEVEN VAN EEN INVENTARIS EN EENE BESCHRIJVING VAN DE NEDERLANDSCHE MONUMENTEN VAN GESCHIEDENIS EN KUNST, EN EEN „MONUMENTENWET".

Van deze commissie ontvingen wij het elfde verslag (1 Januari—31 Dec. 1913).
Daaruit blijkt, dat de inventarisatie van de in Nederland bestaande monumenten vordert.
Betreffende den stand der werkzaamheden kan het volgende worden medegedeeld:
1°. De voorloopige lijsten der monumenten in de provinciën Utrecht en Drente zijn gedrukt en uitgegeven.
2°. In hare verwachting, dat de grootendeels door Mr. Overvoorde bewerkte voorloopige inventaris van Zuid-Holland in het afgeloopen jaar zou kunnen verschijnen, is de commissie, hoewel het door Mr. Overvoorde geleverde aandeel sinds lang gereed lag, teleur gesteld, daar zij een aantal gegevens voor den inventaris van 's-Gravenhage niet tijdig heeft kunnen ontvangen. Thans is daarin voorzien, zoodat de verschijning spoedig zal kunnen volgen.
3°. De voorloopige inventarisatie der provincie Gelderland is geheel, en die van Overijsel grootendeels door den heer Hoefer voltooid. De inventaris der provincie Gelderland zal nu in 1914 worden herzien en persklaar gemaakt.

4°. De heer Peters verklaarde zich bereid, de door hem verzamelde gegevens betreffende de monumenten in de provincie Groningen om te werken tot een „voorloopige lijst" dier monumenten, overeenkomstig de door de commissie gevolgde methode, en is ook bezig, teekeningen en opmetingen bijeen te brengen van de belangrijkste oude gebouwen in de provincie Friesland, met het doel, deze te benutten bij het maken eener „voorloopige lijst" van die gebouwen.
5°. De provincie Noord-Brabant is gedeeltelijk geinventariseerd.
De verzameling fotografiën van monumenten nam weer geleidelijk toe; zij bestaat thans uit 2258 negatieven en 3337 foto's tegen 2001 en 3004 aan het eind van het vorige jaar. Tot de aanwinsten behooren o.a. zeven fotografieën naar een tweetal belangrijke kunstvoorwerpen uit de O. L. Vrouwekerk te Maastricht, die zich thans te Rome bevinden in de bijzondere schatkamer der Vaticaansche basiliek van St. Pieter. Het zijn twee gouden reliekkruisen, die, na de opheffing van het Kapittel der O. L. Vrouwekerk, door een der laatste kanunniken, pastoor Lijsens, in 1837 aan Paus Gregorius XVI zijn geschonken. Het eene kruisje, volgens overlevering van Constatijn den Groote afkomstig, doch stellig niet ouder dan de zesde eeuw, is bevestigd in 'n staurotheca, een met gemmen bezet, gedreven goud triptykje, waarvan de achterkant met plantornament en de binnenzijde der luikjes met de beeldjes van Jezus en Maria en de heiligen Demetrius, Mattheus, Barnabas, Thimotheus, Pantelemon en Timon zijn versierd. Terzijde van het kruisje staat keizer Constantijn, en er omheen zijn parels en geëmailleerde medaillons aangebracht met Grieksche inscripties, twee jambische disticha, waarin de beteekenis van het kruis geprezen en een zekere Joannes als de maker er van genoemd wordt.
Het tweede kruis is thans in een glazen stolp geplaatst (die wegens de verzegeling niet verwijderd mocht worden) en ontsierd door een paar engelenfiguren, te Rome er aan toegevoegd. Het heeft den vorm van een patriarchaal kruis en vertoont aan den voorkant fragmenten van het kruishout in een met gestempelde rinceaux versierde, gouden omranding. De achterkant, op dergelijke wijze omlijst, heeft een Grieksch opschrift, in alexandrijnen, waaruit blijkt, dat een keizer Romanos het deed maken en is versierd met kleine gedreven medaillons, waarin de busten van Jezus en Maria, Michaël en Gabriël en keizer Demetrius. Dit met enkele cabochons en parelen versierde kruis, dat, volgens een weinig betrouwbare oorkonde, door keizer Philip II van Zwaben aan de kerk van O. L. Vrouw geschonken zou zijn, is Byzantijnsch werk, en dagteekent vermoedelijk uit de elfde eeuw.
Dank zij de bemoeiïngen van den Directeur van het Nederlandsch Historisch Instituut te Rome, Dr. G. Brom, werd, op aanbeveling van Kardinaal van Rossum, van den Paus vergunning verkregen deze voorwerpen, die nog nimmer fotografisch waren opgenomen, te doen fotografeeren.
Een groot gedeelte van het verslag wordt ingenomen door het eerste stuk van de catalogus van uitgebreide verzameling boekwerken over Nederland. De boekwerken, andere landen betreffende, zijn nog niet in een catalogus uitgekomen.
Het zeer belangrijk deel is het verslag der „verdere werkzaamheden".
Het is het werk, dat de commissie verricht voor het behoud der monumenten. Dit is wel het meest waardevolle gedeelte van haar taak, want hoe noodzakelijk, hoe uitstekend het inventariseeren en opmeten der monumenten en verdere kunstwerken is, toch hebben wij meer aan één kunstwerk in wezen, dan aan tien op papier.
Uit het overzicht van haar bemoeïngen blijkt hoe moeizaam deze arbeid is; en met hoeveel onwil en weinig begrip zij somwijlen heeft te kampen. De commissie zegt hierover zelf:

Uit de talrijkheid der gevallen, waarin dergelijke bemoeiingen noodig waren, en uit het feit, dat zij lang niet altijd het gewenschte resultaat hadden, of moesten strekken om de gevolgen van verkeerde behandeling van oude gebouwen nog zooveel mogelijk af te wenden, blijkt duidelijk hoe bezwaarlijk het gaat de monumenten behoorlijk te beschermen en hoe dringend gewenscht het dus is, dat de overheid ook in Nederland — als in welhaast alle andere staten van Europa en zelfs in vele minderbeschaafde landen — door wettelijke bevoegdheid in staat zij te waken voor de instandhouding en het goede onderhoud der kunstwerken uit het verleden.

Zonder ziekelijk te zijn ten opzichte van het Oude, en met volle erkenning van de voorname plaats, die de werkelijk ernstige pogingen, uiting en vormen te geven aan de nieuwe cultuur, moeten innemen, is het toch onverantwoordelijk hen, die blijken geven weinig verantwoordelijkheid te bezitten tegenover de gemeenschap betreffende de in hun bezit zijnde kunstvoorwerpen, geheel de vrijheid te laten te handelen met die voorwerpen, zooals hen goed dunkt.
Een monumentenwet, waarvan reeds zoo dikwijls de noodzakelijkheid is bepleit, wordt dringend noodig.
Het land, dat nu pas een „monumentwet" heeft gekregen, is Frankrijk. Deze wet is 31 December 1913 afgekondigd. Een paar maanden daarvoor was de Engelsche wet openbaar gemaakt. Wij willen een kort overzicht van die wet geven. In de Fransche wet is geen poging gedaan het ervan te begrenzen door de omschrijving van de term: „monument". Alles, verplaatsbaar of onverplaatsbaar, kan worden op de lijst geplaatst (geinventariseerd).
Het eerste hoofdstuk handelt over onverplaatsbare voorwerpen. Hieronder worden verstaan alle reeds op de lijst geplaatste eigendommen, magalitische monumenten, land, dat voorhistorische plaatsen bevat, gebouwen, waarvan het een vereischte is, dat zij worden op de lijst geplaatst, ten einde de op de lijst geplaatste eigendommen, of die daarop zullen worden geplaatst, af te zonderen, te onttrekken aan slecht beheer, waardoor de voorschriften niet in acht genomen worden; evenzoo de openbare en eigen bezittingen, die op bevel van den Minister van Schoone Kunsten met toestemming van den eigenaar, of, bij gebrek aan diens toestemming, door een besluit van den Raad van State, op de lijst worden geplaatst. De kennisgeving van het voornemen tot inventariseering geldt alsof dat reeds is geschied. Het op de lijst plaatsen van een bezitting kan de betaling van de vergoeding ingewikkeld maken. Daarom is aan den Minister van Schoone Kunsten, aan de Departementen en aan de Gemeenten de macht gegeven het betrokken eigendom te onteigenen; in deze gevallen zal de openbare vergoeding worden bekend gemaakt bij een besluit van den Raad van State. Als de openbare vergoeding bekend is gemaakt, kan zonder verdere formaliteit het eigendom op de lijst worden geplaatst. Een particulier eigenaar moet de naam van hem bekend maken, aan wien een, op de lijst geplaatst voorwerp in bezit overgaat, en ook aan den Minister van Schoone Kunsten kennis van de verandering van eigenaar geven; verandering van eigenaar, hoe ook, verandert niets aan de gevolgen van de op de lijst plaatsing. Deze zijn o. a., dat het eigendom noch mag worden vernield of verplaatst, noch mag worden gerestaureerd, hersteld, of veranderd zonder toestemming van den Minister van Schoone Kunsten, noch mogen zoodanige werken worden uitgevoerd buiten het toezicht van het Departement van Schoone Kunsten; dat werken, die onmisbaar zijn voor het instand houden, op kosten van den staat door het Departement kunnen worden uitgevoerd; dat bij het ontbreken van een welwillende overeenkomst met den eigenaar het tijdelijk bezitten van het eigendom voor niet langer dan 6 maanden kan worden gemachtigd in gevallen van dringende werkzaamheden, en dat geen nieuw gebouw mag worden opgericht inplaats van een op de lijst geplaatst eigendom buiten de toestemming van den Minister van Schoone Kunsten.
Een aanvullende lijst zal worden aangelegd van alle gebouwen, of deelen van gebouwen, welke niet den eisch rechtvaardigen te worden op de lijst geplaatst. Te zijn op de lijst geplaatst, verplicht den eigenaar de prefecture te waarschuwen vijftien dagen vóór het aanbrengen van veranderingen.
Hoofdstuk II handelt over verplaatsbare voorwerpen; 't zij verplaatsbaar in de letterlijke beteekenis, of alleen zoover het betrekking heeft op het gebruik.
Hoofdstuk III handelt over meer administratieve zaken.
In Hoofdstuk IV wordt de ontdekking van vondsten geregeld. Dit moet onmiddelijk worden bericht en de Minister van Schoone Kunsten kan de onteigening aanvragen, op grond van openbaar nut.
Hoofdstuk V handelt over boeten. De zwaarste, een boete tot ten hoogste *f* 4800 met of zonder gevangenisstraf tot ten hoogste 3 maanden, kan worden geeischt bij vervreemding of uitvoer van op de lijst geplaatste verplaatsbare voorwerpen, en dit zonder beroep op een proces voor schade. De verandering aan een op de lijst geplaatst voorwerp kan nader worden beboet met *f* 720.

J. DE M.

UIT BOEKEN EN TIJDSCHRIFTEN.

Een formule voor een in een horizontaal vlak gebogen ligger.

In „de Ingenieur" (No. 29 van 18 Juli 1914) behandelt de heer van de Wijnpersse het vraagstuk, hoe een gebogen puibalk boven den ingang van een hoekhuis moet worden berekend. Hij merkt daarbij op, dat deze constructie geheel buiten het gebied valt der gewone statische berekeningen, omdat de doorbuiging gepaard met wringing aanwezig is. Het leek mij van belang om te trachten voor de dagelijkschе praktijk met een eenvoudige formule af te leiden, aangezien het geval dikwijls voorkomt en in geen mij bekend leerboek wordt behandeld."
Wij moeten den heer v. d. Wijnpersse erkentelijk zijn voor de uitvoerige uitwerking van dat vraagstuk.
't Is anders merkwaardig het verband op te merken tusschen de wiskunde en de bouwkunst.
De gebogen puibalk is als vorm een slecht bouwkundig element. De berekening ervan valt buiten het gebied der gewone statische berekening, zoodat de formule een benaderingswaarde krijgt. Zoo zien wij, hoe steeds theorie en praktijk hand in hand gaan.

* * *

Ontsierende reclame in de Provincie Utrecht.

In „de Vooruitgang" een Utrechtsch weekblad schrijft de heer C. J. de Haas het volgende:
„In „de Bouwwereld" no. 28, 15 Juli 1914, komt een stukje voor, dat ik hier in z'n geheel laat volgen:
„De ontsierende reclame in de Provincie Utrecht neemt sterk toe, nu zij in de aangrenzende provincie's Noord- en Zuid-Holland verboden is. Langs de spoorlijnen naar Utrecht en Amersfoort verrijzen telkens nieuwe borden, die met schreeuwende kleuren en opvallende vormen de aandacht vragen voor koek, etc. Een der afschuwelijkste verkondigt tusschen Baarn en Amersfoort (maar er zullen wel elders ook soortgelijke borden staan) de lof van Amsterdam als woonstad. Dat bord is wel het toppunt van wansmaak.
De Provinciale Staten schijnen echter niet van plan die ergerlijke ontsiering te stuiten. Zij vatten blijkbaar niet, welk een algemeen belang hier op het spel staat, althans over het van verschillende zijden gesteunde adres der „Club van Utr. leden v. h. Gen. A. et A." werd in de Prov. Staten het doodvonnis zonder meer uitgesproken. Verleden jaar konden de heeren zich nog verschuilen achter het voorwendsel, dat het een Rijkszaak gold. Dat ging echter niet meer sinds de Minister van oordeel bleek, dat deze aangelegenheid door provincie en steden moest worden geregeld. Wij hopen dat de beslissing der Prov. Staten van Utrecht eene aanleiding zal worden om alsnog op een Rijkswet aan te dringen, in den trant als er in het buitenland reeds meerdere bestaan".
Dat besluit, ten derde male door de Prov. Staten van Utrecht genomen, zegt voldoende dat dit college niet tot de werkelijke zaak doordringt, want geen der leden toch zal beweren, dat ontsierende reclame in het landschap het natuurschoon daarvan verhoogen zal.
Maar zooals 't vaak gaat, denkt men bij de besprekingen en weerleggingen te veel aan bijkomstigheden, aan eigen belang, aan vrees, aan tegenwerking, aan partijzucht enz. en komen daarbij vele menschelijke eigenschappen op den voorgrond als: Zelfzucht, trots, beterwillen-weten dan anderen, traagheid om een ernstig onderzoek in te stellen, enz. enz. en wordt daardoor de eenvoudige en groote lijn: om *alleen* de zaak te bezien en te behartigen, vergeten.
Het is te hopen, dat het college een andermaal alleen het belang van het schoon der Provincie behartigen zal.

JAARVERSLAG OVER HET JAAR 1913 VAN DE NED. VEREENIGING VOOR TENTOONSTELLINGSBELANGEN.

Aan dit jaarverslag van het Dag. Bestuur aan de leden ontleenen wij o.m. het volgende:

„In October 1913 werd het Bureau der Vereeniging tijdelijk gevestigd in de Korte Houtstraat No. 17 te *Den Haag* en trad als Secretaris op: de Heer H. A. Crommelin.
De Vereeniging heeft thans een ledenaantal van 230 gewone leden, personen en Handelsvennootschappen 11 Vereenigingen, 6 Nederlandsche Kamers van Koophandel in het Buitenland, 1 Vereeniging-Begunstigster.
Reeds waren door de Besturen der „Vereeniging voor Tentoonstellingsbelangen" en der „Nederlandsche Vereeniging van Exposanten" circulaires rondgezonden aan de verschillende corporaties en Vereenigingen, welke een bijzonderen tak van Nijverheid, Wetenschap of Algemeen Belang vertegenwoordigen, ten einde deze te wijzen op het belang van een aansluiting bij de Nederlandsche Vereeniging voor Tentoonstellingsbelangen.
Uw Dagelijksch Bestuur is hiermede voortgegaan en meent thans bijna alle zulke Vereenigingen te hebben aangeschreven.
Het resultaat hiervan was, dat na eenige meerdere besprekingen verschillende Vereenigingen als lid toetraden, o.a. „de Bond van Ned. Arch.", „de Ver. Bouwk. en Vriendschap", „de Ned. Ver. v. Amb. en Nijverheidskunst", „Verbond van Ned. Kunstenaarsvereenigingen", het Genootschap „Architectura et Amicitia", enz.
Echter hebben tot nu toe de Fabrikanten- en andere Patroonsvereenigingen weinig belangstelling laten blijken. Naar de meening van Uw Bestuur is het echter eene eerste vereischte, dat deze Vereenigingen eveneens bij onze organisatie zijn aangesloten.
Deze Vereenigingen toch zijn allereerst bevoegd, adviezen te verstrekken of deelnemen aan bepaalde tentoonstellingen voor hunnen

tak van Nijverheid of Handel van belang is en deelnemen met succes zal kunnen worden ondernomen. Zij toch zijn het best op de hoogte met de bijzonderheden van hun product, hun artikel en met hun afzetgebied en de mogelijkheid van uitbreiding daarvan in bepaalde streken.
Twee punten van groot belang maakten verder bij Uw Dagelijksch Bestuur onderwerp van besprekingen uit, nl.:
1°. hoe de verschillende berichten omtrent tentoonstellingen onder het oog der leden te brengen;
2°. hoe op doeltreffende, doch niet te dure wijze propaganda voor de Vereeniging te maken.
Beide punten werden op de volgende wijze opgelost:
Met de „Maatschappij van Nijverheid" werd eene overeenkomst aangegaan, waardoor Uwe Vereeniging in staat wordt gesteld maandelijks een kort artikel betreffende het tentoonstellingswezen in het Tijdschrift der „Maatschappij van Nijverheid" te publiceeren met eene Tentoonstellingsagenda, zooals deze reeds in het Tijdschrift werd geplaatst.
Tevens werd besloten alle leden overdrukken van deze artikelen en van de tentoonstellingsagenda te doen toekomen.
Het eerste dezer artikelen werd U begin Mei 1914 toegezonden.
Het is de bedoeling, in deze artikelen ook de meer belangrijke tentoonstellingen te bespreken en het nut en het doel eener eventueele Nederlandsche deelname aan een onderzoek te onderwerpen.
Ook werd de Vereeniging door de tusschenkomst van Mr. J. C. A. Everwijn, Chef van de Afdeeling *Handel* van het Departement van L. N. & H. in staat gesteld, korte berichten omtrent tentoonstellingen in „Handelsberichten" te publiceeren en daarvan, zoo gewenscht, ook overdrukken aan de leden te doen toekomen.
Door het Bureau der Vereeniging werden reeds verschillende tentoonstellingsplannen o. a. te *Nottingham*, *Birmingham*, *Tokio*, *Lyon*, *Brussel*, *Boulogne-Sur-Mer*, e. a. onderzocht.
Doch slechts de tentoonsselling te *Düsseldorf* in 1915 „Aus Hundert Jahren Kultur und Kunst" werd van genoegzaam belang geacht, om Uwe bijzondere aandacht te vragen en werd hierover dan ook in December 1913 eene circulaire aan de leden en de Kamers van Koophandel rondgezonden, waarop slechts 4 voorloopige antwoorden inkwamen, zoodat Uw Bestuur gemeend heeft, zich van verdere bemoeiingen te moeten onthouden.
Door eenige personen worden alsnog pogingen gedaan, om het aanwezig zijn van meerdere belangstelling voor deze tentoonstelling aan te toonen en het Bureau der Vereeniging blijft met hen in verbinding.
Een belangrijk rapport, omtrent de artikelen, welke met succes te *Düsseldorf* zouden kunnen worden ingezonden, ligt op het Bureau der Vereeniging ter inzage voor de leden.
Met de Centrale Commissie voor de Internationale Tentoonstelling te *San-Francisco* werkt het Bureau der Vereeniging samen voor het bijeenbrengen der inzendingen van de Nederlandsche Nijverheid en krijgt hierdoor ter zelfder tijd de gelegenheid, zijne relaties uit te breiden.

Aan belanghebbenden werd eene circulaire gezonden betreffende de Internationale Visscherij-tentoonstelling te *Boulogne-Sur-Mer*, 1914. Er bleek echter hiervoor geene belangstelling te bestaan.
In den loop van het jaar 1914 moet allereerst worden gezorgd, de vereeniging meer bekend te maken bij de Nijverheid en Handel, en hare organisatie verder uit te werken.
Intusschen zal men er toe kunnen overgaan, verschillende zaken in studie te nemen:
het ontwerpen van een uniform-Jury-Reglement voor binnenlandsche tentoonstellingen;
het instellen van een Commissie, speciaal belast met de behartiging der belangen van Exposanten, wat aangaat de samenstelling van tentoonstellingsreglementen en de handelingen van tentoonstellingsbesturen;
de mogelijkheid van het komen tot een soort coöperatie, wat betreft uitstalkasten en overige materialen en voorwerpen, welke op tentoonstellingen benoodigd zijn en welke thans vooral ook op Nederlandsche inzendingen in het buitenland na afloop worden opgeruimd.
Naast de voorbereidingen voor deze toekomstplannen verricht het Bureau der Vereeniging reeds thans op velerlei punten nuttigen arbeid door:
het geven van informaties omtrent tentoonstellingen in 't algemeen;
het waken tegen bedrog en zwendel in het tentoonstellingswezen.
Al deze punten vereischen echter grondige voorbereiding en besprekingen.
En voor al deze zaken is het van belang, dat het ledenaantal zich zooveel mogelijk uitbreidt, waardoor de Vereeniging veel meer kracht aan hare verrichtingen zal kunnen bijzetten.
Daarom noodigen wij U uit, de propaganda voor onze Vereeniging krachtig ter hand te nemen.
Dringt bij Uwe zakenvrienden erop aan, dat zij zich aansluiten; geeft ons hunne adressen, wij zu len hen alle gewenschte inlichtingen verschaffen.
Tusschen onze Vereeniging en de buitenlandsche Vereenigingen eveneens aangesloten bij de „Fédération Internationale des Comités Permanents d'Expositions" bestaat eene geregelde correspondentie en hiervan kan door de leden gebruik gemaakt worden voor het verkrijgen van betrouwbare inlichtingen, omtrent buitenlandsche tentoonstellingen.
Op de vergadering van 3 December 1913 van het Bestuur van bovengenoemde Fédération was Uwe Vereeniging vertegenwoordigd, door haren Voorzitter.
Het voornemen bestaat, om, zoodra de conventie nopens internationale tentoonstellingen in October 1912 te *Berlijn* door *Nederland* onderteekend, door de Staten-Generaal is bekrachtigd, deze conventie en de Fédération Internationale des Comités Permanents d'Expositions nader in eenige artikelen te bespreken.
In het bijzonder willen wij er echter nog op wijzen, dat het onze Vereeniging en ook de buitenlandsche Vereenigingen niet te doen is, om het tot stand komen van Wereldtentoonstellingen te bevorderen. Zij wenscht veel eer te komen tot beperking van hun aantal en alleen dan dergelijke tentoonstellingen te steunen, wanneer de economische gevolgen voor de Nederlandsche Nijverheid en Handel van belang beloven te zijn.
Eene goede organisatie onzer Vereeniging zal de kosten van deelnemen aan Internationale tentoonstellingen belangrijk kunnen verminderen en de gevolgen der deelneming zullen grooter kunnen zijn.

FABULA.

Toen nogh de dieren spreecken conden
Wert eens een worm serieus ontstelt,
Daer int Out-Hollants was ghespelt
Een vaersjen, dat hij had ghevonden.
Hij sprack: Ick vint, dat wie durft waghen
Dus ouderwets te sijn, gheen gheest
Besitten can. En toen gingh 't beest,
Naer wormen-aert, wêer voort met cnaghen.

CANDIDUS.

VAN ALLERLEI AARD.

HEEMSCHUT.

Aan het gemeentebestuur van Zaandam werd het volgend adres gezonden:
„Het bestuur van den Bond Heemschut tot behoud der schoonheid van Nederland, vernam, dat de molen „Het Rad van Avontuur", staande aan het Kalf, is gesloopt en door een loods van gegolfd plaatijzer zal worden vervangen. Geschiedde dit, dan zou een der mooiste punten van de Zaan ten zeerste worden ontsierd. Het bestuur voornoemd verzoekt u daarom met den meesten aandrang alles te doen, wat kan strekken, om deze ontsiering te voorkomen".

UITBREIDING CENTRAALSTATION.

Staatscourant No. 174 bevat de wet tot verklaring van het algemeen nut der onteigening ten behoeve van uitbreiding van het Centraalstation te Amsterdam, met aanhoorigheden, bouw van een tweede viaduct langs de Haarlemmer Houttuinen aldaar en verbreeding van de aansluitende spoorbaan.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — De Nederl. Heidemaatschappij. — Een ander Prijsvraag-systeem. — Maatschappij en Bond. — Nog even: De Algemeene Administratieve Voorschriften. — Ingezonden. — Bond van Nederl. Architecten. — Prijsvraag Hildebrandmonument. — Een gelukkig feit. — De Rijkscommissie tot het opmaken, enz. — Uit Boeken en Tijdschriften. — Jaarverslag Nederl. Vereeniging voor Tentoonstellingsbelangen. — Fabula. — Van allerlei aard.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland *f* 1.90 per kwartaal; buiten Nederland *f* 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden *f* 12.—, voor kunstlievende leden *f* 10.—, voor buitenleden *f* 7.50 en voor adspirantleden *f* 5. . Donateurs zijn zij die minstens *f* 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, A. A. HES, M. J. HACK, WILLEM VAN DER PLUYM EN J. J. HELLENDOORN, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Bestuur van het Genootschap, Heerengracht 545—549, Amsterdam.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. **De zetel van het Genootschap is met ingang van 15 Juli verplaatst van „Parkzicht", Hobbemastraat naar Heerengracht 545—549 te Amsterdam.**

GENOOTSCHAPSPRIJSVRAGEN 1914.

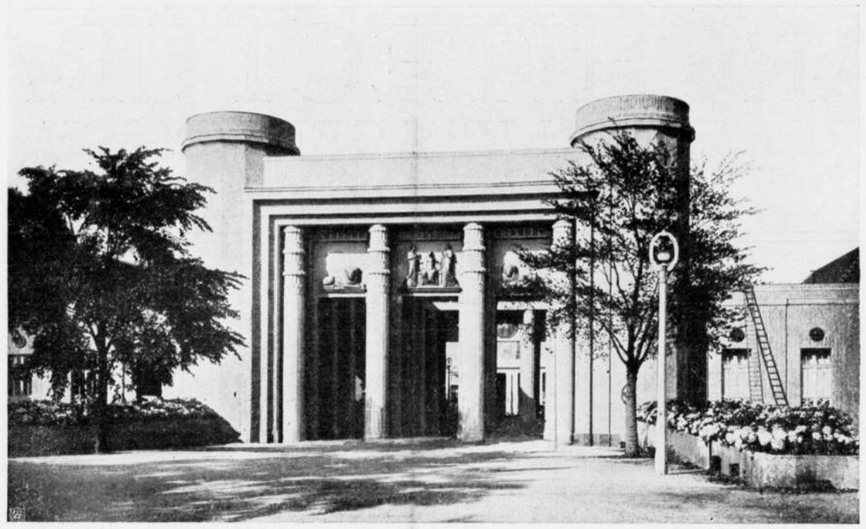
Door het Genootschap „Architectura et Amicitia" worden de twee navolgende prijsvragen uitgeschreven:

1. *Een garage met chauffeurswoning op een landgoed.*

Art. 1. Er wordt verlangd een ontwerp voor een garage met woning, gelegen in een boschrijk gedeelte van een landgoed.
De garage moet gelegen zijn aan een voorplein, waarvan een klein gedeelte wordt overdekt tot beschutting van bezoek-auto's.
Art. 2. Omschrijving.
De garage moet drieledig zijn:
a. Een herstelplaats met verdiept gedeelte in den vloer voor het doen van herstellingen; verder werkbank en de noodige bergruimte voor gereedschappen, banden, enz.
b. Een waschplaats der auto's met benzinebergplaats.
c. Een afgesloten gedeelte, waar de schoongemaakte auto's worden gestald; waarbij zich aansluit een kleedkamer met toilet en closet.
Aangezien zal gelet worden op doelmatige groepeering, worden afmetingen van diverse ruimten overgelaten aan inzenders, waarbij als grondslag moet worden aangenomen het gebruik van *drie* eigen auto's.
De woning van den chauffeur moet met de garage verbonden zijn en moet bevatten, behalve een kleine kelder,
Verdieping gelijkstraats:
a. Woonkamer.
b. Woonkeuken met bijkeuken en schuurtje.
c. Closet.
1e Verdieping:
a. 3 Slaapkamers.
b. Badkamer.
c. Closet.
d. Bergzolder; eventueel boven de 1e verdieping.
Art. 3. Verlangd worden de navolgende teekeningen:
a. De situatie, op schaal 1 tot 100.
b. Plattegronden
c. De verschillende gevels } op schaal
d. Een lengte- en een dwarsdoorsnede } 1 tot 50.
e. Een perspectief.
De behandeling der teekeningen is vrij, evenzoo de keuze der materialen.
Art. 4. Prijzen.
Aan de Jury is een bedrag van *f* 100.— beschikbaar gesteld om geheel of gedeeltelijk te bestemmen voor 2 bekroningen. Beide met het diploma van het Genootschap.

2. *Een brug over een stadsgracht.*

Art. 1. Verlangd wordt een ontwerp voor een vaste brug. De gracht is breed tusschen de walkanten 25 M.
Art. 2. Omschrijving.
De brug is breed tusschen de leuningen 26 M. De brug heeft 3 doorvaarten, waarvan de middelste 7 M. en de beide andere ieder 4.80 M. moeten zijn; met middenpijlers breed 1.40 M.
De onderkant van de doorvaart ligt op 1.80 M. + A. P.; de bovenkant van de kruin der brug op 2.50 M. + A. P.; de walhoogte op 1 M. + A. P. De bovenkant van het water op 0.45 M. — A. P. De toe te laten helling mag niet meer dan 3 pCt. zijn.
Op de brug moeten aan beide zijden trottoirs zijn, ieder breed 5 M. Op het brugvlak moet dubbel tramspoor aangebracht worden.
De lantaarns voor de electrische verlichting kunnen al of niet gecombineerd worden met de ophanging der geleidingsdraden der electriciteit voor de tram.
Art. 3. Verlangd worden de navolgende teekeningen:
1. Plattegrond
2. Lengte doorsnede } op schaal 1 tot 50.
3. Dwarsdoorsnede
4. Een perspectief.
5. Een detail van de leuning met lantaarn op de schaal van 1 tot 20.
De behandeling der teekeningen is vrij, evenzoo de keuze der materialen.
Art. 4. Prijzen.
Aan de Jury is een bedrag van *f* 100.— beschikbaar gesteld om geheel of gedeeltelijk te bestemmen voor 2 bekroningen. Beide met het diploma van het Genootschap.



Het „Verwaltungs"-gebouw (hoofdportaal der tentoonstelling). Arch. Kgl. Baurat Karl Moritz, Keulen.

Algemeene bepalingen.

Tot de mededinging worden toegelaten alle leden van het Genootschap „Architectura et Amicitia."

De inzendingen op deze prijsvragen moeten uiterlijk 1 Maart 1915 vrachtvrij zijn bezorgd aan het adres van den 1sten Secretaris, Amsterdam, Heerengr. 545-549.

Als datum van inlevering wordt beschouwd de dagteekening van het bewijs van verzending, dat desverlangd moet worden overgelegd; de ontwerpen echter van inzenders buiten Europa moeten op de, in de programma's gestelde, data zijn ingekomen. Te laat ingezonden antwoorden blijven buiten beschouwing, waarvan onmiddelijk mededeeling zal worden gedaan aan het opgegeven correspondentie-adres.

De motto's van alle inzendingen zullen in het eerst verschijnend nummer van het Genootschapsorgaan, na den datum van inzending, worden vermeld.

Elke inzending moet vergezeld gaan van een gesloten enveloppe, waarin naambrief, benevens de verklaring: „De inzender van het motto ..... verklaart dat dit ontwerp zijn geestelijk eigendom is, en de teekening(en) door hem zelf zijn gemaakt."

Op de buitenzijde dezer enveloppe moet een correspondentie-adres vermeld staan en het motto, dat tevens op alle stukken tot de inzending behoorende, moet voorkomen. De naam van den ontwerper mag op de teekeningen en bijbehoorende stukken niet zijn vermeld.

De teekeningen moeten plat, zonder houten lijsten verpakt zijn. Inlichtingen worden uitsluitend schriftelijk gevraagd aan de Jury, p. a. den 1sten Secretaris van het Genootschap.

De vragen worden tot en met 1 October 1914, met de antwoorden gepubliceerd in het Genootschapsorgaan. Uitsluitend de aldus verstrekte inlichtingen worden beschouwd deel uit te maken van het programma.

Alle ontwerpen blijven het eigendom van de inzenders.

Het Genootschap kan zich het recht voorbehouden, in overleg met de inzenders de ontwerpen, waaraan eene geldelijke belooning is toegekend, te publiceeren in een der Genootschapsuitgaven, zonder daarvoor eenige meerdere vergoeding schuldig te zijn.

Gedurende drie maanden na de openbaarmaking van de uitspraak der Jury, zullen alle inzendingen voor expositie ter beschikking blijven van het Genootschap; na dien termijn worden zij vrachtvrij aan de correspondentie-adressen teruggezonden.

De inzendingen worden vanaf den dag van aankomst tot den dag der terugzending verzekerd tegen brand- en andere schade voor eene som, gelijk aan het bedrag, dat voor den eersten prijs is uitgeloofd.

Inzendingen, welke niet voldoen aan de bepalingen van het programma, of waarvan de ontwerper zich vóór de uitspraak der Jury bekend maakt, kunnen niet voor eenige belooning in aanmerking komen. Ingezonden teekeningen, welke in het programma niet zijn gevraagd, zullen buiten beschouwing blijven.

De Jury zal haar uitspraak in een uit te brengen rapport motiveeren, en, voor zoover mogelijk over alle, doch in elk geval over de ontwerpen der laatste schifting meer gedetailleerde beschouwingen leveren. Het rapport zal vóór de opening van de tentoonstelling der ontwerpen worden bekend gemaakt en ter lezing liggen. Voor het vaststellen der eindbesluiten zal de Jury voltallig moeten aanwezig zijn.

Bij ontstentenis van een lid der Jury van zoodanigen duur, dat daardoor de afwikkeling der prijsvraag aanzienlijk zou worden vertraagd, kan een plaatsvervangend lid door het Bestuur van het Genootschap „A. et A." worden benoemd.

De Jury neemt al haar besluiten met gewone meerderheid van stemmen.

Na de uitspraak der Jury zal door haar de naambrief van het eerstbekroonde ontwerp worden geopend. Voor het openen van de naambrieven der overige, voor onderscheiding in aanmerking gekomen, ontwerpen wordt de toestemming van de inzenders vereischt.

De Jury:

Amsterdam,
1 Aug. 1914.

JAN DE MEIJER.
J. M. v. d. MEY.
G. F. la CROIX.

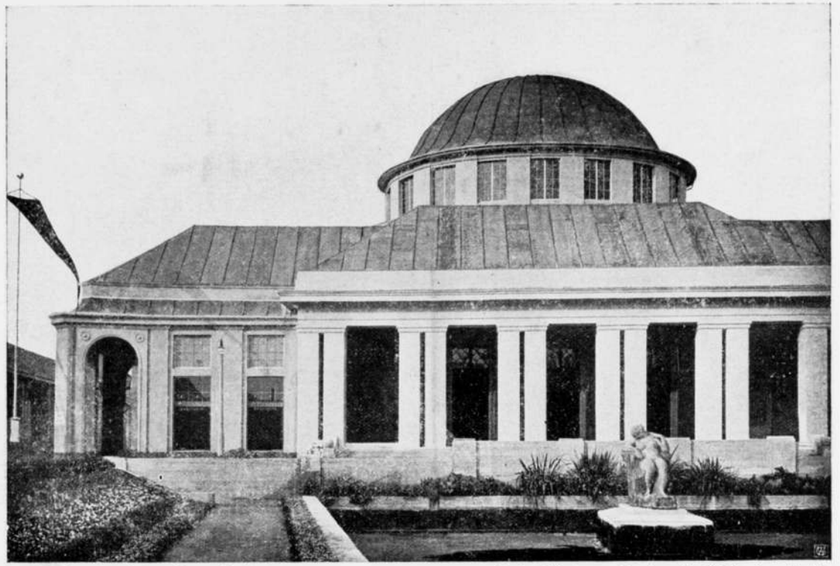
WILT-SANGH.

Con ick, door soo als hij te spellen,
Een dichter sijn ghelyck Gezelle,
Ick hadd' het wis voorlangh ghedaen.
Dan, ay, dat is een dwase waen.
Wie naer mijn wilt-sangh niet wil hooren,
Daer hoogher poësij hem treckt,
Bedenck': Ick singh, als 'k ben ghebeckt.
Versmaedt ghij 't luystren, sluyt uw ooren.

CANDIDUS.

DE „DEUTSCHE WERKBUND"-TENTOONSTELLING.

In dezen merkwaardigen tijd is het wellicht eigenaardig te schrijven over een werk des Vredes, want dit toch is een tentoonstelling. Waren de eerste wereld-tentoonstellingen slechts wat het uitgesproken beginsel betrof „verbroederings"-pogingen, daar zij in haar uiting niet meer waren dan slecht-in-vorm-gebrachte reclame-tentoonstellingen, zoo waren de latere meer werkelijk cultuuruitingen.



De „Farbenschau" (het kleurenhuis). Arch. Geheimrat Dr. Ing. H. Muthesius, Berlijn.

Vooral is dit het geval met de, in de laatste tien jaren gehouden tentoonstellingen in Duitschland.

Laten wij denken hoe wij willen over de Duitschers en hun vorm-uitingen, toestemmen moeten wij, dat zij aardig op weg zijn een cultuur te vormen. De hoofdvoorwaarde ervoor bezitten zij: organisatie.

In de dagen, die ik tijdens de spanning voorafgaande aan den oorlog, — ook de eerste mobilisatiedag — in Keulen doorbracht, werd het mij weer duidelijk, hoe zij die deugd in hooge mate bezitten. Dat die deugd in het ten top gedreven militairisme tot ondeugd wordt, stem ik zeer zeker toe. Want van cultuur in de hooge beteekenis van het woord kunnen wij daarbij niet meer spreken.

Herhaaldelijk drong zich in die dagen bij mij op hun overeenkomst met de Romeinen, innerlijk nog barbaren, oerkrachtig, met een sterk gevoel voor organisatie, zich uitende in het begrip: staatseenheid.

Het barbaarsche element (het woord is veel te sterk) ligt daarin, dat hun cultuur niet rustig, heel diep uit hun innerlijk wezen opborrelt, doch daar staat als een krachtige wilsuiting van vele, eendrachtig samenwerkenden. De kunst grondvest zich niet op den wil, al is die een groote factor, doch op de volheid van eigen gemoed, op het eigen innerlijk bezit. Dit bepaalt de diepte van de kunstuiting.

De duitsche kunst nu is meer decoratief. In al het werk, waar het decoratieve moet zijn, stijgt hun werk, wordt het echt, trilt het van werkelijk gevoel; in het zuiver architecturale is het meer het gebaar, de demonstratie, die indruk maken. Dit is bewijs voor den bovengeuite meening. Hare groote demonstratie. Dat was in 't kort samengevat mijn indruk van de tentoonstelling.

In de volgende artikelen wil ik trachten een overzicht te geven van de tentoonstelling, en die toe te lichten



Het gebouw der stad Keulen.

door afbeeldingen, ofschoon zij eenzijdig zijn, daar zij alleen het uiterlijk der tentoonstelling geven. Van het tentoongestelde kon ik geen af beeldingen krijgen.

(Wordt vervolgd)

CENTRAAL BUREAU VOOR SOCIALE ADVIEZEN.

Het ligt in het voornemen van het Bureau voor Sociale Adviezen, Keizersgracht 444, Amsterdam, een nieuwe uitgave te doen verschijnen van het indertijd door dit Bureau samengestelde „Rapport over geschiedenis, inhoud en werking van bepalingen betreffende minimum-loon en maximum-arbeidsduur in bestekken voor bouwwerken", dat reeds sinds geruimen tijd is uitverkocht. Met het oog op de groote uitbreiding, die opneming van bovengenoemde bepalingen in den laatsten tijd heeft genomen, is een geheele omwerking der stof noodzakelijk geworden. Het Bureau zou daarbij liefst zoo volledig mogelijk te werk gaan en gaarne in staat gesteld worden om niet alleen te bespreken: bepalingen, voorkomende in bestekken, uitgaande van openbare lichamen, maar ook die welke door particulieren bij aanbestedingen worden opgenomen. Reeds vroeger mocht het van enkele architecten inlichtingen ontvangen, welke zeer werden op prijs gesteld. Thans neemt het Bureau de vrijheid zich ook tot de architecten te wenden met het verzoek, door beantwoording der onderstaande vragen hun medewerking te verleenen.

Waar reeds een zeer groot aantal gemeenten en andere openbare lichamen hen met groote welwillendheid de verlangde inlichtingen hebben verstrekt, hoopt het Bureau op de medewerking der architecten niet tevergeefs een beroep te doen.

1. Welke zijn de bepalingen betreffende minimum-loon, maximum-arbeidsduur enz. die als regel worden opgenomen in Uw bestekken voor bouwwerken?
2. Zijn in deze bepalingen in den loop der jaren reeds wijzigingen noodig gebleken? Zoo ja, welke? En wanneer?
3. Welke waren de redenen, die tot het aanbrengen dezer wijzigingen aanleiding hebben gegeven?
4. Welken invloed hebben de bepalingen gehad op de hoogte der inschrijvingen?
5. Welken invloed hebben de bepalingen gehad op den plaatselijken loonstandaard en arbeidsduur?
6. Welke is de invloed geweest op het gehalte en den duur van het werk?
7. Indien een minimum-loon in de bestekken is opgenomen, is dan een voor alle vakken geldend minimum-loon of wel een voor ieder vak afzonderlijk vastgesteld?
8. Wordt bij het vaststellen van het minimum-loon ook eenige invloed toegekend:
   a. aan de Kamer van Arbeid;
   b. aan werkliedenvereenigingen.
9. Hoe wordt, indien met verwijzing naar het gebruikelijke loon is volstaan, ingeval van oneenigheid hierover, de hoogte van dit loon bepaald?
10. Welke moeilijkheden hebben zich bij de uitvoering en de controle op de naleving der bepalingen voorgedaan?
11. Welk is Uw oordeel over de werking dezer bepalingen?
12. Tot welke opmerkingen geeft bedoelde regeling aanleiding?

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Genootschapsprijsvragen 1914. — Wilt-sangh. — De „Deutsche Werkbund"-Tentoonstelling. — Centraal Bureau voor Sociale Adviezen.

TWEE EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 33. ZATERDAG 15 AUGUSTUS 1914

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

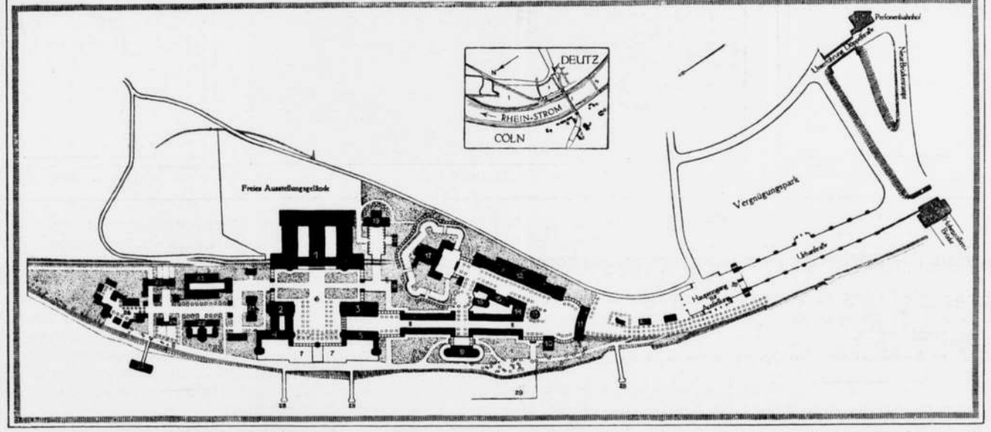
REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, A. A. HES, M. J. HACK, WILLEM VAN DER PLUYM EN J. J. HELLENDOORN, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Bestuur van het Genootschap, Heerengracht 545—549, Amsterdam.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

DEUTSCHE WERKBUND-AUSSTELLUNG CÖLN 1914



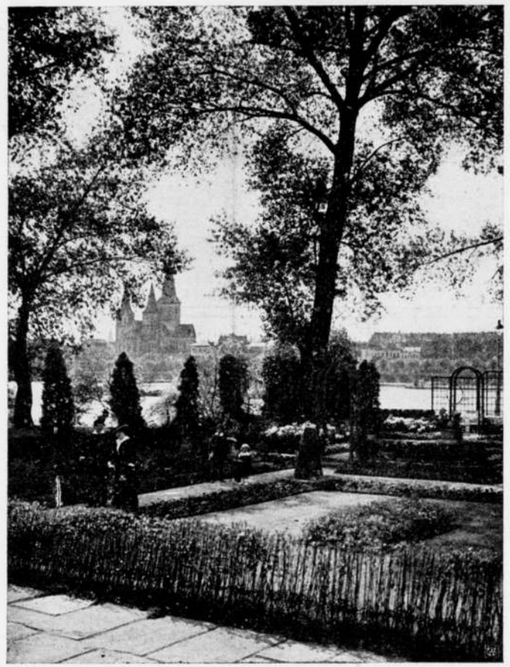
DE „DEUTSCHE WERKBUND"-TENTOONSTELLING (Vervolg).

In het vorig nummer waren bij het beginwoord drie plaatjes toegevoegd. Voor mèèr, dan een inleidingswoord was geen plaats (ook de druk van den oorlog laat zich in onze courant voelen); zoodoende kon geen woord worden gezegd over de bijgevoegde voorstellingen der gebouwen.

Wat dan deze betreft, het meerendeel was niet van zulk een hoog gehalte. Naast het Oostenrijksche huis, was het hoofdportaal der tentoonstelling (zie vorig nummer) van een bijzondere indrukwekkende voornaamheid, ook wat kleur betreft. Bij het lezen „hoofdportaal" moeten wij niet denken, dat dit gebouw de werkelijke ingang was, dus het eerste wat werd gezien van buitenaf. Als demonstratie naar buiten zou dit veel beter zijn geweest, dan de nu erg tentoonstellingsachtige ingang. Bezien wij den plattegrond van de geheele tentoonstelling, het goede werk van den architect Carl Rehorst, dan wordt het duidelijker, waarom men dit niet heeft gedaan. Door den vorm van het gegeven terrein moest het eigenlijke tentoonstellingsterrein meer naar achteren worden gelegd. Toch wilde men het lange, smalle voorterrein niet onbenut laten, en zoo kunnen er eenige minder belangrijke gebouwtjes staan als ganzen op een rijtje, b.v. het „glazen huis", waarover veel ophef was gemaakt, doch in werkelijkheid weinig beteekende, de brandweer en politie, enz. Bovendien wilde men het „Vergnügungspark" afgescheiden houden van de tentoonstelling. En zoo is de ingang meer samen gegroeid met het „Vergnügungspark".

De plattegrond, die wij hier nogmaals geven, is die, welke in „Architectura" No. 27 van 5 Juli 1913 heeft gestaan. In de uitvoering is eenige wijziging gekomen, doch in hoofdzaak is de plattegrond nog goed.

Zijn wij dus de ingang doorgegaan, dan wandelen wij



Tuin bij het Keulsche huis met gezicht op de stad Keulen en de St. Kunibert. Arch. L. Paffendorf.

onder een lommerrijke laan langs den Rijn (van de bestaande boomen is uitstekend partij getrokken) de minder belangrijke, zooeven genoemde gebouwtjes voorbij; toch is in het uiterlijk der gebouwtjes wel eenige stijging, die in het hoofdportaal der tentoonstelling, het „Verwaltungs"-gebouw, plotseling een climax, en een rustpunt krijgt.

Er is gezegd, dat dit gebouw in zijn vormenspraak, Egyptische, Perzische en Grieksche motieven heeft opgenomen, daar de geslotenheid van het gebouw, de torens, die aan pylonen doen denken, de dubbele hollijst naar het Egyptisch wijzen, de buitenzuilen Perzische familieverwantschap hebben, de binnenzuilen daarentegen zuiver Dorisch zijn. Dit is in zooverre waar, dat de architect Carl Moritz zich op oude motieven heeft geïnspireerd, doch, wat daaruit is ontstaan heeft een zeer bijzonder, eigen karakter. Vooral het grondplan en de perspectief van den opstand is zoo mooi en oorspronkelijk; de verhoudingen edel. Het gebouw bestaat uit twee groepen éénverdiepingsgebouwen, gelegen elk om een binnenplaats, die van drie zijden daarvan is omsloten. Hier zetelt het tentoonstellingsbestuur. De vierde zijde bestaat uit drie, vierkante poortopeningen. Deze twee groepen van gebouwen vormen met de beide, door zuilen verdeelde poorten een grootere binnenhof. (Zie de plaat in het vorig nummer van „Architectura". Een gedeelte van de lage zijvleugel kan men nog zien). Op de vier punten van samenkomst van deze groote onderdeelen van den plattegrond zijn de veelhoekige torens geprojecteerd. De aan de binnenzijde zichtbare, tamelijk vlakke daken zijn met zacht-groene pannen afgedekt. Terzelfder hoogte en grootte als de buitenfriezen zijn er ook binnenfriezen in den grooten doorgangshof, die op de wijze der Grieksche vaasbeschilderingen, zwart op terracotta, met groote figuren zijn versierd. Die versieringen doen het uitstekend, zij zijn zeer decoratief, groot van beweging. De kleur harmonieert zeer fijn met het groen der pannen en het grauw-geel der bepleistering. Groote, in staalkleur met blauw versierde, geglazuurde luchterachtige vazen flankeeren de beide langszijden der groote binnenhof.

Uitstekend van kleurwerking zijn de groene grastapijtjes in de kleine binnenhoven. In het midden ervan klatert zachtkens een fontein. Werkelijk uitstekend is de bereikte intimiteit dezer binnenhoven tegenover de groote middendoorgangshof.

Ter beleering van de binnentredenden staan de volgende twee spreuken boven de toegangspoort aan de binnenzijde:

Der Zweck der Kunst ist zu vergnügen.
Die Kunst verlangt ein Vaterland.

Zwak zijn aangebracht de, op de afbeelding zichtbare, decoratieve leeuwen en figuurgroep als versiering boven de ingangen. Echt plakwerk, onorganisch.

(Wordt vervolgd).

DE NEDERLANDSCHE HEIDEMAATSCHAPPIJ.

In het stuk van den heer J. J. Hellendoorn over de Nederlandsche Heidemaatschappij, voorkomende in „Architectura", No. 31, leest men:



Zomerhuis der werkplaatsen Bernard Stadler, Paderborn. Arch. Max Heidrich.

„De ambtenaar, welke deze ontginningen leidt, maakt dan al propaganda voor het bouwbureau en schroomt zich vaak niet, dit ook nog te doen als reeds de opdracht aan een particulier architect is verstrekt, of deze reeds voor andere opdrachten met den bouwheer in relatie is getreden."

Is het niet aan te raden, dat de architecten, die daar bedoeld worden, en zulks ondervonden hebben, deze handeling, indien zij door de Heidemaatschappij bewust wordt gevoerd, d. w. z. dat bekend was, dat reeds de opdracht aan een particulier architect verstrekt was, dit openlijk bekend maken en de B. N. A. te verzoeken die kwestie in zijn midden te bespreken.

Wellicht geeft het aanleiding om dan tegelijk de Heidemaatschappij op haar onjuist standpunt betreffende de andere genoemde punten te wijzen.

C. J. de Haas,
Arch. B. N. A.

DE TAKTIEK VAN DEN AANNEMERSBOND.

De Aannemersbond blijft twee aangezichten houden. Zij betreurt het nog niet aanvaarden der nieuwe A. A. V., die zoo halfbakken tot stand is gekomen tusschen den Aannemersbond en de Maatschappij ter Bevordering der Bouwkunst; daar toch de andere vereenigingen, waaronder die van de „Delftsche Ingenieurs" zich niet ermede kunnen vereenigen, en zelfs enkele architectleden der Mpij. er niet mede accoord kunnen gaan.

De Aannemersbond betreurt dit. En toch gaat zij voort met argusoogen uit te zien naar gevallen, waar door architecten in hun bestek die, zoo goed als niet aanvaarde A. A. V. wordt voorgeschreven. Het is gelukt twee gevallen te vinden. Het laatste geval wordt in den „Aannemer" No. 30 met veel ophef vermeld. De daarin, van officiëele zijde, gebezigde woorden druischen recht in tegen de andermaal gebruikte woorden (zie het stuk in „Architectura", No. 31), waarin terecht wordt erkend, dat de zaak nog niet in het reine is.

Door deze tweeslachtige wijze van doen, wordt toch getracht voetje voor voetje terrein te winnen.

't Wordt hoog tijd, dat wij architecten: „halt" roepen, en de zaak afdoende regelen.

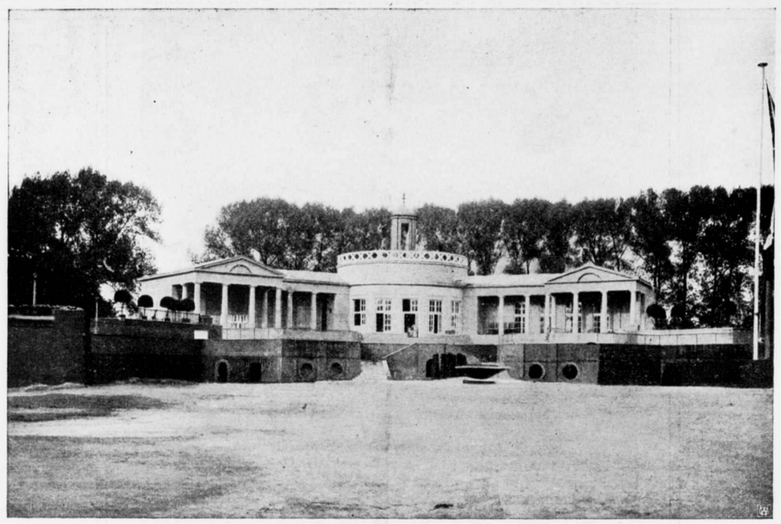
Jan de Meijer, B. N. A.

BETON-IJZER EN ELECTRICITEIT.

Over de schade door electriciteit aan beton-ijzer toegebracht hebben omvangrijke Amerikaansche proefnemingen belangrijke resultaten gegeven.

De proefnemingen zijn reeds in 1910 begonnen en zijn beeindigd in 1912. Men is tot het volgende gekomen:

1. Buiten beschouwing blijft stampbeton; dat is gevaarloos;
2. hoogst schadelijk, daarom zooveel mogelijk te vermijden, zijn alle chloriden; 1 pCt. keukenzout of calciemchloriet versterkt de vernielingswerking 100 voudig;
3. droge beton is veilig; daarom biedt vette, zooveel mogelijk waterdichte beton de meeste zekerheid;
4. de gebruikelijke waterdichte middelen door bijmenging van verschillende stoffen, zijn alle, wat de electro-weerstand aangaat, zonder eenige werking;
5. goede isoleering der electrische geleidingen in een



Theehuis op het oude fort. Arch. Prof. Wilh. Kreis, Düsseldorf.

gebouw is noodig, in 't bijzonder de in het beton ingewerkte isolatoren-dragers;
6. goede isoleeringen der buisleidingen, daar waar zij in het beton gaan *en* er weer uit komen (dus niet een van beide) is noodzakelijk. In bijzondere gevallen moet worden overgegaan tot het aanbrengen van bijzonder geconstrueerden isoleering-buisstukken;
7. men moet zeer nauwkeurig op de electriscee tram en hun aanleg, bouw en bedrijf, daar de keerstroomen dikwijls gevaarlijk zijn.
Bovenstaande proefnemingen zijn door hoogstaande vaklieden gedaan, en in 't bijzonder is daarbij gelet op de gegevens uit de praktijk. In Europa, vooral in Duitschland zijn die proefnemingen nog eens overgedaan. Bevestigd is daarbij de schadelijke invloed van electriciteit op natte beton.
Wel is waar kan in tegenstelling met de Amerikaansche proefnemingen, een verweeking van het beton, dat in de buurt van anoden-ijzer is, *niet* worden waargenomen. De innige samenhang van het ijzer en beton steeg door den invloed van den electrischen stroom 11—37 pCt. Deze stijging wordt verklaarbaar, als men nagaat, dat de ijzeren staven door electrolyse roesten, waardoor hun omvang wordt vergroot en zij steviger in het beton worden vastgeklemd, als oorspronkelijk het geval was. De noodzakelijkheid van het aanbrengen van bliksemafleiders or beton-ijzer gebouwen wordt tegenwoordig dikwijls betoogd. Bijna alle vaklieden zijn het erover eens, dat beton-ijzer gebouwen zelfs in hoogen graad veilig zijn tegen het treffen door den bliksem. Toch schijnt het niet onraadzaam er een aan te brengen. Men ziet, heel zeker zijn de geleerden niet.
Te veroordeelen is de methode geen afleidingsstang aan te brengen, doch den bliksemleider te koppelen aan de bewapeningsstaven van het beton.

J. DE M.

PRIJSVRAAG „VERZORGINGSHUIS" TE HILVERSUM.

Tengevolge der buitengewone omstandigheden, waarin wij verkeeren, is de termijn van inlevering der ontwerpen voorloopig verdaagd tot 31 December 1914 en de beantwoording der vragen eveneens uitgesteld.

Namens de Jury,
H. NIEUWENHUIJSEN, Voorzitter.

VAN ALLERLEI AARD.

HET STADHUIS TE MIDDELBURG.

Volgens het gemeenteverslag van Middelburg over 1913 werd in dat jaar met de restauratie van den zijgevel aan het Raadhuis aan den kant der Noordstraat geregeld voortgegaan.
Bij het herstellen der omlijsting van de raamopeningen in den betrokken gevel en van de zich daar tusschen bevindende dubbele pilasters, bleek een en ander in veel ongunstiger toestand te verkeeren dan vooruit te zien was, zoodat de daaraan te verrichten herstellingen een belangrijk grooteren omvang verkregen dan oorspronkelijk bedoeld was.
Tot deze uitbreiding der uit te voeren herstellingen werd echter eerst overgegaan na gehouden overleg te dien opzichte met den Rijksadviseur, den heer Dr. P. J. Cuijpers te Roermond.
In verband met het vorenstaande en het voor de herstelling beschikbare bedrag over 1913, konden de traceeringen en omlijstingen van drie ramen geheel, doch de gootlijst boven den betrokken gevel slechts gedeeltelijk in orde worden gebracht, terwijl nog een groot deel van het benoodigde steen- en beeldhouwwerk voor twee stuks dubbele pilasters werd gereed gemaakt. In de vestibule van het raadhuis werd een aanvang gemaakt met het herstellen van het plafond aldaar.

INHOUD: De „Deutsche Werkbund"-Tentoonstelling. (Vervolg.) — De Nederlandsche Heidemaatschappij. — De taktiek van den Aannemersbond. — Beton-ijzer en electriciteit. — Prijsvraag „Verzorgingshuis" te Hilversum. — Van allerlei aard.

TWEE EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 34. ZATERDAG 22 AUGUSTUS 1914

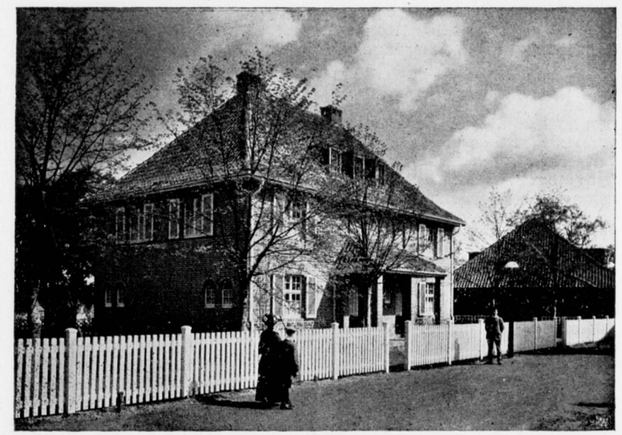
ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, A. A. HES, M. J. HACK, WILLEM VAN DER PLUYM EN J. J. HELLENDOORN, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Bestuur van het Genootschap, Heerengracht 545—549, Amsterdam.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.



Een tweefamiliënhuis. Arch. Prof. Metzendorf.

MEDEDEELING DER REDACTIE.

In dank mochten wij ontvangen de derde, herziene en vermeerderde druk van het bekende werk: „IJzerconstructies" door H. J. van der Veen, uitgave van L. J. Veen te Amsterdam.

DE „DEUTSCHE WERKBUND"-TENTOONSTELLING (Vervolg).

Als wij nu het statige hoofdportaal zijn doorgegaan zien wij recht voor ons uit het „kleurenhuis", aan onze linkerhand het „Keulsche Huis", (zie de afbeeldingen van beide in „Architectura" No. 32, 33) en aan de rechterhand de „verkeershal".
Het „kleurenhuis" (die Farbenschau"), het werk van Prof. Dr. H. Muthesius, is niet goed en niet slecht, maar droog, gemaakt volgens een vast recept. Deze indruk krijgen wij, jammer genoeg, ook van het werk van een andere grootheid: Prof. Peter Behrens. Hij is het, die in het boek van den „Deutschen Werkbund" schreef over de gehaastheid, die onze kunst, in verband met het moderne verkeer, gaat doordringen. Het kan zijn, dat dit nu een factor gaat worden, een verontschuldiging zal het nooit mogen zijn voor niet-voldragen werk, of het werken naar een vast recept: schablonenwerk dus.
't Is het gewone verschijnsel: een kunstenaar zijn werk komt in trek, bestelling na bestelling vloeit hem toe, en dan, of hij wil of niet, moet hij zijn werk oppervlakkiger gaan behandelen. Er zijn maar weinig kunstenaars, die aan dit gevaar ontsnappen!
Zoo weinig leven er van dit gebouw uitgaat, zoo belangwekkend is het, wat er binnen is tentoongesteld. Steeds gaan mijn gedachten daar weer naar toe, naar die ingetogen pracht. Zoo'n weelde van kleur als de natuur toch

geeft, is zoo goed als niet te benaderen door onze techniek, die toch reeds bewondering afdwingt met wat ze reeds heeft bereikt. En het pleit voor haar kunnen, dat zij het aandurft haar producten te stellen naast die der natuur. Zeer systematisch, en daardoor goed overzichtelijk, zijn de door hun kleur opvallende delfstoffen, vogels, vlinders en bloemen gerangschikt. En hoe! Niet van elk één exemplaar! Neen, zooals de Natuur zich geeft: uitbundig, in weelderige overdaad. Bij tientallen in een kleur is elke soort vereenigd. Niet één groene papagaai ziet men er, doch twintig in allerlei stand, samen één groot kleurveld vormend, levend van schittering, alsof de zon erover speelt.

Naast het, van leven bewegende vlak groen, kunnen wij ons verlustigen in de niet minder opwekkende, schitterende kleur rood van een groote menigte roode papagaaien, en zoo verder van vogels van allerhande kleur, die, in verschillende standen uitstekend opgezet, te zamen ons een rijkdom in tonen van een kleur doen aanschouwen, waarop wij in innige bewondering blijven staren. En naast de vogels, trekken andere dieren, vooral de vlinders door hun nog schitterender kleuren, onze aandacht. Niet te beschrijven is de indruk, die een vijftigtal vlinders met hun prachtig blauwe vleugels maken, of weer wat verder een verzameling met gele vleugels. Waar men kijkt, links of rechts, steeds geeft de eene kleur zoowel als de andere een opwekking, een levensvreugd, die ontroert.

Nog meer te bewonderen is, bij de kracht van elke kleur op zichzelf, de harmonie van het geheel.

Daarnaast sluit zich een zaal aan, waar niet zoo sprekend, doch even innig, de edelgesteenten, de bergkristallen, de marmersoorten en al wat het delfstoffenrijk te voorschijn brengt, hun ingetogen pracht uitstralen. En om het geheel te volmaken spreiden in een aansluitende zaal de bloemen in kleurgroepen, b.v. een groep roode geraniums, een groep matkleurige hortensia's, hun, weder geheel anders, doch even eigenaardige kleurenpracht ten toon.

En dan, dan komen wij in zalen, waar wij kunnen zien, hoever wij menschen het hebben gebracht in het vervaardigen van kleurstoffen, die de natuurlijke kleur nabij komen. Uitstekend gerangschikt zijn daar tegen de muren en aan draaivitrines alle mogelijke kleuren op verschillende stoffen (katoen, linnen, zijde, enz.) aangebracht. Een belangrijke factor is daarbij de lichtechtheid.

Dan treden wij een zaal binnen, waar wij zien hoe de stoffen en kleuren op geraffineerde wijze samengewerkt worden tot harmonische scheppingen, die de schoonste schepping der natuur: de Vrouw, haar schoonheid helpt verhoogen.

Ik heb iets langer bij deze afdeeling der tentoonstelling stil gestaan, omdat degene, die ook de tentoonstelling hebben bezocht, met mij deze schitterende daad van de „Werkbund" kunstenaars dankbaar zullen gedenken als een der grootsche momenten der tentoonstelling.

(Wordt vervolgd)

ALEXANDER CONZE. †

Een der voornaamste archaelogen, een baanbreker op het gebied der Grieksche en Romeinsche oudheidkunde, Alexander Conze, is in den ouderdom van 83 jaren heengegaan.

Aan de „Deutsche Bauzeitung" ontleenen wij de volgende bijzonderheden over het leven en werken van dezen diepzinnigen geleerde:

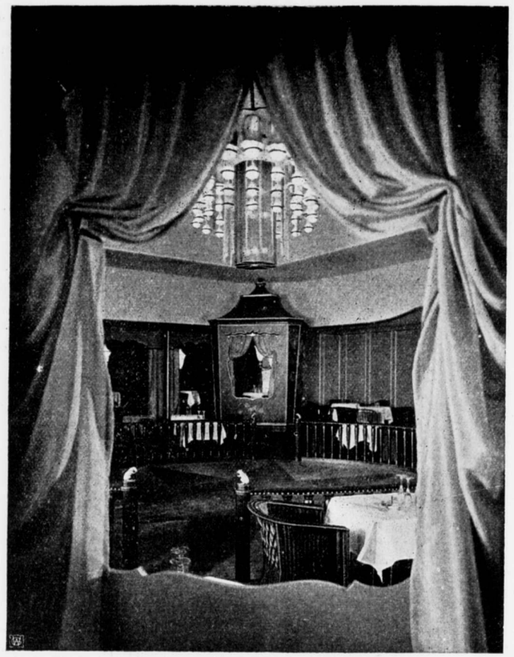
Conze werd den 10^{en} December 1831 in Hannover geboren. Op 20-jarigen leeftijd begon hij in Göttingen zijn studiën in de rechtsgeleerdheid. Na twee jaar hield hij daarmede op, om op raad van Ernst Curtius in Berlijn de klassieke archaelogie te gaan studeeren. Daar was hij de leerling van den hooggeschatten archaeloog Eduard Gerhard, van den nog altijd beroemden philoloog Ph. Aug. Böckh, van den niet minder beroemden egyptoloog Karl Richard Lepsius, en van den uitstekenden kenner der wereldgeschiedenis, Leopold Ranke. In Berlijn stond destijds ook Gust. Fr. Waagen op het toppunt van zijn roem. Conze sloot zich het meest bij hem aan, om van de uitgebreide kennis van dezen museumdirecteur nut te trekken. Kenmerkend voor den drang naar uitgebreide kennis is het, dat Conze ook daarbij de lessen volgde in de geschiedenis der bouwkunst, die Wilhelm Stier aan de Berlijnsche bouwacademie gaf.

Conze beëindigde in 1855 zijn studiën, door aan de Berlijnsche Universiteit te promoveeren op een proefschrift: „over de verschillende voorstellingen der Psyche".

Wetenschappelijk goed uitgerust trok hij daarna naar Londen om zijn studiën der klassieke oudheid voort te zetten. Het Britsche Museum was toen nog het eenige museum, waar men de studie van origineele stukken kon maken, indien men niet het geld had deze studie in Italië en in Griekenland zelf te doen. Doch spoedig daarna viel hem dit geluk ten deel, daar het Pruisische, Archaelogische Instituut hem een reisstipendium toestond. Hij bereisde nu Italië, Griekenland en Klein-Azië. Langen tijd bleef hij met Adolf Michaelis in Griekenland. In 1860 keerde hij naar Hannover terug, waar zijn eerste werk: „Een reis door de eilanden van de Thrakische zee", verscheen. Het waren de noordelijke eilanden van de Aegaeische archipel: Samotrake, Imbros, Lemnos enz. Hij vernoegde zich met de bestudeering der aan de oppervlakte liggende archaelogische overblijfselen.

Tijdens zijn bezoek van Rome in 1859 bezocht hij ook de tentoonstelling van de uitkomsten der opgravingen, door den Engelschman Charles, Thomas Newton, viceconsul te Mytilene, in de Grieksche archipel en de kusten van Klein-Azië verkregen. De op die tentoonstelling opgedane indrukken, werkten zoo sterk na in Conze, dat de schrijver van de: ontdekkingen te Halicarnassus, Cnidus en Branchidae' hem tot voorbeeld bleef. Voorloopig kwam er voor Conze van opgraven nog niets, daar hij in 1860 privaatdocent in Göttingen werd, in 1863 als buitengewoon hoogleeraar naar Halle werd beroepen en in 1869 in Weenen de leerstoel der klassieke archealogie beklom. Hij opende daar zijn lessen met een rede: „over de beteekenis der klassieke archaeologie". In Weenen had hij gelegenheid organisatorisch bezig te zijn. Zijn doel was voornamelijk te wijzen op een doelmatige werkverdeeling bij archaeologische onderzoekingen, daar, waar het te onderzoeken gebied zeer begrensd is. Zoo wees hij in 1872 in een voordracht erop, welke groote opgaven voor de wetenschap er nog lagen te wachten in het onderzoek der aegaeische eilanden. Zijn kennis van deze eilanden had hij door een studiereis naar Lesbos in 1865 nog uitgebreid.

Toonaangevende kringen op dit gebied vielen hem bij. Zoodoende kon hij in 1873 en 1875 met de architecten Alois Hauser en George Niemann en den archeoloog Otto Benndorf twee reizen maken naar het eiland Samothrake waarvan de uitkomst werd neergelegd in het, in 1875 in Weenen verschenen werk: „Archaeologische onderzoekingen op Samothrake". In 1876 stichtte hij de „archaeologisch-epigraphisch" (inschriftenkundig) oefencursus aan de universiteit te Weenen. In de jaren 1870—73



Cabaret: „Zu den bunten Laternen". Arch. Fritz August Breuhaus.

verscheen ook zijn werk: „Bijdragen tot de geschiedenis van het begin der Grieksche kunst."

Het lag voor de hand, dat men in Berlijn trachtte een zoo uitstekenden geleerde weer in het vaderland terug te krijgen. Dit gelukte. In 1877 kwam Conze te Berlijn om de leiding van de sculptuur-afdeeling van het Oude Museum over te nemen.

Spoedig daarop begon hij aan de groote onderneming, waaraan zijn naam voor altijd zal blijven verbonden. Het is het opgraven van Pergamon. Reeds in 1873 was in Pergamon, de stad van koning Eumenes III (195—157) het groote Zeus-altaar blootgelegd. Het was nu Conze, die door zijn voortdurend aandringen bij de Pruisische Regeering gedaan kreeg de middelen ter beschikking te stellen tot het geheel vrijleggen van het geheele altaar. Te zamen met Humann leidde hij daarop gedurende de jaren 1878—1886 de opgravingswerkzaamheden, waardoor de Berlijnsche musea met groote kunstschatten werden verrijkt. De Pruisische Regeering bleef nu voortaan belang stellen in het werk te Pergamon. Sinds 1900 onderi nam Conze te zamen met Dörpfeld verdere opgravingen, die in tegenstelling met het werk bovenop de stadsberg, nu meer de eumenische stad op de berghelling golden. Door deze opgravingen werd het schitterend beeld van een hellenistische Koningsstad onthult. Conze, Humann en Dohn vermeldden hunne werkzaamheden in: „de resultaten der opgravingen te Pergamon", die te Berlijn in 1880, 1882 en 1888 verschenen. Sedert 1885 kwam een werk: „Oudheden van Pergamon" uit. Over de opgravingsresultaten van 1886—1890 berichtte Conze in vereeniging met C. Schuchardt. In een afzonderlijk geschrift deed Conze mededeeling in 1903 over de: „kleine vondsten te Pergamon.

In 1887 werd Conze van zijn ambt van directeur der Koninklijke Musea ontheven, en benoemd tot algemeen secretaris der centrale directie van het Duitsche archaelogisch instituut te Berlijn. In 1905 legde hij ook deze betrekking neer om zich geheel aan het werk te Pergamon te kunnen wijden. Toen hij al 80 jaar was, bezocht hij nog steeds gedurende een paar maanden per jaar de Eumenische koningsstad.

De overledene was ook een der stichters van het „Deutsche Oriënt-Gesellschaft", dat zooveel hoogst nuttig werk in Babylonië doet.

De „Generaldirection" van de Koninklijke Musea te Berlijn richt voor Conze een gedenkteeken op, door de uitgave van het prachtwerk: „de oudheden van Pergamon." J. DE M.

UYT ELYSIUM.

Outshoorn spreeckt:

Men wil van mij een constnaer maecken,
Maer .... 'k was alleen een man van saecken.

CANDIDUS.

VAN ALLERLEI AARD.

MUSEUM VAN DE OUDSTE GESCHIEDENIS VAN ONS LAND.

Men meldt uit Leiden aan de „N. Ct.":
In October of November zullen verschillende zaken van het Museum van Natuurlijke Historie aan de Papengracht dienstbaar worden gemaakt aan het Rijksmuseum van Oudheden. Daar zal dan worden opgesteld al datgene, wat thans door opgravingen of goed gecontroleerde vondsten omtrent de oudste geschiedenis van ons land kan worden vastgesteld, ten einde aldus een goed gedocumenteerden grondslag te hebben voor de kennis van onze oudste geschiedenis. De modellen en vondsten, die thans op de hoogste verdieping van het Museum van Oudheden staan, zullen dan in deze opstelling worden ondergebracht.

SCHOOL VOOR KUNSTNIJVERHEID HAARLEM.

In de lessen die aan de School voor Kunstnijverheid te Haarlem worden gegeven, zal door de heerschende omstandigheden geen storing worden gebracht en is de directie voornemens den dagcursus op Dinsdag 1 September te hervatten, en het onderwijs rustig voort te zetten.
Tevens zal de Woensdag- en Zaterdagmiddagcursus weder worden geopend en de lessen van deze cursus met voordrachten over Kunstgeschiedenis als ook met Kunstbeschouwingen worden aangevuld. Het leerplan en het verslag 1913 waarin alle bijzonderheden worden vermeld, zijn op aanvrage verkrijgbaar.

HET NIEUWSTE WONDER VAN NEW-YORK.

Het nieuwste wonder van New-York is volgens de „Deutsche Baukunst" een gebouw van twaalf verdiepingen, hetwelk voor drie vierden uit glas en voor één vierde uit staal bestaat. Het huis bezit in het geheel geen vensters, want deze zouden slechts stof en vuil naar binnen doen komen. In plaats hiervan wordt door middel van groote luchtschachten voor voldoende ventilatie gezorgd en wel wordt de lucht eerst door een kamer geleid, waarin zij door middel van waterstralen van stof en onzuiverheden bevrijd wordt. De verwarming geschiedt natuurlijk door middel van heete lucht. Tengevolge van de hermetische afsluiting van de buitenwereld heerscht in het gebouw absolute rust. Voor de installatie voor het bedienen van de ventilatie, de liften enz. is alleen een bedrag van 720.000 gulden uitgegeven. De totale prijs van het gebouw komt op ongeveer 3.6 millioen gulden. Op het dak van het huis, dat hoofdzakelijk voor kantoorgebouw dienst zal doen, bevinden zich restauratiegelegenheden enz. voor het personeel.

DE DOM TE WORMS.

De moeilijke restauratie van de Oostzijde van den Dom te Worms is thans voltooid. Een aanvang wordt nu gemaakt met de groote geldsommen vorderende herstelling der bouwvallige doopkapel en den binnenbouw der vier torens.

TE GOSLAR

in den Harz worden vanwege de vereeniging voor Duitsche kunstgeschiedenis opgravingen gedaan naar overblijfselen van de Keizerpalz. Bij deze pogingen zijn thans de overblijfselen gevonden van een kerk uit den Romaanschen tijd, die men meer noordelijk vermoedde. Het koor, het schip en een uit marmeren platen bestaande vloer werden aan het licht gebracht.

EENE GALLO-ROMEINSCHE TEMPEL,

— d. w. z. zijn grondslag — is op den Montmartre-heuvel, te Parijs, ontdekt bij gelegenheid van den aanleg eener nieuwe straat. Het is de Mercuriustempel, wiens bestaan uit oude geschriften bekend is en waaraan de heuvel zijn naam zou hebben te danken. Van dit monument zouden de vier mooie marmeren kolommen afkomstig zijn, die thans nog aanwezig zijn in de oude basiliek Saint-Pierre te Montmartre, welke in 1147 gesticht werd.

NERO'S GOUDEN HUIS.

De Romeinsche archeoloog Muntz is bezig een nader onderzoek in te stellen naar den toestand van Nero's goudenhuis. Uit de gewelven der thermen van Trajanus bij het Kolosseum drong de onderzoeker door tot een prachtig beschilderde groote zaal. De wanden zijn met fresco's versierd, die tafereelen uit de Ilias en de Odysee voorstellen (Hectors afscheid, Paris en Helena en andere). Daarbij sluit zich een koepelzaal aan, en nog talrijke andere lokalen met landschapsbeschildering en bloemornament.
De ontdekker verlangt van het parlement een krediet van 400,000 lire om de overblijfselen van het gouden huis te redden, waaroverheen een wijngaard is aangelegd. De kanalisatie van dezen wijngaard en het regenwater dreigen de waardevolle architektuur en schilderingen te vernietigen.

EEN NIEUW MODEL BAKSTEEN

is, naar wij in het „Zentralblatt der Bauwaltung" lezen, door Jules Doms te Brussel uitgedacht en door patenten beschermd. Deze steen heeft den vorm van twee gewone steenen, die met een halve lengte verschil naast elkander zijn gelegd. De totale breedte van den steen bedraagt de som der breedte van de afzonderlijke steenen, vermeerderd met de dikte van een voeg.
Als voordeel van dezen steenvorm wordt aangegeven, dat hij leidt tot tijdsbesparing bij het metselen, tot vermindering van de hoeveelheid mortel en dat hij een zeer hecht verband geeft. Deze steenen kunnen met steenen van gewoon model dooreengewerkt worden.

ISOLATIE VAN BETONDAKEN.

De goede isolatie van een dak, om de zich daaronder bevindende ruimten tegen de wisselingen der buitentemperatuur te beschermen is van groot gewicht bij woonruimten, ziekenhuizen, enz, verder bij alle industrieele bedrijven, waarbij zich in de fabrieksruimten waterdamp ontwikkelt en het condenseeren daarvan aan een koud plafond en het daaruit volgende afdruipen moet worden vermeden. Zulke bedrijven zijn b.v. de textielnijverheid, ververijen, wasscherijen, enz. Een zeer doelmatig middel om dit doel te bereiken is het leggen van kurkplaten op het betondak. De meest gebruikelijke methode is het aanbrengen dezer platen op het effen oppervlak der betonijzerconstructie. In bijzondere gevallen wordt ook aan de onderzijde der betonconstructie een plafond gehangen van kurkplaten, zoodat zich tusschen de betonconstructie en het kurkplafond nog een luchtlaag bevindt. Deze werkwijze is echter meer ingewikkeld en niet zoo afdoende als het leggen van de kurkplaten op de betonconstructie en bovendien ook duurder. Dergelijke plafonds treft men aan in brouwerijen en koelhuizen. In den regel zijn kurkplaten van 3—4 cM. dik genoeg, ofschoon in het algemeen de dikte moet worden bepaald naar den graad van isolatie die men wenscht. Waar de kurklaag op het beton wordt aangebracht, moet worden gezorgd voor een waterdichte afdekking, daar vocht de kurk vernietigt en de isoleerende eigenschappen doet verloren gaan. Een ander middel voor isolatie is b.v. een laag slakkenbeton aangebracht op het betonijzeren dak. Voor woonruimten, ziekenzalen, scholen, enz, is dit isolatiemateriaal volkomen voldoende. De dikte van de laag moet 6—8 centimeter bedragen. Een laag slakkenbeton wordt ook vaak aangebracht om op een horizontaal dak de noodige helling te verkrijgen voor het houtcement.
In geringe mate kan men een isolatie tegen de buitentemperatuur verkrijgen door het maken van een luchtruimte in de betonconstructie zelf, dus door twee vloeren op elkaar te construeeren of door het aanhangen van een Rabitzplafond.

LOOD IN WATER.

Het lood, dat zich bevindt in het water, zooals men het uit de kraantjes tapt, is daarin aanwezig in den vorm van hydroxyde of basisch carbonaat als een colloïdale oplossing. Laat men dit water gedurende eenige dagen in groote cilinders staan, dan neemt men waar, dat de bovenste lagen van het water rijker aan lood zijn. Is het water langen tijd achter elkander gekookt, dan worden de onderste lagen bij het staan rijker aan lood. Filtreert men loodhoudend water op doelmatige wijze, dan treft men geen lood in het afgefiltreerd water aan, zelfs niet in tegenwoordigheid van een overmaat van kooldioxyde. In verband met deze feiten, waaruit blijkt, dat lood aanwezig is in den vorm van een colloïdale oplossing, heeft men waargenomen, dat het lood geheel en al verwijderd kan worden wanneer men het water door een snelfilter van poreus porselein filtreert.

INHOUD: Mededeeling der Redactie. — De „Deutsche Werkbund"-Tentoonstelling (Vervolg). — Alexander Conze †. — Uyt Elysium. — Van allerlei aard.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIEN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor adspirantleden ƒ 5. . Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

TWEE EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 35. ZATERDAG 29 AUGUSTUS 1914

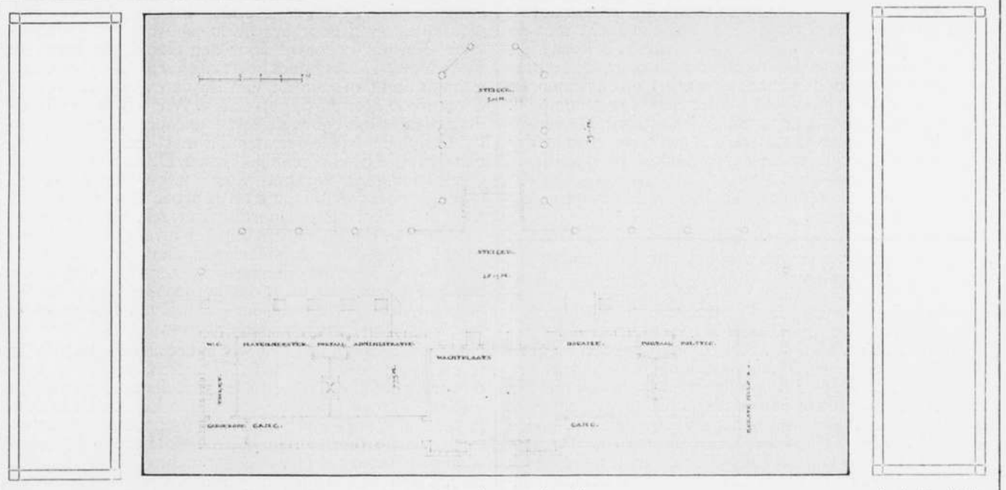
ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, A. A. HES, M. J. HACK, WILLEM VAN DER PLUYM EN J. J. HELLENDOORN, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Bestuur van het Genootschap, Heerengracht 545—549, Amsterdam.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.



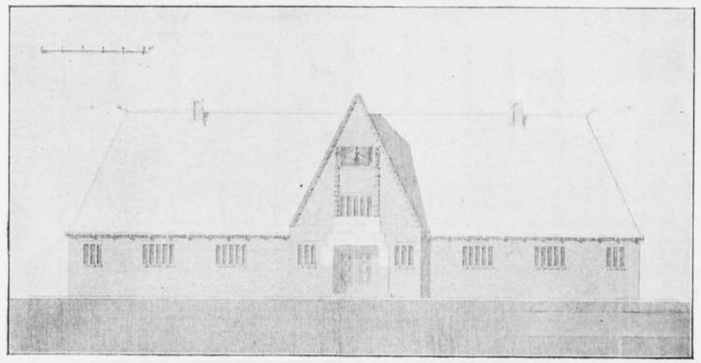
Plattegrond van een waterkantoor met aanlegsteiger, motto „aan den waterkant". Arch. Jan Wils.

GENOOTSCHAPSPRIJSVRAGEN 1913.

Na op verschillende plaatsen te zijn tentoongesteld geweest, zijn de verschillende ontwerpen van onze Genootschapsprijsvragen 1913 weer in behouden haven aangeland. Twee der voornaamste ontwerpen daarvan willen wij reproduceeren, n. m. l. het in de eere-prijsvraag met den eersten prijs bekroonde ontwerp voor een „museum voor Indische kunst", onder het motto: „Ars longa, vita brevis", in het plaatwerk: „de Architect", en van de studieprijsvragen, het met den tweeden prijs bekroonden ontwerp voor een „waterkantoor" onder het motto: „aan den waterkant", in ons blad. De eerste prijs kon de Jury niet toekennen.
Dit ontwerp: aan den waterkant" geven wij nu hierbij. Gevraagd was een waterkantoor met aanlegsteiger.

Voor het oordeel der Jury over het ontwerp, verwijzen wij naar het Juryrapport in „Architectura" No. 17 van 25 April 1914. 't Leek ons geschikt den ontwerper, de Heer Jan Wils, te vragen zelf een toelichting te geven bij zijn werk.
Hij schreef ons daarop het volgende:

De architectuur van het gebouwtje was onmiddellijk bepaald door het vrijwel onbeschermd liggen voor alle winden en buien. Vandaar de groote geslotenheid der gevels. De gedachte, dat de details tot op verren afstand duidelijk moesten spreken, leidde er toe, deze zwaar, met diepe strakke schaduwen, op te zetten.
'n Politieagent ziet men toch 't liefst als 'n stoeren, gezetten kerel met 'n paar stevige knuisten.
Volgt nu de materialen keus en de kleur.



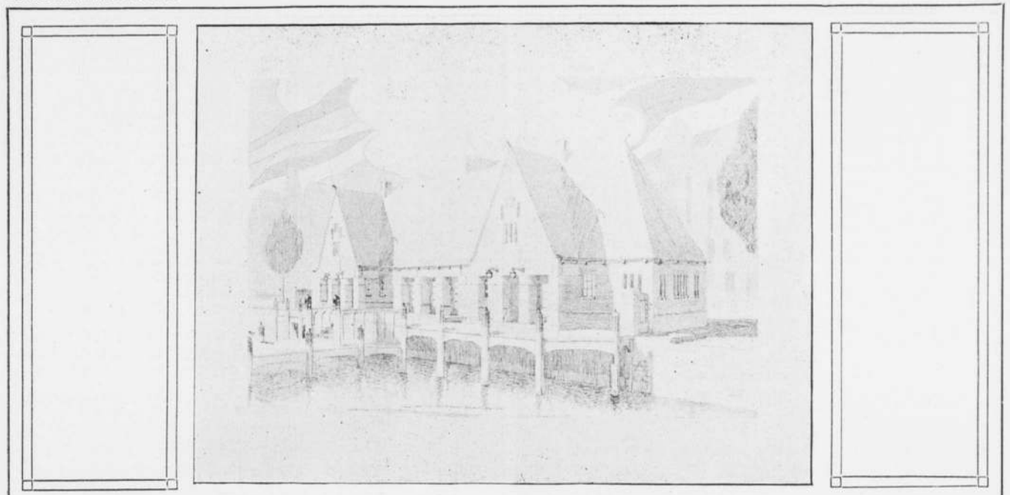
Voorgevel van een waterkantoor, motto „aan den waterkant". Arch. Jan Wils.

't Geheel moest ingewerkt worden in 't kleurengamma: grijs-groen van 't water, groen van de boomen, grauwe fond en boven alles onze Hollandsche lucht met de vaak massale, loodkleurige stapelwolken. Ik koos hiervoor: het plint van paarse klinkers; 't opgaande muurwerk van paarsroode klinkers, waarin ijzeren ramen, de bandeering der topgevels met koppen in teer gedompeld. Voor natuursteen dacht ik mij groen graniet. De versiering in de voorgevel van terra cotta; groen en helder blauw geglazuurd ornament op donker rood fond; de tableaux in sectielwerk.
Tenslotte het dak gedekt met helderroode pannen en het verfwerk diep groen.

DE „DEUTSCHE WERKBUND"-TENTOONSTELLING (Vervolg).

Zooals wij reeds zeiden, ligt ter rechterzijde van het „kleurenhuis" de „verkeershal", ter linkerzijde het „Keulsche huis". Van de „verkeershal" hebben wij geen afbeelding gegeven. Het gebouw op zichzelf was vrij onbelangrijk. Wat er tentoongesteld is, is ook niet het meest demonstratieve van de tentoonstelling. Een groot gedeelte was ingeruimd aan de vliegmachines, kleine modellen van luchtschepen, locomotieven, altemaal voortbrengselen van het menschelijk vernuft, die steeds imponeeren door een innerlijke gespannenheid, een ingehouden kracht, die tot een uiterlijke rust wordt. Zij bezitten een eigenaardige schoonheid! Schoon zijn zij als resultaat van het geraffineerden verstand, waardoor hun vormen zijn teruggedrongen tot de grens tusschen het „niet te veel" en het „niet te weinig". Hierdoor verwerven zij een eigenschap, die steeds voor de kunst hèt kriterium is geweest, niet door veel tijden bereikt, doch dat voor onzen tijd het doel in zijn uiten moet zijn.
Een samenwerking tusschen kunstenaar en fabrikant kon ik in deze nijverheidsvoortbrengselen niet ontdekken. Wel is dit het geval bij een andere rubriek in deze verkeershal: de auto. Daar waren modellen bij, uiterst verfijnd in hun nuttigheidsvorm, waarbij alles wat overtollig was, is weggelaten. Vooral één van dit aristocratisch gezelschap had door zijn veelhoekige, eenigszins achteroverhellende afsluiting aan de voorzijde, ter beschutting van den chauffeur, een verfijning, en een beweging in de vorm gekregen, die treffend was.

De vierde zijde van het plein, gevormd door het „ingangsportaal", de „verkeershal", het „kleurenhuis", wordt gevormd door het „Keulsche huis" („Architectura" No. 32) gebouwd door den Keulschen architect Paffendorf. De architect heeft van de ligging van zijn gebouw aan den Rijn en van de daar nog aanwezige boomgroep zeer partij getrokken. Wat wij op de afbeelding zien is het voorgebouw. Daaraan sluiten zich aan twee zijvleugels, die gezamenlijk met een open galerij aan den Rijn een binnenhof vormen. De doorblik van uit den hoofdingang naar het water is uitstekend. De hoofdingangspoort zelf (hij toont op de afbeelding wit) is van diepgroen blauw geglazuurd aardewerk. Op de achtervelden van de daarboven gelegen dwerggalerij waren roode, futuristische schilderingen aangebracht, die in schrille tegenstelling zijn met het overige. Ze zijn nog heilig tegenover de meer dan gemeen-leelijke boogvullingen in den achterwand der galerij van het hoofdgebouw. Daarop komen wij nader terug.
Nader in te gaan op alles, wat in het „Keulsche huis" is tentoongesteld is ondoenlijk. Meubelen, weefkunst, aardewerk, glas, in een woord alles, wat dient tot het samenstellen van een interieur, kerkelijke kunst enz., is daar in velerlei vorm aanwezig. De Keulsche kunstenaars en de Keulsche fabrikanten hebben de handen ineengeslagen, en laten ons hier in bonte mengeling hun kunnen zien. Deze samenwerking demonstreert zich zoo voor elke Staat in een afzonderlijk gebouw. Het hoofdgebouw geeft een overzicht wat over het geheele Duitsche Rijk wordt gedaan. Begrijpelijk is, dat er een teveel is ontstaan. In het Keulsche huis is daarenboven dit te veel niet overzichtelijk opgesteld. Er hangen of staan dingen naast elkaar, die te weinig met elkaar hebben te maken. Aan het „Keulsche huis" grenst een aardig, intiem tuintje door denzelfden architect ontworpen. („Architectura No. 33). Aan den anderen kant wordt dit tuintje afgesloten door een zomerhuisje, ontworpen door den architect Max Heidrich, uitgevoerd door de werkplaatsen Bernard Stadler te Paderborn (zie hetzelfde No. van „Architectura"). Mij kan een dergelijk, weinig beteekenend huisje niet bekoren. Daarvoor zijn er nog te veel niet opgeloste punten aan. Het publiek vindt zulke huisjes „snoezig". Vooral omdat deze tentoonstellingshuisjes van binnen kant en klaar zijn ingericht.
In de as tusschen het „kleurenhuis" en de „verkeershal"



Perspectief van een waterkantoor, motto: „aan den waterkant". Arch. Jan Wils.

ligt het oude fort met zijn prachtig oud geboomte. Goed gezien was het op dit, het geheele terrein beheerschende punt, dat dit nog meer zal zijn, als na de tentoonstelling het terrein in het nieuwe „Kaiser Wilhelmpark" (zoo hij na den oorlog nog „keizer" is) zal worden herschapen, een blijvend gebouw te stichten, een monumentaal „theehuis".
De kunstenaar, die werd waardig gekeurd dit te mogen maken, was Prof. Wilhelm Kreis te Düsseldorf.
Gelukkig is men in die keus niet geweest! Een dorder schepping is nauwelijks te denken (zie „Architectura" No. 33). Die portico's der zijvleugels met hun kinderachtige cirkel als tympanvulling, 't is akelig van droogheid. 't Woord „schablonenwerk" is daarvoor nog te goed. En dan te bedenken, dat dit, ook door de Duitschers bespotte werk juist blijft staan. 't Is humoristisch!

(Wordt vervolgd).

DE MAN INT BUYTEN-HUYS.

Uyt het Engels.

Als het winter is,
Als de lamp aen is
En Boreas fel gaet raesen;
Als door ydre reet,
Wat m' er oock aen deet,
Kille jagtsneeu in comt blasen;
Als het steets maar leckt,
Als gheen schoorsteen treckt
En ghy bitter sit te rillen,
Daer de haert nyet brandt,
Maer slechts roock gheeft, want
Sulck een haert heeft altijt grillen:
Dan bedenckt ghy wis
Dat 't geen meester is,
Dien ghy 't huys liet ordonneeren,
En verwenscht den vent
Met zijn fraeye prent,
Die het bouwen nogh moet leeren.

CANDIDUS.

GENOOTSCHAPSPRIJSVRAGEN 1914.

Ingekomen vragen en antwoorden daarop betreffende: *Een garage met chauffeurswoning op een landgoed;* en *een brug over een stadsgracht.*
Vraag *a*. Is men aan afmetingen, en aan een begrooting gehouden?
Vraag *b*. Is men vrij in het aannemen van afmetingen, en ook in de verdere opvatting, of wel, is men aan een programma gebonden?

Antwoord op vraag *a* en *b*.

De afmetingen van de brug zijn gegeven. Die van de garage bepalen zich naar het gebruik van *drie* eigen auto's. Verder is men vrij in de keus der materialen en der diverse afmetingen.

Voor de Jury:
G. F. LA CROIX, *Rapporteur.*

De deelnemers aan deze prijsvragen worden verzocht verdere mogelijke vragen te richten aan den rapporteur, Johannes Verhulststraat 184, Amsterdam.

UIT BOEKEN EN TIJDSCHRIFTEN.

Bekend is, hoe door Mr. P. J. Troelstra het initiatief is genomen tot de stichting van een Volksgebouw te Amsterdam in den geest van het „Maison du Peuple" te Brussel. Het plan verkeert in een dergelijk stadium, dat er van verwezenlijking vooreerst niet veel zal komen.
In de architectenvereenigingen heeft evenwel de keuze van den architect van dit toekomstige, monumentalen bouwwerk, en vooral de wijze, waarop die keuze wordt verkregen een punt van bespreking uitgemaakt.
In dit verband lijkt het ons niet ongeschikt het ingezonden stuk van den Heer Corn. van der Sluys in „De Avondpost", een Haagsch dagblad, hier in zijn geheel te geven.
De Heer v. d. Sluys schrijft dan:

EEN GEBOUW VOOR SOCIALEN ARBEID EN .. DE ARCHITECT.

Allicht zal men zeggen: we zijn nog zoover niet, waarop ik bij voorbaat antwoord ook in die meening te verkeeren.

Wat is het geval? Bestuurders en afgevaardigden van verschillende vereenigingen, werkend op sociaal gebied hier ter stede, zijn, naar ik meen op initiatief der vereeniging „Armenzorg" bijeengekomen om te zamen te beraadslagen of de stichting van een gebouw voor localen arbeid moog lijk zou zijn.
Een ernstig plan, en niet minder belangrijk is de stichting van zulk een gebouw.
Maar, om nu maar in eens te zeggen waar het om gaat, zulk een bouwwerk zal dan toch moeten zijn een monument, een werkstuk dat zal moeten vertellen van wat Nederland in onze dagen is en wat het wil, en nu komt het mij voor dat we juist hiermee gemakkelijk in het moeras geraken.
En wanneer ik het dan ook waag in deze zaak vooruit te loopen en te spreken van een gebouw, mag dit niet anders worden opgevat dan als een zwakke poging om, met alles wat ons bekend is van hedendaagsche bouwerij en bouw-misère, te trachten de zaak om het moeras heen te voeren. Want gaarne zou ik vermijden, wanneer later misschien verdiende kritiek hard zoude klinken, dat men ons zegt, als meermalen, dat men te voren niets gedaan of gezegd heeft.
Immers, niet alleen met dit gebouw, met dit monument van den Socialen Arbeid zal men de moeilijkheden ondervinden, die bijna het kenmerk van onze dagen zijn. Men denke slechts alles wat gebeurende is om het te maken Tweede Kamergebouw, aan alles wat geweest is om het mislukte Vredespaleis, om het stadhuis in Rotterdam, enz.
Al deze bouwwerken maken dat, wat aanvankelijk in opzet en wording schoon geleek, als een voortdurende hindernis aan den openbaren weg zal worden beschouwd.
En daarom zou ik zoo gaarne zien dat eindelijk in den Haag eens iets goeds ging gebeuren, datzelfde den Haag, dat op het gebied der werkelijke bouwkunst nog zoo veel te doen heeft om de rekening goed te maken, en dat nu weer zal kunnen toonen in beschaving mede te kunnen gaan.
Daarom zal men zich ditmaal niet moeten wenden tot een architect, die door zijn connecties zoo goed de dubbeltjes bijeen weet te krijgen; ook niet tot eene, wien men zoo graag het karweitje gunt omdat commissielid A verplichting aan hem heeft, of, omdat hij zelf in de commissie zit, of een neef is van commissielid B.
Maar alleen aan dien bouw-kunstenaar zal men het werk mogen opdragen die blijken gegeven heeft het te kunnen.
Maar wie zal ons dien man aanwijzen? Hoe zal een commissie dien dien man vinden? Kent een commissie, die uit den aard der zaak niet om kunstzaken te beoordeelen is gekozen, en bloc de waarde van architectuur? Zal zij de groote cultuurbeteekenis daarvan kennen? Heeft zij wel eens gedacht wat juist de oude gebouwen in ons land, meestal voor gelijksoortige doeleinden gesticht, voor ons van kunsthistorische beteekenis zijn? En mocht men hierover nadenken, zal men dan niet nog verder afdwalen door b. v. dan maar zoo'n oud monument te doen copieeren of voor het gebruik pasklaar te maken? Alsof geen levende bouwkunst groeiende is en om erkenning vraagt. Alsof het levende niet boeiender is dan het vergane dat de grootste charme had aan eigen tijd en tijderkenning.
Men vergete daarbij niet dat de erkenning van den levenden kunstvorm toch zal komen, al zou zij heden de sympathie niet verwerven. En dan zou men te laat bemerken, dat het bezwaarlijk gaat, afterbreken wat nog kort geleden, toen men niet beter wist, werd ineengezet.
En, laten we het gunstige geval nemen en veronderstellen dat een commissie wel degelijk al het bovenomschrevene, met nog veel meer, heeft overdacht en dus de stichting van een monument van dezen tijd als een ideaal voor oogen houdt, zal zij dan niet overgaan, ja tot iets wat men altijd doet, tot het uitschrijven van... een prijsvraag?
De prijsvraag, misschien nog te verkiezen boven het benoemen van een architect om een der redenen als hier boven genoemd, heeft toch erg veel tegen. (En veel tegenstanders, b. v. om de nuttelooze versnippering van arbeid). Hoe geheel anders b.v. werkt men niet voor een werkelijke opdracht, waaraan men alle energie en de zoo noodige liefde voor den arbeid kan geven, in stede voor een toch altijd dubieus geval, met wisselvalligen uitslag.
Daarbij komt nog dat de besten niet mee zullen doen Men kan ze speciaal uitnoodigen, hun betalen zooals dat wel meer gebeurt, maar dan heeft men naar ik meen de P. P. C. (Permanente Prijsvraag-Commissie) tegen zich, en daarbij is men onbillijk tegenover degenen die men zelf kosten laat maken en tijd besteden, in de meeste gevallen voor niets.
Maar dan nog. Wie zal de jury zijn? Meneer A., omdat hij toch zoo'n goeden naam heeft, B. omdat hij zoo'n hoogstaand mensch is en een lintje heeft, C. omdat hij „autoriteit" is, D. omdat men hem niet passeeren kan, kortom, zooals het zoo dikwijls gaat, men wordt benoemd om redenen buiten de zaak waar het om gaat om.
Immers, indien men zeker is dat een der jury-leden de begaafde is, die kan weten hoe zoo'n gebouw moet zijn, wel, men drage het hem op. Gegeven dus dat men zelf niet weet te kiezen en te beoordeelen, wat intusschen zeer begrijpelijk is, wende men zich tot instellingen waarvan men mag verwachten dat zij het wel weten, als b.v. de „Bond van Ned. Architecten" te Amsterdam, de „Mij tot bevordering der bouwkunst" te Amsterdam, het Genootschap „Architectura et Amititia" eveneens te Amsterdam.
Het liefst zou mij dan zijn, dat men nu eens alle partijzucht en egoïsme aan den kant zou zetten, en men als één man dien persoon zou aanwijzen, waarvan men weet dat hij het kan.
Misschien, helaas, zullen zij dat niet doen. Immers, een dergelijk voorstel van Roland Holst is daar ook gevallen. En toch zou men dat moeten doen, want het is zoo noodig juist nu in alle stroomeloosheid vast aaneengesloten als één man (en niet als vele menschjes) naar voren te dringen.
Maar als men het niet doet, wel, laat die drie bonden dan een prijsvraag in elkaar zetten. Dat verandert aan mijne bezwaren daartegen slechts dit, dat zij het beter zullen doen dan andere, niet ter zake kundige personen.
Misschien, want ook dan nog misschien, zal er iets goeds komen, en de commissie voor het gebouw heeft haar plicht gedaan en draagt geen verantwoordelijkheid voor den uitslag.
En ik ben er zeker van dat de commissie die misschien zal hebben te zorgen dat er in Den Haag een gebouw voor socialen arbeid komt, niet uit onverschilligen zal bestaan, want het zullen de besten zijn uit de vereenigingen.
En wanneer dat niet zoo was, en zelfs wanneer bovengenoemd gebouw in het geheel niet zou komen, moge men dan het hieromschrevene overdenken bij ieder soortgelijk geval.

* * *

Sierletterschrift.

In „de Bouwwereld" No. 32 vinden wij een artikel van den Heer G. te Winkel over „Sierletterschrift", waarover genoemde Heer zeer goede bemerkingen maakt. Hoofdzakelijk behandelt hij daarbij het Romeinsch, het unciaal en het half unciaal.
Zijn artikel licht hij door proeven van verschillend schrift toe.
Die proeven nu zijn al heel zwak, zij schaden het goede, wat er over wordt geschreven. Het voorbeeld moet toch steeds beter zijn dan de beschouwing. De praktijk moet boven de theorie gaan. Dit is hier jammer niet het geval. Heel slecht is het voorbeeld „rieten pen" (fig. 3) als kleurverdeeling; als vorm is het woord „penseel" (fig. 3) niet fraai. De letters zijn slappig dik. Er zijn toch werkelijk wel betere voorbeelden te vinden, al moesten het dan ook historische zijn. J. DE M.

INTERNATIONALE BOUWKUNST-TENTOONSTELLING 1915 TE AMSTERDAM.

't Is verblijdend te bemerken, hoe de oorlogstoestand op veel geen invloed uitoefent. Op de ingediende begrooting voor 1915 der Gemeente Amsterdam komt ook voor de post ƒ 5000.— als subsidie aan de Tentoonstelling voor Bouwkunst. Dit vredeswerk zal dus, als de Raad de begrooting goedkeurt — en wij mogen dit wel verwachten — voortgang kunnen hebben.

INHOUD: Genootschapsprijsvragen 1913. — De „Deutsche Werkbund"-Tentoonstelling (Vervolg). — De man int Buyten-huys. — Genootschapsprijsvragen 1914. — Uit Boeken en Tijdschriften. — Internationale Bouwkunst-Tentoonstelling 1915 te Amsterdam.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor adspirantleden ƒ 5. . Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

TWEE EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 36. ZATERDAG 5 SEPTEMBER 1914

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, A. A. HES, M. J. HACK, WILLEM VAN DER PLUYM EN J. J. HELLENDOORN, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Bestuur van het Genootschap, Heerengracht 545—549, Amsterdam.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

DE 1346STE VERGADERING ZAL GEHOUDEN WORDEN OP WOENSDAG 9 SEPTEMBER E.K. DES AVONDS **half negen** IN DE ZAAL VAN HET GEBOUW „LUX", INGANG REGULIERSDWARSSTRAAT 108—114.
Deze vergadering is **huishoudelijk.**
Agenda:
1. Opening der vergadering en notulen.
2. Mededeelingen en ingekomen stukken.
3. Installatie van den heer J. M. VAN DER MEIJ, in de 1345ste vergadering als gewoon lid geballoteerd.
4. Ballotage van den heer H. WIJDEVELD, voorgesteld door de heeren Th. Philippi en V. H. W. Scholte; van de heer CORN. VISSER, voorgesteld door de heeren G. J. Rutgers en J. Roosing Jr.; van de heeren H. W. NIJMAN en M. DE KLERK, voorgesteld door de heeren Paul J. de Jongh en H. F. Sijmons Jr.; van den heer J. ROODENBURGH, voorgesteld door de heeren J. Roosing Jr. en H. F. Sijmons Jr.
5. Uitreiking der prijzen in de Genootschapsprijsvragen.
6. Bespreking van het concept-reglement voor de Schoonheidscommissie.
7. Voorstel van het Bestuur strekkende tot opzegging van eenige lidmaatschappen of bijdragen.
8. Rondvraag en sluiting.

H. F. SIJMONS JR., *1e Secretaris.*

DE „DEUTSCHE WERKBUND"-TENTOONSTELLING (Vervolg).

Ieder heeft wel iets gehoord van de geschiedenis der kerkvensters van Thorn-Prikker, hem door den Rector der Driekoningenkerk te Neuss besteld, en oorspronkelijk voor die kerk bestemd. Tien groote vensters zijn het. Toen zij klaar waren, werd, naar ons werd medegedeeld, de toestemming der aartsbisschoppelijke overheid gevraagd ze te mogen plaatsen. Doch wat gebeurt? Er kwam een weigering van den kardinaal Von Hartmann. Naar verluidt, was niet vóór de bestelling de goedkeuring gevraagd. De Rector, een man met veel liefde voor de kunst, was echter alleen bezield door ideale gevoelens, en meende zijn kerk een dienst te bewijzen door haar te sieren met dergelijke kunstwerken. Zoo waren de vensters plotseling zonder bestemming geworden, en ging voor Neuss een groot kunstwerk verloren! Want kunstwerken zijn deze ramen. Na de weigering (een reclame!) waren enkele afzonderlijk hier en daar tentoongesteld, op de „Kölner Sonderbund-tentoonstelling zelfs drie bij elkaar. Toen reeds verwekten zij opzien en bewondering door den kracht en gloed der kleuren, en de grootschheid van behandeling.
Men kan zeggen, dat dit verloop voor Thorn-Prikker en het atelier Heinersdorf een reclame is, onaangenaam blijft het zeker, want, gedacht op een bepaalde plaats, krijgt een kunstwerk, en hoezeer is dit het geval bij een gebrandschilderd raam, pas zijn eigenlijke waarde als het op die plaats is aangebracht. Om hieraan tegemoet te komen, werden gelden bij elkaar gebracht. Hierdoor werd het mogelijk den architect Alfred Fischer uit Essen opdracht te geven op de „Deutsche Werkbund"-tentoonstelling te Keulen een afzonderlijk gebouw op te richten, waar, door een juiste opstelling van al de tien vensters het publiek gelegenheid zou hebben een oordeel te vellen erover, en zich uit te spreken over het al of niet gerechtvaardigde van het over de ramen uitgesproken vonnis. Daar door deze opstelling de vensters voor de eerste maal tot hun volle recht kwamen, en over hun waarde onbevooroordeeld kon worden geoordeeld, deed men een laatste poging — onmiddellijk na het conflict hadden geziene Katholieke geestelijken en ook de kerkeraad reeds tweemaal pogingen gedaan het oordeel van den Kardinaal te Keulen gewijzigd te krijgen — om de Kardinaal te overreden tenminste de vensters persoonlijk te komen bezichtigen. Verschillende personen, die geacht konden worden boven de partijen te staan, hadden aangeboden den Kardinaal rond te leiden.
En voor de derde maal volgde een kort: neen.
Zeker is, dat het niet plaatsen der vensters in de hun toekomende omgeving te betreuren valt. Als men te midden van deze magistrale werken neerzit, straalt er, ondanks de heftige beweging van kleur een rust van uit, die ons in stille overpeinzing brengt. Dit is toch zeker de waarachtig religieuse werking, die beslissend is voor het al of niet waardig bevonden te worden hun plaats in het kerkgebouw in te nemen, en daar haar functie te vervullen.



Johan Thorn-Prikker: Aanbidding der Koningen.

Over gebrandschilderde vensters te schrijven, is altijd bezwaarlijk. De kleur, de werking van het licht, beide de voornaamste factoren, zijn niet onder woorden te brengen. Men moet vensters zien. Over de teekening kan met meer nut worden gesproken; daarom geven wij hierbij een deel van een der vensters, en enkele détails. Juist deze twee détails geven wij met bedoeling, daar zij beide de twee kanten van het werk vertegenwoordigen: het fijnere deel en het grovere deel. Zulke tegenstellingen vonden wij in de andere vensters. Te loven valt het monumentale lijnenspel der gewaden en de soberheid van détail, terwijl door de gelukkige schikking der kleuren tooverachtige effecten zijn verkregen.

't Is jammer, dat bij ons de gelegenheid zulke werken te scheppen zoo hoogst zeldzaam zijn, terwijl in Duitschland, getuige de andere specimen van glas-in-lood, kunsten gebrandschilderd-glas op de tentoonstelling den kunstenaar gelegenheid wordt gegeven zich in zijn werk uit te leven, en door het werk in kennis te groeien.

(Wordt vervolgd).

ORDEN.

Vignola spreeckt:

Dat men mijn orden nyet meer acht,
Jae, se als ouderwets gingh weren,
Heeft woeste wan-orde gebraght
Int breyn van hen, die bou-const leeren.
Verwarringh heerscht er nu alom,
Daer yder heeft sijn eyghen orden.
Wat vroeger reght was heet nu krom:
Hout u aen mij! 't Sal beter worden.

CANDIDUS.

JAARVERSLAG VAN DE SCHOONHEIDSCOMMISSIE VOOR DE GEMEENTE 's-GRAVENHAGE OVER 1913.

Uit het ons toegezonden verslag blijkt dat gedurende het grootste gedeelte van het verslagjaar de commissie was samengesteld als volgt: W. van Boven, voorzitter, J. Springer, S. de Clerq, F. K. L. Sluijterman, A. Broese van Groenou en P. Bakker Schut, secretaris.



Johan Thorn-Prikker: Kop van de zondares.



Johan Thorn-Prikker:
Kop van een der Koningen uit de: „Aanbidding".

Omtrent de door de commissie gevolgde werkwijze lezen wij, dat zij, waar noodig en mogelijk, overleg gepleegd heeft met de betrokken architecten en bouwkundigen over de aan haar oordeel onderworpen bouwplannen, die tot eenigerlei bedenking aanleiding gaven. Meer en meer wordt het gewoonte, dat de belanghebbenden vooraf de Commissie raadplegen omtrent plannen, waarvan zij kunnen vermoeden, dat haar oordeel door Burgemeester en Wethouders zal worden gevraagd. Dit leidt tot bespoediging en heeft voor de ontwerpers het groote voordeel, dat de plannen voorloopig in schetsvorm aan het oordeel der Commissie kunnen worden onderworpen om in definitieven vorm bij het Gemeentebestuur te worden ingediend, nadat het overleg met de Commissie heeft plaats gehad.

In eenige gevallen, dat zeer onbeholpen en in geenen deele voor goedkeuring vatbare ontwerpen aan haar oordeel werden onderworpen, heeft de Commissie aan de betrokken bouwers een schets verstrekt voor een verbeterde oplossing, aangezien afkeuring zonder meer ten gevolge zou hebben, dat opnieuw een absoluut onvoldoend ontwerp zou worden ingediend. De Commissie meent hierdoor eenigszins te werken in de richting van een „Bauberatungsstelle" gelijk die in Duitschland in verschillende plaatsen reeds bestaan. De inrichting van zulk een bouwkundig advies-bureau zal op den duur ook hier ter stede noodig zijn, indien men voldoende nuttig effect wil verkrijgen van een van Gemeentewege uitgewege uitgeoefend, preventief aesthetisch toezicht.

Het advies der Commissie werd in 1913 ingewonnen over 70 bouwaanvragen. Een belangrijk gedeelte der uitgebrachte adviezen betrof ook dit jaar villa's in het „Park Zorgvliet". De Commissie kan zich niet ontveinzen, dat een alleszins aesthetisch bevredigend geheel hier tot dusverre niet is verkregen en zij vreest, dat zulks op den duur in nog mindere mate het geval zal blijken. Zij meent dit in hoofdzaak aan tweeërlei oorzaak te moeten toeschrijven. Ten eerste zijn de terreinen feitelijk te klein voor de gebouwen die er op zijn geplaatst; men heeft zich voor het meerendeel angstvallig gehouden aan de minimum maten, welke van Gemeentewege zijn voorgeschreven en heeft anderzijds over het algemeen zeer massale „villa's gebouwd, die de terreinen nog kleiner doen schijnen dan ze werkelijk reeds zijn, waardoor een opeenstapeling van groote gebouwen wordt verkregen, zoodat, wanneer het „Villa-park" geheel bebouwd zal zijn dit een weinig park-achtigen indruk zal maken, terwijl de gebouwen door de geringe onderlinge afstanden niet den indruk van villa's zullen maken. Daarbij voegt zich als tweede bezwaar een ver doorgevoerd individualisme. Behoudens enkele uitzonderingen, die de Commissie hebben doen zien, dat zij bij hare critiek nog strenger zal moeten zijn dan tot dusverre, voldoen de gestichte gebouwen elk voor zich wel aan niet te hoog gestelde aesthetische eischen, wat betreft vorm en verhoudingen, maar elk architect bouwt hier naar eigen inzicht en volgens eigen opvattingen; een ontwerp, dat op zich zelf goed is, kan bezwaarlijk worden geweigerd, zoolang niet bepaald is, dat de bebouwing van een bepaald karakter moet worden gehouden. Zoodoende ontstaat een zeer heterogeen complex, waarin niet zelden het eene gebouw zeer weinig met het naastgelegen harmonieert.

Een bij het verslag gevoegde tabel geeft een overzicht van de behandelde zaken en de daaromtrent uitgebrachte adviezen, waaruit blijkt dat de beslissing van B. en W. van 's-Gravenhage steeds geweest is conform het advies der Commissie, één geval uitgezonderd, waarbij de Commissie ten aanzien van een drievoudige villa op Zorgvliet tot niet-goedkeuring adviseerde, doch B. en W. in afwijking van het advies beslissing nam.

DE TOESTAND DER OPZICHTERS EN TEEKENAARS IN DE HUIDIGE CRISIS.

De oorlogstoestand drukt op alle bedrijven. Zeker in geen geringe mate ook op ons vak. Wij architecten weten het, doch wie het in vele gevallen zwaarder voelen, dat zijn onze hulpkrachten: de teekenaars en opzichters. Voor hen moeten maatregelen worden ge-

nomen, welke door velen van onze collega's reeds zullen zijn genomen.
Ook het Bestuur der Alg. Ned. Opz.- en Teeken.-Bond ziet dat in, en richt zich met onderstaand manifest, waarmede wij ons kunnen vereenigen, tot de architecten, ingenieurs enz.:

Aan alle ingenieurs, architecten, industrieelen en andere werkgevers, welke opzichters, teekenaars of daarmede gelijk te stellen technici in dienst hebben.

WeledelGestrenge Heeren!

In deze dagen, nu tengevolge van de ontwrichting van het economische leven, honderden technici tot werkloosheid zijn gedoemd, en even zoovele honderden tengevolge van de mobilisatie uit hun werk zijn gehaald en zonder inkomen hnnne gezinnen of bloedverwanten hebben moeten achterlaten, richt het Bondsbestuur van den Algemeenen Nederlandschen Opzichters- en Teekenaarsbond tot U het verzoek, zóódanige maatregelen te treffen, dat op eenigerlei wijze aan den hulpbehoevenden toestand, waarin de technici blijkens onze onderzoekingen reeds verkeert, tegemoet wordt gekomen.
Het is ons gebleken, dat talrijke gezinnen van technici, waarvan de vader onder de wapenen is geroepen, met huivering de komende tijden zien naderen. Anderen den *eersten Augustus* reeds ontslagen, hebben hun gezin opgebroken en hun intrek genomen bij bloedverwanten of bij collega's, die nù nog in staat zijn de behulpzame hand te bieden, doch straks eveneens hetzelfde lot zullen treffen.
Op den dag der mobilisatie, den *eersten Augustus* hebben eenige patroons hun personeel ontslagen, zonder dat den *wettelijk gestelden opzeggingstermijn* in acht is genomen.
Er zijn werkgevers, die hun technisch personeel voorstellen met ingang van 1 September e.k. de salarissen met 10 tot 40 pCt. te verminderen, zonder dat de arbeidsduur wordt ingekort.
Alhoewel wij overtuigd zijn, dat deze daden door eenige werkgevers gepleegd, ten scherpste door U zullen worden afgekeurd, achten wij ons, met het oog op de toekomst, verplicht, deze handelingen onder Uwe aandacht te brengen.
Daar tegenover staat, dat door de werkgeversvereenigingen besluiten zijn genomen, die van een welwillende houding getuigenis afleggen. Het zij ons vergund deze in het kort te releveeren.
In De Telegraaf van 19 Augustus j.l. b.v. weerlegt Mr. J. Luijten, secretaris van de Nederlandsche Vereeniging van Werkgevers in de Metaalindustrie, gevestigd te Amsterdam, in een ingezonden stuk de beschuldiging van Mr. I. A. Höfelt, kantonrechter te Amsterdam, als zouden werkgevers meermalen in lijnrechten strijd met de wet op het Arbeidscontract zijn opgetreden.
In bedoeld ingezonden stuk lezen wij o. m.:

„Naar aanleiding hiervan stelt de Nederlandsche Vereeniging van Werkgevers in de Metaalindustrie, gevestigd te Amsterdam, er prijs op het volgende te berichten:
bij geen harer leden hebben opzeggingen plaats gehad zonder inachtneming van een vastgestelden opzeggingstermijn;
opzeggingen in verband met de tegenwoordige moeielijke omstandigheden zijn slechts bij enkelen en voor enkelen voorgekomen;
voorts is er in de algemeene vergadering van onze vereeniging op 14 dezer nadrukkelijk op gewezen, dat het algemeen belang vordert, de werklieden zooveel mogelijk aan het werk te houden, hetgeen echter voor velen onzer uiterst bezwaarlijk is door de exorbitante prijsverhooging der materialen en de veel voorkomende wanbetaling van afnemers".

Deze geruststellende woorden, genit aan het adres der werklieden, zullen zeer zeker ook voor het technisch personeel bedoeld zijn, aangezien wij geen enkele reden hebben te onderstellen, dat tegenover de technici een andere houding zal worden aangenomen.
Een andere werkgeversorganisatie, n.l. de Nederlandsche Vereeniging voor Centrale Verwarmings-Industrie, heeft bekend gemaakt, dat de Buitengewone Algemeene Vergadering met *algemeene* stemmen besloten heeft om te trachten, zelfs met financieele opofferingen, de werklieden der leden dezer vereeniging zooveel en zoolang mogelijk in dienst te houden, op door ieder lid met zijn arbeiders te regelen tijdelijke voorwaarden.
De bekendmaking, die onderteekend is door een 16-tal zeer goed bekend staande Firma's — leden der vereeniging — vestigt alleszins den indruk, dat deze werkgevers tot elk overleg met de betrokkenen dus ook met de technici meenen wij, bereid zijn.
Het Hoofdbestuur van de Mij. tot Bev. der Bouwkunst schrijft in het Bouwkundig Weekblad van 22 Augustus j.l. het vogende:

„In de tegenwoordige ernstige tijden, nu door het oorlogsgeweld steeds meer handel en industrie worden lamgeslagen, wordt ook de werkzaamheid van den architect voortdurend meer ingekort. En zal de crisis nog lang duren, dan zal ook hij binnen niet langen tijd, behoudens een hoogst enkele uitzondering, werkeloos of zoo goed als werkeloos worden.

Toch is het op het oogenblik nog niet zoover; en in verband hiermede meent het Hoofdbestuur der Mij tot Bev. der Bouwkunst met aandrang den collega's in overweging te moeten geven, hun personeel zoo lang mogelijk in dienst te houden. Want zijn de tijden voor de architecten ernstig, zeer zeker niet minder ernstig zijn zij voor de Opzichters en Teekenaars, die bij ontslag niet alleen geheel werkeloos, maar vaak ook broodeloos worden. Daarenboven beseffe men, dat hoe meer men op de eén of andere wijze zijn opzichters werkzaam laat, des te meer men ook medewerkt om de algemeene crisis en de algeheele werkeloosheid te voorkomen. Gaarne zou het Hoofdbestuur een meer afdoende raad geven, maar het weet dezen niet. Mocht er van de zijde der opzichters en teekenaars een andere oplossing mogelijk geacht worden, dan zal het Hoofdbestuur die gaarne vernemen en overwegen."

Hieruit blijkt zonneklaar, dat het Hoofdbestuur der Mij. tot Bevordering der Bouwkunst niets liever wenscht, dan dat de architectleden, op nader vast te stellen voorwaarden, hunne opzichters en teekenaars zoo lang mogelijk aan het werk houden.
Op grond van bovenstaande uitspraken, meent het Bondsbestuur van onzen Bond, dat U den ernst der tijden en de benarde omstandigheden, waarin de Nederlandsche technici verkeeren, volkomen zal onderschrijven en bereid zal worden gevonden, Uwe medewerking tot leniging van den nood te verleenen.
Wij erkennen, dat niet alle werkgevers, om financieele redenen in staat zijn dezelfde maatregelen voor hun technisch personeel te treffen. Er zullen zich gevallen voordoen, die een afzonderlijke regeling eischen en waarover òf met het personeel òf met het bestuur der vakvereeniging, voor welk doel wij altijd beschikbaar zijn, overleg moet worden gepleegd.
Eén verzoek evenwel, zouden wij gaarne algemeen zien ingewilligd, n.l. dat aan degenen, die op 1 Augustus onder de wapenen zijn geroepen, het *volle salaris over de maand Augustus wordt uitbetaald* met inachtneming, dat het uit te betalen bedrag over de komende maanden met de betrokkenen wordt overeengekomen.
Hieruit volgt, dat het dienstverband niet wordt verbroken en zoo noodig *een plaatsvervanger gedurende de mobilisatie* kan worden aangesteld.
Vervolgens verzoeken wij U eerst dàn tot inkrimping van Uw personeel over te gaan, wanneer — voorzoover de bedrijfsvorm zulks toelaat — *voor allen, zonder onderscheid, den arbeidsduur is verkort.*
Wij zijn er van overtuigd, dat Uw personeel liever korter werkt en daardoor minder salaris zou ontvangen, dan het zou moeten aanzien, dat enkelen worden ontslagen.
Mochten zich onverhoopt gevallen voordoen, die een inwilliging van bovenstaande verzoeken bemoeilijken, of omstandigheden aanwezig zijn, die de gewenschte maatregelen in den weg staan, dan zijn wij gaarne bereid mede te werken om eene goede oplossing te bewerkstelligen.

Aldus vastgesteld door het Bondsbestuur in zijne vergadering, gehouden te Amsterdam op 22 Aug. '14.

VAN ALLERLEI AARD.

ISOLATIE VAN BETONDAKEN.

Onder dit hoofd heeft in No. 34 van ons blad een mededeeling gestaan. Wij hadden dit overgenomen uit een Belgisch blad „De Bouwgids", dat ook geregeld van ons blad overneemt.
De schrijver daarvan werd daarin niet genoemd. Nu vernemen wij dat deze is de heer W. Verschoor, architect te 's-Gravenhage, wien wij op deze wijze nog alle eer doen toekomen.

HET VERKOPEREN VAN IJZER EN STAAL.

Om voorwerpen van gietijzer, staal of smeedijzer voor verschillende doeleinden met een dunne, gelijkmatige, goed hechtende koperlaag te bedekken worden zij, nadat men ze van eventueel daaraan hechtend roest bevrijd heeft, onder toepassing van een borstel met harde haren met wijnsteenpoeder, hetwelk gedrenkt is in een oplossing van kopervitriool, sterk geborsteld. Hierdoor komt de verkopering zeer snel tot stand.

DE KERKTOREN TE WERKHOVEN.

De restauratie van den Romaanschen kerktoren te Werkhoven is opgedragen aan de Gebr. Fukkink te Driebergen. (Zijn dit de aannemers of de architecten? Red.)
Het dorp Werkhoven, waarvan reeds in 1126 gewag gemaakt wordt, is een van de oudste in de provincie Utrecht. In 1844 ontdekte men er Romeinsche graven, waarvan de overblijfselen thans berusten in het Leidsche museum.
De oude parochiekerk, waarbij de toren staat, ging in 1593 aan de Hervormden over.

INHOUD: Mededeelingen betreff. het Genootschap. — De „Deutsche Werkbund'-Tentoonstelling (Vervolg). — Orden. — Jaarverslag van de Schoonheidscommissie voor de Gem. 's-Gravenhage 1913. — De toestand der Opzichters en Teekenaars in de huidige crisis. — Van allerlei aard.

TWEE EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 37. ZATERDAG 12 SEPTEMBER 1914

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, A. A. HES, M. J. HACK, WILLEM VAN DER PLUYM EN J. J. HELLENDOORN, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Bestuur van het Genootschap, Heerengracht 545—549, Amsterdam.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. Als Gewone Leden zijn aangenomen de heeren H. WIJDEVELD, CORN. VISSER, H. W. NIJMAN, M. DE KLERK en J. ROODENBURG.

II. N. V. PLAATWERK „DE ARCHITECT".

Aan den heer G. J. RUTGERS, Directeur der N. V., is op zijn verzoek met ingang van 1 Augustus j.l. ontslag verleend, en in diens plaats benoemd de heer P. VAN DER KAMP, Uitgever te Amsterdam.
De verschijning van de 4e en 5e aflevering van het plaatwerk kan binnenkort tegemoet gezien worden.

MEDEDEELING DER REDACTIE.

Door gebrek aan plaatsruimte moeten het vervolg van het artikel over de Tentoonstelling der „Deutsche Werkbund" te Keulen tot het volgend nummer blijven liggen.

KORT VERSLAG DER HUISHOUDELIJKE VERGADERING, GEHOUDEN OP 8 SEPT. IN 'T GEBOUW „LUX".

Te ruim half negen opent de voorzitter de goed bezochte vergadering met eenige toepasselijke woorden op den huidigen oorlogstoestand en brengt deze in verband met de plaats der vergadering. Hoofdzakelijk door dezen toestand kon ons lokaal niet tijdig klaar zijn.
Na lezing der notulen worden deze onveranderd goedgekeurd.
Onder de mededeeling komt als belangrijk punt voor het verleende ontslag op verzoek van den Directeur van het Plaatwerk en de benoeming in diens plaats van den heer P. v. d. Kamp, uitgever à costi.
Ingekomen een schrijven der Ned. Vereeniging voor Verwarmingsindustrie, waarin bezwaren worden geopperd tegen de bestaande adviesbureaux.
In aansluiting hierop deelt de voorzitter mede, dat een vergadering zal worden gehouden met de besturen der andere vereenigingen, waarna dit punt nader aan de orde zal worden gesteld. De Heer de Meijer zou gaarne de toelichting bij dit schrijven vooraf in het blad opgenomen zien. Deze toelichting is voorloopig echter als vertrouwelijk bijgevoegd.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

Een schrijven van den Bond van Technici, om mede te werken tot uitstel der prijsvraag Hilversum. (Deze prijsvraag is tot 31 Dec. a.s. uitgesteld.) Idem een schrijven van den Nederlandschen Opzichters en Teekenarenbond om adhesie te betuigen aan een adres aan den Minister van Binnenlandsche Zaken in zake opleiding van technici. Dit schrijven wordt naar aanleiding van enkele passages in den inhoud voor kennisgeving aangenomen.
De candidaten voor het lidmaatschap van A. et A. worden met algemeene stemmen aangenomen n.l. de Heeren H. Wijdeveld, Corn. Visser, H. W. Nijman, M. de Klerk en J. Roodenburg. Bij het uitreiken der bekroningen der Genootschapsprijsvragen bleek een der Heeren geen lid van A. et A. te zijn. Deze zaak zal door het bestuur echter nog nader onderzocht worden.
In verband met punt 6 der agenda doet de voorzitter voorlezing van een schrijven van Burgemeester en Wethouders van Amsterdam.
Het ingekomen concept-reglement der schoonheidscommissie wijkt bijna niet af van het oude en wordt het bestuur gemachtigd dit vast te stellen met de besturen der andere vereenigingen.
Een voorstel van het bestuur om, gedwongen door den financiëelen toestand, te bedanken voor het lidmaatschap der vereenigingen: Vakopleiding, afdeeling Amsterdam der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, Departement van de Maatschappij van Nijverheid, Vereeniging Crabeth, Kunstnijverheidschool Quellinus, Openlucht-Museum, Schoonheid en Opvoeding in Onderwijs en de Vereeniging voor Tentoonstellingsbelangen, wordt goedgekeurd. Gewijzigd op voorstel van den heer Jan de Meijer, om de Quellinusschool, zij het dan ook voor een minder bedrag, te blijven steunen.
De bibliothecaris doet mededeeling de boeken tot op heden niet van hem te verkrijgen waren, meldt alles nog onuitgepakt is opgeborgen. Echter zal bij mogelijken aanvraag getracht worden een ieder zoo goed mogelijk te helpen.
De voorzitter beveelt de nieuwe leeszaal in een druk bezoek aan; als deze straks klaar is, zal blijken welk een gezellig zitje het zal zijn.
Een vraag uit de bus wordt in handen gesteld der betreffende commissie.
Hierna volgt sluiting.

J. J. H.

CLUB VAN UTR. LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP „ARCHITECTURA ET AMICITIA."

Vrijdagavond 4 Sept. had een gecombineerde vergadering plaats, uitgeschreven door het Dag. Bestuur v. d. Club v. Utrechtsche leden van het Gen. „Architectura et Amicitia" in 't Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen te Utrecht ten einde ten spoedigste maatregelen te beramen om in de komende werkeloosheid in het algemeen te voorzien, door die werkeloosheid te trachten te verminderen voor het geheele bouwbedrijf, omvattende dus:
Architecten, aannemers in bouw en aanverwante vakken, hun personeel en werklieden.
Op uitnoodiging waren afgevaardigden der volgende vereenigingen aanwezig.

1. de Bond van Nederlandsche architecten, kring Utrecht.
2. de Maatsch. tot bev. der Bouwkunst, Afd. Utrecht.
3. de Ned. Aannemersbond.
4. de Patroonsvereeniging „Plichtsbesef".
5. de Aannemersvereeniging „Unie".
6. de Alg. Patroonsvereen. in de Bouw- en aanverwante vakken.
7. de Bond van Technici, Afd. Utrecht.
8. de R. K. Werkliedenvereeniging „St. Joseph".
9. de Utr. Bestuurdersbond,
10. de Ned. Werkliedenbond „Patrimonium".
11. de Alg. Ned. Werkliedenbond.
12. Aannemersvereeniging Unie.

De heer P. Nicolai opende de vergadering en heette de aanwezigen welkom.
Uit de groote opkomst leidde de inleider af, dat de noodzakelijkheid om samen eendrachtig iets tot stand te brengen algemeen gevoeld wordt. Hij waarschuwt de vergadering, geen tijd te verspillen met veel onnoodig gepraat, doch vlug aan 't werk te gaan om datgene tot stand te brengen, dat in het belang is van allen die in 't bouwvak en aanverwante vakken werkzaam zijn. De inleider noodigt hierna de heer C. J. de Haas uit de circulaire voor te lezen welke aan de vereeniging toegezonden was.
De punten, welke onder het oog dienen gezien te worden waren de volgende.
Het beramen van middelen om bouwwerken weer te laten doorgaan.
a. Prijs en hoeveelheid der materialen welke verkrijgbaar zijn en hoe deze zich verhouden ten opzichte van de prijzen en hoeveelheden vóór de crisis.
b. Op welke wijze de materialen, die niet verkrijgbaar of te duur zijn, kunnen worden vervangen.
c. Credietstelsel: Hoe kunnen ook ter deze stede middelen beraamd worden om tot een beter crediet te komen, bijv. zooals dit te Rotterdam geschiedt.
d. Het terug verkrijgen van het vertrouwen bij de principalen.
e. Het bevorderen van volkshuisvesting met mede-werking van Rijk en Gemeente.
f. Het zoeken van samenwerking met het Steuncomité, om zoodoende de werkkrachten van de aldaar ondersteunden te kunnen benutten.
Hierna kreeg de heer G. C. B. van Dijk het woord welke aan den hand van de circulaire de strekking der punten uiteenzetten. Hij raadde aan om in overleg met het Gem. Bestuur van Utrecht te treden om zoodoende door die steun een algemeene vertrouwen te verwerven. De inleider stelt nog voor tot 't vormen van een centraal comité en sub-commissies over te gaan.
Nadat hierover door de aanwezigen onderling van gedachte gewisseld was, werd besloten, dat de aanwezigen een centraal comité vormen zullen van 26 personen en dat daar uit een dag. bestuur gekozen zal worden. Het dag. best. werd door stemming als volgt samengesteld: de heeren P. M. C. Nicolaï; G. C. B. van Dijk; C. J. de Haas, M. van Hassel en J. Keijnemans. De vergadering benoemde bij acclamatie den heer P. Nicolaï tot voorzitter. Besloten werd dat 't dag. Best. het concept der samenstelling van de sub. commissie's opmaken zal en deze aan de vereenigingen toegezonden worden zal. Nadat besloten was dat de eerstkomende vergadering a. s. Vrijdag zal plaats hebben, werd de vergadering met een opwekkend woord van den voorzitter, om thans zoo spoedig mogelijk tot werken over te gaan, gesloten.
Hierna verdeelde het bestuur de functies als volgt: Voorzitter P. M. C. Nicolaï; Vice-voorzitter G. C. B. v. Dijk; 1e Secretaris C. J. de Haas, Lange Nieuwstraat 89; 2e Secr. M. v. Hassel en penningmeester J. Keijnemans.

INGEZONDEN.

Orden.

Candidus' laatste versje acht ik van zoo reactionaire strekking dat het m.i, zijn nut kan hebben dadelijk daartegen in te gaan, voor het gelegenheid heeft hier of daar in te filteren. In deze wekelijksche oud-Hollandsche gedichtjes behandelt de heer Weissman met verdienste afwisselend eene typische situatie, een onrecht, een persoonlijke beoordeeling, een strooming; ook wel eens zijn deze verzen de reflex van eene bespreking „in de afdeelingen", waardoor de lezer somwijlen de gansche portée niet kan overzien. Daar dit laatste bij wat Vignola zeide (zie het laatste nummer van „Architectura") het geval is, acht ik het tot goed begrip noodig ook iets omtrent de aanleiding mede te deelen.
In de voorloopige lesrooster der Afdeeling V. H. B.-O. werd „bouwvormenleer" bij 3a „dragende en overspannende bouwdeelen", gevolgd door „teekenen der 5 bouworden". Niet ter vergadering kunnende komen, schreef ik hierover mijne verwondering aan het bestuur der afdeeling, daarbij te kennen gevende liever niet mede te werken aan de lessen, indien de vergadering onverhoopt „toch ouderwetsch" zou zijn. De vergadering is echter niet ouderwetsch geweest en het teekenen der vijf bouworden onder leiding van den docent Weissman is naar een theoretisch gedeelte afgevoerd.
Het versje van Candidus is hierdoor genoegzaam verklaard en ik zou hiermede volstaan, als niet de vraag zich opdrong hoe ter wereld het heeft kunnen gebeuren, dat in den modernen opzet van het lesrooster tante „Orden" een plaats dreigde te bekomen onder het in zijn wezen zoo belangrijke onderdeel „dragende en overspannende bouwdeelen" en..... dat dit onderdeel geplaatst werd onder leiding van den docent Weissman. Het was billijk, dat Weissman de lessen gaf in de geschiedenis der bouwkunst; zoo iemand, dan is zeker hij in Nederland de daarvoor aangewezene, doch voor de zoo belangrijke rubriek der „bouwvormenleer" ware een andere docent verkieslijker, omdat nu ook blijkt dat de beteekenis van dit onderdeel zoo geducht wordt misverstaan, dat tusschen haakjes, bij wijze van toelichting, achter dragende en spannende bouwdeelen werd geplaatst „het teekenen der vijf bouworden". De geheele rubriek „bouwvormenleer" wordt resp. gegeven door de heeren Gratama, De Meijer, Nijhoff, Rutgers en Smits, docenten, die het wezen der moderne bouwkunst begrijpen, gevoelen en daarnaar handelen in hunne praktijk of in hunne geschriften, doch boven die namen figureert



De Pieterskerk te Leuven. Gezicht naar het koor.

als vreemde eend in de bijt den naam van Weissman, die in den laatsten tijd zijn begaafde pen wel doopt in moderne inkt, doch inderdaad als met de ganseveder waarmede hij schrijft, oud-Hollandsch of Lodewijksch denkt en doet, die zoo zeer nog schommelt tusschen Oud en Nieuw, dat hij als tegenwicht van moderne gedachtenovervallingen aardige Oud-Hollandsche versjes schrijft met verheerlijking der „Orden" en met verkettering der zoo moeilijk zich baanbrekende moderne bouwkunstonderricht methode. Aan dit alles ontbreekt eenheid van opperste leiding en al is nu wel-is-waar, naar ik verneem dit teekenen der vijf bouworden in een andere rubriek ondergebracht (docent de Groot is daarmede gelukkig gemaakt, hetgeen als ik mij niet vergis, totale wegdrijving zal beteekenen) het feit blijft, dat een belangrijk hoofdstuk gegeven moet worden door een docent, die wat zijn begrippen betreft niet met de genoemde heeren zal kunnen harmonieeren. Vriendschappelijke welwillendheid heeft in dezen geen zin, waar een gansch systeem wordt aangetast. Ik ontken de noodzakelijkheid van het Orden-onderwijs (en zou hierbij willen verwijzen naar hetgeen ik schreef in het door de Academie alhier uitgegeven boekske), hoogstens kunnen deze Orden te pas worden gebracht bij de bespreking van vroegere stelsels en systemen bij wijze van retrospectief overzicht. En niet zij die „de Ordens niet meer achten en ze als ouderwetsch gaan weren hebben wanorde gebracht.... etc., doch de leiding, die, in een ongelukkig oogenblik, collegialiteit boven richtige keuze stelde, indien niet bijtijds nog wordt ingegrepen.
Ik heb gemeend, geachte Redactie, dit mede te moeten deelen, 1°. om den lezers van „Architectura" den vollen omvang van het versje van Candidus te doen begrijpen, 2°. om den steek onder water te pareeren, die daarin opgesloten ligt, 3°. — en dit vooral — om zoo mogelijk het Voortgezet en Hooger Bouwkunst onderricht gezuiverd te houden van toevoegsels, die „woeste wanorde" zouden brengen in zijn harmonisch bedoelden opzet.

W. KROMHOUT CZN.

* * *

LEUVEN.

(Naar aanleiding van een ingezonden stuk van Ed. Cuypers in de groote bladen).

„Wijs mij de plaats waar ik gezaaid heb".
(MULTATULI)

Ed. Cuypers is weer eens uit zijn slof geschoten. Ditmaal 'n schrijfproeve. Ook al weer niet gelukkig, dat stukje. Hij vergeet, dat noch het officieele onderzoek, noch het vertoon der visitekaartjes van bekende Duitschers het feit te niet kan doen, dat *Leuven door de Duitschers is verwoest*. Hun „aan de spits staan van de hoogste trap van ontwikkeling" ('n wankele positie voor die ontwikkeling!) heeft het Duitsche leger niet belet... Leuven plat te branden. Prof. Ende, Baurat Bückman en anderen — zie de visitekaartjes — hebben niets gedaan om de vernietiging van Leuven te voorkomen. Hunne „herhaaldelijk geuite bewondering" voor de Vlaamsche en — de Hemel beware ons — ook voor de Hollandsche bouwkunst kan zich nu concentreeren voor... de ruïnen van Leuven. De vereeniging „Heimatschutz" die „zoo angstvallig waakt zelfs over het kleinste oudste geveltje" ziet haar streven wel bekroond in een... Pompeïsch Leuven. De „eerbied welke men in Duitschland heeft voor werken van anderen" blijkt uit... het vernield Leuven. De „opbouwende Duitsche cultuur... sloopte Leuven. De kennis „van de ware toedracht dezer zoo droeve gebeurtenis" zal, evenmin als het „officieele onderzoek", ons het mooie oude Leuven teruggeven. Duitsche beschaving, vooruitgang, ontwikkeling, kunstzin — wie helpt aan nog meer woorden — het is alles Leuven en nog eens Leuven. Waar we weten dat het leger dààr het gansche volk is, behoeven we waarlijk ons oordeel niet op te schorten, want we weten nu reeds wat tot in verre toekomst het veelzeggende antwoord zal zijn op de vraag: waar bleef Leuven?
„Les Allemands ont passé par là".
En dit niettegenstaande de macht Duitsche kunstenaars die Ed. Cuypers in het vuur kan brengen! Het is hard.

ERNST BRANDING.

AAN CANDIDUS.

ÉÉN ORDE.

Blijf mij met Vignola van 't lijf,
Of minstens met dien man z'n orden;
Één is genoeg, hij had er vijf,
Wat zou dat met de Bouwkunst worden.
Één vrouw is ook genoeg, een méér
Dat wordt veelwijverij, meneer! H. F. S.

MOEDER BOUWKUNST EN 'T VREDESPALEIS.

Mocht ik bouwen voor de waarheid,
Voor de eerlijkheid, de klaarheid,
Voor een ieder, voor de vreê
Voor de menschheid-zonder-wee.
Dan zou ik een kunstwerk wekken
Dat zou blinken in de zon.
Maar..... ik moest de leugen dekken.
Zoo geviel het, dat 'k niet kon. H. F. S.

DE PIETERSKERK TE LEUVEN.

Leuven verwoest!
Hoe trilde ieder van innerlijke verontwaardiging, toen ongeveer twee weken geleden dit bericht werd bekend gemaakt. Een wrok is er tegen de brute macht, die, door den oorlogsduivel ontketent, het gros der menschheid berooft van het vernisje, dat voor hen beschaving beteekent; tegen de brute macht, die de menschen als zinneloos doet woeden tegen kunstwerken, tegen al wat de wetenschap heeft voortgebracht, al dàt, wat aan gansch de menschheid toebehoort, en ver verheven is boven de al of niet geoorloofde daden der menschen, die hier als motiveering worden aangenomen voor de gepleegde schennis.
Wat de menschen doen, past in de wereldbeweging, is een deel van de hen opgedragen taak in dit leven, hetzij zij zich hiervan bewust of niet-bewust zijn. Hoe hetzij, eenmaal de daad volvoerende, moeten zij ook de gevolgen dragen. Trekt iemand dus ten strijde, als geregeld of ongeregeld soldaat, dan kent hij de gevolgen, hij heeft de wraak te duchten van zijn tegenstander, alle moreele, in vredestijd gemaakte bepalingen ten spijt, want waar de menschelijke hartstochten eenmaal zijn opgewekt, worden bepalingen, gemaakt toen het hoofd koel was, snel vergeten. Dit is te begrijpen, al is het onvergeeflijk. Doch wat te zeggen van een wraak op niet-levende dingen? (niet-levend in den menschelijken zin)
Is een stelselmatig verwoesten ervan, als tuchtiging voor wat heet te zijn bedreven door de menschen, begrijpelijk van hen, die prat erop gaan de cultuur reeds zoozeer meester te zijn, ja wanen deze meer te bezitten dan eenig ander volk?
Mij lijkt het — en het is te zien in hun bouwkunst —, dat

wel de wil in hooge mate aanwezig is om meerdere cultuur te krijgen — uit welke wil voortspruit het goede organisatievermogen —, doch dat die verstandelijke wil de innerlijke liefde, die de verwekster van werkelijke beschaving is, opzij dringt.
Sterk willen, als begeerte, drijft voort, zet te veel in beweging; innerlijke liefde voert tot kalmte, tot rust, en hieruit alleen wordt het werkelijk inzicht in de dingen geboren.
Tegenover de brute daad, die getuigt van pseudo-beschaving, keert zich de verontwaardiging der geheele wereld. En niet aangenaam doet de houding van Duitschland aan, waar zij haar houding tegenover de stad Leuven, Mechelen, Dinant, enz. wil verdedigen.
„'t Was niet een door hen gewild bombardement. De stad is niet verbrand, alleen enkele wijken", enz. Zoo heet het stadhuis te Leuven alleen iets geblakerd te zijn, ja zelfs dat niets eens, de Pieterskerk niet verwoest, alleen de toren beschadigd. Het prachtige oksaal, de kostbare schilderijen, dat alles moet onaangetast zijn, volgens de laatste Duitsche lezing. Laten wij optimistisch zijn, en hopen, dat het zoo is. Beter ware het onze hoop in zekerheid te doen verkeeren, indien van Duitsche zijde door photo's (wat zijn overtuigender getuigen!) werd getoond hoe weinig er is beschadigd.

De Pieterskerk is een gothisch bouwwerk van edele verhoudingen, verwantschap vertoonend met de St. Janskerk in 's-Hertogenbosch. Het is een kruisvormige basilica gebouwd in 1425—97, met kooromgang en kapellenkrans. De edele verhoudingen komen vooral uit in het koor, waarvan wij, door de welwillendheid van den Heer A. W. Weissman, hier een afbeelding geven. Vooral het oksaal (1490) met zijn reeks figuren (de Apostelen, Johannes de Dooper, enz.) komt hier goed uit. Minder goed is jammer de twaalfarmige luchter, vóór het oksaal, te zien, gemaakt door Jan Matrijs.
Het rijk gesneden orgel (1556) in vroeg-renaissance-stijl is nog even te zien. J. DE M.

NASCHRIFT.

De Duitsche lezing is toch onjuist geweest. Photo's in verschillende geïllustreerde bladen toonen duidelijk aan, dat de Pieterskerk wel degelijk is verwoest.
Driewerf schande!

INGEKOMEN BOEKWERKEN.

Brieven over de tentoonstelling van den Duitschen Werkbond te Keulen.

Onder dezen titel zijn bij W. L. en J. Brusse's uitgeversmaatschappij de vijf brieven, die R. N. Roland Holst uit Keulen aan het „Algemeen Handelsblad" heeft geschreven, gezamenlijk als een keurig boekje verschenen.
In die brieven schets de Heer Roland Holst het wezen en werken van den „Werkbund" en zijn tendenzen, en vergelijkt ten slotte de toestand in Duitschland met die in Holland.
Waar wij in het slotartikel van onze beschouwing der „Deutsche Werkbund"tentoonstelling nog een objectief overzicht geven, is er wellicht gelegenheid op de beschouwingen van den Heer Roland Holst terug te komen. Belangwekkend en pittig om te lezen zijn deze brieven zeker. J. DE M.

PRIJSVRAAG: HILDEBRANDMONUMENT (BEETS).

Juryrapport over de ingekomen ontwerpen.

De Jury constateert met genoegen, dat een zoo groot aantal beeldhouwers en architecten hunne krachten aan deze prijsvraag gegeven hebben, hoewel tevens blijkt, dat voor vele der inzenders het vraagstuk te machtig was.
Ingekomen waren 25 ontwerpen, waarvan 1 ongeldig wegens het ontbreken van modellen in gips. De motto's der inzendingen waren: 1. Camera Obscura C. O. 2. Camera Obscura H. 3. Schets. 4. Beets. 5. Hommage. 6. H. 7. Dreef. 8. Tan. 9. Horatius. 10. A. B. C. 11. Anonymus. 12. Eenvoud. 13. Vrede en liefde. 14. Pieter Stastok. 15. Weerspiegeling. 16. Nederland. 17. Aristolochia Clematitus. 18. Haarlem. 19. Polyantha. 20. Labor omnia vincit. 21. Hora ruit. 22. Baksteen en Terracotta. 23. Holland. 24. Start. 25. Wit groen (ongeldig).
De Jury heeft elk ontwerp beoordeeld op drie gronden. Ten eerste werd beoordeeld de algemeene geestelijke idee in verband met de bestemming en de plaats, waar het monument moet komen.
Ten tweede de wijze, waarop deze idee was uitgewerkt, zoowel architectonisch als sculpturaal.
Ten derde werd de detailleering van sub 2 beoordeeld.
No. 1. *Camera Obscura C. O.* De algemeene idee is onoorspronkelijk en banaal. De uitvoering, wat algemeene behandeling betreft, is beschaafd, doch leeg. Weinig aansluiting tusschen plantsoen en monument. De sculpturale vorm en het architectonisch detail hebben verdienste, zoo ook het teckenwerk, uitgezonderd de perspectieftekening.
No. 2. *Camera Obscura H.* De bedoeling is te loven, doch de uitvoering kan niet in elk opzicht geprezen worden. De combinatie van de zware baksteen pijlers en bronzen figuur is onvriendelijk, welke indruk versterkt wordt door het ijzeren hekwerk. Bovendien is de open tempelvorm op de plek ongewenscht door de nabijheid van reeds twee muziektenten. Het teekenwerk is zeer smaakvol, de details van het beeldwerk goed en beter dan de architectonische details.
No. 3. *Schets.* De idee is onvoldoende, alsook de uitwerking ervan, terwijl de aansluiting aan het plantsoen slecht is. De details missen de noodige beteekenis.
No. 4. *Beets.* De idee, hoewel beter dan bij 3, is banaal. De details konden deze fundamentale fout niet goed maken.
No. 5. *Hommage.* Ook hier getuigde de algemeene idee van te geringe vindingskracht bij den ontwerper. De uitwerking en detailleering moeten bepaald onvoldoende geacht worden. Er is ook geen aansluiting tusschen plantsoen en monument.
No. 6. *H.* Wat betreft de algemeene geestelijke gedachte kon ook in dit ontwerp geenerlei verhefting gevonden worden. De uitwerking ervan heeft zeer weinig waarde. Monument en plantsoen staan zeer los ten opzichte van elkaar. De figuur heeft eenige verdienste.
No. 7. *Dreef.* In dit ontwerp is monumentale en symholieke gedachte uitgedrukt, hoewel niet voldoende in overeenstemming met de eischen van dezen prijsvraag. Het geheel is heroïsch en somber en daardoor weinig in overeenstemming met de te huldigen persoonlijkheid. Monument met onmiddelijke omgeving zijn tot een goed geheel geworden. De begrooting is foutief, de eenheidsprijzen zijn veel te laag gesteld. De details zijn origineel, doch eenigszins verbrokkeld en grof, voorzoover het bouwkundig deel betreft. Het teekenwerk is krachtig en goed verzorgd.
No. 8. *Tan.* De idee is verdienstelijk, hoewel niet monumentaal, doch getuigend van een vriendelijken geest. Het geheel behoort niet in de vrije ruimte, doch zou aannemelijk zijn in verbinding met begroeiden achtergrond en berceaux, wanneer het silhouet beter was. Zooals de ontwerper zich de verbinding met waterpartij en plantsoen denkt, is het geheel zeer onbelangrijk. Het beeldhouwwerk is handig geboetseerd, doch toont meer den schilder dan den beeldhouwer. De architectuur is arm.
No. 9. *Horatius* Geen geestelijke gedachte. Meer confiseriewerk dan beeldhouwwerk. Detailleering en teekenwerk zijn slecht.
No. 10. *A. B. C.* Het idee is oudbakken, de uitwerking ervan is onjuist, daar de bassins aan twee zijden ook vrije figuren verlangen en geen „achterzijden". De architectuur is slecht, het beeldhouwwerk zwak en zonder geestelijke waarde.
No. 11. *Anonymus.* Het geheel is arm van vinding. De uitwerking braaf en de opzet veel te groot voor de omgeving. Het detail is evenzoo braaf.
No. 12. *Eenvoud.* In de geestelijke gedachte wordt te veel waarde toegekend aan de authentieke stoel, waarop de schrijver gezeten is, en de authentieke ring, die hij draagt.
Het geheel is zielig en zou op kleine schaal als familiestuk misschien voldoen, doch als monument is het zonder beteekenis. De plaatsing van den stoelrug naar Heemstede zou uitgevoerd zeer hinderlijk zijn.
(Wordt vervolgd.)

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Mededeeling van de Redactie. — Kort Verslag der Huish. Vergadering. — Club van Utr. leden. — Ingezonden. — Aan Candidus. — Moeder Bouwkunst en 't Vredespaleis. — De Priesterkerk te Leuven. — Ingekomen Boekwerken. — Prijsvraag Hildebrandmonument (Beets).

TWEE EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 38. ZATERDAG 19 SEPTEMBER 1914

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, A. A. HES, M. J. HACK, WILLEM VAN DER PLUYM EN J. J. HELLENDOORN, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Bestuur van het Genootschap, Heerengracht 545—549, Amsterdam.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

De 1347ste Ledenvergadering zal worden gehouden op **Donderdag** 24 September e.k., des avonds **half negen,** in de zaal van het gebouw „Lux", ingang Reguliersdwarsstraat 108—114.

Agenda:
1. Opening der vergadering en notulen.
2. Mededeelingen en ingekomen stukken.
3. Installatie van de heeren H. Wijdeveld, Corn. Visser, H. W. Nijman, M. de Klerk en J. Roodenburg, in de 1346ste vergadering als gewone leden geballoteerd.
4. Causerie van den heer Jos. Th. J. Cuypers over den bouw van de Effectenbeurs alhier, toegelicht met teekeningen.
Eenige dagen na deze vergadering zal eene middagexcursie naar het gebouw worden ondernomen. De juiste datum hiervan zal nog nader worden bekend gemaakt.
5. Rondvraag en sluiting.

G. F. LA CROIX, *waarn. 1ste Secretaris.*

Door ongesteldheid van den 1sten Secretaris wordt het 1ste Secretariaat tijdelijk waargenomen door den heer G. F. LA CROIX, Joh. Verhulstraat 84.

MEDEDEELING DER REDACTIE.

Ondanks de correctie, is in het stukje: „De Pieterskerk te Leuven" de drukfout blijven staan: „Jan Matrijs". Dit moet zijn Jan Matsijs.
Weder zijn wij verhinderd, het vervolg van de „Deutsche Werkbund"-Tentoonstelling te geven, daar andere stukken voor moeten gaan.

DE HUIDIGE CRISIS EN DE PARTICULIERE ARCHITECT.

Naar aanleiding van den ernstigen oorlogstoestand hebben de Besturen van vier bouwkundige Vereenigingen, te weten: de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, de Bond van Nederlandsche Architecten, de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap", en het Genootschap „Architectura et Amicitia" het wenschelijk geacht een enquête in te stellen naar den toestand der architectleden der Vereenigingen en hun personeel in verband met de crisis.
Dit is geschied op initiatief der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst. Op een gemeenschappelijke vergadering der vier Besturen op 10 September is een Commissie benoemd, bestaande uit de vier voorzitters en secretarissen.
De Commissie was van oordeel, dat bij het beramen van eventueele middelen het vóór alles noodig is, de hoegrootheid en den juisten aard dezer werkloosheid te kennen. Zij heeft daartoe een uitvoerige vragenlijst opgemaakt, waarop de antwoorden als strikt vertrouwelijk worden beschouwd. Deze vragenlijst is aan alle architect-leden der Vereenigingen toegezonden.

HEYL-WENSCH.

Vignola spreeckt:

Ick wierp myn cnuppel in der Bou-const hoenderhock,
En yder Architect, die van myn segghen schrock,
Is, met off sonder rym, aen 't schryven flucks ghetoghen.
Graegh ghun 'k haer dat vermaeck en wensch haer [het vermoghen
Te maecken sulcke const, dat sy, trots haer gheschreeu,
Nogh leven, so als ick, na vierde-halve eeu.

CANDIDUS.

GEMEENTELIJKE COMMISSIE TEN DIENSTE VAN NIJVERHEID EN BEDRIJVEN.

Deze commissie verzoekt ons het volgende mede te deelen:
Bij Raadsbesluit van 9 September j.l. is een krediet van ten hoogste *f* 1,000,000 toegestaan voor de instandhouding van te Amsterdam gevestigde industrieele ondernemingen en de vsltooiing van te Amsterdam aangevangen bouwwerken.
Personen of vennootschappen, die voor het verkrijgen van een krediet in aanmerking wenschen te komen, gelieve zich schriftelijk aan te melden ten kantore der Credietvereeniging, Keizersgracht 277.
Gegadigden worden opmerkzaam gemaakt, dat voor het ontvangen van een krediet alleen zoodanige ondernemingen in aanmerking komen, welke, na een onderzoek door deskundigen, zullen blijken:
a. op solide basis te berusten;
b. levensvatbaar te zijn (waarmede bedoeld wordt, dat haar afzet door den oorlogstoestand niet dreigt te worden vernietigd);
c. aan een groot aantal werklieden een bestaan te verzekeren;
d. bereid en in staat zijn nog eenige zekerheid te verschaffen, bijv

in den vorm van hypotheek, door cessie van vorderingen op binnen- of buitenland, als anderszins.
Voorts zullen, wat de *bouwwerken* betreft, vooralsnog enkel kredieten worden verleend voor de *voltooiing* van bouwwerken, welke voor een belangrijk deel reeds met eigen geld zijn opgetrokken.

Ten behoeve van de uitvoering van de werkzaamheden, verbonden aan het verleenen van kredieten, wordt door de Commissie met den burgemeester overleg gepleegd over uitbreiding der Commissie met vertegenwoordigers van de industrieele en de bouwnijverheid.

De verbetering in den toestand der bouwbedrijven hield aan, zooals uit onderstaande opgave kan blijken.

Aantal perceelen waarvan de bouw is gestaakt.

Datum opneming	Wegens oorzaken van geldelijken aard	Wegens mobilisatie	Wegens gebrek aan bouwstoffen en andere oorzaken	Totaal	Aantal werklieden werkzaam op het werk
10 Augustus....	81	10	114	225	1968
17 „	92	11	11	114	2101
24 „	96	8	7	111	2496
31 „	100	8	6	114	2594
1 September...	83	3	11	97	2673

De pogingen, zoowel door Regeeringswege als door leveranciers ingesteld, om op den Duitschen Rijn aangehouden scheepsladingen portlandcement de reis naar Amsterdam te doen hervatten, hadden nog geen volkomen bevredigend resultaat. Besprekingen door leveranciers den 9 September aan het Reichsambt des Innern te Berlijn gehouden, geven echter gegronde hoop, dat bedoeld resultaat eerlang verkregen zal worden.

De Commissie heeft besloten verschillende klachten over prijsverhoogingen van bouwmaterialen door een sub-commissie te laten onderzoeken. Voor het ontvangen van gegevens te dezer zake houdt zij zich aanbevolen.

INGEZONDEN.

Rijmelarij in ouden taalvorm.

Na de onopgeloste discussie tusschen den heer Wormser en de Redactie, worden we nog elke week onthaald op de gewraakte „gedichtjes" en hoewel deze rijmpjes niet veel kwaad uitrichten (immers deze oude taalvormen verhuizen naar vergeten plaatsen — prullemanden of boekenkasten) komt het me toch voor, dat de principieele vraag van den heer W. niet voldoende beantwoord is en waar in het orgaan nog plaats is voor aardigheden als de Candidus-rijmpjes, zal de Redactie er niet op tegen hebben nog eenige plaats te geven aan eene nadere beschouwing van het principieele in deze kwestie.
De Redactie schrijft in het no. van 25 Juli j.l.:
„De gewraakte gedichtjes hebben een oud-Hollandsche spelling, doch geen oud-Hollandschen geest. Zonder bezwaar kan men ze schrijven in gewone spelling. Alleen zij worden dan scherper, de satire komt meer naar voren. En uit dit oogpunt is de gekozen — zeer uiterlijke, doch keurige vorm — te verdedigen".
Verder volgt nog de merkwaardige vergelijking:
„Materialen verkregen door oude handtechnieken staan tot de stoffelijke vormgeving als de spelling staat tot de taal".

In deze verdediging is waarlijk eene zuivere gedachtevolging verre te zoeken; naar mijn inzien onderstreept ze integendeel het door den heer W. gestelde. Den analogen weg volgende zal ik de eerste zin van het geciteerde overbrengen op bouwkunstig gebied, waarbij ik tot den volgenden vorm kom: „Het gewraakte gebouw heeft oud-Hollandsche vormen, doch er worden moderne kantoren in gehouden".
Ik ga voort met den volgenden zin: „Zonder bezwaar kan men ze vervangen door de gewone (hedendaagsche) vormgeving".
De volgende zin is volkomen toepasselijk in het analoge geval, alleen kan men „satire" vervangen door „geest". Dat de gekozen vorm uit dat oogpunt volstrekt *niet* te verdedigen is, blijkt duidelijk.

Onbegrijpelijk is het, dat gedichten van niet-oud-Hollandschen geest in oud-Hollandschen taalvorm neergeschreven moeten worden; dezelfee onredelijkheid, die we ook voelen, wanneer we een gebouw voor een modern doeleinde in oud-Hollandsche vormen-samenstelling zien. Wanneer de „gedichtjes" in de gewone spelling scherper en meer satiriek zouden zijn, dan kunnen we niet anders verlangen dan dat die zeldzame eigenschappen niet langer in het oude kleed verstoken blijven, doch vrij en frank in onzen hedendaagschen taalvorm naar voren treden.
Alvorens Candidus zijn moderne gedachte dus in oud-Hollandsch overzet, zoude hij bij wijze van proef, den gewonen vorm eens kunnen neerschrijven, opdat dan ook eens van de satire genoten kan worden: aan goede satire is nog altijd groot gebrek, waarom ons die onthouden en ons vergast op dit mom van ollebolligheid?
De ter verdediging aangehaalde vergelijking lijdt aan onevenredigheid; zulke vergelijkingen zijn gewoonlijk zeer onwiskunstig, omdat geheel ongelijksoortige waarden met de grootste makkelijkheid tegenover elkaar gezet worden, waarbij dan gerekend wordt op den *schijn* van evenredigheid, die den oppervlakkigen lezer het gebodene zonder protest doet slikken.
Een grootere kans van evenredigheid verkrijgt men, zoo men de vergelijking aldus doet luiden:
„Materialen verkregen door oude handtechnieken staan tot de stoffelijke vormgeving als de oude letterfiguren staan tot de taal".
In dezen zin vervalt de verdedigende strekking van de merkwaardige vergelijking. Overigens verdient het aanbeveling om geen vergelijkingen te maken, doch zich bij het geval op zichzelf te bepalen; ik geef dan ook alleen de andere vergelijking om de onwaarde van de methode aan te toonen.

De oude vormverschijning in de rijmpjes van Candidus is waarlijk lang niet zoo verschrikkelijke als de oude vormen in gebouwen, deze vervelen ons en het nageslacht ettelijke jaren, terwijl gene naar den prullemand verhuizen; toch moet er op gewezen worden, omdat de geest van oud-bouwende en oud-rijmende verschijningen *volkomen dezelfde* is.
De hedendaagsche bouwer (in den breedsten zin), wiens van-heden-zijn zich niet slechts bepaalt tot de bouwvormen, doch zich ook uitstrekt tot andere, in dit geval „literaire"-vormen, zal bij het lezen van in ouden taalvorm geschreven rijm met hedendaagsche tendens, op dezelfde wijze geirriteerd worden als bij het aanschouwen van oud-nieuwbouw. Deze „aardige" rijmelarij van Candidus is nu wel niet van zoodanige importantie, dat er direct paal en perk aan gesteld moet worden; men behoeft slechts de vertaling in gewoon Hollandsch af te wachten om tot de ontdekking te komen, dat ze werkelijk zeer onschuldig is: ik kan tenminste niet gelooven, dat dan de geprezen satire voor den dag zal komen, eerder verwacht ik dat ze zonder het oude kleed (waaraan een zekere waardigheid niet te ontzeggen valt) wel eens een weinig armoedig voor den dag zou kunnen komen.

De beginselkwestie is echter wèl van belang en dit komt helder uit, als we ons de consequentie van de zaak gaan indenken: stel U voor, Redactie, dat Candidus U een brochure in oud-Hollandschen taalvorm (in rijm of proza) ter plaatsing in ons blad aanbiedt; ik geloof dat er dan nog wel eens gedacht zou worden over de opname en zoo de Redactie op het eerst ingenomen standpunt zou meenen te moeten blijven, ben ik er zeker van dat vele, thans nog zwijgende, leden protest zouden aanteekenen.
We willen hopen, dat een uitbreiding van de oude spelling-liefhebberij achterwege zal blijven; voor de nog in de pen zijnde kleine rijmpjes kunnen we den raad van Candidus-zelf in acht nemen.
Nu vrees ik wel me een reprimande van de Redactie op den hals te halen voor mijn critiek, doch ik troost me met de wetenschap, dat critiek in vele gevallen de beste medewerking is. Wanneer we immers, critiseerende, er voor waken, dat de antiquair, die we door den voordeur er uitgezet hebben, niet door een achterdeurtje weer binnensluipt, dan werken we toch mede?
We moeten zulke dingen toch niet te klein achten: Candidus kon wel eens navolgers krijgen die het allicht gebrekkiger deden en waarvan de pennevruchten om een of andere zeer geldende reden ook niet te weigeren waren — 't is heelemaal niet onmogelijk. Ik kan me voorstellen, dat deze oud-Hollandsche rijm dezelfde bekoring uitoefent op de zwakke broeders, als het oud-Hollandsche kaarsenkroontje van moderne makelij, dat we bij de meest modern-voelende menschen aantreffen, omdat het toch zoo „aardig" is!
Wanneer we als modern-willende menschen niet consequent zijn en antieke meubelen in de musea en ouden rijm niet in . . . den pen laten, dan blijven we steeds over onze halfheid struikelen; daarop te wijzen is het doel van deze beschouwing.

4 September 1914. C. J. Blaauw.

Na het schrijven van deze beschouwing lees ik in het laatste no. van ons blad weer een rijmpje van Candidus (Vignola spreekt), dat het hierboven betoogde verrijkt met een vette onderstreping en minstens zes uitroepteekens! C. J. B.

Laten wij beginnen met de vredelievende verklaring — er is reeds strijd genoeg —, dat de Redactie geen schooljuffrouw is, die reprimanden uitdeelt. Zij herhaalt het, het te zeer op prijs te stellen de medewerking van alle leden te krijgen, en zij zal gaarne den toestand zien eindigen, waarbij aan de Redactie wordt overgelaten het blad te vullen, wat van de Redactie van een *Genootschapsorgaan* niet verwacht mag worden. Een Genootschapsorgaan is een blad dòòr de leden vòòr de leden. Hierdoor is dus haar taak — wij herhalen het weder — geheel omschreven. Zij heeft n.m.l. alleen te beoordeelen of in de haar toegezonden stukken gedeelten, uitdrukkingen of woorden in voorkomen, die onbehoorlijk zijn. Ook om tè onbenullige stukken te weren.
Nu schijnt het, dat de heer Wormser en met hem de heer Blaauw de versjes van Candidus onder de laatste rubriek willen zien gerangschikt. Edoch, hierin gaat de Redactie niet met genoemde heeren accoord. Wij stellen de eerlijkheid op prijs, waarmede het geheele blad tot een onbeteekenend iets wordt verklaard; tot tweemaal toe wordt het blad naar de prullemand verwezen. Eerlijk is de verklaring, doch niet beleefd.
Maar alle gekheid op een stokje, is de heer Blaauw c.s. niet „koninklijker dan de koning", daar, waar hij zich in de bres stelt voor onze hedendaagsche bouwkunst, dan, als wijlen Don Quichot tegen denkbeeldige vijanden, te vechten tegen een paar, verschillende toestanden, gebeurtenissen, of personen hekelende versjes in een bouwkunstig orgaan? Daarbij van een beginselkwestie te spreken is de zaak opblazen.
Geestig zijn de gedichtjes. Is een andere spelling reeds voldoende voor sommigen om den geest te niet te doen, dan zullen de heeren ons ten goede houden, dat naar ons oordeel hun gevoel voor geest niet bijzonder is ontwikkeld.
In hun tegenstand speelt nog een andere factor een rol. 't Duiveltje van persoonlijkheid speelt hun parten. Reeds in ons antwoord in het No. van 25 Juli spraken wij daarover. Zij kunnen al of niet gelijk hebben, beter is het in ieder geval dan te handelen als de heer Kromhout heeft gedaan in zijn ingezonden stukje in het vorig nummer. Dat is eerlijk. Die zegt ronduit hoe hij erover denkt, doch is onbekrompen genoeg zijn ergernis niet te verhalen op de versjes, doch ze de eer te geven, die ze toekomen.
Wat nu de beschouwing over ons antwoord aan den heer Wormser betreft, hierop kunnen wij opmerken, dat de analoge zin: „Het gewraakte gebouw heeft oud-Hollandsche vormen, doch er worden moderne kantoren in gehouden" als vergelijking meer schijn heeft, dan waarheid. Bouwkunst is in zijn wezen iets anders dan dichtkunst. De bestemming, inhoud, van een gebouw is van zulk een alles-beheerschende invloed op het gebouw, dat b.v. een oud-Hollandsch raam als vorm niet te gebruiken is voor een modern kantoorlokaal.
Wel is de hooge glaslijn van zulk een raam te gebruiken in de samenstelling van een modern kantoorlokaalraam, omdat daarmede de rustige lichtinvalling, zoo noodig in zulk een lokaal, samenhangt.
Is het echter ouderwetsch, indien glas-in-loodverdeeling der vensters zou worden toegepast in plaats van groote spiegelruiten? Of indien de gevels worden opgetrokken in handvormsteen in plaats van in verblendsteen?
In de brochure: „Niet ouderwetsch" heeft de Heer Weissman ten onrechte, handvormsteen gebrandmerkt als: „toch ouderwetsch".
Dáárom schreven wij: „men is echter niet oud-hollandsch, als men materialen, verkregen door oude handtechnieken toepast".
In dichtkunst is, ten opzichte van het al of niet ouderwetsch zijn, de zinwending van invloed. Daartegen niet in 't minst de spelling. Dit merkt men als men de gedichtjes hardop voorleest. Slechts bij een hèèl enkel woord is het mogelijk iets van de oud-hollandsche spelling te bemerken, b.v.: „vaersjen".
„Spelling" te willen vervangen door „lettervorm" is spitsvondig, doch onjuist. De lettervorm heeft niets met de taal te maken, zij staat er geheel los van. De lettervorm, wiskunstig van oorsprong, behoort tot het gebied der schilderkunst, tot het decoratieve gebied. Zij beheerscht de decoratieve werking van het bedrukte blad papier.
„De zuivere gedachtevolging in onze merkwaardige vergelijking" was daarom niet onjuist.
Verder heeft de Redactie zich nooit uitgesproken voor de oud-hollandsche spelling als de *eenige goede* voor gedichtjes. Deze „moeten" dus niet in die spelling worden neergeschreven, doch wil een lid van ons Genootschap die spelling gebruiken, dan mag het daarom voor de Redactie geen reden zijn ze een plaatsje in het blad te weigeren.
Ten slotte het doel der beschouwing van den Heer Blaauw: te wijzen op onze halfheid, nml. oud-hollandsche spelling toe te laten, doch antieke meubelen op te

bergen in musea. Zie, de Heer Blaauw schrijft over onderstreeping, doch een dergelijke tegenoverelkaarstelling in de bespreking van een beginselkwestie onderstreept onze opmerking over de zaak „opblazen".
In deze tegenover-elkaar-stelling schudt de Heer Blaauw in zijn ijveren voor de goede zaak het kind met het bad uit. Verbant een modern-willend mensch elk antiek meubel naar een museum? En is hij niet-modern, als hij zulk een meubel in zijn huis heeft? Dat is toch te erg! Hoezeer wij toejuichen, dat er onder de jongere vakgenooten krachtige strevers zijn, die met ons strijden voor een hedendaagsche kunst, wordt door een dergelijke overdrevenheid onze zaak niet gebaat. Voelt men het modern-zijn zòò, dan zijn menschen van tien jaar geleden reeds antiek, en zou onze inrichting ieder oogenblik van gedaante moeten verwisselen.
Laten wij zonder strijd eindigen.
Ieder werkt en streeft ernaar zijn werk een uiting van onze cultuur, of van een hoogere cultuur te doen zijn. Dit is ook het streven van het Genootschap, doch laat ons niet kleinzielig worden, en in ons voorwaartsgaan, struikelen over een onbeteekenendheid als: spelling. Wij kennen lieden, die het ons euvel duiden, dat wij zoo ouderwetsch zijn,..... omdat wij geen Kollewijnsch schrijven!

* * *

V. en H. B. O.

Tegenover het ingezonden stuk van den heer Kromhout in het laatste nummer achten ondergeteekenden het gewenscht het volgende ter kennis te brengen.
Uit de in de afgeloopen jaren met de cursus opgedane ondervinding mocht met reden worden geconcludeerd, dat een reorganisatie allernoodzakelijkst was wilde men de inrichting alleszins aan haar doel doen beantwoorden en de verantwoordelijkheid voor de verstrekte subsidiën in alle opzichten kunnen rechtvaardigen.
In verband hiermede werd dan ook in het reorganisatieplan terecht gehandhaafd dat de cursus zou staan op den breeden objectieven grond der fundamenteele beginselen waarnaar zich alle vormgeving in de architectonische compositie heeft te richten, en dit wel mede met de overtuiging dat men moeilijk bij de regeeringslichamen om subsidie vragen kon, indien de cursus zou ontaarden in een enge propaganda voor een of andere strooming, hetzij die dan modern is of ouderwetsch.
Bij de thans meer doorgevoerde schifting in voortgezet en hooger onderricht is men toen van de overweging uitgegaan, de eerste jaren een systematische cursus in bouwvormenleer te doen volgen paralel met de zuiver constructieve wetenschappen eenerzijds en de elementen der versierende kunsten en de kunstgeschiedenis anderzijds. De laatste jaren konden dan gewijd worden aan de Bouwkundige compositieleer, het eigenlijk ontwerpen dus.
Ten einde dit laatste onderwijs zoo vruchtdragend mogelijk te doen zijn werd het van veel belang geacht dat deze cursus werd geleid door architecten van langdurige praktijk, die hun kostbare ondervinding den leerlingen nuttig zouden kunnen doen zijn.
Men heeft toen consequent die architecten onder de docenten, die door hun veelzijdige praktijk deze kwaliteiten geacht konden worden te bezitten, uitgenoodigd hunne krachten voor dat tweede gedeelte der cursus beschikbaar te stellen. De overblijvende architect-docenten bleven toen vanzelf aangewezen voor het gedeelte bouwvormenleer.
De verdeeling der leerstof is verder geheel geschied in onderling overleg der Docenten, terwijl, indien de Heer Kromhout wèl ter vergadering ware geweest, hij had kunnen ontwaren van hoe groot belang de studie der „Orden" ook voor het bouwkunst-onderricht werd geacht, weshalve die studie dan ook wel degelijk tot het program is blijven behooren.

Amsterdam, 15 Sept 1914.

J. Ingenohl,
Voorzitter van den Cursus voor U. en H. B. O.
Jan Stuyt,
Lid der Commissie voor de reorganisatie.

F. ZWOLLO WEER IN ONS LAND.

Na een ongeveer 5-jarige afwezigheid is de hooggeschatte metaaldrijver F. Zwollo weer in ons midden teruggekeerd. Of dit door den drang der huidige omstandigheden is geschied, of om redenen van persoonlijken aard, weten wij niet. Doch wij kunnen de Academie van beeldende kunsten te 's-Gravenhage gelukwenschen zulk een kracht voor haar inrichting te hebben gewonnen. Wij hopen, dat de Academie van de, door den Heer Zwollo opgedane ervaringen de vruchten mag plukken. Een hartelijk welkom wordt hem toegeroepen! Moge onze andere, in het buitenland werkende kunstenaars ook spoedig volgen, en, door hun ervaringen in onzen geest om te zetten, onzen strijd tegen den wansmaak, en de slechte inzichten in kunstzaken van het groote publiek medestrijden.

VAN ALLERLEI AARD.

EEN IJZERSOORT, DIE NIET ROESTEN KAN.

Kort geleden heeft men een ijzerlegeering gevonden, welke het voordeel bezit dat ze niet roesten moet, naar „The Practical Engineer" mededeelt. De eenigste stof waardoor het stuk aangetast wordt is geconcentreerd phosforzuur. De samenstelling van de legeering wordt niet genoemd, maar men zegt dat ze 10 pCt. lichter is dan gietijzer, waarop ze gelijkt; ze bevat minstens 10 pCt. silicium. De toekomst van dit metaal ligt hoofdzakelijk in de toepassing ervan voor het maken van buisleidingen, fittings en kleppen voor zuren in chemische en celluloïdfabrieken. De legeering is alleen in den vorm van gietstukken te verkrijgen en zij kan alleen door slijpen bewerkt worden.

(*IJzer en Staalkroniek*).

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Mededeeling der Redactie. — De huidige crisis en de particuliere architect. — Heylwensch. — Gemeentelijke Commissie ten dienste van nijverheid en bedrijven. — Ingezonden. — F. Zwollo weer in ons land. — Van allerlei aard.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland *f* 1.90 per kwartaal; buiten Nederland *f* 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden *f* 12.—, voor kunstlievende leden *f* 10.—, voor buitenleden *f* 7.50 en voor adspirantleden *f* 5. . Donateurs zijn zij die minstens *f* 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, A. A. HES, M. J. HACK, WILLEM VAN DER PLUYM EN J. J. HELLENDOORN, LEDEN.

Uitgave van de Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebr. Binger, Warmoesstraat 174/6, Amsterdam.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Bestuur van het Genootschap, Heerengracht 545—549, Amsterdam.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

DE HUIDIGE CRISIS EN DE PARTICULIERE ARCHITECT.

Zooals in ons vorig nummer reeds is medegedeeld, heeft de Enquête Commissie, bestaande uit Voorzitters en Secretarissen der 4 bouwkundige Vereenigingen, een vragenlijst betreffende de werkzaamheid van den particulieren architect in verband met de crisis aan de architect-leden van een der 4 vereenigingen ter beantwoording toegezonden. Een groot gedeelte dezer lijsten is ingevuld terug ontvangen en de Commissie brengt bij dezen haren dank voor de betoonde medewerking.
Het is der Commissie aangenaam te kunnen mededeelen, dat in het algemeen de toestand bevredigend is te noemen, hetgeen niet wegneemt, dat het zich laat aanzien, dat een enkel jong architect, mocht de crisis nog eenigen tijd duren, in financiëele moeilijkheden zal geraken. De Commissie beraamt maatregelen, om te trachten deze personen behulpzaam te zijn.
Tevens bleek, dat sommige materialen niet of zeer moeilijk en soms zeer duur te verkrijgen zijn. Ook ten opzichte hiervan zal de Commissie trachten te bevorderen, dat deze moeilijkheid zooveel mogelijk wordt opgeheven.

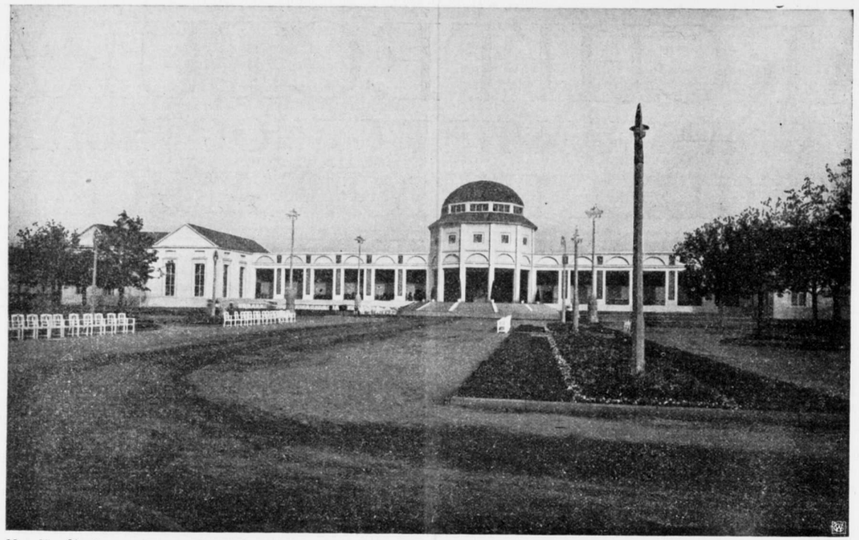
Uit de enquête bemerkte de Commissie verder, dat van verschillende zijden door architecten wordt geklaagd over het ongemotiveerd opdrijven van prijzen van sommige materialen. De Commissie zou het zeer betreuren, indien door leveranciers van de crisis gebruik werd gemaakt om extra winst te maken, en zij verzoekt in verband hiermede de architecten, die in dit opzicht feiten weten, *hieromtrent nadere mededeelingen te willen doen aan de Commissie, met vermelding van den naam van den leverancier*.

Voor de Enquête Commissie:
De Secretaris:
J. Gratama.

„WERK" EN „LOON".

Van groot belang is het, dat door de Regeering nagegaan wordt op welke manier de ontvangen gelden voor de werkeloosheid 't best benut kunnen worden.
Gelukkig is 't, dat reeds hier en daar stemmen opgaan om de bedragen, welke daarvoor ontvangen worden, in de vorm van loon voor te verrichten werkzaamheden te bezigen.
Ontegenzeggelijk is deze wijze van werken beter dan het geven van geld tot ondersteuning, en al moge de philantropie in sommige gevallen haar recht van bestaan hebben, op 't oogenblik zal het Nederlandsche volk er niet mede gebaat zijn.
Het zijn „werk" en „loon", welke thans noodig zijn om de machine van het maatschappelijk en economisch leven gaande te houden en beide zullen de tevredenheid en de moraal bevorderen.
Het geld dat beschikbaar komt, hetzij volgens een hoofdelijke omslag over alle inwoners in Nederland, b.v. %-gewijze naar 't bezit van een ieder, hetzij als bijdragen van Rijk, Provinciën en Gemeenten, hetzij van ontvangen steunpenningen van een aantal inwoners, die dit gemeenschapsdoel als nuttig beschouwen, zal voor loon van te verrichten werkzaamheden moeten benut worden.
Met een overtuigenden wil, dat langs deze weg het mogelijk is, de moeilijke vraagstukken op te lossen, zullen de Regeering en particuliere instellingen een overvloedig werk kunnen vinden om de werkeloosheid voor een groot gedeelte op te lossen.
Echter er is één gevaar!
Blijkens een bericht uit een der bladen, dat de medewerking van de bouwpolitie een groote factor is en waardoor bouwvergunningen ten spoedigste uitgereikt kunnen worden, met eventueel verzachting en welwillende uitleg van de Bouwverordeningseischen, spiegelt hier eenigszins door, dat daardoor de mogelijkheid ontstaan kan, dat nog meer als ooit 't degelijke werk in de knel gebracht wordt en dat 't slechte werk (want het is zeker dat op 't gebied van huizenbouw reeds vele jaren een revolutie heerschte van ongekende omvang), zoodoende in den hand gewerkt wordt.
Waar in elke maatschappij het voortbrengen van goed en degelijk werk gesteund diende te worden, en wat als gevolg hebben zou dat onderlinge concurrentie om voor weinig vele en slechte dingen voor te brengen, verdwijnen zou, zoo is 't te hopen, dat ook in dezen moeilijken tijd het slechtewerk ter wille van de werkloosheid en armoede zoowel door Regeering als particulieren niet gerechtvaardigd zal worden.

C. J. de Haas, Arch.



Het Hoofdgebouw. Arch. Theodor Fischer.

DE „DEUTSCHE WERKBUND"-TENTOONSTELLING (Vervolg).

De tentoonstelling is er niet meer; namelijk het tentoongestelde. De ontruimde gebouwen dienen nu tot hospitaal. Bittere tegenstelling! Eerst de schouwplaats van een jonge, oplevende cultuuruiting, kan men nu gaan zien de in-treurige gevolgen van een systeem, wiens samenstelling tot voorbeeld strekt aan de georganiseerde cultuur, waarvan deze tentoonstelling een der uitingen was. Heeft het nu nog nut verder door te gaan met onze beschouwingen? Wij meenen van wel. De beschrijving heeft geen nut meer voor hen, die de tentoonstelling nog niet bezochten, doch wel voor hen, die reeds een bezoek hebben gebracht. Ook kan een algemeene beschouwing, een soort nabetrachting, voor ons zijn nut hebben; want al demonstreerde zich op deze tentoonstelling vele fouten, belangwekkend en in hooge mate leerrijk was zij zeker. Vooral wij met ons gemis aan organisatie konden, en kunnen bij onze buren veel leeren, al is organisatie nog geen bewijs voor een hooge, en voornamelijk diepe beschaving. Zooals wij reeds opmerkten in het stukje over de Pieterskerk te Leuven, is organisatie een gevolg van den wil, en niet van de innerlijke liefde. De vergelijking tusschen Romeinen en Grieken is in dit opzicht van beteekenis. De Romeinen met hun gemis aan de innerlijke liefde, doch met te meer energie begaafd zich een eerste plaats in de wereld te veroveren, bereikte dit ook door de, uit die energie voortspruitende organisatie, die weder ten top stijgt in de staatseenheid. Het gemis der innerlijke liefde kon hun echter niet dìè persoonlijkheden geven, die zoo noodzakelijk zijn om aan een volk een werkelijk eigen cultuur te geven. Hun cultuur was een geleende. Zij was in oorsprong grieksch, vervormd en pasklaar gemaakt voor hun doel.

De Grieken daarentegen miste de wil zich te organiseeren, en konden zich tot een staatseenheid te vormen. De innerlijke liefde, die uit het hart van den mensch opstijgt, die liefde, die nooit gemeengoed wordt, doch individueel blijft, kweekte persoonlijkheden, die door hun eigen innerlijke gespannenheid, de stichters en krachtige bevorderaars van een cultuur werden.

Het individueele is echter de vijand van de organisatie. Zoo stond de Grieksche cultuur wel hoog, doch een Grieksche staat heeft niet bestaan.

Wij Hollanders kunnen niet zeggen, dat wij in dezen tijd de Grieken vertegenwoordigen, doch om onszelf te vergelijken met de Duitschers, is die aanmatiging niet te groot. Ons speelt de deugd van het individualisme ook parten. Persoonlijkheden, krachten, die wat zouden kunnen voortbrengen, hebben wij genoeg. De organisatie, de samenwerking, waardoor hun kunnen ten nutte van het algemeen zou komen, ontbreekt hier echter. De krachten blijven latent. Daar staat weer tegenover, dat in Duitschland, met zijn vastbeslotenheid zich een eerste plaats in de wereld te verschaffen, heeft geen kunstenaar den tijd meer, zich in zichzelf te verdiepen.

De concurrentiestrijd van zijn opdrachtgever drijft ook hem voort. Evenals de fabrikant zijn fabrikaat steeds een nieuwen vorm zoekt te geven, opdat de aandacht op zijn product blijve gevestigd, zoo moet ook de kunstenaar zijn vormen wel niet vernieuwen, doch wel steeds een nieuwe aantrekkelijkheid geven. Dat een zielsproces daarmede niet altijd gepaard gaat, is te begrijpen.

Hoe mooi het ook klinkt, dat fabrikant en kunstenaar samen moeten werken, toch is deze samenwerking niet geschikt om in de eerste de werkelijke groei der kunst te bevorderen. Niet, dat ik niet hoop op een tot standkoming van een Driebond hier in ons land, de lezer versta mij goed, maar niet goed zoo het zijn, indien de fabrikant de vroegere plaats van het publiek ging innemen, ten opzichte van het stellen van eischen.

Hoe gevaarlijk dit is, zagen wij 't best in het Hoofdgebouw. De volgende maal zullen wij enkele bemerkingen over het daar tentoongestelde maken. Met het gebouw zelf kunnen wij nu wel afrekenen. Armoedig van gedachten, geen conceptie. *(Wordt vervolgd).*

EEN ANTWOORD.

Aan het begin van het antwoord op mijn beschouwing over de oude rijmelarij een vredelievende verklaring van de Redactie en aan het einde de gedachte om zonder strijd te eindigen.

Tusschen dit begin en einde een reeks van beweringen, welke een minder vredelievenden geest ademen; het is mij dan ook onmogelijk deze zeer aanvechtbare uitingen zonder een wederwoord, te laten voorbijgaan.

Zoo is het woord „onbenulligheid' door mij niet gebruikt en onder deze rubriek rangschikte *ik* de rijmpjes niet, noch werd door mij in overweging gegeven de rijmpjes te weren; slechts stelde ik de beginselkwestie en werkte deze uit, wat volstrekt nidts gemeen heeft met het z.g. „opblazen" van een zaak; mijn conclusie was, dat er niet direct paal en perk gesteld behoefde te worden aan de „aardige" rijmelarij, slechts waarschuwde ik op grond van mijn beschouwing voor uitbreiding van de „liefhebberij", die ik op zichzelf niet van groote importantie vind, ook niet „onbenullig" (het woord is van de Red.), hoogstens middelmatig.

Dan worden mij in een zeer vredelievend (?) intermezzo resp. donquichotterie, gebrek aan gevoel van geest (hoe tegenstrijdig!) oneerlijkheid, kleinzieligheid etc. toegedicht, waarop dan, waarlijk zeer humoristisch, het voorstel volgt om zonder strijd te eindigen; dit alles is van een zoodanige grappige tegenstrijdigheid, dat het me niet mogelijk is om me ook maar eenigzins gepiqueerd te gevoelen, vooral als ik dan een blad terugsla en de heilwensch van Candidus, uitgesproken door Vignola, op 't eerste blad van ons orgaan zie prijken: dan treft me niet anders dan de humor van het geval, waarbij eenerzijds de Redactie vol vredelievenden bedoelingen verklaart geen reprimande's uit te (zullen) deelen en de eene bestraffende bewering op de andere laat volgen en anderzijds Candidus de oude Vignola uit het stof doet herrijzen om den armen oude de „cnuppel" in „der Bouconst hoenderhoek" te laten smijten, om sommige architecten aan 't schrikken te maken en hem zich laat beroemen op zijn lang leven etc., alles zeer humoristisch: de waardige Vignola opgeroepen om op te treden als schutspatroon van Candidus, om te dienen als spreektrompet voor diens hekelende „geestigheden", acteur in zijn zotte komedie!

Ten eenemale onbegrijpelijk is het, dat de Redactie het stuk van den heer Kromhout betrekt in mijn beschouwing over de rijmelarij; de kwestie waarover de heer Kromhout schreef, had hoegenaamd niets uit te staan met het doel van mijn beschouwing en het was slechts een samenloop van omstandigheden, dat het stuk van den heer Kr., waarin sprake was van den architect-docent Weissman, gelijktijdig met mijn beschouwing geplaatst werd.

Mijn schrijven ging over geen ander onderwerp dan de spelling-kwestie en ik zou zelfs niet het recht hebben, om het synoniem „Candidus" in verband te brengen met den schrijver van de brochures „Niet Ouderwetsch" en „Toch Ouderwetsch", den heer Weissman.

Geen van beide brochures werd door mij aangehaald noch genoemd en ik geloof ook wel „ronduit" mijn meening gezegd te hebben over het onderwerp, waarover *ik* schreef.

De bewering, als zou ik een zekere ergenis over andere zaken op de versjes verhaald hebben, is dus geheel onjuist; indien hier van ergenis sprake mocht zijn, dan richtte die zich in mijn schrijven uitsluitend op de versjes zelve — de Red. zal dus wèl doen, zich op dit punt te corrigeeren.

Wat betreft de bestrijding van mijn beschouwing, deze kan mij in 't geheel niet overtuigen. Het aangehaalde voorbeeld van een oud-Hollandsch raam, dat als vorm niet voor een modern kantoorlokaal te gebruiken is, kan niet ter zake dienen; immers in legio gevallen wordt dat voorbeeld door feiten bestreden; er zijn ettelijke oude raamvormen gemaakt als verlichting voor moderne kantoren. Dat de oude vorm niet de juiste is, berust op andere gronden en het zijn juist die gronden, waarover het hier gaat en thans treft ons weer de analogie met het geval van de oude spelling, die ook niet op hedendaags-estetische gronden de juiste is om gedachten van heden in neer te schrijven, doch in beide gevallen geven de feiten ons te verstaan, dat het wèl kan en ook gebeurt, ondanks de bestrijding!

Een nieuw argument, door de Red. te berde gebracht, nl. dat de zinswending van invloed is het al of niet ouderwetsch zijn van het gedicht, is niet zonder beteekenis, een beteekenis echter, die meer mijn betoog dan dat van de Red. versterkt: in de rijmpjes van C. is de zinswending naar mijn inzien ook niet van dezen tijd, doch houdt gelijken tred met de wijze van spellen en hierbij dringt zich ook de onjuistheid van het door de Red. beweerde op, als zou de lettervorm niets met de taal te maken hebben. *Èn spelling èn zinswending èn lettervorm staan in één onverbreekbaar verband:* het is dan ook slechts een inconsequentie dat de rijmpjes van C. niet in de oude, daarbij passende, letterkarakters gedrukt zijn, dezelfde inconsequentie, die we aantreffen bij het antieke interieur, waarin zich modern gekleede menschen bewegen; de lettervorm moge tot het decoratieve gebied behooren, zijn ontwikkeling loopt parallel met die van de geschreven taal en van de spelling en aan wijziging van den een, gaat een vormverandering van de beide andere gepaard.

Van de antieke meubelen schreef ik, dat we ze *in de musea laten,* wat door de Red. verwerkt is tot *in de musea opbergen,* geen juiste manier van bestrijding.

Ik weet zeer goed, dat niet alle antieke meubelen naar de musea behoeven te worden gebannen; met „in de musea laten" bedoelde ik, dat de in musea aanwezige meubelvormen niet buiten de musea nagemaakt moesten worden, maar dat ze met rust gelaten moesten worden en daarbij haalde ik nog aan het oud-Hollandsche kaarsenkroontje van *moderne makelij.*

Dat de bezitter van echte antieke voorwerpen, deze niet missen wil is te begrijpen; een modern literator kan ook veel voelen voor antieke geschriften, al aapt hij de spelling daarvan niet na. Dat echter de musea als modelscholen voor de makers van nieuw-oude voorwerpen fungeeren, is zeker jammer te noemen.

Evenwel wil ik hier nog bijvoegen, dat wanneer een modern-willend mensch zijn antieke meubelen wèl naar de musea verbant en zijn interieur laat inrichten door een hedendaagsch kunstenaar, ik dit toch zeer waardeer en een zoodanige steun van den hedendaagschen kunstenaar, hooger schat dan de piëteit voor de oude dingen: in dezen gunstigen zin kan men zeer zeker „plus moderne que moderne" zijn; het hangt er maar van af, of men al of niet zijn gedachte naar de spits wil drijven.

De modern-voelende bezitters van antiek zou ik in hunne affectie niet willen storen, aan de pioniers geef ik echter de grootste eer!

20 September '14. C. J. Blaauw.

KERN EN SCHIL.

De dwaes beweert: het cleet alleen dat maeckt den man,
Toch is hij seecker met gheen leeghe dop tevreden.
De spellingh is het cleet vant vaers. Dus laet haer dan
Blaauw blaauw, om uw vernuft aen d'inhout te besteden.

CANDIDUS.

DE PALEISGEVEL.

In Hoofdstuk I van de Staatsbegrooting voor 1915 (Huis der Koningin) is voor het verder onderzoek naar den toestand van den gevel van het Paleis op den Dam, de som van *f* 15.000 uitgetrokken.

In de toelichting van dien post wordt omtrent den gang van het onderzoek, ingesteld door de commissie: bestaande uit de heeren Jhr. Mr. V. de Stuers, H. Evers, A. M. M. Odé, J. A. v. d. Kloes en Jhr. H. J. Six het volgende medegedeeld:

Bij het onderzoek van het groote tympanum aan de Damzijde bleek het, dat, behalve het beeld, waarvan indertijd een arm naar beneden viel, ook nog andere beelden in belangrijke mate verweerd zijn en dat het geheel noodzakelijk herstelling behoeft, wil het niet binnen afzienbaren tijd geheel tot een ruïne worden.

Verschillende methoden van herstelling zijn overwogen, o.a. het plan om alle deelen, welke dreigen binnen eenigen tijd te zullen loslaten, te bevestigen en te overtrekken met ijzergaas, hetwelk van beneden af niet zichtbaar zoude zijn. Beter scheen echter de verweerde gedeelten te vernieuwen. Intusschen bleken hiervan, indien die vernieuwing in marmer geschiedde, niet slechts de kosten zeer hoog (*f* 100.000 alleen voor het tympanum), doch naar de meening van met zulk werk volkomen bekende personen, zouden de nieuwe stukken marmer hinderlijk afsteken tegen de oude. *Daarom is, overeenkomstig het eenstemmig advies der Commissie, ingegaan op het voorstel van den heer Aerts, Professor aan de École des Beaux Arts te Brussel, die op dezelfde wijze dergelijke herstellingen heeft aangebracht aan de Koninklijke Paleizen aldaar, om de beelden te restaureeren met een soort van marmercement, hetwelk zeer duurzaam is en waaraan geheel de kleur kan worden gegeven van de overige deelen der te herstellen beelden.*

De kosten hiervan, ongeveer *f* 9000 bedragende, worden, met eenige andere kosten, in 1913 en 1914 gemaakt, gebracht ten laste van het XIIde Hoofdstuk der Staatsbegrooting. Het werd toch niet wenschelijk geacht, het goede seizoen voor zoodanige werkzaamheden te laten voorbijgaan door eerst gelden voor deze restauratie aan te vragen Immers, uitstel van het werk tot een volgenden zomer zoude ook hebben medegebracht, dat de uit schoonheidsoogpunt zeer hinderlijke steiger aan de voorzijde van het Paleis nog nagenoeg een jaar langer aldaar zoude moeten blijven hangen.

* * *

Na een, ongetwijfeld ernstig, overleg van ongeveer anderhalf jaar komt de Commissie voornoemd met een voorstel, waaraan wel even de noodige aandacht mag geschonken worden.

Men zal met Aerts' mortel Quellinus' kunstwerk gaan .... restaureeren!

Wanneer men het tympan niet dichter naderen kan dan de kleine steentjes vóór het Paleis, valt het moeilijk den tegenwoordigen toestand van het beeldhouwwerk te beoordeelen, maar toch kan men van-beneden-af wel verklaren, dat de methode welke men nu volgens bovenstaande toelichting dreigt te zullen volgen, een zeer onartistiek en gevoelloos lapmiddel schijnt.

Het is alleszins te prijzen dat men Quellinus' werk, zooveel als mogelijk is, voor ondergang bewaren wil, maar men trachte niet het door kunstmiddeltjes in den oorspronkelijken toestand terug te brengen, eene poging welke zonder twijfel op teleurstelling uitloopen moet. Als men eens met de vereischte piëteit en voorzichtigheid de deelen verwijderde welke los zitten en gevaar voor Paleisbezoekers opleveren (dit zal bij de Aerts' methode toch ook gebeuren moeten), en verder het beeldhouwwerk liet zooals het is? Mogelijk is men in deze benarde tijden gevoelig voor de overweging, dat die bewerking bovendien het voordeel heeft van het minste te kosten!

DE J.

INGEZONDEN.

ORDEN.

De heeren Ingenohl en Stuijt schrijven in hun ingezonden stuk: „In verband hiermede (opgedane ondervinding, allernoodzakelijkste reorganisatie, enz.) werd dan ook in het reorganisatieplan terecht gehandhaafd, dat de cursus zou staan op den breeden objectieven grond der fundamentale beginselen waarnaar zich alle vormgeving in de architectonische compositie heeft te richten" ....

De mogelijkheid ter zijde stellend eene bij die heeren aanwezige subjectieve objectiviteit, die zelfs het fundamenteele beginsel zou vermogen aan te tasten, erken ik gaarne de schoonheid dezer formule. De „breede objectieve grond etc." wàs er dus, want ze werd „terecht gehandhaafd".

Bedenkelijker is hetgeen volgt, want, hoe het: „en dit wel mede met de overtuiging, dat men moeilijk bij de regeeringslichamen om subsidie vragen kan (klinkt dit niet potsierlijk materieel, nà zoo'n mooie formule? Kr.) indien de cursus zou ontaarden (zou ontaarden, het staat er! (Kr.) in een enge propaganda (enge! let wel, Kr.) voor een of andere strooming, hetzij die dan modern is of ouderwetsch."

Men lette op de inconsequentie: nà een zesjarig bestaan op „breed objectieven grond" zou de cursus nu gevaar loopen te ontaarden in een enge propaganda... Waardoor? Toch zeker niet door de handhaving dier objectiviteit?

Deze door de heeren I. en S. geroemde en terecht gehandhaafde objectiviteit werd m. i. bedreigd door de introductie van het teekenen der vijf orden. *Dit* was tendentieus en zou geleid hebben tot eng propagandistische ontaarding en het doet me genoegen uit het mij nu toegezonden definitieve lesrooster 1914—1915 te bemerken, dat deze orden, die sedert eeuwen alle objectief bouwkunst-onderricht in den weg hebben gestaan, die alle schoonheid vastkoppeld aan kolommen en kolommetjes, aan kroonlijsten en kroonlijstjes, die den adept verhinderde den klaren horizon te zien, laat staan zijn blik hooger te richten, dat de orden uit dat lesrooster verdwenen zijn. Dat ze wel degelijk tot het programma zijn blijven behooren, zooals de heeren Ingenohl en Stuijt aan het slot van hun ingezonden stukje schrijven, kan ik nu — gezien bij lesrooster — slechts zóó verstaan, dat zij vermoedelijk bij „proportiën en stelsels" zijn ondergebracht. Doch dáártegen verzette ik mij nimmer, want schreef ik niet, dat dit onderdeel hoogstens bij stelsels en systemen kan worden behandeld? Ten slotte deel ik gaarne mede, dat ik ditmaal met het versje van Candidus volkomen instem.

W. KROMHOUT CN.

TWEE EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 40. ZATERDAG 3 OCTOBER 1914

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, A. A. HES, M. J. HACK, WILLEM VAN DER PLUYM EN J. J. HELLENDOORN, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Bestuur van het Genootschap, Heerengracht 545—549, Amsterdam.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

De 1348ste Ledenvergadering zal worden gehouden op **Woensdag 7 October** a.s. des avonds **half negen,** in de zaal van het gebouw „*Lux*", ingang Reguliersdwarsstraat 108—114.

Agenda:

1. Opening der vergadering en notulen.
2. Mededeeling en ingekomen stukken.
3. Voorstel betreffende toetreding tot de eventueel te stichten Vereeniging voor Voortgezet en Hooger Bouwkunst-onderwijs.
4. *Voordracht met lichtbeelden*, te houden door den heer *Jan de Meijer*; onderwerp: *De ontwikkeling van het theater van den Griekschen tijd tot op heden.*
5. Rondvraag en sluiting.

Introductie kan worden toegestaan.

G. F. LA CROIX, waarn. 1ste Secretaris.

PRIJSVRAAG GENOOTSCHAPSKALENDER 1915.

Gevraagd wordt een ontwerp voor den omslag van den Genootschapskalender voor 1915; de teekening van den opengeslagen omslag zal zijn hoog 18 cM. en breed 18,5 cM., waarbij gerekend is 5 m.M. voor den rug; de teekening zal worden verkleind op het formaat van den kalender 1014.

De tekst op het voorblad luidt:

Genootschap Architectura et Amicitia
Kalender 1915.

Het ontwerp moet worden geteekend in zwarten inkt op wit papier. Over de keuze van de kleuren van papier en drukinkt zal de bekroonde inzender adviseeren. Uitgeloofd wordt een prijs van *f* 25.— met diploma van het Genootschap.

De inzendingen worden ingewacht uiterlijk op den *1sten November 1914*, aan het adres van het Genootschap, Heerengracht 545—549.

Op de buitenzijde van elke inzending moet het woord „Kalender 1915" vermeld staan; voor 't overige zijn op deze prijsvraag van toepassing de Algemeene Bepalingen van de Genootschapsprijsvragen 1914 (zie „Architectura" No. 32). De mededinging staat open voor de leden van het Genootschap. De beoordeeling der ingekomen antwoorden geschiedt door het Bestuur.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

VERSLAG DER 1347e LEDENVERGADERING, GEHOUDEN DONDERDAG 24 SEPT. IN HET GEBOUW „LUX".

Te ruim half negen opent de Voorzitter de vergadering, waarna de notulen worden gelezen en na een enkele opmerking goedgekeurd.

Onder de ingekomen stukken bevindt zich de mededeeling: 1°. dat de besturen der bouwkundige vereenigingen en de Schoonheidscommissie accoord gaan methet concept-reglement, doch nogmaals de opmerking maken, dat het de voorkeur verdient, ook van den B.N.A. 2 leden in de commissie zitting te doen nemen en het aantal leden dus uit te breiden tot 6;

2°. een verzonden schrijven aan de Nederl. Vereeniging voor Verwarmingsindustrie, inhoudende de opmerkingen dat de architect vrij moet blijven in het al of niet benoemen van een adviseur en dat de besturen der bouwkundige vereenigingen haar voorstel niet geschikt acht, om het verder in een algemeene vergadering te behandelen;

3°. Een en ander over de Enquete-Commissie, reeds in het blad opgenomen.

Door den Voorzitter worden de heeren Wijdeveld, Visser, Nijman, de Klerk, Roodenburg en v. d. Meij met eenige toepasselijke woorden geïnstalleerd.

Hierna krijgt de heer Jos. Th. J. Cuypers het woord, om aan de hand van een stel teekeningen, opgehangen aan den wand, een causerie te houden over de nieuwe Effectenbeurs.

Allereerst wijst de spreker op de bezwaren, verbonden aan het tot stand brengen van zoo'n groot werk.

Vooral doen deze zich gevoelen bij het aanbrengen van alle mogelijke leidingen, liften enz. en zou een architect reeds bij het opmaken der plannen, uitvoerige besprekingen moeten houden met de diverse ingenieurs en technici. Op de bestekteekeningen zouden dan reeds alle leidingen moeten zijn aangegeven, en toch zou dit niet voorkomen dat gedurende het werk talrijke gaten verkapt of geheel nieuw aangebracht moeten worden.

De monteur moet de vrije hand gelaten worden om zijn leidingen aan te brengen in verband met het werk. Echter moeten de leidingen niet alleen praktisch doch ook esthetisch worden aangebracht.

Immers elke ruimte moet ons harmonisch omsluiten en is het dus bezwaarlijk om in benedenvertrekken, ook de

leidingen, bestemd voor de bovengelegen ruimten aan te brengen.
Daarom moeten dan ook, in overleg met de ingenieurs der diverse technische diensten, kanalen, schachten en gangen worden aangebracht. Een groot bezwaar is ook de inval van diverse handelaren in bouwmaterialen; toch kan men voor deze de deur niet sluiten. Men moet op de hoogte blijven van alle nieuwe materialen, ten einde deze te kunnen toepassen. Een groot gedeelte van den tijd word hierdoor echter in beslag genomen. Bezwaren om geschikte aannemers te vinden bestaan niet zoo zeer. De aanbesteding is bij zoo'n werk onderhandsch en doet men dan zijn keuze uit de beste. Het werk is in diverse onderdeelen aanbesteed. Moeilijk is het echter om als organisator op zoo'n groot werk op te treden en tegenover alle aannemers, technische diensten en personeel een zoodanig contact te bereiken dat alles als het ware in elkaar grijpt.
Hiervoor is noodig een ijzeren discipline welke alleen de Duitschers, zie deze oorlog, bezitten. Deze toch zetten toch geheel hun persoonlijk *ik* opzij.
Bij den bouw van een 15e eeuwsche kerk was dit schijnbaar ook het geval. In de 16e eeuw was dit echter al minder.
Hierna worden ons de teekeningen verklaard, waarna de Voorzitter de heer Cuypers voorloopig bedankt voor zijn belangrijke mededeelingen, er op wijzende, dat bij de voorbereiding van zulk een groot werk heel wat geestesarbeid wordt vereischt. Enkele vragen werden gesteld, welwillend door den spreker beantwoord, waarna een tot ziens tot Vrijdagmiddag aan de Beurs weerklonk.
Vrijdagmiddag 4 uur was een talrijke schare belangstellenden voor de Beurs aanwezig, om daar het werk in zijn ware gedaante te bezichtigen en... te becritiseeren. Onvermoeid doolde de heer Cuypers met ons rond door dit groote gebouw, stilstaande bij alle mogelijke belangrijke details, opmerkingen makende bij talrijke onderdeelen, welke anders misschien voorbij waren geloopen. De Voorzitter zei bij het einde van den rondgang dan zeker ook niet te veel, toen hij den gastheer den dank van allen overbracht en nogmaals hulde bracht aan de groote arbeidsontwikkeling, waarvan dit werk spreekt. Zeker is U de critiek niet bespaard gebleven, alzoo de heer De Jongh, en zullen boven de zalen er nog van galmen, doch even zeker weet ik, dat U, die de neigingen van ons bouwkundig leven zoo goed kent, die critiek met Uwe bekende hoffelijkheid zult weten te plaatsen. Bij eerlijk overwegen echter, zegt spr., zal ieder die begrijpt wat voor de uitvoering van zulk een werk van den bouwmeester wordt verlangd, hem voor den grooten arbeid de hulde brengen, die hem toekomt.

Amsterdam, September 1914. J. J. H.

NASCHRIFT.

De volgende aanwijzingen omtrent eenige versieringen aan het gebouw van de Vereeniging voor den Effectenhandel kunnen ter aanvulling van het verslag dienen:
Het driehoekig topgevelveld boven den hoofdingang is bestemd voor een tafereel, in verheven beeldwerk van keramisch kleurige uitvoering op dof gouden achtergrond, dat de volgende gedachte in beeld brengt:

't Blijve altijd kunst,
Van mijn gouden gunst
Den koers te vinden,
Die wuft is als de winden,
Nooit zich beklaagt
Wie wijslijk waagt.
Van Oost, West, Noord en Zuid
Komt binnen deze muren
Het avonturen
En gaat er rijker uit!

C. R. DE KLERCK.



Stadhuis te Dendermonde.

Op den schoorsteenboezem der Bestuurskamer, boven de vier figuren der jaargetijden, die de klok omgeven en dragen, terwijl haar moeder Themis daarboven zetelt:

Al hoort men klock noch klanck,
Ons stomme tongen spreecken
En roepen: gaet uw' ganck,
Verzuimt geen oogenblicken,
Het leven rent voorbij
O Menschen kost ge wicken
En wegen uw getij,
Dat nimmer weer zal keeren,
Gij zoudt den tijdt waerdeeren.

JOOST VAN DEN VONDEL.

Aan het Noordelijk einde van den Warmoesstraatgevel waar Vondels huis gestaan heeft:

Ik vraag de Warmoesstraat verschooning
Dat, dood, ik nu niet doe wat 'k anders zou:
De glorie zingen van dit Beursgebouw.
'k Droeg bij wat 'k kon: 'k brokte-in mijn woning
Of 't pand althans, dat men 't mijn noemen wou.

C. R. DE KLERCK.

In de Commissiekamer bestemd voor behandeling van Geschillen:

Van weerzij wordt vereischt een scheitsman van 't geschil;
Het scheiden valt zeer licht, daer ieder luistren wil. J. V. D. V.

DE HUIDIGE CRISIS EN DE PARTICULIERE ARCHITECT.

In verband met de huidige crisis werd door de bouwkundige vereenigingen het volgende adres verzonden.

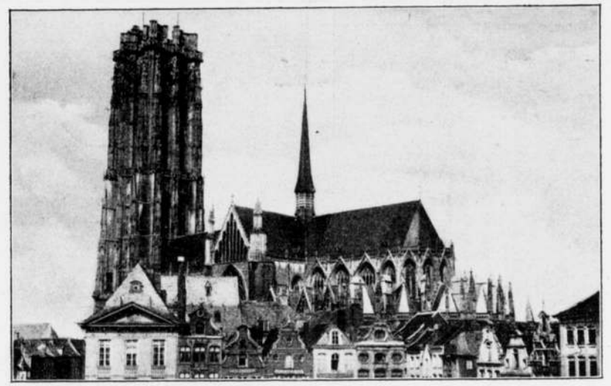
Aan Hunne Excellenties, de Ministers van Binnenlandsche Zaken, Buitenlandsche Zaken, Justitie, Waterstaat, Landbouw, Handel en Nijverheid, Oorlog, Marine, Finantiën, Koloniën.

Excellentie.

De vier bouwkundige Vereenigingen, te weten:

de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, te Amsterdam,
het Genootschap „Architectura et Amicitia", te Amsterdam,
de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap", te Rotterdam en
de Bond van Nederlandsche Architecten, te Amsterdam,

overwegende welke middelen kunnen worden aangewend tot het bevorderen van de bouwbedrijvigheid in ons land onder de huidige omstandigheden, nemen de vrijheid Uwe Excellentie er op te wijzen, dat, waar de Regeering en de Gemeente voorgaan in het daadwerkelijk



De St. Romboutskathedraal te Mechelen.

bevorderen van die bouwbedrijvigheid, door verschillende middelen, — o.a. door het verleenen van bouwcredieten, middelen die den vakarbeiders zeer ten goede zullen komen — ook de belangen van de particuliere architecten in het oog dienen te worden gehouden, vooral daar hiermede samenhangen de belangen van de groote groep medewerkers van den architect, de teekenaars en opzichters.
De vier bouwkundige vereenigingen voornoemd meenen dat de Overheid hierin zeer veel kan medewerken, door, waar bij haar het plan bestaat vele openbare werken te doen uitvoeren (zooals bijv. aan de Rijksbouwbureaux, waar Rijks Hoogere Burgerscholen, Ziekenhuizen, Krankzinnigengestichten enz. ten bedrage van enkele millioenen worden aanbesteed) eenige dier openbare werken in opdracht te geven aan particuliere architecten, opdat niet al het werk zich in de Rijksbouwbureaux ophoopt, in verband waarmede uitbreiding van het corps ambtenaren wordt voorgesteld.
Buiten de huidige crisis om hebben reeds vroeger de vier bouwkundige vereenigingen voornoemd in haar adres van Juni 1912 (waarvan hierbij afschrift gaat) de wenschelijkheid betoogd, dat door de Overheid voor de belangrijke bouwwerken (gelijk in het buitenland meer en meer regel wordt) gebruik worde gemaakt van de kennis en het talent der ervaren particuliere bouwmeesters, die bij de weinige werkelijk monumentale bouwwerken in ons land, niet in de gelegenheid worden gesteld hun kunnen in die mate te ontplooien als nuttig en noodig is voor de verheffing der architectuur, een kunst die in waarheid de uitdrukking is van het gemeenschapsleven.
De vier bouwkundige vereenigingen voornoemd verzoeken daarom Uwe Excellentie met verschuldigden eerbied, doch met ernst, een zoodanige beslissing te willen nemen, dat de particuliere architecten — en met hen hun personeel — deel kunnen hebben in de belangrijke bouwwerken, die van Regeeringswege tot stand komen.
't Welk doende, enz.

Voor het Hoofdbestuur der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst,
w.g. A. SALM G.Bzn., Voorzitter.
„ J. GRATAMA, Secretaris.
Voor het Genootschap „Architectura et Amicitia",
w.g. PAUL J. DE JONGH, Voorzitter.
„ G. F. LA CROIX, Secretaris.
Voor de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap",
w.g. P. G. BUSKENS, Voorzitter.
„ G. DIEHL, Secretaris.
Voor den Bond van Nederlandsche Architecten,
w.g. JOS. TH. J. CUYPERS, Voorzitter.
26 September 1914. „ JAN DE MEIJER, Secretaris.

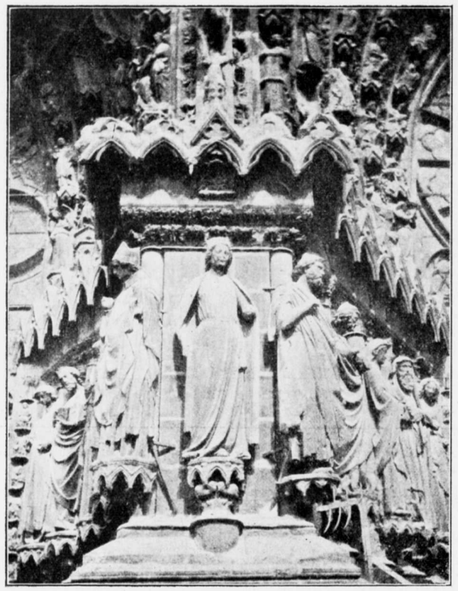
Aan Hunne Excellenties, de Ministers van Binnenlandsche Zaken, Buitenlandsche Zaken, Justitie, Waterstaat, Landbouw, Handel en Nijverheid, Oorlog, Marine, Financiën, Koloniën.

Excellentie,

Geven met verschuldigden eerbied te kennen,

de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst te Amsterdam,
het Genootschap „Architectura et Amicitia" te Amsterdam,
de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam, en
de Bond van Nederlandsche Architecten te Amsterdam,

dat zij, in verband met de belangrijke bouwwerken, welke door Uw Departement worden voorbereid, de vrijheid nemen het volgende onder Uwe aandacht te brengen:
Algemeen wordt de wenschelijkheid gevoeld, dat er bij het tot stand komen van de groote, monumentale gebouwen naar gestreefd moet worden, dat deze aan de mogelijk hoogste architectonische eischen zullen voldoen.
Deze bouwwerken toch zijn de ware monumenten van onzen tijd, bestemd om weer te geven den stand en de ontwikkeling der hedendaagsche bouwkunst als beeld van onze cultuur; en meestal gelegen op voorname punten in stad of land, zijn zij van overwegende beteekenis voor de schoonheid van het stadsbeeld waarvan zij deel uitmaken.
Is het dus een eisch voor particulieren, dat zij bij hunne plannen voor zoodanigen bouw zich hiervan rekenschap geven en daarnaar de keuze van den bouwmeester die deze bouwwerken zal ontwerpen en de uitvoering ervan zal leiden, des te zwaarder rust deze verplichting op de overheid, die in dezen werkelijk eene roeping te vervullen heeft en geen middelen ongebruikt mag laten zich op de best mogelijke wijze van dezen plicht te kwijten.
Het is daarom aan bedenking onderhevig, het groot aantal monumentale bouwwerken dat door de Regeering van stad en land wordt gesticht, altijd te doen ontwerpen door eenige weinige ambtenaren. Daarnaast is het ongewenscht, en in hooge mate belemmerend voor eene gezonde en alzijdige ontwikkeling van de Nederlandsche bouwkunst, dat voor hare meest monumentale uitingen voortdurend en stelselmatig ongebruikt worden gelaten de vele *niet* ambtelijke architectonische krachten in den lande, wier werken en streven getuigen dat onder hen gevonden worden de dragers der beginselen, die eene juiste en harmonische ontwikkeling der moderne bouwkunst kunnen waarborgen. Aanleiding tot het bovenstaande vinden ondergeteekenden in de plannen voor den bouw van eenige hoogstbelangrijke bouwwerken, uitgaande van de Regeering; waartoe in de eerste plaats genoemd moeten worden; het nieuwe Postkantoor te Rotterdam, het nieuwe Gebouw van de Tweede Kamer te 's-Gravenhage, de Ministeries van Waterstaat, Landbouw, Nijverheid en Handel, eventueele Paleisbouw te Amsterdam en te 's-Gravenhage, Kazernebouw te Rotterdam en het nieuwe Postkantoor van Utrecht.
Het zij ondergeteekenden vergund wegens den urgenten aard van het onderwerp meer speciaal bij de voorbereiding van den bouw van het nieuwe Postkantoor te Rotterdam stil te staan en ten dezen te wijzen op het door het Gemeentebestuur van Rotterdam gegeven voorbeeld ten aanzien van de stichting van het Raadhuis aldaar, waarvoor een prijsvraag werd uitgeschreven. In verband daarmede meenen ondergeteekenden er op te mogen aandringen dat ook voor het te stichten Postkantoor de medewerking van den particulieren architect worde ingeroepen, 't zij op gelijke wijze als voor het raadhuis geschiedde, 't zij op andere wijze, b.v. door vrije opdracht of langs den vaak en met succes toegepasten weg eener openbare prijsvraag.
Gewezen moge te dezen opzichte worden op de totstandkoming op die wijze, vooral in het buitenland, van vele belangrijke bouwwerken, als: het Rijksmuseum te Amsterdam, het plan voor Dambebouwing



Linkervleugel van het hoofdportaal der kathedraal te Reims.

te Amsterdam, de Schouwburg te Rotterdam, het Rijksdaggebouw te Berlijn, het Parlementsgebouw te Londen, het gebouw van de County Council te Londen, het Raadhuis van Weenen, het Parlementsgebouw te Buda-Pest, de Kapitoolen der verschillende Amerikaansche Staten, de Grand-Opéra te Parijs, de nieuwe Opera te Berlijn, Schouwburgen te Frankfort, Stuttgart, Dortmund, Kon. Academie van Beeldende Kunsten en Muziek te Berlijn, Stations te Leipzig, Basel, Frankfort en Karlsruhe, de kerk du Sacré Coeur te Parijs, enz. enz.
Redenen, waarom ondergeteekenden, ten volle overtuigd van Uwe belangstelling te dezer zake en van Uwen wensch de ontwikkeling der moderne bouwkunst krachtig te willen bevorderen, U met den meesten aandrang in overweging geven om voor de stichting van monumentale bouwwerken, de medewerking ook van den particulieren architect in te roepen.
't Welk doende, enz.

Voor het Hoofdbestuur der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst,
A. SALM G.Bzn., Voorzitter.
J. GRATAMA, Secretaris.
Voor het Genootschap „Architectura et Amicitia",
H. A. J. BAANDERS, Voorzitter.
JAN DE MEIJER, Secretaris.
Voor de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap",
ALB. OTTEN, Voorzitter.
J. HERMAN DE ROOS, Secretaris.
Voor den Bond van Nederlandsche Architecten,
K. P. C. DE BAZEL, Voorzitter.
C. N. VAN GOOR, Secretaris.

Amsterdam, Rotterdam, Juni 1912.

GEMEENTELIJKE COMMISSIE TEN DIENSTE VAN NIJVERHEID EN BEDRIJVEN.

Deze commissie verzoekt ons het volgende mede te deelen:
In de plaats van den heer Th. F. A. Delprat, die, in verband met zijne aftreding als wethouder, het voorzitterschap der Commissie neerlegde, werd door den burgemeester tot voorzitter benoemd de wethouder F. M. Wibaut.

Met het oog op de uitvoering van het Raadsbesluit betreffende het verleenen van kredieten voor industrieele ondernemingen en de voltooiïng van bouwwerken werden door den burgemeester tot leden der Commissie benoemd de leden van den gemeenteraad Ch. E. H. Boissevain, J. N. Hendrix en D. Schut.
Voor het onderzoeken en het verleenen van aangevraagde kredieten werd een regeling met de Credietvereeniging getroffen.
Een aantal aanvragen werd in behandeling genomen. Tijdens deze behandeling werd enkele malen de verblijdende ervaring opgedaan, dat een aangevraagd krediet niet meer verleend behoefde te worden, omdat de aanvrager bij zijn gewone kredietinstelling wederom krediet had verkregen.
De verbetering in den toestand der bouwbedrijven hield aan, zooals uit onderstaande opgave kan blijken.

Aantal perceelen waarvan de bouw is gestaakt.

Datum opneming	Wegens oorzaken van geldelijken aard	Wegens mobilisatie	Wegens gebrek aan bouwstoffen en andere oorzaken	Totaal	Aantal werklieden werkzaam op het werk
10 Augustus....	81	10	114	225	1968
17 „	92	11	11	114	2101
24 „	96	8	7	111	2496
31 „	100	8	6	114	2594
7 September...	83	3	11	97	2673
14 „ ...	81	4	11	96	2713

Portland-cement werd, zoowel per spoor als per schip aangevoerd. De aanvoer is echter nog niet voldoende in verhouding tot de benoodigde hoeveelheid. Gebruik van tras, waar mogelijk, blijft dus geraden.
De stucadoorswerkzaamheden ondervinden belemmering door de schaarschte aan geleschte kalk. Zoodra de Portland-cement-aanvoer dit mogelijk maakt, hoopt men verbetering in den kalkaanvoer te brengen. In afwachting dat dit plaats heeft, verdient het aanbeveling voor het raapwerk schelpkalk te gebruiken en de pleisterlaag, eveneens met toepassing van schelpkalk, zooveel mogelijk door schuurwerk te vervangen.
Van het bestuur van de Vereeniging van Nederlandsche Kalkzandsteenfabrikanten werd de mededeeling ontvangen, dat de ledenvergadering besloten heeft de vóór 1 Augustus gesloten contracten geleidelijk na te komen naar gelang de op de fabrieken aanwezige voorraad dit mogelijk maakt.
Voorts is besloten voor nieuwe contracten de prijs eene verhooging te doen ondergaan, welke door het rijzen van de prijzen van grondstoffen gewettigd is.
Ingekomen berichten betreffende verschillende materialen als: hout, zink, lood en ijzer zijn nog in onderzoek.

EX CATHEDRA.

De lapper spreeckt:

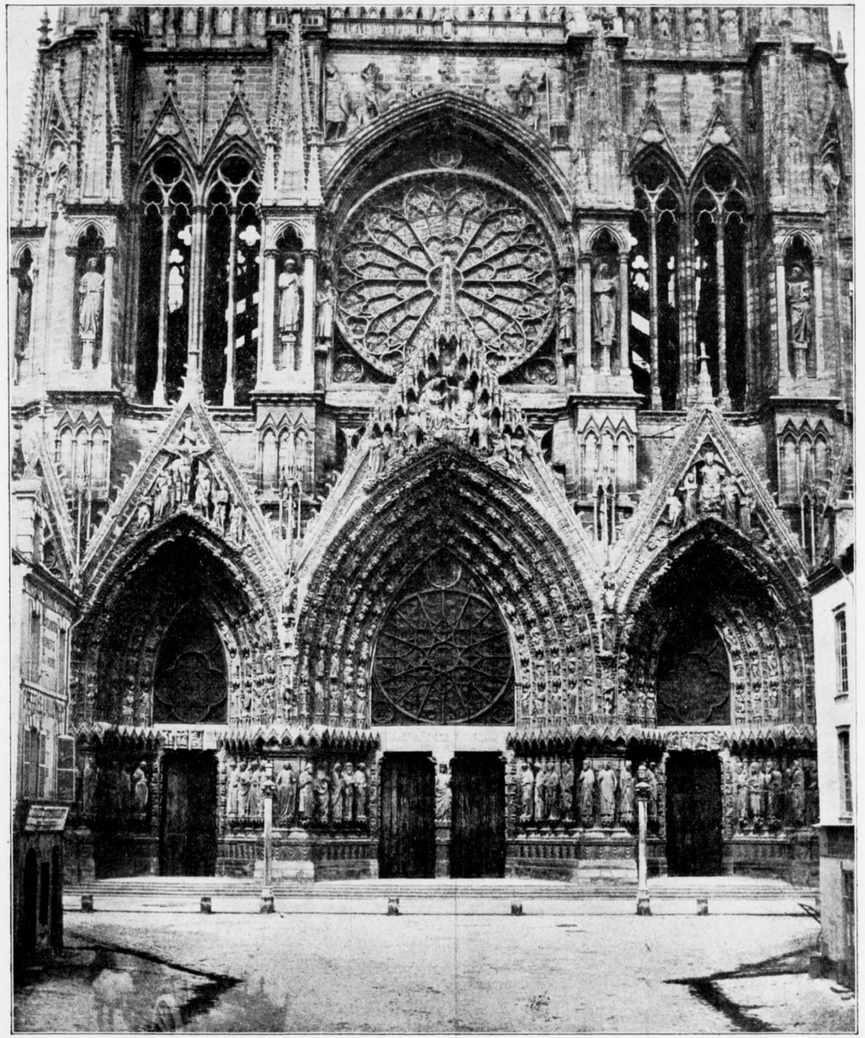
Ghy schoenmaeckers, die steets soo schimpt opt [lappersghilde,
Aensiet nu eens hoe verr' een lapper 't brenghen can.
Mijn lapconst spant de croon, al spreeckt ge oock [quaet er van:
Heb ick het nyet ghelapt, te comen waer ick wilde?

CANDIDUS.

Jedoch der Schrecklichste der Schrecken
Das ist der Mensch in seiner Wahn!

SCHILLER.

„In den vreugdebeker van den niet te stuiten zegetocht van ons heerlijk leger is voor den kunstvriend een bittere weemoedsdroppel gevallen. *Politieke verblinding* heeft een bloeiend rijk land in het diepste ongeluk gestort. Oorlog en dood, vernietiging en nood zijn daar binnen getrokken, waar voor korten tijd nog vlijtige arbeid vollen zegen bracht en de merkwaardigste kunst zorgvuldig werd gekoesterd. Doch naast de hoogste kunstontplooing, die het menschelijk kunnen ooit was gegeven,



Hoofdportaal der Kathedraal te Reims.

staat het *schandelijkste verraad*, en zonder te ontzien heeft de straffende vergelding geheerscht. Daardoor zijn *niet meer te vervangen waarden* aan de vernietiging prijs gegeven. Voor altijd verloren zijn de getuigen van een roemvol verleden, zooals zij in dezen rijkdom weinig andere volken kunnen aanwijzen. En het smartelijkste is: het behoefde niet zoo te zijn. *Dezelfde politieke houding, die Nederland tot dusver voor schade heeft behoedt, en verder nòg zal behoeden, kon ook België vnnemen.*" (De cursiveeringen zijn van ons, J. de M.).

Dit is het begin van een artikel, getiteld: „België en den oorlog", in de „Deutsche Bauzeitung", No. 72. Albert Hofmann, waarschijnlijk een architect, in ieder geval een kunstenaar, anders schreef hij niet in een bouwkunstig blad, uit zich op bovenstaande wijze. Wisten wij niet, dat het in een vakblad stond, wij zouden kunnen meenen, dat de schrijver een politiek of militair personage op 's werelds schouwtooneel is. Daar zijn er onder hen, die nog meenen — iets wat in heele oude tijden waar mag zijn geweest — dat het militairisme de basis van den Staat is. In den gedachtegang van dezulken kan het zijn, dat verzet van den zwakkeren tegen militaire maatregelen van den sterkeren beschouwt wordt als: beklagenswaardige *politieke verblinding;* vermeende, maar nog niet bewezen, vooraf-bescherming-zoeken bij andere machten als: *schandelijk verraad.* Zulke daden gepleegd door menschen eischen straffende vergelding, zeggen zij. Niet genoeg, dat de vergelding bestaat in het fusileeren van zooveel mogelijk mannen, die echtgenooten en vaders zijn, dus waardoor tevens de vrouwen en kinderen gruwelijk worden getroffen, ook hun huizen met al hun bezittingen worden prijs gegeven aan de vernietiging. De logica, die in de bovenbedoelde hoofden rondspookt, zegt: „die mannen zijn booswichten, misdadigers. Alles wat hen daarom persoonlijk treft, behoort bij hun straf". Het zij zoo, wij kunnen het ons nog indenken. Doch wat komt er van die logica terecht, als zij ook gaat verdedigen de vernieling van bouwwerken, boeken, schilderwerken enz. — erkend als *niet meer te vervangen waarden* —, die toch geen persoonlijk bezit meer zijn, zelfs niet beschouwd mogen worden als bezit van de gemeenten, waarin zij staan, ook niet van de Regeering van het land, waarin die gemeenten zijn gelegen, *doch die het eigendom zijn van alle ontwikkelden in alle landen!* Dan is het onlogisch te spreken van vergelding, van straf. Dan spreken wij van wraak. En nog is 't begrijpelijk, dat men in de hitte van den strijd zulke ethische onderscheidingen niet meer gevoelt, daar men door het meeleven in zulk een handeling zichzelf berooft van die hooge gave. Maar wat te zeggen van iemand als de Heer Hofmann, buiten dien strijd staande, en toch zoo oordeelend?

Zoo iemand is zelf verblind; hij is geinfecteerd. En het volk, dat het sterkst het militairisme kweekt, zal ook het sterkst geinfecteerd zijn, en meenen, te goeder trouw, gelijk te hebben.

„Jedoch der Schrecklichste der Schrecken,
Das ist der Mensch in seiner Wahn."

Is dit duitsche woord van den wereldling Schiller, niet een waarschuwing aan het volk, waartoe hij tijdelijk behoorde? Hoe worden de woorden van een anderen wereldling: Goethe gebruikt? Hofmann heeft als motto voor zijn artikel gekozen Goethe's woorden: „De ware middelaarster is de Kunst". Hoe dat begrepen wordt, zien wij in de practijk!

Wij kweeken geen anti-duitsche stemming in 't bijzonder. Ons verwijt is gericht tegen het oorlogvoeren, daar dit den groei van een werkelijk-sociale samenleving belemmert. Daardoor is de menschheid tijdelijk teruggevallen tot den huidigen toestand, al is het zeker, dat niettegenstaande de verlamming van het gewone werken van het hooger ontwikkeld gedeelte der menschheid, zoo'n toestand als een donderbui verfrisschend werkt.

Laat ons echter niettegenstaande ons verwijt eerlijk zijn, en er op wijzen, dat waar verlies is, er nog altijd een winst valt te boeken. Partijgeest, de kanker voor alle vooruitgang, verdwijnt; waardeering voor elkander, 't gevoel elkaar noodig te hebben wordt sterker; wederzijds hulpbetoon treedt in de schoonste vormen op, en het bewustzijn, hoe het leven te moeten inrichten om als onderdeel van het groote geheel naar zijn vermogen te kunnen medewerken, wordt in vele menschen wakker, en wordt versterkt bij anderen. Zie, is deze winst niet vele opofferingen waard?

Wij richtten verwijten tegen het militairisme. En toch niet alle militairisme treft dit. Er is een militairisme uit nooddwang. Dat der neutrale staten b.v. Zij dragen dit als een noodzakelijk kwaad; noodzakelijk voor slechts een niet te langen tijd naar wij hopen.

Maar, en nu komen wij terug op het artikel in de „Deutsche Bauzeitung", dit is niet het geval in Duitschland. Daar blijkt ieder geinspireerd te zijn door de gedachte: militarisme is het hoogste goed in den Staat; alles in de samenleving is daaraan ondergeschikt.

Eischt het vernietiging van een overeenkomst, dan is dit gerechtvaardigd. Eischt het de vernietiging van dat, wat alle menschen heilig moest zijn: boeken, bouwwerken enz. dan is het als een gerechtvaardigde straf voor menschelijke daden. Tegen dergelijke opvattingen keert zich begrijpelijker wijze het nog niet verblinde gedeelte der menschheid, en hoopt zij, dat door vernietiging van dat militairisme het Duitsche volk een gezonder tijdperk zal tegemoetgaan.

Schaamteloos vind ik het, dat de heer Hofmann bij zijn artikel de afbeeldingen geeft van de gebouwen, die nog niet door de Duitschers zijn verwoest. Er zijn er verscheidene bij van bouwwerken uit Gent, Antwerpen en Brugge. Staan die ook nog op de lijst der vergelding? Men krimpt van schrik bij de gedachte, welke verliezen de wereld aan „niet te vervangen waarden" te wachten staat.

Van de vernielde bouwwerken wordt wijselijk geen afbeelding gegeven. Daarom doen wij het, zij het op bescheiden schaal. Er zijn er te veel vernield!

Men moet niet aan het vernielde klokkespel in den Romboutstoren te Mechelen denken. Schreien kan men erom, nooit meer die heerlijke zilveren tonen, rein als engelenstemmen, te zullen kunnen hooren! Mooier klokkespel bestond er ter wereld niet.

Vandalenwerk is het, omdat het door niets te verdedigen valt.

En wat te zeggen van Reims!

Is een dergelijke gruweldaad te verdedigen? Kategorisch ontkent de Fransche Regeering de kathedraal misgebruikt te hebben. Openbaar is erkend, dat er schijnwerpers op de torens hebben gestaan (zooals er van den eersten dag der mobilisatie af staan op den Keulschen Dom, zoowel als kanonnen op het platte dak van het daarnaast gelegen „Hansa"-hôtel) doch dat die na bespreking met de duitsche militaire autoriteiten zijn verwijderd. Bovendien in de kerk lagen duitsche gewonde soldaten. Wij gelooven ook niet, dat de Franschen om een zoo gering strategisch voordeel, hun zoo na aan het hart liggenden heiligdom prijs wenschten te geven aan vernietiging.

Doch wat komt het er voor ons op aan. Wij vragen alleen

„welke kogels hebben ons monument beschadigd." Dit zal ook de vraag zijn na jaren, als de oorlog weer tot de geschiedenis behoort. En het antwoord? Dat zal steeds luiden: „Het waren de kogels uit duitsche kanonnen."

Nog een enkel woord bij de afbeeldingen.
Het stadhuis te Dendermonde, bij het eerste bombardement, en de in aschlegging der stad, gespaard, later toch verwoest, geven wij om den typischen vorm, die zoo zeldzaam voorkomt. Zoo op 't eerste gezicht doemt voor onzen geest als stijlherinnering het „Markiezenhof" te Bergen-op-Zoom op. Slank verrees eens de middentoren. Welk een reus is daartegen de toren der St. Romboutskathedraal te Mechelen. Bestemd een der hoogste torens te worden — 150 M.; de toren der Antwerpsche kathedraal — de goedertierende God behoede haar — is slechts 115 M. —, heeft toch geen der geslachten in de middeneeuwen den moed gehad hem te voltooien. Feitelijk doen zulke stompe torens, denken wij aan Veere en Ransdorp, ons veel grootscher aan. Zij hebben zóó iets meer moderns.
En dan de afbeelding van de Kathedraal te Reims! Zeggen kunnen wij er niet veel van. 't Zou ook onjuist zijn dit te doen. Wij kunnen door aandachtig kijken ons inleven in zulk werk, en dan genieten van datgene, wat elk er uit wil en kan halen. Mij is dat werk zoo lief om zijn figuraal beeldhouwwerk. Minder architectonisch dan de beelden te Chartres, zijn deze doordrongen van een waarlijk Griekschen geest, die zich op kinderlijk blijde wijze demonstreert. Vooral komt dit uit in de bekende engelenfiguren. Hoe rustig klassiek is de figuur van Saul (de rechtsche hoekfiguur op de kleine afbeelding). Die kleine afbeelding is een detail van den linkervleugel van het hoofdportaal. JAN DE MEIJER.

In „Amstelodamum" staat nog de volgende mededeeling: „In Leuven en Mechelen, op 27 en 28 Augustus door Duitsche troepen, op commando van Von Mannteuffel, verwoest, bevonden zich enkele kunstwerken, in 't bijzonder voor Amsterdam van groote beteekenis. De voormalige Predikheerenkerk, tusschen de Reu N. Dame en de Reu Ste Anna, bezit de prachtige massief zilveren monstrans, afkomstig uit het vroegere Clarissenklooster aan den Heiligenweg, de plaats waar nu het badhuis staat. Dit werk van Amsterdamsche edelsmeedkunst is in 1520 vervaardigd en werd, na de opheffing van het klooster in 1590, door een der zusters in bewaring gehouden tot in 1617, toen het, met eenige brieven en documenten naar de Minderbroeders eerst te Brussel, later te Leuven werd overgebracht, die ook te Amsterdam de zorg voor de Clarissen gehad hadden. Na de opheffing van hun klooster ging de monstrans, of het „hoogwaardig", over aan de Dominikanen of Predikheeren, na wier opheffing het echter in hun kerk bewaard bleef, waar het zich wellicht nog bevindt. Vermoedelijk toch is de kerk N. Dame aux Dominicains niet verwoest, en zal de monstrans misschien te eeniger tijd in een Berlijnsch museum prijken als een van de getuigenissen van „Duitsche kunst", zooals de heer Fritz Stahl in het „Berliner Tageblatt" de Belgische kunstwerken in „de kleine oudduitsche steden van Brabant", gelieft te noemen!

WEDER-WENSCH.

Aan Vignola.

't Is niet zoo erg, dat gij in 't bouwkunst-hoenderhok
Na vierde-halve eeuw Uw knuppel nog komt jagen,
Maar dat gij mij, die van Uw zeggen schrok,
Beschuldigd van geschreeuw, dàt kan ik niet verdragen
Dat *gij* Uw orden hadt, soit; 't *waren* mooie dingen,
Maar waarom na **zoo'n** tijd ze Uw kind'ren op te dringen?
Nog eens, blijf van het lijf mij met Uw orden
En zeg aan Candidus, dat ik alleen maar schreeuw,
Omdat ik *kuiken* ben; doch na vierd'halve eeuw
Als gij en *hij* óók bouwkunst-**kip** zal worden.
Mocht hij, waarvoor ik vrees, betwijf'len mijn beweren,
Zeg hem, dat ik hem wensch, dat hij 't *kan* controleeren!
P.S. Wie niet op versche ei'ren zit,
Die broeit op ei'ren zonder pit! H. F. S.

VRUGHTBAER VOORNEMEN.

Hoogher als hoogh styght steen op stegh van maet en [Orden!
Houdt d' aesem jeught! Dat 's const! wil niet verwaeten [worden.
Aght op u Hoeders die, dewyl ghy haestigh oordeelt,
„Langduerighe practyck" u stellen tot een voorbeelt.
Jeught met haer oordeel, — ai, — can j' in haer malle- [molen
Sonder „de volle vyf" halfghaer sien dolle en dolen.
So tolt sy in de roes, en lalt van crom houts reght
En aght een weys man sot, en syn vyf Orden sleght.
Het sal se der nae ghaen; — haër doen en sal niet dueren
Langer als vierd'halv' eeu; — wat segh 'k? Gheen [vierd'half uere!
Naer d' Orden bouwen stracx der const haer capitool.
Wij vieren: Weysman, Ick, Jan Stuyt en Ingenohl.
SISYPHUS.

Mogen wij onze leden er opmerkzaam op maken, dat er ook nog proza bestaat! RED.

MUSEUM VAN KUNSTNIJVERHEID TE HAARLEM.

In de rotonde van het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem zullen aanstaanden Zondag tentoongesteld zijn naast de monumenten der Belgische architectuur, die zoo zeer door den oorlog geleden hebben, een verzameling afbeeldingen, betrekking hebbende op de Cathedraal van Reims, die volgens de jongste berichten naar aanleiding van het bombardement, aanzienlijk werd beschadigd.
Wij vinden dan op genoemde tentoonstelling allereerst de teekening van het grondplan alsmede van den voorgevel, vervolgens een reproductie van het onderste gedeelte van den voorgevel en van den zijgevel Verder het inwendige, gezicht op het koor, alsook, in omgekeerde richting, op de gevelrozet van den voo gevel, terwijl verschillende afbeeldingen der ornamentale en figuralen beeldhouwkunst, alsmede eenige pleisterafgietsels, welke indertijd op de werken te Reims werden afgenomen daaraan werden toegevoegd.
Met deze gegevens kan men zich eenig denkbeeld vormen van de harmonische eenheid en der buitengewone schoonheid van dit meesterwerk der middeleeuwsche bouwkunst.
Voor gemobiliseerden is het museum van Kunstnijverheid ook gedurende de werkdagen kosteloos geopend.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Verslag der 1347e Ledenvergadering. — De huidige crisis en de particuliere architect. — Gemeentelijke Commissie ten dienste van Nijverheid en Bedrijven. — Ex Cathedra. — Jedoch der Schrecklichste der Schrecken, enz. — Weder-wensch. — Vrughtbaer voornemen. — Van allerlei aard.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIEN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor adspirantleden ƒ 5. . Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

TWEE EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 41. ZATERDAG 10 OCTOBER 1914

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, A. A. HES, M. J. HACK, WILLEM VAN DER PLUYM EN J. J. HELLENDOORN, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Bestuur van het Genootschap, Heerengracht 545—549, Amsterdam.

VERSLAG DER 1348e LEDENVERGADERING, GEHOUDEN WOENSDAG 7 OCT. IN HET GEBOUW „LUX".

De Voorzitter opent de vergadering, waarna de notulen worden gelezen en goedgekeurd.
Na behandeling van de ingekomen stukken, waarbij o.a. een schrijven van de V. A. N. K., betreffende een door het Genootschap met medewerking van genoemde Vereeniging te houden ledenvergadering, waarin door Prof. Visscher uit Utrecht een voordracht zal worden gehouden over „het ontstaan van ornament", wordt overgegaan tot behandeling van punt 3 van de agenda. Na toelichting van het voorstel door den Voorzitter, en nadat enkele uit de vergadering gevraagde inlichtingen zijn verstrekt, wordt in beginsel besloten, dat het Genootschap zal toetreden tot de eventueel te stichten Vereeniging voor Voortgezet en Hooger Bouwkunst-Onderwijs.
De heer Jan de Meijer verkrijgt nu het woord tot het houden van de aangekondigde voordracht: *„De ontwikkeling van het theater van den Griekschen tijd tot op heden"*.
Na eene korte inleiding omtrent doel en beteekenis van het tooneel, staat spr. meer uitvoerig stil bij de beschouwing van het oorspronkelijke Grieksche theater, waarvan als oudste het Dionysos-theater te Athene te noemen is, waar van het eenvoudige plan zich verdeelt in tooneel, orchestra voor de koren en amphitheater dat in halfcirkelvorm zich harmonisch aansluit aan de architectuur van de tooneeltribune. Dit type leefde, zij 't ook in rijkere aankleeding, voort in het theater der Romeinen.
De Middeleeuwen kenden het theater in den vasten vorm der klassieken niet; de mysteriespelen dier eeuwen hadden in de kerken plaats, later op de openbare pleinen, waar voor de vertooning en voor de toeschouwers tijdelijk houten stellages werden opgericht; vaste gebouwen werden voor dat doel in die tijden niet gesticht. Eerst in de 16e eeuw werden in Italië de eerste, vaste schouwburgen gebouwd aanvankelijk op de plannen van het antiek theater, later met belangrijke afwijking in vorm en opbouw van de toeschouwersruimte, zooals te zien geeft het theater van Parma, begin 17e eeuw, dat te beschouwen is als den overgang van het antieke naar het „kijkkast-theater", met de opeengestapelde galerijen, dat in de 17e en 18e eeuw als hoftheater tot ontwikkeling komt.
Na de Fransche revolutie werd gepoogd, o. a. door Schinkel, de Grieksche begrippen omtrent theaterbouw in eere te herstellen, pogingen door Semper o. a. voortgezet, en waaruit in lateren tijd, vooral in Duitschland, het type amphitheater, zonder loges, is ontstaan, zonder dat men evenwel is kunnen loskomen van de vastgewortelde eischen van decors, machineering en verlichting, welke elementen den vorm en de afmetingen van den tooneelbouw beheerschen en scheiding brengen tusschen zaal en tooneel.
In 't kort geeft spr. nog eene beschouwing over de inrichting van het Amerikaansch theatergebouw, dat geen andere eischen kent dan tooneel en toeschouwersruimte, zonder den omhaal van foyers, corridors, vestiaires, enz., welke onafscheidelijk aan onze schouwburgen verbonden is. Spr. knoopt aan zijne beschouwingen vast eene korte behandeling van de tooneelbelichting, en besluit met een kijk te geven op het allermodernste theater, nl. dat van Hellerau, waar Dalcroze zijne spelen van mystiek opvoeren doet.
De voordracht door tal van lichtbeelden verduidelijkt, wordt met aandacht gevolgd en door de vergadering met applaus besloten.
De Voorzitter brengt den heer De Meijer warmen dank voor wat hij bij de uiteenzetting van zijn onderwerp, voor de leden van het Genootschap heeft ten beste gegeven, en sluit, niets meer aan de orde zijnde, de vergadering.
X.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

VERSLAG VAN DE LEDENVERGADERING VAN DE CLUB VAN UTR. LEDEN VAN HET GEN. „ARCHITECTURA ET AMICITIA", GEHOUDEN OP 2 OCTOBER 1914.

De voorzitter de heer P. Nicolai opent de vergadering en vraagt de secretaris de heer C. J. de Haas de notulen voor te lezen, welke onveranderd goedgekeurd worden.
Het Dag. Bestuur had gemeend goed te doen in verband met de crisis, zooveel het mogelijk was, de normaliseering der bouwbedrijven in de Prov. Utrecht te moeten bevorderen en had daarvoor 12 vereenigingen aangeschreven om tot een actie dienaangaande te komen. Deze vereenigingen besloten een comité te vormen (het comité tot bevordering der normaliseering van de bouwbedrijven).
Zes subcommissies, ieder met een eigen werkprogram zijn op 't oogenblik krachtig werkzaam om zoodoende te trachten, dat de bouwwerken zooveel mogelijk geregeld blijven doorgaan, waardoor de werkeloosheid in de vakken zoo gering mogelijk zal worden.
Door de spoedige afwikkeling van 't een en ander heeft het Dag. Bestuur, zonder direct mandaat van de club, die stappen gedaan.
De vergadering vereenigde zich volkomen met dien daad. Zij sprak de wensch uit, dat deze actie in het belang voor allen, die in 't bouwvak werkzaam zijn, wezen mag.

De vergadering besloot de serie voordrachten over bouwkundige onderwerpen wederom in de komende wintermaanden te houden. Nadat besloten was B. en W. der gemeente Utrecht het schrijven van 14 Juni 1913, waarin verzocht werd een gevelwedstrijd uit te schrijven, in herinnering te brengen, werd de vergadering gesloten.

C. J. De Haas, Secretaris.

DE „DEUTSCHE WERKBUND"-TENTOONSTELLING (Vervolg).

Wij spraken in ons laatste stukje over het gevaar: dat bij het samengaan van fabrikant en kunstenaar de fabrikant de plaats van het publiek gaat innemen ten opzichte van het stellen van eischen aan den kunstenaar. In het hoofdgebouw van de tentoonstelling kregen wij al aandoeningen van dat naderende gevaar. Het voornaamste symptoom daarvan was wel het: „te veel".

Men moet goed in het oog houden de bedoeling van de tentoonstelling. De bedoeling was, wat de Duitscher noemt een: „Qualitätsschau". De „Deutsche Werkbund" wilde na 7 jarigen arbeid toonen, wat de samenwerking tusschen de kunstenaars en de Duitsche industrie, handel en handwerk tot stand had gebracht. Enkele begeesterden meenden met Friedrich Naumann, dat zich op deze tentoonstelling ook de innig verbeide „Duitsche stijl" zou openbaren. Met die „stijl" wordt dan bedoeld: „de volmaakte uitdrukking van de samenleving geprojecteerd op het gebied der aethetische kultuur" (deze zwaar-philosophische uitdrukking is typisch Duitsch!) „een veredeling der machine-arbeid, en een vermeerdering van het voortbrengingsvermogen van smaakvol werk door de machine." 't Klinkt prachtig! Dit alles beloofde ook in 1913 de Geheimer Oberregierungsrat Dr. Albert, Rijks-Commissaris van reeds vele tentoonstellingen, in de woorden: „In Keulen moet worden getoond, hoe Duitschland er toe is gekomen een eigen stijl te ontwikkelen, en deze ontwikkeling over te brengen op het nijverheidsleven. Deze tentoonstelling zal de afbeelding geven van een zuiver Duitschen ontwikkelingsgang."

Men ziet, de deugd der Duitschers, zich bewust te zijn, wat zij willen, spreekt uit die woorden. Die deugd alleen kan echter niet voortbrengen wat zij wil, als zij niet aan den, haar eigenen kracht paart: de bezonnenheid der wijsheid, die zich in schoonheid het heerlijkst vermag te openbaren. Het aan die openbaring voorafgaande rijpingsproces kan, zelfs door den sterksten wil, niet worden verhaast, zonder gevaar te loopen in de vormverschijning onvoldragenheid te toonen. Wordt die vormverschijning toch *geeischt* — eischen is tot alle prijs doorgezet „willen" — dan treedt inplaats van den bezonnenen vorm het grootsdoende gebaar, dan moet de veelheid de hoedanigheid vervangen.

De „Deutsche Werkbund" nu is nog te jong, het samengaan van de kunst met de verschillende factoren van het economisch leven nog van te korten duur om reeds rijp werk te kunnen verwachten.

De fout van de „Werkbund" is geweest de zucht zoo spoedig mogelijk den volke iets te toonen, en juist dat bracht hem op het slechten spoor, dat ook de zakenman moet volgen: „reclame".

Er was nog iets anders, wat hun in die, voor hun streven minder goede richting heeft gedreven, n.m l. het samengaan met de stad Keulen ten opzichte der tentoonstelling. De zucht „er te komen" is in alle lagen van het gemeenschapsleven in Duitschland doorgedrongen. Zoo is er ook een concurrentiestrijd tusschen de verschillende steden. Elk van hen wil tot iedere prijs tot de grootste bloei komen, zooveel mogelijk een centrum zijn. Door allerlei middelen zoeken zij het vreemdelingenverkeer tot zich te trekken. En waardoor wordt dit beter gedaan dan door tentoonstellingen? Het doet de stad van zich spreken, en verschaft bovendien veel werk aan haar inwoners.

Maar wat is nu het gevolg. De eene tentoonstelling zal de andere moeten overtreffen. Doch hiermede is de zakelijke zijde van de tentoonstelling naar voren gebracht, de ideëele zijde op den achtergrond gedrongen.

Samentrekkende kunnen wij zeggen, waren er twee factoren, die de bedoeling der „Werkbund": dat was een „Qualitätschau" te geven, tegenwerkten. Ten eerste: de grootte der tentoonstelling, (er waren ± 50 gebouwen en gebouwtjes), door de stad Keulen gewild; ten tweede het overheerschen van de kunstenaars door het fabrikantendom, dat niettegenstaande de mooie phrasen ook in Duitschland zijn eigenlijken aard: „materiëel voordeel" niet verloochend.

Was niet het beste bewijs daarvoor de ± 260 ingerichte vertrekken in het Hoofdgebouw, waarvan de een nog meer dan de andere de aandacht poogden te trekken. Men stond, zoo al ronddolende, wel verbaasd over den geweldigen werkkracht der Duitschers, en over het groote arbeidsveld, dat den duitschen kunstenaar wordt geboden, doch van een „Qualitätsschau" was geen spoor te ontdekken, nog van een ontwikkelingsgang.

Een groot gedeelte der vertrekken waren reclamekamers voor de fabrikanten, geen interieurs, die lieten zien, wat door de samenwerking van fabrikant en kunstenaar kan tot stand komen. Waren de kunstenaars werkelijk baas geweest, zij hadden zeker vèèl geweerd, en daardoor het „te veel" vermeden. Nu werd men ziek van het ronddwalen.

Te loven viel er natuurlijk ook. Vooral de kerkelijke afdeeling. Het interieur van een synagoge en van een evangelische kerk wekten bewondering en brachten een eerbiedige stemming over ons. Ook de afdeeling, waarin zes heerlijke kerkvensters waren tentoongesteld demonstreerde op schitterende wijze wat samenwerking vermag te bereiken.

En de Nederlandsche afdeeling?

Duitschland zal denken, dat een paar van de Nederlanders, die hier tentoonstelden, niet ernstig mag worden aangerekend, wat zij hebben gedaan. Daar is b.v. de heer Van Anrooy, de schepper van een afzonderlijke ruimte voor het werk van Berlage. Een opening, juist groot genoeg om één mensch door te laten, gat toegang tot het hokje, plaats biedend aan 6 of 8 menschen. Veelhoekig van grondvorm, met niet meer dan 3 M. middellijn, helden de wanden naar boven achterover. Het puntig gewelf bestond uit een aantal gebroken vlakken. De hoofdtoon van deze grafspelonk was bessensapkleurig, het ondergedeelte met de omloopende bank donkerzwart. Het lijkwitte gewelf was beschildert met onzin. Het waren figuurtjes, die op letters leken, doch het niet waren, zoodat ieder der binnenkomenden — ik heb een half uurtje op de bank gezeten om mij te vermaken met de gelaatsuitdrukking der menschen, die binnenstapten en trachtten te ontcijferen, wat er stond. Waarom die onzin? Arabische invloed? Die heeft dan wel slecht nagewerkt. Tegen de bessensapwand hingen de fijne schetjes, waarop Berlage heeft vastgelegd, hoe hij zich de bebouwing van een stadsuitbreiding denkt. Die schetsjes waren omrand door hard geel papier. 't Is schande, het werk zoo te vermoorden, en onbegrijpelijk, dat Berlage niet eerst heeft onderzocht, waaraan hij zijn medewerking verleende.

En dan Lauweriks. Deze kunstenaar — 't is jammer hem in dit verband na van Anrooy te moeten noemen — is in zijn nieuwe vaderland niet erop vooruitgegaan. 't Is te hard uitgedrukt, doch normaal toonde hij zich niet. Van hem was er een tentoonstellingszaal. *(Wordt vervolgd).*



Feestzaal. Peter Behrens.

ALS —

(naar Rudyard Kipling).

Als gij, waar allen om u heen vertwijflen
Uw kalmte houdt, schoon ieder 't kwaad u wijt;
Als ge op u zelf vertrouwt, schoon allen twijflen
En gij dien twijfel billijkt, zonder spijt;
Als gij kunt wachten en 't geduld bewaren,
U met geen leugens tegen laster weert,
Als gij uw haters recht laat wedervaren
En nimmer lof voor wat gij deedt begeert;
Als gij kunt droomen — maar niet steeds blijft droomen;
Als gij kunt denken — maar ook werken kunt,
Als ge op uw geest, wat u moog overkomen,
Aan zege of nederlaag geen invloed gunt;
Als gij 't kunt dragen, dat een schelm uw woorden
Verdraait en waarheid maakt tot zottepraat;
Als gij uw levenswerk kunt zien vermoorden
En 't, zonder morren, weêr herrijzen laat;
Als gij, al wat met moeite gij kondt winnen
Durft wagen, en, wanneer gij het verliest,
Niet aarzelt om van meet aan te beginnen
En zwijgen boven ijdle klacht verkiest;
Als gij uw hoofd en hart, hoe ook gebroken,
Kunt dwingen tot 't besturen van uw hand
Bij 't werken, en, van iedre hulp verstoken,
Alleen uw wil u blijft, die zegt: „Houd stand!"
Als gij u tegen volkswaan durft verweren,
Geen grooten dezer aard naar d'oogen ziet;
Als niemand, vriend of vijand, u kan deren,
Daar ge achting afdwingt en uw woord gebiedt;
Als gij, wat ge ook int leven moogt ontmoeten,
Steeds voorwaarts streeft met al uw krachten — dan
Ligt heel de rijke wereld aan uw voeten
En – wat nog meer is – dan zijt gij een Man!

Candidus.

PRIJSVRAGEN „BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP".

De gewone jaarlijksche prijsvragen van de vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" zullen dit jaar niet worden uitgeschreven.

Namens het bestuur,
Bern. Buurman, 2e Secr.

MEN MOET ZICH VRIENDEN WETEN TE MAKEN.

In het laatste nummer van de „Deutsche Bauzeitung" lezen wij het volgende, onder het hoofd: „Voor de duitsche Hunnen". „Van Rudyard Kipling verscheen eenigen tijd geleden, zoo als bekend is, een gedicht in de „Times", waarin hij Engeland toeriep: „Verheft U en maakt U op op tot den oorlog, de Hunnen zijn aan de poort".

„Tegen deze aanduiding komt de uitstekende Hollandsche architect Ed. Cuypers in een, aan de groote Hollandsche bladen gericht en door deze opgenomen schrijven met nadruk op". Dan volgt de ons bekende brief, (met de vele naamkaartjes), waarin wordt aangedrongen het officiëel onderzoek af te wachten.

De „Deutsche Bauzeitung" voegt daaraan toe: „Dit ambtelijke onderzoek heeft ondertusschen plaats gehad met het gevolg, dat de mededeelingen van de vijandige pers ook niet in de verste verte met den waren toestand overeenkomen.

Daarom begroeten wij dit bezonnene Hollandsche woord van een van onze (is Cuypers reeds genaturaliseerd?) beste vertegenwoordigers der bouwkunst in Nederland". (Let op de rangschikking der woorden!)

Bravo, bravo, dat is gelukt!

J. D. M.

DE AMBTELIJKE MEDEDEELING OVER DE IN LEUVEN BEHOUDEN KUNSTWERKEN.

Daarin komt de volgende passage voor.

„Wij hebben in Leuven onder het geleide van den kommandant von Manteuffel, die Leuven's heerlijke kunstwerken voor vernietiging heeft bewaard (sic!), zorgvuldig kerk voor kerk, het stadhuis, de bibliotheek en wat nog daar aan merkwaardigs bestaat en bestond, bezichtigd en onderzocht, en wij kunnen tot vreugde aller kunstvrienden mededeelen, dat, met uitzondering der bibliotheek, zoo goed als alles niet slechts is gered, maar zich, *met uitzondering der gebouwen zelf* (de cursiveering is van ons), in onbeschadigden toestand bevindt. Al deze kunstschatten bevinden zich nu in het stadhuis en staan onder het strenge toezicht van den kommandant."

Merkwaardig die logica in de zieke hoofden. Omdat een schilderij, een monstrans en dergelijke kleinere kunstwerken zijn gered kunnen worden is er niets verloren! Nu ja, de gebouwen zelf zijn gedeeltelijk verwoest, doch is dat nu zoo erg? „De gevels der fraaie bibliotheek zijn wel erg beschadigd, doch kunnen vast en zeker worden hersteld". Dat staat er heusch een eindje verder in het rapport!

Wij hebben het gevreesd, doch laten wij hopen, dat dit ongeluk wordt afgewend. Beter is het de gebouwen te laten zooals zij nu zijn, tot eeuwige schande voor de vernielers.

Zullen de boeken der bibliotheek ook nagemaakt worden? Over dit verlies gaat het rapport met een enkel woord heen.

PRIJSVRAAG: HILDEBRANDMONUMENT (BEETS).

Juryrapport over de ingekomen ontwerpen.

No. 13. *Vrede en liefde.* Gepoogd is de intimiteit uit te drukken door plaatsing van het beeld in pergola. Hoewel de gedachte hiervan waarde heeft, is de uitwerking ervan niet goed, ook in verband met de plaats van bestemming. Het waterbekken is veel te klein in verhouding tot de figuur. De sculptuur heeft groote gebreken, doch het is goed, dat de figuur van alle zijden bezien kan worden, zonder hinderlijk te zijn.

No. 14. *Pieter Stastok.* De gedachte uitgedrukt in kunstvollen vorm ontbreekt. Het geheel is beter voor een dorpspomp dan voor een Hildebrandmonument geschikt, in elk geval is de bedoeling zwak tot uiting gekomen. Het sculpturale detail is zeer beschaafd, wat geenszins gezegd kan worden van de architecturale details.

No. 15. *Weerspiegeling.* De gedachte is pompeus, wat geheel in strijd is met het karakter der „Camera Obscura". De grootsche ontwikkeling, dienende om ten slotte een kobus met het portret van Hildebrand te dragen, is in geen enkel opzicht te verdedigen. De uitwerking heeft verdienste, zoo ook de groepeering, hoewel een weinig verantwoordde fantasie den ontwerper parten speelde. De architectuur is krachtig bedoeld, maar onopgelost, het boetseerwerk levendig getoetst.

No. 16. *Nederland.* De geest in het ontwerp is niet geconcentreerd. De ontwerper heeft het zwaartepunt niet kunnen vinden, vandaar het vele n.l. pergola's, beelden, bassins en eilandjes. Architectuur en beeldhouwwerk zijn te weinig beschaafd; het detail, hoewel niet zonder actie, heeft geen waarde door te weinige gebondenheid.

No. 17. *Aristolochia Clematitus.* De gedachte aan een grafmonument voor een gestorven held, heeft den ontwerper te veel beheerscht. De uitvoering van deze gedachte is niet slecht, wat betreft den opbouw, doch de bekronende figuurtjes zijn uit de schaal van het geheel, terwijl tevens de voeten wegvallen voor den beschouwer, die dicht bij het monument staat. Het plaatsen van Hildebrand en het diakenhuismannetje als bekroning van het geheel, verraadt weinig symbolieke gedachte. Het monument belemmert het doorzicht. De ornamentatie van het geheel is totaal buiten proportie tegenover de aangebrachte reliefs. Het detail heeft verdienste en verraadt een gevoelige hand.

No. 18. *Haarlem.* De gedachte is zonder veel waarde.
Het plein wordt in drieën gesneden in plaats van gebonden te zijn. De architectuur is slecht, de vorm der banken heeft verdienste. Het detail is onvoldoende.

No. 19. *Polyantha.* De gedachte is beter dan de uitwerking.
De algemeene vorm, waarin de gedachte is uitgedrukt, gelijkt veel op een reuzenbloempot en getuigt van zeer weinig vormbegrip. Het detail is zeer onvoldoende.

No. 20. *Labor Omnia Vincit.* De gedachte is zeer afgezaagd. Dit monument kan overal staan en voor alles dienst doen. De uitwerking is geheel in overeenstemming met de gedachte. De vier jonge meisjes op de hoeken missen karakter.
De bloemtaart, waarop het monument is gedacht, doet onaangenaam aan. Het detail vertoont niet genoegzaam plastisch vermogen.

No. 21. *Hora ruit.* Tevergeefs werd ook hier door de Jury gezocht naar eenige bijzondere gedachte of symboliek. Het geheel is een zamenlezing van allerlei motieven, zonder leidende gedachte aaneengevoegd. De buste van Hildebrand is niet gelukkig in het geheel opgenomen. Aan het detail is te zien, dat de vervaardiger over zekere handigheid beschikt.

No. 22. *Baksteen en Terracotta.* Er is een onjuiste leidende gedachte in het ontwerp. Het geheel is in tegenstelling met de bedoeling van de prijsvraag een sta in den weg. Architectuur en sculptuur zijn goed gewild, doch de vorm door die wil uitgedrukt is niet bereikt, wat vooral in het detail zichtbaar wordt.

No. 23 *Holland.* In bescheiden vorm is in overeenstemming met de bedoeling van de prijsvraag de gedachte aan Hildebrand en de figuren uit zijn „Camera Obscura" weergegeven. De groote achthoekige fonteinbak met de kleine figuurtjes op de hoeken, zal het karakter van de plek goed beheerschen. De figuurtjes zullen zich bij het rondwandelen aardig ontwikkelen en zich weerspiegelen in het water. Het geheel is werkelijk geïnspireerd door de „Camera". De uitwerking is even verdienstelijk als de bedoeling, doch de bouwkundige details vragen ernstige herziening De beplanting is sober gebleven en daardoor beter dan bij de andere ontwerpen, waar meestal weinig rekening met de plaats is gehouden. De sculptuur is goed, de houding der figuurtjes is bekoorlijk.
De plaatsing van het middenstuk zou naar het gevoelen der Jury wellicht harmonischer kunnen geschieden in verband met de banken en het beeld van Hildebrand.

No. 24. *Start.* Het geheel heeft te weinig samenhang en is te druk. De plaatsing van het bassin in de hoogte belemmert de waarneming van het water en van de weerspiegeling der figuren. De arbeid aan model en teekening besteed is groot, de details zijn zeer zwak.

Resumeerende bekroont de Jury met algemeene stemmen het ontwerp No. 23, onder motto „Holland" ingezonden. De prijs is *f* 1000.
Het verheugt de Jury zeer, dat één ontwerp werkelijk zooveel verdienste heeft, dat zonder bezwaar de opdracht aan den inzender zal gegeven kunden worden.
Daar zelfs tegen de beste der overige ingezonden ontwerpen bezwaren bestaan, ernstig genoeg om deze niet voor uitvoering in aanmerking te doen komen, worden de tweede en derde prijs niet toegekend. Waardeerende den arbeid en de beteekenis „qualitate qua" van de inzendingen No. 2 en No. 7, onder de motto's „Camera Obscura H" en „Dreef'i wenscht de Jury de inzenders van deze ontwerpen voor te dragen voor een belooning van *f* 300.— voor elk ontwerp.

De Jury,

w.g K. P. C. DE BAZEL.
Prof. Dr. A. J. DER KINDEREN.
J. LIMBURG, B. I.
JAC. VAN LOOY.
Dr. MENDES DA COSTA.
Prof. A. W. M. ODÉ.
LEONARD A. SPRINGER.

De Secretaris der Jury,
J. B. VAN LOGHEM, B. I.

Bij opening der naambrieven bleek de bekroonde te zijn J. Bronner, beeldhouwer te Haarlem, die zijn ontwerp onder motto „Holland" inzond.

Den inzenders, voor een belooning voorgedragen, werden verzocht hunne namen te mogen publiceeren, waartoe zij hun toestemming verleenden.

De inzenders onder motto „Camera Obscura H" bleken te zijn H. F. Mertens B. I. en C. J. van der Hoef, beeldhouwer.

De inzenders onder motto „Dreef" W. B. IJzerdraad, beeldhouwer en H. A. Rübenkamp, architect.

INHOUD: Verslag van de 1348e Ledenvergadering. — Verslag Utrechtsche Ledenvergadering. — De „Deutsche Werkbund"-Tentoonsstelling (Vervolg). — „Als". — Prijsvraag „Bouwkunst en Vriendschap". — Men moet zich vrienden trachten te maken. — De ambtelijke mededeeling over de in Leuven behouden kunstwerken. — Prijsvraag: Hildebrand-monument (Beets) (Vervolg).

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, A. A. HES, M. J. HACK, WILLEM VAN DER PLUYM EN J. J. HELLENDOORN, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Bestuur van het Genootschap, Heerengracht 545—549, Amsterdam.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. De gewone ledenvergadering van 21 October a.s. **zal niet plaats hebben.**
De eerstvolgende vergadering zal gehouden worden op **Woensdag 4 November a.s., in de nieuwe vergaderzaal** van het Genootschap aan de Heerengracht. Ter gelegenheid van het in gebruik nemen der nieuwe lokaliteiten zal in genoemde vergadering de heer A. W. WEISSMAN een causerie houden over *de „Amicitia" in de geschiedenis van het Genootschap.*
Aan deze causerie zal verbonden worden eene historische **tentoonstelling,** gevende een overzicht van wat op gebied van foto's (groepen e. d.), teekeningen, kalenders, programma's en andere drukwerken van dien aard, in den loop der jaren in het Genootschap het licht zag.
Teneinde nu het overzicht zoo volledig mogelijk te doen zijn, wordt de medewerking van h.h. leden ingeroepen, met beleefd verzoek de mogelijk in hun bezit zijnde documenten en andere zaken voor deze tentoonstelling dienende, tijdelijk ter beschikking van het Bestuur te willen stellen, en die **vóór den 28sten October a.s.** te doen bezorgen aan het adres van ondergeteekende, *Joh. Verhulstraat 186,* of wel hem te willen berichten waar en wanneer de inzendingen kunnen worden afgehaald.
Het Bestuur houdt zich i.c. voor aller medewerking gaarne aanbevolen.

II. *Prijsvraag Kalender 1915.*

In afwijking van het programma, opgenomen in „Architectura", No. 40, worden de inzendingen op deze prijsvraag ingewacht niet *op,* maar **vóór** *den 1en November a.s.*

G. F. LA CROIX, waarn. 1ste Secretaris.

* * *

BIBLIOTHEEK.

Van af Zaterdag 17 October zal de bibliotheek van „A. et A." weer geregeld opengesteld worden.
De lees-cirkel zal in de week van 18—24 October weer vervolgen.

De Bibliothecaris:
WILLEM VAN DER PLUIJM.

MR. G. VAN TIENHOVEN. †
Eerelid van „Architectura et Amicitia".

Door het overlijden van Mr. G. van Tienhoven ontviel ons Genootschap een zijner hoogst verdienstelijke eereleden, Nederland een zijner beste burgers.
Geboren te Werkendam in 1842 uit een geslacht, waar noeste arbeid van meer stoffelijken aard familietraditie was, en tot grooten welstand geleid had, wijdde hij, in afwijking daarvan, al zijn krachten aan den arbeid des geestes, aan wetenschap, letteren en kunst. Op jeugdigen leeftijd gepromoveerd tot Doctor in de beide Rechten, werd hij spoedig daarna Referendaris bij het Departement van Justitie en in 1869 Hoogleeraar aan het toenmalige Attenaem Illustre van Amsterdam. Zijn meer dan gewone talenten en kundigheden trokken weldra de aandacht en waardeering zijner medeburgers en van het hoogste gezag in den lande. Zoo kwam het, dat hij binnen een zeer kort tijdsbestek gekozen werd tot lid van den Amsterdamschen Gemeenteraad, tot Wethouder van Financiën, tot lid der Provinciale Staten en in 1879 benoemd werd tot Burgemeester van Amsterdam. Een man als Van Tienhoven had de hoofdstad des lands in hare kritieke periode van toename in gebied en bevolking, van ontwikkeling tot hooger bloei dringend noodig.
Dank aan zijn groote scherpzinnigheid, gepaard aan onverzettelijke wilskracht en doortastendheid werden de groote vraagstukken aan die periode eigen, telkens naar behooren aangepakt, altijd tot bevredigende, meestal tot schitterende oplossing gebracht. Wat den Amsterdamschen burgemeester echter geheel bijzonder kenmerkte, en waarop ik hier met voorliefde de aandacht wil vestigen, was zijn zeldzaam innemende, minzame omgang; zijn steeds hoofsche vormen gepaard aan den beminnelijksten eenvoud; daarbij zijn hooge liefde voor de kunst. De liefde voor de kunst was dezen edelen man geen modeartikel. Kunstzinnig was hij van aanleg; kunst was in zijn oog een onmisbaar element van beschaving. In zijn fijn besnaard, innig godsdienstig gemoed, dat in het zichtbare kunstschoon de afstraling van hooger, onzienlijke schoonheid gevoelde, beseffe hij, dat kunst, maar hooge, edele kunst, voor een opwaarts strevend volk. voor eene Rijkshoofdstad, wil zij dien naam waardig zijn,

een onmisbare levensvoorwaarde is. Al wat er dan ook tijdens zijn burgemeesterschap van beteekenis te Amsterdam werd gebouwd of gesticht op het gebied van kunst en onderwijs, immers ook daaraan wijdde hij de grootste belangstelling; het Rijks-Museum, het Archief, de Bibliotheek, de verheffing van het Athenaeum Illustre tot Universiteit enz. ondervond, zooverre het niet aan zijn krachtig initiatief te danken was, in ruime mate zijn steun, zijn hulp en voorlichting.
't Is hier niet de plaats om uiteen te zetten hoe eervol van Tienhoven's aandeel is geweest in de grootsche ontwikkeling van Amsterdam's handel en nijverheid gedurende die dagen; ook op dit gebied begreep en vervulde hij volkomen des burgemeesters taak.
De ouderen onder ons herinneren zich levendig de opgewekte, en zoozeer van het stijf-officieele afwijkende receptie-avonden tijdens de wintermaanden in zijne woning gedurende de twaalf jaren van zijn bestuur. Het middelpunt daarvan was zijne hoogbegaafde en welsprekende, haar man in kunstliefde evenarende echtgenoote, de dochter van den genialen Dante-vertaler Hacke van Mijnden. Gezamenlijk wisten zij die bijeenkomsten tot ware kunst-avonden te maken. De kunstrijk gestoffeerde zalen der woning van het edele echtpaar op de Keizersgracht verzamelden keer op keer wat ons land en het buitenland op het gebied van poëzie, muziek en zang door schitterende talenten bezaten en vergastten in rijke afwisseling de genoodigden op het heerlijkste kunstgenot.
Voor Amsterdam was het een gevoelig verlies toen Mr. van Tienhoven in 1891 tot Minister van Buitenlandsche Zaken benoemd, zijn ambt moest neerleggen en de stad metterwoon verlaten. Zijn liefde voor de hoofdstad verloochende hij echter nimmer; hare belangen bleef hij ook als minister met gelijken ijver en zorg behartigen. Een groote voldoening was het daarentegen voor Amsterdam hem, na afloop van zijn ministerschap, als Commissaris der Koningin in Noord-Holland te mogen begroeten. Wat hij in dat hooge ambt voor Amsterdams belangen en voor die zijner bewoners doen kon, heeft hij steeds met de grootste liefde en toewijding gedaan. Steeds bereid met raad en daad bij te staan, steeds bereid de schat zijner uitgebreide kennis en ondervinding te stellen tot oplossing van allerlei vragen, bleef hij ook nu geheel zijn verleden getrouw.
Toen in de laatste jaren ouderdom en ziekte zijn krachten ondermijnden, betreurde hij ten zeerste, geen werkdadig deel meer te kunnen nemen aan de bevordering der welvaart en van den roem zijner medeburgers, in het bijzonder van zijn geliefd Amsterdam.
Mij was het een behoefte, nu de edele man van ons heengegaan is, als blijk van hoogachting en erkentelijkheid, zoo mogelijk ook tot opbeuring zijner treurende echtgenoote deze weinige regelen te wijden aan zijn nagedachtenis, die bij allen, die hem leerden kennen, in hooge eere zal blijven.

DR. P. J. H. CUYPERS,
Architect der Rijksmuseumgebouwen.

Amsterdam, 14 October 1914.

PROEFNEMING MET EEN NIEUWE BETON-PAALFUNDEERING, SYSTEEM „WILHELMI".

In het voorjaar heeft de ingenieur Egon Handl een voordracht gehouden in ons Genootschap over: „Betonbouw" (ledenvergadering van 25 Maart 1914).
In het daarop gevolgde debat werd de wenschelijkheid uitgesproken een proefneming te houden, die een toelichting zou zijn op het door den Heer Egon Handl besprokene.
Genoemde Heer verzoekt ons nu mede te deelen, dat zulk een proefneming zal worden gehouden op het terrein van de firma du Croo en Brauns, aan de overzijde van het Y te Amsterdam, *Woensdagmiddag 21 October a.s.* Het punt van samenkomst is: *Yveer-station*, de Ruyterkade, 's middags ten 2 ure.
De leden van „Architectura et Amicitia" worden uitgenoodigd deze proefneming bij te wonen.
De leiding der proefneming berust bij den hoofdingenieur van de intern. „siegwartbalken" Mpij.; terwijl de in elkaarzetting der proefneming het werk is van „het ingenieursbureau voor gewapend-beton" van den Heer Egon Handl, dat ook verder de uitvoering van fundeeringen naar dit systeem in Holland en Koloniën op zich neemt.

DE HUIDIGE CRISIS EN DE PARTICULIERE ARCHITECT.

In aansluiting op het door de vier Bouwkundige Vereenigingen gezonden adres aan de negen Ministers (zie „Architectura", No. 40) is door den Opz. en Teek.-Bond onderstaand adhaesie-adres verzonden:

Aan Hunne Excellenties de Ministers van: Binnenlandsche Zaken; Buitenlandsche Zaken; Justitie; Waterstaat; Landbouw, Handel en Nijverheid; Oorlog; Marine Financiën; Koloniën.

Excellentie!

Geven met verschuldigden eerbied te kennen, ondergeteekenden: M. Vrijenhoek en C. W. J. de Jongh, respectievelijk waarnemend Voorzitter en Secretaris van en handelende namens den Algemeenen Nederlandschen Opzichters- en Teekenaarsbond, laatstelijk goedgekeurd bij Koninklijk Besluit van 7 Januari 1910, No. 46 en gevestigd te 's-Gravenhage;
dat zij, mede in aanmerking nemende de groote werkloosheid onder de bouwkundige opzichters en teekenaars ten gevolge van den oorlogstoestand, hunne volle sympathie hechten aan het adres met bijlage d.d. 26 September 1914 aan Uwe Excellentie gezonden door de vier bouwkundige vereenigingen te weten:
de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, te Amsterdam;
het genootschap „Architectura et Amicitia", te Amsterdam;
de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap", te Rotterdam en
de Bond van Nederlandsche Architecten, te Amsterdam,
betreffende het bevorderen der bouwbedrijvigheid onder de huidige omstandigheden door eenige der openbare werken, waartoe de Overheid besloot te doen uitvoeren, in opdracht te geven aan particuliere Architecten;
reden waarom zij Uwe Excellentie met verschuldigden eerbied, doch met den meesten aandrang verzoeken, eene beslissing te willen nemen overeenkomstig het verzoek der bovengenoemde bouwkundige vereenigingen.
Hetwelk doende enz.

Namens den Algemeenen Nederlandschen Opzichters- en Teekenaarsbond:
M. VRIJENHOEK, waarn. Voorzitter.
C. J. W. DE JONGH, Secretaris.

DE „DEUTSCHE WERKBUND"-TENTOONSTELLING (Vervolg).

De tentoonstellingszaal van Lauweriks is zelfs het Bestuur van de tentoonstelling niet naar den zin geweest. Tenminste zij is geweigerd geworden. Alleen de invloed van den Hagenschen kunstbeschermer Olthaus heeft hare uitvoering mogelijk gemaakt.
Stel U voor een zaal, die door laag hangende blauwe tule gedrukt van verhoudingen is geworden. Rondom ondiepe rechthoekige, lage nissen met geschulpte zoldering, die alleen bestond uit hetzelfde blauwe tule. De bedoeling zal zijn geweest door het daardoor invallend licht een teere stemming te krijgen, doch zij was in werkelijkheid gedrukt, als die van een rouwkamer. Boven de nissen was het tule niet doorzichtig. De geschulpte omtreklijn aan de bovenzijde volgend wolkte op Chineesche wijze (op achtergronden) een veelkleurig ornament opwaarts. 't Geheel deed futuristisch aan. Gelukkig is het op te kunnen merken — waar zou anders toch de „kunstenaar-Lauweriks" zich hebben verscholen? —, dat in de veelkleurige, wonderlijke samenstelling, plekken van bijzondere etherische gevoeligheid waren te vinden. Een gelukkig specimen van zijn kunst, heb ik echter niet kunnen vinden. Er was te weinig aan gedacht, dat het een bescheidene tentoonstellingszaal moest zijn, waar een keurcollectie van fraaie werkstukken: meubelen, enz. in kwamen te staan. Of was er te veel over gephilosopheerd? *(Wordt vervolgd).*

DE SCHOUWBURGEN TE VICENZA EN TE PARMA.

Als een aanvulling der belangwekkende voordracht die de heer Jan de Meijer in de laatste vergadering van het Genootschap hield, hebben wellicht een paar aanteekeningen, die ik te Vicenza en te Parma maakte, eenige waarde.
Vicenza bezocht ik in het najaar van 1901, Parma in het voorjaar van 1900.

* * *

Alles te Vicenza, wat door Palladio gebouwd is, werd, naar het oordeel zijner tijdgenooten in de schaduw gesteld door het Teatro Olimpico. Er was in 1556 te Vicenza een Academia Olimpica gesticht, die ook Palladio onder haar leden telde. Deze academie besloot in 1579 een schouwburg te bouwen in den geest der antieke schouwburgen, zooals ze door Vitruvius werden beschreven. Palladio maakte het ontwerp en begon in 1580 met de uitvoering, doch stierf spoedig daarna, zoodat Scamozzi het gebouw heeft voltooid.
Goethe schreef in 1786 uit Vicenza: „Ik heb den Olympischen schouwburg van Palladio gezien, een antieke schouwburg op kleine schaal, doch bijzonder schoon. Als ik dezen schouwburg met de tegenwoordige vergelijk, dan is die van Palladio een deftig en welopgevoed jongmensch, dat over rijke middelen beschikken kan; de tegenwoordige schouwburgen zijn jongelieden, die in deftigheid, welopgevoedheid en rijkdom bij den anderen achterstaan. Maar zij weten beter van hun middelen partij te trekken."
De schouwburg is van buiten zonder eenig sieraad. Treedt men hem binnen, dan ziet men aan de eene zijde de banken als een amphitheater omhoog gaan. Een halfrond parterre ligt voor het tooneel, dat met twee Korinthische ordonnanties en een attiek daarboven is versierd. De poort in het midden, de „porta regia" diende voor de hoofdpersonen in het treurspel. Twee rechthoekige openingen ter wederszijden waren voor de bijfiguren in het stuk bestemd. Met nissen, beelden, frontons en reliefs, die de daden van Hercules, den stichter der Olympische spelen, voortonen, is de tooneelwand versierd. In het midden vermeldt een Latijnsch opschrift, dat Palladio het gebouw ontwierp, hetwelk in 1584 gereed kwam.
Een zeer eigenaardigen indruk maken de perspectieven, die achter iedere opening in den tooneelwand zijn aangebracht. Zij zijn door Scamozzi ontworpen voor de eenige maal, dat de schouwburg gebruikt werd, om er Oedipus te vertoonen en verbeelden de straten van Thebe. Deze perspectieven zijn van hout, gips en beschilderd linnen gemaakt. De vloer helt, en ook overigens is de perspectief, zooals zij zich voordoet van de voorste bank in het midden gezien, in acht genomen.
Ik ging op die bank zitten en verzocht den bewaarder en zijn dochter, eens door de straten van Thebe te loopen. Toen was het vreemd, te zien, hoe zij op den achtergrond reuzen schenen en pas op den voorgrond in de juiste verhouding tot hun omgeving kwamen.
Het was naar dezen schouwburg, dat Jacob van Campen den Amsterdamschen, in 1638 met Vondels Gysbrecht geopend, doch reeds in 1665 afgebroken, had gevolgd.

* * *

De bewaarder van het museum te Parma opent ook het beroemde Teatro Farnese, dat in 1618 begonnen werd en waar in 1623 de eerste voorstelling plaats vond toen Odoardo Farnese met Margherita dei Medici trouwde. Nog acht maal werd hij sedert gebruikt, het laatst in 1732. Daarna geraakte het gebouw in een treurigen staat van verval.
De bouwmeester was Giovanni Battista Aleotti. Hij vatte zijn taak grootsch op, want de zaal is 60 M. lang en 33 M. breed; bij de diepte komen nog 27 M. voor het tooneel, welks opening een breedte van 12 M. heeft.
Als men deze reusachtige ruimte binnentreedt verbaast men zich vooral over het dak. Moeten wij een zaal van een zoo groote breedte overdekken, dan kunnen wij dat door een ijzeren kap gemakkelijk doen, maar Aleotti moest alles met hout doen. Balken van zoo groote lengte kon hij niet krijgen. Dus nam hij platen. in het verband tegen elkander met gesmeed ijzeren beugels bevestigd. De zaal is rechthoekig, doch de muur tegenover het tooneel is met de zijmuren door gebogen gedeelten verbonden. De vloer der zaal ligt waterpas; wat men nu het parterre zou noemen heeft bijzonder groote afmetingen. Daaromheen loopt een tamelijk steil amphitheater, Boven het amphitheater zijn twee galerijen met arcades van de Dorische en Jonische orde gemaakt. Dit zijn een soort van loges; daarboven is een terras, dat met ons „schellinkje" overeenkomt.
Tusschen het amphitheater en het tooneel is de afstand tamelijk groot. Daar zijn triumf bogen aangebracht, met ruiterstandbeelden er op.
Daar de tooneelopening nog geen derde van de breedte der zaal inneemt, is een rijke Korinthische architectuur ter versiering van den tooneelwand gemaakt. In de nissen staan beelden, en bovenaan is het wapenschild van het geslacht Farnese aangebracht.
Zelfs onze grootste schouwburgzalen hebben niets te beteekenen bij die te Parma. Werd het gebouw hersteld, dan zou het voor het vertoonen van klassieke stukken nog zeer goed kunnen dienen, daar Aleotti de toegangen naar de verschillende plaatsen zeer practisch heef ingericht. De acoustiek, zelfs in de leege zaal, bleek niets te wenschen over te laten. A. W. WEISSMAN.

De volgende opmerkingen zijn mij veroorloofd.
In het algemeen wordt gezegd, dat Scamozzi na den dood van Palladio de schouwburg te Vicenza heeft voltooid, doch volgens Hammitzsch, die in zijn studie steunt op oude handschriften uit dien tijd, is uit eerbied voor den vader, na diens dood de leiding in handen gesteld van zijn zoon Scillo.
Scamozi heeft eigenhandig, naar de ontwerpen van Palladio, het relief-perspectivische achtertooneel uitgevoerd.
De teekeningen en de modellen van het theater, gemaakt vóór den bouw, getuigen ervoor, dat Palladio de eer van het geheele ontwerp toekomt.
Het theater is in een groot gebouw ingebouwd. Daardoor is wellicht invloed op het plan uitgeoefend, dat geen cirkelvormig, doch een eclipsvormig amphitheater vertoont. —
Ook het „teatro Farnese" is in een bestaand gebouw

gebouwd, n.m.l. in het hertogelijk slot (een paar zalen moesten daarvoor worden uitgebroken) van den prachtlievenden Ranuccio I Farnese. De naam Odoardo is mij niet bekend. JAN DE MEIJER.

ARCHITECTURA MODERNA.

Cornelis Danckerts spreeckt:

Sy metselen nyet, so als ick, voll en sat,
Dies sijn, van het doorslaen, haer muyren so nat,
Haer stoot-voeghen ligghen, haer lint-voeghen staen,
Ent goede verbandt daer stoort nyemant sich aen.
Ghy broddelaers, die men thans constenaers heet,
Ick segh u, dat ghy van de const nyets meer weet.

CANDIDUS.

BOND VAN NED. ARCHITECTEN.

Op de ledenvergadering van Zaterdag 10 October j.l. zijn o.m. de volgende punten behandeld.

In aansluiting op het adres, door de vier Bouwk. Ver. verzonden aan de negen Ministers zal een deputatie ter audiëntie gaan naar den Minister van Binnenlandsche Zaken ter juiste uiteenzetting van het in het adres ingenomen standpunt, en van dat in een aan de Rijksbouwmeesters gericht schrijven, daar voor den niet ingewijde verwarring in de inzichten dreigt.

Besloten werd naar aanleiding van een voorstel van de Ned. Ver. voor Centr. verwarmingsindustrie, in 't algemeen de kwestie betreffende de verhouding tusschen architecten, adviseerende ingenieurs en leveranciers nader te onderzoeken.

Medegedeeld werd, dat een bondslid f 70 had gezonden, met het verzoek dit geld voor een liefdadig doel te bestemmen. Hij had het geld ontvangen van de Naaml. Ver. Ceramiek-, Steen- en Pannenfabrieken, voorheen Derick en Geldens en L. en A. Geldens te Druten, als provisie voor een werk. Besloten werd het lid in overweging te geven het geld aan den fabrikant terug te geven. Aan den Bond van Baksteenfabrikanten zal van de handelwijze van den fabrikant worden kennis gegeven.

Ten opzichte van de inlichtingendienst van het Speciaal-bureau „Mercuur", — waarover eenige tijd geleden ook in ons blad een oordeel is geveld — werd de volgende afkeuring uitgesproken:

Het speciaal-bureau „Mercuur" Inlichtingendienst voor architecten.

De door dit bureau gevolgde handelwijze druischt recht in tegen het goede streven van den Bond van Ned. Arch.

De Bond stelt zich op het juiste standpunt (belichaamd in zijn eerecode"), dat de architect zich uithoofde van zijn vertrouwenspositie, niet mag plaatsen op het standpunt van den zakenman, n.m.l. wat betreft de concurrentie van de collega's onderling. In welken vorm ook, is het verkrijgen van werk ten koste van zijne collega's een der minderwaardigste handelingen, die de architect kan doen.

En juist dit is het, wat het bureau „Mercuur" beoogt, waar het, bij het op geheime wijze mededeelen van op komst, of pas in eersten opzet zijnde werken, mededeelt, wie de architect zal zijn.

Daarom alleen is deze handelwijze van de „Mercuur" reeds ten strengste te veroordeelen.

En ook de mededeelingen, waarbij den naam van den, vermoedelijk met het werk te belasten architect nog niet is bekend, zijn als minderwaardig te kenmerken. Zij verleiden de zwakkeren onder de niet georganiseerde architecten er toe bij den betrokken bouwheer pogingen aan te wenden aan een van hen het werk te zien opgedragen; somwijlen met gebruikmaking van den architect onwaardige middelen.

Een der middelen, gebezigd door de „Mercuur" zijn inlichtingen snel en zoo juist mogelijk te verkrijgen, geeft de beste getuigenis van het immoreele karakter van dit bureau. Zij hebben, zooals zij in hun circulaire mededeelen „een beslist energiek en systematisch werkend en over het geheele land vertakt consortium vakkundige acquisiteurs."

Hierin ligt een stille aanklacht besloten tegen het personeel van den architect; dat zij voor geld worden overgehaald onbescheidenheden te plegen, waarvan het directe gevolg zal zijn, het vernietigen van alle goede vaktraditiën.

Waar wij er verzekerd van zijn, dat geen Bondslid of een der andere georganiseerde architecten een handelwijze als aan bovengenoemd bureau wordt gepropageerd, zal steunen, behoefden wij er feitelijk geen acht op te slaan, ware het niet, dat ernstige moreele schade dreigt, en daarom, als verantwoordelijk voor het stellen en handhaven van deugdelijke vakgewoonten ons streng afkeurend oordeel moeten uitspreken over de onwaardige handelingen van het speciaal-bureau „Mercuur".

De heer Jos. Ingenohl bracht ter sprake de rede, waarmede de heer Van der Steur het hoogleeraarschap aan de Technische Hoogeschool te Delft, aanvaardde. De heer Van der Steur, was in die rede van oordeel, dat de opleiding van den architect absoluut behoort bij de Technische Hoogeschool te Delft, omdat daar de toekomstige architect voeling kan houden met de technische wetenschappen.

Volgens de wettige bepaling behoort de opleiding van den architect ook bij de Rijksacademie van Beeldende Kunsten en uit een gesprek met den heer Der Kinderen is spreker gebleken, dat, wanneer uitvoering gegeven wordt aan de wettelijke bepaling, het in de bedoeling ligt, de jongelui avondonderwijs te geven, terwijl zij overdag in de praktijk werkzaam moeten zijn.

Hij protesteerde tegen de opvatting van den heer Van der Steur.

De heer Van der Pek vond de rede ook onjuist. Waar er twee kanten zijn, de theorie en de praktijk, is het eenzijdig, d. w. z. dom, alleen den theoretischen kant op dan voorgrond te zetten.

Ook de voorzitter laakte de opvatting en ten slotte sprak de vergadering algemeen uit de eenzijdige opvatting van den heer Van der Steur te betreuren.

DOCUMENTATIE VAN STUKKEN BETREKKING HEBBENDE OP DE TOESTAND TIJDENS DEN OORLOGSTOESTAND IN HET JAAR 1914.

De Kon. Bibliotheek verzoekt ons het volgende mede te deelen:

De *Koninklijke Bibliotheek* (Afdeeling Documentatie, conservator Dr. H. E. Greve, 34 Lange Voorhout, den Haag) heeft van de Regeering de opdracht gekregen om in samenwerking met het Nederlandsch Registratuurbureau (Directeur de Heer J. A. Zaalberg) de besluiten en maatregelen genomen door de Hooge Regeering, door Besturen der Provincies, door Gemeenten, door Vereenigingen, door Comité's, door particuliere inrichtingen enz. in zooverre ze gedurende den tijd van het oorlogsgevaar betrekking hebben op den *economischen en financieelen toestand*, in den ruimsten zin opgevat, te verzamelen en op systematische en overzichtelijke wyze te registreeren, zoodat daarvan zoowel door *wekelijksche publicaties in uittreksel* geregeld kennis kan worden gegeven, als op aanvraag daaromtrent *informaties* kunnen worden verstrekt.

De Koninklijke Bibliotheek rekent hierbij op de medewerking van allen om de omvangrijke door haar te ondernemen taak op bevredigende manier te volvoeren. Het is daarom dat de vraag wordt gericht aan alle besturen van vereenigingen en comiié's, aan de banken en firma's, aan de redacties van dag- en weekbladen, vooral ook die van patroons- of vakvereenigingen, om hun circulaires en oproepen, hun mededeelingen aan het publiek of aan clientèle hun bladen en publicaties geregeld mee te deelen en te zenden aan de *Koninklijke Bibliotheek, Afd. Documentatie, 34 Lange Voorhout, den Haag*, terwijl de Koninklijke Bibliotheek van haar kant op zich neemt om van haar wekelijksche publicaties in brochurevorm telkens een exemplaar aan bovengenoemde lichamen en redacties *kosteloos in ruil* te zenden. Opdat door deze samenwerking tusschen Regeering en de over het land verspreide lichamen en vereenigingen met den verzamelenden, registreerenden en systematiseerenden arbeid der Koninklijke Bibliotheek een zooveel mogelijk volledig beeld tot stand kome der economische en financieele verhoudingen in het Koninkrijk der Nederlanden, tijdens het oorlogsgevaar van het jaar 1914, en daardoor afdoende informaties aan ieder die ze noodig heeft, kunnen worden verleend.

Op aanvraag aan de Koninklijke Bibliotheek (Afd. Documentatie) is de geheele reeks der publicaties verkrijgbaar tegen oversturing van frankeer- en verzendingskosten ad *f* 0.50.

's-Gravenhage, September 1914.

De Bibliothecaris der Koninklijke Bibliotheek
W. G. C. BYVANCK.

Aan dit verzoek tot medewerking verleenen wij volgaarne onze medewerking. (RED.)

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Mr. G. van Tienhoven. † — Proefneming met een nieuwe betonpaalfundeering, systeem „Wilhelmi". — De huidige crisis en de particuliere architect. — De „Deutsche Werkbund"-Tentoonstelling (Vervolg). — De schouwburgen te Vicenza en te Parma. — Architectura moderna. — Bond van Nederlandsche Architecten. — Documentatie, enz.

TWEE EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 43. ZATERDAG 24 OCTOBER 1914

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, A. A. HES, M. J. HACK, WILLEM VAN DER PLUYM EN J. J. HELLENDOORN, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Bestuur van het Genootschap, Heerengracht 545—549, Amsterdam.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. De eerstvolgende vergadering zal gehouden worden op **Woensdag 4 November a.s., in de nieuwe vergaderzaal** van het Genootschap aan de Heerengracht. Ter gelegenheid van het in gebruik nemen der nieuwe lokaliteiten zal in genoemde vergadering de heer A. W. WEISSMAN een causerie houden over *de „Amicitia" in de geschiedenis van het Genootschap.*

Aan deze causerie zal verbonden worden eene historische **tentoonstelling,** gevende een overzicht van wat op gebied van foto's (groepen e. d.), teekeningen, kalenders, programma's en andere drukwerken van dien aard, in den loop der jaren in het Genootschap het licht zag.

Teneinde nu het overzicht zoo volledig mogelijk te doen zijn, wordt de medewerking van h.h. leden ingeroepen, met beleefd verzoek de mogelijk in hun bezit zijnde documenten en andere zaken voor deze tentoonstelling dienende, tijdelijk ter beschikking van het Bestuur te willen stellen, en die **vóór den 28sten October a.s.** te doen bezorgen aan het adres van ondergeteekende, *Joh. Verhulstraat 186,* of wel hem te willen berichten waar en wanneer de inzendingen kunnen worden afgehaald.

Het Bestuur houdt zich i.c. voor aller medewerking gaarne aanbevolen.

II. *Prijsvraag Kalender 1915.*

In afwijking van het programma, opgenomen in „Architectura", No. 40, worden de inzendingen op deze prijsvraag ingewacht niet *op,* maar **vóór** *den 1en November a.s.*

G. F. LA CROIX, waarn. 1ste Secretaris.

INGEZONDEN.

AL ORDEN, GEEN ORDEN.

Het verbaast mij niet, dat de kwestie, al orden of geen orden, den architect Kromhout er toe gebracht heeft, nogmaals te betoogen, dat voor het bouwkundig onderwijs, het teekenen der orden, als uit den booze moet worden beschouwd.

Hebben de orden, de gereglementeerde orden, de orden met de moduls niet reeds te veel verdord in de hersenen der architecten en langs de straten onzer steden, dan dat men ze nu weer zou tolereeren in eene inrichting welke naar eene moderne opvatting van architectuur neigt. Hier geldt een ja en een neen.

Zeker, er was eens een tijd, dat de vijf orden de fundamenten der edele bouwkunst werden genoemd. Uit het hoofd geleerd, werden ze toegepast op bouwwerken van alle mogelijken aard en bestemming. Wie van ons architecten kent ze niet, die vergeelde boeken van ettelijke decenniën terug, die je in weinige bladzijden de alpha en de omega der architectuur bracht. Voor mij ligt zoo een werk. Het heet: „de Vignola der ambachtslieden of gemakkelijke wijze om de vijf bouworders te teekenen, „deuren, vensters en onderscheiden bogen, taflementen „en eenvoudige kornissen de gepaste evenredigheden te „geven, overeenkomstig de hoogte der gebouwen" en uit de voorrede haal ik dit aan: „Deze vijf orders, die de „grondslag, en, om zoo te spreken, het beginsel zijn der „bouwkunde, zijn altijd in drie deelen verdeeld," enz.

Dat was het begrip, dat onze vaderen van de architectuur hadden. Daar zijn we nu gelukkig overheen en hebben nu heel wat andere begrippen over de grondslagen en beginselen der architectuur.

Doch niet alleen het veranderde inzicht in het wezen der architectuur is oorzaak dat we de „orders" als het beginsel en den grondslag der architectuur verwerpen, er komt nog bij, dat deze orden eigenlijk geheel decoratief zijn en slechts in een ondergeschikt verband tot de naakte architectuur staan. Een Griekse tempel, welker bouwvormen tectonisch geheel verantwoord zijn, behoort wel tot het zuiverste voorbeeld der absolute architectuur. De Romeinsche orden hebben zoo goed als niets met het *architectonische* karakter van den Griekschen tempel te maken, al is uit de verte het decoratief effect eenigszins benaderd. De orden brachten het tot een leer van schoone verhoudingen, welke m. i. een der vele componenten der architectuur is, zooals de decoratieve beeldhouw- en schilderkunst. De fout is geweest, dat met de leer der orden, de leer der schoone verhoudingen, dus het decoratieve element in de plaats der architectuur werd geschoven. Want, mij dunkt, de aanhangers van de orden hebben het mis, wanneer zij meenen, dat de schoonheid van een renaissance-paleis een gevolg zou zijn van de schoone toepassing der orden. Wel echter, dat de samensmelting der orden met de architectuur

prachtig is. Zou men dus, door de orden te laten bestudeeren, de meening willen doen ingang vinden, dat men dan iets van het wezen der architectuur zou leeren begrijpen, dan zou ik met den heer Kromhout van meening zijn, dat het bestudeeren dier orden geweerd moest worden.
Echter, we zijn den tijd voorbij, dat de orden een zoo voorname plaats in de architectuur werd ingeruimd, we zijn den tijd voorbij, dat de orden mede moesten lijden wegens de oppositie tegen hare verkeerde toepassingen. Dat de kennis en kunde voor den toekomstigen bouwmeester niet meer in den werkplaats of op den bouw, gesteund door een krachtige traditie, verkregen wordt en dat het onderwijs naar de teekenzaal is verplaatst is natuurlijk fataal voor de bouwkunst. Maar het feit is nu eenmaal zoo, en er zal moeten getracht worden in dat gebrek zoo goed als mogelijk is te voorzien. En zou er daarom voor ons niets te leeren zijn uit wat voorgaande geslachten gedaan hebben, ja noodzakelijkerwijze beter en schooner gedaan hebben, dan de besten ons ons ooit bij machte zullen zijn om te doen. Ja, er is enorm veel te leeren, te genieten, te bewonderen en te beminnen.
Den leerling als 't ware de sleutel te verschaffen, die hem in staat stelt om zijn ontwikkelde kijk op de bouwvormen, let wel, vormen, zelfstandig te ontwikkelen en die hem er toe brengt de door hem ontworpen vormen te toetsen aan zijn ontwikkeld inzicht; dit is dunkt mij een voorname taak van den leermeester.
En naar ik meen is zoo een sleutel, de kennis en het begrip der orden. O, er zijn er veel meer, zeker, maar deze orden is een zeer voorname.
Is het niet wonderbaarlijk te noemen, wat de Renaissance met die enkele sobere motieven, een fantazie en een schat van de lieflijkste tot de meest grandioze scheppingen heeft weten te ontwikkelen en zouden wij zoo laatdunkend mogen zijn, die weinige motieven te verachten in plaats van ze te bewonderen. Zijn ze niet een leer en een waarschuwing voor ons.
Nu ons de cultuurstraditie ontbreekt, is het voor den toekomstigen architect broodnoodig, dat hij de oude vormen bestudeert, nacht en dag, zou ik bijna zeggen, opdat hij tegenover hare schoonheid, zijn eigen beperktheid blijft voelen. Noodzakelijkerwijze zal de jonge architect anders zijn fantazie, waaraan de voedingsbodem der cultuurstraditie ontbreekt, tot vormexcessen doen brengen, die buiten het bouwmateriaal omgaan en daarom verderfelijk en verfoeilijk zijn; en niet de minst talentvolle leerling zou daarmede te kampen hebben. Dat hij later de bouwvormen in de practijk niet moet toepassen en waarom niet, dat kan hem duidelijk gemaakt worden, wanneer hij het zelf niet reeds beseft. Doch hij late al zijn zinnen te gast gaan aan de oude architectuur en leere nauwkeurig de onderdeelen der orden om de werkingen dier motieven aan de eerwaarde monumenten ter zijner eigen leering en waarschuwing na te gaan.

JOHAN GERBER.

* * *

Geachte Redactie!

Toen ik in het „Handelsblad" van 20 Augustus l.l., met een kort bijschrift, een artikel citeerde over

Cornelis Outshoorn,

niet lang na diens verscheiden geschreven door A. C. W.(ertheim) in „Eigen Haard", „omdat in de berichten over de herdenking van het 50-jarig bestaan van het Paleis voor Volksvlijt den naam van den Bouwmeester „„eenvoudig niet genoemd, men zou bijna zeggen genegeerd werd"", vermoedde ik niet dat dit citaat de aanleiding zou geven tot een zoo uitvoerig geschrift als waartoe ik thans gekomen ben.
Ik heb gemeend dat het achterwegelaten van des Bouwmeester's naam minstens onachtzaam was en maakte daarom gebruik van A. C. W.'s opstel dat ik eens had aangetroffen in een lang vergeten jaargang van „Eigen Haard", daartoe aangezet door de waardeering voor een ander werk van dezen Amsterdamschen Architect, welk werk ik eenige jaren geleden van meer nabij heb leeren kennen; n.m.l. het Amstel-Hôtel.
Naar aanleiding van den lof, Outshoorn in vorengenoemd artikel gebracht, schrijft Candidus in „Achitectura" 34 het volgende rijmpje:

Uit Elysium.

Outshoorn spreekt:

„Men wil van mij een constnaer maecken;
Maer . . . . 'k was alleen een man van saecken."

In het Septembernummer van „Amstelodamum" vestigt H. A. J. B. de aandacht op mijn citaat en in het nummer van October geeft dezelfde schrijven van zijne belangstelling blijk door het volgende:

„Daarover (over bovenstaand hekelrijmpje) ondervraagd, deelt Can„didus mede dat er grond is voor het vermoeden, dat het ontwerp „voor het Paleis voor Volksvlijt voornamelijk gemaakt is door den „chef de bureau van Outshoorn, iemand die Beeke of Beeken heette „en wegens zijne eigenaardige levensopvattingen nooit en-relief „gekomen is.
„Mocht een onzer lezers iets naders hiervan weten, dan houden wij „ons voor mededeeling zeer aanbevolen."

De regel van het A. en het B. zeggen spoorde mij aan te trachten iets meer te kunnen meedeelen.
Een aangename verrassing was de ontmoeting met een directe bron, een die niet van-hooren-zeggen te spreken had; n.m.l. het nog intact zijnde deel van Outshoorn's particulier archief, dat mij welwillend ter inzage werd afgestaan door des Bouwmeester's oudste dochter. En hoewel ik daarin niet alle gegevens vond welke ik gaarne gevonden zoude hebben, levert dit toch waardevol materiaal op om althans iets bij te dragen tot de ware kennis van Outshoorn's verdiensten als architect en als mensch.

„Outshoorn zou geen kunstenaar zijn, doch man-van-zaken. Outshoorn „zou niet de ontwerper zijn van het Paleis voor Volksvlijt."

Of iemand kunstenaar is of niet, is een kwestie van appreciatie. Het oordeel is aan allerlei invloeden onderhevig en aan allerlei omstandigheden afhankelijk. Zijn werk zal van hem getuigen en het meeste objectieve oordeel vellen.
Of iemand man van zaken is in den zin als door Candidus vermoedelijk bedoeld, ook daarvan zullen zijn daden kunnen getuigen en, bij het ontbreken van volledige gegevens, althans eenig inzicht mogelijk maken.
Een tijdgenoot, B. S. Ries, voorzitter van het College van Regenten van het Nederlandsch-Israelitisch Jongens-Weeshuis, sprak blijkens het Verslag der Feestelijke Inwijding van dit door Outshoorn ontworpen gebouw als volgt:

„.....: maar als wij van dien bouw gewagen, dan moeten wij in „de eerste plaats onze blikken wenden tot den geachten en kundigen „architect, den heer C. Outshoorn. Wanneer gij u, geachte hoorders, „verzadigd zult hebben met het beschouwen van het gebouw, waarbij „de architectonische schoonheden u gewis niet ontgaan zullen; „wanneer gij u overtuigd zult hebben van het gepaste en nette, van „het doeltreffende aanbrengen van licht en lucht, van speelplaats „en locaal voor gymnastische oefeningen; kortom van alles wat tot „de saniteitsleer in onzen tijd behoort, dan zult gij met mij instem„men in den lof dien ik hier den wakkeren, den edelmoedigen „Outshoorn breng; of is het geene edelmoedigheid, zulk werk te „ontwerpen en de uitvoering er van gade te slaan, als wierd hij „daarvoor rijkelijk beloond, en dit alles gratis. Wie zulk een arbeid,

„waarvan het honorarium de aanzienlijke som van ruim ƒ 3600.— „zou hebben bedragen, belangloos onderneemt en zoo weet te doen „uitvoeren, moet wel met liefde voor den naaste, en liefde vooral „voor onze weezen bezield zijn. Ontvang dan, edele Outshoorn, voor „al het goede door U verricht onzen oprechten en warmen dank, „en van ganscher harte wenschen wij U geluk met den even schoon „als goed volbragten arbeid."

Blijkens betrouwbare mededeeling werd ook het Asyl voor Zeelieden belangeloos verzorgd. (Volgens huidige vakinzichten wellicht minder juist, deze philantropie).
Een boekje, getiteld „Het Paleis voor Volksvlijt te Amsterdam" door P. H. Witkamp, uitgegeven te Amsterdam bij Jan D. Brouwer, (gedrukt door Gebroeders Binger) leert het volgende:
In de maand Augustus 1856 werd een besloten prijsvraag uitgeschreven en beantwoord. Mededingers waren de architecten Isaack Warnsinck, Wethouder voor de Publieke Werken, B. de Greef Jzn. en A. N. Godefroy.
Deze onderlinge wedstrijd schijnt al spoedig gevolgd te zijn door een openbare. We lezen daaromtrent:

„Op de prijsvraag, die reeds den 1sten September 1856 was in 't licht „gegeven, waren op den bepaalden tijd — Januari 1857 — tien plannen „ingezonden. Aan geen van allen echter werd door de beoordeelaars „de eerste prijs toegekend, doch daarentegen aan zes het accessie „toegewezen. In deze staat van zaken werd, op voorstel van Directeuren, „door den Raad van Toezigt de architect-ingenieur Cornelis Oudshoorn „tot bouwmeester benoemd en deze de vervaardiging van een nieuw „ontwerp opgedragen".
„De kundige Outshoorn, die het Vaderland reeds had verrijkt met „onderscheidene belangrijke werken aan den Hollandschen Spoorweg „en het Postkantoor te Amsterdam, leverde reeds in de lente van „1858 zijn keurig uitgewerkt plan in, dat niet slechts de goedkeuring „wegdroeg zoo van de Directie als van den Raad van Toezigt, maar „een zoo schoon geheel opleverde, dat op de derde Algemeene Ver„gadering van Deelhebbers ieder der aanwezige zijn stoutste ge„dachten overtroffen verklaarde".

Dat men bij voorkeur Outshoorn voor dit bouwwerk verkoos, laat zich wellicht hierdoor verklaren dat hij tijdens zijn dienst bij de H. IJ. S. M. als Teekenaar, Opzichter, Hoofdopzichter, als Ingenieur, Hoofd-Ingenieur en Ingenieur-Directeur veel, en stellig meer dan de meeste andere architecten van zijn tijd, aan ijzerconstructie heeft gedaan. En men wenschte immers, in navolging van het Londensche Cristal Palace, een gebouw van ijzer en glas.
Witkamp vervolgende lezen wij:

„Het Paleis voor Volksvlijt binnen Amstel's muren is een meester„stuk der bouwkunst, een toonbeeld van schoonheid, smaak, majesteit. „Het getuigt van eene onvermoeide studie der bouwkunst, gepaard „aan eene poëtische opvatting, een stouten en verheven geest en de „gelukkigste gave om alles op de doeltreffendste en schoonste wijze „te vereenigen."
„En niet alleen is het geheel betooverend, maar ieder deel verdient „afzonderlijk beschouwd, bewonderd, bestudeerd te worden. *'t Genie „van Cornelis Outshoorn* spreekt zoowel in den harmonischen samen„hang, als in alle lijnen, de plaatsing van ramen, pilaren en torens, „van spanten en karbeelen, van koepels en bogen, van balkons en „vensters. Alles is met elkander in harmonie, alles verhoogt den „verheven indruk die het eerste gezigt van den kolossalen bouw bij „den beschouwer opwekt. Geen der Industriepaleizen te Londen en „Parijs, te Munchen en Dublin, te Manchester en New-York paart „zoo groote architectonische schoonheden aan eene zoo voortreffelijke, „doelmatige inrichting, — geen boeit zoo door edele vormen."

Men weet dat het Paleis in 1857 begonnen en in 1864 voltooid werd.
In 1863 benoemde de toenmalige Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten den Architect tot Lid dier Academie. Het audentieke stuk luidt;

„De Raad van Bestuur der Koninklijke Academie van Beeldende „Kunsten te Amsterdam, hulde bewijzende aan ware verdiensten heeft „uit kracht van het 28ste en 30ste Artikel van het Reglement dezer „instelling benoemd den Heer Cornelis Outshoorn te Amsterdam tot „Lid van gemelde Academie, en daarvan dit bewijs, voorzien met „het gewoon zegel, afgegeven."
Amsterdam, den 11en Februari 1863. (Volgen onderteekeningen.)

In October 1866 werd Outshoorn benoemd tot Ridder der Orde van de Nederlandsche Leeuw.
Van den 8sten Augustus 1860 is een brief gedateerd, welks inhoud als volgt luidt:

„Bestuurderen der Maatschappij „Arti et Amicitiae" hebben de eer „U te berichten dat gij (Outshoorn) in de vergadering van gisteren „als stemhebbend gewoon lid zijt aangenomen en hebben de eer U „dientengevolge bij deze het bewijs van dit lidmaatschap te doen „toekomen.
„De Maatschappij, met uwe nadere toetreding gelukwenschende, „*brengen zij hulde aan de talenten, die U als kunstenaar onderscheiden,* „en die U tot de opname in hunne broederschap den weg hebben „gebaand."

Een schrijven dato November 1864 van de Afdeeling Amsterdam der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, luidt als volgt:

„Op de eerste wintervergadering der Afdeeling Amsterdam van de „Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst in dit jaar, werd ons „de aangename taak opgedragen UEd. de gelukwensching namens „deze Afdeeling aan te bieden bij den volbragten bouw van het „Paleis voor Volksvlijt alhier, in Augustus l.l.
„Wij verheugen ons met U over dezen welgeslaagden arbeid, en achten „ons gelukkig deze voltooiing te hebben mogen aanschouwen. Wij leven „toch in eene eeuw van vooruitgang en rustelooze inspanning, en „kunnen daarom de resultaten van dit streven ook in ons Vaderland „niet anders dan met blijdschap begroeten; want al mogen andere „natiën ons in de bewerking van een als het ware nieuw bouw„materiaal zijn vóór geweest, gij hebt den volke met uwe stoute „constructie en reusachtigen arbeid bekend gemaakt en zijt hierdoor „voor *ons* opgetreden om ook *onze* roem te handhaven in den „vreemde, en hebt ook hierin waardig getoond, dat het Neder„landsche volk, hoewel het soms schoorvoetend eenen nieuwen weg „betreedt, met vasten tred weet voort te gaan wanneer eenmaal „den voet op den nieuwen baan gezet is.
„Wie ziet niet met ons in dezen bouw eene vereeniging van kracht, „sierlijkheid en fijnheid, waartoe men alleen door nauwgezette studie, „ware kunstzin en deugdelijke kennis van het te verwerken mate„riaal komen kan.
„Wij herinneren ons hoe menigeen zijne bezwaren onverholen mede„deelde toen er van dezen bouw sprake was, en niettegenstaande „ook dit alles u gewis niet onbekend gebleven is, zijt gij met „eene kalmte en vastberadenheid voortgegaan als betrof het slechts „eenen dagelijkschen arbeid; dikwerf heeft men zich, en niet ten „onregte, verwonderd over uwen moed om dit kolossale werk slechts „voor uwe persoonlijke verantwoording aan te vangen. Gij hebt „daardoor, het is niet te ontkennen, veel gewaagd; maar wij hebben „gezien dat gij zeker waart van uwe zaak en gij zijt daarom in de „schatting van velen gerezen, gij hebt daardoor aanspraak op onze „hulde, welke wij u daarvoor bij deze gaarne brengen.
„Wij wenschen u kracht, gezondheid en lust om op dezen weg voort „te gaan opdat gij nog tal van jaren onze stad tot roem, ons volk „tot eer en de kunst tot sieraad blijft.
„Ontvang deze gelukwensch der Afdeeling Amsterdam, welke zij zich „verplicht rekende U te brengen, met de overtuiging dat zij het zich „tot een aangename taak stelde U deze weinige, doch welgemeende „woorden te mogen aanbieden".

Jammer, dat ook niet een brief van „A. et A." aanwezig is. Niettemin komt het mij voor dat het getuigenis van verschillende kunstenaars en collega's-tijdgenooten een waarde vertegenwoordigen, die niet zonder meer tot nul kan worden gereduceerd. Het heeft mij zeer gespeten geen volledige aanwijzingen te hebben kunnen verkrijgen omtrent den teekenaar C. W. Beeke, van wien Candidus gesproken heeft Het eenige wat mij is medegedeeld duidt er op dat deze Beeke vermoedelijk in 1868-71 in dienst van Outshoorn was. Andere namen welke ik aantrof zijn die van de heeren Krook, neven van den architect. Ik zag teekeningen met hunnen naam en vond deze ook genoemd, in verband met den bouw van de Nieuwe of Literaire Societeit in den Haag, maar een van beide waarschijnlijk als opzichter gefungeerd heeft.
Tenslotte zij 't mij vergund een brief gedeeltelijk te citeeren van een medewerker van Outshoorn, gedateerd van *11 October 1911* en gericht aan een familielid. Bescheidenheid gebiedt mij enkele woorden, zoomede de onderteekening, weg te laten. De brief luidt:

„Zooeven vind ik in Amstelodamum een klein stukje over (Outshoorn) „en lees daarin tot mijne verontwaardiging dat hem ontzegd wordt „de ontwerper te zijn geweest van het Paleis voor Volksvlijt. Het „grieft mij als tijdgenoot en medewerker van (Outshoorn) zijn ver„diensten zoo miskend te zien waarom ik mij tot u wend met de „vraag of het niet op uw weg ligt om dit lasterpraatje te ontzenuwen. „Gij weet toch even goed als ik, dat hij en hij alleen de ontwerper „van het paleis was en het moet u nog meer dan mij grieven zijn „verdiensten zoo miskend te zien .....'
(De naam Outshoorn komt in den brief niet voor; ik zette deze in de plaats eener familie-aanduiding, die ik beter vond hier niet te noemen.)

U, Redactie, dankend, teekent hoogachtend

G. J. RUTGERS.

BOU-CONST MALL.

Toen ick den meulen op de Societeyt sagh staen
Dacht ick, het is toch maer voor Amsterdam te hopen
Dat hij alleen blijft, want men mocht eens segghen gaen:
De Bou-const lijckt wel mall, sij gaet met meulens loopen.
Maer 't schijnt, eylaes, toch met die Const nyet pluys,
Daer weêr een meulen reyst uyt 't dack vant Scheep[vaerthuys.

CANDIDUS.

„HET DAGHET IN DEN OOSTEN."

In „Het Daghet in den Oosten", van Henri Borel, is het volgende te lezen:

„Nu zag ik pas, dat onder paviljoens met schitterend gelen daken — weêr de keizer-gele tegels van Peking! — steenen monumenten staan, met inscripties er in gegraveerd. Het zijn gedenksteenen, die de regeeringsdaden vermelden van groote, wijze keizers Khang Hsi (1663—1722). Yung Cheng (1723—1735) en Ch'ien Lung (1736—1795). Deze monumenten werden opgericht, om aan den geest van den grooten Meester Confucius kondschap te geven van den bloei van het rijk, telkens als er iets gewichtigs geschied was. Het is wèl zeer merkwaardig, en zoover ik weet éénig in de wereldgeschiedenis, dat niet een of andere Godheid, maar een Wijze, die nooit bepaald gedëïficeerd is, en altijd mensch, zij 't een heilig mensch, is gebleven, als het voorbeeld van het nageslacht, zoowel van keizeren als van het volk, is vereerd. Niet de een of andere buitengewone krijgsman of veroveraar, maar een Wijze, is het groote, zoowel moreele als politieke voorbeeld, het voorwerp der diepste vereering, van het Chineesche volk geweest, en dit feit is zóó veelzeggend, dat het voor China's toekomst de schoonste mogelijkheden van wijsheid, schoonheid en rechtvaardigheid bevat. Een volk, dat niet de brute kracht van den geweldenaar, noch het enkele keizer- of koningschap zonder meer, maar de Wijsheid als hoogste goed beschouwt, en in een Wijze zijn voorbeeld ziet, zulk een volk kan aan de spits der beschaving komen te staan, als het de moeilijkheden en strubbelingen zijner hervorming eenmaal te boven is gekomen."

Hoort nu wat 't Westen deed:

„In 1860 is het fabelachtige, feeërieke zomerpaleis „Yuen Ming Yüen, het schoonste paleis op de wereld, met sprookjes-achtige tuinen, vol sublieme kunstschatten van porselein, en brons, en jaspis, en lakwerk, door de Vandalen uit het Westen vernield. De Fransche en Engelsche troepen hebben er huisgehouden als barbaren, geroofd als bandieten, verwoest als wilden. Wat te groot was om gestolen te worden, kolossale porseleinen vazen en bronzen wierookvaten, werd moedwillig te pletter geslagen. Den 18e October plunderden de Franschen het paleis, den 28e liet Lord Elgin zijn Engelschen het verbranden. Onberekenbaar kostbare kunstschatten waarin de fijne, gevoelige kunstenaarsziel van China zich sinds eeuwen en eeuwen geuit had, en die, om hun ideale volmaaktheid, waardig werden geacht, in de omgeving te wonen van den Zoon des Hemels, werden door westelijke „Christenen" gestolen of vernield, of het Hunnen of Vandalen waren. Het was een even groote wandaad alsof de Pruisen in 1870 het Louvre met zijn kunstschatten zouden geplunderd en verbrand hebben....." Leest verder: „Ik gebruik de woorden „barbaren" en „vandalen", omdat ik, als dienaar van de heilige kunst, geen andere woorden kan vinden als ik denk om de schandelijke verwoesting van het „Yuen Ming Yuen" paleis met zijn sublieme kunstschatten door Lord Elgin in 1860, en om de plundering van Peking in 1900. Géén oorlog tusschen beschaafde staten kan ik mij denken, waarin de National Gallery in Londen, het Louvre in Parijs, het Vaticaan in Rome, de Hermitage in St. Petersburg" (of de Kathedraal te Reims C. J. de H.) moedwillig vernield en verbrand zouden worden. Wàt ook China's ongelijk mocht zijn — en in de weegschaal der Goddelijke Rechtvaardigheid is het, zelfs met den barbaarschen gruwel van den aanval op de legaties in 1900 maar zéér licht tegen het onrecht, dat China door het Westen is aangedaan — toch hadden de zoogenaamde „beschaafde" legers der „Christelijke" naties in géén geval in Peking mogen huishouden als de woeste Vandalen in Rome, de schoonste kunst-tresoren beroovend of vernielend".

Deze gedeelten brengen ons tot denken, nu in deze dagen ook in 't Westen de kunstwerken door diezelfde oorzaak, d.w.z. „die gruwelijke oorlog" voor altijd vernield worden. Wanneer zal 't Westen bewust worden, dat alleen een volk groot kan zijn als het den oorlog *haat* en *laat*.

C. J. DE HAAS.

VRAGENBUS.

Vraag: Wat is de symbolische beteekenis van den omslag van het plaatwerk „De Architect"?

De heer Roland Holst was zoo vriendelijk daarop het volgende te antwoorden:

„Wat de omslag van „De Architect" aangaat, meld ik u „op uw verzoek het volgende:
„U ziet de offerende priesters in den tempel voor „schoonheid" in „noodzakelijkheid", verrast opziende „naar de slang die den gouden appel (de verleiding) sluit „pend aandraagt .... Tot dáár zelfs.

VAN ALLERLEI AARD.

M. J. HACK.

Aan de Academie voor Beeldende Kunsten te 's-Gravenhage is tot leeraar in de decoratieve beeldhouwkunst benoemd de beeldhouwer M. J. Hack, die ook als beeldhouwer van het vrije beeld dezer dagen weder een blijk van bekwaamheid heeft gegeven. Voor den hoofdingang van het nieuwe kantoorgebouw, aan het Jan Willem Brouwersplein te Amsterdam, van de Ned. Ind. Mpij. tot voorzetting der zaken van de firma Linde Teves en R. S. Stokvis en Zn. is een beeld geplaatst, voorstellende een zittende Javaan, als symbool van ons Insulinde.
't Is een verheugend feit, weer eens melding te kunnen maken van het geven van een opdracht aan een beeldhouwer voor het maken van een beeld aan een gebouw. Wij worden in dit opzicht niet verwend. Na jaren prijken nu twee der vele nissen aan het Sted. Museum met een beeld. Die zijn er dan gekomen, nadat ook particulieren hun bijdragen hebben gegeven. Waar de overheid niet voor gaat in het geven van zulke opdrachten, is het dubbel te waardeeren, dat een directie blijkt geeft kunstzin te bezitten, door aan haar gebouw ook een plaats te geven aan de beeldhouwkunst.

TH. G. SCHILL †.

Te Huis ter Heide overleed 16 October j.l. op 62-jarigen leeftijd de architect Th. G. Schill, bekend o.a. als de bouwmeester van het nieuwe gebouw der Groote Club, aan de Dam, te Amsterdam.

TWEE EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 44. ZATERDAG 31 OCTOBER 1914

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, A. A. HES, M. J. HACK, WILLEM VAN DER PLUYM EN J. J. HELLENDOORN, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Bestuur van het Genootschap, Heerengracht 545—549, Amsterdam.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

De 134oste Ledenvergadering zal worden gehouden op Woensdag 4 November a.s., des avonds **half negen precies, in de nieuwe vergaderzaal van het Genootschap,** aan de Heerengracht 545—549.

1. Opening der vergadering en notulen.
2. Mededeeling en ingekomen stukken.
3. Causerie te houden door den heer **A. W. Weissman,** over **de „Amicitiae" in de geschiedenis van het Genootschap.** Aan deze causerie is verbonden een historische **Tentoonstelling,** gevende, naast eene verzameling *rariteiten* uit het archief, een overzicht van wat op gebied van *kalenders, programma's* en andere *drukwerken* van dien aard, in den loop der jaren in het Genootschap het licht zag.
4. Rondvraag en sluiting.

N.B. Nu tengevolge van de tijdsomstandigheden aan eene *feestelijke reunie* van de leden bij de opening der nieuwe Genootschapslokalen niet kan worden gedacht, heeft het Bestuur gemeend, op de wijze als onder punt 3 van de agenda vermeld, aan deze **eerste samenkomst** in de nieuwe vergaderzaal toch een bepaald Genootschappelijk kenmerk te moeten geven.
Het Bestuur rekent bij deze gelegenheid vooral gaarne op de belangstelling van de jongere zoowel als van de oudere leden van het Genootschap.

G. F. LA CROIX, waarn. 1ste Secretaris.

TH. G. SCHILL.†

Het vorig nummer van „Architectura" melde het overlijden van Th. G. Schill, Ingenieur-Architect te Amsterdam.
In het orgaan van het Genootschap „Architectura et Amicitia" dienen zeker eenige oprechte woorden van waardeering gewijd te worden aan dezen architect, die, Eerelid van de Vereeniging Quellinus, vele jaren niet alleen werkzaam Bestuurslid, maar jaren als voorzitter van de Vereeniging en van de school ook de reorganisatie met de onderwijs-commissie ter hand nam, die daarna door de nieuwe Directeur C. W. Nijhoff verder ontwikkeld en ten einde gebracht werden.
Al mogen de bouwwerken van Schill voor de meeste jongeren niet bekoorlijk wezen, zoo houd ik mij overtuigd, dat aangezien vele oudleerlingen van de Quellinusschool in de bevordering van de moderne Nederlandsche bouw- en sierkunst een aanzienlijk aandeel hebben gehad en nog uitoefenen, deze allen hem zeker een dankbare herinnering zullen wijden.
Reeds in zijn studiejaren had Schill bewijs gegeven een breeder oordeel over bouwkunst te willen vormen dan het onderwijs der Polytechnische School te Delft toen kon geven, door als volontair op het bureau van Dr. Cuypers, den kerkebouwer, gedurende de groote vacantie te gaan werken. Hij volgde nog jaren lang studieavonden in 't figuurteekenen.
Zijne belangstelling in de monumenten van verre gewesten kon hij voldoen door groote reizen, ook gedurende zijne ruim dertigjarige practijk, door de associatie met den architect Haverkamp; met wien hij ook jarenlang den Bouwkalender heeft uitgegeven.
Toen de Restaurant van Laar in de Kalverstraat werd gebouwd, was dit voor Nederland op 't gebied van het restaurantwezen een werk, dat de aandacht verdiende, wegens de zorg die hier besteed was aan het inrichten van ruimten, die als winkel en als eetkamer een innemend karakter verkregen en waar afwisseling van type gegeven werd, die van studie getuigde.
Elkeen, die ooit bij Schill een bezoek heeft gebracht zal ook daar de overtuiging hebben opgedaan, dat zijn gevoel voor kleur en vorm hem had geleid om een keur van onderlinge harmoniërende voorwerpen in zijn dagelijksche omgeving te verzamelen.
Schill was vooral een beschaafd man met gevoelige natuur. Als Hagenaar van geboorte, die steeds van uit Amsterdam zijne werken leidde, verkeerde hij in zeer gegoede kringen en vond daar ook in 't bijzonder zijne opdrachten, waarbij de verzorging der inwendige ruimten steeds op den voorgrond stond.
Bij eene levenstaak, die zoo bijzonder sociaal is, als die van den architect, past het om, als wij lauweren brengen aan de pioniers der kunstontwikkeling, ook violen en mosrozen neer te leggen op het graf van een bouwmeester, die door zijn eerlijk en bescheiden optreden, door

zijn belangstelling in ontwikkelend onderwijs en de daadwerkelijken steun aan vele onbemiddelde leerlingen, ook deugden heeft beoefend, die door ons architecten in hooge eer moeten worden gehouden. Hij wenschte geen bloemen bij zijne begrafenis op deze schoonen najaarsdag te Zeist.
Ik wensch deze stille geestelijke bloem neer te leggen in een kring, dien hij niet heeft bezocht, maar waar zijn karakter in verband met zijne levenstaak toch mag worden geëerd.

JOSEPH TH. J. CUYPERS, B. N. A.

NOG EENS: HET ZIEKTESYMPTOON.

't Is niet mogelijk — en zou ook geen reden hebben — van alle eigenaardige opvattingen en beschouwingen, die in de Duitsche kunstwereld heerschen, melding te maken.
Er zijn er toch, die wij onzen lezers niet willen onthouden.
In een artikel van de „Deutsche Bauzeitung" No. 76, getiteld: „De bescherming van de Gothische bouwwerken in Noord-Frankrijk", staat, nadat de hoop wordt uitgesproken, dat de architectonische gedenkteekenen, waaronder in de eerste plaats de kathedralen, voor vernietiging moge bewaard blijven en dat alles in het werk wordt gesteld die werken niet te beschadigen, de volgende zin:

„De Fransche Regeering heeft deze bouwwerken door het klassificeeren sedert meer dan 100 jaren beschermd, en heeft haar plicht ze te onderhouden, ook na de, voor ongeveer 10 jaren geleden gevolgde scheiding van Kerk en Staat, op gewetensvolle manier gedaan, al kan ook niet alle schade, die de tijd en andere omstandigheden hebben veroorzaakt en nog veroorzaken in eens worden hersteld. *In dezen oorlogstijd moet de Duitsche dienst de rol van den Franschen Staat ten minste in zoover overnemen, dat zij de monumenten voor boosaardige vernieling van de fanatieke menigte, die voor het eigen kultuurbezit niet halt houdt, beschermd.*" (De cursiveering is van ons, J. d. M.).
Gelukkig, dat Frankrijk die hooggewaardeerde hulp (denk aan België) niet meer noodig heeft. — Dit werd geschreven 23 September; sinds dien tijd zijn de Duitschers gelukkig bijna uit Frankrijk gedrongen. — Eerst werd de beschadiging der Kathedraal van Reims geweten aan de Fransche militairen zelf. Nu dit niet houdbaar schijnt, wordt de fanatieke Fransche menigte de schuld op den hals geschoven!
Het artikel gaat door:

„Heden, nu ons leger zoo dicht bij Parijs staat, dus Noord-Frankrijk doorgetrokken is, wekt dit deel van Frankrijk in 't bijzonder de belangstelling. Hier behoort de gothische, Fransche bouwkunst thuis; hier vinden wij de schitterendste en vroegste voorbeelden van deze kunst, die eens in de Middeleeuwen de geheele wereld beheerschte. Amiens en Reims zijn namen van groote beteekenis, daarnaast Rouaan, St. Denis, Laon, Beauvais enz., waarbij de Nôtre-Dame in Parijs, als een der beteekenisvolste werken zich aansluit.
De Gothische, d. i. de op de Romaansche bouwkunst volgende, over wier oorsprong zooveel is gestreden, is in Noord-Frankrijk geboren.
Dat het juist Frankrijk was, is slechts aan het toeval toe te schrijven, want onze Romaansche gebouwen aan den Rijn, aan de Moezel, aan de Laan, in Beneden-Saksen enz. zijn van zulk een onovertroffen schoonheid, en zulk een uitstekende constructie, dat het komen tot den spitsboog, d.w.z. de mogelijkheid, groote ruimten door hoog-opgaande bogen veel beter te kunnen overspannen, slechts een zaak vaa tijd, doch niet afhankelijk van het land was.
Dat Frankrijk ons toen, in den tijd der kruistochten, en een paar eeuwen lang, reeds vooruit was, moet worden toegegeven.
Gerechte hemel, waar moet dat naar toe!
De overwinning van Duitschland zou een zege zijn voor geheel West-Europa, want de Duitschers zijn de dragers van de tegenwoordige kultuur! Zoo spreken de Duitschers. En al is dit chauvinistisch, het zou waar kunnen zijn.
Doch erger dan chauvinistisch is het te redeneeren, zooals in de laatste door ons gecursiveerde zinnen wordt gedaan. Daarin wordt niet meer nog minder gezegd, dat feitelijk in alle tijden Duitschland de kultuurbron is geweest.
't Is een kinderlijk-spijtig redeneeren: *„'t Was slechts een zaak van tijd, doch niet afhankelijk van het land."*
Reeds in het begin der 12de eeuw vertoonen de Fransche dorpskerken de duidelijke sporen van den nieuwen stijl (de Gothiek), en de „moederkerk der Fransche Kathedralen", de Nôtre-Dame te Parijs, de eerste werkelijk volkomen uiting van het nieuwe stelsel is reeds in 1163 begonnen. Pas 100 jaren later, dus nadat reeds in Frankrijk de Kathedralen te Reims en te Amiens grootendeels waren gebouwd, en van de stoutste uiting der Gothiek, de Kathedraal te Beauvais het koor reeds was voltooid (1264), begint de Gothiek pas door te dringen in Duitschland. Het zijn of de Cistercijnsche monniken uit Fransche kloosters, of Duitsche meesters, die aan de Fransche kathedralen hebben medegewerkt, die, teruggekeerd in hun eigen land, de nieuwe beginselen overbrengen. Dat is duidelijk te zien aan de Duitsche kathedralen, want geen ervan draagt de sporen van dìè frissche oorspronkelijkheid, dàt fantasie-volle, dìè poëzie, die Chartres, Reims en Amiens uitstralen. Het is niet de tijd, noch het land, doch de geest, die nieuwe bronnen opent, waaruit hooge kunstwerken worden geschapen.
Elk volk heeft op zijn tijd de leiding in de kultuur. Een ander volk neemt dit op zijn tijd over. Dit niet te erkennen, doch te pogen al het goede, wat de menschheid heeft voortgebracht naar zich toe te halen, en zoo dit niet gaat, dan spijtig toe te geven, dat een ander volk de eer ervan toekomt, met de bijvoeging zelf daartoe ook wel in staat te zijn geweest, getuigt van bekrompenheid, en overtuigt niet, nu te zijn gekomen op het standpunt, dat men toen wenschte in te nemen.
Hij, die een werkelijk geestelijk standpunt heeft bereikt, oordeelt objectiever.
Was de schrijver van het bewuste artikel een jonge man, wij zouden er geen acht op behoéven te slaan, doch het is de „Geheimer Baurat" A. Knoch, B. D. A.
Een alleenstaand feit is het ook niet, denken wij slechts aan de overeenkomstige uiting (medegedeeld in No. 40 van „Architectura") van den heer Fr. Stahl, een schrijver van uitstekende artikelen over bouwkunst, die heeft gesprokenover: „de oud-Duitsche kunst in de oud-Duitsche steden van Brabant."
Laten wij aannemen, dat het voortspruit uit een tijdelijke psychische afwijking, en hopen, dat spoedig het afdoende geneesmiddel wordt gevonden, dan pas zal de wereld zijn voordeel kunnen doen met de goede dingen, die de Duitschers door hun organiseerend talent hebben bereikt.

JAN DE MEIJER.

INGEZONDEN.

Naar aanleiding van het stuk over C. Outshoorn door den heer G. J. Rutgers in 't vorige nummer gepubliceerd, zij opgemerkt dat in de eerste ledenlijst van „A. et A." de heer W. A. Beeke van 17 Sept. 1855 tot 30 Juni 1857 als lid van 't Genootschap voorkomt. Deze zal dus de bedoelde persoon zijn.

Amsterdam, Oct. '14. W. v. d. P.

* * *

PRIJSVRAAG „HET VERZORGINGSHUIS" HILVERSUM.

Zooals bekend is, werd de termijn van inzending op de prijsvraag „Het Verzorgingshuis" te Hilversum verdaagd tot 31 December van dit jaar. Reeds geruimen tijd geleden werd door mij aan het correspondeerend lid van de Jury gevraagd of het niet mogelijk zou zijn om de beantwoording der vragen niet uit te stellen opdat de gelegenheid zou blijven bestaan om aan de prijsvraag te werken; hierop werd door mij geenerlei antwoord ontvangen. In verband hiermede en daar bovendien de tijd van inzending begint te naderen, wenschte ik hierop in dit orgaan de aandacht te vestigen opdat dit aanleiding mogen geven dat in het belang van de prijsvraag tot beantwoording der vragen wordt overgegaan.

EEN DEELNEMER.

Van de zijde van het Genootschapsbestuur vernemen wij dat het zich begin September ter zake in verbinding stelde met de P. P. C., om door hare tusschenkomst te bereiken, dat alsnog een datum, waarop de beantwoording van de vragen gesloten wordt, zou worden vastgesteld. Hierop werd door de P. P. C. geantwoord „dat zij van oordeel was dat, na het besluit tot verdaging van de inleveringstermijn, alle arbeid aan de prijsvraag, ook van hen die niet voor militaire plichten zijn opgeroepen, stil behoort te staan, zoodat het stellen en beantwoorden van vragen eerst weer toelaatbaar is, wanneer de dienstplichtigen weder de arbeid kunnen hervatten".
Het bestuur gaf daarop aan de P. P. C. als zijn meening te kennen „dat wanneer het stellen en beantwoorden van vragen eerst weer toelaatbaar is wanneer de dienstplichtigen den arbeid kunnen hervatten, het juister ware geweest de prijsvraag *voor onbepaalden tijd* te verdagen, in plaats van zooals nu is geschied, die uit te stellen tot een bepaalde datum; het Bestuur was van oordeel dat eenmaal een datum van inlevering vastgesteld zijnde, een datum voor sluiting der beantwoording van vragen niet kon worden gemist". Hierop werd van de P. P. C. geen antwoord ontvangen.
Wij vertrouwen dat nu de zaak in bovenstaand stukje weer ter sprake is gebracht, de P. P. C. daaraan de noodige aandacht schenken zal, en van den prijsvraag-uitschrijver verkrijgen dat de gewenschte verhouding (Art. 16 A. R.) tusschen bedoelde data worde hersteld.

RED

CENTRAAL COMITÉ TOT BEVORDERING DER NORMALISEERING DER BOUWBEDRIJVEN TE UTRECHT.

Verslag van de twee-wekelijksche bijeenkomst van het Bestuur van het Centraal Comité tot bevordering der normaliseering der bouwbedrijven met de voorzitters en secretarissen aan de sub-Commissies.
Van sub-Commissie F was een schrijven ingekomen met 't verzoek een adres aan verschillende lichamen te richten, waarin in overweging gegeven wordt gelden beschikbaar te stellen voor het opmeten en in teekening brengen van gebouwen enz. om zoodoende de bouwkundige teekenaars, die door de crisis werkeloos geworden, zijn aan werk te helpen.
Een gelijkluidend adres te richten aan de Provinciale Waterstaat en dan betrekking hebbende op het aanleggen en vernieuwen van wegen enz., benevens aan het Rijk en Gemeente betreffende het onderhoud van gebouwen.
Besloten werd op dit verzoek nader in te gaan.

De Voorzitter deelt hierna mede dat 't adres inzake „Volkshuisvesting" aan den Gemeenteraad van Utrecht verzonden is, hetwelk als volgt luidt:

Aan den Raad der Gemeente Utrecht.

Geven met verschuldigden eerbied te kennen ondergeteekenden, zijnde het Bestuur van het Centraal Comité tot Bevordering der Normaliseering van de Bouwbedrijven te Utrecht,
dat naar aanleiding van de in de sub-Commissie „Volkshuisvesting" van ons Comité aan de orde gestelde agenda het Comité gebleken is, dat bij de uitvoering van de door den Gemeenteraad goedgekeurde plannen en voorschotten der Woningbouwvereenigingen „Gemeente-Werklieden", „Zuilen", „Ondiep", verschillende bezwaren gerezen zijn, waardoor voorloopig met uitvoering dier bouwwerken niet zal kunnen worden aangevangen,
dat voor zoover ons Comité is gebleken behalve technisch bezwaar, dat thans in onderzoek is, het hoofdbezwaar blijkt te zijn de financiëele verhouding, waarin deze woningbouwvereenigingen ten opzichte van Rijk en Gemeente schijnen te verkeeren,
dat speciaal wat betreft de woningbouwvereeniging van Gemeentewerklieden bovendien een ongunstige beschikking van Gedeputeerde Staten der Provincie Utrecht verkreeg wegens te geringe financiëele bijdrage vanwege de Vereeniging in het totaal bedrag van de onderneming,
dat, gezien de besluiten van Gedeputeerde Staten van verschillende Provinciën, waarbij betreffende gelijksoortige aanvragen een gunstige beschikking genomen werd, het vooral in deze tijdsomstandigheid toch noodzakelijk zal blijken van Regeeringswege in deze Provincie in dezelfde mate subsidie voor woningbouw verstrekt wordt als in andere Provinciën, tot verkrijging waarvan ons Comité bij dezen Uwe welwillende medewerking inroept,
dat wat betreft de andere woningbouwvereenigingen voornoemd, wier aanvragen alle de goedkeuring van Gedeputeerde Staten hebben weggedragen, slechts op een beslissing schijnen te wachten ten aanzien van den rentegrondslag, doch dat ook daarvoor zeker met het oog op de toekomstige werkeloosheid medewerking van Regeeringswege te verwachten mag zijn, door die Bouwvereenigingen het geld te verschaffen op den grondslag van den rentestandaard, welke bestond toen genoemde vereenigingen aan den Raad Uwer Gemeente hun aanvragen inzonden,
dat het Comité Uw College dringend verzoekt na kennisneming van bovengenoemde bezwaren er bij de Regeering op aan te dringen, ten spoedigste in deze belangrijke ondernemingen beslissing te nemen, opdat een gunstige beschikking straks zal bijdragen dat in de Bouwbedrijven te dezer stede de werkeloosheid tot een minimum teruggebracht zal kunnen worden.

Hetwelk doende,

Het Bestuur van het Centraal Comité tot Bevordering der Normaliseering van de Bouwbedrijven:
(w. g.) P. NICOLAÏ, Voorzitter.
„ G. C. B. VAN DIJK, Vice-Voorzitter.
„ C. J. DE HAAS, 1e Secretaris.
„ P. VAN HASSEL, 2e Secretaris.
„ J. KEIJNEMANS, Penningmeester.

Utrecht, 7 October 1914.

MEMORIE VAN TOELICHTING.

Naar aanleiding van het bij ons Bestuur ingekomen rapport van de sub-Commissie „Volkshuisvesting", meende ons Bestuur goed te doen het Centraal Comité te verzoeken bijgaand adres aan Uw College in te dienen.
De sub-Commissie stelde het rapport op naar aanleiding van de besprekingen, die met de afgevaardigden der Bouwvereenigingen plaats hadden, op welke vergaderingen tevens aan den ambtenaar van Bouw- en Woningtoezicht verzocht werd ten behoeve van de werkzaamheden der sub-Commissie eenige rapporten samen te stellen, opdat de Commissie ten duidelijkste zou kunnen overzien waar elders wel en zelfs nog van verdere strekking voorschot tot woningbouw werd toegestaan, wat in deze Provincie door Gedeputeerde Staten ten deele werd geweigerd.
Sedert 1 Januari 1913 tot 1 Mei 1914 werd in de navolgende Provinciën aan verschillende Gemeenten een voorschot voor woningbouw gegeven, zonder dat door de betrokken vereenigingen eenig waarborg-kapitaal gesteld werd en wel in 23 Gemeenten, t. w.:

Provincie	Zuid-Holland	4	Gemeenten.
„	Noord-Holland	3	„
„	Limburg	3	„
„	Gelderland	1	„
„	Friesland	12	„

Bovendien werd in verschillende Provinciën nog voorschot gegeven aan Woningbouwvereenigingen, welke nog geen 1/2 pCt. waarborg door eigen kapitaal gaven en wel in 8 gevallen, t. w.:

Provincie	Noord-Holland:	2	Gemeenten.
„	Limburg	3	„
„	Overijssel	1	„
„	Friesland	2	„

Ons Comité meent derhalve in het belang van de Volkshuisvesting en tevens in het belang van de toekomstige werkloosheid goed te doen deze gegevens bij het adres aan Uw College te overleggen, opdat ten duidelijkste in het oog zal vallen, dat de beslissing van Gedeputeerde Staten in dit Gewest een geheel andere is, dan genomen werd door Gedeputeerde Staten van andere Gewesten, zoodat een algemeen voorschrift in dezen wel wenschelijk blijkt.
Wij hebben de eer te zijn,

Hoogachtend,

Het Bestuur van het Centraal-Comité tot Bevordering der Normaliseering van de Bouwbedrijven:
(w. g.) P. NICOLAÏ, Voorzitter.
„ G. C. B. VAN DIJK, Vice-Voorzitter.
„ C. J. DE HAAS, 1e Secretaris.
„ P. VAN HASSEL, 2e Secretaris.
„ J. KEIJNEMANS, Penningmeester.

Utrecht, 7 October 1914.

Vervolgens brengen de secretarissen rapport uit over het werken der sub-Commissies en zullen deze in behandeling gebracht worden op de eerstkomende vergadering van het Centraal-Comité.

De Secretaris C. J. DE HAAS.

DE PRIJSSTIJGING DER BOUWMATERIALEN EEN NOODZAKELIJK GEVOLG?

De Alg. Ned. Opz. en Teek. Bond verzoekt ons het volgende op te nemen:

Dat door de heerschende omstandigheden de van uit het buitenland ingevoerde grondstoffen en materialen aan eene prijsstijging onderhevig zijn, is begrijpelijk. Vooral ondervindt men in het bouwvak daarvan de schadelijke gevolgen, aangezien schier alle materialen, als cement, kalk, zink, lood, ijzer en hout, belangrijk in prijs zijn gestegen. Dat deze prijsverhooging van materialen lang niet bevorderlijk is aan de opleving der bouwnijverheid ligt voor de hand. 't Is niet alleen de speculatiebouw, die, behalve dan door de schaarschte van het geld, daardoor in groote ongelegenheid is geraakt, ook de uitvoering van bouwwerken door Directies zullen, in afwachting op betere tijden, vertraging ondervinden.
Van de zijde der architecten en andere belanghebbenden — wij wijzen op de Gemeentelijke Commissie ten dienste van Nijverheid en Bedrijven te Amsterdam en op het Comité te Utrecht, waarbij ook onze Bondsafdeeling is betrokken — wordt alles in het werk gesteld de noodige gegevens hieromtrent te verzamelen, opdat de oorzaken en eventueel te treffen maatregelen hiertegen, aan de Overheid kunnen worden medegedeeld.
In hoeverre door onze Regeering dienaangaande handelend kan worden opgetreden, zal de tijd moeten leeren; anders is het gesteld met de materialen, die in ons land worden geproduceerd en niet van de buitenlandsche markt afhankelijk zijn.
Onze baksteen b. v., een materiaal dat voor de bouwnijverheid van onschatbare beteekenis is, behoeft niet in de algemeene prijsverhooging te deelen; aangezien de benoodigde grondstoffen — althans voor de veldovens, die het talrijkst zijn — in voldoende mate in ons land aanwezig zijn en naar behoeften kunnen worden aangevuld.
Bekend is, dat de Vereeniging van Nederlandsche Kalkzandsteenfabrikanten besloten heeft de vóór 1 Augustus gesloten contracten geleidelijk na te komen, naar gelang de op de fabrieken aanwezige voorraad dit mogelijk maakt. Voorts is besloten voor nieuwe contracten de prijs te verhoogen, hetgeen door het rijzen van de prijzen der grondstoffen noodzakelijk is gebleken.
De techniek der kalkzandsteenfabricatie is van dien aard, dat groote voorraden bijna nooit op de fabrieken worden aangetroffen, zoodat al zeer spoedig de duurdere grondstoffen het materiaal in prijs zullen doen stijgen. Anders is het gesteld met de grondstoffen voor de baksteenfabrikatie. De baksteenfabrikanten hebben dan ook tot op heden de geldende prijzen gehandhaafd, ofschoon natuurlijk niet met zekerheid is te zeggen, dat dit standpunt door de fabrikanten zal worden volgehouden. Deze zaak is voor velen van zeer groot gewicht en verdient daarom aller belangstelling.
In verband hiermede herinneren wij ons de actie, die door sommige baksteenfabrikanten is gevoerd tegen den invoer van Belgisch fabrikaat. Indertijd, dat de Tariefwet van het vorige ministerie zooveele gemoederen in beweging bracht, bleken ook de baksteenfabrikanten heftige voorstanders voor het heffen van invoerrecht op Belgische steen te zijn, hetgeen zij op de volgende wijze demonstreerden:
Indien, zoo redeneerden zij, in Nederland de tweehonderd millioen steenen werden geproduceerd, welke nu uit België worden ingevoerd, zal Nederland ten goede komen:

1°. arbeidsloon van 2.000.000 steenen à ƒ 3.50 per duizend . . . . . ƒ 700.000
2°. de helft der benoodigde brandstoffen aan turf à ƒ 1.50. . . . . „ 300.000
(waarvan 1/3 voor den turfboer, 1/3 voor scheepsvrachten en 1/3 voor arbeidsloon in het turfveld.)
3°. de helft der benoodigde brandstoffen aan steenkolen, voor scheepsvracht zijnde 30.000 ton à ƒ 0.80 „ 24.000
4°. arbeidsloon kolen lossen 30.000 ton à ƒ 0.60 . . „ 18 000
5°. scheepsvracht der 200.000.000 steenen door Nederland à ƒ 1.50 per duizend . . . . . „ 300.000
6°. onderhoud op de fabrieken als reparatiën en vernieuwing materieel, waarvan alle ambachtslieden profiteeren, te rekenen op ƒ 1.00 per duizend . „ 200.000
te zamen . . ƒ 1.542.000

In Nederland, zoo vervolgen zij, worden nu geproduceerd duizend millioen steenen, waarbij den invoer uit België, groot twee honderd millioen zal komen, waardoor een quantum van twaalf honderd millioen steenen wordt verkregen. Door de invoering eener belasting van ƒ 1.00 per 1000 K.G. op de steen, zal de meerdere winst worden geraamd op ƒ 1.00 per 1000, dus totaal ƒ 1.200.009.
In Nederland zal daardoor meer worden verdiend:
a. aan arbeidsloonen, scheepsvrachten enz. . . . . ƒ 1.542.090
b. aan meerdere opbrengst steenen. . . . . „ 1.200.000
totaal. . . . ƒ 2.742.000

Opgemerkt wordt nog, dat door het heffen van invoerrecht, groot ƒ 1.00 per 1000 K.G. steen, dit voor 1000 steenen ƒ 2.00 zal bedragen; waaruit dan volgt, dat de prijzen der steenen met ƒ 1.00 per duizend kan worden verhoogd.
Tot zoover het rekensommetje, dat door zijne eenzijdige samenstelling wel eenige stof tot bespreking oplevert. Het ligt evenwel niet in onze bedoeling ons daaraan te bezondigen; alleen hebben wij willen aantoonen, dat de baksteenfabrikanten zich met hand en tand tegen den invoer uit België hebben verzet.
Het kan zeer nuttig zijn deze houding te toetsen aan den loop der gebeurtenissen.
De toestand in ons land is thans zóó, dat van invoer uit België geen sprake kan zijn en alle concurrentievrees uitgesloten is. De export naar België (klinkers), Duitschland en Ned.-Indië heeft niet plaats. Bovendien is thans een overvloedige voorraad baksteen aanwezig.
Al deze factoren te zamen genomen, wijzen er op, dat eene prijsverhooging geen reden van bestaan heeft, ja zelfs, gezien de overproductie in dezen tijd, een verlaging van prijs niet ondenkbaar geacht kan worden.
De corporaties, die zich bezighouden met het onderzoek naar de stijging van verschillende materialen, kunnen niet genoeg aan deze, voor de bouwnijverheid hoogst belangrijke zaak, hunne aandacht wijden. Doch ook de Regeering, waarvan bekend is, dat zij aan de bevordering van den bouw van arbeiderswoningen hare medewerking zal verleenen, mag hiervan niet onkundig blijven.
Voor de vereenigingen van architecten en andere belanghebbende organisaties is een dankbaar arbeidsveld geopend. Het spreekt van zelf, dat wij niets liever zien, dat onze waarschuwende stem weerklank moge vinden bij allen, die de heerschende malaise in het bouwvak het hoofd bieden.

VAN ALLERLEI AARD.

Tot hoogleeraar voor beeldhouwkunst aan de Rijksacademie voor Beeldende Kunsten te Amsterdam, is benoemd de heer J. Bronner te Haarlem. Men zal zich herinneren dat bij de prijsvraag voor het Hildebrand-monument, dit jaar uitgeschreven, het ontwerp van den heer Bronner met den eersten prijs bekroond, en ter uitvoering aangewezen werd.

SCHOOL VOOR KUNSTNIJVERHEID TE HAARLEM.

Aan de School voor Kunstnijverheid te Haarlem is thans in verband met de bouwkundige afdeeling der klasse een bijzondere cursus in de Statika ingesteld.
De lessen worden gegeven door den bouwkundig ingenieur den heer P. F. de Bordes en hebben op Dinsdag en Woensdagavond van 7—8 uur plaats.
Belangstellenden, die speciaal deze cursus wenschen te volgen, kunnen zich daartoe aanmelden bij den directeur der school.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Th. G. Schill. † — Nog eens: het ziektesymptoon. — Ingezonden. — Centraal Comité tot Bevordering der Normaliseering der Bouwbedrijven. — De prijsstijging der bouwmaterialen een noodzakelijk gevolg? — Van allerlei aard.

TWEE EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 45. ZATERDAG 7 NOVEMBER 1914

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, A. A. HES, M. J. HACK, WILLEM VAN DER PLUYM EN J. J. HELLENDOORN, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Bestuur van het Genootschap, Heerengracht 545—549, Amsterdam.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

Op de prijsvraag *Kalender 1915* zijn vijftien antwoorden ingekomen onder de motto's hieronder bij het rapport vermeld.
Door het Bestuur is het ontwerp onder motte „*Pijler*" bekroond en voor uitvoering aangewezen. Bij opening van den naambrief bleek deze inzending te zijn van den heer W. BOGTMAN te Haarlem.
De ontwerpen zullen tot a. s. Maandag in de bibliotheek ter bezichtiging zijn gesteld.

G. F. LA CROIX, waarn. 1ste Secretaris.

RAPPORT VAN HET BESTUUR VAN DE PRIJSVRAAG VOOR GENOOTSCHAPSKALENDER.

Ingekomen 15 antwoorden onder de motto's:
1. Quand même. 2. MCMXV. 3. X. 4. Vlakversiering (I). 5. Vlakversiering (II). 6. J. D. T. D. G. 7. B en V. 8. Najaar '14. 9. A. 10. Pijler. 11. Er tusschen door. 12. C. W. 13. Genootschapskalender. 14. De Jaargetijden. 15. Do it now.
Alle ontwerpen hebben naar ons oordeel verdiensten en bij alle is de vooruitgang der laatste jaren te bespeuren, wat betreft het oplossen van een dergelijke opgaaf.
Het is werk van meer of minder onderlegde teekenaars, geoefend in het ook wetenschappelijk bekijken naar doel, vlak en techniek.
Bijna alle teekeningen hadden kunnen dienen als omslag voor onzen kalender.
Na eenige schifting en overwegen van goede kwaliteiten tegenover vermeende foutjes, bleven over de motto's: Pijler en MCMXV, waarvan tenslotte motto „Pijler" gekozen werd.
Hier mogen eenige opmerkingen volgen in de orde, waarin de teekeningen zijn ingekomen:
1. „Quand même", vertoont een vrij goede indeeling en overeenkomstig zoeken in het massale in letters en figuren. Hinderlijk werkt de vulling tusschen de figuren.
2. „MCMXV", met een mooie groepeering van emblemen van tijd, kunst en plaats. De groep en de rozetten staan echter te los in het vlak. De letters waren niet genoeg verzorgd.
3. Motto: X, met streven naar fijnheid. Hier is wel overeenstemming tusschen letters en ornament, doch geen voldoende aansluiting tot een geheel. Het koepeltje staat wat kleintjes in het leege vlak.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

4. „Vlakversiering", I, met een geslaagde oplossing van het Amsterdamsche wapen, waarvan de leeuwen wel wat te veel bij het styleeren hebben geleden.
5. „Vlakversiering", II, met fijnen opzet en verdeeling doch niet tot volkomen rust gebracht.
6. „I. D. T. D. G." Hier geldt dezelfde opmerking als bij 5.
7. „B. en V." Goed naar vlak en duidelijk naar doel opgelost. Het streven vermoedelijk om een algemeene fout van „afzakken" te voorkomen was echter niet gelukt.
8. „Najaar '14", met streven naar fijnheid en geslaagd doorvoeren van technische behandeling. De toren valt echter wat uit het geheel en de schuine lijnen er onder werken storend.
9. Motto „A". Een goed gedachte emblemengroep, iets los in het geheel, en de handen onvoldoende geteekend.
10. „Pijler", waarvan vóór- en achterblad iets te gelijkwaardig; volgens ons de reinste oplossing.
11. „Er tusschen door". Goed in het vlak opgelost en de techniek doorgevoerd. Storend werkt de perspectivische aanduiding onder het geveltje.
12. „E. W." Zoo hier een streven naar zweven is te constateeren dan brengt de rapporteur hiervoor hulde, want daarvan zou dan iets geslaagds zijn op te merken, behalve in het achterblad.
13. „Genootschapskalender", met mooie kwaliteiten in het middenvak. Het onderschrift „Kalender 1915" staat iets te leeg in het vlak.
14. „Jaargetijden". Een verdienstelijk ontwerp. Voor het doel minder geschikt geoordeeld, door het meerendeel der beoordeelaars, wegens fijnheid van details en kleinheid van letter.
15. „Do it now." Met veel goeds, doch te weinig geheel.

Namens het Bestuur:
J. H. DE GROOT, *Rapporteur.*

VERSLAG DER 1349e LEDENVERGADERING,

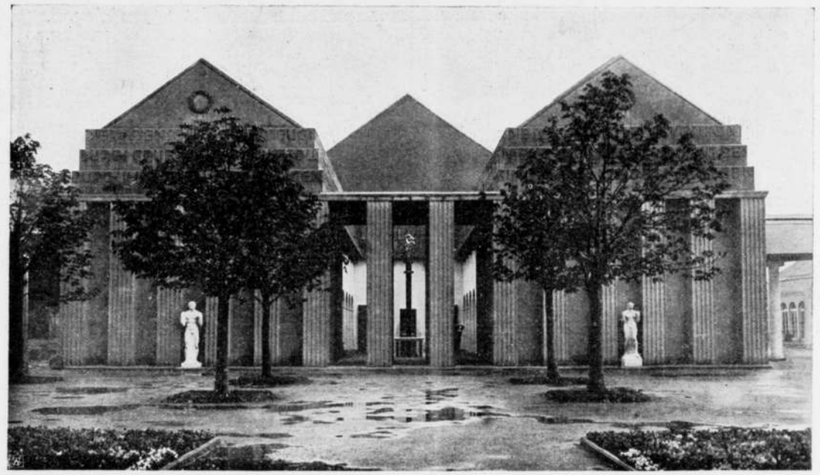
GEHOUDEN IN DE NIEUWE ZAAL VAN HET GENOOTSCHAP HEERENGRACHT 545—549.

De voorzitter opent te ruim half negen de vergadering en zegt:
„Het is mij een voorrecht deze vergadering te mogen openen met een hartelijk welkom aan u allen in onze nieuwe lokaliteit.
Vraagt u mij of deze nu onze vergaderzaal is, waar, voor 't vervolg wij ons vereenigen zullen, dan is het ant-



woord: ja en neen; ja, ten aanzien van de ligging en van de ruimte, neen, voor al 't overige.
Ook alweer als gevolg van den noodlottigen oorlog kon de afwerking en meubileering van den gestelden tijd niet tot stand komen, en moest, wilden we niet langer van het voordeel in eigen zaal te vergaderen verstoken blijven, eene tijdelijke aankleeding, tijdelijke verlichting, enz. worden aangebracht, om later, in gunstiger tijden, door het blijvende te worden vervangen. In afwachting daarvan kon er o. i. geen bezwaar bestaan de zaal in hare tijdelijke uitmonstering in gebruik te nemen, en daarmede ook onze bibliotheek en bestuurskamer en wat verder daarbij behoort.
Wij houden ons overtuigd dat nu reeds, ondanks de tijdelijkheid, door u de indruk zal zijn verkregen, dat het Genootschap met zijne lokaliteit in uitstekende conditie gekomen is.
Reeds bij het inkomen door de massale poort en bij het betreden van ruime voorhal en trappenhuis, voelen we ons behagelijk, om zoo te zeggen architectonisch aangedaan, om boven komende de zekerheid te verkrijgen een prettig en vrij verblijf te hebben gevonden. Onder dezen indruk past het ons aan ons medelid, den heer Staal, de hulde te brengen die hem als architect van dit gebouw voor zijn welgeslaagden arbeid ten volle toekomt.
Werd bij het sluiten der laatste vergadering in „Parkzicht" besloten de opening van de nieuwe zalen feestelijk te vieren, het bestuur was van meening dat, de omstandigheden in aanmerking genomen, die feestelijke inwijding vooralsnog niet kon plaats hebben. Toch zal deze vergadering een ons Genootschap eigen karakter dragen door hetgeen straks de heer Weissman ons uit de geschiedenis van het Genootschap zal verhalen, en door de illustratie van die geschiedenis aan de wanden der zaal ter beschouwing aangeboden. Aan de leden die hiertoe hunne bijdragen zonden de dank van het bestuur voor hunne gewaardeerde medewerking.
Het bestuur spreekt ten slotte bij deze gelegenheid den hartgrondigen wensch uit, dat de leden van het Genootschap steeds krachtiger zich zullen aansluiten om, in groote getale hier elkaar ontmoetend, elkaar te leeren kennen en begrijpen, en als gevolg daarvan ook meer te waardeeren.
Dat geregeld samenkomen en samenarbeiden van de leden is ten alle tijde de levenskracht geweest van ons Genootschap, dat zich steeds frisch heeft weten te houden, en dit ook in de toekomst blijven zal, indien alle slechts willen meewerken aan het schoone doel: de buitenwereld duidelijk te maken dat het bestaansrecht van A. et A. nog onverzwakt gehandhaafd is gebleven, en dit, dank zij U aller medewerking, ook blijven zal in komende tijden."
De notulen worden daarna gelezen en goedgekeurd.
De voorzitter deelt mede, op de prijsvraag voor een genootschapskalender zijn ingekomen, 15 inzendingen, waarvan dat van den heer Bogtman te Haarlem, is bekroond en ter uitvoering bestemd.
Inzake het overlijden van de heer Van Tienhoven werd een brief van rouwbeklag door het Genootschap gezonden en brengt de voorzitter ter vergadering nog eens hulde aan de nagedachtenis van dezen eminenten man.
Ingekomen een schrijven van den Nederlandschen Aannemersbond, waarin wordt medegedeeld dat de leden van den Bond vanaf 1 Jan. 1915 verplicht zullen zijn, zich te onthouden van inschrijving naar werk van particulieren, waarop niet van toepassing zijn de bepalingen dat:
1°. alle geschillen zullen worden beslecht door arbitrage;
2°. werkstaking en uitsluiting zullen worden beschouwd als overmacht en recht geven op verlenging van de opleveringstermijn.
Dit schrijven wordt voorloopig voor kennisgeving aangenomen.
Hierna krijgt de Heer Weissman het woord om een overzicht te geven over de vervlogen genootschapsjaren.
Spreker verklaart, dat er oudere leden zijn welke dit beter is toevertrouwd dan hem, doch de nood is mij opgelegd en ik wilde er mij niet aan onttrekken.
De bedoeling was geweest om bij deze opening een feest te vieren, doch de tijdsomstandigheden dwingen om nu met een surrogaat genoegen te nemen; aldus spreker.
Tijdens de rede welke de Heer Weissman houd en welke in het blad wordt afgedrukt, komt de Heer Moen in zijn uniform van sergeant binnen.
Een hoerageroep van den Heer Weissman verwelkomt hem, er aan herinnerende hoe onze sergeant nog voor kort als korporaal te Haarlem rond liep. Als al onze mannen zoo hun plicht doen is het vaderland niet in gevaar.
Tijdens de pauze worden alle genootschapslokalen bezichtigd, waarna van het geheele gezelschap een foto wordt genomen, ter opname in het blad.
Een dankbaar applaus bracht hulde aan den Heer Weissman voor diens smakelijke rede, waarbij de gulle lach niet van het gelaat was geweest. Spreker zelf smulde af en toe aan oude herinneringen, getuige zijn niet te bedaren lach.
Na een hartelijke dank, door de voorzitter aan de Heer W. gebracht, wordt de vergadering gesloten.

A'dam, 5 Nov. '14. J. J. H(ELLENDOORN).



Joseph Hoffmann: Het Oostenrijksche Huis.

DE „DEUTSCHE WERKBUND"-TENTOONSTELLING (Vervolg).

Bij onze rondwandeling over de tentoonstelling ben ik het Saksische gebouw voorbijgegaan zonder er iets over te zeggen. Lossow (onlangs overleden) en Kühne waren er de architecten van. Eenigszins zwak van opbouw, vormde het, door ligging en groepeering een der prettigste punten der tentoonstelling. Het lag n.m.l. met zijn achterzijde tegen het bastion, welks boomgroepen het een uitstekenden achtergrond gaven. Van dit motief der ligging was een dankbaar gebruik gemaakt door in het midden van het gebouw een doorgang te maken. Men begrijpt de grootsche, decoratieve werking, die nog werd versterkt door de trappenaanleg, ontstaan uit het verschil in hoogte tusschen den voorgrond en den op het bastion gelegen achtergrond.
Een geheel andere indruk gaf het „Oostenrijksche huis". Lenig-krachtig, met een breede monumentaliteit, zonder de Duitsche zwaarheid, en gezwollenheid, vertoonde dit gebouw tegenover zijn medebroederen een ernst, en een rust, die het iets geestelijks gaf.
Minder dan in de Duitsche werken is hier de vooropgestelde wil merkbaar; voorbeeld van een bezonken kunstwerk kunnen wij echter dit bouwwerk nog niet noemen. Aan de Duitsche en Oostenrijksche bouwkunst ligt nog te veel het tendentieuse ten grondslag, al is vooral bij Joseph Hoffmann die tendenz poëtischer, en gezonder. Aardig komt dit uit in de opschriften aan het hoofdportaal der tentoonstelling (van den Keulschen architect Carl Moritz):
„Het doel der kunst is te vergenoegen"
en „de kunst verlangt een vaderland."
Stel daar tegenover de spreuken aan het Oostenrijksche huis. De plaats, die zij innemen op de terrasvormigen overgang tusschen het eigenlijke gebouw en het dak, geeft hun nog meer waarde als bouwkunstige geloofsbelijdenis.
„De kunst moet een, al zij het ook hoogere wereld met wezens zijn, een verhoogd waken met glanzende gestalten, niet een slaap vol droomen."
„De schoonheid is de volmaakte overeenstemming van het zinnelijke met het geestelijke."
„De kunst is geen vrucht der opvoeding, want het wezen der opvoeding is veelzijdigheid; de kunst echter berust op eenzijdigheid. Gij moet één stof en één gedachteoogenblik van het scheppen in de plaats van de geheele overige wereld laten treden."
„Het is de opgaaf in de natuur dat gevolg uit te beelden, die met de gedachte van doelmatigheid, welke wij schoonheid noemen, overkomt."
„Het is niet waar, dat de vorm het hoogste in de kunst is; doch het hoogste in de kunst is slechts in zooverre iets, zoover het in den vorm verschijnt."
„Niet de gedachte maakt het kunstwerk, maar het uitvoeren der gedachte".
„De wetenschap overtuigt door hare grondslagen; de kunst moet door haar verschijning overtuigen."

De inwendige ruimten lieten ons nog duidelijker de tegenstelling met het Duitsche werk zien.
Het Oostenrijksche werk (voornamelijk het Weensche) heeft meer het veerkrachtige, het levensluchtige. Daarin stemmen zij meer met de Franschen overeen. De uitstekende invloed van het onderwijs aan de Weensche kunstnijverheid onder leiding van Jos. Hoffmann wekt waardeering. Wat leerlingen daar lieten zien in hun werk stemde tot bewondering. *(Wordt vervolgd.)*

BOUWKUNST EN OORLOG.

FATA MORGANA.

We bevonden ons te midden van den schijn, de schijn van echtheid en van schoonheid, te midden van namaak en inferieuriteit en we geloofden dat de namaak echt, het inferieure superieur was. We meenden de duisternis het licht te mogen noemen.
Nog maar kort geleden gingen de oogen open, en we

bemerkten, dat er niets was dat echt mocht heeten, dat schijn maar schijn, dat schijn van waarheid leugen, dat imitatie huichelarij is; we bemerkten dat schoonheid niet gefabriceerd, maar dat schoonheid geleefd wordt, m.a.w. dat schoonheid een dieperen grond heeft dan het oppervlakkige van een ledig leven.
We bemerkten ook dat kunst in een beginselloos tijdperk evenmin kan bloeien als een plant zonder aarde. We bemerkten dat onzen plant aarde behoefde.
Dáárom waren we verblijd, dáárom juichten wij, ... dat wij zagen héél ver en erg onjuist nog, gehuld in nevelen, onbestemd nog .... we zagen een nieuwen tijd, een nieuwe kunst .... „moderne kunst" werd ze alvast genoemd. Reeds liet den nevel iets los van het beeld en door het waas, den schoonen sluier Toekomst, zagen we méér lijn en méér kleur en .... wij juichten, juichten wel nog verholen, wel nog bespot, maar wij juichten, omdat wij zagen het schoone beeld, een gebouw van edelgesteente, zielsverrukkend van grootheid en kuischheid, schitterend in de stralen der nieuwe zon, weerkaatsend de gedachte van zijn Schepper, rustend op een basement van graniet, elk stuk met eigen naam, Saamgehoorigheid, Gemeenschapszin, Communisme, Waarheid, Recht ....
En we zagen allen komen en 't hoofd buigen, geen kritiek, want zóó móést het zijn.
Onze Vader .... de Ziener, Hij zag 't het eerst en 't duidelijkst en Hij wees 't ons, wees het ieder, doch slechts enkelen zagen het.
Hij wist in steen en in staal te vertolken wat hij zag, en in gulden letteren schreef hij ons brief op brief, tot ook wij zagen.
Maar .... Profeet, Meester, zaagt gij niet tevens, zaagt gij niet achter uw beeld, zich hullende in het waas, dat ook uw beeld nog gevangen hield een loerend gedrocht, Satan, met gesperden muil, met gespitsten bek en gebolde tronie, gereed om zijn geest, zijn onwelriekende adem te persen naar uw beeld, om het half wèg te blazen, half wèg te branden; zaagt gij hem niet? Nú blaast hij, nú spuwt hij zijn walgelijken geur, zijn verdervenden orkaan tegen materie en ideaal, tegen werkelijkheid en gedachte, tegen vleesch en geest, tegen godsvrucht en beschaving, tegen cultuur, tegen Uw .... beeld.
Wèg hoop op de toekomst, wèg opgevoerde eenheid, wèg beginsel, wèg schimmenbeeld .... fata morgana.

H. F. S.

INGEZONDEN.

PRIJSVRAAG „VERZORGINGSHUIS" TE HILVERSUM.

Vragen aan de juryleden gesteld, kunnen conform artikel 12 der Prijsvraag niet persoonlijk worden beantwoord.
De datum van 31 December 1914 als tijd van inlevering wordt opnieuw verdaagd. De jury is in overleg getreden met de Permanente Prijsvraag-Commissie, op welke wijze de afwerking dezer zaak behoort te worden geregeld.
Zoo spoedig mogelijk zal de te nemen beslissing in de in voornoemd artikel aangegeven bladen worden medegedeeld.

DE JURY DER PRIJSVRAAG
„HET VERZORGINGSHUIS".

* * *

Een medewerker aan de prijsvraag „Verzorgingshuis" te Hilversum verzoekt ons dringend onderstaand te willen opnemen.
Door het Bestuur dezer stichting is namens de Jury in de vakbladen (zie „Architectura" van 13 Aug. 1914) bekend gemaakt, dat de datum van inlevering is verdaagd tot 31 Dec. 1914. Na dien datum (15 Aug. j.l.) meende ik het recht te hebben met kracht te mogen doorwerken en wensch ik het Bestuur van genoemde stichting *ernstig* in *overweging* te geven deze datum van inlevering door hen gesteld beslist aan te houden. Het al of niet beantwoorden van gestelde vragen acht ik van weinig belang. Ik erken dat het programma vele duisterheden heeft, doch ik eisch van een goed ontwerper en vakman dat hij deze zelf oplost.

INGEKOMEN BOEKWERKEN.

Van onze uitgeefster, de firma Binger, ontvingen wij een drietal boekjes, die wat uiterlijke en innerlijke verzorging aangaat, er keurig uitzien. Met pleizier neem je zoo'n boekje ter hand, bladert het door, en komt tot lezen. De inhoud, een drietal huiselijke beschouwingen over het herstel van den economischen toestand, is niet van directe waarde voor bespreking in een bouwkundig blad. Doch indirect zijn de beschouwingen van Jan Feith, M. J. Brusse en L. Simons toepasselijk op de toestanden in ons vak.
In de boekjes wordt het betoog geleverd, dat „benepenheid", en niet „bezonnen bezuinigen" ten grondslag liggen aan „onze zuinigheidsmanie", dat het zonder oordeel bezuinigen, niet lofwaardig, doch laakbaar is, juist in deze dagen van algemeenen maatschappelijken terugslag, waar de een op den ander moet steunen, en niet de een door op den ander uit te sparen den cirkelgang in het zakenleven stop zet.
Zoo is het ook in ons vak. Door het niet door laten gaan van plannen, wordt niet alleen de architect getroffen, maar in nog veel grootere mate de groep medewerkers van den architect: de teekenaars en de opzichters, en ook de nog veel grootere groep vakarbeiders.
De vlot geschreven beschouwingen zullen, naar wij hopen, veel bijdragen tot het herstel van het economisch evenwicht.

J. DE M.

VAN ALLERLEI AARD.

W. A. BEEKE.

In aansluiting op het ingezonden stukje van W. v. D. P. in ons vorig nummer over den Heer W. A. Beeke (hij wordt een plaatselijke beroemdheid) lezen wij in het laatste nummer van „Amstelodamum" de volgende mededeelingen.

C. OUTSHOORN. — Ons is medegedeeld, dat de heer Beeke, in ons vorig nummer Chef de Bureau van den architect Outshoorn genoemd, pas in de laatste levensjaren van dezen architect op diens bureau een ondergeschikte betrekking bekleed heeft, lang na de voltooiïng van het Paleis voor Volksvlijt. Het is dus onmogelijk, dat Beeke eenigen invloed op het Paleis-ontwerp gehad heeft. Outshoorn blijft voor ons de hoogbegaatde man, die behalve genoemd kunstwerk nog zoovele andere voorname gebouwen in onze stad gesticht heeft. In „Architectura", no. 43 vindt men nadere bijzonderheden, waarvoor wij thans geen plaats meer kunnen inruimen.

C. OUTSHOORN. — De Rijksarchivaris C. J Gonnet deelt mij, naar aanleiding van de in het vorig nummer gestelde vraag mede, dat Willem Amelius Beeke, zoon van den haarlemschen medicus Hendrik Beeke, aldaar geboren is 13 April 1833 en in 1852 toen hij voor de nationale militie lootte als zijn beroep opgaf „Leerling voor de bouwkunde". In 1855 behoorde hij tot de oprichters van Architectura et Amicitia.

SCHOOL VOOR KUNSTNIJVERHEID HAARLEM.

De lessen in de Kunstgeschiedenis, welke de 5e November des avonds te acht uur in de School voor Kunstnijverheid zullen beginnen, worden gegeven door den Heer F. F. Grabyn, die in genoemden cursus van vier maanden een algemeen overzicht zal geven van de Bouw- en Beeldhouwkunst in verschillende landen en tijdperken.
Deze cursus kan dus dienen als leidraad voor hen, die zich in deze materie verder willen bekwamen, waartoe de aan het Museum verbonden Boekerij ruimschoots in de gelegenheid stelt.
Indien men dezen cursus wenscht te bezoeken moet men zich aanmelden bij den Directeur.

TWEE EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 46. ZATERDAG 14 NOVEMBER 1914

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, A. A. HES, M. J. HACK, WILLEM VAN DER PLUYM EN J. J. HELLENDOORN, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Bestuur van het Genootschap, Heerengracht 545—549, Amsterdam.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

De 1341ste Ledenvergadering zal in samenwerking met de Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst gehouden worden op *Woensdag 18 November a.s.* des avonds te **8 uur precies,** in de vergaderzaal van het Genootschap, Heerengracht 545—549.
Agenda:
I. Voordracht met lichtbeelden van Prof. Dr. H. VISSCHER van *Utrecht* over:
„Het ontstaan van de ornamentiek in de kunst der primitieve volkeren."
II. Notulen.
III. Mededeelingen en Ingekomen Stukken.
IV. Benoeming van drie leden tot nazien der rekening en verantwoording van den Penningmeester.
V. Rondvraag en sluiting.

G. F. LA CROIX, waarn. 1ste Secretaris.

Afdrukken van de, op den inwijdingsavond van onze nieuwe zaal opgenomen groep zijn voor ƒ 1.50 per stuk te verkrijgen bij den photograaf Nic. Schuitvlot, Prinsengracht 823, telephoon Noord 373.
Hoe goed die opname is gelukt, blijkt uit de afbeelding in dit nummer.

DE HUIDIGE CRISUS EN DE PARTICULIERE ARCHITECT.

RIJKSBOUWWERKEN EN PARTICULIERE ARCHITECTEN.

Zooals in het „Bouwkundig Weekblad" en in „Architectura" is gepubliceerd, hebben de vier bouwkundige vereenigingen den 28 September 1914 aan alle Ministers een adres gericht, waarin zij, in aansluiting aan haar adres van Juni 1912, overeenkomende met de motie van den B. N. A. in 1909, de wenschelijkheid betoogen, dat de particuliere architecten — en met hen hun personeel — deel kunnen hebben in de belangrijke bouwwerken, die van Regeeringswege tot stand komen.
In aansluiting hieraan zij medegedeeld, dat een deputatie uit genoemde vier besturen op een audiëntie bij den Minister-President de strekking van dit adres nader heeft toegelicht. De afgevaardigden kregen den indruk, dat de Minister welwillend tegenover het verlangde

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

stond; echter werd door Zijne Excellentie gewezen op moeilijkheden, die bij de uitvoering van het denkbeeld zich zouden kunnen voordoen, daarbij echter een weg wijzend, die misschien een juiste oplossing zou kunnen geven, waarin Z. Exc. verzocht spoedig een nadere schriftelijke uiteenzetting van het verlangde en de wijze waarop dit praktisch verwezenlijkt zou kunnen worden, te mogen ontvangen.
Met het oog op de urgentie van het ontwerp hebben voorzitters en secretarissen der vier Bouwkundige Vereenigingen de vrijheid genomen, overeenkomstig de meening van den Minister middelen te beramen om een juist en vruchtbaar contact te verkrijgen tusschen de Regeering en de particuliere architecten, waarna zij Z. Exc. uitvoerig nader hebben ingelicht en desbetreffende voorstellen hebben gedaan.
Zoo spoedig de onderhandelingen eenigen vasten vorm hebben gekregen, zullen nadere bijzonderheden worden medegedeeld.
Voor de Besturen der vier Bouwkundige Vereenigingen te weten:

de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst,
het Genootschap Architectura et Amicitia,
de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap,
de Bond van Nederlandsche Architecten,

J. GRATAMA, Secretaris.

VOORSCHOTFONDS DER ARCHITECTEN.

De Enquête Commissie acht het wenschelijk de volgende rectificatie te geven betreffende hare samenstelling:
De Commissie had haar stukken tot nog toe ondertekend als bestaande uit Voorzitters en Secretarissen der vier bouwkundige Vereenigingen. Het blijkt haar echter, dat dit onjuist is geweest, omdat zij niet door der Vereenigingen, en ook niet door de besturen der Vereenigingen is gekozen.
Op de vergadering der besturen der 4 bouwkundige Vereenigingen op 10 September j l. werd het wenschelijk geacht een enquête-commissie in te stellen, en werden de Voorzitters en Secretarissen der Vereenigingen verzocht in deze Commissie zitting te willen nemen. Waar echter de aanwezige besturen niet voltallig waren, de aanwezigen geen mandaat hadden voor een dergelijke benoeming, noch namens hun bestuur, noch namens

hun Vereeniging, is het juister deze Enquête-Commissie te beschouwen als een college van 8 architecten, die maatregelen nemen ter voorziening in den nood van de professie.
De Enquête-Commissie heeft in het midden der vorige maand aan al de Architect-Leden, zooals deze door de desbetreffende Besturen der 4 Bouwkundige Vereenigingen waren opgegeven, een circulaire toegezonden met verzoek een of meer kwart of heele aandeelen te willen nemen in het voorschotfonds der architecten.
Het verheugt der Commissie te kunnen mededeelen, dat menig architect hieraan gevolg heeft gegeven, zoodat een goed begin van het Fonds is gemaakt.
Maar ook niet meer dan een goed begin is verkregen. Vele collega's hebben nog niet geantwoord. En hoewel de Commissie begrijpt, dat niet iedereen in deze dagen van malaise in staat is, hoe gaarne hij ook zou willen, financiëel het Fonds te steunen, toch is de Commissie overtuigd, dat er nog velen zullen zijn, die, bij nadere beschouwing van hun geldmiddelen, in staat zijn de een meer, de ander minder, bij te dragen tot het goede doel.
Op hen doet de Commissie een krachtig beroep
Het fonds moet nog aanzienlijk grooter worden, wil het inderdaad in de naaste toekomst collega's steun van eenige beteekenis kunnen verschaffen.
De Commissie heeft getracht die architecten, welke, volgens hun invullingen der Enquête-lijst, het meest en het eerst steun noodig hadden, een werkkring te verschaffen, waardoor zij voldoende in hun onderhoud kunnen voorzien, en laat zich aanzien, dat zij hiermede eenig resultaat zal bereiken. Maar het is begrijpelijk dat op deze wijze niet al die architecten geholpen kunnen worden, wier toestand meer en meer nijpend begint te worden.
Voor hen wordt het Voorschotfonds bijeengebracht.
Wanneer de oorlog nog lang en dus de crisis nog langer zal duren, zal menig architect in moeilijke omstandigheden gaan verkeeren. Het is een eerste plicht van de solidariteit der collega's, het uiterste te doen om hierbij hulp te verleenen.
Daarom: laat ieder architect, gevoelend zijn plicht in deze, bijdragen naar vermogen in het Steunfonds, dat in onze troebele tijden niet alleen een uitkomst kan zijn voor enkelen, maar dat tevens beschouwd moet worden als een uiting van de samenhoorigheid en de offervaardigheid der Nederlandsche architecten.

In herinnering zij gebracht, dat men aandeelen van honderd gulden en van vijf en twintig gulden kan nemen, en dat het de bedoeling is, in moeilijkheden geraakte collega's in verhouding tot de grootte van het Fonds, rentelooze voorschotten te verschaffen, die eventueel op langen termijn af betaalbaar zullen zijn.
Ten slotte zij nog medegedeeld, dat inschrijvingen op het Fonds opgezonden moeten worden aan het Secretariaat der Enquête-Commissie, Marnixstraat 402, Amsterdam, alwaar ook belanghebbenden nadere inlichtingen omtrent het Fonds kunnen verkrijgen.

De Enquête-Commissie:
Á. Salm G.Bzn.
J. Gratama.
Paul J. de Jongh.
C. F. la Croix.
P. G. Buskens.
G. Diehl.
Jos. Th. J. Cuypers.
Jan de Meijer.

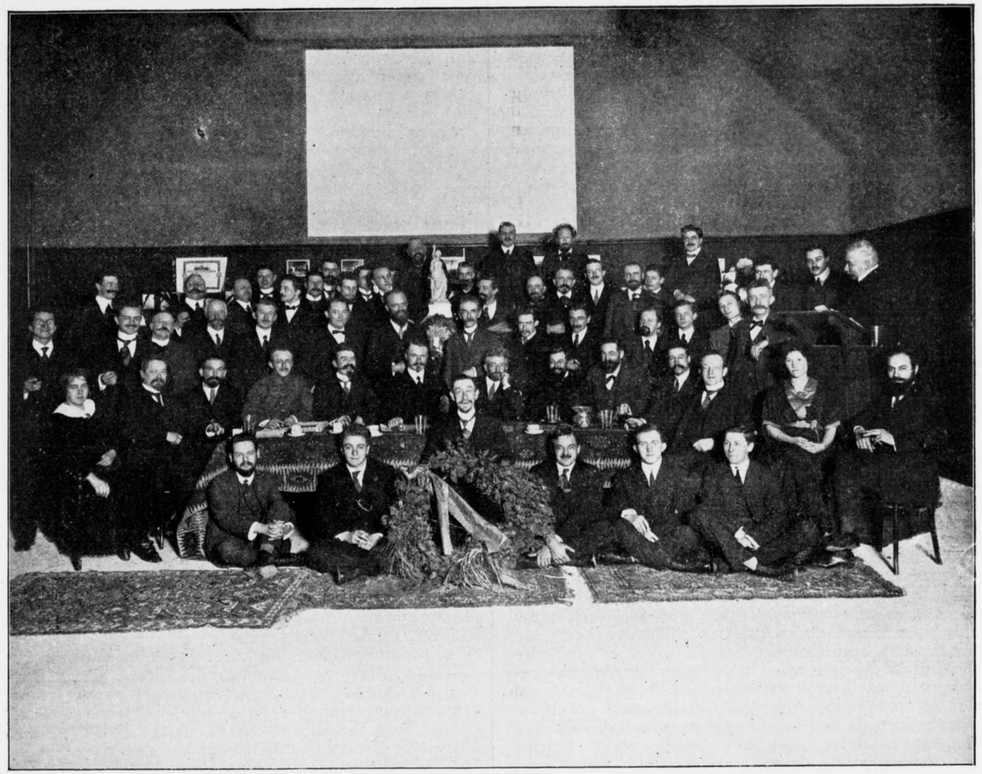
AMICITIA.

Redevoering, uitgesproken op Woensdag den 4en November 1914, toen het Genootschap „Architectura et Amicitia" zijn nieuwe Vergaderzaal aan de Heerengracht 545 in gebruik nam, door A. W. Weissman.

Toen, in het jaar 1880, de Vereeniging „Architectura et Amicitia" een kwart eeuw bestond, waren er, die meenden, dat de stichting had plaats gevonden in de keet op het Rokin, die dienst deed bij het bouwen van het huis, dat de Maatschappij „Arti et Amicitiae" toen bezig was te doen oprichten.
Een onderzoek werd ingesteld, en uit de notulen bleek, dat de stichting den 23en Augustus 1855 in het lokaal „de Stad Breda" — een koffiehuis in de Warmoesstraat — geschied was. Maar toch heeft het Latijnsche devies, hetwelk de schilders gekozen hadden, ongetwijfeld de aanleiding gegeven, dat het lichaam, waarin de jeugdige beoefenaars der bouwkunst zich vereenigden, niet „Bouwkunst en Vriendschap" gedoopt werd, doch den deftiger naam van „Architectura et Amicitia" kreeg.
De Latijnsche datief der schilders gaf en geeft hun, die geen gymnasium bezocht hebben, moeilijkheden, welke de bouwmeesters, door den nominatief te kiezen, vermeden hebben. Hadden de schilders zich *aan* de kunst en *aan* de vriendschap toegewijd, de stichters van ons Genootschap meenden, en zeker terecht, dat het eenvoudiger en toch voldoende was, de bouwkunst en de vriendschap als het ware tot hun patronessen te kiezen.
De bouwkunst laat ik voor vanavond buiten bespreking, al zal zij af en toe wel eens om den hoek komen gluren.
Der vriendschap wensch ik eenige woorden te wijden.
Vriendschap is belanglooze neiging tot iemand en als zoodanig aan de liefde verwant Zij heeft echter, gelijk de boter tegenwoordig, ook surrogaten. Het is altijd uiterst moeilijk gebleken, de echte vriendschap te vinden in kringen, waar men dezelfde belangen had. De geschiedenis der gilden levert daarvan menig bewijs. Om aan de waarheid getrouw te blijven dien ik te erkennen, dat het in „Architectura et Amicitia" niet altijd boter tot den bodem geweest is. Onder veel echte vriendschap kwam er ook wel voor, die slechts een surrogaat genoemd mocht worden, ja, die met de echte niets meer gemeen had.
Te Locarno zag ik eens in den gevel van een huis een steen, waarop het beroemde distichon van Vergilius was gebeiteld, dat ik dus vertaalde:

Gaat het u voor den wind, dan hebt gij vele vrinden,
Doch als 't u tegenloopt zult gij ze niet meer vinden.

Vergilius had dit ondervonden, en waarschijnlijk had de man, die den steen deed plaatsen er eveneens de ervaring van opgedaan.
Misschien zijn er ook wel eens leden van ons Genootschap geweest, die het den dichter konden nazeggen.
Doch laten wij ons hierin niet verder verdiepen en zien, hoe de vriendschap zich in onzen kring wist te uiten.
Het Bestuur is zoo goed geweest, mij het raadplegen der notulen toe te staan. Van de oudste notulenboeken is het papier wit gebleven, doch de inkt werd bruin. Bij de latere werd het papier bruin en bleef de inkt nog zwart. Blijkbaar is de nijverheid van het papiermaken er in den loop der tijden niet op vooruit gegaan.
Ik ben van 1875 tot 1887 lid van het Genootschap geweest, en ben er pas na twintig jaar weder in terug gekomen. Wat sedert 1907 geschiedde ligt ons allen nog versch in het geheugen: ik zal er dus niets van zeggen.
En van het tijdperk, dat ik niet in uw midden was, is het



mij uitteraard onmogelijk, iets te verhalen. Zoo wensch ik dan uw aandacht te bepalen op het twaalfjarig tijdperk, dat ik mede maakte, en daar slechts aan toe te voegen datgene, wat ik uit de notulen der eerste twintig jaren van de Vereeniging kon opdiepen.
Laat mij dan bij het begin beginnen. Er moet in den aanvang van haar bestaan in de Vereeniging een huiselijke geest geheerscht hebben. Het getal der leden was niet groot, maar de opkomst naar de vergaderingen, die in het Noord-Hollandsch Koffiehuis „de Roode Leeuw" op den Vijgendam gehouden werden, schijnt niet veel te wenschen te hebben overgelaten.
De vriendschap uitte zich reeds in de vergadering van den 18den Augustus 1856, toen de heer J. H. A. E. de Vries, mijn latere leeraar in het rechtlijnig teekenen, het voorstel deed, om „op den dag der onthulling van het monument voor den volksgeest op den Dam aan den ontwerper Tetar van Elven een bewijs van sympathie te geven." Er werd reeds twee dagen later een buitengewone vergadering gehouden; besloten werd, een „chassinet" voor een der ramen van het vergaderlokaal te plaatsen. Eerst zou het met „gaz" verlicht worden, maar ten slotte bleken de kosten daarvan te hoog. Welk licht er achter het „chassinet" heeft gebrand blijkt uit de notulen niet. Maar de heeren Moele Bergveld, Van Breda en De Vries gingen den heer Tetar van Elven complimenteeren en boden hem het „honorair lidmaatschap" der Vereeniging aan.
In de vergadering van 1 September 1856 „deed de Voorzitter in een rede verslag van de ontvangst der Commissie bij den heer H. M. Tetar van Elven, berigtte dat Z.Ed. het honoraire lidmaatschap der vereeniging had aangenomen en dat het gezigt van het huldeblijk Z.Ed. zeer getroffen had." Het chassinet was vervaardigd door den heer G. B. Salm, waarvoor hij „door den heer Vogel ten zeerste werd bedankt." De heer Tetar van Elven schonk aan de Vereeniging „een present-exemplaar der gravure van het monument", welke prent op kosten van „Architectura" werd „geëncadreerd".
Dit alles geschiedde in de 50e vergadering, die echter tot geen feestbetoon aanleiding gaf. De Vereeniging bestond toen nauwelijks één jaar, zoodat men iedere week moet samen gekomen zijn.
Maar de 75ste vergadering had een eenigszins feestelijk karakter. Er stond toen.... niets op de agenda! De notulen zeggen: „De President, de heer Moele Bergveld, vroeg, nadat de notulen der vorige bijeenkomst waren gelezen en goedgekeurd, of iemand ook het een of ander onderwerp ter sprake wenschte te brengen. Dit het geval niet zijnde, droeg Z.Ed. het hierdicht „De Bouwkunst"

van Mr. J. van Lennep voor", hetwelk zeer in den smaak viel.
De 100ste vergadering werd gehouden den 23sten Augustus 1857, in den Griekentuin in de Plantage, en wel des avonds ten zes ure. Een „onbekend kunstvriend" had toen *f* 50 gezonden voor een buitengewone prijsvraag. Dan zeggen de notulen: „Het eenvoudige Souper, hetwelk de 100ste vergadering besloot, getuigde van de meest vriendschappelijke gezindheid. Mogen de wenschen tot heil onzer Vereeniging „A. et A." ontboezemd, in het vervolg vervuld worden!"
Toen men, den 3den October 1859, in „Diligentia" in de Kalverstraat voor de 200ste maal bijeenkwam, werd geen feest gevierd. Slechts wenschte „de President de vergadering geluk met hare tweehonderdste bijeenkomst, daarbij uitende Z.Ed.'s beste wenschen voor den bloei der Vereeniging, en de leden aansporende tot algemeene medewerking, waartoe Z.Ed. allen gezondheid en lust toewenschte."
Het volgende jaar wilde men zijn schade inhalen. Den 25sten Juli 1860 besloot de 237ste vergadering „het vijfjarig bestaan der Vereeniging te herdenken door op den 23sten Augustus aanstaande buiten deze stad in eenig daartoe geschikt lokaal feest te vieren." Maar men had zich verblijd met een doode musch. Want toen men den 29sten Augustus weder in „Diligentia" was samen gekomen „vroeg de heer Van Breda, waarom geen gevolg was gegeven aan het besluit der vorige vergadering om feest te vieren. Het Bestuur antwoordde, dat „het gestadig ongunstig weder het bijeenkomen in den een of anderen tuin had verhinderd, en dat er weinig deelneming was geweest, daar vele leden uit de stad waren." Al is zij geen feestvergadering geweest, toch had de 266e bijeenkomst een bijzonder karakter. Op den 27sten Maart 1861 was namelijk aan de orde „het bespreken van het aannemen van eenen bode." Nadat daar heel wat over was gediscussieerd werd besloten, een bode aan te nemen. Daarna werd „de persoon van Pieter Heere als bode der Vereeniging geproclameerd." Het ging toen blijkbaar in „A. et A." plechtig toe.
Tot dusver had de Vereeniging geen moeilijkheden gehad. Maar den 9den October 1861 werd ter 283ste vergadering „gelezen een door den Heer J. H. A. E. de Vries ingezonden brief, inhoudende een beredeneerde weeklagte aangeheven over den tegenwoordigen toestand der Vereeniging, en de kennisgeving dat hij, als beter begrijpende wat de Vereeniging meer voegzaam was, de broederschap verlaat". De heeren Martens, Koper en Molemans werden toen belast met de taak „om volgens hunne beste wijze den Heer De Vries te doen zien, dat hij doolende is". De commissie slaagde daarin, en de heer De Vries kwam op zijn besluit, om ontslag te nemen, terug.
Van eenige feestviering melden de notulen dan in langen tijd niets meer. De driehonderdste vergadering ging onopgemerkt voorbij. Het leven der vereeniging was te vergelijken bij een traag vlietend water. Maar daar voerde, in de 320ste vergadering, den 20sten Augustus 1862, een nieuw lid, de heer „Gottschalk", het woord, en wat hij zeide bracht „A. et A." in beroering. Nog pas kort geleden had men de beurs-ontwerpen, in 1836 en 1840 vervaardigd, als kunstbeschouwing bezichtigd en toen geconstateerd „dat de bouwkunst sedert zeer vooruit was gegaan". En nu kwam daar die „Gottschalk" in een volgens den Secretaris „curieuze" lezing den leden 200 maar vertellen, dat de bouwkunst „in verval was", hij sprak van „timmermans-architectuur", hij laakte het, dat men de stoepen der oude heerenhuizen wegnam, hij noemde het gebouw van „Arti et Amicitiae" een „voorbeeld van wansmaak", ja zelfs weigerde hij het station van den Rijnspoor, toen in aanbouw, als een kunstwerk te erkennen! Natuurlijk waren de leden het met den geachten spreker in het geheel niet eens.
Het was in dien tijd gebruikelijk, dat de leden, die „voordragten" hielden, vertaalde artikelen uit Duitsche tijdschriften voorlazen. Na de lezing vonden de vertalingen een plaats in de Bouwkundige Bijdragen der Maatschappij. De heer „Gottschalk" verlangde oorspronkelijk werk, en toen de leden aan dien wensch geen gevolg gaven, hield hij zelf een lezing, getiteld: „Hoe moeten wij bouwen?" Het klinkt ons nu vreemd in de ooren, dat volgens de notulen „ZEd. eindigde, dat de Romaansche bouwstijl moet gevolgd worden." In 1862 was er toch zeker geen enkele reden om zich van de vormen der vroege middeneeuwen te gaan bedienen.
Van het 50-jarig bestaan der Nederlandsche onafhankelijkheid, in November 1863 te Amsterdam zoo feestelijk herdacht, is in de notulen slechts te vinden: „dat de leden met genoegen eenige afbeeldingen van illuminatiën zagen zooals die te Amsterdam in 1786 en 1793 geweest waren, vooral nu men met lust nieuwe lichttoestellen ziet opstaan, voor het feest van Nederlandsch (sic) onafhankelijkheid, dat op 15 en 16 November zal gevierd worden". Aan de jonge architecten van toen werd het ontwerpen van illuminatiën niet gevraagd. Ik herinner mij nog, hoe ik ze als kind in 1863 mocht gaan kijken; langs de grachten stonden oranjekleurige slingers van latten, met vetpotjes er in. Ook de vensters der huizen waren met zulke latten omlijst, tenzij men aan een W of iets dergelijks de voorkeur had gegeven.
Maar zeer zelden vindt men in de notulen van dien tijd iets, dat op actueele gebeurtenissen betrekking heeft. Alleen de prijsvraag voor het „Museum Willem I", in 1864 uitgeschreven, werd in de vergadering van 20 April door den heer „Gottschalk" besproken. Doch geen van de aanwezigen, behalve de spreker, liet zich over de zaak uit, ofschoon zij in de notulen „de zaak van den dag" heet.
De opening van het Paleis voor Volksvlijt vond in „A. et A." geen weêrklank. De naam van Outshoorn komt in de notulen nimmer voor. Kort nadat in Augustus 1864 de opening van het merkwaardige bouwwerk had plaats gevonden, hield de Vereeniging een vergadering, maar, zegt de Secretaris „daar viel niets belangrijks voor, waarom dezelve in gezellig verkeer werd doorgebragt".
Van feestvieren had men blijkbaar genoeg. Den 5den October 1864 ging de 400ste vergadering onopgemerkt voorbij. De gebruikelijke toespraak van den Voorzitter bleef achterwege. Het was toen een tijd van depressie. Een van de sprekers, de heer J. de Haan, weet den kwijnenden staat, waarin volgens hem toen de bouwkunst verkeerde, er aan „dat de welvaart Amsterdam verlaten heeft". Zelfs het feit, dat „Architectura et Amicitia" den 23sten Augustus 1865 tien jaar bestaan had, gaf tot geen feestbetoon aanleiding.
De notulen worden nu van een merkwaardige beknoptheid; kunstbeschouwingen hadden grootendeels de „voordragten" vervangen. Er waren zonderlinge kunstbeschouwingen bij. Zoo deelde in de vergadering van den 10den Januari 1866 de heer G. B. Salm mede „dat gearriveerd was de heer Lindo uit Rotterdam, die verschillende zaken in Portlandcement uit zijn fabriek geexposeerd had, waarvan een lijst circuleerde".
Wat leven in de brouwerij bracht weder de heer Gosschalk, toen hij den 7den November 1866 een bijdrage leverde getiteld „De ruïne van Brederode ten behoeve van naaischolen." Maar de vergaderingen werden slecht bezocht. Het kwam wel voor, dat slechts 3 leden aanwezig waren. Toch werd een voorstel gedaan, om aan de Maatschappij ter bevordering der Bouwkunst „een cadeau te geven bij gelegenheid van haar 25-jarig bestaan."
Men weet de slechte opkomst der leden aan de ongeschiktheid van het lokaal in „Diligentia" en knoopte onderhandelingen aan met de „Eensgezindheid" op het Spui, maar daar zou men slechts éénsin de veertien dagen kunnen worden ontvangen. Dit vonden de leden echter geen bezwaar, en zoo kwam men den 30sten Januari 1867 voor het eerst in de kleine zijkamer dier Societeit bijeen. In die vergadering werd medegedeeld „dat het plan van het geven van een cadeau aan de Maatschappij in duigen was gevallen." Men had namelijk den beeldhouwer Stracké bereid gevonden, om twee borstbeelden van gips, die Van Campen en De Keyser zouden voorstellen, voor *f* 300 de twee te maken, welke kunstwerken aan de Maatschappij zouden worden geschonken. Maar de Afdeeling Amsterdam had het denkbeeld van „A. et A." overgenomen, en de beeltenissen door Maschhaupt laten schilderen. Die portretten werden op haar zilveren feest aan de Maatschappij geschonken, en zij hebben in haar gebouw gehangen tot onlangs dat van Van Campen een prooi der vlammen werd. Toen de leden van „A. et A." nu hoorden, wat de Afdeeling gedaan had, besloten zij de *f* 300 — die nog bijeen gebracht moesten worden — maar in den zak te houden!
In de Eensgezindheid ging het met de Vereeniging niet beter dan in Diligentia. De leden kwamen slecht op; in de vergadering van den 24sten April 1867 „maakte de President de opmerking, dat heden over 14 dagen de 500ste vergadering der Vereeniging zou gehouden worden; Z.Ed. zou alleen een feestelijken avond verkieslijk vinden, wanneer daartoe algemeene sympathie bestond." Maar van die sympathie werden geen blijken gegeven, en zoo is de 500ste vergadering, die slechts door 8 leden werd bijgewoond, geen feest geworden, al „sprak de heer J. H. Leliman een hartelijk woord."
Zelfs een poging, door den heer Leliman gedaan, om, door het beschikbaar stellen van *f* 100 voor een prijsvraag voor een museum, de leden aan het werk te zetten, was te vergeefs. Geen antwoord kwam er in.
Den 29sten April 1868 werd met algemeene stemmen tot lid aangenomen de heer J. L. Springer, die later de Vereeniging tot zoo grooten bloei zou brengen. Maar voorloopig gaf zijn opneming niets. De opkomst der leden bleef bedroevend klein.
Toen het, den 23sten Februari 1868, twaalf en een half jaar geleden was, dat de Vereeniging werd opgericht, had men plannen voor een feestviering gehad. Doch „toen de lijsten tot deelneming terug kwamen bleek de deelneming zoo gering, dat het plan onuitvoerbaar was", heet het in de notulen.
De heer Springer gaf den 12den Mei 1869 zijn eerste kunstbeschouwing „doende de leden kennis maken met eenige zeer net uitgevoerde teekeningen van in deze gemeente gebouwde schoollocalen." Reeds het volgende jaar werd Springer tot Secretaris benoemd.
In dat jaar 1870 zien wij ook de eerste pogingen doen om tot het uitgeven van een „Album van bekroonde ontwerpen" te geraken. Het zou nog tien jaar duren, eer die pogingen den gehoopten uitslag hadden.
Klachten over geringe kasmiddelen en weinig belangstelling komen veel in de notulen voor. Zelfs den „honorairen" leden wordt gebrek aan belangstelling verweten. Kunstbeschouwingen waren talrijker dan „voordragten". Een der leden had als onderwerp in het laatst van 1870 gekozen: „De Hollandsche heistelling en de stoomstelling." Hij meende, dat de „stoomstelling", die toen nog pas in gebruik kwam, geen toekomst hebben zou! Een andere lezing uit dien tijd had als titel: „De bouwkunst ambachten uit de boeken Mosis."
De Secretaris stelde in 1871 voor, een excursie naar 's-Hertogenbosch te houden. Bepaald werd, dat die den 27sten Juli zou plaats vinden. Toen men evenwel den 30sten Augustus vergaderde deelde de Voorzitter mede: „dat van de voorgenomen reis naar 's-Hertogenbosch niets gekomen was; het ongunstige weder en de daardoor veroorzaakte geringe opkomst had als gevolg, dat aan het plan geen gevolg werd gegeven."
In het laatst van 1871, toen er plannen bestonden om den Stadsschouwburg te verbouwen, besloot „A. et A." om een prijsvraag voor een schouwburg uit te schrijven. Maar dit ging niet dan na „hevige en verwarde discussiën." Vele leden waren namelijk van oordeel, dat zulk een prijsvraag niet in de Vereeniging thuis behoorde. Er werd zelfs voorgesteld, „om tot een herkiezing over over te gaan." Doch toen men trachtte op deze wijze „de zaak vriendschappelijk tot een goed einde te brengen" wilde het noodlot, dat de stemmen staakten! De Secretaris kon toen met groote letters in de notulen opnemen: „dat het onderwerp onveranderd bleef."
Niet onvermakelijk was, wat ter vergadering van den 13den December 1871 voorviel. Er was toen aangekondigd, dat er twee sprekers zouden zijn. Een betrekkelijk groote opkomst toonde, hoeveel belangstelling er voor dit, in de jaarboeken der Vereeniging tot dusver nog niet voorgekomen dubbeltal van „voordragten" was. Maar toen de eerste spreker het woord had gekregen, maakte hij bezwaar „zijn werk, dat 30 bladzijden innam, voor te lezen", daar hij meende „daarvoor eenen geheelen avond noodig te hebben." Na veel over en weder praten, waarmede nogal tijd schijnt verloren te zijn gegaan, was de spreker bereid te beginnen. Doch weldra maakte hij „een pauze", waarin „verschillende woordenwisselingen tusschen den Voorzitter, den Secretaris en den spreker plaats vonden." Dit gaf weder een groot oponthoud, en nadat de toornige „verhandelaar" eindelijk te bewegen was, zijn lezing te vervolgen, gebruikte hij daarvoor zooveel tijd, dat er voor den tweeden spreker geen gelegenheid meer was, aan het woord te komen. Deze zeide toen „dat het maar beter was, zijn lezing in het volgende jaar of in het geheel niet te houden, daar hij de handelwijze, hem aangedaan, zeer afkeurde." De twee sprekers kregen het nu met elkander aan den stok, en de voorzitter moest „deze discussiën sluiten." Hij verweet den eersten spreker dat hij aanleiding had gegeven „tot een zoo treurig voorval, strijdende met de goede harmonie die deze vriendenkring steeds bezielde."
In de volgende vergadering kwam het geval weder aan de orde. De notulen zijn niet bijzonder duidelijk. Doch het schijnt, dat de Secretaris op den oproepingsbrief der vergadering van 13 December ..... de sprekers bij ongeluk verwisseld had, zoodat de eene, die het over „ventilatie" zou hebben, werd aangekondigd te zullen spreken over „Grieksche en Romeinsche monumenten", terwijl het lid, dat dit esthetisch onderwerp ter sprake wilde brengen, met „ventilatie" was bedacht. Geen wonder, dat de leden benieuwd er naar waren, wat hiervan zou terecht komen. Ten slotte is de zaak echter „tot aller genoegen geschikt."
Toen echter den 10den Januari 1872 de Algemeene Vergadering werd gehouden, koos men den heer Springer tot Voorzitter en werd de heer Bronke met het secretariaat belast. Er kwam nu meer leven in de Vereeniging.

Was er in lang geen feest gevierd, de 600ste vergadering, den 20sten Maart 1872 gehouden, eindigde met een souper, bijgewoond door 3 Bestuurders en 8 leden. „In opgewekte stemming werden achtereenvolgens vele feestdronken ingesteld, namenlijk op het welzijn der Vereeniging, hare Leden, hare Honoraire Leden, de Oud-Bestuurders, de Oprigters, den Voorzitter Honorair en vele Oud-Leden, die zoo lang en zoo menigmaal de Vereeniging bewijzen van belangstelling hadden gegeven. Het was blijkbaar, dat de Vereeniging allen lief was en dat de wensch bestond, dat „Architectura et Amicitia" steeds mogt blijven de band, die de jeugdige bouwkundigen omsloot en vereende."

Het jaar 1872 was dat, waarin de eerste wetsherziening geschiedde. Die herziening had als voornaamste bepaling, dat men niet meer iedere week bijeenkwam, doch alleen gedurende het winterseizoen om de veertien dagen, een gewoonte, waaraan men sedert getrouw is gebleven.

In 1873 was de Voorzitter J. L. Springer langen tijd wegens ziekte verhinderd, de vergaderingen te leiden. In het najaar was hij weder hersteld, en deed belangrijke voorstellen, die werden aangenomen. Het eerste was dat om „prijsvragen à la minute" uit te schrijven, het tweede het instellen van een vraagbus. In den eersten tijd van mijn lidmaatschap waren die prijsvragen, welke ter vergadering werden beantwoord, nog in zwang. Later geraakten zij in onbruik. Maar de vraagbus is tot den huidigen dag bestendigd.

In dezelfde vergadering, waarin deze gewichtige besluiten genomen werden, kreeg de bode zijn ontslag „wegens verregaande nonchalance".

Den 12den November 1873 zou men voor het eerst een „prijsvraag à la minute" gaan beantwoorden. Dan.... „de beide bestuurders, die de sleutels van de kast bewaarden, waarin zich de teekenbehoeften bevonden, waren afwezig, zoodat de proefneming tot later moest worden uitgesteld."

Veertien dagen later gingen acht leden aan het „schetsen à la minute van een schoorsteenmantel". Het leverde „een aangenaam resultaat op", zeggen de notulen „en hoewel de critische beschouwingen nog niet zoo vlot gingen, mogt deze proef toch als welgeslaagd worden aangemerkt, daar door allen met blijkbare ambitie was gewerkt."

In het begin van 1874 had de heer J. L. Springer echter van zijn voorzitterschap genoeg. Ofschoon men zeer bij hem aandrong te blijven, „ten einde de vele door hem pas begonnen zaken als bestuurder te kunnen steunen", was hij niet te bewegen, een herbenoeming als lid van het Bestuur te aanvaarden. De heer H. G. Gallay kwam in zijn plaats als voorzitter, de heer A. H. D. Rups werd secretaris, de heer J. H. Bronke penningmeester en de heer J. N. Landré bibliothecaris. Het nieuwe bestuur had veel te stellen met de „obstinaatheid van den in October ontslagen bode", die aan zijn opvolger niets wilde afdragen.

Het jaar 1874 kenmerkte zich door nieuwe pogingen om tot het uitgeven van het album van bekroonde ontwerpen te geraken. Zij slaagden echter evenmin als de vroegere. Ook blijkt uit de notulen, dat de uitgeschreven „schetsprijsvragen" zich meer dan voorheen in de belangstelling der leden verheugden. En eindelijk deed de heer J. L. Springer een „hoogstbelangrijk voorstel" dat tot strekking had „Architectura et Amicitia ook in het belang van het onderwijs aan jeugdige beoefenaars der bouwkunst werkzaam te doen zijn". Het heeft tot 1908 geduurd, en de Vereeniging, toen Genootschap geworden, het ideaal van den heer Springer verwezenlijkte.

In 1874 is er ook feest gevierd, en wel den 21sten October. De aanleiding was het rondzenden der 1000ste portefeuille. Eerst hield de Eerevoorzitter, de heer J. H. Leliman, van het „rijkverlichte spreekgestoelte" een toespraak over den leescirkel, welke toespraak „door haar humor de feeststemming niet weinig verhoogde". Toen werd het „nijdig kraamschut", dat „den feestdisch aan het oog der vergadering onttrokken had". weggenomen en nam het souper een aanvang, waar zooveel heilwenschen werden uitgebracht, dat de notulen zeggen: „wanneer slechts een klein deel der gedane wenschen in vervulling komt, dit voor de Vereeniging ontzaggelijk veel goeds moet uitwerken."

Heb ik, wat ik tot dusver mededeelde, uit de bescheiden moeten putten, in 1875 werd ik lid, en ik kan dus, wat er sedert in Architectura gebeurde, uit eigen aanschouwing verhalen.

De notulen van den 17den November 1875 zeggen: „Bij de daarop gehouden ballotage van den ter vorige vergadering geintroduceerden Heer A. W. Weissman bleek dat genoemde Heer met bijna algemeene stemmen (één in blanco) tot lid der Vereeniging verkozen was."

(Wordt vervolgd).

VERSLAG VAN DE VERGADERING GEHOUDEN OCT. 1914, IN HET GEBOUW VOOR KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN TE UTRECHT, VAN HET CENTR.-COMITE TOT BEVORDERING DER NORMALISEERING DER BOUWBEDRIJVEN.

De onvermoeide arbeid van deze commissie met hare sub-commissie is neergelegd geworden in een boekje; wel het beste bewijs voor hare prestatiën.

Naast de verschillende verzonden adressen, vinden wij ook een uitgebreid verslag van het onderzoek naar den prijs en voorraad der bouwmaterialen, een rapport omtrent het credietstelsel en verdere bescheiden.

PROEFNEMING MET EEN NIEUWE BETONPAAL-FUNDEERING, SYSTEEM „WILHELMI".

In vervolg op de proefneming, eenige weken geleden op de fabrieksterreinen van de firma Ducroo en Brauns aan den overkant van het Y gehouden met dit nieuwe systeem, kunnen wij onze lezers mededeelen, dat *Donderdag 19 November 's middags om 2½ uur* de proefbelasting zal plaats hebben.

CLUB VAN UTR. LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP „ARCHITECTURA ET AMICITIA" TE UTRECHT.

De club verzond navolgend adres:

Aan
Zijne Excellentie den Minister van Waterstaat.

Hiermede betuigen ondergeteekenden, namens de club „Utr. leden van het Gen. Architectura et Amicitia", adhaesie met het adres, hetwelk door het Bestuur van de Maatschappij tot bev. der Bouwkunst, Afd. Utrecht, tot Uwe Excellentie gericht is, en waarin in overweging gegeven wordt, in verband met de heerschende werkeloosheid hier ter stede, Uw besluit, inzake het afvoeren van de post *f* 125,000.— voor den bouw van het Postkantoor te Utrecht, van de begrooting 1915, alsnog te wijzigen.

't Welk doende,
(*w.g.*) P. NICOLAÏ, Voorzitter.
(*w.g.*) C. J. DE HAAS, Secretaris.

FRONTISPICIEN.

Aert Quellijn spreeckt:

Laet mijn werck met rust,
Dat uw smeeren schent!
Smeer u eijghen, Aerts,
Met uw aerts cement. CANDIDUS.

IN DEN HAARLEMMERHOUT.

Hildebrand spreekt:

Ik vond één onaangenaam mensch
Genoeg in den Haarlemmerhout,
Maar nu 'k mijn fontein heb aanschouwd
Met haar negen onaang'name menschen,
Heeft 't schrijven mij deerlijk berouwd
En ben ik mijn roem gaan verwenschen. CANDIDUS.

EEN *ECHT* OUD-HOLLANDSCH OORDEEL OVER BOUWMEESTERS.

De heer Wormser verzoekt ons dit op te nemen:

„'t Is genoegzaam bekent, dat de Babilonische Tooren zyn voortgang niet heeft gehad, wegens de veelheid der spraken, toen de een den anderen niet verstaan konde; maar tegenwoordig worden verscheide gebouwen onvolmaakt gelaten ter oorzaak van eenerley spraak, welke de Bouwheer ligt kan verstaan, al behoefde hy ook zynen buidel daarom niet open te doen. Want na dat men den heiligen Sondag heeft geviert, begeert men 's Maandags Geld, Dinsdags zend men om Geld, 's Woensdag verzoekt men om Geld, op Donderdag, als het niet dondert, maar alles in vrede is, haald men Geld, des Vrijdags is 't eenigste verlangen naar Geld, Geld, Geld, en des Zaturdags draagt men Geld naar Huis, en laat den Bouwheer zorgen, dat hy zyne ledige zakken weder vol krijge: en dit is ook de rede, dat meenig Bouwheer zo vriendelijk ziet, als de deur van 't Rasphuis, wijl zyne middelen al vast verdwynen onder de schoone streeling van een voortreffelijk gebouw, dat men hem in zyne gedachten heeft afgebeeld, zoo als men het best geraden vond.

Bij het bouwen
moet men wel beschouwen,
dat men zich niet te veel laat' klouwen,
anders komt men in elende en berouwen,
en dit gebeurd veele Heeren en Vrouwen,
die zomtyds te veel vertrouwen.

Die Bouwen wil,
overwege zulks stil,
en ontzie geen Geld daar in,
want zelf daar mede krygt hy nauw zyn zin.

Buidel, Bouw en Buik beginnen met een zelfde Letter, en ik geloof, dat ook menig een, die aan 't Bouwen is, den Buik zeer doet, wyl de ledigheid bezit van zynen Buidel neemt."

DE BERUGTE PATER
1758. ABRAHAM VAN ST. CLARA.

UIT BOEKEN EN TIJDSCHRIFTEN.

In het Novembernummer van „De Beweging" geeft P. N. van Eyck naar aanleiding van „het bericht van de vernietiging der Kathedraal te Reims" deze overpeinzing over haar ontstaan:

„.... Ik zie haar, ik hoor haar stem in de stilte, waar ik droef onder het bleeke lamplicht haar schoonheid bepeins.

Zij had ons dit te zeggen: „Gij allen, duizenden en eenlingen uit de duizenden, niets zijt gij, — waartoe beschreit gij het verdwijnen van uwer broederen niets en beeft gij voor den breuk van uw eigen? Vóór mijn bouw en mét mijn bouw leefden als thans, de talloozen uit niets door niets naar het niets van den dood, die hen terugwierp in een vergetelheid waaruit zij eigenlijk nooit geheel getreden waren. En niets was in hen, behalve die eene kleine drift des harten, die zich kan redden uit de groote vernietiging van het sterven: in schier allen aanwezig, ook in u, hoopt gij vurig, slechts schijnbaar vergaand. Toen al die duizenden hun tijd hadden uitgemeten en begraven lagen in de aarde, toen allen vergeten waren tot de stilte van verlaten kerkhoven en de bittere rust van verwaarloosde knekelhuizen, voelden een paar mannen hun ziel zich uitzetten, tot zij een ruimte werd, wier omtrekken zij — mysterie! — voor hun oogen in levende strakke lijnen getrokken zagen. Niet alleen de kracht van warmte en geestdrift die zij méer hadden dan de anderen, maar al wat er eenig-waardevols was in de millioenen hunner voorgangers en de millioenen hunner genooten, de opdrang des harten en des geestes naar licht en klaarheid, naar diepte en verhevenheid, de kleine vaaggevoelde begeerte naar het hoogere wezen dan het hunne, die velen gevoeld, weinigen begrepen hadden, op een waarlijk onbegrijpbare wijze leven gebleven in den dampkring hunner steden, — dat had zich in de ziel dezer mannen vereenigd, dat groeide uit en wies tot een blanken brand, strevend naar die opperste top van denkbare menschelijke volkomenheid, welke gij God noemt, wier gekruisigde gestalte de getijden der wereld kussen als het schemerig-zoete licht haar vergloriet door de vroomheid heen van mijn vensters. Smart en verrukking! Welke pijnen moet deze man geleden hebben om zóó de onvervulde begeerten der menschheid tezaam en gezwollen in zich te dragen. Wanneer hij voor een enkel oogenblik besefte, dat in het zelfde uur waarin hij deze hoogste extase van verlangen in zijn ziel streven en gisten voelde, buiten hem niets was, een ontzettend leeg, waar de redeloosheid des levens haar verschrikkelijke weeklacht deed zwijgen als, gelijk zij zelve, ijdel! Maar hij besefte het niet al droeg hij het zwaar op zijn torenende schouders. Deze mannen, zij waren dronken van geluk en pijn, zij hielden hun oogen gericht op de strakke lijnen, die de ruimte waartoe zich hun ziel had uitgezet, omtrokken en een groot verlangen sidderde door hun leden: dat zij diezelfde lijnen, dezen omtrek hunner ziel, deze omlijning van alles wat millioenen na millioenen als hun eenige waarde in hen hadden overgegoten en wat zich nu ophief tot den hemel, — zóó als zij het zagen in steen zouden vastleggen rondom een gelijke ruimte als in hen van het gelukzalig leed der vervoering, van een begeerte, van een opperst geloof vervuld was. Toen is die brand in hen geslonken tot de kool, die slechts somtijds, dan in de stilte, in het uur der schepping, op den wind van 't verlangen weder aanwakkert tot een laaiend vuur, — en zij hebben zich en hun genooten geofferd om het visioen in den steen even werkelijk te maken als het voor hun ervaring geweest was. Ik ben dit verwerkelijkt visioen. Ik ben die eeuwige vervulling, waarin de tallooze kleine zielsdriften, welke tot begeerten niet groeien konden, hun wasdom bereikten en zich bestendigden. Ik, daar zij hun eenzaamheid verlaten mochten om samen omhoog te gaan als een tempel van verlangen, ben de ruimte der uit hun gezamende wezenlijkheên ontbloeide menschenziel. Ik, daar zij nu allen dood en begraven zijn, een vergeten stof in de vergeten broosheid van bloem en kruiden, daar ik strak sta in de tijden, een sterk leven, een tastbare eeuwigheid. Hebben zij ooit een ander leven gehad dan wat nu in mij leeft? Hebben zij ooit iets anders beduid dan dat zij bij duizenden vergeten zouden sterven? Maar hier, in mijn hooge volkomenheid, die de kroon mijner schoonheid dag en nacht doorlicht voel van den glans en den schijn der zon, der maan en der sterren, red *ik* hun kleinheid over in de eeuwigheid, in mij storten zij op naar de onsterflijkheid, naar welke de menschheid, ondanks de lauwheid van haar enkelen, zoo ontzaglijk heet, zoo onherroepelijk verlangt". Aldus haar stem, uit haar hoogte, over de stad, naar de heuvelen. Ik verstond haar tot hier, waar ik droef te peinzen zat over het wonder van haar schoonheid.

* * *

DE ENGELSCHE ARCHITECTEN EN DE OORLOG.

Voor de beoordeeling van het karakter en de samenstelling van het Engelsche leger, dat niet als nationale militie, maar door vrije recruteering wordt gevormd, toonen de volgende gegevens ons, de innige deelneming van mannen uit de vermogende en intellectueele klassen. Er is eene bijzondere organisatie voor leden van „Architectual Association" ingesteld.

Terwijl het werk voor de architecten vermindert worden de lichamelijk krachtiger personen van 19 tot 35 jarigen leeftijd opgeroepen door „A. A. War Service Bureau". Zij laten dan den technischen arbeid tehuis aan de zwakkeren over. Bij deze dienstneming is vrije keuze van het regiment voorbehouden. Vooreerst komt in aanmerking de

Sapeurs-dienst en Royal Engineers. Daarnaast de Motor-transport-dienst.
Een spiciaal Artisten-bataljon is reeds voltallig; een tweede wordt thans samengesteld, dat ook over zee zal gaan.
Voor de onmiddelijke verdediging van den Vaderlandschen bodem wordt een Artisten-bataljon gevormd, waarvan de manschappen voorloopig in hunne woningen verblijven.
Met talrijke leden van het „Royal Institute of British Architects", namelijk: „12 Fellows, 100 Associates, 31 Licentiates en 35 Students", heeft de voorzitter van Arch. Ass., de heer Maurice Webb, zoon van den bekenden Sir Aston Webb, en verscheiden andere leden van Arch. Ass. dienst genomen bij de Royal Engineers. De overigen zijn verdeeld over Artillery, Artists Rifles, enz.
Het Engelsche leger bestaat dus niet in zijn geheel uit betaalde huurlingen, die ten strijde trekken bij gebrek aan betere broodwinning. Middelerwijl wordt eene werkverschaffing georganiseerd door een sub-comité, dat bedoeld wordt als toezicht over de bouwwerken van alle groote steden; daarbij zouden de volgende onderverdeelingen van arbeid plaats vinden: archeologie, sociaal-economie, ontspanning, opvoeding, hygiëne, handel, verkeer, waardeschatting; waardoor bepaalde gegevens voor stedenbouw zullen worden verzameld. Het opmeten van oude gebouwen zal ook worden ter hand genomen.
Een der architecten wordt gemeld als gewond en vermist, in het Journal of R. I. B. A. Dat beteekent nog niets tegenover de lange lijsten van gesneuvelden (± 350) door de Deutsche Bauzeitung bij tusschenpoozen medegedeeld.

(Naar het Journal van R. I. B. A.) TH.

COMMISSIE VAN PLAATSELIJKE LEDEN VAN DEN BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN TE UTRECHT.

Na opening en lezing der notulen en ingekomen stukken, waaronder het advies door H.H. K. P. C. de Bazel, C. J. de Haas en P. J. Houtzagers van den Bond van Nederlandsche Architecten uitgebracht over de te vorige jare plaats gevonden restauratie van de St. Janskerk, werden behandeld:
Ten 1e een schrijven van sub-commissie F van het Comité tot bev. der normaliseering der bouwbedrijven met 't verzoek om advies over 't denkbeeld om het werk, dat tegenwoordig machinaal wordt vervaardigd, gedurende de bestaande crisis weer uit de hand te laten maken, om zoodoende een zoo groot mogelijk aantal vaklieden, betrokken bij de bouwbedrijven, aan werk te helpen en te trachten de meerdere kosten door bijdragen van 't steuncomité te dekken.
Het denkbeeld om er naar te streven tijdelijk het timmerwerk uit de hand te doen vervaardigen, om zoodoende daardoor meer werklieden aan arbeid te helpen, is wel aanbevelenswaardig.
Men zou dan ook tijdelijk geheel dienen te breken met het machinale werk, want ten deele machinaal behandelen ervan zou, wegens de haast onoverkomelijke moeilijkheden der contrôle, achterwege dienen te blijven.
Van particulieren kan echter niet verwacht worden, dat zij zich de groote kosten, verbonden aan 't handwerk en de contrôle daarop, zullen getroosten. Alleen de Gemeente, ter wier laste ten slotte de werkeloozen komen, zou zonder schade dezen maatregel kunnen nemen. De vergadering zou dan ook alleen voor de Gemeente het systeem durven aanbevelen.
Als nu komt het volgend punt in behandeling.
Nu dat verschillende Gemeenten er toe over gaan tot het in 't leven roepen van schoonheidscommissies en de eigenbouwers hunne gevelontwerpen bij die colleges ter beoordeeling geven moeten, zoo is hierdoor een gevaarlijk systeem van werken ontstaan.
Niet bij machte zijnde zelf die ontwerpen te maken, wenden zij zich tot den een of anderen architect. Deze maakt een ontwerp, maakt hoogstens eenige détails en laat de rest aan den eigenbouwer over. Het gevolg van deze wijze van werken is niet te overzien. Heeft de eigenbouwer eenmaal een gevelontwerp, dat door de schoonheidscommissie goedgekeurd is en dat zooveel mogelijk door den architect in aansluiting met 't inwendige plan van den eigenbouwer gemaakt is, dan is de eigenbouwer geheel vrij om met 't plan te doen wat hij wil.
Ten eerste kan hij de vrijheid nemen inwendige wijzigingen aan te brengen en waardoor het verband der buiten- en binnen-architectuur verloren gaat.
Grooter wordt dit gevaar, indien hij grond, plan en gevelontwerp verkoopt en de kooper de inwendige indeelingen wijzigen gaat, zonder daarbij rekening met het gevelontwerp te houden.
Veel komt 't ook voor, dat de detailleering belangrijk afwijkt van 't ontwerp, of wel dit laatste in 't geheel niet begrepen blijkt te zijn.
't Is noodig, dat plan en détaileering in een hand blijven en dat ook op de uitvoering de ontwerper den noodigen invloed behoudt en is de wijze van werken, z. a. doorgaans geschiedt waar alleen de architect met het ontwerp van den gevel wordt belast, af te keuren.
In verband met 't voorgaande komt het de vergadering gewenscht voor een schrijven tot 't bestuur van den B. N. A. te richten met 't verzoek, dit onderwerp op een der komende vergaderingen nader onder 't oog der leden te brengen en daarover van gedachte te wisselen, wellicht kan dan, bij wijze van motie, de wenschelijkheid worden uitgesproken, dat leden van den B. N. A. zich dienen te onthouden genoemde gevelteekeningen te maken.

Hierna nam de vergadering kennis van 't adres van het Comité tot bev. der normaliseering der bouwbedrijven tot B. en W. van Utrecht gericht, waarvan de inhoud als volgt luidde:

Aan Burgemeester en Wethouders
der Gemeente Utrecht.

EdelAchtbare Heeren!

Met belangstelling nam het Centraal-Comité tot bevordering der normaliseering der bouwbedrijven kennis van het adres, waarvan wij hierbij een afschrift overleggen, dat door de vier bouwkundige Vereenigingen, te weten:
de Maatschahpij tot Bevordering der Bouwkunst te Amsterdam;
het Genootschap „Architectura et Amicitia" te Amsterdam;
de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam en
de Bond van Nederlandsche Architecten te Amsterdam;
tot de Ministers van Binnenlandsche Zaken, Buitenlandsche Zaken, Justitie, Waterstaat, Landbouw, Handel en Nijverheid, Oorlog, Marine, Financiën, Koloniën, gericht is.
In verband met den wensch, welke daarin uitgesproken wordt, n.l., dat niet al het werk zich in de Rijksbouwbureaux zal ophopen en waarbij de raad wordt gegeven, het corps ambtenaren uit te breiden, verzoekt het Comité hiervoor genoemd, indien bij Uwe Gemeente hetzelfde bezwaar zoude bestaan, tijdelijk bouwkundige krachten, als: architecten, teekenaars en opzichters in Uw dienst te nemen, of wèl, eenige der openbare werken in opdracht aan particuliere architecten te geven, opdat hierdoor de plannen tot spoedige uitvoering gebracht kunnen worden en waardoor ontegenzeggelijk de werkloosheid door de crisis ontstaan, zal verminderen.
't Welk doende: enz.

Besloten werd hiermede in verband een adres aan B. en W. der Gem. Utrecht te richten en daarin te wijzen, dat het aanbeveling verdient de ontwerpen en uitvoering van nieuwe bouwwerken aan particuliere architecten op te dragen, aangezien, zoodra het werk van den particulieren architect afgeloopen is, tevens de finantieele verbintenis met hem geëindigd is, wat niet het geval is bij den ambtenaar architect, wat voor de Gemeente doorgaans schadelijk uitkomt.
Van het Comité tot bev. der normaliseering der bouwbedrijven was 't verslag van de vergadering van 23 October ontvangen, hetwelk ter inzage der leden werd gesteld.
Verder zal een schrijven tot den B. N. A. gericht worden, met 't voorstel zich tot de Regeering te wenden en te verzoeken te bepalen, dat voor den bouw van woningen ter verbetering der volkshuisvesting, architecten met het ontwerp en de leiding moeten worden belast.
Niets meer aan de orde zijnde, wordt de vergadering gesloten.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — De huidige crisis en de particuliere architect. — Amicitia. — Verslag Centraal Comité tot Bevordering der Normaliseering enz. te Utrecht. — Proefneming met een nieuwe betonpaal-fundeering, systeem „Wilhelmi". — Adres Utrechtsche Club. — Frontspiciën. — In den Haarlemmerhout. — Een echt oud-Hollandsch oordeel enz. — Uit Boeken en Tijdschriften. — Commissie van Plaatselijke Leden van den Bond van Nederlandsche Architecten te Utrecht.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIÊN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor adspirantleden ƒ 5. . Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, A. A. HES, M. J. HACK, WILLEM VAN DER PLUYM EN J. J. HELLENDOORN, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Bestuur van het Genootschap, Heerengracht 545—549, Amsterdam.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

Als buitenlid is aangenomen: B. HOOGSTRATEN, bouwkundige te Den Haag.

G. F. LA CROIX, waarn. 1ste Secretaris.

LEESCIRKEL.

Dezer dagen zal de bode innen ƒ 0.50 als vergoeding voor de deelname aan den leescirkel.
De leden worden verzocht dit bedrag bij de aanbieding der quitantie te willen voldoen.

De bibliothecaris,
Midden November. W. V. D. P.

DE HUIDIGE CRISIS EN DE PARTICULIERE ARCHITECT.

In zake de actie, geven van opdrachten van Rijkswege aan particuliere architecten, waarvan het laatstgezonden adres der 4 Bouwkundige Vereenigingen aan de verschillende Ministeriën weder de uiting was, heeft het Verbond van Kunstenaarsvereenigingen navolgende adhaesieadres verzonden:

Aan Hunne Excellenties, de Ministers van Binnenlandsche Zaken, Buitenlandsche Zaken, Justitie, Waterstaat, Landbouw, Handel en Nijverheid, Oorlog, Marine, Finantiën, Koloniën.

Excellentie.

Het *Verbond van Nederlandsche Kunstenaars-Vereenigingen* bestaande uit de Vereenigingen:
Het Genootschap „Architectura et Amicitia", te Amsterdam; De Vereeniging „Arti et Industriæ", te 's-Gravenhage; De Bond van Nederlandsche Architecten, te Amsterdam; Het Genootschap van Nederlandsche Componisten, te Amsterdam; De Haagsche Kunstkring; De Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, te Amsterdam; De Moderne Kunstkring, te Amsterdam; „Pictura Veluvensis', te Renkum; Het Genootschap „Pulchri Studio", te 's-Gravenhage; De Vereeniging „St. Lucas", te Amsterdam; De Nederlandsche Tooneelkunstenaars-Vereeniging, te Amsterdam; Algemeene Nederlandsche Toonkunstenaars-Vereeniging, te Amsterdam; De Nederlandsche Toonkunstenaars-Vereeniging, te 's-Gravenhage; De Nederlandsche Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst, te Amsterdam; De Vereeniging tot Bevordering der Grafische Kunst, te Amsterdam; De Vereeniging van Letterkundigen, te Amsterdam;

heeft de eer Uwe Excellentie mede te deelen, dat het met volle instemming heeft kennis genomen van het adres der vier bouwkundige vereenigingen, aan Uwe Excellentie gericht den 26en September 1914, in welk adres er op gewezen wordt, dat, waar de Overheid het voornemen heeft, in verband met de crisis, vele openbare bouwwerken te doen uitvoeren, het niet wenschelijk is, dat al het werk zich ophoopt in de Rijksbouwbureaux; het verdient integendeel aanbeveling „dat door de Overheid voor de belangrijke bouwwerken „(gelijk in het buitenland meer en meer regel wordt) gebruik worde „gemaakt van de kennis en het talent der ervaren particuliere „bouwmeesters, die bij de weinige werkelijk monumentale bouw„werken in ons land, niet in de gelegenheid worden gesteld hun „kunnen in die mate te ontplooien als nuttig en noodig is voor de „verheffing der architectuur, een kunst die in waarheid de uitdruk„king is van het gemeenschapsleven."
Tevens neemt het Verbond voornoemd de vrijheid, Uwe Excellentie ook te wijzen op de Nederlandsche sier- en nijverheidskunstenaars, welke ernstig door de crisis worden getroffen. Volgens dezelfde motieven, welke in het adres der vier bouwkundige Vereenigingen worden aangevoerd, is het eveneens ten zeerste wenschelijk, dat opdrachten voor de behandeling der belangrijke interieurs en meubeleeringen in de Rijksgebouwen aan de sier- en nijverheidskunstenaars worden gegeven.
Redenen, waarom het Verbond van Nederlandsche Kunstenaarsvereenigingen tot Uwe Excellentie met verschuldigden eerbied het dringend verzoek richt, te willen bevorderen, dat de particuliere architecten — en met hen hun personeel — deel kunnen hebben in de belangrijke Rijksbouwwerken, en dat de sier- en nijverheidskunstenaars betrokken worden bij de belangrijke interieurs en meubeleering der gebouwen, die van Regeeringswege tot stand komen en zich hiertoe eigenen.
't Welk doende, enz.

Voor het Verbond voornoemd,
w. g. WILLY MARTENS, Voorzitter.
12 November 1915. „ JAN GRATAMA, Secretaris.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

AMICITIA.

REDEVOERING, UITGESPROKEN OP WOENSDAG DEN 4EN NOVEMBER 1914, TOEN HET GENOOTSCHAP „ARCHITECTURA ET AMICITIA" ZIJN NIEUWE VERGADERZAAL AAN DE HEERENGRACHT 545 IN GEBRUIK NAM, DOOR A. W. WEISSMAN.

Vervolg van blz. 322.

Ik herinner mij nog zeer goed de kleine zijkamer van de Eensgezindheid, waar de Vereeniging nog altijd bijeenkwam. Het Spui was niet gedempt, ook de Nieuwe Zijds Voorburgwal was nog een gracht, die door een hooge „sluis" werd overbrugd. Voor de achterdeur van het Begijnhof stond „Blinde Piet", die maar steeds zijn lucifers onder het geroep van „Allemaal lichte, heeren, allemaal lichte, dames!" trachtte te verkoopen. De goede man bedoelde het best, maar zijn roepen klonk de voorbijgangsters niet aangenaam in de ooren.
Was men „Blinde Piet" voorbij, en het stoepje der „Eens-

gezindheid" opgegaan, dan vertoonde zich de eerwaardige verschijning van den ouden Wijnstroom, de kastelein, wiens ververschingen echter weinig gewild waren. Hij groette statig en wees naar de deur ter linkerzijde, die toegang gaf tot de kamer, waar de Vereeniging „Architectura et Amicitia" vergaderde, zooals op een kartonnen bordje, dat aan die deur hing, te lezen stond. Van de leden, die ik daar in 1875 aantrof zijn er niet veel meer in leven. De voorzitter Gallay vereenigde, als Hendrik de Keyser, de architectuur met het ambacht van den steenhouwer. Hij was een vriendelijk, ernstig man, die echter reeds spoedig daarna naar elders is vertrokken, en die waarschijnlijk wel niet meer tot de levenden behoort. Secretaris was de gemoedelijke Nijmegenaar A. H. D. Rups, een waterbouwkundige, die als waterschaps-architect te Edam gestorven is. De penningmeester J. H. Bronke, was een stille geest en de boekbewaarder, J. N. Landré, de rechterhand van Gosschalk, was, als het kon, nog stiller. Maar deze twee stillen in den lande waren toch bij ons zeer gezien. Landré, die op het eind van zijn leven gewapend beton ging maken, zullen velen uwer zich nog wel herinneren.

Anderen, die reeds van ons heengingen, waren J. J. Rinkes, een specialiteit in perspectief, doch die deze wetenschap, zooals dit meestal nog geschiedt, uitsluitend theoretisch als een onderdeel der wiskunde beoefende. Zijn lezingen over dit onderwerp vestigden mijn aandacht er op. En toen ik in een Engelsch werk een methode gevonden had, die zoo eenvoudig en practisch was, dat ieder haar in tien minuten kon leeren, waagde ik het, er Rinkes over te spreken, die haar echter, als „een loopje" verwierp. Ik ben haar echter steeds met het meeste succes blijven volgen, en heb er ook velen mede bekend gemaakt, toen ik haar in een van de eerste jaargangen van het orgaan publiceerde.

Dan was er nog Johan Kruseman, de welgestelde zoon van een Haarlemsch apotheker, die de bouwkunst meer als een liefhebberij beoefende, en die, nadat hij in zijn vaderstad voor eigen rekening aan den Dreef een villa in Griekschen stijl had gebouwd, zich uit de architectuur terugtrok. Onlangs is hij als rentenier te Velp gestorven. Kruseman hield er zijn eigen denkbeelden op na, die niet altijd door zijn medeleden werden gedeeld.

Ook Isaac Gosschalk vertoonde zich af en toe. Hij behoorde tot de leden, tot wie ik mij bijzonder voelde aangetrokken. Want hij bezat een rijken geest, een gave, die zeldzaam is en die meestal weinig wordt gewaardeerd. Immers dergelijke geestige menschen zijn niet altijd voorzichtig in hun uitingen, en zoo trappen zij, zonder het te willen, op veler teenen. Gosschalk was toen nog vrijgezel en woonde, met het tegenwoordig kamerlid Hubrecht op den hoek van de Keizersgracht en den Amstel. Menigen gezelligen avond heb ik daar bij hem doorgebracht.

Ook J. F. L. Frowein was toen lid van Architectura en een trouw bezoeker der vergaderingen. Zijn eigenaardigheden, een groote eerlijkheid en daarbij een zekere onverzettelijkheid, stonden populariteit in den weg, maar deden hem vrienden verwerven, die hij tot zijn dood heeft behouden.

Gelukkig leven er nog leden, die ik in 1875 in Architectura aantrof, zooals J. L. en J. B. Springer, W. J. Vuyk, Jonas Ingenohl en Th. G. Strengers, die wij echter, met uitzondering van den steeds ijverigen Ingenohl, niet meer op onze vergaderingen zien.

In den eersten tijd van mijn lidmaatschap ging de Vereeniging op den ouden weg voort. Er werden lezingen gehouden, kunstbeschouwingen gegeven, de leden werkten voor „schetsprijsvragen" en „prijsvragen à la minute". Doch de opkomst was niet groot, en als wij met ons tienen waren vonden wij een vergadering goed bezocht.

Doch nu begon de invloed van J. L. Springer, die later Jan Springer zou worden, zich te doen gelden. Wij kozen hem den 12den Januari 1876 als Secretaris, en den 24sten Mei daaraanvolgende als Voorzitter. In den heer W. J. Vuijk vonden wij een voortreffelijken Secretaris.

Er begon een nieuwe geest in de Vereeniging te komen. De leden waren vrijwel alle ook lid van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, die in Mei in Arti of Artis haar tweedaagsche vergaderingen hield, waar het zeer plechtig toeging, maar waar de jongeren niet vonden, wat zij behoefden. Men overlegde dikwijls, na afloop der bijeenkomsten, of Architectura voor die jongeren niet meer kon doen, doch tot daden kwam men niet.

In 1877 moest de wet herzien worden. Daarvoor werd een commissie benoemd, waarvan ook ik deel uitmaakte. Bij de discussiën over deze wetsherziening nam de heer C. B. Posthumus Meyjes, kort te voren lid geworden, herhaaldelijk het woord; men leerde hem toen kennen als iemand, van wien voor de Vereeniging veel mocht worden verwacht. Deze verwachting is niet beschaamd geworden.

Vele bepalingen der nieuwe wet beoogden, Architectura nog meer dan vroeger met Amicitia te verbinden. Als gevolg daarvan werd de 700ste vergadering den 17den October 1877 tot een feest gemaakt. Men kwam bijeen in „Het Vosje" aan het Rokin, nu reeds lang verdwenen. Na de vergadering werd een souper gehouden, waarbij „onder het nuttigen der gerechten menig hartig woord werd gesproken en menige dronk aan bestuurderen en leden werd gewijd."

Het jaar 1878 bracht voor de Vereeniging niet den bloei, waarop men bij het wijzigen der wet had gehoopt. De voorzitter was dikwijls afwezig, het getal der op de vergaderingen tegenwoordige leden vaak bedroevend klein. Zelfs kwam het voor, dat de voorzitter als spreker op de convocatiebiljetten vermeld stond ..... en niet verscheen!

In 1879 ging het niet veel beter. De notulen van dat jaar vullen slechts twintig bladzijden van het dikke boek. Maar 1880 bracht verandering. Toen men den 18den Februari van dat jaar bijeenkwam, deelde de Voorzitter mede, dat het den 23sten Augustus aanstaande 25 jaar zou geleden zijn, dat de Vereeniging werd opgericht. Aanstonds werd een feestcommissie benoemd, die bestond uit de heeren Springer, Damen, Ingenohl, Strengers en Weissman.

De vergaderingen der feestcommissie zijn bij mij in aangename herinnering gebleven. Wij leerden toen onzen voorzitter, die nu Jan Springer was geworden, kennen als iemand, die er bijzonder slag van had, een feest voor te bereiden. Zijn ijver was groot; om eens niet te laat op een vergadering te komen had hij een der toen pas in dienst gestelde huurrijtuigen genomen, die, naar de dracht der koetsiers, „aapjes" genoemd werden. Die koetsiers werden per uur betaald. Wij vergaderden tot laat in den nacht, kwamen buiten .... en daar stond nog het „aapje" geduldig te wachten!

Het feest zelf was schitterend. Op Zondagmorgen den 22sten Augustus kwamen de feestelingen al vroeg in de zaal van „De Roode Leeuw" op den Vijgendam, waar de vereeniging haar eerste vergaderingen had gehouden, bijeen, en trokken toen, in optocht, naar het nog niet gedempte Damrak, waar een „havenbootje", zooals er toen overal door Amsterdam bij wijze van omnibussen

voeren, gereed lag. Onder de aanwezigen was ook de heer P. J. H. Cuypers.

Bij prachtig weder en harden oostenwind stoomde men naar het Muiderslot. Enkelen der opvarenden moesten tol aan Neptunus betalen, doch in goeden welstand bereikte het gezelschap Muiden, waar de heer Cuypers de noodige inlichtingen gaf over de voorgenomen restauratie.

Aan boord waren de vereischte levensmiddelen. Fisslthaler op het Rokin, in wiens lokaal de leden gaarne verkeerden, en waar de Voorzitter een trekpleister had, was met de zorg voor de victualie belast. Vooral zijn Pilsener bier vond aftrek en bracht de leden in een feeststemming, die zich, bij aankomst te Weesp, zoo luidruchtig uitte, dat de heer Cuypers verkoos, per trein naar Amsterdam te gaan.

Den anderen echter wachtte een maaltijd bij Buwalda, waar het zeer vroolijk toeging. De vaart naar Amsterdam liep zonder ongelukken af, maar het was heel laat, eer men het Rokin bereikte, waar enkele plakkers nog bij Fisslthaler gingen zitten.

Den volgenden dag, den 23sten Augustus, had de eigenlijke feestvergadering plaats. De bovenzaal van „de Geelvinck" op het Singel, toen pas gebouwd, was door Jan Springer op fraaie wijze versierd. Het middenpunt der versiering vormde een afgietsel van de Venus van Milo, dat de heer Colinet, de boekhandelaar uit Vlaanderen, die als beeldhouwer de Quellinusschool in de Vondelstraat bestuurde, ter leen had gegeven. In de zalen was een tentoonstelling van teekeningen georganiseerd, die later ook voor het publiek werd opengesteld.

De vergadering begon met het aanbieden aan de Vereeniging van den hamer, die sedert door alle voorzitters is gezwaaid.

Daarna hield de heer Leliman als Eere-voorzitter een toespraak, en de avond werd besloten door het souper, dat tot den vroegen morgen duurde.

Architectura et Amicitia was nu in eens bekend geworden, want de dagbladen hadden de tentoonstelling waardeerend besproken.

Maar het hinkende paard kwam achteraan. De feestcommissie toch had het haar toegestaan crediet met *f* 125 overschreden. Daarover vielen harde woorden, en pas het volgende jaar, toen men de Eensgezindheid verlaten had, gelukte het, in het Nut van 't algemeen, waar sedert werd vergaderd, den 23sten Februari den strijdbijl te begraven. Er werd toen overleg gepleegd, en het einde was, dat den 23sten Maart als vrucht van dit overleg werd besloten „een einde aan alle geschillen te maken, die niet dan noodlottige gevolgen voor de Vereeniging konden hebben, en het te kort te dekken uit de kas."

Het jaar 1880 was ook merkwaardig, omdat de jongeren toen een actie begonnen tegen de sleur, waarin, naar hun meening, de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst vervallen was. Die actie had tot gevolg, dat men in de Septembervergadering, te 's-Gravenhage in de Casuariestraat gehouden, het geheele Hoofdbestuur liet tuimelen. Een nieuw Hoofdbestuur, met de heeren Muysken en De Kruyff als voornaamste figuren, zou de Maatschappij reorganiseeren. Al spoedig bleek het echter, dat deze reorganisatie meer uiterlijk dan innerlijk was.

Het uitstapje van het zilveren feest was zoo in den smaak gevallen, dat „Architectura et Amicitia" besloot, het ieder jaar te herhalen. Zoo voer men den 31sten Juli 1881 naar Alkmaar. Het regende den geheelen dag, doch dit deed aan de feestelijke stemming geen afbreuk. Men bezocht de Groote Kerk, ergerde zich over de wijze, waarop het Stadhuis toen gerestaureerd werd en maakte zelfs een tocht naar Egmond aan Zee. Dat de vroolijkheid, ondanks het woeden der elementen, bewaard bleef, was vooral te danken aan het lid L. van Haeften, die op betrekkelijk jeugdigen leeftijd kort daarna overleed, en die als „Haak" de ziel der gezelligheid was. Een storm, die op het Alkmaardermeer des avonds het stoombootje tot schuilen noopte, had als gevolg, dat men pas laat in den nacht weder te Amsterdam terug was.

Het jaar 1881 was een stormachtig jaar. Den 14den October woedde een orkaan, die de spits van den toren der door den heer Cuypers gebouwde R. K. Kerk te Bovenkerk omlaag deed komen. Vele leden der Vereeniging togen naar Amstelveen, om de spits met den haan omlaag in den tuin der pastorie te zien staan.

Ter vergadering van den 28sten December 1881 vertoonde de voorzitter twee Engelsche portefeuille-almanakjes, en stelde hij voor een dergelijken almanak voor de Vereeniging te laten drukken, welk voorstel werd aangenomen. Zoo ontstond de „kalender", die sedert steeds, maar te laat, verscheen.

„Architectura" was nu in Nederland meer bekend geworden; men wilde het ook in het buitenland bekend maken, en liet de statuten vertalen in het Spaansch, het Italiaansch en het Noorsch. Maar ik herinner mij niet, dat dit de gehoopte gevolgen gehad heeft. Wel werden verbindingen aangeknoopt met de Architecten-Vereeniging te St. Petersburg en de Union der Beaux-Arts te Brussel.

Weinig bekend zal het zeker zijn, dat in 1882 de heer J. W. C. Tellegen, te Groningen, nu als Directeur van het Bouw- en Woningtoezicht te Amsterdam werkzaam, van de Vereeniging een brief kreeg, om hem te bedanken voor zijn optreden „inzake de prijsvraag der Studenten-Sociëteit Mutua Fides."

De notulen van 1882 spreken telkens van monsters graniet, die werden tentoongesteld. Dit materiaal, hier te voren onbekend, was voor het eerst in 1881 gebruikt aan den gevel van een koffiehuis aan den Heiligenweg. Sedert was het in den smaak gekomen, en trachtten tal van agenten in graniet elkander vliegen af te vangen. Op een van hen sloeg het gedicht:

Deez handlaar in graniet
Sprong als een vorsch in 't ronde
Toen hij nog levend was.
Thans, na zijn stervensstonde
Dekt 't kostbaar materiaal
Zijn schraal karkas.
Wat zonde!

Deze voorspelling is later uitgekomen.

De notulen maken geen melding van den datum, waarop de jaarlijksche excursie van 1882 plaats vond, doch zeggen slechts, dat die in Juli geschiedde en dat Naarden en het Gooi haar doel was. Ik herinner mij, dat wij te Laren bij Hamdorff hebben gegeten en dat het kermis in het dorp was. Met een havenboot waren wij naar Naarden gevaren. De terugtocht geschiedde niet zonder moeilijkheden, daar de landlieden, verstoord over de groote vriendelijkheid, die der boerendochters was bewezen, een vijandige houding aannamen. Zij volgden zelfs de rijtuigen, die het gezelschap naar de boot te Naarden brachten, en begonnen dit vaartuig met steenen te bombardeeren. Slechts door snel weg te stoomen werd erger voorkomen.

Het najaar van 1882 was voor „Architectura et Amicitia" een zeer belangrijk tijdperk. Toen toch werd een algeheele reorganisatie voorbereid, die bedoelde, de Ver-

eeniging in een lichaam te veranderen, dat aan de idealen van hen, die in 1880 de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst hadden willen maken tot een organisatie, welke aan de behoeften voldeed, zou beantwoorden.
In de vergadering van den 2den October 1882 kwam de Commissie, die de reorganisatie van „Architectura et Amicitia" tot stand zou brengen, met het ontwerp eener geheel nieuwe wet. De vergadering in het Nut was zeer druk bezocht, en de wet werd aangenomen.
Ik ben lid dier Commissie geweest, en herinner mij nog den onvermoeiden ijver, door Jan Springer en C. B. Posthumus Meyjes getoond. Daar de nieuwe organisatie den 1sten Januari 1883 in werking zou treden, was er veel te doen. Daarom werd, als bureau, een bovenkamer bij een banketbakker in de Beerenstraat 2 gehuurd. Daar zijn de grondslagen gelegd voor het Genootschap, zooals het nu nog bestaat.
De nieuwe organisatie bedoelde, aan Amicitia naast Architectura een grootere plaats te geven. Daarom was een eigen lokaal noodig, waar de leden voor onderling verkeer bijeen konden komen. Dit lokaal was gevonden in Maison Stroucken, hetwelk ontstaan was uit een verbouwing der voormalige Sociëteit „Bellevue". Het lokaal was lang en smal en had ongeveer de gedaante van een der groote spoorwagens, zooals ze tegenwoordig in gebruik zijn.
Daar kwam men den 25sten November 1882 in buitengewone vergadering bijeen. De voorzitter hield een gloeiende rede, waarin hij zeide, dat de zaal „nog kaal en sober was, maar dat, wanneer ieder het zijne bijbracht, zij een werkelijk gezellig pied-à-terre kon worden." Staande de vergadering werd een aanzienlijk bedrag voor het versieren der zaal bijeengebracht. Ook aan giften in natura ontbrak het niet.
Jan Springer maakte een ontwerp, weldra werd aan het uitvoeren daarvan begonnen, en den 20sten Januari 1883 kon de nieuwe zaal feestelijk worden geopend. Men kwam in de benedenzaal bijeen, waar vele leden van hun muzikale talenten deden blijken, toen ging men naar boven en opende de Eere-Voorzitter het nieuwe lokaal „bij krachtigen hamerslag, de wensch uitsprekend, dat het de Amicitia onder de leden zou verhoogen."
Die wensch is ruimschoots in vervulling gekomen. Wel hebben de vergaderingen in het lokaal slechts kort geduurd, daar het in 1884 reeds te klein bleek, maar iederen Zaterdagavond kwamen er vele leden vriendschappelijk bijeen, en wie zich die bijeenkomsten nog herinnert zal moeten erkennen, dat de Amicitia toen hoogtijd vierde.
Tegen de wanden der zaal waren, in omlijstingen, groote teekeningen in sepia, door verschillende leden gemaakt, te zien, aan het smalle eind stond het pleisterbeeld van Van den Bossche, dat „de bouwkunst toonde in vrouwelijk gewaad."
Er was opgewekt leven te Amsterdam in dat jaar 1883. De Koloniale Tentoonstelling achter en in het Rijksmuseum droeg daartoe veel bij. In dat jaar viel ook de opening van den Parkschouwburg met een feest, dat alles wat men te Amsterdam gezien had, verre overtrof. Maar ook in het jonge Genootschap was leven. Schetstochten werden des Zondag ondernomen, en den 1sten Juli maakte men een excursie naar Gouda. De reis werd gedaan per boot tot Nieuwersluis, van daar per trein naar de plaats van bestemming. Een feestmaaltijd werd te Nieuwersluis gehouden en „te negen uur begaf men zich weder aan boord, nadat, dank zij de welwillendheid van een der deelnemers, een schoon vuurwerk was afgestoken".

Het onderwerp, dat op de Zaterdagavond-bijeenkomsten het meeste besproken werd, was de prijsvraag, die voor de Nieuwe Beurs op het Damrak zou worden uitgeschreven. Die prijsvraag, welke onder de auspiciën stond van den voorzitter der Maatschappij, die toen lid van den gemeenteraad was, leverde veel stof tot critiek. Vooral was men er weinig mede ingenomen, dat de prijsvraag internationaal zou zijn.
In het laatst van 1883 werden plannen beraamd voor een „jaarlijksch feest", dat den 19den Januari 1884 in de groote zaal van Maison Stroucken zou plaats hebben. Op dit feest zou een architectonisch blijspel worden vertoond. Een ongenoemde had een stuk vervaardigd, dat in studie werd genomen. Ik herinner mij er van, dat het tweede bedrijf een allerzotste parodie op een vergadering van een bouwkunst-lichaam was, waar een Duitsch geleerde een verhandeling hield. Daar echter de verschillende personen, die ten tooneele zouden verschijnen, al te duidelijk in hun eigenaardigheden geteekend waren, zoodat de toehoorders de origineelen herkennen zouden, werd besloten, het stuk niet voor het voetlicht te brengen.
De heer Dr. H. C. Muller werd bereid gevonden, in samenwerking met zijn broeder Karel Muller, een blijspel te schrijven, dat, als „De Villa Silberstein", vermaard is geworden.
De repetitiën werden gehouden in de achterzaal van „Schützenlisl" in de Warmoesstraat, een bierhuis waar de leden veel plachten te verkeeren. Ik heb er de aangenaamste herinnering aan gehouden. Niet allen, die zich bereid hadden verklaard, een rol te vervullen, bezaten de talenten, die daarvoor noodig waren. In het bijzonder de zang gaf moeilijkheden. Een der medewerkers kon maar geen wijs houden, en zoo is, wat hij te zingen had, achter de schermen bij de vertooning door een ander gezongen.
Natuurlijk moest de zaal van Maison Stroucken versierd worden. Jan Springers maakte weder het ontwerp.
Men slaagde er in, de kolossale ruiters van „staff" en de uit datzelfde materiaal gemaakte leeuwen, die voor het hoofdgebouw der Koloniale Tentoonstelling hadden gestaan, machtig te worden. Van de Fransche afdeeling kreeg men cariatiden, de gemeente Amsterdam gaf vlaggen en wapenrustingen in bruikleen.
Het feest zou op een Zaterdagavond plaats hebben. Reeds Donderdagnacht gingen de feestcommissie en vele leden aan den arbeid. Het verslag zegt: „Met lust werd begonnen en het was een eigenaardig schouwspel, de leden van Architectura, in allerlei geïmproviseerde werkpakken gehuld, aan den arbeid te zien. Hier werd een schrank gezet, waaraan door tal van handen koppen en rompen werden opgeheschen; ginds werd groen gebonden, gips gegoten, tropeeën werden in elkander gespijkerd, vlaggedoek geplooid. Menig architect van naam, menig gediplomeerd ingenieur werkte als sjouwerman".
De zaal zag er op den avond van het feest prachtig uit. Vele officieele gasten waren aanwezig. Het eerste deel van het programma bestond uit een muziekuitvoering, waarvoor men, onder meer, de medewerking van den vermaarden violist Eugène de Baudot had verkregen. Het slot werd gevormd door het Bondslied, dat Alberdingk Thym had gedicht en dat Henri Brandts Buys getoonzet had. Ieder, die stem had, zong het mede; dichter en componist kregen de hartelijkste toejuichingen.
Na de pauze kwam de vertooning van de „Villa Silberstein." Het stuk begon met een voorspel in de zaal. Er was een orkest gevormd van leden, die nog nooit een muziekinstrument in hun handen hadden gehad, doch die

nu met violen, trompetten en wat dies meer zij, deftig achter hun lessenaars zaten. Men had mij op voortreffelijke wijze als kapelmeester gegrimeerd, en zoo ging ik, ongemerkt, naar den directeurslessenaar. Het voorspel was een samenspraak tusschen den orkestdirecteur, den souffleur en den schermophaler. Zij eindigde in krakeel, en eer men er op verdacht was verdween de souffleur in zijn hok onder den uitroep: „nu is 't goddorie wel!" Het scherm rees statig, doch de architect Sleur, die zou beginnen, kon geen woord uitbrengen, daar de decoratie het publiek in daverend gejuich deed losbarsten. Die decoratie toch stelde het bureau voor van een architect, die zijn specialiteit maakte van „'t bouwen van gemakken".
De monologen, de coupletten en ook de dialogen waren vol toespelingen op feiten van den dag. Het stuk is in druk verschenen; wie het nu leest, zal er, zonder verklarende aanteekeningen, niet veel van begrijpen. Toch is de hoofdpersoon, de architect, die alleen de bestellingen aanneemt en het uitvoeren daarvan opdraagt aan menschen, welke hij in zijn dienst neemt, een figuur, waarvan men niet kan zeggen, dat zij na dertig jaar verouderde.
Als naar gewoonte werd het feest besloten door een souper, dat pas des morgens een einde nam. Toen de geestdrift ten top gestegen was greep de violist De Baudot, die mede aanzat, zijn speeltuig en bracht op niet te overtreffen wijze een deel van een concert van Paganini ten gehoore.
In dit jaar ging de zomer-excursie den 5den Juli naar Hoorn. Men vertrok er over de Zuiderzee heen: de terugtocht geschiedde per spoor naar Purmerend en van daar per boot naar Amsterdam.
Toen deze excursie gehouden werd, was juist het programma van de internationale prijsvraag voor een Beurs op het gedempte Damrak verschenen, dat zeer veel stof tot bespreking bood. De inlevering der ontwerpen moest den 1sten November 1884 plaats hebben. Er kwamen 199 ontwerpen in, waarvan de jury er 5 uitkoos, welker vervaardigers tot den eindkamp werden toegelaten. De redactie van ons orgaan deed alle moeite, om die bekroonde ontwerpen te mogen publiceeren. Maar daar de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst ook een publicatie wilde ondernemen, bereikte de redactie haar doel niet. En, toen de ontwerpen in eenige, vrij donkere, zalen van het nog niet geopend Rijksmuseum voor het publiek zouden worden tentoongesteld, werd de opening der tentoonstelling op Donderdag bepaald, om het „Architectura" onmogelijk te maken, er iets van op te nemen in het orgaan, dat Zaterdags zou verschijnen.
Maar toen heeft Amicitia getoond, wat zij vermocht. Op het uur der opening gingen tal van leden, met papier en potlooden gewapend, naar de tentoonstelling. Zij copieerden de bekroonde teekeningen, die verkleind werden met autografische inkt.... en tot ieders verbazing zag men de plattegronden der vijf bekroonde ontwerpen in het blad van Zaterdagavond afgebeeld!
De antwoorden op de besloten prijsvraag voor de Beurs werden in Juni 1885 tentoongesteld. Toen nam het gemeentebestuur strenger maatregelen om openbaarmaking der ontwerpen door „Architectura" te voorkomen. Doch de leden van het Genootschap waren nog actiever dan de vorige maal; behalve de plattegronden toch copieerden zij ook de perspectiefteekeningen. Jan Springer zette zich aan het werk, en in den nacht van Vrijdag op Zaterdag maakte hij op de hem eigen wijze keurige schetsen der vijf ontwerpen. Ik bracht ze met hem des Zaterdagsmorgens per eersten trein naar Arnhem, waar toen ons orgaan werd gedrukt, en des Zondagsmorgens vonden de leden de afbeeldingen bij hun ontbijt!
Het Genootschap vierde den 23sten Augustus 1885 zijn dertig-jarig bestaan met een excursie naar Enkhuizen. Deze zeer welgeslaagde tocht, die heen en terug per boot over de Zuiderzee gemaakt werd, was echter slechts de inleiding tot een reeks van feestelijkheden.
Immers den volgenden dag werd in de Militiezaal aan het Singel een tentoonstelling geopend, die door Jan Springer met zijn bekenden smaak was ingericht. De opening had plaats in een feestvergadering, met een „hartelijke ontboezeming van den Eere-voorzitter." De zaal was „in vier vertrekken, met een zuilengang daartusschen," verdeeld. Behalve oude en nieuwe ontwerpen waren ook schilderijen, beeldhouwwerken en voorwerpen van kunstnijverheid tentoongesteld.
Toen de tentoonstelling was gesloten, werd den 26sten September 1885 nog eens feest gevierd in de groote zaal van Maison Stroucken.
Even als anderhalf jaar geleden vulde ook nu een reeks van muzikale voordrachten het eerste deel van den avond. Daarop volgde een tooneelspel, getiteld: „De Werkstaking." Ik geloof niet dat het ooit gedrukt is, en een handschrift er van schijnt ook niet meer te bestaan. Het stuk was vol actueele toespelingen. Men leefde toen in den tijd der vrees voor socialisten, waartegen de politie met krasse maatregelen optrad.
Het verslag zegt van het stuk: „De lotgevallen van den aannemer Slierboom werden met de meeste belangstelling gevolgd en de talrijke kwinkslagen, die hij ten beste gaf brachten telkens het gehoor aan het lachen. De deurwaarder Vogelverschrikker, die door Spillebeen, handelaar in bouwmaterialen, op Slierboom werd losgelaten, gaf door zijn onverbeterlijk spel tot vernieuwde vrolijkheid aanleiding. De heldin van den avond was Slierbooms dochter Jetje, wier schoon sopraangeluid zij af en toe met diepe bastonen afwisselde. Bijzonder in den smaak viel een solo van een Inspecteur van Politie, begeleid door een koor van agenten, die vol vuur zongen:

„Wij klabakken, houwen, hakken
Links en rechts er maar op in,
Wij verdrijven oude wijven
Van den Dam en het Rokin."

Het feest werd weder met een zeer gezelligen avondmaaltijd besloten.
In het jaar 1886 nam „Architectura et Amicitia" deel aan de groote bouwkunst-tentoonstelling, die te Berlijn werd gehouden. De collectieve inzending van ontwerpen trok daar zeer de aandacht. Als men het verslag van die tentoonstelling leest, dan blijkt het wel, hoe veel er in de bouwkunst veranderd is. „Het zou ons niet verwonderen", zoo heet het daar, „indien er na de Barok-periode, die onze Germaansche broeders thans andermaal trachten te doen herleven, als heilzame reactie een tijdperk van betrekkelijke eenvoud volgde." Deze voorspelling is uitgekomen.
Waarschijnlijk als een gevolg van den tocht naar Berlijn bevatte het orgaan in 1886 een artikel: „Kunst en bier," dat als teeken des toenmaligen tijds wel merkwaardig is. „Zij, die klagen", zoo heet het daar, „dat het Nederlandsche volk langzamerhand zijn karakter verliest, wijzen niet slechts op de afschuwelijke Germanismen, die onze taal binnensluipen, maar ook op de Duitsche gewoonten, die wij zijn gaan aannemen. In de koopsteden aan den Amstel en de Maas, waar vele Germanen, voor wie de

Heimat geen plaats meer had, het *ubi bene, ibi patria* toepassen, zijn veel bierhuizen gekomen, waar *am Stammtisch* slechts Duitsch wordt gesproken.
„In gezelschap van het bier heeft de Oud-Duitsche stijl ons vaderland veroverd. Gekleurd glas, *Butzenscheiben*, gesneden eikenhout, afbeeldingen van landsknechten en edelvrouwen, dit alles wordt gebruikt, om het gewenschte Oud-Duitsche effect te weeg te brengen. In zulk een lokaal zijn de bezoekers een zonderling anachronisme. Men zou Cenzi, Anna of Louise, die met onnavolgbare gratie een dozijn gevulde glazen torsen, als *Edelfräulein* uit den tijd van Hans Sachs wenschen uitgedost te zien; de jeugdige kooplieden, wier welgegomd hoofd boven een buitensporig hooge boord uitsteekt, in fulpen tabbaarden willen hullen; den kunstenaars, aan gindschen disch bezig aan het afbreken van al of niet geusurpeerde reputaties, een kleurig wambuis toewenschen; de wakkere zangers en muzikanten, wier talent even groot is als hun dorst, in het gewaad der Meistersinger willen zien verschijnen."
Deze schets slaat blijkbaar op „Bavaria" in de Kalverstraat tusschen de Olieslagersteeg en het Spui, hetwelk destijds het meest bezochte bierhuis te Amsterdam was. Sedert 1884 kwamen op de bovenzaal ook de „mannen van 80" des Zaterdagsavonds bijeen. Ik was daar ook bij, en herinner mij nog, hoe daar de grondslagen voor „de Nieuwe Gids" werden gelegd. Pas toen uit dit gezelschap de „radicale partij" voortkwam en men, onder aanvoering van Gerritsen en Treub, aan politiek ging doen, heb ik den kring vaarwel gezegd.
De jaarlijksche excursie van 1886 werd den 22sten Augustus gehouden. Men zou Monnikendam en Edam bezoeken, maar daar de boot te veel diepgang had, om de Gouwzee te kunnen bevaren, moest een bezoek aan Monnikendam achterwege blijven. Te Edam werd het gezelschap door den Oudbestuurder Rups ontvangen. De tocht was zeer gezellig.
Bij het bladeren in het orgaan van 1886 werd ik getroffen door een artikel, hetwelk een vertaling geeft van een gedeelte van Vitruvius' boeken over de bouwkunst en wel van dat, waar deze de eischen bespreekt, die aan een goed architect moeten worden gesteld. Een dier eischen is de onbaatzuchtigheid! „De meeste menschen", zoo zegt Vitruvius daar „doen alles om geld te verzamelen. Maar ik heb van mijn meesters geleerd, dat een architect moet wachten, tot dat hem een werk wordt opgedragen. Doet hij moeite, om zulk een opdracht te krijgen, dan vernedert hij zich. Immers niemand doet ooit een verzoek, of hij wil wat ontvangen. Wie dus van een architect een verzoek om werk krijgt, denkt aanstonds, dat de vrager zich te zijnen koste wil verrijken. Men pleegt daarom eerst te onderzoeken, uit welke ouders de architect is geboren en welke opvoeding hij heeft gehad, eer men hem met een werk belast. Men heeft meer vertrouwen in bescheiden meesters, dan in dezulke, die zich op den voorgrond trachten te plaatsen. Alleen het beoefenen der wijsbegeerte kan den bouwmeester leeren, eerlijk, getrouw en onbaatzuchtig te zijn".
De redactie van toen voegde hier aan toe: „Kon Vitruvius tot ons wederkeeren, dan zou hij weinig architecten vinden, die aan zijn eischen beantwoorden. Wat zou hij wel gezegd hebben van de bouwmeesters, die met hunne plannen naar de redacties van dagbladen loopen, om er reclame voor te maken? Welke zou zijn meening geweest zijn over de intriges, die maar al te vaak in onzen tijd worden gesponnen, om aan werk te komen? Zijn oordeel zou gestreng zijn, en al wat wij tot onze verontschuldiging kunnen aanvoeren is, dat de strijd om het bestaan nu zoo moeilijk is geworden."
Hopen wij, dat sedert de toestand verbeterd moge zijn! Het jaar 1887 is het laatste van mijn lidmaatschap geweest. Op Woensdag den 15den Juni werd een buitengewone vergadering in het Societeitslokaal gehouden. Op die vergadering verklaarde ik „niet langer lid van het Genootschap te willen blijven" en ging heen.
Op een avond als deze, die aan de „Amicitia" gewijd is, zou het geen pas geven, over de reden van mijn heengaan iets te zeggen. De storm, die toen woedde, zullen alleen enkele oudere leden zich nog herinneren. En, als men nu aan dien storm denkt, schijnt hij er een in een glas water geweest te zijn.
Maar ik heb aan mijn lidmaatschap in het eerste halfjaar van 1887 ook aangename heugenis. De vriendschap toonde nog eens wat zij vermocht, toen de groote zaal van het Paleis voor Volksvlijt ter gelegenheid van 's Konings zeventigjarig feest den 19den Februari als jaarmarkt werd ingericht. Het ontwerp van het geheel was door Jan Springer vervaardigd, verscheidene leden hadden het maken van paviljoens voor hun rekening genomen. Dagen en nachten is er gewerkt, om het inderdaad schitterend geheel te verkrijgen, dat, voor het laatst, Outshoorn interieur nog eens in al zijn glorie toonde. Want niet lang daarna werd de oostelijke helft tot een schouwburg verbouwd.
Zoo heb ik dan het een en ander medegedeeld uit de annalen van de eerste twee en dertig jaren, dat ons Genootschap bestond. In het bijzonder sedert 1880 valt er opgewekt leven in onzen kring waar te nemen. Aan dat leven heb ik met lust deelgenomen. Later heb ik, wat in „Architectura et Amicitia" voorviel, slechts als buitenstaander kunnen volgen. Er is, in de twintig jaren, die ik afwezig was, zeker met ijver gewerkt en er kwam veel tot stand.
Ik geloof ook wel, dat er toen aan de Amicitia is geofferd. Maar langzamerhand werd de jeugd ernstiger, dan zij in mijn tijd was en dit bleef natuurlijk niet zonder invloed op de vriendschap en haar uitingen.
Doch ik meen dat ik mij niet bedrieg, wanneer ik zeg, dat er al weder een kentering is gekomen. De ernst is wel is waar gelukkig niet verdwenen, maar men beseft weder, dat de ernst met vrolijkheid dient te worden afgewisseld, gedachtig aan het woord van den Latijnschen dichter:

„Ik schaam mij 't spelen niet,
Wel 't altijd door te spelen."

In den ernstigen tijd van tegenwoordig is het moeilijk, de opgewektheid te behouden. En het schitterend feest, dat was beraamd, om de eerste vergadering van het Genootschap in zijn nieuw lokaal te vieren, moest, het kon niet anders, achterwege blijven.
Doch Tijl Uilenspiegel wist het al, dat er op regen zonneschijn volgt. Betere dagen zullen weder aanbreken, betere dagen ook voor de beoefenaars der bouwkunst, die nu zoozeer den ernst der tijden gevoelen.
Op het oogenblik kan de vriendschap, door onderlingen steun, zich op verheffende wijze in onzen kring uiten. Doch in de toekomst, wanneer het onweder, dat nu over Europa woedt, zal zijn overgedreven en wanneer ook over de bouwkunst de zon weder zal schijnen, kan de vriendschap zich ook in vroolijkheid uiting geven.
Dan zal, ik ben er zeker van, het Genootschap „Architectura et Amicitia" de dagen van olim zien herleven, en zal een blijde jeugd feesten vieren, welke die uit den goeden ouden tijd in ieder opzicht overtreffen.

Als ieder grijsaard ben ook ik, wat Horatius een *„laudator temporis acti"* noemt. Mij schijnt, wat in mijn jeugd gebeurde, veel schooner, dan wat nu geschiedt. Maar tot dusver mocht ik het voorrecht van een groene grijsheid genieten. Ik verkeer gaarne met de jeugd van tegenwoordig en ik verheug er mij in, wanneer zij van opgewekt leven blijk geeft.
„Architectura et Amicitia" is nu al bijna zestig jaar het bouwkunst-lichaam geweest. waar de jongeren, aan wie de toekomst is, hun vereenigingspunt vonden. Moge dit tot in lengte van dagen zoo blijven, dan zullen zoowel de bouwkunst als de vriendschap daar wel bij varen!

GRAF-SCHRIFT.

Vondel spreeckt:

D' aerts-smeerder uyt den stam
Der Aertsen leit hier onder
Die 't Raethuys t' Amsterdam
Gelapt heeft, 't achtste wonder. CANDIDUS.

CLACHTE.

Huygens spreeckt:

Soo was 't dan voorgeschickt, dat deze marbre muren
Des aertrycks uyterste niet hadden te verduren,
Maer was het noodigh, dat er nu een Aerts verschijn'
Om 's Achtsten Wonderwercks mis-handelaer te sijn,
Een Aerts, van een cement de vinder en de vader!
Wie isser, die 't belet, dat hij het marber nader?
Wel sonck ons Hollant diep, dat het geen man besit,
Die voor sulck Wonderwerck iet beters doet dan dit!

CANDIDUS.

VERBOND VAN NEDERLANDSCHE KUNSTENAARSVEREENIGINGEN.

BESTUURSVERGADERING VAN 3 EN 24 OCTOBER.

De tijdsomstandigheden hadden invloed op meerdere discussies en plannen.
Voorgesteld werd een congres te houden September 1915 en daaraan een minder feestelijk karakter te geven dan oorspronkelijk was bedoeld.
Melding werd gemaakt van een verloting van kunstwerken, georganiseerd door eene commissie van Haagsche kunstenaars; de opbrengst zou dienen grootendeels voor het Nationaal Algemeen Steuncomité, terwijl een deel zou worden uitgekeerd aan de schilders en kunstenaars die hun werken afstonden. Door een lot te nemen steunt men dubbel.
Verschillende vereenigingen hadden verder nog afzonderlijke plannen of waren op eigen steun aangewezen.
De voorzitter, de heer Robbers, was van meening dat dergelijke verlotingen en tentoonstellingen behoorden te worden opgezet in overleg met het Verbond.
Van eenig protest tegen monumentenvernieling tengevolge van den oorlog werd afgezien bij gemis aan geschikte woorden om de verontwaardiging uit te drukken en bij gemis aan juist adres aan wien die te richten. Zwijgen werd het best geoordeeld.
Aansluiting bij de vereeniging „Si vis pacem, para pacem" werd niet geacht precies op den weg te liggen van het Verbond.
Medegedeeld moest worden dat, tengevolge van de huidige crisis, de commissie voor het kunstenaarshuis haar taak niet ten uitvoer zal kunnen brengen; betere tijden dienen te worden afgewacht.
Men meende dat tengevolge van den oorlog niet achterwege moest blijven het verzenden van vragen over kunst in opvoeding en onderwijs.
De opmerking werd gemaakt, dat de vragen die muziekontwikkeling betroffen („rhytme, kleur, klank, stemming") zooveel zuiverder waren gesteld dan die over beeldende kunst Mij dunkt, dat hier alweer uitkwam op hoeveel vaster en solieder basis de muziekwetten staan.
Prof. Gugel schrijft in „De Bouwstijlen": „Nog mist, hoe twijfelachtig het ook schijne, de bouwkunst den theoretischen grondslag, dien men voor de schoonheid der klankfiguren in de muziek verkregen heeft".
Inderdaad geldt dit nog. Gelukkig begint men wel in te zien bij de bouwkundigen dat eenige wetenschappelijke grondslag voor het schoone van waarde kan zijn. Maar de bouwkundigen bijv. mochten toch eerst wel zelf wat onderwijs op dat terrein ontvangen.
In de vragenlijst werd gesproken van *„kunst"* in opvoeding en onderwijs. Te vreezen is dat ook hier méér naar kunst dan naar schoonheid zal worden gekeken. Mij dunkt dat voor kunst hier schoonheid in de plaats moest staan.
De vraag van de vragers, die vroegen of de vragen thans achterwege moesten blijven, werd met een vraag om herziening teruggegeven.
De pogingen om gedaan te krijgen, dat vakkundige belangen ook door vakkundigen werden besproken, zullen in de hand worden gewerkt. Het algemeen bestuur zal steeds trachten eerst een vakkundig advies uit te lokken van de betreffende vereenigingen.
Een adres zal aan den Haagschen Gemeenteraad worden verzonden om bij de belastingplannen voor publieke vermakelijkheden een regeling te verkrijgen als de Amsterdamsche. Er is in den Haag een voorstel om alle „vermakelijkheden" met 15 pCt. te belasten. Bij de Amsterdamsche regeling is het: voor muziek 5 pCt., voor tooneel 10 pCt., voor bioscoop 15 pCt.
Daar werd natuurlijk nog al wat over gezegd. Het „vermaak" van den minderen man werd het zwaarst belast. Men merkte op hoe ook muziek onder „vermakelijkheid" is gerangschikt, en dat voor tooneel meer voorbereiding en onkosten moeten worden gemaakt dan voor de bioscoop.
Verder werd nog eenige wijziging in de verkiezing van het Bestuur gemaakt.
October 1914. J. H. DE GROOT.

UIT BOEKEN EN TIJDSCHRIFTEN.

De „Bouwwereld" (No. 45) vermeldt het volgende van onze nieuwe Genootschapslokalen:
De nieuwe lokalen van het Genootschap „Architectura et Amicitia", Heerengracht 545—549 te Amsterdam, zijn 4 November l.l. in gebruik genomen. Met het oog op de tijdsomstandigheden werd het aanvankelijke voornemen eener feestelijke opening opgegeven, maar eene causerie van den heer A. W. Weissman over „De Amicitia in de geschiedenis van het Genootschap", waarbij de spreker uit zijne herinneringen menig moment naar voren bracht, gaf aan de eerste bijeenkomst in de nieuwe zaal toch een zekere toepasselijke plechtigheid.
De nieuwe lokalen mogen gezien worden, al is de inrichting nog niet voltooid. A. et A. is nu wel onze best behuisde architectenvereeniging De lokalen zijn gelegen op de 3e verdieping — met de lift bereikbaar — van het door den architect J. F. Staal ontworpen kantoorgebouw,

op de Heerengracht, dat de firma Heystee, Smit & Co. in aansluiting bij haar in de Reguliersdwarsstraat gelegen magazijn en kantoor liet bouwen. Begrijpelijk dat het gebouw de „triumf van den tegel" toont in tal van zeer gelukkige toepassingen aan het materiaal, aan de interieurs een bijzonder cachet verleenen.
't Centrum van het appartement van A. et A. is een kleine hal met garderobe. Hieruit betreedt men rechts de van bovenlicht voorziene, groote vergader- en tentoonstellingszaal, voor circa 200 personen ruimte biedende, aan de Heerengrachtzijde van het gebouw. De zaal is voorzien van een scherm voor de projecties en het toestel is geplaatst op een tusschenverdieping. Op die zaal komen uit de bestuurskamer en een ontvangvertrekje voor den spreker. Aan gene zijde van de garderobe bereikt men door een gang (waaraan een buffetkamertje en de toiletten) de in elkander loopende boekerij (annex een magazijn) en secretariaatskamer.
Wanneer de inrichting en meubileering voltooid en de kamers aangekleed zullen zijn, zal dit appartement een waardige zetel voor een bouwkundige vereeniging zijn. Ter stoffeering zij aanbevolen het begin van het architectuurmuseum, voor welks samenstelling A. et A. na ons artikel in 1912 (blz. 345) het initiatief wilde nemen. (De in eind 1912 benoemde commissie heeft voor zoover wij weten, echter nog niets omtrent hare denkbeelden gepubliceerd). Voor dit doel zouden ongetwijfeld velen teekeningen en documenten willen afstaan.

AMSTERDAMSCHE STUDENTEN-VEREENIGING VOOR SOCIALE LEZINGEN.

Deze Vereeniging heeft een reeks lezingen georganiseerd, waarvan op bouwkunstig gebied liggen, twee lezingen met lichtbeelden over: „Stedenbouw" door Dr. H. P. Berlage.
Deze lezingen worden gehouden in het gebouw van de „Maatschappij tot Nut van 't Algemeen", N. Z. Voorburgwal te Amsterdam.
De mededeeling hiervan bereikte ons te laat om in het vorig nummer te kunnen worden opgenomen. En als dit nummer verschijnt is reeds een der lezingen reeds gehouden, n.m.l. gisteren Vrijdag 20 Nov. De volgende lezing is vastgesteld op a.s. Vrijdagavond 27 November des avonds om 8 uur. Voor niet-leden is de toegangsprijs bepaald op 50 cent.

PRIJSVRAGEN.

GENOOTSCHAPSPRIJSVRAGEN 1914.

1. *Een garage met chauffeurswoning op een landgoed.*
2. *Brug over een stadsgracht.*

Datum van inlevering 1 Maart 1915 aan het adres van den 1sten secretaris Heerengracht 545—549 te Amsterdam. Het programma komt voor in No. 32, jaargang 1914.

PRIJSVRAAG „VERZORGINGSHUIS" TE HILVERSUM.

De datum van inlevering, eerst vastgesteld op 31 December 1913, is voor onbepaalden tijd verdaagd.
Het programma komt voor in No. 27, jaargang 1914.

PROF. HENRY VAN DE VELDE.

De Belgische professor Henry van de Velde, directeur van de Groothertogelijke Kunstnijverheidschool te Weimar heeft ontslag uit zijn betrekking gevraagd. Het verzoek is door Zijne Koninklijke Hoogheid, den Groothertog, toegestaan geworden.
In dezen tijd worden in Duitschland de Belgen niet meer beschouwd als menschen, om hun verregaande onbeschaamdheid de wenschen van Duitschland te hebben weerstreefd. Zou dit in voormeld geval van invloed zijn geweest?

NAGEKOMEN BERICHTEN.

Het verslag van de laatstgehouden ledenvergadering, waarin Prof. Dr. H. Visscher heeft gesproken over: „het ontstaan van de ornamentiek in de kunst der primitieve volkeren" wordt in het volgend nummer geplaatst.

VAN ALLERLEI AARD.

HET CENTRAAL-COMITE TOT BEVORDERING DER NORMALISEERING DER BOUWBEDRIJVEN.

Deze commissie legde in een gedrukt verslag de gevolgen van hare werkzaamheden, gedurende 23 Oct. tot 6 Nov. j.l. neer.
Door de commissie zijn weder verschillende adressen verzonden, waaronder een adres aan den Minister van Waterstaat inzake het niet tot uitvoering brengen van het nieuwe Post- en Telegraafkantoor te Utrecht; een adhesie-adres aan B. en W. der gemeente Utrecht, inzake het niet verplichtend stellen, dat de architect der 5 Bouwvereenigingen in Utrecht, speciaal moet worden gekozen uit de Utrechtsche architecten.
Dit verslag, en ook het vorige, liggen beide op onze leestafel.

MUSEUM VAN KUNSTNIJVERHEID HAARLEM.

In de Rotonde van het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem is thans tentoongesteld een rijke verzameling penteekeningen, vervaardigd door den architect H. v. d. Kloot Meijburg, te Voorburg.
Deze uitgebreide verzameling geeft ons een overzicht der bouwwerken, die, uit een artistiek oogpunt beschouwd, nog in ons land aanwezig zijn. De verzameling is gerangschikt volgens de verschillende provinciën, die allen met een groot aantal werken vertegenwoordigd zijn.

DE GROOTE TENTOONSTELLING TE DUSSELDORF IN 1915.

Deze, in No. 30 van „Architectura", aangekondigde tentoonstelling: „Aus Hundert Jahre Kultur und Kunst", gaat niet door.
Het tentoonstellingsterrein was reeds ten deele in gereedheid gebracht, zoo ook waren verschillende voorbereidende werkzaamheden aan gebouwen gedaan. Wat er nu stond is afgebroken geworden, en de voor dien tijd bestaande parkaanleg weer in zijn oorspronkelijken toestand hersteld.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — De huidige crisis en de particuliere architect. — Amicitia (Slot). — Grafschrift. — Clachte. — Verbond van Nederlandsche Kunstenaarsvereenigingen. — Uit Boeken en Tijdschriften. — Amsterdamsche Studenten-Vereeniging voor Sociale Lezingen. — Prijsvragen. — Prof. Henry van de Velde. — Nagekomen Berichten. — Van allerlei aard.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor adspirantleden ƒ 5. . Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect". Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, A. A. HES, M. J. HACK, WILLEM VAN DER PLUYM EN J. J. HELLENDOORN, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Bestuur van het Genootschap, Heerengracht 545—549, Amsterdam.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

De 1351ste Ledenvergadering, tevens 59ste Algemeene Vergadering zal gehouden worden op **Woensdag 2 December,** des avonds te **8 uur precies,** in de vergaderzaal van het Genootschap, Heerengracht 545—549.

Agenda:

1. Notulen.
2. Mededeelingen en Ingekomen Stukken.
3. Verslag omtrent den toestand en handelingen van het Genootschap gedurende het jaar 1914, uit te brengen door den 1sten Secretaris.
4. Verslag omtrent den financiëelen toestand van het Genootschap, uit te brengen door den Penningmeester.
5. Verslag der Commissie tot nazien der rekening en verantwoording van den Penningmeester.
6. Verslag omtrent de Genootschapsbibliotheek, uit te brengen door den Bibliothecaris-Archivaris.
7. Verslag van den Secretaris der Redactie van het orgaan „Architectura".
8. Verslag van de Commissie belast met het beheer der Genootschapslokalen.
9. Voorstel van het Bestuur tot het uitschrijven van een Obligatieleening groot ƒ 1500.—, rentende 4 pCt.'s jaars, in aandeelen van ƒ 25.— af te lossen in 5 jaren.
10. Uitloting van 20 obligaties der leening 1910.
11. Vaststelling van de Begrooting voor het jaar 1915.
12. Verkiezing van 3 leden van het Bestuur wegens periodieke aftreding van de Heeren J. H. de Groot en W. A. E. van der Pluym, die beiden herkiesbaar zijn en wegens het bedanken van den Heer J. Roosing Jr.
13. Verkiezing van den Voorzitter uit het voltallig Bestuur.
14. Verkiezing van 2 leden van het Bureau van Redactie wegens periodieke aftreding van de Heeren W. A. E. van der Pluym en A. A. Hes, eerstgenoemde is herkiesbaar; laatstgenoemde wenscht niet voor herkiezing in aanmerking te komen.
15. Candidaatstelling van een lid in de P. P. C.
16. Rondvraag en sluiting.

Het Bestuur rekent voor deze jaarvergadering op belangstelling en tijdige opkomst der leden.

G. F. LA CROIX, waarn. 1ste Secretaris.

CONCEPT-BEGROOTING.

(TIJDVAK 1 DEC. 1914—30 NOV. 1915).

	Ontvangsten	Uitgaven
Saldo van rekening 1914	—	ƒ 425.—
Contributiën 1915 en nog te ontvangen contributiën 1914	ƒ 4400.—	—
Interest en deposito	„ 30.—	—
Gebruik projectielantaarn	„ 1.—	—
Subsidies Cursus V. en H. B. O.	„ 8250.—	„ 8450.—
Ontvangsten Leescirkel	„ 20.—	—
Opbrengst Kalender 1915	„ 30.—	—
Weekblad „Architectura"	—	„ 1000.—
Onkosten Redactie	—	„ 100.—
„ Bestuur	—	„ 100.—
„ Lezingen	—	„ 40.—
Porti en incasso	—	„ 60.—
Lokaalhuur	—	„ 600.—
Salaris Bode	—	„ 780.—
Restituties op id. (N.V. Plaatwerk en Cursus)	„ 205.—	—
Huldeblijken	—	„ 25.—
Drukwerken	—	„ 120.—
Verzekeringen	—	„ 195.—
Lidmaatschappen en bijdragen	—	„ 120.—
Bibliotheek en Leescirkel	—	„ 250.—
Prijsvragen 1915	—	„ 225.—
Belastingen	—	„ 80.—
Crediet Archituurmuseum	—	„ 25.—
Onkosten Lustrum 1915	—	„ 600.—
Rente Coupons leening 1910	—	„ 70.—
Aflossing leening 1910, 20 oblig. ad ƒ 25.—	—	„ 500.—
Aflossing en coupons leening '15	—	„ 360.—
Subsidie aan Club Utr. leden van „A. et A."	—	„ 25.—
Afschrijving: Bibliotheek ƒ 75.—		
Projectietoestel „ 49.—		
Oninbare contrib. „ 60.—		
		„ 184.—
Onvoorziene uitgaven	—	„ 102.—
Leening 1915	„ 1500.—	—
	ƒ 14436.—	ƒ 14436.—

Aldus opgemaakt door den Penningmeester:
(w.g.) ADR. MOEN.

LEESCIRKEL.

Dezer dagen zal de bode innen *f* 0.50 als vergoeding voor de deelname aan den leescirkel.
De leden worden verzocht dit bedrag bij de aanbieding der quitantie te willen voldoen.

De bibliothecaris,
Midden November. W. v. D. P.

VERSLAG DER GECOMBINEERDE VERGADERING, GEHOUDEN OP 18 NOV. 1914.

Na een woord van welkom aan het bestuur en de leden van de V. A. N. K., in samenwerking met welke vereeniging deze voordrachtavond is geregeld, geeft de voorzitter het woord aan Prof. Visscher, die ons aan de hand van talrijke lichtbeelden een blik laat werpen in de geschiedenis der kunst en vooral de eerste beginselen der kunst in de menschheid.
Alle kunst is een sociaal verschijnsel, de kunstenaar bestaat niet op zich zelf, doch is door duizenden draden in contact met het milieu waarin hij leeft.
Daardoor brengt elk volk zijn eigen kunst voort.
En aan elk kunstobject is te zien uit welk tijdperk het stamt.
Ook de natuurvolken hebben hun kunst voortgebracht. Onze kennis schiet echter te kort om deze vaak te herkennen, doch dit doet niet af aan het feit, dat zij toch een eigen kunstleven bezaten.
De kunst komt op uit de diepte van het leven. Bij de natuurvolken kan gezegd worden: deze spruit uit het religieuse leven. De kunst staat dus in dienst van hun godsdienst. Men behoeft heusch geen missies uit te zenden om hen godsdienstig te maken. Ze zijn het meer dan de Westerling.
In de kunst onderscheidt zich hun arbeid aan de eene zijde door de hoofdlijnen te vergrooten en aan de andere zijde verkort zij deze, om daardoor de onderdeelen op den achtergrond te stellen en aan de details zoo weinig mogelijk ten koste te leggen.
Aan de hand der lichtbeelden wordt dit zeer duidelijk aangetoond.
De kunst is nooit dood, doch leeft en komt op uit de diepte van hun hart, ook dit wordt met lichtbeelden geïllustreerd.
De voorzitter dankt Prof. Visscher voor zijn interessante causerie en hij twijfelt niet of deze heeft ons liefde bijgebracht voor wat er omgaat in het zieleleven der primitieve volken. Een enkele vraag wordt nog door Prof. Visscher beantwoord.
Na de pauze leest de secretaris de notulen en worden deze, na een enkele opmerking, goedgekeurd.
Ingekomen is een dankbetuiging van Mevr. van Tienhoven op den brief van rouwbeklag aan deze gezonden.
In de Verificatiecommissie worden benoemd de heeren Weissman, Smits en Walle.
Amsterdam, Nov. J. J. H.

DE SINT BAVOKERK TE HAARLEM.

Omtrent de Haarlemsche St. Bavokerk is, vooral door de zorgen van Monseigneur J. J. Graaf, heel wat uit de archieven te voorschijn gebracht. Die archieven zijn echter nog niet uitgeput, en het gelukte mij, er nog het een en ander uit op te diepen.
De fraaie toren, die zich boven het kruis verheft is in de plaats gekomen van een anderen, die van steen was, en die moest afgebroken worden, omdat de kruispijlers zijn gewicht niet konden dragen.
Van dezen eersten toren wist men, dat hij door een zekeren meester Anthonis was gebouwd. De aanteekeningen der kerkmeesters van 1502 doen ons zien, dat dit „meester Anthonis Kelremans, van Mechelen" was. Men liet hem uit Utrecht, waar hij — misschien wegens werkzaamheden aan de Domkerk — vertoefde, naar Haarlem komen, om hem over den toren te spreken. Hij maakte drie ontwerpen, waarvan „Dirck Tybouts, beeldsnijder" modellen in hout vervaardigde.
Blijkbaar vroeg men over deze modellen het oordeel van een anderen bouwmeester „Cornelis van Utrecht." Dit was Cornelis de Wael, die toen met het schip der Domkerk bezig was. Hij kwam op Donderdag den 10den Mei 1505 te Haarlem „omt werk te bezien, dat hem zeer wel behaagde." Als reiskosten werd hem, voor heen en terug, een bedrag vergoed van *f* 2.50. Hij bleef vier dagen te Haarlem, waar hij de gast van kerkmeesteren was. De heeren reden met hem in een wagen naar Zandvoort, en maakten daar een tochtje op zee. Als honororium werd aan Cornelis de Wael *f* 6.25 uitbetaald.
Het heeft tot 1505 geduurd eer met het bouwen van den toren een begin werd gemaakt. Toen namen kerkmeesteren Anthonis Keldermans aan als „meester van den toren". Hij moest „alle jaren eenmaal te Haarlem komen, om den Appelleerder te onderwijzen in hetgeen tot het werk van noode is." Deze „appelleerder" was de meesterknecht, dien men in Duitschland toen „Parlirer" noemde. Als honorarium kreeg Keldermans *f* 18.— per jaar; daarvoor moest hij de „borderen" (uitslagen op ware grootte) maken, die noodig waren. Voor reiskosten werd hem, heen en terug, *f* 2.40 vergoed.
Wilden kerkmeesteren dat Keldermans meer dan eenmaal 's jaars te Haarlem kwam, dan moesten zij hem, behalve reiskosten, *f* 0.60 per dag betalen. Zoowel de kerkmeesteren als de bouwmeester konden de verbintenis, door opzegging vóór het einde van het jaar, doen eindigen.
In 1506 was er een nieuw ontwerp voor den toren gemaakt, waarvoor Keldermans *f* 9.— kreeg.
In 1516 namen Adriaan Gijsbertsz. en Dirk Florisz. aan den toren te sloopen en de afkomende steenen op te stapelen. Men kocht toen hout voor den nog bestaanden toren, die deu 21sten September 1520 „des morgens tusschen 10 en 11 uur" voltooid werd door er het kruis op te plaatsen. De toren is gebouwd — en misschien ook ontworpen — door Jacob Symonsz. van Edam. Met het stellen van het houtwerk was men in het voorjaar van 1519 begonnen.
In 1574 werd de kerk, na het beleg der stad, weder van een nieuw hoofdaltaar voorzien. Het achterstuk daarvan bestaat nog en vertoont de Renaissance van dien tijd. De aanbesteding er van had plaats op 26 October 1574 ten huize van „Clemens Cornelisz., in het Gulden Vlies". De aannemer was „meester Joost van Amsterdam", waarschijnlijk Joost Jansz., gezegd Bilhamer.
Men ziet in de openingen van den toren looden klokken hangen. Die klokken zijn in 1587 geleverd door „meester Adriaan"; zij wogen te zamen 728 pond, en werden betaald met *f* 0.12[8] per pond.
Bij het beleg van Haarlem was de noorderkruisbeuk der St. Bavokerk door het Spaansche geschut beschadigd. Pas in 1592 werd de schade hersteld, en werd aan Jan Hendriks *f* 110.— betaald „voor steen en lijsten met lofwerk te maken".
Den 22sten Augustus 1593 werd aan „Mr. Lieven, steenhouwer", waarschijnlijk Lieven de Key, voor 456 voet „hartsteen" een bedrag van *f* 331.— betaald. Een gedeelte van die steen heeft gediend „om de krans op de nieuwe kapel over de St. Jansstraat te repareeren". Dit was de balustrade op de Kerstkapel, thans verdwenen, op een klein gedeelte na, dat tegen een der steunbeeren van den noorderkruisbeuk nog te zien is.
Het overige werd door „Mr. Lieven met 4 knechts" behakt om te dienen bij het bouwen „der kapel in het zuidwesten van de kerk". Dit is de Doopkapel, die dus inderdaad, gelijk de stijl reeds deed vermoeden, door De Key werd ontworpen en uitgevoerd. De steenhouwers werkten met 40 beitels, die *f* 0.55 het stuk kostten en die 3397 maal gescherpt zijn.
De kapel was den 20sten November 1594 gereed, want toen ontvingen de steenhouwers en metselaars een vereering „omdat de kapel in het zuidwesten vernieuwd was". Eigenaardig is het, dat iemand als Lieven de Key ook de nummers hakte op de zerken der St. Janskerk.
Aan de St. Bavokerk bevindt zich een portaal, dat toegang geeft tot de oostzijde van het koor. Zulk een portaal werd in de middeneeuwen nooit gemaakt. Nu is het eigenaardig, dat het portaal te Haarlem Gothische vormen vertoont van een zeer bijzonder karakter. Op dit portaal heeft betrekking een post van 20 April 1637 „aan de weduwe van Dominicus Jansz., voor verscheidene teekeningen van het oosterportaal, met kennisse van kerkmeesteren doen ter tijd, volgens rekening, *f* 89.95."
In 1638 kocht men het wagenschot voor de binnentochtportalen en den kruisbeuk. Die portalen zijn nog aanwezig; zij dragen het jaartal 1640. Pieter Post heeft ze ontworpen, en voor zijn teekeningen den 11den Februari 1640 een som van *f* 90 gekregen.
Geeft het oosterportaal, al werd het na 1630 gemaakt, nog een soort van Gothische vormen te zien, ook met de consistoriekamer, aan de zuidzijde van het portaal, is dit het geval. Aan Salomon de Bray, die in 1631 de „Architectura Moderna" had uitgegeven, werd den 31sten December 1659 „voor zijn salaris van architecture" dezer consistoriekamer *f* 207 betaald. Even als Jacob van Campen aan den toren der Nieuwe Kerk te Amsterdam en Pieter Post aan den Burcht te Leiden heeft dus Salomon de Bray gepoogd, den Gothischen stijl te volgen.
Eer men tot het bouwen overging maakte Burgemeester Guldewagen met de kerkmeesteren, den organist en den stadshorlogemaker den 15den Juni 1658 een reis naar Amsterdam „om aldaar het klokkenspel van den Zuiderkerkstoren te hooren en de Diakenkamer aan de Nieuwe kerk te bezichtigen."
Deze reis, die *f* 36 kostte, had tengevolge, dat niet alleen de consistoriekamer naar het ontwerp van De Bray werd gebouwd, maar dat ook bij François Hemony te Amsterdam een klokkenspel voor den toren werd besteld.

A. W. WEISSMAN.

JURY-RAPPORT KALENDER 1915.

en van toepassing op .....

Het euvel van dezen tijd
Heeft alles te pakken,
De aviatiek ten spijt.
't Is „de neiging tot zakken"! H. F. S.

DE THEORIE VAN HET ONTWERPEN.

„Nog mist, hoe twijfelachtig het ook moge schijnen, de bouwkunst den theoretischen grondslag, dien men voor de schoonheid der klankfiguren in de muziek verkregen heeft." Inderdaad geldt dit nog. Gelukkig begint men wel in te zien bij de bouwkundigen dat eenige wetenschappelijken grondslag voor het schoone van waarde kan zijn. Maar de bouwkundigen bijv. mochten toch eerst wel zelf wat onderwijs op dit terrein ontvangen."
Aldus de Heer de Groot in zijn verslag der Bestuursvergadering van het verbond der Nederlandsche Kunstvereonigingen in het nummer van 21 November ll.
In verband daarmede zij het mij vergund te wijzen op een uitgave van recenten datum die in alle opzichten een zeer merkwaardige mag worden genoemd.
In „sechs Bücher vom Bauen" tracht Friedrich Ostendorf, Professor in Karlsruhe, de theorie van het Architectonisch ontwerpen te ontwikkelen. *) Tot nu toe zijn twee deelen verschenen.
Uit het eerste deel mogen hier eenige aanhalingen een plaats vinden:
„Willen wij beseffen wat ontwerpen beteekent, zoo kunnen wij dat door een onderzoek der hedendaagsche architectonische prestaties nauwelijks vaststellen. daar deze zelfs de positief gemeenschappelijken grondslag schijnt te ontbreken. Elk vroeger tijdperk echter geeft door zijn bouwwerken hem, die er zich voor inspant, omtrent deze allergewichtigste vraag een klare en ondubbelzinnige oplossing.
Het bestaan van aan geheele generaties gemeenzame kunstwerken, het voorhanden zijn eener algemeen geldende overtuiging in Bouwkundige zaken, eener bouwcultuur, is tevens de grond voor de boven aangehaalde omstandigheid dat tot aan het begin der 19de eeuw werkelijk slechte bouwwerken nauwelijks voorkomen. De 18de eeuw had nog wat wij noemen een traditie — wij hebben ze niet meer.
Kunnen wij ooit daar meer toe komen? Op grond mijner onderwijs-ervaringen kan ik tenminste dit zeggen, dat het zeker mogelijk is, een groote kring zeer verscheiden aangelegde en begaafde, doch ontwikkelde en ernstige jonge architecten op denzelfden weg te brengen, waar zij dan vanzelt naar een gelijksoortig doel streven — en ik heb voor mij — de vaste overtuiging gekregen, dat het ook mogelijk moet zijn voor de gansche schare vakgenooten de gemeenschappelijke kunstovertuiging terug te winnen.
Deze vinden wij — voor ons passend en voor ons begrijpelijk — nog in een van ons niet al te ver verwijderde tijd het eind der 18de en het begin der 19de eeuw. Daar nemen wij ze behoedzaam op en voeren ze in onze dagen binnen. Wij zijn in die tusschentijd niet zooveel anders geworden, dat wij ze niet meer zouden kunnen verstaan. Wij zullen ze langzaam ook in den loop der tijden veranderen!
Wat heeft men toch, nadat de traditie in den aanvang der 19e eeuw verbroken was, anders dan *deze* stap te doen, deze enkel en alleen mogelijke en noodzakelijke stap, die sinds dien tijd nooit is beproefd! Hoe hebben de besten zich moeite gegeven de verloren kunst te herwinnen en zijn toch niet verder gekomen, wijl zij aan den vorm hingen, wijl zij het Kleed voor het Wezen namen. Immers als de vormen als zoodanig op den voorgrond traden, is het met de Bouwkunst niet veel zaaks geweest. En men moet wel tot het besluit komen, dat, nu tegenwoordig zooveel ophef van den vorm gemaakt wordt, het met de Bouwkunst niet de goede kant op gaat. Van welke soort in de 19e eeuw ook de vormen zijn geweest, of zij der antieken, der middeleeuwsche kunst, of de kunst van een anderen tijd ontleend waren, of wel dat hier de modernsten aan het woord waren, immers heeft

*) Sechs Büches von Bauen, Theorie des architectonischer Entwerfens, Friedrich Ostendorf, Professor Karlsruhe, Verlag von Wilhelm Ernst en John, Berlin.

men ze voor het wezenlijke genomen — heeft men zich gehouden, alsof door nevenelkaarstelling van schoone of voor schoone gehouden vormen reeds een kunstwerk zou ontstaan. In dit opzicht onderscheiden zich de zoogenaamde moderne architecten geen haarbreed van hun voorgangers, die „gothisch" of „renaissance" bouwen. Ook voor hen hebben de vormen een zelfstandige waarde. Ook zij overzien, in hoofdzaak slechts met den vorm zich bezig houdende, het wezenlijke.
De werkelijk moderne architect is echter heden niet hij, die de „moderne" vormen toepast — of dáár nieuwe bij uitvindt, wat gemakkelijk als een kinderspel is — doch hij, die het wezenlijke der architectuur heeft leeren kennen en die daarnaast de vormen eenigermate tot zijn eigen heeft gemaakt.
Het is reeds boven gezegd geworden, dat op zich zelf geen architect — wanneer hij dat werkelijk geworden is, geminacht behoeft te worden, indien hij voor het uitbeelden zijner gedachten, niet de traditioneele doch nieuwe „moderne" vormen zou toepassen. Slechts daartegen moet met alle beslistheid worden opgekomen dat deze moderne vormen het bouwwerk tot een modern, de tradioneele vormen het tot een achterlijk bouwwerk stempelen. Wij hebben gezien, dat de vormen een veel hoogere beteekenis wordt toegekend, dat de kunstwaarde van een bouwwerk — van de vormen zelfs onafhankelijk is.
Ik wil mij hier tegen een aanval verdedigen die deze theoriën van alle zijden zal oproepen — dat namelijk hier academische beschouwingen en overwegingen op den voorgrond treden — dat de afbeeldingen een academische onpersoonlijke kunst voorstaan, dat ze ouderwetsch zijn en reeds lang door de schitterende en vlug voortschrijdende ontwikkeling der levende moderne architectuur zijn ten achter gezet. Wat nu de beschouwingen betreft, zoo staat het thans heden ten dage alsof de kunstenaar zijn verstand zoo weinig mogelijk mag raadplegen — wat echter de ontwerpen aangaat, zoo heb ik gevonden, dat zelfs de modernsten, voor zoover zij werkelijk architecten zijn, zoodat zij, zich met de dolste hansworsterijen van allerlei aard den roep der moderniteit in de dagbladpers hadden verworven, wanneer zij ouder geworden zijn, en tot eenige klaarheid gekomen, zij zelfs tot die „academische" kunst naderen waarvan hier sprake is."
Ziehier enkele uittreksels waarin wel een eenigszins andere toon klinkt dan mij in de laatste jaren met betrekking tot de theorie in zake bouwkunst in onze vaklitteratuur gewend zijn.
En het is daarom zoo merkwaardig dat wij hier niet te doen hebben met het pamflet van de een of andere obscure scribent, maar met een werk wat een geweldige opgang maakte en door tijdschriften als „Moderne Bauformen" e. a. uitbundig werd geprezen.
Een algemeene beschouwing over de ideeën van Professor Ostendorf willen wij opschorten tot alle zes deelen zijn verschenen en men het grootsche werk in zijn geheel zal kunnen overzien. Het leek ons niet van belang ontbloot er thans reeds de aandacht op te vestigen.

Amsterdam, Nov. 1914. JAN STUYT.

PRIJSVRAGEN.

GENOOTSCHAPSPRIJSVRAGEN 1914.

1. *Een garage met chauffeurswoning op een landgoed.*
2. *Brug over een stadsgracht.*

Datum van inlevering 1 Maart 1915 aan het adres van den 1sten secretaris Heerengracht 545—549 te Amsterdam. Het programma komt voor in No. 32, jaargang 1914.

PRIJSVRAAG „VERZORGINGSHUIS" TE HILVERSUM.

De datum van inlevering, eerst vastgesteld op 31 December 1913, is voor onbepaalden tijd verdaagd.
Het programma komt voor in No. 27, jaargang 1914.

EXAMENS VOOR BOUWKUNDIG OPZICHTER, BOUWKUNDIG TEEKENAAR EN UITVOERDER VAN BURGERLIJKE BOUWWERKEN (ONDERBAAS), AF TE NEMEN IN 1915.

Het Hoofdbestuur der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst deelt belanghebbenden mede, dat, wanneer de algemeene toestand in Nederland niet ernstig verandert, het vrijwel zeker is, dat in het voorjaar van 1915 wederom door genoemde Maatschappij de examens voor Bouwkundig Opzichter en voor Bouwkundig Teekenaar zullen worden afgenomen. Nader wordt overwogen, of dit ook het geval zal zijn met het examen voor Uitvoerder van Burgerlijke Bouwwerken (Onderbaas).

Hierbij zij in herinnering gebracht. dat de *Programma's van Eischen* voor bovengenoemde drie examens, bevattende de laatste wijzigingen (van 17 September 1913) kosteloos op aanvraag verkrijgbaar zijn bij het Bureau der Maatschappij, Marnixstraat 402, Amsterdam.

Eveneens zijn aldaar verkrijgbaar de navolgende *Examenvragen*:
Bouwkundig Opzichter 1914 à *f* 0.55, 1913 à *f* 1.— 1912, 1911 à *f* 0.85.
Bouwkundig Teekenaar 1914, 1911, 1910 1 *f* 0.55.
Uitvoerder van Burgerlijke Bouwwerken (Onderbaas) 1914, 1913, 1912, 1911 à *f* 0.85.
Het bedrag moet vooruit per postwissel overgemaakt worden aan het Bureau der Maatschappij, Marnixstraat 402, Amsterdam.

Waar de bepaling in de programma's, dat een candidaat niet meer dan *drie keer aan hetzelfde examen* mag deelnemen, tot eenige verwarring heeft aanleiding gegeven, heeft de Commissie van Onderwijs, die de leiding over de Examens der Maatschappij heeft, besloten deze bepaling als volgt te lezen:
„Ten einde deze bepaling niet van terugwerkende kracht te doen zijn, is vastgesteld, dat aan het examen, af te nemen in 1915, nog kunnen deelnemen zij, die reeds drie of meer keer het examen hebben gedaan, en verder voldoen aan de eischen van het programma: tot de daaropvolgende examens zullen echter niet meer toegelaten worden zij, die reeds drie of meer keer het examen hebben gedaan.

Ten opzichte van den eisch *Practische Bekwaamheid* (art. 16 van het Programma van Eischen voor het examen van Bouwkundig Opzichter) brengt de Commissie van Onderwijs in herinnering, dat zij, die in 1915 examen wenschen te doen vóór 1 Maart 1915 gedurende minstens één jaar bij bouwwerken opzicht moeten hebben gehouden; de wijze, waarop dit heeft plaats gehad wordt nader beoordeeld door de Commissie van Onderwijs.
De Commissie heeft besloten in 1915 toe te laten zij, die gedurende minstens één jaar werkzaam zijn geweest als *Inspecteur of Adjunct-Inspecteur van het Bouw- en Woningtoezicht*, of als *Onderbaas* op bouwwerken.

Verder wordt er aan herinnerd, betreffende *Bekwaamheid in een der Voornaamste Bouwambachten* (art. 15 van het Programma van Eischen voor het Examen van Bouwkundig Opzichter) dat voor het examen af te nemen in 1915 van kracht is de bepaling: Uitsluitend bekwaamheid in het *timmervak* wordt vereischt, waarvan getuigschriften zijn over te leggen, gewaarmerkt door leermeester of patroon.

LIJST VAN STUDIEWERKEN, WELKE BENUT KUNNEN WORDEN VOOR DE OPLEIDING VOOR DE EXAMENS, INGESTELD DOOR DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

In verband met de gebleken wenschelijkheid, de bestaande lijst van studieboeken te herzien, richt de Commissie van Onderwijs het beleefd verzoek tot alle *Uitgevers van technische werken*, een catalogus van de door hen uitgegeven werken te willen opzenden aan den Secretaris der Commissie, den heer J. Gratama, Marnixstraat 402, Amsterdam.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Verslag der Gecombineerde Vergadering. — De St. Bavokerk te Haarlem. — Jury-rapport Kalender 1915. — De theorie van het ontwerpen. — Prijsvragen. — Examens Mpij. tot Bevordering der Bouwkunst.

TWEE EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 49. ZATERDAG 5 DECEMBER 1914

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, A. A. HES, M. J. HACK, WILLEM VAN DER PLUYM EN J. J. HELLENDOORN, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Bestuur van het Genootschap, Heerengracht 545—549, Amsterdam.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

1. Herkozen tot leden van het Bestuur: J. H. DE GROOT en W. A. E. VAN DER PLUYM en gekozen: J. F. STAAL.
2. Gekozen tot Voorzitter: PAUL J. DE JONGH.
3. Herkozen tot lid van het Bureau van Redactie: W. A. E. VAN DER PLUYM en gekozen: H. W. WIJDEVELD.
4. Candidaat gesteld tot lid in de P. P. C.: PAUL J. DE JONGH.
5. Aangenomen als buitenlid: M. M. T. G. VERMAATEN, bouwkundige te Utrecht.

G. F. LA CROIX, waarn. 1ste Secretaris.

VERSLAG DER ALGEMEENE VERGADERING OP WOENSDAG 2 DECEMBER 1914.

De Voorzitter opent de vergadering.
De notulen worden gelezen en goedgekeurd.
De heer Jan de Meijer vraagt of het mogelijk is de lezing van prof. Visser in zijn geheel in het blad op te nemen.
Dit te doen zonder de plaatjes is bezwaarlijk.
Ingekomen een mededeeling van de commissie van voorbereiding der Internationale bouwkunsttentoonstelling, dat het haar voorkomt, in verband met de tijdsomstandigheden, de tentoonstelling uit te stellen en geen subsidieaanvraag aan B. en W. te doen, doch te verzoeken bij de eerstvolgende 4 Jaarlijksche dezelfde rechten en plaatsruimte te geven als de andere exposeerende kunsten.
Van de loodgieterspatroonsvereeniging de mededeeling, dat de prijzen der materialen zijn gestegen en verzocht wordt hiermede rekening te houden bij het bepalen der eenheidsprijzen.
Idem der permanente prijsvraagcommissie inhoudende de aftreding van den heer v. Goor; als candidaat is gesteld de heer Paul de Jongh.
De vergadering gaat geheel met deze candidaatstelling accoord.
Idem van den opzichtersteekenaarsbond om adhaesie te betuigen met het verzonden adres aan den Minister van Landbouw en Nijverheid inzake de stijging van de prijzen der bouwmaterialen.
De voorzitter stelt voor dit adres voor kennisgeving aan te nemen. Uit de vergadering wordt gevraagd om met de strekking accoord te gaan en dit aan de adresseerenende vereeniging mede te deelen.
Hierna brengt de secretaris verslag uit over de toestand van het afgeloopen vereenigingsjaar.
Voorgelezen wordt het verslag der finantiëele comm. tot nazien der boeken van den penningmeester.
De penningmeester brengt zijn verslag uit dat onder dank wordt aanvaard. Vooral den heer Adr. Moen wordt dank gebracht, die ons dit jaar door vele moeilijkheden heeft gebracht, zelfs zonder de hulp van een boekhouder.
De Heer v. d. Pluym brengt verslag uit over de bibliotheek, dat onder applaus wordt aanvaard.
Verslag van de secretaris der redactie; dit wordt onder dank aanvaard, vooral voor zijn zuinig beheer.
Verslag der commissie belast met het beheer der genootschapslokalen, 't welk onder dank wordt aanvaard.
't Voorstel van het bestuur tot het uitschrijven eener leening groot *f* 1500.— rentende 4 pCt. per jaar, wordt met algemeene stemmen aangenomen.
Van de leening 1910 worden de volgende obligatiën uitgeloot: 87, 14, 24, 136, 12, 100, 131, 35, 16, 37, 118, 102, 61, 116, 133, 135, 19, 9, 119, 71.
De begrooting 1915 wordt behandeld en met wijziging van inkleeding goedgekeurd; de post van *f* 1000.— voor het blad wordt zoo noodig verhoogd tot *f* 1200.—
De vraag wordt nog besproken zoo noodig artikelen te honoreeren. De vergadering acht dit niet noodig, doch laat het geheel over aan het oordeel der redactie.
Als bestuursleden worden herkozen de heeren J. H. de Groot en v. d. Pluijm en gekozen inplaats van den heer Roosing Jr. de heer Staal.
De voorzitter dankt den heer Roosing voor het vele, dat hij als bestuurslid deed.
Als voorzitter wordt de heer de Jongh herkozen.
De heer Weissman brengt hulde aan de voorzitter voor het vele door hem voor het genootschap gedaan.
Als leden der redaktie worden gekozen de heeren v. d. Pluijm en Wijdeveld.
De heer Weissmann stelt voor om de wanden onzer Genootschapzalen te vullen met werk van onze leden.
De heer Sijmons brengt hulde aan den heer Weissman voor zijn betoonde activiteit.
Niets meer aan de orde zijnde sluit de voorzitter de vergadering.

Amsterdam, Dec. 1914. J. J. H.

DE HUIDIGE CRISIS EN DE PARTICULIERE ARCHITECT.

Den 26sten October j.l, zond de Nationale Woningraad een adres aan den Minister van Binnenlandsche Zaken, waarin geargumenteerd werd verzocht zoodanige maatregelen te nemen, dat de annuiteit van voorschotten, verleend overeenkomstig de Woningwet, in afwijking van het in zwang zijnde stelsel voorloopig zal worden berekend naar de laatste in de Staatscourant gepubliceerde noteering van voor den oorlog (prijscourant van 27 Juli j.l.) van de 3 pCt. obligatiën der Nationale Schuld, 77⅞ pCt., wat een annuiteit van 4.556 pCt. zou beteekenen.

Zeer tot onze voldoening hebben de Ministers van Binnenlandsche Zaken en Financiën bij een beschikking van 11/17 dezer bepaald, dat zoolang de beurs van Amsterdam zal zijn gesloten, bovenbedoelde koers inderdaad als grondslag voor de bepaling van den rentevoet dier voorschotten zal worden aangenomen. Als gevolg van dezen maatregel zal een rente van 3⅞ pCt. en dus een annuiteit van 4 556 pCt. in rekening worden gebracht, een cijfer wel is waar hoog, maar niet zoo hoog, dat tengevolge daarvan van den bouw van arbeiderswoningen zou moeten worden afgezien.

Nu dit bezwaar op gelukkige wijze is uit den weg geruimd, neemt het bestuur de vrijheid Uw aandacht te vestigen op het belang om ook onder de tegenwoordige tijdsomstandigheden den bouw van arbeiderswoningen met overheidsgeld voort te zetten. Het zou zeer zijn te betreuren, zoo als gevolg van den oorlog een daling van den woningstandaard intrad, ten gevolge van onvoldoenden aanbouw van woningen. Ook na den oorlog zal er behoefte aan woningen bestaan; er is geen reden om aan te nemen dat de aanwas der bevolking, zoodanig althans de oorlog buiten ons land wordt gehouden, zou verminderen,

De aanbouw van woningen heeft in deze tijden dubbele beteekenis. In veel plaatsen immers doet zich reeds een vermindering der bouwbedrijvigheid, d. w. z. werkloosheid onder de bouwvakarbeiders gevoelen. Er is heen voortreffelijker werkverschaffing dan het weder doen aanvangen van nen normalen bouw. Zulk een werkverschaffing is verre te verkiezen boven de eenigszins kunstmatige, die is gelegen in het laten uitvoeren van grondwerken, wegaanleg, enz., die, hoe gerechtvaardigd ook, zeker ook steeds haar bedenkelijke zijden heeft.

Het zijn niet alleen de bouwvakarbeidere ter plaatse, die door het bouwen worden geholpen. Waar een zoo overwegend deel der bouwmaterialen van Nederlandschen oorsprong is, beteekent het aanvatsen van bouwwerken het inblazen van gezond leven aan meerdere bedrijven.

Het bestuur meent op grond van het bovenstaande U te mogen verzoeken de vraag onder de oogen te zien, of er te Uwent aanleiding bestaat tot het ontwerpen van nieuwe of het weder opnemen of uitvoeren van bestaande plannen.

Het verzoekt U echter uitdrukkelijk in het bovenstaande geen aansporing te zien om tot den bouw van arbeiderswoningen over te gaan, enkel om op deze wijze werk te kunnen verschaffen. De bouw moet in de eerste plaats als maatregel tot verbetering der volkshuisvesting ten volle gemotiveerd zijn.

Het valt niet te ontkennen, dat er in dit opzicht bizondere moeilijkheden aanwezig zijn. Immers de vraag of na afloop van de buitengewone tijden, die wij thans doormaken, de huurkracht der bevolking niet verminderd zal zijn, kan niet met zekerheid worden beantwoord. De hooge prijzen van belangrijke materialen, leveren ernstige bezwaren op. Toch meenen wij, dat deze niet als onoverkomelijk behoeven te worden beschouwd.

Mocht het te eeniger plaatse, niettegenstaande er behoefte aan nieuwe woningen bestaat en de aanbouw daarvan bovendien als maatregel tot bestrijding der werkloosheid van belang is, niet mogelijk zijn de exploitatierekening sluitend te maken wegens de abnormale bouwkosten, dan ware te overwegen, of niet de gemeente bij wijze van werkverschaffing een gedeelte van die abnormale kosten voor haar rekening zou willen nemen.

Namens het Bestuur

Amsterdam, 21 November 1914 — H. C. A. HENNY, Voorz.
Keizersgracht 444 — D. HUDIG, wnm. Secret.

DE THEORIE VAN HET ONTWERPEN.

In een artikel: „De Theorie van het Ontwerpen", in „Architectura" van 28 Nov. l.l., deelt de heer Jan Stuyt mede: „het niet van belang ontbloot te achten de aandacht te vestigen op „Sechs Bücher vom Bauen", door Prof Friedrich Ostendorf, welk boek een geweldige opgang maakte en door „Moderne Bauformen" e. a. uitbundig werd geprezen."

De achting van den heer Stuyt en de uitbundigheid der „Moderne Bauformen" kunnen ons niet verhinderen de in bedoeld artikel aangehaalde ideeën van Prof. Ostendorf oud nieuws te vinden. Dat de 19e eeuw geen traditie had en de gemeenschappelijke grondslag aan hedendaagsche prestaties schijnt te ontbreken, wisten we reeds en hebben we uitstekend verklaard gezien in „Berlage's Kunst en Maatschappij", waarin de schrijvers geciteerd worden die er hun meening vóór hem over gezegd hebben, o. a.: Karl Scheffler, Muthesius, Gorter, Adama van Scheltema.

Een mededeeling van Prof. O. is verder deze: „De werkelijk moderne architect is heden niet hij, die de „moderne" vormen toepast of dáár nieuwe bij uitvindt, wat gemakkelijk als een kinderspel is, doch hij, die het wezenlijke der architectuur heeft leeren kennen en die daarnaast de vormen eenigermate tot zijn eigen heeft gemaakt." Moeten de moderne architecten dát van Prof. O. hooren? Is niet juist door de jongeren den historische-stijl-architecten altijd verweten, dat ze historische bouwvormen gebruiken, zonder het wezenlijke der architectuur te kennen. Weinig nieuws is er ook in het zeggen van Prof. O., zooals de heer Stuyt het voordraagt: „op grond van onderwijservaringen kan Prof. O. zeggen, dat het hem mogelijk is een groote kring zeer verscheiden aangelegde en begaafde, doch (let op!) ontwikkelde en ernstige jonge architecten op denzelfden weg te brengen, waar zij dan vanzelf naar een gelijksoortig doel streven, enz."

Wij voor ons gelooven, dat dit niet alleen mogelijk is met ontwikkelde en ernstige architecten, doch ook met onontwikkelde grappenmakers. Prof. O. wil voorts blijkbaar de Empirestijl behoedzaam opnemen, in onze dagen binnenvoeren en langzaam in den loop der tijden veranderen. Het is jammer dat de heer Stuyt dit denkbeeld van Prof. O. niet wat meer aanschouwelijk heeft gemaakt.

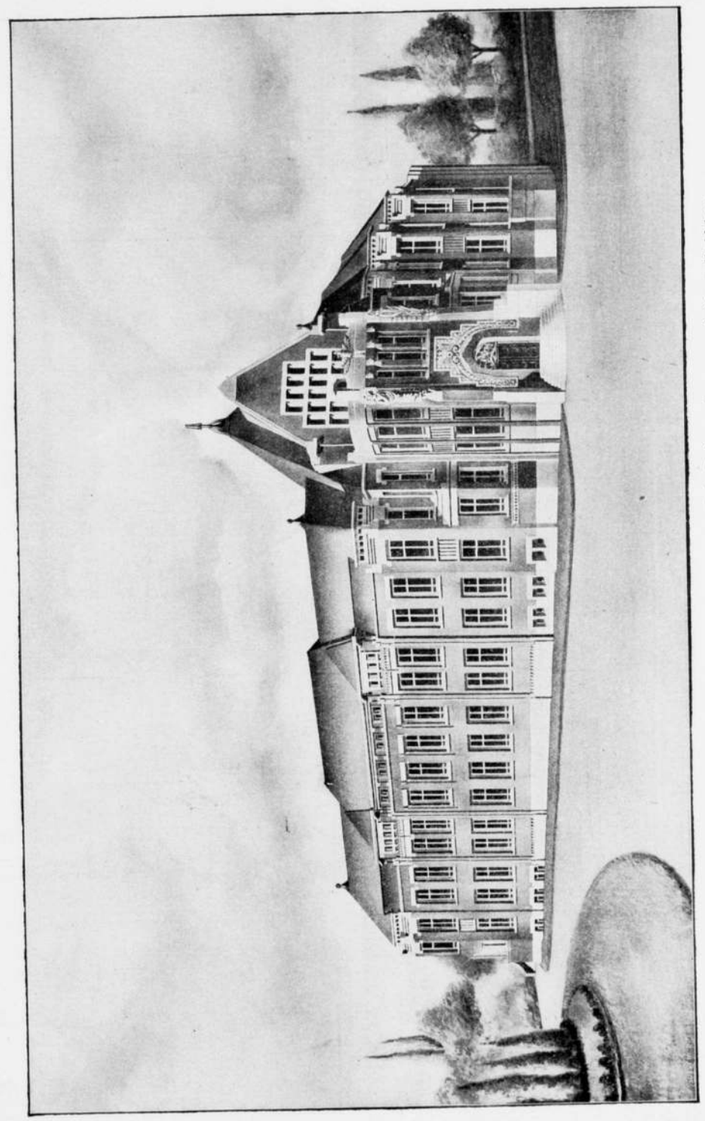
Het komt ons voor, dat het niet zoozeer het doel van den heer Stuyt was, de aandacht op het „geweldig opgang makende" werk van Prof. O. te vestigen, (daarvoor had hij het werk aan onze bibliotheek kunnen aanbieden) als wel eenige citaten er uit te geven, die den modernen architecten onaangenaam in hun moderne ooren moeten klinken. De heer Stuyt geeft gaarne af en toe een zijwaartschen trap naar de moderne bouwkunst

Wanneer Jan Stuyt
Op „het moderne" stuit
Dan blaast Jan's tuit

Verontwaardiging uit, o. a. in „Bouwkunst" over zijn ontwerp „Groen en Wit" (Rotterd. Raadhuis), in het „Bouwkundig Weekblad" over zijn visite in Engeland, en in „Het Handelsblad" naar aanleiding van zijn ontwerp heerenhuizen bij het Concertgebouw.

Het ware zeer aangenaam en wellicht in het belang der bouwkunst, indien de heer Stuyt wilde uiteenzetten, waarom z. i. het bouwen met historische vormen (of met heelemaal geen vormen zooals Prof. O. zegt) de voorkeur verdient boven het zoeken naar nieuwe vormen voor gebouwen die aan nieuwe eischen moeten voldoen.

Zijn opgenoemde artikelen geven zijn inzicht niet weer, wij lezen er hoofdzakelijk uit, dat de heer Stuyt het streven der moderne architecten niet te best begrijpt, hetgeen niet de bedoeling van Z.Ed. kan zijn. De noodige plaatsruimte in ons blad staat den heer Stuyt altijd gaarne ter beschikking.

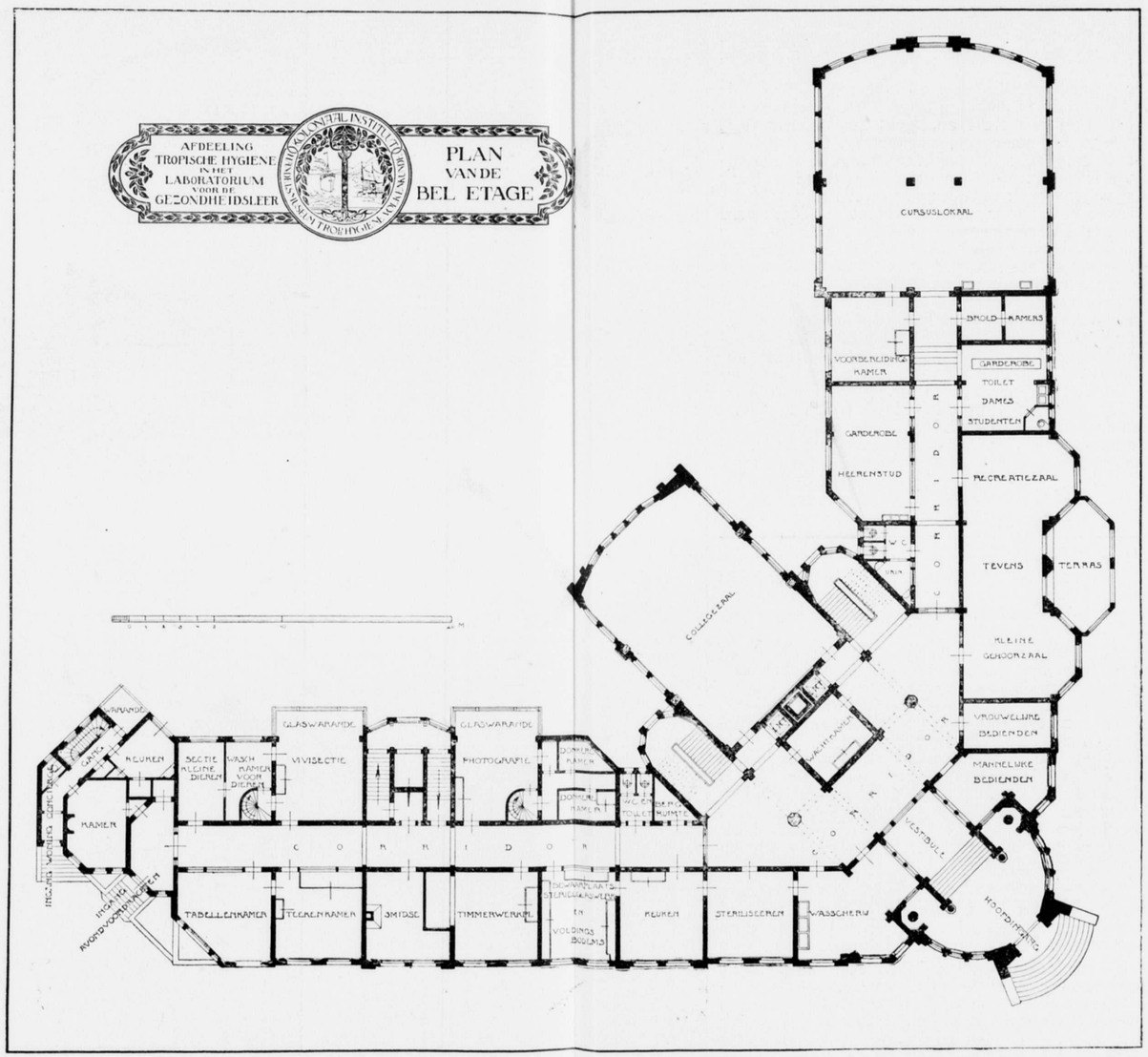


BEL-ETAGE. Afdeeling Tropische Hygiene in het Universiteits-Laboratorium voor de Gezondheidsleer.

UIT DISTRICT III.

(Van onzen bijzonderen Verslaggever).

Bijstaand ontwerp is een geschenk van het gezamenlijk personeel der Afdeeling P. W., „waaraan elk naar beste krachten heeft bijgedragen."
De perspectiefteekening verplaatst ons in een landelijke omgeving, welker doezelige boschaadjes tot mijmeren uitlokken, ondanks een luchtje dat met een regentje dreigt.
In barre tegenstelling met dit vreedzaam-pastorale lustoord, vertoont zich het vreeselijk ongeval der bouwerij: het op-elkaar-loopen van twee vleugelgebouwen, uit welker botsing de „hoekoplossing" ontstond. De teweeggebrachte uitpuiling kan als uitgangs-vestibule bruikbaar worden gemaakt, hoe miserabel ook de wachtkamer den Hal als een onverteerbaar brok in zijn maag is gevallen. Door den schok werd op den rechtervleugel de kleine gehoorzaal in elkander gedrukt, hetgeen naarbuitenwijkingen in den vorm van erkers en terras ten gevolge had, waardoor de zaal nog slechts gebrekkig aan haar doel zal kunnen beantwoorden. Uit de hoekcatastrophe wringt zich de topgevel van het museumlokaal omhoog, het achterschuilend tentdak gevaarlijk bedreigende. De naar buiten geworpen stoep is bezwaarlijk voor de passage, maar een nieuwe rooilijn van croquetboogjes langs grasveldjes zal in dezen toestand verbetering brengen.
De geteisterde achtergevels (op de plattegronden zichtbaar), waaraan geen richting meer te bekennen is door de uitgeschoven vertrekken, de naar buiten geperste trappenhuizen, en de teruggedrongen toilets, inwendig als W.C., uitwendig als urinoirs bruikbaar, benevens door de talrijke breuken der muurvlakken onder in- en uitspringende hoeken, zullen moeilijk te herstellen zijn. Alle detailleer-apparaten, zoowel copiëer- als vermenigvuldigmachines merk P.W., zijn in werking gesteld om hulp te brengen.
Wij zullen bij het ontwerp evenmin lang blijven stilstaan als bij het straks uitgevoerd gebouw en elkander in het voorbijgaan slechts berustend toezuchten, dat het toch niet mogelijk zal zijn in de toekomst dergelijke onheilen te voorkomen.
Het resultaat van de Afdeeling Publieke Werken der Gemeente Amsterdam gedurende een onafzienbaar aantal jaren, bestaat uit één uitnemend gebouw: de Nieuwe Beurs, en zeer vele zeer leelijke gebouwen, genaamd scholen, politie- en brandweerkazernes, tramremises, gasfabrieken en bruggen. Wij weten allen in hoeverre de schoonheid van het ééne uitnemende gebouw aan P. W. is te danken. Er is veel geheimzinnigs in de arbeid van Publieke Werken, hoewel publiek geheim begint te worden, wát de uitvoerige leelijkheid der overige gebouwen te voorschijn brengt. Er zijn op de bureaux van P.W. wellicht meer botsingen dan de boven in district III aan 't licht gestelde. Publieke Werken werkt weinig publiek, haar voortbrengselen verschijnen zonder de minste aankondiging, terwijl een geringe voorbereiding, al ware het alleen voor den schrik, niet overbodig zou mogen heeten. P. W. is zoo doordrongen van haar aesthetisch kunnen, dat het passeeren harer werken bij de Schoonheidscommissie niet noodig wordt geacht. Het deskundig publiek i. c. de architectenstand, heeft waarnemingsvermogen genoeg om te constateeren dat een gebouw, als het hier vertoonde, ook niet aan het oordeel van den aesthetischen adviseur van P. W. is onderworpen: onder de veelzijdige bouw-misvattingen in bedoeld project is de opvatting van den aesthetischen



adviseur niet te bespeuren, en heeft kritisch vermogen genoeg om af te keuren, dat het ontwerpen van belangrijke gebouwen wordt overgelaten aan technisch ongetwijfeld zeer bekwame en onbeteugeld-ijverige ambtenaren, doch onder wie niet één is met een verleden als bouwkunstenaar, dat hem het recht zou geven tot het maken van projecten van eenige importantie.
Hoewel in 't algemeen waar moge zijn, dat P. W. is als een land, overvloeiende van technische honig en melk der Hoogeschool, kan het niet verheeld worden, dat het plan voor het Universiteitslaboratorium voor Gezondheidsleer is als een legkaart, die een onbeholpen kindje niet passend kon krijgen. Fouten in het plan Bel-Etage zijn: het te kleine stoepbordes met waardelooze punten, aan weerszijden der vestibuletrap de 2 verspilde ruimten, welker gemis de wasscherij en kamer der mannelijke bedienden pijnlijk voelen, de in de Hal zwervende wachtkamer, de geheime toegangen der Collegezaal, de allerdomste conciergewoning met veel plaatsverlies aan schuine hoeken en driehoekige portalen, de 2 kolommen midden in het cursuslokaal, en de nare vorm der recreatiezaal, waarop gewezen is.
De ontwerper vertoont een weée liefde voor oneenvoudige ruimte-omsluiting, elke ruimte van het plan heeft een of meer schuine hoeken of een buik. De ontwerper heeft nog niet geleerd, dat een vertrek hoe ijverig symmetrisch ook op teekening, uitgevoerd zich geheel anders vertoont, wanneer slechts één symmetrische helft geheel of gedeeltelijk door ramen wordt verlicht. (Kamers en keuken conciergewoning, glaswaranden vivisectie en fotografie, bordessen der middentrappenhuizen).

C. OUTSHOORN EN HET PALEIS VOOR VOLKSVLIJT.

In „de Opmerker" (No. 48) wordt in de reeks van artikelen onder het hoofd „Een halve eeuw terug", ditmaal besproken het aandeel, dat de architect Outshoorn heeft gehad in het ontwerp van het Pal. v. Volksvlijt. In het nummer van 7 April 1866 achtte een inzender I. B. den tijd gekomen eenige woorden van critiek en geschiedenis te leveren over de groote en daarom ongewone constructie. Dr. Sarphati lag op sterven toen de tentoonstelling geopend werd en heeft deze critiek niet meer kunnen lezen. Dat is gelukkig, want malsch was de critiek niet, al werd er meer de architect dan de directie der onderneming in getroffen. Met de prijsvraag schijnt het niet in orde te zijn geweest; de schrijver beweert zeer beslist:
„Voornamelijk heeft het ontwerp, dat op de prijsvraag was ingezonden en tot kenspreuk had het glinsterend woord: *Kohinoor* tot voorbeeld gediend. Als de bouwmeester of de directie het tegendeel beweeren, dan willen zij ons en de aandeelhouders wat wijs maken. De voorname gedachten van 't paleis zijn uit dat ontwerp *Kohinoor* overgenomen, en die het ontkent, zullen wij tegenspreken." En eenige regels verder deelt hij nog iets mede, dat niet onbelangrijk is, namelijk:
„The Building News" van 8 Januari 1864, gaf met zelfbehagen een afbeelding van het Paleis voor Volksvlijt en voegde bij de beschrijving het bericht dat het *was geteekend* door Mr. C. Outshoorn en geconstrueerd door de Engelsche ingenieurs Mrs. Ordish and Le Feuvre, adres: Great George-Street, Westminster te Londen. Dat artikel is *nooit* en door niemand tegengesproken. Het werd tot heden niet vertaald, noch in een der Couranten, het Tijdschrift voor Volksvlijt, of eenige andere uitgave opgenomen. En toch is het zeer belangrijk voor de mannen uit het vak."

„Wij hechten daaraan groote waarde; vrij algemeen is het bekend geraakt, dat al de détails en al de constructiën in Engeland zijn ontworpen en op de ware grootte geteekend, en daarna door den architect Outshoorn zijn goedgekeurd. Wij twijfelen hieraan niet, ofschoon de koepelconstructie aan de fabriek van Van de Wall Bake, naar men zegt, aanmerkelijk is verbeterd maar wij vragen het openlijk aan den heer Outshoorn, hoe hebt gij, als vroeger werkman, de holle ijzeren en geflenste kolommen kunnen doen dienen tot afvoerbuizen voor het dak en regenwater? Hoe hebt gij een ovalen koepel kunnen doen zetten? Hoe hebt gij eene staalkaart van hybridische en uit alle tijdperken gegrepen vormen en optooisels kunnen daarstellen? Hoe hebt gij de gaanderijen zoo hoog, de trappen zoo lastig, de vloeren zoo schommelend, de ingangen zoo tochtig, de keukens en directiezalen als bijzaak, en de toren als een kostbaar weeldeartikel schier ontoegankelijk kunnen maken? en dat wel na eene studie, die jaren heeft geduurd en met behulp van bekwame mannen, bedienden en teekenaarsontwerpers; na een reize door geheel Europa in al de tentoonstellingspaleizen met professor Bleekrode, die schatten kostte; na inzage te hebben genomen van (wij meenen) *negen* antwoorden op de prijsvraag, waarbij: *Kohinoor*, wier afloop, o schande, nooit publiek is gemaakt; . . . .! maar mijn God, waar zouden wij eindigen."
Het is onze bedoeling niet op de critiek, die zich in de eerste plaats richt tegen de karakterlooze architectonische vormen en verder ook uitweidt over het feit, dat het oorspronkelijk geraamd millioen met acht ton overschreden werd, nader in te gaan. Wij hebben alleen willen doen zien, dat de twijfel aan Outshoorn's kunstenaarstalenten niet van gisteren is, doch reeds een paar jaren na de voltooïïng van het Paleis voor Volksvlijt onomwonden is uitgesproken, zonder dat daar besliste en afdoende tegenspraak op gevolgd is. Wat er waar is van de medewerking van Beeke of anderen doet hier weinig ter zake. Beeke was een van die zwakke, doch begaafde broeders, die meenden, dat de kunst zich niet verdraagt met een geregeld leven. Het Bohémien-leven, dat elk kunstenaar in zijn jeugd aantrekt en waaraan hij wel eens een tijdlang mededoet, was hem een tweede natuur geworden, waaraan hij zich niet meer vermocht te ontworstelen. Wij meenen Beeke nog in de jaren tusschen 1870 en '80 ontmoet te hebben, als zwervend teekenaar, aan wien uit medelijden nu en dan een werkje werd opgedragen, maar meestal verdween hij, alvorens hij zijn werk had afgemaakt. Of dit type van den Bohémien-architect hier te lande nog bestaat is ons in de laatste jaren niet gebleken, maar er is een tijd geweest, dat de zakenmannen onder de collega's deze arme drommels wisten te exploiteeren en zoo zijn verscheidene geusurpeerde reputaties ontstaan.
Het jongere geslacht is, o. i. zeer terecht, daartegen meermalen te velde getrokken. Van daar, dat het eenigszins vreemd aandoet thans in het weekblad „Architectura" een lans te zien breken, om de artistieke reputatie van Outshoorn te redden.
Geschiedt dit, gedachtig aan het „de mortuis nil nisi bene" wij hebben er vrede mee, maar beter is het in sommige gevallen, de dooden te laten rusten.

KOMEN EN GAAN.

De huizen aan den Dam te Amsterdam, die thans gesloopt worden om plaats te maken voor het kleedingmagazijn, dat er gebouwd zal worden, zijn eens onder het beste gerekend, dat de Nederlandsche bouwkunst indertijd kon voortbrengen.
In 1612 werden door Hendrik de Keyser de huizen op den hoek van den Dam en de Beursstraat gebouwd, immers een dichter uit dien tijd zegt:

Int jaer van twaellef is de Beurse-straet begrepen
En huysen schoon gebout.

De Keyser had hier zijn geestige kunst getoond, en een geheel geleverd, dat zeker „schoon" genoemd mocht worden.
Maar de negentiende eeuw bekommerde zich om die Schoonheid niet; zij maakte gaten in het geheel, zoodat halve trapgevels overbleven, en vulde die gaten aan met de treurigste timmermans-architectuur. Op den hoek werd het grootste gat gemaakt en daar zette de eens beroemde architect Van den Brink de povere navolging van een bouwwerk te Weenen, bij welke navolging de gehouwen steen door portland-cement en silicaat werd vervangen. Een sigarenwinkel werd er gevestigd.
Naast den sigarenwinkel staat nu een onbeteekenend geveltje uit de negentiende eeuw. Oude afbeeldingen doen zien, dat daar vroeger een goede gevel uit de tweede helft der achttiende eeuw gestaan heeft.
Op den hoek van de Kromme Elleboogsteeg verheft zich nog de fraaie gevel van 1727, die de collecteur der staatsloterij Van Eyl Sluyter in den stijl van Lodewijk XIV deed bouwen. Zeemanshoop werd in 1837 gebouwd door den Engelschen architect J. P. Hitchcock voor de Sociëteit „de Vriendschap." Pas in 1862 trok het College „Zeemanshoop" daarbinnen. Men maakte toen het balcon en de „fenêtres à pied" der bovenverdieping, die Hitchcocks schepping niet bepaald versierden. En in 1879, toen Koning Willem III hertrouwde, zette men het scheepje op den gevel. Dat werd zóó mooi gevonden, dat het er tot 1914 op is blijven staan. W.

BOEKBESPREKING.

Bij de Firma H. ten Brink te Meppel is verschenen: *„Handelsvormen van eenige bouwmaterialen"* door M. Sirag Jzn., Leeraar M. T. S., te Utrecht. Prijs ing. *f* 1.25, geb. *f* 1.60.
Dit werkje zal bij het onderwijs zeer veel nut hebben voor de leerlingen, daar het in beknopten vorm een berg van catalogi in zich vereenigt. Over het algemeen is het boekje tamelijk volledig, toch is het jammer, dat bij verschillende schetsen (die er overigens zeer smakelijk uitzien) geen schaal of afmeting is gevoegd, b.v. bij de hulpstukken van standleidingen, dakroeden enz., ook is de afdeeling dakleiën niet al te uitvoerig behandeld. Dit alles neemt niet weg, dat het een zeer handig boekje is en de arbeid van den heer Sirag te waardeeren valt, daar er in deze richting niets bestond. Zijn werk zal dan ook ongetwijfeld bij verschillende Technische scholen welkom en bruikbaar zijn. E. P. M.

* * *

Aanbestedings- en Bouwkalender 1915, samengesteld door Wouter Bettink en verschenen bij H. E. Heikens, 's Gravenhage. Prijs in linnen band *f* 1.50.
Zooals Redactie en Uitgevers in hunne inleiding zeggen, is de bedoeling van deze kalender voornamelijk „practisch" te zijn. Bij het doorkijken blijkt wel dat aan dezen eisch voldaan is, want wij zagen nog geen bouwkalender waarin zooveel tabellen en opgaven voorkomen van reeds lang bestaande, zoowel als van de meest moderne bouwmaterialen, alles duidelijk en overzichtelijk ingedeeld. Heel juist gezien is het, om allerlei theoretische gegevens niet in een zakkalender op te nemen, daarvoor bestaan Vademecums en dergelijken, doch in een jaarlijks nieuw verschijnend boekje de voortdurend nieuw in den handel komende bouwmaterialen op te nemen en te rangschikken.
Het technisch gedeelte is dan ook tamelijk volledig en op de hoogte van den tijd. Alleen zijn, om beknopt te blijven, sommige materialen wel wat erg stiefmoederlijk bedeeld, dit is evenwel in een volgende uitgaaf te verbeteren.
Niet op de hoogte van den tijd is onder Personalia de samenstelling van het bestuur van het Genootschap A. et A.
Ongetwijfeld zal het boekje zeer gezocht zijn om zijn groote practische bruikbaarheid, waardoor het werkelijk uitblinkt. E. P. M.

UIT BOEKEN EN TIJDSCHRIFTEN.

In het Maandblad „Het Orgel", orgaan van den Nederl. Organisten-Ver. schrijft de heer Brom het volgende:

DIE VERVLOEKTE LOODGIETERS

is geen fraaie, maar helaas zeer wel juiste uitdrukking van niemand minder dan van onzen aarts-archeoloog: Jhr. Mr. Victor de Stuers. We zijn het er volgslagen mee eens, om deze verwensching te gebruiken waar de rockeloosheid van loodgieters leidt tot verwoesting van kerken, torens, van monumenten in het algemeen.
Nog is *Streefkerk* niet vergeten en de loodgieter bij gebrek aan bewijs vrijgesproken of er is nieuw onheil aan de lucht:
Te *Boskoop* is brand ontstaan in de kerk van de Ned. Herv. Gemeente. De kerkzolder is doorgebrand. Een loodgieter had in een goot eenige herstellingen gedaan. Verzekering dekt de schade.
We knipten het uit de Nieuwe Rotterd. Courant van 29 Sept. 1914. En nauwelijks is dat vuur geblusscht, of hetzelfde onheil treft nu 1 October den prachtigen, door Dr. Cuypers in 1905 gebouwden toren der Pieterskerk te *Hilversum*.
Het zijn alzoo niet geringe offers die er gebracht worden, tengevolge van de *onverantwoordelijke* rockeloosheid der heeren loodgieters.
Men heeft indertijd den man, die den torenbrand der St. Jacobskerk in *Vlissingen* veroorzaakte, tot eenige dagen hechtenis veroordeeld, maar diezelfde straf verdienen eveneens de toezieners, of anders de leden der kerkvoogdij. Zij dragen mede, en in eerste instantie, de verantwoordelijkheid der aan hunne zorgen (?) toevertrouwde gebouwen en monumenten.
Nu heeft de Bond van Nederlandsche Oudheidkundigen niet stilgezeten en een ontwerp voor *wettelijke monumenten-bescherming* den Minister aangeboden. Mede door toedoen van dien Bond is er 'n voortreffelijk geschrift verschenen: *Wettelijke Monumentenbescherming. Adviezen en voorstellen aan en van den Nederlandschen Oudheidkundigen Bond. 's-Gravenhage 1910. f 0.60.*
Sinds eenige jaren was er n.l. in de Tweede Kamer aangedrongen op het treffen van wettelijke voorzieningen tot het beschermen onzer monumenten tegen onverschilligheid en vandalisme.
In 1904 zei Minister Kuyper een onderzoek toe; zijn opvolger zei ongeveer hetzelfde, eigenlijk iets meer: „de zaak was in studie". Jaren later deed Minister Heemskerk zich rapporteeren hoe men elders in het buitenland monumenten wettelijk beschermde, maar maakte zich met een Jantje van Leiden van de geheele geschiedenis af, toen Jhr. de Stuers in de Tweede Kamer met klem aandrong op afdoening van deze lijdensgeschiedenis en als antwoord te hooren kreeg dat behoud onzer monumenten ons niet verrijken, maar verarmen zou! Inplaats van hulde te brengen aan de voortvarendheid en activiteit van een De Stuers, vond de Minister het zonderling dat deze vroeger niet in staat geweest was de totstandkoming dezer wetten te bevorderen, alsof deze pionier niet van jongsaf in de bres had gestaan voor onze monumenten!
Zoolang dus deze wettelijke regeling in portefeuille blijft en het Binnenhof niet kan verlaten, zullen we deze offers *moeten* brengen. Het spreekt van zelf dat men den loodgieters-stand in zijn geheel niet mag beschuldigen van verregaande onvoorzichtigheid met den vuurpot, maar de vraag doet zich onophoudelijk voor waarom zorgt men in dit kamp niet voor beperking. De hartgrondige verwensching van Jhr. de Stuers is toch niet van gister! Het is bekend dat in sommige gemeenten de loodgieters hunne soldeerbouten heeten in den vuurpot, die op den beganen grond blijft en de bouten voortdurend omhoog trekken. In dit opzicht komt aan Alkmaar de victorie toe waar het voorzorgmaatregelen geldt. Kerkvoogden te Alkmaar besloten in 1904 voor hunne gebouwen krachtige maatregelen in te voeren. Behalve het streng verbod van te rooken, dat voor al het werkvolk geldt gedurende den tijd, dien het zich in of op de kerkgebouwen bevindt, behelst het titelblad van het werkboekje voor den loodgieter en leidekker het volgende:

„Voor het uitvoeren van soldeerwerken zal nimmer vuur op of in de kerkgebouwen gebruikt mogen worden en zal steeds een bewijs noodig zijn voor den tijd van uitvoering, hetwelk hem door den President-Kerkvoogd zal worden afgegeven."
Dit bewijs luidt als volgt:
Machtiging verleend aan den loodgieter . . . . . tot het doen van werkzaamheden aan het dak der . . . . . Kerk, alhier, op heden den . . . . . 19 . . van 's voorm. . . . . tot 's namiddags . . . . ure.
De President-Kerkvoogd der
Gezien door den Opzichter Herv. Gemeente te Alkmaar.
der Kerkgebouwen:
. . . . . .
Bovendien wordt den betrokken opzichter machtiging verleend, het werk bij opkomenden wind te doen staken, terwijl het bewijs door den President in het geheel niet afgegeven wordt bij wind of stormweer.
De soldeerders zijn verplicht hunne soldeerbouten, die door hunne handlangers in den vuurpot op den beganen grond gloeiend worden gemaakt, met touw of ketting op te trekken.
Ten slotte wordt na elke loodgieterswerkzaamheid een zorgvuldig onderzoek ingesteld.
Wat dus in Alkmaar met goed gevolg geschiedt, is ook elders mogelijk. Met deze voorzorgsmaatregelen zouden orgels en kerken in Vlissingen, Streefkerk, Hilversum en waar al niet, menschelijkerwijs gesproken, behouden zijn gebleven. Moge het Alkmaarsche voorbeeld *spoedig overal* nagevolgd worden, in het belang van onze monumenten, in het bizonder onzer vaak zoo kostbare orgels en klokken! We zullen die vervloekte loodgieters tot onze beste vrienden gaan rekenen. A. Brom Jr.

Het tweede stukje van Jhr. de Stuers in de N. Rott. Crt. van 15 October j.l. vinde hier meteen een plaats;

DIE VERVLOEKTE LOODGIETERS EN DIE WAAKZAME KERKVOOGDEN. (Ingezonden).

Pas heeft een loodgieter onder het waakzaam oog der kerkvoogden de Ned. Herv. Kerk te Streefkerk vernield, of twee zijner confraters hebben, naijverig op zijn lauweren, brandgesticht in de Ned. Herv. Kerk te Boskoop en in den prachtigen toren van de R. K. St. Vituskerk te Hilversum.
Mijn herhaalde waarschuwingen, de vermaningen van den Minister van Binnenlandsche Zaken, van de Synode, van het Episcopaat helpen blijkbaar niet; die beroerde loodgieters blijven even zorgeloos. Ik zal nu trachten te werken op het eergevoel van deze laatsten, door in het guldenboek der Loodgieterij de namen op te teekenen van de leden der kerkbesturen, die zedelijk verantwoordelijk zijn voor de rampen welke de kerkgebouwen en kerkfinancièn treffen, wegens hun nalatigheid in het nemen van voorzorgsmaatregelen.
De kerkvoogden van Boskoop zijn: C. Frets, President; W. P. van den Toorn, Secretaris; P. Boer Gz.; J. H. Otto en M. A. Wiegand Bruss.
Het Kerkbestuur der R. K. Parochie van de St. Vitus te Hilversum heeft als Voorzitter den Pastoor R. van den Hengel, en als leden: H. A. Vierkens; J. A. B. van der Heijden; G. de Wit Wz. en H. de Wit Tz.
Indien deze kerkfabriek nu eens bijzonder sterk bij de ooren getrokken werd door den Aartsbisschop van Utrecht, zou dit niemand mogen verwonderen, want het was Mgr. Van de Wetering die de prachtige kerk van St. Vitus als Pastoor van Hilversum stichtte.
Zegt het voort!
13 October 1914. VICTOR DE STUERS.

VERBOND VAN NEDERLANDSCHE KUNSTENAARSVEREENIGINGEN.

(Zie ook het verslag van den Heer de Groot in „Architectura" No. 47.)

Op de dezer dagen gehouden Vergadering van het Algemeen Bestuur van het Verbond voornoemd is o.a. het volgende behandeld.
Uitvoerig werd van gedachten gewisseld over de vraag wat in dezen crisis-tijd gedaan zou kunnen worden om steun te verleenen aan de kunstenaars, welke in de eerste plaats door den oorlogstoestand in hun bestaan ernstig getroffen worden.
Met ingenomenheid werd kennis genomen van de mededeelingen van verschillende afgevaardigden, waaruit bleek, dat enkele vereenigingen maatregelen hebben genomen om een steunfonds te verkrijgen, of haar bestaand fonds te versterken.

Waar echter andere vereenigingen niet in een dergelijke min of meer gunstige omstandigheid verkeeren, werd het wenschelijk geacht te trachten eenige centralisatie in deze steunbeweging te krijgen, vooral met het oog op de mogelijkheid, dat de oorlog nog geruimen tijd duurt.
Besloten werd een bespreking te doen plaats hebben van het Dagelijksch Bestuur van het Verbond met de besturen der Steunfondsen en met de besturen van die vereenigingen, welke geen fonds hebben.
Medegedeeld werd dat tengevolge van de crisis helaas de plannen tot het verkrijgen van een „Kunstenaarshuis" voorloopig moesten worden opgegeven, zoodat in verband met den vastgestelden termijn van 1 Januari 1915 de desbetreffende garantie-verklaringen voor de leening zijn vervallen.
Aan den anderen kant waren de afgevaardigden algemeen van meening, dat in dezen tijd van grof geweld, waarin menigeen het geloof aan de menschheid dreigt te verliezen, het juist noodig is de ideële waarde van het leven hoog te houden en dus ook de kunst. Besloten werd daarom het 2e Kunstenaars-Congres wel te doen plaats hebben in het najaar van 1915, welk Congres er een zal zijn van studie en uitwisseling van gedachten over de belangrijke actueele kunstonderwerpen evenals het 1ste Congres dit was.
Rapport werd uitgebracht door de Commissie voor Kunst in Opvoeding en Onderwijs, welke Commissie binnenkort hare voorstellen tot bevordering der kunstontwikkeling bij Opvoeding en Onderwijs zal indienen.
Deze zullen dan, met het Rapport der Commissie voor het Tentoonstellingswezen behandeld worden op de eerstvolgende Algemeene Vergadering van het Verbond te houden in het eind van dit jaar of in het begin van het volgende. De Tentoonstellings-Commissie heeft tot haar taak te onderzoeken, op welke wijze de huidige tentoonstellingen van alle desbetreffende kunstrubrieken, zoomede de algemeene tentoonstellingen en de Nederlandsche afdeelingen op de Internationale Tentoonstellingen zijn georganiseerd, en zoo noodig voorstellen tot wijziging of verbetering in te dienen.
Ten einde een meer juiste verhouding en meer innige samenwerking te krijgen tusschen de aangesloten vereenigingen en het Verbond, zijn door het Algemeen Bestuur de twee volgende Statutenwijzigingen aangenomen, welke nog de nadere goedkeuring noodig hebben van de Algemeene Vergadering.
1e. Het Dagelijksch Bestuur bestaat uit 7 leden en wordt als volgt gekozen:
De Algemeene Vergadering kiest jaarlijks uit haar midden een Voorzitter. Is deze geen lid van het algemeen Bestuur, dan wordt hij aan het Algemeen Bestuur toegevoegd.
Het Algemeen Bestuur kiest op zijn eerst volgende vergadering uit zijn midden 6 dubbeltallen, opgemaakt respectievelijk door de vertegenwoordigers van elke kunst groep in het Algemeen Bestuur: een Secretaris, een Penningmeester, een plaatsvervangend Voorzitter, een tweede Secretaris-Penningmeester en 2 Commissarissen met dien verstande, dat de kunstgroep, waartoe de Voorzitter behoort, geen dubbeltal opmaakt.
2e. Ingeval een te behandelen zaak een speciaal vakkundige zijde heeft en een der aanwezige leden ter vergadering van het Algemeen Bestuur nadere technische voorlichting wenscht, is het Algemeen Bestuur verplicht een vergadering te beleggen van de vertegenwoordigers der Verbonds-vereenigingen, wier vak bij de zaak betrokken is. Deze vergadering zal worden geleid door diegene van deze vertegenwoordigers, die in het Dagelijksch Bestuur zitting heeft. Het verslag dezer vergadering moet in de eerstvolgende Algemeene Bestuursvergadering worden uitgebracht.

MAATSCHAPPIJ VAN NIJVERHEID

MUSEUM VOOR KUNSTNIJVERHEID.

SCHOOL VOOR KUNSTNIJVERHEID TE HAARLEM.
Onder toezicht van het Ministerie van Binnenlandsche Zaken Afdeeling Kunsten en Wetenschappen.

De Directeur der School voor Kunstnijverheid te Haarlem deelt mede, dat gedurende het schooljaar 1915 de volgende cursussen zullen worden gegeven:
Volledige dagcursus voor de bouwkunde en aanverwante vakken, voor het natuur- en pleisterteekenen, voor de decoratieve vakken, voor de houtsnijkunst en het boetseeren, voor de artistieke metaalbewerking, ter voorbereiding van de lithographie, enz., enz.
Het leerplan geeft een nader overzicht der verschillende lessen.
De cursus loopt van Januari tot en met December; de lessen worden behalve de vacantie-maanden, dagelijks gegeven.
Kosten voor het volgen van den volledigen dagcursus ƒ 50.— per jaar.
Bovendien zullen de volgende bijzondere cursussen plaats hebben:
a. Cursus voor de bouwkunde en aanverwante vakken.
b. Cursus voor de binnenbetimmering en meubelkunst, a en b op Dinsdag, Woensdag, Vrijdag en Zaterdag.
c. Cursus voor het boetseeren en houtsnijden. Op Maandag en Donderdag.
d. Cursus voor de metaalbewerking, het drijven en ciseleeren (volgens het leerplan). Op Maandag en Donderdag.
e. Cursus voor het emailleeren. Op Zaterdag.
f. Cursus voor de ornamentale compositie. Het styleeren en het ontwerpen, alsmede de toepassing voor decoratieschilders, het batikken, de houtdruk, enz. Op Dinsdag en Vrijdag.
g. Cursus voor het teekenen naar de natuur, stillevens en pleister.
In de zomermaanden worden ook schetstochten ondernomen. Op Maandag en Donderdag. De lessen worden in het leerplan nader omschreven. Voor het volgen van den volledigen dagcursus is het niet noodzakelijk teekenonderwijs te hebben ontvangen.
Voor hen, die aan de bijzondere cursussen deelnemen, is het wenschelijk, dat ze reeds eenige voorbereidende studiën hebben doorloopen. Daar de lessen hoofdelijk gegeven worden, sluiten de oefeningen onmiddellijk bij de voorstudiën aan.
Voor het volgen der lessen van de cursussen a tot en met g verbindt men zich voor drie maanden. Het leergeld bedraagt f 30 per kwartaal.
Op theoretisch gebied zullen de volgende cursussen plaats hebben:
Cursus in de Statika voor bouwkundigen te geven door den Bouwkundig Ingenieur P. F. de Bordes gedurende de maanden Januari, Februari, Maart, October, November en December op Woensdagavond van 6¾—8¾ uur. Het schoolgeld bedraagt f 5 voor de 6 maanden.
Cursus in de Kunstgeschiedenis te geven door den Hoofdleeraar F. T. Grabijn gedurende de maanden Januari, Februari, November en December op Donderdagavond van 8—9 uur. Het schoolgeld bedraagt f 5 voor de 4 maanden.
Cursus in de Kunstgeschiedenis te geven door den Leeraar H. C. Verkruysen gedurende 10 maanden op Dinsdagmiddag van 3½—4½ uur of 4—5 uur. Het schoolgeld bedraagt f 10.
Avondcursus.
De avondcursus is voornamelijk bestemd voor de mannelijke leerlingen, die den dagcursus volgen. Tevens bestaat er voor mannelijke leerlingen, die overdag een kunstambacht beoefenen, gelegenheid om zich verder in het vakteekenen, het pleisterteekenen en het boetseeren van ornament en figuur, alsook in de theoretische vakken te bekwamen. Het schoolgeld bedraagt van 1 Januari tot ultimo December of van 1 October tot ultimo Maart f 10.
Voor hen, die de inrichtingen van Onderwijs in de Gemeente Haarlem of Omstreken bezoeken, is een *Woensdag- en Zaterdagmiddagcursus* ingesteld, teneinde zich te oefenen in het natuurteekenen of het boetseeren. De lessen worden gegeven van 1½—3½ uur; het schoolgeld bedraagt voor 10 maanden onderwijs f 25.
Zij die aan één of meer cursussen wenschen deel te nemen, moeten zich onderwerpen aan het Reglement der School.
Voor bovengenoemde cursussen kan men zich laten inschrijven bij den Directeur, bij wien reglement en leerplan kosteloos verkrijgbaar zijn.

De Directeur voornoemd,
E. A VON SAHER.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Verslag der Alg. Verg. — De huidige crisis en de particuliere architect. — De theorie van het Ontwerpen. — Uit district III. — C. Outshoorn en het Pal. v. Volksvlijt. — Komen en Gaan. — Boekbespreking. — Uit Boeken en Tijdschriften. — Verbond van Nederl. Kunstenaarsvereenigingen. — Maatsch. van Nijverheid. — Advertentiën.

TWEE EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 50. ZATERDAG 12 DECEMBER 1914

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, M. J. HACK, WILLEM VAN DER PLUYM EN J. J. HELLENDOORN, H. TH. WIJDEVELD.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Secretariaat: J. F. STAAL JR., Cornelis Schuytstraat 49, Telefoon Z 35.
CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

a. De heer J. F. STAAL JR. heeft zijn benoeming tot lid van het Bestuur aangenomen, evenals de heer H. TH. WIJDEVELD tot lid der Redactie.

b. Het Bestuur is voor 1915 samengesteld als volgt:

PAUL J. DE JONGH	*Voorzitter.*
J. H. DE GROOT	*2de Voorzitter.*
J. F. STAAL JR.	*1ste Secretaris.*
G. F. LA CROIX	*2de Secretaris.*
ADR. MOEN.	*Penningmeester.*
W. A. E. VAN DER PLUYM	*Bibliothecaris.*
H. F. SIJMONS	*Plaatsvervangend Lid.*

De 1352ste Ledenvergadering zal gehouden worden op **Woensdag 16 December,** des avonds te **8½ uur precies,** in de Vergaderzaal van het Genootschap, Heerengracht 545—549.

Agenda:

1. Notulen.
2. Ingekomen Stukken.
3. Ballotage van den heer G. W. BERNING, bouwkundig teekenaar, thans adspirant-lid, voorgesteld door de heeren K. van Leeuwen en W. A. E. van der Pluym.
4. Lezing met lichtbeelden door den heer JAC. PH. WORMSER over: **„Woningbouw voor arbeiders in de stad en op het land."** Introductie is toegestaan.
5. Voorstel Bestuur inzake Commissie Lustrum 1915.
6. Rondvraag en sluiting.

J. F. STAAL JR., *1e Secretaris.*

* * *

Het Bestuur ontving onderstaand schrijven van de Loodgieters-Patroons-Vereeniging „Eensgezindheid":

Mijne Heeren.

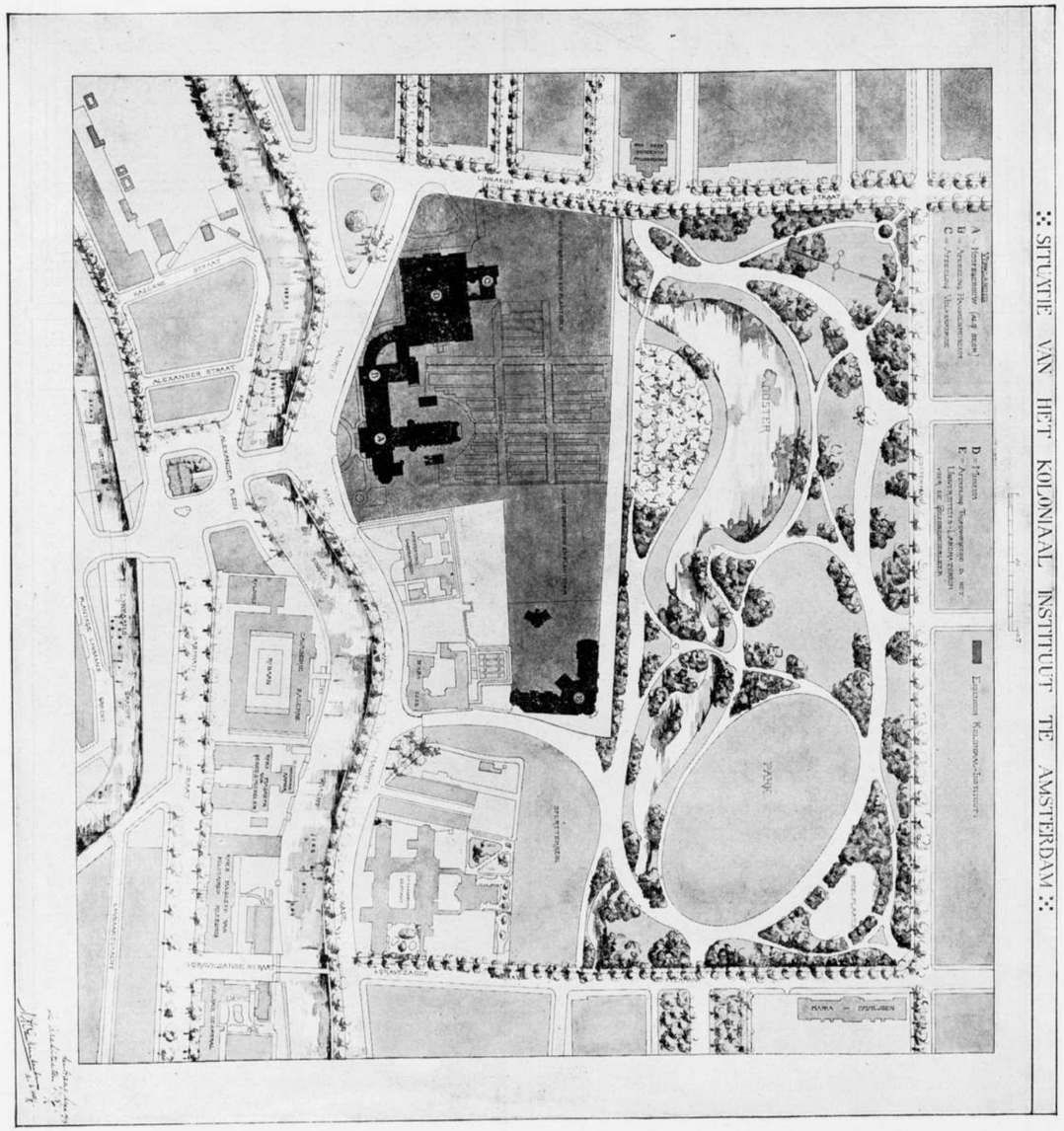
Bij de conferentie 6 October 1913, die wij de eer hadden met uwe afgevaardigden te hebben, is mondeling overeengekomen, dat wij U in kennis zouden stellen wanneer de standprijs der materialen wijziging onderging.
Wij vermenen, dat dit thans in groote mate het geval is, en verzoeken wij U uwe leden te willen voorstellen bij het bepalen van tarieven in bestekken, rekening te willen houden met onderstaande standprijs.

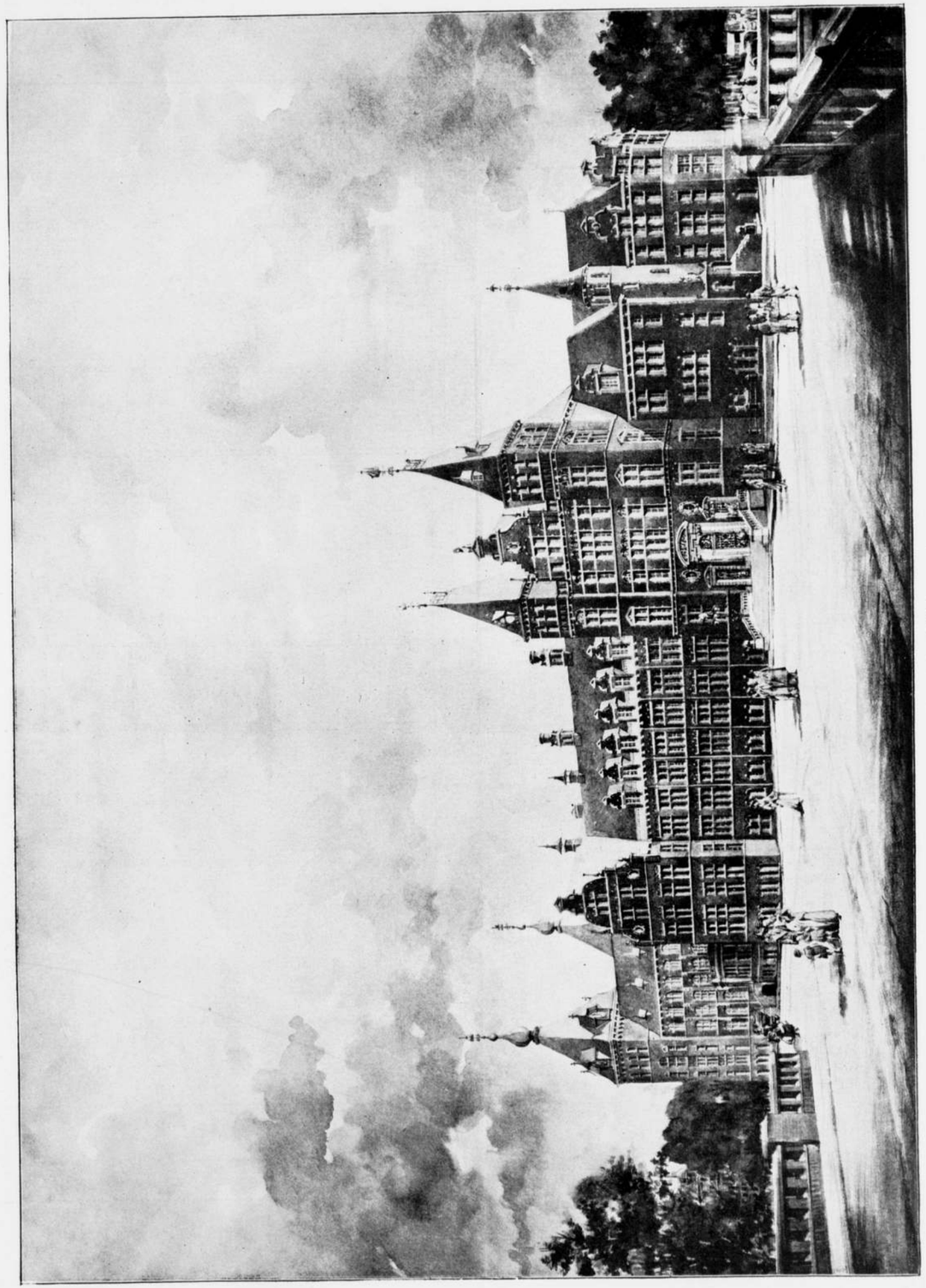
Lood ƒ 32 à ƒ 35 per 100 K.G.
Zink ƒ 42 à ƒ 45 per 100 K.G. } netto op 3 maanden.

Hoogachtend
Namens het Bestuur der L. P. V. „E"
G. E. DE KONING EZN., Secretaris.

DE GEBOUWEN VAN HET KOLONIAAL INSTITUUT.

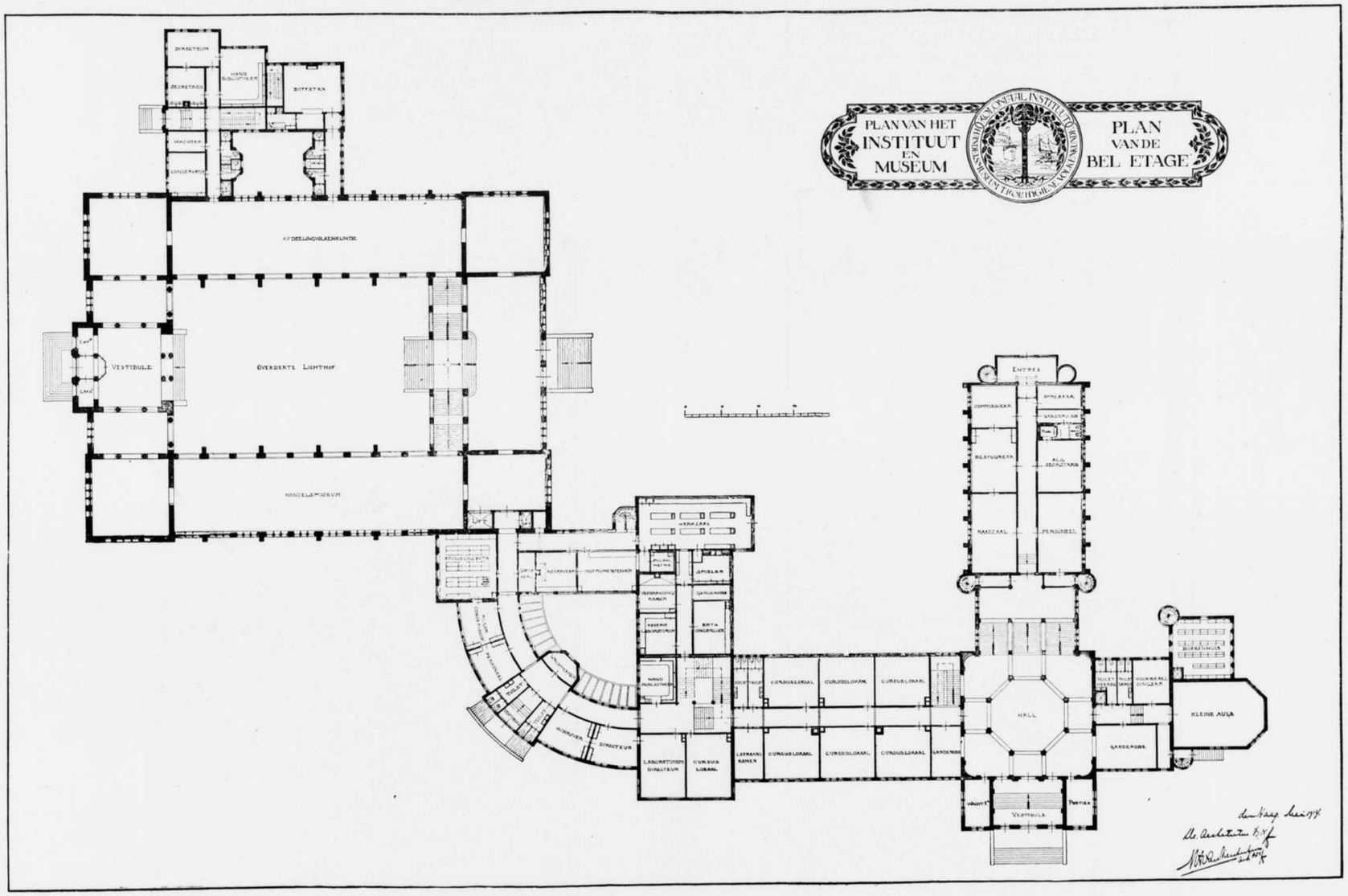
Hoe heerlijk zou het zijn, wanneer er een ontwerp voor een belangrijk gebouw in ons land gepubliceerd werd, ontkomen aan de ambitie van Rijks- en Gemeentebureaux, zóó mooi dat de architecten zich tot mannenkoren zouden vereenigen om den ontwerper lof en dank toe te zingen, of zóó al-het-vorige-overtreffend, dat de architecten in geestdrift hunne slappe hoeden op teekenhaken zouden omhoog heffen om den ontwerper een spontaan eerbiedssaluut te brengen, en hun zouden dwingen de praktijk er nu voor goed aan te geven om zich nederig en bescheiden bij dien ontwerper aan te melden om een plaatsje, desnoods als volontair, op zijn bureau, of zóó onverwacht allerlei-nieuwe-diepe-inzichten-openbarend was, dat de architecten hun vereenigingskassen zouden ledigen in de handen van één penningmeester, den thans afwezigen Heer Moen, om er gauw 's avonds een vuurwerk voor te doen ontsteken en daarna vreugdedronken in drommen door de Kalverstraat te hihahihahossen, hoe heerlijk zou dat alles zijn en hoe jammer is het, dat de aanleiding tot het ontvonken van dergelijke geestdrift zoo zelden verschaft wordt.
Een gebouw in den een of anderen historischen stijl biedt heden nóch aan de toeschouwers, nóch aan den ontwerper eenige aanleiding tot geestdrift. Tenzij de ontwerper alle aandacht op de levende kracht en oorspronkelijkheid van zijn bouwtalent weet te concentreeren, en de doode vormen, waarvan hij meent tot uiting gebruik te moeten maken, weet te spannen met zijn vollen levensadem, zooals uitdrukkingsvolle mimiek en nadrukkelijke gesticulaties van een talentvol tooneelspeler, den matten





Perspectief vanaf de Muiderbrug gezien.

woorden, die zijn rol hem oplegt, kracht en beteekenis verleenen, is een bouwmeester in historischen stijlen gelijk een vat, waarin het water der oude stijlen brak wordt, gelijk een conservenfabriek van Renaissance groenten in blik, gelijk een wassenbeeldenspel met koningen en generaals en misdadigers der vroegere bouwrijken, gelijk een jongen die zijn grooten broer te hulp roept als er gevochten moet worden of gelijk een bejaarde dame, welke bij hare bezoekers zeurt over haar ouders zaliger, die 't zoo goed hadden.
Het gebouw voor het Koloniaal Instituut en Museum is ontworpen in de Hollandsche Renaissancestijl, als ik 't wel heb; aan het geweten en de detailleerhandigheid van den ontwerper wordt overgelaten, in hoeverre hij de practische, onafwendbare eischen van dit modern gebouw in overeenstemming zal weten te dwingen met de aangewende historische vormen, die onafscheidbaar - alle - tesaambehoorend, zich niet het minste geweld laten aandoen.
„De gebouwen zijn de meest plastische uitdrukking van de opvatting, welke de Vereeniging van haar taak koestert", staat in de beschrijving der bouwplannen, doch in bescheiden minzaamheid meenen wij, dat de opvatting, zoo teeder in de armen der Vereeniging gekoesterd een betere behandeling verdiende. Het gebouw is het gevolg van een verlangen van wat-je-noemt vooruitstrevende mannen om op moderne wijze nl. door middel van museum en instituut de handels-landbouw- en nijverheidsbelangen, die uit ons Nederlandsch koloniaal bezit voortvloeien te bevorderen, en dit had o. i. wel allerplastischt, doch tevens op de meest moderne wijze in het gebouw tot uitdrukking moeten komen.
Wellicht dat iemand, genegen tot oude stijlen als zoodanig, bijzonder talentvolle aanwending der in dit ontwerp gebezigde motieven weet op te speuren, wij zullen onze oogen en geduld niet op den proef stellen, doch overgaan tot het bezien van het ontwerp, zonder ons om de stijlvormen waarin het verschenen is te bekommeren of ons door hunne eventueel historische juistheid en erkende autoriteit te laten intimideeren.



De plattegrond van het Koloniaal Instituut en Museum vertoont een aantal gebouwen, ieder voor zich waarschijnlijk voorgeschreven en aan gestelde eischen voldoende, die echter niet den indruk geven van tegelijkertijd te zijn ontworpen, integendeel de plattegrond ziet er uit als een gewelddadig - tot - stand - gebrachte vereeniging van elkaar onverschillige, reeds bestaande gebouwen. De eischen van het bouwprogramma wijzen den ontwerper de oplossing te vinden in een groepeering der verschillende afgesloten ruimten, eene groepeering is echter niet verkregen, slechts een naast elkander schuiven en in- en aanhaken der als 't ware afzonderlijk gereed gemaakte afdeelingen. Waarschijnlijk heeft de ontwerper te kampen gehad met de grilligheden van het bouwterrein, maar het is onbetwistbaar dat de grilligheden baas gebleven zijn. Vergelijkt men echter dezen plattegrond met dien van de afdeeling Tropische Hygiëne, dan is de geoefendheid van den welversneden trekpen B. N. A. merkbaar tegenover de stumperigheid van het instrument P.W.
Het ontwerp doet zich op de perspectiefteekening van de Linnaeusstraatzijde het leelijkst voor: Een aanschrijdend gevaarte aan het hoofd eener stoet van meetrippelende en meegesleurde en staanblijvende volgelingen.
De beide hoekpaviljoens zijn torenachtig bemutst, overigens niet anders dan vierkante perceelen van 4 verdiepingen onder een dak, het geslotene, het kracht-in-zichsamentrekkende van torens ontbreekt aan deze opgeblazenheden geheel. De samenstelling van de voorgevel is brokkelig, de bedoeling der hoekpaviljoens kan ten opzichte der voorgevel niet anders zijn dan het eigenlijke gevelvlak aan weerszijden af te sluiten, dit gevelvlak is

echter geheel verloren gegaan door het vooruitschuiven van het middenpart, dat als een apart huisje is behandeld. Het derde paviljoen, behoorende bij het rechthoekig hoofdgebouw en op deze perspectief zichtbaar, hopen wij in den toekomst te zien groeien. De kwartcirkelvormige hoekvulling is allerongelukkigst: zij geeft beslist den indruk de aanwezig veronderstelde bel-etageramen der, den hoek vormende, gebouwen, te bedekken, de ruimte voor studiecollectie, herbarium etc. onder het tentdak is in het geheel een grove fout, de compositie harer gevels staat in geen enkel verband met de zijgevel van het hoofdgebouw, de overdekking is geïsoleerd, de linkerzijgoot tegen de genoemde zijgevel is prutserig, het effect van de bij elkaar komende daken van Handelsmuseum, hoekpaviljoen en herbarium, schijnt zelfs niet overwogen. Waarom is het gebouw, waartegen de kwartcirkelvormige hoekvulling aandraait, in twee parten verdeeld, dáár wordt 't zeker niet mooier door, evenmin als door dat geweldige broeikasachtige glazen dakvenster: een moderne eisch van het fotografisch atelier, waaraan de ontwerper nu eens zonder hulp van oude stijlen moest voldoen. Als niet geslaagde details moeten genoemd worden: de onbelangrijke toegangsdeur, die in den voorgevel geen voornamere behandeling heeft ondervonden dan in de plaats te zijn gesteld van een daartoe weggebroken raam, de stoep als een uit de entree gestorte hoop zand, de klokdakvensters, die als zwaarhangende kluiten het omhooggaan van het torendak contrarieeren, de hakerige gootlijsten en de plankerige steunbeeren. De beide muurankers naast de halfcirkelvormige raamtoog in den toren doen veronderstellen dat de verdiepingvloer daar voor het bovenlicht zit.

Van de Muiderbrug gezien is het aanzicht wel aangenamer dan op de andere perspectief. Echter had de middenpartij boven de ingangen een hoekpartij moeten zijn, waartegen het rechteraanbouwsel steunde. De rij dakvensters links van de middenpartij kon de ontwerper niet rechts herhalen, het gewild gelijkvormig maken der rechtsche dakvensters parodiëert de middenpartij als zoodanig; tegenover het keurig gelid links valt de rammeligheid rechts der dakvensters die achteruit springen en om den hoek verdwijnen, te sterker op. Ten einde de entree te accentueeren heeft de ontwerper gemeend van de onbelangrijke ruimten omsluitende, hoekpaviljoens de hoofdmomenten te moeten maken, de plattegrond dringt veel meer tot het doen domineeren van de Halloverdekking boven het gebouwencomplex. De beide hoekpaviljoens en de topgevel in het midden houden een wedstrijd in het om 't hoogst stijgen en verdeelen daardoor den aandacht van den beschouwer. De groote entreedeur met aan weerszijden een kleintje, waarboven elk een raampje, dat is samen nou net een mooi kamerwand, waaraan boven de canapé de familieportretten in gepolitoerde lijsten hangen, voorts doet de stoep denken aan een terrasje om tafels en stoeltjes op te zetten en heeft het gebaar van uitlaten naar een, achter het gebouw liggenden, rustigen tuin en geenszins dat van uitnoodigen tot binnenkomen van af de woelige stráat. Er is in het ontwerp geen gedeelte aan te wijzen dat schoon is, er is geen detail in te ontdekken dat expressief is; dit kritiekje kan dus gevoegelijk eindigen, want het achterelkaar opsommen van nog meer fouten en foutjes zou een onaangename liefhebberij worden. Voor de bouwkunst ware het gewenscht, dat dit ontwerp onuitgevoerd bleef, hoe volmaakt het aan andere bedoelingen moge beantwoorden.

Twee vraatzuchtige ingewandswormen floreeren in de spijsverteeringsorganen der moderne bouwkunst, ze heeten Rijksbouwbureau en Historische stijlarchitectuur, ze vreten het voedsel, dat het jonge kindje noodig heeft om gezond te worden en uit de kluiten te wassen. Het is te hopen dat de moderne bouwkunst het hierbij aangeboden wormenkoekje zal willen opeten, in afwachting van radicale geneesmiddelen. J. F. S.

KLAAGLIED VAN P. W.

(Wijze: *„'t Is a long way to P. W."*)

Wij allen doen ons best, het beste U te brengen,
Maar is 't ons nog niet gelukt iets goeds tot stand te
[brengen,
O.... leid ons dan Heer Architect tot *Uwe* werken.
Wellicht zullen wij *dan* bemerken ....
Hoe diep de kloof is tusschen ons;
En zullen wij ons buigen in het puin aan Uwe voeten
En U verzoeken....
Ons òòk te leiden op het rechte spoor,
Dat wil zeggen, wij gaan niet
Naar het buitenland hoor!!!
En wijst gij ons dan in het land
De schoone werken aan *U* verwant,
Door U critiekloos daargesteld,
Dan vereeren wij U als een held.
Dan eischen wij van de vroede vadren,
Dat zij dien kunstenaar eerbiedig nadren,
Hem stellen aan het hoofd van Jut,
Waar thans P. W. wordt voor benut. J. R.

De schrijver bedoeld natuurlijk: „'t Is a long way to Tipperary".
Het stuk wordt duidelijker als het op bovengenoemde wijze wordt gezongen. RED.

JAARVERSLAG VAN DEN PENNINGMEESTER.

Aan de Alg. Vergadering van 2 Dec. 1914 van het Genootschap „Architectura et Amicitia".

Mijne Heeren,

Toen ik het penningmeesterschap van uw Genootschap vorig jaar aanvaardde, was de stand der geldmiddelen verre van rooskleurig.

Tegenover een kassaldo toch van totaal ƒ **808.99**[5] (kas ƒ 338.99[5]; restitutie plaatwerk, salaris bode en abonnement telefoon ƒ 140.—; uitgave Unger ƒ 330.—) stond een schuldenlast van niet minder dan ƒ **2,382.81**, verdeeld als volgt over de diverse crediteuren:

Vordering Gebr. Binger p. 1 Dec. 1913:			
voor Weekblad	ƒ	663.19	
„ Drukwerken	„	182.79	
„ Bibliotheek.	„	4.—	
„ Redactie	„	15.40	
			ƒ 865.38
Vordering „Polygraph			„ 143.39
„ Firma Eisendrath			„ 37.80
„ Roos v. d. Berg			„ 31.90
„ Blikman en Sartorius			„ 12.80
„ Merkelbach			„ 6.50
„ Swets en Zeitlinger			„ 88.75
„ Duwaer en Van Ginkel			„ 10.71
„ Alg. Secretaris			„ 41.28
„ Bibliothecaris			„ 2.15
„ Penningmeester.			„ 70.10



INSTITUUT EN MUSEUM — Perspectief aan de zijde van de Linnaeusstraat.

Vordering Scheltema en Holkema	*f*	10.—
„ salaris Corrector	„	15.05
„ ontwerper omslag kalender 1914 .	„	15.—
„ Mij. „Parkzicht" 1 maand huur .	„	50.—
Nog niet betaalde doch reeds uitgelote oblig. Leening 1910	„	600.—
Nog niet betaalde rente coupons Leening '10	„	97.—
Subsidie Club Utr. leden „A. et A." (niet op vorige begrooting geplaatst)	„	25.—
Nadeelig saldo begrooting 1913	„	200.—
Aandeel brandproef Arnhem	„	60.—

Het ligt voor de hand, dat mijn eerste werk was, al de erkende, oude schulden zoo spoedig mogelijk af te doen, iets wat mij vrij spoedig mocht gelukken. De houders der obligatieleening 1910 werden voorts allen door mij aangeschreven wat tot spoedige aanbieding der uitgeloote stukken aanleiding gaf. Er waren er nog bij van 1912 die van een bedankje voor de bewezen attentie der aanschrijving vergezeld gingen.
Vermeld mag hierbij wel worden, dat bij nalatigheid in het doen der wettelijk voorgeschreven aanschrijving, de obl.houders niet op de hoogte der uitloting kunnen zijn en den kans beloopen na 5 jaar na uitloting hunne aandeelen aan de kas van „A. et A." te zien vervallen. De beleefdheid tegenover hen, die bereid bleken geweest te zijn het Genootschap in moeilijke oogenblikken finantiëel te steunen, brengt dus van zelf met zich — ongeacht nog de *verplichting* van aanschrijving van den penningmeester — die houders van de plaats gegrepen handeling op hoogte te stellen.
Het innen der contributie ging, tijdens het 1e halfjaar, vrij vlot. Een woord van dank mag dan ook niet worden onthouden aan die velen die door prompte betaling krachtdadig medewerken den goeden finantiëelen gang van zaken in „A. et A." te verzekeren.
Dat er dit jaar toch nog diploma's wederkeerden, ja enkelen zelfs vele malen, behoeft geene verwondering — wanneer men daarbij let op het feit dat het precies dezelfde van vorige jaren waren. Een onzer leden b.v. schijnt er speciaal op gesteld te zijn dat de bode wekelijks aan zijn deur klopt, steeds met dezelfde vraag op de lippen. Een ander ijveraar voor „A. et A.", een man van stoere principes, „betaalt niet vooruit". Eérst waar voor zijn geld, dus betalen nà afloop van het half jaar. En dan het reglement? Ach wat „ze gooien me er toch niet uit"! Bij het overnemen van de administratie vond ik aan achterstallige contributies 1912—13 — dus onder *normale* omstandigheden — een bedrag van *f* 105.65.
Speciaal voor de trage betalers, die het den penningmeester helaas vrij moeilijk maken en het Gen. onnoodig op kosten jagen, zijn dit jaar twee soorten kaarten gedrukt, een z.g. „waarschuwing" en een „aanmaning". De oplage, die niet groot behoefde te zijn, is gelukkig bijkans ongeschonden nog in mijn bezit, al kan ik toch ook constateeren dat in 't bijzonder de 2e soort al goed werk gedaan heeft. Zou inhouding van het orgaan niet aan het oordeel van het Bestuur kunnen worden overgelaten? Bij aanzuivering der gelden volgt dan p. o. aanzuivering der ontbrekende nummers.
Als wanbetalers moesten dit jaar worden geroyeerd de heeren L. Bours en H. J. Tiemens Jr., terwijl de zaak van een paar anderen nog bij het Bestuur aanhangig is.
De voorspelling van mijn geachten voorganger: dat de penningmeester in den loop van het jaar met eigen middelen moet bijspringen en anders een beroep op derden zal moeten doen, is gelukkig *niet* bewaarheid. Steeds was er voldoende kas, om aan diverse vorderingen het hoofd te bieden. Het huidige balans boek verschilt enkel daardoor reeds niet onbelangrijk met dat van het vorig jaar.
Mijn streven voorts, reeds als secretaris der Redactie vooropgesteld, om het orgaan aan meerdere middelen te helpen, is dit jaar in de voorgestelde post der nieuwe begrooting belichaamd.
Een woord van dank past hier aan den ernstig werkenden secretaris van Redactie, collega de Meijer, die op te waardeeren wijze zijne toezegging — om het blad dit jaar zéér zuinig te beheeren — in vervulling heeft doen gaan. Trekken wij van de post weekblad ad *f* 1301.71 af wat voor 1913 komt (dus oude schuld is), dan rest het luttel bedrag van *f* 572.32. Op de gevoteerde begrootingspost ad *f* 700.— heeft hij dus niet minder dan *f* 127.68 bezuinigd.
Ook de gemaakte onkosten van Bestuur en Redactie blijven dit jaar beneden de geraamde bedragen.
In den loop van het jaar mocht van de Cursus V. en H. B. O. nog worden ontvangen een bedrag ad *f* 80.— als bijdrage in het maken van bergkasten, een bedrag, dat feitelijk reeds in 1912 had moeten zijn geïnd.
Dat zonder versterking der kasmiddelen in 1915 aan het houden van het bij reglement voorgeschreven lustrum niet te denken valt, behoeft m. i. geen nader betoog. Met den meesten ernst is op bijkans alle posten bezuinigd, doch de vele lasten gedoogen geene bestrijding geheel uit eigen middelen.
Derhalve wordt door het Bestuur aan uwe vergadering voorgesteld thans eene geldleening ad *f* 1500 uit te schrijven, af te lossen in 5 jaar en rentende 4 pCt. 's jaars.
De concept-begrooting, reeds in uw bezit, verschaft hieromtrent al dadelijk de gewenschte gegevens.
Tegen de *f* 1500.— nieuwe inkomsten komen als uitgaven te staan: *f* 600.— kosten lustrum; *f* 425.— prijzen Eereprijsvraag 1914 (reeds in W. en V. Rek. 1914 opgenomen) *f* 360.— aflossing en coupons leening 1915; totaal *f* **1385**.— Het resteerende bedrag ad *f* **115**.— komt ten goede aan de posten afschrijvingen en onvoorzienen.
Daar zich door bovenstaande leening het geval voordoet de drie eerstvolgende jaren op *twee* aflossingen te moeten rekenen, zij hier de ernstige waarschuwing ter plaatse, om elke aan te gane leening *binnen 5 jaar af te lossen*.
De oude schuld is dan geheel gedelgd, vooraleer tot het maken eener nieuwe overgegaan wordt.
Niet gaarne zou ik bovenstaande besluiten zonder een woord van hartelijken dank aan collega De Jongh, voor diens groote bereidwilligheid waarmede hij den penningmeester heeft terzijde gestaan. Toen het mobilisatiebevel indirect ook het Genootschap trof in den persoon van uwen penningmeester, toen was het de eminente voorzitter, die dadelijk alle moeilijkheden wist te overwinnen en zich persoonlijk op lofwaardige wijze aan onze zaak heeft gegeven. „A. et A." kan gerust zijn onder zùlke leiding.

De Penningmeester:
ADR. MOEN.

De rekening 1914 en begrooting 1915 worden in het volgend nummer opgenomen.

VERSLAG VAN DE VERIFICATIE-COMMISSIE.

De Commissie, benoemd door het Genootschap „Architectura et Amicitia" tot het nazien der rekening en verantwoording van den Penningmeester, is den 1sten December 1914 te Haarlem bijeengekomen; de heer Walle was met kennisgeving afwezig.
De Commissie heeft de rekening en verantwoording in

orde bevonden en dan ook de winst- en verliesrekening voor accoord geteekend. De Commissie heeft echter gemeend, de balans niet te moeten onderteekenen, daar de voornaamste posten, wat hunne werkelijke waarde aangaat op schattingen berusten, waarvan de al of niet juistheid te bepalen viel.
In dit verband merkt de Commissie op, dat zij de winst- en verliesrekening beschouwt als een staat van baten en lasten en dus tegen de daarop voorkomende afschrijvingen dezelfde bezwaren gelden als tegen de balans.
De Commissie merkt ten slotte op, dat het boekjaar begonnen is met een vrij grooten schuldenlast, die niet alleen geheel blijkt te zijn gedelgd, maar bovendien, door het beheer van den tegenwoordigen penningmeester het nieuwe boekjaar met een niet onaanzienlijke bate kan beginnen.
De Commissie stelt daarom voor, den Penningmeester, onder dankbetuiging voor zijn gehouden beheer, décharge te verleenen.

A. W. Weissman.
A. P. Smits.

INGEZONDEN.

Sinds ik eens een der leden van de Redactie van Architectura een afstraffing heb moeten geven *) duiken er van tijd tot tijd in dat weekblad artikelen tegen mijn persoon en mijn werk op. Zoo ook nu weer in het laatste nummer.
De fijn beschaafde toon ervan is als gewoonlijk evenredig aan de helderheid van het betoog. Het artikel vormt een waardige aanvulling van de literatuur waarmede deze modernen sinds eenige jaren trachten ons te overtuigen van het goed recht hunner ..... beginselen zullen wij maar zeggen.
Van de ons zoo welwillend aangeboden plaatsruimte zal gaarne gebruik worden gemaakt, doch verwacht ik dan eerst tot recht begrip der in het onderhavige artikel voorkomende beweringen de opname van:
1°. mijn beschouwing in „Bouwkunst" over Groen en Wit.
2°. mijn antwoord aan den Hollandschen architect uit Bremen naar aanleiding van 1° (en dit niet op tendentieuse wijze verknipt zooals in No. 1 van jaargang 1914 geschiedde).
3°. mijn intervieuw in de Telegraaf (niet Handelsblad) met betrekking tot de Heerenhuizen bij het Concertgebouw. Terwijl ik over de excursie in Engeland binnenkort in het Genootschap een lezing hoop te houden.
Maar intusschen zou ik de heeren aanraden het boek van Ostendorf toch te lezen.
Dankend voor de plaatsruimte,
Amst., Dec. 1914. Jan Stuyt.

Wij hebben den 20sten jaargang nog eens opgeslagen, en vonden daar op de aangegeven plaats (No. 42) het ingezonden stukje van den Heer Jan Stuyt, getiteld: „een schandelijke aantijging", een gekscherend stukje, dat ons bij hernieuwde kennisname door zijn fonkelende geest weder aangenaam aandeed. Een afstraffing? Neen werkelijk, dat zal niemand hebben gevonden Daarvoor ging de Heer Jan Stuyt te veel de eigenlijke zaak uit den weg.
Na No. 42 van den 20sten jaargang te hebben dichtgeslagen, zijn wij de jaargangen verder doorgegaan, maar kwamen niet tot het gewenschte doel, stukken te vinden, die tegen de persoon en het werk van den Heer Jan Stuyt waren gericht.
't Is waar er heeft een kritiek gestaan over zijn ontwerp „Groen en Wit" voor het Rotterdamsche Raadhuis, doch deze vormde een onderdeel der bespreking van alle ontwerpen voor dat Raadhuis.
Beter ware het, indien de Heer Stuyt trachtte iets duidelijker te zijn in zijn bestrijding van onze meeningen („beginselen", zooals hij ze noemt) over de bouwkunst. Wij trachtten tenminste dit te doen. Hij komt niet verder dan spotten, en zich terugtrekken. Want het is hem toch geen ernst met zijn verzoek: al de door hem opgenoemde stukken uitvoerig in ons blad op te nemen! Ieder, die de zaak, waar het om gaat ter harte gaat, zal bij het lezen van de toegezegde, nog in de pen des Heeren Stuyt zijnde beschouwingen wel de moeite nemen de bladen naast zich te leggen, waar de bedoelde stukken in staan.

*) Een schandelijke aantijging. 20ste jaargang No. 42.

PRIJSVRAGEN.

Genootschapsprijsvragen 1914.

1. *Een garage met chauffeurswoning op een landgoed.*
2. *Brug over een stadsgracht.*

Datum van inlevering 1 Maart 1915 aan het adres van den 1sten secretaris Heerengracht 545—549 te Amsterdam. Het programma komt voor in No. 32, jaargang 1914.

Prijsvraag „Verzorgingshuis" te Hilversum.

De datum van inlevering, eerst vastgesteld op 31 December 1914, is voor onbepaalden tijd verdaagd.
Het programma komt voor in No. 27, jaargang 1914.

HET VERWIJDEREN VAN ROEST.

Om blank gepolijste ijzeren en stalen voorwerpen van roest te ontdoen kan men de volgende middelen toepassen: Tinasch en geprepareerde hertshoorn worden met spiritus tot een brei vermengd, de metalen voorwerpen daarmede ingewreven en ten slotte met zacht vloeipapier afgepoetst. Wanneer de roest het ijzer sterk aangetast heeft, overgiet men het met zoutzuur, dat met een gelijke hoeveelheid water verdund is, wrijft het daarmede af, poetst het ijzer schoon en laat het, eerst gedroogd en met olie bestreken, eenige dagen lang liggen, waarna men het op de een of andere wijze poetst. Om vaatwerk van plaatijzer, hetwelk geheel en al zwart geworden is, weder te reinigen, vermengd men houtasch met gewone olie, zoodat er een soort van brei ontstaat. Hiermede bedekt men nu het voorwerp en wrijft het vervolgens met een wollen lap af. *(G. & W.)*

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor adspirantleden ƒ 5. . Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

TWEE EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 51. ZATERDAG 19 DECEMBER 1914

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS. EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, M. J. HACK, WILLEM VAN DER PLUYM, J. J. HELLENDOORN EN H. TH. WIJDEVELD.

Uitgave van de Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebr. Binger, Warmoesstraat 174/6, Amsterdam.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Secretariaat: J. F. Staal Jr., Cornelis Schuytstraat 49, Telefoon Z 35.
CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

Tot Gewoon Lid is aangenomen den heer G. W. Berning, Bouwkundig Teekenaar.

Daar door elk der 4 constitueerende Vereenigingen de candidaat der P. P. C., de Heer Paul J. de Jongh, inzake de vacature C. N. van Goor, is overgenomen, is genoemde heer gekozen.

De teekeningen van de, door verschillende architecten gebouwde arbeiderswoningen, welke de heer Wormser bij zijn lezing op Woensdagavond j.l. in ons lokaal aan den Heerengracht tot nadere toelichting gebruikte, blijven Zaterdag en Maandag 19 en 21 Dec. van 11—3 uur tentoongesteld.

J. F. Staal Jr., *1e Secretaris.*

VERSLAG DER 1352ste LEDENVERGADERING,
GEHOUDEN OP 16 DECEMBER, 'S AVONDS 8½ UUR.

De voorzitter opent de vergadering en geeft op verzoek direct het woord aan den heer Jac. Ph. Wormser, tot het houden van zijn lezing over „Woningbouw voor arbeiders in de stad en op het land."
Na een korte inleiding, waarin de heer Wormser het streven bespreekt om de woningen der arbeiders te verbeteren, hoe een aantal vrouwen en mannen van beteekenis er in slaagde op eigen initiatief hier en daar de oude gebrekkige huisjes in sloppen en gangen te doen vervangen door nieuwe woninggroepen; — ontwikkelt hij ons aan de hand van een aantal lichtbeelden, het verder voortschrijden der verbeteringen op gebied van arbeiderswoningen-bouw. Van bijzonder belang was daarin de woningwet-subsidies van Rijk en Gemeenten aan vereenigingen, bouwondernemingen, en het bouwen door particulieren, fabriekseigenaars en filantropen van arbeiders-dorpen.
Na een pl.m. 25-jarig streven zijn de voordeelen van deze verbeteringen duidelijk waar te nemen.
In de pauze hebben wij gelegenheid de door den heer Wormser bijeengebrachte en geëxposeerde teekeningen te bezichtigen. Zeer interessant waren o.a. de ontwerpen van den heer Berlage voor de woningen in de Transvaalstraat te Amsterdam — van Jan Stuyt, woninggroepen voor arbeiders in het Zuiden van ons land — van M. de Klerk de volkswoningen aan het Spaarndammer plantsoen te Amsterdam — de ontwerpen van K. de Bazel, — Vorking en Wormser, Hamers.
Na de pauze geeft de heer Wormser nog een aantal lichtbeelden te zien, waaronder mooie voorbeelden van Duitsche en Engelsche typen van volkswoningenbouw. Hij besluit zijn lezing door de overtuiging te uiten dat de praktische — eenvoudige en gezonde inrichting van de moderne werkmanswoning moet leiden tot hooger geestelijk genot van den arbeider.
De voorzitter bedankt den heer Wormser en verzoekt om de lezing met eenige photo's in het weekblad te mogen opnemen. De heer Wormser staat dit toe.
Daarna leest de heer Sijmons de notulen voor, die zonder wijziging worden goedgekeurd.
De voorzitter dankt den heer Sijmons, die wegens gezondheidsredenen verplicht was af te treden, voor het vele, dat hij als secretaris gedaan heeft en verheugt zich erover dat hij als bestuurslid behouden blijft.
Na enkele hartelijke woorden ter installatie van den heer J. F. Staal Jr. als 1ste secretaris en de heer H. Th. Wijdeveld als redactielid, wordt overgegaan tot de ballotage van den heer G. W. Berning, bouwk. teekenaar, voorgesteld door de heeren K. v. Leeuwen en W. A. E. v. d. Pluym. Wordt met algemeene stemmen aangenomen.
De voorzitter doet mededeeling, dat ter viering van het 12de lustrum in 1915, het bestuur voorstelt een commissie te benoemen, die de feestelijkheden en de samenstelling der tentoonstelling zal regelen. Dit voorstel wordt goedgekeurd.
Spoedig zal de samenstelling der commissie in het blad bekend gemaakt worden.
Niets meer aan de orde zijnde, sluit de voorzitter de vergadering.

Wijdeveld.

VERSLAG DOOR DEN SECRETARIS VAN DE HANDELINGEN VAN HET GENOOTSCHAP OVER HET JAAR 1914.

M.M. H.H.

Inleiding.

Als een man den 60-jarigen leeftijd heeft bereikt, dan, zegt men, is elk volgend jaar een stap dichter bij het graf. Als van een vereeniging als de onze hetzelfde gezegd zou kunnen worden, dan zou het ons moeten spijten, dat thans alweer een vereenigingsjaar is heengevloden, want het volgende, zal het 60ste levensjaar van het Genootschap „Architectura et Amicitia" zijn.

Wij hebben echter goede redenen, eenige overeenkomst tusschen een oude man en ons Genootschap te ontkennen. Wel kon men ook in dit jaar vele grijze hoofden in onze vergaderingen aanschouwen, doch mochten deze schedels aan de buitenzijde eenigszins verkleurd of besleten zijn, aan de binnenzijde was dit heel anders, daarbinnen vindt men nog de bron van jeugdig vuur en van gezond enthousiasme, en mocht dit jeugdig vuur en dit gezonde enthousiasme zich wat minder forsch en wat minder spontaan hebben geuit, 't luidruchtige element in de personen der jonge werkers was ruimschoots vertegenwoordigd en zorgde, dat de diskant van 't klavier in actie bleef. Mocht er dit jaar in en buiten het Genootschap veel veranderd zijn, ons devies bleef „Architectura et Amicita", wat vertaald zou kunnen luiden: eerst het nuttige en dan het aangename.

Helaas! bij vele leden is het verband tusschen deze twee zaken wel eens wat op den achtergrond gedrongen. Er zijn er toch die enkel maar werken en geen tijd hebben voor de vriendschap. Toch meenen wij er op te moeten wijzen dat 't laatste niet zonder invloed op het eerste blijft en dat de bouwkunst, ons aller beminde, 't allerminst is gediend met overdreven terughoudendheid en individualiteit, om van broodnijd, wangunst of vijandschap, als behoorende tot de algemeen erkende misdaden, niet te spreken.

Ook zijn er, die misschien wel werken, maar die het toch meer op Amicitia begrepen hebben.

Moeten wij als gemiddeld aantal op de vergaderingen komende leden 29,5 en idem introducées 9 noemen, zoo staat hier voor de excursie in den afgeloopen zomer naar Den Haag en Delft gehouden tegenover een aantal deelnemers van 45, terwijl voor de excursie naar de Effectenbeurs, onder leiding van den architect, den heer Jos. Cuypers, het aantal op 150 geschat mag worden, waarbij vele leden die slechts sporadisch of in 't geheel niet op de vergaderingen worden gezien. Gaarne zal het Bestuur zien dat die allen hun plichtsbetrachting ten aanzien van het Genootschap in 't volgende jaar zullen corrigeeren. Wel wordt er opgevoed in ons Genootschap, meermalen komen er mannen van naam om ons voor te lichten, wel worden er zoo nu en dan zwaarwichtige artikelen in ons blad opgenomen, maar het door en voor allen heeft nog bij lange na niet de eer door allen te worden begrepen. Wij wekken U op tot nog meerdere samenwerking, eensgezindheid en vriendschap.

In 't begin van Augustus werd de geheele wereld dus ook het Genootschap verrast met het uitbreken van den oorlog.

Deze wereldschokkende gebeurtenis, welke ook in ons neutrale Nederland zich doet gevoelen, is behalve voor de economische toestand van ons Genootschap en zijn Leden ook voor elken kunstminnaar een geweldigen slag. Niet alleen doordat we een hiaat in de voortschrijding der beschaving moeten constateeren, doch tevens hebben te aanschouwen dat er een formidable hap is genomen uit onze voorraad historische bouwwerken waarvan de opsomming door mij wordt achterwege gelaten, de gedachte er aan is reeds genoeg.

Echter, wat ons aangaat, wij beminnen de vrede!

De zetel.

Dat ons Genootschap na een hartroerend afscheid, het gedurende lange jaren bewoonde „Parkzicht" verliet en zijn intrek nam in het huis aan de Heerengracht van de Firma Heijstee Smit & Co. alhier is wellicht als een profetie van de toekomstige bekleedingsarchitectuur te beschouwen. Het interieur van het gebouw toch laat ons een verscheidenheid van tegels en hunne toepassing zien, terwijl we in vele details de meesterhand van ons medelid Staal herkennen. In onze appartementen bestaande uit bestuurskamer, bibliotheek en vergaderzaal c.a. is het wel uit te houden en ik moet mij vergissen of ieder der leden beseft hier de waarheid der diepzinnige spreuk „zooals 't klokje thuis tikt, tikt het nergens."

De Leden.

Het ledental bedroeg op 1 December 1913 totaal 477 Leden, terwijl thans in de verschillende rubrieken 473 Leden voorkomen, welk aantal als volgt verdeeld is:

6 Buitengewone Eereleden tegen 7 in 1913.

8 Eereleden, waarvan 2 tevens Gewoon Lid, 1 tevens Buitengewoon Lid en 1 tevens donateur. Dit getal is gelijk aan dat van 1913.

10 Donateurs, waarvan 2 tevens Eerelid, 7 tevens Gewone Leden en 1 tevens kunstlievend Lid.

172 Gewone Leden, waarvan 2 tevens Eereleden en 7 Donateurs tegen 164 in 1913.

216 Buitenleden, waarvan 1 Eerelid tegen 214 in 1913.

45 Kunstlievende Leden, waarvan 1 Donateur tegen 48 in 1913.

9 Vereenigingsleden, gelijk in 1913.

In dit jaar traden 17 nieuwe Leden toe terwijl 15 van rubriek veranderden.

Tot 14 November hebben 16 Leden bedankt.

Door overlijden verloor het Genootschap het Buitengewoon Eerelid Mr. G. van Tienhoven.

Het Bestuur.

Gedurende het afgeloopen jaar is het Bestuur, aanvankelijk bestaande uit de heeren Paul J. de Jongh, voorz.; J. H. de Groot, vice-voorz.; G. J. Rutgers, 1e secr.; Jac. Roosing Jr., 2e secr.; Adr. Moen, penningmeester; Willem van der Pluim, bibliothecaris-archivaris; H. F. Sijmons Jr., plaatsverv. lid, door tusschentijds aftreden van den heer G. J. Rutgers gewijzigd, waardoor de heeren H. F. Sijmons Jr. tot secretaris en G. F. la Croix, tot bestuurslid gekozen, tot plaatsvervangend lid, werden benoemd. Periodiek moeten thans aftreden de heeren J. H. de Groot en W. A. E. v. d. Pluym.

In den loop van dit jaar hadden 18 bestuursvergaderingen plaats en 3 in combinatie met andere Besturen De ondergeteekende, die in den loop van dit jaar wegens ongesteldheid zijn functie niet ten volle kon waarnemen, werd eerst bijgestaan door den heer Adr. Moen, daarna door den voorzitter en is ten slotte door het plaatsvervangend optreden van den heer G. F. la Croix tijdelijk van het waarnemen van zijn bezigheden krachtens zijn functie ontheven.

De heer Adr. Moen, onze ijverige penningmeester, werd primo Augustus onder de wapenen geroepen, zijn functie wordt tijdelijk door den heer Paul J. de Jongh waargenomen, zoodat onze voorzitter gedurende eenigen tijd voorzitter, secretaris en penningmeester is. Gaarne breng ik hem mijn persoonlijke hulde, waarbij, naar ik hoop, de vergadering zich zal aansluiten. Ook de heeren Adr. Moen en G. F. la Croix mogen wij te dien opzichte onzen dank niet onthouden.

De Redactie.

Bij den aanvang van het jaar bestond het Bureau van Redactie uit he heeren: Paul J. de Jongh, voorzitter, Adr. Moen, secretaris, Jan de Meijer, A. A. Hes, M. J. Hack, W. A E. van der Pluijm en J. J. Hellendoorn, leden. Alleen t. o v. het secretariaat kwam hierin verandering, het werd door den heer Jan de Meijer, in Januari van dit jaar, van den heer Adr. Moen overgenomen.

Door den Secretaris der Redactie zal een verslag nopens het Orgaan worden uitgebracht.

Door het aannemen der voorstellen, gedaan door de enquête-commissie, werd de positie der Redactie voor het Plaatwerk „de Architect" eenigszins gewijzigd. Het belang hiervan zal U uit het verslag der Redactie ongetwijfeld blijken.

De Schoonheids-Commissie.

De heeren H. J. M. Walenkamp en A. A. Kok hadden bij den aanvang van dit jaar voor ons Genootschap zitting in de Schoonheids-Commissie.

Tengevolge van gerezen meeningsverschillen tusschen B. en W. en de Commissie, nam deze en masse haar ontslag. Na eenig heen en weer geschrijf is de Commissie in zooverre op haar besluit teruggekomen, dat zij zich beschikbaar stelde actief te blijven tot de reorganisatie welke reeds geruimen tijd hangende was, werkelijkheid zou zijn geworden. Inmiddels is een Concept-Reglement van B. en W. bij de Bouwk. Vereen. ingekomen, waarmede men op een enkele wijziging na, betreffende het aantal voor de B. N. A. zitting hebbende leden, geheel kon instemmen, zoodat de reorganisatie weldra een feit zal zijn. Dan zal de S.-C. met hare nieuwe bewapening naar wij hopen het veelkoppige monster, leelijkheid, met vernieuwden moed bestrijden.

De Permanente-Prijsvraag-Commissie.

Deze commissie bestond dit jaar uit de heeren: H. G. Jansen, voorzitter, A. van Goor, secretaris en Herman v. d. Kloot Meijburg, aangewezen door de constitueerende vereenigingen.

De Vragenbus-Commissie.

Deze commissie bestaat uit de heeren: A. W. Weissman, H. G. Jansen en Adr. Moen.

De Zaal-Commissie.

In deze commissie werden eerst de heeren: A. A. Kok en J. F. Repko, vervangen door de heeren H. W. Valk en H. F. Sijmons Jr.; de laatste werd op zijn beurt wegens zijn benoeming tot secretaris vervangen door den heer G. F. la Croix, die als lid van het Bestuur, thans met de heeren K. Tholens en H. W. Valk de zaal-commissie uitmaakt.

Door het Bestuurslid in deze comm. zal verslag van hare werkzaamheden worden uitgebracht.

Commissie voor de Bestudeering van de Gemeentelijke Verordeningen op het Bouwen.

In deze Commissie bestaande uit leden der bouwkundige Vereenigingen had voor het Genootschap zitting den heer H. G. Jansen, welke in het vorig jaar ontslag nam. In deze vacature is nog niet voorzien terwijl de Commissie in dit jaar geen werkzaamheden verrichtte.

Commissie voor de oprichting van een Architectuur Museum.

In deze Commissie hebben voor het Genootschap zitting de heeren: J. H. de Groot en W. A. E. van der Pluym. Omtrent deze Commissie zij gezegd, dat zij langzaam maar zeker vordert en zeker te eenigen tijd het beoogde doel zal bereiken.

Commissie van Advies voor Bouwkunst-zaken in den Bond Heemschut.

In deze Commissie heeft voor het Genootschap zitting de heer Maurits Plate. Omtrent deze Commissie kan worden gezegd, dat zij meermalen haar advies *niet* gat, aangezien het *niet* werd gevraagd. Onze afgevaardigde deed herhaaldelijk zijn stem hooren tegen het voornemen van den Bond, om een atlas met ontwerpen ten dienste van het platte land uit te geven, waaromtrent het nog niet tot een beslissing kwam.

Verbond van Ned. Kunstenaars Vereenigingen.

In het Algemeen Bestuur van het Verbond was „A. et A." vertegenwoordigd door de heeren J. H. de Groot en Willem v. d. Pluijm. Voor bizonderheden verwijzen wij naar ons blad, waarin deze zijn verschenen.

Commissie Internationale Bouwkunst-tentoonstelling.

In de Commissie ter voorbereiding van een Internationale Bouwkunsttentoonstelling te houden in 1915, hadden voor het Genootschap de heeren Paul J. de Jongh en Van der Pek zitting Dat het Gemeente-Bestuur het toegezegde subsidie, plaatste op de lijst der bezuinigingen, welke door de algemeene malaise tengevolge van den inmiddels ingetreden oorlog geboden waren, moest worden geëerbiedigd. Ten gevolge hiervan is de Internationale Bouwkunst-tentoonstelling voor onbepaalden tijd uitgesteld.

Commissie ingesteld in de ledenvergadering van 3 Dec. 1914.

Deze Commissie voltooide haar werkzaamheden in den loop van dit jaar, en bracht daarvan in de 1342ste ledenvergadering op 11 Maart j.l. rapport uit, waaruit de conclusies in ons blad zijn verschenen.

Kalender.

Der traditie getrouw werd ook voor het jaar 1914 een prijsvraag voor den omslag Genootschaps-Kalender uitgeschreven, doch van de ingekomen ontwerpen was er volgens het oordeel der Jury geen enkel voor de uitvoering geschikt. Het Bestuur droeg den heer Rol nu het ontwerpen van den omslag op, welk ontwerp is uitgevoerd. De kalender werd op ruime schaal verspreid.

De Excursies.

De eerste zomerexcursie werd dit jaar gemaakt naar Delft en Den Haag. Aan deze excursie werd door een talrijk gezelschap deelgenomen. Behalve dat deze excursie er toe bijdroeg, dat vele leden elkaar meer van nabij leerden kennen, mag zeker gewezen op het nuttige effect van het bezoeken van inrichtingen als „de Porceleyne flesch" en het atelier voor glasschilderkunst van Schouten. Vooral voor de jongeren is het van 't grootste belang met de verschillende vakken, waarmede zij ook meermalen te maken hebben op zoo prettige wijze als dit bij deze gelegenheid geschiedde, kennis te maken.

In Den Haag werd het gebouw der Eerste Kamer, daarna het Vredespaleis, dat toen nog intact was, doch nu is gebleken een fopspeentje der groote Mogendheden te zijn, bezocht.

Na afloop dezer bezoeken werd gezamenlijk gedineerd en daarna het verdere deel van den dag in gepaste vreugde te Scheveningen gepasseerd.

De tweede excursie gold de Beurs voor de Vereeniging voor den effectenhandel onder leiding van den architect den heer Josh. Cuypers, die daartoe in de voorafgegane Ledenvergadering een inleidend woord had gesproken. Ook deze excursie, waaraan vele Leden en Introducees deelnamen mag als een welgeslaagde beschouwd worden.

De Tentoonstellingen.
Naar gebruik werden ook dit jaar de antwoorden op de Genootschapsprijsvragen tentoongesteld. De tentoonstelling van de antwoorden der prijsvragen 1913 en die van de prijsvragen 1913 van de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam werden in het toen nog door ons Genootschap bewoonde „Parkzicht" gehouden en konden wegens den toestand der zaal niet zoo geslaagd genoemd worden als dit wel door de Inzenders doch niet minder door het Bestuur gewenscht mocht worden. Evenwel is er reden, te verwachten dat onze tentoonstellingen in den vervolge een waardiger cachet zullen dragen, getuige reeds de expositie bij de ingebruikneming der nieuwe lokalen in onze vergaderzaal gehouden welke door ieder werd geprezen, maar waaraan dan ook velen door het afstaan van waardevolle stukken hadden medegewerkt.
Ook de ingekomen antwoorden voor den omslag voor den Genootschapskalender 1915 werden in de bibliotheek ter bezichtiging gesteld.
De Prijsvragen.
In 1913 werden de volgende studieprijsvragen door het Genootschap uitgeschreven t.w.:
a. Ontwerp voor den omslag van den Genootschapskalender 1914.
b. Ontwerp voor een waterkantoor met kaden, aanlegsteigers, enz.
c. Ontwerp voor een Publieke Telefooncel.
d. Ontwerp voor een Brievenbus.
e. Ontwerp voor een Diploma, benevens de Eereprijsvraag voor het ontwerp van een Museum voor Indische Kunsten.
De onder *a* genoemde is reeds in 1913 afgewikkeld, voor de overigen bestond de Jury uit de heeren: H. P. Berlage Nzn., M. J. Hack, W. Kromhout Czn., J. E. v. d. Pek en W. A. E. van der Pluym. De volgende aantallen antwoorden kwamen in t.w.:
Op de onder *b* genoemde kwamen 4 antwoorden in. Eerste prijs werd niet toegekend, terwijl aan de ontwerpen „Aan den waterkant", ontwerper den heer J. Wils te Alkmaar, een 2e prijs (Genootschapsdiploma en *f* 50) en „A. C. V.", ontwerper den heer G. Kelfkens te Groningen) een 2e prijs (Genootschapsdiploma en *f* 40) werd toegekend.
Op de onder *c* genoemde kwamen 11 antwoorden in. Eerste prijs werd niet toegekend. Bekroond met den 2en prijs (Genootschapsdiploma en *f* 20) werden de motto's „Monier" en „Hallo" waarvan de inzenders respectievelijk waren de heeren J. Roodenburgh, Amsterdam en P. Gelens te 's Gravenhage.
Op de onder *d* genoemde kwamen geen antwoorden in, terwijl aan het eenige op onder *e* genoemde ingekomen antwoord, geen prijs werd toegekend.
Ter beantwoording der Eereprijsvraag kwamen 8 antwoorden in. Het ontwerp „Ars longa, vita brevis" van den heer J. Pauw te Damme (België) werd bekroond met den 1en prijs (Genootschapsdiploma en *f* 300), terwijl aan het ontwerp „Fancy" van den heer J. M. Vink te Berlijn, een aanmoedigingsprijs, groot *f* 75 en het ontwerp „Boro Boedoer" van den heer Piet Lijdsman te Amsterdam, een aanmoedigingsprijs, groot *f* 50, werd toegekend.
Hierbij mag worden herinnerd aan de bedoeling om in 1914 de reeds besproken Int. Bouwkunst. Tentoonst. te houden en daaraan de Lustrum-tentoonstelling van het Genootschap te verbinden, omwelke reden deze Eereprijsvraag een jaar werd vervroegd.
In 1914 werden de volgende prijsvragen door het Genootschap uitgeschreven, t. w.:
a. Een garage met chauffeurswoning op een landgoed.
b. Een brug over een stadsgracht.
c. Een omslag voor de Genootschapskalender 1915.
Voor *a* en *b* bestaat de Jury uit de heeren: Jan de Meijer, J. M. van der Mey en G. F. la Croix.
Op de onder *c* genoemde prijsvraag kwamen 15 antwoorden in, bekroond werd het motto „Pijler", inzender den heer W. Bogtman, te Haarlem. De Jury werd gevormd door het Bestuur.

De Vergaderingen.
Gedurende 1914 werden 15 gewone en geen buitengewone vergaderingen gehouden. Zij werden bezocht door gemiddeld 29,5 leden en 9 introducees, tegenover in 1913 28 leden en 21 introducees.
Uit de handelingen zij het volgende gememoreerd.
1338ste Vergadering 14 Jan. Eerste vergadering onder presidum van den heer Paul J. de Jongh. Verkiezing van den heer Paul J. de Jongh tot lid van de Commissie van Voorbereiding eener Bouwkunsttentoonstelling in de vacature, ontstaan door het bedanken van den heer W. Kromhout Czn.
Bespreking huurcontract nieuwe lokalen.
Verslag van de Verificatie-Commissie door den heer H. Walle.
Behandeling der Begrooting 1914.
Verkiezing tot lid van het Bestuur van ondergeteekende in de plaats van den heer A. A. Kok.
1339ste Vergadering 28 Jan. Voordracht van den heer A. W. Weissman, getiteld „Beschouwingen over de toepassing van nieuwe bouwmaterialen."
Bespreking over de te huren lokalen.
Voorstel van het Bestuur tot het richten van een adres aan den Minister van Waterstaat inzake Waaloverbrugging bij Nijmegen.
1340ste Vergadering 11 Februari. Voordracht van den heer Jan Gratama, „Eenige beschouwingen over de ontwikkeling der moderne Nederlandsche Architectuur.
1341ste Vergadering 25 Februari. Voortzetting van het debat, 't welk aanving in de vergadering van 28 Januari naar aanleiding van 's heeren Weissman's voordracht, ingeleid door den ondergeteekende.
Causerie met lichtbeelden, naar aanleiding van de door „A. et A." gevoerde actie inzake de voorgenomen Waaloverbrugging bij Nijmegen, door den heer H. Jansz, architect aldaar.
1342ste Vergadering 11 Maart. Voorstel van het Bestuur betreffende de verzekering van den pedel.
Behandeling van het rapport der Enquête-Commissie benoemd in de Ledenvergadering van 3 December 1913, waarop voorstellen tot wijziging van het Huishoudelijk Reglement worden aangenomen.
Voorstel van het Bestuur der Afd. Voortgezet en Hooger Bouwkunst-Onderricht betreffende reorganisatie dezer Afdeeling.
1343ste Vergadering 25 Maart. Voordracht van den heer E. Handl over „Cementijzer-Architectuur".
Verkiezing van den heer G. F. la Croix tot lid van het Bestuur in de vacature ontstaan door het aftreden van den heer G. J. Rutgers.
Discussie aangaande de reorganisatie der afdeeling „Voortgezet en Hooger Bouwkunst Onderricht."
1344ste Vergadering 8 April. Lezing van den Heer R. N. Roland Holst te Laren over „Officiëele Kunst."
Behandeling van een schrijven van B. en W. van Amsterdam inzake interesse van het Gemeente Bestuur bij de voorgenomen Architectuur-tentoonstelling.
1345ste Vergadering 22 April. Bespreking der agenda der Algemeene Vergadering van Aandeelhouders van de N. V. Mij. tot exploitatie van het plaatwerk „de Architect."
Verkiezing van de heeren H. Baanders, Adr. Moen en G. F. la Croix tot commissarissen der N. V. Mij. tot expl. v. h. plaatwerk de Architect, waarvan de heer Baanders bij hernieuwing.
Keuze der onderwerpen voor Genootschaps-prijsvragen 1914.
Verkiezing van de heeren J. M. v. d. Meij, Jan de Meijer en G. F. la Croix tot leden der Jury voor deze prijsvragen.
1346ste Vergadering 9 Sept. in het gebouw „Lux". Deze verg. werd in bovengenoemd gebouw gehouden, wegens het niet tijdig gereed zijn der lokalen aan de Heerengracht, waarvan de voltooïing door den inmiddels ingetreden oorlogstoestand zeer werd belemmerd.
Overzicht van het zomerreces.
Uitreiking der prijzen toegekend aan winnaars in de Genootschaps-prijsvragen 1914.
Bespreking van het door B en W. toegezonden Concept-Reglement voor de Schoonheids-Commissie.
Voorstel van het Bestuur tot opzegging van eenige lidmaatschappen van het Genootschap.
1347ste Vergadering 23 Sept. in het gebouw „Lux". Causerie van den heer Joseph Cuypers, met expositie van teekeningen, over de beurs van de Vereeniging voor den Effectenhandel.
1348ste Vergadering 7 October. Voordracht van den heer Jan de Meijer over „De ontwikkeling van het theater van den Griekschen tijd tot heden."
Voorstel van het Bestuur tot het in beginsel besluiten tot toetreding tot de eventueel op te richten Vereeniging voor Voortgezet en Hooger Bouwkunst-Onderricht.
1349ste Vergadering 4 November. Eerste vergadering in de nieuwe zaal aan de Heerengracht. Expositie van historische documenten en van foto's enz., ten doel hebbende een overzicht te geven van de geschiedenis van het Genootschap.
Voordracht van den heer A. W. Weissman over „De amicitia in de geschiedenis van het Genootschap."
1350ste Vergadering 18 November. Voordracht met lichtbeelden door Prof. Dr. H. Visscher van Utrecht over „Het ontstaan van de ornamentiek in de kunst der primitie volkeren."
Verkiezing tot lid der Commissie tot het nazien der rekening en verantwoording van den Penningmeester van de heeren Weissman, Smits en Walle.
1351ste Vergadering 2 Dec. 59ste Algem. Vergadering. Agenda van dezen avond.

Het optreden naar buiten.
Behalve door andere middelen trad het Genootschap op met het verzenden der volgende adressen:
Aan den Minister van Waterstaat ter zake der Waaloverbrugging bij Nijmegen.
Aan B. en W. van Amsterdam inzake het conflict Schoonheids-Commissie.
Aan den Minister van Waterstaat inzake het nieuwe gebouw voor de Tweede Kamer, dit in samenwerking met de overige bouwkundige vereenigingen.
Aan de Tweede Kamer adhaesiebetuiging met het adres van G. D. Gratama c. s. inzake het wetsvoorstel tot wijziging van art. 50 der auteurswet 1912.
Aan Amst. B. B. en het Bestuur van de S. D. A. P. ter verkrijging van een Algem. Prijsvraag voor de plannen van een Volksgebouw dat de S. D. A. P. voornemens is te stichten.

Lidmaatschappen.
Het Genootschap was en bleef lid van: den Bond „Heemschut"; het Verbond van Nederlandsche Kunstenaarsvereenigingen en de Mpij tot Bevordering der Bouwkunst, terwijl aan het einde van de loopende termijnen, ingevolge het besluit der 1346ste Ledenvergadering de volgende lidmaatschappen zullen ophouden, t.w. die van:
de Vereeniging voor Vakopleiding,
de Vereeniging „Crabeth",
de Vereeniging „Openlucht Museum",
de Vereeniging „Ter veredeling van het ambacht".
de Vereeniging „Voor Schoonheid in Opvoeding en Onderwijs",
de Vereeniging „Voor Tentoonstellingsbelangen",
de afdeeling Amsterdam der Mij. tot Bev. der Bouwkunst,
het Departement der Mij. van Nijverheid,
terwijl aan het Bestuur werd overgelaten het bedrag der subsidie aan de Vereeniging „Quellinus" te veranderen.
Afdeeling Voortgezet en Hooger Bouwkunst Onderwijs.
In de vergadering van 11 Maart kwam het voorstel tot reorganisatie van deze afdeeling ter tafel; de verg. van 25 Maart werd gedeeltelijk aan discussies over dit onderwerp gewijd, terwijl in de vergadering van 7 Oct. j.l. in beginsel werd besloten tot toetreding tot de vereeniging welke deze afdeeling na de reorganisatie zal zijn geworden. Zooals bekend, zal de reorganisatie hoofdzakelijk bestaan in het terugtreden van het Genootschap als eenige protector, om in de nieuwe instelling deel uit te maken van de Vereeniging welke in hoofdzaak gevormd word door de voornaamste bouwkundige vereenigingen, doch waarvan ook personen lid kunnen zijn.
Algemeene Zaken.
Moesten wij hiervoor reeds het verlies door overlijden van ons Buitengewoon Eerelid Mr. G. v. Tienhoven vermelden, 't zal met instemming van allen zijn wanneer wij hier uitspreken onze droefheid over dit verlies, overdenkende wat ons Genootschap in dit Eerelid moest missen. Als Wethouder en later als Burgemeester, nog later als Minister, was hij bij het gansche Nederlandsche volk bekend en hooggeacht, doch ons Genootschap kende hem inzonderheid als kunstzinnig mensch en bewonderaar van de Bouwkunst. Blijve zijne nagedachtenis in ons Genootschap bewaard.
Moge bij dit jaaroverzicht het onmiddellijk voorgaande zoowel als de huidige crisis, waarvan wij met angstige belangstelling de ontknooping tegemoet zien, ons al met weemoed vervullen, toch, en gelukkig, kan worden gewezen op verschijnselen die ons tot dankbaarheid stemmen, en die ons de toekomst, *die ons is*, minder donker doen zien. Het toestaan van subsidie waaraan verbonden de beschikking over een aantal zalen c.a. van het Stedelijk Museum benevens het protectoraat van het Gemeente Bestuur van Amsterdam, voor de voorgenomen, nu helaas om de bekende redenen uitgestelde Internationale Bouwkunst Tentoonstelling; het weder in eere herstellen van de Schoonheids-Commissie, het benoemen van eenige bekwame mannen tot het geven van advies bij de inrichting van het schoollokaal, het voortgaan der Overheid met de subsidiëering van onze afd. V. en H. B. O., zijn alle dingen waaruit we kracht tot voortgaan kunnen putten wat niet minder het geval is met het feit waaraan wij „last not least" met groote dankbaarheid herinneren en wel het feit dat ons hooggeschat Eerelid Berlage het Eeredoctoraat van de Groningsche Universiteit ontving en aanvaarde.

H. F. Sijmons Jr.,
1e Secretaris.

Finantieel-overzicht tijdvak 30 November 1913—1 December 1914.

HOOFDEN DER BEGROOTING.	BEGROOTING 1913/14 WINST	BEGROOTING 1913/14 VERLIES	REKENING 1913/14 WINST	REKENING 1913/14 VERLIES	BEGROOTING 1914/15 WINST	BEGROOTING 1914/15 VERLIES	BEMERKINGEN OP DE REKENING 1913/1914
ONTVANGSTEN (Winst).							
Contributies	f 4400 —		f 4112 17		f 4400 —		
Gebruik projectielantaarn	„ 90 —		„ 180 65		„ 1 —		
Subsidies cursus V. en H. B. O.	„ 8250 —		„ 8250 —		„ 8250 —		
Ontvangsten leescirkel	„ 20 —		„ 48 —		„ 20 —		
Opbrengst kalender	„ 150 —		„ 200 25		„ 30 —		
Interest en deposito	„ — —		„ 280 81		„ 30 —		
Restitutiën plaatwerk „de Architect"			„ 140 10				
Id. van Cursus V. en H. B. O.	„ 200 —		„ 145 10		„ 205 —		
Opbrengst Schimmenspel	„ — —		„ 10 —		„ — —		
Afrekening Wereldbibliotheek	„ — —		„ 4 77⁵		„ — —		
Opbrengst Uitgaven	„ — —		„ 330 —		„ — —		
Restitutie belasting	„ — —		„ 67 52		„ — —		
Id. cursus V. en H. B. O. in kosten bibliotheek	„ — —		„ 80 —		„ — —		
Leening 1915	„ — —		„ — —		„ 1500 —		
Saldo vorig boekjaar	„ — —	f 382 26⁵	„ 338 99⁵		„ 116 29		
UITGAVEN (Verlies).							
Bibliotheek		„ 100 —		f 74 30		f 150 —	
Weekblad „Architectura"		„ 700 —		„ 1301 71		„ 1250 —	de post „Weekblad" is als volgt te verdeelen: Schuld 1913 f 663.19, Corrector „ 66.20, Jaar 1914 „ 572.32 = f 1301.71
Porti en incasso		„ 50 —		„ 65 17⁵		„ 75 —	de oude schuld der post „porti" enz. bedroeg f 47.20.
Lezingen		„ 25 —		„ 52 70		„ 150 —	
Subsidies cursus V. en H. B. O.		„ 8450 —		„ 8525 —		„ 8525 —	
Excursies		„ — —		„ 62 85		„ 1 —	
Obligaties Leeningen 1886—1905 en 1910		„ 750 —		„ 600 —		„ 500 —	
Coupons Leening 1910		„ 80 —		„ 97 —		„ 70 —	
„ „ 1915		„ — —		„ — —		„ 360 —	
Lokaalhuur		„ 550 —		„ 600 —		„ 600 —	
Huldeblijken		„ 25 —		„ 11 78		„ 60 —	
Prijsvragen		„ 400 —		„ 575 83		„ 225 —	onder „prijsvragen" zijn de prijzen der Eere-prijsvraag 1915 inbegrepen.
Drukwerken		„ 80 —		„ 264 29		„ 125 —	de oude schuld der post „drukwerken" bedroeg f 182.79.
Salarissen		„ 780 —		„ 852 50		„ 780 —	onder „salarissen" zijn opgenomen: Salaris boekhouder f 32.50. Salaris klerk f 40.—
Lidmaatschappen en Subsidie Club Utr. leden A. et A.		„ 220 —		„ 194 18		„ 145 —	— beide functies zijn primo 1914 opgeheven.
Assurantiën		220 —		„ 41 43		„ 240 —	
Levensverzekeringen				„ 194 31			
Belastingen		„ 70 —		„ 24 90		„ 80 —	
Onkosten Bestuur		„ 135 —		„ 114 80⁵		„ 130 —	
„ Redactie		„ 100 —		„ 91 72		„ 125 —	
„ Leescirkel		„ 120 —		„ 163 —		„ 180 —	de oude schuld der post „leescirkel" bedroeg f 126 55.
Crediet Architectuurmuseum		„ 25 —		„ 23 36		„ 25 —	het crediet „Architectuurmuseum" loopt over 1913 en 1914, dus over twee jaren.
Lustrum 1915		„ — —		„ — —		„ 650 —	
Afschrijving oninbare contributie		„ 25 —		„ — —		„ — —	
„ bibliotheek		„ 22 73⁵		„ — —		„ — —	
Onvoorziene uitgaven		„ — —		„ 215 45		„ 106 29	onder „onvoorzienen" zijn ondergebracht: Brandproef te Arnhem f 60.—. Verhuizing A. et A. „ 155.45.
Nadeelig saldo	„ 200 —	„ — —	„ — —	„ — —	„ — —	„ — —	
	f 13310 —	f 13310 —	f 14146 29	f 14146 29	f 14552 29	f 14552 29	

De Penningmeester ADR. MOEN.

BOUWT IN HISTORISCHE STIJLEN.

DE GESCHIEDENIS VAN EEN JAS.

Toen ik nog een ventje was
Kreeg ik van mijn goede Opoe
Wijlen Opa's overjas.

Vader, een cordate man,
Die niet hield van overwegen,
Zei terstond: „die trek je an."

Ik, een zéér verwaande kwast,
Lachte, 't is een héél mooi jasje,
Maar. . . . géén jasje dat me past.

Vader zei me flink en rond,
„Dat ik zijn ervaring miste en
Dat ie Opa zéér goed stond."

„Grootpa zaal'ger had 'm an,
Toen je eigen Pa gedoopt werd.
Niemand sprak toen kwaad daarvan."

„Op je Oom's begrafenis,
Was het een der mooiste jassen
Tot een ieders ergernis."

„Zelfs in den Gemeenteraad,
(Hij was een der béste leden),
Stond die jas hem lang niet kwaad."

„De huisbaas die een kenner was,
Maakte Opa complimenten
Over deze zelfde jas".

„Ja maar Pa, zie eens dien kraag
Met die reuzenoverslagen.
'k Stik nog liever, eer 'k 'm draag!"

„Moeder zal dien overslag
Naar den laatsten smaak versnijden".
Alsof 't ènkel dááraan lag.

'k Wees toen op de lange slippen;
Pa besliste, zéér gevat: „Daar
Zal Moeder iets afknippen."

„Vader, 'k bid U, dat gij let
Op de wijdte." „'t Gaat wel, wanneer
Moe de knoopen wat verzet."

En zoo kwam het jasje klaar,
'k Mocht! het alle dagen dragen,
Ondanks zuchten en misbaar.

Vader zei: „'k moest Grootpa eeren."
En dat doe ik nu voortaan
Door. . . . te loopen in *zijn* kleêren.

H. F. S.

Mijnheer de Redacteur! 'k Verlang
't Geacht publiek in intensies meê te deelen
In een verheven dicht, een zang.
'k Hoop U en de abonnees daarmeê te streelen,
Het rijmen toch komt meer en meer zwang.
Vergun me in 't volgend rijm mijn (dichtzin, woede,
[bekrompenheid, enz. enz.) uit te keelen:



Afb. 1.

GEDICHT!! STYLE „KLAAGLIED P. W."

(Oók maar wijze: *„It 's a long way enz."*)

Wij allen doen ons best het beste U te brengen,
Al was de snert soms ook „wat aangebrand".
Zij was toch goed voorzien van allerhande krengen,
En gaar gestoofd in het *lut*-lekkerland.
Méést namen wij wat kluiven van Berlage
En deden daar gehakt De Bazel bij,
Of soms poulet van onzen Willem Kromhout,
Of soepvleesch met 't merk „v. d. Meij".
Maar, 't schijnt dat onze snert niet aan een elk wil smaken.
We lazen de critiek in Uwe krant, en toen
Besloten wij slechts Maggi-soep te maken;
Die is zóó klaar, door 'r water op te doen.
Vertel ons slechts, waar wij die blokjes koopen,
O zeg het ons; wij knielen heel gedwee,
Wij gaan dan weer met nieuwen moed aan 't koken,
Maar dan Volks-Maggi-soep met 't echte merk „...."

CUISINIER.

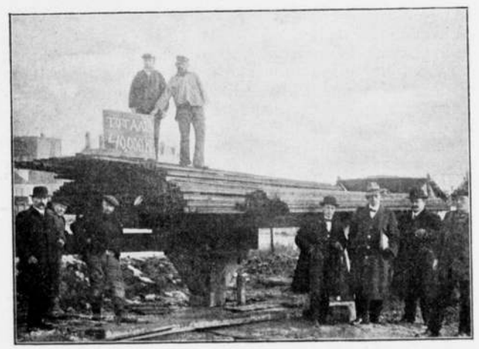
HET BETONPAALSYSTEEM „WILHELMI".

Zooals bekend is onderscheidt men bij betonpaalfundeeringen twee wijzen van uitvoering, ten eerste, palen, die reeds als klaargemaakte palen, hetzij als geheel massieve, gewapende, hetzij als holle, eveneens met ijzer gewapende betonlichamen in den grond ingeboord of ingeslagen worden.



Afb. 2.

Bij de eerste zoekt men den vasten ondergrond te bereiken, terwijl bij de laatste het doel is bij groote diepte de tot dragen geschikte laag niet te bereiken, maar door een voetverbreeding een grootere draagvlakte te geven, en door de ruwe oppervlakte een grootere wrijving (meer „kleef") te verkrijgen; deze soort van paalfundeering noemt men „zwevende pilotage".
Onder deze paalfundeeringen zijn de bekenste: de Dulac, de Simplex en het fundeersysteem van Wilhelmi, waarvan wij de proefneming aan de overzijde van het IJ te Amsterdam hebben bijgewoond.
Dit laatste systeem heeft zich, bij de proefbelasting, de vorige week gedaan, ook in onzen bodem uitstekend gehouden.
Van de proefneming is het volgende te vermelden:
Op de terreinen van de firma Du Croo en Brauns, gelegen aan de overzijde van het IJ te Amsterdam werd den 21sten October 1914, namens den heer Egon Handl, onder persoonlijke leiding van den heer H. Siegwart van de Int. Siegwartbalken-Vennootschap te Luzern (Zwitserland), een proef genomen met het betonpaalsysteem „Wilhelmi". De bodem, waardoor de paal werd geslagen is aangevulde grond, bestaande uit klei met zand vermengd, welk materiaal uit de grachten is gebaggerd. Slechts de bovenste laag, ter dikte van 0.50 M., bestaat uit zuiver zand. Door het inheien van een proefpaal van 15 M. lengte werd vastgesteld, dat de eigenlijke goede grond eerst op deze diepte was te vinden. Er bestond dus feitelijk niet een eenigermate tot dragen geschikte laag, die men in de stad wel op een diepte van 5—7 M. en tot een dikte van 1—3 M. aantreft.
Voor het inheien werd een gewone heimachine gebruikt. Het blok woog 865 KG. De ijzeren buis (zie afb. 1) met een inwendige middellijn van 38 c.M. en een wanddikte van 10 m.M., was aan de onderzijde wigvormig uitgesneden. Het voor de beton gebruikte grint was goed riviergrint van ± 25 m.M. doorsnede; het zand scherp rivierzand. Het beton was gietbeton, verhouding 1 : 4, zonder vreemd bijmengsel.
Er zijn twee palen geslagen.
Wij zullen het verloop der proefneming met paal I eerst beschrijven.
Voordat met inheien werd begonnen werd eerst een gat gegraven van ongeveer 0,50 M. diepte, dat met dunne beton werd gevuld; daarna werd de buis gesteld en met beton volgegoten. Nadat de slagmuts was opgezet geworden (afb. 2) werd met het heien begonnen. De valhoogte bedroeg in het begin bij de eerste slagen 1.00 M., die daarna tot op 2.00 tot 2.50 M. werd verhoogd. Per slag drong de paal 0.10—0.30 M. in den grond. Toen de buis een diepte van 5.00 M. had bereikt, werd zij 1.00 M. opgetrokken, met het beton gevuld en weer ingeslagen, waarbij de betonzuil gemiddeld 2 c.M. per slag in den bodem indrong. Dit werd nog tweemaal herhaald. Bij de 3e tocht kon bij de laatste 22 slagen, bij een valhoogte van ongeveer 2.50 M., een indringen van 0 20 M. geconstateerd worden; bij de laatste slagen was het indringen nauwelijks meer merkbaar
Deze paal werd tot op een diepte van 5.50 M. uitgegraven. Daarbij werd geconstateerd, dat de paal door de slapte van den grond nog 1.20 M. langer was geworden. Daar de voet $\frac{1}{2}$ M³ inhoud heeft, zoo kan een voetverbreeding op ongeveer 0,90 M. worden bepaald, wat ook met de uitgegraven paal overeenkomt.
Door het inkalven van den grond, kon den volgenden dag de paal niet uit den grond worden gehaald.
Twee dagen later werd een tweede paal geslagen, die na 4 weken werd belast met 40.000 K.G. (afb. 3), waarbij een indrukking van 0.03^5 M. werd waargenomen.
De tweede paal werd op dezelfde wijze als de eerste ingeheid, evenwel nu met een voetring, waardoor het uittrekken van de buis werd vergemakkelijkt.
Bij het inheien was het opvallend, dat de slagmuts na iederen slag eenige cM. naar boven werd geheven (afb. 2), zoodat dus bij het inslaan de buis niet, of althans niet zwaar werd getroffen.



Afb. 3.

Tenslotte nog de volgende kalenderstaat van de tweede paal.

1e inheïng 5.00 M. diep, 52 slagen.
1e optrekken der buis 1.00 M.
Zakking van den beton 1.10 M.
1e aanvulling met beton.
1e naheïng 0.85 M. 15 slagen.

2e optrekken der buis 1.50 M.
Zakking van de beton 1.85 M. (bewapening wordt aangebracht),
2e aanvulling met beton.
2e naheïng 1.35 M. 35 slagen.

3e optrekken der buis 1.35 M.
3e zakking van de beton 1.96 M.
3e aanvulling met beton.
3e naheïng 1.20 M. 50 slagen.

volhoogte 2.60—3.—.

Het indringen der paal bij het naheien bedroeg bij de laatste slagen 5—10 m.M., bij de laatste 3 was het indringen nauwelijks meer merkbaar.
Volgens den heer Handl was de inhoud van de voet (1.00 pl.m. 10 pl.m. 1.85 pl.m. $1.76 \times 0.20^2 \times 3.14$) gelijk 0.7 M^3, waarbij het vermoedelijke grondvlak 0.8 M^2 is.

J. de M.

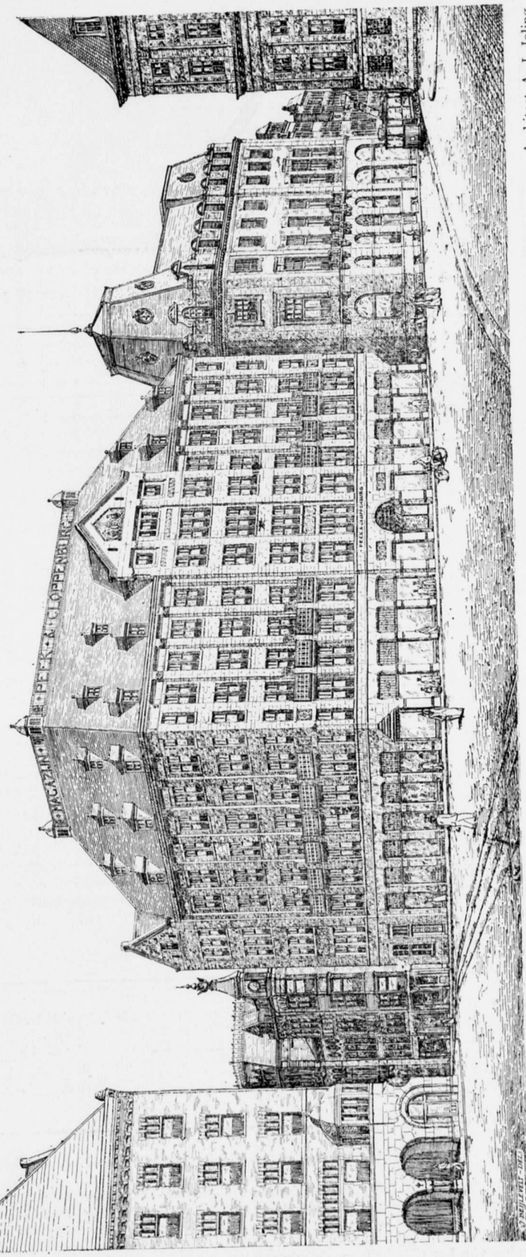
INGEZONDEN.

Gedurende de laatste weken zijn wij getuigen geweest van een in dit blad gevoerde pennestrijd tusschen den Heer Stuyt en de Redactie, welke gevoerd werd over enkele beschouwingen van Prof. Ostendorf, neergelegd in zijn „Sechs Bücher vom Bauen".
Wat nu betreft het essentiëele van dezen pennestrijd en van deze beschouwingen, ik kan mij hierover evenmin als ieder ander „buitenstaander" uitspreken.
En wel in de eerste plaats, omdat van beide zijden die strijd met te veel terughouding gestreden wordt, zoodat wij onmogelijk een min of meer volledig dossier van de zaak kunnen samenstellen. Ik bedoel, dat ons de motieven beiderzijds te veel gesluierd zijn in persoonlijkheden en persoonlijke herinneringen.
Ten tweede omdat de opponent i.c. de redactie het debat onzuiver begonnen is door meer te reageeren op de min of meer uitdagende toon van den Heer Stuyt, dan op de de beschouwingen zelf.
Het is dan ook de bedoeling van dit mijn schrijven, tegen deze geprikkelde wijze van debatteeren op te komen, het persoonlijke te trachten hierin uit te schakelen. Alleen op deze wijze kan m.i. over dit hoogst belangrijke onderwerp van gedachte gewisseld worden. Deze en dergelijke onderwerpen zijn het die voor Architecturalezers vruchten kunnen afwerpen en zij behooren ook in een orgaan als dit besproken te worden. Dat deze wijze van strijdvoeren veelzins onder Architecten gewoonte was, de Heer Stuyt wees er reeds op, (en hij kreeg daarvan zijn deel) acht ik bewezen door 't feit dat nog onlangs een der meest vooraanstaande moderne architecten die als zoodanig ver boven mijn lof verheven is, ik bedoel de Heer Kromhout, zich niet ontzag in ons orgaan, op de meest onsympathieke wijze over twee van zijn collega's, nog wel over hunne capaciteiten te spreken, terwijl over de zaak waar het om ging, niets van eenig belang gedebiteerd werd.
Een dezer betrokken Heeren was de Heer Ingenohl en de andere Heer was de ook hierbij betrokken Heer Stuyt.
Het was evenwel niet mijn bedoelen alleen een protest hiertegen uit te brengen, doch ook eenig misverstand uit den weg te ruimen. Het eerste antwoord der geachte Redactie op de beschouwingen van prof. O. verstaat het, alsof de bewering van genoemde professor, n.l. dat de negentiende eeuw geene traditie gekend heeft, parallel gaat of wel dezelfde gedachte inhoudt als de in des Heeren Berlage's boekwerkjes uitgesproken gedachten over het ontbreken van die eenheid in de maatschappij, die volgens dezen Heer, levensvoorwaarde van een gezond kunstleven zou zijn. In verband hiermede herinnert de heer B er hierbij tevens aan dat er thans geene „cultuur" zou zijn, doch wel beschaving. Dat de Heer B. en Prof. O. hier op een zelfde gebrek van onzen tijd wijzen lijkt mij onaannemelijk. Het dient hier wel in 't vizier gehouden te worden, dat de Heer B. bovengenoemde onderscheiding maakte in een „populaire" lezing, terwijl de Duitsche Professor dit uitspreekt in een zuiver „vakkundig" werk. Nog duidelijker spreekt het verschil van deze twee uitspraken door het beroep wat Dr. Berlage doet op hedendaagsche schrijvers als Adama v. Scheltema, Gorter, enz., terwijl Prof. O. zich beroept op de geschiedenis der Bouwkunst. Dit verschil wordt vergroot wanneer ge u nu afvraagt, wat hebben letterkundigen met zuiver bouwkundige toestanden als waarop O. zich beroept te maken? En voorts wat heeft een schrijver over eene bouwkundige „vormleer" met „algemeene cultuur" te maken? Men vatte dit woord op in de hierboven besproken zin, n l. als de „cultuur der gemeenschap". Overbodig thans nog te verwijzen naar het citaat van Prof. O. waarin hij spreekt van „bouwcultuur". De waarde van beide gegevens te onderzoeken en onderling te vergelijken, daaraan wil ik mij niet wagen als rakende het essentiëele van de zaak, wat ik mij voorgesteld heb thans ongerept te laten, toch wil ik er dit van zeggen dat het mij toeschijnt alsof in het spreken over de nietaanwezigheid van een groote cultuur een verontschuldigende toon klinkt, het voornemen van „uitstel" ligt hierin m. i. voor de hand, terwijl het brengen van proeven voor een eigen bouwcultuur een voornemen van aanpakken veraanschouwelijkt, waarvoor men niet anders dan bewondering kan hebben. Het predikt mij een evangelie van aanvaarding en aflossing van schuld.
Deze woorden zijn niet op wikken en wegen, op redekunstig zuivere overweging gebaseerd, doch geven een eersten aanblik weer.
Dat dit moge bijdragen tot zuivering van de atmospheer inzake het debat Redactie—Stuyt is de wensch van een bezorgd buitenlid.

Naarden. J. A. van Donselaar Jr.

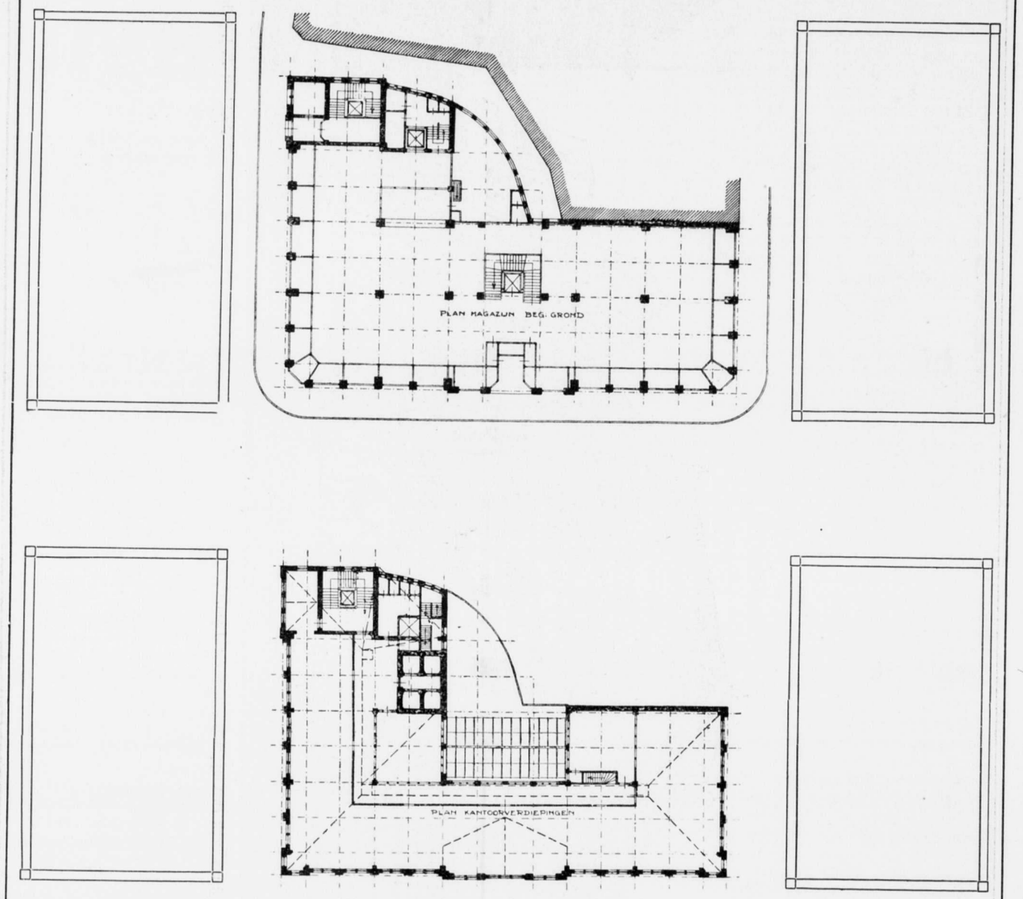
HET NIEUWE GEBOUW DER FIRMA PEEK & CLOPPENBURG AAN DEN DAM.

Wij geven hierbij de plattegronden en perspectivische schets van dit gebouw, waarvan de architect is de heer A. J. Joling. Inwendig grootendeels van gewapend beton, worden de gevels opgetrokken uit graniet en andere natuursteen
Behalve kleedermagazijn is het grootste gedeelte van het gebouw bestemd voor kantoren. De bouw zal snel moeten geschieden, want het plan is het in het voorjaar van 1916 in gebruik te nemen.
Over de gesloopte gevels Rokin 2—6a geeft C. Visser in No. 49 van de „Bouwwereld" een beschouwing, toegelicht door een teekening en een photo.



Architect A. J. Joling.

Afbeeldingen van het nieuwe gebouw van de firma Peek en Cloppenburg aan den Dam.



Plattegronden van het nieuwe gebouw der Firma Peek en Cloppenburg aan den Dam. Architect A. J. Joling.

HET GENTRAAL COMITÉ TOT BEVORDERING DER NORMALISEERING DER BOUWBEDRIJVEN.

Wij ontvingen het 4de gedrukte verslag der werkzaamheden van bovengenoemde Commissie. Evenals de andere verslagen ligt het op de leestafel.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Verslag der 1352e Ledenvergadering. — Jaarverslag van den Secretaris. — Financieel Overzicht 1913—1914. — Bouwt in historische stijlen. — Gedicht!! style „Klaaglied P. W." — Het betonpaalsysteem „Wilhelmi." — Ingezonden. — Het nieuwe gebouw der Firma Peek en Cloppenburg aan den Dam. — Centraal Comité tot bevordering enz.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIEN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor adspirantleden ƒ 5. . Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

TWEE EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 52. ZATERDAG 26 DECEMBER 1914

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, M. J. HACK, WILLEM VAN DER PLUYM, J. J. HELLENDOORN EN H. TH. WIJDEVELD.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Secretariaat: J. F. STAAL JR., Cornelis Schuytstraat 49, Telefoon Z 35.
CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

De 1353ste Ledenvergadering zal gehouden worden den 6n Januari 1915, 's avonds half negen, in ons lokaal Heerengracht 545 549, van welke vergadering de agenda nader zal worden gepubliceerd.
De kalender voor 1915 is aan de Leden verzonden. Leden, die hem onverhoopt niet mochten ontvangen hebben, worden verzocht daarvan mededeeling te doen aan het Bestuur. J. F. STAAL JR., *1e Secretaris.*

Door de Commissie van Voorbereiding eener Internationale Bouwkunst-Tentoonstelling te Amsterdam in 1915 is het navolgende schrijven verzonden:

Aan Burgemeester en Wethouders der Gemeente Amsterdam.

Edel Achtbare Heeren,

Namens de vier Bouwkundige Vereenigingen te weten:
de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst te Amsterdam,
het Genootschap Architectura et Amicitia te Amsterdam,
de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam
en den Bond van Nederlandsche Architecten te Amsterdam
heeft de Commissie van Voorbereiding eener Internationale Bouwkunst-Tentoonstelling te Amsterdam in 1915 (bestaande uit de heeren K. P. C. de Bazel, Voorzitter; J. G. van der Pek, Vice-Voorzitter; J. Gratama, Secretaris, Adr. Moen, Penningmeester, P. G. Buskens, Paul J. de Jongh, Jan de Meijer, Alb. Otten, W. Penaat, A. P. Smits en Jan Stuyt) de eer U mede te deelen, dat genoemde Vereenigingen besloten hebben,
gezien de oo logstoestand, waardoor het onmogelijk is, de medewerking van buitenlandsche architecten te verkrijgen,
gezien de mededeeling van Uw College, dat de Gemeenteraad met het oog op de tegenwoordige omstandigheden geen termen heeft gevonden op het verzoek om subsidie in te gaan,
van het houden eener tentoonstelling in 1915 af te zien,
waarbij genoemde Vereenigingen echter de verwachting uitspreken, dat op de eerst volgende Vierjaarlijkse Tentoonstelling te Amsterdam de „Bouwkunst met aanverwante toegepaste en decoratieve kunsten" als volkomen gelijkberechtigd zal worden beschouwd met de andere exposeerende kunsten, ook wat de beschikking over plaatsruimte betreft.

Met de meeste hoogachting
Voor de Commissie van Voorbereiding eener Internationale Bouwkunst Tentoonstelling te Amsterdam in 1915.
K. P. C. DE BAZEL, Voorzitter.
J. GRATAMA, Secretaris.

MEDEDEELINGEN DER REDACTIE.

Het zou der Redactie aangenaam zijn de tegenwoordige woonplaats te weten van den Heer Jan Pauw, den 1sten prijswinner der Eereprijsvraag van het Genootschap, een Museum voor Indische Kunsten.
Zijn adres was Damme bij Brugge (België).

VERSLAG VAN DEN BIBLIOTHECARIS
UITGEBRACHT IN DE 59ste ALG. VERGADERING OP 2 DECEMBER 1914.

Van de Bibliotheek.

Gezien den finantieelen toestand van ons Genootschap zijn dit jaar geen nieuwe werken aangekocht, behalve een paar vervolgnummers van reeds bestaande series. Toch is wederom een vooruitgang te constateeren, daar door schenkingen van auteurs, uitgevers en belangstellenden de bibliotheek weer verrijkt kon worden met 50 nummers.
In het begin van dit jaar werd door mij het eerste supplement op de bestaande catalogus voltooid en den leden toegezonden. Het bevatte de nummers 433 tot en met 633. Deze waren ingedeeld in 9 afdeelingen, inplaats van der vroegere catalogus; hetgeen mij meer wenschelijk voorkwam.
Van de laatste vermeerdering, welke thans loopt van 634—683, hoop ik in Januari a. s. een lijst gereed te hebben, om deze te doen drukken in het weekblad, daar de kosten voor een uitgave van een 2e supplement, thans te kostbaar zou zijn.
De bibliotheek is dit jaar weer een nieuwe phase ingegaan door haar overplaatsing naar het nieuwe Genootschapslokaal, waarin nieuwe kasten zijn aangebracht en alles beter geordend kon worden.
Gedurende de maanden Juli, Augustus en September is om bovengenoemde reden de bibliotheek gesloten gegeweest. Het kan ons daarom niet bevreemden dat het aantal inteekeningen slechts 71 was, in tegenstelling met het vorige jaar, toen dit 90 bedroeg. Hieruit mogen we constateeren dat een stijging in de belangstelling waar te nemen valt.

De nieuwe nummering op de rugzijde is nog niet voltooid, doch wordt voortgezet.

Van den leescirkel.

Het aantal deelnemers is vrijwel constant gebleven en bedraagt thans 64.
De inhoud bleef, op een enkele uitzondering na, eveneens de zelfde.
Het ligt in de bedoeling om van af Januari a. s. de oude tijdschriften uit de A portefeuille aan de B portefeuille toe te voegen en omgekeerd.

Van het archief.

Ook het archief verhuisde uit Parkzicht naar een nieuw vertrek in het gebouw aan de Heerengracht en heeft ruimere plaats gekregen.
De vorige boekenkasten, eigendom van het Genootschap, werden opgeslagen en dienen thans voor archiefkasten.
Hoewel alles voorloopig geordend is opgesteld, ligt het in de bedoeling het geheele archief later meer overzichlijk te rangschikken en te catalogiseeren.
Enkele documenten werden dit jaar uitgeleend en wederom blijkt het hoe nuttig het is voor de geschiedenis van het vereenigingsleven, dat de verschillende bescheiden als notulen, verslagen enz. zoo zuiver mogelijk opgesteld worden om later een zoo getrouw mogelijk beeld te geven van het bouwkunstig genootschapsleven.
Aan het einde van dit verslag komt het mij billijk voor een woord van dank te brengen aan den heer E. Sunier, assistent bibliothecaris, voor de belanglooze wijding van zijn krachten aan bovengenoemde instelling. Het past mij ook er op te wijzen hoe onze trouwe bode Van Waalen met ijver en toewijding archief en bibliotheek heeft overgebracht naar het nieuwe gebouw en zorgt voor de geregelde circulatie der leesportefeuilles.

WILLEM VAN DER PLUIJM.

Amsterdam, Dec. 1914.

JAARVERSLAG OVER 1914 VAN DE COMMISSIE BELAST MET HET BEHEER DER GENOOTSCHAPSLOKALEN.

In deze Commissie kwam gedurende dit jaar verandering door uittreding van de heeren A. A. Kok en J. F. Repko, zoodat ze nu is samengesteld uit de heeren G. F. la Croix, als lid van het Bestuur, K. Tholens en H. M. Valk als leden.
Evenals vorige jaren zorgde deze Commissie voor het organiseeren van verschillende exposities in de Genootschapslokalen en mocht als gevolg daarvan een welverdiende reprimande ontvangen voor de laatst gehouden tentoonstelling in de vorige lokalen. Overtuigd, dat zulks heilzaam en verbeterend zal werken, hoopt ze in 't vervolg er toe bij te dragen, dat in de nieuwe lokalen het artistiek aanzien der exposities verhoogd zal worden om het tentoongestelde goed tot z'n recht te laten komen.
Nu de wanden in de bibliotheekzaal tot beschikking der leden zijn tot exposeering van verschillend werk, doet de Commissie hierbij een beroep op de medewerking van de leden (vooral ook van de jongeren, waarvan het werk meestal aan enkele leden bekend is en dan opgeborgen wordt in de portefeuille) om af en toe studies, ideeën en divers werk hiervoor af te staan.
De jaarlijksche excursie liep patent van stapel en het verloop is bij ons allen meer dan bekend, zoodat hier verder over gezwegen kan worden.
Nu de Genootschapslokalen als 't ware tot gezellig verkeer uitnoodigen, hoopt de Zaal-Commissie, dat hiervan meer dan voorheen in de vorige lokalen gebruik gemaakt zal worden, om daardoor de „Amicitia" van het Genootschapsleven meer tot haar recht te laten komen.

Voor de Commissie:
G. F. LA CROIX.

JAARVERSLAG OVER 1914 VAN HET WEEKBLAD „ARCHITECTURA".

Het Orgaan.

Het jaar 1914 zette gunstig in; doch reeds spoedig bleek, nadat de heer Adr. Moen het penningmeesterschap van het Genootschap had overgenomen, dat er een verouderde zeer aanzienlijke redactieschuld bestond, waarvan hij als redactie-secretaris niet op de hoogte kon zijn. En waar het budget van ons weekblad al niet ruim is, was dus zuinigheid een eerste plicht.
Het is aangenaam erop te kunnen wijzen, dat dit betrachten der zuinigheid is gelukt. Een belangrijke bezuiniging was het gedurende dit jaar — tijdelijk dus — afschaffen van den corrector. Meer dan 1/3 der schuld is dus afgelost.
Ondanks de bezuinigingen heeft het orgaan er echter niet merkbaar onder geleden. Het blad onderging zelfs een uitbreiding. Op de witte advertentiepagina verschenen twee kolommen: „kleine wetenswaardigheden". Voorts werd in het blad opgenomen een rubriek: „Uit Boeken en Tijdschriften", waarin belangrijke stukken op bouwkundig gebied uit andere bladen werden overgenomen of besproken.
119 Afbeeldingen en 2 losse platen verlevendigden het blad. Enkele daarvan werden ons welwillend in bruikleen afgestaan. Der drukkerij „Jacob van Campen", den heer J. R. A. Schouten, uitgever van het phototijdschrift „Lux", der redactie van het tijdschrift „de Ingenieur" der Directie der lettergieterij „Amsterdam", den heer A. W. Weissman, den directeur van „de Teekenschool voor Kunstambachten", en aan het Bestuur der „Deutsche Werkbund" tentoonstelling wordt hier onze welgemeende dank daarvoor gebracht.
Ook de heeren: C. J. Blaauw, K. P. C. de Bazel, Candidus, Dr. P. J. H. Cuypers, Jos. Th. J. Cuypers, J. A. van Donselaar Jr., Joh. Gerber, J. H. de Groot, J. Gratama, C. N. van Goor, C. J. de Haas, Ph. Hamers, H. Hana, van Houten, H. G. Jansen, W. Kromhout, G. F. la Croix, P. Lijdsman, C. W. Nijhoff, A. J. Prinsenberg, Th. Polet, J. E. Rood, Theo Rueter, G. J. Rutgers, H. A. Schram, J. F. Staal, Jan Stuyt, H. F. Symons, K. W. Valk, J. A. Visser, A. W. Weissman en Jac. Th. Wormser, waarvan wij bijdragen mochten ontvangen, worden hierbij hartelijk dank gezegd voor hun medewerking.
Ondanks deze, door de Redactie op prijs gestelde medewerking, rustte toch nog in hoofdzaak de zorg voor stof op de Redactieleden.
Een tijd geleden schreven wij: het blad is *door* de leden *voor* de leden. Laat dit toch alle leden doordringen, dan zal „Architectura" de plaats, die haar toekomt blijven innemen. Vooral in onze leden buiten de stad verwachten wij uitstekende medewerkers te krijgen. Zij toch kunnen dat, wat in hun stad voorvalt, onmiddelijk aan ons melden.
De oorlogstoestand is ook niet zonder invloed op ons blad gebleven. Evenals andere bouwkundige bladen moest de inhoud sinds 1 Augustus j.l. van 8 pagina's tot 4 pagina's worden teruggebracht; enkele nummers, zooals „het Reimsnummer" uitgezonderd.
Het uiterlijk van het blad bleef, ook in dezen tijd, de uitstekende zorg genieten van de uitgeefster, de firma Gebr. Binger, bijgestaan door hun meesterknecht de Geus. Voor den volgenden jaargang wordt hun medewerking weer zeer op prijs gesteld.

De Redactie.

In den aanvang van het jaar was de samenstelling als volgt: Paul J. de Jongh, voorzitter, Adr. Moen, secretaris, Jan de Meijer, A. A. Hes, Willem van der Pluym, M. J. Hack en J. J. Hellendoorn, leden.
De goede verstandhouding der Redactieleden werd geen oogenblik verstoord. Alle besluiten werden steeds met algemeene stemmen genomen.
De op verzoek der Redactie in het begin van het jaar gevormde Commissie van Onderzoek, die o.m. de verhouding tusschen de Directie van het Plaatwerk „de Architect" en de Redactie had te onderzoeken en te regelen, kwam met lofwaardige ijver spoedig met haar taak gereed.
Na eene hierop gevolgde wijziging in de samenstelling van het Bestuur werd de heer Moen belast met het penningmeesterschap; met het oog op de daaraan verbonden werkzaamheden kon hij de functie van Redactiesecretaris niet langer waarnemen.
De woorden in No. 4 van dezen jaargang bij zijn heengaan mogen hier nogmaals een plaats vinden. Wij moeten met een enkel woord het vele en goede werk gedenken, door den heer Adr. Moen, in de 3 jaar, dat hij secretaris van de Redactie is geweest, voor het blad gedaan. De redactie kan dit het best beoordeelen. Feitelijk behoeven wij geen woord van lof en dank uit te spreken. Het welverzorgde blad heeft, als stille getuige, beter gesproken, dan wij dit ooit vermogen. Wij zagen den heer Moen, als redactiesecretaris noode heengaan, al bleven wij hem als redactielid behouden. Te weten echter, dat — door zijn functie van penningmeester — het Genootschap op een andere wijze de vruchten van zijn ernstig en toewijdend werken zal blijven plukken, is de gelukkige zijde van deze gebeurtenis."
In de loop van het jaar moesten wij ook ons medelid A. A. Hes in ons midden derven. Door verandering van woonplaats kon hij niet langer de vergaderingen bezoeken. Hij werd met algemeene stemmen tot correspondeerend lid benoemd. Eenigen tijd geleden gaf hij ons zijn voornemen te kennen als lid der Redactie te bedanken. Waar zulke geldige redenen bestaan, moeten wij er ons bij neerleggen. In hem verliest de Redactie — hij was ook een jaar redactie-secretaris — een lid, dat steeds bereid was zijn krachten geven. De dank van het Genootschap zij hem voor zijn werken gebracht.

Het Plaatwerk „de Architect".

In den loop van het jaar trad de Directeur de heer G. J. Rutgers af, en werd in diens plaats de heer P. v. d. Kamp benoemd.
De zoo noodzakelijk gebleken instructiën voor den Directeur zijn gereed, en in werking gekomen. Daardoor is de positie van de Redactie op een juisten grondslag gebracht.
Ook in de Raad van Commissarissen kwam een wijziging. Zij wordt nu gevormd door de heeren: H. A. J. Baanders, president-commissaris, Adr. Moen, commissaris, en G. F. la Croix, gedel. commissaris.
Het nieuwe Bestuur had met verschillende moeielijkheden te kampen. In de eerste plaats waren de afleveringen 4, 5 en 6 van den jaargang 1913 nog steeds niet verschenen. En verder werd der nieuwe Directie het door den vroegeren directeur met het overnemen van de administratie zeer moeielijk gemaakt. Zoodoende konden de ontbrekende nummers van den jaargang 1913 niet verschijnen. In September j.l. zijn de moeielijkheden opgelost, zoodat vóór het einde van het jaar de jaargang compleet zal zijn.
De eerste nummers van een nieuwen jaargang zijn reeds in voorbereiding.
Nog steeds zijn niet alle leden van het Genootschap abonné's op het plaatwerk. Wij mogen verwachten, dat dit het volgend jaar anders zal worden.

De Redactie-Secretaris,
15 November 1914. JAN DE MEIJER.

HET TWEEDE KAMERGEBOUW.

In de Memorie van Antwoord op het hoofdstuk „Waterstaat" deelt de Minister ten aanzien van de verbouwing en uitbreiding van het gebouw van de Tweede Kamer der Staten-Generaal mede: „dat plannen zijn gezonden aan de huishoudelijke commissie van een drietal bouwkundigen, door de regeering aangewezen. De minister vroeg de commissie, of zij ook bouwkundigen wilde aanwijzen, doch zij liet de keuze aan den minister over. De commissie zal overigens nog van haar inzichten omtrent te stellen eischen doen blijken.
Bij nota van wijziging is intusschen een post van *f* 50.000 op de begrooting gebracht tot belooning van de bouwkundigen. Elk van de 5 heeren krijgt *f* 8000 voor de plannen, volgens de eischen, door de regeering gesteld en nog *f* 2000 voor het daarnaast maken van een vrij plan.
De huishoudelijke commissie heeft geen bezwaar tegen de *f* 8000, wel tegen de *f* 2000, maar de minister handhaaft die.
Ook de Rijksbouwmeester Knuttel zal naast de andere plannen een vrij plan kunnen maken (zonder belooning overigens).
Voorts wenscht de minister de plannen te publiceeren, terwijl de huishoudelijke commissie dit niet raadzaam vindt."
Geheel duidelijk is dit alles niet: „er *zijn* aan de huishoudelijke commissie plannen gezonden van een *drietal* bouwkundigen door de Regeering aangewezen" lezen we, terwijl verder staat dat er een post op de begrooting is gebracht ter honoreering van *vijf* bouwkundigen. De Regeering *heeft* voorts eischen (een programma?) gesteld, de commissie voornoemd *zal* nog van haar inzichten omtrent die eischen doen blijken.
Op grond van het bestaan der, dit jaar nog herziene Algemeene Regelen voor de prijsvragen, meenen wij te mogen aannemen dat de besloten wedstrijd, waarom het hier blijkbaar gaat, nog niet uitgeschreven is; wij kunnen ons tenminste niet voorstellen, dat er iets in die richting zou zijn geschied, zonder ter kennis van de P. P. C. te zijn gekomen.
Hoe 't ook zij bovenvermeld voorstel mag zeker wel worden beschouwd in verband met het adres in Mei d. j. door de vier bouwkundige vereenigingen aan den Minister gezonden, waarin als hun oordeel werd uitgesproken dat bij een zoo belangrijk bouwwerk, als het gebouw van de Tweede Kamer, alle Nederlandsche architecten in de gelegenheid moeten worden gesteld hun beste krachten aan dit onderwerp te wijden.
Hoewel nu moet worden gewaardeerd dat *tot zekere hoogte* aan de bedoeling van het adres is tegemoet gekomen, is het toch jammer dat het ministeriëel voorstel zich niet breeder uitspreidt, en de oplossing van het vraagstuk *in vrijen wedstrijd* openstelt, zooals in genoemd adres werd gevraagd. Nu, onder den druk der

tijdsomstandigheden maar weinig of geen der architecten in den lande het overstelpend druk hebben, zou ruime en krachtige deelname aan de prijsvraag verzekerd zijn. Met belangstelling zien wij de verdere regeling en afwikkeling van dezen engeren wedstrijd tegemoet, waarbij wij aanteekenen met waardeering te hebben gelezen dat de Minister, in tegenstelling met de opvatting der huishoudelijke commissie, *voor publicatie* der plannen is; dit geeft vertrouwen dat de wedstrijd niet in geheimzinnigheid zal zijn gehuld, maar deze bij uitstek nationale zaak met open deuren behandeld worden zal.

UIT BOEKEN EN TIJDSCHRIFTEN.

In „de Nieuwe Amsterdammer" (de nieuwe „Groene") lezen wij onder het hoofd Kunstenaar of Knutselaar o.m.:

Ja, zóó moet het gegaan zijn!
Er is nauwelijks twijfel mogelijk, of het in aanbouw zijnde Laboratorium voor de Gezondheidsleer houdt een vorm van protest in.
Ik denk me de zaak zóó.
Burgemeester en Wethouders van Amsterdam moeten ingezien hebben, dat er in Amsterdam toch eindelijk eens verandering moest komen. De stadsuitbreiding na 1870 behoort tot de leelijkste van Europa en wat in de laatste veertig jaren van gemeentewege gebouwd werd, was niet veel bizonders. Zoo doorgaande zou Amsterdam berucht worden om haar leelijkheid!
En zich afvragende, hoe het toch gekomen is, dat hun stad zóó achterlijk, zóó onfatsoenlijk achterlijk is geraakt, dat zij het voorbeeld geeft van de wijze, waarop een stad *niet* uitgebreid en *niet* bebouwd moet worden, moeten B. en W. begrepen hebben, dat de tekortkomingen der vroede vaderen daaraan waren te wijten, dat zij het werk overlieten aan knutselaars, terwijl de bouwkunstenaars op den achtergrond gesteld werden.
Daarom besloten zij de nieuwe uitbreidingsplannen aan een kunstenaar op te dragen, en thans schijnen zij voornemens te zijn het duidelijk te maken, dat ook gemeentelijke bouwwerken aan kunstenaars dienen toevertrouwd te worden.

Toen uit de ambtelijke bureaux het ontwerp kwam voor een laboratorium voor de gezondheidsleer, moeten B. en W. terecht gezien hebben, dat dit weer werk was, waaraan de kunst vreemd was.
Zij toch wisten wel, dat een kunstenaar een man is, die zich zelf heeft gemaakt tot een hoog levend, hoog voelend en hoog denkend mensch, die in zijn werken zijn geestelijke hoogte tracht uit te drukken ter verheffing zijner medemenschen. Zij wisten, dat een kunstenaar iets bizonders te zien geeft door de eenheid zijner groepeeringen, door zijn omtrekken, zijn luchtlijnen, zijn massa's en ruimten, zijn schaduwwerkingen, zijn evenmaat van lijnen en kleuren, d.w.z. door de indeeling en samenstelling van zijn werk, dat daardoor wordt een bron van geluk en levensvreugde voor ieder, die voor kunst toegankelijk is. Zij wisten, dat een kunstenaar zoekt naar die vormen, waardoor zijn werk één geheel wordt, geestelijk verheven boven het alledaagsche werk van hen, die niet meer te geven hebben dan een opeenstapeling van motieven. Maar van dit alles vonden zij niets bij het voorgelegde ontwerp voor het laboratorium.
Wel begrepen zij, dat voorzichtigheid gebood geen kritiek te oefenen op den vorm der vertrekken, hoe onbeholpen die ook moge zijn, omdat hier misschien kan voldaan zijn aan particuliere wenschen; maar den kunstenaar herkent men dan toch aan de wijze, waarop hij de onderdeelen groepeert; en de plattegronden beschouwende van het nieuwe ontwerp viel het hun op, dat hier rare dingen te zien waren. Een kunstenaar zou den bezoeker van een gebouw niet binnenleiden door een ruimen ingang en een ruim portaal om hem te laten loopen tegen den blinden muur van een overdekt binnenplaatsje (4 bij 4 M.), dat ontworpen is als hart van het gebouw. Een kunstenaar zou zijn trappen niet zóó gelegd hebben, dat zij bekneld zijn tusschen privaten en achtergevelmuren, waardoor de trappen slechts verlicht kunnen worden door muurafschuiningen te maken op de wijze der eigenbouwers. Een kunstenaar zou de privaten niet geplaatst hebben aan het begin der gangen, onmiddellijk liggend aan de centrale vestibule, maar zou voor privaten een zoo bescheiden plaats kiezen, dat men niet steeds genoodzaakt is te passeeren. Een kunstenaar zou geen onverlichte urinoirs gemaakt hebben en zou den inkijk vanuit de trapportalen in de privaatraampjes belet hebben (afstand 50 centimeter). Ook zou een kunstenaar in het schalmgat van een trap (1.5 × 4 M.) geen wachtkamer ontworpen hebben, noch de congiergewoning „geplakt" hebben tegen het laboratorium.

Het gemis van een goede buiten-architectuur werd hun duidelijk bij de bestudeering der gevels, die een opeenstapeling van motieven te zien gaven, welke van compilatiegeest getuigt, doch eenheid mist. Wel waren met aanmatigende vrijmoedigheid vormen gebruikt, die andere architecten doorleefd en doordacht hebben, doch uit vrijmoedige aanmatiging ontstaat nog geen kunstwerk.
Zij zagen den kwasie modernen vorm van de taartvormige trap in haar valsche aansluiting aan de half cilindervormige vestibule; zij zagen de vestibule afgedekt als „plateau" en daarachter een topgevel, doorbroken met veertien gekoppelde ramen, die gestapeld zijn als de ruitjes in een Brusselsche wafel; zij zagen, dat de vlakke topgevel geen afsluiting vormt van de halfronde vestibule; zij zagen achter den topgevel het dak in den vorm eener pyramide en zij begrepen, dat de opeenvolging van taart, halve cylinder, topgevel en pyramide wees op een volkomen gemis aan begrip van massa's en van lijnen. Ook was het hun duidelijk geworden, dat de middenpartij niet aansloot aan de vleugels, zoodat het geheel zou worden zonder belangrijke omtrek- en luchtlijnen.
De onmacht van den ontwerper bleek verder zoowel uit de knutselige zolderraampjes, als uit het dakvlak, dat karakter mist en uit de muurverdeeling: de tuingevel heeft 31 sprongen. En bij de beschouwing der kinderlijke en onbeholpen wijze, waarop de perspectiefteekening was uitgevoerd, begrepen zij dat het gebouw een bespotting zou worden van datgene, wat een kunstenaar van zulk modern werk zou gemaakt hebben.
Maar juist daarom moeten B. en W. besloten hebben dit onbeduidende ontwerp uit te laten voeren zooals het daar lag. Zij moeten gevoeld hebben, dat het nu eens uit moest zijn met den in Amsterdam heerschenden knoeigeest, die kunstwerken laat ontwerpen door kunstlooze ambtenaren en die niet begrijpt, dat een bouwwerk behalve rekengaven ook teekengaven vordert. Zij moeten begrepen hebben, dat voor de gemeente behoorde te werken geen knutselaars, maar kunstenaars, die als vrije mannen het beste zouden geven, wat zij aan hun stad geven konden.

Als het laboratorium gereed zal zijn en zal staan aan een der beste punten van Amsterdam (op het kruispunt van twee wegen in het Oosterpark), dan zal het getuigen van dat, wat B. en W. bedoeld hebben: het bewijs te leveren, hoe noodig het was een einde te maken aan dien knoeigeest, die veel te lang in Amsterdam heeft voorgezeten.

Er is tegen deze goed bedoelde proef wel iets in te brengen. Ze is duur. Eenige tonnen gouds zijn er mede gemoeid. Maar te duur is dit niet, als men bedenkt hoeveel geld verknoeid is en verknoeid wordt aan al het onwaardige werk, waartoe Amsterdam de opdracht geeft, terwijl de Amsterdamsche kunstenaars moeten tobben en ploeteren om een klein gedeelte van hunne kunde aan hunne vaderstad te geven.

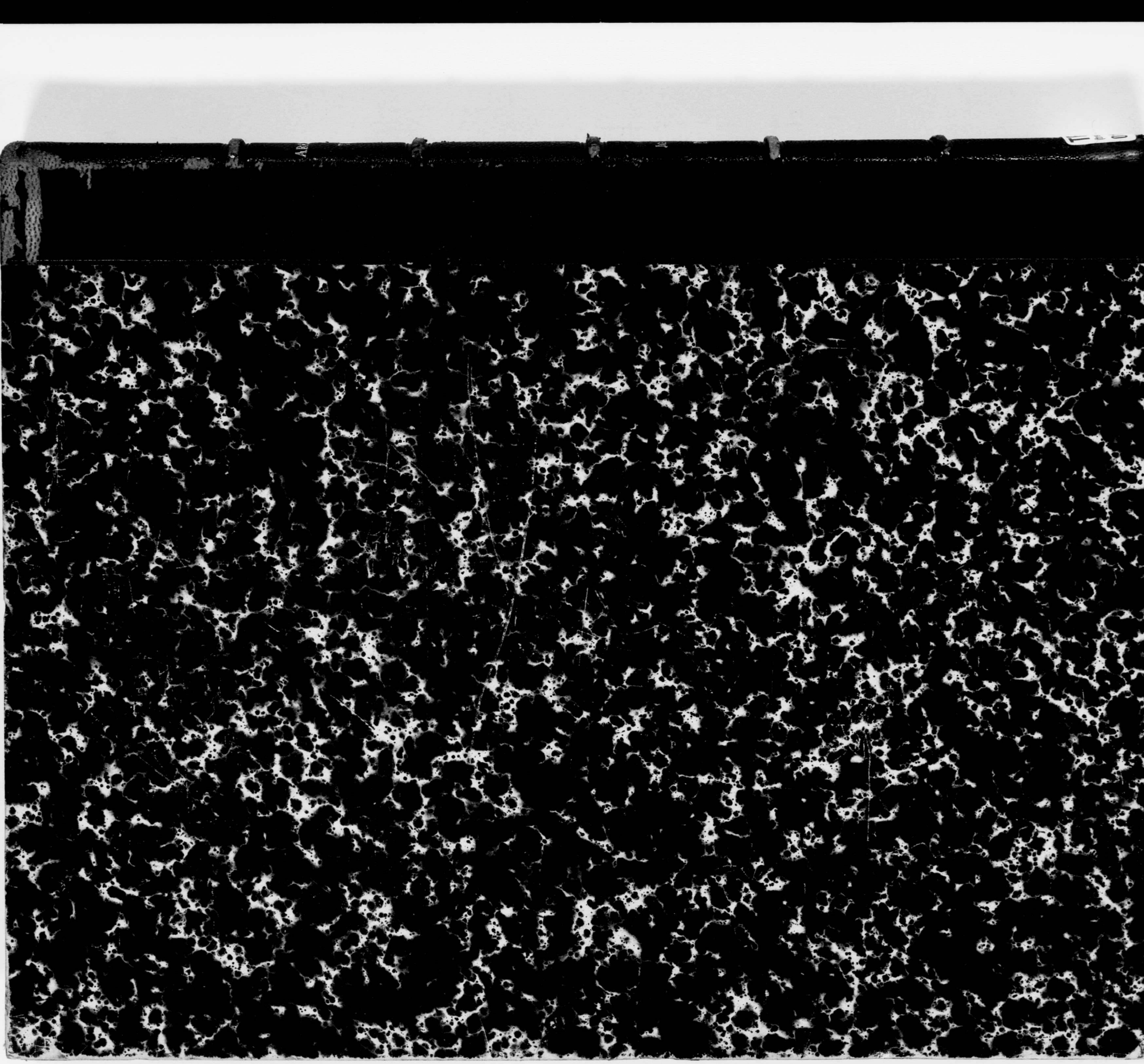
Bij de opening van het laboratorium zal dan ook aan B. en W. voor hun lofwaardig streven dank gebracht worden door allen, die voor de vaderlandsche kunst gevoel hebben, en bovenal door de Amsterdamsche bouwmeesters. Dan zal ieder kunstlievend Amsterdammer het wijs besluit zijner bestuurderen huldigen en luide zal het moeten klinken:
„*Neen, zoo iets als dit, dat nooit weer*".
En daarom kunnen wij met deze dure proef vrede hebben.

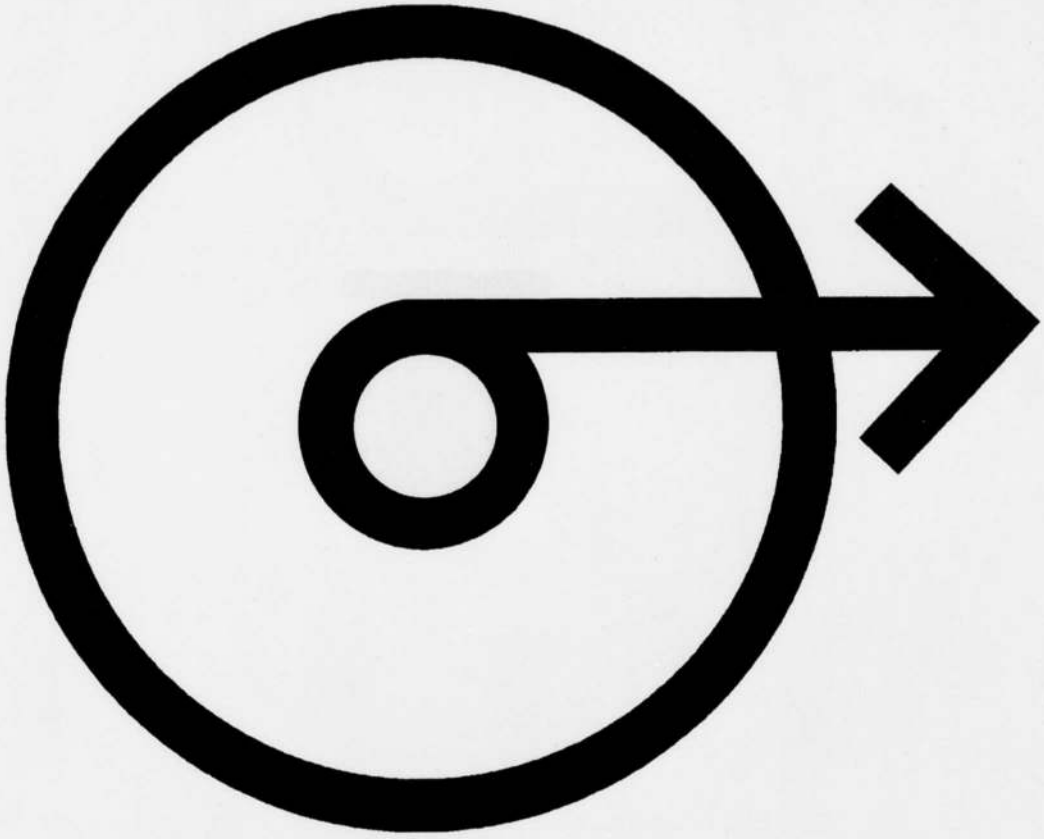
J. HISPEN.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Mededeeling der Redactie. — Jaarverslag van den Bibliothecaris. — Jaarverslag over 1914 van de Commissie belast met het beheer der Genootschapslokalen. — Jaarverslag over 1914 van het Weekblad „Architectura". — Het Tweede Kamergebouw. — Uit Boeken en Tijdschriften.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor adspirantleden ƒ 5. . Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

7115





EINDE VAN DE FILM
TERUGSPOELEN A.U.B.

END OF REEL
PLEASE REWIND